

**Svenska
Akademiens
grammatik**

**3
Fraser**

Svenska Akademiens grammatik

3 Fraser

Ulf Teleman Staffan Hellberg Erik Andersson

UNDER MEDVERKAN AV

Lisa Christensen

Helena Hansson

Lena Lötmarker

Bo-A. Wendt

Norstedts

I DISTRIBUTION

Typografi Ingmar Rudman
Sättning Team Media Sweden AB, Falkenberg

ISBN 978-91-1-303213-9

Första upplagan, tredje tryckningen

© 1999, Svenska Akademien och författarna

Utgiven av Svenska Akademien, Stockholm 1999

Tryckt hos Fälth & Hässler, Värnamo 2010

Innehållsförteckning

FRASER (kapitel 13–27)

- 13 Fraser och frastyper 3
- 14 Nominalfraser 9
- 15 Adjektivfraser 184
- 16 Verbfraser: allmänt 253
- 17 Verbfraser: objekt 289
- 18 Verbfraser: predikativ 325
- 19 Verbfraser: egentliga subjekt 384
- 20 Verbfraser: adverbial 407
- 21 Verbfraser: postponerade led 554
- 22 Verbfraser: verbfraser med huvudord i infinitiv (infinitivfraser) 561
- 23 Participfraser 618
- 24 Adverbfraser 634
- 25 Prepositionsfraser 645
- 26 Subjunktionsfraser 665
- 27 Flerledade fraser 691

13 FRASER OCH FRASTYPER

1 Olika frastyper. 2 Huvudordet och dess olika bestämningar. 3 Bestämningarnas placering i frasen. 4 Splittrade fraser. 5 Fokuserande satsadverbial. 6 Flerledade fraser.

§ 1. Olika frastyper. Lexikonord av olika ordklasser fungerar syntaktiskt som huvudord i fraser tillsammans med optionella bestämningar. Frasen utgörs ofta av huvudordet ensamt. Bestämningarna placeras framför och/eller efter huvudordet enligt särskilda regler för respektive frastyp. Några exempel (där huvudordet är kursiverat):

två *lärare* från Sollefteå
ganska *nöjd* med resultatet
nästan *skrika* åt honom
ett stycke *innanför* staketet

Fraserna kan sedan fungera som led i större konstruktioner, t.ex. som bestämningar i mer omfattande fraser, som led i samordningar eller finita satser etc.¹

Varje ordklass definierar egentligen sin egen frastyp: verbfrasen har verb som huvudord, prepositionsfrasen preposition etc. Vissa fraser är dock så lika till struktur och syntaktisk funktion att de kan slås ihop till gemensamma typer. Sålunda har nominalfrasen antingen substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord, och adjektivfrasen har adjektiv eller adjektiviskt pronomen som huvudord.

Vissa frastyper kan under vissa omständigheter sakna sitt huvudord utan att i övrigt få ändrad struktur eller syntaktisk funktion. Detta gäller särskilt nominalfraser och prepositionsfraser (t.ex. med nominal bisats som rektion) enligt regler som anges i respektive kapitel.

Det kom *inga*. Jfr: Det kom inga åhörare.

Jag är glad *att du kom*. Jfr: Jag är glad över att du kom.

¹ En fras av en viss typ kan vara bestämning i en fras av samma slag. Exempel (där den underordnade frasen anges med vinkelparenteser och den överordnade frasens huvudord är kursiverat):

Nominalfras i nominalfras: <<ett drygt kilo> *potatis*>, <<de nya elevernas> *betyg*>, <*avdelningen* <ihågkomna oförrätter>>

Adjektivfras i adjektivfras: <<aldeles fantastiskt> *vacker*>, <<så förskräckligt> *stor*>

Verbfras i verbfras: <*försöka* <åka skridskor>>, <*be* honom <skriva brev>>, <*vilja* <kunna
<dansa hambo>>>, <*ha* <varit på bio>>

§ 2. Huvudordet och dess olika bestämningar. Ett huvudord kan ha bestämningar av olika slag, delvis beroende på vilken ordklass huvudordet tillhör.

Bestämningarna kan grovt indelas i funktionella och deskriptiva. De funktionella bestämningarna är i stor utsträckning olika för olika frastyper. De anger inte sällan kvantitet eller grad. Särskilt nominalfrasens funktionella bestämningar (t.ex. bestämd och obestämd artikel) är viktiga länkar till talsituationen och den språkliga kontexten. De deskriptiva bestämningarna påverkar däremot inte nämnvärt frasens syntaktiska användning utan har framför allt till uppgift att komplettera och modifiera huvudordets beskrivning av det som talaren vill säga med frasen. Exempel där huvudordet är kursiverat och där de deskriptiva bestämningarna följer efter huvudordet:

några *flickor* från Finland
rätt *van* vid ilskna hundar
ibland *skriva* en dikt
en stund *före* avspark

De funktionella bestämningarna är särskilt mångskiftande i nominalfrasen där de i samspel med speciesböjningen länkar nominalfrasens referent till kontext och talsituation eller i samspel med numerusböjningen ger kvantitativa upplysningar om referenten. De andra frastyperna har funktionella bestämningar som är besläktade med nominalfrasens kvantitativa och som anger grad eller mått. I adjektivfras samspelar de då i viss mån med huvudordets komparationsböjning.

De deskriptiva bestämningarna kan sägas vara av två slag, egenskaps- och relationsangivande. Egenskap anges i typfallet med ett adjektiv och relation med en prepositionsfras (vars rektion betecknar ena parten i den relation som anges med prepositionen).

Egenskap: tjocka *böcker*, milt *grön*, *springa* långsamt [Böckerna har egenskapen att vara tjocka, det gröna har egenskapen att vara milt, löpningen egenskapen att vara långsam.]

Relation: *böcker* om slottet, *kär* i Oskar, *springa* till slottet [Böckerna har slottet som sitt ämne, förälskelsen har Oskar som sitt föremål, löpningen har slottet som sitt mål.]

De deskriptiva bestämningar som anger relation kan vidareindelas efter om de specificerar något som ligger i huvudordets lexikala betydelse eller om de inte gör detta. I det förra fallet omfattas alltså ledet av huvudordets valens (bestämningen är bunden), i det andra gör den det inte (bestämningen är fri). Distinktionen mellan bundna och fria bestämningar är tydligast vid huvudord som tillhör de stora betydelseordklasserna substantiv, adjektiv och verb.

slutet på boken [bunden bestämning]
blomman på bordet [fri bestämning]
arg på läraren [bunden bestämning]
matt på morgnarna [fri bestämning]
tänka på baletten [bunden bestämning]
dansa på teatern [fri bestämning]

Särskilt nominalfrasens deskriptiva bestämningar kan vidareindelas efter sin informativa uppgift, dvs. efter om de bidrar till identifikationen av referenten (restriktiva bestämningar) eller om de bara ger tilläggsinformation om den (icke-restriktiva bestämningar).

Pers *moster* i Sundbyberg [Prepositionsattributet är restriktivt om Per har mer än en moster, annars inte.]

det moderna *Köpenhamn* [Adjektivattributet är restriktivt om talaren vill jämföra Köpenhamn med sig självt under olika tider, annars inte.]

§ 3. Bestämningarnas placering i frasen. Av de två huvudtyperna av bestämningar har de funktionella alltid sin plats framför huvudordet, medan de deskriptiva oftast om än inte alltid står efter huvudordet. Härmed sammanhänger sannolikt att de funktionella bestämningarna vanligen består av formord utan egna bestämningar, medan de deskriptiva bestämningarna ofta är flerordsfraser eller satser.

I vissa fall placeras emellertid också deskriptiva bestämningar framför huvudordet. I nominalfraser har t.ex. det egenskapsangivande adjektivattributet sin ordinarie plats omedelbart framför huvudordet och det relationsangivande possessivattributet står vanligen först i nominalfrasen. Också en adjektiv-, particip- eller verbfrasa kan under vissa omständigheter ha de deskriptiva bestämningarna framför sitt huvudord: *milt grön, hånfyllt leende, långsamt springa*.

När ett huvudord har flera framförställda bestämningar är ordningen mellan dem i stor utsträckning syntaktiskt fixerad:

hans många nya hästar, *många hans nya hästar, *nya hans många hästar, *nya många hans hästar
 en mig absolut främmande tanke, *en absolut mig främmande tanke

Också bland efterställda bestämningar i frasen är ordningen i viss mån syntaktiskt fixerad. Normalt står sålunda de bundna bestämningarna före de fria. Verbets partikeladverbial är dess mest bundna bestämning och står alltid närmare verbet än andra bestämningar. Om bundna led utgörs av nominal-, adjektiv- eller participfraser står de framför bundna bestämningar med en annan struktur. Ordningen mellan återstående bestämningar är inte syntaktiskt reglerad utan beror t.ex. på tematiska egenskaper och/eller på ledens omfång och betoning.

En generell regel förefaller vara att en fras som är framförställd bestämning till

ett huvudord inte har egna efterställda bestämningar. Detta gäller t.ex. nominalfraser och adjektivfraser som framförställda bestämningar till substantiv. Det gäller också adjektiv- och adverbfraser som framförställda bestämningar till adjektiv, particip och adverb.

- *min mosters i Sundbyberg katter
- *en lämplig för mig sträcka
- *bättre än Lars förberedd
- *långt från stan borta

I vissa fall kan emellertid bestämningen i stället placeras framför sitt eget huvudord eller efter frasens överordnade huvudord:

- en för mig lämplig sträcka [Adjektivets eljest efterställda bestämning placerad framför adjektivet.]
- en lämplig sträcka för mig [Adjektivets eljest efterställda bestämning placerad som efterställd bestämning till den överordnade frasens huvudord *sträcka*.]
- långt borta från stan [Adjektivets eljest efterställda bestämning placerad som efterställd bestämning till den överordnade frasens huvudord *borta*.]

ANM. Ordningen mellan leden i en fras sammanhänger antagligen med placeringen av de relationsangivande morfemen i bestämningarna. Uppdelningen på framför- och efterställda bestämningar i nominalfrasen verkar i stort sett bero på om de relationella markörerna (nedan betecknade "rel") står först eller sist i sina respektive led.

1. Framförställda bestämningar: <<x+rel>huvudord>

- a) med genitivsuffix (= rel) kan nominalfras fogas till substantiv: *min bror-s brev*
- b) med kongruensböjningssuffix (= rel) kan adjektivfras fogas till substantiv: *färsk-t bröd*, *ny-a böcker*

2. Efterställda bestämningar: <huvudord<rel+x>>

- a) med preposition eller subjunktion (= rel) kan nominalfras fogas till substantiv: *brevet från min bror*, *Per som kung Lear*
- b) med infinitivmärke (= rel) kan infinitivfras fogas till substantiv: *förmågan att hålla tal*
- c) med subjunktion (= rel) kan satskärna i en bisats fogas till substantiv: *problemet att vi saknar bredd*, *ovissheten om hon kommer*, *träden som ska huggas ner*

Jämför vad som ovan sägs om att framförställd bestämning inte tar egen efterställd bestämning vilken ju i så fall skulle hamna mellan relationsmarkören och nominalfrasens huvudord.

§ 4. Splittrade fraser. Den grundläggande principen för ordföljd är att leden i en konstruktion, t.ex. en fras, skall hållas samman ordföljdmässigt: frasen är alltså i grunden ett blockled. De flesta frastyper kan emellertid under olika betingelser splittras i större eller mindre utsträckning.

Benägenheten att splittras upp är olika för olika frastyper och minst för nominalfraserna.

Det är lättare att bryta upp en fras mellan vissa av dess delar än mellan andra.

Följande principschema visar vilka led som lättare skiljs ut än andra. Den innersta vinkelparentesen håller samman de led som gör störst motstånd mot splittring; de framförställda bestämningarna kan alltså sällan skiljas från sitt huvudord. Den yttersta typen av bestämning enligt schemat är den som lättast kan avskiljas.

<<<bestämning + huvudord> bunden bestämning > fri bestämning>

De syntaktiska konstruktionsmönster som kan leda till uppsplittring av fraser är framför allt följande:

a) Ett led i frasen placeras som satsbas:

Christian har jag inte *träffat*. Jfr: Jag har inte träffat Christian.

b) Ett led i frasen placeras i mittfältet:

Hon hade *under tiden i Frankrike* aldrig *sökt upp sin kusin*. Jfr: Hon hade aldrig sökt upp sin kusin under tiden i Frankrike.

c) Ett led i frasen postponeras:

Ingen var där *som jag kände*. Jfr: Ingen som jag kände var där.

d) Ett finit verb skiljs från sin bestämning av subjektet eller av ett satsadverbial:

I går *träffade* hon *sin bror*. Jfr: Hon träffade sin bror i går.

Hon *ville* kanske inte *träffa sin bror*. Jfr: Hon kanske inte ville träffa sin bror.

§ 5. Fokuserande satsadverbial. De flesta frastyper kan i varierande utsträckning särskilt framhåvas genom att satsen innehåller ett fokuserande satsadverbial som *bara*, *åtminstone*, *t.o.m.*, *särskilt*. Oftast placeras detta satsadverbial intill den fokuserade frasen och utgör en syntaktisk enhet tillsammans med denna.

Åtminstone den snälle Filip kommer väl.

Åtminstone till nästa jul är du väl färdig.

Åtminstone lite glad kan du väl vara.

Åtminstone sjunga en sång kan du väl göra.

Det fokuserande satsadverbialet kan också placeras efter det fokuserade ledet:

Till nästa jul *åtminstone* är du väl färdig.

§ 6. Flerledade fraser. Grammatikens viktigaste konstruktionstyper under satsnivån är fraser som består av ett huvudord och dess bestämningar samt samordningar av fraser, dvs. två- eller flerledade strukturer där led av samma slag har samordnats till en konstruktion med samma syntaktiska funktion som för vart och ett av de ingående leden.

små sår, mycket lycklig, högg ner träden

små sår och fattiga vänner, trött men mycket lycklig, högg ner träden och planterade gräs

Utöver samordningarna finns det vissa andra typer av två- eller flerledade icke-finita konstruktioner, som semantiskt och syntaktiskt liknar den finita satsen. De innehåller vanligtvis två led som erinrar om satsled i en finit sats och som ofta står i nexusrelation till varandra, dvs. det ena ledet (A) anger predikationsbasen för det andra ledet (B).¹

Han kom hem med <<skjortan>_A <sönderriven>_B>.

<<Scenen>_A <lite mer åt höger>_B> vore nog en god idé.

Vi fann fjorton olika svampar, <<de oätliga>_A <inräknade>_B>.

¹ En speciell typ av flerledade konstruktioner är också dubbeladverbialen, där två rums- eller tidsadverbial, av vilka det ena semantiskt preciserar det andra, placeras intill varandra och behandlas syntaktiskt som ett adverbialt led, t.ex. som satsbas i en deklarativ huvudsats:

I Tyskland på landsbygden är sådana upptåg vanliga.

14 NOMINALFRASER

1 Översikt.

Struktur 2–79

2 Översikt.

Definita nominalfraser 3–20

Definita nominalfraser med substantiv som huvudord 3–16:

3 Strukturella huvudtyper. 4 Enkel definit nominalfras med substantiv i bestämd eller obestämd form och med definit attribut: *den lilla cykeln, min lilla cykel* m.fl. 5 Enkel definit nominalfras med substantiv i bestämd form och utan definit attribut: *cykeln, högra dörren* m.fl. 6 Enkel definit nominalfras med substantiv i obestämd form och utan definit attribut: *nästa gång* m.fl. 7 Enkel definit nominalfras med substantiv i obestämd form och utan definit attribut: *gamle vän* m.fl. 8 Komplex definit nominalfras. **Possessivattribut 9–16:** 9 Possessivattributets struktur och funktion. **Possessivattributets betydelse 10–15:** 10 Unik relation. 11 Prominens. 12 Fria possessivattribut. 13 Bundna possessivattribut vid nomen actionis eller qualitatis. 14 Bundna possessivattribut vid nomen agentis. 15 Bundna possessivattribut vid övriga relationella substantiv. 16 Valet mellan possessivattribut och prepositionsattribut.

Definita nominalfraser utan substantiv som huvudord 17–20: 17 Definita nominalfraser med egennamn som huvudord. 18 Definita nominalfraser med substantiviskt pronomen som huvudord. 19 Definita nominalfraser utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord. 20 Elliptiska definita nominalfraser.

Indefinita nominalfraser 21–31

Indefinita nominalfraser med substantiv som huvudord 21–24:

21 Strukturella typer.

Kvantitetsattribut 22–24: 22 Översikt. 23 Obestämd artikel och andra kvantitativa pronomen som kvantitetsattribut. 24 Nominalfras som kvantitetsattribut.

Indefinit nominalfras utan substantiv som huvudord 25–29: 25 Indefinita nominalfraser med substantiviskt pronomen som huvudord. 26 Indefinita nominalfraser utan substantiv eller substantiviskt pronomen som huvudord. 27 Elliptiska indefinita nominalfraser. 28 Indefinita nominalfraser med *en* som huvudord. 29 Indefinita nominalfraser med egennamn som huvudord.

30 Naken indefinit nominalfras. 31 Komplex indefinit nominalfras.

Interrogativa nominalfraser 32–34

32 Interrogativa nominalfraser med substantiv som huvudord. 33 Interrogativa nominalfraser med substantiviskt pronomen som huvudord. 34 Interrogativa nominalfraser utan substantiv eller substantiviskt pronomen som huvudord.

Relativa nominalfraser 35

35 Relativ nominalfras.

Expressiva nominalfraser 36

36 Expressiv nominalfras.

Kongruens inom nominalfrasen 37–40

37 Översikt. 38 Numeruskongruens i nominalfrasen. 39 Genuskongruens i nominalfrasen. 40 Specieskongruens i nominalfrasen.

Nominalfrasens deskriptiva kärna 41–78

Framförställda deskriptiva attribut 41–50:

41 Struktur och inbördes ordning. 42 Adjektiv- och participfraser som framförställda attribut. 43 Adjektivattribut i komparativ.

Adjektivattribut i superlativ 44–48: 44 Översikt. 45 Direkt urval (normalfallet): *den största tallen*. 46 Indirekt urval: *godast glass*. 47 Absolut superlativ: *den tystaste lilla mus*. 48 Klassificerande superlativ: *ett lägsta värde*. 49 Adjektivattribut med relationella pronomen som huvudord. 50 Nominalfras i genitiv som framförställt deskriptivt attribut (deskriptivt genitivattribut).

Efterställda (deskriptiva) attribut 51–78:

51 Struktur och inbördes ordning. 52 Attribut med struktur av relativ bisats.

Adjektiv- eller participfras som efterställt attribut: predikativt attribut 53–54: 53 Predikativt attribut: struktur och distribution. 54 Predikativt attribut: betydelse.

Prepositionsfras som efterställt attribut: prepositionsattribut 55–61:

55 Bundna och fria prepositionsattribut. 56 Bundna prepositionsattribut vid nomen actionis eller qualitatis. 57 Bundna prepositionsattribut vid nomen agentis. 58 Bundna prepositionsattribut vid övriga substantiv. 59 Optionellt utelämnad preposition före infinitivfras. 60 Fria prepositionsattribut. 61 Partitivt attribut. 62 Adverbattribut. 63 Attribut med struktur av adverbieäll bisats.

Nominalfras som efterställt attribut: apposition 64–73: 64 Översikt. **Nominalfras som lös apposition 65–70:** 65 Struktur. 66 Prosodi och ortografi. 67 Kongruens. 68 Placering. 69 Betydelse. 70 Pseudoappositioner. **Nominalfras som fast apposition 71–73:** 71 Översikt. 72 Fullt utbyggd nominalfras med fast apposition. 73 Oböjt substantiv med fast apposition.

Infinitivfras som efterställt attribut: infinitivattribut 74–76: 74 Översikt. 75 Appositionellt infinitivattribut. 76 Infinitivattribut med underförstått led. 77 Nominal bisats som efterställt attribut. 78 Bestämningar till framförställda attribut placerade efter nominalfrasens huvudord.

Nominalfraser i genitiv 79

79 Strukturen hos nominalfraser i genitiv.

Syntaktisk funktion och distribution 80–88

80 Översikt. 81 Kasus. 82 Led i sats och verbfras. 83 Rektion. 84 Led i nominalfras. 85 Led i adjektiv-, particip- och adverbfras. 86 Led utanför satsen. 87 Definita och indefinita nominalfraser i olika syntaktiska funktioner. 88 Blocked.

Betydelse 89–118

89 Översikt.

Deskriptiv betydelse 90–91

90 Klass, beskaffenhet, relation. 91 Olika referentklasser.

Kvantitet 92

92 Antal och mängd.

Referentialitet 93–118

93 Referentiella betydelser och deras relation till strukturen. 94 Nominal sats-förkortning. 95 Restriktiva och icke-restriktiva attribut.

Definitet 96–106: 96 Översikt. 97 Ofullständig identifikation: *hälften av veden*.

98 Det deiktiska rummet. 99 Direkt och indirekt deixis. 100 Generisk definit betydelse. 101 Det anaforiska rummet. 102 Direkt anafor. 103 Indirekt anafor: explicit relation till annan referent. 104 Indirekt anafor: implicit relation till annan referent eller betydelse. 105 Anaforisk nominalfras med demonstrativt pronomen. 106 Relativ anafor.

Indefinitet 107–110: 107 Översikt. 108 Icke-specifik indefinit betydelse.

109 Specifik indefinit betydelse. 110 Generisk indefinit betydelse.

Svagt referentiell betydelse 111–117: 111 Översikt. 112 Svagt referentiell nominalfras som predikativ och lös apposition. 113 Svagt referentiell nominalfras som objekt eller rektion. 114 Svagt referentiell betydelse vid måttsangivelse. 115 Svagt referentiell betydelse vid helhetsangivelse. 116 Svagt referentiell nominalfras som subjekt. 117 Svagt referentiell nominalfras som led i samordning.

Interrogativitet 118: 118 Interrogativ betydelse.

§ 1. Översikt. Nominalfrasen är en av grammatikens viktigaste byggstenar. Den används särskilt för att beteckna det som man vill säga något om (en referent): en levande varelse, ett föremål, en substans eller något abstrakt som t.ex. en händelse, ett tillstånd eller en egenskap.

Nominalfrasens huvudord är ett substantiv, ett egennamn eller ett substantiviskt pronomen. Huvudordet kan ofta ensamt utgöra nominalfrasen.

rummet [T.ex.: Jag tycker om rummet.]

Gränna [T.ex.: Jag tycker om Gränna.]

allting [T.ex.: Jag tycker om allting.]

Huvudordet kan ha olika attribut, framförställda eller efterställda:

det stora rummet

rummet mot gården

två rum i fil

Nominalfrasen har nominal funktion, dvs. den fungerar i satsen särskilt som subjekt eller objekt eller bestämmer en preposition:

Det stora rummet är bra.
 Jag tar *det stora rummet*.
 i *det stora rummet*

Om nominalfrasen sätts i genitiv genom att suffixet *-s* hakas på dess sista ord, fungerar den syntaktiskt som ett framförställt attribut i en annan nominalfras:

det stora rummets södra fönster

Orden som ingår i en nominalfras hjälper oss med sin betydelse på olika sätt att räkna ut vem eller vad som betecknas med nominalfrasen. Nominalfrasens deskriptiva betydelse säger oss t.ex. av vilken sort det betecknade är och vilka egenskaper det har, som när nominalfrasen *det stora rummet åt gatan* talar om att det som avses är ett rum, att det är stort och att det ligger åt gatan.

I en nominalfras' betydelse ingår också oftast någon eller några komponenter som säger något om det betecknades kvantitet:

Jag tar {*rummet/rummen*} *åt gatan*.
 Vi vill ha en lägenhet med *fem rum*.
 Den behöver *mycket ljus*.

Slutligen finns det något i en nominalfras' betydelse som säger hur det betecknade antas förhålla sig till talarens och lyssnarens erfarenhet. Förekomst av definit attribut och/eller bestämd form markerar exempelvis att lyssnaren bör kunna identifiera det betecknade genom att leta i talsituationen, i textens värld eller annars i sin referensram.

Vi hyrde *de två stora rummen*.

Identifikationen är normalt inte möjlig om nominalfrasen saknar sådana markörer:

Vi hyrde *två stora rum*.

En nominalfras kan också ha interrogativa markörer. De anger att yttrandet gäller just det betecknades identitet, t.ex. så att något beror eller inte beror på den eller så att talaren känner till eller inte känner till den.

Det spelar {*ingen/stor*} roll *vilket rum* han valde.
 Jag vet (inte) *vilket rum* han valde.

Struktur § 2–79

§ 2. Översikt. Nominalfrasen är uppbyggd kring ett huvudord som – beroende på böjningsform och kontext – ofta ensamt kan utgöra hela frasen. Huvudordet är ett substantiv, ett egennamn eller ett substantiviskt pronomen (som t.ex. *du*, *hon*, *varandra*, *vem*, *allting*).

Prata med (*de där*) *pojarna*!
 Prata med (*den där*) *Olle*!
Vem (i all världen) ska jag prata med?

Dessutom kan nominalfrasen ha samma struktur som om den hade haft ett substantiv som huvudord, fastän själva substantivet saknas:

Han har frågat *många*.
Inget nytt har hänt.
Allt sådant intresserar oss.
 Du får tala med *någon annan* i föreningen.
 Här ligger *två kroniskt sjuka*.

Nominalfraser med substantiv som huvudord kan ha en mera komplex struktur än andra nominalfraser, dvs. möjligheten att ta attribut är större för substantiv än för egennamn och substantiviska pronomen. Redovisningen av nominalfrasens struktur disponeras därför inom varje underavdelning så att substantiv med bestämmingar behandlas först, varefter andra typer av nominalfraser beskrivs mot bakgrunden av nominalfras med substantiv som huvudord.

Ett substantiv kan bestämmas av framförställda och efterställda attribut. Schema 1 återger hur attribut och huvudord ordnas inbördes i de flesta nominalfraser.

Framförställda attribut			Substantiv	Efterställda attribut
Definit attribut	Kvantitetsattribut	Adjektivattribut		
dessa	två	stora	böcker	om Hjo
mina	många	andra	vänner	i Sala

SCHEMA 1. Nominalfrasens vanliga ordföljd.

De definitiva attributen (tillsammans med bestämdhetsböjning hos bl.a. substantivet) anger framför allt definitihet, dvs. att lyssnaren skall kunna känna igen det som betecknas i talsituationen, i den värld som presenterats i texten eller i textens allmänna referensram. Till de definitiva attributen hör possessivattributen (t.ex. *mina*, *Pers*). Kvantitetsattributen anger (tillsammans med numerusböjning hos bl.a. substantivet) antal och mängd.¹ Nominalfrasens övriga led utgör dess deskriptiva kärna. Adjektivattribut, huvudord och efterställda attribut används framför allt för att beskriva referenten (den eller det som talaren pekar ut med nominalfrasen) så att lyssnaren kan känna igen den eller etablera en föreställning om den i sitt medvetande.

Adjektivattributen utgörs av adjektiv, particip eller vissa typer av pronomen med eventuella bestämmingar:

tre andra ilsket gröna växter
 den första nyligen moderniserade ubåten
 min högra arm

De efterställda attributen är av olika slag. Vanligast är prepositionsfraser och relativa bisatser.

flickan från Värmland

flickan som är från Värmland

Strukturellt underindelas nominalfraserna framför allt i definita och indefinita nominalfraser. En definit nominalfras karakteriseras av att den innehåller minst en markör för definithet. I de flesta fall anges definitheten antingen med ett definit attribut (t.ex. *min bok*, *mitt silver*), med bestämd form på huvudordet (t.ex. *boken*, *silvret*) eller med både definit attribut och bestämd form (t.ex. *den här boken*, *det här silvret*). I vissa fall anges definitheten enbart med bestämd böjning hos adjektivattributet (t.ex. *samma bok*, *samma silver*), och i några fall framgår den bara av att ett optionellt adjektivattribut får bestämd böjning (t.ex. *(snälla) pappa!*).

En indefinit nominalfras karakteriseras av att den saknar markörer för definithet och av att dess eventuella adjektivattribut har obestämd böjning: *en (god) bok*, *(gott) silver*.

Förutom definita och indefinita nominalfraser finns ytterligare strukturella typer med mera speciell funktion. Interrogativa nominalfraser (t.ex. *hurdan cykel*) innehåller ett interogativt ord som normalt står först i frasen. Expressiva nominalfraser innehåller på motsvarande sätt ett expressivt ord (t.ex. *en sådan cykel!*). Relativa nominalfraser består normalt av endast ett relativt ord (t.ex. *vilken*).

¹ Kvantitetsattribut förekommer i viss utsträckning tillsammans med definita attribut (*de många barnen*, *hans tre barn*) men är vanligast i indefinita nominalfraser (*många barn*, *tre barn*).

ANM. I denna grammatik beskrivs de allra flesta nominalfraser som en sekvens framförställda bestämningar – huvudord – efterställda bestämningar, där attributen syntaktiskt står på samma nivå i förhållande till varandra och till huvudordet.

Semantiskt förefaller det emellertid ofta rimligt att anta en mera komplex struktur i nominalfrasen. Det är ett vanligt antagande att huvudord och deskriptiva attribut med restriktiv betydelse också syntaktiskt utgör en inre konstruktion som sedan i nästa omgång konstrueras med sina kvantitetsattribut, en konstruktion som i sin tur tar definita attribut, varefter slutligen denna konstruktion kan kombineras med exempelvis totalitetsangivande attribut till en maximalt komplex nominalfras.

<alla <dess <många <vackra <blommor från Holland>>>>>

När en nominalfras har icke-restriktiva efterställda attribut brukar man tvärtom analysera huvudordet med dess framförställda attribut som en enhet vilken först i nästa omgång kompletteras med efterställda icke-restriktiva attribut:

<<alla <dess <många <vackra <blommor från Holland>>>>>>, <ännu fräscha efter transporten>>

I enlighet med traditionen uppfattas i denna grammatik substantivet som huvudord i den vanligaste typen av nominalfraser. Det grammatiska huvudskälet här till är att substantivet styr nominalfrasens grammatiska genus (§ 39). Det har föreslagits av många (t.ex. inom nyare grammatikforskning) att det är pronomenet som är huvudord i nominalfraser av typen *denna bil* eller *många bilar*, eftersom det ofta är pronomenet som bestämmer nominalfrasens

syntaktiska användning – det är ofta lättare att utelämna substantivet än pronomenet i ett satssammanhang. Det denna grammatik i enlighet med traditionen kallar nominalfras upplöser sig då i tre typer av fraser: substantivfras, kvantitativ (eller indefinit) pronomenfras och definit pronomenfras, där substantivfrasen är ett led i den kvantitativa pronomenfrasen och den kvantitativa pronomenfrasen är ett led i den definitiva.

Substantivfras: < vackra <blommor>>

Kvantitativ pronomenfras: <<många> <vackra blommor>>

Definit pronomenfras: <<< dessa > många > <vackra blommor>>

Även i denna grammatik redovisas dock vissa marginella typer av nominalfraser som komplexa:

a) komplex definit nominalfras (§ 8): <själva <den inre gården>>

b) komplex indefinit nominalfras (§ 31): <en <den vackraste blomman>>

Definita nominalfraser § 3–20

Definita nominalfraser med substantiv som huvudord § 3–16

§ 3. Strukturella huvudtyper. Den typiska definitiva nominalfrasen med substantiv som huvudord kännetecknas av definitiva attribut och/eller bestämd form hos substantivet. Framförställda adjektiv eller adjektiviskt böjda ord har bestämd form, och i några fall är detta det enda kännetecknet. Den vanligaste definitiva nominalfrasen är ett substantiv i bestämd form (Subst. § 65):

cykel-n, märke-t, cyklar-na, märken-a

Den definitiva nominalfrasen har prototypiskt definit betydelse, dvs. talaren anger att den avsedda referenten förutsätts vara unikt identifierbar för lyssnaren (se § 96–106).

Man kan urskilja följande tre strukturella huvudtyper av definitiva nominalfraser med substantiv som huvudord:

a) Enkel definit nominalfras med definit attribut: *den (här) lilla cykeln, Bengts cykel*

b) Enkel definit nominalfras utan definit attribut: *cykeln, högra dörren, nästa gång, gamle vän*

c) Komplex definit nominalfras, dvs. en enkel definit nominalfras konstruerad med ett inledande pronominellt attribut, t.ex. ett totalitetspronomen: *alla Bengts cyklar, alla de (här) holländska cyklarna, alla cyklarna*

Eftersom de olika strukturella typerna inte skiljer sig åt i fråga om efterställda attribut bortses från dessa vid beskrivningen.

Om definitiva nominalfraser som inte har substantiv som huvudord se § 17 (egennamn som huvudord), § 18 (substantiviskt pronomen som huvudord), § 19 (övriga).

§ 4. Enkel definit nominalfras med substantiv i bestämd eller obestämd form och med definit attribut: *den lilla cykeln, min lilla cykel m.fl.* En enkel definit nominalfras med definit attribut består av definit attribut (+ kvantitetsattri-

but) (+ adjektivattribut i bestämd form) + substantiv i bestämd eller obestämd form – beroende på vilket definit attribut som väljs – (+ efterställt attribut).¹ Det definitiva attributet är ett definit pronomen eller en nominalfras i genitiv (possessivattribut). Se Schema 2, där de definitiva inslagen i adjektiv och substantiv avskiljs med bindestreck.

Definit attribut	Kvantitetsattribut	Adjektivattribut	Substantiv
den		end-a lill-a	cykel-n
de	två	andr-a	cyklar-na
den här			cykel-n
den här		andr-a lill-a	cykel-n
de här		andra små	cyklar-na
denna		andr-a lill-a	cykel
dess	många	andra sådana små	cyklar
firmans			cykel
firmans (egen)		andr-a lill-a	cykel
firmans (egna)	alla	andra sådana små	cyklar
denna deras (egen)		andr-a lill-a	cykel
dess deras (egna)	båda	andra sådana små	cyklar
min (egen)		lill-a	cykel
våra (egna)	båda	små	cyklar

SCHEMA 2. Exempel på nominalfras med definit attribut.

1. Den bestämda artikeln *den* korresponderar med bestämdhetssuffixet (den bestämda formen) hos substantivet. Definititeten anges alltså dubbelt. Bestämd artikel (Pron. § 57–60) används endast när substantivet har minst ett framförställt attribut som utgörs av ett räkneord eller ett (kongruensböjt) pronomen, adjektiv eller particip med eventuella bestämningar.

de två böckerna, de båda flickorna

det myckna pratandet, de många vännerna

den hitre stolen, den vänstra stolen, den tredje stolen, den enda stolen, den andra stolen

den bästa stolen, den gröna stolen, den nylagade stolen, den knarrande stolen

Och *det utländska inflytandet* ökar. (S)

De färdiga sidorna överförs från Moskva via satellit. (S)

I *den politiska och filosofiska diskussionen* återkommer hans namn med jämna mellanrum. (S)

Som helhet var *den 29:e omgången* fri från skrällar. (S)

Enligt polisen skadades *de övriga 24 passagerarna*, varav fem allvarligt. (S)

[...] flera hus inom *den närmaste omgivningen* evakuerades [...] (S)

[...] *det första alternativet* är nog mer fruktbart. (T)

Och så är det väl ofta också att [...] *dom* [...] kan inte få *dom* *högre avlönade arbetena*. (T)

Dock kan den bestämda artikeln direkt föregå substantivet när den har determinativ funktion, dvs. när *den* bestämmer ett substantiv som följs av restriktiv relativ eller narrativ bisats (Pron. § 59: b):

I *dom fallen som jag har haft beträffande missbruk* så har det väl i varje fall på en del håll förekommit [...]. (T)

Så tar vi *det fallet att han är vid medvetande men saknar möjlighet att ge ett samtycke*. (T)

Också det demonstrativa pronomenet *den* ('den där', Pron. § 78–81) kan direkt föregå substantivet:

Jag har inte läst *den boken*. (T)

[...] alla datorer måste vara kompatibla [...] med IBM, till följd av *det företags* totala dominans. (S)

Det området får absolut inte användas som industrimark [...] (S)

För ett par år sen fick planverket ett extraanslag på 300 000 kronor [...]. *De pengarna plus 100 000 kronor till* har använts till en tänkvärd och lättläst inventering av stora och små stötestenar och glädjeämnena i svenskt gatuliv [...] (S)

Efter *den* står substantivet i bestämd form utom i följande fall:²

a) Substantivet har restriktiv relativ bisats som bestämning (särskilt i neutralt och formellt skriftspråk):

den (gröna) cykel som han använde

Det vapen man sätter in, "Emma", åstadkommer ett hål på ubåtens skrov. (S)

b) I fraser med absolut superlativ (§ 47):

den största försiktighet, det minsta ljud

Till betydelsen är nominalfraser med absolut superlativ snarast indefinita (§ 47).

2. När det definitiva attributet utgörs av *den här, den där* (eller i regionalt talspråk *denna*) står substantivet i bestämd form.

den {här/där} (gröna) boken

denna (gröna) boken [regionalt]

[...] nästan alla kan väl utifrån *den här boken* diskutera *dom här sakerna* med sina barn. (T)

Men det är långt ifrån säkert att sista ordet i *den här frågan* är sagt. (S)

Och berusningen är inte av *det där vanliga slaget* [...] (S)

När jag går förbi statyn på "Nacka" brukar jag tänka på *de där skorna*. (S)

Piloten: Det är *denna höjden*, eller hur? (S)

Riv av *denna fliken* för korrekt returadress. (S) [skriftspråk påverkat av regionalt talspråk]

I skriftspråk och formellt talspråk står däremot substantivet i obestämd form efter *denna*:

denna (gröna) bok

Är det då farligt att vistas i *denna elektriska miljö*? (S)

Man får väl inte göra så bara för att det pågår en debatt om *dessa frågor*. (S)

3. När det definitiva attributet är possessivattribut (nominalfras i genitiv eller possessivt pronomen) står substantivet i obestämd form:

firmans (gröna) bok, er (gröna) bok

Den nya sovjetiska rymdfärden är ett nytt bevis för *landets målmedvetna rymdsatsning*. (S)

Min VM-titel känns som en extra sporre för mig den här gången. (S)

Possessivattributet behandlas vidare § 9–16.

Kvantitetsattribut som kan följa på definitiva attribut är *båda* (Pron. § 129), *många*, *få* (Pron. § 157), *grundtal* (Räkn. § 10) och *grundtal + -tals* (Räkn. § 16) samt endast efter possessivattribut *hela* (Pron. § 134) och (i pluralis) *alla* (Pron. § 123):

de {båda/många/två/tiotals} räkorna

hans {alla/båda/många/två/tiotals} medhjälpare

Om kvantitetsattribut se också § 22–24. Om vilka adjektivattribut som kan följa på definit attribut se § 42, 49.

¹ Adjektivattribut som utgörs av relationella pronomen som *första*, *sista*, *andra* och de perspektiva pronomenen samt adjektiv i superlativ kan byta plats med kvantitetsattribut efter definit attribut:

hans första tre tappra försök = hans tre första tappra försök

hans andra många tvivelaktiga vänner = hans många andra tvivelaktiga vänner

husets borte tre dörrar = husets tre borte dörrar

min systers bästa tre böcker = min systers tre bästa böcker

de {gångna/förlidna/sista} två åren = de två {gångna/förlidna/sista} åren

[...] det var först under *de sista 20 minuterna* som de vågade andas ut [...] (S)

För nu har jag ju inte varit ute på arbetsfältet på *dom sista åtta åren*. (T)

De sista två orden uttalades med stark betoning. (R)

Jfr: Vid *de tre sista orden* slog han med skeden till höger om sig. (R)

² I ett fåtal lexikaliserade egennamnsliknande nominalfraser står substantivet i obestämd form trots *den* som attribut: *den helige ande*, *den heliga skrift*.

ANM. När *den* följs av annat framförställt attribut kan i skrift funktionen som bestämd artikel inte skiljas från den demonstrativa funktionen, medan graden av betoning skiljer i tal:

den 'gröna 'boken [bestämd artikel] : 'den 'gröna 'boken [demonstrativt]

Jämför utan mellanstående attribut:

boken : den boken

§ 5. Enkel definit nominalfras med substantiv i bestämd form och utan definit attribut: *cykeln, högra dörren m.fl.* I en enkel definit nominalfras utan definit attribut står substantivet i de flesta fall i bestämd form (om fallen med substantiv i obestämd form se § 6–7).

a) Ett substantiv i bestämd form fungerar utan framförställda attribut som definit nominalfras:

cykeln, mjölken, cyklarna

b) Pronominella attribut på *-dera* tar substantiv i bestämd form. Betydelsen är partitiv, dvs. nominalfrasen anger ett urval ur en given grupp av referenter.

endera parten [= en av parterna]

någondera parten [= någon av parterna]

ingendera parten [= ingen av parterna]

vardera parten [= var och en av parterna]

bådadera parterna [= båda parterna]

c) Också en nominalfras med adjektivattribut kan optionellt sakna bestämd artikel eller annat definit attribut, jfr § 4. Detta gäller särskilt i definit nominalfras i singularis, där attributet utgörs av ett relationellt pronomen, ett ordningstal eller ett adjektiv i superlativ (jfr § 45: b).¹

(det) första tåget, (den) enda gången, (den) ena sekreteraren, (det) bästa resultatet,

(det) minsta barnet, (det) högsta anbudet, (den) kortaste vägen, (det) senaste valet,

(den) borte korridoren, (den) yttersta filen, (den) högra dörren, (det) västra tornet

Tipadora är möjligen *bästa hästen*. (S)

Det är väl *enda chansen* för att klara sig [...] (T)

[...] under *sista året* ska eleverna fördjupa sig i ämnen som omvårdnad av nyfödda och sjuka, föräldrakontakt och språkutveckling. (S)

[...] bokblocket riskerar att "gå upp i limningen" redan vid *första läsningen*. (S)

Första delen av hans utländska korrespondens har kommit nu i vinter. (S)

Han tyckte att *tredje avdelningen* var den bästa.

I *borte vänstra hörnet* står hans skrivbord under ett porträtt av Vladimir Lenin. (S)

Det bor mycket utlänningar [...] i *södra stadsdelen*. (T)

När huvudordet är ett egennamn utelämnas bestämda artikeln i större utsträckning och i vissa fall obligatoriskt (§ 17): (den) 14-åriga Karin, { *det/Ø } norra Europa.

Framför adjektiv i positiv kan bestämd artikel eljest saknas bara om adjektivattributet har restriktiv betydelse och referenten kan identifieras i talsituationen eller genom tidigare erfarenhet – men inte om den identifieras anaforiskt, genom kontexten.² Nominalfrasen är då ofta en mer eller mindre fast förbindelse.

(den) nya teatern, (den) gamla vägen, (den) stora ingången, (det) sena tåget

Onsdag den 4 februari invigs en nybyggd glasad passage som välkomnar oss

alla att strömma igenom *nya BPA-huset* mellan Mäster Samuelsgatan (nedanför Filmstaden) och Smålandsgatan. (S)

Mest känd är kommunens satsning på att få liv i en massa konstiga kåkar: Bostäderna i vattentornet och *gamla varmbadhuset*, bägge länge viktiga byggnader i stan som stått tomma och börjat förfalla. Läns museet ligger numera i *gamla Ångkvarnen*, hamnmagasinen är omgjorda till hotell och *gamla brandstationen* är kvar men moderniserad. (S)

För majoriteten av *svenska folket* vill att staten ska understödja *svenska kyrkan*. (T)
Totala börsvärdet steg 1.7 proc till 405 miljarder kr. (S)

Jfr: Han hade två knivar med sig. Han valde {*den*/*Ø} *stora kniven* att stycka älgen med.

Många nominalfraser av denna struktur har lexikaliserats utan bestämd fristående artikel (jfr Adj. § 6 Anm.), t.ex.:

största delen, mesta tiden, raka spåret, friska luften, kalla handen, levande livet, bara kroppen, lätta gardet, sista minuten, med blotta ögat, mitt på ljusa dagen

Hit hör även *rena* + substantiv i bestämd form, t.ex. *rena (rama) parodin*.

Om *hela den gamla klassen*, *halva gården*, *båda de nya datorerna*, *själva huset* se § 8.

¹ Möjligen är tendensen större att utelämna bestämda artikeln om superlativen föregås av gradadverbial: (*det*) *näst bästa valet*, (*det*) *allra högsta anbudet*.

Också ett adjektiv som *central* kan stå utan föregående bestämd artikel när det kontrasterar mot ett relationellt pronomen: (*den*) *centrala delen*; jfr (*den*) *norra delen*.

² I nominalfras med egennamn som fast apposition kan bestämd artikel saknas före såväl restriktivt som icke-restriktivt adjektivattribut, särskilt med oböjt huvudord (§ 73) (*unge herr Svensson*, *gamle doktor Berglund*), men i tidningsspråk (i synnerhet i sportsspråk) också eljest (*målfarliga vänsterbreddaren Per Eriksson*).

Hammarby [...] tvingas undvara *knäskadade inre mittfältaren Hasse Bergh* i måndagskvällens allsvenska möte med Halmstad på Söderstadion. (S)

§ 6. Enkel definit nominalfras med substantiv i obestämd form och utan definit attribut: *nästa gång m.fl.* Efter vissa deskriptiva (främst superlativa eller relationella) attribut kan eller måste substantivet stå i obestämd form i enkel definit nominalfras utan definit attribut:

a) *Samma (samme)* (Pron. § 198, 201) har självt bestämd form. Andra kongruensböjda attribut i nominalfrasen tar också bestämd form. *Samma* kan i nominalfras med substantiv som huvudord inte föregås av definit attribut, och det placeras liksom definitiva attribut före eventuella kvantitetsattribut. Det substantiviska huvudordet står i obestämd form.

{*samme/samma*} servitör, *samma servitris*, *samma fina teknik*, *samma två svenska cyklar*

Dom bodde i *samma portuppgång*. (S)

Alltså vi sjunger *samma gamla psalmer som var omoderna redan när dom skrevs*. (T)

Här är det *samma fyrkantiga kontorskomplex* och *samma gamla Kaknästorn* som dyker upp för att snart försvinna igen. (S)

Det lär dessutom vara billigare att ersätta bonden för att han är passiv och låter bli att producera än att betala exportförlusterna från *samme bonde* om han hade varit aktiv och produktiv. (S)

b) En rad pronoménliknande particip av typen *motsvarande*, *ovannämnda* etc. (Pcp § 41) kan användas antingen som *samma* (med skriftspråkligt, något formellt stilvärde) eller som ett ordinärt adjektivattribut:

motsvarande andra svenska åtgärd [jfr: den motsvarande svenska åtgärden]

ovannämnda borte röda skylt [jfr: husets ovannämnda nedre våning]

i nuvarande svåra situation [jfr: i den nuvarande svåra situationen]

På väg dit gav Cederström *ovanstående snabbanalys* av DN-husets och planverkets gemensamma gatumiljö [...] (S)

Har du suttit i detta förut, i *motsvarande yrkesgrupp* tidigare eller så? (T)

Jfr: *Det ovannämnda antagandet* skulle innebära en energibesparing om ca 13 TWh [...] (S)

En tredje användning av dessa particip är i naken indefinit nominalfras med definit betydelse, varvid perfektparticipen (liksom följande attribut) har obestämd böjning: *motsvarande svensk åtgärd*, *ovannämnd röd skylt* (§ 30: 4b).

När dessa particip används utan bestämd artikel vid substantiv i obestämd form tar de kvantitetsattribut efter sig, inte före:

ovannämnda tre författare [jfr: de {tre ovannämnda/ovannämnda tre} författarna]

c) *Nästa* (Pron. § 221) har självt bestämd form (även om maskulinum singularis på -e är mindre vanlig). Andra kongruensböjda attribut i nominalfrasen tar också bestämd form. *Nästa* kan föregås av possessivattribut (och marginellt också av *den*, *denna*) och placeras liksom definitiva attribut framför grundtal. Det substantiviska huvudordet står alltid i obestämd form.

nästa svenska seger, {*näste/nästa*} *man*, *nästa två svenska segrar*, *vårt nästa laboratoriebiträde*, *Bengtssons nästa försök*

Men då kommer *nästa fråga*. (T)

Men målet är förstås att plocka en och annan VM-poäng, säger *näste svensk* i kungaklassen, Tomas Kaiser. (S)

Knappt hade På Stan "avslöjat" den nya arkaden mellan Blasieholmstorg 12 och Nybrokajen förrän *nästa nya smitväg* anmälde sig. (S)

Nästa bordlagda motion som ska behandlas är en om förutsättningarna för att utveckla Södra Järva till en resurs för Stockholm och landet. (S)

d) I vissa fall utelämnas såväl framförställd artikel som substantivets bestämdhetssuffix efter *enda*, ordningstal och superlativer (vilka böjs i bestämd form; Räk. § 21, Adj. § 63, jfr § 45: c):

enda orsak [jfr också: (den) enda orsaken; se Pron. § 237: a]
 på tredje plats [jfr också: (den) tredje platsen]
 senaste mode [jfr också: (det) senaste modet]
 lägsta möjliga antal [jfr också: (det) lägsta antalet]
 utan (den) minsta ansträngning
 med (den) största försiktighet

Vissa uttryck har lexikaliserats med denna form: *från första stund*, *i skrivande stund*, *på bästa sätt*, {*första/andra/tredje*} *klass*, *i bästa fall*, *närmsta X* (t.ex. *vid närmsta bensinmack*), *första bästa X* (t.ex. *vid första bästa tillfälle*).¹

¹ Om *alla sidor* = *alla sidorna* se Pron. § 123, 128; om {*båda/ömse*} *sidor* = *båda sidorna* etc. se Pron. § 129 not 1.

§ 7. Enkel definit nominalfras med substantiv i obestämd form och utan

definit attribut: *gamle vän m.fl.* Vissa slags individuativa substantiv kan, mest i singularis, i vissa funktioner sakna såväl definit attribut som bestämdhetssuffix men ändå bilda definit nominalfras. Definitiheten blir synlig när substantivet har ett adjektivattribut, eftersom detta då tar bestämd form.

a) Huvudord vid fast apposition har i vissa fall obestämd form (§ 73):
 (snälla) doktor Svensson, (gamla) fru Andersson, (hela) moment 4b

b) Vissa personbeteckningar i obestämd form kan användas i vokativfras (Icke satsf. men. § 16, 18: e):

Kom hit, (lilla) {*pojke/flicka/stackare*}.
 Hej på dig, *gamle vän*.
 Vad gör du där, *karl*?
 Löjtnant! Kapten! [vid formellt militärt tilltal]
 Broder! Bäste broder! Kamrat! [i brev]

När vokativfrasen består av ett substantiv i pluralis används normalt obestämd form:

Sjuksköterskor, hitåt!

I andra fall (Icke satsf. men. § 14, 18: d) används liknande substantiv i bestämd form som vokativfras.

c) Substantiv som betecknar släkting i tidigare generation kan användas utan bestämdhetssuffix (som egennamn) för att beteckna person som står i den angivna relationen till talaren (både inom sats och i vokativfras):¹

far, mor, mamma, pappa, farfar, farmor, morfar, mormor, faster, farbror, moster, morbror, svärfar, svärmor

Pappa har ringt. [om talarens pappa]

Har du pratat med *faster*? [om talarens faster]

Mormor, titta vad jag har här!

Snälla faster, ta en kaka till.

I det äldre tilltalssystemet (Pron. § 27) var dessa former vanliga också i tilltal (i stället för 2 pers. personliga pronomen):

Vill (*lilla*) *pappa* ha lite mera efterrätt?

Också enstaka andra personbetecknande substantiv kan användas i definit nominalfras utan att stå i bestämd form, t.ex. *kaptén*, *styrman*, *rektör*.²

d) Substantiv som betecknar månader har likheter med egennamn. De har alltid obestämd form, även när de har definit betydelse (Egenn. § 3 not 3):

Hon var här i *augusti*. *Augusti* var det året min semestermånad.

Också andra substantiv för återkommande tidsperiod kan användas i naken form. Veckodagsnamn och namn på årets högtider används ofta i obestämd form utan attribut antingen när referensen är deiktisk, dvs. när den åsyftade tiden är den tidsperiod med det aktuella namnet som ligger närmast efter talögonblicket, eller (vid sidan av andra uttrycksmöjligheter) när referensen är generisk.

innan {*måndag/tisdag*}, från och med {*måndag/tisdag*}, på {*måndag/tisdag*}
{*Måndag/Tisdag*} är min lediga dag.

Jag var hemma 1992 vid {*påsk/jul/midsommar*}.

Till {*påsk/jul/midsommar*} kommer jag nog hem.

{*Påsk/Jul/Midsommar*} är min favorithelg.

I många andra prepositionsfraser har också andra tidssubstantiv naken form med definit (eller svagt referentiell) betydelse: *i kväll*, *i morgon*, *i sommar*, *före frukost*, *efter rast*. Se också Advl § 94–99.

¹ I särskilda sammanhang förekommer ytterligare bruk av släktskapsord utan bestämdhets-suffix i definit nominalfras:

a) Särskilt om lyssnaren är ett barn kan den vuxne talaren ta barnets perspektiv och använda det nakna substantivet om en släkting till barnet eller om sig själv (Pron. § 26):

Vet *pappa* och *mamma* om att du är här? [om lyssnarens pappa och mamma]

Tyst, unge, *mamma* behöver sova!

b) Till en sjuksköterska används ofta *syster* som vokativ och tilltalsord:

Syster! Vill *syster* ge mig medicinen nu?

c) Som naket substantiv med definit betydelse kan pastischerande vissa sammansättningar på *-mor* (= matmor) och *-far* (= husbonde) användas om person som talaren inte är släkt med: *bamsefar*, *bamsemor*, *tomtefar*, *tomtemor*, *torparfar*, *torparmor*.

² *Kapten*, *styrman* används utan bestämdhetssuffix särskilt när den talandes chef om- eller tilltalas:

Säg till {*kapten/styrman*} att jag vill byta.

I skriftspråk och formellt talspråk kan *rektor* (i stället för det vanligare *rektorn*) användas utan bestämdhetssuffix som ett egennamn:

Meddelande från *rektor*: Idrottsdagen är inställd.

På motsvarande sätt ålderdomligt pastischerande eller skämtsamt också *mäster* (egentligen om hantverksmästare):

Mäster har sagt att ni ska hålla er lugna.

Substantivet *gud* har övergått till egennamn och stavas med stor bokstav när det i monoteistisk religion används om den ende guden:

Nu ska vi be till *Gud*.

§ 8. Komplex definit nominalfras. En komplex definit nominalfras bildas genom att ett totalitetspronomen (*all*, *samtliga*, *hela*, *halva*, *båda*) eller *själva* konstrueras med en enkel definit nominalfras.¹ Det framförställda attributet kan kallas emfatiskt attribut.

a) totalitetspronomen

all (den goda) sylten, *alla* (de nya) cyklarna

samtliga de nya cyklarna, ?*samtliga* cyklarna

alla Elsas barn

hela (det nya) huset, *halva* (det nya) huset, *båda* (de nya) cyklarna

hela Elsas lägenhet

Han ler. Och *all den veckade huden* i hans ansikte börjar att skratta. (S)

Under tisdagen pågick sammanträden inom *alla de fackliga topporganisationerna* [...] (S)

Det kan komma in under *alla grupperna* egentligen. (T)

Jag tycker det är riktigt att *alla dom här termerna* ska fram. (T)

Samtliga dessa barn har fått det japanska tvåkomponentvaccinet [...] (S)

Hela det tidigare så enade Savojen stod med Killys beslut splittrat. (S)

Den komplexa nominalfrasen anger att referensen utan undantag gäller allt av någonting givet (utom i fallet *halva* som följer mönstret från *hela*). Den komplexa nominalfrasen blir till sin innebörd definit liksom den däri ingående enkla nominalfrasen.²

Det är bara med denna placering som *all* kan konstrueras med definit dividuativ nominalfras (*all gårdens boskap* men inte **gårdens all boskap*, Pron. § 123). Med denna placering kan *all* ha bestämning efterställd nominalfrasens huvudord (*alla (Elsas) barn av dem jag känner*; jfr **Elsas alla barn av dem jag känner*). I andra fall placeras totalitetspronomen alternativt som kvantitetsattribut i enkel nominalfras, t.ex. *Elsas {alla/båda/många} barn*, Pron. § 123, 129, 134.

b) *själva*

själva (den dithörande) tomten

själve vår nye president, själve presidenten

[...] överraskande kopplingar som föder egna associationer och gör *själva det dokumentära berättandet* lustfyllt och förföriskt. (S)

Den nya kvinnogenerationen för in ett nytt vapen i befrielsekampen – *själva sin kvinnlighet*. (S)

Själva födelsedagen är den 6 augusti [...]. (S)

Men frågan är ju om det bara är *själva kyrkorummet*. (T)

Själva det operativa arbetet ska givetvis även i fortsättningen skötas av erfaren personal [...]. (S)

¹ Också *varje* kan marginellt (i formellt skriftspråk) kombineras med en enkel definit nominalfras när denna innehåller en absolut superlativ:

varje hans minsta rörelse

varje (den) minsta {rörelse/vrå/tillstymmelse till glädje}

² Efter *alla* och *båda* kan bestämd artikel saknas framför grundtal: *alla (de) fjorton barnen, båda (de) två barnen*. Substantivet måste dock normalt ha bestämd form i dessa nominalfraser. Obestämd form förefaller emellertid bli vanligare:

Vi måste bygga ut så att *alla 7000 studenter* [...] får plats. (S)

ANM. Som komplexa definita nominalfraser kan också tolkas de där *denna* följs av possessivattribut (jfr § 4 Schema 2, § 9):

dessa deras stora framgångar

Såväl det demonstrativa *denna* som det determinativa *den* kan konstrueras med sådana definita nominalfraser som marginellt också kan föregås av exempelvis obestämd artikel (jfr § 31):

dessa de vackraste blommor [jfr: en den vackraste prinsessa]

den folkets stora framgång som manifesterade sig i den nya författningen [jfr: en folkets framgång]

de filmens odödliga mästare som vi alla beundrar [jfr: en filmens odödliga mästare]

Possessivattribut § 9–16

§ 9. Possessivattributets struktur och funktion. Ett possessivattribut utgörs av en nominalfras i genitiv eller av ett possessivt pronomen:

{grannens/hans/deras} nya motorsåg

{min/din/vår/er/sin} nya motorsåg

En nominalfras i genitiv som står som possessivattribut fungerar alltid som en definit nominalfras och är till formen oftast definit men kan också vara antingen indefinit (§ 21), interrogativ (§ 32) eller relativ (§ 35):

Tre lördagar i rad sänder TV 2 en serie om *modets* historia. (S) [definit nominalfras]

Den svenska skogens hälsotillstånd är inte alarmerande i den meningen att skogen står och dör i stor skala [...] (S) [definit nominalfras]

Tropiska uländers jordbruksbygder kan [...] lätt skiljas från vår [...] svenska landsbygd. (S) [indefinit nominalfras]

Och bankinspektionen – som man alltid undrat vem den inspekterar och på *vems* uppdrag – har naturligtvis ingenting att invända. (S) [interrogativ nominalfras]

[...] centerpartiet betonar att det nu krävs ett skattesystem *vars* grundläggande principer ligger fast under en mycket lång tid. (S) [relativ nominalfras]

De är människor *vilkas* grundläggande behov inte är uppfyllda. (S) [relativ nominalfras]

Possessivattribut kan kombineras med ett omedelbart följande fokuserande pronomen *egen*. Hela nominalfrasens substantiviska huvudord står i obestämd form, men de mellanstående kongruensböjda orden (utom vanligtvis *egen*, Pron. § 234) står i bestämd form:¹

kassörens (egen) trassliga ekonomi, ditt (eget) myckna skrivande, deras (egen) andra resa
min alldeles egna katt, min tredje egna häst

Possessivattributet står normalt först i en enkel nominalfras men kan i formellt skriftspråk eller pastischerande föregås av det demonstrativa *denna*:²

denna hans stora framgång, *dessa* firmans argentinska tillgångar

Till en början uppfattade många kanske *denna* *datateknologins egen smittbärare* som ett fantasifoster. (S)

De kan endast leva vidare genom *denna* *min konstgjorda andning* [...] (R)

Denna *Billings grundsyn* [...] skapar möjligheter alltså till en öppen kyrka [...] (T)

I en komplex definit nominalfras föregås possessivattributet av totalitetspronomen eller *själva* (§ 8), i en komplex indefinit nominalfras föregås det av kvantitetsattribut (§ 31):³

alla grannens barn
ett överklassens attribut

En nominalfras som possessivattribut kan själv innehålla ett possessivattribut:

Ullas fästmans morbrors andra fru
Stockholms lokaltrafiks bussar

¹ När huvudordet är en självständig adjektivfras i neutrum (§ 19) kan nominalfrasen normalt inte ta possessivattribut:

*den här bokens roliga [jfr: det roliga med den här boken]
*hela idéns tråkiga [jfr: det tråkiga med hela idén]

Lexikaliserat förekommer dock: *inte veta någons bästa* 'det bästa för någon'.

Possessivattribut kan vara fritt valt led i en för övrigt lexikaliserad prepositionsfras, t.ex:

från ngns synpunkt, från ngns sida, för ngns skull, för ngns vidkommande, för ngns del, falla för ngns hand, i ngns ställe, i ngns namn, på ngns konto, på ngts område, på ngns vägnar

² Genitivformer och possessiva former av personliga pronomen kan regionalt placeras efter substantivet: *gården hans, syster min*. Se vidare Pron. § 24 not 1.

³ I några fall uppfattas kombinationen possessivattribut + huvudord närmast som ett flerordssubstantiv som t.ex. kan ta framförställt kvantitetsattribut och adjektivattribut (jfr § 50):
en lättnadens suck, en ödmjuk Herrens tjänare, en god tingens ordning, en ljuvlig nådens timma

Possessivattributets betydelse § 10–15

§ 10. Unik relation. Possessivattributet anger en relation mellan det som attributet betecknar och det som betecknas med hela nominalfrasen (och särskilt dess huvudord). Det anger vagt en allmän relation ("anknytning"), men språkbrukarna gör en mera specifik tolkning på grundval av pragmatisk kunskap om referenterna, t.ex. som en relation ägare – egendom, agens – aktion, helhet – del.

min brors cykel, min brors försök, min brors rygg

I prototypfallet förutsätts det att huvudordet uttömmande (och därmed unikt) betecknar de referenter som står i den avsedda relationen till possessivattributets referent:

chefens tre katter [dvs. chefen har totalt bara tre katter och det är dem som hela nominalfrasen betecknar]

chefens katt [dvs. chefen har totalt bara en katt och det är den som hela nominalfrasen betecknar]

Sibelius' sånger [dvs. alla Sibelius' sånger över huvud taget]

Vad som är unik relation kan vara textuellt eller situationellt begränsat. I vissa fall kan alltså *Bengts katt* användas även om *Bengt* har flera katter, förutsatt en situation då de andra katterna inte kommer i fråga. *Sibelius' sånger* kan beteckna enbart de Sibelius-sånger som har aktualiserats i en bestämd situation.

Bengt satt på sitt arbetsrum och pratade med *sin katt*. [Bengt uppträder med bara en katt i arbetsrummet, men han kan ha fler på andra ställen.]

Vi beslöt oss för att stryka *Sibelius' sånger* ur programmet. [Programmet innehöll kanske två eller tre av Sibelius' sånger, och det är enbart dessa som avses med nominalfrasen.]

Jag ansluter mig till *Bengts yrkande*. [Bengt har bara lagt ett yrkande i det ärende som diskussionen gäller men kan ha kommit med andra yrkanden i andra ärenden.]

När nominalfrasen är predikativ är kravet på unik relation upphävt:

Det där är *Patriks bil*. [Den där bilen är Patriks men behöver inte vara Patriks enda bil.]

Hon är *min moster*.

Också eljest kan possessivattribut användas utan att relationen är unik. Detta gäller när talaren inte anser att lyssnaren är intresserad av att veta vilken av olika möjliga referenter det är som avses.

Jag var i Hemsjö och hälsade på *min kusin*. [utesluter inte nödvändigtvis att talaren har fler kusiner i Hemsjö]

Halsduken fastnade i *bilens dörrhandtag*. [Bilen hade fler dörrhandtag än det som halsduken fastnade i, men det är ointressant.]

Possessivattributen kan med vaga gränser indelas i sådana som anger aktanter förutsatta av huvudordets betydelse (bundna) och övriga possessivattribut (fria).

Possessivattributet erinrar semantiskt mycket om prepositionsattributet, och de båda kan ofta parafrasera varandra. Se vidare § 16 för en jämförelse av prepositionsattribut och possessivattribut.¹

¹ När ett bundet possessivattribut har ett sammansatt substantiv som huvudord händer det att possessivattributet semantiskt hänför sig till sammansättningens första led (förledsanknytning):

äggens kläckningsfrekvens [jfr: frekvensen för äggens kläckning]

Karl XII:s historieskrivare [jfr: den som skrivit Karl XII:s historia]

Strindbergs prosautveckling [jfr: utvecklingen i Strindbergs prosa]

Språkvårdare har avrått från sådan förledsanknytning trots att den i vissa fall inte förefaller stöta språkkänslan eller medför dubbeltydighet. Förledsanknytning är omöjlig, om attributet får en helt annan betydelse när det tolkas som specificerande förledet än när det tolkas som specificerande efterledet (dvs. hela det sammansatta substantivet):

*Bengtssons flyktberättelse [i betydelsen 'någons berättelse om B:s flykt' men fullt rimlig i betydelsen 'Bengtssons berättelse om sin flykt']

*elevernas kunskapskontroll [i betydelsen 'någons kontroll av elevernas kunskaper']

*rymningsrapporten från Kumla [i betydelsen 'någons rapport om rymningen från Kumla']

§ 11. Prominens. Possessivattributets referent är utgångspunkten för talarens försök att tala om vilken referent som hela nominalfrasen betecknar. Possessivattributet anger alltså oftast någon eller något som har en mera framträdande plats i lyssnarens medvetande i den aktuella situationen eller kontexten. Det anger också vanligen något som lyssnaren förutsätts kunna identifiera och som han därför också kan använda för att identifiera den referent som betecknas med hela den nominalfras där possessivattributet ingår.

klassens lärare [En given klass är utgångspunkten för att möjliggöra identifieringen av en viss lärare.]

lärarens klass [En given lärare är utgångspunkten för att möjliggöra identifikationen av en viss klass.]

B-molls symfonins kompositör, kompositörens B-molls symfoni

bokens pärmar, *pärmarnas bok [Man utgår knappast från pärmarna på en bok för att identifiera boken, men det är ofta rimligt att utgå från en bok för att identifiera dess pärmar.]

bordets ben, *benens bord

kollektivets lön, *lönens kollektiv

barnets första intryck, *det första intryckets barn

soffans emballage, *emballagets soffa

Referenten för ett relationellt substantiv är ofta mindre prominent än en referent som anges med ett icke-relationellt substantiv och som ingår i den ifrågasvarande relationen:

brottslingens uppehållsort, *uppehållsortens brottsling [*Upphållsort* förutsätter i sin betydelse någon som uppehåller sig där, medan *brottsling* inte förutsätter en uppehållsort.]

platsens invånare, *invånarnas plats [*Invånare* förutsätter ett ställe där invånarna bor, medan *plats* inte förutsätter någon som bor på platsen.]

Possessivattributet i en nominalfras är på många sätt besläktat med subjektet i en sats. Karakteristiskt nog motsvarar possessivattributet i en nominalfras med ett nomen actionis som huvudord som regel subjektet i en motsvarande sats (§ 13):¹

fabrikens produktion av leksaker för sin hemmamarknad [Jfr: Fabriken producerar leksaker för sin hemmamarknad.]

chefens funktion som inspiratör för sina anställda [Jfr: Chefen fungerar som inspiratör för sina anställda.]

¹ I likhet med nominalfras som subjekt är nominalfras som possessivattribut oftast definit. Uttryck som *en boks titel* är mycket sällsyntare än *bokens titel*, på samma sätt som vi oftare säger *Boken ligger på bordet* än *En bok ligger på bordet*.

Att possessivattributet är prominent framgår också av att det gärna fungerar som korrekt till 3 pers. personliga pronomen (i stället för *denna*), jfr Pron. § 51.

§ 12. Fria possessivattribut. När huvudordet inte i sin betydelse utpekar en viss relation till en annan referent anger genitiven en mycket vag relation: något har en viss inte närmare specificerad anknytning till något annat:

Johanssons departement, Linköpings stift

gatornas trottoarer, husets trädgård

stadens borgerskap, trädets fågelbon, Europas lärda män och kvinnor

Nedan följer exempel på olika slag av anknytning mellan referenterna för possessivattribut och icke-relationella substantiv som huvudord (jfr Subst. § 14). I bety-

delseangivelsen står P för possessivattributets referent och H för huvudordets (dvs. hela nominalfrasens) referent. Gränsen mellan icke-relationella och relationella substantiv är i många fall vag, jfr Subst. § 12.

a) Innehav: P äger eller disponerar H, H tillhör P.

kassörens {kavaj/rum/bord}, Annas nya halsband, mitt SL-kort

b) Användning: P nyttjar H (med vag gräns mot (a)).

kassörens {tåg/hiss/sked}, min vanliga lunchrestaurang

c) Befintlighet: P omfattar bl.a. H, H finns i P, H är en del av P.

USA:s stormarknader, inlandets skogsbygder, Skånes Fagerhult, schweizerostens hål, läroböckernas standardfraser, skolans lektorer

Befintlighet anges gärna också med preposition: *skogsbygderna i inlandet, lektorerna på skolan* (§ 60).

d) Tidfastning: P är tiden för H, H inträffar {vid/under} P.

framtidens hus, torsdagens konsert

e) Kännetecken – kännetecknad: P kännetecknar H.

detta lasternas hus, en fridens boning, denna de stora omstörtningarnas tid, parfymernas förlovade land

Possessivattributets definitiva nominalfras används här snarare beskrivande än refererande. Nominalfraser av denna typ ingår gärna i komplex indefinit nominalfras (§ 31). Possessivattributet kan vara icke-restriktivt.

f) Klassificering: P är H, H heter P.

Uttryck som *Sundsvalls stad* består av ett ortnamn följt av en viss sorts karaktiserande substantiv (beteckningar för administrativa geografiska enheter). Nominalfrasen är ofta rätt lexikaliserad.¹ Hithörande nominalfraser kan ibland parafrastras med nominalfraser där P anges med fast apposition (t.ex. *staden Sundsvall*), en konstruktion som bara delvis överlappar med (f):²

Gotlands län [jfr: ?länet Gotland]

Sundsvalls kommun [jfr: ?kommunen Sundsvall]

Sveriges rike [jfr: ?riket Sverige]

Blentarps by [jfr: byn Blentarp]

Fagerhults socken [jfr: socknen Fagerhult]

Fagerhults församling [jfr: ?församlingen Fagerhult]

*Smålands landskap [jfr: landskapet Småland]

*Gotlands jagare [jfr: jagaren Gotland]

*bilens fenomen [jfr: fenomenet bilen]

Uttryckstypen *avhållsamhetens dygd* är lätt högtidlig med rötter i latiniserande och religiös stil. Konstruktionen är ofta metaforisk varvid P är det egentliga uttrycket och H det överförda.

ensamhetens förbannelse, förnuftets sterila öken, insiktens helvete, tystnadens sigill, sorgens börda

Vissa fraser som erinrar om denna typ är tämligen lexikaliserade:

korsets tecken, X:s värld [t.ex.: skolans värld], på X:s område [t.ex.: på hälsovårdens område], inom X:s ram [t.ex.: inom universitetens ram], spela X:s roll [t.ex.: spela {driftkuckuns/ Hamlets} roll]

Klassificering kan också sägas föreligga i nominalfraser av den marginella typen *fiendernas skara*, *flickornas grupp* där P är en mängd referenter som är eller utgör H.

g) Begreppslig intensitet: H förkroppsligar själva idén bakom det som P (och H) anger.

efterrätternas efterrätt, städernas stad, evigheters evighet, finalernas final, ryggsäckarnas ryggsäck, en anings aning, eländes elände

Uttryckstypen förekommer dels lexikaliserat (t.ex. *eländes elände*), dels med litterär eller litterärt pastischerande färgning. Vissa hithörande uttryck är dubbeltidiga: *konungarnas konung* [också: 'konung över alla konungar'], *böckernas bok* [också: 'boken som består av de många böckerna'].³

¹ I vissa lyriska eller pastischerande stilarter har konstruktionen en viss produktivitet:

Genesarets sjö, Frykens långa sjö, Hebrons dal

I stället för genitiv används grundkasus av vissa egennamn: *Blekinge län*, *Kalmar kommun*, se Egenn. § 22.

² Nominalfraser som *länet Gotland*, *kommunen Sundsvall*, *församlingen Fagerhult* används t.ex. bara vid kontrast: *länet Gotland* : *kommunen Gotland*, *kommunen Sundsvall* : *fotbollsklubben Sundsvall*, *församlingen Fagerhult* : *byn Fagerhult*.

³ När huvudordet är ett egennamn kan possessivattributet inskränka referensen till en del eller en aspekt av det som betecknas med egennamnet (§ 95, Egenn. § 19): *den tidens Spanien*.

§ 13. Bundna possessivattribut vid nomen actionis eller qualitatis. En nominalfras med ett nomen actionis eller qualitatis som huvudord motsvarar semantiskt en sats. Huvudordet motsvarar satsens huvudverb respektive subjektspredikativ.

a) Possessivattributet motsvarar som regel satsens subjekt (subjektiv genitiv), medan objekt och bundna adverbial normalt motsvaras av efterställda attribut. Denna fördelning gäller i stort sett oberoende av vilken semantisk roll possessivattributet spelar i nominalfrasen (och subjektet i satsen).¹

barnets sömn [Jfr: Barnet sov.]

barnets uppvaknande [Jfr: Barnet vaknade.]

företagets produktion av leksaker [Jfr: Företaget producerade leksaker.]

hennes lek med elden [Jfr: Hon lekte med elden.]

sekreterarens samtal med B om C [Jfr: Sekreteraren samtalade med B om C.]

hennes kärlek till naturen [Jfr: Hon älskade naturen.]

Med *regeringens resonemang* skulle utdelning av gratissprutor vara aktuell och försvarbar först när narkotikamissbruket utrotats. (S)

Polisens skärpta bevakning i Stockholms T-bana ledde till ett 70-tal ingripanden natten till lördagen. (S)

Är det här *hennes presentation av dom fulla orden*? (T)

hästens tröghet [Jfr: Hästen är trög.]

hästens vana vid min syster [Jfr: Hästen är van vid min syster.]

hästens längd [Jfr: Hästen är x meter lång.]

hästens ålder [Jfr: Hästen är x år gammal.]

[...] den fråga som mer än någon annan överväger i radions övriga program är *människans ensamhet*. (S)

I myterna anspelas på *hennes otrohet* – med Odins bröder Vile och Ve. (S)

b) Att possessivattributet motsvarar ett objekt (objektiv genitiv) är mindre vanligt och förekommer huvudsakligen vid ett begränsat antal nomina actionis och oftast med en mera formell stilkaraktär än den som tillkommer den subjektiva genitiven.²

bytets delning, matens tillagning, byggnadens uppförande, den rena lärans förkunnelse, Polens delning, världens skapelse, Amerikas upptäckt, faderns {utnämning/befordran} till ÖB, syndernas förlåtelse, frågornas besvarande, kyrkans restauration, domarnas avkunnande, orderns verkställelse, landets pacifiering, områdets projektering, barnens uppfostran, åkrarnas uppodling, hans minne (är ljuvt), (vi är alla i) hans tjänst

Däremot tror jag inte på *svenskhetsens bevarande i utlandet* [...]. (T)

Bundna adverbial vid verbet eller adjektivet motsvaras knappast av possessivattribut vid nomen actionis eller qualitatis. Sålunda motsvaras *samtala om kriget*, *leka med elden*, *besviknen över resultatet* inte av **krigets samtal*, **eldens lek*, **resultatets besvikelse* utan av konstruktioner med prepositionsattribut (§ 56): *samtal om kriget*, *lek med elden*, *besvikelse över resultatet*. Inte heller objekten vid de fåtaliga adjektiv som konstrueras med sådana motsvaras av possessivattribut: *trogen idealen* motsvaras inte av **idealens trohet* utan av *troheten mot idealen*.³

¹ Möjligen betecknar possessivattributet mindre ofta orsaken till den aktion eller egenskap som huvudordet anger: **{kollegans/argumentets} övertygande* (jfr med agens: *kollegans övertalning*), **Lenas utseendes provokationer* (jfr med agens: *Lenas mosters provokationer*). Dock t.ex.: *byggnadens intryck på betraktaren*, *åtgärdens effekter*, *regnets piskande mot rutan*.

Expletivt subjekt har ingen motsvarighet som possessivattribut:

Det regnar. [jfr: *dess regn]

Det har försvunnit en katt. [jfr: *dess försvinnande av en katt]

² I en nominalfras med objektiv genitiv saknas normalt motsvarighet till subjektet bland det överordnade substantivets andra attribut:

Amerikas upptäckt {Ø/*av Columbus}

frågornas besvarande {Ø/*av eleverna}

Detta gäller också nominalfraser med beteckningen på en andlig produkt som huvudord, där upphovsmannen kan sägas motsvara subjektet i en sats och huvudpersonen objektet:

den kände konstnärens porträtt (av min hund) [subjektiv genitiv]

min hunds porträtt {Ø/*av den kände konstnären} [objektiv genitiv]

Särskilt i skriftspråk kan dock en motsvarighet till subjektet föras in med hjälp av ett fritt efterställt attribut: *frågornas besvarande genom elevernas försorg, min hunds porträtt målat av den kände konstnären*.

³ Nomen qualitatis tar också nominalfras i genitiv som deskriptivt (måttsbetecknande) attribut: *2 centimeters tjocklek* (§ 50: b).

ANM. Man kan se den objektiva genitiven som motsvarande subjektet i en passiv sats (även om motsvarighet till agens i passiv sats normalt saknas i nominalfraser av detta slag, not 2):

Amerikas upptäckt [jfr: Amerika upptäcktes]

frågornas besvarande [jfr: frågorna besvaras]

§ 14. Bundna possessivattribut vid nomen agentis. I nominalfraser med nomen agentis som huvudord förekommer i viss utsträckning possessivattribut som motsvarar objektet i satsen (objektiv genitiv).¹ Dessa attribut har här antagligen ett mindre formellt stilvärde än objektiv genitiv vid nomen actionis (§ 13). Också vid nomen agentis är dock bruket av objektiv genitiv möjligt bara vid vissa substantiv.

vådevillteaterns {skapare/gynnare}, telefonens uppfinnare, flygplanets {konstruktörer/användare}, bokens {köpare/säljare/ägare/mottagare}, bokens {författare/förläggare/utgivare}, Amerikas upptäckare, stadens {försvarare/besegrare}, lagets {tränare/ledare}, mina {läsare/åhörare}

*händelsens iakttagare, ?bokens skribent, ?landets förrädare [i betydelsen: 'den som förrått landet']

Jfr prepositionsattribut vid nomen agentis, § 57.

¹ Subjektiv genitiv förekommer inte vid nomen agentis, eftersom substantivet självt betecknar den eller det som är verbets predikationsbas.

§ 15. Bundna possessivattribut vid övriga relationella substantiv. Nominalfraser med de flesta typer av relationella substantiv (utöver sådana som nämnts ovan § 13–14; jfr Subst. § 13) som huvudord, t.ex. *släkting, chef, ledamot, upphov, beting-*

else, orsak, sida, kännetecken, tar gärna bundna possessivattribut (dvs. sådana som betecknar aktanter förutsatta i huvudordets betydelse):¹

Svens kusin, gubbens far, min brors kolleger, Bachs föregångare, bergets topp, Bengts arm, novellens slut, papperets ena sida, burkens lock, stolens ben, utskottets ledamöter, Sveriges invånare, alltings upphov, Strindbergs böcker, undersökningens resultat, handlingens konsekvenser, rosens doft, fabriken chef, partiets talesman, mina känslors föremål, undersökningens objekt, ordets valör, förslagens nackdelar, varans pris

När possessivattributet betecknar en icke-animat referent har konstruktionen dock ofta ett något skriftspråkligt stilvärde, och i talspråk och ledigt skriftspråk föredras ofta konstruktion med prepositionsattribut, t.ex. *toppen på berget, locket {på/till} burken, benen på stolen, priset på varan*. Jfr § 16 och 58.²

¹ Några exempel på relationella substantiv som inte medger bundet possessivattribut utan bara prepositionsattribut (*flaska, tecken, plats*):

- *vinets flaska, flaskan med vin
- *utmattningens tecken, tecknet på utmattning
- *övningens plats, platsen för övningen

Se vidare § 16.

² Ibland används som huvudord en beteckning för en referent i stället för ett relationellt substantiv. Den nämnda referenten är då ett typiskt exempel på en viss roll i sitt sammanhang och substantivet tolkas relationellt.

Sveriges Hitler [om Sveriges nazistledare]

§ 16. Valet mellan possessivattribut och prepositionsattribut. Prepositionsattribut kan ofta parafraseras med possessivattribut och omvänt:

- locket på burken \approx burkens lock
- chefen för företaget \approx företagets chef

Vissa grundläggande tendenser reglerar valet mellan prepositions- och possessivattribut:

a) Uttömmande relation från attributets referent (P) till hela nominalfrasens/huvudordets referent (H) förutsätts vanligen när P anges med possessivattribut (se § 10), dvs. huvudordet betecknar uttömmande de referenter som står i den avsedda relationen till possessivattributets referent. Detta förutsätts inte när P anges med prepositionsattribut och substantivet har obestämd form.

bilens två dörrar \approx *de två dörrarna på bilen* \neq *två dörrar på bilen*

b) Att P är mer prominent än H förutsätts när P anges med possessivattribut men inte när P anges med prepositionsattribut:

- cykelns blå färg* \approx *den blå färgen på cykeln*
- cykeln med blå färg*, **den blå färgens cykel*

Ett specialfall av (b) är det att possessivattribut som anger innehav (§ 12: a) eller som har subjektets roll vid nomen actionis (§ 13) normalt inte kan parafraseras med prepositionsattribut:

min brors cykel [jfr: *cykeln av min bror]
 verkmästarens kontor [jfr: *kontoret av verkmästaren]
 barnets sömn [jfr: *sömnen av barnet]
 mannens försvinnande [jfr: *försvinnandet av mannen]

Om P i en motsvarande sats anges med objekt, kan det bara i vissa fall uttryckas med possessivattribut vid nomen actionis och nomen agentis (se ovan § 13, 14).¹

Omvänt kan sällan prepositionsattribut parafraseras med possessivattribut i följande fall, sannolikt eftersom P där i de flesta situationer har lägre prominens än H:

helhet – del: flickan med flätorna, *flätornas flicka
 produkt – material: kjolen i det skotskrutiga tyget, *det skotskrutiga tygets kjol
 behållare – innehåll: flaskan med vinet, *vinets flaska
 text – språk: novellerna på det gaeliska folkspråket, *det gaeliska folkspråkets noveller
 text – ämne: boken om daggmaskarna, *daggmaskarnas bok

c) Entydig relation mellan H och P. När arten av relationen mellan H och P inte är entydig utan den avsedda relationen är en av många möjliga mellan samma typer av referenter är som regel inte possessivattribut möjligt (jfr (a) ovan).

möblerna {strax utanför/innanför/bredvid} matsalsdörren [jfr: *matsalsdörrens möbler]
 {vägen/brevet} {till/från} Malmö [jfr: *Malmös {väg/brev}]

Men om P har klar prominens över H: *Kalles brev* \approx *brevet från Kalle* eller *brevet som Kalle har* eller under bestämda betingelser också *brevet till Kalle*.

¹ Prepositionsattribut (vid nomen actionis) med samma roll som subjektet i en motsvarande sats är mindre vanligt och förekommer framför allt under speciella omständigheter, se § 56: 3. Däremot kan en subjektiv genitiv vid nomen qualitatis ofta motsvaras av ett prepositionsattribut med *hos* vid substantiv som anger karaktärsdrag eller inneboende egenskap:

adelns {envishet/oro/tröghet/ovilja/osäkerhet} \approx {envisheten/oron/trögheten/oviljan/osäkerheten} hos adeln

I vissa fall kan ett prepositionsattribut med *av* ange en betydelserelation som erinrar om en subjektiv genitiv vid ett nomen qualitatis:

olämpligheten av denna åtgärd \approx denna åtgärds olämplighet
 värdet av dina insatser \approx dina insatserns värde

När H är en egenskap som tar sig uttryck i handling kan subjektiv genitiv vid nomen qualitatis ibland i skriftspråk och formellt talspråk parafraseras med prepositionsattribut av typen *från X:s sida* (§ 56: 3).

Bengts {vänlighet/intresse} \approx {vänligheten/intresset} från Bengts sida

Definita nominalfraser utan substantiv som huvudord §17–20

§ 17. Definita nominalfraser med egennamn som huvudord. I typfallet konstrueras en nominalfras med egennamn som huvudord i allt väsentligt på samma sätt som en definit nominalfras med substantiv som huvudord. Se Schema 3.

Definit attribut	Deskriptivt attribut	Egennamn	Efterställt attribut
min	ljuva	Maria	
den	{snälle/snälla} {lille/lilla}	Albin Martin	med sina många skrupler
den där		Eklund	

SCHEMA 3. Exempel på definit nominalfras med egennamn som huvudord.

Egennamn kan också bilda komplexa nominalfraser (§ 8) med t.ex. *hela, själva: hela det vackra Verona, själva Gala inklusive kringliggande byar*. Förnamn + efternamn, t.ex. *Per Andersson*, bildar en särskild typ av nominalfras där det är oklart om något av namnen skall ses som huvudord och i så fall vilket (Egenn. § 20: 1). Personnamn som huvudord kan ha fasta efterställda appositioner av särskilda slag, mest lexikaliserat (§ 72, Egenn. § 20: 3): *Sten Sture den äldre, Eriksson junior*. Som attribut särskilt till egennamn kan *den {här/där}* ha aktualiserande betydelse, Pron. § 74: d, 75: c.

Ojämförligt vanligt är att egennamnet bildar nominalfras ensamt, utan bestämning.

Bestämd artikel utelämnas i vissa fall framför adjektivattribut till egennamn:

{lilla/söta/dumma} Karin [Attributet har icke-restriktiv betydelse; vokativfras; Icke satsf. men. § 18: b.]

14-åriga Susanne Jönsson [Attributet har icke-restriktiv betydelse; tidnings-språk.]

vänliga Konsum, fantasifulla Bohuslän [Attributet har icke-restriktiv betydelse; annonsspråk.]

södra Tyskland [Som beteckning på geografiskt område; attributet har restriktiv betydelse och anger del av den helhet som huvudordet anger.]

skadade Tommy Mörth (S) [Attributet har icke-restriktiv betydelse; särskilt i idrottsjournalistik.]¹

Bestämd artikel saknas också när restriktivt adjektiv är lexikaliserat med egennamnet så att hela ordgruppen fungerar som egennamn:

holländska Guyana, Nedre Volta

Starke Arvid, Röde Orm

Prototypiskt används egennamnet för att beteckna en unikt identifierbar referent, namnbäraren (Egenn. § 2). Endast när egennamnet används som ett substantiv (Egenn. § 4), t.ex. om sådana referenter som uppbär namnet eller som har vissa egenskaper karakteristiska för den egentlige namnbäraren, kan det ibland böjas i numerus och ta attribut som förutsätter ett urval.

Den 'här Kristina har du aldrig träffat.

Runes Kristina har gått ur partiet.

Den Kristina som du känner har blivit färdig med sin avhandling.

Då hoppade Martin på den andra Jösse [...] (R)

Såg du doktor Kendall – den doktor Kendall som är död – någon gång den kvällen? (R)

Många egennamn är substantiv som lexikaliserats i bestämd form: *Hemsjön, Emån, Alperna, Majsan, Rasken*. Gränsen mellan egennamn och substantiv är inte sällan oklar: *Utrikesdepartementet* eller *utrikesdepartementet*, *Statskontoret* eller *statskontoret*. Se Egenn. § 10.

I vissa fall kan egennamn vara huvudord i indefinita nominalfraser (§ 29).

¹ Ytterligare exempel:

Hammarby får tillbaka mot AIK avstängde Johan Hammarström [...]. Som toppforward, bredvid givne Leif Strandh väljer Davidsson in i det sista mellan Hans Eskilsson och "Älgen" Vlahovic. (S)

Bestämd artikel kan utelämnas i sportspråket också när adjektivattributet bestämmer ett substantiviskt huvudord med egennamn som fast apposition (*knäskadade inre mittfältaren Hasse Bergh*, § 5 not 2).

§ 18. Definita nominalfraser med substantiviskt pronomen som huvudord. En definit nominalfras kan ha ett definit substantiviskt pronomen som huvudord. Det definitiva pronomenet följs optionellt av attribut av samma slag och i samma ordning som i en nominalfras med substantiv som huvudord. Däremot kan en nominalfras med definit pronomen som huvudord normalt inte ha några andra framförställda attribut än de få som kan bilda en komplex definit nominalfras (totalitetspronomen och *själva*, § 8).¹ Kvantitets- och adjektivattribut placeras efter huvudordet, före andra efterställda attribut. Adjektivattributen tar bestämd form.²

I de allra flesta fall bildar definitiva substantiviska pronomen nominalfraser ensamma, utan bestämmingar.

a) 1 och 2 pers. personliga pronomen: *jag, vi, du, ni* (Pron. § 20). I singularis bildar dessa definitiva nominalfraser enligt Schema 4. Exempel:

Hela jag är ett stort tomrum. (R)

[...] ja grip dem fatt, du olycksalige [...] (R)

Emfatiskt attribut	Definit pronomen	Adjektivattribut
hela	jag	
själva	du	
	jag	
	jag	olycklige

SCHEMA 4. Definita nominalfraser med 1 och 2 pers. personliga pronomen i singularis.

Exempel också med andra efterställda attribut:

Du som kan röra dig obehindrat tänker inte på samma sätt som jag, förklarar hon. (S)

Jag med mina nattliga fantasier i den manliga ensamhetens elände... (R)

Jag min dumbom borde naturligtvis ha protesterat då.

Han gillar *dig som aldrig säger emot honom*.

I pluralis bildar 1 och 2 pers. personliga pronomen definita nominalfraser enligt Schema 5. Exempel:

[...] *vi aktiva* är förberedda på allra bästa sätt både fysiskt och psykiskt inför varje tävling [...]. (S)

Om ni hör mig därinne, *ni båda*, ska jag berätta [...]. (R)

Vill *ni två* sätta den här i händerna på edra barn? (T)

Emfatiskt attribut	Definit pronomen	Kvantitetsattribut	Adjektivattribut
alla	vi	tre	andra gamla
båda	ni		
	er	båda	
	vi		unga

SCHEMA 5. Definita nominalfraser med 1 och 2 pers. personliga pronomen i pluralis.

Exempel också med andra efterställda attribut:

Vi två tillsammans lurade henne. (R)

Vad ska vi ta oss till, *vi två utlästa sjömän* så här långt nere på havets botten? (R)

Vi som befar havet största delen av vårt liv, vi vet. (R)

Och vad gör *ni själva* uppe mitt i natten [...]. (R)

Och trots att han var bufflig så var *alla ni kvinnor i utredningen* mer eller mindre förälskade [...]. (R)

Och vad kan vi göra, *alla vi som inte behövs* [...]. (R)

b) 3 pers. personliga pronomen: *han, hon, den, det, de* (Pron. § 29). I singularis bildar dessa definita nominalfraser enligt Schema 6. Exempel:

Sedan blir *hela han* glödröd, tills ögonen vill tränga ur sina hålor. (R)

Emfatiskt attribut	Definit pronomen
hela	den
själva	hon

SCHEMA 6. Definita nominalfraser med 3 pers. personliga pronomen i singularis.

Exempel också med andra efterställda attribut:

Han med skinnrocken hejar på oss, den andre bara nickar [...] (R)

Han själv skulle bli nummer två över havet, meddelade han köpmansfamiljen hemma på Söder i Stockholm. (S)

I pluralis bildar 3 pers. personliga pronomen definita nominalfraser enligt Schema 7.³

Exempel:

För *dem båda* var Gerda en av tillvarons förutsättningar. (R)

Alla dem har vi inte plats för.

Emfatiskt attribut	Definit pronomen	Kvantitetsattribut
alla	dem	
båda	dem	
	dem	alla
	dem	båda

SCHEMA 7. Definita nominalfraser med 3 pers. personliga pronomen i pluralis.

Exempel också med andra efterställda attribut:

De, och *de ensamma*, engagerar också de unga efter-politiska generationerna. (S)

Han såg gärna att jag engagerade mig för *dem i trakten som hade det svårt*. (R)

Pluralt substantiviskt pronomen med relativ bisats som attribut kan förekomma som egentligt subjekt (Eg. subj. § II not 2) och har då indefinit betydelse:

Jag kan också tänka mig att det bland de nya cheferna finns *de som just nu känner obehag, rädsla* [...] (S)

Det finns *de som klarat sig bättre* och det finns *de som klarat sig sämre*, säger han. (S)

c) Reflexiva och reciproka: *sig, varandra*. Det reflexiva pronomenet *sig* kan konstrueras med det efterställda attributet *själv* och marginellt med vissa andra icke-restriktiva efterställda attribut samt med de framförställda attributen *hela, halva, själva*.

Det är ju väldigt svårt att känna *sig själv* så väl. (T)

[...] en känsla av att han inte är riktigt närvarande med *hela sig*. (R)

Det kommer aldrig att vara nån annan att bry *sig* om på riktigt, inte med *hela sig själv*. (R)

Varandra tar inga attribut.

Om kasusdistinktionen nominativ : akkusativ i 3 pers. personliga pronomen se Pron. § 54.

¹ Framför personliga pronomen (men inte framför substantiv) kan vissa språkbrukare i ledigt språk ha allihop (och möjligen *allesammans*): *allihop ni*, *allihop dem*, ?*allesammans vi*.

Totalitetspronomen kan också vara efterställda:

Och vad dom anser riktigt, det måste *vi alla andra* böja oss under. (T)

Det är så i *dom alla*. (T)

² I vokativfraser kan ett litet antal adjektiv med känslofärgning placeras som adjektivattribut framför definit pronomen (Icke satsf. men. § 18: a):

{*Kära/Dumma/Lilla*} *du*, så kan du väl inte göra.

Men *snälla du*, det skulle jag väl ha sagt. (R)

Tack *snälla ni*, det var den finaste komplimang som jag har fått [...] (R)

Mera sällan och med ledigt stilvärde när nominalfrasen har annan funktion:

Lilla dumma jag har gjort fel igen.

[...] *stackars hon* kunde ju inte veta vad jag sysslade med [...] (R)

³ Totalitetspronomen kan också vid substantiviska huvudord fungera antingen som emfatiska attribut eller som kvantitetsattribut (§ 8: a, Pron. § 123, 129): *båda de nya cyklarna*, *de båda nya cyklarna*.

§ 19. Definita nominalfraser utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord. En definit nominalfras kan ha samma struktur som en definit nominalfras med substantiv som huvudord (§ 4), förutom att själva substantivet saknas. Då blir (liksom i den indefinita nominalfrasen, § 26, 38–39) distinktionen utrum : neutrum betydelsebärande (när inte ett substantiv är underförstått enligt reglerna för ellips, Ellips § 2–3). Utrum (singularis) betecknar person i ental och neutrum (singularis) avser icke-animat, allmänt dividuativ referens. Pluralis betecknar inte flertal i allmänhet utan bara personer i flertal (jfr Adj. § 60, 65; Pron. § 38, 40). Om nominalfrasen innehåller flera led av den typ som annars är framförställda attribut till substantiv är det ofta oklart om något av dem skall betraktas som huvudord. Ett adjektiv som semantiskt motsvarar ett substantiv kan dock i många fall tillsammans med eventuella bestämmningar betraktas som nominalfrasens huvudled, t.ex. *konservativa* i nominalfrasen *de flesta konservativa* (jfr *de flesta socialister*, Adjfraser § 65).

a) Personbetecknande:

denne, den {där/här}, den andra, den andre sakkunnige, min allra minsta, den där nye väntande, den närmast sörjande, den dömde, själva den ansvarige, den nyss utskrivne

de {där/här}, de {där/här} tre, dessa många andra, alla de {där/här} andra, de lyckliga anhöriga, de två bekanta, de nygifta, de här väntande, de tvåhundra närvarande, dessa många sakkunniga, firmans alla andra anställda, alla dina anställda, dessa fem sakkunniga, de mina¹

Planerna på att flytta *de gamla* från institutionerna till hemmen oroar ledarskribenten [...] (S)

Därefter serveras Julgrötslunch i församlingshemmet, där *församlingens anställda* presenteras [...] (S)

De åtalades försvarsadvokater motsatte sig en ny rättegång [...] (S)

Jag har gjort fullt klart att jag liksom kanalledningen och TV-bolaget känner ansvar för *alla våra anställda*. (S)

Den nyligen avlidna log mot mig [...] (S)

Andra länders aktiva och deras supportrar får försöka mätta sin äregirighet med smulorna som faller från *de rikes* bord. (S)

Vid ett av borden satt *de särskilt inbjudna*.

Exempel också med efterställda attribut:

[...] han sa att det jäser bland *de fattiga i det riket* [...] (R)

Men det ska jag bara tala om, Erik, att det idealet kommer aldrig att anammas av *oss andra i arbetarrörelsen*. (R)

Han var *den yngste i syskonskaran* av Aron, Andrea och Lukas. (R)

b) Dividuativa:²

det {där/här}, detta, det andra, det sista, det andra nya, det bästa, det förflutna, detta andra roliga, allt detta sista intressanta, själva det centrala, det {där/här} innersta

allt detta andra, själva det {där/här}

Med de reservationerna kan man säga, att det som nu försiggår i Sovjet är både *det viktigaste* och kanske också *det mest uppmuntrande* på länge. (S)

Det avgörande är att vi är tydliga i vårt budskap [...] (S)

Det är bland *det viktigaste* egentligen. (T)

Han har alltid varit svag för *det utpräglad moderna*.

Exempel också med efterställda attribut:

Det senaste från amerikansk och kanadensisk popscen. (S)

Han är [...] en liberal som mycket tidigt ser *det tvetydiga i individualismen*. (S)

Har ni varit med om *detta förfärliga att inte ha minsta rätt över den man älskar* [...] (R)

Detta sorgliga att låginkomsttagarna alltid blir missgynnade får man leva med.

Det viktigaste med en filmaffisch är att den fångar filmens rätta stämning [...] (S)

Medlidande är *det sista jag vill ha från dig*. (R)

Detta var *det svåraste han hade att minnas*. (R)

I konstruktion med af-satskärna kan definit dividuativ nominalfras med adjektiv eller adverb i superlativ fungera antingen som sättsadverbial eller (i sats med identifierande predikativ) som subjekt eller predikativ:

Han simmade *det fortaste han kunde*.
Det längsta jag har simmat under vattnet är nog en minut.
 Detta är *det {snabbaste/fortaste} jag har simmat*.

Definit pronomen i neutrum kan konstrueras med infinitivfras eller narrativ bisats som apposition (Pron. § 46):³

[...] *det viktiga är väl bara det att det finns olika alternativ att välja på*. (T)
 Särskilt Georg uppskattade *detta att slippa överraskningar [...]* (R)
 Jag är kanske lite kritisk mot just *det här att liksom granska av vilka skäl människor kommer*. (T)
Det där att allting blir så lika, det har vi väl alldeles för mycket av. (T)
 Vad betyder förresten *det där att "nå fram" till en annan människa?* (R)

Konstruktionen förekommer mest i ledigt språk, men också här är det vanligast med infinitivfras eller narrativ bisats utan överordnat definit pronomen, t.ex. *Att starta redan i år tycker jag är utmärkt*.⁴ Semantiskt fungerar ett definit pronomen med appositionell infinitivfras eller narrativ bisats nästan som ett definit attribut till ett substantiv: det anger att appositionens proposition är aktuell.

Också possessivattribut kan självständigt fungera som nominalfras:

Han har nog av *sitt*, vi har nog av *vårt*.
 Jag tar hellre risken att inte få med mig *allt mitt* än att jag får med mig något av *{chefens/Berglunds}*.

I flera fall har possessivattributet lexikaliserad betydelse (§ 81 not 2):

Vi åkte hem till *{Berglunds/mitt}*. [betecknar bostad]
 Vi träffade inte *{kantorns/Berglunds}* den här gången. [betecknar familj; Subst. § 77, Egenn. § 23]

¹ Kombinationen bestämd artikel + possessivt pronomen har lexikaliserats med särskild betydelse:

de mina 'min familj'
 de våra 'våra familjer', 'våra egna trupper'

² I vissa fall kan de hithörande nominalfraserna parafraseras med nominalfraser som har ett substantiviskt huvudord med allmän betydelse, t.ex. *sak*:

Han brydde sig inte om *{det där/den där saken}*.
{Det bästa/Den bästa saken} var att röntan sänktes.

³ I vissa fall har preposition + *det* + *att* lexikaliserats till en flerordssubjunktion: *under det att*, *efter det att*, *till dess att*, *i det att*, *på det att* (Konjn, subj, infm. § 9).

⁴ Om nominalfrasens huvudord är definit pronomen i neutrum singularis (vanligen *det här*, *det där*) inleds i ledigt språk infinitivfrasen eller den narrativa satsen ofta av *med*:

det här med att starta redan i år
det där med att han skulle vara homosexuell

Och det här *med att Patrik skulle ha kört sin morfar hit*, [...] – det borde vi ha genomskådat! (R)

§ 20. Elliptiska definitiva nominalfraser. I en nominalfras med substantiviskt huvudord kan huvudordet vara utelämnat enligt reglerna för ellips när det är givet av kontexten eller situationen (Ellips § 2–3):

Om du tar den ena vägen så tar jag *den andra*.

Jag tycker nog att Larssons bröd är godare än *Svenssons*.

Ge mig *den andra*!

Nominalfraser som innehåller icke-substantiviskt definit pronomen (i utrum singularis eller i pluralis) utan adjektiv, particip eller substantiv är ofta, kanske oftast, elliptiska:

Läs den här boken om du inte vill läsa *den där*.

Ge mig *den där*!

Likaså är nominalfraser med partitivt attribut (§ 61) oftast elliptiska:

De av era cyklar som saknar baklykta måste kompletteras med en sådan.

Vid ellips kan normalt inte bestämd artikel utelämnas i de fall då den eljest är optionell (§ 5: c):

Om jag ska ha något bröd ska det vara {*det*/**Ø*} *bästa*.

Det är {*den*/**Ø*} *tredje* av sönerna som är mest berömd.

Vid kontrast kan dock utelämnning vara möjlig:

Om du tar ena vägen så tar jag *andra*.

Se vidare Ellips § 2–4.

Indefinita nominalfraser § 21–31

Indefinita nominalfraser med substantiv som huvudord § 21–24

§ 21. Strukturella typer. Strukturellt kännetecknas den indefinita nominalfrasen negativt, dvs. av att inte innehålla någon av definithetsmarkörerna (definita attribut, bestämd form av substantivet eller av adjektiv och adjektiviskt böjda ord). Den indefinita nominalfrasen har prototypiskt indefinit betydelse, dvs. talaren refererar till någon eller något som han inte förutsätter att lyssnaren kan unikt identifiera (se nedan § 107–110).

Man kan urskilja tre strukturella typer av indefinita nominalfraser med substantiv som huvudord. Av dessa är två att betrakta som huvudtyper, medan den tredje är tämligen ovanlig och stilistiskt begränsad. Eftersom de tre typerna inte

skiljer sig åt i fråga om efterställda attribut bortses från dessa vid beskrivningen.

a) enkel indefinit nominalfras med kvantitetsattribut

En indefinit nominalfras med kvantitetsattribut består av kvantitetsattribut (+ adjektivattribut i obestämd form) + substantiv i obestämd form (+ efterställt attribut). Se Schema 8.

Kvantitetsattribut	Adjektivattribut	Substantiv
en	(annan sådan vacker)	tavla
ingen	(likadan)	film
någon	(mera äkta)	folkmusik
allt	(svenskt)	hantverk
några	(andra sådana vackra)	tavlor
två	(likadana franska)	filmer
inga	(stora amerikanska)	bilar
många	(mindre attraktiva)	träd
ett otal	(billiga)	blommor
mycket	(sådan importerad)	film
litet	(annan rejäl)	smörja
en massa	(romantisk)	kärlek

SCHEMA 8. Exempel på enkel indefinit nominalfras med kvantitetsattribut.

Om adjektivattribut som används enbart eller företrädesvis i indefinit nominalfras och om sådana som inte kan stå i indefinit nominalfras se nedan § 42, 49.

b) enkel indefinit nominalfras utan kvantitetsattribut

En indefinit nominalfras utan kvantitetsattribut består av (adjektivattribut i obestämd form +) substantiv i obestämd form (+ efterställt attribut). Den används i singularis för att ange icke specificerad mängd av något dividuativt och i pluralis för att ange icke specificerat flertal. Se Schema 9.

Adjektivattribut	Substantiv
(annan sådan svensk)	folkmusik
(annat sådant svenskt)	hantverk
(andra sådana svenska)	filmer

SCHEMA 9. Exempel på enkel indefinit nominalfras utan kvantitetsattribut.

Indefinit nominalfras utan kvantitetsattribut förekommer också med ett huvudord som är ett individuativt substantiv i singularis. Den kallas då naken nominalfras och används i särskilda fall, oftast med svag referentiell betydelse (§ 30). Se Schema 10.

I pluralis kan naken nominalfras inte skiljas formellt från annan indefinit nominalfras utan kvantitetsattribut.

Adjektivattribut	Substantiv
(akustisk)	gitarr
(övertygad)	folkpartist

SCHEMA 10. Exempel på naken nominalfras.

c) komplex indefinit nominalfras

En indefinit nominalfras kan också bildas genom att ett kvantitetsattribut konstrueras med en hel definit nominalfras. Typen är tämligen ovanlig och förekommer mest i litterärt pastischerande språk.

(utan) någon den minsta svårighet

en segrarnas hånfulla beteckning på ett tragiskt, i blod kvävt uppror (S)

Om indefinita nominalfraser utan substantiv som huvudord se nedan § 25–29.

Kvantitetsattribut § 22–24

§ 22. Översikt. Kvantitetsattributen utgörs av kvantitativa pronomen (inklusive obestämd artikel), grundtal eller kvantitetsbetecknande nominalfraser.

Om nominalfrasen är individuativ är kvantitetsattributen antalsbetecknande pronomen eller nominalfraser:

{en/någon/ingen/varje/mången} sådan annan svensk båt

{ett/något/inget/varje/månget} sådant annat svenskt skepp

{två/många/få/alla/samtliga} sådana andra svenska båtar

{ett otal/ett stort antal} sådana andra svenska båtar

Om nominalfrasen är dividuativ eller anger kollektivt flertal är kvantitetsattributet oftast en mängdbetecknande nominalfras med ett substantiv eller ett kvantitativt pronomen i neutrum singularis som huvudord:

{mycket/litet/en massa/en smula} kärlek

{mycket/litet/en massa/en smula} grönsaker

Också i dividuativ nominalfras kan vissa kongruensböjda pronomen användas som kvantitetsattribut:

{all/ingen/någon/mycken/somlig/viss} kärlek

{allt/inget/något/mycket} hat

§ 23. Obestämd artikel och andra kvantitativa pronomen som kvantitetsattribut. När ett individuativt substantiv i singularis saknar annat kvantitetsattribut har det normalt obligatoriskt grundtalet *en* (neutrum: *ett*) som kvantitetsattribut. *En* anger att nominalfrasen är individuativ, singular och indefinit. Grundtalet kallas i denna funktion för obestämd artikel. (Om nakna nominalfraser som saknar obestämd artikel, fastän substantivet prototypiskt är individuativt, se § 30.)

Här står {**cykel/en cykel*}.

Jag har hittat {**moget päron/ett moget päron*}.

Övriga kvantitativa pronomen som kan vara kvantitetsattribut är följande:

1. Vid individuativa substantiv (i singularis eller pluralis):

Singularis: någon, ingen, mången, varje¹

Pluralis: två, tre etc.,² hundratals, dussintals, några, inga, många, flera, åtskilliga, få, några få, alla, samtliga³

Exempel:

ingen (likadan) film, varje (alldeles oplanerat) försök, fyra (stora amerikanska) bilar, alla (intresserade) spekulanter

I pluralis kan *några* optionellt användas med förbleknad kvantitetsbetydelse ungefär som den obestämda artikeln i singularis (om tendensen till betydelleskillnad mellan *några* och avsaknad av kvantitativt pronomen se Pron. § 184):

Här står (*några*) *cyklar*.

Jag har hittat (*några*) *mogna päron*.

Om nominalfrasen har tydligt distributiv betydelse är *några* nästan obligatoriskt (Pron. § 180):

Det satt {**bönder/några bönder*} och språkade med varandra.

2. Vid dividuativa substantiv (i singularis) och vid substantiv i pluralis (med kollektiv betydelse):

a) Icke kongruensböjda:

mycket, mer (mest), lite(t), mindre (minst), något litet

Exempel:

mycket (sådan) mjölk, mycket kärlek, lite (kall) saft, något litet (fransk) vinäger, mycket blommor, lite (andra fina) grönsaker

De icke kongruensböjda pronomenen utgör i denna grammatik en egen nominalfras som fungerar som kvantitetsattribut i den högre nominalfrasen, se § 24. Halvt lexikaliserade (som kvantitativa pronomen) är antals- och mängdangivande nominalfraser som *ett antal*, *ett flertal*, *ett fyrtiotal* etc., *ett fåtal*, *en hop*, *en rad*, *en myckenhet*, *en mängd*, *en massa*, *en (hel) del*, *en smula*, se § 24.

ett antal (svenska) medborgare, en hop (stojande) barn, en massa (likadana) fel, en (hel) del ovet

b) Kongruensböjda:

någon, ingen, mycken, all, samtlig⁴

Exempel:

ingen mjölk, mycken kärlek, någon (mera äkta) folkmusik, allt (överblivet) bröd

Vissa kvantitetsattribut kan stå efter definit attribut i definit nominalfras, t.ex. *de många programmen*, se § 4.

Kvantitetsattribut kan i viss utsträckning kombineras med en definit nominalfras till en komplex nominalfras, se § 8 (komplex definit nominalfras, t.ex. *alla dessa böcker*) och § 31 (komplex indefinit nominalfras, t.ex. *en skogens okrönte konung*).

¹ Det totala pronomenet *hel* används framför allt som första led i komplex definit nominalfras (§ 8):

hela ({den långa/denna/min}) predikan

När det ingår i enkel indefinit nominalfras kräver det en föregående obestämd artikel eller ett grundtal:

en hel sådan lång predikan, två hela sådana långa predikningar

² Framför grundtal fr.o.m. *två* kan adjektiven *dryga*, *styva*, *knappa* användas med ungefär samma betydelse som gradadverbialen *drygt*, *styvt*, *knappt*:

Hon var tvungen att kämpa *dryga tre nautiska mil* med den väldiga sjön [...] (R)

Nu är det *knappa sju kilometer* kvar.

³ *Många*, *få* kan samordnas med adjektiv (Samordn. § 7 not 1):

Många och imponerande vagnar passerade.

Få men vackra hus har lämnats kvar.

Båda fungerar normalt inte som kvantitetsattribut i enkel indefinit fras. I lexikaliserade uttryck kan *båda* dock följas av substantiv i obestämd form, trots att nominalfrasens betydelse är definit (Pron. § 129 not 1):

på båda sidor, båda parter

*båda bröder, *båda böcker

I stället förekommer *båda* i enkel och komplex definit fras (§ 4, 8):

de båda bröderna [kvantitetsattribut i enkel definit nominalfras]

båda de där andra vagnarna [emfatiskt attribut i komplex definit nominalfras]

⁴ *All*, *varje* kan i enkel indefinit nominalfras kombineras med ett följande emfatiskt *möjlig* eller *tänkbar*:

all {möjlig/tänkbar} annan sådan utstuderad illvilja

allt {möjligt/tänkbart} annat sådant svenskt material

alla {möjliga/tänkbara} idéer

varje {möjlig/tänkbar} annan sådan genialisk lösning

§ 24. Nominalfras som kvantitetsattribut. En nominalfras kan fungera som kvantitetsattribut vid dividuativa substantiv eller vid substantiv i pluralis som anger kollektivt flertal. Den kvantitetsbetecknande nominalfrasen har som huvudord antingen ett icke kongruensböjt kvantitativt pronomen (i neutrum singularis) eller ett substantiv som direkt eller indirekt anger mängd.

1. Nominalfrasen består av ett icke kongruensböjt kvantitativt pronomen i neutrum singularis: *mycket, mer, mest; lite(t), mindre, minst; något*.¹

mycket (annan sådan pastöriserad) mjölk, *lite* (grann) (anspråkslös) underhållning, *något* (litet) (fransk) vinäger, *mycket* (sådana ovanliga) finesser, *lite* (andra fina) grönsaker

2. Nominalfrasen består av ett kvantitetsattribut + ett substantiv som huvudord.

a) Substantivet är ett mer eller mindre konventionellt måttssubstantiv (inklusive *miljon, miljard, dussin, tjog*):

ett kilo (äkt) kaffe, två liter (färs) mjölk, några meter (likadan mörkblå) sammet, ett kilo (färs) jordgubbar, två liter (nyplockade) krusbär, en hel miljon (andra svenska) medborgare, många miljarder (otrevliga små) maskar, två tjog (sådana) lantägg, ett tiotal (sådana) medaljonger, två par (bra) strumpor

Substantiven i kvantitetsattribut av denna typ tar ogärna andra attribut än kvantitativa pronomen och ett litet fåtal besläktade adjektivattribut som *hel, halv, dryg, knapp*, vanligen endast i singularis:

en halv liter skummjölk, ett knappt kilo (dansk) ost, ett drygt hundratal kunder, en halv meter snö

Hit hör också nominalfraser vilkas huvudord betyder stor eller liten mängd eller stort eller litet antal. Nominalfraser av detta slag är ofta tämligen lexikaliserade och tar endast ett fåtal framförställda adjektivattribut (och knappast några efterställda attribut), huvudsakligen adjektiv som *stor, liten* och deras synonymer.

en (veldig) massa, en (liten) smula, en (hel) del, en (liten) aning, en (liten) gnutta, en (stor) mängd, ett (stort) antal, ett flertal, flertalet, ett (litet) fåtal

b) Substantivet anger indirekt kvantitet genom att beteckna en behållare som innehåller ämnet eller kollektivet, en form eller gruppering som ämnet respektive kollektivet uppträder i.² Kvantitativa nominalfraser av denna typ kan rätt fritt innehålla adjektivattribut.

en kopp (varmt) kaffe, ett stänk (likadan fransk) vinäger, två små lådor (nyskördad) potatis, fyra skimrande droppar (sådan friskt) vatten, en välkommen vagnslast (grovt) grus, en stor bägere (sött italienskt) vin, en skara (bullriga) elever, en ny uppsättning (spännande) böcker, en trave (nya) ansökningshandlingar, en trea [= 3 dl] grädde, en sexa [= 6 cl] whisky, en bunt (blöta) tidningar, ett par kannor vin, en skeppslast trävaror

Ett kvantitetsattribut av typ (2) kan självt innehålla en nominalfras som kvantitetsattribut (av typ (2a)):

ett antal vagnslaster grus, ett tiotal kilo socker, ett dussin flaskor tyskt öl, en massa paket smör, ett antal meter böcker, ett fyrtiotal par nya strumpor

En nominalfras som kvantitetsattribut kan inte föregås av definit attribut (**de ett flertal eleverna*) men den kan i viss utsträckning själv vara definit. Hela nominalfrasen uppfattas då vanligen som en annan typ av konstruktion, se Anm. nedan.³

ett flertal elever : (det stora) flertalet elever

ett stort antal elever : det stora antalet elever [jfr: många elever : de många eleverna]

två vagnslaster grus : de två vagnslasterna grus

tre tjog ägg : de tre tjogen ägg [jfr: sextio ägg : de sextio äggen]

de två miljonerna burkar, de tre miljarderna maskar

Kvantitetsattribut bestående av grundtal + *miljon(er)/miljard(er)* kan stå i en definit nominalfras på samma sätt som ett grundtal:

de en miljon burkarna [jfr: de tusen burkarna]

de två miljoner burkarna [jfr: de två tusen burkarna]

de tre miljarder maskarna [jfr: de tre hundra maskarna]

Jfr: **de tre tjog äggen*

En nominalfras som kvantitetsattribut bibehåller vanligen grundtalet *en* också i icke-affirmativ sats (jfr Pron. § 183):⁴

Lars äger inte {*en/?någon*} *massa gårdar*.

Kan du ta hand om {*ett/*något*} *antal delegater* i morgon?

Köpte Bengt {*en/?någon*} *låda äpplen?* Jfr: Köpte Bengt {*en/någon*} *låda med äpplen?*

¹ Som kvantitetsattribut fungerar på samma sätt *nog* och *lagom*, som primärt är adverb (Pron. § 174 Anm. 2): *nog vinäger*, *lagom vinäger*. *Nog* står alternativt efter substantivet: *vinäger nog*.

² Substantiv av typ (2b) kan till skillnad från de flesta substantiv av typ (2a) vara huvudled i sammansättningar där ett substantiv som anger helheten är förled: *ett stänk vinäger* ≈ *ett vinägerstänk*, *en last grus* ≈ *en gruslast*, *en skara flickor* ≈ *en flickskara* men knappast ?*en vinägermängd*, ?*ett flickantal*.

³ Helheten kan också anges med rektionen i ett prepositionsattribut (där prepositionen är *med* eller *av*, § 58), särskilt med ett mängdangivande substantiv av typ (2b):

två lådor med potatis, en uppsättning {*av/med*} böcker, ett stänk av fransk vinäger, hoppar {*med/av*} flickor, miljoner av flickor, stora mängder av öl

[...] fick jag tag i *en säck med agnar* [...] (R)

[...] och så var det *en låda med sprit* också. (R)

Dessutom medförde *de en icke helt tömd flaska med whisky* [...] (R)

Lars stod i *en grupp av storpojkar* med ryggen häråt. (R)

I talspråk också med ett icke kongruensböjt pronomen (typ (1)), då prepositionen är *med*:
 Här är det *mycket med bilar*.

Med *nog* och *lagom* (jfr not 1) även i ledigt skriftspråk:

Han har väl *nog med bilar*.

Han får väl *lagom med kärlek*.

I många fall kan dock helheten inte anges med prepositionsattribut:

?en gnutta med grädde, *ett stort antal {av/med} flickor, *en miljon {av/med} flugor

I en del fall kan det vara rimligt att betrakta ordgrupper med strukturen (*en* +) mängds- substantiv + preposition som lexikaliserade kvantitativa pronomen. Då kongruensböjs predikativet ofta efter rektionens substantiv.

Massor med öl befanns {odrickbart/*odrickbara}.

En hop med flickor blev {sjuka/?sjuk}.

Mängder av hö blev {förstört/?förstörda}.

Jämför också med mera ogenomskinlig struktur:

Han har *rikligt med erfarenhet* av sådan tjänstgöring.

Det finns {*massvis/högviss/kilovis*} *med mat* kvar.

Han hade *fullt med blåmärken* på benen.

Fullt med fågelfrön hade skvätt ur buren [...] (R)

Det fanns *gott om möss*. (R)

Gott om glada ungar anländer medan jag hjälper Lotta av med kläderna. (R)

Han har för resten *gott om* {*allting/det mesta*}.

Hon har då haft *tillräckligt med tid* på sig. (R)

[...] att det är *dåligt med jobb* där i Finland. (T)

Om helheten är definit anges den med partitivt attribut (§ 61), och det mängdangivande substantivet är detta attributs huvudord: *en bägare av det tyska ölet, stora mängder av de nya vagnarna*.

⁴I kontexter som upprepar delar av en annan talares replik förekommer konstruktion med *någon*:

– Lars äger *en massa gårdar*. – Nej, Lars äger inte *någon massa gårdar*.

Köpte Bengt (verkligen) *någon låda äpplen*, som du sa att du bad honom?

ANM. Nominalfraserna under (2) ovan (*två (små) lådor (nyskördad) potatis*) är syntaktiskt dubbeltydiga. Med den analys som ges här har de strukturen kvantitetsattribut (med egna bestämningar) (+ adjektivattribut) + substantiviskt huvudord (*potatis*):

<<två små lådor> <nyskördad potatis>

Men de kan också anses ha strukturen kvantitetsattribut (+ adjektivattribut) + substantiviskt huvudord (*lådor*) + fast partitiv apposition (med eventuella egna bestämningar), där appositionen (*potatis*) anger det hela och kvantitetsattributet + substantivet (*två lådor*) anger kvantiteten (§ 72: b):

<<två> <små> lådor <nyskördad potatis>>

Det är särskilt när det mängdangivande substantivet är av typ (2b) som den alternativa strukturen kan vara rimlig. Huruvida nominalfrasen har den ena eller den andra strukturen avspeglar sig syntaktiskt i förekommande fall i predikativets kongruensböjning. Med

nominalfras som kvantitetsattribut avgör det efterföljande huvudordet (som anger det hela) predikativets kongruensböjning.

Stora mängder älgkött befanns oätligt.

Ett parti böcker står färdiga att levereras.

När det mängdangivande substantivet är huvudord, avgör detta predikativets kongruensböjning:

Två lådor älgkött är redan ivägskickade.

Ett parti böcker står färdigt att levereras.

Ett glas mjölk är fort urdrucket.

Särskilt när nominalfrasen är definit föredras den senare tolkningen:

De två flaskorna körsbärssaft stod färdiga att drickas ur.

De tre hundra kilona säd blev genast sålda.

Den tredje gruppen tävlande är bortglömd i protokollet.

Olles ena flaska hembryggt vin ställde vi ordentligt inlindad i baksätet.

Det är dock tveksamt om kongruensen är tillräcklig för att visa vad som syntaktiskt skall fattas som huvudord, eftersom kongruensen väsentligen är semantiskt-pragmatiskt bestämd. Också när helheten anges med rektionen i ett prepositionsattribut, kan predikativet kongruensböjas efter substantivet i dettas rektion (not 3 ovan).

Ett gäng med huliganer blev anhållna.

Två bitar av älgköttet är redan tillagat.

Vidare kan ett adjektiv som grammatiskt hör till det mängdangivande substantivet semantiskt avse helheten:

Efteråt fick vi *en uppfriskande kopp kaffe*.

Till såsen använder jag *två kaloririka treor vispgrädd*e.

Indefinit nominalfras utan substantiv som huvudord § 25–29

§ 25. Indefinita nominalfraser med substantiviskt pronomen som huvudord. En indefinit nominalfras kan ha ett kvantitativt substantiviskt pronomen som huvudord.

a) *Allting, någonting, ingenting* står först i frasen som dennas huvudord och följs optionellt av adjektivattribut av samma slag och i samma ordning som framför substantiviska huvudord.¹ Se Schema II. Exempel:

Hörde du *någonting* igår?

Han kan *allting om släkten Romanovs historia* [...] (S)

Hon skulle veta det liksom hon visste *allting annat*. (R)

Av alla [...] var det bara hon som gav löfte om *någonting nytt och obekant*. (R)

Naturligtvis har *ingenting av detta* med Carl Larssons målning att göra. (S)

Musiken förband som *ingenting annat* Torsten med historien, tonerna förflyttade honom hundratals år tillbaka. (R)

Kvantitativt pronomen	Adjektivattribut
allting	
ingenting	
någonting	
allting	annat sådant roligt
ingenting	förnuftigt
någonting	vackert

SCHEMA II. Exempel på indefinit nominalfras med *allting*, *någonting*, *ingenting* som huvudord med adjektivattribut.

b) Pronomenet *man* (ack. *en*) kombineras bara med *själv*:

Man roar sig så gott *man* kan.

Det gäller bara *en själv*.

c) Pronomenen *var och en*, *vem som helst*, *vad som helst* kan kombineras med *annan* och sådana attribut som är efterställda i nominalfrasen:

var och en annan, *vad som helst annat*, {*var och en/vem som helst*} med förnuftet i behåll, *vad som helst från USA*, {*var och en/vem som helst*} som har varit i Paris, *vad som helst som kommer för mig*, {*var och en/vem som helst*} utrustad med en gnutta förnuft

Då kan den tacka nej till *vad som helst annat*. (S)

Hon vet nu att hon kan slå *vem som helst i världseliten* [...] (S)

Jag menar själv att *var och en som betraktar vår moderna värld* har rätt att bli deprimerad. (S)

¹ *Alltihop*, *alltsammans*, *allihop* (liksom *all* i nominalfras) kan kombineras med en definit nominalfras till en komplex definit nominalfras (§ 8), där det kvantitativa pronomenet kan betraktas som huvudordet:

alltihop detta andra roliga, *alltsammans* det där, *allihop* det, *allihop* dem

Men de lärde sig *alltihop det där* på skolan förstås. (R)

Hur skulle jag nu själv förklara *alltihop det här* [...] (R)

Jag vill inte ta *alltihop det där* själv, helst. (T)

§ 26. Indefinita nominalfraser utan substantiv eller substantiviskt pronomen som huvudord. En indefinit nominalfras kan vara konstruerad som en nominalfras med substantiv som huvudord, förutom att själva substantivet saknas. Då blir (liksom i den definitiva nominalfrasen, § 19) distinktionen utrum : neutrum betydelsebärande (om inte substantivet är underförstått enligt reglerna för ellips, Ellips § 2–3). Utrum (singularis) betecknar person i ental och neutrum (singularis) avser icke-animat, allmänt dividuativ referens. Pluralis betecknar inte flertal i allmänhet utan bara personer i flertal. När nominalfrasen står i neutrum singularis eller i pluralis kan liksom eljest pronominellt attribut saknas.¹ Om nominalfrasen

innehåller flera led av den typ som annars är framförställda attribut till substantiv är det ofta oklart om något av dem skall betraktas som huvudord (jfr dock § 19 och Adjfraser § 65).²

a) Personbetecknande

Med led motsvarande kvantitetsattribut:

någon, mången, en annan, ingen sådan, en liten [t.ex. i *de har fått en liten*], någon nära bekant, ingen konservativ, mången ung handikappad

många, inga, alla andra, tre sådana, alla andra gamla, tre sådana oskyldigt dömda, många homosexuella, inga antagna, ett antal anställda

vården av *alla gamla, sjuka och handikappade* i hemmen (S)

Men det förekommer ju *rätt många manliga* också. (T)

Utan led motsvarande kvantitetsattribut:

andra, gamla, miljömedvetna, protesterande värnpliktiga

[...] och de freudfrälsta var lika säkra som *andra frälsta*. (R)

Vanligtvis när man talar om *hjärndöda* så tänker man ju på trafikoffer. (T)

[...] att man aldrig över huvud taget kom i kontakt med [...] *utländska jämnåriga*

[...] (T)

b) Dividuativa³

Med led motsvarande kvantitetsattribut:

något, mycket, litet, åtskilligt, inget, intet, allt, något annat sådant, inget sådant, något nytt, mycket annat intressant, allt roligt, en massa tråkigt

Det har inte hänt *så mycket nytt* de senaste åren, bara förbättringar av gamla landvinningar. (S)

[...] det kommer att dröja åtminstone till 1988 innan *något avgörande nytt* kommer in på marknaden. (S)

[...] då åker dom hem med en gång om dom gör *nåt kriminellt* här [...] (T)

Han åt upp *precis allt* på nolltid.

Utan led motsvarande kvantitetsattribut:

annat, sådant, annat sådant, (ilsket) rött, hemlagat

en vårgarderob i {*randigt/rutigt/grönt*}

I vissa fall har adjektiv eller particip lexikaliserats i en betydelse som erinrar om ett substantiv, så att adjektivet framstår som nominalfrasens huvudord. Detta gäller särskilt personbeteckningar (se vidare Adj. § 65):

någon konservativ, några konservativa [jfr: någon liberal, några liberaler]

någon bekant, några bekanta [jfr: någon vän, några vänner]

någon överordnad, några överordnade [jfr: någon chef, några chefer]

Men också adjektiv och particip i neutrum singularis kan på samma sätt ha substantivisk karaktär (Adj. § 65). Detta gäller bl.a. färgbeteckningar eller adjektiv som sätts in i en lexikaliserad kontext exempelvis av typen *det är något speciellt med X*:

litet rött, inget gult

Ta på dig *något gammalt*.

Jag vill ha *lite grönt* till blommorna också.

Hon bjuder alltid på *hembakat*.

Det var {*något/inget*} *mystiskt* med de här transporterna.

¹ Adjektiv- och participfras kan dessutom användas utan kvantitetsattribut enligt reglerna för naken indefinit nominalfras (jfr § 30):

Uppgifterna får inte lämnas ut till *obehörig*.

Rattonykter orsakade olycka.

Det här är musik för *gammal och ung, rik och fattig*.

² Vissa måttssubstantiv, t.ex. *år, kronor* saknas ofta konventionellt efter grundtal (Räkn. § 15):

Han fyller *åttio* (år) i höst.

Jag gav honom *40 000* (kronor) för den.

Han körde i *nittio* (kilometer (i timmen)) när han blev stoppad av polisen.

³ I vissa fall kan de hithörande nominalfraserna parafraseras med nominalfraser som har ett substantiviskt huvudord med allmän betydelse, t.ex. *sak*:

Det har hänt {*något viktigt/en viktig sak*}.

Jag skulle vilja diskutera {*något annat/en annan sak*}.

§ 27. Elliptiska indefinita nominalfraser. I en nominalfras utan substantiv som huvudord är huvudordet ofta utelämnat enligt de allmänna reglerna för ellips när det är givet av kontexten eller situationen (Ellips § 2–3):

Har du någon penna? Vill du ge mig *en*?

Jag behöver en tång, men jag har *ingen lämplig*.

Kan jag få *en till*?

Nominalfraser med partitivt prepositionsattribut (§ 61) är vanligtvis elliptiska:

{*en/ingen/två/många*} av {*de där/era cyklar*} [jfr: *en cykel av de där (cyklarna)*]

Förvånansvärt *många av de skyltar som hänger på "fri höjd" ovanför körbanorna* ramponeras. (S)

Ingen av filmerna kan heller vänta sig sponsorspengar från Pripps eller Volvo. (S)

Se vidare Ellips § 2–4.

§ 28. Indefinita nominalfraser med *en* som huvudord. *En* kan i vardagligt talspråk användas som platshållare för huvudord i indefinit nominalfras efter kvantitetsattribut och adjektivattribut:

Jag såg *en konstig en* nyss i affären.

Konstruktionen förekommer framför allt när nominalfrasen används predikativt och har den egenskap adjektivet uttrycker i en anmärkningsvärt hög grad. Yttrandet är ofta värderande. *En* kan sägas ersätta ett substantiv som skulle ha varit identiskt med ett tidigare nämnt substantiv eller med benämningen på en referent som är given i talsituationen. I nominalfraser av denna typ kan *en* pluralböjas både som attribut och som huvudord: *ena*.¹ När nominalfrasen står som predikativ är *en* närmast obligatoriskt. I expressiv fras är konstruktionen optionell men mycket vanlig (§ 36). (Se också Pron. § 173.)

Som predikativ:

- Din bror är *en konstig en*.
- De där bröderna är *ena besvärliga ena*.
- Det var {*en/ingen*} *stor en*!
- Det var {*ett/inget*} *stort ett*!
- Det var {*ena/några/inga*} *stora ena*!

I expressiv fras:

- Det var fantastiskt {*vilken/en sådan*} *stor (en)* ni har fått tag i.
- Det var fantastiskt {*vilket/ett sådant*} *stort (ett)* ni har fått tag i.
- Det var fantastiskt {*vilka/sådana*} *stora (ena)* ni har fått tag i.

Också när nominalfrasen inte är predikativ eller en expressiv fras, används *en* i stället för ett substantiv som skulle ha varit identiskt med ett tidigare substantiv eller med substantivet för en referent given i talsituationen. Här är *en* inte så vanligt och saknas antagligen hos vissa språkbrukare (i stället utelämnas substantivet enligt de allmänna reglerna för ellips). *En* ger en viss emotiv emfas åt det föregående adjektivets karakteristik.²

- Kan du låna mig en mejsel? – Jag har bara *en stor (en)*.
- Kan du låna mig ett stämjärn? – Jag har bara *ett stort (ett)*.
- Kan du låna mig fyra små skruvar? – Jag har bara *tre stora (ena)*.
- Ge hit en till, säger jag. Om det är *en liten en* så [...] (R)
- Forellerna åter tyst och ihållande och rör knappt vattnet [...]. Plötsligt kommer det en till, *en stor en*, som hoppar högt och klart. (R)

¹ Av de tre olika formerna *en*, *ett*, *ena* är utrumformen vanligast i denna funktion. Även pluralen *ena* är bruklig, medan neutrumformen är tämligen sällsynt.

² I stället för ett substantiviskt huvudord kan också *sådan* användas i en indefinit nominalfras, även när andra framförställda attribut saknas. Uttryckssättet används främst i neutralt och formellt skriftspråk.

De har gjort ett flertal diplomatiska framstötter. *En sådan* kunde noteras så sent som i förra månaden.
Tidigare var hon specialist på reseskildringar, men nu har hon helt slutat intressera sig för *sådana*.

§ 29. Indefinita nominalfraser med egennamn som huvudord. Nominalfraser med egennamn som huvudord är i typfallet definita (§ 17) men i vissa fall indefinita:

a) Om ett deskriptivt attribut anger en tillfällig egenskap som är meningens viktigaste information (Egenn. § 4: 4):

Det var *en ångerfull Karl-Erik* som dök upp några dar senare. ≈ Karl-Erik var ångerfull när han dök upp några dar senare.

Också i generiska satser kan deskriptiva, restriktiva attribut som gäller tillfälliga egenskaper göra att nominalfrasen blir indefinit (jfr § 109):

En irriterad Churchill var inte lätt att ha att göra med. ≈ Churchill var aldrig lätt att ha att göra med när han var irriterad.

b) När egennamnet används som ett substantiv (Egenn. § 4), t.ex. om sådana referenter som uppbär namnet eller som har vissa egenskaper karakteristiska för den egentlige namnbäraren, kan egennamnet vara huvudord i en indefinit likaväl som i en definit nominalfras. Egennamnet kan då ibland böjas i numerus och det kan ta restriktiva deskriptiva samt andra attribut som förutsätter ett urval.

Jag har *två Kristinor* i min klass.

Det är *en helt annan Kristina* som ska med den här gången.

Man kan ta miste, tänker han. Och det finns *så många Erlander* i denna stad, i detta land [...] (R)

§ 30. Naken indefinit nominalfras. En indefinit nominalfras kallas naken när den saknar kvantitetsattribut fastän dess huvudord är ett individuativt substantiv i singularis (jfr § 23). Vanligtvis består den nakna nominalfrasen bara av ett substantiv, men adjektivattribut kan också förekomma liksom efterställda attribut. Adjektivattributet har obestämd böjning.¹

Naken indefinit nominalfras förekommer särskilt i följande fall:

1. Med svagt referentiell betydelse, dvs. då den begreppsliga betydelsen är klart viktigare än referensen (§ 111). I denna betydelse förekommer naken nominalfras mindre fritt som subjekt eller possessivattribut än som led i verbfrasen. Svagt referentiell naken nominalfras behandlas utförligare § 111–117.

a) Som predikativ eller apposition (§ 112):²

Min kusin är *folkpartist*.

Min kusin, *folkpartist av födsel och ohejdad vana*, blev naturligtvis förtjust.

b) Som objekt eller rektion (§ 113):

Min fru spelar *fiol*.

Johan hade *rödast näsa*. [jfr § 46]

De satt och såg på *tv*.

Du kan anmäla dig på *försök*.

Det är inte modernt med *röd mössa*.

c) Som samordningsled (§ 117):

Johan ville rita men kunde inte hitta vare sig *penna* eller *radergummi*.

d) Som nominal satsförkortning (oftast som subjekt, § 94):

Kavaj är knappast nödvändigt. [jfr: att ha kavaj]

Röd mössa är inte modernt längre. [jfr: att ha röd mössa]

Denna betydelse är vagt avgränsad från den generiska (jfr (2) nedan).

2. Med tydligt generisk betydelse (som subjekt) i vissa satser, särskilt sådana med predikativ:

Fiol är verkligen ett svårt instrument.

Tandemcykel är i många situationer ett praktiskt fordon.

Engelskt horn låter svagare och klangen är dessutom helt annorlunda.

I juridiska texter och andra texter av regelkaraktär kan naken nominalfras med generisk referens användas i alla slags satser:³

Vid *långvarigt tekniskt fel* anordnar televerket i mån av tekniska resurser hänvisning för *abonnent* som begär detta.

Huvudbok skall föras med vederbörlig noggrannhet.

Den som tillfogar *annan person* kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom i vanmakt eller annat sådant tillstånd [...] (S)

Har *domstol* förordnat om kvarstad på fast egendom eller upphävt ett sådant förordnande, skall domstolen genast underrätta inskrivningsmyndigheten. (S)

Affär är *affär*.

Lagt kort ligger.

Gammal man gör så gott han kan.

3. Med indefinit betydelse, vanligtvis specifik, i rubrikspråk:

Dansk strejk gav flygkaos på Arlanda. (S)

Hel familj utplånad i Peru (S)

Belöning utfäst för tips om *sprängdåd* (S)

Studentbråk i Madrid (S)

Även t.ex. i annonser och resuméer:

Kock för vikariat [...] sökes omgående. (S)

Botkyrka kommun söker *kurator* [...] (S)

Berömd duschscen i *klassisk skräckfilm* om *ung motellägare* med *förödande modersbindning*. (S)

Stum skotska ingår *arrangerat äktenskap* med *nyzeeländsk farmare* och har *erotisk förbindelse med grannen* [...] (S)

Särskilt när nominalfrasen utgör en egen icke satsformad mening är den oftast naken i olika slags rubriker och på skyltar och etiketter (Icke satsf. men. § 28):

Lättköpt seger (S)
 Ny kommentar till studieplansförslaget
 Nödutgång
 Explosiv vara

4. Med (snarast) definit betydelse:

a) I konstruktion med vissa relationella pronomen: optionellt med *höger, vänster, rätt, galen*, obligatoriskt med *fel* (och *galen* i lexikaliserade uttryck; Pron. § 224, 227):

{höger/vänster} sida [också: (den) {högra/vänstra} sidan]
 rätt väg, i galen ända [också: (den) rätta vägen, i den galna ändan]
 fel väg, i galen tunna

b) Med skriftspråkligt, något formellt stilvärde i konstruktion med en rad pronomenliknande particip av typen *motsvarande, ovannämnd* (Pcp § 41: c) samt enstaka adjektiv som *befintlig, tillgänglig*:

motsvarande svensk åtgärd [jfr: den motsvarande svenska åtgärden]
ovannämnd röd avgång [jfr: den ovannämnda röda avgången]
 En PFBC-anläggning blir mer än 70 procent mindre än *motsvarande flameldad pannanläggning*. (S)
 Det är angeläget att *befintlig elektronisk utrustning* kompletteras snarast. [också: den befintliga elektroniska utrustningen]
befintlig vedeldad spis [jfr: den befintliga vedeldade spisen]

Participen under (b) förekommer också i enkel definit nominalfras med obestämt huvudord, varvid perfektparticipen har bestämd form (§ 6: b): *motsvarande svenska åtgärd, ovannämnda röda avgång*. Om presensparticip inte följs av annat attribut sammanfaller definit och indefinit nominalfras till formen: *motsvarande åtgärd*.

¹ Jämför definitiva individuativa nominalfraser utan definit attribut eller bestämdhetssuffix (§ 7), där det eventuella adjektivattributet har bestämd böjning: *snälla doktor Andersson, gamle vän*.

² Substantiv som används metaspråkligt omnämns i sin nakna form, t.ex. som predikativ och apposition:

Det här ämnet kallas *enzym*.
Karburator är namnet på den här manicken.
 Ordet *cykel* har fem bokstäver.

³ Som en medveten språkvårdande åtgärd har man på senare år i stor utsträckning ersatt naken nominalfras med generisk referens i lag- och författningsspråket med vanlig indefinit nominalfras i syfte att göra detta språk mera likt allmänspråket.

ANM. I. Det är bara i singularis som den nakna nominalfrasen skiljer sig formellt från annan indefinit nominalfras. I pluralis kan indefinit nominalfras i större utsträckning stå utan kvantitetsattribut (nämligen när obestämd kvantitet skall anges; jfr strukturöversikten § 21: b):

Hon skaffade fram *treväxlade cyklar*. Jfr i singularis: Hon skaffade fram *en treväxlad cykel*.

Sådana nominalfraser brukar inte kallas nakna, lika lite som singulära nominalfraser med divduativ betydelse, t.ex. *mat* i satsen *Hon skaffade fram mat*. Plurala nominalfraser som motsvarar nakna singulära nominalfraser skulle däremot kunna kallas nakna:

Mina kusiner är *folkpartister*. Jfr: Min kusin är *folkpartist*.

Då ingen formell olikhet föreligger mellan det ena och det andra slaget plurala nominalfraser, blir emellertid gränsen mellan dem mycket vag. Framställningen i § 30 koncentreras därför på singulära individuativa nominalfraser.

ANM. 2. Den nakna nominalfrasen kännetecknas av att kvantitetsattribut saknas trots att substantivet är individuativt. Typen är endast vagt avgränsad mot nominalfraser vars huvudord är ett dividualiserat individuativt substantiv (Subst. § 4) och som därför också kan sakna kvantitetsattribut.

Bil är dyrt.

Svensk folkparkssommar doftar popcorn, mazarin, kaffe och hamburgare. (S).

§ 31. Komplex indefinit nominalfras. Den komplexa indefinita nominalfrasen bildas genom att ett kvantitetsattribut konstrueras med en definit nominalfras: *ingen akvarellens mästare, en den trognaste tjänare*.¹ Strukturtypen har mycket begränsad användning.

Hit hör framför allt två typer. I båda fallen står den definitiva nominalfrasens huvudord i obestämd form.

a) Den infogade definitiva nominalfrasen inleds av ett possessivattribut. Denna typ av komplex nominalfras förekommer mest i ålderdomligt eller litterärt pastischerande stil. Konstruktionen används särskilt när possessivattributet allmänt anger ett kännetecken på det som huvudordet i den definitiva nominalfrasen betecknar. Den definitiva nominalfrasen har alltså beskrivande eller klassificerande snarare än refererande funktion.

en Guds trogne tjänare

en de sura rönnbärens man (R)

en de djupa skogarnas djärve son

en segrarnas hänfulla beteckning på ett tragiskt, i blod kvävt uppror (S)

ett överklassens attribut (R)

en det vetenskapliga tänkandets filosofi (S)

en fruktbarhetens uttrycksfulla symbol (R)

inte något knektarnas vanliga genomtåg (S)

varje det vetenskapliga tänkandets triumf

många det vetenskapliga tänkandets triumfer

månget förlåtelsens underbara ord

*en min cykel, ?någon kollegernas protest, ?ingen husets dörr

Någon gång kan kvantitetsattributet följas av adjektivattribut i obestämd form före den definitiva nominalfrasen:²

ett öde och ödligt skogarnas igenvuxna rike (R)

en besynnerlig känslans astralkropp (S)
 en annan kyrkans oräddade tjänare

b) Kvantitetsattributet kombineras med en definit nominalfras bestående av bestämd artikel + adjektivattribut i absolut superlativ bestämd form + substantiv i obestämd form (§ 47). Konstruktionen är lågfrekvent och vanligtvis ålderdomligt pastischerande.

en den vackraste odlade pärla
 många de härligaste möten
 utan någon den minsta svårighet
 några de lägsta tänkbara instinkter

c) Kvantitetsattributet – normalt obestämd artikel – kombineras med en definit nominalfras bestående av ordningstal, bestämd form av adjektiv i superlativ eller *sista* + eventuellt annat adjektivattribut + substantiv i obestämd form. Den avsedda referenten ingår här i en mängd som inte är fixerad eller planerad utan som kan utökas senare. Ordningstalet och *sista* anger att den avsedda referenten för närvarande är den sista i mängden, och superlativen anger den referent i mängden som för närvarande har det högsta värdet på den angivna skalan (§ 48, Pron. § 220, Räkn. § 19).

Man har fastslagit *ett högsta belopp* om 1 000 kronor.

Sandberg gjorde *ett femte försök* i går. ['ett försök till – hans femte']

Efter en lång tvekan ringde vi upp honom *en sista gång*. ['en gång till – den sista']

Om konstruktionstypen *Bäste spelare på plan* blev Nisse Andersson, se § 45.

¹ I den komplexa indefinita nominalfrasen böjs adjektiv som följer på ett possessivattribut i bestämd form: *ingen knektarnas plågsamma marsch*. Jämför när en nominalfras i genitiv är deskriptivt genitivattribut (§ 50) och då ett eventuellt följande adjektivattribut böjs i obestämd form: *sex timmars plågsam marsch*.

² I vissa lexikaliserade kombinationer är denna ordföljd obligatorisk, och kombinationen kan då uppfattas som ett flerordssubstantiv, eller också betraktas den genitiviska nominalfrasen som ett slags deskriptivt genitivattribut (§ 50):

Detta är ingen god *tingens ordning*.

En ödmjuk *herrens tjänare* borde inte tänka så.

En ljuvlig *nådens timme* förestod oss.

Många stränga *förmanings ord* fick de höra.

Interrogativa nominalfraser § 32–34

§ 32. Interrogativa nominalfraser med substantiv som huvudord. En interrogativ nominalfras med substantiv som huvudord har en framförstålld bestämning som innehåller eller utgörs av ett interrogativt pronomen eller adverb. Det interrogativa ordet står normalt först i nominalfrasen. Om nominalfrasen inne-

håller adjektivattribut står dettas huvudord i obestämd form¹ om inte det interrogativa ordet är eller ingår i ett possessivattribut.

De interrogativa nominalfraserna med substantiviskt huvudord är av följande slag:

1. Substantivet har som attribut ett interrogativt adjektiviskt pronomen.

a) *Vilken*, som kan följas av grundtal med högre talvärde än 1 och av adjektivattribut:²

Vilken (annan) (sådan) (grön) cykel har du sett?

Jag undrar *vilka tre tyska pojkar* du egentligen har talat med.

Från *vilket okänt hörn av världen* kommer dessa varor?

Vilken annan väg till förändring finns det? (S)

Vilka svenska spelare får ni se upp med extra mycket i söndagens match? (S)

Efter *vilkendera* står substantivet i bestämd form singularis:

Vilketdera benet har han ont i?

b) *Hur(u)dan, vad för en, vad för någon*, som kan följas av adjektivattribut:³

Hurdan cykel vill du ha?

Hurdana gamla cyklar tycker hon om?

Vad för {en/någon} dansk cykel vill du ha?

Vad för några cyklar vill ni ha?

Han skall [...] försöka komma underfund med *hurdan pappa* han själv vill vara [...]. (S)

2. Substantivet har som attribut ett pronomen, adjektiv eller particip med interrogativt gradadverb som bestämning:⁴

Hur många barn får det komma till festen?

Hur stora barn har du?

Hur invecklade resonemang får man föra i det här sällskapet?

Hur många sådana förare kör på våra vägar? (S)

Hur många besök vi kommer att klara beror ju dels på var våra vårdtagare bor dels på vilken hjälp de behöver, berättar patrullen. (S)

Men han vill inte avslöja *hur många anläggningar* det handlar om. (S)

Hur stor glädje har hyresgästerna av glasgården? (S)

3. Substantivet har som attribut en interrogativ nominalfras som är possessiv- eller kvantitetsattribut.

a) Possessivattribut:

Vems gröna cykel är det som står i porten?

Vems föräldrar får gå på kursen?

Vilkas föräldrar får gå på kursen?

Vilka barns föräldrar får gå på kursen?

Hur många barns föräldrar får gå på kursen?

Hur stora barns föräldrar får gå på kursen?

Inte en enda strof förräder *vems* ärenden som dråparen gått [...] (R)

Vet ni *vilka andra patienter* han umgicks med? (R)

b) Kvantitetsattribut:

Hur många liter söt mjölk behövs det?

Hur mycket söt mjölk behövs det?

För att få en uppfattning om *hur mycket sand* som skall sugas upp har vi räknat ut att [...] (S)

Hur mycket stråförkortningsmedel som i verkligheten finns kvar i svensk spannmål är ännu inte klarlagt. (S)

Se också Pron. § 110–116, Huvudsatser § 60, Bisatser § 71.

¹ I ekofrågor kan *vilken* följas av adjektivattribut i bestämd form:

– Var är den gröna cykeln? – Vilken gröna cykel?

² *Vilken* kan också bestämma ett (substantiverat) egennamn:

Vilken Karlsson ska du träffa?

³ Marginellt (särskilt om ett annat adjektivattribut följer) och i finlandssvenskan kan interrogativt adjektivattribut i singularis föregås av obestämd artikel: *en hurdan grön cykel*, *en hur stor cykel*, *en hur mycket snabbare bil*.

⁴ Det interrogativa attributet kan också bestå av ett huvudord med interrogativ nominalfras som gradadverbial:

Hur mycket större bil vill du ha egentligen?

§ 33. Interrogativa nominalfraser med substantiviskt pronomen som huvudord.

Den vanligaste typen av interrogativ nominalfras har ett substantiviskt interrogativt pronomen (*vem*, *vad*) som huvudord. Pronomenen kan i viss utsträckning kombineras med sådana efterföljande led som i nominalfras med substantiv som huvudord motsvaras av kvantitetsattribut, adjektivattribut och efterställda attribut (jfr § 18). Vanligen uppträder dock de substantiviska interrogativa pronomenen ensamma som nominalfraser. Genitiven *vems* bildar en egen nominalfras som ofta står som possessivattribut i en högre interrogativ nominalfras (t.ex. *vems lille bror*, § 32: 3a).

Vem:

vem annan, vem mer, vem av er

Vad:

vad annat, vad mer, vad nyttigt, vad annat nytt, vad allt [mest litterärt pastischerande]

Vad är livet egentligen? (T)

Men *vem* ska bestämma? (T)

Vems är den här cykeln?

Vad mer kan vi begära? (R)

[...] *vem* mer än jag skulle vara idiotisk nog att uträtta det? (R)

Och *vem* av kvinnorna i kommittén verkade han mest intresserad av? (R)

Det råder väl knappast något tvivel om *vem* revyförfattaren håller på. (S)

Men *vad* allt fanns inte i partiet! (R)

Om det interrogativa pronomenet saknar andra bestämmningar kan det ta emfatiskt efterställt attribut (med mer eller mindre starkt vardagligt stilvärde, Pron. § 114):

{*Vem/Vad*} {*i all världen/i all sin dar*} var det som gick fel?

{*Vem/Vad*} {*sjutton/tusan/fan/i helvete*} ska vi hämta nu?

Efterställda bestämmningar postponeras gärna:¹

Jag vet inte *vem* mer från Skellefteå jag kan föreslå.

Jag vet inte *vem* mer jag kan föreslå från Skellefteå.

[Talspråkligt också:] Jag vet inte *vem* jag kan föreslå mer från Skellefteå.

Vad annat nytt från USA kan du förtälja?

Vad annat nytt kan du förtälja från USA?

Och *vem* skulle ha kunnat ge henne det slaget utom hennes man? (R)

Vad fanns det tidigare i den här vägen? (T)

Bestämningsor som utgörs av satser eller infinitivfraser postponeras i de flesta fall obligatoriskt (se vidare kapitel 21 Postponerade led):

Vem känner vi som har bil?

Vad hittade du att ha med hem?

Nominalfraser med de lexikaliserade ordgrupperna *vad för en*, *vad för någon*, *vad för* som attribut delas ofta upp så att *vad* står som satsbas och resten av nominalfrasen står på satsledets ordinarie plats som objekt eller rektion i bundet adverbial i verbfrasen:

Vad för fiender kan han ha?

Vad kan han ha för fiender? (R)

Vad för en bil ska du lägga dig till med nästa gång?

Vad ska du lägga dig till med för en bil nästa gång?

Jag vet inte *vad för några kriter* han hade använt.

Jag vet inte *vad* han hade använt för några kriter.

Vad var det nu för nånting? (T)

Det är ju så många aspekter att lägga på *vad* vi ska gynna för folk. (T)

Se vidare Huvudsatser § 61.

¹ I vissa fall är det oklart om bestämningen är postponerad eller adverbialiserad (jfr Advl § 34).

§ 34. Interrogativa nominalfraser utan substantiv eller substantiviskt pronomen som huvudord. En interrogativ nominalfras kan ha samma struktur som en interrogativ nominalfras med substantiv som huvudord (§ 32) bortsett från att substantivet saknas.¹ På samma sätt som i andra nominalfraser (§ 19, 26) betecknar då utrum (singularis) samt pluralis personer, medan neutrum (singularis) avser icke-animat, dividuativ referens.

a) Personbetecknande:

Vilken annan gammal bekant ska komma?

Vilka har hört av sig?

Och vilka andra än pojarna i en Tavianifilm uppvaktar sina flickor med eldflugor och fågelburar fyllda med poetiska meddelanden? (S)

Hurdana konservativa känner du egentligen?

Vems bekanta var det där?

Vilket lands lärda har levt upp till sådana ideal?

Hur många blir det på lördag i en match som jag tror WBA kan ta poäng i? (S)

Hur många ytterligare måste sälla sig till dessa personers skara [...] (S)

Hur många vita över 18 år som inte fanns med på röstlängderna vet man inte [...] (S)

Hur stor andel konservativa måste man räkna med?

b) Dividuativa:

Vilket annat skulle du vilja ha?

Vilket väljer du: att städa eller att laga mat?

Hurdant rött tycker du jag klär i bäst?

Hur mycket annat nytt har vi råd att köpa?

Helt plötsligt fattade jag hur mycket maten betyder i det sociala livet. (S)

¹ Liksom andra slags nominalfraser kan interrogativa nominalfraser ha huvudordet utelämnat enligt de allmänna reglerna för ellips när det är givet av kontexten eller situationen (Ellips § 2):

Han frågade om några böcker, men jag vet inte *vilka* han menade.

Det spelar ingen roll *vilken* du ger mig.

Nominalfraser med partitivt prepositionsattribut (§ 61) är vanligtvis elliptiska:

Vilken av cyklarna saknar baklykta?

Relativa nominalfraser § 35

§ 35. Relativ nominalfras. Det adjektiviska relativa pronomenet *vilken* utgör vanligen ensamt en relativ nominalfras i den relativa bisatsens satsbas. Satsbasen kan utgöras av den relativa nominalfrasen ensam eller av en preposition + nominalfrasen som rektion. *Vilken* kongruensböjs med korrelatet.

Jag har mött henne vid två tillfällen *vilka* båda var synnerligen illa valda.
 Hon har skrivit två böcker, i *vilka* hon utnyttjar självbiografiskt stoff.
 Kursen höll sig stilla länge, *vilket* i hög grad förvånade bankens experter.
 En konfektionsbandsåg, med *vilken* Björn skär upp råformatet av tyg i fyrkanter,
 ingår också i maskinutrustningen. (S)
 Till Domarudden kan man skida från Hackstastugan *vilken* också är utgångs-
 punkt för flera kortare rundspår. (S)

Som relativ nominalfras kan också det substantiviska pronomenet *vad* (i korrelerat-
 lös relativ bisats eller vid *allt* som korrelerat) fungera. Pronomenet kan ej ta bestäm-
 ningar, och det kan ej heller stå som rektion efter preposition.

Han gör (allt) *vad* jag ber honom om.

*Han gör (allt) om *vad* jag ber honom.

En relativ nominalfras i genitiv (*vars*, *vilkens*, *vilkas*) kan vara possessivattribut till
 ett substantiv, och då tillhör hela nominalfrasen den relativa bisatsens satsbas:

eleven *vars nya cykel* har blivit stulen

eleverna *vilkas nya cyklar* har blivit stulna

[...] centerpartiet betonar att det nu krävs ett skattesystem *vars grundläggande
 principer* ligger fast under en mycket lång tid. (S)

Takkonstruktionen [...] bildar en gräsbevuxen pyramid *vars uppskurna kanter*
 släpper ner ljuset. (S)

De är människor *vilkas grundläggande behov* inte är uppfyllda. (S)

Den första gruppen handlar om sjuka, medvetslösa personer *vars liv* hålls uppe
 med läkarbehandling. (T)

Relativa bisatser inleds dock vanligen av subjunktionen *som* eller lämnas oinledda
 (Bisatser § 18–19).

Se vidare Pron. § 105–106, Bisatser § 20–22.

Expressiva nominalfraser § 36

§ 36. Expressiv nominalfras. Expressiva nominalfraser kan bildas på följande sätt:

a) Med substantiv som huvudord: antingen med något av pronomenen *vilken*
 eller *sådan* (regionalt syd- och västsvenskt även *sicken*¹) som framförställt attribut,
 eller inledd av *så* eller *vad* + graderbart kvantitativt pronomen eller adjektiv (eller
 adjektiviskt particip). Nominalfras med *vad* har ledigt stilvärde. *Sådan*, och margi-
 nellst även *så*, kan föregås av *en* i singularis. Substantivet står alltid i obestämd
 form.²

Vilken fin cykel (du har)!

{*En sådan/Sådan*} *fin cykel* (du har)!

Vad fin cykel (du har)!

{ *En så/Så* } *fin cykel* (du har)!

Det var fantastiskt *vilken fin cykel* (du har).

Vilket fantastiskt kulturminnesmärke, fick han till slut fram. (S)

Vilket lag vi har inför VM! (S)

Bara du tänker du ska gå ut med sopkassen, *vilket jädra liv* det blir. (T)

Eller ta Ingegerd. *En sån fin kvinna!* (R)

b) Med det substantiviska pronomenet *vad*:

Vad du kan!

Det var fantastiskt *vad* du kan.

c) Med samma struktur som expressiv nominalfras med substantiv som huvudord, bortsett från att substantivet saknas. Utrum och pluralis används då om person (jfr § 19, 26, 34):

En sådan sakkunnig (ni har valt)!

Vilka värnpliktiga (vi har nu för tiden)!

Sådana bekanta (du har)!

Vad många (som har kommit)!

{ *Vad/Så* } *få* (du har bjudit)!

Det var förskräckligt *vilken dum anställd* du har!

Neutrum singularis används med allmänt dividuativ referens. Sådana nominalfraser bildas bara med {*vad/så*}:

Vad mycket du har köpt!

Så litet du har målat!

{ *Vad/Så* } *rikligt* med blommor de hade!

Se vidare Huvudsatser § 92: 3, 93, Bisatser § 79, Icke satsf. men. § 36.

¹ Som en komplex expressiv nominalfras kan typen *sicken en idiot* betraktas, där det expressiva ledet *sicken* placeras före den obestämda artikeln.

² I likhet med andra nominalfraser kan den expressiva nominalfrasen ha sitt huvudord elliptiskt utelämnat. Men vanligare är att *en* som huvudord i nominalfraser syftar tillbaka på ett substantiv i det föregående eller refererar till en referent i talsituationen (§ 28):

Det var fantastiskt { *vilken/en sådan* } *stor (en)* ni har fått tag i.

Det var fantastiskt { *vilket/ett sådant* } *stort (ett)* ni har fått tag i.

Det var fantastiskt { *vilka/sådana* } *stora (ena)* ni har fått tag i.

ANM. Den expressiva nominalfrasen är i flertalet fall homonym med fraser som har en annan funktion: *vilken fin bil* (även interrogativ), *en sådan fin bil* (även indefinit). Uteslutande expressiv funktion har nominalfraser som konstrueras med *vad* (enligt (a) eller (c) ovan): *Vad fin bil hon har!* Likaså regionala nominalfraser med *sicken*: *Sicken tabbe (han gjorde)!*

Kongruens inom nominalfrasen § 37–40

§ 37. Översikt. Nominalfrasens led kongruerar inbördes i fråga om numerus, genus (semantiskt och grammatiskt) samt species. Detta innebär att ett led som kan böjas i ifrågavarande kategori rättar sig efter hela nominalfrasens numerus, genus och species.

I vissa fall har nominalfrasens numerus, genus och species egen betydelse eller är bara beroende av det syntaktiska sammanhang där nominalfrasen ingår. I andra fall är valet grammatiskt styrt av det substantiviska huvudordet. Så avgör exempelvis substantivets grammatiska genus om nominalfrasen är utrum eller neutrum: *en svensk såg : ett svenskt tåg*. Ibland beror också numerus av lexikala egenskaper hos det substantiviska huvudordet: *min tvekan : mina dubier*.

ANM. 1. De enskilda leden i nominalfrasen måste också vara semantiskt förenliga med nominalfrasens numerus, genus och species. Sålunda måste kvantitetsattribut vara förenliga med nominalfrasens numerus: *mina två flickor, *mina en flickor*. Definita attribut måste vara förenliga med nominalfrasens species: *den andra bilen, *den annan bil*.

ANM. 2. Adjektiv och adjektiviskt böjda ord i bestämd form kan i singularis böjas för att ange distinktionen maskulinum : icke-maskulinum. Distinktionen är betydelsebärande och kopplad till nominalfrasens referens (Subst. § 9). Suffixet *-e* används (i stället för *-a*) när referenten är av manligt kön eller när den är generisk person. Detta är en kongruensböjning bara såtillvida att flera bestämningar normalt tar samma böjning (*denne skicklige flöjtist, denna skickliga flöjtist, ?denne skickliga, ?denna skicklige*). Se närmare härom Adj. § 68 samt i kapitel 5 Pronomen för de enskilda pronomenen som kan ta bestämd form.

Den {siste danske/sista danska} servitören försvann genast igen. [jfr: den {sista/*siste} {danska/*danske} servitrisen, de {sista/*siste} {danska/*danske} servitörerna]

Ty efter *den siste numrerade tsaren (Nikolaj II)* kom strax 1918 en statskuppande kaféfilosof från Zürich och Paris: V I Lenin. (S) Jfr: *Sveriges sista snörmakerska* sköter maskinerna [...] (S) Jag minns *min gamle farfar*, han hade heller aldrig någon lugn och ro. (T) Jfr: Ja, *gamla tant Veda*, nu sitter vi här allihopa. (T)

§ 38. Numeruskongruens i nominalfrasen. Adjektiv och adjektiviskt böjda ord som huvudord i attribut samt substantivets bestämdhetssuffix kongruerar i fråga om numerus inbördes och med substantivets eller det substantiviska pronomenets numerus.¹

ingen annan sådan inbunden bok, inga andra sådana inbundna böcker

den bok-en, de böcker-na

ingen annan sakkunnig, ing-a andr-a sakkunnig-a

min egen bok, mina egna böcker

pojken ensam, pojarna ensamma

jag ensam, vi ensamma

en säck fylld med äpplen, två säckar fyllda med äpplen

denna cykel, dessa cyklar

den nya cykeln, de nya cyklarna

Numerusdistinktionen är upphävd i bestämd form av adjektiv och adjektiviskt böjda ord:

den nya cykeln, de nya cyklarna

Maskulinum singularis bestämd form avviker dock från pluralis bestämd form, och adjektivet *liten* har suppletiva numerusformer:

den nye chefen, de nya cheferna

den lilla cykeln, en liten cykel, de små cyklarna, små cyklar

Numeruskongruensen styrs av substantivets grammatiska numerus, oberoende av om frasen betecknar semantiskt flertal eller ej:

ingen missnöjd intelligentia, ingen fattig lågadel

ingen ny kvartett, inga nya kvartetter

inga nya byxor, inga nya glasögon

ingen potatis, inga morötter

ingen mandel, inga nötter

Predikativt attribut kan dock i ledigt språk böjas semantiskt kongruent med substantivet, dvs. vara pluralt när substantivet är grammatiskt singularis med kollektiv betydelse eller singulart när substantivet är grammatiskt pluralis obestämd form men med dividuativ betydelse (Subst. § 7, 4; Adj. § 61, 67; Predv § 13):

Centerns partistyrelse själva ville inte ta beslut om samarbetet.

Det var *en mindre fraktion inom partiet, framför allt angelägna att sanera ekonomin*, som drev fram beslutet.

Ärter med fläsk ensamt är väl lite torftigt som kalasmat.

Språkvårdare rekommenderar grammatisk kongruens i predikativa attribut.

När huvudordet är ett egennamn i pluralis är kongruensen övervägande semantisk, dvs. bestämningarna står i pluralis om referenten uppfattas som ett kollektiv (t.ex. en bergskedja eller en ögrupp) och i singularis eljest (Egenn. § 16):

de svårforcerade Anderna, de populära Azorerna, alla Svenssons

det upproriska Dalarna, det idoga Smålandsstenar

¹ Endast med huvudord i singularis används *en, varje* (om uttryck som *ni var ena dumma tjejer* (emotiv artikel) se Pron. § 173). Vanligen i singularis används ordningstal och *nästa, högra, vänstra, ena* (Räkn. § 22, Pron. § 221, 224, 228).

Vid individuativa substantiv används *somlig, övrig, all, samtlig* endast i plurala nominalfraser (**somlig delegat, somliga delegater*, Pron. § 186, 216, 123). Endast i plurala nominalfraser används *flera, få, färre* och grundtal med högre talvärde än 1. Också *många* används mest i pluralis (Pron. § 155).

§ 39. Genuskongruens i nominalfrasen. Attributiva adjektiv och adjektiviskt böjda ord samt substantivets bestämdhetssuffix kongruerar med avseende på genus utrum och neutrum (i singularis) inbördes och med substantivets grammatiska genus:

ingen annan sådan fin bok, inget annat sådant fint häfte

den bok-en, det häfte-t
 ingen annan skattepliktig, inget annat skattepliktigt
 min egen bok, mitt eget lok
 en annan ny bok, ett annat nytt lok
 kassören ensam, biträdet ensamt
 en bok full av bilder, ett häfte fullt av bilder
 denna bok, detta lok
 den nya boken, det nya loket

I bestämd form av adjektiv och adjektiviskt böjda ord är genusdistinktionen mellan utrum och neutrum upphävd:

den andra nya boken, det andra nya loket

Genuskongruensen styrs av substantivet som har inneboende grammatiskt genus, dvs. genus som är lexikalt bestämt för det enskilda ordet:

min egen (spel)plan, mitt eget (flyg)plan
 ingen annan spetsig pip, inget annat spetsigt pip

Egennamn har på liknande sätt inneboende grammatiskt genus, men å ena sidan följer egennamns genus semantiska grupperingar mera än substantivens, å andra sidan varierar språkbruket mera för egennamn än för substantiv i fråga om genus (Egenn. § 15):

den väldiga Elbe, det vackra Kalmar

Predikativt attribut böjs vanligen semantiskt kongruent med substantivet, dvs. det är utrum när predikationsbasen är en animat referent i ental, och det är neutrum t.ex. när predikationsbasen är indefinit dividuativ (oberoende av det grammatiska genus hos uttrycket för predikationsbasen):

Statsrådet själv [också med grammatisk genuskongruens: Statsrådet självt] ville ingenting säga.

Butiksbiträdet ensam [också med grammatisk genuskongruens: Butiksbiträdet ensam] kan inte ha gjort det.

Sedan bråkade vi med *hennes karlskrälle – bakfull och vresig som alltid* – utan att komma någon vart.

Fysik ensamt räcker inte som kvalifikation för jobbet.

I nominalfras utan substantiv eller egennamn som huvudord är distinktionen utrum : neutrum betydelsebärande (jfr t.ex. Adj. § 65; inget substantiv finns som kan styra grammatiskt genus): *någon ny, något nytt*.

När en nominalfras utan substantiv som huvudord är konstruerad med partiitivt attribut kongruerar pronomenet med det grammatiska genus hos det partiitiva attributets rektion:

en av cyklarna, ett av träden

Vid personbeteckningar kan semantisk genuskongruens tillämpas:

en av statsråden [också: ett av statsråden]
 var och en av barnen [vanligen: vart och ett av barnen]
 Tommy Werner är *en av undantagen* [...] (S)

Språkvårdare rekommenderar här grammatisk genuskongruens. Om helheten är dividuativ, gäller dock endast semantisk kongruens, dvs. pronomenet står i neutrum:

något av grädden [jfr: någon grädde]
 inget av grädden [jfr: ingen grädde]
 litet av grädden [jfr: litet grädde]
 mycket av grädden [jfr: {mycken/mycket} grädde]
 Filmens form har *inget av punkens spretiga sönderhackade ilskna stil* [...] (S)
 Jag var på väg att trappa ner *något av min verksamhet* och att lämna politiken [...] (S)
 Därigenom går *något av verkets kärna* förlorad. (S)

§ 40. Specieskongruens i nominalfrasen. I definitiva nominalfraser samspelar olika markörer för definitthet på ett sätt som erinrar om kongruens. Huvudregeln är att substantiv i bestämd form samt definitiva attribut kräver bestämd form hos framförställda adjektiv och adjektiviskt böjda ord. Också valet av bestämd form hos substantivet sammanhänger med förekomsten av definitiva attribut i nominalfrasen. Huvudmönstren i skriftspråket ges i Schema 12.

Definit attribut	Adjektiv m.m.	Substantiv	Exempel
–	Best. f.	Best. f.	lilla flickan
<i>den</i>	Best. f.	Best. f.	den lilla flickan
<i>den</i>	Best. f.	Obest. f.+ Restriktiv relativ bisats	den lilla flicka som
<i>den {här/där}</i>	Best. f.	Best. f.	den där lilla flickan
<i>denna</i>	Best. f.	Obest. f.	denna lilla flicka
Possessivattribut	Best. f.	Obest. f.	hans lilla flicka

SCHEMA 12. Specieskongruens i nominalfrasen.

Se närmare härom § 4.

Nominalfrasens deskriptiva kärna § 41–78

Framförställda deskriptiva attribut § 41–50

§ 41. Struktur och inbördes ordning. Ett framförställt deskriptivt attribut kan ha någon av följande strukturer.

1. Adjektivfras:

a) med adjektiv som huvudord:

en (för mig) (alldeles) otänkbar lösning, en (betydligt) bättre lösning
dessa två (för mig) (alldeles) otänkbara lösningar, den (allra) bästa lösningen
vilken (alldeles) otänkbar lösning

b) med pronomen som huvudord:

en sådan (där) cykel, en annan cykel, ett inre kontor
den andra cykeln, hans sista utväg, den högra stolen
vilken annan cykel

2. Participfras:

en (för några dagar sedan) (slarvigt) lagad ventil
den (för några dagar sedan) (slarvigt) lagade ventilen
vilken (slarvigt) lagad ventil

3. Nominalfras i genitiv:

tio meters avstånd, ett två timmars enskilt samtal, en skrikig tre månaders baby

Deskriptiva attribut med struktur enligt (1)–(2) ovan kallas med ett gemensamt namn adjektivattribut. Deskriptivt attribut med struktur enligt (3) ovan kallas deskriptivt genitivattribut.

Flera deskriptiva attribut kan förekomma vid samma substantiv. I en indefinit nominalfras är den vanligaste ledföljden *annan* + {*sådan/likadan*} + en eller flera adjektivfraser (i positiv eller komparativ) eller participfraser.

en *annan likadan bra holländsk* cykel

många *andra sådana bättre holländska* cyklar

I en definit nominalfras är den vanligaste ordningen mellan deskriptiva attribut att ett relationellt pronomen eller ett adjektiv i komparativ eller superlativ föregår ett adjektiv eller particip (i positiv):

den andra holländska cykeln, hans tredje överraskande besök i Vilnius, den bästa svenska filmen det här året, en bredare geografisk framställning

Ordningen mellan de deskriptiva attributen är ibland betydelsebärande och kan ändras. I princip anger attributet närmast substantivet tillsammans med substantivet en mängd ur vilken de referenter väljs som anges med det föregående attribu-

tet. Om ett attribut som unikt utpekar en referent (dvs. ordinativa eller perspektiva pronomen samt superlativer) står före ett adjektivattribut i positiv tenderar adjektivet att uppfattas restriktivt. Om adjektivet eller participet står först tenderar det att tolkas icke-restriktivt.

den siste berömde Linnélärjungen = den siste i mängden berömda Linnélärjungar [dvs. båda attributen är normalt restriktiva]

Jfr: den berömde siste Linnélärjungen = den siste – och för övrigt berömde – Linnélärjungen [dvs. endast *siste* är restriktivt, medan det föregående adjektivet tolkas icke-restriktivt]

det tredje röda huset 'det tredje av de röda husen'

det röda tredje huset 'huset som är rött och som är det tredje i raden'

Om en komparativ placeras efter ett adjektiv i positiv tenderar komparativen att tolkas som absolut komparativ:

en holländsk bättre cykel { \emptyset /*än den där} [Komparativen har normalt absolut betydelse ('ganska bra').]

Jfr: en bättre holländsk cykel [Komparativen kan ha relativ ('bättre än den där') eller absolut betydelse ('ganska bra').]

en snäll äldre släkting { \emptyset /*än faster Betty}

Jfr: en äldre snäll släkting [antingen relativ betydelse (t.ex. 'äldre än faster Betty') eller absolut betydelse ('ganska gammal')]

I de allra flesta fall ger dock de båda ordningsföljderna praktiskt taget likvärdig betydelse.

en annan hygglig person = en annan individ i mängden av hyggliga personer \approx
en hygglig annan person = en hygglig individ i mängden av andra personer

Om substantivet har flera adjektiv i positiv som attribut är deras inbördes ordning rätt fri och påverkar normalt inte nominalfrasens betydelse:

en röd fin bil \approx en fin röd bil

En tendens är att klassificerande adjektivattribut står närmare substantivet än karaktiserande: *en stor svensk cykel* hellre än *en svensk stor cykel*. En annan tendens är att adjektiv och particip för stabila egenskaper står närmare substantivet än adjektiv och particip för tillfälliga egenskaper eller sådana som uttrycker värdering: *en ny storvuxen tennistjärna* snarare än *en storvuxen ny tennistjärna*. Om förekomsten av och ordningen mellan olika adjektivfraser som attribut vid samma substantiv se också Adjfraser § 64.¹

¹ I nominalfraser som betecknar en aktion motsvarar adjektivattributet ofta ett sättsadverbial i en motsvarande finit sats:

hans {ständiga/glupska} åtande [jfr: han äter {ständigt/glupskt}]

§ 42. Adjektiv- och participfraser som framförställda attribut. Adjektivattributet har liksom nominalfrasens huvudord och övriga deskriptiva attribut nominalfrasens referent som predikationsbas (Adj. § 2). Adjektivattributets betydelse måste därför passa ihop med t.ex. det substantiviska huvudordet: *en livlig präst*, **en livlig dörr*, **en laminerad präst*, *en laminerad dörr*. I vissa fall begränsas attributens användning till substantiv av vissa betydelsekategorier: man kan säga både *en tjock präst* och *en tjock häst* men bara *en korpulent präst*, inte **en korpulent häst*.

Vissa adjektivfraser används framför allt i indefinita nominalfraser, så särskilt adjektiven med giltighetsmodifierande innebörd. Då har adjektivattributet snarare funktionen att modifiera det begrepp som anges med det substantiviska huvudordet än att direkt ange en egenskap hos predikationsbasen. Se Adj. § 13.

en *verklig* ledare, en *sannskyldig* chock, en *formlig* avrättning, en *vanlig* arbetare

När nominalfrasen har ett geografiskt egennamn som huvudord kan adjektivattributet avgränsa nominalfrasens referens till en del av det som huvudordet betecknar:

södra Sverige, *övre* Norrland, det *katolska* Europa

Vid personnamn avgränsar liknande attribut referensen till viss tidrymd eller vissa tillfällen:

den *unge* Tegnér, en *irriterad* Churchill

Om valet mellan adjektivattribut och predikativt attribut se § 53. Om kongruensböjningen av adjektivattributet med nominalfrasens huvudord se ovan § 37–40, Adj. § 59–68, Pcp § 24, Adjfraser § 61. Om den semantiska relationen mellan adjektivattribut och substantiv se Adj. § 3–13.

När adjektiv- och participfraser står som framförställda attribut placeras deras bestämningar framför adjektivet respektive participet:

en ganska stor framgång, en för mig alldeles obegriplig utveckling, två hos mig inneboende studenter

denna allt annat överskuggande känsla, den på sistone så dystre avdelningschefen

vilka helt andra möjligheter

I ledig stil tar knappast adjektivet eller participet andra framförställda bestämningar än gradadverbial. Objekt och bundna eller fria adverbial som framförställda bestämningar till attributiva adjektiv eller particip hör den mera formella stilen till.

Om ordningen mellan adjektivet eller participet och dess bestämningar se mera utförligt Adjfraser § 4, Pcpfraser § 3.¹

¹ Ibland kastas hierarkin om så att man i stället för en nominalfras bestående av nomen actionis som huvudord + bundet attribut motsvarande verbets objekt (*inställandet av festen*) väljer en nominalfras där objektssubstantivet är huvudord med perfektparticip av verbet som adjektivattribut (*den inställda festen*):

Man beklagade *den inställda festen*. ≈ Man beklagade att festen inställts. ≈ Man beklagade *inställandet av festen*.

Vi noterade *den uteblivna bestraffningen*. ≈ Vi noterade att bestraffningen uteblivit. ≈ Vi noterade *bestraffningens uteblivande*.

orsaken till *den avbrutna utsändningen* ≈ orsaken till att utsändningen avbrutits ≈ orsaken till *avbrytandet av utsändningen*

Företeelsen har kallats förbytnings och kan uppfattas som ologisk. Inte sällan är dock skillnaden mellan de två uttryckssättens betydelser ringa:

Vi noterade *den utdelade bestraffningen*. ≈ Vi noterade att bestraffningen delats ut. ≈ Vi noterade *utdelandet av bestraffningen*.

Förbytnings kan också gälla nominalfras med bundet attribut motsvarande verbets subjekt som byts mot subjektssubstantivet som huvudord + presensparticip (eller beslätat adjektiv) som adjektivattribut:

Bristande resurser stoppade projektet. ≈ *Brist på resurser* stoppade projektet.

Slarvigt vaktmanskap orsakade branden. ≈ *Vaktmanskapets slarv* orsakade branden.

§ 43. Adjektivattribut i komparativ. Adjektivattribut med huvudordet i komparativ eller med perifrastisk komparativ används vanligen i indefinit nominalfras (Adj. § 51):

en (ännu) större cykel (än den där), en mera praktisk cykel (än den där), en mera älskad lärare

en ännu mindre skogsväg (R), ett längre och hårdare straff (R), en oerhört mycket bättre restitutionsförmåga (T)

Men jag förmodar att det blir *ett livligare utbyte länderna emellan*. (T)

Han har bokstavligen fått *ett mera sinnligt förhållande till färg [...]* (S)

En mera omfattande lista på misslyckanden är svår att föreställa sig. (S)

Komparativen kan bestämmas av en komparativ subjunktionsfras eller en komparativ bisats, som normalt placeras bland substantivets efterställda attribut (§ 78):¹

en bättre cykel än din, en lägre lön än hon ville acceptera

I finlandssvenskan och i mindre ledigt språk kan komparativen (också av perspektiva pronomens av typen *bortre, yttre, främre*) användas i stället för superlativ i indefinit nominalfras när komparandmängden är två (Adj. § 47). Komparativen kan då bestämmas av ett partitivt uttryck som placeras bland substantivets efterställda attribut:

den större cykeln [av två givna cyklar; också: den största cykeln]

den mera praktiska metoden [av två givna metoder; också: den mest praktiska metoden]

den bättre cykeln av de två [också: den bästa cykeln av de två]

den mer moderata supermakten (S)

Josef var en man som tog livet från *den mera lättsamma sidan [...]* (R)

Vissa lexikaliserade definita nominalfraser används också i ledigt språk (jfr Adj. § 47):

Där tystas vi effektivt ner av *den äldre generationen* alltså. (T)

¹När huvudordets referent jämförs med sig själv med avseende på graden av två egenskaper står också den komparativa subjunktionsfrasen framför substantivet:

en mera flitig än begåvad medarbetare, *en mera flitig medarbetare än begåvad
en lika flitig som begåvad medarbetare, *en lika flitig medarbetare som begåvad

Adjektivattribut i superlativ § 44–48

§ 44. Översikt. Adjektivattribut med huvudordet i superlativ eller med perifrastisk superlativ används vanligen i definita nominalfraser men förekommer också i ett par särskilda fall i indefinita nominalfraser. Utom adjektiv och particip med adjektivisk betydelse kan pronomen *många*, *mycket*, *litet* stå i (suppletiv) superlativ. Som superlativer fungerar också perspektiva pronomen av typen *borterst*, *ytterst*, *främst* samt de ordinativa pronomen *först*, *sist*.

En nominalfras med superlativ betecknar prototypiskt någon eller något i en given grupp som har den angivna egenskapen i högre grad än andra i gruppen:

den (allra) bästa holländska cykeln, den (allra) mest praktiska holländska cykeln
de (allra) bästa cyklarna av dem vi kan sälja, de (allra) mest praktiska cyklarna

Superlativ förekommer tillsammans med andra led och böjningsformer i nominalfrasen huvudsakligen på följande sätt (det bortses från eventuella efterställda attribut):

1. Direkt urval (normalfallet)

a) Definit attribut + superlativ i bestämd form (+ positiv i bestämd form) + substantiv i bestämd eller obestämd form (beroende på vilket definit attribut som används): *Birger valde den största svenska motorbåten. Hennes äldsta isländska häst kallade vi Häxa.*

b) Superlativ i bestämd form (+ positiv i bestämd form) + substantiv i bestämd form (jfr § 5: c): *Det här är säkraste vägen. Bästa sättet är att tänka på något annat. Vilket var bästa svenska resultatet?*

c) Superlativ i bestämd form (+ positiv i bestämd form) + substantiv i obestämd form (jfr § 6: d): *Min bror blev bäste svenske spelare. En spelare från Arboga nådde högsta poäng.*

2. Indirekt urval

Superlativ i obestämd form (+ positiv i obestämd form) + substantiv i obestämd form: *Jönköping hade bäst urban miljö.*

3. Absolut superlativ

(Kvantitetsattribut +) (bestämd artikel +) superlativ i bestämd form (+ positiv i bestämd form) + substantiv i obestämd form: *en den vackraste lilla prinsessa, de vackraste flickor, utan minsta besvär, käraste vän*

4. Klassificerande superlativ

Kvantitetsattribut + superlativ i bestämd form (+ positiv i obestämd form) + substantiv i obestämd form: *ett lägsta potentiellt värde, en minsta genomsnittlig tjocklek av 5 cm*

§ 45. Direkt urval (normalfallet): *den största tallen*. Superlativ används i definitiva nominalfraser för att unikt identifiera någon eller något i en given grupp av referenter av den typ som beskrivs i nominalfrasen (komparandmängden). Med superlativen utpekas den eller det i gruppen som har den angivna egenskapen i högre grad än de övriga.¹

Det superlativa ordets predikationsbas är nominalfrasens referent, och nominalfrasens huvudord och eventuella övriga deskriptiva bestämningar beskriver de referenter som ingår i komparandmängden. I nominalfrasen *den största svenska tallen* anges alltså komparandmängden bestå av svenska tallar. Den närmare avgränsningen av komparandmängden (i exemplet: vilka tallar det gäller) är ofta given av situationen eller kontexten. Den kan också anges med partitivt attribut:

den största tallen av dem vi ska avverka

Att urvalsgruppen omfattar alla eller allt som omfattas av nominalfrasens beskrivning i övrigt kan understrykas med *någonsin, över huvud taget* placerat som efterställt attribut:

de största tallarna {någonsin/över huvud taget}

Framför partitivt attribut är det substantiviska huvudordet normalt underförstått (§ 61):

den största (tallen) av tallarna

När adjektivattribut i superlativ står med possessivattribut är båda attributen restriktiva så att possessivattributet + substantivet anger en grupp i vilken talaren med superlativen utpekar den referent som avses med hela nominalfrasen:²

min största tall = den största av mina tallar, den av mina tallar som är störst

Den definitiva nominalfrasen kan ha lite olika struktur:

a) Vanligen står superlativen i bestämd form och föregås av definit attribut, medan det substantiviska huvudordets bestämda eller obestämda form följer de vanliga reglerna för definit nominalfras. Det beror t.ex. på vilket definit attribut som föregår superlativen.

den största tallen, den största tall jag har sett, vår största tall

Jag hade gett honom *den största gåvan av alla*. (R)

Vad heter *det största borgerliga partiet i Sverige*? (R)

De kände sig lite besvikna eftersom *de vackraste fjärlarna* kom just från Italien. (R)

För kyrkan har ju *den bästa sändningstiden*. (T)

För det är *den bästa arbetskraft han kan få*. (T)

Man måste lära sig skriva på *det mest gynnsamma sätt man kan* [...] (T)

Jag är ordförande i *Kungsbackas minsta centeravdelning* och sannerligen ingen pamp. (S)

Utan det är väl *deras största intresse och nöje*. (T)

b) Den bestämda artikeln kan utelämnas framför superlativen. Detta sker särskilt om nominalfrasen är mer eller mindre lexikaliserad.³

Det här är *säkraste vägen*.

Största tallen ska du låta stå kvar.

Massmedias dåliga bevakning var *främsta orsaken till att samerna förlorade skattefällsmålet i hovrätten*. (S)

Bästa sättet var att tänka på något annat. (R)

Han hade varit vid klädesfabriken i många år nu men *längsta tiden* vistats utomlands [...] (R)

Jag tror att *största felet med mässan*, det är att folk inte förstår den. (T)

c) I vissa fall kan inte bara den bestämda artikeln utan också substantivets bestämdhetssuffix undvaras så att nominalfrasen får följande struktur: superlativ i bestämd form (+ positiv i bestämd form) + substantiv i obestämd form. Detta är vanligen möjligt endast när motsvarande adjektiv i positiv kan stå utan kvantitetsattribut i en indefinit nominalfras. De närmare villkoren för användning av denna konstruktion är otillräckligt kända.

Ett enskilt, spritt ägande ger medborgarna *största frihet* och oberoende, ansåg tälaren. (S) [jfr: ge stor frihet; också: den största friheten]

En spelare från Arboga nådde *högsta poäng*. [jfr: hög poäng; också: den högsta poängen]

Dom kan ju vara *bästa vänner* för det, menar jag. (T) [jfr: goda vänner]

Pressfolket röstade fram *bäste svenske idrottsreporter*. [också: den bäste svenske idrottsreportern]

Men *bäste skytt* var centern Bo Fransson [...] (S) [också: den bäste skytten]

[...] betalat ut ungefär 10 000 kr med 6 800 kr som *största enskilda post*. (S) [också: som den största enskilda posten]

Snabbaste ekipage blev nummer fyra: Golden Girl. [också: det snabbaste ekipaget]

Till *mest tillförlitliga svenska dator* valdes XP23. [också: den mest tillförlitliga svenska datorn]

Siste besökare ska se till att ljuset är släckt och dörren stängd. [också: den siste besökaren]

Konstruktionen används särskilt när adjektivet kompletteras med *tänkbar, möjlig*:

[dess] oväntat svaga halvårsresultat [...] gav den kombinerade emissionen [...] *sämsta tänkbara start*. (S) [mindre ofta: den sämsta tänkbara starten]

[...] nu gäller det för partiet att fram till extrastämman piska fram *största möjliga enighet kring kompromisskandidaten* [...] (S) [mindre ofta: den största möjliga enigheten]

Härigenom får vi *effektivaste möjliga användning av de totala transportresurserna*. (S) [Också med bestämd artikel och bestämd form: Istället [...] borde industrin helhjärtat medverka i *den effektivaste möjliga förnyelsen av vårt energisystem*. (S)]

¹ Superlativen *störst* används även om en andel för att ange att den utgör mer än hälften av en given kvantitet. Här används definit nominalfras trots att det betecknade inte är unikt identifierbart, dvs. man vet inte vad det är som ingår i den betecknade delmängden (jfr *flertalet*, *majoriteten*, § 97).

Han tog med sig lite äpplen men lämnade (*den*) *största delen* kvar.

För att ange mer än hälften av en mängd används också *flest*, *mest* (kvantitativa pronomen) i definit nominalfras trots att det betecknade inte är unikt identifierbart:

Han tog med sig en hel del men lämnade {*de flesta äpplena* / *det mesta vinet*} kvar.

² Adjektivattribut i superlativ står sällan med demonstrativt pronomen som definit attribut. När detta sker tolkas adjektivattributet icke-restriktivt.

Den här största tallen ska jag låta stå kvar. [‘Den här tallen – du ser att den är störst – ska jag låta stå kvar.’]

³ Om liknande utelämnning av den bestämda artikeln vid adjektiv i positiv (*gamla vägen*), ordinativa pronomen eller ordningstal (*tredje försöket*) se § 5: c.

§ 46. Indirekt urval: *godast glass*. Indefinita nominalfraser av typen *godast glass*, *lägst lufttryck*, med både superlativen och substantivet i obestämd form (och utan kvantitetsattribut eller definit attribut), kan användas när adjektivets predikationsbas inte ingår i komparandmängden.¹ Komparander kan i stället anges med ett adverbial med partitiv betydelse.

Av Anders, Bengt och Carl säljer Carl *godast glass*.

Av Kalmar, Jönköping och Växjö hade Jönköping *lägst lufttryck*.

Ni är den av oss som talar *bäst engelska* [...] (R)

Men vanligen får i stället lyssnaren med hjälp av kontext och talsituation räkna ut vilka referenter som jämförs med varandra, och endast den referent som är relaterad till det högsta värdet (förgrundskomparanden) nämns i satsen:

Carl säljer *godast glass*.

Jönköping hade *lägst lufttryck*.

[...] jag har *bäst betyg* i alla fall... (R)

[...] när det var *störst risk för uppror* [...] (R)

[...] det är naturligt att det största partiet [...] får *störst utrymme*. (S)

Det led som betecknar förgrundskomparanden är satsens fokus (jfr Satsadvl § 50) och kan ges stark betoning i tal. I skrift blir däremot följande mening flertydig.

"Anders sålde godast glass i Kungsträdgården före festivalen. [av Anders, Bengt och Carl]

Anders sålde godast glass i "Kungsträdgården före festivalen. [av Kungsträdgården, Gamla stan och Berzelii park]

Anders sålde godast glass i Kungsträdgården "före festivalen. [av olika tider: före, under och efter festivalen]

Indirekt urval kan dock också uttryckas med samma typ av nominalfras som direkt urval (§ 45).² En mening som den följande kan därigenom beteckna antingen direkt eller indirekt urval:

Fredrik köpte *det dyraste vinet*. [(a) t.ex. av det vin man sålde i affären; ≠ dyrast vin, (b) t.ex. av Fredrik och Cecilia; = dyrast vin]

Uttryckstypen *godast glass*, *lägst lufttryck* används helst när en positiv skulle kunna stå på superlativens plats utan att nominalfrasen bleve ogrammatisk, dvs. den används mest vid dividualativa eller dividualiserade substantiv, vid plurala substantiv samt när naken nominalfras kan användas:

Jönköping har *lägst lufttryck*. Jfr: Jönköping har lågt lufttryck.

Anders säljer *godast glass*. Jfr: Anders säljer god glass.

Argentina har *högst inflation*. Jfr: Argentina har hög inflation.

Det är alltid min fru som köper *dyrast kläder*. Jfr: Min fru köper dyra kläder.

Johan hade *rödast näsa*. Jfr: Johan hade röd näsa.

?Bengt såg vackrast svan. Jfr: *Bengt såg vacker svan.

?Lindberg skrev bäst bok. Jfr: *Lindberg skrev bra bok.

En nominalfras av typen *godast glass*, *lägst lufttryck* kan ses som svagt referentiell, dvs. dess begreppsliga innebörd är klart viktigare än dess referens (jfr § III, II3). Den svaga referensen kan ha ett samband med den syntaktiskt indefinita formen (jfr § III).

¹ På motsvarande sätt används *flest*, *mest* (kvantitativa pronomen, Pron. § 158) för att ange indirekt urval:

Bengt ritade *flest ballonger*. [av Bengt och Per]

Anders sålde *mest glass* igår. [av Anders och Bengt eller av olika tider: igår och idag]

² Vissa regionala varianter av svenska, bl.a. finlandssvenska, har inte den i denna paragraf beskrivna särskilda uttryckstypen för att ange indirekt urval utan använder i stället enbart struktur enligt § 45.

§ 47. Absolut superlativ: *den tystaste lilla mus*. Absolut superlativ (Adj. § 50) ingår i en definit nominalfras. Den föregås vanligen av bestämd artikel eller annat definit attribut och står själv i bestämd form liksom ett eventuellt följande adjektivattribut, men substantivet står i obestämd form (som framför en restriktiv relativ bisats).¹

den vackraste danska prinsessa, den ynkligaste lilla mask, min käraste lilla syster [vokativfras]

den allra sötaste lilla hundvalp (R)

tystare än *de tystaste små möss*

I min sons ögon är hon utrustad med *de dyrbaraste dygder*. (R)

Men inte ens vid premiären hade jag *den allra minsta lilla antydan till rampfeber*. (R)

[...] och han vräker ur sig *de hemskaste saker* [...] (R)

När min pojke var nio år så hade han en hel byrå full med *dom fruktansvärdaste sextidningar*. (T)

Och det var *de torraste saker* dom fråga om [...] (T)

Semantiskt sett är nominalfraser med absolut superlativ snarast indefinita: de presenterar referenter som inte kan förutsättas vara unikt identifierbara för lyssnaren.²

En nominalfras med absolut superlativ kan (mest i högtidlig eller ålderdomligt pastischerande stil) sättas in i en komplex indefinit fras genom att fogas till ett föregående kvantitativt pronomen, vanligtvis den obestämda artikeln (§ 31: b):

en den vackraste prinsessa, två de tystaste små möss, varje den ynkligaste lilla mask

Vi har förlorat *en den finaste poetiska realist och kamrat*, säger Dramatenchefen [...] (S)

Han talade *en den märkligaste irländska engelska* [...] (R)

I nominalfraser med dividuativ (eller svag) referens saknas ofta den bestämda artikeln:

Det härskade (*den*) *största oordning* i huset. Jfr: Det härskade stor oordning i huset.

Utan (*den*) *minsta blygsel* klampade han vidare.

Därför är (*den*) *största försiktighet* nödvändig.

Enligt direktiven skall den söka nå *största enighet* i allt väsentligt [...] (S)

Hon känner inte *minsta behov* av cigaretterna. (R)

[...] tror jag i *största utsträckning* alltså att det är på det sättet. (T)

I vokativfras kan absolut superlativ bara föregås av *min*, som dock oftast utelämnas:

käraste faster, (min) käraste lilla syster

¹ Också *flesta* (Pron. § 158) används på ett sätt som erinrar om absolut superlativ:

de flesta cyklar [av alla cyklar]

² Superlativ kan särskilt framför dividuativa substantiv följas av *möjliga*, *tänkbara* som anger att talaren avser en grad som är så hög den kan bli (efter omständigheterna). Här är gränsen oklar mellan absolut och relativ betydelse hos superlativen. Jfr § 45.

(den) djupaste möjliga tystnad, (den) högsta tänkbara fart, (den) lägsta möjliga energi
högsta möjliga industriella produktion (R)

Häri genom får vi *effektivaste möjliga användning av de totala transportresurserna*. (S)

Om här den bestämda artikeln utelämnas, uppfattas ibland superlativen som en bestämning till {*möjliga/tänkbara*} och den ges alltså inget bestämdhetssuffix:

djupast tänkbara tystnad, högst möjliga fart, lägst möjliga energi

[...] alla förare klarar av att stanna säkert på *kortast möjliga sträcka* med ABS. (S)

Språkvårdare rekommenderar att superlativen ges bestämd form.

§ 48. Klassificerande superlativ: *ett lägsta värde*. En superlativ i bestämd form kan användas med klassificerande betydelse i en indefinit nominalfras.

Superlativen föregås då av kvantitetsattribut, varvid eventuella andra adjektivattribut står i obestämd form liksom substantivet. Substantiv i denna typ av nominalfraser betecknar ofta en skala och adjektivet klassificerar ett av flera värden som maximalt eller minimalt på denna skala. Flera referenter kan tänkas representera samma extremvärde, och det lämnas också öppet att en referent som representerar ett ännu mera extremt värde kan tillkomma. Det värde som anges med superlativen specificeras ibland mera exakt i ett prepositionsattribut.¹

en acceptabel största bredd av något mer än 5 meter (S)

För de här väggarna kunde vi konstatera *en lägsta effektiv tjocklek om 15 cm*.

Man har fastslagit *ett högsta lagligt värde om 17° C*.

Ett bästa resultat på 11,3 är helt tillfredsställande.

Något högsta naturligt tal existerar helt enkelt inte.

Om ordet inte är belagt någonstans, så kan det inte heller finnas *något äldsta historiskt belägg*.

[...] man sätter ett tak för *ett högsta uttag* [...] (S)

Vi vill fastställa *ett lägsta belopp* [...] (S)

De klassificerande superlativerna erinrar semantiskt om de klassificerande positiva *maximal*, *minimal*, *optimal* och om första sammansättningsled i substantiv; jfr *maximivärde*, *minimivärde*. (De klassificerande superlativerna tenderar också att göras till första sammansättningsled: *minstavärde*.)

De närmare villkoren för användning av klassificerande superlativ är otillräckligt kända.²

¹ De superlativliknande ordinativa pronomenen kan konstrueras på samma sätt som de klassificerande superlativerna: *ett sista tappert försök*, Pron. § 220–222.

² I en del fall har superlativer mer eller mindre lexikaliserats tillsammans med ett substantiv: ett vänligt högsta väsen, ett nytt högsta organ, en ovärderlig bästa vän

§ 49. Adjektivattribut med relationella pronomen som huvudord. Relationella pronomen (Pron. § 196–239) kan fungera som huvudord i adjektivattribut. De kan som egna bestämningar ta framförställda gradadverbial. Andra bestämningar (främst komparativa subjunktionsfraser, komparativa eller konsekutiva bisatser och partitiva prepositionsfraser) placeras bland nominalfrasens efterställda attribut (§ 78).

en precis likadan cykel som du har [jfr: *en precis likadan som du har cykel, *en som du har precis likadan cykel]
 en helt annan cykel än den du har
 den tredje flickan av artisterna

a) *Sådan* används normalt endast i indefinit nominalfras:

en sådan rysk cykel, två sådana cyklar

b) De ordinativa och de perspektiva pronomenen används normalt endast i definit nominalfras. Framför dessa utelämnas ofta den bestämda artikeln (§ 5: c).¹

(den) ena cykeln, (den) tredje cykeln, (den) norra ingången, (det) högra uthuset,
 (det) rätta handlaget
 min tredje cykel

När ett relationellt pronomen följer på ett possessivattribut betecknar det relationella pronomenet ett urval ur en given mängd som anges av possessivattributet + substantivet: *min tredje cykel* = *den tredje av mina cyklar*, *min högra arm* = *den högra av mina armar*.²

c) I antingen definit eller indefinit nominalfras används *annan/andra*, *egen*, *enda*. *Egen* bibehåller obestämd form omedelbart efter possessivattribut. *Enda* används i både definit och indefinit fras men böjs med särskild maskulinform endast i definit nominalfras. I definit nominalfras kan *enda* också användas i pluralis. *Likadan* förekommer mest i indefinit nominalfras men kan i ledigt språk användas också i definit nominalfras (mest i pluralis).

en annan servitör, två andra servitörer

den {andre/andra} servitören, de (två) andra servitörerna

en egen assistent, två egna assistenter

min egen assistent, den {egna/?egne} assistenten, mina egna assistenter, de egna assistenterna

en {enda/?ende} servitör, *två enda servitörer

den {enda/ende} servitören, de (två) enda servitörerna

en likadan cykel, andra likadana cyklar

den likadana cykeln, min likadana cykel, de likadana cyklarna, mina likadana byxor

d) *Samma* används endast i definitiva nominalfraser, och det kan normalt inte föregås av annat pronomen (än marginellt *denna*). *Samma* liksom följande adjektivattribut har alltid bestämd form, medan substantivet har obestämd form (jfr § 6: a).

samma svenska cykel, samma svenska servitör, samme svenske servitör

samma osymmetriska ställning (R)

För så många andra är *detta samma* mörker något att skydda sig för [...] (R)

e) *Nästa* konstrueras normalt som *samma* men kan föregås av possessivattribut eller av possessivattribut + kvantitetsattribut:

nästa stora satsning, hans nästa stora satsning, hans två nästa satsningar [även: hans nästa två satsningar]

[...] han kommer att bli *min nästa besvikelse* och jag hans. (R)

¹ *Höger, vänster, rätt* kan i vissa fall användas i indefinit nominalfras med snarast definit betydelse (vilket är enda konstruktionsmöjligheten för *fel*): *höger sida, rätt ben, fel hand*. Se § 30: 4a.

Vissa kombinationer av ordinativa eller perspektiva pronomen + substantiv har lexikalisrats, t.ex.:

en duktig förste styrman, på nedre botten, i den undre världen

I vissa lexikaliserade nominalfraser har huvudordet obestämd form: *övre däck, nedre botten*, Pron. § 226.

² Ett relationellt pronomen följer sällan på ett demonstrativt pronomen. I nominalfraser av denna typ har det relationella pronomenet närmast icke-restriktiv betydelse: *den här tredje cykeln* 'den här cykeln – det är för övrigt den tredje'.

§ 50. Nominalfras i genitiv som framförställt deskriptivt attribut (deskriptivt genitivattribut). En nominalfras i genitiv som deskriptivt attribut placeras som ett adjektivattribut. Deskriptivt genitivattribut förekommer nästan bara i indefinita nominalfraser, dvs. ett föregående eller efterföljande adjektivattribut står i obestämd form.

en tre månaders strapatsrik djungelexpedition, en strapatsrik tre månaders djungelexpedition [jfr med possessivattribut: det senaste årets stora uppgång]

Nominalfras i genitiv som deskriptivt attribut förekommer i tre typer av nominalfraser:

a) Nominalfrasen i genitiv har som huvudord *sort, slag* eller (endast i bestämd form) *klass, rang*. Den kan följas av adjektivattribut. Om det deskriptiva genitivattributet självt är en indefinit nominalfras kan det inte föregås av kvantitetsattribut eller adjektivattribut.¹

en sorts grönt kräldjur, *ett en sorts grönt kräldjur, *ett grönt en sorts kräldjur
något slags ärligt engagemang, {alla/många/några/fem} {slags/sorters} gammalt tenn

ett slags slutlig upplevelse (S), nån sorts sinnessjukdom (T), en viss sorts företagsamhet hos folk (T)

den nya sortens kalorifattig grädde, {ett/något/inget} andra klassens nedslitet
men propert landsortshotell, en första klassens provokativ föreställning, en provokativ första klassens föreställning

båda sorternas skryt (T), en första rangens makt i politiken (S)

Slags och även *sorts* kan förlora sin substantivkaraktär och fungera som oböjliga adjektiv, varvid det föregående kvantitativa pronomenet kongruensböjs efter hela nominalfrasens huvudord (i singularis):

en slags filt(ar), ett slags täcke

Han hade kört upp en av mattorna som *en slags huvudkudde* [...] (R)

Det blir *en slags inspektion och tack för hjälpen*, samtidigt. (R)

en sorts filt, ett sorts täcke

Det blev *ett sorts spel* att se om hon kunde stå ut med att vänta [...] (R)

Det var *ett sorts intresse* [...] (R)

En slags, någon slags har lexikaliserats till en enhet och förekommer också vid neutrala substantiv i singularis och vid plurala substantiv: *en slags täcke, någon slags filter* (däremot inte **ett sorts filt, *något sorts filter*).²

Språkvårdare rekommenderar att det kvantitativa pronomenet kongruensböjs efter genus hos *slag, sort*.

b) Hela nominalfrasens huvudord betecknar en skala och genitivfrasen anger ett värde på skalan.³ Nominalfrasen i genitiv kan inte föregås av kvantitetsattribut och bara i begränsad omfattning av adjektivattribut. Den är normalt indefinit.

Ubåten befann sig på 3 kilometers (*behörigt*) *avstånd*. [jfr: *på behörigt 3 kilometers avstånd]

Tyget ligger på 2 meters *bredd*.

Då låg vi på *två tusen åttahundra meters höjd*. (R)

Vid 25 års *ålder* bröt han upp och for till Kairo.

På 100 meters *djup* kan sådana djur inte leva.

Den fungerar inte i 40 graders *arktisk kyla*.

Båten går nu med 12 *knops fart*.

en ny bok för i år som vänder sig till barn från *sex, sju års ålder* upp till tretton-årsåldern (T)

Adjektivattribut som utgörs av participfraser kan i viss utsträckning föregå den genitiviska nominalfrasen:⁴

på anbefallt 3 kilometers *avstånd*, vid uppnådd 25 års *ålder*

c) Nominalfrasen i genitiv anger utsträckning i tid, och huvudordet i den överordnade nominalfrasen anger ett tillstånd eller en process. Nominalfrasen i genitiv kan både föregås och följas av adjektivattribut. Den är normalt indefinit.⁵

ett tre dagars officiellt besök (S), ett officiellt tre dagars besök

ta sex veckors semester i ett sammanhang, efter två timmars sömn, ett ögonblicks vila, genom två dagars intensivt arbete, en strapatsrik tre månaders djungelexpedition, fjorton månaders fängelse

en timmes enskild överläggning (S), två minuters paus (T), några dagars behandling (T)

?den här strapatsrika tre månaders expeditionen, min brors sex veckors semester

Nominalfrasen i genitiv kan också ange mätvärden av olika slag för konkreta referenter:

en tre månaders skrikig baby, en skrikig tremånaders baby
 ha fem kilometers väg till skolan, ett hundra graders bastubad, ett svårsålt fjorton våningars hyreshus
 en tretton och en halv meters motorlivbåt av watsontyp (R)
 en halvcirkel med *tvåhundra meters radie* [...] (R)
 ?hans skrikiga tre månaders baby, ?det andra svårsålda fjorton våningars hyreshuset

Som deskriptiva attribut kan också ses nominalfraser i genitiv som ingår i lexikaliserade uttryck som *ett sorgligt tidens tecken*, *en bättre tingens ordning*, *detta nådens år*, jfr § 31 not 2.

Bråktal av typen grundtal + *tredjedels* bildar komplexa grundtal (Räkn. § 18).⁶

¹ Många språkbrukare låter adjektiv och adjektiviskt böjda ord böjas i bestämd form om den genitiviska frasen är definit, varvid den genitiviska nominalfrasen är att betrakta som possessivattribut:

den sortens krassa kommersialism (R)
 den här sortens sionistiska aktivitet (R)

² {*En/Någon*} {*sorts/slags*} kan sägas fungera som en lexikaliserad ordgrupp med inre böjning. Den kan t.o.m. förekomma som det indefinita ledet i en komplex indefinit nominalfras (§ 31):

någon sorts den svenska statens laglige mördare (R)

³ Substantiv som betecknar skalan 'pris', 'värde' kan dock knappast konstrueras på detta sätt:

*Han vill sälja för 100 000 kronors pris. [i stället: ... för ett pris av 100 000 kronor]
 ?Vi sålde varor till 2 000 kronors värde. [hellre: ... till ett värde av 2 000 kronor]

⁴ I vissa fall kan en particip- eller adjektivfras utgöra attribut i den deskriptiva genitivens nominalfras:

vid uppnådda 25 års ålder, på sina modiga 100 meters djup, med dryga 12 knops fart

⁵ I stället för deskriptivt genitivattribut av typ (c) föredrar många språkbrukare andra uttrycksätt, t.ex.:

a) Nominalfrasen i genitiv görs till sammansättningsled (särskilt när nominalfrasen är definit):

en tremånad(er)s expedition, ett femminut(er)s samtal, en tremånad(er)s baby, ett fjortonvåning(ar)shus
 tremånad(er)s expeditionen, fjortonvåning(ar)shuset

b) Nominalfrasen i genitiv lexikaliseras som adjektiv (med huvudtrycket på grundtalet och accent 2):

en ²tremånaders baby, en ²femtimmars föreställning, två ²12,5-centimeters kanoner

c) Nominalfrasen i genitiv ersätts med en adjektivfras där skalan anges med adjektivet och värdet med nominalfrasen som bestämning till adjektivet:

en tre månader gammal baby, en fem timmar lång resa

⁶Många substantiv med s-suffix har lexikaliserats som adjektiv: *kvarts*, *medelålders*, *satans*, *Herrans*. En produktiv typ är måttsadjektiv bestående av grundtal + måttsubstantiv + s:

ett kvarts kilo, ett kvarts århundrade (R), {ett/en} åttondels kilo, ett femprocents obligationslån, ett entermins miniprojekt, en tjugofemöres kola, två 12,5-centimeters kanoner

Stackars har lexikaliserats som adjektiv:

alla mina andra stackars små vänner

Stackars kan också fungera som en interjektion (jfr *ve*) med en definit nominalfras som bestämning (Interj. § 14: 1, Icke satsf. men. § 3: a):

Stackars alla mina små vänner!

Stackars dig!

Efterställda (deskriptiva) attribut §51–78

§ 51. Struktur och inbördes ordning. De efterställda (deskriptiva) attributen kan ha någon av följande strukturer:

a) Vanligen attributivt fungerande konstruktioner: relativ bisats, adjektivfras med adjektiv eller adjektiviskt pronomen som huvudord, participfras:

en burk som var full med stenar, en burk full med stenar, en burk sådan som den där, en burk fylld med stenar

b) Annars vanligen adverbialt fungerande konstruktioner: prepositionsfras, adverbfras, bisats som annars fungerar adverbialt (temporal, kausal etc.):

vägen till skolan, vägen hem, skolan när jag var liten

c) Annars vanligen nominalt fungerande konstruktioner: nominalfras, infinitivfras, narrativ eller interrogativ bisats:

vår nya chef doktor Andersson, försöket att länsa, löftet att vi skulle bli kom-penserade

En och samma nominalfras kan ha flera efterställda attribut. Restriktiva bundna attribut (jfr Subst. § 13, 15) står gärna närmast huvudordet. Därefter följer övriga restriktiva attribut och sist icke-restriktiva.

en kusin till mig från Hälsingland med sin fru

två ledamöter av domstolen i all sin värdighet

Talaren kan också av andra skäl föredra en viss ordning framför en annan, t.ex. för att få det mest informativa (och betonade) ledet sist eller för att undvika homonymi.

en komponent från Belgien av härdat stål [Grammatisk är också ordningen *av härdat stål från Belgien*, men den är dubbeltydig, eftersom den sista prepositionsfrasen kan vara attribut till antingen *komponent* eller *stål*.]
ett tillmötesgående från Finlands sida av denna önskan
produktionen i Italien av småbilar

Som efterställda attribut placeras också vissa bestämningar till framförställda attribut (se vidare Adjfraser § 4: 2):

två cigaretter åt gången, alla böcker utom de äldsta, en alltför dyr villa för att jag ska ha råd med den, en större fågel än den vi såg igår [jfr: *cigaretter åt gången, *en fågel än den där]

Relativ bisats som efterställt attribut § 52

§ 52. Attribut med struktur av relativ bisats. En relativ bisats (Bisatser § 23–26) fungerar prototypiskt som efterställt attribut i alla slags nominalfraser:

bilen som stod där
två bilar som stod där

Nominalfrasen i dess helhet har samma referent som det relativa ordet, när sådant finns:

Anders vars far du känner [Anders – du känner Anders' far.]

När den relativa bisatsen saknar relativt ord har nominalfrasen samma referent som motsvarande underförstådda led i relativsatsen:

Anders som [-] talade om Anna hos Bengt [Anders – Anders talade om Anna hos Bengt.]
Anna som Anders talade om [-] hos Bengt [Anna – Anders talade om Anna hos Bengt.]
Bengt som Anders talade om Anna hos [-] [Bengt – Anders talade om Anna hos Bengt.]

Den relativa bisatsen kan liksom de flesta andra deskriptiva attribut vara restriktiv eller icke-restriktiv (Bisatser § 27):

Den docenten som du träffade i går ska tala i kväll. [restriktiv relativsats]
Universitetets rektor, som du kanske har träffat, ska tala i kväll. [icke-restriktiv relativsats]

En definit nominalfras med restriktiv relativsats kan ta *den* direkt före substantivet, och särskilt i neutralt och formellt skriftspråk har substantivet då vanligen obestämd form (§ 4):

den hjälp vi bad om [mest i neutralt och formellt skriftspråk]
 hjälpen vi bad om [i talspråk och i ledigt och neutralt skriftspråk]
 den hjälpen vi bad om [mest i talspråk och ledigt skriftspråk]

Den relativa bisatsen är inte bunden till sitt huvudord, dvs. det finns ingenting i substantivets betydelse som skapar en förväntan på *den*. I likhet med andra fria attribut kan relativsatsen förutom substantiv också ha egennamn och pronomen som huvudord:

{Persson/han} som var här i fjol

Relativsatsen kan eller måste ibland postponeras (Bisatser § 26, 33):

Vem har du pratat med *som hade läst detta?*
 Jag har *ingenting* sett *som skulle kunna tyda på brott.*

Se vidare Postp. led § 3.¹

¹ Bisats inledd av *som* kan kommentera det sätt varpå ett led – alltså också en nominalfras – har formulerats. Sådan bisats är närmast komparativ (§ 63 not 1):

Chefen som vi brukar kalla henne kommer inte förrän kl. 10.

Relativ nexusfras (alltid icke-restriktiv) fungerar som efterställt attribut på samma sätt som relativ bisats (Flerl. fraser § 2):

tolv rum varav bara ett upptaget

Adjektiv- eller participfras som efterställt attribut: predikativt attribut § 53–54

§ 53. Predikativt attribut: struktur och distribution. En adjektiv- eller participfras som efterställt attribut kallas predikativt attribut.

Huvudordet i det predikativa attributet (adjektivet, det adjektiviska pronomet eller participet) står i obestämd form och kongruensböjs (§ 37–39) med nominalfrasens huvudord:

en båt full med pengar, ett fartyg fullt med pengar, fartyg fulla med pengar
 en båt sådan som den där, ett fartyg sådant som det där, båtar sådana som de där
 en båt byggd i Polen, ett fartyg byggt i Polen, båtar byggda i Polen
 [...] att bli ingift i en släkt sådan som denna. (R)

Som predikativt attribut fungerar framför allt fraser med en viss tyngd, dvs. som har egna efterställda bestämningar eller som utgörs av samordningar. En adjektiv- eller participfras utan egna efterställda bestämningar görs sällan till predikativt attribut.¹

**En flaska full stod på bordet.*

En flaska full med smörjolja stod på bordet.

?En slipsten, motordriven, har jag tänkt köpa på auktionen.

En slipsten driven med elmotor har jag tänkt köpa på auktionen.

Konstruktion med predikativt attribut verkar ofta väljas när frasen inte (gärna) helt eller delvis kan stå som framförställt attribut (jfr Adjfraser § 4):

en sonson lik mig, ?en mig lik sonson, *en lik sonson mig

en docka lik den som en engelsk flicka två bungalower från oss hade (R)

en bil värd 3 000 kr, *en 3 000 kronor värd bil, *en värd bil 3 000 kronor

[...] Per fick känna sig som *en kamel värd att sväljas*. (R)

en bok möjlig att sälja, *en att sälja möjlig bok, ?en möjlig bok att sälja

En hand, omöjlig att öppna ens efter dödsögonblicket. (R)

en akademiker van att umgås med folk (R)

*en att umgås med folk van akademiker, *en van akademiker att umgås med folk

Predikativa attribut är ofta som i de hittills givna exemplen enledade, men de kan också vara flerledade, dvs. innehålla led som satsadverbial, fria predikativ eller fria adverbial utöver adjektiv- eller participfrasen (Flerl. fraser § 3, 9):²

två böcker, båda fulla av fantastiska noveller

två böcker, den ena tyvärr romantisk och den andra mer stramt klassicistisk

Svensson, nu mera spelsugen än någonsin

Predikativa attribut kan dessutom inledas av subjunktion, dvs. vara predikativa eller koncessiva subjunktionsfraser (Subjnfraser § 16–20):

Karl Svensson som ung och rosenkindad

en bra bok, fast rätt skabrös

Om particip, adjektiv respektive adjektiviska pronomen som huvudord i predikativa attribut gäller följande:

1. Particip används som huvudord i predikativa attribut främst i rätt formell stil. Perfektparticip förekommer oftare än presensparticip. Närmast neutralt skriftspråk står particip med prepositionsliknande betydelse eller med en betydelse som lägger till föga utöver vad som ligger i en följande preposition.

en process liknande denna

en insats motsvarande tre dagars arbete av två sekreterare

en grupp bestående av tre konstnärer

ett bord gjort av trä [jfr: ett bord av trä]

en bok skriven av Strindberg [jfr: en bok av Strindberg]

montrar försedda med sigill och tjuvalarm (R) [jfr: montrar med sigill och tjuvalarm]

listan över uppror och andra oroligheter bottnande i mer eller mindre uttalat socialt missnöje (S) [jfr: oroligheter på grund av]
 ansikten tillhörande folk som [...] kommer att skräpa ner i trapporna (R)

(Ord som *beträffande*, *angående* är inte längre particip utan har lexikaliserats som prepositioner, Prep. § 28.)

2. Adjektiv används som huvudord i predikativa attribut främst i följande fall:
 a) Adjektivet har en efterställd bestämning som består av eller innehåller bisats, infinitivfras eller annan satsekvivalent fras:

en bok lika tjock som den där, en bok tjockare än den du läser
 en bok alltför tjock för att kunna läsas av mig, en bok tillräckligt tjock för att fascinera mig
 en bok möjlig att komma igenom på en kväll, en bok färdig att ges ut
 [...] köpa ett gift så farligt att man i det gamla Grekland vid dödsstraff förbjöd vanliga människor att odla det [...] (R)

I flera fall kan adjektivet med dess eventuella framförställda bestämningar också stå som framförställt attribut till substantivet, medan den efterställda bestämningen placeras bland substantivets efterställda attribut, *en lika tjock bok som den där*, § 78.

b) Adjektivet är en verbavledning på *-bar* med betydelsen 'som kan V-s'. Sådana adjektiv har semantiska och syntaktiska likheter med perfektparticip.

en väg farbar också vintertid
 en vapentechnisk utveckling, jämförbar med en ny medeldistansrobot (S) ['som kan jämföras med']

c) Adjektivet med prepositionsfras som bestämning anger att huvudordets referent har eller saknar det som betecknas av rektionen i prepositionsfrasen:

en säck full med pengar [jfr: en säck med pengar]
 en bok fri från svordomar [jfr: en bok utan svordomar]
 en trakt rik på malmfyndigheter [jfr: en trakt med malmfyndigheter]
 Man träder in i *en våning full med böcker*. (R)

Om flerledade nominala satsförkortningar av typen *Chauffören nykter vore en nåd att stilla bedja om* se Flerl. fraser § 10.

3. Adjektiviska pronomen används som huvudord i predikativa attribut främst när de är komparativa eller har en komparativ bestämning:

en bok sådan som den där [jfr: en sådan bok som den där]
 ett språk sådant som ytterst primitiva människor [...] kanske talar (R)
 en bok sådan att alla vill läsa den [jfr: en sådan bok att alla vill läsa den]
 en ekonomisk utveckling sådan att vi får några skatteinkomster i framtiden (S)
 en bok likadan som den där [jfr: en likadan bok som den där]

[...] i lördags väntade hon sig att få se *en man likadan som den som hon hade beskrivit*. (R)
 böcker {många nog/nog många} för att hålla en sysselsatt hela sommaren [jfr:
 tillräckligt många böcker för att hålla en sysselsatt hela sommaren]
 ?ingen bok annan än den där [hellre: ingen annan bok än den där]
 ?böcker lika många som de där [hellre: lika många böcker som de där]
 ?böcker flera än de där [jfr: flera böcker än de där]

Dessutom förekommer adjektiviska pronomen som efterställda attribut i följande specialfall:

a) Det relationella pronomenet *själv* (Pron. § 230–232) är efterställt attribut i vanligen definit nominalfras: *staden själv, jag själv, Sverige själv*.

b) Det generaliserande pronomenet *vilken som helst* (Pron. § 145–151) kan fungera som efterställt attribut i indefinit nominalfras med framförställt kvantitetsattribut: en lösning *vilken som helst* (R), tre böcker *vilka som helst*

Pronomenet står också som framförställt attribut (*Det hade vilken som helst bok kunnat kosta*) men står då ogärna efter annat kvantitetsattribut (*?en vilken som helst bok, ?tre vilka som helst böcker*).

c) Possessiva pronomen kan i regionalt talspråk vara efterställda: *cykeln min*, se Pron. § 24 not 1.

Om kongruens mellan predikativt attribut och huvudordet se § 38–39.

Pronomenet *vardera* placeras som efterställt attribut i indefinit nominalfras där det korresponderar med framförställt kvantitetsattribut. Det skiljer sig dock från de regelrätta predikativa attributen genom att ha en annan predikationsbas än nominalfrasens referent (Pron. § 140): *Firmorna fick tio miljoner vardera*.

Nog, tillräckligt kan fungera attributivt och optionellt placeras efter huvudordet: *Vi har {gräddes/jordgubbar} {nog/tillräckligt}*, jfr *Vi har {nog (med)/tillräckligt med} {gräddes/jordgubbar}*. Jfr § 24 not 1 och Pron. § 174 Anm. 2.

¹ Ett specialfall är adjektivet *ensam* som kan stå utan bestämning som predikativt attribut:

Andersson ensam kan inte klara av en sådan sak.

[...] sedan juryn funnit det styrkt att *han ensam* använt kniv i slagsmålet. (S)

Nominalfrasen "x ensam" betyder 'endast x' eller 'x utan hjälp av andra'.

² Adjektiv- och participfras följd av *som*-sats fungerar vanligen adverbialt men kan också stå attributivt (se Bisatser § 121):

Den nya motorn, *flexibel som den är*, kan användas i de mest skilda funktioner.

ANM. Adjektiv- eller participfras kan ofta vara antingen predikativt attribut eller fritt predikativ utan att någon skillnad i betydelse kan konstateras. Skillnaden är att predikativt attribut i princip kan finnas i alla nominala satsled (med nominalfrasens referent som predikationsbas) och där placeras som efterställd bestämning, medan det fria predikativet (med subjektets eller objektets referent som predikationsbas) placeras som fritt adverbial (Predv § 47). Entydigt predikativt attribut föreligger alltså bara om nominalfrasen där det

predikativa attributet ingår står som fundament eller om den fungerar på annat sätt än som subjekt eller objekt. Exempel på entydigt predikativt attribut:

Ett fartyg lastat med malm skulle aldrig ha hunnit så långt. [Det predikativa attributet står på en plats där fritt predikativ inte kan stå.]

Vi har förhandlat med ett företag intresserat av etablering här i Sverige. [Det led vari det predikativa attributet ingår kan inte vara predikationsbas för fritt predikativ.]

Exempel på entydigt fritt predikativ:

Lastat med malm skulle fartyget aldrig ha hunnit så långt. [Predikativt attribut kan inte stå som fundament.]

Fartyget skulle lastat med malm aldrig ha hunnit så långt. [Predikativt attribut kan inte stå i position som mittfälsadverbial.]

Exempel på syntaktisk vaghet eller dubbeltydighet:

Vid kajen låg ett fartyg *lastat med malm från Norrbotten*.

En annan likartad struktur är nominalfras + predikativ som flerledad nominal satsförkortning (Flerl. fraser § 10):

Bilen vaxad och polerad är allt jag önskar mig. [Jfr: Att {fä/ha} bilen vaxad och polerad ...]

§ 54. Predikativt attribut: betydelse. Ett predikativt attribut har nominalfrasens referent som sin predikationsbas.

När det predikativa attributets huvudord är ett adjektiv eller perfektparticip anger det predikationsbasens beskaffenhet eller tillstånd:

en båt byggd i Polen [dvs. båten är byggd i Polen]

en säck full med guldpengar [dvs. säcken är full med guldpengar]

När det predikativa attributets huvudord är ett presensparticip är den semantiska relationen mellan attributet och dess predikationsbas densamma som mellan motsvarande verb och dess subjektsreferent:

en båt liknande regalskeppet Vasa [dvs. båten liknar regalskeppet Vasa]

Predikativt attribut kan nästan alltid parafraseras med relativ bisats:

en båt (som är) byggd i Polen

en kappa (som är) sådan att jag skulle vilja ha den själv

en kappa {motsvarande/som motsvarar} hennes

Predikativt attribut är vanligen icke-restriktivt.

En praktfull vagn förspänd med fyra svarta hästar stod framför porten.

I en definit nominalfras har ett predikativt attribut oftast karaktären av inskott eller sidoanmärkning:

Denna film, så populär på 60-talet, skall nu visas igen.

Den svarta säcken, alldeles full med pengar, hade han stående i garderoben.

Bilen, köpt för ett par dagar sedan, hade han stående på gatan.

Björn Poulsen, ännu morgonsömnig och sålunda med en naturlig långsamhet i stegen, undgick inte en och annan knuff [...] (R)

Det predikativa attributet kan dock också vara restriktivt, särskilt när det innehåller ett komparativt led, när det korresponderar med *varje*, *all*, superlativ, *enda* eller ordningstal bland de framförställda attributen eller när det inleds med subjunktionen *som*:

En bok sådan att man läser den i ett sträck utan att vilja lägga den ifrån sig kommer man inte över var dag.

Varje båt lastad med vapen kommer att torpederas.

Alla böcker skrivna av Blomberg står till höger.

Den bästa lägenheten billig nog för oss var en trea på Väster.

De enda åkrarna färdiga för sådd låg en halvmil längre bort.

Den tredje stolen likadan som den vi hade förlorat köpte vi i Paris.

Greta Garbo som ung hade jag gärna velat träffa.

Generationen född på 40-talet måste trots sin storlek ge vika. (S)

Säcken full med gräsfrön hade han lagt i baksätet. ['den säck som var full med gräsfrön']

Adjektiv- eller participfras som icke-restriktivt predikativt attribut i subjekt kan ofta parafraseras med samma fras i funktionen som fritt (subjekts)predikativ:

En stor svart säck, alldeles full med blanka guldpengar, stod i hörnet.

Jfr: Alldeles full med blanka guldpengar stod *en stor svart säck* i hörnet.

Predikativa attribut är fria, dvs. de förutsätts inte av huvudordets betydelse. De kan därför ha egennamn eller pronomen som huvudord:

{han/Persson} {ensam/självt}

Prepositionsfras som efterställt attribut: prepositionsattribut §55–61

§ 55. Bundna och fria prepositionsattribut. Prepositionsfraser (och subjunktionsfraser) som attribut kallas prepositionsattribut.¹ Prepositionsattributen kan vara mer eller mindre bundna i förhållande till nominalfrasens huvudord. Nedan indelas prepositionsattributen schematiskt i bundna och fria, ungefär som verbets efterställda bestämmingar, trots att det knappast finns en klar gräns utan attributen fördelar sig på en skala från bundna till fria. (Jfr också Subst. § 13 om substantivets yttre och inre roller.)

Bundna prepositionsattribut har en semantisk relation till substantivet (huvudordet) som är mer eller mindre förutsatt i substantivets betydelse:

en bror till mig [I betydelsen hos bror ingår en relation till en annan person.]

lagningen av gräsklipparen [I betydelsen hos lagning ingår det att någon lagar något.]

Prepositionen i bundna attribut är i typfallet lexikalt betingad av huvudordet,² och den har en vag egenbetydelse:

krav *på* åtgärder, bakgrunden *till* det inträffade, början *av* romanen

Den relationella betydelsen hos huvudordet är en nödvändig men inte tillräcklig betingelse för att substantivet skall ha en viss typ av bundet prepositionsattribut: **tjuven av mina smycken trots köparen av mina smycken.*

Till skillnad från verbets objekt och bundna adverbial är de bundna attributen sällan obligatoriska:

Brodern (till min fru) var ingenjör.

Lagningen (av traktorn) blev dyr.

Huvudordet i en nominalfras med bundet attribut kan t.ex. vara ett nomen actionis eller qualitatis som ofta är morfologiskt avlett av ett verb respektive ett adjektiv. Sådana substantiv förutsätter ungefär samma bestämmningar som motsvarande verb eller adjektiv.

upprustningen av lägenheten [jfr: upprusta lägenheten]

hans hat till främlingar [jfr: hata främlingar]

deras frihet från ansvar [jfr: fri från ansvar]

en viss likhet med brodern [jfr: lik brodern]

Också andra substantiv kan emellertid ha starkare eller svagare relationell innebörd. Det som betecknas med nominalfrasens huvudord karakteriseras då genom en viss relation till det som betecknas med prepositionsfrasens rektion. Relationen impliceras av substantivets betydelse.³

i ena änden av salen, en syster till Per, namnet på boken

Om ett substantiv implicerar olika relationer uttryckta med prepositionsattribut kan olika prepositioner ange de olika betydelseerna:

jakten på byråkraterna [jfr: jaga villebråd], jakten efter en sekreterare [jfr: jaga 'försöka få tag i']

boken av Berglund om företaget, visningen av slottet för turisterna

Fria prepositionsattribut står i en semantisk relation till huvudordet som inte är så tydligt förutsatt i dettas betydelse. Därför förekommer fria prepositionsattribut också i nominalfraser som har egennamn eller substantiviska pronomen som huvudord.

skogsavverkningarna på det norra skiftet i vintras, {flickan/Anna} i receptionen, {båten/den} med röda segel, {Persson/han} från Arvika, veckan före, verkligheten utanför

Både bundna och fria prepositionsattribut kan vara antingen restriktiva eller icke-restriktiva:

Boken om Strindberg och Heidenstam, var är den?

Den där boken, om Strindberg och Heidenstam, var är den?

Pojken i rummet innanför hörde ingenting. [Antingen restriktivt: t.ex. till skillnad från pojken i det yttre rummet, eller icke-restriktivt: endast en pojke är aktuell.]

Några genomgående syntaktiska skillnader mellan fritt och bundet prepositionsattribut finns knappast. En tendens är att endast bundna prepositionsattribut kan parafraseras med possessivattribut:

slutet på historien \approx historiens slut

porträttet av grosshandlaren \approx grosshandlarens porträtt

flickan med de gula flätorna, *de gula flätornas flicka

pojken från Skövde, *Skövdes pojke

Likaledes är det vanligare i ett bundet än i ett fritt prepositionsattribut att en nominalfras kan vara rektion till en isolerad preposition:

Den här historien har vi inte sett slutet på [-].

Jfr: *De gula flätorna har vi inte sett flickan med [-].

¹ Framför infinitivfras kan prepositionen i vissa fall utelämnas (§ 59):

riskens (för) att bli upptäckt [jfr: risken för upptäckt]

skälet (till) att läsa [jfr: skälet till läsning]

Också framför bisats kan prepositionen utelämnas (§ 77). Detta är dock mindre vanligt än vid infinitivfras.

riskens {för/Ø} att det börjar regna

orsaken {till/?Ø} att det regnar

Om en infinitivfras eller en nominal bisats står skild från sitt huvudord, t.ex. genom postponering, får ibland prepositionen inte utelämnas. De närmare villkoren för detta är outredda.

En orsak har jag hört talas om {till/*Ø} att det regnar.

Något skäl gav han inte {till/*Ø} att han sagt upp sig.

Jag undrar hur stor risken är {för/Ø} att det börjar regna.

Hon vet inte vilket skäl han har {till/Ø} att sluta.

² I vissa fall ansluter prepositionsattributet semantiskt till ett sammansatt huvudords förled (förledsanknytning), och det kan då också ta en preposition som lexikalt betingas av förledet:

förfoganderätt över tillgångarna [jfr: förfogande över tillgångarna, rätt till förfogande]

Greklands inträdesansökan i EG [jfr: inträde i EG, ansökan om inträde]

mordförsöket på ingenjören [jfr: mordet på ingenjören, försöket till mord]

Språkvårdare rekommenderar annan konstruktion: *rätt till förfogande över tillgångarna*.

³ I många fall har preposition + substantiv + preposition (+ fritt varierad rektion) mer eller mindre tydligt lexikaliserats som flerordspreposition (Prep. § 30), t.ex.:

på grund av, med anledning av, till trots av, till följd av, med hänsyn till, med ledning av, i kraft av, i mån av, under loppet av, inom ramen för, i närvaro av, i likhet med, under

ledning av, till förmån för, på order av, i beaktande av, med undantag av, i enlighet med, vid sidan av, på andra sidan (av), i spetsen för, vid behov av

I ett uttryck som *på grund av kriget* är alltså inte längre *av kriget* prepositionsattribut till huvudordet *grund*, utan *kriget* är rektion till flerordsprepositionen *på grund av*.

§ 56. Bundna prepositionsattribut vid nomen actionis eller qualitatis. Abstrakta substantiv som är avledda av verb, adjektiv eller particip eller som har motsvarande betydelse (Subst. § 15, 19) tar bundna attribut som motsvarar valensbundna bestämningar vid respektive verb, adjektiv eller particip, i stort sett oberoende av vilken betydelserektion som råder mellan huvudord och bestämning.¹

1. Prepositionsattributet kan motsvara prepositionsfras som bundet adverbial. Samma preposition används normalt i båda fallen.

översättningar {från/till} grekiska [jfr: översätta {från/till} grekiska]
 protesterna mot att ändra ett sådant system [jfr: protestera mot ngt]
 några månaders vistelse på denna planet (R) [jfr: vistas på en planet]
 Alkuins samtal med Karl den store (R) [jfr: samtala med ngn]
 Känner en *svag längtan efter Öland och havet*. (R) [jfr: längta efter ngt]
 Den sista augusti upprepade Kunglig majestät *sitt beslut om fångarnas förflyttning till Spinnhuset*. (R) [jfr: besluta om ngt]
 Och *deras reaktion mot dessa barn*, den är enbart positiv. (T) [jfr: reagera mot ngt]
 frihet från bekymmer [jfr: fri från ngt]
 vana vid besvär [jfr: van vid ngt]
 rädsla för inkräktare [jfr: rädd för ngt]
 förälskelsen i en brunett [jfr: förälskad i ngn]

Men också t.ex. *hopp om bättring* trots *hoppas på bättring*, *tillit till skolans möjligheter* trots *lita på skolan*.

2. Prepositionsattributet kan motsvara objekt. Motsvarigheten till ensamt objekt får vanligen prepositionen *av*.

en tidig översättning av bibeln [jfr: översätta bibeln]
 tolkningen av denna binära kod [jfr: tolka koden]
 ett upphävande av de tagna besluten [jfr: upphäva besluten]
 innehav av narkotika [jfr: inneha narkotika]
 hans behov av tröst [jfr: behöva tröst]
 vårt studium av filosoferna [jfr: studera filosoferna]
 en diskussion av frågan [jfr: diskutera frågan]
 deras upplevelse av frihet [jfr: uppleva frihet]
 utsläppet av giftigt avfall [jfr: släppa ut avfall]
 mannens förtryck av kvinnan (R) [jfr: förtrycka ngn]
 beredning och tillagning av mat i medborgarhuset (S) [jfr: bereda och tillaga mat]

en fördelning av rollerna (T) [jfr: fördela rollerna]

en uppdelning av materialet och tiden (T) [jfr: dela upp materialet och tiden]

Också andra prepositioner förekommer, särskilt när substantivets actionis- eller qualitativkaraktär har försvagats och när associationen till ett verb eller adjektiv inte är så näraliggande.² Prepositionsvalet är då lexikalt betingat av substantivet men ansluter sig ofta till mönstret vid andra relationella ord med liknande betydelse. När verbet alternativt kan konstrueras med bundet adverbial används dettas preposition i det motsvarande prepositionsattributet.

{aning/kännedom/kunskap/föreställning} om livet efter detta [men: {ana/känna till/föreställa sig} ngt, jfr: idé om, medveten om]

lösningen på problemet, beviset på min uppskattning, mordet på statsministern [men: lösa ett problem, bevisa sin uppskattning, mörda statsministern, jfr: namnet på företaget]

{hat/kärlek} till främlingar [men: {hata/älska} ngn, jfr: attityd till ngt]

en kommentar till ditt yttrande [men: kommentera ditt yttrande]

lydnaden mot fadern [men: lyda ngn, jfr: {lydig/vänlig/avog} mot ngn]

jakten efter beröm [jfr: jaga (efter) ngt]

Motsvarigheten till indirekt objekt vid verb och objekt vid adjektiv får den preposition som motsvarande bundet adverbial har eller skulle kunna ha:³

direktörens gåva till universitetet [Jfr: Direktören gav universitetet något. Direktören gav något till universitetet.]

min brors löfte till min fru att hjälpa henne

hans tacksamhet mot henne [Jfr: Han var henne tacksam. Han var tacksam mot henne.]

likheten med fadern [men: lik ngn, jfr: identisk med ngn]

3. Prepositionsattributet kan endast i enstaka fall motsvara subjekt. Vid de flesta hithörande substantiv föredras i stället possessivattribut (framförställt) i stället för prepositionsattribut (efterställt), § 16.⁴ Prepositionen väljs i anslutning till mönster från andra substantiv med liknande betydelse.

en och annan knuff från de andra passagerarna

påverkan från indianerna [jfr: intrycken från]

beredskapen hos befolkningen [jfr: ett drag hos]

invandringen av flyktingar från Balkan

ingen skapelse av människohänder [jfr: en tavla av]

existensen av sådana företeelser

förekomsten av lodjur långt nere i Götaland

uttalandet {av/från} presidenten

sannolikheten för ett devalveringsbeslut

en frihet för den enskilde (T)

inga tabbar fick skyla *glansen hos denna premiärdag!* (R)

Prepositionsattribut med en roll motsvarande subjektets vid nomen actionis förekommer framför allt under följande omständigheter:

a) I vissa lexikaliserade förbindelser (som kan räknas som flerordsprepositioner, Prep. § 30):

i närvaro av ngn, på förslag av ngn, under ledning av ngn, ett anfall av ngt [t.ex. raseri]

b) I förbindelse med vissa substantiv vilkas betydelse är besläktad med verb som *börja*, *minska*, *öka*:

en {ökning/minskning} {i/av} arbetslösheten, {början/slutet} {av/på} ett lyckligt liv, en nedgång i arbetslösheten, tillbakagång i ekonomin, uppkomsten av civilt motstånd, anhopningen av slumpartade händelser

c) I konstruktioner där huvudordet (= nomen actionis) har tagit objektets roll (t.ex. när *betydelse* avser 'vad ngt betyder' snarare än 'att ngt betyder'):

betydelsen av ordet ≈ vad ordet betyder
 innebörden av beslutet ≈ vad beslutet innebär
 verkan av dubblingen ≈ vad dubblingen åstadkommer
 förslaget från socialdemokraterna ≈ vad socialdemokraterna föreslagit
 uttalandet från presidenten ≈ vad presidenten uttalat
 smaken hos brödet ≈ vad brödet smakar
 lukten av halm ≈ vad halm luktar
 värdet av pengarna ≈ det som pengarna är värda

d) I konstruktioner där nominalfrasen i prepositionsattributet har samma semantiska roll som verbets subjekt vars aktivitet uppfattas som utgående i riktning från referenten:

frågan från Bengtsson, påverkan från de vita, angreppet från de kvinnliga medlemmarna, {skenet/lukten/ljudet} från lampan

e) I konstruktioner där det led som uppbär det direkta objektets roll är en infinitivfras eller en nominal sats (och därför normalt inte föregås av preposition när det står som attribut, jfr not 2):

löftet av styrelsen att frågan skulle tas upp redan vid nästa sammanträde
 [...] han hade energiskt bekämpat *varje försök av myndigheterna att befordra honom till officer.* (R)

Det krävdes [...] dessutom *hot från presidenten i konsthandlarnas förening att avgå om inte affären reddes ut.* (S)

¹ Nomen qualitatis som är avledda av particip är något mindre benägna att uttrycka participets aktanter än vad nomen actionis som är avledda av verb är att uttrycka verbets aktanter. Språkvårdare har avrått från konstruktioner som de följande:

Albertus' [...] besatthet av forskningsuppgiften (S)
 författarens gripenhet av Franciskus senare period (S)
 hans klivenhet mellan drömmen att bli målare och driften att bli illustratör (S)

² Objekt som utgörs av en infinitivfras eller nominal bisats motsvaras normalt inte av prepositionsattribut utan av appositionellt infinitivattribut respektive nominal sats som attribut om relationen mellan huvudord och attribut kan uppfattas som predikativ (§ 75, 77):
Lyckades ert försök att skaffa mera pengar?

³ För vissa verb med dubbelt objekt kan motsvarande nomen actionis ha två prepositionsattribut (i valfri ordning):

hans betalning av sina skulder till Nilsson
 min brors löfte till min fru om hjälp

För många verb finns det ingen motsvarighet till objektet vid det nomen actionis som kan bildas till verbet. Så t.ex. kan objekt i objekt med nexusinfinitiv eller i objekt med objektspredikativ inte motsvaras av prepositionsattribut.

*Lars' påstående av fienden vara försvunnen [Jfr: Lars påstod fienden vara försvunnen.]

*Lars' byggande av huset högt [Jfr: Lars byggde huset högt.]

För många inherent reflexiva verb och verb vilkas subjekt inte anger agens eller den som upplever aktionen saknas ett motsvarande nomen actionis, och i de fall där ett motsvarande nomen actionis existerar kan det ibland inte ta prepositionsattribut som motsvarar verbets objekt:

*hans ångrande av sig, *hans ånger av sig [Jfr: Han ångrade sig.]

Verb vilkas subjekt anger det som upplevs och vilkas objekt anger den som upplever torde inte heller så gärna ta motsvarighet till objektet som prepositionsattribut:

?skatans överraskande av bofinken [Jfr: Skatan överraskade bofinken.]

Se också Subst. § 15.

⁴ I skriftspråk kan det led som motsvarar verbets subjekt ibland vara possessivattribut i (snarast fritt) prepositionsattribut som *från ngns sida*, *genom ngns försorg*:

Aktiviteten *från deras sida* har varit betydande. [jfr: deras aktivitet]

Omhändertagandet av flyktingarna *genom er försorg* genomfördes på ett i allo lovvärt sätt. [jfr: ert omhändertagande]

§ 57. Bundna prepositionsattribut vid nomen agentis. En prepositionsfras kan vara bunden vid ett nomen agentis (jfr Subst. § 15: b). Den motsvarar då vanligen objektet vid det verb som är substantivets avledningsstam medan substantivet självt har samma roll som verbets subjekt. Prepositionen är vanligtvis *av*.

skaparen av Pax Romana [jfr: den som skapade Pax Romana]
 innehavaren av denna hederstitel [jfr: den som innehar denna hederstitel]
 producenter av sådana varor
 den lycklige vinnaren av högsta vinsten
 presumtiva {köpare/innehavare} av dessa fastigheter
 iakttagaren av denna händelse

en stor {älskare/kännare/beundrare} av modern konst

[...] *försäljare av allehanda saker* drog omkring [...] (R)

Jag kände inte Numelin personligen men väl som *författare av boken "Den gröna grenen"* [...] (R)

Den gamle diktatorn utvecklas i exilen till *en ömsint matare av duvor* i sin trädgård. (R)

Också andra prepositioner kan förekomma: *författaren till boken, ägaren till jordlotten, ledaren för projektet, representant för andra låntagare.*

Ett nomen agentis tar endast i begränsad utsträckning sådana prepositionsattribut som motsvarar bundet adverbial vid motsvarande verb.¹

Abonnenter på teaterbiljetter finns det många där jag arbetar. [jfr: *abonnera på teaterbiljetter, abonnemang på teaterbiljetter*]

Samlare på frimärken brukar vara intresserade av sådant.

Några donatorer till universitetet har inte anmält sig.

den ökände rymmaren från Beckomberga (S)

en del av tvivlarna på Kremls frälsningsläror (S)

Språkvårdare rekommenderar annan konstruktion, t.ex. *de som samlar på frimärken, en del av dem som tvivlar på Kremls frälsningsläror.* Jämför förledsanknytning, § 55 not 2.

¹ Ett nomen agentis kan undantagsvis ha prepositionsattribut som motsvarar fria adverbial vid stammens verb:

Skribenter på dagstidningarnas kultursidor har en helt annan status. [jfr: *de som skriver på dagstidningarnas kultursidor*]

I de fall då ett prepositionsattribut kan semantiskt bestämma antingen verbstammen eller hela nomen agentis väljs dock vanligen det andra tolkningsalternativet:

Löparna i Malmö har haft stora framgångar. [snarare 'löparna som bor i Malmö' än 'de som löper i Malmö']

§ 58. Bundna prepositionsattribut vid övriga substantiv. Bundna prepositionsattribut kan bestämma relationella substantiv av olika slag (utöver sådana som nämnts ovan § 56–57, jfr Subst. § 13) och ingå i olika typer av relationer förutsatta i substantivets betydelse.

Den semantiskt mest neutrala prepositionen är då *av*, men också många andra prepositioner kan inleda bundna prepositionsattribut. Prepositionsvalet måste ligga inom ramen för den semantiska relation som skall uttryckas, men inom denna ram kan valet av preposition vara olika för olika enskilda substantiv.

Nedanstående översikt ger några exempel på bundna prepositionsattribut ordnade efter preposition. Betydelserelationen anges så att H står för det som huvudordet betecknar och P för det som prepositionsattributet betecknar.¹

1. *Av* är den mest neutrala prepositionen och uttrycker ospecifikt en lång rad av relationer (om än långt ifrån alla).

a) Partitivitet (H är en del av P, P utgörs (bl.a.) av H), t.ex. del – helhet och medlem – grupp:

en bit av papperet, början av historien, det inre av en kropp, den ena sidan av papperet, toppen av ett berg, en samling av äldre herrar, skaran av pojkar, en uppsättning av läroböcker

medlemmar av hans familj, tre ledamöter av utskottet, ett urval av novellerna, vem av flickorna

Av förekommer också i viss utsträckning efter substantiv med allmän mängdbetydelse (*miljoner av flickor*), i vissa fall så att huvudordet + *av* har lexikaliserats till ett kvantitativt pronomen (jfr § 24 not 3): *mängder av hö*.

b) H är en andlig produkt av P:

en bok av Strindberg, en tavla av Strindberg, en komposition av Hindemith, ett arrangemang av fritidsnämnden

c) H är en kopia av P:

en {bild/kopia} av min bror, ett fotografi av vår sommarstuga, en variant av melodin

Övriga, t.ex.:

en ny typ av ugn [men: en ny sorts ugn, ett nytt slags ugn, § 50]

Trots att *av* är den mest neutrala prepositionen är den inte så generellt användbar som genitiven för att ange eller implicera relationer: **chefen av fabriken*, **tidsfärgen av romanen*, **fadern av pojken*. *Av* anger heller aldrig ägande: **cykeln av min bror*.

I stället för den neutrala prepositionen *av* väljs ofta en rumspreposition om relationen är eller kan metaforiskt tolkas som rumslik:

locket {på/*av} burken, toppen {på/av} isberget

hundra sidor {i/av} boken, sidorna {i/*av} boken, mönstret {i/på/*av} tapetens takbård, olika epoker {i/?av} historien

märkena {efter/av} djurets fötter

ljuset {från/?av} lampan [men med överförd betydelse: i ljuset av denna upptäckt]

2. *för*

a) H är ledare för P:

chef för en fabrik, ordförande för en klubb

b) H är föremål för verksamheten P:

offer för en konspiration, föremål för undersökning

Övriga, t.ex.:

anlag för reumatism, tidpunkten för hans död, förutsättningen för aktionen, villkoren för en överenskommelse, ramen för vår verksamhet, det svenska ordet för Pferd, kostnaderna för långvården

3. *hos*

H är kännetecken (t.ex. karaktärsdrag) för P, som ofta är en person:

ett farligt drag hos honom, tidsfärgen hos denna roman, valören hos detta ord

4. *med*

a) H är kännetecken (t.ex. bra eller dåligt) för P, som ofta är inanimat (jfr också *hos, på*):

fördelen med förslaget, meningen med kampanjen, syftet med resan

b) H är en behållare för P:

en kanna med vin, en ask med tändstickor

Med förekommer också i viss utsträckning efter substantiv med allmän mängdbetydelse (*en hop med flickor*), i vissa fall så att huvudordet + *med* har lexikaliserats till ett kvantitativt pronomen (jfr § 24 not 3): *massor med öl*. Jfr också *med* i fria attribut som anger ett karakteristikum § 60: d.

5. *om*

H är text som behandlar P:

en bok om daggmaskar, hans tes om himlakropparnas rörelser

6. *på*

a) H är text som är skriven på språket P:

en novell på tyska, en bok på vers

b) H är del av P (jfr *av*):

i {mitten/början/slutet} på sagan, örat på koppen, benen på stolen, den tiden på året

c) H är kännetecken för P, som ofta är inanimat (jfr *hos, med*):

priset på varan, namnet på tandkrämen, tecknet på att vi kommer att klara oss

d) H är expert på området P:

en hejare på att steppa, expert på Egypten, [även efter vissa svordomar:] en djävel på syltning och saftning

Jämför också fria attribut som anger verksamhetsområde, § 60: i.

7. *till*

H och P (personer) är relaterade till varandra med avseende på t.ex. släktskap, bekantskap, samarbete:

fadern till pojken, en {måå/kusin/dotter/faster} till Sven; en {granne/vän/fi-
ende/motståndare/bekant/kollega/medarbetare/kamrat/samarbetspartner}
till min bror; en {efterföljare/föregångare} till Bach

Övriga, t.ex.:

nyckeln till garaget, inga tecken till utmattning, bakgrunden till händelserna,
deras relationer till sjukhuspersonalen, skälet till avskedandet, en chans till för-
soning, tillståndet till föreställningen

¹ Som bundna prepositionsattribut kan man räkna subjunktionsfraser med *som* vid sub-
stantiviska huvudord som *roll*, *uppgift*, *verkan*, *rykte* etc., där det råder en predikativ relation
mellan possessivattributets referent och attributets nominalfras (jfr Predv § 9, 23):

filmens {roll/funktion/uppgift} som glädjespridare

Bengtssons viktigaste {funktion/uppgift} som chef

Bengtssons och Anderssons viktigaste {funktion/uppgift} som chefer

§ 59. Optionellt utelämnad preposition före infinitivfras. Vid vissa substan-
tiv som konstrueras med bundet prepositionsattribut utelämnas optionellt pre-
positionen framför infinitivfras.¹ Huvudordet är i de flesta fall ett abstrakt sub-
stantiv.² I stor utsträckning är det lexikalt bestämt vid vilka substantiv prepositio-
nen kan utelämnas.

rädslan (för) att misslyckas, glädjen (över) att få komma, en känsla (av) att vara
överflödig, hoppet (om) att få se dig igen [jfr § 56: 1]

en antydan (om) att vilja ställa upp, hans behov (av) att hävda sig, risken (för) att
bli upptäckt, löftet (om) att hjälpa henne [jfr § 56: 2]

förutsättningar (för) att mötas, anlag (för) att svetta mycket [jfr § 58: 2]

en hejare (på) att steppa [jfr § 58: 6]

skälet (till) att vara orolig, {utsikten/chansen} (till) att bli upptäckt, tillståndet
(till) att få delta [jfr § 58: 7]

råd (med) att resa

Vid andra substantiv kan prepositionen inte eller bara med tvekan utelämnas:³

protesterna {mot/*Ø} att ändra, inga erfarenheter {av/*Ø} att leda ett företag,
längtan {efter/?Ø} att dricka te med vännerna, deras upplevelser {av/?Ø} att
vara skilda från varandra, kärleken {till/*Ø} att gräva i jorden, jakten {efter/*Ø}
att bli erkänd, betydelser {av/*Ø} att stå enade [jfr § 56]

konsekvensen {av/*Ø} att ha handlat fel, ett villkor {för/*Ø} att följa med, kost-
nader {för/*Ø} att överta gården, fördelen {med/*Ø} att vänta, tecknet {på/*Ø}
att vi kommer att klara oss, en expert {på/*Ø} att röra till det [jfr § 58]

¹ Också framför narrativ bisats kan prepositionen optionellt utelämnas, men benägenheten
att bibehålla prepositionen är större vid narrativ bisats än vid infinitivfras:

anledningen (till) att det regnar, risken (för) att det regnar, utsikten (till) att det regnar

Om gränsen mot nominal sats som attribut se § 77 not 3. Om interrogativ bisats i prepositionsattribut, med eventuellt utelämnad preposition, se § 77 not 5.

² I vissa fall kan attributet alternativt tolkas som appositionellt infinitivattribut, dvs. ingen preposition är utelämnad och betydelserelationen är predikativ. I de flesta fall blir betydelseskillnaden ringa (§ 75 not 2). I enstaka fall är den dock rätt tydlig: *deras vana att demonstrera* betyder inte samma sak som *deras vana vid att demonstrera*.

³ I fria prepositionsattribut utelämnas vanligen inte preposition framför infinitivfras:

hans löfte {efter/*Ø} att ha blivit pressad

vår bearbetning av marknaden {genom/*Ø} att ständigt synas i medierna

Undantag utgör vissa fria attribut som står nära de bundna, t.ex. de som anger verksamhetsområde (§ 60: i) eller vissa attribut som anger ändamål (och där infinitivfrasen har ett underförstått led; § 60: c, Inffraser § 24: 2):

skicklighet (i) att flå en hare, en överdängare (i) att spela klarinett

böcker {för/till/Ø} att läsa högt ur, ett vin {till/Ø} att njuta långsamt

§ 60. Fria prepositionsattribut. Fritt prepositionsattribut kan finnas vid olika slag av huvudord, även vid huvudord utan relationell betydelse och sålunda även vid egennamn och substantiviska pronomen som huvudord.

Fria prepositionsattribut vid nomina actionis och qualitatis motsvarar fria adverbial (som anger rum, tid, orsak, villkor etc., Advl § 58–115) vid verb respektive adjektiv vilka anger samma aktion som substantivet. Liksom i fria adverbial väljs prepositionen i de fria attributen efter sin egen betydelse och är alltså endast i ringa utsträckning lexikalt beroende av det överordnade substantivet.

segern i presidentvalet, simningen i ån i förrgår, spel för tränings skull, stillheten i rummet, träden framför, våningen ovanför, veckan efter, hans lojalitet i händelse av kris, uppmarsch genom förödda landskap, laxpaté med vitt vin förhållandena i Frankrike på våren 1358 (S)

den mänskliga heroism och duglighet under olidliga förhållanden som skymtar (R)

tomheten mellan galaxerna (R)

Han berättade om *mötena i den svarthåriges våning*. (R)

Vid andra huvudord anger fritt prepositionsattribut bl.a.:¹

a) befintlighet

flickan i stan, hon på hörnet, Leif på Backagärdet, Anna i fyran, hålen i schweizerosten, stolarna mellan träden, smulorna på bordet

b) ursprung eller utgångspunkt (särskilt *från*) och mål (särskilt *till*)

skålen från mormor, vasen från Korea, Persson från Arvika, din anteckning från detta samtal

julklassen till Bengt, posten till Bengt, vägen till framgång

c) ändamål (särskilt *för, till*)

böcker för sängläsning, verktyg för barn, tidskrifter för salongen, en anordning för tidsfördröjning, en stipendiebostad för besökande utländska författare
tyget till kjolen, pengarna till hyran, pengar till att köpa mat för

d) del eller kännetecken (särskilt *med*)

{flickan/hon/Anna} med rött hår, ett hus med veranda, denna värld med all sin lagbundenhet

e) följeslagare, beledsagande omständighet (särskilt *med*)

en flicka tillsammans med två kamrater, chefen jämte några medarbetare, en hudirritation med åtföljande rodnad

Attribut av typ (e) fungerar i förhållande till resten av nominalfrasen semantiskt ungefär som ett samordningsled (Samordn. § 5). Det placeras normalt sist av attributen.

f) mått, pris

en bas på ungefär 16 meter, en kvinna på 30 vårar, en gädda på 3 kg, en högtalare på 300 W, en text om 100 sidor, en styrka om 2 000 man, en säck om 150 liter, ett bord för 1 000 kronor, jordgubbar till 15 kr litern

g) beskaffenhet (särskilt *av*)

produkt – material: ett band av järn, en atmosfär av kärlek, en kjol i bomull, en staty i brons [jfr också: en klänning i rött, en vårgarderob i {randigt/pastell}]

formation – element i flertal: en kedja av bojar, en soppa av miljarder infusionsdjur, konfigurationen av lampor, den vanliga vegetationen av kaktusar

fenomen – egenskap: en handling av överlägsen världsklokhets, ett tillstånd av förvirring, en fysiker av konventionell läggning, en air av idyll

exemplar – typ (när ord som *typ, art, slag, sort, modell* ingår i attributet): ett fenomen av hittills okänt slag, hjälpmedel av den gamla modellen, en liten blålysande stjärna av den vandrande typen

h) gynnad/drabbad (särskilt *för*, jfr också (c) ovan)

{nackdelen/fördelen} (med detta) för Bengt, {det roliga/det tråkiga} för Bengt

i) verksamhetsområde (särskilt *i*)

lärare i filosofi, lektor i matematik, svensk mästare i plöjning, tävling i längdhopp

j) värderande beskrivning – typbeskrivning (av samma referent, dvs. en semantiskt predikativ relation; särskilt *till*)

en slyngel till son, en krake till häst, ett fenomen till löpare

k) mängd som referenten tillhör (särskilt *av*), se § 61 (partitivt attribut)

Tidfästande attribut förekommer särskilt i nominalfraser som kan uppfattas som betecknande en händelse eller en verksamhet:²

signalen för en stund sedan, {vädret/vindarna} i morgon, den svenska skolan under 1800-talet, det danska vägnätet under 1700-talet, tyskarna under mellankrigstiden

En nominalfras som anger frekvens av något per tidsenhet tar prepositionsattribut bestående av *i*, *om*, *per* + en rektion som anger tidsenheten:

två turer {om dagen/i veckan/per kväll}

¹ Mer eller mindre bundet är uttryck för ena parten (*med*) eller båda parterna (*mellan*) i en symmetrisk relation:

pakten med Tyskland, pakten mellan Ryssland och Tyskland, skillnaden mellan Per och Stina

² Det tidfästande attributet har samma form som motsvarande adverbial, dvs. det utgörs inte alltid av en prepositionsfras utan kan också ha formen av en adverbfras eller en nominalfras:

vädret då [jfr § 62]
vädret den dagen

ANM. Det finns knappast någon semantisk typ av prepositionsattribut som är så fri att den passar till alla substantiv. Attribut som anger ändamål förutsätter exempelvis prototypiskt att huvudordet anger en artefakt eller en aktion, ursprung förutsätter att huvudordet betecknar något som kan flyttas etc. Prepositionsattributen placerar sig snarast på en glidande skala av semantisk bundenhet till huvudordets betydelse (jfr § 65).

§ 61. Partitivt attribut. Prepositionsattribut med *av* anger ofta den mängd i vilken hela nominalfrasens referent ingår (partitivt attribut). Hur stor del av urvalsmängden som avses anges med kvantitetsattributet eller ett annat framförställt attribut i den överordnade nominalfrasen.¹ Urvalsmängden är oftast given av situationen, och prepositionsattributets rektion är därför normalt en definit nominalfras.²

många cyklar av dem som vi lämnade kvar
mycket färg av den som användes då
många av {cyklarna/hans cyklar}, *många av (andra) cyklar, *många av tusen cyklar

Huvudordet i den överordnade nominalfrasen utelämnas ofta genom ellips (Ellips § 3), när det kan suppleras med hjälp av huvudordet i partitivattributets nominalfras:

många [cyklar] av cyklarna, en [cykel] av cyklarna, vilken [cykel] av cyklarna, den [cykel] av cyklarna som ..., den andra [cykeln] av cyklarna

Förvånansvärt många av de skyltar som hänger på "fri höjd" ovanför körbanorna ramponeras. (S)

Ingen av filmerna kan heller vänta sig sponsorspengar från Pripps eller Volvo. (S)

Nu handlade det enbart om vilken av de fem vassa schweizarna som skulle avgå med segern. (S)

Det är sen eftermiddag, då den av dykarna som leder själva arbetet nere i djupet, häver sig ombord på sampanen [...] (R)

De flesta av våra gäster är kvinnor, säger Bobo. (S)

Om den överordnade nominalfrasens genuskongruens med attributet se § 39.³

Alternativt kan i många fall en del av partitivattributet utelämnas genom ellips.

en cykel av de röda [cyklarna], vilken cykel av alla [cyklarna], den sämsta cykeln av alla [cyklar] vi såg

den grymmaste domen av alla (R)

Den partitiva *av*-frasen kan relativt lätt lösgöras från nominalfrasen i övrigt och fungera syntaktiskt som adverbial (Advl § 34):

Av pojkarne föredrog några att stanna hemma.

Av åkern är 900 000 hektar gräsvallar som knappast besprutas alls. (S)

Några föredrog att stanna hemma av pojkarne.

Ledarna har av pojkarne tagit ut två att vara med på lägret.

¹ *All*, *båda* (oftast) och *hela*, *halva* (alltid) står inte gärna med partitiv prepositionsfras utan konstrueras direkt med en definit nominalfras till en komplex definit nominalfras (§ 8):

alla (de tyska) pojkarne [inte gärna: ?alla av (de tyska) pojkarne]

all (den nya) grädden [inte gärna: ?allt av (den nya) grädden]

båda (de tyska) pojkarne [inte gärna: ?båda av (de tyska) pojkarne]

hela (den nya) cykeln [inte: *hela av (den nya) cykeln]

Pronomenet *varje* kan inte stå med partitiv prepositionsfras: **varje av böckerna*. I stället: *var och en av böckerna*.

² Om urvalsmängden inte är unikt identifierbar väljs vanligen nominalfras med kvantitetsattribut till ett huvudord som anger helheten (§ 23–24). Sådan nominalfras kan dock också användas när urvalsmängden är unikt identifierbar.

många cyklar 'många cyklar över huvud taget' eller 'många av cyklarna'

³ I uttryck som de följande är *något av*, *lite av* snarast lexikaliserat. *Något av*, *lite av* anger att den följande nominalfrasen i viss mån passar in på hela uttryckets referent:

Nästan alla människor är *något av ögontjänare*. (S) ['i viss mån ögontjänare']

De kände det båda som *något av en plötslig överraskning eller uppenbarelse*. (R)

Han är *lite av en donjuan*.

ANM. 1. Relationen del – helhet uttrycks i flera andra typer av nominalfraser, se t.ex. § 58: 1a (*den ena sidan av papperet*), § 58: 4b (*en kanna med mjöd*), § 24 (*ett stort antal cyklar*) eller § 72 (*den sista kannan mjöd*).

ANM. 2. Användningen av partitivattribut förutsätter att nominalfrasen har ett framförställt attribut som anger ett urval ur helheten: ett kvantitativt pronomen, ett grundtal eller ordningstal, *vilken*, ett relationellt pronomen (t.ex. *enda*, *ena*, *sista*) eller ett adjektiv i superlativ. En alternativ analys vore därför att betrakta det partitiva attributet som en bestämning till ett sådant led i analogi med andra typer av bestämningar till vissa typer av framförställda attribut (*likadana stolar som de där*, *två stolar i sänder*). Bestämningen placeras i båda fallen efter nominalfrasens huvudord, eftersom ordföljdsreglerna inte medger att efterställda bestämningar i ett framförställt attribut står kvar mellan attributets huvudord och nominalfrasens huvudord.

Adverbfras som efterställt attribut: adverbattribut § 62

§ 62. Adverbattribut. En adverbfras kan som regel fungera som attribut i de fall då prepositionsattribut (§ 55–61) är möjligt.

De bundna prepositionsattributen motsvaras vanligen av bundna adverbattribut som utgörs av *här-/där-* + preposition. Sådana adverb har ett skriftspråkligt stilvärde. De kan bara användas med inanimata referenter (Advb § 19).¹

resultatet härav, meningen därmed, en bok härom, tyget därtill

Som motsvarigheter till fria prepositionsattribut används framför allt fria adverbattribut för befintlighet, utgångspunkt, mål och tid:²

Befintlighet:

situationen {här/där}, möblerna därhemma, trädet därute, en präst någonstans, tomheten däremellan, skogen därbakom (R), gestalten därborta i korridoren (R)

Mål och utgångspunkt:

vägen hit, posten hem, marschen in i Polen, vännerna hemifrån (R)

Tid:

postgången nu för tiden (R), förändringarna nu (R), idrotten då, signalen alldeles nyss, situationen hittills

Vissa adverbfraser placerade bland de efterställda attributen är bestämningar till framförställt attribut i nominalfrasen (jfr § 78):

ingen fråga alls, ingen fråga över huvud taget, två mål dagligen, tre studier till, en resa dagligen

Prepositionsattribut med absolut använd preposition liknar adverbattributen: *våningen ovanför*, *dagen före*.

¹ Alla bundna prepositionsattribut motsvaras inte av adverbattribut av typen *här-/där-* + preposition. Lexikala tillfälligheter liksom också vissa semantiska och morfologiska restriktioner gäller för bildningen av den nämnda adverbtypen: **chefen därför* trots *chefen för företaget*, se vidare Advb § 20.

² Vissa adverb, t.ex. *länge, fort, ofta*, används knappast som adverbattribut utan ersätts med adjektivattribut:

*ett studium länge [jfr: ett långvarigt studium]

*en flygning fort [jfr: en snabb flygning]

*hans besök här ofta [jfr: hans täta besök här]

Adverbiell bisats som efterställt attribut § 63

§ 63. Attribut med struktur av adverbiell bisats. Bisatser som annars har adverbiell funktion kan användas som attribut. De har då samma semantiska relation till huvudordet som ett adverbattribut eller som de har till verbet i en sats där de används adverbiellt. Exempel:

Tidsbetydelse:

protesterna innan beskedet hade kommit, skolan efter det att reformen hade trumfats igenom, protesterna när förslaget föll, en bild på mig när jag badar i Medelhavet

Min förhoppning, efter det att den här frågan har ställts, är att de [...] (S)

Rumsbetydelse (angiven med korrelatlös relativ bisats med *där, dit* som satsbas):

Protesterna där skolor skulle läggas ner har varit betydande. Resan dit han sänt mig tog tre år.

Betydelse av orsak respektive otillräckligt hinder:

Protesterna {eftersom/fastän} förslaget hade stoppats har varit betydande. Protesterna vilket förslag som än går igenom blir betydande.

Villkorsbetydelse:

Protesterna om förslaget går igenom blir betydande.

Se också Bisatser § 8: c.¹

¹ Komparativ eller konsekutiv bisats, placerad som ett efterställt attribut till substantivet, kan vara bestämning till ett av dettas framförställda attribut (§ 78; Bisatser § 86):

{likadana/sådana/samma/likafina} böcker som han hade sett i Paris

{finare/andra} böcker än hon hade sett i Paris

en mera finstämd prosa än han skrev

så tjocka böcker att han aldrig skulle hinna läsa dem

Komparativ bisats kan också vara en kommentar till nominalfrasen som uttryck:

Sin bungalow, som han kallar den, hinner han nästan aldrig besöka.

Nominalfras som efterställt attribut: apposition § 64–73

§ 64. Översikt. En nominalfras som efterställt attribut kallas apposition. Den överordnade nominalfrasens referent är appositionens predikationsbas, dvs. appositionen betecknar någon eller något som nominalfrasens referent är:

hans syster, en av våra bästa vänner [Dvs. hans syster är en av våra bästa vänner.]

Nominalfras som apposition kan vara definit eller indefinit:

min syster, Karin Hansson

min syster, en framstående fysiker

Appositionen består vanligen av en nominalfras som i ovanstående exempel.¹ Den kan emellertid utöver nominalfrasen också innehålla led som är typiska för den finita satsen: subjunktioner, satsadverbial, fria adverbial, fria predikativ. En sådan flerledad apposition har en rätt tydlig satsekvivalent karaktär, Flerl. fraser § 3, 9. En apposition kan också utgöras av en subjunktionsfras med nominalfras som rektion. Appositionens semantiskt tyngsta led är likväl alltid nominalfrasen, som motsvarar subjektspredikativ i en finit sats och som står i en semantiskt predikativ relation till referenten för hela den nominalfras där appositionen ingår.

Min chef, redan då kommissionens ordförande, blev aldrig underrättad.

Strindberg som konstnär är föremål för omvärdering.

Semantiskt-syntaktiskt kan två huvudtyper av appositioner urskiljas, den lösa appositionen med icke-restriktiv betydelse och den fasta med vanligen restriktiv betydelse.² Den lösa appositionen har ett annat betoningsmönster än den fasta, och den kan i viss utsträckning postponeras. Nominalfras med fast apposition är till struktur och betydelse mindre varierad än nominalfras med lös apposition.

Min bror, *hennes farbror*, har gjort den där bilden. [lös apposition]

Min bror *Gustav* har gjort den där bilden. [fast apposition]

Appositionen erinrar om det predikativa attributet (§ 53–54). Den viktigaste skillnaden är att appositionen är en nominalfras eller ett annat nominalt led, medan det predikativa attributet är en adjektiv- eller participfras.³

¹ En apposition kan själv innehålla en apposition:

Med den klassiska filosofin som grund byggdes det upp *ett imponerande filosofiskt-religiöst system, skolastiken, en syntes av antikt tänkande och kristna trosartiklar, som syftade till att förklara hela tillvaron.* (S)

Också andra led än nominalfraser kan kompletteras med förklarande tillägg som kan ha samma satsfunktion som det förklarade leDET:

Några år senare, 1884, blev uppfinningen allmänt känd.

Till den stad där han växte upp, till det härliga Örebro, vill han flytta efter pensionen.

Sådan jag känner honom, djärv och klok i allt vad han företog sig, är det inte alla som minns min bror.

² Oböjt substantiv (som titel) + personnamn och en del liknande konstruktioner analyseras här som nominalfraser innehållande fast apposition. *Volym tre, löjtnant Berg*, antas alltså ha ungefär samma struktur som *volymerna tre och fyra, smeden Svensson* (se nedan § 72–73).

³ Finalt dislokerat eller dubblerat subjekt (Annex § 2–10) liknar postponerad apposition (till subjektet):

Han är inte dum, den nye vaktmästaren.
Den nye vaktmästaren är inte dum, han.
Att det regnar är bra för potatisen, det.

Också resumativt pronomen till initialt dislokerat nominalt led erinrar om apposition, särskilt när det står som fundament i direkt anslutning. Det skiljer sig från appositionen genom att det är obetonat och inte tillför någon ny deskriptiv betydelse.

Min bror, han ska fara till Nya Guinea.
Att det regnar nu, det är bara bra.

ANM. Tidfastande attribut har samma form som motsvarande tidfastande adverbial, dvs. de kan utgöras av nominalfraser:

semestern det året
maten nästa dag
ekonomin den första tiden

Nominalfras som lös apposition § 65–70

§ 65. Struktur. Den lösa appositionen kan utgöras av en nominalfras med substantiv eller egennamn som huvudord eller – mera sällan – av en nominalfras med annan struktur.

Bengts bror, {den kände journalisten/(en) känd journalist}
Och jag har ett barn, en pojke på elva. (T)
Det är Juliet, den halvtidsanställda sekreteraren. (S)
Planet, ett ryskt trafikplan med rysk besättning, hade endast några mil kvar till Maputo när katastrofen inträffade. (S)
min kollega, Birgitta Eriksson
Landslagets läkare, Odd Warholm, vet inte med säkerhet hur pass allvarlig skadan är [...] (S)
Nu är plötsligt både böndernas organisation, LRF, och regeringens utredare ense om att det enda rätta är att plantera åker med skog. (S)
en åskådare, han som står därnere längst till höger
Alltså, den här som överlevde sköt honom, den andre. (T)
Jag kurade ihop mig i min gamla svartgröna överrock, samma som jag haft på St. Augustinetiden [...] (R)

Appositionen kan utgöras av en utvidgad fras, där en nominalfras utgör det semantiskt tunga ledet, eller av en appositionell nexusfras (Flerl. fraser § 3, 9):

min bror, redan då förste violinist nere i Berlin

mina bröder, båda duktiga violinister
 mina bröder, den ene konstnär och den andre advokat

Som appositioner räknas dessutom nominalfraser inledda med subjunktion (subjunktionsfraser) som fungerar som fria efterställda attribut (jfr Subjnfraser § 16–20):

Greta Garbo som drottning Kristina
 en rolig idé, fastän en idé han inte lyckas förverkliga

Appositionen kan inledas med en konjunktion och/eller ett adverbliellt uttryck som preciserar den predikativa relationen mellan appositionen och resten av nominalfrasen. Det adverbliella uttrycket kan också placeras sist i appositionen.

min kusin, dvs. styrelsens ordförande
 styrelsens ordförande, dvs. min kusin
 min kusin, styrelsens ordförande {vill säga/nämligen/alltså}
 två av medlemmarna, nämligen du och Erik
 Greta Garbo, {nämligen/alltså} som drottning Kristina
 Tillvaron hade fått *en ganska trist central punkt, nämligen den stora spegeln i hallen.* (R)
 Och särskilt inom *den gren av biblioteksverksamheten där jag arbetar, nämligen sjukhusbibliotek,* där ställs man inför dom här svårigheterna på ett särskilt sätt kanske. (T)

Den lösa appositionen kan vara definit eller indefinit. Med svagt referentiell betydelse är den oftast en naken indefinit nominalfras.

§ 66. Prosodi och ortografi. I nominalfras med lös apposition har appositionen och resten av nominalfrasen minst var sin huvudbetoning:

Axel 'Persson, 'styrelseordföranden

Lös apposition omges vanligen med komma, men den kan också sättas inom parentes eller tankstreck:

Axel Persson, föreningens ordförande, hade inget att invända.
Axel Persson (föreningens ordförande) hade inget att invända.
Axel Persson – föreningens ordförande – hade inget att invända.

§ 67. Kongruens. I de fall då den överordnade nominalfrasens huvudord och appositionens huvudord har olika grammatiskt genus eller numerus kontrolleras kongruensböjningen i predikativa led utanför nominalfrasen vanligen av den överordnade nominalfrasens huvudord:

Fabrikens sista modell, ett fantastiskt fordon, blev mycket framgångsrik.
Detta slagskepp, nationens stolthet, skulle vara färdigt efter knappt ett år.
Vårt nuvarande lag, tre flickor och två pojkar, blev utslaget redan i första omgången.
Våra flickor, ett fantastiskt lag i år, är redan anmälda.

Att predikativet rättar sig efter appositionen är dock inte ovanligt, särskilt om den appositionella nominalfrasen har en betydelse och en form som gör att den skulle ha kunnat fungera utan huvudledet i det aktuella textsammanhanget:

Vår senaste jagare, ett utomordentligt snabbt fartyg, ligger nu {förtöjd/förtöjt} i hamnen.

Vårt {nyinköpta fartyg/senaste nyförvärv}, en snabb jagare, ligger nu {förtöjt/förtöjd} i hamnen.

Vår lilla grupp, dvs. jag och de tre flickorna, förblev {oupptäckt/oupptäckta}.

Språkvårdare rekommenderar kongruensböjning efter den överordnade nominalfrasens huvudord.

När en nominalfras med lös apposition fungerar syntaktiskt på ett sätt som kräver genitiv, sätts vanligen både det överordnade huvudordet och appositionen i genitiv (eller antar possessiv form):¹

Min farfars, Karl Emanuel Svenssons, testamente påträffades aldrig.

De efterlevandes, dvs. mina och kusinernas, intressen tillvaratogs av en advokat från trakten.

Våra, dvs. Svenssons och mina, intressen har aldrig kolliderat med varandra.

Han tycker att det är det minsta han kan göra för sin herre, med tanke på att denne dött på korset för *hans, Abdemessiahs*, skull. (S)

Det handlar om *Ingemars, det vill säga Reidar Jönssons*, sju år till sjöss från de tidiga tonåren. (S)

Om nominalfras i genitiv se vidare § 79.

¹ När appositionen har karaktären av tillfälligt infogad sidoanmärkning (och då i skrift gärna avskiljs med parentes eller tankstreck) kan den undantagsvis stå i grundkasus fastän huvudordet står i genitiv liksom när appositionen är flerledad:

Kommande undersökningar bör alltså [...] kartlägga *det terrängbetecknande ordförrådets (eller delar därav)* utseende och storlek [...] (S)

För allt vänligt / deltagande vid *min / älskade Makes, vår käre / Fars, Svärfars / och Farfars / Göran Karlsson / bortgång* [...] (S)

[...] och det var helt och hållet *Eusebios, fattiggrabben från den afrikanska kolonin Mocambique*, förtjänst. (S)

§ 68. Placering. Lös apposition står normalt sist i sin nominalfras:

Vi har flyttat *Axel Lindberg, en mycket duglig pojke*, till vårt belgiska kontor.

Lös apposition postponeras någon gång, mest i ledigt språk (Postp. led § 4: d):

Vi har flyttat *Axel Lindberg* till vårt belgiska kontor, *en mycket duglig pojke*.

En väldigt fin cykel fick han på sin födelsedag, *den bästa vi fick tag i*.

[...] "*Maximum Overdrive*" är hans debut i regissörsstolen, *en historia som handlar om veckan när maskinerna löper amok*. (S)

Apposition till possessivattribut kan placeras efter possessivattributets huvudord:

*Två konstnärers kvarlåtenskap, Berggrens och Åkvists, har just sålts på auktion.
Affären skall gå till våra barn, hennes och mina... (R)*

§ 69. Betydelse. Den överordnade nominalfrasens referent är appositionens predikationsbas, oftast ungefär som subjektsreferenten i förhållande till ett identifierande subjektspredikativ (Predv § 31).

Erik Nilsson, en snickare från Blekinge, valdes till ordförande. [Dvs. Erik Nilsson är en snickare från Blekinge.]

Såväl den lösa appositionen som resten av nominalfrasen kan vara definit eller indefinit, och de kan i prototypfallet byta plats med varandra:

*Axel Persson, en snickare från Blekinge, valdes.
En snickare från Blekinge, Axel Persson, valdes.
Axel Persson, föreningens ordförande, är snickare.
Föreningens ordförande, Axel Persson från Karlskrona, är snickare.
En snickare från Blekinge, en av våra duktigaste schackspelare, valdes till ordförande.
En av våra duktigaste schackspelare, en snickare från Blekinge, valdes till ordförande.*

Den egentliga lösa appositionen ger en ny beskrivning av den eller det som betecknas med resten av nominalfrasen. I sådana appositioner kan den predikativa semantiska relationen mellan leden förtydligas av formord som *det vill säga* (dvs.) och *nämligen* (Satsadvl § 47).

*två snickare från Blekinge, {nämligen/dvs.} Erik och Olle Bengtsson
två snickare från Blekinge, Erik och Olle Bengtsson {nämligen/vill säga}*

Appositionen kan emellertid också ha en svagare referentiell betydelse (dvs. där den begreppsliga innebörden dominerar på bekostnad av referensen, § 112). Den är då indefinit, oftast naken, och har ungefär samma relation till sin predikationsbas som ett nominalt predikativ har till sin predikationsbas (Predv § 30). Den kan då inte byta plats med resten av nominalfrasen.

*Axel Persson, snickare från Blekinge, valdes.
*Snickare från Blekinge, Axel Persson, valdes.
En snickare från Blekinge, duktig schackspelare, valdes till ordförande.*

Förtydligande formord som *det vill säga, nämligen, alltså* kan inte inleda en svagt referentiell apposition. På *nämligen* är restriktionerna strängare än på *det vill säga*, och *nämligen* används bara när appositionen har en klart identifierande funktion.

*Erik och Olle Bengtsson, {dvs./*nämligen} två snickare från Blekinge*

En apposition som inleds med *som* har till skillnad från andra lösa appositioner normalt restriktiv betydelse:

Han har ingen känsla för Tjechov som humorist.

§ 70. Pseudoappositioner. Om appositioner erinrar sådana appositionsliknande tillägg som exemplifierar, kontrasterar eller modifierar innebörden hos den annars givna beskrivningen i nominalfrasen.¹

a) Den exemplifierande pseudoappositionen exemplifierar det som nominalfrasen betecknar. Den inleds av adverbiala uttryck (Satsadvl § 59–64) som *till exempel* och *särskilt* och deras synonymer, eventuellt föregångna av konjunktionen *och*:

Våra negativa sidor i vissa situationer, till exempel stress och trötthet, kan vara oerhört påfrestande för omgivningen [...] (R)

Jag kände en gång en karl som kunde stoppa upp fåglar, särskilt hägrar. (R)

Reine kände också på alla dörrhandtagen, särskilt det till skära sammetsrummet. (R)

Men jag tror att det är en bra metod att få folk att komma, och speciellt då ungdomar, och få dom intresserade [...] (T)

Den kan också utgöras av en subjunktionsfras (inledd med (*så*)*om*, Subjnfraser § 17):

Naturkatastrofer såsom jordbävningar och översvämningar har som bekant tidigare drabbat endast kapitalistiskt styrda länder. (S)

I länder som Kenya och Malawi har man inte funnit någon koppling mellan bistånd och fattigdom [...] (S)

Lär då alla de smarta knepen, som att åberopa högre makter som Styrelsen, Chefen eller Sambon [...] (S)

b) Den tillagda nominalfrasen kan också föregås av negerande satsadverbial eller pronomen och då ange vad som inte avses med resten av nominalfrasen. Sådan kontrasterande pseudoapposition kan dessutom föregås av konjunktionen *och*.

En riktig möbelsnickare, (och) inte en byggnadssnickare, ska ta hand om den här stolen. Axel, inte Per, var det som var här.

En socialist, ingen liberal, vill vi ha.

Det fanns något över honom som påminde Nora om en leopard – ingen zooleopard utan dem på egyptiska papyrusar. (R)

c) Med den modifierande pseudoappositionen ger talaren ett nytt uttryck för det som nominalfrasen avses beteckna. Pseudoappositionen kan sakligt modifiera betydelsen, t.ex. inskränka eller utvidga den, eller bara vara en ny formulering. Sådana tillägg inleds ofta med *eller* och innehåller i övrigt gärna adverbiala uttryck som *snarare*, *med andra ord*, *närmare bestämt*, *med en vetenskaplig term*, *som det heter*, *som man säger på engelska*. För att modifikation skall få särskild betoning kan den inledas med *ja*, *nej*.

Landsorganisationen – eller snarare hela arbetarrörelsen – ogillar den typen av förslag.

Sverige, {ja/nej} hela Norden har mycket att vinna på detta.

Det är ju ett mycket litet rum som *psalmboken, eller handboken i psalmboken*, har givit oss för att göra vad vi vill. (T)

Den annars så stadiga blicken, ja hela den trygga och bastanta uppenbarelsen har ramlat bort. (R)

stenslungor och klubbor, ja även ett och annat svärd (R)

Pseudoappositionerna är i vissa avseenden lika samordningar (jfr Samordn. § 26). De kan ibland inledas av konjunktionerna *och, eller*.²

¹ Särskilt i tidningsspråk kan egennamn ta ett appositionsliknande led som anger hemmahörighet, ålder eller tidfästning:

Erika Hess, Schweiz, har säkert inte gjort sitt, trots fem VM-guld genom åren. (S)

Då cyklade *Bernt Johansson, 23*, rakt in i hela svenska folkets hjärta. (S)

Saga Gustafsson, 80 år, pensionär, Karlstad: Nej, varför ska andra bestämma över oss? (S)

Slaget vid Lützen (1632) anses ha slutat med svensk seger.

Sådana led har dock inte någon predikativ semantisk relation till resten av nominalfrasen.

² Pseudoappositioner är heller inte begränsade till bara nominalfraser utan också andra typer av fraser kan på samma sätt få innebörden exemplifierad, kontrasterad och modifierad med en sidoställd fras av samma typ:

Han har idrottat mycket, {särskilt/t.ex.} simmat.

Han har idrottat, inte spelat schack.

Han idrottar, eller snarare motionerar, mycket numera.

Han målade sina figurer röda, {särskilt/t.ex.} karmosinröda.

Han målade sina figurer röda, (och) inte gröna.

Han målade sina figurer mörkt röda, {eller/dvs.} snarare violetta.

Olof – eller Olle som vi brukar säga – var också där.

Det stramade i ansiktet, särskilt kring näsvingarna. (R)

Strax under honom [...] var marken söndertrasad – eller snarare skårad – på ett mycket egendomligt sätt [...] (R)

Det som modifieras behöver inte ens vara en fullständig fras:

Det bör vara en, eller kan vara, en stor fördel att ha denna upplevelse kvar. (T)

Nominalfras som fast apposition §71–73

§ 71. Översikt. Nominalfraser med fast apposition fördelar sig på två huvudtyper:

a) Den överordnade nominalfrasen minus appositionen konstrueras enligt de ordinära reglerna för nominalfraser. Appositionen anger då oftast namn eller indefinit helhet i ett partitivt uttryck, eller också är appositionen en definit nominalfras som bestämmer ett 3 pers. personligt pronomen.

den latinamerikanska staten Guatemala
ett skrånande gäng tonåringar
han {Svensson/den nye kassören}

b) Den överordnade nominalfrasens substantiviska huvudord kombineras oböjt (i species och numerus) med appositionen. Appositionen anger då oftast egennamn eller nummer.

radio Kronoberg, sal 4, professor Svensson

Nominalfrasens huvudord kontrollerar kongruensen i predikativa led:

Staden Kalmar är naturskönt belägen vid sundet. Jfr: Kalmar är naturskönt beläget vid sundet.

Volym tre är mest påkostad.

Fröknarna Molard satt redan lutade över sin sömnad [...] (R) Jfr: Molard satt redan lutad över sin sömnad.

Genitivsuffix sätts sist i nominalfras med fast apposition (enligt huvudregeln, § 79):

min äldre bror Axels framgångar
fenomenet bilens fantastiska utveckling
professor Svenssons släktingar

Nominalfras med fast apposition har ordgruppsbetoning, dvs. bara en huvudbetoning som faller på appositionen. Den fasta appositionen avskiljs inte med komma.

₀ordet 'bilen, ₀tidningen 'Vi, ₀doktor 'Berglund, ₀band 'tre

ANM. Nominalfras med fast apposition har också analyserats med det betonade ledet som huvudord. Resten av konstruktionen har då betraktats som en nominalfras fungerande som framförställt attribut ("epitet") till det betonade substantivet, egennamnet etc. I nominalfrasen *doktor Berglund* har alltså *doktor* betraktats som attribut och *Berglund* som huvudord.

§ 72. Fullt utbyggd nominalfras med fast apposition. När den fasta appositionen ingår i en nominalfras konstruerad efter de ordinära reglerna för nominalfraser förekommer följande tre typer:

a) Den överordnade nominalfrasen är definit, och appositionen består vanligen av ett egennamn utan bestämmningar men kan också utgöras av ett substantiv:¹

min bror Per, det framgångsrika familjeföretaget KEBO, staten Guatemala, tidningen Vi, regeringen Erlander [Dvs. regeringen kallas "Erlander" efter regeringschefen.]

månaden november, min vän generalen, mina vänner djuren, det förunderliga fenomenet bilen

den amerikanske tenorsaxofonisten Joe Henderson (S)

den folkliga stadsdelen Mestra (R)

Så nära var nämligen *fyrän Vreni Schneider bronsmedaljören Mateja Svet från Jugoslavien*. (S)

Då kallade man på *den verkliga konstnären Nilse*. (S)

Appositionen kan också vara ett språkligt uttryck eller citat som då inte behöver utgöras av ett substantiv eller ens ett ordinärt ord:

bokstaven "b", hans korthuggna svar "jaså", den talande titeln "Poltava", din slutreplik: "Nu får det vara nog."

I den mjuka silverringen hade man ristat *orden: "Carpe diem"*. (R)

Närmast till typ (a) ansluter konstruktionstypen *Karl den tolfte, Katarina den stora*, där hela nominalfrasens huvudord är ett egennamn (normalt refererande till en kung eller drottning) och det efterföljande kan ses som en definit nominalfras utan substantiviskt huvudord (§ 19: a).

b) Nominalfrasen utom appositionen anger en mängd och appositionen anger en indefinit helhet, dvs. det varav mängden består (partitiv apposition):

Den sista droppen vin är nu urdrucken.

Han bar *en tung balja hett vatten* i bägge handtagen.

Mängden stora stolar är beräknad till fem hundra.

En grupp östgötar är inhyst i bygdegården.

Antalet inlåningsräkningar är mycket stort.

Andelen liberaler är försvinnande liten.

En skrämmande hop tillresta ungdomar blev inträngd i en portgång.

Jag vill ha *en stor kanna varmt vatten* [...] (R)

[...] vi lånade henne *en samling dikter för barn*... (R)

Här har vi *en kämpande grupp ateister* på ena kanten [...] (T)

c) Nominalfrasens huvudord är ett 3 pers. personligt pronomen och appositionen ett egennamn eller annan definit nominalfras:

han Svensson, henne den rödhåriga, han den nye vaktmästaren

Konstruktion enligt (c) förekommer endast i talspråk. Se också Pron. § 31 not 2.²

¹ Någon gång förekommer överordnad indefinit nominalfras: *Behöver vi en stat Guatemala? Finns det några flickor Svensson här? Vi hittade ingen familj Lönblad i förteckningen*. Också appositionen kan i vissa fall vara indefinit: *området barn och kultur* (S).

² Nominalfras utan preposition används distributivt i prisangivelser, dvs. strukturen erinrar om fast apposition (men betecknar inte någon predikativ semantisk relation): *fforton kronor {kilot/metern/stycket/paret/lådan}*.

ANM. Nominalfraser där det mängdangivande substantivet är huvudord och där det helhetsangivande är huvudord i partitiv apposition kan inte på ytan skiljas från nominalfraser där det helhetsangivande substantivet är hela nominalfrasens huvudord och det mängdangivande (del av) kvantitetsattribut. Vilken struktur som är den avsedda märks väsentligen

på de eventuella predikativ vilkas kongruensböjning kontrolleras av nominalfrasen. Det mångdangivande substantivet tenderar att uppfattas som huvudord (dvs. det avgör kongruensen i ett predikativ) särskilt när det står i bestämd form eller har definit attribut. Om det mångdangivande substantivet inte har bestämd form eller definit attribut är det ofta oklart vilken struktur som föresvävar talaren.

ett stort antal experter, en rad aktuella samordningsfrågor, en stor glänsande klick gult smör
En liten grupp skolungdomar blev inmotad(e) i en affärsportal av *en uppretad grupp pensionärer*
beväpnad(e) med käppar och inköpskassar.

Se vidare § 24.

§ 73. Oböjt substantiv med fast apposition. När den fasta appositionen ingår i en nominalfras med ett oböjt substantiv som huvudord förekommer följande typer:

a) Det oböjda substantivet är ett titelsubstantiv och den fasta appositionen ett personnamn (vanligtvis efternamn eller för- + efternamn):

herr Svensson, fru Svensson, doktor Svensson
 hemmansägare Gustav Gustavsson (S), verkstadsingenjör Bror Sture Johansson (S), ridhuschef Karl Erik Nilsson (S)
 docent Loman (T), fader Bengt (T)

Som oböjda titelsubstantiv i konstruktioner av detta slag används framför allt:

herr,¹ fru, fröken, kung, drottning, prins, greve, baron
 [akademiska, militära och kyrkliga titlar:] professor, doktor, kandidat, lektor, adjunkt; general, överste, kapten; biskop, kyrkoherde, komminister, pastor [m.fl.]
 [vissa andra titlar:] amanuens, syster [till sjuksköterska eller nunna], fader [till katolsk präst eller abbot], moder [till abbedissa eller priorinna]

Flerstaviga yrkesbeteckningar om män kan också konstrueras på detta sätt: *bagare (Sven) Bengtsson*, *servitör Persson* (men: **prost Svensson*, **smed Bengtsson*).

Om flera referenter med samma titel avses, väljs konstruktion med substantivet i bestämd form (enligt § 72). Samma gäller titlar med neutralt substantiv samt kvinnliga titlar (utom *drottning*, *syster*, *fru*, *fröken*).

kyrkoherdarna Svensson och Berglund, fruarna Svensson och Berglund; sjukvårdsbiträdet (Sven) Bengtsson, skyddsombudet Lisa Persson, kanslirådet Bengtsson; barnmorskan Inger Bengtsson,
 prostinnan Berg, prinsessan Margareta, grevinnan Piper

Herr kan dock även konstrueras med obestämd form pluralis:

herrar(na) Svensson och Berglund

Användning av huvudord i obestämd form innebär ofta en betoning av stabil yrkestillhörighet, medan bestämd form används när det är fråga om en funktion i ett bestämt sammanhang:

konsult Per Lindström : konsulten Per Lindström
 bostadssekreterare A. Svensson : sekreteraren A. Svensson

Vid många yrkesbeteckningar vacklar bruket:

{docent/adjunkt} Nordin [mindre ofta: {docenten/adjunkten} Nordin]
 {lantbrukare/lantbrukaren} Börje Nilsson [jfr: {bonden/*bonde} Börje Nilsson]

Fast apposition förekommer vid substantiv i obestämd form också i konstruktioner som de följande:

radio Kalmar [Radion har fått sitt namn efter namnet på platsen där radion finns.]
 team Carlsson [Laget har fått sitt namn efter namnet på lagledaren, jfr: regeringen Erlander, § 72: a.]
 system Axel, modell 1949, med adress Lund

En nominalfras med fast apposition enligt (a) kan själv fungera som fast apposition:

min vän kyrkoherde Svensson

b) Det oböjda substantivet betecknar en serie referenter av samma slag och appositionen anger med siffer- eller bokstavsnamn (eller kombination av nummer och bokstav) vilken referent i serien det rör sig om:²

nummer 8, årskurs 3, volym 3, rad 14; moment c, sal B; avdelning 5a

Om apposition i nominalfras av typ (b) är samordnad kan det substantiviska huvudordet vara oböjt eller också kan nominalfrasen konstrueras enligt huvudtypen (§ 72: a):

bänk 8 och 9, bänkarna 8 och 9
 moment a och b, momenten a och b

Nummer + siffernamn (eller formellt ålderdomligt: *littera* + bokstavsnamn) kan fungera som fast apposition:

Vi fick lott(en) *nummer 14*.
 Han letar efter hörsal(en) *littera B*.

En nominalfras med oböjt substantiv och fast apposition är normalt definit fastän substantivet har obestämd form. Detta framgår av att eventuella adjektivattribut böjs i bestämd form och föregås av bestämd artikel enligt vanliga regler (§ 7: a):³

den blide pastor Grönberg, gamla fru Andersson, [i vokativfras (Icke satsf. men. § 18):] snälla professor Bladh

Om det grammatiska genus eller numerus i huvudordet strider mot semantiskt genus eller numerus hos appositionen segrar normalt det semantiska vid val av genus och numerus i predikativet:

Statsrådet Nilsson är sedan i torsdags {försvunnen/*försvunnet}.
 Sjukvårdsbiträdet Anders Persson blev {inkallad/*inkallat} redan i förra veckan.
 Punkt 4 och 5 är {strukna/*struken} i den nya versionen.

Som fast apposition efter oböjt substantiv kan också räknas *månad* i konstruktionstypen *november månad* (där ordningen är omvänd gentemot *månaden november* enligt § 72). Likaså äldre kombinationer av egennamn + titel, med omvänd ordning mot (a) ovan: *Birger jarl*, *Nisse målare*.⁴

¹ I ålderdomligt eller formellt språkbruk kan *herr* konstrueras med annan titel i bestämd form eller obestämd form och t.o.m. i pluralis, särskilt i tilltal men också i omtal:

Kanske är det *herr borgmästaren* bekant, att [...] (R)
 Vi vill gärna gratulera er, *herr doktor*, till framgången.
 Får jag be *herrar köpmän* att ta plats!
 [...] det är min sorgliga plikt att tvingas framföra *herr ministerns* djupa beklagande [...] (R)
 Det var lika oväntat för oss som för *herrar riksdagsmän*. (R)

² Uttrycket *sid. 1* utläses antingen [si:d'et:] eller enligt huvudtypen (§ 72: a) ovan [si:dan'et:].

³ Någon gång är nominalfrasen indefinit:

En herr Magnusson har varit och sökt dig.
 Det var *en sorgsen pastor Grönberg* som öppnade mötet.

⁴ Till namn på veckodagar fogas substantiv för del av dygnet utan mellanliggande preposition: *tisdag* {*morgon/förmiddag/middag/kväll/natt*}. Konstruktionen liknar alltså oböjt substantiv + fast apposition, men den anger inte någon predikativ semantisk relation. Jämför också följande konstruktioner: *i tisdags* {*natt/kväll/morse*}, *i går* {*natt/kväll/morse*}.

Om konstruktionstypen *Mora kommun*, *Kristianstad län*, *Volvo lastbilar* där första ledet motsvarar genitiv av egennamn i andra liknande uttryck se Egenn. § 22.

Infinitivfras som efterställt attribut: infinitivattribut § 74–76

§ 74. Översikt. Infinitivfraser fungerar som efterställda attribut i följande fall (se också Infrraser § 17):

a) Infinitivattributet fungerar semantiskt som en apposition, dvs. det råder en predikativ semantisk relation mellan infinitivfrasen och den överordnade nominalfrasens referent (appositionellt infinitivattribut):

idén att sälja skolbyggnaderna

Semantiskt-syntaktiskt är infinitivfrasen här komplett, om man bortser ifrån att infinitivfrasens predikationsbas är outtryckt.

b) Infinitivattributet har ett underförstått led som har resten av nominalfrasen som korrelat. Infinitivfrasen förhåller sig semantiskt till resten av nominalfrasen som en relativ bisats till sitt korrelat.

en fiende att räkna med [-] [jfr: en fiende man måste räkna med [-]]

När en infinitivfras är efterställt attribut (infinitivattribut) har den alltid infinitivmärke:

- hans försök {att/*Ø} skriva en artikel [Jfr: Han försökte {att/Ø} skriva en artikel.
 Näst efter *nöjet att läsa böcker* [...] finns inget högre nöje än att tala om böcker
 [...] (R)
 Sakta men säkert håller *en förmåga att njuta av alla små detaljer* på att utvecklas. (R)
 Utan det är också *förmågan att skriva detta i ord så att det tränger fram till det andra*. (T)

Nominalfras med infinitivattribut har (till skillnad från när attributet är en narrativ bisats) sällan bestämd artikel som enda framförställda attribut:

- idén att skriva en artikel, ?den idé att skriva en artikel, *den idé att skriva en artikel
 egenheten att inte ta ränta (R), ?den egenheten att inte ta ränta, *den egenhet att inte ta ränta

Nominalfras med infinitivattribut kan vara definit eller indefinit:

- Hon accepterade {*idén/vår idé*} att skriva en artikel.
 Hon fick *en idé* att skriva en artikel.

Infinitivattributet är normalt restriktivt.

Om infinitivattribut vid definit pronomen i neutrum singularis (*det att spela munspel*) se Pron. § 46.

ANM. När infinitivfrasen (med bevarad betydelse relation till resten av nominalfrasen) kan suppleras med preposition betraktas den i denna grammatik som prepositionsattribut (se § 59):

- skälet (till) att vara orolig [jfr: skälet till hans oro]

§ 75. Appositionellt infinitivattribut. Det appositionella infinitivattributet står i en predikativ semantisk relation till nominalfrasens referent (jfr § 64):

- hans sed att anfalla i gryningen [Jfr: Hans sed var att anfalla i gryningen.]

Huvudordet kan vara av olika slag:

a) Huvudordet är ett abstrakt substantiv som inte är något tydligt nomen actionis eller qualitatis:

- {seden/idén/taktiken/politiken/strategin/plikten} att starta redan på våren
 egenskapen att vara hetsig, tillståndet att svettas
 Wasamuseets eget folk är emot *idén att en andra gång sänka skeppet under vattenlinjen*. (S)

Ett possessivattribut kan ange infinitivfrasens predikationsbas:

- gerillans sed att anfalla i gryningen [Dvs. gerillan brukar anfalla i gryningen.]

De flesta substantiven under (a) kan inte konstrueras med preposition före infinitiven, eller också anger prepositionsattributet en annan relation än den predikativa:

*seden med att starta redan på våren

idén med att starta redan på våren [jfr § 58: 4] ≠ idén att starta redan på våren

b) Huvudordet är ett nomen qualitatis och avlett av ett adjektiv som i predikativ funktion kan ta en infinitivfras som subjekt och ett bundet adverbial inlett med *av* som anger agens (Adjfraser § 30). Infinitivens predikationsbas har den egenskap som anges av stammen i nomen qualitatis:

hans {vänlighet/oförsiktighet/fräckhet/ärlighet} att starta redan i år [Jfr: Att starta redan i år var vänligt etc. av honom. Han var vänlig nog att starta redan i år.]

Possessivattributet anger infinitivfrasens predikationsbas. Också utan possessivattribut avses en specifik aktant, dvs. *vänligheten att starta* handlar om att någon person som är aktuell i talögonblicket är vänlig och startar (jfr Adj. § 15).

c) Huvudordet är ett nomen qualitatis och avlett av ett adjektiv som i predikativ funktion vanligen kan ta infinitivfras som subjekt men inte tillhör kategorin under (b), dvs. där adjektivstammen i nomen qualitatis inte säger något om infinitivfrasens predikationsbas:

{möjligheten/svårigheten/nödvändigheten} för honom att starta redan i år
[jfr: att starta redan i år är möjligt etc.]

deras benägenhet att demonstrera

Vissa huvudord (t.ex. *möjlighet, svårighet, nödvändighet*) förutsätter ofta ingen specifik aktant som infinitivfrasens predikationsbas om possessivattribut saknas. Substantivet kan dock konstrueras med ett possessivattribut eller ett prepositionsattribut med *för* som också anger infinitivfrasens predikationsbas (och som motsvarar ett adverbial med *för* i adjektivfrasen, jfr Adjfraser § 32):

hans möjlighet att starta

möjligheten för honom att starta

Attributen under (c) kan i allmänhet alternativt uppfattas som prepositionsattribut med optionellt utelämnad preposition (§ 59). De har i den tolkningen egentligen ingen predikativ semantisk relation till nominalfrasens referent, men betydelskillnaden är ofta oväsentlig:

{möjligheten/nödvändigheten} (av) att starta

svårigheten (med) att starta

deras benägenhet (till) att demonstrera

d) Huvudordet är ett nomen actionis och avlett av ett verb som annars kan ta infinitivfras som objekt:

{förmågan/viljan/önskan/beslutet} att starta redan i år

{begäran/kravet} att få starta

{förslaget/uppmaningen} att starta

Det hon känner för mig är bara *ett krav att få behålla makten* [...] (R)

Själv närde Clara *drömmen att bli konstnär*. (R)

Det här *försöket att normera* kunde vi sätta upp som en punkt. (T)

Infinitivfrasens predikationsbas kan anges med possessivattribut (jämför subjekt när infinitivfrasen är verbbestämning) eller prepositionsattribut (jämför t.ex. bundet adverbial när infinitivfrasen är verbbestämning). Prepositionsattribut som anger predikationsbas betecknar ofta den som mottar ett budskap etc. eller upplever aktionen.¹

hans uppmaning till henne att starta [Jfr: Han uppmanade henne att (hon skulle) starta.]

hans önskan att starta [Jfr: Han önskade (att han skulle få) starta.]

e) Huvudordet är ett definit pronomen:

det (här) att starta redan i år

Vid många av substantiven kan infinitivattributet alternativt uppfattas som ett prepositionsattribut med optionellt utelämnad preposition före infinitivfrasen (i vissa fall utan att verbet kan konstrueras med preposition; § 56, 59). Mellan prepositionsattributet och nominalfrasens referent föreligger då egentligen en annan betydelserektion än den predikativa, men betydelseskillnaden är ofta oväsentlig:²

kravet ({på/om}) att söka medlemskap [Jfr: Man kräver av mig att söka medlemskap.]

förslaget (om) att söka medlemskap [Jfr: Man föreslår mig att söka medlemskap.]

tillåtelsen (till) att söka medlemskap [Jfr: Man tillåter mig att söka medlemskap.]

önskan (om) att söka medlemskap [Jfr: Man önskar söka medlemskap.]

uppmaningen (till) att söka medlemskap [Jfr: Man uppmanar mig (till) att söka medlemskap.]

ansträngningarna (för) att söka medlemskap [Jfr: Man ansträngde sig (för) att söka medlemskap.]

{det här/det där} (med) att söka medlemskap [Konstruktionen med preposition har ledigt stilvärde.]

¹ Vid *löfte, erbjudande, bön* med synonymer kan antingen den som utfärdar eller den som mottar löftet etc. vara predikationsbas (jfr *lova, erbjuda, be*, Inffraser § 28: a–b):

X:s löfte till Y att starta [Dvs. X lovar att han skall starta; mindre gärna: X lovar att Y skall få starta.]

X:s löfte till Y att få starta [Dvs. X lovar att Y skall få starta.]

² När ett nomen actionis konstrueras med prepositionsattribut betecknar det själva aktionen: *uppmaningen (till) att starta* (före infinitivfras är prepositionen optionellt utelämnad). När ett nomen actionis konstrueras med infinitivattribut betecknar det snarast föremålet

för eller resultatet av aktionen (Subst. § 19: d) och därmed samma aktant som infinitivfrasen: *uppmärksamheten att starta*. När föremålet för aktionen är abstrakt, som alltid när det betecknas med en infinitivfras, uppstår oftast ingen tydlig betydelseskillnad: det går ingen klar gräns mellan själva aktionen och det abstrakta föremålet för aktionen.

§ 76. Infinitivattribut med underförstått led. En infinitivfras som efterställt attribut kan ha ett underförstått led (markerat med [-]), vanligen objekt eller rektion i bundet adverbial (Inffraser § 24: 3). Detta led har resten av nominalfrasen som sitt korrelat. Infinitivattribut av detta slag karakteriserar nominalfrasens referent ungefär på samma sätt som en relativ bisats. Infinitivfrasens predikationsbas betecknas med ett led (ofta subjektet) i den överordnade satsen eller är outtryckt.

Vi behöver kanske *en fiende att hata* [-]. [≈ en fiende som vi kan hata]

Jag har *ingen att ge den till* [-].

Den där katten är *ingenting att leka med* [-].

Den *trevligaste artikeln att skriva* [-] är nog den om Swedenborg.

Det *enda att köpa* [-] där var lädersaker.

Den *tredje museichefen att intervjua* [-] var Blankstedt.

Den där *ställningen att ha* [-] på biltaket kostar inte mycket.

Hon var nog mer ett inventarium än *en människa att räkna med*. (R)

Det var *en plats att återvända till* [...] (R)

[...] därför att det inte finns *en teater att hyra* i hela New York. (R)

Det *svåraste ordet att se* och den *outhärdligaste tonen att höra* och den *tyngsta vissheten att bära*. (R)

Vi har alltså redan här *två dödsbegrepp att röra oss med*. (T)

I Finland finns helt enkelt inte *arbete att få*. (T)

Men det är *en synpunkt att bidra med*. (T)

Infinitivfrasen har modal betydelse. Vid parafras med relativ bisats suppleras gärna med *kunna, böra, skola*.

en fiende att hata [-] [jfr: en fiende som vi kan hata]

den tredje museichefen att prata med [-] [jfr: den tredje museichefen som vi skulle prata med]

När huvudordet i nominalfrasen anger sätt eller tidpunkt utelämnas ofta prepositionen framför det outtryckta ledet i infinitivfrasen:

en (bra) metod att vinna supportrar (med) [-]

ett (dåligt) sätt att närma sig ett lejon (på) [-]

ett (utmärkt) tillfälle att se sig om efter ett nytt hus {Ø/?vid} [-]

Men detta var inte *platsen att ställa till en scen*. (R)

Ja, det var *ett sätt att skaffa sej mer kunskap*. (R)

Infinitivfrasens predikationsbas anges av satsled utanför nominalfrasen eller är generisk ('man'):¹

Vi behöver *en fiende att slåss mot* [-]. [dvs. som vi kan slåss mot]

Vi ger dem *en fiende att slåss mot* [-]. [dvs. som de kan slåss mot]

Den enda boken av honom att läsa [-] i hängmattan är "Grön lagun". [dvs. som man kan läsa i hängmattan]

¹ En infinitivfras med underförstått led (eller resumtivt pronomen) placerad som efterställt attribut kan vara bestämning till adverbial i framförställt attribut (Adjfraser § 15):

ett alltför stort träd (för) att ha {-}/det} stående framför huset

ett tillräckligt fint hus (för) att hyra ut {-}/det} till presidenten

Om infinitivfrasen inte innehåller något underförstått led utan har den överordnade nominalfrasens referent som predikationsbas föredras konstruktion med preposition:

ett alltför stort träd {för/?Ø} att kunna stå framför huset [Dvs. trädet kan inte stå framför huset.]

ett tillräckligt fint hus {för/?Ø} att vara värt 2 miljoner [Dvs. huset kan vara värt 2 miljoner.]

ANM. Infinitivattribut med underförstått led inleds regionalt optionellt med *till* (Inffraser § 24: 3) och kan då betraktas som prepositionsattribut.

Nominal bisats som efterställt attribut § 77

§ 77. Attribut med struktur av nominal bisats. Som appositionellt attribut kan en nominal sats, dvs. en narrativ eller interrogativ bisats, fungera (Bisatser § 51). Attributet har normalt restriktiv betydelse.

a) Narrativ bisats

Narrativ bisats står som attribut vanligtvis i definit nominalfras.¹ Här används ofta bestämd artikel med determinativ funktion (med substantivet i bestämd form):²

(den) hypotesen att krisen kommer över oss snabbt

Mellan den narrativa satsen och den överordnade nominalfrasens referent råder oftast en predikativ semantisk relation som mellan nominalfras som apposition och den överordnade nominalfrasens referent. Substantiv som kan vara huvudord är t.ex. *faktum, idé, plan, problem, åskådning, åsikt, resultat, omständighet, budskap, intryck, slutsats*.³

det faktum att huvudpersonen är homosexuell [Dvs. att huvudpersonen är homosexuell är ett faktum.]

Hon har utnyttjat *det förhållandet att hon har haft tur att få ett förstahandskontrakt* [...] (S)

En predikativ semantisk relation föreligger mellan den narrativa satsen och den överordnade nominalfrasens referent också i de många fall då substantivet är ett

nomen actionis eller qualitatis, t.ex. *upplysning, förklaring, tolkning, tro, antagande, påstående, förhoppning, hopp, önskan, svar, antydan, rekommendation, förslag, uppmaning, möjlighet, lustighet, underlighet*.

hans påstående att posten hade kommit [Jfr: Att posten hade kommit var hans påstående. Han påstod att posten hade kommit.]

möjligheten att posten hade kommit [Jfr: Att posten hade kommit var en möjlighet. Att posten hade kommit var möjligt.]

Och den 25-åriga kvinnans förklaring att hon ville ha en hög hyra för att kunna finansiera sina studier gav enligt åklagaren belägg för en typisk ockersituation. (S)

I brevet uttrycks förhoppningen att företagsledarna efter att ha läst bilagan underlättar för de anställda att fullgöra sina rep-övningar. (S)

Huvudordet kan också vara ett definit pronomen i nominal funktion (Pron. § 46, 66, 72):

det(ta) att huset inte är färdigt [jfr nästan liktydig konstruktion i ledigt språk med prepositionen *med*: {det här/det där} med att huset inte är färdigt]

En *att*-bisats kan i begränsad utsträckning vara placerad som efterställt attribut till ett substantiv också när den är adverbial bestämning till ett av substantivets framförställda attribut.⁴

b) Interrogativ bisats:

Interrogativ bisats kan vara attribut till abstrakt substantiv som semantiskt (och ofta också morfologiskt) är besläktat med sådana verb eller adjektiv som kan ta interrogativ sats som objekt eller bundet adverbial.⁵

Deras fråga {om/när} vi skulle emigrera kunde vi inte besvara.

Mats fortsatte ut med *en undran om kunden var Ann*. (R)

Då uppkommer väl *frågan om vi ska stå för vad vi själva anser eller om vi ska renodla vissa synpunkter*. (T)

¹ En narrativ bisats kan stå som postponerat led (Postp. led § 3):

Särskilt motbjudande föreföll *den tanken* vara att en annan människa hade total tillgång till alla ens minnen [...] (R)

Och folk får *den uppfattningen* då att dom inte arbetar. (T)

² Då och då förekommer i skriftspråk konstruktion med bestämd artikel + substantiv i obestämmd form: *den hypotes att krisen kommer över oss snabbt*. Konstruktionen är förmodligen en hyperkorrekt tillämpning av motsvarande skriftspråkliga konstruktion vid relativ bisats (jfr § 4, 52) och uppfattas normalt som felaktig.

³ I vissa fall kan attributet alternativt uppfattas som ett prepositionsattribut med utelämnad preposition (jfr § 59 not 1), eftersom betydelseskillnaden i praktiken är ringa (jfr § 75 not 2):

förhoppningen (om) att det skulle regna, möjligheten (av) att posten har kommit

Prepositionsattribut betecknar i princip andra betydelserelationer än den semantiskt predikativa. I vissa fall är betydelseskillnaden mellan nominal sats som attribut och prepositionsattribut tydlig, och då utelämnas vanligen inte prepositionen:

Vi ställde villkoret att huset ska utrymmas. [Villkoret var att huset skall utrymmas.] Jfr: Vad är villkoret för att huset ska utrymmas?
av den orsaken att det regnar [Orsaken är att det regnar.] Jfr: Orsaken till att det regnar vet jag inte.

⁴ Att-inledd bisats står bland de efterställda attributen också när den är adverbial bestämning till framförställt attribut (som är komparativt eller innehåller komparativt adverb), jfr § 78. Bisatsen har då konsekutiv betydelse (Bisatser § 86: b).

Vi har så stora barn att vi måste köpa en ny bil snart.
Joe hade sådan fart att han hamnade nedanför [...] (R)

Konsekutiv betydelse har också att-inledd bisats som är beroende av lexikaliserade uttryck som *till den grad*, *av den beskaffenheten*:

Vi misstror mannen till den grad att vi aldrig kan säga som det är [...] (R)
Han har gjort till den grad dumma dispositioner att han har förlorat rätt mycket pengar mitt under högkonjunkturen.
Varje land måste väl ändå ha en lag av den beskaffenheten att den skapar balans när det gäller verkningarna av tillfälliga känslöstämningar [...] (S)

⁵ Interrogativ bisats kan också ingå i prepositionsattribut inledda av prepositioner som *om*, *beträffande*, *vad gäller*:

{beslutet/tvisten/utredningen/beskedet/gissningarna} om vart vi skulle åka

Prepositionen *om* + subjunktionen *om* ger en upprepning (som skulle kunna leda till haplogi), varför skriftspråket oftast väljer subjunktionen *huruvida* eller möjligen *ifall*:

beskedet om {huruvida/?ifall} vi skulle få åka
Ovissheten om {huruvida/?ifall} räntan skulle börja falla igen gjorde börsen trevande.

I talspråk och ledigt skriftspråk föredras i detta fall attribut utan inledande preposition:

beskedet om vi skulle få åka, ovissheten om räntan ska falla eller stiga

Andra bestämningar med placering bland de efterställda attributen § 78

§ 78. Bestämningar till framförställda attribut placerade efter nominalfrasens huvudord. En prepositions- eller subjunktionsfras som bestämmer ett framförställt attribut eller dess bestämning kan vara placerad som ett efterställt attribut. I vissa fall är placering intill det egna huvudordet utesluten (se vidare under de olika typerna). De viktigaste konstruktionstyperna är följande:

a) {alltför/för} + adjektiv samt *nog*, *lagom*, *tillräcklig(t)* (+ adjektiv) + huvudord + *för X* (se också Adjfraser § 15)

alltför bra läge för honom

tillräckligt bra läge för att det ska vara mycket dyrt

lagom många barn för våra lokaler

Han hade återfått medvetandet *tillräckligt lång stund för att tala med Walther* [...] (R)

Där tuffar han fram i sextio, sjuttio, *lagom fart för att inte få ögongloberna tillbaka-pressade* [...] (R)

Egypten var *ett alltför fattigt och svagt land för att kunna ge underlag åt Nassers Bismarckambitioner* [...] (R)

b) {*alla/hela/ingen/inte någon*} + huvudord + {*utom X/med undantag för X*} (se också Pron. § 122)

alla böcker utom mina

hela vägen med undantag för en bit i skogskanten

ingen släkting utom min bror

Hela familjen utom August sover i kammaren. (R)

De hade haft tak över huvut i stort sett *alla nätter utom dem de tillbringat hos tjärbrännaren.* (R)

c) grundtal m.fl. kvantitetsattribut + huvudord + {*åt gången/i sänder/i veckan/per dag*} etc. (se också Råkn. § 9)

cirka 20 000 djur om året (R), fem sidor i timmen (R), elva kronor i veckan (T),

cirka tio minuter per avsnitt (T)

Och trapporna tog han *två steg i taget* [...] (R)

d) adjektiv eller particip + huvudord + vanligen bunden bestämning till adjektivet eller participet (Adjfraser § 4, Pcpfraser § 3)

en typisk anmärkning för en skeptiker

Insända minnesord till familjesidan måste vara maskinskrivna. (S)

e) komparativt led + huvudord + komparativ subjunktionsfras, komparativ bisats eller konsekutiv bisats (se också Adjfraser § 4)

{*dyrare/andra/mindre driftsäkra/sämre konstruerade*} bilar än Volvo (är)

{*lika dyra/lika väl konstruerade*} bilar som Volvo (är)

så stort hus att det lätt verkar ödsligt

Hur kan du släppa ifrån dig *ett så slarvigt och ytligt program som onsdagens* [...] (S)

Detta är dock föreställningar som växt fram under generationer och förmodligen uttrycker *en djupare visdom än vad en ytlig analys förmår uppdaga* [...] (S)

[...] Claudia Shot är *en så fin häst att jag tror att hon kommer att vinna inom rikstoton snart igen.* (S)

Också partitivt attribut kan sägas vara beroende av olika slag av framförställda attribut, t.ex. kvantitativa pronomen, superlativer, ordinativa pronomen (inkl. ordningstal), *andra, ena, enda* (se också om fritt partitivt attribut § 61 samt Adjfraser § 43):

två böcker av de senaste jag har läst

den {*bästa/tredje/enda*} tulpanen av alla vi såg

den sämsta bilen av samtliga trettiosju (R)

Det framförställda attributet *ena* korresponderar med efterställda attribut av typen {*efter/på*} *den andra*:

Den ena anfallsvågen efter den andra rullade in mot våra ställningar.

ANM. Prepositionsfraserna under (b) kunde också ses som attribut, jfr *familjen utom August, vågen med undantag för en bit i skogskanten*.

Nominalfraser i genitiv §79

§ 79. Strukturen hos nominalfraser i genitiv. Genitivsuffixet *-s* fogas normalt till det sista ordet i nominalfrasen, oftast ett substantiv, ett egennamn eller ett pronomen. Semantiskt-syntaktiskt bildar suffixet en konstruktion tillsammans med resten av nominalfrasen på samma sätt som en preposition konstruerad med en nominalfras bildar en prepositionsfras. Genitivsuffixet påverkar nominalfrasens syntaktiska distribution lika mycket som en preposition (jfr § 81).

1. Nominalfras utan efterställt attribut. Genitiv-*s* fogas till nominalfrasens sista ord, oavsett dettas ordklass:

alla dessa konservativa ledamöters invändningar

alla dessa konservativas invändningar

alla dessas invändningar

allas invändningar

2. Nominalfras bestående av samordnade nominalfraser. Om betydelsen är distributiv fogas genitiv-*s* normalt till var och en av de samordnade nominalfraserna.

Karlssons och hans frus paraplyer [Karlsson och hans fru har var sitt paraply.]

Annas och Pelles gemensamma ägodelar [Anna och Pelle betraktas inte som en kollektiv enhet, det de har gemensamt kontrasterar mot det de inte har gemensamt.]

Om betydelsen är kollektiv fogas genitiv-*s* normalt till samordningen som helhet, dvs. till dess sista led. Om samordningen betecknar ett organiskt kollektiv kan genitiv-*s* också fogas till tidigare led, men i en lexikaliserad samordning är detta inte möjligt.

Anna(s) och Pelles nya hus [om Anna och Pelle utgör ett slags kollektiv enhet som äger eller brukar huset ihop]

Ord och Bilds utgivning

3. Nominalfras med efterställt attribut. Man undviker konstruktion med genitiv-*s* utom i följande fall:

a) Om nominalfrasen är en mer eller mindre fast ordgrupp kan genitiv-*s* fogas till nominalfrasens sista ord:

Min chef Bo Perssons styrka är hans breda branschkunskande. [Det efterställda attributet är fast apposition.]

Mannen på gatans preferenser känner vi inte till.
 Han var släkt med *Emil i Lönnebergas* författare.
Bror mins bil är lika dålig.
Persson seniors kondition är prima.
Per Svenssons mor har ringt.
 Längst upp på *Ivan den stores* klocktorn i Kreml avtecknar sig Majakovskij [...] (R)
 Men sedan kom han ihåg *kungen av Preussens* ansikte [...] (R)

b) Om nominalfrasen har partitivt prepositionsattribut kan genitiv-s fogas till detta:¹

en av de omkomnas släktingar ['släktingarna till en av de omkomna']
majoriteten av studenternas framgångar ['framgångarna för majoriteten av studenterna']
vem av barnens föräldrar ['föräldrarna till vem av barnen']

c) Särskilt i talspråk men också i ledigt skriftspråk kan genitiv-s också eljest fogas till nominalfrasens sista ord:

Det är *professorn i tyskas* fru som står där.
Alla från landets bilar får stå på gården.

Om nominalfrasen slutar med ett ord som eljest inte böjs i genitiv är användningen mera begränsad, i stort sett till vardagligt talspråk:

Han är alltid i krig med *familjen ovanpås* ungar.
 Det är *dom som kommers* förtjänst om en sån här fest blir rolig.

d) Om nominalfrasen står predikativt eller om det efterställda attributet är postponerat kan genitiv-s fogas till huvudordet:

Den där cykeln är *flickans från Motala*.
 Det är *deras* förtjänst *som kommer* om en sådan här fest blir lyckad.
 Vems var skulden – *hennes, som spände snarorna*, eller *hans, som höjde sin klinga mot dem och snart låg där snärjd och vanmäktig?* (R)

e) I formellt skriftspråk kan genitiv-s fogas till huvudord framför efterställt attribut också när nominalfrasen står attributivt:

Institutionens för slaviska språk prefekt har inkommit med en skrivelse.
fastighetsnämndens i Göteborg ordförande (S)

Om possessivpronomen i stället för genitiv av 1 och 2 pers. samt 3 pers. reflexiva pronomen se Pron. § 24, 83.² Om grundkasus i stället för genitiv av vissa ortnamn i vissa konstruktioner (*Motala kommun*) se Egenn. § 22.³ Om genitiv i nominalfras med lös apposition se § 67.

Om den syntaktiska funktionen och distributionen för nominalfraser i genitiv se nedan § 81, 84.

¹ Nominalfraser av denna typ är strukturellt och semantiskt dubbeltydiga:

- a) possessivattribut + huvudord: *en av de omkomnas + släktingar*
- b) huvudord + partitivt attribut: *en + av de omkomnas släktingar*

Språkvårdare rekommenderar att sådana nominalfraser används endast i struktur och betydelse enligt (b) 'en släkting till de omkomna'.

² Possessiviteten markeras dubbelt i den lexikaliserade frasen *allas vår* som i nominativ motsvaras av *vi alla, alla vi*:

till *allas vår* stora sorg [dvs. den sorg som vi alla kände]

³ En icke-genitivisk definit nominalfras med det efterställda attributet *själv* motsvaras av en genitivisk nominalfras + *egen* (Pron. § 233–235).

Johans egna försök [jfr: de försök som Johan själv genomfört]

Syntaktisk funktion och distribution §80–88

§ 80. Översikt. Nominalfrasen har en mångsidig syntaktisk användning:

- a) primärt satsled i sats och verbfras: subjekt, objekt, egentligt subjekt, predikativ
- b) rektion i prepositionsfras och subjunktionsfras
- c) attribut i nominalfras (t.ex. possessivattribut, kvantitetsattribut, appositionellt attribut)

Dessutom används nominalfrasen ibland som:

- d) adverbial (t.ex. för mått)
- e) led utanför satsen (t.ex. vokativfras)

Nedan (§ 82–87) följer en översikt över de olika funktionerna som redovisas mera i detalj på respektive ställen i grammatiken.

§ 81. Kasus. Nominalfrasens syntaktiska funktionsmöjligheter sammanhänger med dess kasus.

a) Distinktionen grundkasus : genitiv. Genitiv används när nominalfrasen fungerar som possessivattribut (§ 9–16), som deskriptivt genitivattribut (§ 50), som rektion till några prepositioner (§ 83) samt i speciella fall som predikativ (§ 82).¹ Grundkasus används eljest.² Exempel på genitivens användning:

Karlssons resa tog två dagar.

Karlsson är hemma efter en *två veckors* underbar resa till Brasilien.

Vi gjorde det för *Karlssons* skull.

Bilen och båten är *Karlssons*.

Distinktionen grundkasus : genitiv kan markeras i nästan alla nominalfraser: nominalfras utan genitiv-*s* står i grundkasus, nominalfras med genitiv-*s* i genitiv. I stället för genitiv av vissa pronomen används särskilda possessiva pronomen (Pron. § 24).

b) Distinktionen nominativ : akkusativ. Akkusativ används när nominalfrasen är objekt eller rektion till preposition (samt i uttrycket *vara sig själv*). Nominativen används i övriga funktioner, utom då genitiv skall användas (enligt (a)).

Jag sov innan du ropade på *mig* och väckte *mig*.

Den som ringer oftast brukar vara *jag*.

Man får visst inte röka här, då kör de ut *en*.

Du, kom hit meddetsamma.

Distinktionen nominativ : akkusativ finns bara i vissa substantiviska pronomens böjning. Eljest förekommer enbart grundkasus. Om bruket av nominativ- och akkusativformerna se vidare Pron. § 53–55.

¹ Genitivformerna *dess*, *dens* kan knappast användas om inte substantiviskt huvudord följer:

– Vilken fågels fjädrar är vackrast? – { *Dess/?Dens }. [med elliptiskt huvudord]

– Vilket loks skorsten är högst? – *Dess. [med elliptiskt huvudord]

*Buren är { dess/dens }. [predikativ]

Med referens till person (betydelsebärande genus, Pron. § 38) kan dock *dens* användas, t.ex. med efterföljande relativ bisats: *Makten blir dens som förstår att gripa den*. Däremot är *dess* över huvud taget svårt att använda betonat (Pron. § 28).

² Genitivisk nominalfras av typen *Karlssons* 'familjen Karlsson', 'Karlssons hem' e.d., *pastorns* 'pastorns familj', 'pastorns hem' e.d. kan användas i de flesta funktioner där nominalfras i grundkasus kan förekomma (Egenn. § 23; d, Subst. § 77):

{ *Karlssons/Pastorns* } blev klart besvikna.

Jag hittade aldrig { *Karlssons/pastorns* }.

Vi går hem till { *Karlssons/pastorns* }.

De som står där borta är *Karlssons* som bor härintill.

I lexikaliserade uttryck, med betydelsen 'någons hem', används också personliga pronomen i genitiv eller possessiva pronomen som nominalfraser: *Vi gick hem till { hennes/mitt }.* Om possessiva pronomen i självständig funktion se också Pron. § 55.

§ 82. Led i sats och verbfras. En nominalfras kan fungera som subjekt i satsen (Satsens struktur § 1) och som objekt, egentligt subjekt samt subjekts- eller objektspredikativ i verbfrasen (Vbfraser: Allm. § 1):¹

Nu har *den där dörren* gått i baklås igen. [subjekt]

Den där dörren måste vi måla om. [objekt]

Har du visat honom *den där dörren*? [direkt objekt]

Jag tror vi ska ge *den där dörren* lite ny färg. [indirekt objekt]

Det kan gärna gå *en dörr* från hallen direkt till köket. [egentligt subjekt]

Jag tänker ta lektioner och bli *Närkes bäste klarinettist*. [subjektspredikativ]

Man benämnde sådana ämnen *kolhydrater*. [objektspredikativ]

Som predikativ används också nominalfras i genitiv för att ange vem predikationsbasen tillhör:²

Den där boken är {*Pernillas/den andra flickans*}.
Vems är cykeln?

Dessutom kan vissa typer av nominalfraser vara adverbial också utan att inledas av preposition (AdvI § 24, 64; jfr Obj. § 29):

Temperaturen {steg/sjönk} 8 grader. [måttadverbial]
 Han stannar här *två timmar*. [adverbial för varaktighet]
 Han anlände hit *en kall vårvinterdag*. [tidfästande adverbial]
 Det går inte att komma fram {*landvägen/den vägen*}. [rumsadverbial med tydlig vägbeteckning]

I en del fall har nominalfraser lexikaliserats tillsammans med verbet så att det är oklart om de skall ses som objekt eller som partikeladverbial (AdvI § 9 not 2):

Karamellerna har tagit *slut*. Vi får nog inte *rum* här.

Gränsen mellan adverbial och objekt är dessutom oklar vid vissa nominalfraser som anger mått eller lukt och smak (Obj. § 29): *Sockret vägde fem kilo. Han höll 110 km i timmen. Lamm smakar kofta*.

¹ Också i verbala participfraser kan (med stilistiska begränsningar) nominalfrasen fungera som objekt, predikativ och vissa adverbial (Pcpfraser § 2, 6–7).

² I vissa fall (särskilt när den inte har betydelse av innehav) är det rimligt att betrakta en sådan nominalfras som elliptisk, med den genitiviska nominalfrasen som possessivattribut till ett utelämnat huvudord med korrelat i texten:

Motiven är *folksagans*. [dvs. folksagans motiv]
 Han lever i den verklighet som var *gårdagens*. [dvs. gårdagens verklighet]

I andra fall är en sådan analys omöjlig:

Det där är *den andra flickans*.
 Magnus är *hennes*, tycker hon.

Vanligast är kanske att både elliptisk och icke-elliptisk analys är möjlig och rimlig (*Den där boken är den andra flickans*). I denna grammatik betraktas genitiviska nominalfraser som icke-elliptiska när de står ensamma som predikativ och har betydelse av innehav (dvs. de utgör predikativets huvudled).

Relativa nominalfraser i genitiv kan inte stå ensamma som predikativ: **de elever vilkas böckerna är*, **den elev vars böckerna är*.

§ 83. Rektion. En nominalfras kan vara rektion, dvs. bestämma preposition eller subjunktion. Prepositionsfrasen (Prepfraser § 17–19) kan fungera framför allt som adverbial och attribut samt i vissa fall som predikativ. Subjunktionsfrasen (Subjnfraser § 8–9, 17, 19) fungerar som predikativ och i vissa fall som adverbial eller attribut.¹

Anders talade med *den gamle mannen som mamma kände*.
 Mamma kände *den gamle mannen från grannsocknen*.

Hon gjorde dem till *fantastiska kabaréartister*.
 Klubben är nu i *allvarlig gungning*.
 Hon betraktar honom som *sin påläggskalv*.
 En tång skulle vara bättre för dig än *den där saxen*.
 Som *sin bror* var han intresserad av frimärken.
 Strindberg som *konstnär* är föremål för omvärdering.

Vissa prepositioner kan placeras efter rektionen (Prep. § 33: 1):

De satt och drömde *dagarna* igenom.

Vissa flerordsprepositioner omsluter rektionen (Prep. § 33: 2):

De var här för *tre dagar* sedan.

Vissa prepositioner tar rektion i genitiv (Prepfraser § 3: a):

Vi talar på *den gamle mannens* vägnar.
 Du är den person för *vars* skull jag sitter här.

Om nominalfras som måttsbetecknande adverbial i prepositions- eller subjunktionsfras se § 85.

¹ I subjunktionsfraser som predikativ kan nominalfrasen stå i genitiv på samma sätt som när den ensam utgör predikativ (§ 82):

Han betraktar den som {*Pernillas/den andra flickans/sin*}.

§ 84. Led i nominalfras. En nominalfras kan vara attribut antingen i genitiv eller i grundkasus.

1. Nominalfras i genitiv fungerar som:

a) possessivattribut (§ 9–16)

Svens fyra katter, *den hittillsvarande styrelsens* radikala inriktning, hela *hans* gamla vänkrets

b) deskriptivt genitivattribut (§ 50)

en *två veckors* intensiv fjällvandring, på *tre meters* avstånd

2. Nominalfras i grundkasus fungerar som:

a) kvantitetsattribut (§ 24)

en *droppe* vatten, *några kilo* potatis, *ett stort antal* råkor

b) appositionellt attribut (§ 64–73)

Så kommer Axel Persson, *en fantastisk schackspelare*.

Han förestår området *forskning och utbildning*.

Nu vill kapten *Berg* säga något.

Jag såg aldrig till de där fem flaskorna *vin* sedan.

Om nominalfras som fogas till sitt huvudord på ett appositionsliknande sätt för att ange olika slag av betydelserelationer se § 70 och 72 not 2.

§ 85. Led i adjektiv-, particip- och adverbfras. Som led i adjektivfras, adjektivisk participfras¹ och adverbfras samt (förutom som rektion) prepositions- och subjunktionsfras fungerar nominalfrasen på följande sätt:

a) som måttsbetecknande adverbial vid vissa graderbara adjektiv i positiv (Adjfraser § 16)

en meter lång, några år gammal

b) som måttsbetecknande adverbial vid graderbara adjektiv, particip, pronomen och adverb i komparativ (Adjfraser § 18, Pron. § 156, Advbfraser § 2)

en meter bredare, några år äldre

två böcker kändare

några stycken flera, en skvätt mera

en månad längre

c) som måttsbetecknande adverbial vid adverb, prepositioner och subjunktioner som anger graderbart avstånd i tid eller rum (Advbfraser § 2, Prepfraser § 15; Konjn, subjn, infm. § 12)

två dagar därefter, två dagar dessförinnan

två dagar {före/efter} anfalllet, två dagar {innan/efter det att} ni kom

två meter {bakåt/framåt/inåt/utåt/in/ut}

två meter {bakom/framför/under/över} soffan

d) som objekt vid ett fåtal adjektiv och particip (Adjfraser § 22–27, Pcpfraser § 6)

Hon är {lik sin far/trogen sina ideal/mig likgiltig/värd allt hon får}.

Han är {mig motbjudande/tillgiven sin far}.

¹ Som led i verbal participfras fungerar nominalfrasen på liknande sätt som i verbfras (§ 82 not 1).

§ 86. Led utanför satsen. En nominalfras kan användas på olika sätt där den inte utgör led i den inre satsen. Antingen står den som självständig mening eller är vidhängd en annan sats (eller annan icke satsformad mening). Den kan då vara:

a) led i den yttre satsen (initialt eller finalt annex; Annex § 2–9, 10, 15)

Per Ankarkvist, vad vet du om honom? [initial dislokation]

Han är rätt okänd, Per Ankarkvist. [final dislokation]

Per Ankarkvist är rätt okänd fortfarande, han. [final dubblering]

Han började skratta hejdlöst, ett skratt som snart fastnade i halsen. [fritt annex]

b) vokativfras, antingen annexliknande eller som självständig mening (Icke satsf. men. § 10–18)

Kom hit, *din lille gynnnare!*

Lille gynnnare, nu ska du komma hit med detsamma.

Doktorn!

Kära Pia!

c) expressiv nominalfras som självständig mening (Icke satsf. men. § 36)

Vilken fin tavla!

En sådan stor pelargonia!

d) icke satsformad mening i annan funktion (Icke satsf. men. § 27)

Geografi [text på etikett eller skylt]

Kraftiga marginals-kattesänkningar [rubrik]

Den hedervärde mördaren [titel]

Det är viktigt hur man ställer upp en dikt. *Kommatering, tankstreck och punkter*. Det är det som ger visionen åt det hela. (R)

Nominalfrasen kan vidare ingå som led i en flerledad icke satsformad mening (Icke satsf. men. § 38–39):

Inflation ingen lösning (S) [två nominalfraser]

Dessutom används nominalfrasen elliptiskt som självständig mening i synnerhet i många dialogsituationer (Ellips § 19):

– Vad har du där? – *Godis*.

§ 87. Definita och indefinita nominalfraser i olika syntaktiska funktioner.

I de flesta syntaktiska funktioner kan både definit och indefinit nominalfras förekomma. Vissa begränsningar finns dock, och därutöver är den ena formen klart vanligare än den andra i vissa funktioner.

a) Egentligt subjekt

Som egentliga subjekt fungerar med marginella undantag bara indefinita nominalfraser (samt interrogativa och expressiva; Eg. subj. § 2):

Det har rymt {*två kaniner*/**de två finaste kaninerna*/**Emmas kaniner*}.

Det gick {*en svag vind*/**den milda västan*} över fältet.

Det finns ännu {*kärlek*/**kärleken*} i världen.

b) Predikativ

Predikativ är i normalfallet svagt referentiella och indefinita (i många fall nakna nominalfraser; § 112, Predv § 5: 1):

Han är {*utbildningsminister*/*en duktig simmare*}.

Vi utsåg henne till *direktör* trots männens protester.

Definita nominalfraser förekommer som predikativ i särskilda fall, såsom när predikationen gäller identiteten mellan subjektets och subjektspredikativets referenter (Predv § 5: 2):

Jag är faktiskt *personalchefen*.
 På vårt kontor är han *den store fixaren*.
 Är detta *personalchefen i egen hög person*?

c) Vokativfraser

I funktion som vokativfraser är nominalfraser normalt definitiva:

Docenten! Hovmästaren! Tjejen där! Chefen! Herrn! Farsan! Löjtnanten! Syran!

Även många vokativfraser utan explicita definitiva markörer som *pappa*, *mamma*, *klantskalle* och sådana med fast apposition som *doktor Svensson* har definit betydelse (§ 7).

d) Dislokation

Definita nominalfraser samt indefinita nominalfraser med generisk betydelse kan dislokeras initialt eller finalt och åsyftas med kongruensböjt anaforiskt pronomen. Detta är inte möjligt med indefinita nominalfraser som har specifik betydelse (Annex § 9).

Bilen, den har jag ingen glädje av längre.
 Jag har ingen glädje av den nu längre, *bilen*.
Bilen, den är vår tids gissel.
En bil, den måste ju kunna styras.
 **En svart bil*, den skuggade oss hela vägen hem.

Däremot kan indefinita nominalfraser med icke-specifik betydelse dislokeras, varvid det anaforiska pronomenet i den följande satsen är icke kongruensböjt *det* (Annex § 9):

En bil, det skulle jag vilja ha.
En bil, det hade jag köpt redan 1929.

e) Objekt och rektion i lexikaliserade förbindelser

I lexikaliserade förbindelser anger nominalfrasen snarare begreppet än den klass av referenter som definieras med begreppet (svagt referentiell betydelse, jfr § 113). I de flesta fall är nominalfrasen indefinit. Individuativa nominalfraser har i de flesta fall naken form, vilket medför att det i många fall är svårt (och för denna kategori mindre väsentligt) att avgöra om nominalfrasen skall uppfattas som individuativ eller dividuativ:

ta *semester*, laga *mat*, äga *rum*
 på *skoj*, med *avsikt*, ur *led*
 slå *en lov*, på *en höft*

Men i andra lexikaliserade förbindelser har den definitiva formen fixerats, t.ex.:

vara från *vettet*, ge ngn *sparken*, tappa *sugen*, lätt på *foten*, i *ropet*, ha ngt på *hjärtat*, ta *chansen*, ta *livet* av ngn, föra ngn bakom *ljuset*, för *tillfället*

f) Subjekt och possessivattribut

Frekvensen för definit nominalfras är förhållandevis hög i subjekt och possessivattribut, eftersom led med tematisk funktion och hög prominens ofta fungerar syntaktiskt som subjekt eller possessivattribut (§ 11, Subj. § 30). Detta gäller i synnerhet talspråket, där det vanligaste subjektet är ett definit pronomen.

Utöver (a)–(f) förekommer mer eller mindre kategoriska krav på definit respektive indefinit nominalfras i mindre, speciella syntaktiska kategorier, t.ex. definit nominalfras i det distributiva attributet i nominalfraser som anger pris eller frekvens (*12 kronor litern*, § 72 not 2; *tre gånger i veckan*, Advl § 102) och i vissa slag av fast apposition (*mina vänner djuren, herr Svensson*, § 72–73), indefinit nominalfras i rektion efter prepositionen *per* (*tre kronor per äpple*) och i vissa slag av deskriptiva genitivattribut (*tre kilometers avstånd*, § 50).

§ 88. Blockled. Nominalfrasen är ett blockled, dvs. den kan i princip inte splittas utan måste hållas ihop placeringsmässigt som en helhet:

Han har träffat *pojarna från Örebro*.

Pojarna från Örebro har han träffat.

**Från Örebro* har han träffat *pojarna*.

**Pojarna* har han träffat *från Örebro*.

Det är *franska viner* vi satsar på.

*Det är *franska* vi satsar på *viner*.

*Det är *viner* vi satsar på *franska*.

Ju fler kunder vi skaffar oss där desto bättre är det.

**Ju fler* vi skaffar oss *kunder* där desto bättre är det.

Från huvudregeln att nominalfrasen fungerar som ett blockled finns det följande undantag:

1. I indefinit nominalfras med kvantitetsattribut kan delen som normalt följer på kvantitetsattributet stå som satsbas eller brytas ut, om nominalfrasen fungerar som bundet led i verbfrasen (vanligen objekt eller egentligt subjekt). Konstruktionen är vanligast i talspråk och ledigt skriftspråk. I exemplen nedan anger tecknet [-] ordinarie plats för det led som brutits ut eller står som satsbas.

Bil har jag *ingen* [-].

Romantiska böcker om gångna tider har jag {*inga/många/två tusen*} [-].

Det är *polska hästar* han har så *förskräckligt många* [-].

Vad var det du sa att du hade *så många* [-] därhemma?

Rödvin står det *två flaskor* [-] i skafferiet.

Bilar kunde Gustav inte ha sett *många*. (R)

Kosovoalbaner kommer nu *nästan inga* [...]. (S)

Biografer har vi *ytterst få*. (T)

Vävare och stickare känner jag *en hel del*. (T)

I mindre utsträckning kan nominalfras med restriktiva adjektivattribut splittras på samma sätt:

Margarin har jag bara *kalorifattigt* [-].

Cyklar har jag bara *treväxlade* [-].

Den del av nominalfrasen som står skild från sitt attribut har en sådan form att den – utan attributet – skulle kunna fungera som nominalfras i den aktuella satsen. Bestämningar som på ett eller annat sätt är avhängiga av det framförställda attributet står obligatoriskt kvar efter detta:

**Romantiska böcker* han kan få tag på köper han *alla* [-].

Romantiska böcker köper han *alla* [-] han kan få tag på.

**Tidningar åt gången* köper han alltid *tre* [-].

Tidningar köper han alltid *tre* [-] åt gången.

**Cyklar* han kunde få tag på köpte han *de enda* [-].

Cyklar köpte han *de enda* [-] han kunde få tag på.

Normalt skall en välformad nominalfras bildas om de splittrade delarna i (1) församman, men särskilt i talspråk gäller inte alltid denna restriktion:

a) Den del av nominalfrasen som utgör satsbas eller är utbruten kan utgöras av det definitiva pronomenet *det*, det interrogativa *vad* eller det relativa *vilket*, med ett korrelat (respektive tänkt svar) som bildar en välformad fras med den andra delen:

Jag såg efter om jag hade någon bensin, *det* hade jag bara *två liter* [-]. [jfr: *två liter det]

Vad har du *en hel del* [-], sa du? [jfr: *en hel del vad]

Böcker, *vilket* jag aldrig hade skaffat *några* [-], var inget problem, sa han. [jfr: *några vilket]

Det har jag nog aldrig träffat *någon*. (T) [jfr: *någon det]

Användningen av neutrum singularis av pronomenen visar att nominalfrasen uppfattas som svagt referentiell (jfr § III). Även vid initial dislokation:

Bil, *det* har jag *ingen* [-].

Cyklar, *det* har jag bara *treväxlade* [-].

Konservöppnare, *det* har jag *en gammal* [-] därute.

b) Nominalfras med definit attribut kan i ledigt språk splittras på motsvarande sätt, och också här har substantivet obestämd form:

Margarin har jag bara *det här* [-]. [jfr: det här margarin-et]

Cyklar har jag bara *de här* [-]. [jfr: de här cyklar-na]

c) I talspråk kan också andra slags konstruktioner förekomma där satsbasen eller det utbrutna ledet specificeras semantiskt av ledet i slutfältet utan att de kan sammanföras syntaktiskt:

– Har ni någon biograf? – *Det* har vi bara *Röda Kvarn*. [jfr: *Röda Kvarn *det*]
Kläder hittar jag bara *tröjor*. [jfr: *tröjor *kläder*]
En sådan vän som Birgit var känner jag inte *många*. (S)

Den del som enligt (1) kan stå som satsbas eller brytas ut kan också vara underförstått led i en relativ bisats, med korrelerat i matrissatsen:

Mannen [...] lyckas [...] år ut och år in bo på hotell, äta gott på restauranger, köpa kapitalvaror på kredit, hyra bilar och överskrida *checkkonton* som han skaffar *nya* ideligen. (S)

2. I nominalfras med efterställt attribut är i vissa fall blockledskaraktären oklar efter huvudordet.

a) Ett prepositions- eller adverbattribut i en nominalfras som står som subjekt eller objekt kan i många fall syntaktiskt frigöras och placeras som adverbial i verbfrasen (adverbialiserat attribut, se vidare Advl § 34):¹

Handeln har ökat med Frankrike. Med Frankrike har *handeln* ökat. Jfr: *Handeln med Frankrike* har ökat.

Emellertid har *ingen export* förekommit dit under kriget. Dit har *ingen export* förekommit under kriget. Jfr: *Ingen export dit* har förekommit under kriget.

Någon export har vi inte haft dit under kriget. Dit har vi inte haft *någon export* under kriget. Jfr: *Någon export dit* har vi inte haft under kriget.

När ett prepositionsattribut väl är adverbialiserat på detta sätt, kan dess preposition i många fall stå isolerad från sin rektion (jfr Advl § 32, 72):

Frankrike har *handeln* ökat med.

Eftersom prepositioner eljest knappast isoleras ur attribut, kan splittrade nominalfraser som de följande betraktas som fall av adverbialisering av attribut (jfr Satsbaser § 5 not 3 och 4):

Den historien skulle jag gärna vilja höra *slutet på*.

Honom måste du absolut läsa *den senaste boken* {av/om}.

b) Bisatser som efterställda attribut kan eller måste postponeras (se vidare Postp. led § 3):

Den vill jag prata ett par ord med *som rev ner rosenspaljén i går*.

Det har ringt *en orolig förälder* i dag *som ville prata med dig*.

Present får du av mamma, *som jag har betalat en del i!* (S)

Vad har han *som jag inte har?* Jfr: **Vad som jag inte har har han?*

Jag stöder inte *den idén* längre *att vi ska flytta in till stan*.

Den uppfattningen har jag *att reser jag till ett främmande land så får jag lära mig det landets språk*. (T)

I mindre utsträckning gäller detta också infinitivfraser (även prepositionsinledda; jfr Postp. led § 3):²

Jag stöder inte *idén* längre (*om*) att flytta till stan.

c) Under vissa betingelser kan ett led ur ett satsformat attribut lyftas ut vid satsfläta (Satsbaser § 13):

Mjölk är det *många som dricker* [-] här.

¹ Däremot kan inte nominalfrasen splittras om den står t.ex. som rektion i bundet eller fritt adverbial:

**Om honom* har jag snubblat på *inte mindre än två böcker*.

Om honom har jag {beställt/*bett om} *två böcker*.

I konstruktioner med det interrogativa *vad* plus prepositionsfras med *för* kan prepositionsfrasen placeras antingen på satsledets (t.ex. objektets) plats eller som bundet adverbial (Huvudsatser § 61):

Vad har ni sålt {*för några bilar* i dag/i dag *för några bilar*}? Jfr: *Vad för några bilar* har ni sålt i dag?

² Också efterställda attribut med annan struktur postponeras i vissa fall, särskilt om de innehåller en sats eller en infinitivfras (jfr särskilt Postp. led § 3 not 1):

Vad behöver du *av allt jag har lagt fram*?

Betydelse § 89–118

§ 89. Översikt. I nominalfrasens betydelse kan särskiljas följande komponenter:

a) deskription, dvs. klasstillhörighet, beskaffenhet, relationer (uttrycks framför allt med substantiv samt framförställda deskriptiva och possessiva samt efterställda attribut)

b) kvantitet (anges framför allt med kvantitetsattribut av olika slag och med numerus)

c) referentialitet, bl.a. lyssnarens möjlighet att identifiera det som betecknas med nominalfrasen (hänger nära samman med species och definitiva attribut)

Deskriptiv betydelse § 90–91

§ 90. Klass, beskaffenhet, relation. Nominalfrasen beskriver referenten (den eller det som utpekats med nominalfrasen) på i princip tre sätt: (a) genom att ange till vilken klass (typ, art) av referenter som den avsedda referenten hör, (b) genom att ange vilken beskaffenhet den avsedda referenten har, och (c) genom att ange i vilken relation den avsedda referenten står till andra nämnda eller underförstådda referenter.

Det är bl.a. denna deskriptiva betydelse hos nominalfrasen som gör det möjligt

för lyssnaren att begripa vem eller vad som avses med nominalfrasen (referensen, § 93–118). I många fall har emellertid talaren fler syften med sin beskrivning än att utpeka referenten (tydligast vid icke-restriktiva bestämningar, § 95), och i vissa fall är utpekandet av underordnad vikt (svagt referentiell betydelse, § 111).

a) Klass

Det är framför allt med det substantiviska huvudordet som referenten beskrivs som tillhörande en viss klass eller sort av referenter: substantivet talar om vad referenten är för något. I nominalfrasen *en svensk cykel* anger substantivet att referenten tillhör det slags referenter som benämns ”cykel”.

Ett egennamn kan ses som en beteckning på en klass som omfattar bara en referent, en klass som inte har några andra definierande egenskaper än att den bär just det egennamnet (jfr Egenn. § 2).

b) Beskaffenhet

Den betecknade referenten beskrivs med avseende på beskaffenhet särskilt med ett adjektivattribut vars huvudord är ett karakteriserande adjektiv eller ett adjektiviskt particip (Adj. § 6, Pcp § 2, 6, 28). I nominalfrasen *en svart cykel* anger talaren att en referent av typen cykel har egenskapen att vara svart.

Egenskaper kan också anges med relativa bisatser och andra efterställda attribut: *en cykel som är svart, en syster som spelar piano, en klänning i blått*.

c) Relation

Den avsedda referenten kan beskrivas genom att talaren hänvisar till en annan referent som den avsedda referenten har en viss relation till.

Relation till annan referent kan anges med prepositionsattribut eller possessivattribut. Vilken relation det är fråga om framgår av huvudordets egen betydelse (om det är ett relationellt substantiv) och/eller av prepositionen.

en släkting till Karin [en person som är släkt med Karin]

locket på burken, burkens lock [det föremål som är lock på burken]

uppfostran av det egna barnet, det egna barnets uppfostran [den process som består i att uppfostra det egna barnet]

Johans mössa [mössan som tillhör Johan]

boken {i lådan/från moster/om Strindberg}

Adjektivfraser vilkas huvudord har klassificerande betydelse (Adj. § 7) kan ofta sägas ange en relation till en klass av referenter som anges i adjektivets stam:¹

stockholmska kommunalpolitiker [kommunalpolitiker som verkar i Stockholm]

portugisiskt garn [garn från Portugal]

ekonomiska problem [problem (som har att göra) med ekonomin]

Vissa adjektivfraser är på grund av sin form (superlativ eller komparativ), sina bestämningar eller sin inneboende betydelse relationella. Den referent eller mängd av referenter som de sätter nominalfrasens referent i relation till kan vara nämnd eller underförstådd.

den största bilen (av alla bilarna), en större bil (än den där), en lika stor bil (som den där), en alltför stor bil (för min ekonomi), den bortre bilen (av de där två), en annan bil (än den där), den ena bilen (av de där två), den fjärde bilen (av dem som kom)

En relationell karakteristik av referenten kan också göras t.ex. med infinitivfraser med underförstått led (§ 76) eller med relativa bisatser (§ 52):

en vän att anförtro sina bekymmer åt, en stol för dig att ställa krukan på
en bok jag gärna vill läsa, han som hämtade datorn

Attributets satsform gör det möjligt att ange vilken som helst relation mellan hela nominalfrasens referent och en annan referent:

en snickare, vars bror min fru var förlovad med innan hon träffade mig

På liknande sätt kan participfraser och adjektivfraser med egna bestämningar karakterisera nominalfrasens referent genom att ange relation till andra referenter:

ett hus byggt av kommunen själv, en tidning fullt jämförbar med Dagens Nyheter
ett av kommunen själv byggt hus, en med Dagens Nyheter fullt jämförbar tidning

¹ Funktionsmodifierande adjektiv, t.ex. *legal* i nominalfraser som *legal hyresgäst* (Adj. § 12), anger att den betecknade referenten har en egenskap just som medlem av substantivets klass. Modala adjektiv, t.ex. *möjlig* (Adj. § 13), anger med vilken sannolikhet referenten tillhör den klass som substantivet betecknar. Med vissa adjektiv eller particip karakteriseras referenten som tillhörande den av substantivet angivna referentklassen vid en annan tid än tiden för satsen i övrigt:

den f.d. stinsen, den förutvarande presidenten, min dåvarande fru, din blivande svärson

ANM. Åtskillnaden mellan klasstillhörighet och beskaffenhet är vagt intuitiv och bärs framför allt upp av ordklassdistinktionen substantiv (som i typfallet lägger tyngdpunkten vid klasstillhörighet) : adjektiv (som i typfallet lägger tyngdpunkten vid beskaffenhet). Substantiven kan då ses som namn på en klass (typ, art) och hänvisar inte till klassens definierande karakteristika utan snarare till dess prototypiska medlemmar, sådana dessa nu är. Många menar å andra sidan att en klass alltid är definierad av de egenskaper som medlemmarna har gemensamma. I exemplet *en dyr cykel* definierar både 'dyr' och 'cykel' sin klass, och den betecknade referenten är en medlem av dessa båda klassers skärningsmängd. Det kan också noteras att vissa adjektiv fokuserar på klasstillhörighet snarare än på beskaffenhet i egentlig mening (*svensk medborgare*) och att substantivet i vissa användningar lyfter fram beskaffenheten snarare än referensen till en viss klass: *Han är tenor*.

Också relation är svår att skilja från de andra typerna av betydelse, eftersom relationen kan uppfattas som en egenskap: *en bok av Hemingway* har egenskapen att vara av Hemingway, *en säck med cement* har egenskapen att innehålla cement. En sådan egenskap kan sägas definiera en klass av referenter som alla har den angivna egenskapen, dvs. klassen av hemingwayska produkter och klassen av saker som innehåller cement.

§ 91. Olika referentklasser. Nominalfraser används prototypiskt för att beteckna personer eller föremål, men de kan också användas om andra typer av referenter. Vissa betydelseindelningar åtföljs av grammatiska olikheter. Nedan följer en översiktlig genomgång av olika sådana indelningar i referenttyper. Se mera detaljerat Subst. § 2–10.

1. Individuativ : dividual

Den individuativa nominalfrasen (i singularis) betecknar en avgränsad individuell referent. En sådan referent kan normalt också räknas, dvs. den kan men behöver inte finnas i flertal. En individuativ referent uppfattas som odelbar: om den delas, är den inte längre en referent av samma slag. Den dividuala nominalfrasens referent är ett ämne, en substans eller en abstrakt företeelse som uppfattas ungefär som en substans, t.ex. en sorts beskaffenhet eller tillstånd. En dividual referent kan inte räknas (även om det kan finnas mer eller mindre av den), och om den delas är delarna fortfarande av samma slag.

De flesta substantiv är till sin grundbetydelse antingen individuativa eller dividuala. Inte så få substantiv kan dock användas såväl med individuativ som med dividual betydelse (Subst. § 3–5).

Distinktionen individuativ : dividual i nominalfrasen visar sig framför allt i valet av kvantitetsattribut. Bara individuativa substantiv och pronomen kan numerusböjas. En nominalfras som inte har något substantiv, substantiviskt pronomen eller egennamn som huvudord (§ 19, 26) står normalt i neutrum om den har dividual betydelse, i utrum eller pluralis om den har individuativ betydelse (och då betecknar person, se (4) nedan).

Individuativ betydelse:

Där står {*en holländsk cykel/två holländska cyklar*}.

Där kommer *Stenkvist*.

Vet du {*vem/vilka*} som kommer?

Det kommer {*någon/några*} därnere.

Dividual betydelse:

Där står *litet färg*.

Kan du ge mig *lite Stomatol*.

Vet du *vad* föredraget ska handla om?

Jag tyckte jag hörde *något* där borta.

Dividual betydelse av singular nominalfras är nära besläktad med kollektiv betydelse av plural nominalfras. Olika substantiv har den ena eller den andra av dessa uttrycksmöjligheter utan större betydelseskillnad: *lite mandel* : *lite nötter*, *lite potatis* : *lite morötter*.

2. Exemplar : typ

En individuativ nominalfras används vanligen om en eller flera medlemmar av den klass som beskrivningen stämmer på (exemplarbetydelse), men den kan också användas om hela klassen eller arten eller om en sort eller underart (typbetydelse).¹ Distinktionen exemplar : typ spelar en roll vid val av uttryck med generisk referens, se nedan § 100, 110. Vissa substantiv tar andra pluralsuffix om referenten är ett exemplar än om den är en typ (*frö-n* respektive (för sorter) *frö-er*). Jfr också Subst. § 6.

Exemplarbetydelse:

Den här datorn köpte jag för tjugo år sedan.

Typbetydelse:

Klass, art: *Datorn* var inte i var mans bruk för tjugo år sedan.

Sort, underart: *Den här datorn* såldes mycket för tjugo år sedan.

3. Icke-kollektiv : kollektiv

En nominalfras i singularis har vanligen icke-kollektiv referens, men såväl individuativa som dividuativa nominalfraser kan också referera till ett kollektiv av individer. De flesta substantiv är till sin betydelse antingen icke-kollektiva eller kollektiva. Den individuativa, icke-kollektiva nominalfrasen *en ostyrig häst* kan jämföras med den individuativa, kollektiva nominalfrasen *en ostyrig hästflock*. Den dividuativa nominalfrasen *ohyran i rummet* är kollektiv, dvs. den betecknar en oavgränsad mängd individuella referenter, medan andra dividuativa nominalfraser, som *luften i rummet*, uppfattas som betecknande något mer eller mindre homogent och därmed icke-kollektivt. Distinktionen icke-kollektiv : kollektiv spelar in vid val av grammatisk eller semantisk kongruens (Adj. § 61, Predv § 13).

Icke-kollektiv:

Individuativ: en stor antilop, en stor trombonist

Dividuativ: mycket mässing, mycket värme

Kollektiv:

Individuativ: en stor flock, en stor orkester

Dividuativ: mycket ohyra, mycket småfolk

Plurala nominalfraser kan ha kollektiv betydelse, och detta kan inverka på valet av kvantitetsattribut och för vissa substantiv på valet av pluralform (§ 22–24, Subst. § 60):

Icke-kollektiv:

många bilar, många myggor

Kollektiv:

mycket bilar, mycket mygg

4. Animat : inanimat, manlig : kvinnlig

I grammatiken anges det på olika sätt om en nominalfras betecknar animat (besjälad) eller inanimat (icke-besjälad) individuativ icke-kollektiv referent. En nominalfras med animat referens kan dessutom ibland specificeras med avseende på biologiskt kön. Distinktionen visar sig i följande fall:

a) I val av vissa pronomen (Pron. § 36–37, 113, 154, 178):

Animat betydelse:

Vem ska komma härnäst? Var och en måste se om sitt hus. Man ska inte dräpa.

Någon måste göra något. [utan avseende på kön]

Han kommer. Hon kommer. [manligt respektive kvinnligt kön]

Inanimat betydelse:

Vad ska komma härnäst? Någon måste göra något. Den kommer.

b) I nominalfraser utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord, där singularis utrum samt pluralis anger animat referens och singularis neutrum inanimat individuativ referens (§ 19, 26):

Animat betydelse:

{En konservativ och en liberal/Konservativa och liberaler/De konservativa och liberalerna} har egentligen inte mycket gemensamt. Ingen har kommit. Alla har kommit. [utan avseende på kön]

Den konservative stödde förslaget. [manligt kön]

Den konservativa stödde förslaget. [kvinnligt kön]

Inanimat (dividuativ) betydelse:

Lite gult skulle passa bättre. Det konservativa i förslaget är uppenbart. Inget har kommit. Allt har kommit.

c) I optionell semantisk kongruens med predikativt led (§ 39, Predv § 13):

Animat betydelse:

Det där biträdet blev {stumt/stum} av förvåning.

AIK är fortfarande {obesegrat/obesegrade}.

Inanimat betydelse:

*Det där däckat är {stumt/*stum} av ålder.*

*Brevhögen är fortfarande {ofrankerad/*ofrankerade}.*

d) I optionell semantisk kongruens med partitivt attribut (§ 39):

Animat betydelse:

{En/Ett} av de nya statsråden skall tala.

Inanimat betydelse:

*{*En/Ett} av de nya förråden skall inredas.*

e) I böjningen av adjektiv, vissa perfektparticip och vissa pronomen i bestämd form singularis utrum (Adj. § 68, Pron. § 62, 198, 220–222, 236):

Animat betydelse:

Den {nye/nyanställda} kansliskrivaren är här. [manligt kön; optionell maskulinböjning]
Den {nya/nyanställda} kansliskrivaren är här. [kvinnligt kön eller utan avseende på kön]

Inanimat betydelse:

Den {nya/nyinköpta} laserskrivaren är sönder.

f) I många fall i valet av andra ord i satsen, t.ex.:

Animat betydelse:

Den pärmén står {hos/?vid} *kansliskrivaren*.
 Det är bra för *barnen* att {vistas/vara} utomhus även under vintern.

Inanimat betydelse:

Den pärmén står {vid/*hos} *laserskrivaren*.
 Det är inte bra för *trädgårdsmöblerna* att {stå/*vistas/?vara} utomhus under vintern.

5. Konkret : abstrakt

Distinktionen konkret : abstrakt är kognitivt betydelsefull men spelar mindre roll i grammatiken. Konkreta är referenter som har massa: personer, föremål, material etc., medan abstrakta referenter saknar massa: tider, egenskaper, processer, tillstånd etc. Många abstrakta substantiv erinrar semantiskt om verb och adjektiv, och de är också ofta avledda av verb och adjektiv. De kan därför som regel ta attribut som motsvarar subjekt eller verb- respektive adjektivbestämningar (se § 13, 15–16, 56 och Subst. § 12–15).

Konkret betydelse:

Larssons bil [Om nominalfrasen har konkret referent anger ofta possessivattributet ägare.]
 trädet vid skolan [Om nominalfrasen har konkret referent anger *vid*-fras ofta befintlighet.]

Abstrakt betydelse:

Larssons köp [Vid ett nomen actionis anger possessivattributet ofta samma roll – här agens – som subjektet vid motsvarande verb.]
 vanan vid skolan [Vid ett nomen qualitatis anger prepositionsfrasen ofta samma roll – här föremålet för vanan – som samma prepositionsfras vid motsvarande adjektiv.]

Vissa substantiv kan ha antingen konkret eller abstrakt betydelse och därför bilda såväl konkreta som abstrakta nominalfraser:

Hon parkerade borta vid *den andra skolan*.

Hon har alltid tillhört *den andra skolan*.

6. Mått

För att ange värde på en mätskala används nominalfras med måttssubstantiv och kvantitetsattribut:²

en meter, två timmar, 5 procentenheter

Sådana nominalfraser har en speciell syntaktisk distribution (§ 114).

Indefinita måttsangivande nominalfraser kan sägas ha det abstrakta måttet som referent. Definita sådana nominalfraser har i stället det mätta som referent. Då tar ibland måttssubstantivet en annan pluralform, se Subst. § 54.³

de två kilona, de sista hundra meterna, hans ena liter

¹ För dividuala nominalfraser är motsvarande distinktion mindre tydlig, men jfr t.ex.: *Sockret* [”exemplaret”: specifik mängd] *står i skåpet*. *Sockret* [typ: klassen] *är landets viktigaste exportvara*. *Det sockret* [typ: sorten] *anses mindre skadligt än det som används mest*.

² Ett annat sätt att ange mått är med avledda adjektiv (Adj. § 30) som deskriptiva attribut: *en treårig gran*, *en femmeters furuplanka*, *en tvåveckors studieresa*, *ett femvåningars hyreshus*.

³ En definit nominalfras som anger pris betecknar antingen de konkreta betalningsmedlen eller den abstrakta summan men inte varan med det åsatta priset: *Han betalade de två hundra kronorna och stack*.

Kvantitet § 92

§ 92. Antal och mängd. Med nominalfrasen kan talaren ange mer eller mindre exakt hur mycket eller hur många av det beskrivna som avses. Dels anges distinktionen ental : flertal med numerusböjning i huvudordet (om det är individuativt, Subst. § 3) och dess kongruensböjda bestämningar. Dels kan kvantiteten anges på olika sätt med attribut:

a) Antalsangivande pronomen eller grundtal som kvantitetsattribut vid individuativt substantiv i singularis eller pluralis:

{en/varje/ingen/någon/mången/en halv} bakelse

{två/några/få/inga/många/fler} bakelser

b) Mängdangivande nominalfras som kvantitetsattribut vid dividualt eller pluralt substantiv:

{litet/mycket/2 dl} grädde

{litet/mycket/ett stort bestånd} granar

Se vidare § 22–24, Pron. § 5, 123, 129, 137, 143, 157, 174–175, 185–190, 193, Räkn. § 10 samt Subst. § 3.

Referentialitet §93–II8

§ 93. Referentiella betydelser och deras relation till strukturen. Referentialitet är förhållandet mellan nominalfrasen och dess avsedda referent, dvs. den eller det som frasen skall utpeka i talarens och/eller lyssnarens bild av verklighetens eller textens värld. Den referentiella betydelsen är antingen definit, indefinit, svagt referentiell eller interrogativ.¹

a) Definit betydelse innebär att talaren utgår ifrån att lyssnaren kan identifiera den avsedda referenten i verklighetens eller textens värld med hjälp av nominalfrasens beskrivning och med hjälp av vad han redan vet om det sammanhang där referenten ingår. Definit betydelse uttrycks i de allra flesta fall med en syntaktiskt definit nominalfras, dvs. det finns något element som anger definitheten: ett definit attribut, bestämd form av substantivet eller av adjektiv i framförställt attribut, ett egennamn eller definit pronomen som huvudord (§ 3, 17, 18): *detta problem, tecknet, Anna, hon*.² Också den relativa nominalfrasen är definit, eftersom den alltid är anaforisk (jfr § 96).

b) Indefinit betydelse innebär att talaren inte utgår ifrån att lyssnaren kan identifiera den avsedda referenten. Med den indefinita nominalfrasen inbjuds i stället lyssnaren prototypiskt att etablera en verklig eller tänkt referent i sin föreställning om den verkliga världen eller i en fiktiv värld. Indefinit betydelse uttrycks med syntaktiskt indefinita nominalfraser, dvs. nominalfraser vilka saknar markörer som gör dem definitiva (§ 21):³ *en psykolog, fem flickor, sådan smörja, någon*.

Såväl definit som indefinit betydelse kan vara generisk, dvs. gälla alla de referenter som över huvud taget stämmer in på nominalfrasens beskrivning:

Definit generisk:

Pianot är ett stränginstrument. [= företeelsen piano som sådan]

Pianona är stränginstrument. [= alla pianon]

Indefinit generisk:

Ett piano är ett stränginstrument. [= vilket som helst piano]

Pianon är stränginstrument. [= vilka som helst pianon]

c) Svagt referentiell betydelse har en nominalfras vars betydelseinnehåll har större relevans än den klass av referenter som nominalfrasen betecknar. En sådan nominalfras är vanligen syntaktiskt indefinit och saknar ofta kvantitetsattribut (också när huvudordet annars brukar ha individuativ betydelse).

Han är *svensk mästare*.

Vi åker ofta *tåg*.

d) Interrogativ betydelse innebär att det är en referents identitet, beskaffenhet eller mängd som yttrandet gäller. Satsen där den interrogativa nominalfrasen står anger normalt ett sakförhållande som talaren antar gäller för åtminstone någon

eller något som passar in på den interrogativa nominalfrasens beskrivning. Där-
emot förutsätter talaren inte att identitet, beskaffenhet eller mängd för den inter-
rogativa nominalfrasens referent är känd. I den interrogativa huvudsatsen är det
i stället just detta som efterfrågas. I satsfogning med interrogativ bisats är det den
överordnade satsens predikat som anger just på vilket sätt referentens identitet,
beskaffenhet eller mängd är relevant: den kan efterfrågas, avgöras, vara likgiltig,
bero på något annat etc. Interrogativ betydelse uttrycks med nominalfras som
innehåller ett interrogativt ord.

Vad skriver Per om? [Talaren efterfrågar identiteten hos det som Per skriver om.]
Anders vet *vad* Per skriver om. [Anders känner till identiteten hos det som Per
skriver om.]

Nominalfraser med olika slags referentialitet kan användas för att ange en aktion
där nominalfrasens referent ingår som aktant (nominal satsförkortning, § 94).

¹ Litet vid sidan av indelningen i § 93 faller de expressiva nominalfrasernas betydelse (§ 36):

Vilka stora hjul!
En sådan stor traktor!
Men en sådan stor traktor det stod i skjulet!
Vilka stora hjul den hade!

Det speciella med den expressiva nominalfrasen är att talaren med den vill säga att det är
något anmärkningsvärt med den eller det som nominalfrasen refererar till. Den är släkt
med den svagt referentiella nominalfrasen på så sätt att den anmärkningsvärda egenskapen
är intressantare än referensen.

² Syntaktiskt indefinita nominalfraser med snarast definit betydelse är t.ex. *fel väg, höger sida, ovannämnd åtgärd*, med vissa relationella pronomen eller particip som attribut (§ 30: 4).

Sätt dig på *höger sida*. [Pron. § 224]
Han hittade inte *rätt jacka*. [Pron. § 227]
Den måste placeras på *ovannämnt kommunalt område*. [Pcp § 41]

³ Vissa syntaktiskt definita nominalfraser tillåter inte full identifikation av referenten, t.ex.
ena benet, hälften av veden (§ 97).

§ 94. Nominal satsförkortning. En nominalfras kan beteckna en aktant i en
aktion som för övrigt är underförstådd (enledad nominal satsförkortning). Till
strukturen kan nominalfrasen vara antingen indefinit (oftast), definit eller inter-
rogativ. I sin referens till aktanten kan den ha vilken som helst av de betydelser
som anges i § 93 (definit, indefinit, svagt referentiell eller interrogativ). I satsen
fungerar nominalfrasen på olika sätt, framför allt som subjekt, objekt eller rektion.
Den anger då den underförstådda aktionen, och dess kontext i satsen är därför
den som är typisk för infinitivfraser eller narrativa bisatser. Satsförkortningen kan
vanligen parafraseras med en infinitivfras eller narrativ bisats där nominalfrasen
ingår.

Fler kvinnliga chefer är en outnyttjad konkurrensfördel. (S) ≈ Att ha fler kvinnliga chefer är en konkurrensfördel.

Den nya amanuensen vore kanske inte så dumt. ≈ Att sätta den nya amanuensen på uppgiften vore kanske inte så dumt.

Det är praktiskt med *två datorer*. ≈ Det är praktiskt att ha två datorer.

Övergödningen av kustvattnen, *färre soptippar* och nedläggning av mindre jordbruk kan ha bidragit till minskningen av gråtrut och andra måsfåglar [...] (S)

Om en enledad nominal satsförkortning står som subjekt kongruensböjs inte subjektspredikativet efter nominalfrasen utan står i neutrum singularis oberoende av nominalfrasens genus och numerus:

Två datorer är praktiskt.

En ny, mindre bullrande kaffebryggare skulle vara fint.

En ny omgång löneförhandlingar skulle vara utomordentligt olyckligt för Sveriges del, löd hans besked. (S)

Om flerledade nominala satsförkortningar se Flerl. fraser § 10.

§ 95. Restriktiva och icke-restriktiva attribut. Till identifikationen av en referent bidrar de beskrivande delarna av nominalfrasen (§ 90, 93). Förutom huvudordet kan nominalfrasens deskriptiva attribut och kvantitetsattribut göra det möjligt för lyssnaren att förstå vilken referent som avses. I en given kommunikations-situation kan dock olika moment i beskrivningen vara olika viktiga för identifikationen. Attribut som är mer eller mindre nödvändiga för att lyssnaren skall hitta eller etablera den avsedda referenten i textens eller verklighetens värld kallas restriktiva: de används för att inskränka nominalfrasens referensmöjligheter. Attribut som ger extra upplysningar om en referent som ändå kan identifieras kallas icke-restriktiva.

Gränsen mellan vad som är restriktiva och icke-restriktiva inslag i nominalfrasens beskrivning är flytande. Den är oklar bl.a. därför att talaren ofta tillfogar i och för sig icke-restriktiva attribut för att påskynda eller underlätta en identifikation som är möjlig redan på basis av annat material. Talaren är inte alltid säker på vad lyssnaren behöver för att kunna identifiera den eller det som avses.¹

Distinktionen restriktiv : icke-restriktiv har bara i begränsad omfattning fått grammatiskt uttryck. Det är framför allt i de definitiva nominalfraserna som icke-restriktiva sidoupplysningar ofta kan skiljas från restriktiv information.² I viss utsträckning kan distinktionen anges med prosodiska medel. Om ett efterställt attribut är restriktivt hamnar ofta nominalfrasens starkaste betoning där och resten av nominalfrasen (t.ex. huvudordet) har svag betoning. Om ett efterställt attribut är icke-restriktivt kan detta förses med sin egen prosodiska struktur utan att påverka prosodin i resten av den överordnade satsen. Särskilt efterställda icke-restriktiva attribut som utgörs av eller innehåller satser anges i skrift gärna med komma eller ibland med tankstreck.

Han flyttade stolen(,) som stod till höger om tavlan. [Om den relativa bisatsen är restriktiv faller den starkaste betoningen på *tavlan* eller *höger*. I skrift undviks gärna komma framför relativsatsen. Om relativsatsen är icke-restriktiv kan meningens uttalas ungefär som en sekvens av två samordnade deklarativa huvudsatser.]

Han flyttade stolen(,) som just hade lagats(,) fram till pianot. [Om den relativa bisatsen är restriktiv faller den starkaste betoningen i nominalfrasen på *lagats* och satsen omges vanligen ej med komma. Om den är icke-restriktiv får *stolen* samma betoning som *lagats* och relativsatsen omges med komma. Dessutom uttalas då gärna relativsatsen med lägre tonhöjd och liksom klipps in i den omgivande satsen, som fortsätter på ungefär samma tonhöjd efter relativsatsen som där den avbröts före denna.]

Såg du flickan med den blåa cykeln? [Om flickan identifieras med hjälp av att hon hade en blå cykel faller den starkaste betoningen på prepositionsfrasen.]

Såg du flickan med sin gamla mamma? [Om prepositionsfrasen är icke-restriktiv får flickan och mamma ungefär samma grad av betoning.]

Ni som har lämnat in skrivningarna får gå hem nu. [Den starkaste betoningen hamnar i den restriktiva relativa bisatsen på *in* och *skrivningarna*.]

Du, som har varit i Antwerpen så många gånger, borde väl kunna ge en vettig förklaring. [Om den relativa bisatsen inte skiljer ut en tilltalad från en annan får *du* ungefär lika stark betoning som det mest betonade ordet i relativsatsen.]

Också framförställda attribut utmärks ofta som restriktiva eller icke-restriktiva med prosodin, men här är den prosodiska skillnaden oftast liten. I enstaka fall kan dock kontrastiv betoning falla på restriktiva attribut, och långa icke-restriktiva attribut kan få en prosodi respektive interpunktion som anger inskott och som visar att det rör sig om en sidoupplösning.

Han köpte de gröna stolarna (och inte de röda). [Det restriktiva *gröna* betonas särskilt för kontrastens skull.]

Denna – av mig i flera år kritiserade – verksamhetsplan har nu satts i verket. [Participfrasen är ett icke-restriktivt attribut som kan ges egen prosodi på lägre tonhöjd samtidigt som melodikurvan som började med *denna* fortsätter vid huvordet som om inskottet inte hade funnits.]

Kvantitetsattribut efter definitiva attribut är alltid icke-restriktiva och kan därför inte bära kontrastbetoning: *de två stolarna*, *hans två stolar*. När nominalfrasen har ett egennamn som huvudord är de deskriptiva attributen vanligen icke-restriktiva (Egenn. § 19): *den oroliga Anna*; *Anna, som hade lämnat in sin skrivning*. Undantag utgör attribut som inskränker referensen till en del eller aspekt av det som betecknas med egennamnet (jfr Egenn. § 19, 4 not 4):

Engelsk följetong om en lantbrukarfamilj på en gård i *norra England*. (S)

Den unge Lundkvist blev ofta betraktad som framtidsromantiker [...]. (R)

[...] men *det Stockholm de har skildrat* – finns det egentligen? (R)
 Men *den Sofia som hon nu såg* verkade inte lika stadga längre [...] (R)

Undantag utgör också många attribut till substantiverade egennamn (Egenn. § 19):
de Birgittor som är födda i augusti.³

När ett possessivattribut följs av ett restriktivt deskriptivt attribut är det deskriptiva attributet överordnat det possessiva vid tolkningen:

husets {nya/sista/högra} torn ['det {nya/sista/högra} av husets torn', inte 'det torn som hör till huset av de {nya/sista/högra} tornen']

Lös apposition är icke-restriktiv, medan fast apposition vanligen är restriktiv (§ 64). Nominalfras med lös apposition har ungefär samma prosodi som nominalfras med icke-restriktiv relativ bisats, medan den fasta appositionen tar nominalfrasens huvudbetoning på liknande sätt som den restriktiva relativsatsen. Nominalfras med fast apposition tar vanligtvis genitiv-s bara på appositionen (§ 71), medan genitivsuffix kan användas vid både huvudord och apposition om appositionen är lös (§ 67).

En definit nominalfras med restriktiv relativ bisats kan ha en annan struktur än andra definitiva nominalfraser: antingen obestämd form av substantivet samt determinativt *den* (också direkt före substantivet), med rätt högt stilvärde, eller determinativt *den* direkt före bestämd form av substantivet, med lågt stilvärde (§ 4).⁴ Om den relativa bisatsen är icke-restriktiv har den definitiva nominalfrasen alltid sin normala form (Bisatser § 23).

Restriktiv relativ bisats:

Han ringde upp *den adjutant som tjänstgjorde vid tillfället*. [mest i formellt och neutralt skriftspråk]

Han ringde upp *adjutanten som tjänstgjorde vid tillfället*. [neutralt och ledigt skriftspråk, talspråk]

Han ringde upp *den adjutanten som tjänstgjorde vid tillfället*. [ledigt skriftspråk, talspråk]

Icke-restriktiv relativ bisats:

Han ringde upp *adjutanten, som för tillfället var tjänstledig*.

Restriktiv relativ bisats kan sakna inledare framför subjekt (Bisatser § 19):

{den adjutant/adjutanten} (som) han hade ringt upp

¹ I många sammanhang kan också substantivet förefalla icke-restriktivt, dvs. ge en sidoupplysning. Detta är ofta fallet t.ex. i definitiva nominalfraser med demonstrativt pronominent attribut (se Pron. § 81).

Jag träffade Andersson, men *den skurken* ville inte ge mig besked.

Hon köpte omedelbart upp konkurrentens företag, men *denna åtgärd* löste inte problemen.

På samma sätt har ett substantiv i en nominalfras som predikativ ibland endast svagt restriktiv funktion utöver vad som är givet i subjektet (Predv § 30):

Ulrika är *en varm kvinna*.

Göran och Rune är *duktiga karlar*.

² För indefinita fraser med specifik referens (§ 109) förefaller distinktionen restriktiv : icke-restriktiv ofta upphävd eller irrelevant:

Vi såg *två bruna, smutsiga elefanter med stora betar*.

Han bar *en kartong full med äpplen*.

I andra fall är satsen (i skrift) snarast flertydig, varvid det i tal ofta är möjligt att göra en prosodisk skillnad mellan restriktiv och icke-restriktiv betydelse:

Varje åkeriägare har *några lastbilar som kan hyras in av armén vid större övningar*. [Restriktiv betydelse: endast några av alla de lastbilar som en åkeriägare äger kan hyras in av armén, *några* är gärna betonat; icke-restriktiv betydelse: alla de lastbilar som en åkeriägare äger kan hyras in av armén, *några* är obetonat.]

I indefinita nominalfraser med icke-specifik referens (§ 108) torde däremot alla de deskriptiva attributen vara restriktiva:

Såg du *någon röd tröja med V-ringning*?

Jag ska köpa mig *en röd tröja med V-ringning*.

³ Egennamn kan lexikaliseras tillsammans med sitt restriktiva attribut till ett flerledat egennamn:

Lilla Essingen, Svenska Pelle, Skånes Fagerhult, Hedlund i Rådom

⁴ Språkvårdare rekommenderar i skrift antingen den entydiga konstruktionen med obestämd form (*den (äldsta) adjutant som ...*) eller konstruktion som annan nominalfras (*adjutanten som ..., den äldsta adjutanten som ...*).

Definitet § 96–106

§ 96. Översikt. Semantiskt definit är den nominalfras vars avsedda referent talaren utgår ifrån att lyssnaren skall kunna unikt identifiera med hjälp av nominalfrasens beskrivning och sin kännedom om det sammanhang där referenten tänks ingå, identifikationsramen. Inom denna ram refererar den definitiva nominalfrasen normalt uttömmande till alla de referenter som passar till beskrivningen, oavsett om det är en eller flera referenter som avses.¹ Identifikationsramen kan vara av två principiellt olika slag.

För det första kan identifikationsramen utgöras av den situation (rum och tid) där nominalfrasen yttras (deixis). Denna deiktiska ram kan uppfattas snävare eller bredare. Den omfattar i första hand det konkreta rummet, synligt och hörbart för talare och lyssnare i talögonblicket.

Ge mig (*den där*) *saxen*!

Den kan emellertid också omfatta en större del av lyssnarens och/eller talarens tidsliga och rumsliga värld (jämför betydelsen av *här*, *nu*, Advb § 16–18). *Hunden*

tolkas kanske inom ramen av talarens hushåll, *kyrkoherden* med talarens hemort som identifikationsram. Om någon frågar *Vad sa kungen?* förutsätter han en identifikationsram som innefattar talögonblickets tid och rumsligt omfattar hela det land där samtalet utspelar sig. På samma vis identifieras *ekvatorn* med jordklotet (där de talande befinner sig) som identifikationsram och *solen* med de talandes solsystem som identifikationsram. I skrift kan talaren visserligen hänvisa till det konkreta rum han uppfattar i skrivögonblicket men måste ofta ta hänsyn till att läsaren befinner sig i ett annat rum vid en annan tidpunkt.

En nominalfras har definit generisk betydelse när den talande förutsätter ett maximalt, universellt rum som identifikationsram, ett rum där *elefanten* (med typbetydelse, i ett uttryck som *Elefanten är ett däggdjur*) eller *elefanterna* (i uttryck som *Elefanterna lever framför allt i Afrika och Indien*) uttömmande betecknar alla djur som passar in på beskrivningen.²

För det andra kan identifikationsramen frammanas med den språkliga kontexten, och det rum som då aktualiseras kan antingen vara fiktivt eller avses existera i verkligheten. När en referent identifieras inom ett sådant rum talar vi om anafor.³

På tåget träffade vi en tysk och två turkar. *Tysken* hette Dieter.

På tåget träffade vi två turkar. *Dessa människor* visade sig vara högst charmerande. Johan hade fått en leksaksbil, men *hjulen* ville inte snurra.

Deixis och anafor kan vara direkt eller indirekt. Vid direkt deixis betecknas någon eller något som ingår i det deiktiska rummet utan hänvisning till någon annan referent. Indirekt deixis betecknar någon eller något som kan identifieras därför att det är unikt relaterat till något som ingår i det deiktiska rummet. Vi kan exempelvis veta vilken tid *nästa vecka* är om vi vet i vilken vecka talögonblicket ingår. Vid direkt anafor betecknas någon eller något som redan har språkligt etablerats i det textuella rummet genom ett korrelat till det anaforiska uttrycket. Indirekt anafor betecknar någon eller något som kan identifieras därför att det står i unik relation till något som redan etablerats i det textuella rummet, som när vi vet vilken tid *den följande veckan* är om vi vet vilken tänkt eller verklig vecka som fokuseras i texten.

Anaforen kan vara grammatiskt fri eller bunden. Bunden anafor (Pron. § 86, 101, 107) är typisk framför allt för reflexiva, reciproka och relativa nominalfraser. Den syntaktiska relationen till korrelatet är här på olika sätt underkastad grammatiska begränsningar. Fri anafor (jfr Pron. § 42, 66, 80) är typisk för 3 pers. personliga pronomen, substantiv med bestämd form och för nominalfraser med demonstrativt pronomen. Här finns det vanligen inga klara grammatiska begränsningar på relationen mellan korrelatet och det anaforiska uttrycket.⁴

¹ Det är alltså lyssnaren som skall kunna identifiera referenten i verkligheten eller i en textvärld. Att talaren kan identifiera en specifik referent ger honom inte rätten att använda definit nominalfras.

Jag såg *en älg* i går. [Talaren vet vilken älg som avses, men inte lyssnaren.]
 Jag såg *älgen* i går. [Talaren och lyssnaren vet båda vilken älg som avses.]

Det som påstås i satsen ingår inte i identifikationsramen:

Jag har hört att du har *en kungsboa* i ditt terrarium.
 Du skrev visst *en avhandling om luftföreningar* för några år sedan.
 Styrelsen har sagt ja till *ett fjärde laboratorium*.
 Jag växte upp i *ett liberalt hem*.

Här skulle kungsboan respektive avhandlingen kunna identifieras genom indirekt anaför via subjektet, men eftersom det sambandet etableras först genom det som påstås får inte dessa nominalfraser definit form i dessa satser. Däremot kan ett presupponerat samband anges i samma sats och ge definit nominalfras:

I slutet av 1700-talet var *kungen* enväldig i Sverige. [Det presupponeras att Sverige hade en (enda) kung.]
 Jfr: I slutet av 1700-talet hade Sverige *en enväldig kung*. [Det påstås att Sverige hade en kung.]

Ibland lämnar talaren med en indefinit nominalfras rematisk information om en referent som lyssnaren redan kan identifiera. Talaren säger något nytt, i sammanhanget relevant, om referenten eller en viktig aspekt av referenten. Det är beskrivningen som är det nya.

Informationen nådde först i går *en förvånad styrelse*.
 I dörren möttes vi av *en bedrövad Pelle Sundin*.
 Fredrik kan inte sägas upp, dvs. han kommer också fortsättningsvis att ha *ett jobb där han gör mer skada än nytta*.
 Jag pratade med doktor Hellstrand och fick ett råd av honom. Eftersom det var *en läkare som sa det så ...*

Jämför definita nominalfraser som ger icke-rematisk beskrivning av en känd referent (Pron. § 50):

Jag såg doktor Olsson i går, men *den skurken* hälsade som vanligt inte.
 Vi har talat med kungaparet och i varje fall *drottningen* hade inget att invända.

² Som en särskild variant av generisk innebörd kan man uppfatta distributiv eller generaliserande betydelse: 'för varje X eller för vilken X som helst gäller att ...'. Sålunda används bestämd form i pris- och frekvensangivelser som de följande:

20 kronor {stycket/paret/lådan/metern}
 2 gånger i {timmen/veckan}

³ Ibland överlåter talaren åt lyssnaren att göra en rimlighetsbedömning för att identifiera referenten:

Sätt dig vid *fönstret* när du syr, så ser du bättre. [= ett fönster, nämligen det lämpligaste, t.ex. det ljusaste eller det som är närmast det ställe där symaskinen nu står]

Sådana fall övergår utan skarp gräns i de fall där definit nominalfras kan användas fastän referenten inte är helt identifierbar, t.ex. *ont i armen* (§ 97), förmodligen därför att den exakta identifieringen är ointressant.

Det kontextuella och det deiktiska rummet kan sammanfalla eller överlappa:
 Peter var för första gången i *huvudstaden* och såg *kungen*.

Identifikationsramen kan här utgå från textpersonen Peter, hans tid och rum, eller från de samtalande, talaren och lyssnaren, och deras tid och rum. Om Peter och de samtalande lever i samma land vid samma tid blir det ointressant om identifikationsramen är deiktisk eller kontextuell (det blir samma kung och samma huvudstad).

⁴Syntaktiskt indefinita nominalfraser utpekar ofta en eller flera (men ej alla) referenter som tillhör en deiktiskt eller anaforiskt given urvalsgrupp:

Kan någon öppna *ett fönster*? [nämligen av de givna fönstren i det aktuella rummet]
 Jag måste stanna. Det verkar som om *ett hjul* sitter löst. [nämligen av hjulen på den i situationen givna bilen]
 Det blev efter hand varmt i föreläsningssalen, men som väl var öppnade någon *ett fönster*. [nämligen av de givna fönstren i den nämnda salen]
 Johansson stannade bilen och steg ur, och mycket riktigt satt *ett hjul* löst. [nämligen av hjulen på den nämnda bilen]

§ 97. Ofullständig identifikation: *hälften av veden*. I vissa fall används definit nominalfras utan att lyssnaren kan veta vilken av ett litet antal möjliga referenter som avses. Talaren bedömer det då som mindre viktigt att exakt identifikation kan ske. Inte minst gäller detta när det är fråga om kroppsdelar eller liknande.

Kalle hade ont i *benet*. [= ett av benen]
 Jag träffade Pelle. *Armen* hade gått ur led för honom när han skulle köra in höet. [= en av armarna]
 Olle är med bilen på verkstaden. Han hade fått något fel på *dörren*. [= en av dörarna]
 Jag blev påkörd när jag svängde in från Esplanaden. Han träffade mig i *bakskärmen*. [= en av bakskärmarna]

Vissa uttryck för del anges obligatoriskt eller optionellt med en definit nominalfras, fastän lyssnaren inte kan veta exakt vilken del det är fråga om. Den definitiva nominalfrasen används här vanligen när helheten är identifierbar för lyssnaren men ibland också eljest.

{hälften/*en hälft} av veden, {majoriteten/en majoritet} av pojkarna, {flertalet/ett flertal} av pojkarna, {merparten/?en merpart} av pojkarna, {lejonparten/*en lejonpart} av bytet, {tredjedelen (fjärdedelen etc.)/en tredjedel (en fjärdedel etc.)} av veden, {den ena soffan/*en soffa} av de två han köpte vid auktionen, {större delen/?en större del} av klassen, (den) största delen av klassen, de äldsta ekarna
 {hälften/*en hälft} av lite ved som jag har liggande, {tredjedelen/en tredjedel} av en femteklass på Tunaskolan¹

Dessutom bildar vissa pronomen som anger del av en helhet definitiva nominalfraser när helheten är unikt identifierbar, utan att delen kan identifieras (Pron. § 228, 134 not 1):

Ena:

Han har ont i *ena benet*. [Lyssnaren har två ben att välja på men kan inte veta vilket ben utsagan gäller.]

Endera (och andra pronomen på *-dera*):

Ta *ettdera jobbet*! [Lyssnaren vet vilka jobb som är på tal men inte mera.]

Halva:

Hon åt upp *halva päronet*. [Bestämd form förutsätter att päronet kan identifieras, men däremot behöver inte lyssnaren veta vilken halva utsagan gäller.]

¹ Däremot:

{två tredjedelar/?de två tredjedelarna} av veden, {en liten del/*den lilla delen} av veden etc.

§ 98. Det deiktiska rummet. Det deiktiska rummet kan fattas mer eller mindre snävt. Eftersom den definitiva nominalfrasen anger att referenten är unikt identifierbar i en viss identifikationsram letar sig lyssnaren fram till det deiktiska rum där nominalfrasen uttömmande betecknar alla referenter som dess deskriptiva och kvantitativa betydelse passar in på. På samma sätt ges en vettig tolkning till adverb som *här* och *nu* (Advb § 16–18). De kan avse talsituation och talögonblick i en snäv mening, men de kan också omfatta hela världsdelar eller epoker där talare och lyssnare ingår. Några exempel:

De personliga pronomenen *jag*, *du* får sin referens redan i det allra snävaste deiktiska rummet, men redan de plurala motsvarigheterna *vi*, *ni* kan omfatta personer tillsammans med talare respektive lyssnare i långt vidare rum (som förstås också omfattar det snävast fattade deiktiska rummet).

Vi har mer och mer gått ifrån att tala utpräglad dialekt (under 1900-talet).

Borde *ni* inte protestera lite livligare (därhemma i Sverige)?

En nominalfras med substantiv i bestämd form kan beteckna någon eller något i den snäva talsituationen, men den kan också beteckna någon eller något inom en bredare identifikationsram (där också det snävast fattade deiktiska rummet ingår).

kopiatorn [t.ex. om avdelningens eller våningsplanets enda kopiator], kommunen [om den kommun där det snävt fattade deiktiska rummet ingår eller som den talande tillhör], ärkebiskopen, riksdagsmännen [om den ende ärkebiskopen och om alla riksdagsmännen i det land där det snävt fattade deiktiska rummet ingår eller som den talande tillhör], putsa fönstren

kulturlivet [Det deiktiska rum där kulturlivet utan närmare bestämning är unikt identifierbart torde vara den nation och den tid där samtalet utspelar sig.]

mänskligheten [Det kollektiva ordet *mänsklighet* omfattar alla människor i universum (eventuellt under en viss tid). Referenten är unikt identifierbar i det

maximala deiktiska rummet, och nominalfrasen får bestämd form av substantivet. Ordet kan därför i sin kollektiva betydelse knappast förekomma annat än definit.], historien (upprepar sig)

Egennamn har principiellt unik referens, men ett och samma personnamn används i praktiken om många referenter. Detta innebär att ett egennamn som *Erik*, *Erik Persson*, *Domus* får unik referens bara inom vissa identifikationsramar som talaren antar är rimliga för lyssnaren. Andra egennamn som *Kilimandjaro*, *Australien*, *Niagara*, *Hitler* har i praktiken unik referens också i ett deiktiskt rum med universellt omfång.

I skrift är avgränsningen av det deiktiska rummet ofta mera komplicerad än i tal, eftersom talare och lyssnare kan ha helt olika deiktiska rum och en text dessutom kan rikta sig till flera olika läsare (med sinsemellan olika deiktiska rum). Vanligast är att talaren utgår från sitt eget deiktiska rum, men han kan också utgå från lyssnarens.

det brev jag nu skriver [*Nu hänvisar till talarens tid.*]

det brev du nu läser [*Nu hänvisar till lyssnarens tid.*]

I många fall undviker talaren deiktiska hänvisningar som kan missförstås. I dagstidningar betecknas t.ex. ofta den dag då artikeln skrivs eller den dag då den läses med uttryck som (*under*) *torsdagen* för att undvika feltolkningar av deiktiska uttryck som *i dag* etc.¹

¹ Användningen av definithet kräver en inlevelse från talarens sida i lyssnarens kunskaper och föreställningsvärld, och olika talare kan vara olika skickliga härvidlag. Författare till romaner och noveller sätter sig ofta medvetet över kravet på inlevelse i läsarens värld och låter sina texter börja in medias res: de låtsas förutsätta att läsaren känner till den situation i vilken textens personer rör sig och använder denna kunskap som identifikationsram, t.ex. genom att inleda en text med följande mening:

Hakkorset hade skurits in i bröstet på *honom* innan han dog. (R)

§ 99. Direkt och indirekt deixis. Deixis kan vara direkt eller indirekt. Vid direkt deixis betecknas utan omvägar en referent som ingår i det deiktiska rummet, t.ex. med *jag* om talaren eller med *den här kvällen* om den kväll under vilken talögonblicket infaller. Vid indirekt deixis betecknas en referent som står i en relation till något som är givet i det deiktiska rummet. För att nominalfrasen skall ha definit betydelse krävs att denna relation är entydig. Den referent som är given kan nämnas explicit eller underförstås. Några exempel på indirekt deixis:

a) Nominalfras med deiktiskt possessivattribut: *min moster i Haparanda*, *mina mostrar i Haparanda*. Referenten betecknas i dessa exempel med hjälp av en entydig relation till talaren (*min*), dvs. exemplets nominalfras betecknar vanligen alla de mostrar som talaren har i Haparanda.

b) Nominalfras med deiktiskt prepositionsattribut eller med deiktiskt uttryck i relativ bisats: *författaren till den där boken*, *cykeln som du köpte i går*. Referenten betecknas i dessa exempel med hjälp av en entydig relation till en utpekad referent i det deiktiska rummet (*den där boken*) respektive till den tilltalade (*du*). Relationen måste vara entydig för att nominalfrasen som helhet skall få bli definit: om boken hade haft flera författare eller om den tilltalade köpte flera cyklar dagen innan hade talaren måst välja indefinit nominalfras: *en av författarna till ...*, *en av cyklarna som ...*

c) Nominalfras med relationellt kvalitetsattribut eller superlativt attribut som implicit relaterar till en given urvalsmängd i det deiktiska rummet: *den bortre stolen* (= den stol som står längst bort av två stolar i det deiktiska rummet), *den högra stolen* (= den stol som står längst till höger av två stolar i det deiktiska rummet), *den andra föreläsningssalen* (= den föreläsningssal som t.ex. talaren och den tilltalade inte befinner sig i av två föreläsningssalar som är givna i det deiktiska rummet), *nästa gång* (= den gång som följer på talögonblicket), *förra gången* (= den gång som föregick talögonblicket), *den största salen* (= den största av ett deiktiskt givet antal salar).

d) Nominalfras med substantiv i bestämd form som kan beteckna en identifierbar referent (utanför det deiktiska rummet) via en unik relation mellan denna referent och en referent som ingår i talsituationen. Om någon håller i en bok och säger *Känner du författaren?* så är det rimligt att anta att det är författaren till boken i det snäva deiktiska rummet som avses.¹

¹ I fall som (d) behöver talaren inte förutsätta att lyssnaren känner till existensen av den referent som utpekas med definit nominalfras, så länge den unika relationen är rimlig:

Katrina ringde när jag var ute med *hunden*.

Eftersom det är vanligt i vårt samhälle att vara hundägare och att äga bara en hund accepterar lyssnaren att tolka *hunden* som 'talarens (enda) hund'.

§ 100. Generisk definit betydelse. En definit nominalfras kan (liksom en indefinit, § 110) ha generisk betydelse, dvs. referera till hela den art eller klass som nominalfrasen beskriver. Den definitiva generiska nominalfrasen bygger på deixis. I singularis kan en nominalfras ha art- eller klassbetydelse (Subst. § 6), och eftersom arten eller klassen definitionsmässigt är bara en, hur stort det deiktiska rummet än antas vara, är betydelsen definit.

Mammuten har dött ut för länge sedan. [Talaren avser arten mammut.]

Det ettåriga barnet har ännu begränsad rörlighet.

Den late ser naturligtvis inte saken på detta sätt.

Den som röker tar onekligen vissa risker.

{*Mänskligheten/Samhället*} är bara att lyckönska.

I pluralis kan nominalfrasen beteckna samtliga individer inom arten eller klassen genom att den maximala, universella identifikationsramen förutsätts. Eftersom nominalfrasen refererar till samtliga beskrivna individer inom denna maximala ram, är betydelsen definit.

Mammutarna var ofantligt stora däggdjur. [Talaren avser alla mammutar som någonsin har levt någonstans.]

De ettåriga barnen har ännu begränsad rörlighet.

De lata ser naturligtvis inte saken på detta sätt.

De som röker tar onekligen vissa risker.

Definita nominalfraser med dividuativ betydelse kan på samma sätt ha generisk referens genom att referera till den totala förekomsten av referenten inom den maximala identifikationsramen:

Hatet driver mänskligheten framåt. [Talaren avser känslan hat som sådan, dvs. allt hat.]

Silvret räknas som en ädelmetall. [Talaren avser ämnet silver som sådant, dvs. allt silver.]

En definit individuativ nominalfras med generisk innebörd avser ofta det enskilda exemplaret som representant för klassen:

{*Mammuten/Mammutarna*} hade två rätt långa betar. [Varje enskild mammut hade två rätt långa betar.]

Generiska utsagor gäller inte alltid varje individ i klassen utan kan ange något för klassen typiskt:

{*Japanen/Japanerna*} visar inte sina känslor så lätt.

Med definit generisk nominalfras kan själva utsagan också vara begränsad i tid och/eller rum och därmed faktiskt gälla bara en del av klassens individer:

{*Svensken/Svenskarna*} fick det bättre under efterkrigstiden.

{*Den vanliga skatan/De vanliga skatorna*} ser man faktiskt sällan i England.

{*Vitsippan/Vitsipporna*} har kommit tidigare i år än förra året här i Västsverige.

Priserna stiger.

Vi älskar *naturen*.

Om generisk indefinit betydelse se § 110. Se också Subst. § 73–74.

§ 101. Det anaforiska rummet. Den anaforiska definita nominalfrasen får sin definitet ur texten: dess referent kan unikt identifieras i en textuellt redan presenterad värld, som kan vara faktisk eller fiktiv. Den snävaste identifikationsramen är den värld som tecknas i den omedelbart föregående meningen eller som given i den föreliggande meningen. Men liksom vid deixis (§ 98) kan textens rum implicera en vidare identifikationsram än den närmaste omgivningen. Lyssnaren vidgar då identifikationsutrymmet till en ram inom vilken det finns bara just så

många referenter av det beskrivna slaget som den definitiva nominalfrasen anger.

Anaforen kan vara grammatiskt bunden eller fri, dvs. för vissa typer av anafor är den möjliga relationen mellan anaforiskt uttryck och dess korrelat alltid grammatiskt reglerad, medan sådana regler i andra fall normalt saknas eller åtminstone är mindre strikta.

Bunden anafor gäller för användningen av de reflexiva, reciproka och relativa pronomenen. Reflexiva och reciproka nominalfraser syftar på ett språkligt uttryck, korrelatet, som återfinns inom en grammatiskt definierad syftningsram, t.ex. satsen, där korrelatet då vanligen är satsens subjekt (Pron. § 86, 101). Den relativa nominalfrasen inleder en relativ bisats, och korrelatet till den relativa nominalfrasen är huvudordet och (andra) restriktiva bestämningar i den nominalfras där relativsatsen ingår som attribut.

Flickorna gjorde sig vackra.

Flickorna gjorde varandra vackra.

Han förolämpade *två damer*, *vilkas* män omedelbart såg till att han blev utkörd.

Vid fri anafor söks referenten på ungefär samma sätt som vid deixis (§ 98): som identifikationsram väljs det textuella rum där den avsedda referenten är den enda (eller den psykologiskt mest närliggande) som passar in på nominalfrasens beskrivning. Också det fritt anaforiska uttrycket har oftast ett språkligt korrelat i texten, antingen ett uttryck där den avsedda referenten redan är direkt betecknad (direkt anafor, § 102) eller ett uttryck för en referent som implicerar det anaforiska uttryckets referent (indirekt anafor, § 103). Den fritt anaforiska nominalfrasen utgörs ofta av ett 3 pers. personligt pronomen, men den kan också utgöras av ett substantiv i bestämd form, av en nominalfras som har bestämd artikel eller av en nominalfras som innehåller eller utgörs av ett annat definit pronomen. Om valet mellan dessa uttryckssätt se Pron. § 50–51.

Jag har en stor och en liten hund och en katt i min lägenhet. När du kommer dit, skulle du då vilja ge lite mat till {*dem/djuren/hundarna/katten/den stora hunden/den lilla hunden*}?

§ 102. Direkt anafor. Vid direkt anafor har talaren annorstädes i texten med en nominalfras, det direkta korrelatet, nämnt den referent som också avses med den anaforiska nominalfrasen. Vid bunden anafor (§ 101) finns nästan alltid ett sådant korrelat, dvs. den bundna anaforen är nästan alltid samtidigt direkt:¹

Flickorna gjorde {sig/varandra} vackra.

Också fri anafor (§ 101) är ofta direkt:

Per har skrivit en bok om daggmaskar. Han ska disputerar på den i maj.

Det finns både *en schäfer* och en tax i huset. Men det är alltid *schäfern* man ser
Per gå ut med.

Korrelatet kan vara en indefinit eller deiktisk nominalfras som nämner referenten för första gången i texten, eller det kan vara en nominalfras som själv är anaforisk:

Vi köpte *en båt* och seglade med *den* till Västervik. [Korrelatet introducerar en ny referent i texten med en indefinit nominalfras.]

Elsa har lånat *min båt* och seglat med *den* till Karlskrona. [Korrelatet introducerar en ny referent i texten med en indirekt deiktisk nominalfras.]

De har en stor bil och en fin segelbåt. *Båten* ligger i Västervik nu, men de ska segla ner *den* hit om en vecka. [Korrelatet betecknar en redan introducerad referent, dvs. är självt en anaforisk nominalfras.]

Varje ny anaforisk nominalfras kan sägas implicera all den information om referenten som getts tidigare i texten om samma referent. Vid direkt anafor är den anaforiska nominalfrasen ofta ett personligt pronomen, särskilt om avståndet till korrelatet är litet och syftningen klar. I vissa fall är pronomen enda möjligheten (se vidare Pron. § 50–51) eller så gott som enda möjligheten, t.ex. när korrelat och anaforiskt uttryck utgör subjekt i två på varandra följande satser. Anaforiska nominalfraser med substantiv eller egennamn som huvudord kan ha sina korrelat på längre avstånd, eftersom de med hjälp av sin deskriptiva betydelse lättare utpekar ett unikt korrelat.² Om direkt anaforiska nominalfraser med demonstrativt pronomen se § 105.

Den direkt anaforiska nominalfrasen kan beteckna en tänkt referent, dvs. en referent som är unikt identifierbar i ett tänkt rum. Korrelatet kan alltså vara t.ex. negerat, icke-specifikt indefinit eller interrogativt. Det anaforiska uttrycket är då vanligen ett 3 pers. personligt pronomen, ett reflexivt eller reciprokt pronomen:

Ingen tror att olyckan ska drabba just *honom*.

Jag önskar att jag får *en fin docka* och att *den* kan blunda.

Vilka kommer i kväll och vad ska *de* göra?

Ingen vill offra *sig själv*.

Hon vill att *någon* offrar *sig själv*.

Vem är inställd på att offra *sig själv*?

Och *inga* kunde byta med *varandra* heller.

De tvillingar hon önskade sig skulle kunna sysselsätta sig med *varandra*, tänkte hon.

Vilka kan byta med *varandra*?

Om intensionell anafor – där det anaforiska uttrycket har samma betydelse men inte samma referent som korrelatet – se Pron. § 47.

¹ Bundet anaforiskt uttryck saknar korrelat endast i vissa fall när det har generisk betydelse (Pron. § 88: d):

Att kunna skörda *sin* egen frukt är en stor förmån.

² En substantivisk nominalfras som lämnar ny, icke-restriktiv information om referenten (deskriptiv anafor, jfr Pron. § 66) kan i vissa fall (som alternativ till pronomen) användas

anaforiskt i en position där en icke-pronominell nominalfras som är identisk med korrelatet inte kan stå (Pron. § 81):

Jag letade efter *Napoleon* men {*kejsaren/han/*Napoleon*} var som uppslukad av jorden.
Medan exempelvis *Kosygin* här framstår som vänlig och personlig, såg Erlander annorlunda på *den sovjetryske statsmannen* [...] (S)

§ 103. Indirekt anafor: explicit relation till annan referent. När en referent A står i en entydig relation till en textuellt unikt identifierbar referent B blir också referenten A unikt identifierbar och betecknas med en definit nominalfras.¹ Detta kallas indirekt anafor.

Hon köpte ett bord och en soffa. *Benen på bordet* var skadade. [Prepositionen *på* anger relationen mellan benen (A) och bordet (B).]

Anders har varit i Berlin. *Forskarna som han träffade där* var oroliga för sina jobb. [Forskarna blir unikt identifierbara genom att relateras (med *träffa*) till de i texten nämnda Anders och Berlin och den därigenom förutsatta tidpunkten.]

Den unikt identifierbara referenten B kan vara underförstådd i texten. Detta förekommer särskilt när relationen gäller två tider eller två rumsliga fenomen.

Han var lite tankspridd under *det närmast föregående besöket*. [Den avsedda referenten relateras unikt till textens aktuella tid som förutsätts given.]

De var närvarande vid *den följande operationen*. [Den avsedda referenten relateras unikt till textens aktuella tid som förutsätts given.]

Han kom in och satte sig på *den börstersta stolen*. [Den avsedda referenten relateras unikt till ett antal stolar som förutsätts grupperade på ett visst sätt i rummet.]

¹ Den referent (B) som det indirekt anaforiska uttrycket relateras till betraktas som given och unikt identifierbar i och med att den nämns i texten. Själva omnämnandet av B kan göras med en indefinit nominalfras som visar att B inte betraktas som unikt identifierbar före omnämnandet.

Där borta synes en kyrka [B] med *tornet* glänsande i kvällssolen.

Också när uttrycket för den referent (B) som det anaforiska uttrycket relateras till står som efterställt restriktivt attribut i samma nominalfras kan det vara indefinit:

Vi såg *tornet på en kyrka* glänsa i kvällssolen. [Tornet kan identifieras endast om man utgår från kyrkan som given.]

Reparationen av en krockad bil tog hela eftermiddagen. [Reparationen kan identifieras endast om man utgår från att bilen är given.]

Vi gick ut på stan och Anders fotograferade *människorna som kom ut från en vapenaffär*. [Människorna är identifierbara endast om man utgår från bl.a. affären som given.]

Han kan aldrig vänta till *slutet på en lång historia*.

Då såg vi *benen* vika sig *under en av bärarna*. [*Under en av bärarna* kan ses som adverbialiserat attribut till *benen*.]

Vi hörde *ljudet av flera skott* och kände snart *lukten av krutrök*.

§ 104. Indirekt anafor: implicit relation till annan referent eller betydelse.

Mycket ofta är den fritt anaforiska nominalfrasens referent (A) unikt identifierbar fastän den saknar direkt korrelat och fastän ingen explicit relation är angiven till en annan i texten nämnd eller underförstådd referent. Lyssnaren kan ändå identifiera A genom att anta en relation mellan A och en annan given referent (B), en relation som i så fall är unik.¹ Denna form av indirekt anafor kallas implikativ anafor. Den anaforiska nominalfrasen har vid implikativ anafor vanligen substantiviskt huvudord i bestämd form.² Någon gång förekommer också 3 pers. personliga pronomen.³

Anderssons tänker sälja *sin bil*. *Reparationerna* blev för dyra, tyckte de. [Om reparationerna (A) hänförs till bilen (B) är de (bilens alla reparationer) unikt identifierbara.]

Hon köpte *ett rokokobord*. Ett av *benen* var skadat. [Om benen hänförs till bordet är de (bordets alla ben) unikt identifierbara.]

Ingen bil är så bra att *motorn* håller i evighet. [Motorn är – om den hänförs till den hypotetiska bilen – indirekt identifierbar.]

Nu har *familjen* flyttat. *Han* har visst fått ett jobb uppåt landet. [Givet en viss familj är familjefadern unikt identifierbar.]

¹ Själva omnämnandet av den referent (B) som det indirekt anaforiska uttrycket relateras till kan göras med en indefinit nominalfras som visar att B inte betraktas som unikt identifierbar före omnämnandet:

Längre bort såg vi en kyrka [B]. *Tornet* glänste i kvällssolen.

Jfr § 103 not 1.

² En nominalfras med demonstrativt pronomen kan dock inte användas vid implikativ anafor:

Hon köpte ett rokokobord. **De där benen* var skadade.

I fall där sådana nominalfraser verkar användas implikativt anaforiskt finns det alltid ett deiktiskt element:

Anderssons tänker sälja sin bil. *De där reparationerna* blev för dyra.

³ I vissa fall kan ett anaforiskt 3 pers. personligt pronomen användas med syftning på ett korrelat som inte betecknar samma referent men väl samma slags referent (Pron. § 47: 2):

Min kusin i Malung ska alltid göra tvärtom: Om "jag låter *håret* [= mitt hår] växa så klipper "han *det* [= sitt hår] kort.

§ 105. Anaforisk nominalfras med demonstrativt pronomen. En nominalfras med demonstrativt pronomen fungerar direkt anaforiskt under vissa semantiska och syntaktiska betingelser:

a) *Denna* utan substantiviskt huvudord kan i neutralt och formellt skriftspråk användas som alternativ till 3 pers. personliga pronomen (Pron. § 51, 65). Om närkontexten erbjuder ett korrelat som står lägre i den syntaktiska hierarkin än ett

subjekt eller ett possessivattribut med subjektsroll, så måste *denna* ta detta korre-
lat.

Eriksson skrev till platschefen att *denne* [= platschefen] skulle hämta honom
[= Eriksson] kl. 6.

Eriksson skrev till platschefen att han [= Eriksson (eller platschefen)] skulle
hämta *denne* [= platschefen] kl. 6.

Jfr: Eriksson skrev till platschefen att han [= Eriksson eller platschefen] skulle
hämta honom [= platschefen respektive Eriksson] kl. 6.

Lindells bok om Aspman har gett *denne* [= Aspman] en viss ryktbarhet.

Jfr: Lindells bok om Aspman har gett honom [= Lindell eller Aspman] en viss
ryktbarhet.

Men de kan också vända sig till Viggbyholms vägförenings vägfogde [...] och
dryfta sina problem med *denne*. (S)

Det tycks för honom ofta stå i motsats till friheten. *Denna* är inte självklart ga-
ranterad i en regim byggd på jämlikhet [...] (S)

När korrelatet inte är en nominalfras utan t.ex. en sats eller en verbfras, används
ofta demonstrativt pronomen (i neutrum):

Han ville alltid flyga och *detta* irriterade henne.

Det blev bara triumf och jubel av alltihop, och *detta* förstörde det heroiska. (R)

Han hade aldrig bett henne följa med, och *detta* hade hon inte brytt sig om [...] (R)

b) Demonstrativt *den här*, *den där* kan, mest i talspråk och ledigt skriftspråk, an-
vändas i direkt anaforiska nominalfraser, vars referenter i talögonblicket inte är
helt aktuella (och som alltså normalt har sina korrelat på visst avstånd, Pron. § 74: c,
75: b):

Vi vet att det har avlossats två skott. [...] Vi vet genom den tekniska utredningen
att *de här* skotten har avlossats på nära håll [...] (S)

c) En nominalfras med demonstrativt pronomen och substantiv som huvudord
kan ge icke-restriktiv information om den avsedda referenten (deskriptiv anafor,
Pron. § 66, 81):

Räntan gick upp och arbetslösheten ned. Båda *dess* händelser förvånade henne
egentligen.

Han började då skriva lite mera populärt, men *den taktiken* lyckades inte heller.

Jag tog hissen, men {*den genvägen/denna genväg*} blev en senväg.

Vi försökte övertala Per Svensson, men *denne erfarne politiker* ville ännu inte bin-
da sig.

Det slumpade sig så att Derek hade sett greve de la Roche bara en gång förut
men han hade ingen svårighet att känna igen *denne aristokratiske adelsman* [...] (R)

För Mr. Dickson tycks varje liten enskildhet ha sin historia. Han har hört allt
från dem som själva var med. Jag blir glad när jag får veta, att historiker med

bandspelare upptäckt *denne afrikanske fänrik Stål*. Tänk om han en dag också kunde finna sin Runeberg! (S)

Ger jag någon ett förtroende så är han skyldig att återgälda detta. I annat fall markerar han distans till mig. *Detta fenomen* kan man också använda som ett medel till att få insikt i känsliga förhållanden [...] (R)

För inanimata referenter kan både *den* och *denna* användas. För animata referenter används i normalfallet *denna*, medan det demonstrativa pronomenet *den* endast används (betonat eller obetonat) vid negativt laddade substantiv (Pron. § 81). Sådan nominalfras används mest som alternativ till nominalfras med pronomen som huvudord.

Vi pratade med Per Svensson, men *den räven* ville inte ge något besked.

Jag trodde jag hade hittat på en krigslist då jag efter middagen bad Farid lägga ytterligare en filt på min säng, på grund av den svalare temperaturen. Men *den skurken* lyckades undvika min bevakning [...] (R)

Demonstrativt pronomen + substantiv som *tid, sätt, orsak* har satser eller motsvarande som korrelat (jfr Pron. § 81). Den aktion som anges av korrelatsatsen uppfattas som en tidsangivelse, ett sätt att åstadkomma något eller en orsak till att något annat sker.

Företaget etablerade sig i Danmark. {Vid *detta tillfälle*/Vid *det tillfället*} ...

Företaget etablerade sig i Danmark. {På *detta sätt*/På *det sättet*} ...

Företaget etablerade sig i Danmark. {Av *detta skäl*/Av *det skälet*} ...

"Och nu har ni kommit till London för att träffa mr Van Aldin?" "Inte enbart av *den orsaken*. [...]" (R)

Att handikappade skulle vistas i restaurangen fick vi läsa om i Kvällsposten först på söndagen. Vi hade ingen aning om detta och att vi skulle vägrat spela av *denna orsak* har berört oss så illa, att vi på måndagen beslöt anmäla tidningen för Allmänhetens Pressombudsman. (S)

[...] så jag hade bara att springa utav helvete. Fy fan, säger jag bara! [...] Men jag skulle vilja ha sett dig i *den situationen*! (R)

d) Det demonstrativa pronomenet kan användas för att ange kontrast mot en annan (tänkt) referent av samma slag (Pron. § 65, 78).

Han satte först fram en pinnstol, men sedan fick jag en riktig fåtölj, och {*denna stol*/*den stolen*} var nästan förrädiskt skön att sitta i.

Vi såg (en kyrka och) ett slott. *Det slottet* var fantastiskt. [Nominalfrasen med demonstrativt pronomen kontrasterar mot föreställningar om andra slott.]

För att detta skulle vara fysiskt möjligt hittade vi en extrabädd i en utdragslåda under en av de två fasta sängarna. Med *denna säng* uppfälld var större delen av golvytan belamrad. (S)

§ 106. Relativ anafor. Den relativa anaforen är grammatiskt bunden: den relativa nominalfrasens korrelerat är resten av den nominalfras där den relativa bisatsen är attribut (med undantag av eventuella icke-restriktiva attribut):¹

två åtgärder om *vilka* jag senare skall tala

två åtgärder om *vilkas* effekter jag senare skall tala

Referenten kan som vid annan bunden anafor finnas i ett tänkt rum:

Har man registrerat några händelser *vilka* på sikt skulle kunna hota lönsamheten i den här branschen?

Ingen medborgare *vilken* själv har upplevt ett sådant krig skulle kunna starta ett nytt.

¹ Definittheten hos den relativa nominalfrasen framgår bland annat av att den i normalfallet inte kan vara egentligt subjekt i relativa bisatser (se vidare Eg. subj. § 12):

*en mindre investering vilken det behövs [Jfr: Det behövs en mindre investering.]

I ålderdomlig svenska där relativpronomenet kan användas attributivt (Pron. § 106 not 1) ger detta adjektivet bestämd form:

Franska armén besegrade fienderna i ett tre dagar långt, blodigt slag, *vilken ärorika seger* banade vägen för fransmännen söderut.

Indefinitthet § 107–110

§ 107. Översikt. Semantiskt indefinit är en nominalfras vars referent talaren dock inte utgår ifrån att lyssnaren kan unikt identifiera utifrån nominalfrasens beskrivning:

Det gick *ett sus* genom församlingen.

Livia har *en trevlig man* och *två små pojkar*.

Han lirkade upp fönstret med *en skruvmejsel* han hade hittat i bilen.

Han hade inte *någon katt*.

Det kom *domherrar* och åt upp kornen.

Den indefinita nominalfrasen används ofta för att introducera en referent i texten. Referenten finns därefter i det textuella rummet och är ofta unikt identifierbar i detta av lyssnaren, så att den av talaren nästa gång kan betecknas med en definit (anaforisk) nominalfras.

Jag såg *en elefant* i djurparken. *Den* var alldeles skrynklig.

Om du köper *en skjorta*, så se till att *den* inte behöver strykas.

Ge mig *en liten kniv* och *en gaffel*, men *kniven* måste vara vass.

Den indefinita betydelsen kan underindelas i tre typer:

a) Icke-specifik betydelse har en nominalfras som används om en tänkt referent:

Har du *någon bok* av Bo Bergman?

Han ska köpa *två segelbåtar* när han får råd.

b) Specifik betydelse har en nominalfras som används om en referent vilken antas existera i den faktiska eller fiktiva världen:

Jag såg *många militärer* på stan.

Det var *en herre* här och sökte dig.

Hon hörde *någon* från garderoben.

c) Generisk betydelse har en nominalfras som används om en arbiträr medlem av den klass som nominalfrasen beskriver eller en icke-specifik arbiträr mängd av det eller dem som nominalfrasen beskriver. Generisk betydelse kan förekomma hos indefinita nominalfraser i både singularis och pluralis.¹

En persondator är faktiskt mycket användbar.

Persondatorer är faktiskt mycket användbara.

Man gör klokt i att själv spara till pensionen.

Språkvetenskap är faktiskt mycket användbar.

Det kan komma *vem som helst* till en sådan här tillställning.

Semantiskt indefinita nominalfraser är nästan alltid syntaktiskt indefinita, dvs. de saknar markörer för definit betydelse (§ 93). Många syntaktiskt indefinita nominalfraser (i synnerhet nakna nominalfraser) har å andra sidan svagt referentiell betydelse, vilket i denna grammatik urskilts som en egen betydelskategori. Svagt referentiell betydelse innebär att nominalfrasens referens och därmed också frågan om dess identifierbarhet är mindre väsentlig. Se vidare § III–II7.

¹ Generisk betydelse ger också *alla, allting, varje, var och en*. Dessa pronomen understryker att referensen inte gäller en delmängd av den eller det som beskrivningen passar in på (Pron. § 120):

Alla tigrar är randiga.

§ 108. Icke-specifik indefinit betydelse. Nominalfras med icke-specifik betydelse förekommer i två typer av satser:

a) Icke-affirmativa satser, dvs. negerade och därmed besläktade satser som betecknar tänkta sakförhållanden:

Det kom aldrig *någon komet*.

Jag tror inte att det kom *någon komet*.

Hon förnekade att hon hade sett *någon komet*.

Kom det *någon komet*?

Det spelar ingen roll om det kommer *någon komet*.

Om det kommer *någon komet*, så säg till mig.

Även om det kommer *en komet*, så behöver väl inte världen gå under för det.

Du är för ung för att ha *någon bil*.

Han är nu snabbare än han hittills har varit i *någon tävling*.

Hon var den enda som såg *någon komet*.

Bara han har *något godis* kvar.
 De förbjöd oss att ha *någon katt*.
 Jag har inte *några rena strumpor*.
 Har du ringt *några vänner*?

I satser av denna typ används gärna *någon* som kvantitetsattribut när mängd eller antal ej närmare anges för nominalfrasens referenter (Pron. § 182):

Jag har inte *något godis*. Har du *något godis*? Jfr: *Han har något godis.
 Jag har inte ringt {*några*/∅} *vänner*. Har du ringt {*några*/∅} *vänner*?

b) Satser med modal betydelse, dvs. satser som anger vad någon vill, önskar eller måste eller vad som är möjligt eller nödvändigt. Också dessa satser anger tänkta sakförhållanden.¹

Han vill att vi ska köpa *en video* och att vi ska ha den i sommarstugan.
 Om vi ändå hade *en video*!
 Jag hoppas verkligen att du hittar *en bra karl*.
 Det måste bli *ett slut* på det här.
 Tänk om det kommer *en komet*!

I satser av denna typ används inte det attributiva *någon* lika gärna som i satser av typ (a):

?Jag vill ha ₀*någon bil*. Jfr: Jag har inte *någon bil*.
 ?Hon måste skaffa sig ₀*någon bil*. Jfr: Har hon skaffat sig *någon bil* än?

Deskriptiva attribut i icke-specifika indefinita nominalfraser är normalt restriktiva:

Har du *någon bandspelare som kan spela över från ett band till ett annat*?
 Jag skulle vilja ha *en bandspelare som kan spela över från ett band till ett annat*.

Om en icke-specifik indefinit nominalfras står som initial dislokation (Annex § 2) används anaforiskt pronomen i neutrum (Pron. § 47):

Någon älg, det såg jag inte.
Älg, det såg jag inte *någon*. [jfr § 88: 1]
En spanjor, det skulle jag vilja träffa.

Final dislokation av icke-specifik indefinit nominalfras förekommer bara marginellt:

?*Det* har inte dykt upp här ännu, *någon taxeringsintendent*.

Final dubbling av icke-specifik indefinit nominalfras är normalt inte möjlig:

**Någon taxeringsintendent* har inte dykt upp, {*han/det*}.

Icke-specifik indefinit betydelse står nära svagt referentiell betydelse som förekommer i alla slags satser, också affirmativa och icke-modala, § III.

¹ I satser av denna typ kan indefinit nominalfras också ha specifik betydelse:

Hon vill prata med *en som handlar med begagnade bilar*. [Meningen betyder antingen att hon vill prata med en viss bilhandlare (specifik betydelse) eller att hon vill att den hon skall prata med skall vara bilhandlare (icke-specifik betydelse).]

§ 109. Specifik indefinit betydelse. En nominalfras med specifik indefinit betydelse betecknar en referent som talaren förutsätter existerar. Vanligtvis vet talaren något om denna referent men utgår samtidigt ifrån att lyssnaren inte kan identifiera referensen.

Två äldre damer har sökt dig. De var från Hässleholm, sa den ena.

Det försvann *en katt* för oss i somras. Den brukade hålla till i uthuset.

Det är visst *någon* i källaren. Och han är då inte tyst av sig.

Vi har *katter* i uthuset. Men ibland är dom försvunna i flera dagar.

Han uppvaktade *flera flickor* den sommaren. Men ingen av dem var särskilt intresserad.

Det finns (*lite*) *äppelkräm* i kylskåpet. Den kan du ta.

Han läste *en eller annan veckotidning* medan han väntade.

Han gjorde *ett eller annat* i köket när jag kom.

Ibland kan en indefinit nominalfras användas om en referent som är identifierbar av såväl lyssnare som talare. Detta är fallet när det är en särskild egenskap eller kategoritillhörighet, inte referentens identitet, som är rematisk i sammanhanget.

Beskedet mottogs av *en förvånad skara medarbetare*. [Vilka medarbetarna är framgår av kontexten, men yttrandet meddelar primärt att de var förvånade.]

Jag talade med en byggmästare som tyckte att vi borde undersöka radonstrålningen. Eftersom det var *en byggmästare* som sa det tog jag saken på allvar.

Deskriptivt attribut i nominalfras med specifik indefinit betydelse är antingen restriktivt eller icke-restriktivt, men gränsdragningen mellan restriktiv och icke-restriktiv är oftast praktiskt ointressant (§ 95):

Två propret klädda herrar i övre medelåldern attackerade oss. [Det efterställda attributet är närmast restriktivt.]

Två herrar, båda i övre medelåldern, attackerade oss. [Det efterställda attributet är närmast icke-restriktivt.]

Dislokation av specifik indefinit nominalfras är normalt inte möjlig (Annex § 9):¹

**En katt*, den brukade sitta på trappan, när vi kom.

**Två äldre damer*, de har sökt dig.

**Den* sitter på trappan, *en katt*.

**Dom* har sökt dig, *två äldre damer*.

Specifik indefinit nominalfras dubbleras normalt inte finalt (Annex § 10):²

**En katt* sitter på trappan, *den*.

**Två äldre damer* har sökt dig, *dom*.

Särskilt vid dividuativ nominalfras är gränserna vaga såväl mot generisk betydelse (§ 110) som mot svagt referentiell betydelse (§ 111) eftersom betydelseskillnaden ofta är praktiskt ointressant:

Äppelkräm serverades den gången som efterrätt, till Martins förtjusning. [specifik betydelse]

Äppelkräm serverades ofta som efterrätt, till Martins förtjusning. [specifik betydelse]

Äppelkräm serverades ofta som efterrätt i gamla tiders svenska matsalar. [specifik eller generisk betydelse]

Äppelkräm serverades alltid med mjölk i gamla tiders svenska matsalar. [generisk betydelse]

Äppelkräm serveras alltid med mjölk. [generisk betydelse]

Jag kokade *lite äppelkräm*. [specifik betydelse]

Jag kokade *äppelkräm*. [specifik eller svagt referentiell betydelse]

En tendens är att dividuativ nominalfras oftare konstrueras med ett betydelse-svagt kvantitetsattribut *lite* när den har specifik betydelse (eller icke-specifik betydelse enligt § 108: b) än när den har svagt referentiell betydelse. I klart generisk betydelse konstrueras nominalfrasen inte med *lite*:

**Lite äppelkräm* serverades alltid med mjölk (i gamla tiders svenska matsalar).

¹ En nominalfras utan kvantitetsattribut (där också referensen kan fattas som vag eller svag, § 111) som inte är subjekt kan dislokteras initialt. Då används anaforiskt pronomen i neutrum.

Kanariefågel, det har jag haft länge.

Kanariefågel, det har hon en.

Mjölk, det ska du få.

Fåglar, det sitter det just nu i massor på uthustaket.

² Om specifikheten kraftigt understryks, och särskilt om nominalfrasen anger ett urval ur en given mängd, är initial och final dislokation möjlig, liksom final dubblering:

En av flickorna, henne pratade han faktiskt med hela kvällen.

Två grå katter, som är mycket vackra, de sitter just nu på trappan.

Han pratade med *henne* hela kvällen, *en av de litauiska flickorna som är här på stipendium*.

De sitter just nu på trappan, *två katter, som är mycket vackra*.

En av flickorna var mycket trevlig, *hon*.

§ 110. Generisk indefinit betydelse. Indefinit nominalfras kan (liksom definit, § 102) ha generisk betydelse, dvs. referera till hela den art eller klass som nominalfrasen beskriver. Den har då någon av följande former:

a) individuativ nominalfras i singularis med obestämd artikel som attribut (varvid utsagan kan gälla en godtycklig referent och därmed varje referent som stämmer med nominalfrasens beskrivning): *en persondator*¹

b) pronomenen *man*, *vem som helst*, *vad som helst*

c) individuativ nominalfras i pluralis utan kvantitetsattribut (då nominalfrasen har betydelse av obestämt antal och därigenom kan beteckna alla referenter som stämmer med beskrivningen): *persondatorer*

d) dividualativ nominalfras utan kvantitetsattribut (då nominalfrasen har betydelse av obestämd mängd och därigenom kan beteckna en godtycklig mängd eller allt som stämmer med beskrivningen): *kunskap*²

Den generiska innebörden hos (a), (c) och (d) kan förtydligas med *vilken som helst*:

en persondator vilken som helst, vilken persondator som helst
persondatorer vilka som helst, vilka persondatorer som helst
kunskap vilken som helst, vilken kunskap som helst

Den generiska betydelsen framträder tydligast i bl.a. påståendesatser som beskriver allmängiltiga förhållanden:

En persondator kostar inte längre särskilt mycket.

I sådana satser där en indefinit nominalfras kan ha icke-specifik betydelse kan det vara svårt att skilja generisk från icke-specifik betydelse: i båda fallen avses ju en arbiträr referent som passar in på nominalfrasens beskrivning:

Om man köper *en persondator* så finner man snart att den kan användas till allt möjligt.

Jfr: Om du köper *en persondator* så ska du finna att den kan användas till allt möjligt.

Den indefinita nominalfrasen kan få generisk betydelse genom att avse vilken medlem som helst av en klass eller vilken mängd som helst av en dividualativ materia. Det som gäller om en arbiträr medlem av en klass gäller ju också om alla andra medlemmar av klassen. Utsagan skall dock vara giltig om varje medlem för sig, och den indefinita individuativa nominalfrasen kan – till skillnad från den definitiva med generisk betydelse – inte i singularis användas i utsagor som är giltiga enbart om arten eller klassen i dess helhet.

En skrivmaskin uppfanns inte i Sverige. ≠ *Skrivmaskinen* uppfanns inte i Sverige.

En lärka har redan kommit. ≠ *Lärkan* har redan kommit.

Indefinit nominalfras med substantiv som huvudord (men inte nominalfras bestående av *man*, *vem som helst*) kan dislokteras initialt och finalt samt dubbleras finalt, när den har generisk betydelse:

En persondator, den kan användas till lite av varje.

Den kan användas till lite av varje, *en persondator*.

En persondator kan användas till lite av varje, *den*.

*{*Man/Vem som helst*}, {*han/man*} bör spara så mycket som möjligt.

*{*Man/Vem som helst*} bör spara så mycket som möjligt, {*man/han*}.

En indefinit generisk nominalfras har vanligen störst räckvidd i satsen och kan därför inte fungera som egentligt subjekt (Eg. subj. § 10):³

Det sover alltid *ett lejon* i skuggan. [Satsen är grammatisk bara om den avser ett visst lejon eller ett lejon i taget som ligger och sover i skuggan, inte om den skall säga något som är typiskt för alla lejon.]

Se också § 100 samt Subst. § 73–74. Också den svagt referentiella betydelsen (§ III) har sin likhet med indefinit generisk betydelse.

¹ I vissa formella stilarter, t.ex. lagar, bestämmelser och vetenskapliga generaliseringar, kan generisk individuativ nominalfras sakna obestämd artikel (§ 30: 2):

Biljett skall uppvisas vid anfordran.

Vokalen följs då av *konsonant*.

² Indefinit dividuativ nominalfras med generisk betydelse har begränsad användning som possessivattribut:

**sorgs väsen* [jfr: *sorgens väsen*]

Men:

järns egenskaper, *järnets* egenskaper

De närmare villkoren för dessa begränsningar är otillräckligt kända.

³ En nominalfras med icke-specifik betydelse (i modal kontext) kan däremot fungera som egentligt subjekt:

Det får nog rum *en skrivmaskin* i min bil.

Det kan komma *vem som helst* en sådan här kväll.

Svagt referentiell betydelse § III–II7

§ 111. Översikt. Indefinit nominalfras används ofta utan att någon faktisk eller tänkt referent tydligt avses (svagt referentiell betydelse). Beskrivningen i sig är kommunikativt viktigare än referensen till någon eller något som passar in på beskrivningen. Med satser som den följande vill talaren exempelvis inte hävda identitet mellan subjektets referent och en eller annan smed, utan det satsen säger är att subjektets referent är av den typ eller har egenskaperna hos den klass som beskrivs med predikativets nominalfras:

Min bror är (*en duktig*) *smed*.

Eftersom referensen är svag är det ofta oklart eller ointressant om nominalfrasen skall uppfattas som semantiskt indefinit eller definit. Flertalet svagt referentiella nominalfraser har snarast indefinit betydelse (*skaffa sig körkort* \approx *skaffa sig ett körkort*), men vissa har snarast definit betydelse (*ligga på rygg* \approx *ligga på ryggen*).¹

Indefinit nominalfras med svagt referentiell betydelse saknar oftast kvantitetsattribut varför den formella skillnaden mellan dividuativ och individuativ nomi-

nalfras också upphävs. En nominalfras med individuativt huvudord uppträder alltså i flertalet fall som naken nominalfras (jfr § 30).²

Det är typiskt för nominalfrasen, när den har svagt referentiell betydelse, att dess anaforiska pronomen eller predikativ inte kongruensböjs utan antar neutrum singularis (Pron. § 47, Predv § 13: 2c):

Andersson är *folkpartist* och *det* är jag med.
 Hon åker gärna *motorcykel* och *det* åker jag med.
Hund, det ska jag också skaffa mig.
Stor bil, det trivs jag med, förstår du.
Diskmaskin är praktiskt, *det*.
Kalla avrivningar, det är skönt, *det*.

¹ I vissa fasta uttryck med svagt referentiell nominalfras i naken form kan inte definit nominalfras användas alternativt ens när man kan föreställa sig en unikt identifierbar referent:

Alla människor tittade intresserat åt ett visst håll. Det var Larsson som väckte {**uppmärksamheten/uppmärksamhet*}.
 Alltid är det någon som misslyckas ordentligt. I Örebro var det Svensson som gjorde {**fiaskot/fiasko*}.
 Sådana filmer är inte alldeles harmlösa. Av mina barn var det den näst äldsta som tog {**skadan/skada*}.

² Nominalfraser (oftast utan kvantitetsattribut) kan liksom andra uttryck användas metaspråkligt. De betecknar då snarast sin egen uttrycksform.

Min bror heter *Per*.
 Det här fenomenet benämns *leasing*.
Reservoar har nio bokstäver.

I sådana fall kan nominalfrasen ibland utgöras av vilka ord som helst (jfr Subst. § 18: 3): "*Och*" har tre bokstäver. "*Kom hit*" är en sats.

§ 112. Svagt referentiell nominalfras som predikativ och lös apposition.

När nominalfrasen fungerar som predikativ (ensam eller inledd av *som*, *till*, *för*) har den oftast svagt referentiell betydelse, liksom ofta när den fungerar som lös apposition (§ 69). Den används för att ange att predikationsbasen har en viss, ofta samhälleligt etablerad, funktion. Sådana funktioner ingår ofta i konventionella system av yrken, trosriktningar, politiska grupper etc. Referenten som beskrivs är därför vanligen en person men kan också vara något annat som representerar en viss funktion eller en viss existensform.¹

Min bror är {*smed/katolik/folkpartist/pensionär/allergiker*}.

1. I de flesta fall är nominalfrasen normalt en naken indefinit nominalfras:

a) Predikativ:

Maria är närmast *chef för ett förlag*. (R)

Dessutom kan man tänka på att VD däruppe också är *slav*. (R)

Hemmabacken Orvar Stambert blev *matchhjälte* [...] (S)
 1950 kom han till utrikesdepartementet, där han 1962 blev *byråchef* och sedermera *utrikesråd*. (S)
 Jag är *bibliotekarie*. (T)
 Från frikyrkligt håll måste väl detta att en kyrka är *statskyrka* upplevas som ett sjukdomstecken på något sätt. (T)
 det grodperspektiv hon valt som *utgångsläge* (S)
 Jag har varit där och arbetat som *au-pair-flicka* en sommar [...] (T)
 Miljutin hade en lång erfarenhet som *ekonomisk planerare*. (R)
 Några stygn av röda tråden blir till *mun*. Nog kan det duga till *docka*. (R)
 Ibland tar man mig för *engelsman*.

Om uttrycket för predikativets predikationsbas står i pluralis måste också predikativet normalt stå i pluralis (Predv §13: 1). I pluralis är skillnaden mellan naken och annan indefinit nominalfras upphävd (§30).

Dom flesta tror jag är *sömmerskor*. (T)
 Du sa nånting om att Tillessens vänner var *medlemmar av* O [...] (R)
 Jag brukar alltid säga till mina goda vänner, som är *ungkarlar*. (R)
 Och problemet kommer då att uppträda i förhållande till de människor som formellt icke är *medlemmar*. (T)
 Nu är det knappt man räknar dom till *utläningar* ju [...] (T)

Den nakna nominalfrasens referentiella funktion är starkt förbleknad särskilt när *vara* + ett relationellt substantiv fungerar som en verbförbindelse med mer eller mindre obligatoriska komplement:

Han är *far till två barn*.
 Hans syster är *chef för två andra ingenjörer*.

Den nakna nominalfrasen kan också innehålla ett adjektivattribut, särskilt om detta är klassificerande (Adj. §7):

Och hon är *svensk medborgare*. (T)
 Man ska säga att han är *katolsk präst*. (T)
 År 1880 blev han *legitimerad fransk läkare* i Paris. (R)
 Min bror är *(en) utlärare smed*.

b) Lös apposition:

Hon gratulerade sin bror, *(nybliven) far till en välskapt flicka*.
 Och antagligen var en annan man med i gänget, Roger Hallis, *sedermålares chef för brittiska kontraspionaget*. (S)
 Servicen där är jättebra, anser Ane Sofie Jacobsson, *tvåbarnsförälder i Trollbäcken*, som undrar hur det ska bli i framtiden. (S)

2. I följande fall används indefinit nominalfras med obestämd artikel eller annat kvantitetsattribut (i singularis; i pluralis upphävs skillnaden mellan naken och annan indefinit nominalfras, § 30):

a) I presenterande satser där subjektet är ett definit pronomen i neutrum singularis (Predv § 30):²

Det där är {*en*/**Ø*} *folkpartist*. Jfr: Det där är *folkpartister*.

Det här var *ett vådaskott*. (R)

Men det här var *en patient som du helst inte ville ha* [...] (R)

b) Oftast om predikativets eller den lösa appositionens nominalfras är semantiskt graderbar och/eller är värderande:

Bengt är utan tvekan *en äventyrare*.

Karlsson är *en skurk*. ['skurkaktig'] Jfr: Du får vara skurk i nästa pjäs. ['du får spela skurkens roll i nästa pjäs']

Min bror är *en duktig smed*.

Anders är *en jesuit*. ['jesuitisk'] Jfr: Anders är jesuit. ['tillhör jesuitorden']

Man anlidade Bengt Karlsson, {*en ökad äventyrare/en duktig smed*}.

Ludwig Wästfelt blev *en pionjär på sitt område*. (S)

c) Oftast om predikationsbasens referent genom predikativet i en definierande sats eller genom den lösa appositionen i motsvarande funktion hänförs till en överordnad (t.ex. en biologisk) klass:

Guckuskon är *en (sorts) blomma*.

Den där hunden är bestämt *en (sorts) schäfer*.

Guckuskon, *en (sorts) blomma*, är ämnet för hennes avhandling.

Jämför när liknande substantiv används om funktioner:

Det är han som är *knähund* där.

Du får bli *tulpan*! [sagt vid fördelning av roller i skolavslutningens blomsterspel]

¹ Jämför också rektionen i prepositionsattribut med predikativ relation till sina huvudord (§ 58 not 1):

filmens roll som *glädjespridare*, ett åbåke till *industribyggnad*

² Om subjektet är tydligt expletivt och predikativet karakteriserar själva situationen står det sistnämnda utan obestämd artikel och är snarast dividuativt:

Det är *söndag* i dag. Det var *åska* i luften. Det har blivit *kväll*.

§ 113. Svagt referentiell nominalfras som objekt eller rektion. Nominalfrasen kan ha svagt referentiell betydelse när den står som objekt eller som rektion.¹ För att signalera att tonvikten ligger på de egenskaper som utmärker den av substantivet betecknade klassen snarare än på den eller de enskilda referenterna används naken indefinit nominalfras (§ 30).²

spela *fiol*, köpa *TV*, köra *bil*
 enligt *uppgift*, på *forskarnivå*, anställa någon på *prov*

Objektet bildar tillsammans med ett verb en ibland lexikaliserad förbindelse fungerande som ett komplext semantiskt predikat. Verbet har ofta en svag egen betydelse.³

ha {*TV/bil/familj/sommarstuga/flaggstång/hund/körkort/ingenjörsexamen*}
 åka {*bil/cykel/båt/skridsko*}
 {köpa/hyra/skaffa/byta} {*TV/bil/hus/sommarstuga/frack*}
 jaga {*älg/hare/sjöfågel*}
 spela {*piano/trumpet/handboll/ishockey*}
 borra *hål*, skriva *uppsats* [bara om skoluppsatser], göra *succé*
 böja *knä*, ge *hals*, bryta *arm*, skjuta *rygg*
 ha {*anledning/möjlighet*} till ...

Prepositionsfraser med naken nominalfras bildar oftast mer eller mindre lexikaliserade förbindelser:

a) Som adverbial tillsammans med verb på liknande sätt som objekten:

anklaga någon för *mord*
 komma i *bil*, få något i *present*, lägga barnen i *säng*, lägga upp maten på *varm tallrik*
 ta sig dit med *tåg*, betala med *check*, dra ut den med *tång*, ordna saken med hjälp av *advokat*
 anställa någon på *prov*, ligga på *sjukhus*, stå på *tur*, gå till *sängs*

b) Som attribut tillsammans med substantiv eller egennamn:

ett rum med *kokvrå*, Anders Svensson med *familj*, någon typ av *föreläsning*
 gång på gång, dag för dag, *vecka* efter *vecka*, *sida* vid *sida*

c) Ensamma som adverbial eller attribut, dvs. utan att något verbalt eller nominalt huvudord ingår i lexikaliseringen (jfr Prepfraser § 2):

enligt *uppgift*, på *forskarnivå*, med *avsikt*, på *skoj*, till *lands*, till *skogs*,⁴ per *vecka*

I flera fall under (c) förekommer lexikaliserade dubbeladverbial:

från *början* till *slut*, från *topp* till *tå*, ur *hand* i *mun*

Individuativa substantiv kan i denna användning sägas vara mer eller mindre individualiserade. Man kan använda den nakna formen fastän den faktiska referensen är flertal.

Han har *bil*, en här och en i Stockholm.
 Han åker *skridsko*. [jfr med pluralis: åka *skidor*]
 Hon jagar *antilop*. [jfr med pluralis: jaga *apor*]

Den nakna nominalfrasen kan innehålla adjektivattribut, särskilt om detta är klassificerande (Adj. § 7):

ha *stor familj*, ha *röd näsa*, ha *svart slängkappa*
 köpa *svart-vit TV*, köpa *TV med fjärrkontroll*
 spela *amerikansk fotboll*, spela *sexsträngad gitarr*
 dansa *långsam vals*, anklaga någon för *överlagt mord*, någon typ av *akademisk föreläsning*

Vissa nakna nominalfraser har alltid adjektivattribut:

i *hög grad*, i *full fart*
 med *olika inriktning*, med *kluven tunga*, med *lätt sinne*, med *hög röst*
 på *fastande mage*, på *dåligt humör*, på *(hög) akademisk nivå*
 av *tillfällig karaktär*, enligt *tillförlitlig källa*

Användningen av naken nominalfras är ofullständigt kartlagd. I vissa fall kan ett substantiv konstrueras som naken nominalfras som objekt eller rektion, medan ett annat semantiskt besläktat substantiv inte kan det vid samma verb. Skillnaden verkar vara en lexikal tillfällighet.

skriva {*uppsats/en uppsats/uppsatser*}
 skriva {**artikel/en artikel/artiklar*}
 jaga {*elefant/elefanter*}
 jaga {**apa/apor*}

¹ Särskilt vid verbet *finnas* förekommer dessutom naken nominalfras med svagt referentiell betydelse som egentligt subjekt:

Det finns {*risk för/tillfälle till/överflöd av/behov av/orsak till*} ...
 Det finns (*stor*) *risk* för att inflationen skjuter fart igen.
Bil finns i garaget.

Nominalfrasen kan ha naken form också när den fungerar som ordinärt subjekt vid *finnas*:

Eftersom (*stor*) *risk* finns för att inflationen plötsligt skjuter fart igen, måste vi ha ett åtstramningspaket redo.

² Med samma innebörd används substantivet som första led i sammansättningar (Subst. § 27: 1):

fiolspel, TV-köp, bilkörning
 provanställning, sängläge

³ Också mera tillfälliga aktioner kan uttryckas med verb + naken nominalfras. Då förutsätter ofta talsituationen eller texten en referent av den typ som avses med nominalfrasen, dvs. de funktionella typegenskaperna är viktigare än individegenskaperna.

Är det jag som ska skaffa *kokerska*?
 Min syster har lovat att skriva *prolog*.
 Han har redan ordnat *boll*.

Som svagt referentiell kan också räknas den särskilda typen av indefinit nominalfras med superlativ som anger indirekt urval (§ 46): *godast glass*, *högst inflation*.

⁴ Prepositionsfraserna med rester av äldre kasusböjning (Prepfraser § 4) har genomgående svagt referentiell betydelse. Många av dem bildar mer eller mindre fasta förbindelser med verb, t.ex. {*gå/ligga till sängs*, {*rymma/sticka*} *till skogs*, *ta av daga*.

§ 114. Svagt referentiell betydelse vid måttsangivelse. Indefinita måttsangivande nominalfraser kan sägas ha det abstrakta måttet som referent (§ 91: 6), men deras referentiella betydelse är svag. De består av måttsubstantiv + kvantitetsattribut och har en speciell syntaktisk distribution.

a) Måttsadverbial vid dimensionsadjektiv i positiv (§ 85: a, Adjfraser § 16):

en meter lång

b) Måttsadverbial vid adjektiv, pronomen och adverb i komparativ samt vid vissa prepositioner och subjunktioner med komparativ betydelse (§ 85: b–c):

en meter längre, två timmar tidigare, tio kilo mer

två timmar före avresan, två meter bortom trädet, tre stycken till, två timmar innan vi åkte

c) Adverbial som anger duration eller rektion i sådant adverbial (Advl § 104–106):

läsa (i) två timmar, bli färdig på två timmar

d) Objekt eller måttsadverbial vid vissa verb (Obj. § 19: 4a, Advl § 78):

mäta 45 meter i omkrets, kosta 30 kronor, väga fem kilo, stiga 5 procentenheter

e) Kvantitetsattribut (§ 24):

fyra meter tyg, två liter jordgubbar

f) Deskriptivt genitivattribut (§ 50):

fyra meters avstånd, tre års ålder, 50 års tid

en tre månaders baby, en fem kilos gädda

g) Rektion i kvantitativt prepositionsattribut (§ 60: f):

en gädda på tre kilo, en bok om 400 sidor

§ 115. Svagt referentiell betydelse vid helhetsangivelse. Indefinita nominalfraser som anger en helhet varav en viss specificerad kvantitet anges i kontexten är oftast svagt referentiella, dvs. helhetens beskaffenhet är viktigare än dess referens. Detta gäller särskilt när den helhetsangivande nominalfrasen står som attribut i en högre nominalfras som anger kvantiteten (§ 72: b).¹

en uppsättning {av/med} böcker, andelen liberaler, den sista droppen vin

¹ När kvantiteten anges ungefärligt, t.ex. med ett kvantitativt pronomen (§ 24: 1), är den referentiella betydelsen ofta starkare: *mycket mjölk, mycket finesser*. Attributet *lite* har ibland till huvudsaklig funktion att ange starkare referentiell betydelse än motsvarande nominalfras utan kvantitetsattribut, dvs. dess funktion liknar den obestämda artikelns funktion vid individuativt huvudord (Pron. § 165):

Jag har köpt lite {jordnötssmör/grönsaker}. Jfr: Jag har köpt {jordnötssmör/grönsaker}.

§ 116. Svagt referentiell nominalfras som subjekt. Nominalfrasen kan ha svagt referentiell betydelse när den står som subjekt:

Senap är gult.

Som subjekt uppträder dock främst sådana svagt referentiella nominalfraser som samtidigt kan uppfattas som nominala satsförkortningar (§ 94):

{*Kalla avrivningar/Ärter/Cykling/Grädde*} är nyttigt.

Kavaj är inte nödvändigt.

Mössa med skärm är inte särskilt modernt.

§ 117. Svagt referentiell nominalfras som led i samordning. I ett stort antal mer eller mindre lexikaliserade samordningar används nakna nominalfraser med svagt referentiell betydelse. Exempel:

(både) papper och penna, varken papper eller penna

(både) regering och riksdag, varken regering eller riksdag

stad och land, ort och ställe, man och hustru, hem och familj, hem och skola, rock och mössa, mössa och vantar, sol och måne, häst och vagn, häst och ryt-tare, kavaj och byxor

Kyrka och stat, kyrka och samhälle var egentligen ett. (T)

Också i mera tillfälligt bildade samordningar kan nakna nominalfraser kombineras. Då förutsätts det vanligen finnas referenter för var och en av de samordnade nominalfraserna inom den givna situationen eller kontexten. Betydelsen erinrar i så fall om den definitiva nominalfrasen även om också här tonvikten ligger på nominalfrasernas begreppsliga, funktionella innebörd snarare än på den eller de enskilda referenter som frasen betecknar.

Vi var där och inspekterade men vi hann inte titta på vare sig *boningshus* eller *lagård*. [jfr: ... boningshuset eller lagården.]

Jag hade bilen inne för översyn igår och de åtgärdade både *bensinpump* och *handbroms*.

Både på *upprop* och *efterbörs* var tendensen fast. (S)

Det är inget ovanligt att partimedlemmar är väldigt engagerade vid val av *presidium* och *partistyrelse*. (S)

Riksåklagare Magnus Sjöberg ville på onsdagen inte kommentera de pågående överläggningarna mellan *polis* och *åklagare*. (S)

Interrogativitet § II 8

§ 118. Interrogativ betydelse. När nominalfrasen har interrogativ betydelse utgår talaren normalt från att det sakförhållande som anges i satsen gäller för åtminstone någon referent av den sort som beskrivs i den interrogativa nominalfrasen:

Det spelar ingen roll *vem av flickorna* som har gjort det. [Det tas för givet att åtminstone en av flickorna har gjort det.]

Vem av er köpte skotern? [Det tas för givet att minst en av de tilltalade köpte skotern.]

Den mening där den interrogativa nominalfrasen ingår handlar just om nominalfrasens referens, t.ex. om dess identitet (t.ex. *vilken*), dess beskaffenhet (t.ex. *hurdan*) eller dess kvantitet (t.ex. *hur mycket*). På vilket sätt referensen är relevant anges av kontexten: i den interrogativa huvudsatsen visar huvudsatstypen att referensen är efterfrågad, i interrogativ bisats anger den överordnade satsen om den efterfrågas, är känd eller okänd, avgörs av någon eller något, är likgiltig eller beror på något annat (Huvudsatser § 74, Bisatser § 65).

Huvudsats:

Vem har varit i Berlin? *Hur många hundar* har Per? [Talarens fråga till lyssnaren gäller referentens identitet respektive antal.]

Bisats:

Kristoffer undrar {*vem* som har varit i Berlin/*hur många hundar* Per har}. [Kristoffer efterfrågar referentens identitet respektive antal.]

Kristoffer vet nog {*vem* som har varit i Berlin/*hur många hundar* Per har}. [Kristoffer känner till referentens identitet respektive antal.]

Kristoffer struntar i {*vem* som har varit i Berlin/*hur många hundar* Per har}. [Kristoffer är likgiltig för referentens identitet respektive antal.]

Kristoffer bestämmer {*vem* som ska få resa till Berlin/*hur många hundar* Per ska ha}. [Referentens identitet respektive antal beror på Kristoffer.]

Interrogativ betydelse uttrycks med interrogativ nominalfras, dvs. en nominalfras som inleds med interrogativt ord (§ 32–34).¹

¹ Den interrogativa nominalfrasen står betydelsemässigt nära den indefinita. Likheten avspeglas också i syntaxen: den interrogativa nominalfrasen har adjektiv i obestämd form och den kan fungera som egentligt subjekt.

Karl bestämde *vilken* {*svensk*/**svenska*} *cykel* vi skulle köpa.

Karl bestämde {*vilka*/*hurdana*/*hur många*} *tavlor* det skulle hänga i korridoren.

Syntaktiskt erinrar den interrogativa nominalfrasen om den relativa eftersom båda fungerar som satsbas i bisats. Också lexikalt liknar de varandra eftersom de interrogativa pronomen och de relativa delvis är desamma.

Karl bestämde *vilka* som kunde räkna med att bli avskedade. [interrogativ]

Karl träffade de anställda *vilka* kunde räkna med att bli avskedade. [relativ]

15 ADJEKTIVFRASER

1 Översikt.

Struktur 2–58

2 Översikt. 3 Ordningsföljd mellan leden i en adjektivfras som fungerar predikativt eller som adverbial till ett verb. 4 Ordningsföljd mellan leden i en adjektivfras som adjektivattribut. 5 Adjektivfrasens omfattning.

Gradadverbial i adjektivfrasen 6–21

6 Översikt. 7 Gradadverbialens struktur. 8 Gradadverbialens placering. 9 Gradadverbial med egna gradadverbial. 10 Gradadverbialens komplement: struktur. 11 Gradadverbialens komplement: placering.

Gradadverbialens betydelse 12–21: 12 Högre eller lägre grad: *ganska stor*.

13 Uppnådd eller icke uppnådd grad: *helt torr*. 14 Jämförelse: *lika bred, mera praktisk*.

15 Normvärde: *för bred*. 16 Mått: *två meter lång*. 17 Mått vid icke uppnådd grad: *halvt medvetlös*. 18 Skillnad: *mycket bredare*. 19 Emfas: *ännu bredare, allra bredast*.

20 Successiv gradhöjning: *allt bredare*. 21 Proportion: *ju bredare*.

Objekt i adjektivfrasen 22–27

22 Översikt. 23 Alltid framförställt objekt: *sin mor behjälplig*. 24 Framförställt eller efterställt objekt: *sina bröder underlägsen, underlägsen sina bröder*. 25 Efterställt objekt: *lik sin bror*. 26 Framförställt objekt eller efterställt bundet adverbial: *sin bror tacksam, tacksam mot sin bror*. 27 Två objekt: *skyldig arbetarna två månadslöner*.

Bundna adverbial i adjektivfrasen 28–44

28 Översikt. 29 De bundna adverbialens placering. 30 Prepositionsfras med *av*. 31 Prepositionsfras med *från*. 32 Prepositionsfras med *för*. 33 Prepositionsfras med *i*. 34 Prepositionsfras med *med*. 35 Prepositionsfras med *mot*. 36 Prepositionsfras med *om*. 37 Prepositionsfras med *på*. 38 Prepositionsfras med *till*. 39 Prepositionsfras med *över*. 40 Utelämnande av preposition före infinitivfras: *orolig (för) att störa*. 41 Utelämnande av preposition före narrativ bisats: *glad (över) att du kom*. 42 Komparativens komplement. 43 Superlativens komplement. 44 Vanligen fria adverbialstyper som bundna adverbial: *verksam i Sverige*.

Sättsadverbial i adjektivfrasen 45–47

45 Sättsadverbialens struktur och betydelse. 46 Sättsadverbialens placering. 47 Sättsadverbial som blir gradadverbial.

Övriga fria adverbial i adjektivfrasen 48–51

48 Översikt. 49 De fria adverbialens placering. 50 Tidsadverbial: *förr så sträng*. 51 Adverbial som anger avseende.

52 Satsadverbial och fria predikativ i bisatsekvivalenta adjektivfraser

Alternativ konstruktion vid adjektiv med viss uppsättning av roller 53–58

53 Reciproka aktanter: *A är ense med B, A och B är ense.* 54 Sakförhållande uttrycks med adverbial eller med normalt uttryck för predikationsbas: *det är gott med jordgubbar, jordgubbar är gott.* 55 Avseende anges med adverbial eller med uttryck för predikationsbas: *boken är bra i början, bokens början är bra.* 56 Infinitivfras som uttryck för predikationsbas eller som adverbial för avseende: *att sköta apparaten är enkelt, apparaten är enkel att sköta.* 57 Outtryckt agens eller upplevare: *jag är klar med bilen, bilen är klar.* 58 Aktanter byter satsledsfunktion: *våld är främmande för henne, hon är främmande för våld.*

Syntaktisk funktion och distribution 59–66

59 Adjektivfrasens satsledsfunktioner. 60 Blockled. 61 Kongruens. 62 Adjektivfras föregången av *som* eller preposition. 63 Adjektivattributens placering. 64 Ordningsföljd mellan adjektivfraser som adjektivattribut. 65 Adjektivfras som huvudled i nominalfras: *mina bekanta.* 66 Obetonade adjektivattribut.

Betydelse 67

67 Egenskap hos predikationsbasen.

§ 1. Översikt. Adjektivfrasen är en fras med ett adjektiv eller adjektiviskt pronomen som huvudord. Huvudordet saknar ofta bestämning och utgör då ensamt hela adjektivfrasen. Som bestämningar kan adjektivfrasen innehålla gradadverbial, bundna adverbial, fria adverbial och mera sällan objekt.

Adjektivfrasen kan fungera som bundet predikativ, fritt predikativ, predikativt attribut, adjektivattribut och adverbial:

Kassören såg *väldigt glad* ut. [bundet predikativ]

Glad över bifallet fortsatte Svensson sin berättelse. [fritt predikativ]

De anställde en ny programmerare, *van vid statistiska beräkningar*. [predikativt attribut]

Lars har en *rätt framgångsrik* tid bakom sig. [adjektivattribut]

Styrelsen arbetade till en början *mycket målmedvetet*. [adverbial]

Dessutom kan adjektivfrasen stå i en icke-elliptisk nominalfras utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord och då fungera som nominalfrasens huvudled:

De många andra *verkligt sjuka* kan vi inte ha kvar på den här avdelningen.

Som bundet predikativ och som bundet adverbial är adjektivfrasen normalt inget blockled, utan huvudordet och de flesta typerna av efterställda bestämningar kan var för sig placeras t.ex. som fundament:

Anna är inte särskilt *van vid barn*.

Vid barn är Anna inte särskilt *van*.

Särskilt van är Anna inte *vid barn*.

När adjektivfrasen är predikativ eller adverbial, placeras gradadverbial, oftast bestående av ett ensamt adverb eller adjektiv, vanligen framför adjektivet och de flesta övriga adverbial vanligen efteråt. Objekt placeras före eller efter adjektivet beroende på vilket adjektiv som är huvudord.

Hon är *ganska vänlig mot mig*.

Något sådant vore *mig komplett främmande*.

Hon är *lik honom i allt*.

När adjektivfrasen är adjektivattribut, står inga bestämningar mellan adjektivet och nominalfrasens huvudord. Bestämningar som i en predikativ adjektivfras står efter adjektivet kan då i viss utsträckning placeras antingen före adjektivet eller efter nominalfrasens huvudord:

en för mig lycklig tid

en lycklig tid för mig

ANM. Det kan diskuteras om de fria adverbialen skall betraktas som en bestämning i verbfrasen eller om de skall räknas in i adjektivfrasen. I en sats som *Anders var kär i mig då för tiden* kan man hävda att tidsadverbialet hör till predikatsfrasen i dess helhet och inte är en direkt bestämning till adjektivet. Å andra sidan ingår fria adverbial klart i adjektivfrasen när denna används som adjektivattribut: *en då för tiden mycket skicklig pianist*. Se vidare § 5, 49.

Struktur § 2–58

§ 2. Översikt. Adjektivfrasen har ett adjektiv som huvudord. Den består ofta av enbart adjektivet men kan också innehålla bestämningar av följande slag:

a) Gradadverbialen kan utgöras av adverbfraser, adjektivfraser samt mindre allmänt prepositionsfraser eller nominalfraser.

ganska lång, hur lång, lika lång, väldigt lång, i hög grad lång, två meter lång

Gradadverbialen kan själva innehålla bestämningar, se § 9–II.

b) Sättsadverbialen kan vara adjektivfraser, participfraser samt mindre allmänt prepositionsfraser, subjunktionsfraser eller adverbfraser.

komiskt högtidlig, glädjande högtidlig, högtidlig till sättet, högtidlig som en präst, annorlunda högtidlig

c) Objekt förekommer bara vid några få adjektiv. De består nästan alltid av nominalfraser. Adjektivet *skyldig* kan ha både indirekt och direkt objekt.

sin mor behjälplig, sina bröder underlägsen, underlägsen sina bröder, skyldig banken mycket pengar

d) Bundna adverbial utgörs vanligen av prepositionsfraser eller av komparativa subjunktionsfraser eller bisatser.

förhatlig för alla, vänlig mot eleverna, orolig (för) att störa, glad (över) att ingen kom, vänligare än förut, vänligare än man kunde vänta

e) Fria adverbial (utom sättsadverbial) kan vara prepositionsfraser, adverbfraser, infinitivfraser eller bisatser eller mindre typiskt nominalfraser, adjektivfraser eller participfraser.

bra på tyska, grön med röda prickar, trött efter tävlingen, tidvis öppen, ställvis otät, enkel att handskas med, lugn fastän det stormade, glad varje dag, konstant ledsen, ihållande mulen

Som adjektivfraser redovisas i denna grammatik också fraser med adjektiviska pronomen eller räkneord som huvudord:

lagom många, ganska få
alldeles själv, precis likadana, helt andra
drygt hundra, nästan tusen

ANM. 1. När gradadverbial ingår i verbfrasen, räknas de som fria adverbial, Advl § 77.

ANM. 2. Sättsadverbial är snarast fria adverbial men har också syntaktiska och semantiska likheter med de bundna adverbialen, varför de här har upptagits som en särskild adverbialstyp.

§ 3. Ordningsföljd mellan leden i en adjektivfras som fungerar predikativt eller som adverbial till ett verb. Adjektivets bestämmningar placerar sig runt adjektivet enligt Schema 1 i en adjektivfras som fungerar predikativt eller som adverbial till ett verb.¹

-3	-2	-1	0	+1	+2
Objekt	Advl	Advl	Huvudord	Objekt	Advl

SCHEMA 1. Ledens ordningsföljd i en adjektivfras som predikativ eller verbfrasadverbial.

a) Före adjektivet

I den adverbiala positionen -1 placeras de gradadverbial och sättsadverbial som har formen av adverb-, adjektiv- eller participfras. Oftast består dessa fraser då bara av sitt huvudord. Optionellt kan gradadverbialen *nog* och *tillräckligt* placeras efter huvudordet.

synnerligen bred, ganska glad, hur tung, så vit, lika smal, väldigt lycklig, milt ironisk, förtjusande trevlig, skrämmande energisk

I den adverbiala positionen -2 placeras optionellt vissa fria adverbial med formen av adverb-, adjektiv-, particip- eller prepositionsfraser:

tidvis mycket effektiv, juridiskt helt hållbar, konstant väldigt ledsen, ihållande fullständigt mulet, på sina ställen ganska bra, i alla avseenden mycket duktig

I objektspositionen –3 placeras objektet obligatoriskt vid vissa adjektiv, optionellt vid andra (§ 23–24):

sin mor behjälplig, sin syster då för tiden i alla avseenden mycket underlägsen,
mig numera lika främmande som då

I viss utsträckning kan positionerna –3 och –2 kastas om, dvs. objektet kan hamna efter det fria adverbialet eller ett av de fria adverbialen:

då för tiden sin syster (i alla avseenden) mycket underlägsen

b) Efter adjektivet

I objektspositionen +1 står objekt vid vissa adjektiv. Objektet kan alltså här inte skiljas från sitt huvudord av andra bestämmningar. Vid adjektivet *skyldig*, som tar två objekt (§ 27), placeras liksom vid verb det indirekta före det direkta.

lik min chef i sättet, trogen sina vanor numera, skyldig honom en ursäkt snart

I den adverbiala positionen +2 kan alla sorters adverbial stå utom grad- och sättsadverbial av den typ som står i –1. Här står alla bestämmningar som utgörs av eller innehåller en bisats eller infinitivfras. Positionen kan fyllas av mer än ett adverbial.

bra för dig att ha, ense med Lena i allt, arg på mig för den där missen

Ordningsföljden mellan bundna adverbial och sättsadverbial regleras av informationsstrukturella faktorer (Satsens struktur § 13: a) och av principen om att placera det tyngre ledet sist (Satsens struktur § 13: c). Det innebär att alternativa ordningsföljder kan vara möjliga, t.ex. *bra för dig att ha, bra att ha för dig, ense med Lena i allt, ense i allt med Lena*. Det gäller också ordningsföljder där den ena bestämningen är komplement till ett gradadverbial (§ 11), t.ex. *lika bra som jag på löpning, lika bra på löpning som jag*.

Om fria adverbial står efter huvudordet, placeras de ofta efter bundna adverbial och sättsadverbial:

avundsjuk på Lena utan orsak
medveten om hennes förehavanden hela tiden

Men också här är alternativ ordningsföljd möjlig, om informationsstrukturen eller ledens olika tyngd motiverar det:

avundsjuk utan orsak på alla hennes kvinnliga vänner
medveten hela tiden om alla hennes hemliga förehavanden

För en sammanställning av exempel på bestämmningar i de olika positionerna se Schema 2.

-3	-2	-1	0	+1	+2
Objekt	Advl	Advl	Huvudord	Objekt	Advl
		älskvärt	kritisk		
	numera	helt	enig		med sin man i allt
	tidvis	mycket	dyster		till sinnes
	på så vis	mycket	mottaglig		för undervisning
henne	däruti	ganska	underlägsen		
		ganska	lik	henne	
	fläckvis	oerhört	smutsiga		
mig		alldeles	främmande		då för tiden
			lämplig		för friluftsliv
	juridiskt	rätt	svår		för alla
		rätt	svår		för alla juridiskt
	tekniskt	mycket	skickligt		
	i detta läge	alltför	långsamt		

SCHEMA 2. Exempel på adjektivfraser som predikativ eller adverbial (i verbfrasen).

¹ Adjektivfrasen kan också vara adverbial som bestämning till ett adjektiv, particip eller ett adverb (§ 59: 5). Då står den normalt framför sitt huvudord och adjektivet har normalt bara framförställda bestämningar eller bestämningar som kan stå efter adjektivfrasens huvudord:

ganska skickligt gjord
alltför häftigt röd
lika påtagligt entusiastisk som sin bror

§ 4. Ordningsföljd mellan leden i en adjektivfras som adjektivattribut. I en adjektivfras som fungerar attributivt (§ 59: 3a) placeras adjektivets bestämningar före adjektivet enligt Schema 3.

-3	-2	-1	0
Objekt	Advl	Advl	Huvudord

SCHEMA 3. Ledens ordningsföljd i en adjektivfras som adjektivattribut.

När adjektivfrasen står som adjektivattribut,¹ kan alltså ingen av dess bestämningar placeras mellan adjektivfrasens huvudord och nominalfrasens huvudord.² I positionen närmast före adjektivet (-1) står samma typ av bestämningar som när adjektivet används predikativt (§ 3):

en älskvärt kritisk recension
ett alltför långsamt tempo

De bestämmningar som i en predikativ adjektivfras (§ 3) står efter huvudordet kan ibland placeras (1) i en av de framförställda positionerna eller (2) bland substantivets efterställda bestämmningar. I andra fall (3) är det omöjligt för adjektivet att ha bestämmningen i fråga när adjektivfrasen är adjektivattribut.

1. Före adjektivet (i position –2) kan bestämmningar som består av prepositionsfraser eller adverbfraser placeras:

en *för rockkonserter olämplig* lokal
 en *mot patienterna oerhört mycket mera hänsynsfull* läkare
 den *för henne förhatliga* Staaffska regeringen (R)
 det i *årtal folktomma och trista* området kring Potsdamer Platz (S)

Också satsadverbial placeras i denna position:

en *inte särskilt rolig* fest
 detta *kanske onödiga* påpekande
 vårt *tyvärr misslyckade* försök

Jämför predikativ adjektivfras:

en lokal, som är *olämplig för rockkonserter*
 en läkare, som är *oerhört mycket mera hänsynsfull mot patienterna*
 den Staaffska regeringen, som var *förhatlig för henne*
 området kring Potsdamer Platz, som i *årtal varit folktomt och trist*

När adjektivfrasen är adjektivattribut, står objekt före huvudordet (i position –3):

en *sina bröder underlägsen tävlingscyklist*, *en *underlägsen sina bröder tävlingscyklist*, *en *underlägsen tävlingscyklist sina bröder*

Komparativa subjunktionsfraser kan inte stå först i adjektivfrasen (**ett än Kalle gladdare barn*), knappast heller prepositionsfraser där rektionen är en infinitivfras eller en bisats (**en över att ha vunnit stolt spelare*, **en över att Sverige vunnit stolt spelare*, ?*den över att Sverige vunnit mycket stolte spelaren*).

2. Efter nominalfrasens huvudord kan i vissa fall bestämmningar som består av komparativa subjunktionsfraser, komparativa eller konsekutiva bisatser, prepositionsfraser, adverbfraser eller infinitivfraser placeras. Språkkänslan är i detta fall olika för olika språkbrukare och för olika konstruktioner. Ofta uppfattas konstruktionen som mera grammatisk om nominalfrasen är indefinit.

a) Helt normal är konstruktionen om bestämmningen utgörs av en komparativ subjunktionsfras, komparativ bisats eller konsekutiv bisats:

Det här är absolut en *finare* cykel *än din*.
 Han köpte en *finare* cykel *än (den) han hade haft förut*.
 Chefen fick en *sådan* örfil *att han stöp*.

Konstruktionen uppfattas vidare gärna som grammatisk i följande fall:

b) Om bestämningen är ett fritt adverbial av annan typ än sättsadverbial, är konstruktionen i många fall fullt accepterad, även i formellt språk:

felaktiga åtgärder i juridiskt avseende

en bra sak att ha

en vanlig åkomma nu för tiden

c) Om bestämningen utan större betydelseskillnad kan uppfattas som en bestämning till nominalfrasens huvudord, är konstruktionen accepterad i ledigt språk:

en olämplig lokal för rockkonserter [jfr: en lokal för rockkonserter]

de disponibla krafterna för nyrekrytering

de inflytelserika kretsarna på penningmarknaden

den större makten till sjöss

en olämplig lokal att hyra

den redan blodiga marken från krigets sista gatustrider (S)

tillräckligt skydd för den enskilde (T)

d) Om adjektivfrasens huvudord även utan komplement väcker föreställningen om en specifik aktant (Adj. § 15), är konstruktionen acceptabel för många om än inte alla språkbrukare:

jämgamla barn med mina

på någon jämförlig nivå med elitens

många gemensamma äodelar med sin hustru

den ansvarige byggmästaren för arbetena

Komplement till gradadverbial i attributiv adjektivfras låter sig lättare placeras efter nominalfrasens huvudord (§ 11) än komplement till det adjektiviska huvudordet självt.

Konstruktion enligt (1) förekommer mest i neutralt och i synnerhet formellt skriftspråk. Konstruktion enligt (2c)–(2d) förekommer mest i talspråk och ledigt skriftspråk, och språkvårdare brukar avråda från den. Ofta undviker talare adjektivfraser med bestämningar i form av prepositionsfraser eller infinitivfraser som adjektivattribut.³

3. I många fall kan adjektivet inte ta bestämningarna vare sig i en position före adjektivet eller stående bland substantivets efterställda bestämningar. De närmare reglerna för dessa restriktioner är ofullständigt kända.

**den om händerna smutsigaste gossen, *den smutsigaste gossen om händerna*

För en exempelöversikt över placering av bestämningar före huvudordet adjektivfras som adjektivattribut se Schema 4.

	-3	-2	-1	0	
	Obj	Advl	Advl	Huvudord	
(en)		med sin man i allt	helt	enig	(hustru)
(en sådan)		för friluftsliv	mycket	lämplig	(ryggsäck)
(en)		för alla juridiskt	rätt	svår	(fråga)
(en)	mig	då för tiden	alldeles	främmande	(tanke)
(alla)		för undervisning	något så när	mottagliga	(personer)
(någon)	sin hustru		obrottsligt	trogen	(man)
(en)		numera i Sverige		verksam	(nazist)
(denna)		då för henne	helt	naturliga	(reaktion)

SCHEMA 4. Exempel på adjektivfraser som adjektivattribut.

¹ I stort sett samma regler och samma språkkänsla som för adjektivattribut gäller om adjektivfrasen fungerar som nominalfrasens huvudled. Ofta är det dock något lättare att efterställa ett bundet adverbial när adjektivfrasen är huvudled i nominalfras: *de för kriget ansvariga*, *de ansvariga för kriget*. Jfr *de för kriget ansvariga ministrarna*, *?de ansvariga ministrarna för kriget*.

² Gradadverbialet *nog* kan i vissa fall talspråkligt också stå mellan adjektivfrasens huvudord och nominalfrasens huvudord: *en bred nog säng*. I övrigt placeras *nog* och *tillräckligt* före adjektivfrasens huvudord när adjektivfrasen är adjektivattribut, fastän de annars kan stå antingen före eller efter (§ 8: b).

³ I stället kan adjektivattributet erättas t.ex. med relativ bisats: *en lokal som är olämplig för rockkonserter*, *de krafter som är disponibla för nyrekrytering*, *en lokal som är olämplig att hyra*. Särskilt om nominalfrasen är indefinit, kan ofta konstruktion med adjektivfrasen som predikativt attribut väljas: *en lokal olämplig för rockkonserter*, *en lokal olämplig att hyra*.

§ 5. Adjektivfrasens omfattning. Ett efterställt fritt adverbial i ett bundet predikativ som utgörs av en adjektivfras kan ofta fattas antingen som en bestämning i predikativet eller som ett adverbial i den verbfras där predikativet ingår, och det är ofta svårt eller meningslöst att söka avgöra vilket:

Han var glad över blommorna i går. [Det är osäkert om *i går* är bestämning till *var* eller *glad*.]

Vart adverbialet syntaktiskt förs blir intressant först när det semantiskt endast kan föras till den ena frasen. Ibland kan ett adverbial tydligt hänföra sig antingen till adjektivfrasens eller till verbfrasens tid och aktionsart (se också § 50). I följande exempel hänför sig tidsadverbialet *ständigt* till adjektivfrasens tid och oavgränsade aktionsart:

Man hade gjort honom *ständigt arg*.

Ständigt arg hade man gjort honom.

Jämför följande exempel, där *ständigt* är direkt bestämning i verbfrasen och hänför sig till dess tid och aktionsart:

Man hade ständigt gjort honom arg.

Arg hade man ständigt gjort honom.

På liknande sätt hänför sig sättsadverbialet *ilsket* i följande exempel till adjektivfrasens tid och aktionsart:

Jag började måla bänken *ilsket* grön.

Jämför följande exempel, där *ilsket* är direkt bestämning i verbfrasen och hänför sig till dess tid och aktionsart:

Jag började *ilsket* måla bänken grön.

Ilsket började jag måla bänken grön.

I de fall då adjektivfras och verbfras har samma tid och aktionsart föredrar talaren vanligen att placera sättsadverbial på en plats som primärt tillkommer adjektivfrasens bestämningar, medan andra fria adverbial vanligen placeras på en plats som primärt tillkommer verbfrasens direkta bestämningar:

De hade varit *överlägset sarkastiska* mot honom.

?De hade *överlägset* varit *sarkastiska* mot honom.

De hade *tidvis* varit *sarkastiska* mot honom.

De hade varit *sarkastiska* mot honom *tidvis*.

?De hade varit *tidvis sarkastiska* mot honom.

Fria adverbial som har strukturen av en nominalfras eller prepositionsfras står oftast på en plats som i lika mån tillkommer adjektivfrasens och verbfrasens bestämningar:

Du skall vara *glad och god* varje dag.

Elsa är *lik sin mor* i sättet.

Gradadverbial i adjektivfrasen § 6–21

§ 6. Översikt. Gradadverbial har vanligen strukturen av adverbfraser eller adjektivfraser men kan också vara prepositionsfraser och nominalfraser. De kan i sin tur ha egna bestämningar, dels i form av gradadverbial, dels i form av vanligen adverbiala komplement.

Gradadverbialens prototypiska funktion är att vara bestämningar i adjektivfraser. Därutöver kan de vara bestämningar i participfraser och adverbfraser och många av dem dessutom i verbfraser. I detta kapitel behandlas också dessa frasers gradadverbial.

I adjektivfraser är gradadverbialen bestämningar till sådana adjektiv som primärt eller sekundärt betecknar graderbara egenskaper (Adj. § 9). Gradadverbialen anger vilken grad av egenskapen som talaren avser. Adjektivfrasens gradadverbial placeras normalt före huvudordet.

Olika gradadverbial står till förfogande för adjektiv i olika komparationsgrad.

1. Som interrogativt gradadverbial vid adjektiv i positiv fungerar *hur (pass)*. Gradadverbial till positiv fördelar sig annars på följande betydelsetyper:

a) Adverbial för högre eller lägre grad, t.ex. *ganska* i *ganska bred*.
b) Adverbial för uppnådd eller icke uppnådd maximal eller minimal grad, t.ex. *helt* i *helt torr*.

c) Jämförande adverbial, t.ex. *lika* i *lika bred*, förutsätter en tillfällig jämförelsemängd. Jämförande adverbial kan ta komplement: *lika bred som bordet*.

d) Adverbial som anger om graden sammanfaller med normen, t.ex. *för* i *för bred*, förutsätter ett normvärde för referenter av predikationsbasens typ. Sådana adverbial kan ta komplement: *alltför bred för mig*.

e) Måttsadverbial, t.ex. *två meter* i *två meter bred*, anger graden med hjälp av en konventionellt bestämd måttsenhet. De skiljer sig därför från de egentliga gradadverbialen genom att en adjektivfras med måttsadverbial i princip är oberoende av någon jämförelsemängd för referenten, även om adjektivet annars är relativt. Måttsadverbial utgörs vanligen av nominalfras eller prepositionsfras.

2. Som interrogativt gradadverbial vid komparativ fungerar *hur mycket*. Gradadverbial till komparativ fördelar sig annars på följande betydelsetyper:

a) Skillnad, t.ex. *mycket* i *mycket bredare*. När ett gradadverbial anger skillnaden med ett mått, t.ex. *två snäpp bredare*, kan det (i motsats till måttsadverbial vid positiv) ha tillfälligt valda måttsenheter och förekomma vid ett stort antal adjektiv.

b) Emfas, t.ex. *ännu* i *ännu bredare*.

c) Successiv ökning, t.ex. *allt* i *allt bredare*.

d) Proportion, t.ex. *ju* i *ju bredare*.

3. Gradadverbial till huvudord i superlativ anger emfas, t.ex. *allra* i *allra bredast*. Superlativer kan också ha gradadverbial för icke uppnådd grad, t.ex. *näst* i *näst bredast*.

ANM. Semantiskt är gränsen vag mellan framförställda sättsadverbial och gradadverbial: många sättsadverbial uttrycker också grad och kan ha lexikaliseras i funktion som egentliga gradadverbial, jämförande adverbial eller adverbial som anger emfas. Se § 47.

§ 7. Gradadverbialens struktur. Gradadverbial har någon av följande strukturer:

a) adverb (med eventuella egna bestämningar), t.ex. *ganska*, *mycket* i *ganska lång*, *mycket bredare* (jfr Advb § 37: 3)

b) adjektiv eller adjektiviska pronomen (med eventuella egna bestämningar), t.ex. *väldigt*, *helt* i *väldigt lång*, *helt tom*, *måttligt förtjust*

c) prepositionsfras, t.ex. *till 90 %* i *till 90 % färdig*

d) nominalfras, t.ex. *två meter* i *två meter lång*, *två meter längre*

Också participfraser, som primärt är sättsadverbial, kan fungera som gradad-

verbial (se vidare § 47), t.ex. *överraskande*, *rasande* (i adjektivfraser som *överraskande lång*, *rasande vacker*). Adjektiv och böjliga pronomen (liksom perfektparticip) böjs i obestämd form neutrum singularis när de står adverbialt: *vackert röd*, *något röd*, *mättat röd*.

Strukturerna prepositionsfras (t.ex. *till 90 %*) och nominalfras (t.ex. *två meter*) är typiska för måttsadverbial (jfr § 16).

När gradadverbialen är en adverbfras, adjektivfras eller participfras, består den oftast bara av ett huvudord. Den kan dock vara utbyggt med dels ett eget gradadverbial, t.ex. *nästan*, jfr adjektivfrasen *nästan helt full*, dels ett komplement, t.ex. *än jag*, jfr adjektivfrasen *mera energisk än jag* (där *än jag* bestämmer *mera*). Också gradadverbial som är prepositionsfraser kan ta egna gradadverbial som bestämning, jfr *nästan till 90 % full*. Se vidare § 9–II.

I talspråk och ledigt skriftspråk förekommer det att gradadverbial (för egentlig grad eller emfas) redupliceras: *mycket mycket bra*, *lite lite bättre*, *allra allra bäst*.

§ 8. Gradadverbialens placering. De flesta gradadverbial placeras obligatoriskt före sitt huvudord:

ganska stor, *väldigt förnuftig*, *något så när mätt*, *tio meter högre*

Följande gradadverbial står optionellt efter huvudordet:

a) Gradadverbial som har strukturen av en prepositionsfras:

i hög grad principfast, principfast i hög grad

till tre fjärdedelar tom, tom till tre fjärdedelar

Det får anses *till 90 procent klart* att jag tar jobbet, säger hon. (S)

Men förtroendet var inte *ömsesidigt till 100 procent*. (S)

När adjektivfrasen står som adjektivattribut, placeras gradadverbialen antingen före huvudordet eller marginellt efter nominalfrasens huvudord (jfr § 4):

en *till 90 %* ren substans

*en *ren till 90 %* substans

en *ren* substans *till 90 %*

Den sistnämnda placeringen förekommer mest i indefinit nominalfras i talspråk och ledigt skriftspråk, och språkvårdare avråder från den.

b) Normadverbialen *nog* och *tillräckligt*:

nog bred, bred *nog*

tillräckligt bred, bred *tillräckligt*

Man kan aldrig vara *nog försiktig* vid valet av föräldrar. (S)

Och när avkopplingen blir *tillräckligt djup* kan man kalla den hypnos [...] (S)

Jag är inte *ambitiös tillräckligt* ... inte *fin nog* ... (R)

I neutralt och vardagligt talspråk placeras *nog* helst efter huvudordet. *Nog* kan då undantagsvis vara efterställt också i adjektivattribut (före nominalfrasens huvudord) om nominalfrasen är indefinit, t.ex. *en bred nog säng*, men detta undviks i neutralt och formellt skriftspråk. Eljest placeras *nog* och *tillräckligt* före huvudordet när adjektivfrasen står som adjektivattribut: *en tillräckligt bred säng*, *en nog bred säng*.¹

I expressiva led används *vad* som gradadverbial (se t.ex. Huvudsatser § 92). Det kan då fungera som satsbas med resten av ledet på sin ordinarie plats i satskärnan.

Vad de är stora! [Också: Vad stora de är!]

Vad du har vackra blommor! [Också: Vad vackra blommor du har!]

¹ Obligatoriskt efter huvudordet står komparativen *värre*, när den används som gradadverbial för att uttrycka hög grad:

Laxen nappade väl *friskt värre* nere vid fallet. (R)

§ 9. Gradadverbial med egna gradadverbial. Adjektivfrasens gradadverbial kan innehålla gradadverbial av samtliga olika strukturer (§ 7), dvs.:

a) adverbfraser, t.ex. *nästan alldeles tom* (adjektivfrasens huvudord är *tom*, i gradadverbialet *nästan alldeles* är *alldeles* huvudord med adverbet *nästan* som eget gradadverbial), *alldeles för trång*, *exakt lika bra*, *nästan så stor*

b) adjektiv- eller participfraser, t.ex. {*väldigt/förskräckligt/hemskt/djävligt/rasande*} *mycket längre* (adjektivfrasens huvudord är *längre*, vars bestämning är gradadverbialet *väldigt mycket*, i gradadverbialet är *mycket* huvudord med adjektivet *väldigt* som eget gradadverbial)¹

c) prepositionsfraser, t.ex. *till 90 % för mjuk*

d) nominalfraser, t.ex. *en aning mera energisk*, *tre meter för lång*

¹ Adjektivfrasens gradadverbial kan också innehålla bestämningar som åtminstone primärt är sättsadverbial men som vanligen fungerar som gradadverbial (jfr § 47), t.ex. participet *försvinnande* i *försvinnande lite uthållig*, adjektivet *förrädisk* i *förrädiskt mycket längre*.

ANM. I ovanstående konstruktionstyper sätts adjektivet (t.ex. *tom*) som huvudord till komplexa gradadverbial (t.ex. *nästan helt*) bestående av huvudord (*helt*) med eget gradadverbial (*nästan*). En alternativ lösning vore att se kombinationen av adjektiviskt huvudord (*tom*) och dess gradadverbial (*helt*) som konstruktionens huvudled, vilken så tar det yttre gradadverbialet (*nästan*) som bestämning. Konsekvenserna av den ena eller den andra analysen är otillräckligt kända.

§ 10. Gradadverbialens komplement: struktur. Vissa av adjektivfrasens gradadverbial kan ha ett komplement. Komplementet är för det mesta adverbialt och kan ha formen av:

a) en komparativ subjunktionsfras

{lika/så} glad {som sin fru/som alltid}

{mera/mindre} praktisk än den vanliga konservöppnaren

b) en prepositionsfras eller en adverbfras¹

{mest/minst} praktisk av dem vi har testat

{lagom/för/tillräckligt} bred {för två personer/för i natt/(för) att sova två i/för att två ska kunna sova i den}

c) en komparativ eller konsekutiv bisats

{lika/så} glad som han alltid hade varit

{mera/mindre} praktisk än den verkar

så (pass) rik att han kan skaffa sig en Mercedes

c) en nominalfras; vid (*allt*)*för* alternerar ett framförställt objekt med ett efterställt bundet adverbial (inlett med *för*)

mig för svår [jfr: för svår för mig [(b) ovan]]

Komplementen bestämmer jämförande adverbial (t.ex. *lika*, *mindre*, § 14) eller normadverbial (t.ex. *lagom*, *för*, *tillräckligt*, § 15). Vissa av de komplement som bestämmer jämförande adverbial kan också bestämma adjektiv i komparativ respektive superlativ, t.ex. *lämpligare än den vanliga konservöppnaren*, *lämpligare än den verkar*, *lämpligast av dem vi har testat*.

¹ Det kan ofta diskuteras om en prepositionsfras eller en adverbfras bestämmer gradadverbialet eller dess adjektiviska huvudord:

mest känd {i Tyskland/där/då för tiden}

§ 11. Gradadverbialens komplement: placering. Gradadverbialens komplement placeras sist i adjektivfrasen på samma sätt som komplement till adjektivet, dvs. vanligen skilda från sitt huvudord av adjektivfrasens huvudord:¹

mindre praktisk än den vanliga konservöppnaren

mest praktisk av dem vi har testat

lagom bred för två personer

lika glad som han alltid hade varit

mindre praktisk än den verkar

Liksom adjektivets komplement kan komplementen dessutom placeras utanför adjektivfrasen, eftersom denna ibland inte är något blockled. Se § 60.

När adjektivfrasen som adjektivattribut bestämmer substantiv i nominalfras (jfr § 4), placeras gradadverbialens komplement som efterställda bestämningar till substantivet, dvs. efter också nominalfrasens huvudord:²

lika söta pojkar som Pelle

en för smal säng för två

mindre trevliga tapeter än förut

den mest praktiska konservöppnaren av alla vi har testat

När adjektivfrasen fungerar som adjektivattribut, placeras komplement som är prepositionsfraser eller adverbfraser alternativt före gradadverbialens huvudord:

en *för* vårt företag *alltför* riskabel satsning
 den *för* vårt företag *alltför* riskabla satsningen
 den *av* alla vi har testat mest praktiska konservöppnaren

¹ Komplement som är objekt, dvs. utgörs enbart av en nominalfras, placeras dock före gradadverbialen (*för*, *alltför*): *mig för stark*.

² I definitiva nominalfraser kan komparativa fraser eller fraser som anger normramen inte placeras efter nominalfrasens huvudord: **den lika söta pojken som Pelle*, **den för fina cykeln för dig*.

Gradadverbialens betydelse § 12–21

§ 12. Högre eller lägre grad: *ganska stor*. Relativa adjektiv och ordinära absoluta adjektiv (Adj. § 10) tar gradadverbial som anger högre eller lägre grad.

a) Hög grad¹ anges t.ex. av: *mycket*, *väldigt*, *förskräckligt*, *enormt*, *ofantligt*, *oändligt*, *extra*, *synnerligen*, *vad*, *så*. *Vad* och *så* används i satsbasen till expressiva huvudsatser och bisatser.²

Folk från landet är *mycket* misstänksamma [...]. (R)

I Malmö är situationen *väldigt* besvärlig [...]. (S)

Kåre Olsson anser att valet i september är ett *enormt* viktigt val [...]. (S)

Herregud *vad* hemskt det var! (R)

Exempel på adverbial för hög grad i andra frastyper:

Alexander fortsatte det *mycket* fördröjda tåget söderut [...] (R) [participfras]

Ett sådant resultat vore *djupt* otillfredsställande. [participfras]

Den torkar *mycket* fort efter regn. (R) [adverbfras]

Jag förstår att det bekymrar er *mycket*. (R) [verbfras]

Många gradadverbial för hög grad uttrycker sätt, primärt eller åtminstone etymologiskt, men har lexikaliserats i gradbetydelse, ofta med en emotionell bibetydelse. Exempel: *extremt*, *fantastiskt*, *fruktansvärt*, *förskräckligt*, *oerhört*, *orimligt*, *otroligt*, *påtagligt*, *riktigt*, *utpräglat*, *verkligt* samt många med vardaglig stilkaraktär t.ex. *svordomarna* (*d*)*jävligt*, *förbannat*.

Det rör sej om stora belopp, *oerhört* stora belopp. (R)

Hon är *fantastiskt* stark, ska jag säga dig. (R)

I hela sitt liv hade han ställt *orimligt* höga krav på sin hustru [...]. (R)

Att potatismospulver kunde smaka *så jävligt* *äckligt* hade han aldrig kunnat föreställa sig. (R)

Jag tror att det är *otroligt* betydelsefullt. (T)

Man är ju *förskräckligt* *självisk*. (T)

b) Medelhög grad anges t.ex. av: *ganska, rätt (så), tämligen, förhållandevis, relativt*.

Tvärtom tycker jag det är *ganska enkelt*. (S)

Uppenbarligen måste Hacoheh varit *rätt ensam om att inte acceptera araber i Histadrut*. (S)

[...] vittnesbörd i domkyrkan skulle göra ett *tämligen konstigt* intryck [...] (T)

[...] de flesta av våra raketsilor ligger i *relativt glest* befolkade trakter. (R)

Jag tror att den upplysningen var *rätt så* nyttig. (T)

Exempel på adverbial för medelhög grad i andra frastyper:

Jag var *rätt* inbunden och vågade inte tala med människor. [participfras]

Jag känner henne faktiskt *rätt* väl. (R) [adverbfras]

Adverbial för medelhög grad som verbfrasbestämning har normalt formen av gradadverbial + *mycket*:

Detta bekymrade oss *rätt mycket*.

c) Låg grad anges t.ex. av: *lite, föga, något, en smula, en aning, någorlunda, något så när, måttligt*.

Bananen är bara *lite* rutten.

Men jag är *föga framgångsrik*. (R)

Tydligt finner han inget motsäggande i denna *något egendomliga* logik. (R)

Jag känner mig *en smula snopen*. (R)

Vissa gradadverbial förekommer tillsammans med negation för att ange låg grad: *inte så värst, inte (så) vidare, inte något vidare, inte (så) särskilt*. Negationen placeras normalt på det negerande satsadverbialets plats (Satsadvl § 68–71) utanför adjektivfrasen när denna står som bundet predikativ.

En *inte så värst stor* trädgård omgav huset.

När han låg alldeles stilla några sekunder med munnen mot hennes hals lyckades hon slingra sig ur greppet som just då *inte* var *särskilt hårt*. (R)

Tja, jag har *inte* haft *så stor* användning av den [...] (R)

Och som det är nu i Grekland så är det ju *inte något vidare trevligt*. (T)

Föga, inte så (värst), inte särskilt används mest för att kontrastera mot hög eller högre grad. *Lite, något, en smula, en aning* används vid absoluta adjektiv mest för att kontrastera mot frånvaro av egenskapen i fråga:

Per är {*lite/en aning*} *egocentrisk*.

Vid relativa adjektiv används gradadverbial för låg grad vanligen för att markera att referenten har egenskapen i något högre grad än som vore lämpligt (jfr § 15):

(tröjan är) *lite* 'stor ≈ *lite* för stor

I båda användningarna är *lite, en smula, en aning* oftast obetonade.

Det lexikaliserade *så värst* som gradadverbial förekommer bara i negerande eller frågande kontext: *Boken är inte så värst rolig. Jag undrar om boken är så värst rolig. Är boken så värst rolig? *Boken är så värst rolig.*

Exempel på adverbial för låg grad i andra frastyper:

[...] jag skulle kunna ha en *något* förgylld syn på dig [...] (R) [participfras]

Kan du inte komma *något* lite oftare? [adverbfras]

När landstrimman vidgade sig *något* grupperade sig hären på det vanliga sättet [...] (R) [verbfras]

Adverbial för låg grad som verbfrasbestämning kan också ha formen av negerat gradadverbial + *mycket*:

Han reser *inte så värst mycket* numera.

d) Graden efterfrågas eller anges som okänd etc. (i satsbasen till kvesitiva huvudsatser och bisatser) av: *hur (pass)* (Advb § 33: 3).³

Inser ni *hur pass allvarlig* den är? (R)

Och så kvittar det *hur trevlig* den är kanske. (T)

Exempel på *hur* i andra frastyper:

Jag känner inte till *hur pass* kringvandrande dom är. (T) [participfras]

Det slog honom *hur* överraskad hon blivit att finna honom hemma [...] (R) [participfras]

Hur ofta hade hennes föräldrar upprepat den varningen? (R) [adverbfras]

Som verbfrasbestämning anger *hur* vanligen sätt (Advb § 33). Som interrogativt gradadverbial används *hur mycket*:

Hur mycket reste du på den tiden?

e) Graden anges som preciserad på annat sätt (i kontext eller talsituation) av: *så (pass)* (jfr Advb § 42: 1).

Och du skall veta att jag inte är ute efter att snoka fram allt om dig, för *så nyfiken* är jag inte på dig. (R)

Som ett underverk betraktades det också allmänt att Alexander övervunnit dessa ökentrakter och kommit levande från äventyret med *så pass stora* styrkor kvar. (R)

Lillemor slog armarna om mig och jag överraskades av att hon var *så pass stark*. (R)

Det är inte så stor brist när det gäller ett *så pass litet* ämne.

Preciseringen kan ges i ett komplement till *så (pass)* i form av en konsekutiv bisats (se vidare Bisatser § 86):

Blås *så (pass) hårt att alla hör!*

Ofta kan graden bara vagt preciseras av talsituationen, och *så (pass)* kan då ange att egenskapen i fråga antas vara känd för lyssnaren:

Det är synd att vi har *så dålig* plats. (S)
 Dels är ju inte behovet *så enormt stort* heller. (T)

Det kan också fungera ungefär som ett gradadverbial för hög grad:

Det var *så roligt* att du kom!

I de sistnämnda fallen har *så* en vag övergång till funktionen som jämförande gradadverbial (§ 14). Som typiskt jämförande adverbial kan *så* inte följas av *pass*.

Exempel på *så (pass)* i andra frastyper:

Jag blir *så* överraskad av handen på min axel att jag rycker till. (R) [participfras]
 Det började bli påfrestande att *så pass* ofta sitta ensam över sin kaffekopp. (R) [adverbfras]
 Egendomligt nog veknade husvärden *så pass* att han under sommaren lät installera ett duschskåp [...] (R) [verbfras]

Vid verb används också *så (pass) + mycket*:

Det frestade på *så mycket* att jag knappt kunde klara det ensam.

¹ Hög grad kan också anges genom ett förled, t.ex. *jätterolig* 'mycket rolig', *hypernervös* 'mycket nervös', *superbra* 'mycket bra' (jfr Adj. § 31: b, 32 Anm.), eller med reduplikation, t.ex. *stor, stor* 'mycket stor'. Dessa konstruktioner har vanligen särskilda (ofta vardagliga) stilvärden. Liksom gradadverbial som primärt anger sätt (t.ex. *förskräckligt*) har förled som *jätte-* lexikaliserats i ren gradbetydelse.

² Vissa gradadverbial passar inte till alla graderbara huvudord. Begränsad distribution har de skriftspråkliga *högst, djupt*:

högst ordinär, högst besynnerlig; [också vid adjektiviska particip:] högst förtjusande, högst betydande
 djupt pessimistisk; [också vid adjektiviska particip:] djupt oroande, djupt otillfredsställande

Men:

*högst blyg, *högst bred, ?högst duktig [etc.]
 *djupt blyg, *djupt bred, *djupt inkompetent

Högt används bara vid particip: *högt betrodd, högt aktad*. Här kan gradadverbialet kompareras med relativ betydelse: *vår högst betrodde medhjälpare av alla*.

³ Adjektivfraser med *hur* plus ett relativt adjektiv som vetter mot skalans övre (obegränsade) ände efterfrågar ett läge var som helst på skalan, se Adj. § 10–11. *Hur* visar därigenom släktskap med gradadverbialen som anger jämförelse (§ 14) och mått (§ 16).

På liknande sätt kan adjektivfraser med *så (pass)* användas tillsammans med ett relativt adjektiv utan att förutsätta hög eller låg grad. Detta är fallet t.ex. när läget på skalan är underförstått i sammanhanget eller anges med t.ex. en konsekutiv bisats (jfr ovan): *Johan är visserligen väldigt liten, men han är i alla fall så (pass) stor att han når upp till bordet*. Jämför gradadverbial som hänvisar till ett normalvärde, § 15.

§ 13. Uppnådd eller icke uppnådd grad: *helt torr*. Absoluta adjektiv med grundbetydelse av maximivärde, t.ex. *torr, full, tom, ny, exakt*, tar gradadverbial som anger om maximivärdet är uppnått eller inte.¹

a) Att maximivärdet är uppnått anges t.ex. av *helt, riktigt, alldeles, fullständigt, fullkomligt*:

Det var en *helt ny* situation. (R)

Så blir släktingarnas inställning *helt irrelevant*. (T)

Jag tror inte du är *riktigt normal*. (R)

Han fick en *alldeles ny* pensel [...] (R)

Bara sticka iväg och tro att du kan skapa dej ett *fullständigt* nytt liv genom att klippa av det gamla. (R)

[...] de värsta felen begås alltid *fullkomligt oskyldigt*. (R)

Vissa ord har lexikaliserats som gradverbial vid vissa adjektiv, t.ex. *mol allena, pin färsk, splittr ny*.

Exempel på adverbial för uppnådd grad i andra frastyper:

De kala väggarna var *helt* dolda av röda bomullsskynten [...] (R) [participfras]

Men Margita reagerade *helt* annorlunda. [...] (R) [adverbfras]

Men om hennes man var hemma förlorade hon *helt* denna känsla [...] (R) [verbfras]

b) Att maximivärdet inte är uppnått anges t.ex. av *nästan, så gott som*:

Jag har med mig en *nästan ny* sidenhatt och ett par broderade handskar. (R)

ett annat fall som är *nästan likvärdigt* (T)

De kan gruppera om det åt honom och skicka i väg honom *så gott som ny* [...] (R)

Exempel på adverbial för icke uppnådd grad i andra frastyper:

Sex tomter är *så gott som* sålda till en förening. (R) [participfras]

Harriet såg honom *så gott som* aldrig. (R) [adverbfras]

Men det är *nästan* bara preventivteknik. (T) [adverbfras]

Han hade varit *nästan* framme när han vände. [adverbfras]

Du har *så gott som* påstått det. (R) [verbfras]

Räkneord tar bl.a. gradadverbiella bestämningar som anger att antalet understiger, överstiger eller är exakt det som grundtalet anger (Räkn. § 9):

Han hade {nästan/knappt/så gott som/{lite/mycket} under/inte fullt/{lite/mycket} mindre än} 300 får.

Han hade {gott och väl/drygt/dryga/styvt/{lite/mycket} över/{lite/mycket} mer än} 300 får.

Han hade {exakt/precis} 300 får.

¹ Adjektiv med grundbetydelse av maximivärde kan också ha en vidgad, graderbar betydelse (Adj. § 9: d) och ta adverbial för högre eller lägre grad (t.ex. {mycket/oerhört/inte särskilt} *full*).

För andra adjektiv kan adverbial som *helt*, *alldeles* ange att beskrivningen gäller referenten i dess helhet eller i alla avseenden (t.ex. {*helt/alldeles*} *vit*, {*helt/alldeles*} *svensk*). De kan också ange att beskrivningen är adekvat (t.ex. *helt tokig*) eller ange hög grad (t.ex. *helt liten*, *fullkomligt underbar*). *Nästan* kan ange att beskrivningen inte är helt adekvat (t.ex. *nästan tokig*), jämför metakomparation, Adj. § 45 not 1.

Vid superlativer anges uppnådd grad emfatiskt med *allra*, se nedan om gradadverbial för emfas (§ 19). Icke uppnådd grad vid superlativer kan anges med t.ex. *nästan*, *nästintill* samt med mera preciserad betydelse *näst*, *tredje* etc. (Räkn. § 22 not 1): *nästan störst*, *näst störst*.

§ 14. Jämförelse: *lika bred*, *mera praktisk*. Ett jämförande gradadverbial fungerar som komparator, dvs. anger likhet eller olikhet mellan komparander vad gäller graden av den egenskap som adjektivet uttrycker. Ofta är förgrundskomparanden också adjektivets predikationsbas. *Mer(a)* plus positiv bildar perifrastisk komparativ, och *mest* plus positiv bildar perifrastisk superlativ (Adj. § 45).

likhet: *lika*, så

olikhet, högre grad hos förgrundskomparand: *mer(a)*, *mest*, väl så

olikhet, lägre grad hos förgrundskomparand: *mindre*, *minst*, inte så

Han var (*precis*) *lika glad* fortfarande.

Den är (*ungefär*) *lika snabb* nu.

Han hade aldrig varit (*ens hälften*) så *glad*.

Det skulle ha varit {*mera/mest/mindre/minst*} *praktiskt*.

Dom har nog *lika bra* standard som vi svenskar har. (T)

Då gör vi ingen stor entré utan kommer *mera stillsamt*. (R)

Dom är nog inte *mer kriminella* än *andra*. (T)

Gubben var *mindre nyfiken*. (R)

Vi skall visa vår *mest älskvärda* sida. (R)

Och det är ju egentligen det området som blir *mest kontroversiellt*. (T)

Ett jämförande adverbial kan självt innehålla ett vanligtvis framförställt gradadverbial. Vid *lika*, *så* används gradadverbial som *precis*, *just*, *ungefär*, *nästan*. Vid *så* används också multiplikativa gradadverbial som *hälften*, *dubbelt*, *fem gånger*. Vid huvudord i komparativ eller superlativ kan samma gradadverbial användas som när adjektivet självt står i komparativ eller superlativ (§ 18–21): *betydligt* {*mera/mindre*} *praktisk*.

I ett jämförande adverbial kan huvudordet också bestämmas av ett vanligtvis efterställt komplement. För vissa av adverbialen (*lika*, *så*, *mer(a)*, *mindre*) utgörs komplementet av ett uttryck som anger bakgrundskomparanden. Adverbial som anger likhet kan konstrueras med en komparativ subjunktionsfras eller bisats inledd med *som*: *lika ... som X*, *så ... som X*.¹ Adverbialen *mer(a)* och *mindre* kan konstrueras med en komparativ subjunktionsfras eller bisats inledd med *än*: *mer(a) ... än X*, *mindre ... än X*.²

Klas var *lika glad* {*som sin fru/som alltid/som han alltid hade varit*}.

Han dog *lika fattig som han hade levat*. (R)

Ungdomar är väl inte så *plikttrogna* som vad äldre människor är i så fall. (T)
 Apparaten på väggen är {*mera/mindre*} *praktisk* {*än den vanliga konservöppnaren/än den verkar*}.

Exempel på jämförande adverbial i andra frastyper:

Studentskorna var överlag *lika* berusade som sina manliga kolleger. (R) [participfras]
 Vid andra väggen satt en pojk och en flicka som hade suttit där *lika* länge som de själva [...] (R) [adverbfras]
 Jag badar *mera än jag behöver* [...] (R) [verbfras]

Om komparativ subjunktionsfras se vidare Subjnfraser § 2–15, om komparativ bisats se vidare Bisatser § 106–112.

Adverbialen *mest* och *minst* kan konstrueras med en prepositionsfras som anger hela komparandmängden. Prepositionen är vanligen *av*: *mest ... av X*, *minst ... av X*.

Den här modellen är {*mest/minst*} *praktisk av dem vi har testat*.

Men den är å andra sidan den *mest universella av alla kulturyttringar*. (S)

Så konstrueras också *mer(a)* och *mindre* vid inklusiv jämförelse mellan två (Adj. § 47), {*mer(a)/mindre*} ... *av X*:

Den här modellen är den {*mera/mindre*} *praktiska av de två*.

Vid likhet kan bägge (eller alla) komparanderna ingå i predikationsbasen:³

De är knappt använda och du och jag är *ungefär lika stora*. (R)

Men ni är likadana allihop, *lika vanliga* och *lika tråkiga* – ursäkta jag säger det. (R)

Vpk kräver i sin motion en i grunden demokratiserad högskola, där alla verk-samma har *lika stort* värde [...] (S)

När jämförelsen uttrycks med en adjektivfras i superlativ kan det anges med gradadverbial *näst* vem eller vad som är nummer två:⁴

Ola är äldst av barnen och Patrik är *näst äldst*.

Karin är min bästa elev och Elna är min *näst bästa* elev.

Det blir allt vanligare att ange nummer tre etc. från toppen på skalan med gradadverbialt ordningstal, särskilt när adjektivfrasen är attribut (jfr också Räk. § 22 not 1):

Mallorca är fortfarande det *fjärde mest eftertraktade* resmålet.

När adjektivfrasen är adjektivattribut, kan komparativ subjunktionsfras eller bisats (inledd med *som* eller *än*) bara förekomma om nominalfrasen är indefinit: *en {lika/så} fin cykel som din*, *en mera praktisk konservöppnare än den gamla*, däremot inte **den {lika/så} fina cykeln som din*, **den mera praktiska konservöppnaren än den gamla*. Komparativ i definit nominalfras kan ange inklusiv jämförelse mellan två komparander, varvid hela komparandmängden anges genom en prepositionsfras med *av*: *den mera praktiska konservöppnaren av de två vi har testat* (se också Adj. § 47).

¹ *Lika* och *så* konstrueras med *som* också om de är negerade: *inte lika ... som X, inte så ... som X*. Dessa konstruktioner är lexikaliserade i betydelsen 'mindre än':

Var *inte lika dum som mamma!* (R) \approx Var mindre dum än mamma!

Henry var *inte lika nyfiken på fadern som på Sterner*. (R) \approx Henry var mindre nyfiken på fadern än på Sterner.

Jämför motsvarande fenomen vid grundtal: *Jag har inte tio kronor*, normalt = *Jag har mindre än tio kronor*. *Inte så* är mest lexikaliserat och används också utan utsatt eller elliptiskt komplement: *Var inte så dum!*

Så kan också ange grad utan jämförelse, t.ex. *Hon var så söt* (§12: e).

² I stället för komparativ subjunktionsfras vid komparativ förekommer konstruktion med *i jämförelse med, jämfört med*, t.ex. *Den nya modellen är mera praktisk {i jämförelse med/jämfört med} de tidigare* (Subjnfraser §3 not 1). Språkvårdare avråder från denna konstruktion och vill reservera *i jämförelse med, jämfört med* för konstruktion med positiv: *Den nya modellen är praktisk i jämförelse med de tidigare*.

³ Adverbialet *olika* konstrueras mest med bägge (eller alla) komparanderna i predikationsbasen:

Enskilda konsumenter är *olika starka* då det gäller att göra sig hörda. (S)

Tilltalande är det inte att tjänstemän får *olika lång semester* beroende på vilken lön de har. (S)

Komparandmängden kan också anges med ett annat satsled än det som betecknar predikationsbasen:

Efterfrågan på arrendejord är *mycket olika* stark i olika delar av vårt land [...] (S) Jfr: Efterfrågan är *större* på ett ställe än på ett annat.

I talspråk förekommer det också att bakgrundskomparanden anges med en prepositionsfras inledd med *mot*: *olika ... mot X* (t.ex. *olika lång semester mot andras*).

⁴ Jämför också *näst* i kombination med *efter* + rektion där rektionen anger den referent som står närmast högre upp på jämförelseskalan:

Elna är bäst (näst) efter Karin. \approx Elna är näst bäst efter Karin.

Elna är min bästa elev (näst) efter Karin. \approx Elna är min näst bästa elev efter Karin.

§15. Normvärde: *för bred*. Ett normadverbial anger i vilken grad predikationsbasen har den egenskap adjektivfrasens huvudord uttrycker i förhållande till vad som är eller vore lämpligt (= normvärdet):

ingen avvikelse från normen vare sig uppåt eller neråt: lagom

ingen avvikelse neråt: nog,¹ tillräckligt

avvikelse uppåt: för, alltför,² [svag avvikelse:] väl³

avvikelse neråt: inte (...) nog, inte (...) tillräckligt

ingen avvikelse uppåt: inte (...) (allt)för

Frasens huvudord står i positiv:

Sängen är {lagom/(allt)för/väl} *bred*.

Sängen är (inte) {bred nog/nog bred/tillräckligt bred/bred tillräckligt}.

en {lagom/(allt)för/väl/(inte) nog/(inte)tillräckligt} *bred säng*

den {lagom/(allt)för/väl/(inte) nog/(inte) tillräckligt} breda sängen
 De inspekterade köksträdgården, som var *lagom stor* [...] (R)
 Världen är helt enkelt inte *stor nog*. (R)
 Skulle hans lägenhet vara *tillräckligt stor*? (R)
 Jag har tydligen läst boken *för dåligt*. (T)
 Mäster Stenlund hade väl inte tagit *alltför allvarligt* på pratet om äktenskap. (R)
 Vi är *alltför optimistiska*, helt enkelt. (T)
 En del bitar var *väl stora*. (R)

Om placeringen av *nog* och *tillräckligt* se § 8: b.

Ett adverbial som anger grad i förhållande till ett normvärde kan konstrueras med ett normalt efterställt komplement som tillsammans med adjektivfrasens huvudord anger den omständighet som avgör normvärdet. Komplementet utgörs vanligen av en prepositionsfras inledd med *för*.⁴

[...] män som påminde om Marvin och hans vänner, *alldeles lagom stora för den här vidlyftiga, påkostade miljön* [...] (R)
 Skeden är *alltför stor för farfars hand*. (R)
 [...] eftersom han inte ville bli *för stor för att bli jockey* [...] (R)
 Dans våning var tydligen inte *tillräckligt stor för att hon skulle kunna bo där*. (R)
 Vi har *för höga skatter för att dom ska trivas här*.

Före en infinitivfras kan *för* i flertalet fall utelämnas (se vidare Inffraser § 15): *lagom bred (för) att sova i*. Adjektivfrasen kan då ha samma predikationsbas som infinitivfrasen, eller också kan adjektivfrasens predikationsbas vara identisk med referenten för ett underförstått komplement till infinitiven:

en *lagom stor bil att rymma oss allihop*, bilen är *lagom stor att rymma oss allihop*
 en *lagom stor bil att sova i* [-], bilen är *lagom stor att sova i* [-]

Om adjektivfrasen fungerar som adjektivattribut i en nominalfras, placeras komplementet efter nominalfrasens huvudord:

Han har en *lagom stor bil för att man ska kunna sova i den*.
 Hon har *för stora planer för att kunna realisera dem*.

Komplementet kan utgöras av en nominalfras (i stället för en prepositionsfras inledd av *för*), särskilt om denna består av ett pronomen. Denna konstruktion torde uppfattas som något regional eller litterär.

Jens Otto såg större ut där han låg i sina lappade men rena kläder, som hade varit andras innan de blev hans och som nu blivit *också honom för korta i ärmarna*. (R)

⁴ Som bestämning i adjektivfraser i adverbial funktion har *nog* lexikaliserats till att markera att adjektivfrasen fungerar som satsadverbial (Satsadvl § 22), t.ex. *Hon går karakteristiskt nog över spången*. Jfr: *Hon går karakteristiskt över spången*, där *karakteristiskt* fattas som sattsadverbial.

² *Alltför* kan till skillnad från de andra normadverbialen inte ta ett eget gradadverbial som graderar skillnaden: {*mycket/en meter*} *för bred* men **mycket alltför bred*.

³ Gradadverbialet *lite* implicerar ofta avvikelse uppåt i relation till en norm (jfr § 12: c):

Den är *lite bred*. [≈ *lite* {*för/väl*} *bred*]

⁴ Liknande funktion som komplementet till normadverbial har adverbial inledda med *för* som bestämmer adjektiv och betecknar den som har nytta eller skada av aktionen, t.ex. *Sängen är smal för två personer*, jfr Adj. § 18.

ANM. Konstruktion med gradadverbial för norm kan ofta parafraseras med *så* + konsekutiv bisats eller komparativ *än att*-sats:

Den är *så stor att* den inte får rum i min bil. ≈ Den är *för stor för att* få rum i min bil.

Den är *större än att* den får rum i min bil. ≈ Den är *för stor för att* få rum i min bil.

Den är *precis så stor att* den får rum i min bil. ≈ Den är *lagom stor för att* få rum i min bil.

§ 16. Mått: två meter lång. Ett måttsadverbial vid ett adjektiv i positiv anger (med en konventionellt bestämd måttsenhet) vilket läge på den skala adjektivet anvisar som adjektivfrasen skall uttrycka. Måttsadverbial vid positiv förekommer huvudsakligen vid ett litet antal relativa adjektiv som annars normalt vetter mot skalans obegränsade övre ände (Adj. § 10–11): *lång, bred, hög, djup, tjock, tung, stark, stor, gammal*.¹

en *tre meter hög* bronsstaty föreställande Sir Winston Churchill (S)

en *fem våningar hög* byggnadsställning (S)

Hålet var *omkring fem meter djupt* [...] (R)

den *87 kg tunge* kanonjären (S)

en *900 hästar stark* V 8-motor (S)

ett *sex man starkt* band (S)

den *10 kvadratkilometer stora* riskzonen (S)

År 1954 kom Olof Palme – *27 år gammal* – som sekreterare åt Erlander. (S)

Också det efterställda nominala komplementet till *värd* kan ses som måttsadverbial när det uttrycker mått: *värd 100 kronor* (jfr § 24). Med andra adjektiv är måttsadverbial sällsynta, eftersom konventionell måttsenhet saknas: **100 IQ intelligent*. Relativa adjektiv som vetter mot skalans begränsade nedre ände används bara skämtsamt med måttsadverbial och behåller då sin betydelse av att vetta mot skalans nedre ände: ?*50 år ung*.²

En adjektivfras med måttsadverbial är i princip oberoende av normalvärdet för den jämförelsemängd som referenten tillhör, fastän adjektivet annars är relativt. *Två meter lång* kan t.ex. användas både om människor och om sladdar till dammsugare, fastän det i det första fallet betecknar ett högt värde och i det andra fallet ett lågt värde. Jämför andra gradadverbial vid relativa adjektiv, där adjektivfrasens betydelse relateras till ett normalvärde: *mycket lång* kan användas om en 2 meter lång människa men är misslyckat om en 2 meter lång dammsugarsladd.

¹ *Varm* och *kall* konstrueras också med måttsadverbial, t.ex. *10 grader {varmt/kallt}*, men här pekar adjektiven ut var sin domän på en och samma skala (*grader varmt = plusgrader, grader kallt = minusgrader*).

² En del måttsbeteckningar, t.ex. *år, grader*, används bara i en enda dimension. Vid sådana måttsangivelser kan adjektivet som anger dimensionen utelämnas: *Han är tre år (gammal) nu. Det är 17 grader (varmt) här*. Adjektivet kan utelämnas vid *grader*, fastän *varm* och *kall* anger olika domäner på skalan (not 1 ovan), förutsatt att kontexten gör det självklart vilken domän som avses. Om adjektivfrasen står som adjektivattribut får inte adjektivet utelämnas: *en tre år gammal häst* (jfr *treårig*), *17 grader varmt vatten* (jfr *17-gradigt*).

I en del andra fall står måttsadverbial som bestämning till ett verb i stället för till *vara* plus predikativ: *Säcken väger 20 kg = ?Säcken är 20 kg tung*. (Jfr: – *Hur tung är den? – 20 kg*.) *Lampan kostar 100 kronor ≈ Lampan är värd 100 kronor. Flaskan rymmer 2 liter ≈ ?Flaskan är 2 liter stor*. Mindre vanligt: *Stången mäter 2 meter ≈ Stången är 2 meter lång*.

§ 17. Mått vid icke uppnådd grad: *halvt medvetlös*. Absoluta adjektiv som anger maximivärden konstrueras med måttsadverbial som anger hur stor del av skalan som ligger mellan motsatt maximivärde och det värde som adjektivfrasen skall uttrycka:

halvt {medvetlös/genomskinlig}
till hälften tom, tom till hälften
(till) 90 % ren, ren till 90 %
Så drogs hon, *halvt medvetlös*, in i bilen. (R)
Sådana som hon var till *hälften gudomliga*. (R)

För några adjektiv används hellre än måttsadverbial sammansättningar med *halv*, t.ex. *halvtom, halvfull, halvvakn*.¹

¹ För adjektiv som inte anger maximivärden kan de nämnda måttsadverbialen ange att beskrivningen inte gäller predikationsbasen i dess helhet eller i alla avseenden, t.ex. *till hälften svart, halvt orientalisk*. Med *halvt* kan anges att beskrivningen inte är helt adekvat, t.ex. *halvt tokig*.

ANM. Gradadverbial som anger att maximivärdet uppnåtts (§ 13), t.ex. *helt, fullkomligt, fullständigt*, kunde också ses som måttsadverbial.

§ 18. Skillnad: *mycket bredare*. När adjektivet står i komparativ, kan gradadverbialet ange graden eller måttet på den gradskillnad som uttrycks av komparativen.

a) Stor gradskillnad anges av: *mycket, långt, avsevärt, betydligt, vida, väsentligt, åtskilligt, mångdubbelt*.¹

{mycket/långt} {bredare/bättre/roligare}
Men även *mycket högre* belopp förekommer [...] (S)
Vid det laget är vi *långt bättre* rustade att ta hand om fiskeindustrin [...] (R)
Den är *betydligt* beskare än Hasse Alfredssons alltså. (T)
Det är *avsevärt högre* löner än i Finland. (T)

b) Liten gradskillnad anges av: *lite(t)*, *föga*, *något*, *en smula*, *en aning*, *obetydligt*. Bland graduttrycken för liten skillnad är *föga* övervägande skriftspråkligt. De övriga är vanligen betonade när de markerar kontrast till en stor skillnad och obetonade när de mera anger att en skillnad faktiskt föreligger. För *lite(t)* använder vissa språkbrukare i skrift formen med *-t* i det första fallet och formen utan *-t* i det andra. Jfr *lite* före positiv, § 12: c, samt Pron. § 155 not 3.

{*lite(t)*/*föga*/*något*/*en aning*/*en smula*} {*bredare*/*bättre*/*roligare*}

Han är *något bättre* i dag.

Har du blivit *något klokare* sen sist?

Jag hoppas Elin blir *lite karskare*, när första förälskelsen gått över. (R)

Den borde nog ha varit *lite försiktigare*. (T)

En grov best och skogssälle som är *föga bättre* än ett skändligt djur. (R)

c) Skillnaden kan också anges mera exakt med ett mått. Till skillnad från förhållandena vid positiven (§ 16) kan gradadverbial som uttrycker mått förekomma vid ett stort antal adjektiv i komparativ. Måttet anges ofta med en konventionellt bestämd måttsenhet (t.ex. *meter*) men kan också betecknas med en tillfälligt vald måttsenhet (t.ex. *äktenskap* i *fem äktenskap tidigare*). I det senare fallet kan måttet i själva verket vara rätt oprecist, och några måttsbeteckningar, t.ex. *en aning*, *en smula*, har lexikaliserats som uttryck för en liten gradskillnad (liksom låg grad vid positiv, § 12: c). Exempel med gradadverbial som anger skillnad i mått:

två meter {*längre*/*bredare*/*tjockare*}, en grad kallare, tjugo kilo tyngre, dryga metern längre, 90 % renare, ett snäpp bättre, en noslängd snabbare, två pauser tidigare

Han hade bruna, seniga, långa ben och var väl *ett halvt huvud högre* än Martin. (R)

Samma grad- och måttsadverbial kan bestämma jämförande adverbial med huvudorden *mer(a)* och *mindre* (§ 14), t.ex. {*mycket*/*långt*/*lite*/*föga*/*något*/*en aning*/*en smula*/*ett snäpp*} {*mera*/*mindre*} *praktisk*. De flesta av dem (dock inte *långt* eller *föga*) kan också bestämma normadverbial med huvudordet *för* (§ 15), t.ex. {*mycket*/*lite*/*något*/*en aning*/*en smula*/*ett snäpp*} *för praktisk*. Däremot kan de inte bestämma *alltför* (jfr § 15 not 2).

Med bråktalssubstantiv i bestämd form + *så* + adjektiv i positiv konstrueras uttryck för negativ skillnad:

hälften så bred, tredjedelen så bred

Med grundtal + *gänger* framför adjektiv i komparativ eller *så* + adjektiv i positiv konstrueras multiplikativa uttryck för positiv skillnad. *Dubbelt* konstrueras (utom ålderdomligt eller i finlandsvenska) bara med *så* + adjektiv.

tre gånger {*bredare*/*så bred*}, dubbelt bredare [ålderdomligt eller finlandsvenska], dubbelt så bred

¹ Stor skillnad anges också med t.ex. *klart, tydligt, uppenbart*, som egentligen anger sätt (t.ex. *klart bredare*).

ANM. Mellan egentliga gradadverbial för positiv och för komparativ finns både likheter och olikheter. Stor skillnad vid komparativ anges vanligen med samma adverbial som hög grad vid positiv, nämligen *mycket*. Till olikheterna hör följande:

a) Flertalet av positivens gradadverbial går inte att använda vid komparativ: **{väldigt/enormt/ganska/rätt/inte särskilt} bredare*.

b) Vid komparativ kan *mycket* i sin tur ta ett eget gradadverbial, medan det inte går vid positiv: *väldigt mycket bredare* men **väldigt mycket bred*.

§ 19. Emfas: *ännu bredare, allra bredast*. Den gradskillnad som uttrycks av ett adjektiv som står i komparativ eller superlativ¹ kan framhävas av ett gradadverbial som anger emfas. Vid komparativer anges emfasen med *ännu, än, ändå* och vid superlativer med *allra*:²

{ännu/än/ändå} {längre/kortare/smutsigare}

allra {längst/kortast/smutsigast}

Rösterna från köket hördes *ännu bättre* här än från spegelplatsen. (R)

Dom tog ju kål på folk *ännu effektivare* än SS, yrkesmördarna, gjorde. (T)

Hon ser ut som min svärfars svärmor i svärfars *allra roligaste* svärmorshistorier. (R)

När adjektivet bestäms av gradadverbial som anger emfas, förutsätts positivens beskrivning gälla för predikationsbasen också när adjektivet är relativt. *Lasse är ännu längre* och *Lasse är allra längst* implicerar alltså att Lasse är lång (jfr Adj. § 10), vilket inte är fallet i satser som *Lasse är längre* eller *Lasse är längst*. Med gradadverbialen *ännu, allra* fungerar alltså annars relativa adjektiv som absoluta.

Med gradadverbial som anger emfas (till både komparativ och superlativ) fungerar adjektiv som annars anger maximivärde (Adj. § 10: c) som vanliga absoluta adjektiv. Satsen *Min handduk är ännu torrare än din* innebär alltså att båda handdukarna är så gott som torra. Satsen *Min handduk är allra torrast* innebär att både den handduk som nämns och de som den jämförs med är så gott som torra.

Ännu och *allra* har neutralt stilvärde. *Än* tillhör det formella talspråket och det neutrala och formella skriftspråket. Gradadverbialet *ändå* har vardaglig stilkaraktär.³

¹ Samma gradadverbial kan ange emfas som bestämningar i jämförande adverbial med huvudorden *mer(a)* och *mindre* respektive *mest* och *minst*, t.ex. *ännu mindre smutsig, allra mest praktisk*.

² *Allra* motsvarar etymologiskt komplementet 'av alla' men hindrar inte att superlativen tar en *av*-fras som komplement för att ange komparandmängden:

Han var *allra längst av pojkarna i plutonen*.

Vid superlativer förekommer också vissa adverbial som primärt uttrycker sätt och sekundärt emfas, t.ex. *absolut, klart*. Jfr § 18 not 1.

³ Ändå kan också placeras efter icke-attributivt huvudord. Stilkaraktären är då neutral.
Nu är kvaliteten högre *ändå*. ['ännu högre']

§ 20. Successiv gradhöjning: *allt bredare*. Gradadverbialiet *allt* bestämmer ett adjektiv i komparativ och anger en successiv höjning av graden över tid:¹

Alma blev *allt* {*friskare/gladare/ömkligare/tjockare*} (under sommaren).

De börjar glädjande nog bli *allt vanligare* överallt längs ostkusten. (S)

Framtidens rehabiliteringsläkare kommer att få *allt större* diagnostiska och terapeutiska resurser. (S)

Han växte upp som en vilde, och blev *allt vildare* med åren. (R)

Allt kan också bestämma jämförande adverbial med huvudorden *mer(a)* och *mindre* (§ 14), t.ex. *allt* {*mera/mindre*} *energisk*. Om tidpunkterna för den successiva höjningen anges med ett adverbial av typen *för varje* + substantiv i satsen, kan *allt* utelämnas utan egentlig betydelseskillnad:

Alma blev (*allt*) {*friskare/gladare/ömkligare/tjockare*} *för varje behandling*.

Samtidigt som ökningen beskrivs som successiv genom adverbialiet *allt*, kan den anges som proportionell med en annan ökning genom ett komplement i form av en proportional bisats (jfr Bisatser § 113):²

Det föresvävar mig *allt tydligare*, ju *mer självföraktet fräter sig fram*. (R)

En komparativ med bestämningen *allt* kan beskriva samma referent jämförd med sig själv över tid också när frasen står som adjektivattribut i nominalfras med artikel. I satsen *Han vårdade en allt ömkligare planta* kan alltså den sista nominalfrasen referera till en och samma planta som jämförs med sig själv vid olika tidpunkter, medan i satsen *Han vårdade en ömkligare planta* jämförelsen måste gälla en annan planta.

Per körde omkring i en *allt sämre* bil. [Dvs. Pers bil blev allt sämre.]

Per körde omkring i *allt sämre* bilar. [Dvs. antingen hade Per vid varje tillfälle en bil och när han bytte den mot en annan så var den nya bilen sämre än den föregående eller hade Per hela tiden ett antal bilar som var och en hela tiden blev allt sämre.]

Och en *allt besvärligare* nicksjuka överföll mej. (R)

Han stötte sakta och retfullt ut just när min andra fot var kvar på bryggan så att jag svävade över vattnet i en *allt bredare* spagat. (R)

¹ En adjektivfras med *allt* kan parafraseras med en samordning av två instanser av adjektivet (i komparativ). I talspråk kombineras ibland *allt* och samordning.

Alma blev {*friskare och friskare/gladare och gladare/ömkligare och ömkligare/tjockare och tjockare*} (under sommaren).

Och vi ger blodtransfusioner som ju har *allt kortare och kortare* effekt. (T)

Den successiva ökningen kan också anges med *successivt*, *undan för undan*, *efterhand*, *gradvis* som vanligen står som adverbial i verbfrasen och som kan samförekomma med *allt*: *Alma blev successivt (allt) friskare*.

² *Allt* kan inte förekomma tillsammans med komparativa subjunktionsfraser eller bisatser: **Det föresvävar mig allt tydligare än (det gjorde) förut*. Detta beror på att *allt* genom betydelsen successiv ökning redan anger vad som jämförs med vad, nämligen grader av samma egenskap över tid.

§ 21. Proportion: *ju bredare*. Gradadverbialen *ju*, *desto*, *dess* anger en ökning i grad för den egenskap som adjektivet uttrycker och som motsvaras av en liknande ökning i grad för en annan egenskap, som vanligen uttrycks av en annan adjektivfras eller en adverbfras i texten. Adjektivet står i komparativ.¹

ju {trevligare/snabbare/större/intensivare}
{desto/dess} {trevligare/snabbare/större/intensivare}

Ju bestämmer ett komparativt uttryck som ingår i den proportionala bisatsens satsbas. *Desto* och *dess* bestämmer ett komparativt uttryck som ofta har en proportional bisats som komplement (i talspråk och ledigt skriftspråk kan också *ju* ha denna funktion).² *Ju* och *desto* eller *dess* bestämmer därigenom ofta komparativa uttryck som relateras till varandra.

Ju ljuvare dagen blev, *desto* säkrare kände de sig [...] (R)

Så jag tror att *ju* fortare dom lär sig varandras språk egentligen, *desto* bättre ... lättare skulle anpassningen gå. (T)

Se vidare Bisatser § 113.

Desto och *dess* kan också bestämma ett komparativt uttryck utan proportional bisats som komplement. *Desto*, *dess* anger i första hand proportionalitet mellan två olika egenskaper som på ett eller annat sätt kontrasterar mot varandra.

[...] han slog en tunn handflata över en *desto tjockare* manuskriptkorg [...] (R)

[...] dock ej Svante vars replik visserligen dröjde men uttalades *desto snabbare*

[...] (R)

Han har mycket korta ben men de är *desto flera* till antalet och rör sig snabbt, snabbt. (R)

Om proportionen gäller en och samma skala, anger *desto* snarast emfas, dvs. det är synonymt med *ännu* (§ 19):

Om loven är långa, är arbetsdagen *desto längre*. (R)

[...] förfärliga skuld känslor, som kändes *desto starkare* därför att hon njutit så av besöket. (R)

Dess är mindre vanligt i skrift än *desto* och kan uppfattas som regionalt, ålderdomligt eller vardagligt.

¹ *Ju, desto, dess* kan också bestämma jämförande adverbial med huvudorden *mer(a)* och *mindre* (§ 14): {*ju/desto*} {*mera/mindre*} {*trevlig/intensiv/praktisk*}.

Ju mer intensivt han arbetade, *desto mindre entusiastisk* blev hans chef.

² I regionalt talspråk kan också *desto* bestämma ett komparativt uttryck som tillhör den proportionala bisatsen:

Och *desto mer* man får träna ihop *desto bättre* bör det ju bli. (T)

Objekt i adjektivfrasen § 22–27

§ 22. Översikt. Liksom i verbfrasen är objektet i adjektivfrasen ett nominalt led, dvs. det har vanligtvis strukturen av en nominalfras men kan också vid vissa adjektiv utgöras av en infinitivfras eller en bisats. Men till skillnad från förhållandena i verbfrasen är objektet ett ovanligt led i adjektivfrasen och förekommer bara som bestämning till ett litet antal adjektiv. Exempel:

lik sin mor, kvitt dem, underlägsen de flesta konkurrenterna, trogen förlagan,
värd priset, värd att vinna,¹ värd att han blir hedrad
sin mor behjälplig, mig förhatlig, idealen trogen, dem underlägsen

Vid åtskilliga av dessa adjektiv kan dessutom objektet utan betydelseskillnad utbytas mot ett bundet adverbial.

Objektet anger en aktant som ingår i adjektivets valens. Det innebär att adjektivet lexikalt väcker föreställningen om den roll som objektets referent fyller. Vid flertalet av adjektiven anger objektet en aktant som upplever en annan aktant eller som har nytta eller skada av en annan aktant eller dess aktion. Semantiskt visar adjektivfrasens objekt därigenom släktskap med verbfrasens indirekta objekt (Obj. § 24).

Adjektivet *skyldig* kan konstrueras med två objekt, som kallas indirekt objekt och direkt objekt (jfr Obj. § 9).

När ett bundet adverbial utgörs av preposition + infinitivfras eller bisats, kan prepositionen i många fall utelämnas så att infinitivfrasen eller bisatsen ensam utgör komplement: *glad (över) att få stanna hemma, orolig (för) att störa de andra, glad (över) att ingen hörde av sig, orolig (för) att något skulle hända*. Dessa komplement behandlas bland de bundna adverbialen, § 28–44.

¹ Adjektivet *värd* kan som objekt ha en infinitivfras. Konstruktionen är dubbeltydlig. Antingen anger subjektet infinitivfrasens predikationsbas: *Han är värd att vinna* (jfr *Han är bra på att segla*). Eller är det korrelerat för ett underförstått komplement till infinitiven: *Boken är värd att läsa* [-] (jfr *Boken är lämplig att läsa* [-]).

§ 23. Alltid framförställt objekt: *sin mor behjälplig*. Adjektiven *behjälplig*, *veterlig*¹ och *övermäktig* konstrueras med ett objekt, som alltid är en framförställd nominalfras:

Och vem kunde vara *honom behjälplig*? (R)

Också utan objekt väcker adjektiven i denna grupp föreställningen om en specifik aktant som motsvarar objektets semantiska roll.

¹ *Veterlig* förekommer utom i ålderdomligt språk bara med pronominellt objekt i adverbialt använd adjektivfras, varvid adjektivfrasen kan ses som lexikaliserad:

Men varken pappa eller mamma gick *mig veterligt* någonsin i kyrkan. (R)

I denna konstruktion används alternativt adverbet *veterligen*.

Konstruktion med objekt i form av framförställd nominalfras har också de ålderdomliga adjektiven *bevågen*, *gunstig*, *huld* 'trofast' samt det ålderdomliga participet *för''bunden*. Liksom vid *behjälplig* anger objektet den aktant som har nytta av aktionen.

§ 24. Framförställt eller efterställt objekt: *sina bröder underlägsen*, *underlägsen sina bröder*. Följande adjektiv kan ha framförställt eller efterställt objekt (t.ex. *sina bröder underlägsen* eller *underlägsen sina bröder*):

underlägsen, överlägsen,¹ underdånig, mäktig, trogen,² tillhörig, värd, värdig

Vanligen placeras objektet före adjektivet om det har pronominellt huvudord och efter adjektivet om det har substantiviskt huvudord:

Du utgår ifrån att hon är *dig underlägsen* [...] (R)

[...] hon hade alltid känt sig *underlägsen sina förnämra patienter*, trots sitt gifte. (R)

Adjektivet *värd* har framförställt eller efterställt objekt om huvudordet är ett kvantitativt pronomen och eljest vanligen efterställt komplement:³

[...] att alla människor är *lika mycket värda* [...] (R)

Jag hoppas ni är *värd det*. (R)

[...] så länge inte en femtiårig arbetare är *värd någonting* [...] (T)

Objektet är obligatoriskt vid *värd* (som bara står predikativt, Adj. § 38).

¹ *Överlägsen* konstrueras med objekt när predikationsbasen jämförs med komplementets referent: (*A är överlägsen B*); med en annan rolluppsättning tar det bundet adverbial med *mot* (*A är överlägsen mot B*, § 35). Participet *vuxen* kan konstrueras med objekt när det betyder 'mogen, lämpad' (*hon är vuxen sin svåra uppgift*).

² Adjektivet *trogen* 'trofast' kan också konstrueras med prepositionen *mot* + nominalfras som bundet adverbial (§ 35):

Hon är {*trogen (mot) sina ideal/sina ideal trogen*}.

På samma sätt konstrueras participen *hängiven*, *tillgiven* och *undergiven*. *Trogen* kan inte ha framförställt objekt i sina sekundära betydelser 'i linje med' och 'lik förlagan' (med vanligen icke-animat predikationsbas): *Översättningen är trogen originalet*.

³ I lexikaliserade uttryck och ålderdomlig stil är det vanligare än annars med framförställt objekt med substantiviskt huvudord: *inte vatten värd*, *sin lön värd*.

ANM. Ordklassstillhörigheten för *nära* och *fjärran* är oklar (Advb § 12 Anm., 50: a). De tar i överförd betydelse nominalfras som framförställt komplement:

Jag tror det här uttalandet kommer *sanningen nära*. (S)

[...] vilka har stått *Hilding Johansson ganska nära*. (S)

Det vore *mig fjärran* att nu komma med kritik.

Jämför:

Hon står *närmare sin bror än sin syster*.

Hon bor *nära sin bror*.

Han vistas *fjärran från sitt hemland*.

§ 25. Efterställt objekt: *lik sin bror*. Adjektiven *lik*, *hängiven* och *kvitt*¹ har normalt efterställt objekt:

Han är *lik sin morfar* lite också. (T)

Han var verkligen *hängiven sin uppgift*.

Hur skulle man då bli *kvitt den*? (R)

Objektet är obligatoriskt om inte bägge aktanterna ingår i predikationsbasen (t.ex. *Vi är lika*, *Vi är kvitt*) eller ellips föreligger.

Framförställt objekt är bara möjligt om komplementet fungerar (a) reflexivt eller (b) reciprokt eller (c) om predikationsbasen betecknar en aktion eller (d) i delvis lexikaliserade fraser eller ålderdomlig stil:²

a) Du är *dig lik*.

b) Att Nordsjön och Medelhavet var *varandra lika* [...] (R)

c) Det är *dig likt*.

d) Varje morgon var *den förra lik*. (R)

¹ *Kvitt* kan också konstrueras med bundet adverbial med prepositionen *från* (§ 31).

² I talspråk kan *typisk* konstrueras med objekt i stället för bundet adverbial i vändningar som *Det är typiskt {dig/honom}*. Regionalt nordsvenskt kan vissa adjektiv konstrueras med efterställt objekt i stället för med bundna adverbial som i standardspråket, framför allt *fri*, *rädd* och *van*, t.ex. *Jag är inte rädd honom*. *Jag vill bli fri honom*. *Han är inte van sånt arbete*.

§ 26. Framförställt objekt eller efterställt bundet adverbial: *sin bror tacksam*, *tacksam mot sin bror*. Följande adjektiv kan konstrueras antingen med ett framförställt objekt eller med ett efterställt bundet adverbial med samma betydelse (t.ex. *sina föräldrar tacksam*, *tacksam mot sina föräldrar*):

a) *tacksam* (jfr § 35)¹

Ändå är jag *domprostén djupt tacksam*, han vigde min vän till den sista vilan. (R)

I själva verket borde jag vara *tacksam mot den där nakna lilla tjockisen*. (R)

Vid *tacksam* anger komplementet den vanligtvis animata referent som är föremålet för predikationsbasens upplevelse.

b) *angelägen*, *bekant*, *främmande*, *förhatlig*, *kär*, *likgiltig*, *misshaglig*, *möjlig*, *obegriplig* (jfr § 32)²

[...] men så länge hon inte är sjuk så är det *henne främmande* att gå och lägga sig mitt på dagen. (R)

Vad kunde ha varit *mera främmande för Alexander* än [...] (R)

Vid adjektiven under (b) anger komplementet (som objekt eller bundet adverbial) en aktant som upplever predikationsbasen eller som har nytta eller skada av dess aktion. Med denna rollfördelning står *kär* (utom i sydsvenskt regionalt talspråk) och *misshaglig* ogärna utan komplement i predikativ ställning, t.ex. *Det minnet är {mig/?Ø} kärt*.

Konstruktion med framförställt objekt kan uppfattas ha ett högre stilvärde än konstruktion med efterställt bundet adverbial. Vid en del av adjektiven, t.ex. *främmande*, torde konstruktion med objekt mest förekomma när nominalfrasens huvudord är personligt pronomen.

¹ *Lydig* konstrueras med objekt endast i ålderdomligt språk och normalt med bundet adverbial: *Han var lydig mot sina föräldrar*. I delvis lexikaliserade uttryck som uttrycker önskningar kan adjektivet *nådig* konstrueras med framförställt objekt: *Må Gud vara oss nådig! Herren vare hans själ nådig!*, annars med bundet adverbial: *Han var nådig mot oss*.

² *Angelägen*, *bekant*, *främmande*, *kär* och *likgiltig* kan alternativt konstrueras så att predikationsbasen är den aktant som har nytta av eller upplever en annan aktant. Den sistnämnda aktanten kan anges med ett bundet adverbial men däremot inte med objekt (*angelägen om*, *bekant med*, *främmande för*, *kär i*, *likgiltig för*). *Kär* har med denna konstruktion en annan betydelse ('förälskad'). Se § 32: 2, 33, 34: d, 36: b.

På samma sätt som adjektiven under (b) konstrueras det adjektiviska participet *motbjudande*.

§ 27. Två objekt: *skyldig arbetarna två månadslöner*. Adjektivet *skyldig* kan konstrueras med både indirekt objekt och direkt objekt:

Han är *skyldig arbetarna två månadslöner*.

Det direkta objektet är obligatoriskt (om inte ellips föreligger): **Han är skyldig arbetarna*. Däremot kan det indirekta objektet utelämnas: *Han är skyldig två månadslöner*.

Liksom vanligen vid verb som konstrueras med två objekt (Obj. § 24) anger det indirekta objektet den aktant som har nytta eller skada av (den potentiella) aktionen och det direkta objektet det som är nyttigt eller skadligt.¹

¹ I betydelsen 'som bär skuld' konstrueras *skyldig* med ett bundet adverbial med prepositionen *till* (§ 38), t.ex. *Han var skyldig till {stölden/att ha stulit pengarna}*. I betydelsen 'förpliktad' konstrueras *skyldig* med infinitivfras, t.ex. *Han var skyldig att infinna sig*.

Bundna adverbial i adjektivfrasen § 28–44

§ 28. Översikt. Liksom i verbfrasen har adverbialet i adjektivfrasen framför allt strukturen av en prepositionsfras men kan också utgöras av en subjunktionsfras, en adjektivfras, en participfras, en adverbfras, en infinitivfras eller en bisats.

Bundna kallas sådana adverbial som anger en aktant som ingår i adjektivets valens.

Bundna adverbial är bestämningar till flerställiga adjektiv, dvs. adjektiv som lexikalt väcker föreställningen om ytterligare någon aktant utöver predikationsbasen. Vid de allra flesta flerställiga adjektiv behöver ändå inte andra aktanter explicit nämnas än predikationsbasen, dvs. adjektivet behöver inte ha något bundet adverbial eller objekt. Aktanter som inte realiseras syntaktiskt ges vid flertalet adjektiv inte någon specifik tolkning (Adj. § 13).

Prepositionsfras som bundet adverbial placeras efter adjektivfrasens huvudord (när adjektivfrasen fungerar predikativt). Prepositionsfrasens rektion anger den aktant som inte är adjektivets predikationsbas.

förhatlig för alla, blind för hennes fel, tokig i glass, identisk med förlagan, noggrann med sin utrustning, elak mot de yngre eleverna, villig till förlikning, bitter över sveket

Rektionen kan vara en infinitivfras eller en bisats, varvid prepositionen i många fall kan utelämnas så att infinitivfrasen eller bisatsen ensam utgör komplement:

negativ till att komma, glad (över) att få stanna hemma, orolig (för) att störa de andra

negativ till att Kalle kommer, glad (över) att ingen hörde av sig, orolig (för) att något skulle hända

Bundna adverbial som har strukturen av adverbfras, adjektivfras eller participfras är mindre vanliga. De anger vanligen plats, tid eller sätt och i vissa fall orsak, dvs. omständigheter som vid de flesta adjektiv ligger utanför valensen och kan uttryckas med fria adverbial. Ett exempel på ett adjektiv där angivelse av plats och sätt ingår i valensen är *belägen* (jfr § 44):

belägen där, vackert belägen, undanskymt belägen

Därutöver förekommer t.ex. (främst i neutralt och formellt skriftspråk) adverbfraser med samma betydelse som prepositionsfraser med inanimat pronomen som rektion (Advb § 10: a):

medveten därom = medveten om {den/det/dem}

Vanligen har adjektivfrasen högst ett bundet adverbial. Det finns dock treställiga adjektiv. Det ena bundna adverbialet anger då normalt en animat aktant.

avundsjuk på Lena för {hennes vackra hår/hennes trevlige fästman}

Hur valet av preposition bestäms av adjektivets betydelse och rolluppsättning redovisas i Adj. § 14–22, där adjektiven grupperas efter aktanternas roller. I de här följande § 30–39 redovisas de vanligare typerna av bundna adverbial ordnade efter struktur (framför allt prepositionsval), med angivande av de systematiska sambanden mellan adjektivfrasens struktur och dess betydelse.¹

¹ I flertalet fall har valet av preposition i det bundna adverbialet ett systematiskt samband med adjektivets betydelse, särskilt med rollen för den aktant som adverbialet anger. Ibland kan olika semantiskt besläktade adjektiv kräva olika prepositioner för samma roll, t.ex. *medveten om* gentemot *säker på*, § 36, 37, eller *van vid* gentemot *förtrogen med*. Men också i dessa fall finns ett visst samband mellan prepositionens primära betydelse (jfr Prep. § 2) och dess användning för att ange en viss roll. För att ange det upplevda efter adjektivet *van* är prepositionen *vid* rimligare än t.ex. *mellan*, *bakom*, *hos*. Normalt används endast ett litet antal prepositioner för att ange en bestämd rollrelation.

§ 29. De bundna adverbialens placering. Ett bundet adverbial placeras vanligen efter adjektivet om adjektivfrasen fungerar som predikativ eller predikativt attribut eller som sättsadverbial i en verbfras:

Han hade ansetts *farlig* för sin omgivning.

*Han hade ansetts för sin omgivning *farlig*.

Patienten, *farlig* för sin omgivning, hölls alltid inlåst.

Farlig för sin omgivning hölls han sedan inlåst.

Han uppträdde *farligt* för sin omgivning.

När adjektivfrasen står som bundet predikativ, kan det bundna adverbialet placeras på annan plats i satsen, dock sällan i mittfältet (jfr Satsens struktur § 5):

För sin omgivning hade han ansetts *farlig*.

?Han hade för sin omgivning ansetts *farlig*.

När adjektivfrasen står som adjektivattribut, placeras bundna adverbial före huvudordet (se vidare § 4): *den för sin omgivning farlige patienten*.

§ 30. Prepositionsfras med *av*. Adjektiv konstrueras med *av* framför allt i ett par fall.

a) Predikationsbasen är en agentiv aktion, och adverbialet anger agens till denna aktion:

Det var *hyggligt av Eva* {att komma/att hon kom}. [Predikationsbasen anges här av postponerat subjekt.]

Denna konstruktion förekommer vid sinnelagsadjektiv, t.ex. *hygglig*, *elak*, *snäll*, *trevlig*, vars predikationsbas också kan ha agenskaraktär, t.ex. *Eva var hygglig mot Per* (jfr Adj. § 23). Konstruktionen med en aktion som predikationsbas förekommer bara när adjektivet står predikativt och kan ses som metonymi (Adj. § 24). Jämför också *av*-fras som agentadverbial (AdvI § 84).

b) Predikationsbasen är en helhet eller behållare, och adverbialet anger innehållet. Adjektiv av denna typ är *full*, *stinn*, *dräktig* (jfr Adj. § 19 not 1).

Husen var förfallna och gatorna *fulla av skräp*. (R)

Av varierar då ibland utan egentlig betydelseskillnad med *med* (§ 34: c):

[...] gatorna hade torkat och var *fulla med dammande grus*. (R)

Vid enstaka andra adjektiv, t.ex. *ensam*, är det tvärtom predikationsbasen som utgör en medlem av den helhet (ett kollektiv) som adverbialiet anger:

Han tittade inte ens på den liggande pojken, som *ensam av dem* skulle stanna kvar. (R)

Denna del-helhetsrelation mellan predikationsbas och det bundna adverbialets referent kan också urskiljas när komparandmängden anges vid superlativ med hjälp av ett bundet adverbial med *av* (§ 43): *bäst av alla*.

c) Det bundna adverbialiet anger orsak:

Hans fingrar är alldeles *gula av nikotin*.

Hon blir *gråtmild av alkohol*.

Jag trodde jag skulle bli *tokig av den där tystnaden med allt sitt hat, all sin förtvivlan*. (R)

Abel drack sig *rusig av denna poesi*, och hans egen lyriska diktion följde mästaren i spåren. (R)

Att adverbialiet är bundet visas framför allt av att prepositionsvalet beror på adjektivet. Andra adjektiv kan inte ha orsaksadverbial med *av*: **Resan var behaglig av de goda förberedelserna*.¹

¹ Bundna *av*-adverbial som anger orsak är besläktade med komplementen vid adjektiv som *full*, där innehållet samtidigt kan sägas ange orsaken till att predikationsbasen är full, och vid adjektiv som *glömsk (av)*, där *av* anger relation mellan den som upplever det som är anledning till upplevelsen (jämför också adjektiviska particip, t.ex. *intresserad av, besatt av*, Pcp § 3). Också *för* kan inleda bundna orsaksadverbial (§ 32).

Orsaksadverbial är annars vanligen fria adverbial som anger en generell omständighet (jfr § 48) och inleds då av prepositioner som mera tydligt än *av* anger orsak, t.ex. *på grund av, för ... skull*.

§ 31. Prepositionsfras med *från*. Adjektivfrasen kan ha ett bundet adverbial med prepositionen *från* framför allt när adjektivet uttrycker någon form av avlägsnande. Vid ett adjektiv som *bördig (från)* anger adverbialiet ursprunget för predikationsbasen:

Hon var svenska och *bördig från Bohusläns jord* [...] (R)

Vid ett adjektiv som *avlägsen (från)* anger adverbialiet utgångspunkten för uppskattningen av avståndet:

[...] den av mina bröder som var *mest avlägsen från mig* [...] (R)

Adjektiv som *fri (från)*, *kvitt (från)* anger att predikationsbasen inte (längre) har eller karakteriseras av det som anges med rektionen i det bundna adverbialiet:

Väggarna är *fria från klotter*. (S)

[...] då hinner jag skriva ett par timmar innan jag stormar ner till Kungsträdgården och blir *kvitt från allt som har med Lennart att göra*! (R)

Kvitt konstrueras vanligen med objekt; *fri* kan regionalt också konstrueras med objekt. (Jfr § 25.)

§ 32. Prepositionsfras med *för*. Prepositionen *för* är vanlig i bundna adverbial till adjektiv. Den kan ange aktanter av följande slag:

1. Adverbialet anger den aktant som upplever predikationsbasen eller som har nytta eller skada av den. Mellan dessa båda kategorier går ingen skarp gräns: ett adjektiv som anger predikationsbasen som obehaglig kan t.ex. samtidigt implicera att den är skadlig. Följande typer av adjektiv tar denna konstruktion:

a) Adjektiv som i första hand anger om och i vilken grad upplevelsen är positiv eller negativ för det bundna adverbialets referent:

Det är klart, det är ju *pinsamt för oss båda*. (R)

Jag ska göra livet *underbart för dig* – helt enkelt underbart. (R)

Det skulle väl vara *trevligt för ett par engelsmän* att se ett svenskt lantställe? (R)

Jag har alltid tänkt att det skulle vara *roligt för mig* att sticka med lite tjockare garn. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

angenäm för, behaglig för, bekväm för, förarglig för, förfärlig för, förhatlig för, hemsk för, härlig för, intressant för, jobbig för, kul för, kuslig för, kär för, ljuvlig för, misshaglig för, obehaglig för, obekväm för, ohygglig för, ointressant för, otrevlig för, outhärdlig för, pinsam för, plågsam för, rolig för, skön för, smärtsam för, sorglig för, trevlig för, trist för, trivsam för, tråkig för, tröttsam för, underbar för, vidrig för

Predikationsbasen är ofta en aktion (t.ex. *Det blir obekvämt för dig att sova där*). Några av adjektiven kan med samma rolluppsättning alternativt konstrueras med framförställt objekt (*förhatlig, kär, misshaglig*, § 26).

b) Adjektiv som huvudsakligen anger sinnesintryck, dvs. det bundna adverbialets referent erfar predikationsbasen med sina sinnen:

Kvinnan stödjer i en demonstrativ gest armbågen mot disken så att den sexuddiga stjärnan blir *fullt synlig för alla som går förbi*. (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

hörbar för, kännbar för, lätt för, synlig för, tung för

Flera av dessa adjektiv används också för att ange om upplevelsen är positiv eller negativ (t.ex. *kännbar, tung*).

c) Adjektiv som anger hur förtrogen det bundna adverbialets referent är med predikationsbasen:

Och hursomhelst var våld *främmande för hans natur*. (R)

Det är väl ändå *rätt obegripligt för dom små*. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

bekant för, främmande för, obegriplig för, obekant för, välbekant för

Adjektiven under (c) kan med samma rolluppsättning alternativt konstrueras med framförställt objekt (§ 26).

d) Adjektiv vilkas betydelse har att göra med hur predikationsbasen fungerar och där det bundna adverbialets referent har nytta eller skada av predikationsbasen snarare än upplever den:

Jag ska vila i åtta timmar, annars är jag *farlig för den allmänna säkerheten*. (R)

[...] men det var *synnerligen angeläget för regeringen* att de kommunala uttagen begränsades. (S)

Nog vore det *väldigt nyttigt för svenskarna* att lära sig acceptera andra människor och få lite vidare utblick. (T)

[...] om man bedömer det som *riktigt, nödvändigt, bra för samhällslivet, för medborgarna*. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

acceptabel för, angelägen för, begärlig för, bekymmersam för, bra för, dryg för, enkel för, farlig för, fatal för, fördelaktig för, förmånlig för, förträfflig för, gynnsam för, hälsosam för, idealisk för, instruktiv för, katastrofal för, likgiltig för, livsfarlig för, livsviktig för, lämplig för, lärorik för, lätt för 'enkel för', lönsam för, möjlig för, nyttig för, nödvändig för, obligatorisk för, ofarlig för, ogynnsam för, olämplig för, omöjlig för, onödig för, otillräcklig för, oåtkomlig för, riskabel för, skadlig för, svår för, tacksam för, tillgänglig för, tillräcklig för, uppbygglig för, utmärkt för, utomordentlig för, vansklig för, viktig för, värdefull för, värdelös för, väsentlig för, ödesdiger för, önskvärd för

Predikationsbasen är ofta en aktion (t.ex. *Det är lätt för dig att öppna flaskan*). Några av adjektiven kan med samma rolluppsättning alternativt konstrueras med framförställt objekt (*angelägen, likgiltig, möjlig*, § 26).

2. Adverbialet anger den vanligen upplevda referent som predikationsbasen reagerar på ett visst sätt gentemot eller som han intar en viss attityd till. I (2) är således rollerna ombytta i förhållande till (1): predikationsbasen är den upplevande och det bundna adverbialets referent är det upplevda. Det bundna adverbialet kan också sägas vara orsaken till predikationsbasens reaktion eller attityd.

Butikerna var *oroliga för att de inte skulle få tillräckligt med skor* [...] (S)

Han är inte *främmande för fiskets problem*. (S)

Och *det* är vi naturligtvis *glada för* [...] (T)

Hit hör bl.a. treställiga adjektiv för sinnesstämning där ett bundet adverbial med *på* anger den animata referent som reaktionen eller attityden gäller (t.ex. *arg på någon för någonting*, § 37). Exempel på andra adjektiv som anger samma relation mellan aktanterna och som kan konstrueras med *för*:

blind för, blyg för, främmande för, glad för, känslig för, ledsen för, likgiltig för, lyhörd för, mottaglig för, nervös för, okänslig för, orolig för, rädd för, tacksam för, ängslig för

Några adjektiv, t.ex. *främmande*, *likgiltig*, *tacksam*, kan alltså kasta om uttrycken för rollerna i samma konstruktion (jfr (1c), (1d) ovan och § 58).

3. Adverbialet anger en framtida aktion, och adjektivet beskriver predikationsbasens beredskap eller förutsättningar för att delta i denna:

På onsdagsmorgonen gjorde hon sig som vanligt *redo för sitt veckobesök i Gatehead*. (R)

Alla ryssar tycks vara *benägna för att uppfatta oss på det sättet*. (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

benägen för, färdig för, klar för, kompetent för, lämplig för, mogen för, redo för, öppen för

I stället för själva aktionen kan adverbialet ange någon av dess aktanter:

Den andra motionen vill ha en kartläggning av kommunal verksamhet som kan vara *lämplig för entreprenörer* [...] (S)

Eftersom Korpens mål är att engagera icke aktiva är tävlingen inte *öppen för aktiva skidlöpare*. (S)

Vid adjektiv där den framtida aktionens predikationsbas måste vara densamma som adjektivfrasens är adverbialets preposition vanligen *till* (§ 38). Vid *benägen*, där komplementet är obligatoriskt, inleds detta dock vanligen med *för* trots att adjektivfrasen och den framtida aktionen måste ha samma predikationsbas: *Jag är benägen för en viss återhållsamhet*.

Vid de flesta av adjektiven under (3) kan prepositionen utelämnas när rektionen utgörs av en infinitivfras (§ 40).

4. Adverbialet anger en helhet som predikationsbasen kan ses som en del av eller som ett kännetecken för:

Antingen uppvisar dessa språkrester ålderdomliga drag, *gemensamma för alla eurasiska språk* [...] (S)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

gemensam för, karakteristisk för, representativ för, typisk för

Också utan komplement väcker adjektiven i denna grupp föreställningen om en specifik aktant som har samma roll som adverbialets rektion (Adj. § 15; jämför dock att t.ex. *representativ* och *typisk* kan ha sekundära betydelser utan föreställning om specifik aktant).

§ 33. Prepositionsfras med i. Enstaka adjektiv som anger att predikationsbasen upplever det bundna adverbialets referent med känslomässigt engagemang kan ha ett bundet adverbial med prepositionen *i*:

Han är *galen i gamla käringar!* (R)

Ja, Eva och jag, vi är *tokiga i kläder*, som du vet. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

galen *i*, glad *i*, kär *i*, tokig *i*

Jämför också adjektiviska particip som *förtjust* (Pcp § 3).

Vid några adjektiv, t.ex. *belägen*, ingår rumsadverbialet *i* valensen och kan då bl.a. ha prepositionen *i* (i dess egen rumsliga betydelse), § 44.¹

¹ Ett rumsadverbial kan ange en del av den helhet som utgörs av predikationsbasen. Rumsadverbialet fungerar då ungefär som ett adverbial som anger avseende (§ 51).

Jag blev *trött i både armar och rygg*. (R)

Prepositionen *i* har här sin egen rumsliga betydelse och kan kontrastera mot andra prepositioner som anger rum, t.ex. *smutsig på ryggen*, *öm över bröstet*, *ren mellan tårna*.

Jämför också adverbial för avseende där prepositionen *i* varierar med prepositionen *på* och där adverbialet ofta uttrycker eller implicerar en aktion vars predikationsbas är densamma som adjektivfrasens:

Kina är tydligen inte *lika bra i basket som i bordtennis*. (S)

§ 34. Prepositionsfras med med. Adjektivfrasen kan ha ett bundet adverbial med prepositionen *med* framför allt i följande fall:

a) Predikationsbasen och det bundna adverbialets referent är reciproka aktanter i den relation som adjektivet anger.

Venedigoperan anses vad skönheten beträffar *fullt jämbördig med den berömda la Scala-operan i Milano*. (S)

Jag antar att det är *jämförbart med vilka städer som helst*. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

enig *med*, ense *med*, identisk *med*, jämbördig *med*, jämförbar *med*, jämgammal *med*, jämnårig *med*, liktydig *med*, likvärdig *med*, oförenlig *med*, proportionell *med*, samtida *med*, samtidig *med*

Adjektivet *lik* som också förutsätter reciproka aktanter konstrueras i stället med objekt, § 25.

b) Adverbialet anger en verksamhet vars agens är predikationsbasen. Adjektivet anger en fas av verksamheten, hur ofta den upprepas etc. (jfr aktionella verb, Vb § 9).

Jag har förklarligt nog varit *sparsam med klientbesök* under dessa perioder. (R)

Äntligen var fröken *färdig med morrontoaletten*. (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

färdig med, generös med, klar med, noggrann med, sparsam med

I stället för själva aktionen anger adverbialet ofta någon av aktionens aktanter, t.ex. den som aktionen är inriktad på:

Strax efteråt blev hon *färdig med köksgolvet*.

Jag är *klar med infektionen*. (T)

c) Adjektivet anger att predikationsbasen i någon mening har det som anges med det bundna adverbialet. Predikationsbasen kan ofta uppfattas som en behållare och komplementets referent som innehållet i behållaren.

Ett stort fönster stod öppet ut mot en balkong *full med pelargonier och solrosor*. (R)
[...] ser man domkyrkan i Lund alldeles *full med folk* [...] så naturligtvis får man just som jag säger nu en stämning, får man en majestätisk stämning. (T)

Denna konstruktion är vanligare vid particip än vid adjektiv (Pcp § 3: f). *Med* varierar ibland utan egentlig betydelseskillnad med *av* (§ 30); i denna användning har dock *med* en något ledigare stilkaraktär än *av*.

d) Adverbialet anger den aktant som predikationsbasen upplever. Adjektivet uttrycker då tillfredsställelse eller grad av förtrogenhet.

Mina barn var *belåtna med att han skulle bo hos oss*. (R)

Jag är *bekant med skogen*. (R)

[...] många företagare är *mycket nöjda med sin arbetskraft*. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

belåten med, nöjd med, tillfreds med; bekant med, förtrogen med

e) Adverbialet anger ett sakförhållande som impliceras av en nominalfras eller uttrycks av en flerledad fras. Adverbialet betecknar predikationsbasen, medan subjektet (respektive objektet) är det expletiva *det* (Subj. § 20). Adjektivets betydelse innefattar oftast någon form av värdering, t.ex. *god, trevlig, lämplig, förfärlig*. Konstruktionen förekommer bara när adjektivfrasen står predikativt.

Skulle det inte ha varit *lämpligt med en station i Månlden*. (R)

Det skulle inte vara *så dumt med en modern Robin Hood*, du, sa en dam i fyrtioårsåldern [...]. (R)

Han fann det inte *tillräddligt med personalrepresentanter närvarande vid överläggningarna*.

Om sakförhållande som impliceras av en nominalfras vilken betecknar en av dess aktanter se Nomfraser § 94 och Flerl. fraser § 10. Se också Flerl. fraser § 7 not 2 (om flerledade *med*-fraser) samt Advl § 41: e. Om parafras med rektionens nominalfras som subjekt (respektive objekt) se § 54.

§ 35. Prepositionsfras med mot. Adjektivfrasen kan ha ett bundet adverbial med prepositionen *mot* framför allt i följande fall:

a) Predikationsbasen kännetecknas av ett visst förhållningssätt gentemot adverbialets vanligtvis animata referent. Förhållningssättet innebär normalt också att predikationsbasen handlar (som agens) gentemot adverbialets referent på ett sätt som är till nytta eller skada för denne.

Han vållade så när trafikstockning och en del blev *rent aggressiva mot honom*. (S)

[...] de är ändå *lojala mot sina män*. (S)

Var Mattias *snäll mot dig* då? (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

aggressiv mot, artig mot, brutal mot, dum mot, elak mot, fientlig mot, fräck mot, gemen mot, generös mot, god mot, grov mot, grym mot, hjälpsam mot, hjärtlig mot, hygglig mot, hård mot, hårdhänt mot, häftig mot, hängiven mot, hänsynslös mot, ironisk mot, kall mot, korrekt mot, kort mot, kritisk mot, kylig mot, lojal mot, lydig mot, mild mot, negativ mot, nådig mot, närgången mot, obarmhärtig mot, opersonlig mot, oppositionell mot, otrevlig mot, rättvis mot, skarp mot, snäll mot, sträng mot, stygg mot, tacksam mot, trogen mot, uppmärksam mot, varm mot, vidrig mot, välvillig mot, vänlig mot, vänskaplig mot, älskvärd mot, ärlig mot, överlägsen mot

Vid *tacksam* kan också den upplevda orsaken anges med ett bundet adverbial som inleds med *för* (§ 32).

b) Predikationsbasen (vanligen inanimat) förhindrar att det bundna adverbialets referent gör sig gällande.

Inget är *lika effektivt mot stelhet i nacken*. (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

bra mot, effektiv mot, ineffektiv mot, resistent mot, verkningsfull mot

§ 36. Prepositionsfras med om. Adjektivfrasen kan ha ett bundet adverbial med prepositionen *om* framför allt i följande fall:

a) Adverbialet betecknar det som predikationsbasen kognitivt upplever (eller inte upplever):

Madame Kaldy var *i stort sett omedveten om skvallret*. (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

omedveten om, okunnig om, omedveten om, oviss om, viss om

Med likartad betydelse *enig om*, *ense om*, *överens om*. Några adjektiv, t.ex. *säker*, har i stället vanligen prepositionen *på*.

b) Adjektivet anger ett förhållningssätt (t.ex. aktsamhet), som innebär att den animata predikationsbasen är benägen att handla på ett visst sätt gentemot adverbialets vanligen inanimata referent, som alltså är föremål för aktionen:

[...] var skulle man vara *aktsammare om den*? (R)

Ni är väl *rädda om stolarna*? (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

aktsam om, omtänksam om, rädd om

Vid vissa semantiskt besläktade adjektiv, t.ex. *försiktig*, *sparsam*, har adverbialet i stället prepositionen *med* (§ 34).

§ 37. Prepositionsfras med *på*. Adjektivfrasen kan ha ett bundet adverbial med prepositionen *på* framför allt i följande fall:¹

a) Adverbialet betecknar normalt en animat referent som predikationsbasen upplever och vars beteende han reagerar negativt på, men kan också avse en inanimat referent:

Var aldrig *otålig på Aubrey*, så är ni snäll! (R)

[...] hon blev *ursinnig på de vita karlarna som knuffade ner Glover* [...] (R)

Och jag blev *så förfärligt trött på dom*. (T)

Hon är *trött på sitt jobb*, *besviken på lönen* och *allmänt bitter på livet*.

Adjektivfrasen kan då också ha ett bundet adverbial med *för* (§ 32) som anger den upplevda orsaken, dvs. beteendet hos den negativt upplevda referenten (eller något som har att göra med detta):

Hon var *lite arg på honom för att han hade lurat henne så kapitalt*. (R)

Var jag kanske *avundsjuk på Agnetha för att hon inte hade de problem som jag hade* [...] (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

arg på, avundsjuk på, besviken på, bitter på, ilsken på, led på, ledsen på, lömsk på, ond på, otålig på, sur på, trött på, ursinnig på

Jämför adverbial med prepositionerna *i* (§ 33), *med* (§ 34), *om* (§ 36), *till* (§ 38) och *över* (§ 39) för andra semantiska undergrupper av det upplevda.

b) Adverbialet anger något som predikationsbasen kognitivt upplever:

Hon var *inte riktigt säker på vad det betydde*. (R)

Jag blev *lite nyfiken på det här nya Lotto*. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

nyfiken på, osäker på, säker på, tvärsäker på, uppmärksam på, vaksam på

Andra adjektiv för kognitiv upplevelse, t.ex. *medveten*, har prepositionen *om* (§ 36).

c) Predikationsbasen är en behållare och det bundna adverbialets aktant är dess innehåll:

Först när stationen är *tom på folk*, klampar kusken fram mot dem. (R)

Adjektivet anger ofta att behållaren har litet innehåll av det beskrivna slaget eller inget alls:

fattig på, renons på, tom på

Hit hör också *rik på*, där behållaren har mycket av innehållet. Jämför adjektiv där innehållet anges med adverbial med prepositionen *med* (§ 34).

¹ Vid några adjektiv, t.ex. *belägen*, ingår rumsadverbialet i valensen och kan då bl.a. ha prepositionen *på* (med egen rumslik betydelse), § 44.

§ 38. Prepositionsfras med *till*. Adjektivfrasen kan ha ett bundet adverbial med prepositionen *till* framför allt i följande fall:

a) Adverbialet anger en framtida aktion vars predikationsbas är densamma som adjektivfrasens. Predikationsbasen är normalt animat, och adjektivet beskriver dess beredskap eller förutsättningar att utföra aktionen.¹

Ung och stark är den ändå, *redo till kamp mot det nya, till att famna det som sitt* [...] (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

benägen till, färdig till, kompetent till, oförmögen till, redo till, snar till, villig till

Adverbialet är obligatoriskt åtminstone vid *benägen* och utsätts normalt vid t.ex. *oförmögen*, *snar*. När rektionen utgörs av en infinitivfras, kan prepositionen utelämnas (§ 40). Vissa av adjektiven kan alternativt konstrueras med *för*, en konstruktion som normalt inte kräver att adjektivfrasen och infinitivfrasen skall ha samma predikationsbas (§ 32).

b) Adjektivet anger att predikationsbasen har en kognitivt grundad attityd gentemot det bundna adverbialets referent.

Han hade aldrig förut visat sig *så positiv till tanken att ge sig in i järnhantering* [...] (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

kritisk till, likgiltig till, negativ till, positiv till

Vid vissa av dessa adjektiv används också prepositionen *mot* (jfr § 35). Adverbialets referent är då vanligen animat.

¹ Vid *skyldig till* anger adverbialet en presupponerad aktion i förfluten tid med samma predikationsbas som adjektivfrasens (jämför typen *besviken över*, § 39). Också vid *oskyldig till* anger adverbialet vanligen en presupponerad, redan utförd aktion. Vid *behörig till* kan adverbialet ange en framtida aktion (med samma predikationsbas som adjektivfrasens) men kan också ha annan betydelse.

§ 39. Prepositionsfras med över. Bundet adverbial med prepositionen *över* betecknar framför allt ett presupponerat sakförhållande, som predikationsbasen har en känslomässig inställning till:

Jag är *uppriktigt ledsen över det som hände*. (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

besviken över, bitter över, entusiastisk över, glad över, häpen över, ledsen över, lycklig över, olycklig över, sorgsen över, stolt över, tacksam över

Vid flera av adjektiven kan *över* variera med *för*, som anger upplevd orsak (t.ex. *entusiastisk för*, *glad för*, *ledsen för*, *tacksam för*, § 32). *Över* kan ibland uppträda även vid andra aktanter än sakförhållanden (t.ex. *entusiastisk över den nya vägen*, *stolt över sitt nya hus*).

När rektionen utgörs av en bisats eller en infinitivfras, kan efter vissa adjektiv prepositionen optionellt utelämnas (§ 40, 41). En del av adjektiven kan också konstrueras med prepositionen *på* framför allt för att beteckna en normalt animat referent i rollen som den upplevda aktanten (§ 37, t.ex. *besviken på*, *bitter på*).

§ 40. Utelämnande av preposition före infinitivfras: orolig (för) att störa.

När det bundna adverbialets rektion utgörs av en infinitivfras (vars predikationsbas är densamma som adjektivfrasens), kan prepositionen i många fall utelämnas, t.ex. *färdig (för) att starta*. Jämför då rektionen utgörs av en nominalfras: *färdig {för/*Ø} start*. Infinitivfrasen har normalt infinitivmärke också när prepositionen är utelämnad.¹

Olika omständigheter inverkar på det enskilda adjektivets benägenhet att ha ut-satt preposition eller inte före infinitivfrasen: betydelseförhållandena (främst rollfördelningen mellan aktanterna), prepositionen och risken för homonymi med annan konstruktion. Exempel:

1. Vanligen utan preposition står infinitivfrasen när adverbialet anger en framtida aktion och den möjliga prepositionen är *för* eller *till* (§ 32, 38):²

benägen (för) att, färdig (för) att, klar (för) att, redo (för) att
kapabel (till) att, kompetent (till) att, oförmögen (till) att, villig (till) att

Om utelämnning av *för* eller *till* före infinitivfras vid adjektiv som bestäms av gradadverbial som hänvisar till norm (t.ex. *lagom*, *alltför*) se § 15 och Inffraser § 15.

2. Antingen utan eller med bibehållen preposition står infinitivfrasen när adverbialet anger det upplevda och den möjliga prepositionen är *för*, *vid* eller *över* (§ 32, 39):

orolig (för) att, rädd (för) att, tacksam (för) att, ängslig (för) att³
ovan (vid) att, van (vid) att
besviken (över) att, glad (över) att, häpen (över) att, ledsen (över) att, lycklig (över) att, stolt (över) att, tacksam (över) att

3. Vanligen med bibehållen preposition står infinitivfrasen i följande fall:

a) Adverbialet har prepositionen *med* (§ 34):

belåten (med) att, tillfreds (med) att; noga (med) att

b) Adjektivet uttrycker kognitiv upplevelse och adverbialet har prepositionen *om* eller *på* (§ 36, 37):

medveten (om) att; säker (på) att

4. Alltid med bibehållen preposition står infinitivfrasen i följande fall:

a) Adverbialet anger den upplevda aktanten och har prepositionen *i* (§ 33):

galen i att, glad i att, tokig i att

b) Adjektivet uttrycker kognitivt baserad attityd och adverbialet har prepositionen *till* (§ 38):

likgiltig till att, negativ till att, positiv till att

c) När adjektivfrasens predikationsbas och referenten för ett adverbial är reciproka aktanter (och adverbialet har prepositionen *med* (§ 34)), kan adverbialets rektion utgöras av en infinitivfras som inte har samma predikationsbas som adjektivfrasens. I sådana fall kan prepositionen inte utelämnas.

jämförbar(t) med att, liktydig(t) med att, likvärdig(t) med att, oförenlig(t) med att

Isolerad preposition utelämnas inte (Inffraser § 21):

*Att leda det här företaget är han inte kapabel {till/*Ø}.*

Preposition utelämnas vidare nästan alltid när infinitivfrasen är ett fritt adverbial som anger avseende och innehåller ett underförstått led (t.ex. *enkel att handskas med* [-], § 51).⁴

Se också Inffraser § 12–14.

¹ Enstaka adjektiv under (1), t.ex. *villig*, kan dock konstrueras med infinitivfras utan infinitivmärke:

Den ende som var *villig åtaga sig uppgiften* [...] (R).

² *Lämplig (för) att, mogen (för) att* tar dock ofta preposition. Om prepositionen utelämnas uppstår homonymi med annan konstruktion, t.ex. *Män är lämpliga att vårda*, där adjektivfrasens predikationsbas kan vara densamma som infinitivfrasens eller som referenten för det underförstådda objektet till *vårda* (§ 51).

Jämför motsvarande homonymi i t.ex. *lagom stor (för) att passa* (§ 15).

³ *Främmande för* + infinitivfras tar dock obligatoriskt preposition.

⁴ Infinitivfraser som adverbial för avseende med prepositionen *på* (där predikationsbasen är densamma som adjektivfrasens och inget led är underförstått, § 51) står antingen med eller utan preposition:

duktig (på) att, skicklig (på) att

Vid enstaka adjektiv som *bra på att, dålig på att* står dock obligatoriskt preposition. Därigenom undviks homonymi med annan konstruktion (*bra att, dålig att*, där referenten för det underförstådda objektet är identisk med adjektivfrasens predikationsbas). Jfr *Män är bra på att vårda* och *Män är bra att vårda*.

ANM. Vid vissa adjektiv saknar en infinitivfras som komplement preposition därför att den är objekt (§ 22–27): *värd* {att hedras/priset}, (o)*värdig* {att få komma/utmärkelsen}, *mäktig* {att besegra oss/ett sådant död}, *nära* {att gråta/gråten}, *skyldig* oss {att bjuda igen/en middag}.

§ 41. Utelämnande av preposition före narrativ bisats: *glad (över) att du kom*.

När det bundna adverbialets rektion utgörs av en narrativ bisats,¹ kan prepositionen i många fall utelämnas, t.ex. *glad (över) att du kom*. Jämför då rektionen utgörs av en nominalfras: *glad över din ankomst, *glad din ankomst*.

Vi var oroliga (för) att hon skulle gå vilse.

Jag är så lycklig att jag har dej. (R)

Prepositionen utelämnas i synnerhet före bisats som anger det upplevda. Före andra bisatser utelämnas inte så gärna prepositionen:

Allt är redo för att den vise, hopkrupen på sin matta, skall kunna hänge sig åt osynliga utsvävningar av maktlystnad. (R)

Jfr Bisatser § 55.

Isolerad preposition utelämnas normalt inte:

Att generaldirektören själv ville komma var vi bara lyckliga {över/*Ø}.

¹ Före interrogativ bisats kvarstår vanligen prepositionen:

Hon är nyfiken på om jag finner mig tillrätta i Forssa [...] (R)

Det är klart hon var nyfiken på hur det hade gått. (R)

Tom var tydligen inte själv medveten om hur bra passningen var. (S)

Prepositionen *om* utelämnas dock nästan alltid före interrogativ bisats inledd av subjunktionen *om* (haplogi): *Han var inte medveten om {Ø/?om} det var natt eller dag*. Också i övrigt kan prepositionen marginellt utelämnas också före interrogativ bisats: *Jag var bara nyfiken {på/?Ø} {om/när} du skulle komma*.

§ 42. Komparativens komplement. Ett adjektiv i komparativ kan ha komplement som är oberoende av komparationsgraden, dvs. samma slags komplement som det kan ha i positiv och superlativ, t.ex. *farligare (än kvinnor) för Per, farligare för Per (än kvinnor)*, jfr med positiv: *farlig för Per*.

Ett adjektiv som är böjt i komparativ kan dessutom konstrueras med ett bundet adverbial i form av en komparativ subjunktionsfras eller bisats inledd med *än*:¹

Svärmorshistorier på tyska blir ännu roligare än min svärfars svärmorshistorier. (R)

John Lund blev sannspådd tidigare än han anade. (R)

Dom har det väl inte sämre än vad vi har det. (T)

Om den komparativa subjunktionsfrasen se Subjfraser § 2–15. Om den komparativa bisatsen se Bisatser § 106–112.

¹ När adjektivfrasen är adjektivattribut, kan komparativ subjunktionsfras eller bisats bara förekomma om nominalfrasen är indefinit: *en finare cykel än din*, däremot inte **den finare cykeln än din*. Komparativ i definit nominalfras anger inklusiv jämförelse, och då kan i stället prepositionsfras med *av* förekomma: *den finare cykeln av de två vi har tittat på* (Adj. § 47).

§ 43. Superlativens komplement. Ett adjektiv i superlativ kan ha komplement som är oberoende av komparationsgraden, dvs. samma slags komplement som det kan ha i positiv och komparativ, t.ex. *farligast (av alla) för Per, farligast för Per (av alla)*, jämför med positiv: *farlig för Per*.

Ett adjektiv som är böjt i superlativ kan dessutom konstrueras med ett bundet adverbial som anger eller antyder komparandmängd. Vanligen utgörs adverbialet av en prepositionsfras inledd med *av*.

Vid det närmaste hörnet stod det *högsta av dem alla*, ett gammalt pärenträd. (R)

I dubbelfinalen servade han *bäst av de fyra* [...] (S)

Det är som den där historien om dom två prästerna som satt och slogs om vem som var *ödmjukast av dom*. (T)

Se också Adj. § 46.¹

Också andra adverbial kan antyda komparandmängd: rumsadverbial (t.ex. *snabbast bland oss, snabbast i klassen, snabbast här*), tidsadverbial (t.ex. *snabbast under året*) och andra adverbial (t.ex. *längst om man ser det på det sättet*).

Om uttryck av typen *den djupaste tänkbara sorg* se Nomfraser § 47 not 2.

¹ Prepositionsfrasen med *av* vid superlativ anger en helhet som predikationsbasen ingår i som en del. Jämför partitiva bestämmingar i nominalfraser, t.ex. *en av oss* (Nomfraser § 61), och vid enstaka adjektiv i positiv, t.ex. *ensam av alla* (§ 30).

§ 44. Vanligen fria adverbialtyper som bundna adverbial: *verksam i Sverige*.

Vid enstaka adjektiv fungerar vissa typer av adverbial, vilka annars är fria, som bundna adverbial (dvs. de ingår i adjektivets valens). Sålunda har t.ex. adjektiven *befintlig*,¹ *belägen* och *verksam* bundna adverbial av ett slag som annars vanligen fungerar som fria adverbial:

Man använde de *i trakten befintliga* råmaterialen. [rumsadverbial]

Stugans avlopp var *beläget alldeles vid planket* [...] (R) [rumsadverbial]

[...] en gård *mycket avsides belägen*. (R) [rums- eller sättsadverbial]

Ängen var *ganska högt belägen* [...] (R) [sättsadverbial]

Huset är *beläget så att man ser det från vägen*. [adverbial som anger följd]

Hon är *verksam i Sverige*. [rumsadverbial]

Hon var *verksam på 1960-talet*. [tidsadverbial]

Vissa adjektiv tar orsaksadverbial inom sin valens, jfr § 30, 32.

Han blev alltid *sjuk av (att äta) glass*.

Han var *arg på mig för att jag glömt boken*.

¹ *Befintlig* (som används nästan uteslutande attributivt) väcker en stark föreställning om en rumsaktant men används ändå ofta utan att lokaliteten anges med ett bundet adverbial. Lokaliteten är då i stället deiktiskt eller anaforiskt given i sammanhanget.

Befolkningen använde de *befintliga* råmaterialen. [dvs. de råmaterial som fanns där och då]

På liknande sätt används adjektiv som *disponibel, tillgänglig, åtkomlig* där möjligen rums- och tidsadverbialens bundenhet är mindre:

Man använde de *tillgängliga* råmaterialen. [dvs. de råmaterial som fanns att tillgå där och då]

Sättsadverbial i adjektivfrasen § 45–47

§ 45. Sättsadverbialens struktur och betydelse. Liksom i verbfrasen (Advl § 74–75) har sättsadverbialet i adjektivfrasen vanligen strukturen av en adjektivfras, en participfras eller en prepositionsfras och i sällsynta fall strukturen av en adverbfras.¹

adjektivfras: vackert röd

participfras: tillkämpat munter, skrämmande tråkig

prepositionsfras: munter på ett tillkämpat sätt

adverbfras: annorlunda röd

När sättsadverbialet är en adjektivfras, participfras eller adverbfras, består det oftast bara av ett huvudord. Någon gång innehåller adverbialet därutöver ett eget gradadverbial som bestämning till huvudordet: *mycket vackert röd*. Adjektiv och böjliga pronomen (liksom perfektparticip) böjs i obestämd form neutrum singularis när de står adverbialt (se t.ex. Adj. § 67: d).

Sättsadverbialen anger på vilket sätt adjektivets egenskap konkret framträder eller modifieras, t.ex. *vackert röd, tillkämpat munter*. De är ofta graderbara.

När ett sättsadverbial bestämmer ett klassificerande adjektiv och detta står som adjektivattribut, kan adverbialet ofta utan egentlig betydelseskillnad bytas mot samma adjektiv som adjektivattribut: *snävt juridisk mening* ≈ *snäv juridisk mening*.

¹ Som sättsadverbial i adjektivfrasen räknas också sådana som anger jämförelse, t.ex. *vitstrimmig som en björk* (jfr Advl § 74).

§ 46. Sättsadverbialens placering. Var sättsadverbialet placeras i adjektivfrasen beror på dess struktur (samt på adjektivfrasens funktion, jfr § 3–4).

a) Sättsadverbial som har strukturen av en adjektivfras, participfras eller adverbfras placeras före adjektivfrasens huvudord:¹

Garnet är *vackert blodrött mot bildens andra blågrå och mörka färger*. (S)

Bandet spelade *tillkämpat glättigt*.

Det finns i ”Tankar” en *välgörande nykter* stämning som inte undgår att göra intryck. (S)

b) Sättsadverbial som har strukturen av en prepositionsfras placeras (om adjektivfrasen inte står som adjektivattribut, § 4) normalt efter adjektivfrasens huvudord men kan också placeras före, särskilt om adjektivfrasen står som fritt predikativ eller predikativt attribut:²

Förrättningsmannen hade varit *gravallvarlig på ett lite komiskt sätt*. [Mindre ofta: Förrättningsmannen hade varit *på ett lite komiskt sätt gravallvarlig*.]

Förrättningsmannen, {*gravallvarlig på ett lite komiskt sätt/på ett lite komiskt sätt gravallvarlig*}, ...

c) Sättsadverbial som består av subjunktionsfras placeras efter adjektivfrasens huvudord:

Min bror är *stark som en björn*.

*Min bror är *som en björn stark*.

¹ Sättsadverbial i adjektivfras placerade framför sitt huvudord utgör ett blockled tillsammans med detta:

De hade varit *överlägset sarkastiska mot honom*.

?De hade *överlägset* varit *sarkastiska mot honom*.

**Överlägset* hade de varit *sarkastiska mot honom*.

*De hade varit *sarkastiska (mot honom) överlägset*.

Också sättsadverbial som är bestämningar till verb kan till skillnad från andra adverbial placeras omedelbart framför sitt huvudord, t.ex. *De hade kunnat överlägset besegra honom redan vid det förra mötet*, Satsens struktur § 6 not 2.

² Sättsadverbial som har strukturen av en prepositionsfras kan placeras på annan plats i satsen, när adjektivfrasen står som bundet predikativ, men kan då också analyseras som adverbial i verbfrasen:

Förrättningsmannen hade *på ett lite komiskt sätt* varit *gravallvarlig*.

På ett lite komiskt sätt hade förrättningsmannen varit *gravallvarlig*.

§ 47. Sättsadverbial som blir gradadverbial. Många sättsadverbial innefattar obligatoriskt eller optionellt en gradbetydelse, t.ex. *glädjande/överraskande* ’till den grad att det är {glädjande/överraskande}’, *sydländskt/amerikanskt* optionellt ’till den grad att det kan jämföras med {sydlänningar/amerikaner}’. Många sådana har mer eller mindre fullständigt gått över till att vara gradadverbial, t.ex. *oerhört, orimligt*, se § 12. De uttrycker vanligen värderingar (åtminstone i sin lexikalt primära betydelse).

Leif är *glädjande kunnig*. ≈ Att Leif är så kunnig är *glädjande*.

Vinsten blev *överraskande stor*. ≈ Att vinsten blev så stor var *överraskande*.

Enstaka sådana adverbial, t.ex. *klart*, kan bestämma adjektiv i komparativ och ange stor skillnad, se § 18.

Övriga fria adverbial i adjektivfrasen § 48–51

§ 48. Översikt. Adjektivfrasens fria adverbial är på det hela taget desamma som verbfrasens, dvs. de anger tid, plats, orsak, sätt, avseende och andra yttre aktanter och har strukturen av adverbfras, prepositionsfras, subjunktionsfras eller bisats eller mindre typiskt adjektivfras, participfras eller nominalfras.

adverbfras: tidvis öppen
 prepositionsfras: snabb trots smärtan i benet
 subjunktionsfras: glad som en lärka
 bisats: lugn fastän det stormade
 adjektivfras: medicinskt kunnig
 participfras: ihållande mulen, fortsatt vacker
 nominalfras: glad varje dag

Sättsadverbialens struktur, funktion och betydelse behandlas ovan § 45–47. De övriga fria adverbialens struktur och betydelse behandlas utförligt under Advl § 58–115.

När adjektivfrasen är bundet predikativ, kan dess fria adverbial oftast lika gärna betraktas som fria adverbial i den överordnade verbfrasen. Se vidare § 5. Några exempel med kausala adverbial:

Frågan borde vara *viktig för herr Bengtsson eftersom den berör herr Bengtssons hemort.* (S)
 Hennes ansikte var *ungt och ännu vackert, fastän det var magert av umbäranden [...]* (R)
 Var han *svartsjuk på andra män för hennes skull?* (R)
 Demokratierna är *få och oftast svaga, på grund av avsaknaden av utländskt stöd.* (S)
 Arbetslösheten har varit och är *hög, trots stora satsningar på beredskapsarbeten [...]* (S)

ANM. 1. Också sättsadverbial betraktas här som ett slags fria adverbial. De behandlas för sig (§ 45–47), dels därför att deras ställning som fria adverbial är oklar, dels därför att de har delvis annorlunda distribution än andra fria adverbial.

ANM. 2. Liksom vid vissa verb anges vid vissa adjektiv en vanligen upplevd orsak med ett bundet adverbial. Den största gruppen av sådana adjektiv har ett bundet adverbial med prepositionen *för* som anger ett beteende (eller något som har att göra med ett beteende) som predikationsbasen reagerar negativt på (§ 32). Också orsaksadverbial inledda av *av* är bundna till vissa adjektiv (§ 30).

Det föll honom inte in att bli *ond på Andrée för att hon hade bitit honom i läppen.* (R)
 Han blev *trött av all uppståndelsen.*

§ 49. De fria adverbialens placering. Var det fria adverbialet placeras i adjektivfrasen beror på adjektivfrasens syntaktiska funktion och på adverbialets egen struktur.

1. Adjektivfrasen fungerar som predikativ (inklusive predikativt attribut) eller adverbial till ett verb

a) Fria adverbial som har strukturen av en prepositionsfras, subjunktionsfras, bisats, infinitivfras eller nominalfras placeras normalt efter adjektivfrasens huvudord:¹

Sekreteraren hade varit *påtagligt trött efter de långa förhandlingarna*.

Sekreteraren hade varit *lugn som en filbunke*.

Sekreteraren hade varit *helt lugn fastän alla andra grälade på varandra*.

Den här apparaten är *enkel att handskas med*.

Han är *bra på att räkna*.

Sekreteraren hade varit *lika nöjd varje gång*.

När adjektivfrasen står som predikativt attribut, fritt predikativ eller fritt adverbial kan de fria adverbialen alternativt placeras före huvudordet:²

En stor låda *trots dyrtiden nästan full med julklappar* hämtades in från tamburen.

På senare år allt mera hänsynsfull (mot patienterna) blev han till slut nästan älskad.

Han övade, *varje dag lika envist*, på sina många etyder.

b) Fria adverbial som har strukturen av en adverbfras, adjektivfras eller participfras placeras före eller efter adjektivfrasens huvudord:³

Den södra entrén har varit {*tidvis öppen/öppen tidvis*} *under sommaren*.

Väggarna var {*fläckvis smutsiga/smutsiga fläckvis*}.

Detta hade varit {*juridiskt felaktigt/felaktigt (rent) juridiskt*}.

Hans framträdanden har blivit {*genomgående trista/trista genomgående*}.

2. Adjektivfrasen fungerar som adjektivattribut

När adjektivfrasen står som adjektivattribut kan inga bestämmingar placeras mellan adjektivfrasens huvudord och nominalfrasens huvudord (§ 4). Adjektivfrasens fria adverbial kan då placeras före sitt huvudord (utom när de utgörs av subjunktionsfraser eller prepositionsfraser med infinitivfras eller bisats som rektion, § 4: 1).

en tidvis öppen entré

den av ansträngningen något trötte förrättningsmannen

en för stunden allvarlig förrättningsman

den varje dag lika lycklige förrättningsmannen

den fastän alla andra grälade på varandra påtagligt optimistiske sekreteraren

den på senare år (mot patienterna) allt mera hänsynsfulla läkaren

en trots bekymren över det dåliga spelet mycket glad förbundskapten

Denna konstruktion förekommer mest i neutralt och i synnerhet formellt skriftspråk.

Det fria adverbialet kan i viss utsträckning också placeras efter det substantiviska huvudordet (se vidare § 4: 2):

en enkel apparat att handskas med

en lång pojke för att bara vara sex år

En *mycket glad* förbundskapten *trots bekymren med det dåliga spelet* talade vi med efter matchen.

¹ Vissa adverbial som har strukturen av prepositionsfraser och anger avseende eller omfattning kan någon gång placeras före huvudordet:

Detta skulle ha blivit {i *juridiskt avseende/till största delen*} *felaktigt*.

² Vissa adverbial som anger avseende och som står nära de bundna adverbialen kan dock knappast placeras före huvudordet (annat än när adjektivfrasen står som adjektivattribut, § 4):

*Den nye tolken, i *nederländska särskilt skicklig*, ... [jfr: den i *nederländska särskilt skicklige* nye tolken]

Jämför bundna adverbial som utgörs av prepositionsfraser (§ 29):

*Lagkaptenen, *för utgången något orolig*, ... [jfr: den *för utgången något orolige* lagkaptenen]

³ Fria adverbial kan placeras utanför adjektivfrasen när denna står som bundet predikativ men analyseras då hellre som adverbial i verbfrasen:

Sekreteraren hade *efter de långa förhandlingarna* varit *något trött*.

Tidvis har den södra entrén varit *öppen under sommaren*.

Detta hade *juridiskt* varit *felaktigt*.

§ 50. Tidsadverbial: *förr så sträng*. Tidsuttryck kan som adverbial i adjektivfrasen ange att adjektivfrasens tid skiljer sig från den överordnade verbfrasens eller satsens tid:

Den *förr så stränge* vaktmästaren tittade nu på oss med vänliga ögon och gav oss vad vi begärde.

Den gamle vaktmästaren, {*förr så sträng/så sträng för ett par decennier sedan*} *mot alla som ville låna det minsta paket kriter*, tittade nu på oss med vänligt plirande ögon.

När adjektivfrasen står som fritt predikativ, kan dess tid helt skilja sig från verbfrasens tid bara om predikativet står som satsbas:

Förr så sträng mot alla som ville låna det minsta paket kriter, tittade nu den gamle vaktmästaren på oss med vänliga ögon och gav oss vad vi begärde.

*Den gamle vaktmästaren tittade nu, *förr så sträng mot alla som ville låna det minsta paket kriter*, på oss med vänliga ögon och gav oss vad vi begärde.

§ 51. Adverbial som anger avseende. Många fria adverbial i adjektivfrasen anger i vilket avseende eller inom vilken domän egenskapen förverkligas, t.ex. *telefonledes (tillgänglig)*, *(duktig) i gymnastik*, *(svår) att bemöta* (jfr Advl § 115). Några typer är särskilt vanliga.

1. Adverbialet anger en del av den helhet som predikationsbasen utgör och är samtidigt rumsadverbial och adverbial för avseende eller omfattning:

kort i *ärmarna*, stark i *benen*, trött i *benen*, röd i *ögonen*, smutsig på *ryggen*, öm över *brösten*, sårig mellan *fingrarna*

Jag har inte kunnat gå på många år, men jag är *mycket stark i armarna och bålen*. (R)
 Åsa Sjölander var *slapp i kroppen*, det var som om bara mannens grepp höll henne uppe. (R)

Stan av alla människor tål ju inte att bli *kall om bröstet*. (R)

Dessa adverbial står nära de bundna adverbialen, särskilt i sådana fall som inte implicerar att egenskapen gäller för predikationsbasen om uppgiften om domän utelämnas: *Rocken är kort i ärmarna* implicerar inte att rocken är kort.

2. Adverbialet anger en aktion eller implicerar en aktion genom att ange någon av dess aktanter:¹

a) Aktionens predikationsbas är identisk med adjektivfrasens predikationsbas. Aktionen anges vanligen med en prepositionsfras med någon av prepositionerna *i* eller *på*.

bra {i/på} {matlagning/att laga mat}, dålig {i/på} (att tala) hebreiska, duktig i gymnastik, kunnig i språk, svår på fruntimmer

Mor hade inte godkänt honom och hon är *dålig på att dölja dylika känslor*. (R)

– Du är *duktig på aforismer och knappologi*, invände Jan. (R)

När rektionen är en infinitivfras, kan prepositionen vid flertalet adjektiv optionellt utelämnas: *duktig {på/i/Ø} att rita*. Adjektivet anger vanligen en värdering av referentens förmåga, sätt eller benägenhet att utföra aktionen.

Också dessa adverbial står ofta nära de bundna adverbialen och kan ofta uppfattas som metaforiskt rumsbetecknande. Vissa av dem bildar en vag övergång mot icke-metaforiska rumsadverbial:

duktig i skolan, lyckosam i utlandet

Han var väl lite över 40, *framgångsrik i firman*, framgångsrik i sin karriär... och vad var jag? (R)

b) Aktionens predikationsbas är den aktant som upplever eller har nytta/skada av adjektivfrasens predikationsbas och som optionellt uttrycks med ett bundet adverbial med *för* i adjektivfrasen (jfr § 32). Aktionen anges oftast med en infinitivfras (regionalt optionellt inledd av *till*): *enkel (för dig) (till) att handskas med*. Den kan också anges med en prepositionsfras med *i* plus nominalfras som rektion: *billig i drift, enkel i skötsel*.

När adverbialet utgörs av en infinitivfras, innehåller denna en underförstådd bunden bestämning (eller underförstådd rektion i en bunden bestämning), t.ex. *svår att träffa* [-], *enkel att handskas med* [-]. Det underförstådda ledets referent är densamma som adjektivfrasens predikationsbas (se vidare Inffraser § 24: 1b):

A är *svår för B att arbeta med* [-]. [Infinitivfrasens predikationsbas är uttryckt med B, och det underförstådda ledet [-] har samma referens som A.]

Den historiska bakgrunden är ju allmänt känd och *lätt att presentera*. (T)

Detta andra brev är *svårt för mig att skriva*. (R)

Han är *trevlig att lyssna på medan man äter*. (R)

Den kan ju vara *intressant att nämna i det här sammanhanget*. (T)

Mellan aktanter som upplever adjektivets predikationsbas och aktanter som har nytta eller skada av den går ingen skarp gräns (Adj. § 17–18). Exempel på adjektiv som kan konstrueras enligt (2b):

angenäm, behaglig, bekväm, bra, dryg, enkel, farlig, fatal, förfärlig, förträfflig, hemsk, hälsosam, härlig, idealisk, instruktiv, intressant, jobbig, katastrofal, kul, kuslig, livsfarlig, livsviktig, ljuvlig, lärorik, lätt, lönsam, möjlig, nyttig, nödvändig, obehaglig, obekväm, obligatorisk, ofarlig, ohygglig, ointressant, omöjlig, onödig, pinsam, plågsam, riskabel, rolig, skadlig, skön, smärtsam, sorglig, svår, tacksam, trevlig, trist, trivsamt, tråkig, tröttsam, tung, underbar, utmärkt, utomordentlig, vansklig, vidrig, viktig, värdefull, värdelös, väsentlig

¹ Besläktade med dessa adverbial är sådana som anger jämförelsemängden för relativa adjektiv (jfr Adj. § 10): *lång för att vara tio år*, *duktig för att vara elefant*. De består vanligen av prepositionen *för* plus en infinitivfras med samma predikationsbas som adjektivfrasen.

§ 52. Satsadverbial och fria predikativ i bisatsekvivalenta adjektivfraser.

Särskilt som fritt predikativ men också annars kan en adjektivfras i många avseenden fungera som en bisats. Detta kan sätta spår också strukturellt på så sätt att frasen kommer att innehålla satsled som är av samma slag som i en finit sats och som inte direkt bestämmer adjektivfrasens huvudord (utvidgad fras). Sådana satsled är framför allt satsadverbial och fria predikativ.

Bankdirektören, *lyckligtvis okunnig eftersom inget svar influtit*, hade gett sig ut på stan.

Sedan ringde vi den *lyckligtvis okunnige* bankdirektören.

Själv fattig hjälpte han ofta dem som hade det ännu sämre.

Jag och min bror strävade vidare, *båda lyckligt okunniga om att vi gick åt helt fel håll*.

Se vidare Flerl. fraser § 9.

Som attribut används adjektivkonstruktioner som syntaktiskt erinrar om koncessiva satsfogningar (Subjnfraser § 18 not 1):

en *om inte vacker så dock intagande* kvinna

en *ehuru anspråkslös ändå väldigt användbar* gåva

Alternativ konstruktion vid adjektiv med viss uppsättning av roller §53–58

§ 53. Reciproka aktanter: *A är ense med B, A och B är ense.* I stället för att en reciprok aktant uttrycks med ett bundet adverbial med prepositionen *med* (§ 34) kan den ingå i predikationsbasen:

Kalle är ense med Pelle. ≈ Kalle och Pelle är ense.

Jag är jämnårig med henne. ≈ Vi är jämnåriga.

Den ene brodern är lik den andre. ≈ De båda bröderna är lika.

Konstruktionsväxling enligt ovan är i princip alltid möjlig vid adjektiv som förutsätter reciproka aktanter.

§ 54. Sakförhållande uttrycks med adverbial eller med normalt uttryck för predikationsbas: *det är gott med jordgubbar, jordgubbar är gott.* Vid vissa adjektiv, särskilt sådana som anger en värdering, kan en predikationsbas som utgör ett sakförhållande semantiskt anges med ett bundet adverbial med prepositionen *med* (§ 34: e) eller med ett ordinärt subjekt eller objekt, vanligen utan kongruensböjning:

Det är gott med jordgubbar. ≈ Jordgubbar är gott.

Det vore inte så dumt med en kaffebryggare till. ≈ En kaffebryggare till vore inte så dumt.

Han ansåg det godare med jordgubbar. ≈ Han ansåg jordgubbar godare.

Konstruktion med *med* och expletivt subjekt (respektive objekt) anger mera entydigt att nominalfrasen implicerar ett sakförhållande (jfr Nomfraser § 94), medan nominalfraser som ordinära subjekt (respektive objekt) alternativt kan uppfattas som svagt referentiella (Nomfraser § 113, 116). I många fall medför detta dock inte någon tydlig skillnad i betydelsen.

§ 55. Avseende anges med adverbial eller med uttryck för predikationsbas: *boken är bra i början, bokens början är bra.* Ett adjektiv kan ange en egenskap som gäller för någon eller något (predikationsbasen) i ett visst avseende (uttryckt med adverbial, § 51). Predikationsbasen är ofta en agens som kännetecknas av en viss egenskap vid utförandet av en viss aktion eller en helhet som har en viss egenskap i en viss del.

Löjtnanten var *noggrann i sin genomgång*.

Hunden var *kall om nosen*.

Anders är *stark i armarna*.

Vissa adjektiv kan emellertid i sådana fall i stället ha en predikationsbas som utgör aktionen eller delen, med uttrycket för agens respektive helheten som possessivattribut i uttrycket för predikationsbasen. I stället för att säga att någon (X) har en viss egenskap (Adj) med avseende på en viss aktion (Y) eller att något (X) har en

viss egenskap (Adj) med avseende på en viss del (Y) av sig själv säger man alltså X:s Y är Adj:¹

Löjtnanten var noggrann i sin genomgång. ≈ Löjtnantens genomgång var noggrann.

Kalle är kompetent i sin undervisning. ≈ Kalles undervisning är kompetent.

Rocken är kort i ärmarna. ≈ Rockens ärmar är korta.

Boken är bra i början. ≈ Bokens början är bra.

I många fall är det mera naturligt att uttrycket för helhet anges med prepositionsattribut än med possessivattribut (se vidare Nomfraser § 16):

Ärmarna på rocken är korta.

Början på boken är bra.

Sådana prepositionsattribut kan i sin tur adverbialiseras i ledigt språk (AdvI § 34):

Ärmarna är korta på rocken.

Början är bra på boken.

Adjektiv som betecknar sinnesstämning eller sinnelag kan ofta metonymiskt hänföra sig till en aktion som vittnar om sådan sinnesstämning eller sådant sinnelag (Adj. § 24). Jämför också adjektiv som primärt hänför sig till aktioner och metonymiskt till personer: *Hennes framställning är abstrakt* och *Hon är abstrakt i sin framställning*.

¹ Satser som *Kalle är kompetent i sin undervisning* och *Boken är bra i början* kan också växla med konstruktioner där aktionen uttrycks med ett verb och egenskapen med ett sättsadverbial:

Kalle undervisar kompetent.

Boken börjar bra.

Jämför också konstruktioner som *Kalle är en kompetent undervisare*, med adjektivet i funktionsmodifiering (Adj. § 12).

§ 56. Infinitivfras som uttryck för predikationsbas eller som adverbial för avseende: att sköta apparaten är enkelt, apparaten är enkel att sköta. Vissa adjektiv kan ta en infinitivfras som uttryck för predikationsbasen när de står predikativt:

Att sköta apparaten är enkelt för personalen.

En del av dessa adjektiv kan i stället ta infinitivfrasen med ett underförstått nominalt satsled (§ 51) som adverbial för avseende, och ett subjekt som är koreferentiellt med det underförstådda ledet i infinitivfrasen. Den aktant som är infinitivfrasens predikationsbas är också den som upplever aktionen eller har nytta eller skada av den och som i bägge konstruktionerna kan anges med ett bundet adverbial (vanligen med prepositionen *för*, § 32).

Apparaten är enkel för personalen att sköta.

Andra exempel:

Att ha stövlarna kan vara bra (för Kalle). ≈ Stövlarna kan vara bra (för Kalle) att ha.

Att cykla i Skåne var trevligt (för oss). ≈ Skåne var trevligt (för oss) att cykla i.

Denna konstruktionsväxling är möjlig för ett stort antal adjektiv, t.ex. *angäm, behaglig, dryg, farlig, lätt, svår*.

§ 57. Outtryckt agens eller upplevare: *jag är klar med bilen, bilen är klar*. I vissa fall kan en agens eller upplevare som eljest är den explicit angivna predikationsbasen lämnas outtryckt. Som predikationsbas fungerar i stället den aktant som annars anges med det bundna adverbialt.

a) Aktionen eller den aktant actionen är inriktad på är predikationsbas i stället för att anges av ett bundet adverbial med prepositionen *med* (§ 34):

Kalle är färdig med arbetet. Arbetet är färdigt.

Kalle är klar med bilen. Bilen är klar.

Denna konstruktionsväxling förekommer i första hand vid *färdig* och *klar*. Vid adjektiv som t.ex. *generös, sparsam* kan användningen vid inanimata predikationsbaser uppfattas som metaforisk (jfr Adj. § 23 Anm.):

Regissören är sparsam med rekvisitan.

Rekvisitan är sparsam.

b) Det sakförhållande som den kognitiva upplevelsen gäller är adjektivfrasens predikationsbas i stället för det som anges av ett bundet adverbial med prepositionen *om* eller *på* (§ 36, 37):

Kalle är viss om segern. Segern är viss.

Vi är helt säkra på uppgifterna. Uppgifterna är helt säkra.

Kalle är osäker på om Lasse kommer. Om Lasse kommer är osäkert. Det är osäkert om Lasse kommer.

Denna konstruktionsväxling har begränsad användbarhet. Den är möjlig med (*o*)viss och (*o*)säker men inte med t.ex. *okunnig, nyfiken, uppmärksam* och andra adjektiv som inte kan användas om inanimata predikationsbaser.

§ 58. Aktanter byter satsledsfunktion: *våld är främmande för henne, hon är främmande för våld*. Vid några adjektiv där ett bundet adverbial (eller i vissa fall alternativt ett objekt) anger den animata aktant som upplever predikationsbasen eller har nytta eller skada av den (Adj. § 17–18) kan uttrycken för de båda aktanterna byta satsledsfunktion:

Våld är {främmande för Kalle/Kalle främmande}. ≈ Kalle är främmande för våld.

Boken är {bekant för Kalle/Kalle bekant}. ≈ Kalle är bekant med boken.

Segern är angelägen för Kalle. ≈ Kalle är angelägen om segern.

Spriten var begärlig för Kalle. ≈ Kalle var begärlig på sprit.

Denna konstruktionsväxling är möjlig vid ytterligare några få adjektiv som t.ex. *likgiltig*, *tacksam* men inte för den stora massan adjektiv med denna rolluppsättning, t.ex. *angenäm*, *behaglig*, *acceptabel*, *bekymmersam* (§ 32).

Syntaktisk funktion och distribution § 59–66

§ 59. Adjektivfrasens satsledsfunktioner. Adjektivfrasen kan ha följande funktioner:

1. Adjektivfrasen utgör bundet led i verbfrasen.

a) Bundet subjekts- eller objektspredikativ (Predv § 16–45):¹

Ministern var *helt ovan vid trädgårdsskötsel*.

Ministern sade sig vara *helt ovan vid trädgårdsskötsel*.

Att vara *helt ovan vid trädgårdsskötsel* ger i en del sammanhang stora fördelar.

Storstadslivet hade gjort ministern *helt ovan vid trädgårdsskötsel*.

Den bilen är viktig att få *klar för avgång*.

b) Bundet adverbial (Advl § 18–57):

Ministern uppträdde *helt ovan* i dessa kretsar. [sättsadverbial]

2. Adjektivfrasen utgör fritt led i verbfrasen.

a) Fritt subjekts- eller objektspredikativ (Predv § 46–52):

Helt ovan vid trädgårdsskötsel yttrade sig ministern okunnigt i frågan.

Att *helt ovan vid trädgårdsskötsel* slå sig på rosenodling förefaller inte så lämpligt.

Vi lämnade den stackars ministern på lantgården *helt ovan vid trädgårdsskötsel*.

b) Fritt adverbial (Advl § 58–115):

Ministern arbetade *helt ovan* i trädgården. [sättsadverbial]

Journalisten såg ministern arbeta *helt ovan* i trädgården. [sättsadverbial]

Ministern arbetade *oupphörligt* i trädgården. [tidsadverbial]

3. Adjektivfrasen utgör led i en nominalfras som betecknar adjektivets predikationsbas.

a) Adjektivattribut (Nomfraser § 42–48):

Den *vid trädgårdsskötsel helt ovane* ministern yttrade sig okunnigt i frågan.

b) Predikativt attribut (Nomfraser § 53–54):

En minister, *helt ovan vid trädgårdsskötsel*, bör inte uttala sig i sådana frågor.

4. Adjektivfrasen utgör primärt led i satsen, och resten av satsen betecknar adjektivets predikationsbas. Adjektivfrasen är satsadverbial (se kapitel 30 Satsadverbial).

Ministern hade *sannolikt* aldrig arbetat i en trädgård.

5. Adjektivfrasen utgör led i en adverbfras, participfras eller annan adjektivfras.

a) Adjektivfrasen är gradadverbial (§ 6–21):

Ministern yttrade sig {*väldigt ofta/avsevärt oftare*} dåförtiden.

b) Adjektivfrasen är sättsadverbial (§ 45–47):

Vi iakttog den *ovant* arbetande ministern.

c) Adjektivfrasen är adverbial av annan typ:

Vi träffade den *konstant* optimistiske ministern.

6. Adjektivfrasen ingår i en nominalfras som saknar substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord (Nomfraser § 19, 26). Adjektivfrasen konstrueras som ett adjektivattribut men erinrar semantiskt om ett substantiviskt huvudord och kan därför uppfattas som nominalfrasens huvudled.

Den *vid trädgårdsskötsel helt ovane* bör inte börja med rosenodling.

Det enda *verkligt obehagliga* var att huvudkranen började läcka.

Vissa syntaktiska egenskaper, framför allt i fråga om kongruens, är desamma för adjektivfrasen när den står som bundet och fritt predikativ och som predikativt attribut. Som adjektivattribut har adjektivfrasen delvis andra kongruensegenskaper och en annan inre ordföljd (se § 61).

¹ Adjektivfrasen kan vara predikativ också i icke-finita konstruktioner. Då är indelningen i subjekts- och objektspredikativ inte alltid tillämpbar.

Med ministern *sjuk och trött* kunde vi inte ha sammanträdet i går.

Jag bad dem om att vara *tysta*.

Ehuru *blott femton år gammal* förklarades Karl XII myndig.

I egenskap av *ansvariga för ordningens upprätthållande* såg vi oss nödsakade att avhysa försäljaren.

Se också Inffraser § 26, Subjnfraser § 18, Flerl. fraser § 5.

§ 60. Blockled. De framförställda bestämningarna i en adjektivfras kan inte stå skilda från det adjektiviska huvudordet.¹ I övrigt varierar adjektivfrasens benägenhet att fungera som blockled med dess syntaktiska funktion.

a) Om adjektivfrasen fungerar som fritt predikativ eller som predikativt attribut, är den normalt ett blockled och kan inte splittras:

Orolig för sina barn hade hon sprungit genom staden.

Hon hade *orolig för sina barn* sprungit genom staden.

Hon hade sprungit genom staden, *orolig för sina barn*.

**Orolig* hade hon *för sina barn* sprungit genom staden.

**Orolig* hade hon sprungit *för sina barn* genom staden.

**Orolig* hade hon sprungit genom staden *för sina barn*.

**För sina barn* hade hon *orolig* sprungit genom staden.

**För sina barn* hade hon sprungit *orolig* genom staden.

**För sina barn* hade hon sprungit genom staden, *orolig*.

Den unga modern, *orolig för sina barn*, hade sprungit hela vägen hem.

**För sina barn* hade den unga modern, *orolig*, sprungit hela vägen hem.

*Den unga modern, *orolig*, hade sprungit hela vägen hem, *för sina barn*.

(Med annan tolkning kan vissa av ovanstående stjärnförsedda meningar vara grammatiska.)

b) Om adjektivfrasen fungerar som adjektivattribut, kan (eller måste) en adverbial bestämning som eljest kan efterställas i vissa fall placeras efter nominalfrasens huvudord (se närmare § 4):

trevligare tapeter än förut

en olämplig lokal för rockkonserter

Det gäller också när bestämningen är ett komplement till adjektivfrasens gradadverbial (§ 11):²

en för smal säng för två

en lika söt pojke som Pelle

c) Om adjektivfrasen fungerar som bundet predikativ, är den inget blockled, utan såväl huvudord som efterställda bestämningar kan t.ex. var för sig stå som fundament (jfr också Predv § 18):

Avundsjuk på henne hade han alltid varit.

Avundsjuk hade han alltid varit *på henne*.

På henne hade han alltid varit *avundsjuk*.

Henne hade han alltid varit *avundsjuk på*. [med komplementets preposition isolerad, jfr Prep. § 35]

Många adjektiv är dock svåra att placera som fundament med kvarlämnade bestämningar, om inte särskilda informationsstrukturella omständigheter föreligger, t.ex. att huvudordet tydligt anknyter till något tidigare anført eller att informationstyngden ligger på bestämningen:

**Van* gjorde han mig *vid överraskningar*.

?*Trött* blev jag *på hans practical jokes*.

Bekanta hade de blivit *med varandra* så sent som i november i fjol [...] (S)

Hjärtligt trött blev jag faktiskt *på hans evinnerliga practical jokes*.

?*Immun* lyckades vi aldrig göra den här sorten *mot svarstrost*.

Garanterat immun kan man ju aldrig göra den *mot allting*.

I synnerhet om adjektivets bestämning är ett objekt, är det svårt att placera enbart adjektivet som fundament (jämför verb + objekt, Vbfraser: Allm. § 17):

?*Trogen* hade han knappast varit *henne*.

?*Lik* är han framför allt *sin yngste morbror*.

**På pricken lik* lyckades han göra kopian *originalen*.

Det är vanligtvis lättare att låta bestämningen eller dess rektion ensam utgöra fundament:

Övrraskningar gjorde han mig *van vid*.

På hans practical jokes hade jag blivit *trött*.

Hans practical jokes hade jag blivit *trött på*.

Mot svartrost lyckades vi aldrig göra den här sorten *immun*.

Henne hade han knappast varit *trogen*.

Sin yngste morbror är han väldigt *lik*.

Om bestämningen är en infinitivfras (regionalt optionellt inledd av *till*, § 51), är det tvärtom lättare att låta adjektivfrasens huvudord stå som fundament:

Bekväm är den (*till*) att sitta *i*.

d) När adjektivfrasen fungerar som adverbial i verbfrasen, gäller motsvarande som för predikativ, dvs. som fritt adverbial bildar den blockled med komplementet men inte som bundet adverbial:

Osynligt för alla smög han in i rummet.

**För alla* smög han *osynligt* in i rummet.

**Osynligt* smög han *för alla* in i rummet.

Trevligt mot sina gäster uppträdde hon då inte.

Mot sina gäster uppträdde hon då inte *trevligt*.

Trevligt uppträdde hon då inte *mot sina gäster*.

Som fritt adverbial har dock adjektivfrasen sällan efterställda bestämningar: **Hon stannade troget mot sin make hemma från festen*.

¹ När satsbasen utgörs av en adjektiv- eller participfras kan ett framförställt grad- eller måttsadverbial marginellt ensamt stå på satsledets ordinarie plats:

Och *kallt* var det *rejält*.

Och *snabbt* hade det gått *ordentligt*.

Konstruktionen torde vara begränsad till talspråk och ledigt skriftspråk.

² Bestämningar som kan placeras efter nominalfrasens huvudord kan också placeras utanför nominalfrasen (jfr Advl § 34, Postp. led § 3–4):

Många *gemensamma* drag kunde ses *med samtida konstnärer*.

Med samtida konstnärer hade han många *gemensamma* drag.

I vardagsrummet hade de *trevligare* tapeter vid mitt sista besök *än förut*.

Det stod en *alldeles för smal* säng därinne *för två personer*.

En *lika söt* pojke har jag aldrig sett *som den som sitter där vid brunnen*.

§ 61. Kongruens. En adjektivfras som står som attribut eller predikativ kongruerar vanligen i sitt adjektiviska huvudord med det uttryck som anger adjektivets predikationsbas, se Adj. § 59–68. Kongruensreglerna är delvis olika för å ena sidan adjektivattribut (och adjektivfraser som huvudled i nominalfras), å andra sidan predikativ och predikativa attribut.

a) Adjektivattribut

Endast adjektivattribut kongruerar i species:

en (*av feber*) *svag* pojke : den (*av feber*) {*svaga*/*svage*} pojken

ett (*av feber*) *svagt* barn : det (*av feber*) *svaga* barnet

Jämför som predikativt attribut:

en pojke, *svag av feber* : pojken, {*svag*/**svaga*/**svage*} *av feber*

ett barn, *svagt av feber* : barnet, {*svagt*/**svaga*} *av feber*

Adjektivattributet kongruerar alltid i fråga om numerus och genus med nominalfrasens huvudord (om inte adjektivfrasens huvudord är oböjligt, se vidare Adj. § 57; om genus vid egennamn se Egenn. § 15):

en {*försiktig*/**försiktiga*} polis, ett {*nervöst*/**nervösa*} Djurgården

ett {*sjukt*/**sjuk*} regeringsråd, ett {*ivrigt*/**ivrig*} barn

{*Sedvanliga*/**sedvanligt*} arter med fläsk skulle det vara.

b) Predikativ (inklusive predikativt attribut)

Grundregeln är att adjektiv i predikativ användning kongruerar grammatiskt i fråga om genus och numerus med uttrycket för sin predikationsbas:

Tvätten är *ren*. Lakanet är *rent*. Lakanen är *rena*.

Jag gjorde {spaden *ren*/verktyget *rent*/verktygen *rena*}.

När predikationsbasen är en kollektiv referent som betecknas med en nominalfras i singularis, kongruerar predikativ och predikativa attribut antingen med nominalfrasens grammatiska singularis eller står i pluralis i samklang med predikationsbasens flertal. I skriftspråk är grammatisk numeruskongruens vanligast och rekommenderas av språkvårdare. (Se också Adj. § 61.)

Polisen var {*försiktig*/*försiktiga*} *med detta klientel*.

Händelsen har gjort polisen {*försiktig*/*försiktiga*} *med detta klientel*.

{*Orolig*/*oroliga*} *för utvecklingen* hade polisen i Eskilstuna kontaktat rikspolischefen.

Polisen i Eskilstuna, redan då {*orolig*/*oroliga*} *för kårens rykte*, hade kontaktat rikspolischefen.

När predikationsbasen är en mänsklig referent och betecknas med en nominalfras vars genus är neutrum, kongruerar predikativ och predikativa attribut sällan grammatiskt med subjektets grammatiska genus neutrum, och vanligen står predikativet i utrum, dvs. avspeglar predikationsbasens referentiella egenskap att vara en person. (Se också Adj. § 66.)

Laborationsbiträdet är nu {*sjuk/?sjukt*} och vistas i hemmet.

Frågorna gjorde statsrådet påfallande {*osäker/?osäkert*}.

Regeringsrådet, ännu {*svag/?svagt*} efter sjukdomen, talade med knappt hörbar stämma.

{*Ivrig/Ivrigt*} att vara till lags städade barnet genast rummet.

Vid uttryck för predikationsbaser som endast har svagt referentiell betydelse (Adj. § 67: c) eller utgör sakförhållanden som anges med referens till en av dess aktanter (Nomfraser § 94) har adjektivfrasen som predikativ eller predikativt attribut obestämd form neutrum singularis:

Ärter med fläsk skulle vara *gott till middagen*.

Jag finner ärter med fläsk *för kraftigt* i sammanhanget.

Fritt från fläsk skulle ärter duga som middag för en vegetarian.

Ärter med fläsk, *gott om vintern*, brukar inte uppskattas vid midsommar.

Adjektivfrasen kongruensböjs eller har obestämd form neutrum singularis också när den som bundet objektspredikativ är placerad som partikeladverbialet (Predv § 33):

Jag har gjort {*rena/rent*} handskarna. [Också oböjd form är möjlig: Jag har gjort *ren* handskarna.]

Först tänkte han skriva {*färdig/färdigt*} uppsatsen.

Om predikativet står efter objektet, är kongruensböjning obligatorisk:

Jag har gjort handskarna {*rena/*rent/*ren*}.

Adjektivfrasen har därutöver obestämd form neutrum singularis när uttrycket för predikationsbasen inte är en nominalfras och därför saknar numerus och genus, t.ex. *Att spela etyder hela dagen är enformigt. Att du spelade Satie var trevligt. Två sekreterare till medan själva konferensen varar vore nog behövligt.* (Adj. § 67: a–b.)

§ 62. Adjektivfras föregången av *som* eller preposition. Som fritt predikativ och predikativt attribut föregås adjektivfrasen vanligen av subjunktionen *som* när predikativet gäller om predikationsbasen för en viss tid (Predv § 46, Subjnfraser § 17: b, c):

Som ung var han mycket blyg.

Karl XII *som artonårig* skulle varit intressant att skåda.

Som bundet predikativ föregås adjektivfrasen i konstruktion med vissa verb eller verbförbindelser av *som* eller prepositionen *för*, obligatoriskt i vissa konstruktioner, optionellt i andra (Predv § 16, 32, Subjnfraser § 17: a):

Hon {*betraktade/betecknade*} honom *som dum*.

Vi höll honom *för tokig*.

Han gäller *för otillräknelig*.

Vi ansåg honom (*som*) *galen*.

Vi förklarade honom (*för*) *misslyckad*.

Vid superlativer anger *som* att en egenskap hos predikationsbasen jämförs med avseende på grad under olika omständigheter (Adj. § 46, Subjfraser § 17: d):

Bakom kröken är ån *som djupast*.

På höstarna är rabatten *som vackrast*.

§ 63. Adjektivattributens placering. Ett adjektivattribut som består av en adjektivfras står vanligen omedelbart före nominalfrasens huvudord och efter de övriga framförställda attributen i nominalfrasen:

alla dessa mina många andra {*danska/synnerligen dyrbara*} böcker

Adjektivattributet placeras dock optionellt före andra framförställda deskriptiva attribut (Nomfraser § 41):

en {*härlig* två dagars/två dagars *härlig*} tur i bergen

{*goda* sådana/sådana *goda*} böcker

När nominalfrasens huvudord utgörs av ett substantiviskt pronomen, står adjektivattributet (liksom alla andra bestämmningar, Nomfraser § 18, 25) vanligen efter huvudordet:

vi *unga*, jag *olyckliga*

allting *trevligt*, ingenting *progressivt*

När nominalfrasen fungerar som vokativfras kan efterställt adjektivattribut förekomma, främst med adjektiven *liten* och *små*, t.ex. *gubbe lille*, *Kajsa lilla*, *pojkar små* (Icke sastf. men. § 18 not 1). Vidare förekommer efterställt adjektivattribut vid egennamn huvudsakligen i en del helt eller delvis lexikaliserade uttryck, t.ex. *Karl den store*, *Maria den blodiga*.

§ 64. Ordningsföljd mellan adjektivfraser som adjektivattribut. Om flera adjektivfraser står som adjektivattribut i en nominalfras, tolkas den adjektivfras som står närmast substantivet som närmast semantiskt samhörig med detta. *En stor svensk seger* är alltså en svensk seger som är stor, medan *en svensk stor seger* är en stor seger som är svensk. Denna grundregel leder till att ordningen mellan olika slag av adjektivattribut kvantitativt är underkastad vissa tendenser.

Fras med karakteriserande adjektiv placeras i de flesta kontexter före fras med klassificerande adjektiv som huvudord:

en (*mycket*) *dyr svensk* cykel [mindre ofta: en *svensk (mycket) dyr* cykel]

Adjektivfras i komparativ och superlativ med relativ betydelse placeras i de flesta kontexter före adjektivfras i positiv:

en *dyrare svart* cykel (än den här) [mindre ofta: en *svart dyrare* cykel (än den här)]

min *dyraste blåa* skjorta [mindre ofta: min *blåa dyraste* skjorta]

Adjektivfraser som betecknar temporära egenskaper placeras i många kontexter före adjektivfraser som betecknar stabila egenskaper:

en *ilsken vithårig* dam [mindre ofta: en *vithårig ilsken* dam]

Adjektivfras med huvudord som anger dimension placeras i många kontexter före fraser med huvudord som anger färg:

en *stor vit* villa (R) [jfr: en *vit stor* villa]

det *långa gula* gräset (R) [jfr: det *gula långa* gräset]

ett *tjockt gråsvart* blyertsstreck (R) [jfr: ett *gråsvart tjockt* blyertsstreck]

ett *avlångt tråkigt gulaktigt* rum med gamla kyrkbänkar (T) [jfr: ett *gulaktigt avlångt* rum]

För placeringen av obetonade adjektivfraser vilkas restriktiva betydelse är försvagad eller saknas (§ 67) föreligger regionala skillnader. På sina håll föredras sen placering, t.ex. en *'flintskallig* *ogammal* *'gubbe*, medan tidig placering kan föredras på andra håll, t.ex. en *ogammal* *'flintskallig* *'gubbe*. För många språkbrukare är bägge ordföljderna lika möjliga.

Den tidiga placeringen av obetonade adjektivfraser innebär placering också före adjektiv som betecknar temporära egenskaper: en *liten ilsken vithårig* dam (jfr en *ilsken vithårig liten* dam, en *ilsken liten vithårig* dam).

§ 65. Adjektivfras som huvudled i nominalfras: *mina bekanta*. När adjektivfrasen ingår i en icke-elliptisk nominalfras utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord, kan den uppfattas som huvudled i nominalfrasen. Den betecknar då antingen en mänsklig referent eller en vanligen inanimat dividuativ referent.

en *skattskyldig*, den *skattskyldige*

(många) *skattskyldiga*, de *skattskyldiga*

(mera) *vitt*, det (*alltför*) *vita*

Om nominalfrasens konstruktion när substantiv eller substantiviskt pronomen saknas som huvudord se Nomfraser § 19, 26. Om vilka adjektiv som företrädesvis förekommer i adjektivfraser med denna funktion och om de särskilda begränsningarna på nominalfraser i obestämd form singularis se Adj. § 60, 65.

En adjektivfras som fungerar som huvudled i en nominalfras har samma konstruktion och placering som ett adjektivattribut:¹

det *för ekonomin viktiga* i beslutet

folkpartiets *trogna* i Nynäshamn

alla dessa *alltför ödmjuka* bland oss

något *mjukt och oformligt* inslaget i rosa silkespapper

Det är dock ofta lättare att placera ett bundet adverbial efter adjektivfrasens huvudord (jfr § 4) när adjektivfrasen fungerar som nominalfrasens huvudled än när den fungerar som adjektivattribut: *det viktiga för ekonomin*, jfr *?den viktiga delen för ekonomin*.

När adjektivfrasen står som huvudled i nominalfras, anger dess numerusböjning (liksom eljest substantivets numerusböjning) antal hos referenten. Därutöver anger böjningen (hos adjektivfrasens huvudord samt i förekommande fall hos nominalfrasens övriga kongruensböjda led) följande egenskaper hos referenten:

a) Singularis utrum och pluralis anger att referenten är mänsklig: *en vit, vita, de vita*.

b) Singularis neutrum anger att referenten är dividualt (och vanligen inanimat): *vitt, det vita*.

c) Bestämd form singularis maskulinum anger att referenten är av manligt kön eller könsneutralt generisk (och mänsklig): *den vite, den skattskyldige*.

d) Frånvaro av maskulinböjning i bestämd form singularis anger vanligen att referenten är av kvinnligt kön: *den sjuka*.

Som huvudled i nominalfras kan adjektivfrasen (liksom när den är adjektivattribut i nominalfras med elliptiskt huvudord) kasusböjas i genitiv, t.ex. *de vitas (övergrepp)*.

Se vidare Adj. § 59–68.

¹ Nominalfraser med adjektivfraser som huvudled har bestämd artikel enligt samma regler som nominalfraser med adjektivattribut: *den värnpliktige, de otrogna*.

ANM. Från nominalfraser med adjektivfras som huvudled skall skiljas sådana fall där adjektivfrasen fungerar som adjektivattribut i en nominalfras utan substantiviskt huvudord enligt reglerna för grammatisk ellips, t.ex. *De röda vinerna är bättre än de vita. En stor villa är inte alltid dyrare än en liten*. Se Ellips § 2, 3.

§ 66. Obetonade adjektivattribut. När adjektivfrasen består enbart av ett huvudord och står som adjektivattribut, kan den vara obetonad i följande fall:

a) Vid adjektiven *liten* och *gammal* när attributet inte har någon tydlig restriktiv funktion. Adjektivfrasen har då ofta emotiv betydelse.

Här kommer *o*lille 'Kalle.

Och så kommer väl Ellen med *sin o*gamle 'man.

Det är *den o*lilla 'blå 'bilen du ser där borta.

b) Vid modala adjektiv i giltighetsmodifiering (Adj. § 13).¹ Inte heller dessa attribut har någon tydlig restriktiv funktion.

Han är *en o*verklig 'ledare.

Det var *en o*riktig 'stjärnsmäll jag åkte på.

c) När attributet bildar en lexikaliserad ordgrupp med nominalfrasens huvudord. Det ingår ofta i definitiva nominalfraser som saknar bestämd artikel (Nomfraser § 5: c).

Nu får vi rulla ut *öröda* 'mattan.

Det där var faktiskt *mina* *ögoda* 'vänner.

Också i fallet (c) är den restriktiva funktionen ofta försvagad: *örika ameri* 'kanare, *ögammal* 'gubbe, *ögod* 'vän.

Som en effekt av betoningarnas rytmisering kan den andra adjektivfrasen få svagare betoning när två adjektivfraser är sidoordnade som adjektivattribut till ett betonat huvudord i en nominalfras: *ett* 'stort *vitt* 'hus.

¹ Giltighetsmodifierande adjektiv kan också vara betonade. Betoningen anger då att predikationsbasen i hög grad passar in i den klass som substantivet anger: *Han är en* 'verklig *ledare*.

Betydelse § 67

§ 67. Egenskap hos predikationsbasen. Adjektivfrasen anger en egenskap hos adjektivets predikationsbas. Vilken egenskap det är fråga om framgår ur det adjektiviska huvudordets lexikala betydelse, i förekommande fall modifierad av bestämmningar i adjektivfrasen. Vissa bestämmningar kan ange en egenskap som temporär, fastän huvudordet är ett normalt stabilt adjektiv, t.ex. *den för kvällen riktigt trevliga värden*. Det finns också bestämmningar som anger egenskapen som stabil, fastän huvudordet är ett normalt temporärt adjektiv, t.ex. *Han är sjuk av sig*.

Vilken nyans eller grad av egenskapen det är fråga om kan också bero på predikationsbasen, i synnerhet när det gäller klassificerande eller relativa adjektiv samt adjektiv i metonymisk eller metaforisk användning. Adjektiv i klassificerande funktion bildar särskilt i attributiv ställning ofta lexikaliserade uttryck tillsammans med sitt substantiviska huvudord, där betydelsen av uttrycket inte helt kan härledas ur delarna, t.ex. *hårt bröd*.

Det adjektiviska huvudordet och därmed adjektivfrasen har oavgränsad aktionsart, dvs. väcker inte föreställningen om någon naturlig slutpunkt i tiden.

När adjektivfrasen står som adjektivattribut, har den antingen restriktiv eller icke-restriktiv funktion, dvs. antingen bidrar den till identifieringen av nominalfrasens referent eller också ger den en karakteristik av en redan identifierad referent:

Jenny ville gärna ha sina *nya* snickarbyxor i skolan. [restriktiv funktion: 'sina nya snickarbyxor till skillnad från sina gamla'; icke-restriktiv funktion: 'sina snickarbyxor, som (ju) var nya']

Om restriktiv och icke-restriktiv funktion se vidare Nomfraser § 95.

Som restriktivt adjektivattribut kan adjektivfrasen ange en aspekt eller del av den helhet som huvudordet anger, dvs. begränsa nominalfrasens referens till en del av den referent som nominalfrasens huvudord betecknar:

I det *kapitalistiska* Europa råder just nu högkonjunktur.

Den *helt unge* Tegnér's dikter är mycket mera konventionella än den *mogne* skaldens.

Denna betydelse av aspekt eller del av helhet förekommer i stort sett bara när nominalfrasens huvudord är ett egennamn eller när nominalfrasen är lexikaliserad: *mjuka gommen, äldre stenåldern*.

Se vidare Adj. § 2–24.

16 VERBFRASER: ALLMÄNT

1 Översikt.

Struktur 2–13

2 Verbet och dess bestämningar. 3 Lexikaliserade verbförbindelser. 4 Partikelförbindelser. 5 Verbets syntaktiska valens. 6 Strukturen hos bundna verbbestämningar. 7 Valensen vid s-verb. 8 Reflexiva verbförbindelser. 9 Funktionsverbsförbindelser. 10 Anaforisk verbfras med *göra*. 11 Obligatoriskt och optionellt *göra* i anaforisk verbfras. 12 Ordföljd i verbfrasen. 13 Avgränsning av primära led i verbfrasen.

Syntaktisk funktion och distribution 14–21

14 Den finita verbfrasen. 15 Infinitivfrasen. 16 Supinumfrasen. 17 Den inre verbfrasens blockledskaraktär. 18 Led ur verbfrasen placerade i mittfältet. 19 Underförstådda eller utelämnade led i verbfrasen. 20 Kongruens. 21 Verbkedjor.

Betydelse 22–25

22 Aktionsart. 23 Semantiska roller. 24 Semantiska roller och satsled. 25 Alternativ konstruktion vid verb med viss uppsättning av roller.

§ 1. Översikt. Verbfrasen är den frastyp som har de rikaste möjligheterna till olika struktur, och den utgör vanligen tyngdpunkten i det som talaren vill ha sagt med satsen.

Verbfrasen har ett verb som huvudord. Den kan utgöras av ett huvudord ensamt, men den kan också innehålla olika bestämningar: objekt (av olika slag), egentliga subjekt, predikativ (av olika slag) och adverbial (av olika slag). Bestämningarna behandlas i särskilda kapitel (kapitel 17–21).

Verbfrasen fungerar på två olika sätt beroende på om huvudordet är finit eller infinit. Om huvudordet är en finit verbform (vanligen presens, preteritum eller imperativ) fungerar verbfrasen som predikatsled i satsen.

Utställningen *spänner över drygt 50 års arbete*. (S)

Han *förmedlade entusiasm och respekt för konsten*. (S)

Om huvudordet är en infinit verbform fungerar verbfrasen vanligen nominalt. Med en supinumform som huvudord fungerar den som objekt till *ha*. Med en infinitivform som huvudord kan den utgöra både objekt, rektion, subjekt och attribut

och dessutom nexusinfinitiv. Infinitivfraserna behandlas i ett särskilt kapitel (kapitel 22).

Jag hade *tecknat av två kvinnor som stod modell*. (S)

[...] men hennes manliga kumpan lyckas *smita från platsen*. (S)

Verbfrasen är rätt ofta splittrad på olika ställen i satsen:

Där fick föreningen rätt. (S)

På årets Festivalväder kan väl egentligen ingen *klaga*. (S)

Med verbfrasen anges olika aktioner (händelser, processer och tillstånd), inklusive de aktanter (utom den som betecknas med subjektet) och omständigheter som spelar med i aktionen.

Struktur § 2–13

§ 2. Verbet och dess bestämningar. I många satser utgörs verbfrasen av ett ensamt verb:

Hon *springer*. Han *läser*.

1. Verbets bestämningar är olika nära knutna till verbet. Man kan urskilja tre grader av bundenhet:

a) Närmast bundet till verbet är partikeladverbialet. Semantiskt fungerar ett verb och dess partikeladverbial ofta som ett ensamt verb. Av verbets bestämningar står partikeladverbialet närmast efter verbet. Partikeladverbialet kan normalt inte lämna denna plats ens för att fungera som fundament i en deklarativ huvudsats.

Hon *sprang ut*. Grenen *gick av*.

b) Den grupp av bestämningar som närmast är mest beroende av verbet är de övriga bestämningar, som omfattas av verbets syntaktiska valens (§ 5): objekt, egentliga subjekt, bundna predikativ och bundna adverbial. Dessa bundna bestämningar kan lämna verbfrasen för att fungera som fundament i en deklarativ huvudsats men kan normalt inte placeras framför verbet i satsens mittfält.

Hon har inte *läst den nya boken*. Hon *lämnade mig nyckeln*. Det *saknas två bajonetter*.
Hon *läste i boken*. Hon *betalade mig för cykeln*. De *blev ganska glada*.

c) Minst beroende av verbet är dess fria bestämningar som normalt står sist i verbfrasen. De omfattas inte av verbets valens, och de kan placeras utanför verbfrasen t.ex. som fundament i deklarativ huvudsats eller i satsens mittfält. Hit hör fria adverbial och fria predikativ. Bland verbets fria bestämningar står också postponerade led, t.ex. satser eller infinitivfraser som bortsett från placeringen fungerar som subjekt eller objekt.

Hon arbetar i Norge på somrarna för ekonomins skull.

Hon arbetar ensam numera.

Det var trevligt för oss {att du ville komma/att få besöka dig}.

Hur verbets bestämningar grupperar sig i verbfrasen efter olika grad av bundenhet till verbet illustreras i Schema 1.

<<<<Verb>	Partikeladverbial>	Övr. bundna bestämningar>	Fria bestämningar>
sova			
läsa			
lägga	ut		
gå	om		
ta		kläderna	
köpa		sig lite kläder	
flytta	ut	blommorna	
ta	av	kläderna	
bli		arbetslös	
ligga		sjuk	
göra		honom glad	
leka		med hunden	
ta	bort	maten från bordet	
läsa			i kväll om jag får tid
tenteras			oförberedd
ta	bort	leksaker från bordet	med detsamma
bli		arbetslös	på grund av krisen

SCHEMA 1. Verbet och dess bestämningar ordnade efter olika grad av bundenhet till verbet. I schemat förekommande förkortningar: övr. = övriga.

Verb + partikeladverbial samt övriga bundna bestämningar har i vissa avseenden karaktär av blockled (§ 17) och kallas här inre verbfras till skillnad från yttre verbfras som omfattar också verbets fria bestämningar. Om den inbördes ordningen mellan olika bundna och fria bestämningar se § 12 samt kapitel 28 Satsens struktur och kapitlen om de olika satsledstyperna.

2. Verbfrasens led har prototypiskt den ordning som exemplifieras i Schema 1, utan att splittras av led som inte tillhör verbfrasen. Mönstret kan brytas framför allt i fyra fall:

a) Ett led i verbfrasen kan göras till satsbas (§ 17):

Vilken bil ska jag köra in i garaget i kväll?

Ett partikeladverbial kan dock normalt inte fungera som satsbas, inte heller verbet självt om bundna bestämmningar (framför allt partikeladverbial, objekt eller predikativ) står kvar i slutfältet. Däremot kan hela den inre verbfrasen vara satsbas.

**Målat har jag inte staketet i år.*

Målat staketet har jag inte i år.

b) Adverbial (särskilt fria adverbial) och vissa negerade led kan placeras i mittfältet (§ 18):

Jag ska snart köra in bilen i garaget.

Han har ingenting gjort sedan i fredags.

c) Om verbfrasens huvudord är finit skiljs det i en fa-sats från närmsta bestämning av eventuella mittfältsadverbial och av subjektet om detta inte står som satsbas (Satsens struktur § 5: b):

I så fall kör jag inte in bilen i garaget i kväll.

d) Bundna och fria adverbial kan i viss utsträckning byta plats (Advl § 68):

Jag ska köra in bilen i kväll i garaget.

ANM. Bundna verbbestämningar, dvs. bestämmningar i den inre verbfrasen, kallas ibland också fyllnadsled eller (verb)komplement. Fria verbbestämningar, dvs. bestämmningar i den yttre verbfrasen, kallas ibland tilläggsled. Gränsen mellan bundna och fria adverbial och mellan bundna och fria predikativ är vag. Se om kriterierna Advl § 4, Predv § 10.

§ 3. Lexikaliserade verbförbindelser. Ett verb kan lexikaliseras med ett partikeladverbial eller en bunden bestämning till en förbindelse som semantiskt erinrar om ett ensamt verb. Bland de lexikaliserade verbförbindelserna finns framför allt partikelförbindelser (t.ex. *ta om*, § 4) reflexiva verbförbindelser (t.ex. *skynda sig*, § 8) och funktionsverbsförbindelser (t.ex. *gå till anfall*, § 9). Många lexikaliserade verbförbindelser har annan syntaktisk valens än verbet ensamt:¹

se upp för ngt [jfr: *se ngt*, **se för ngt*]

vifta bort ngt [jfr: *vifta med ngt*, **vifta ngt*]

använda sig av ngt [jfr: *använda ngt*, **använda av ngt*]

gå till anfall mot ngn [jfr: *anfälla ngn*, **anfälla mot ngn*]

företa revision av ngt [jfr: *revidera ngt*, **revidera av ngt*]

Vid funktionsverbsförbindelser får bundna bestämmningar i de flesta fall den form de skulle haft som attribut till substantivet:

gå till anfall mot rebellerna [jfr: *anfallet mot rebellerna*]

företa revision av räkenskaperna [jfr: *revisionen av räkenskaperna*]

¹ Också den semantiska valensen kan vara olika:

locka fram ett skratt [Objektet anger föremålet.]

Jfr: *locka ngn till skratt* [Objektet anger upplevelsen.], **locka ett skratt*

§ 4. Partikelförbindelser. Verb tillsammans med partikeladverbial, oftast ett måladverb eller en preposition, bildar en väl sammanhållen ordgrupp. Förbindelsen har ordgruppsbetoning, dvs. verbet är obetonat och adverbialet betonat.

₀skämma 'ut institutionen

₀lägga 'på locket

Verb + partikeladverbial utgör ofta en semantisk lexikaliserad enhet: *ställa in, skjuta upp, ta i, gå på*. Partikeladverbial motsvaras av sammansättningsled i avledningar från verb (t.ex. particip, adjektiv och substantiv):

inläst, inläsbar, inläsning [jfr: läsa in]

De flesta partikelförbindelser kan parafraseras med ett sammansatt verb:

₀stryka 'under behovet ≈ understryka behovet

₀skjuta 'upp festen ≈ uppskjuta festen

Flertalet partikelförbindelser kan eller måste konstrueras med bundna verbbestämningar (jfr exemplen ovan). Om partikeladverbialet utgörs av ett adverb tar partikelförbindelsen dock aldrig indirekt objekt + direkt objekt.

*skicka upp ngn ngt [jfr: skicka ngn ngt]

₀ta i 'från pojken vattenpistolen, ₀klä 'av barnen kläderna [med preposition som partikeladverbial]

Partikelförbindelse tar normalt inte heller objekt + nexusinfinitiv eller objekt + bundet objektspredikativ:

*känna till ngn vara intresserad [jfr: känna till ngt, veta ngn vara intresserad]

*svarva till benet runt [jfr: svarva benet runt, svarva till benet]

Ett undantag: ₀klä 'av ngn naken.

Se vidare Advl § 6–17.

§ 5. Verbets syntaktiska valens. De bestämningar som omfattas av ett verbs eller en lexikaliserad verbförbindelses syntaktiska valens kallas bundna och kan – bortsett från partikeladverbialet – utgöras av följande satsledstyper: objekt, egentliga subjekt, bundna predikativ, bundna adverbial, nexusinfinitiv och postponerade subjekt.¹ Olika verb har olika syntaktisk valens, dvs. förutsätter olika bundna bestämningar.² Exempel:

a) verb utan bunden bestämning: *fladdra, saknas*

b) verb + objekt: *vidröra ngn, likna ngt*

c) verb + indirekt objekt + direkt objekt: *missunna ngn ngt, tilldela ngn ngt*

d) verb + egentligt subjekt: *finnas ngt* (T.ex.: *Det finns inga troll.*)

e) verb + bundet adverbial: *tänka på ngt, sträva efter ngt*³

f) verb + bundet adverbial + bundet adverbial: *skriva om ngt till ngn, prata om ngt med ngn*

g) verb + objekt + bundet adverbial: *ta ngt från ngn, anklaga ngn för ngt, jämföra ngt med ngt*

h) verb + objekt + bundet adverbial + bundet adverbial: *köpa ngt av ngn för ngt, sälja ngt till ngn för ngt, skriva ngt om ngn till ngn, anmäla ngt till ngn för ngt*

i) verb + egentligt subjekt + bundet adverbial: *komma ngn till ngt* (T.ex.: *Det kom ingen till festen.*)

j) verb + objekt + nexusinfinitiv: *se ngn göra ngt, påstå sig vara ngt*

k) verb + objekt + bundet objektspredikativ: *göra ngn avundsjuk, finna ngn avsvimmad*

l) verb i passiv + nexusinfinitiv: *ses göra ngt, påstås vara ngt*

m) verb + bundet subjektspredikativ: *vara kapten, bli arg, målas röd*

n) verb + postponerat subjekt: *hända att det regnar*

o) verb + objekt etc. + postponerat subjekt: *glädja ngn att det regnar*

Verb som kan ta objekt kallas för transitiva, andra verb för intransitiva (Vb § 28). Verb med ett objekt kallas monotransitiva, verb med två objekt bitransitiva (Obj. § 6, 9).

Som bundet satsled i verbfrasen redovisas i denna grammatik också det egentliga subjektet som semantiskt förhåller sig till verbet som ett ordinärt subjekt men som syntaktiskt är placerat som ett objekt:

Ännu har det inte *kommit några tidningar*. Jfr: Ännu har tidningarna inte kommit.

Verbet bestämmer också vilken struktur som den bundna verbbestämningen kan ha, se § 6.

Bestämningar som ingår i ett verbs valens kan vara obligatoriska eller optionella:

hävda {ngt/*Ø}, innehålla {ngt/*Ø}

äta (ngt), skriva (ngt)

använda sig {av ngt/*Ø}, vetta {mot ngt/*Ø}

vänja sig (vid ngt), prata (om ngt)

¹ Ett led som i förhållande till subjektet semantiskt fungerar som ett prepositionsattribut kan under vissa omständigheter fungera som bundet adverbial (Advl § 34):

Handeln har *ökat särskilt med Tyskland*. Jfr: Handeln särskilt med Tyskland har ökat.

På liknande sätt kan ett prepositionsattribut lösgränsas från resten av ett objekt och placeras som ett adverbial, t.ex. som satsbas (Advl § 34, jfr Advl § 5):

Med Polen har vi gamla kontakter. Jfr: Vi har utnyttjat de gamla kontakterna med Polen.
?Med Polen har vi utnyttjat de gamla kontakterna.

² Många verb kan med eller utan betydelseskillnad konstrueras på olika sätt. Exempel:

röra ngn, röra (vid) ngt, 'röra o i ngt, o'röra 'i ngt; ge ngn ngt, ge ngt till ngn

bära (på) ngt, äta (av) ngt

Se också § 25.

³ Vissa hjälpverb kan konstrueras direkt med adverbial för mål och utgångspunkt: *Jag vill {dit/härifrån}*. Se Advl § 50, Mod. hjälpvb § 20 not 1, 26 not 2.

§ 6. Strukturen hos bundna verbbestämningar. Strukturen hos det uttryck som utgör det bundna satsledet kan bero av verbet. Detta gäller inte bara valet mellan nominalt led (t.ex. som objekt) och adverbialt led (t.ex. som bundet adverbial), § 5, utan i många fall också t.ex. i följande avseenden:

1. Valet av preposition i det bundna adverbialet är oftast avhängigt av det styrande verbet (Advl § 18):

använda sig av ngt
vänja ngn vid ngt
tänka på ngt
utsätta ngn för ngt

När det bundna adverbialet anger rum eller tid väljs dock preposition efter dess egen betydelse som i fria adverbial:

befinna sig {på/framför/bredvid/under} bron
inträffa {före/efter/under} festen

2. Det styrande verbet avgör ofta vilken struktur det nominala ledet (som är objekt eller rektion i det bundna adverbialet) kan ha. Det gäller särskilt valet mellan nominalfras, infinitivfras och nominal bisats, men valensen kan också kräva särskilda underkategorier inom dessa, t.ex. nominalfras som bara kan vara ett reflexivt pronomen eller nominal bisats som bara kan vara en interrogativ sats.¹ Också om en infinitivfras skall ha infinitivmärke eller ej avgörs ofta av det överordnade verbet. Några exempel på sådana fingerade valensrestriktioner i fråga om valet av objekt:

- a) Objektet måste vara en nominalfras: *hitta ngt, ändra ngt.*
- b) Objektet måste vara reflexivt: *arta sig, bete sig.*
- c) Objektet måste vara en nominalfras eller en nominal bisats: *veta ngt, bestämma ngt.*
- d) Objektet måste vara en nominalfras eller en narrativ bisats: *drömma ngt, orsaka ngt.*
- e) Objektet måste vara en nominalfras eller en interrogativ bisats: *undra ngt, avgöra ngt.*
- f) Objektet måste vara en nominalfras eller en infinitivfras: *våga ngt, sluta ngt.*
- g) Objektet måste vara en infinitivfras eller en pronominell nominalfras: *böra ngt, orka ngt.*
- h) Objektet måste vara en nominalfras, en infinitivfras eller en narrativ bisats: *älska ngt, lova ngt.*
- i) Objektet måste vara en nominalfras, en supinumfras eller (mera sällan) en infinitivfras: *ha ngt, ha gjort ngt, ha att göra ngt.*

På samma sätt kan de bundna adverbialen fingeras efter vilket slag av nominalt led som utgör prepositionens rektion.

Om verb som konstrueras med infinitivfras m.m. se § 21 samt Inffraser § 6–14, Bisatser § 48, 65.

Se om villkoren för utelämnning av optionella bundna bestämningar också Obj. § 8, II, Adjfraser § 28.

¹ Sådana krav har i många fall ett samband med semantiska restriktioner som betingas av verbet, t.ex. om objektets referent kan eller måste vara konkret, ett sakförhållande etc. Semantiska förhållanden begränsar också det lexikala valet av uttryck inom en och samma typ av bundet led (se också § 23–25 nedan).

Brevet upphörde inte att förvåna {chefen/*boken}.

§ 7. Valensen vid s-verb. Verb med suffixet *-s* har normalt ett bundet bestämningsled mindre än motsvarande verb utan *-s* (Vb § 46).

1. Passiv

Verb med suffixet *-s* i passiv funktion (Vb § 47, Passiv § 5) saknar ett objekt i sin valens jämfört med *s-lös* form av samma verb:

Alvar sågs sova under ceremonin. Jfr: Man såg Alvar sova under ceremonin.

Alvar beundrades för sin nya bok (av alla). Jfr: Alla beundrade Alvar för hans nya bok.

2. Deponens

a) Vissa icke-passiva *s*-verb kan ha samma subjekt som samma verb utan *-s*, men *s*-verbet är vanligen intransitivt (dvs. saknar objekt), medan verbet utan *-s* är transitivt (Vb § 49: 1). Åtskilliga sådana *s*-verb anger eller kan ange en symmetrisk reciprok aktion.

Alvar brukar bitas i örat. Jfr: Alvar brukar bita Berit i örat.

Alvar och Berit möttes på stationen. Jfr: Alvar mötte Berit och Berit mötte Alvar på stationen. Alvar och Berit mötte varandra på stationen.

b) Vissa icke-passiva *s*-verb har medial betydelse, dvs. verbet väcker ingen föreställning om agens, och subjektet har den roll som skulle ha tillkommit objektet vid samma verb utan *s*-suffix (Vb § 49: 2). Också i detta fall är alltså *s*-verbet intransitivt, medan det *s-lösa* verbet är transitivt.

Två pistoler saknades. Jfr: Han saknade två pistoler.

Molnens form förändrades. Jfr: Temperatursänkningen förändrade molnens form.

Somliga verb av denna typ alternerar mellan *s*-form och reflexiv verbförbindelse (§ 8).

De {samlades/samlade sig} vid kyrkan.

Vi {gläds/gläder oss} åt intresset.

Vissa deponentiella *s*-verb saknar en *s-lös* motsvarighet med samma betydelse. Också de flesta av dessa är intransitiva. En del av dem konstrueras med bundet adverbial.¹

brottas med ngn, brås på ngn, dagas, dras med ngn, envisas, förfaras, synas, tas med ngn, trivas, våras, åldras

¹ Antalet transitiva *s*-verb, t.ex. *minnas*, är litet. Se Vb § 48 not 1.

§ 8. Reflexiva verbförbindelser. I många fall utgör verb (eller partikelförbindelse) + reflexivt objekt en semantiskt enhetlig förbindelse där objektet inte har någon tydlig referent (jfr Obj. § 13). Sådana lexikaliseringar kallas reflexiva verbförbindelser. Några exempel:

ansluta sig, arta sig, avhålla sig, avreagera sig, befatta sig (med), befinna sig, bege sig, bekanta sig (med), beklaga sig, bekväma sig, bemöda sig, bestämma sig, bete sig, bilda sig, bosätta sig, breda ut sig, bära sig åt, dra sig tillbaka, erinra sig, finna sig (i), förbarma sig, föreställa sig, förirra sig, förkyla sig, förälska sig, gifta sig, gruva sig, gömma sig, huka sig, hämta sig, infinna sig, inlåta sig, klamra sig, känna sig, lata sig, missträka sig, missta sig, nöja sig, resa sig, sjåpa sig, skingra sig, specialisera sig, sprida sig, staka sig, stegra sig, sälla sig, sätta sig, te sig, tilldra sig, uppenbara sig, uppföra sig, visa sig, ångra sig, återhämta sig

Alla måste ansluta sig till den ena eller andra sidan [...] (R)

Det hade varit intressant att få bilda sig en egen mening. (R)

Jag har bestämt mig: Jag ska aldrig gifta mig. (R)

Typiskt för reflexiva verbförbindelser är att objektet inte eller ogärna konstrueras med *själv* eller samordnas med annat objekt (Obj. § 13). Objektet utelämnas inte heller gärna genom ellips:¹

Sedvänjan började sprida {sig/?Ø} och breda ut sig åt alla håll. [Jämför med referentiellt objekt: Jörgen började tvätta {sig/Ø} och raka sig.]

Åtskilliga reflexiva verbförbindelser kan (till skillnad från de flesta transitiva konstruktioner med referentiellt objekt) konstrueras med egentligt subjekt (Eg. subj. § 3: a):

Det uppenbarade sig ytterligare tio gäster.

Vissa verb förekommer bara i reflexiva verbförbindelser, t.ex. *bete sig*, *infinna sig*. Andra verb är antingen intransitiva eller ingår i reflexiva verbförbindelser, t.ex. *smysa sig*, *huka sig*. Åter andra verb i reflexiva verbförbindelser kan ta andra objekt än reflexiva men har då inte samma betydelse, t.ex. *vända sig*, *hämta sig*, eller samma syntaktiska valens, t.ex. *närma sig ngt* men *närma ngt till ngt*.

Vid många verb kan eller måste subjektet ha en annan semantisk roll när det ingår i en reflexiv verbförbindelse än eljest. Detta gäller särskilt följande fall, där subjektet tar den semantiska roll som eljest tillkommer objektet vid verbet i fråga och den reflexiva förbindelsen alltså fungerar som en medial konstruktion (jfr Vb § 49: 2).²

a) Subjektet har en föremålsroll i den reflexiva verbförbindelsen medan det eljest är agens:

Pennan flyttade sig över bordsytan. Jfr: Han flyttade pennan över bordsytan.

Dörren öppnade sig långsamt. Jfr: Hon öppnade dörren långsamt.

Det gamla äppelträdets skugga drog sig sakta längre och längre bort [...] (R)

Han såg genom fönstret hur skymningen lade sig. (R)

Åran rör sig mjukt och försiktigt i vattnet. (R)

I Genua skulle allting ordna sig. (R)

b) Subjektet har en föremålsroll i den reflexiva verbförbindelsen medan det eljest har rollen av upplevare:

Hans blick tycktes förlora sig i hennes och bli vag och obestämd för ett ögonblick. (R) Jfr: Vi förlorade hans gestalt i dimman.

c) Subjektet har rollen av upplevare i den reflexiva verbförbindelsen medan det eljest har rollen av agens eller icke-intentionell orsak:

Ej heller här var uppgiften så lätt som Herbert inbillade sig. (R) Jfr: ... som Herbert inbillade henne.

Malena {förvånade sig/gladde sig} över resultatet. Jfr: Resultatet {förvånade/gladde} Malena.

d) Subjektet anger indirekt agens, dvs. den som ser till att någon annan gör något med subjektsreferenten:

Jag måste snart klippa mig. [också: låta klippa mig]

Han har opererat sig i höften. [också: låtit operera sig]

Hon har inte hört av sig. [också: låtit höra av sig]

¹ I vissa konstruktioner är reflexivt objekt vanligare än icke-reflexivt utan att för den skull förbindelsen är lexikaliserad. Detta gäller framför allt när ett eljest intransitivt verb konstrueras med objekt + objektspredikativ (Obj. § 7: c) och när påstående- eller åsiktsverb konstrueras med objekt + nexusinfinitiv (Inffraser § 9: b).

Han dansade sig trött.

De trodde sig vara oövervinnliga.

² Många reflexiva verbförbindelser erinrar i fråga om syntaktisk och semantisk valens om deponensverb (Vb § 49). För enstaka verb finns båda möjligheterna.

Han {gladde sig/gladdes} åt framgången.

§ 9. Funktionsverbsförbindelser. Vissa semantiskt enkla verb, t.ex. *komma, vara, ha, gå, göra, ta*, bildar tillsammans med ett abstrakt substantiv (som huvudord i objekt eller i rektion i en prepositionsfras som bundet adverbial) en förbindelse som motsvarar ett semantiskt mera innehållsrikt verb. De semantiskt enkla verben kallas i detta sammanhang funktionsverb och verbförbindelserna funktionsverbsförbindelser. Funktionsverbsförbindelserna uppvisar en viss syntaktisk-semantisk

regelbundenhet, även om det i viss utsträckning är oförutsägbart vilket enskilt verb som bildar förbindelse med vilket enskilt abstrakt substantiv.¹

Följande syntaktisk-semanticiska huvudtyper kan urskiljas:

1. Funktionsverb + bundet adverbial, med subjektsreferenten (A) i rollen som upplevare eller någon gång som föremål för actionen. Vissa av förbindelserna anger obligatoriskt eller optionellt det upplevda (X) med ytterligare ett bundet adverbial.

a) Avgränsad aktion. Prototypiska funktionsverb: *falla, komma, råka*.

A föll i sömn. A råkade ur humör. Jfr: A somnade.

falla i {beundran/extas/förundran/gråt/hänryckning/sömn}

komma i {balans/beroende/extas/gräl/jämvikt}, komma till insikt (om X), komma i åtnjutande av X, komma till {användning/beslut/vila}, komma {i/ur} bruk
råka i {affekt/bryderi/gräl/konflikt/panik/samvetsnöd}

gå i {verkställighet/konkurs}, gå till {ytterligheter/överdrift/försäljning}

Jfr också *bli föremål för* i liknande användning:

Den blev föremål för {en undersökning/ingående studier/intensiv bearbetning}.

b) Oavgränsad aktion. Prototypiska funktionsverb: *vara, befinna sig; ha, hysa*.

A är i behov av X. Jfr: A behöver X.

A har tilltro till X. Jfr: A litar på X.

vara i tjänst, vara i trans, {vara/befinna sig} i balans, {vara/befinna sig} i trångmål, vara i behov av X, vara i avsaknad av X, {vara/ligga} i fejd (med X), stå på tillväxt, ligga i koma, sitta i fångenskap; ha betydelse (för X), ha tilltro till X, hysa förtroende för X, hysa tillit till X, hysa kärlek till X

I vissa fall kan det abstrakta substantivet förutsätta rollen agens, men funktions verbet kan medge att rollen lämnas uttryckt (som i passiv sats), medan rollen upplevare eller föremål vid samma verb anges med subjektet:

genomgå en undersökning, vinna spridning

Jfr också *vara föremål för* i liknande användning:

vara föremål för {en undersökning/propaganda/ingående studier}

2. Funktionsverb + bundet adverbial, med subjektsreferenten (A) i rollen som agens. Actionen är typiskt ingressiv, dvs. den utgör den avgränsade början av en vanligen oavgränsad aktion. Vissa förbindelser kan ange föremålet för actionen (X) med ytterligare ett bundet adverbial. Prototypiskt funktionsverb: *gå*.

A gick till anfall. Jfr: A anföll.

gå till {anfall/angrepp/aktion/offensiv} (mot X), gå till {ro/vila}, gå till handling, gå i {arbete/tjänst/strejk}, gå i {dialog/polemik} (med X), skrida till verket

3. Funktionsverb + fritt valt objekt + bundet adverbial. Subjektsreferenten (A)

har rollen som agens och objektsreferenten (X) rollen som upplevare eller föremål.² Aktionen är i typfallet ingressiv. Prototypiskt funktionsverb: *försätta*.

A försatte mig i trans. Jfr: A sövde mig.

försätta X i bryderi, försätta X i ett lyckotillstånd, försänka X i sömn, utsätta X för påtryckningar

bringa X i erinran, upptaga X till provning, sätta X i rörelse, ta X till intäkt för Y, göra X till föremål för Y

4. Funktionsverb + objekt med subjektsreferenten (A) som agens. Aktionsarten kan vara avgränsad eller oavgränsad. Det förutsätts oftast utöver agens en aktant (X), obligatoriskt eller optionellt uttryckt med ett bundet adverbial, med rollen som föremål föraktionen.³ Prototypiskt funktionsverb: *göra*.

A gjorde en undersökning av byggnaden. Jfr: A undersökte byggnaden.

anställa provning av X, avlägga besök {hos/i} X, bedriva studier (av X), framlägga förslag om X, framställa en förfrågan (om X), företaga en undersökning (av X), förrätta invigning av X, föröva misshandel (av X), genomföra en rensning (av X), göra en anmälan, göra en attack (mot X), göra en framstöt (hos Y om X), göra en gir, göra en undersökning (av X), göra ett erbjudande (om X), göra ett försök (att X), göra ett stödköp (av X), göra motstånd (mot X), ingå äktenskap (med X), inlägga protest (mot X), rikta en beskyllning mot X (för Y), rikta en uppmaning till X, ställa en fråga (till X), ställa krav (på X), ta avstånd från X, träffa ett avgörande (i fråga om X), utfärda ett förbud (mot X), utöva påtryckningar på X, verkställa kontroll av X, åstadkomma en förbättring (av X), åvägbringa en konfrontation (med X), öva kritik {mot/av} X

¹ Funktionsverbsförbindelser erinrar ofta till sin betydelse om ensamma verb eller konstruktioner med predikativ:

öva kritik mot \approx kritisera

falla i extas \approx bli extatisk

vara i trångmål \approx ha det besvärligt

Språkvårdare rekommenderar återhållsam användning av funktionsverbsförbindelser. Detta innebär inte att konstruktionstypen kan avvaras. I många fall finns inga verb eller konstruktioner med predikativ som motsvarar funktionsverbsförbindelserna. I andra fall gäller smärre betydelseskilnader t.ex. i fråga om aktionsart. I vissa fall är funktionsverbsförbindelsen mera skriftspråklig än det motsvarande ensamma verbet. En styrka hos konstruktionen är att den så smidigt tillåter kvantitativ precisering och deskriptiv modifikation av satsens aktion i och med att denna framför allt anges i nominalfrasen med dess rika möjligheter att ta attributiva bestämmningar och sammansättningsled.

² Den fritt valda aktanten (X) kan också uttryckas med indirekt objekt och det abstrakta substantivet med direkt objekt: *underkasta X en närmare kontroll*.

³ Det förekommer också att en mottagarroll (Y) uttrycks med ett indirekt objekt: *göra Y en visit, ge Y lov till X*. När den fasta delen av förbindelsen utgörs av verb + objekt är det mindre vanligt med annan subjektsroll än agens, men det förekommer: *vinna spridning, ge intryck av X*.

§ 10. Anaforisk verbfras med *göra*. Ersättnings verbet *göra* kan fungera som huvudord i olika slag av anaforiska verbfraser.¹

– Åker du? – {Ja, *det gör jag*. / Ja, *det ska jag göra*. / Nej, *det har jag gjort så många gånger*. / *Gör det själv*, du!}

Göra är obligatoriskt i vissa fall, optionellt i andra, se § 11.

1. Fri anaforisk verbfras

Göra + *det/detta* syftar på en verbfras i det föregående vare sig denna verbfras innehåller ett objekt eller inte (se också Ellips § 12):

– Han trodde att jag skulle *resa bort*. – {*Gör du det?* / *Gjorde du det?* / *Har du gjort det?* / *Ska du (göra) det?* / *Kan du (göra) det?* / *Kommer du att göra det?*}
Per väger 60 kilo och *det gör jag* också.

2. Bunden anaforisk verbfras

a) Om en verbfras (eller enbart en inre verbfras) görs till fundament eller dislokteras initialt står på dess ordinarie plats *göra* utan pronominent objekt:²

Liknar sin far *gör* han då inte.
Samma till ön vill jag inte (*göra*) (i dag).
Arbeta (det) såg jag honom aldrig *göra*.

b) Om en verbfras (eller enbart en inre verbfras) bryts ut står på dess ordinarie plats *göra* utan pronominent objekt:

Det är liknar sin far han *gör*.
Det är samma till ön jag vill (*göra*) (i dag).

c) I en komparativ bisats används endast *göra* utan pronominent objekt om komparatorledet är bunden bestämning till matrissatsens verb:

Vi lyssnade på fler konserter i fjol än vi *gjorde* {*Ø/*det*} i förfjol.

Om explicit komparatorled saknas i matrissatsen eller om komparatorledet är fri bestämning till matrissatsens verb, är det pronominenta objektet optionellt:

Vi lyssnade på många konserter i fjol, liksom vi *gjorde* (*det*) i förfjol.
Vi lyssnade på konserter oftare i fjol än vi *gjorde* (*det*) i förfjol.

Om komparatorledet är subjekt i matrissatsen, är pronominent objekt vid *göra* obligatoriskt:

Fler pianister spelade här i fjol än vad som *gjorde* {*det/*Ø*} i förfjol.

Se också Bisatser § 110: b.

3. Relativ verbfras

En verbfras kan vara korrelat till en relativ bisats. Verbfrasen åsyftas då med *göra* och med det relativa *villet*.

Olof liknade sin far, *villet* Bengt inte *gjorde*.

Anna tycker om att dansa, *vilket* Per inte *gör*. [Dvs. antingen dansar inte Per eller tycker han inte om att dansa, beroende på vilken verbfras *göra* åsyftar i den överordnade satsen.]

De simmade ut till ön, *vilket* jag inte {*orkade (göra)/ kommer att göra*}.

Jämför också apposition (till verbfrasen) bestående av huvudordet *något* + relativ bisats med anaforiskt *göra* (Annex § 15: b):

Olof liknade sin far, något som Bengt inte *gjorde*.

Med verbet *göra* + *vad* eller *vilket* kan man också fråga för att få en verbfras till svar. Till skillnad från *göra* i (1)–(3) ovan kan dock här endast agentiv verbfras avses.

Vad *gör* Lasse? [Möjligt svar är "läser tidningen" men knappast "liknar sin far" eller "väger 60 kilo".]

Vilket vill du jag ska (*göra*), simma eller jogga?

¹ Dock kan *göra* inte åsyfta en verbfras med hjälpverb eller *ha*, *få* eller *vara* som huvudord (Vb § 32; se där också om den vaga gränsen mellan huvudverb och hjälpverb):

– Kan du åka? – Ja, *det* {*gör/kan*} jag.

I stället bibehålls verbet-huvudordet och återstoden åsyftas i vissa fall med *det*, *vilket* etc. enligt (1), (3) och (4):

– Kan du komma? – Ja, *det kan* jag.

– Har du tid? – Ja, *det har* jag.

Han kan simma bättre än jag *kan*.

Kan simma *kan* han inte. [Vanligen: Simma kan han inte (*göra*).]

Jfr: Han kan simma bättre än jag *gör*. [*Gör* syftar på *simma*.]

Vid verb som t.ex. *bli*, *finnas* och *vilja* har olika språkbrukare olika språkkänsla: en del föredrar att upprepa verbet medan andra föredrar *göra*:

– Blev han polis? – Ja, *det* {*blev/gjorde*} han.

[...] för finns *finns* det ju inte. (R) Jfr: Finns *gör* det ju inte.

– Vill du det? – Ja, *det* {*vill/gör*} jag.

Inte heller verb i *s*-form med passiv funktion åsyftas så gärna av alla språkbrukare med *göra*:

– Ska han släppas? – Ja, *det ska* han {*Ø/?göra/*göras*}.

Tryckts har de inte *gjort* sedan 1958. (S) [Vanligen: Tryckts har de inte sedan 1958.]

Något naturligare känns de finita formerna:

Trycks *görs* de inte längre. [S-form torde föredras när verbformerna står intill varandra.]

Älskas av sina föräldrar *gör* inte alla barn. [S-lös form torde föredras när verbformerna inte står intill varandra.]

² Huvudordet i fundamentet står i samma böjningsform som *göra*. Marginellt kan verbfras som på sin ordinarie plats skulle ha varit finit sättas i infinitiv som fundament och motsvaras av finit *göra* på sin ordinarie plats i satskärnan (Inffraser § 18).

Cykla i Karpaterna *gör* jag bara inte. [Vanligen: Cyklar i Karpaterna *gör* jag bara inte.]

Motsvarande gäller för utbrytning (punkt (2b)):

Cykla i Karpaterna är det han *gör* varje sommar. [Vanligen: Cyklar i Karpaterna är det han *gör* varje sommar.]

§ 11. Obligatoriskt och optionellt göra i anaforisk verbfras. Ersättnings verbet *göra* (§ 10) kan i vissa fall utelämnas (varvid ett eventuellt *det* kvarstår), medan det i andra fall är obligatoriskt.

1. *Göra* är obligatoriskt i följande fall:

a) Som finit form (*gör, gjorde*):

– Men de mister sitt hem. – Det *gör* de i vilket fall som helst. (R)

Men accepterar min situation *gör* jag aldrig. (S)

Vägrade sig *gjorde* han aldrig. (R)

Det verkade sällsamt att landsbygden såg precis likadan ut som den alltid *gjorde* i april. (R)

Lillemor såg plötsligt mycket olycklig ut, precis så som hon nästan alltid *gjorde* då jag lyckats beslå henne med att fara med osanningar. (R)

I komparativ bisats kan dock finit form av *göra* utelämnas (Bisatser § 110: b): *Jag sprang fortare i dag än du förra veckan*. En komparativ bisats kan också ersättas av subjunktionsfras med samma effekt som om det finita verbet utelämnades: *Jag väger mer {än du gör/än du}*. *Anna sköt fler änder {än Per gjorde/än Per}*.

b) I infinitivfras med funktion som nexusinfinitiv (Inf Fraser § 9):

– Han säger att han tänker arbeta nu. – Ja, och det har jag sett honom *göra* också.

Städa sina rum påstås de *göra* själva.

Det är företrädare majoriteten de faktiskt anser sig *göra*.

Anna ville tvätta bilen likadant som hon sett sin pappa *göra*.

De företräder inte majoriteten, vilket de anser sig *göra*.

c) I infinitivfras med funktion som postponerat subjekt:¹

– Vem ska städa garaget? – Det återstår det för oss att *göra*. Jfr: *Det återstår det för oss (att).

{Att övertyga/Övertyga} makthavarna återstår det för oss att *göra*. Jfr: *{Att övertyga/Övertyga} makthavarna återstår det för oss.

Det är städa garaget det återstår för oss att *göra*.

Anna började städa garaget, vilket det egentligen återstod för oss att *göra*.

d) I infinitivfras med funktion som rektion vid preposition i fria adverbial:

Nu ska du se min frimärkssamling. Det får ingen komma hit utan att *göra*.

Borsta tänderna kan man väl inte gå och lägga sig utan att *göra*. (T)

e) I infinitivfras med funktion som komplement till det temporala hjälpverbet *komma*. Om den åsyftade infinitivfrasen är satsbas eller utbrutet led saknar den infinitivmärke.

– Tänker han säga upp sig? – Det kommer han aldrig att *göra*.

{Såga/*Att såga} ner träden på framsidan kommer han nog inte att *göra*.
 Det är åka fast han kommer att *göra*, tro mig!
 Jag tänker skjuta fler änder än du någonsin kommer att *göra*.

f) I supinumfras med funktion som komplement till *ha* i infinitiv:

Har hon bett om ursäkt? Det skulle hon aldrig ha *gjort*.
 Bett om ursäkt skulle hon aldrig ha *gjort*.
 Det är bett om ursäkt hon borde ha *gjort*.
 Anna hade bett om ursäkt oftare i sitt liv än hon borde ha *gjort*.
 Lagt sig har hon inte, vilket hon självfallet borde ha *gjort*. (R)

Om infinitiven är utelämnad (jfr § 16) är konstruktion utan *gjort* mera tänkbar:

Bett om ursäkt skulle hon aldrig {*gjort*?Ø}.

g) När *göra* har en annan form än den åsyftade verbfrasen:

De säger att det växer orkidéer här ute, men det har det aldrig *gjort*.
 Anna ville skjuta fler änder än Per hade *gjort*.

Marginellt är utelämnning möjlig i detta fall.

h) När något av den eljest flyttade verbfrasens led står kvar på verbfrasens ordinarie plats:

Avsluta kvällen ska vi *göra med en bön*.
 Men spela basketboll kan man ju inte *göra hela sitt liv*. (R)
 Det är resa till Tjeckien han har tänkt *göra i nästa vecka*.

Marginellt är utelämnning möjlig också i detta fall:

?Avsluta kvällen ska vi med en bön.

2. *Göra* är optionellt i följande fall:

a) Som supinum i andra fall än (1f–h):

– Har du dammsugit? – Nej, det har jag inte {*gjort*/Ø}.
 Men gråtit hade hon inte *gjort*. (R) [Jfr utan *göra*: Lagt sig har hon inte [...] (R)]
 Det var hämtat posten hon hade {*gjort*/Ø}.
 Anna hade skjutit fler änder än Per hade {*gjort*/Ø}.
 Anna hade dansat, vilket Per inte hade {*gjort*/Ø}.

b) Som infinitiv i bundna adverbial:

Det var inte så farligt att störa Lydia när hon arbetade. Men Per var alltid orolig för {*att göra*/Ø} *det*.

{Att spela/Spela} trummor har jag alltid drömt om {*att göra*/Ø}.

[...] tigga skäms jag för. (S)

Det är fråga henne jag drar mig för {*att göra*/Ø}.

Anna kan spela trummor bättre än Per ens kan drömma om {*att göra*/Ø}.

c) Som infinitiv i objekt:

Jag skulle vilja hoppa från tio meter, men det vågar jag nog aldrig {göra/Ø}.

{Att äta/Äta} middag med henne kan du väl i alla fall låta bli {att göra/Ø}.

Återkalla den med vett och vilja tänkte hon då inte göra. (R) [Jfr utan göra: Riktigt lossna ville det inte. (R)]

Det är träffa dig jag vill {göra/Ø}.

Anna ville öppna fler flaskor än Per hade avsett {att göra/Ø}.

¹ I satser där en infinitivfras är subjekt (och det alltså inte finns något expletivt *det*) kan en infinitivfras med *göra* optionellt stå som postponerat led (Subj. § 4 not 1, Postp. led § 2):

{Att titta/Titta} på teve kan vara väldigt avslappnande {att göra/Ø}. Jfr: Det kan vara avslappnande att titta på teve.

Att övertyga makthavarna återstår för oss {att göra/Ø}.

§ 12. Ordföljd i verbfrasen. Verbfrasens ordföljd avspeglar i regel hur beroende verbets bestämningar är av sitt huvudord. Huvudordet följs närmast av en position för partikeladverbial (+1). Därpå följer positioner för bundna bestämningar som inte inleds av preposition, t.ex. objekt och bundna predikativ (+2). Slutligen kommer positioner för bundna adverbial och fria verbbestämningar (+3). Se Schema 2 (se också § 2 och Satsens struktur § 6).

0 Huvud- ord = verb	+1 Partikel- advl	+2 Indir. obj./Obj. ¹ Bund. subjpredv Eg. subj.	Dir. obj. Bund. objpredv Nexusinfinitiv	+3 Bund. advl	Fria advl Fria predv Postp. led
sätta	upp				
sätta	upp	en tavla			
sätta	upp	en tavla		i hallen	
sätta	upp	en tavla		i hallen	i kväll
flytta		tavlan		till köket	
beröva		barnen	deras hopp		
bli		trött			
behövas		två stolar			i så fall
dra	undan	grytan		från plattan	om du kan
måla		stolen	röd		
höra		flickorna	komma		
vara		viktigt		för oss	att lyssna

SCHEMA 2. Verbfrasens ordföljd. Särskilda förkortningar: bund. = bundna, postp. = postponerade.

För adjektiv- och participfraser som sättsadverbial gäller särskilda regler (Advl § 67, 68: d).

Bundna adverbial kan i stor utsträckning byta plats med fria adverbial (Advl § 68). En viss betydelse har det därvid var satsens informativa tyngdpunkt (det mest rematiska ledet) återfinns.

Vi ska *tala på torsdag med Svensson och hans folk*. [Jfr med ordföljd enligt schemat: Vi ska *tala med Svensson och hans folk på torsdag*.]

Om ett objekt består av många ord kan det postponeras, dvs. placeras i +3 (Satsens struktur § 6: d, Postp. led § 4):

Han har *skrivit till mig ett stort antal brev om sina upplevelser i Kina*. [Jfr med ordföljd enligt schemat: Han har *skrivit ett stort antal brev om sina upplevelser i Kina till mig*.]

Om verbfrasens huvudord är finit kan det skiljas från sina bestämmningar av subjekt och mittfälsadverbial i en fa-sats (Satsens struktur § 5: b):

Nu vill han inte *äta mer*.

De *har* nog tyvärr *rest*.

Om placering av bestämmningar till verbet utanför verbfrasen se översikten § 17–18 nedan.

Om underförstådda och utelämnade led i verbfrasen se översikten nedan § 19.

¹ Om verbet har endast ett objekt placeras detta normalt i positionen efter positionen för partikeladverbial.

§ 13. Avgränsning av primära led i verbfrasen. I vissa fall kan en ordsekvens som utgör en verbfras analyseras strukturellt på olika sätt utan att de alternativa analyserna är kopplade till betydelser som nämnvärt skiljer sig från varandra.

a) Ett adjektiviskt led som bundet predikativ är i vissa fall oklart avgränsat. Ett icke valensbundet adverbialt led som följer efter predikativets huvudord (och valensbundna bestämmningar) kan ofta fattas antingen som en bestämning i predikativet eller som en bestämning i den överordnade verbfrasen, och det är i många fall svårt eller meningslöst att söka avgöra vilket.¹

Han var glad över blommorna i går. [Det är osäkert om *i går* är bestämning till *var* eller *glad*.]

Han hade blivit sjuk i går. [Tidsdverbialen anger tiden för när det *blivit* som satsen säger.]

Han blev plötsligt ledsen, överraskad av de andras kyla. [Det fria predikativet anger orsaken till att det blev som satsen säger.]

Se vidare Adjfraser § 5, Advl § 22, 84.

b) Ett nominalt led som objekt eller bundet predikativ är i vissa fall oklart avgränsat om dess huvudord (och valensbundna bestämmningar) följs av en prepositionsfras eller adverbfras. Denna fras kan ibland fattas antingen som attribut till

det nominala ledet eller som adverbial i verbfrasen utan att det medför någon egentlig betydelseskilnad.

Jag pratade med en sekreterare i det vänstra rummet. [Det är osäkert om *i det vänstra rummet* är bestämning till *en sekreterare* eller till *pratade*.]

Se vidare Advl § 5.²

¹ Också när en infinitivfras är objekt kan en bestämning antingen ingå i infinitivfrasen eller bestämma det överordnade verbet:

Bert älskar att resa. Han <vill <åka till Paris i morgon>>.

Jag vet inte vart Bert ska resa på semester. Han <ville <åka till Paris> i går> men i dag har han säkert andra idéer.

² Jämför också adverbialiserade attribut, dvs. led som syntaktiskt fungerar som adverbial i verbfrasen fastän de semantiskt bestämmer subjektet eller objektet och har en struktur som om de vore attribut i subjektet eller objektet (Advl § 34):

Handeln har minskat med Frankrike. [jfr: handeln med Frankrike, ?minskat med Frankrike]
Med Frankrike har vi minskat handeln.

Syntaktisk funktion och distribution § 14–21

§ 14. Den finita verbfrasen. En verbfras med verbet-huvudordet i finit form bildar tillsammans med subjekt samt optionellt ett eller flera satsadverbial en finit sats. I denna funktion fungerar verbfrasen syntaktiskt som den finita satsens predikatsled.¹

eftersom han inte har skrivit något på länge

En direktiv huvudsats utgörs ofta av enbart en finit verbfras, eftersom subjektet (*du, ni*) är optionellt i en sådan sats (Huvudsatser § 34):²

Skriv (du) någon trevlig berättelse nu till jul.

Den finita verbfrasen är i en fa-sats ofta uppsplittrad, eftersom mittfälsadverbialen där står mellan det finita verbet och dess bestämningar. Så placeras också fa-satsens subjekt om detta inte är satsbas.

Då vill du kanske redan ha dina pengar?

Om placering av led ur verbfrasen som satsbas eller i mittfältet se § 17–18.

¹ Också en supinumfras kan ensam fungera som predikatsled, nämligen i en af-sats där hjälpverbet har utelämnats (§ 16):

eftersom han inte (har) skrivit något på länge

² En finit verbfras används regionalt i konstruktion med *ha* + objekt eller (mera begränsat) med *finns* + egentligt subjekt. Verbfrasen är bestämning till ett verb som har samma form som verbfrasens huvudord (jfr Predv § 36 not 1).

Vi har en badvakt *går här*. (T)
 Han har ju recensioner *ligger*. (T)
 [...] då hade jag hela kvällsdiska *stod* som jag skulle diska. (T)
 Det finns rep *hänger utmed väggarna*. (T)

I standardspråket kan oftast den finita verbfrasen parafraseras med ett bundet predikativ med presensparticip som huvudord:

Vi har en badvakt *gående här*.
 Han har ju recensioner *liggande*.

§ 15. Infinitivfrasen. Verbfras med verbet-huvudordet i infinitiv har vanligen nominal funktion, dvs. den fungerar framför allt som objekt, rektion eller subjekt (däremot inte som egentligt subjekt):

Han glömde (*att*) *öppna dörren*.
 Hon lyckades utan *att behöva anstränga sig*.
Att bara ligga och lata sig är väl skönt.

Därutöver kan den fungera på andra sätt som är typiska för just infinitivfrasen, t.ex. som nexusinfinitiv:

Vi hörde honom *andas tungt*.

Infinitivfrasen inleds optionellt eller obligatoriskt med infinitivmärke enligt vissa regler. Om infinitivfrasens struktur, funktion och betydelse se vidare kapitel 22 Infinitivfraser.

§ 16. Supinumfrasen. Verbfras med verbet-huvudordet i supinum fungerar framför allt som objekt till hjälpverbet *ha*:

Han {har/hade} inte *sålt gården*.
 efter att ha *sålt gården*
 Han måste ha *sålt gården*.
 Han påstår sig ha *sålt gården*.

I af-sats kan det finita hjälpverbet *har/hade* utelämnas, varvid supinumfrasen ensam utgör predikatsled (Satsens struktur § 5: a). Utelämningen är vanligast i skriftspråket men förekommer allt mer i talspråk.

fastän han redan (hade) *sålt gården*

Också när *ha* + supinumfras är objekt till hjälpverb som *behöva*, *böra*, *kunna*, *måste*, *måtte*, *skola*, *torde*, *verka*, *vilja* kan *ha* utelämnas, oberoende av satstyp. Utelämningen sker troligen oftare i tal- än i skriftspråk.

[...] fastän det borde *skett för länge sedan*. (R)
 Nu blev det inte så illa som det kunde *blivit* [...] (R)
 Innehavaren skulle gärna *velat bli av med Stan*. (R)
 Han ville *haft kaffe istället*, tänkte jag. (R)

[...] ett flott åk som måste *kostat en hel del*. (R)
 [...] höga rättvisan behövde aldrig *fått veta ett knyst*. (R)
 en skiva du torde (ha) *hört förut*
 en bok jag måtte (ha) *läst redan i ungdomen*
 Och var gränsen går [...] lär expertisen inte *hunnit slutdiskutera ens då*. (S)

Vid vissa av de överordnade hjälpverben förekommer utelämnningen knappast när detta verb står i presens: **Han {bör/kan} inte kommit fram än*.

Också annars, t.ex. i nexusinfinitiv, förekommer det att infinitiven *ha* utelämnas framför supinumfras:

Hundra personer uppges redan (ha) *sänt in sina protester*.
 Han ansåg sig (ha) *blivit illa behandlad*.

Om infinitivfrasen inleds av *att* utelämnas *ha* endast om supinum verbet föregås av en bestämning:

[Hon] har fått många svarta rubriker efter att offentligt *kritiserat en av sina ämbetsmän*. (S)

Språkvårdare rekommenderar utsatt *ha* överallt utom optionellt som finit form i bisats.

Efter vissa överordnade verb som själva står i supinum förekommer supinumfras i stället för infinitivfras i talspråk, trots att det underordnade verbets aktion är samtidig med det överordnade verbets. Konstruktionsmönstret kallas dubbel-supinum. Sådana överordnade verb är framför allt *böra, få* (jfr också not 2), *kunna, skola*, men också verb som *behöva, hinna, bruka, orka, råka, tänka, vilja, våga* kan ge upphov till dubbelsupinum.¹ Konstruktionen är särskilt vanlig när ett överordnat *hade* anger irrealitet.

Det hade du inte *kunnat gjort nåt åt*. (R) [i stället för: *hade kunnat göra*, eller med en annan konstruktion: *kunde ha gjort*]
 Jag hade *kunnat gått in i ensamheten*. (R)
 Vi hade {*skolat/skullat*} *protesterat*.
 Nu blir dom väl nöjda, alla som *velat haft det så här?* (R)
 Han är den ende som har *fått sett dagböckerna*.
 Axel hade inte *hunnit läst dem*.
 I så fall hade jag inte *vågat kommit*.

Konstruktionen, som kan jämföras med dubbelimperativer av typen *Sluta läs!* (Huvudsatser § 33), accepteras inte som korrekt av språkvårdare.²

¹ Efter vissa hjälpverb förekommer regionalt dubbelsupinum framför allt efter [3], homofont för *och* och infinitivmärket *att*, och kan då fattas som en pseudosamordning (Samordn. § 17) inskränkt till supinum:

Jag har inte hunnit å läst boken än. Jfr: *Jag hann inte å läste boken.

Vid vissa verb förekommer pseudosamordningen också i imperativ (Huvudsatser § 33) men inte i andra böjningsformer:

Han hade börjat å byggt ett uthus. Jfr: Börja och bygg ett uthus! *Han började och byggde ett uthus.

Vi har försökt å lagt den lite högre. Jfr: Försök och lägg den lite högre. *Hon försökte och la den lite högre.

² Supinumfras förekommer också som objekt till hjälpverbet *få*. Supinumfrasen anger då något som subjektsreferenten lyckas uppnå, antingen genom att göra det själv eller med hjälp av någon annan. Konstruktionen har syd- och västsvenskt regional prägel.

De fick *målat om bilen* innan polisen kom.

Vi fick *gett henne presenterna*.

Hör av dig när du fått *packat upp flyttkartongerna*. (T)

Frasen som underordnas *få* kan oftast också uppfattas som en participfras (jfr Predv § 33 not 1, 35), eftersom talspråket inte gör systematisk skillnad mellan suffixen i starka verbs supinum och perfektparticip neutrum. I sydsvenskt talspråk där konstruktionen är vanlig kan inte bara supinum utan också perfektparticip stå med efterställt partikeladverbial.

De fick skrivet [supinum eller perfektparticip] in sina namn direkt i liggaren. [sydsvenska]

ANM. I vissa fall kan dubbelsupinum fattas som utelämnning av infinitiven *ha*: *Du hade kunnat (*ha) kommit*. [Jfr: *Du kunde (ha) kommit*.]

§ 17. Den inre verbfrasens blockledskaraktär. Verbet + partikeladverbial samt andra bundna bestämningar fungerar som ett blockled såtillvida som verbet normalt inte kan stå skilt från sina bundna bestämningar som satsbas eller som utbrutet led.

**Dricka* tänker jag inte *ur*.

**Skicka* ska jag *böckerna till Anders*.

**Skicka till Anders* skulle jag *böckerna*.

*Det är *skicka* jag ska *böckerna till Anders*.

Partikeladverbial, bundna predikativ och objekt är hårdast knutna till verbet, medan detta (eventuellt med någon av de nämnda bestämningarna) något lättare kan flyttas bort från de bundna adverbialen:

?*Prata* vill han inte *med mig* längre.

?*Skicka boken* vill jag inte *till Anders*.

?Det var *skicka böckerna* jag skulle *till Anders*.

Ett partikeladverbial kan normalt inte heller stå skilt från verbet som satsbas eller som utbrutet led:

**Ur* tänker jag inte *dricka*.

*Det var *ur* jag tänkte *dricka*.

Däremot kan andra bundna bestämningar stå skilda från verbet som satsbas eller som utbrutet led:

Böckerna ska jag skicka till Anders.

Till Anders ska jag skicka böckerna.

Det är böckerna jag ska skicka till Anders.

Det är till Anders jag ska skicka böckerna.

Vidare kan alla bundna bestämningar, också partikeladverbial, vara skilda från verbet av mittfälsplacerat subjekt och mittfälsadverbial när verbfrasen är finit och står i fa-sats (Satsens struktur § 5: b):

Sedan drack han ur.

Han drack inte ur.

Då skickar jag nog böckerna till Anders.

De nu givna begränsningarna på den inre verbfrasens blockledskaraktär gäller när verbfrasen är finit eller när den är infinit och fungerar som objekt vid hjälpverb (jfr § 16 samt Inffraser § 7). I andra funktioner är karaktären av blockled hos en infinitivfras något starkare, se vidare Inffraser § 23.

Om placering av enbart rektionen i bundet (och ibland i fritt) adverbial som satsbas eller som utbrutet led varvid prepositionen isolerad står kvar på adverbialets plats se Advl § 32, 72, Prep. § 35, Satsbaser § 5: 1d:

Anders ska jag inte skicka några böcker till.

Om hur prepositionsattribut i objektet behandlas som primärt satsled (bundet adverbial) se Advl § 34:

En hel bok har jag faktiskt läst om Flaubert.

Om Flaubert har jag faktiskt läst en hel bok.

Flaubert har jag faktiskt läst en hel bok om.

Den yttre verbfrasen är inget blockled, utan fria adverbial och fria predikativ kan vara skilda från resten av verbfrasen, både så att de själva är satsbas eller utbrutna led och så att resten av verbfrasen är satsbas eller utbrutet led:

I dag ska jag skicka böckerna till Anders.

Det var ju i dag jag skulle skicka böckerna till Anders.

Skicka böckerna till Anders ska jag (göra) i dag.

Det var ju skicka böckerna till Anders jag skulle (göra) i dag.

§ 18. Led ur verbfrasen placerade i mittfältet. Först i fa-satsens mittfält och sist i af-satsens står det finita verbet (Satsens struktur § 3):

Där vill han inte arbeta.

där han inte vill arbeta

Av de övriga leden i verbfrasen är det framför allt fria adverbial och vissa fria predikativ som kan stå i satsens mittfält (Advl § 69):

Han har sedan i torsdags inte ätit ett dugg.
 Hon har också i Lund hållit flera gästföreläsningar sedan hon blev berömd.
 Man har av dessa orsaker inte velat förlänga kontraktet.
 Hon brukade fullständigt oprovocerad starta de mest praktfulla gräl.

Negerade adverbial placeras senast på det negerande satsadverbialets plats. Samma placering gäller för negerat objekt, men i af-satser och i fa-satser med mer än ett verb (där det negerande satsadverbialets plats entydigt är i satsens mittfält) är ändå utom för *ingenting* denna placering ofta onaturlig eller stilistiskt pregnant. Se Pron. § 194, Obj. § 15, Advl § 69: 1a.

Han äter {aldrig/ingenstans/ingenting}. [Placeringen kan uppfattas som både mittfält och slutfält. Jfr: Han äter inte. Han äter någonting.]
 Han vill {aldrig/ingenstans/ingenting} äta. [Det negerade ledet har placerats i mittfältet på det negerande satsadverbialets plats. Jfr: Han vill inte äta.]
 Vi avskedar inga arbetare.
 Vi har inga arbetare avskedat (det senaste halvåret). [Vanligen: Vi har inte avskedat några arbetare.]

Om hur obetonade bestämmingar i verbfrasen intill subjekt och satsadverbial placeras framför dessa se Satsens struktur § 8, Satsadvl § 8, Obj. § 16–17:

Jag ser den inte. Jfr: Jag ser inte båten.
 Varför skyndar sig Anders? Jfr: Varför skyndar han sig?

§ 19. Underförstådda eller utelämnade led i verbfrasen. Led i verbfrasen kan underförstås eller utelämnas enligt olika regler.

1. Obligatoriskt underförstådda led ([–])

a) Ett led kan saknas på sin ordinarie plats därför att det i stället har placerats som satsbas i satsen eller i en överordnad sats enligt reglerna för satsfläta (Satsbaser § 1):

Den stolen *uppskattar* han inte [–].
 Den stolen tror jag inte att han *uppskattar* [–].

b) Ett led kan saknas i en infinitivfras eller i en komparativ bisats på grund av identitet med ett led i den överordnade satsen (Inffraser § 24, Bisatser § 106):

Nog är den där soffan skön att *sitta i* [–].
 Han hade ett större kontor än jag *har* [–] *nu*.

c) Ett led kan saknas i en relativ bisats på grund av identitet med relativsatsens korrelat (Bisatser § 17):

Hon köpte den tavla (som) jag *hade målat* [–].
 Det är den tavlan (som) jag *har målat* [–].

2. Optionellt utelämnade led (ellips, [Ø])

a) Ett rörelseverb kan saknas efter vissa modala hjälpverb framför adverbial som anger mål (Advb § 50, Mod. hjälpvb § 20 not 1, 26 not 2):

Han {vill/måste/skulle} [Ø] ut på stan.

b) En underordnad verbfras kan saknas på grund av identitet med verbfras i det föregående (Ellips § 6–9):

Jag vill simma över sundet men tyvärr *kan* jag inte [Ø].

c) Ett led kan saknas i en samordnad verbfras på grund av identitet med led i annat samordningsled (Samordn. § 25):

Han gav henne en blomma och [Ø] *mig en bok*.

Han köpte ett äpple och *åt* [Ø].

Se också om monotransitiva verb utan objekt (Obj. § 8) och bitransitiva verb med bara ett objekt (Obj. § 11). Se vidare om andra fall av ellips i verbfras Ellips § 6–12.

§ 20. Kongruens. Subjektspredikativ kongruensböjs med subjekt, objektspredikativ med objekt:

Den *är svensk*.

Det *är svenskt*.

De *är svenska*.

Hans bror *är frisör*.

Hans bröder *är frisörer*.

Båten *gick under i höstas, träffad av torpeder*.

Skeppet *gick under i höstas, träffat av torpeder*.

Båtarna *gick under i höstas, träffade av torpeder*.

Vi *fann boken välskriven*.

Vi *fann talet välskrivet*.

Vi *fann böckerna välskrivna*.

Också predikativ som inleds av preposition (*till, för*) eller subjunktion (*som*) kongruensböjs:

Båten *hölls för synnerligen sjöduglig*.

Skeppet *hölls för synnerligen sjödugligt*.

Båtarna *hölls för synnerligen sjödugliga*.

Som advokat kan jag inte acceptera en sådan procedur.

Som advokater kan vi inte acceptera en sådan procedur.

Han *gjorde sin dotter till en duktig chef*.

Han *gjorde sina döttrar till duktiga chefer*.

Om semantisk och grammatisk kongruens i predikativet se Predv § 12–14.¹

¹ Subjektspredikativ i infinitivfrasen kongruensböjs med det led som betecknar infinitivfrasens predikationsbas:

De lovade honom att vara tysta.

De tillät honom att vara oppositionell.

Predikativ i relativ bisats där det kontrollerande subjektet eller objektet är underförstått kongruensböjs efter bisatsens korrelat:

Där ligger artikeln som blev så utskäld i tidningen. Där ligger det manus som blev så utskäldt på redaktionen.

Den bild (som) vi då fann genialisk berör oss kanske inte längre. Det konstverk (som) vi då fann genialiskt berör oss kanske inte längre.

Kongruensböjningen kan rätta sig efter ett led som är satsbas i en överordnad sats (Satsbaser § 10):

De där bilderna vet jag inte om han har hört att vi finner banala.

§ 21. Verbkedjor. Vissa verb, hjälpverb eller huvudverb, kan ta en verbfras som bunden bestämning. Den underordnade verbfrasens huvudord står då i infinitiv eller supinum. I denna grammatik redovisas en sådan verbfras som objekt till det överordnade verbet, eftersom den visar vissa objektsegenskaper (t.ex. pronominalisering med *det*, Obj. § 3).

– Per vill *fara till Paris*. – Jaså, vill han *det*.

– Per har *farit till Paris*. – Jaså, har han *det*.

Det är framför allt det temporala hjälp verbet *ha* som tar supinumfras. Om verb som kan ta infinitivfras se Inffraser § 8.

Ett verb kan alltså ta en verbfras som bestämning. Den underordnade verbfrasen kan i sin tur bestå av ett verb som tar en verbfras som bestämning, som består av ett verb som tar en verbfras som bestämning etc. Det är inte onaturligt med kedjor bestående av fyra–fem verb. Några exempel där de olika underordningsnivåerna anges med vinkelparenteser:

Per <vill <kunna <fortsätta <läsa <spanska>>>>>.

Om han bara <hade <kunnat <sluta <röka de där förfärliga cigarrerna>>>>.

Jag <skulle <ha <velat <slippa <samarbeta med dem>>>>>.

Ett anaforiskt pronomen som *det* kan vanligen syfta på vilken som helst av de underordnade verbfraserna i strukturen:

Per vill *det*. Per vill kunna *det*. Per vill kunna fortsätta *det*.

Vilka verb som kan överordnas vilka andra verb beror på de inblandade verbens betydelse.¹ En viktig skiljelinje går därvid mellan subjektsautonoma och subjektssorierade verb. I en över-underordningskedja står de subjektsautonoma verben före (= är överordnade) de subjektssorierade verben.²

A. De subjektsautonoma verben tar subjekt som inte har någon semantisk roll i förhållande till verbet, men som kan ha det i förhållande till ett underordnat verb (se vidare Vb § 8). Dessa verb fungerar semantiskt närmast som predikat till hela resten av satsen.

Flera subjektsautonoma verb kan förekomma i samma verbkedja. Om vi till en början bortser från de temporala hjälpverben är ordningen mellan dem den följande:

1. Några verb underordnas aldrig andra verb och står alltså endast på första plats i en verbkedja. Dit hör de epistemiska verben *lär, torde*.³

Tåget lär kunna komma när som helst. Jfr: *Tåget kan lära komma när som helst.

Endast på första plats står också hjälpverbet *skulle* när det anger irrealitet eller osannolikhet (Mod. hjälpvb § 22):

Tåget skulle kunna komma när som helst. Jfr: *Tåget kunde skola komma när som helst.

2. Efter verb av grupp (1) står andra subjektsautonoma verb som – om de förekommer tillsammans – vanligen uppträder i följande ordning:

a) epistemiska (Mod. hjälpvb § 2): *verka, förefalla, tyckas* samt – när de används med liknande betydelse – *böra, måste, kunna, skola*

b) accidentiella (Vb § 9: d): *råka, komma*

c) deontiska (Mod. hjälpvb § 3): *behöva, böra, måste, kunna, få*

d) fasala (Vb § 9: a): *tendera, börja, fortsätta, sluta*

Han verkade råka stöta till väskan.

Hon kom att få ta hand om sina syskon.

Det råkar behöva regna snart. Så är det bara.

Det måste sluta regna snart!

Räntan råkade snart tendera att falla.

De epistemiska verben (2a) kan bara underordnas *skulle* ur grupp (1), men de andra verben i grupp (2) kan underordnas *lär, torde*:

Om det skulle verka bli regn ...

Det lär behöva regna snart.

Räntan torde fortsätta att falla.

B. Efter de subjektsautonoma verben kommer de subjektorienterade, dvs. sådana verb vilkas subjekt uppbär en roll i den aktion som anges av verbet, vanligen upplevare eller agens.

1. Av verb som kan överordnas en verbfras hör till denna grupp verb som *avsky, hoppas, försöka, gitta, hinna, orka, förmå, slippa, vilja, vägra, ämna, önska* m.fl.⁴ Vissa verb

som annars också kan vara subjektsautonoma (se grupp (A2)) återfinns också i denna grupp av verb.

kunna [om förmåga som subjektsreferenten har]

få [om tillåtelse som givits subjektsreferenten]

behöva, måste [om tvång och behov som subjektsreferenten upplever]

börja, fortsätta, sluta [om faser av en aktion som kontrolleras av subjektsreferenten]

Också de subjektsorienterade verben kan i viss utsträckning underordnas varandra. De står då i en ordning som är beroende av deras inbördes betydelserelation.

Han försöker inte ens slippa att äta.

Han slipper inte ens försöka att äta.

Han vill kunna börja äta.

Han börjar vilja kunna äta.

Anders hoppades förmå bli klar till jul.

Anders förmådde inte hoppas bli klar till jul.

Anders orkade börja läsa.

Anders började orka läsa.

2. Verb som på grund av sin betydelse inte kan överordnas andra verb kan bara stå sist i verbkedjan:

Jag försökte sova. Jfr: *Jag sov försöka.

C. De temporala hjälpverben (som är subjektsautonoma) kan inte placeras in på en viss plats i ovanstående skisserade system. *Ha* överordnas ett verb för att visa att detta verbs aktion har ägt rum före en annan tidpunkt (Tempus § 20). *Ha* kan alltså i princip stå överallt utom före verb av grupp (A1) och sist i verbkedjan.⁵

Jag har försökt göra den färdig länge.

Jag försöker ha gjort den färdig till i morgon.

Hon lär ha råkat glömma att betala.

Hon råkade ha retat alla de närvarande.

Komma kan ange framtid för en underordnad aktion om verbet står på första plats eller efter ett epistemiskt verb men knappast annars (jfr Inffraser § 32):

De kommer nog att förefalla vilja försöka.

De lär komma att hålla ett tal.

De verkar komma att gå segrande ur striden.

*Han försökte komma att få biljetter.

I de fall hjälp verbet *skola* kan sägas ha ren framtidsbetydelse (vilket är möjligt endast i preteritum och infinitiv, Tempus § 28, 30) placeras det som *komma*:

Han trodde att den skulle verka vara bättre än den var.

De verkar skola gå segrande ur striden.

Ytterligare exempel på verbkedjor:

- Jag hade velat bli en världsberömd trombonist. (R)
 Det kommer snart att börja regna.
 Ni kommer att få lära er det. (R)
 Hur skall jag kunna ändra på det? (R)
 Celia skulle bara våga försöka hindra henne. (R)
 Den borde snart kunna övervinnas om blott jag inte pjåskade med den. (R)
 Människor måste ändå orka arbeta, kunna överleva. (R)
 Helle kunde få börja när som helst, sa hon. (R)
 Han vill verkligen {behöva/få/kunna/slippa} lära sig saker utantill.
 Hon hade börjat betrakta honom som en främling. (R)
 Han hade dessutom råkat välla kaffemuggen över vittneslistan [...] (R)
 Jag skulle ha velat höra mer [...] (R)

¹ Att vissa verbsekvenser är omöjliga kan bero på att somliga verb har defekt böjning (Vb § 62):

- a) *Måste* saknar i de flesta språkbrukares språk infinitiv och kan därför endast underordnas verb som kräver supinum.
 b) *Lär*, *torde*, *må*, *måtte* finns bara i presens och kan därför inte underordnas andra verb.
 c) *Skola* saknar supinum i de flesta språkbrukares språk. Också infinitiven har begränsad användning.
 d) *Idas*, *nännas* används av många språkbrukare bara i presens och preteritum.

² Som regel undviker man att ett och samma hjälpverb (med samma eller annan betydelse) återkommer i en verbkedja:

- *Om vi inte vore förpliktade att be till gudarna, skulle vi kanske skola knäfalla för kejsaren.
 ?Han kan ha kunnat simma.
 ?Han hade behövt ha simmat sträckan betydligt snabbare.
 *Om han redan hade haft varit där, skulle han nog ha lämnat ett meddelande.

³ Tautologiskt används *ska* i talspråk eller pastischerande i skriftspråk efter det epistemiska *lär*:
 [...] som det visst numera lär ska heta [...] (S)

⁴ Verb för avsikt överordnas huvudsakligen agentiva verbfraser, en inskränkning som inte gäller verben för önskan och vilja:

- Alvar ämnar kontakta geografiläraren.
 ?Alvar ämnar slippa geografiläraren.
 Alvar vill kontakta geografiläraren.
 Alvar vill slippa geografiläraren.

Deontiska verb som anger tvång eller tillåtelse kan inte underordnas verb för avsikt:

- *Hon tänkte behöva köra till stan.
 *Jag tänker få en cykel i julklapp.

⁵ Om sekvenserna *borde ha gjort*, *hade bort göra* och *kunde ha gjort*, *hade kunnat göra* som anger irreell fakticitet se Mod. hjälpvb § 7, 15.

Betydelse § 22–25

§ 22. Aktionsart. Verbfrasen beskriver en aktion, dvs. ett skeende eller ett tillstånd. Aktionerna indelas i olika aktionsarter efter hur aktionen i sig uppfattas med avseende på tidsliga egenskaper och efter hur dessa egenskaper ger sig tillkänna i satsens struktur i övrigt.

Den viktigaste aktionsartsdistinktionen är den mellan avgränsad och oavgränsad aktion. Denna distinktion beror bara till viss del på verbets betydelse och är i många fall främst avhängig av andra led i verbfrasen eller av subjektet, främst dessa leds kvantitetsbetydelse.

Flaskan föll till botten på femton sekunder. [avgränsad]

Flaskan föll i femton sekunder. [oavgränsad]

Min syster skrev en uppsats. [avgränsad]

Min syster skrev på en uppsats. [oavgränsad]

Hon ₀kröp 'under 'sängen. [avgränsad]

Hon 'kröp ₀under 'sängen. [oavgränsad]

Den avgränsade aktionen kan vara antingen momentan eller durativ, vilket främst framgår av själva verbet eller partikelförbindelsen (Vb § 2). En durativ aktion uppfattas ha en viss utsträckning i tiden, medan en momentan aktion uppfattas som tidsligt punktuell, utan utsträckning i tid.

Ljuset slocknade i ljusstaken. [avgränsad, momentan]

Vattnet avdunstade ur behållaren. [avgränsad, durativ]

Särskilt de oavgränsade aktionerna kan indelas i dynamiska och statiska. Den dynamiska aktionen är sådan att olika tillstånd avlöser varandra, medan den statiska är ett oföränderligt tillstånd. Också denna distinktion framgår främst av verbet (Vb § 2):

Temperaturen stiger. [oavgränsad, dynamisk]

Boken ligger på bordet. [oavgränsad, statisk]

En dynamisk aktion kan vara resultativ eller irresultativ (Vb § 3). Om en dynamisk aktion är resultativ ligger det i verbfrasens betydelse att sluttillståndet är ett annat än begynnelsetillståndet, annars är den dynamiska aktionen irresultativ.

Temperaturen stiger. [oavgränsad, resultativ]

Temperaturen varierar. [oavgränsad, irresultativ]

Gränsen mellan resultativ och irresultativ aktion kan dock inte dras skarpt.

Se vidare kapitel 33 Aktionsarter.

§ 23. Semantiska roller. I en aktion figurerar ett antal referenter eller grupper av referenter som har var sin roll i aktionen (oberoende av dennas aktionsart, jfr ovan § 22). De möjliga rollerna kan delas upp på två typer: inre roller (eller deltagarroller) och yttre roller (eller omständighetsroller). Deltagarrollerna betecknar i första hand de animata aktanterna och det som deras aktion riktar sig emot, medan omständighetsrollerna anger de omständigheter under vilka aktionen gäller eller tilldrar sig. Deltagarrollerna tillkommer normalt referenter som anges med subjekt och bundna bestämningar till verbet, medan omständighetsrollerna typiskt tillkommer referenter som anges med verbets fria bestämningar. Jfr Vb § 4–7.¹

1. Deltagarroller är framför allt följande roller eller grupper av roller (i exemplen nedan markeras det led som uttrycker rollen i fråga med vinkelparenteser):

a) Agens: den som utför eller vidmakthåller eller kontrollerar aktionen. Agens är oftast en animat referent.

<Anders> lyssnar på Stina.

b) Mottagaren: den som upplever eller uppfattar något; den som får, berövas, har eller saknar något; den som gynnas eller missgynnas av något; den som är adressaten för ett meddelande; det som är helheten i förhållande till sina delar.

<Anders> trivs med arbetet. Händelserna förvånade <Anders>. <Anders> fick en klocka. Jag pratade <med Anders>. <Apparaten> har 17 delar. Den där skruven hör <till radion>.

c) Föremålet för aktionen: det som aktionen gäller utan att det påverkas eller förändras genom aktionen; det som konsumeras, produceras, förändras eller flyttas genom aktionen; det som sägs, betraktas eller kommenteras; det som är en del av en helhet.

Anders {svarvade/förstörde/såg/fick} <en skruv>. Anders {sparkade <på/talade <om> en skruv>. Han vet inte <{att/om}> du ska komma>. Hon gillade <{att simma/att det regnade}>.

Roll av typ (a) och vissa roller av typ (b) innehas prototypiskt av animata referenter. Roller av typ (c) kan i lika mån innehas av animata och inanimata referenter även om enskilda verb prototypiskt förutsätter antingen animat eller inanimat referent.

2. Omständighetsroller är framför allt följande roller eller grupper av roller:

a) Tid (tidpunkt, tidrymd m.m.):

<Igår kväll> stannade Bernt <två timmar>.

b) Plats (befintlighet, mål, väg m.m.):

Olle sitter och arbetar <på sitt rum>. Hans satte bilen <i garaget>.

c) Kausala omständigheter (orsak, konsekvens, ändamål, villkor m.m.):

Hon stannade <för hans skull>. <Förlusten> beror <på den chansningen>. Hon åker <om han kommer>.

d) Processuella omständigheter (medel, sätt, beledsagande omständighet m.m.):

Han högg av knuten <med svärdet>. Han slogs <med entusiasm>. Han avskedade hundra personer <utan att blinka>.

Referenter som innehar roller i en aktion kallas aktanter. Det uttryck som betecknar en aktant kallas aktantled. Aktantledet är (en preposition +) ett nominalt led (nominalfras, infinitivfras, nominal bisats) eller en adverbial bisats. Också adverbfraser kan utgöra aktantled.

Han arbetar <hemma>. <Sedan> försvann han.

¹En aktion förutsätter normalt högst en roll av samma slag. Vissa verb är dock symmetriska med avseende på roller. Då kan två olika satsled bekläda samma roll.

Alice liknar Karin. Jfr: Alice och Karin liknar varandra.

Per jämförde Karin med Alice. Jfr: Per jämförde Karin och Alice (med varandra).

ANM. 1. Eftersom adjektivfraser och participfraser inte betecknar utan beskriver referenter är det tveksamt om de kan vara aktantled:

Han är vänlig mot oss.

Han tog vänligt emot oss.

De betedde sig ohyfsat.

ANM. 2. I vissa grammatikteoretiska traditioner har den neutrala verbberoende rollen (1c) kallats "objekt" (som kan förblandas med den syntaktiska termen) eller "tema" (som kan förblandas med den informationsstrukturella termen "tema", motsatsen till "rema"). Denna grammatik använder "föremål" trots ordets normalbetydelse av 'konkret föremål' under hänvisning till att ordet också används i förbindelsen "vara föremål för".

§ 24. Semantiska roller och satsled. Det enskilda verbet anger en aktion, och verbets betydelse förutsätter därmed ett antal deltagarroller som hör till just den typen av aktion (Vb § 4):

Det regnar. Det dagas. [ingen deltagarroll]

Lars sover. Toaletten stinker. Det behövs två lådor. [en deltagarroll]

Lars lagar golvet. Lina pratar om Aina. Det kom en flicka till kontoret. [två deltagarroller]

Sven avundas Anna hennes lägenhet. Hon skickade ett brev till dem. [tre deltagarroller]

Erik har köpt en bok av Katinka för tio kronor. [fyra deltagarroller]

På det hela taget är det också lexikalt bestämt för det enskilda verbet med vilka satsled dess roller skall anges (jfr Vb § 5–7).¹ Vissa regelmässigheter eller tenden-

ser gäller för koppling mellan rollen och aktantledets struktur och syntaktiska funktion.²

a) Om verbets betydelse inte förutsätter någon deltagarroll måste den nödvändiga subjektfunktionen fyllas av det expletiva subjektet *det*:

Det regnar. Det dagas.

b) Om verbet förutsätter bara en deltagarroll blir uttrycket för denna roll vanligtvis subjekt:

Den där spiken duger. Han vantrivs. Hon sprang.

Men också här kan under vissa omständigheter rollen utgöras av en bunden bestämning i verbfrasen, medan subjektet utgörs av det expletiva *det*:

Det regnar småspik. Det luktar tjära. Det bubblar i gröten.

c) När verbets betydelse förutsätter flera roller, anges den mest aktiva eller medvetna rollen med subjektet. Om verbets betydelse förutsätter en deltagare som är agens blir alltså ledet som betecknar denna deltagare i normalfallet subjekt.

Per visade sin lilla dotter för Lars.

Anders lyssnade på kassören.

Aktantled för agens är i passiv sats optionellt. Det fungerar då som fritt adverbial (inlett av *av*), se Passiv § 8, 19. Om verbets aktion inte förutsätter agens men väl en mottagarroll blir ledet som betecknar denna deltagare i normalfallet subjekt.

Lars såg dottern.

Anders beundrade pianisten.

Den upplevande kan dock i vissa fall vara objekt eller bundet adverbial och det upplevda subjekt. Detta är fallet vid vissa verb som anger perception och värdering.

Pjäsen {förvånade/imponerade på} Lars.

d) Aktantled som uppbär den neutrala rollen föremål är vanligtvis subjekt bara i passiv sats eller om verbet varken förutsätter agens eller mottagare (jfr dock ovan om upplevda föremål):

Boken står i hyllan.

Eljest anges föremålsrollen vid vissa verb med objekt, vid andra verb med bundet adverbial:

Han visste inte detta.

Hon såg bara hästen.

Jag tänker ofta på dig.

Han pratade om oss.

e) Av omständighetsrollerna är det särskilt mål och utgångspunkt som oftast anges med en bunden bestämning:

Skicka böckerna till Mariefred. [mål]

Ta ner dem från hyllan. [utgångspunkt]

Vi nådde basen vid tretiden på natten. [mål]

Annars anges omständigheter endast i undantagsfall med subjekt eller med bundna bestämningar i verbfrasen. Några exempel:

Framgången beror på noggrann planering. [konsekvens och orsak]

Sammanträdet medförde nya stridigheter. [orsak och konsekvens]

I år infaller påskan i mitten av april. [tidpunkt]

Resan varade i tre timmar. [tidrymd]

Han vistas i Malmö. [befintlighet]

Hon betar sig med en viss finess. Den smakade illa. [sätt]

f) Omständighetsrollernas aktantled fungerar normalt som fria bestämningar i verbfrasen. Det är särskilt prepositionen i de fria adverbialen som visar vilken omständighet som avses, dvs. vilken semantisk relation som aktanten har till resten av satsen.

Han satt och skrev sin bok på biblioteket i fjol. [befintlighet, tid]

Hon fullgjorde sitt uppdrag utan hjälp trots alla svårigheterna. [beledsagande omständighet, otillräckligt hinder]

Genom att fråga och fråga skaffade hon sig en bild av läget. [medel]

Om de enskilda satsledens semantiska roller i verbfrasen och satsen se vidare Eg. subj. § 13–14, Obj. § 19, 24, Predv § 31, Advl § 35, 48, 55–57, 74, 82–85, 89, 113–115.

¹ Verb kan med lite olika betydelse ta olika typer av roller. Ofta kan en animat agens växla med en roll som inte förutsätter medveten kontroll av verbets aktion och som alltså är t.ex. orsak eller föremål.

Hon piskade hästen. Han {slog mot/tryckte in} tältduken. Jfr: Regnet {piskade/slog mot/tryckte in} tältduken.

Han viskade något. Jfr: Vinden viskar.

Hon flög till Gotland. Jfr: Ballongen flög till Gotland.

Hon hoppade flera meter. Jfr: Bollen hoppade.

Han sa mig att det var slut. Jfr: Vad säger oss detta?

² I vissa fall har objekt inte någon semantisk roll i förhållande till det överordnade verbet utan endast i relation till objektspredikativ eller nexusinfinitiv (Obj. § 19 not 1). Inte heller har subjekt vid vissa passiva verb med nexusinfinitiv eller vid vissa hjälpverb någon semantisk roll i förhållande till verbet (Inffraser § 11, Vb § 8).

Han gjorde oss ledsna.

Vi ansåg honom ha lurat sin bror.

Han ansågs ha lurat sin bror.

Han lär ha lurat sin bror.

I andra fall har ett led (t.ex. ett objekt) två roller, dels vid det överordnade verbet, dels som predikationsbas till verbet i en infinitivfras (Obj. § 19 not 1):

Jag bad Per att komma. [*Per* har en mottagarroll (som adressat) vid *be* och en agensroll vid *komma*.]

§ 25. Alternativ konstruktion vid verb med viss uppsättning av roller.

Ibland kan en viss uppsättning av semantiska roller vid ett verb fördelas i den syntaktiska strukturen på olika sätt.¹ Mest systematiska är härvidlag aktiv gentemot passiv konstruktion samt konstruktion med ordinärt respektive egentligt subjekt:

Föreningen [agens] anordnade ett stort lotteri [föremål].

Ett stort lotteri [föremål] anordnades (av föreningen [agens]).

Två träd [föremål] har fallit över jordgubbslandet i år.

Det har fallit två träd [föremål] över jordgubbslandet i år.

I dessa och många andra fall kan en aktant med en viss roll fungera antingen som ett led i verbfrasen eller som ett subjekt. För en översikt över dessa alternativa konstruktioner se Subj. § 31.

I vissa fall kan också aktantled byta syntaktisk funktion inom verbfrasen. Några exempel:

a) Vid verb som anger en aktion med två reciproka roller kan leden som betecknar de båda aktanterna byta syntaktisk funktion i en beskrivning av en och samma situation. Exempel på verb där objektets och det bundna adverbialets aktanter kan byta funktion: *blanda ngt med ngt, förväxla ngt med ngt, identifiera ngt med ngt, jämföra ngt med ngt, likställa ngt med ngt, sammanföra ngt med ngt, skilja ngt från ngt*.

Hon blandade flickor med pojkar. ≈ Hon blandade pojkar med flickor.

b) En stor grupp verb som utöver agens har mottagarrollen och den neutrala rollen föremål kan antingen konstrueras med två objekt eller med objekt + bundet adverbial (som anger mottagaren) (Obj. § 24, Advl § 39, 45):

Förlaget har skickat mig ett kontrakt. ≈ Förlaget har skickat ett kontrakt till mig.

Pontus visade sin syster boken. ≈ Pontus visade boken för sin syster.

c) Också i andra fall kan rollerna vid enskilda verb anges syntaktiskt på olika sätt utan att betydelsen nämnvärt ändras. Några exempel:

Han formade runda kakor av degen. ≈ Han formade degen till runda kakor.

Min bror band en fin bukett av blommorna. ≈ Min bror band blommorna till en fin bukett.

Vi {packade/lastade} vagnen med möbler. ≈ Vi {packade/lastade} möbler på vagnen.

Hon tappade sav ur trädet. ≈ Hon tappade trädet på sav.

Vi borstade dammet från kavajen. ≈ Vi borstade 'av kavajen dammet.

Hon klippte håret (på barnen). Jfr: Hon klippte barnen.

De amorterade lånet med 5 000 kronor. ≈ De amorterade 5 000 kronor på lånet.

Han har utkommit med en roman. ≈ Hans roman har utkommit.

Jag kan bota dig från ditt självförakt. Jfr: Jag kan bota ditt självförakt.

¹ Vissa verb kan ha olika betydelse och därmed olika rolluppsättning. Då kan ett och samma uttryck ange en viss roll och ha en viss syntaktisk funktion vid verbet i den ena av dess betydelser och en annan roll och funktion vid verbet i dess andra betydelse.

Kocken {luktade/smakade} på såsen. Jfr: Såsen {luktade/smakade} surt.

Expediten vägde fisken. Jfr: Fisken vägde två kilo.

Han har sålt många sådana glassmaskiner. Jfr: De där glassmaskinerna säljer bra.

Hon mätte (upp) huset. Jfr: Huset mätte 12 meter på längden.

Vi låste dörren. Jfr: Vi låste bilen.

Knäpp upp knapparna. Jfr: Knäpp upp kappan.

17 VERBFRASER: OBJEKT

1 Översikt.

Struktur 2–5

2 Nominalfras som objekt. 3 Infinit verbfras som objekt. 4 Bisats som objekt.
5 Anförd mening som objekt.

Syntaktisk funktion och distribution 6–18

6 Monotransitiva verb. 7 Transitiv konstruktion i verbfras där objektet inte ingår i verbets valens. 8 Monotransitiva verb utan objekt. 9 Bitransitiva verb. 10 Alternativ konstruktion med bundet adverbial. 11 Bitransitiva verb med bara ett objekt. 12 Expletivt objekt. 13 Reflexivt objekt. 14 Objektens placering. 15 Placering av negerat objekt. 16 Omkastad ordning mellan mittfälsadverbial och obetonat objekt. 17 Omkastad ordning mellan subjekt och reflexivt pronomen som objekt. 18 Objekt i passiv sats.

Betydelse 19–24

19 Objektets semantiska roll vid verb med ett objekt. 20 Lexikaliserade förbindelser verb + objekt. 21 Innehållsobjekt. 22 Objektets semantiska relation till en följande verbbestämmning. 23 *Mig* som objekt vid nominalfras som värderande subjektspredikativ. 24 Objektens semantiska roller vid verb med två objekt.

Avgränsning mot andra satsled 25–29

25 Objekt gentemot subjekt. 26 Objekt gentemot egentligt subjekt. 27 Objekt gentemot bundet predikativ. 28 Objekt gentemot prepositionsfras som adverbial. 29 Objekt gentemot nominalfras som adverbial.

§ 1. Översikt. Objektet är ett nominalt led, dvs. det har vanligen strukturen av en nominalfras, en infinitivfras eller en narrativ eller interrogativ bisats. Det fungerar syntaktiskt som bunden bestämmning till verbet och placeras oftast omedelbart efter platserna för det infinita verbet och partikeladverbialet.

Hon kommer nog att glömma bort *ditt telefonnummer* efter en stund.

Hon glömde nog bort *att ringa dig* sedan när hon fick främmande.

Hon har nog glömt bort *att hon skulle ringa dig* tankspridd som hon är.

Vissa verb tar två objekt, indirekt och direkt objekt, i denna ordning:

Per brukar avundas *oss* [indirekt objekt] *vår semester* [direkt objekt].

Man har förbjudit *min syster* [indirekt objekt] *att gå längre* [direkt objekt].

Han kunde inte lova *Berit* [indirekt objekt] *att våningen skulle stå tom* [direkt objekt].

Ett ensamt objekt har ofta rollen av det som påverkas, flyttas eller åstadkoms genom verbets aktion till skillnad från subjektet som ofta anger aktionens agens:

Per lagade *bilen*.

Per körde *bilen* till garaget.

Per ritade *en bil*.

Det ensamma objektet kan dock uppbära andra semantiska roller vid andra verb:

Per glömde *sin bil*.

Per överraskade *din fru*.

Per hjälpte *barnen*.

Vid verb med två objekt anger det indirekta objektet ofta den som får, mister eller tar del av det som anges av det direkta objektet:

Per skickade *sin fru* [indirekt objekt] *en blomma* [direkt objekt].

Sekten berövade *oss* [indirekt objekt] *vår egen dotter* [direkt objekt].

Per visade *sin son* [indirekt objekt] *hur han skulle göra* [direkt objekt].

En sats med aktivt verb + objekt kan ofta parafraseras med en sats där samma verb är passivt och där subjektet motsvarar objektet (respektive ett av objekten) vid det aktiva verbet (Passiv § 1):

Bilen {lagades/ritades/kördes bort} av Per.

Vilda lekar lektes av den tidens ädlingar.

Vi berövades vår egen dotter (av sekten).

Vår egen dotter berövades oss (av sekten).

Om infinitivfraser som objekt se i första hand Inffraser § 6–8. Om bisatser som objekt se i första hand Bisatser § 48, 61, 65.

Om objekt till adjektiv se Adjfraser § 22–27, till particip se Pcpfraser § 6.

ANM. I skolgrammatisk tradition har termen akkusativobjekt använts om direkt objekt (eller ensamt objekt) och termen dativobjekt om indirekt objekt samt om bundet adverbial med samma betydelse som indirekt objekt. I denna grammatik används termerna direkt och indirekt objekt bara när verbet har två objekt, medan det ensamma objektet endast kallas "objekt". (När det särskilt behöver förtydligas att beskrivningen endast gäller objektet vid monotransitiva verb sägs "ensamt objekt".)

I vissa grammatikor betraktas alla bundna adverbial med objektliknande betydelse som objekt, s.k. prepositionsobjekt: *tänka på ngt*, *prata om ngt*, *äta av ngt*, *ge ngt till ngn*, *visa ngt för ngn*. I denna grammatik redovisas prepositionsfraser vilka är bundna bestämmingar till ett verb och har objektliknande betydelse som bundna objektliknande adverbial, och ett objekt kan aldrig inledas av preposition.

Struktur § 2–5

§ 2. Nominalfras som objekt. Nominalfraser med olika intern struktur (se Nomfraser § 2–36) kan utgöra objekt:

- Jag gillar inte *den nya boken*.
- Jag gillar inte *Anders*.
- Jag gillar inte *allt*.
- Jag gillar inte {*den gamle/hembakt*}.
- Jag missunnade honom *hans framgångar*.
- Jag missunnade honom *Orange Bowl*.
- Jag missunnade honom *alltihop*.
- Jag missunnade honom *det hemkörda*.
- Jag missunnade *min bror* hans framgångar.
- Jag missunnade *Anders* hans framgångar.
- Jag missunnade *allihop* deras framgångar.
- Jag missunnade *de liberala* deras framgångar.

Pronomen som kan böjas i nominativ : akkusativ står som huvudord i objekt i akkusativ:

Hon tog {*en/mig/dig/honom/oss/er/dem*} alltid på allvar.

Objekt utgörs oftare än subjekt av en naken indefinit nominalfras (Nomfraser § 30). Förbindelsen är då ofta tämligen lexikaliserad (se vidare Nomfraser § 113). Exempel:

ha *feber*, köpa *lägenhet*, göra *motstånd*, hyra *bil*, skaffa *barnvakt*, lösa *biljett*, dela *kupé*, betala *ränta*

Också nominalfras bestående av adjektiv eller particip i neutrum obestämd form och utan kvantitetsattribut (Nomfraser § 26) kan stå som objekt lexikaliserat tillsammans med verbet:¹

{*ha/få/ta/begära*} *ledigt*, {*ta/få/ge*} *betalt*, {*ha/få*} *ont* ngnstans, {*spela/döma*} *oavgjort*, bygga *nytt*, starta *eget*, få *tyst* på ngn, införa *rökfritt*, köpa {*svenskt/nytt*}, se *rött*, spela *latinamerikanskt*

Gränsen mellan objekt i form av nominalfras bestående av adjektiv i neutrum obestämd form och sättsadverbial (t.ex. *långsamt* i *köra långsamt*) kan vara oklar:

skriva *litterärt*, tala *sant*, äta *gott*, äta *italienskt*, dra *jämnt*, tänka *galet*

Om *som* + indefinit nominalfras som objekt se Subjnfraser § 10: *Vi kände som en feber i hela kroppen*.

¹ I vissa fall kan verb + adjektiv eller particip i neutrum obestämd form parafraseras med verb + objekt + adjektiv som objektspredikativ, och man kan då eventuellt uppfatta adjektivet eller participet som objektspredikativ vid ett utelämnat objekt (jfr § 12):

få {målat/reparerat} [jfr: få huset {målat/reparerat}]
 plocka rent [jfr: plocka busken ren]

När ett expletivt *det* som objekt föregår adjektivet eller participet, redovisas detta som bundet objektspredikativ, t.ex. *ha (det) trevligt*, jfr § 12: a.

§ 3. Infinitivfras som objekt. Vissa verb kan ta en underordnad verbfras (med huvudordet i infinitiv eller supinum) som bestämning. I denna grammatik redovisas den underordnade verbfrasen som objekt inte bara vid huvudverb (t.ex. *glömma* <*köpa fisk*>) utan också vid hjälpverb (t.ex. *kunna* <*köpa fisk*>). Se vidare Vb § 31, Infrraser § 7.

Exempel på infinitivfras (med eller utan infinitivmärke) som objekt:

Lena fortsatte (*att*) *spela golf*.

Hon förtjänade (*att*) *vinna tävlingen*.

Vi brukade *gå ut och ta ett glas*.

Mossen lär *vara torr nu*.

Hon förbjöd oss (*att*) *säga något*. [direkt objekt]

Vi lovade Per *att följa med*. [direkt objekt]

Ett indirekt objekt utgörs av en infinitivfras nästan bara om något av objekten placeras utanför verbfrasen (§ 12: d, 14, Infrraser § 8: 3):

Att meditera ägnar han nästan all sin tid nuförtiden.

*Nuförtiden ägnar han *att meditera* nästan all sin tid. [I stället t.ex. med bundet adverbial i stället för indirekt objekt: Nuförtiden ägnar han nästan all sin tid åt att meditera.]

Se vidare Infrraser § 6–8.

Supinumfras står som objekt till det temporala hjälp verbet *ha* (som i vissa fall kan vara utelämnat, Vbfraser: Allm. § 16):

Hon har *vunnit stora priset igen*.

Han blev anklagad för att ha *förfalskat en namnteckning*.

Om hon (hade) *varit här nu* skulle hon ha gett svar på tal.

ANM. 1. I den grammatiska traditionen räknas inte alltid infinitivfraser och supinumfraser som komplement (objekt) till hjälpverb. (Ofta lämnas deras satsledsstatus oklar.) Det är emellertid för det första klart att en sådan fras utgör ett led som bestämmer hjälp verbet: den kan t.ex. flyttas dels ensam, dels tillsammans med sitt huvudord. För det andra visar den objektsegenskaper: framför allt kan den ersättas med nominalt pronomen (*kunna köpa fisk* : *kunna det*, Vb § 31 not 1). För det tredje går det ingen klar gräns mellan huvudverb och hjälpverb, utan ett stort antal verb kan ordnas efter tilltagande hjälpverbsegenskaper (Vb § 33). Det är svårt att dra en gräns så att infinitivfrasen vid det ena verbet kallas objekt, vid det andra, likartade verbet någonting annat.

ANM. 2. Vid vissa verb som konstrueras med prepositionsfras som bundet adverbial kan preposition framför infinitivfras utelämnas. Infinitivfrasen skulle då kunna uppfattas som objekt (och inte som bundet adverbial) (se Infrraser § 21).

hoppas (på) att vinna [jfr: hoppas {på/*Ø} seger]

be ngn (om) att hjälpa till [jfr: be ngn {om/*Ø} hjälp]

vänja ngn (vid) att arbeta över [jfr: vänja ngn {vid/*Ø} övertid]

§ 4. Bisats som objekt. Som objekt uppträder följande bisatstyper (Bisatser § 6):

a) narrativ bisats

Jag hoppas *att mitt brev kommer fram*.

Hans fästmö gillar inte *att han seglar*.

Hon lovade oss *att hon skulle sluta*. [direkt objekt]

b) interrogativ bisats

De undrar *om det blir något biobesök i kväll*.

Vi kan nog gissa *varifrån föreningarna kommer*.

Hon har inte meddelat mig *hur hon tänker göra*. [direkt objekt]

c) expressiv bisats

Jag såg nog {*vad/så/vilka*} *finna rosor du hade*.

d) bunden generaliserande bisats

Jag läser *vilka böcker han än skriver*.

Han kan skaffa dig *vad slags bil du än vill ha*. [direkt objekt]

e) korrelatlös relativ bisats inledd av *vad*

Han tog *vad han kom åt*.

Hon försökte beröva mig *vad jag satte högst värde på*. [direkt objekt]

f) temporal bisats (vanligen inledd av *när*), undantagsvis, vid vissa verb

De tycker om *när det är mörkt och regnar utanför fönstren*.

Jag avskyr *när han röker här inne*.

g) konditional bisats (inledd av *om*), undantagsvis, vid vissa verb

Vi skulle alla uppskatta *om du kom*.

Ett indirekt objekt kan på grund av sin betydelse (§ 24) endast vid ett fåtal verb utgöras av en bisats (och bara om ett av objekten är placerat utanför verbfrasen):

Att han är legitimerad sjuksköterska tillmäter vi stor betydelse.

Skillnaden i attityd mellan öst och väst tillskriver forskarna *att mycket fler kvinnor i öst är yrkesverksamma*. (S)

§ 5. Anförd mening som objekt. Objektet kan utgöras av en anförd mening (citat- eller referatmening, Anf. men. § 10):

Sedan sa hon stillsamt: "När kommer du tillbaka?"

"När kommer du tillbaka?" undrade hon stillsamt.

När tänkte han komma tillbaka, undrade hon stillsamt.

"Jag kommer tillbaka", lovade han henne. [direkt objekt]

Han tänkte komma tillbaka, lovade han henne. [direkt objekt]

Syntaktisk funktion och distribution § 6–18

§ 6. Monotransitiva verb. Objektet är (liksom det bundna predikativet eller det bundna adverbialet) ett led som omfattas av verbets syntaktiska valens. Verb som förutsätter objekt kallas transitiva (Vb § 28). Transitiva verb som tar bara ett objekt kallas monotransitiva.¹ Exempel:

laga, påträffa, komponera, likna, förstå, innehålla

Också partikelförbindelser kan vara transitiva, dvs. verb + partikeladverbial kan förutsätta ett objekt (vare sig verbet ensamt gör det eller inte, jfr Vbfraser: Allm. § 3):

₀gå 'in 'skorna, ₀sitta 'av 'sammanträdet, ₀sätta 'på 'locket

Ett monotransitivt verb kan också samtidigt ta andra bundna satsled:

Objekt + bundet adverbial:

De vänjer *honom vid frisk luft*.

Du skulle påminna *mig om något*.

Han ägnade *sig åt orientering*.

De stal *idén från oss*.

Objekt + bundet objektspredikativ:

Detta gjorde *henne väldigt intresserad*.

Hon fick *sitt pass indraget*.

Vi kallade *det nya ämnet trixonyl*.

Objekt + nexusinfinitiv:

De ansåg *oss ha svikit överenskommelsen*.

Vi såg *dem försvinna*.

Han lät *oss inte dansa*.

¹ Också verb med opersonlig konstruktion kan ta objekt: *Det gick honom {väl/illa}*. I vissa fall kan verb + objekt konstrueras med egentligt subjekt: *Det hände mig något hemskt*. *Det fattas mig ingenting* (Eg. subj. § 3: a).

§ 7. Transitiv konstruktion i verbfras där objektet inte ingår i verbets valens. Verb som normalt inte tar objekt kallas intransitiva (Vb § 28). Sådana verb kan dock i vissa specialfall ändå konstrueras med objekt:

a) Ett bundet adverbial betecknar kroppsdel, själsförmögenhet, klädesplagg e.d. och objektet den som har kroppsdel etc. i fråga. Konstruktionstypen är tämligen lexikaliserad.¹

Berömmelsen steg *min bror* åt huvudet. Jfr: *Berömmelsen steg *min bror*.

Hela deras resonemang stod *honom* upp i halsen. Jfr: *Hela deras resonemang stod *honom*.

Hon stirrade *honom* i ögonen. Jfr: *Hon stirrade *honom*.

Händelserna gick *system* till sinnes. Jfr: *Händelserna gick *system*.

Han gick *henne* på nerverna. Jfr: *Han gick *henne*.

Han hängde *sin mor* i kjolarna hela dagarna. [Med annan betydelse kan verbet vara transitivt: Han hängde *sin mor*.]

Han tog *henne* försiktigt om midjan. [Med annan betydelse kan verbet vara transitivt: Han tog *henne*.]

Vid vissa av verben kan samma betydelserelation alternativt uttryckas med prepositionsattribut (inlett av *på*) eller possessivattribut i det bundna adverbialets nominalfras:

Han hängde i kjolarna *på sin mor* hela dagarna. Han hängde i sin mors kjolar hela dagarna.

Han tog försiktigt om midjan *på henne*. Han tog försiktigt om hennes midja.

Vid många intransitiva verb är konstruktion med objekt enligt ovan omöjlig:

*Tabletten fastnade *honom* i halsen. [I stället: Tabletten fastnade i halsen *på honom*.]

b) Objektet betecknar samma aktion som verbet. Objektet har då oftast ett attribut som närmare beskriver aktionen. (Konstruktionen är oklart avgränsad mot andra konstruktioner, och den är inte särskilt produktiv. Se vidare § 21.)

De dansade *en långsam dans*.

Jag har egentligen levt *fyra liv*.

c) Objekt + objektspredikativ står vid ett agentivt resultativt verb. Objektet anger den referent som blir det som anges med objektspredikativet. Objektet är vanligtvis reflexivt. (Se vidare Predv § 38.)²

Han dansade *sig trött*. Jfr: Han dansade så att han blev trött.

Jag har motionerat *mig frisk*. Jfr: Jag har motionerat så att jag har blivit frisk.

d) Objektet utgörs av ett första personens personligt pronomen och står i vissa uttryck vid predikativ som utgörs av en värderande nominalfras.³ (Se vidare § 23.)

Du var *mig* en {lång/korkad} en.

Det var *mig* en bedrövlig stackare.

Om gränsdragning mellan objekt och nominalfraser som adverbial se § 29.

¹ Hit kan också räknas lexikaliserade uttryck som *komma* {ngn/ngt} på spåren:
[...] för att komma *hans hemlighet* på spåren. (S)

² Också vissa transitiva verb som används absolut utan sitt vanliga objekt (§ 8) kan tillsammans med vissa adjektiv konstrueras på detta sätt:

Han drack *sig* otörstig. De drack *honom* full. Jfr: Han drack *vatten*.

Jag kunde inte se *mig* mätt på henne. Jfr: Jag såg *henne*.

Han har spelat *sig* rik på poker. Jfr: Han har spelat *poker*.

³ Enstaka, ibland lexikaliserade, uttryck med nominalt predikativ eller ändamålsbetecknande adverbial (*till*-fras) kan ha ett (animat) objekt som anger en mottagarroll:

Jag kom därför att jag trodde att vår son kanske kunde vara *honom* till tröst, när han blivit ensam. (R) [också: ... till tröst för honom ...]

Men jag visste att jag inte kunde vara *någon* till hjälp. (R) [också: ... till hjälp för någon]

Han höll en lång predikan, *oss alla* till uppbyggelse. [vanligen: ... till uppbyggelse för oss alla]

Hon köpte tillbaka gården *föräldrarna* till stor glädje. [vanligen: ... till stor glädje för föräldrarna]

I ålderdomligt eller pastischerande språk förekommer konstruktionen friare:

Besöket blev *honom* en stor besvikelse. [nu vanligen: en stor besvikelse för honom]

Anna var *min bror* en god följeslagare in i det sista. [nu vanligen: en god följeslagare åt min bror]

Det vore *mig* fjärran att svika henne i en sådan situation.

§ 8. Monotransitiva verb utan objekt. Monotransitiva verb kan sakna objekt (1) i vissa syntaktiska konstruktioner och (2) vid vissa verb när objektet har icke-specifik eller generisk referens eller när referenten är given i sammanhanget.

1. I vissa syntaktiska konstruktioner kan objektet saknas i sin sats:

a) Objektet står som satsbas i en överordnad sats (satsfläta; se Satsbaser § 15):

Den där boken vet jag inte om jag har sett [-].

b) Objektet i en infinitivfras vid vissa verb eller adjektiv är underförstått och koreferentiellt med uttrycket för det överordnade verbets eller adjektivets predikationsbas (se Inffraser § 24):

Den där sorten {är lämplig/duger} att odla [-] i Norrland.

c) Objektet i en verbfras kan i vissa fall utelämnas om det är koreferentiellt med en indefinit nominalfras i en föregående samordnad verbfras (Samordn. § 25). Första verbfrasen i samordningsparet anger en aktion som möjliggör den andra verbfrasens aktion.

Han hittade en bräda och sågade itu Ø.

Jag köpte en pizza och åt Ø på lunchen.

Normalt används dock anaforiskt pronomen som objekt i dessa och liknande konstruktioner:

Han hittade en bräda och sågade itu *den*.
 Bengt hittade cykeln och lagade {*den*/*Ø}.

d) Infinitivfras eller nominal bisats som objekt vid vissa hjälpverb kan utelämnas om motsvarande innehåll återfinns i det föregående (Ellips § 7):

Han föreslog att vi skulle gå på bio, men jag ville inte Ø.
 Jag hade bestämt mig för att döda den om jag kunde Ø.
 Jag flyttar när jag måste Ø.
 Vem vill bära stolar? Kan du Ø?
 – Hon har gett sig av. – Jag vet Ø.

2. Vissa verb kan användas utan sitt objekt (absolut funktion) när det utelämnas om objektet har icke-specifik eller generisk referens (Ellips § 12 Anm.):

Ska vi beställa? [något som man beställer i en situation av det aktuella slaget]
 Finalen överraskade. [dem som hade anledning att reagera i det aktuella fallet]
 Jag måste hem och tvätta. [något som man tvättar]
 Kalle är i köket och läser. [något som man kan läsa, dvs. en text]
 Han är en sån som alltid vill hämnas. [verkliga eller inbillade oförrätter]
 Hon vill inte låna. [det som hon behöver]

Många verb vilkas objekt anger aktionens resultat står ofta absolut:

Anna sitter och stickar.
 Bengt skriver nu.
 Barnen håller på och bygger.

Möjligheten att fungera absolut är ofta knuten till en viss betydelse hos verbet och till vissa slags objektsreferenter:

Han komponerar nu. [Det som komponeras är säkert musik, inte en blomsteruppsättning.]

Ibland kan det utelämnade objektet avse en specifik referent som är given i situationen eller kontexten:

Westerberg dömde [matchen].
 De stänger [affären] klockan 11.
 Jag tänkte köpa en baddräkt som de hade men de lät mig inte prova [den].

ANM. 1. I de flesta fall är den absoluta användningen tämligen lexikaliserad (och eventuellt också förenad med en egen betydelse) vid det enskilda verbet. I stället för att beskriva den objektlösa användningen så att ett objekt utelämnats vid ett transitivt verb kunde man säga att verbet är såväl transitivt som intransitivt.

ANM. 2. Eftersom intransitiva verb under vissa omständigheter kan ta objekt (§ 7), eftersom också villkoren för när transitiva verb kan användas utan objekt är tämligen oklara, och eftersom vissa objekt är ganska lika adverbial (§ 29), är gränsen mellan de båda verbtyperna transitiva och intransitiva verb ibland vag.

§ 9. Bitransitiva verb. Verb med två objekt kallas bitransitiva. Det första objektet kallas indirekt och det andra direkt (enligt den ordningsföljd de har när de står på sina ordinarie platser efter platserna för det infinita verbet och partikeladverbialen).

Då ska jag ge *dig* [indirekt objekt] *en ny sked* [direkt objekt].

De bitransitiva verben är betydligt färre än de monotransitiva, och även om gruppen i vissa avseenden är vagt avgränsad är det möjligt att ge en någorlunda fullständig översikt över dem (§ 24). Exempel på bitransitiva verb av olika betydelsetyper:

skänka, avundas, beröva, tillföra, förorsaka, inbilla, förbjuda

Verb med partikeladverbial som utgörs av en preposition i absolut funktion (Advl § 8, 10) konstrueras i många fall med dubbelt objekt.¹ Det indirekta objektet står då ofta i samma semantiska relation till den absolut fungerande prepositionen som en rektion skulle ha gjort.

₀ta 'av 'barnen 'skorna, ₀ta i'från 'barnet 'kniven, ₀ta 'på 'barnen 'regnkläderna, ₀slänga 'till min 'hund ett 'köttben, ₀säga 'åt 'barnen att 'komma

Vissa bitransitiva verb kan samtidigt ta ett bundet adverbial:

Hon köpte *sin man en bil* för pengarna.

Däremot konstrueras normalt inte bitransitiva verb med objektspredikativ eller med nexusingnitiv.

Många av de bitransitiva verben är sammansatta med preposition som förled: tilldela, tilldraga (t.ex. sig intresse), tilldöma, tillerkänna, tillfoga, tillföra (t.ex. företaget ny kompetens), tillhandla (sig ngt), tillmäta (t.ex. ngt stor betydelse), tillråda (t.ex. ngn att investera), tillräkna, tillskansa (sig ngt), tillskriva (t.ex. ngn stor kompetens), tillställa, tillsäga, tilltro, tilltvinga (sig ngt), tillvinna (sig ngt), tillvita, tillvälla (sig ngt), tillåta, tillägga (t.ex. ngn dolda motiv), tillägna frändöma (t.ex. ngn umgängesrätten), frånhända, frånkänna (t.ex. ngn sunt förnuft), frånlura, frånrycka (t.ex. ngn initiativet), frånskriva, fråntaga avfordra (t.ex. ngn en förklaring), avhända (sig ngt), avkläda (t.ex. ngn hans värdighet), avkräva, avlocka (t.ex. ngn ett skratt), avtvinga påföra (t.ex. ngn en avgift), påminna (sig ngt), påtaga (t.ex. sig ansvaret), påtvinga iföra (t.ex. ngn en kåpa) ålägga (t.ex. ngn att utföra en handling), åsamka underkasta (sig ngt), underordna (sig ngt), understå (sig (att göra) ngt)

¹ Verb med adverb som partikeladverbial tar däremot knappast dubbelt objekt; se vidare Advl § 10:

*Det gällde att skaffa fram 38 åldringar smålägenheter. Jfr: Det gällde att skaffa fram smålägenheter åt 38 åldringar [...] (S)

§ 10. Alternativ konstruktion med bundet adverbial. Många bitransitiva verb kan alternativt konstrueras med ett ensamt objekt (som motsvarar det direkta objektet) och ett bundet adverbial (som motsvarar det indirekta objektet):

ge ngn ngt : ge ngt till ngn, skänka ngn ngt : skänka ngt till ngn, lämna ngn ngt : lämna ngt till ngn, bygga ngn ngt : bygga ngt åt ngn, säga ngn ngt : säga ngt till ngn, visa ngn ngt : visa ngt för ngn

Prepositionen i det bundna adverbialet är i flertalet fall *till*, när adverbialet anger den som mottar något producerat vanligen *åt*, i enstaka fall *för*. Se också § 24 samt Advl § 39, 45, 46.¹

Andra bitransitiva verb har inte denna alternativa konstruktionsmöjlighet:

1. Verb som är sammansatta med preposition som förled (§ 9), t.ex.:

tilldela ngn ngt, fränhända ngn ngt, avkräva ngn ngt, påtvinga ngn ngt, åsamka ngn ngt

2. Verb där det indirekta objektet har någon av följande roller:

a) Som den missgynnade (jfr § 24: a),² t.ex.:

beröva ngn ngt, kosta ngn ngt, missunna ngn ngt, neka ngn ngt

b) Som den påverkade (jfr § 24: c), t.ex.:

bereda ngn ngt, förorsaka ngn ngt, inge ngn ngt

c) Som adressaten (gäller flertalet verb men inte alla, jfr § 24: e):

befalla ngn ngt, delge ngn ngt, inbilla ngn ngt

Vissa verb kan räknas både till (1) och till (2), t.ex. *påtvinga*, *fränhända*, *tillfoga*, *tillåta*.

Det indirekta objektet är (liksom subjektet) ofta definit, och dess referent har en högre prominens än det direkta objektets. I de fall då konstruktionen verb + indirekt objekt (A) + direkt objekt (B) kan parafraseras med verb + objekt (B) + *till/åt/för* A väljs ofta den senare konstruktionen, om A är mindre prominent än B:

Arne gav boken till en granne. [Snarare än: Arne gav en granne boken.]

Motsvarande tendens gäller inte när B är mindre prominent än A:

Arne gav sin granne en bok. [Lika gärna: Arne gav en bok till sin granne.]

¹ Bitransitiva partikelförbindelser kan i viss utsträckning parafraseras med ett monotransitivt verb plus bundet adverbial (där prepositionen är densamma som i partikeladverbialet; se vidare Advl § 17: 2):

slita ifrån ngn ngt ≈ slita ngt från ngn, kasta av sig ngt ≈ kasta ngt av sig

² Inte heller verb där det indirekta objektet normalt anger den gynnade (jfr § 24: a) konstrueras gärna med bundet adverbial om det direkta objektet betecknar något abstrakt. Det indirekta objektet anger då snarast något påverkat, ibland inanimat.

ge honom en kyss, ge dig en upplevelse, ge mig min största framgång, ge dörren en spark, ge ngn en arg blick, förlåna dalen ett skimmer, låna naturen sina färger, skänka saken uppmärksamhet [jfr: ?ge en kyss till honom etc.]

§ 11. Bitransitiva verb med bara ett objekt. Liksom vid ett monotransitivt verb kan ett objekt saknas vid ett bitransitivt verb. Detta sker bl.a. i följande syntaktiska konstruktioner:

a) Objektet står som satsbas i en överordnad sats (satsfläta; se Satsbaser § 15):

Honom vet jag inte om jag vill ge [-] några frimärken.

Några frimärken vet jag inte om jag vill ge honom [-].

b) Objektet i en infinitivfras vid vissa verb eller adjektiv är underförstått och koreferentiellt med uttrycket för det överordnade verbets eller adjektivets predikationsbas (Inffraser § 24):

Den där karlen {är lämplig/duger} att ge [-] lite större ansvar.

En sådan present {är lämplig/duger} att ge honom [-] i år.

c) Det direkta objektet kan i vissa fall utelämnas om det är koreferentiellt med en indefinit nominalfras i en föregående samordnad verbfras (Samordning § 25). Första verbfrasen i samordningsparet anger en aktion som möjliggör den andra verbfrasens aktion.

Hon hämtade pennan och gav honom Ø.

Köp lite god svensk ost och skicka mig Ø snarast möjligt.

Många prototypiskt bitransitiva verb kan stå med bara ett objekt. Då är en specifik eller icke-specifik aktant med objektsroll mer eller mindre tydligt underförstådd. Exempel på verb med optionellt indirekt objekt:

Jag ska strax betala (er) de två hundra.

Lämna (mig) några hundra!

Skicka (honom) en check!

Visa (dem) din nya tavla!

Hon meddelade (dem) igår att hon skulle komma.

Bo svarade (oss) att vi måste vänta.

De lovade (oss) att vi skulle få först av alla.

Han ingav (oss) verkligen förtröstan.

[...] en grävare som avundades hans förmåga att arbeta länge i obekväma ställningar. (R)

Modet förenar alla i en stor gemenskap [...]. Det skänker sannolikt trygghet [...] och ömsesidig uppskattning. (S)

Exempel på verb med optionellt direkt objekt:

Jag ska strax betala er (vad jag är skyldig).

Jag avundas honom inte. (R) Jfr: Jag avundas honom inte hans framgångar.

Jag förebrår dig inte (någonting).
 Förlåt mig (vad jag har gjort)!
 Kom här så ska jag visa dig (något).

§ 12. Expletivt objekt. I vissa fall används det icke-referentiella pronomenet *det* som expletivt objekt på objektets normala plats. Till skillnad från det expletiva subjektet kan det expletiva objektet inte stå som fundament.

a) Expletivt objekt kan förekomma vid verb som *ha*, *få*, *finna* i satser som saknar annat objekt men ändå innehåller ett objektspredikativ som beskriver en allmän situation. (Objektet + objektspredikativet motsvarar då ofta en finit sats med expletivt subjekt och subjektspredikativ, jfr Subj. § 23.)

Vi har *det* svårt nu. Jfr: Det är svårt (för oss) nu.
 Hon fick *det* lugnare på det nya stället. Jfr: Det är lugnt här.
 Vi betraktar *det* redan som vinter. Jfr: Det är redan vinter.
 Landets 14 miljoner invånare fick *det* bättre och bättre. (S)
 Jag brukade hålla *det* så fint och rent [...] (R)
 Hon skulle inte få *det* lätt. (R)
 Du får *det* jobbigt med henne när ni är tillbaka i stan. (R)
 Göteborg Film Festival hade *det* trögt i början [...] (S)
 Han fick *det* till att jag hade ljugit.

Det expletiva objektet kan saknas i vissa mer eller mindre lexikaliserade uttryck (varvid objektspredikativet kan uppfattas som objekt, § 2 not 1):

Vi hade (*det*) väldigt trevligt.
 Vi har fått (*det*) ommålat därhemma.
 Hon skulle få *svårt* att skiljas från älven [...] (R)
 Roger städar, två timmar varje dag går åt till att hålla *rent och snyggt*. (S)

b) Expletivt objekt fungerar som objekt i konstruktionen objekt med nexus-infinitiv, då konstruktionen motsvaras av finit sats med expletivt subjekt:

Hon hörde *det* åska i fjärran. Jfr: Det åskade i fjärran.
 Jag såg *det* ligga en säck bredvid trappan. Jfr: Det låg en säck bredvid trappan.
 Hon ansåg *det* behövas en omorganisering av företaget. Jfr: Det behövs en omorganisering av företaget.
 [...] *det* fanns gott om folk i trakten som gärna skulle ha sett *det* gå helt åt pipan med honom. (R)
 [...] så skulle du väl anse *det* vara din plikt att ge dem rikliga gåvor [...] (R)
 Vem kunde anse *det* värt mödan att komma och ta Zeray? (R)

c) Expletivt objekt används i satser som innehåller ett predikativ som hänför sig till ett objekt i form av en narrativ bisats eller en infinitivfras. Ett sådant objekt kan inte stå på sin ordinarie plats mellan verbet och predikativet, utan står som post-

ponerat led (Postp. led § 2: c). Det icke-referentiella *det* står i stället på objektets normala plats som expletivt objekt.¹

Vi fann *det* angeläget att *alla lärde sig simma*. Jfr: Vi fann simskolan angelägen.

Hon uppfattar *det* som onödigt att *läsa igenom hela rapporten*. Jfr: Hon uppfattar en genomläsning av hela rapporten som onödig.

Hon fann *det* överraskande mot bakgrund av den negativa kritiken att *boken var så bra*. Hon fann *det* överraskande att *boken var så bra* mot bakgrund av den negativa kritiken. Jfr: Hon fann bokens kvalitet överraskande.

Dock finner jag *det* mer anmärkningsvärt att *Rosalie Bertell [...] inte redovisar någon publikation [...] om lågdosstrålningens medicinska effekter*. (S)

Det långsamma [...] förfallet gör *det* svårt att *komma tillbaka till den här tiden*. (R)

Den ansvarige på länsstyrelsen känner till "klagomålen" men anser *det* inte bevisat att *någon blivit särskilt sjuk*. (S)

d) Ett indirekt objekt som utgörs av en infinitivfras eller en bisats (§ 3–4) brukar (om det inte står som fundament) postponeras, varvid det icke-referentiella *det* står på det indirekta objektets plats som expletivt objekt:

Regeringen tillmäter *det* mycket stor betydelse {att *få tillträde till unionen/att räntan har börjat sjunka*}.

Jfr också § 14.

e) Expletivt objekt förekommer dessutom i olika mer eller mindre lexikaliserade uttryck. Exempel:

Där har vi *det*!

Hur ska du ha *det*? [Jfr (a) ovan.]

Han visste inte hur hon hade menat *det* med arvskiftet.

Hon kände *det* som om hon skulle bli sjuk.

Du får ordna *det* så att du blir färdig i morgon.

¹ Marginellt förekommer expletivt objekt också när verbfrasen utöver objekt i form av en infinitivfras eller en narrativ bisats innehåller ett bundet adverbial (jfr Inffraser § 6):

Vi möjliggjorde (?*det*) för henne att arbeta vidare.

Hon överlämnade (?*det*) åt honom att genomföra projektet.

Jag nämnde (*det*) för Peter att jag hade sökt tjänsten. [Konstruktionen uppfattas gärna som final dislokation, jfr Annex § 2.]

Expletivt objekt används inte när objektet står som fundament:

Att *osjälviskt vara till nytta för andra, även minsta småkryp*, ser buddisterna som en väg till vishet, mental jämvikt och fysiskt välbefinnande. (S)

§ 13. Reflexivt objekt. Ett reflexivt objekt utgörs av det reflexiva pronomenet *sig* (eventuellt med bestämningen *själv*) eller av ackusativformen av 1 eller 2 persons personligt pronomen i motsvarande användning (jfr Pron. § 82):

Kalle tvättade *sig* (*själv*) (under armarna).

Vi tvättade *oss* (*själva*) (under armarna).

Tvätta *dig* (*själv*) (under armarna)!

Ett reflexivt objekt har ofta tydlig referens. Det refererar då i enlighet med vissa regler till samma referent som ett annat led i satsen, vanligen satsens subjekt (Pron. § 86).

Barnen tvättar *sig* i ansiktet.

I dessa fall kan det reflexiva objektet utan att verbet ändrar betydelse bytas ut mot icke-reflexiv nominalfras som objekt. Vanligen kan det också kompletteras med den fokuserande bestämningen *själv*.

Barnen tvättar {*sig* (*själva*)/*sina dockor*} i ansiktet.

Hon betraktade {*sig* (*själv*)/*broderns ansikte*} i spegeln.

Han förberedde {*sig* (*själv*)/*henne*} på bråk.

Det kan också samordnas med icke-reflexiv nominalfras som objekt:

Barnen tvättar *sig själva och sina dockor* i ansiktet.

I många fall har emellertid det reflexiva objektet ingen tydlig referent utan fungerar som ett lexikalt givet formelement ihop med verbet. Verb + reflexivt objekt utgör då en semantiskt enhetlig förbindelse, en reflexiv verbförbindelse (se vidare Vbfraser: Allm. § 8), och objektet kan inte bestämmas av *själv* eller samordnas. Det kan inte heller, eller bara med en viss ändring av verbbetydelsen, bytas ut mot icke-reflexivt objekt. Gränsen mellan referentiellt och icke-referentiellt reflexivt objekt är dock ofta vag.

Icke-referentiellt reflexivt objekt finns vid en lång rad monotransitiva verb och partikelförbindelser (vissa av objekten placerade före partikeladverbialen, Advl § 11), t.ex.:

befinna sig, närma sig, tilldra sig, ordna sig, gifta sig, förarga sig, koncentrera sig, intressera sig

göra bort sig, gå ner sig, breda ut sig, bita sig fast, ta sig fram, ge sig hän

Också reflexiva indirekta objekt vid bitransitiva verb och i synnerhet vid bitransitiva partikelförbindelser (Advl § 10) kan vara icke-referentiella:

bemäktiga sig ngt, göra sig bekymmer, få sig en omgång, förbehålla sig ngt, företa sig ngt, ta sig ngt, inte veta sig någon råd

kasta av sig ngt, få för sig ngt, sätta i sig ngt, föra med sig ngt, ta åt sig ngt, ta sig an ngt

Däremot kan knappast reflexiva direkta objekt vid bitransitiva verb vara icke-referentiella.

§ 14. Objektens placering. Objektens ordinarie plats i satsschemat är omedelbart efter platserna för infinit verb och partikeladverbial och framför verbets övriga bundna bestämningar.¹ Objektets normala placering framgår av Schema 1.

Verb	Partikeladvl	Objekt	Övriga verbbestämningar
läsa	ut	boken	nu
ta	fram	ljusen	till i kväll

SCHEMA 1. Placering av objekt i verbfras med monotransitivt verb.

Om verbet har två objekt placeras det indirekta objektet framför det direkta i satsens slutfält så som framgår av Schema 2.

Verb	Partikeladvl	Indir. obj.	Dir. obj.	Övriga verbbestämningar
visa		Per	boken	nu
ta	ifrån	honom	legitimationen	ändå

SCHEMA 2. Placering av objekt i verbfras med bitransitivt verb.

Liksom övriga primära satsled kan objektet stå som satsbas, t.ex. som fundament i deklarativ huvudsats eller som interrogativt led i kvesitiv huvudsats. Se Schema 3.

Satsbas	Finit vb	Subj.	Advl	Infinit vb	Partikeladvl	Objekt	Övr. vbbest.
Den	har	han	inte	läst	ut	[-]	än.
Mig	har	han	inte	gett		[-] något	än.
Den	har	han	inte	visat		mig [-]	än.
Vad	har	han	inte	läst	ut	[-]	än?
Vem	har	han	inte	gett		[-] något	än?
Vad	har	han	inte	visat		dig [-]	än?

SCHEMA 3. Exempel på objekt som satsbas i huvudsatser. Objektets tomma ordinarie plats är utmärkt med [-]. Särskilda förkortningar: övr. vbbest. = övriga verbbestämningar.

Ett objekt kan också fungera som satsbas i bisatser:

Jag vet inte *vilka böcker* han tänker ge mig.

Jag vet inte *vem* han tänker skänka sin förmögenhet.

Vilka böcker han än tänker ge mig, så ska jag läsa dem.

Vem han än tänker skänka sin förmögenhet, så blir det en överraskning.

Han skaffade genast de maskiner *vilka* personalen önskat sig under flera år.

Hon ville intervju dem *vilkas anhöriga* regimen hade släppt.

Objekt placeras inte så ofta som fundament i deklarativ huvudsats – där står ofta-re subjekt och fria adverbial. Ett objekt som fundament anknyter ofta anaforiskt till den föregående texten eller deiktiskt till talsituationen. Se vidare Satsbaser § 18.

Det tror jag inte. [*Det* syftar på något som tidigare aktualiserats i texten.]

En moped ska också jag köpa. [Mopeder har tidigare aktualiserats i texten.]

Den där stolen har jag inte sett här förut. [*Den där stolen* refererar till ett föremål i talsituationen.]

När objektet är svagt referentiellt och ingår i en lexikaliserad ordgrupp tillsammans med obetonat verb, kan det inte stå som fundament:

Per håller *hus* på vinden varje eftermiddag. **Hus* håller Per på vinden varje eftermiddag.

Elsa håller *reda på hans affärer* från och med nu. **Reda på hans affärer* håller Elsa från och med nu.

De gjorde *narr* av mig redan då. **Narr* gjorde de av mig redan då.

Vi skakade *hand* med detsamma. **Hand* skakade vi med detsamma.

Ett objekt kan (mest talspråkligt) dislokeras initialt om det är definit eller indefinit och icke-specifikt eller generiskt (Annex § 3: 1, 9). Det företräds då inuti satsen av ett anaforiskt pronomen, som kongruensböjs efter definit objekt men inte efter indefinit (Annex § 5).

Din bror, honom har jag faktiskt aldrig riktigt tålt.

En gul katt, det hade han alltid önskat sig.

En katt, den behöver man inte rasta som en hund.

Infinitivfras eller nominal bisats som objekt kan stå som postponerat led och ersättas av expletivt *det* på objektets ordinarie plats, se § 12: c, d. Marginellt kan också andra tunga objekt postponeras, dock utan att ersättas av *det* på objektets ordinarie plats (Postp. led § 4: b):

Jag ber att få påpeka för dig med detsamma *en av de stora fördelarna med fast tjänst*.

En nominal bisats eller en infinitivfras som indirekt objekt kan knappast stå i verbfrasen på sin ordinarie plats framför det direkta objektet utan måste antingen fungera som satsbas eller postponeras:

*Regeringen tillmäter *att räntan börjat sjunka* stor betydelse.

Att räntan börjat sjunka tillmäter regeringen stor betydelse.

Regeringen tillmäter det stor betydelse *att räntan börjat sjunka*.

En annan möjlighet är att det direkta objektet inte står på sin ordinarie plats:

Stor betydelse tillmäter regeringen nu *att räntan har börjat sjunka*.

Om särskilda regler för placering av negerade objekt se § 15 och av obetonade objekt se § 16–17.

¹ Om objektets placering i förhållande till partikeladverbial och bundna adverbial se också Advl § 1, 3, 17. Om ordföljden i konstruktioner som *skilja dem åt* eller *bära sig åt, ta sig till ngt, ta sig an ngt* se särskilt Advl § 11.

§ 15. Placering av negerat objekt. Objekt som utgörs av negerande pronomen (*ingen, ingenting*) eller nominalfras med *ingen* som attribut kan inte placeras senare i satsen än på den plats där ett negerande satsadverbial skulle stå. Negerat objekt är alltså möjligt endast i följande fall:

a) Som fundament:

{*Ingenting/Ingen/Inga vänner*} har jag sett.

b) På ordinarie objektsplats om denna inte kan skiljas från plats där det negerande satsadverbial skulle stå:

Jag såg {*ingenting/ingen/inga vänner*}. Jfr: Jag såg inte.

Hon avundades oss {*ingenting/inga pengar*}. Jfr: Hon avundades oss inte.

*Vi har sett {*ingenting/ingen/inga vänner*}. Jfr: *Vi har sett inte.

*Vi sökte upp {*ingenting/ingen/inga vänner*}. Jfr: *Vi sökte upp inte.

c) På det negerande satsadverbialets plats framför infinit verb och partikeladverbial. Denna placering är allmänt möjlig endast för *ingenting*. Placering av andra negerade objekt framför infinit verb är stilistiskt pregnant och bruket varierar regionalt.

Jag har *ingenting* sett. Jfr: Jag har inte sett något. [Mindre ofta: Jag har {*ingen/inga vänner*} sett.]

Eftersom jag *ingenting* har sett ... Jfr: Eftersom jag inte har sett något ... [Mindre ofta: Eftersom jag {*ingen/inga vänner*} har sett ...]

Han påstod sig *ingenting* ha sett. [Mindre ofta: Han påstod sig {*ingen/inga vänner*} ha sett.]

Men då måste man komma ihåg att alla dessa rådgivare *inget ansvar* har [...] (S)

Objektet står på ordinarie plats om negationen uttrycks med ett negerande satsadverbial (på satsadverbialets ordinarie plats i mittfältet) samtidigt som nominalfrasen innehåller eller utgörs av *någon*:

Jag har inte sett {*någonting/någon/några vänner*}.

Om placering av nominalfras med negerande pronomen se vidare Pron. § 194.

§ 16. Omkastad ordning mellan mittfältsadverbial och obetonat objekt.

När ett obetonat personligt pronomen *mig, dig, sig, honom, henne, den, det, oss, er, dem* fungerar som objekt, placeras det vanligen före ett obetonat mittfältsadverbial, om det annars enligt ordföljdsschemat hade kommit att stå omedelbart efter adverbial. Detta gäller således då objektet bestämmer det finita verbet i en fa-sats med mittfältsadverbial.¹ Normal objektsplacering är dock inte helt utesluten.

Vi träffade {*henne/*Pia*} inte i Stockholm.

Vi träffade inte {*Pia*/₀?*henne*} i Stockholm.
 Han roar {*sig*/**vännerna*} nog med trollkonster.
 Han roar nog {*vännerna*/₀?*sig*} med trollkonster.
 Gav hon {*dig*/**din bror*} således sin adress?
 Gav hon således {*din bror*/¹*dig*/₀?*dig*} sin adress?
 Det dagliga arbetet släppte *henne* aldrig. (R)
 Och du anstränger *dig* väl inte så mycket heller. (R)
 [...] jag känner *dem* nog. (R)
 Jag ger *dig* aldrig orsak till tårar [...] (R)
 Bekymrar det *dig* aldrig att ni är flyktingar? (R)
 Det förvånade *mig* alltså inte att regleringen dröjde [...] (R)

Jämför med obetonat objekt på ordinarie plats:

Och ni ger väl *honom* färger och böcker [...] (R)

Också två obetonade objekt kan på detta sätt hamna framför mittfälsadverbial:

Han ger *oss dem* inte.
 Vi unnar *er det* verkligen.
 [...] men man lade *henne det* inte till last. (R)
 Jag inbillade *mig det* inte [...] (R)

Ett betonat pronomen kvarstår däremot efter mittfälsadverbialet:

Vi träffade inte ¹*henne* medan vi var där, men väl ¹*honom*.
 Holger tvättade inte *sig* ¹*själv*.

Om det obetonade objektet inte står omedelbart intill mittfälsadverbialet, placeras det som ett vanligt objekt. Detta gäller således i af-satser, samt i fa-satser där det infinita verbets eller partikeladverbials position mellan mittfälsadverbial och objekt är fylld.

Han påstår att vi inte såg *honom*. [Det obetonade objektet skiljs från mittfälsadverbialet av ett finit verb.]
 De hade lyckligtvis inte sett *honom* innan han försvann. [Det obetonade objektet skiljs från mittfälsadverbialet av ett infinit verb.]
 Var lugn, vaktmästarna kastar inte ut *dig*. [Det obetonade objektet skiljs från mittfälsadverbialet av ett partikeladverbial.]

¹ Ett obetonat indirekt objekt omedelbart efter ett finit verb i fa-sats uppfattas som stående i mittfältet, vilket leder till att det kan följas av negerat objekt (jfr § 15):

Vi avundas *dem* {*ingenting/inga framgångar*} nu för tiden.
 Hon visade *oss* {*ingenting/inga tavlor*} i Stockholm.

Också ett egennamn eller substantiv i bestämd form som är indirekt objekt kan marginellt placeras före vissa intillstående mittfälsadverbial. (Det följande direkta objektet uppfattas normalt då som starkt rematiskt.)

Lina räckte *Kalle* försiktigt en glasskål. Jfr: Lina räckte försiktigt *Kalle* en glasskål.

Vi gav *flickan* {genast/strax/ofta/sällan} röda rosor. Jfr: Vi gav {genast/strax/ofta/sällan} *flickan* röda rosor.

§ 17. Omkastad ordning mellan subjekt och reflexivt pronomen som objekt. Ett obetonat reflexivt pronomen som objekt kan byta plats med ett framförstående mittfälsadverbial enligt § 16. Dessutom kan det byta plats med ett betonat framförstående subjekt, så att det reflexiva objektet kommer att stå direkt efter det finita verbet.

I går slog *sig* Kalle ganska ordentligt. [Också: I går slog Kalle *sig* ganska ordentligt.]

Då vände *sig* mannen om och gav pojken en blick [...] (R) [Också: Plötsligt vände den lille mannen *sig* om och såg på dem. (R)]

På repetitionerna inför kvällens föreställning av Hörnan skötte *sig* Leo perfekt. (R)

Om subjektet självt är obetonat får omkastningen inte ske:

*I går slog *sig* han riktigt ordentligt. Jfr: I går slog han *sig* riktigt ordentligt.

§ 18. Objekt i passiv sats. Om ett bitransitivt verb konstrueras passivt, motsvarar den passiva satsens subjekt ett av objekten i motsvarande aktiva sats, medan det andra objektet kvarstår som objekt i den passiva satsen:

Hon har tilldelats *ett stort pris* av Akademien. Ett stort pris har tilldelats *henne* av Akademien. Jfr: Akademien har tilldelat henne ett stort pris.

Anette blev berövad *sitt nyfödda barn* direkt på BB av myndigheterna. (S)

Skolans rektor [...] beviljades *avsked* på egen begäran kort efter incidenten i Uleåborg. (S)

Här förvägras 40 av stans poeter *arbetstillfällen* [...] (S)

Uppdraget lämnades *honom* 1923 och hade följande målsättning [...] (R)

Att hela verksamheten också undanhölls *skatteväsendet*, gjorde inte saken mindre brännande. (R)

[...] en kanslist för handläggning av handelsfrågor var tilldelad *konsulatet*. (R)

För några år sedan [...] blev [jag] beviljad *en kontaktman* för att komma tillrätta med den värsta ensamheten. (R)

Om möjligheten för transitiva verb att konstrueras passivt se Passiv § 3, 15. Om objekt vid perifrastisk passiv m.m. se Pcpfraser § 6.

Också ett ensamt objekt kan kvarstå vid verb i passiv konstruktion om det passiva verbet har icke-specifik eller generisk agens och tar det opersonliga *det* som subjekt (Passiv § 7: 2):

Det dansades mest *tango* hela kvällen.

Det spelas *mycket kort* här.

På vinterkvällarna gissades det ofta *gåtor*.

ANM. Satser av typen *det dansades tango* kan också analyseras så att nominalfrasen på objektsplats betraktas som egentligt subjekt och det grammatiska subjektet som formellt subjekt (Eg. subj. § 3 Anm.).

Betydelse § 19–24

§ 19. Objektets semantiska roll vid verb med ett objekt. Objektet vid mono-transitiva verb anger oftast föremålet för verbets aktion. Därmed avses att objektets referent innehar en neutral, vagt avgränsad roll som avtecknar sig mot andra mer specificerade roller (som tillkommer exempelvis subjektets och de fria adverbialens referenter).¹ Inom denna ram ryms ett stort antal olika relationer mellan subjektsreferent (S) och objektsreferent (O), som exemplifieras under (1) och (2) nedan. Därutöver kan det ensamma objektets referent ha olika slag av mottagarroller (3) eller stå i en rums-, tids-, orsaks- eller symbolrelation till subjektsreferenten (4).

1. Objektet betecknar typiskt en icke-animat eller animat konkret företeelse när
a) S har (får, mister) O, t.ex.:

behöva, disponera, få, förlora, ha, köpa, låna, mista, ockupera, sakna, sälja, äga, överta

b) S flyttar på O eller behåller O på hittillsvarande plats, t.ex.:

behålla, bevara, bära, flyga, flytta, förvara, hämta, hänga, köra, lyfta, lägga, placera, samla, släppa, spara, ställa, sätta, ta, tappa, transportera, välta

S kan också flytta sig själv i förhållande till O, t.ex.:

beledsaga, besöka, lämna, medfölja, övergiva

c) S inverkar fysiskt på eller vidrör O, t.ex.:

beröra, förstöra, laga (t.ex. en bil), måla (t.ex. ett staket), skada, skrapa, skrynkla

d) S skapar O genom aktionen (resultatobjekt), t.ex.:

bygga, gräva, laga (t.ex. en dessert), måla (t.ex. en tavla), skriva (t.ex. en novell), skära (t.ex. {en skåra/en visselpipa}), sticka (t.ex. en tröja)

Omvänt kan O också vara något som upphör att existera genom S' aktion, t.ex.:

bränna upp, dricka upp, förbruka, förstöra, sudda ut, utplåna, äta upp

e) S uppmärksammar eller upplever O, t.ex.:

avlyssna, betrakta, frukta, gilla, hata, höra, känna, se, studera, älska

2. Objektet betecknar typiskt en aktion (ett sakförhållande eller ett skeende) när

a) S utför en mental eller kommunikativ aktion som gäller O, t.ex.:

begripa, beklaga, betvivla, diskutera, fråga, förstå, hävda, kommentera, kritisera, meddela, säga, tro, undra, yttra, ångra, önska

b) S genomför O (som ofta är en agentiv aktion), t.ex.:

genomföra, göra, slutföra, utföra, utöva
(av)sluta, fortsätta, inleda, (på)börja, starta

c) S undergår O, t.ex.:

genomgå, undergå

3. Objektet betecknar typiskt en referent som i egenskap av person berörs av aktionen och har sålunda en mottagarroll när

a) O upplever S, t.ex.:

fascinera, förvåna, glädja, hetsa upp, irritera, oroa, roa, skrämma, störa, tillfredsställa, uppröra, överraska

b) O har nytta eller skada av S, t.ex.:

drabba, förleda, gagna, gynna, hjälpa, locka, lura, lyda, passa, plåga, skada, tillhöra

c) O är adressat för en språkhandling e.d. från S' sida, t.ex.:

be, fråga, informera, ringa upp, tacka

4. Objektsreferenten är ofta av samma eller liknande typ som subjektsreferenten när aktionen är en rums-, tids-, orsaks- eller symbolrelation, som t.ex. när

a) S innehåller, utgör eller tillhör O, t.ex.:

innehålla, omfatta; bilda, utgöra; tillhöra

O kan också avse ett visst antal måttsenheter som S omfattar:

kosta (t.ex. tre kronor), mäta (t.ex. tre meter i omkrets), rymma (t.ex. tre kubikmeter), ta (t.ex. tre dagar), uppta (t.ex. tre kvadratmeter), väga (t.ex. tre kilo)

b) S och O är eller blir lokaliserade i förhållande till varandra på ett visst sätt, t.ex.:

flankera, fylla, hinna ifatt, innesluta, inringa, invadera, kanta, möta, nå, omge, omringa, passera, uppsöka

c) S relateras tidsligt till O, t.ex.:

tillbringa, överleva (t.ex. sina medhjälpare, nyåret)

d) S är orsaken till O, t.ex.:

(för)orsaka, medföra

e) S betyder O, t.ex.:

ange, avse, beteckna, betyda, gälla, innebära, symbolisera

f) S jämförs med O, t.ex.:

likna, överträffa

g) S har lukt eller smak som O, t.ex.:

dofta, lukta, osa, smaka, stinka

I viss utsträckning sammanhänger verbets möjlighet att stå i passiv med objektets semantiska roll vid verbet i fråga, se Passiv § 3.

¹ Objektet kan ange predikationsbasen för en infinitivfras. Det kan därför verka som om objektet är bärare av två roller, en i förhållande till det överordnade verbet och en i förhållande till den satsekvivalenta frasen.

Han bad *oss* om att arbeta mera. [Objektet *oss* anger adressat för aktionen "be" samtidigt som det indirekt anger agens för aktionen "arbeta".]

Han såg *oss* agera. [Objektet *oss* anger föremålet för aktionen "se" samtidigt som det indirekt anger agens för aktionen "agera".]

I konstruktionen objekt + nexusingitiv vid tanke- och sägeverb (Inffraser § 9: b) har dock inte objektsreferenten någon semantisk roll i förhållande till det överordnade verbet, bara som det underordnade verbets predikationsbas:

Han påstod *mig* ha ljugit. [Referenten för objektet *mig* har inte någon semantisk roll i aktionen "påstå" utan är bara agens i förhållande till aktionen "ljuga".]

I de fall då objekt + objektspredikativ står vid intransitivt verb (Predv § 38) har objektsreferenten en roll bara i relation till den aktion som anges med objektspredikativet:

Han sjöng *sig* hes. [Objektsreferenten har inte någon egen roll i förhållande till det överordnade verbets aktion "sjunga" utan bara i förhållande till objektspredikativets tillstånd "hes".]

§ 20. Lexikaliserade förbindelser verb + objekt. Förbindelsen verb + objekt är i ett stort antal fall lexikaliserad varvid objektet kommer att erinra om partikeladverbial. Objektet utgörs då i de allra flesta fallen av en naken indefinit nominalfras, vanligen bara ett oböjt substantiv. Verbet är obetonat och har i många fall en mycket vag egenbetydelse. Många av de lexikaliserade förbindelserna konstrueras med ett bundet adverbial. Exempel:

göra affärer med ngn, ge akt på ngt, ge avkall på ngt, lägga beslag på ngt, ha blick för ngt, föra bok över ngt, få brått att, få bukt med ngt, ta död på ngn, ge eko, sätta eld på ngt, sätta fart på ngn, ta fasta på ngt, peka finger åt ngn, bära frukt, slå följe med ngn, dra fördel av ngt, ge hals, bära hand på ngn, skaka hand, {ha/ta} hand om ngt, ha hjärta att, hålla hus ngnstans, ta hänsyn till ngt, ta kontakt med ngn, sätta krokben för ngn, slå larm, få lov att, ge luft åt ngt (t.ex. sin oro), dra lärdom av ngt, ha mage att, ta mod till sig, hålla mun, lägga märke till ngt, göra narr av ngn, hålla ordning, ta parti för ngn, ta patent på ngt, ta plats, sätta pris på ngt, sätta punkt för ngt, lägga rabarber på ngt, {få/hålla/ta} reda på ngt, löpa risk att, äga rum, {få/ha} råd (att), {ha/få} rätt (att), ta sats, göra sitt till för att, ta skada av ngt, ta skruv, ta slut, göra slut (på ngt), få smak för ngt, bära spår efter ngt, få syn på ngt, sätta stopp för ngt, hålla streck, ta ställning {för/mot} ngt, ge svar på tal, {få/gripa/ha} tag i ngt, göra tecken åt ngn, sätta tro till ngt, hålla tätt med ngt, ge uttryck åt ngt, hålla vakt, slå vakt om ngt, ta vara på ngt, {fästa/lägga} vikt vid ngt, sätta värde på ngt, föra (o)väsen, dra växlar på framtiden

dra benen efter sig, lägga benen på ryggen, lägga grunden till ngt, tappa hakan, lägga hinder i vägen för ngt, tappa humöret, tappa huvudet, ta knäcken på ngn, ställa kosan mot ngt, ta livet av ngn, tappa lusten, lägga manken till, tappa modet, hålla måttet, tappa räkningen, hålla takten, tappa tråden, hålla tungan rätt i mun, förlora tålmodet, ta vägen ngnstans, dra öronen åt sig
 ha en känsla av att, göra en slät figur, göra ett stort nummer av ngt, göra rent hus, göra stora ögon

Också förbindelsen verb + reflexivt objekt är i många fall lexikaliserad (om reflexiva verbförbindelser se § 13 och Vbfraser: Allm. § 8).

§ 21. Innehållsobjekt. I synnerhet vissa intransitiva verb kan ibland ta ett objekt bestående av en nominalfras som anger samma aktion som verbet självt (innehållsobjekt): *leka en (ny) lek*. Innehållsobjektet är vagt avgränsat mot andra objekt, eftersom substantiv som anger en aktion lätt utvecklas till att betyda något annat än själva aktionen, t.ex. resultatet eller medlet (jfr Subst. § 15).

Verbets aktion anges en gång till av innehållsobjektets huvudord och beskrivs oftast närmare med attribut i objektet (i stället för med adverbial till verbet utan innehållsobjekt) eller med ett sammansättningsförled i substantivet. Substantivet behöver inte ha samma stam som det överordnade verbet.

Han skrattade *ett långt, skrällande skratt*. Jfr: Han skrattade länge och skrällande.

Han {löpte/sprang} *ett tungt lopp*. Jfr: Han {löpte/sprang} tungt.

Jag har egentligen levt *två liv*. Jfr: Jag har egentligen levt två gånger.

Minst sexton dog *trafikdöden* under den gångna helgen. Jfr: Minst sexton dog i trafiken under den gångna helgen.

Hon gick *en lång promenad*. Jfr: Hon {gick/promenerade} långt.

Lindgren skrattar *ett låtsas-skratt* och drar fram en flaska Kronvodka ur rygg-säcken. (R)

Eller också lekte hon *någon lek* med ett barn i grannskapet. (R)

[...] vi förstod att vi var tvungna just därför att åter spela *det spel vi spelat däruppe*. (R)

Endast ett fåtal verb kan ta ett innehållsobjekt utan bestämning eller förled, t.ex.: *Sedan lekte vi lekar*.

Innehållsobjektets huvudord kan också ge en snävare benämning på den aktion som verbet anger:

Hon dansade {*en (smäktande) tango/en vals/en rumba*} med sin idol.

Hon var med i föreningar och dansade *gammeldans*. (R)

I många fall kan innehållsobjektet vid ett aktivt verb motsvaras av subjekt vid samma verb i passiv:

Livet levs framlänges, inte baklänges.

ANM. 1. Det prototypiska innehållsobjektet kan sägas ange en verksamhet som uppstår genom den aktion som anges med det överordnade verbet. Släktskapen är därför tydlig med objekt som anger aktionens resultat. I grammatisk tradition har man ibland slagit ihop dessa båda till en kategori "inre objekt" till skillnad från övriga "yttre objekt" som existerar oberoende av verbets aktion.

ANM. 2. Abstrakt nominalfras som objekt vid funktionsverb med ett allmänt innehåll som *göra, genomföra, utöva* etc. erinrar om innehållsobjekt (jfr Vbfraser: Allm. § 9):

Pojken gjorde en (djup) bugning. Jfr: Pojken {bugade djupt/?bugade en djup bugning}.
Lärkan slog en (jublande) drill. Jfr: Lärkan drillade (en jublande drill).
Rektorn höll ett (elegant) tal som alltid. Jfr: Rektorn talade (elegant) som alltid.

ANM. 3. Från innehållsobjekten skall skiljas nominalfraser som är appositioner till verbfrasen (jfr Annex § 15):

Han bugade sig alltid långsamt och elegant, *bugningar som rörde många års vistelse vid hovet*.

§ 22. Objektets semantiska relation till en följande verbbestämning. Objektet kan följas av en verbbestämning som i många fall semantiskt är närmare knuten till objektet än till subjektet.

1. Objektspredikativ har objektets referent som predikationsbas och anger sålunda en egenskap (ett tillstånd etc.) hos denna:

Lotta målade *huset* rött.

Han sjöng *sig* hes.

Vi fann *honom* krypande på alla fyra i köket letande efter sina glasögon.

Se vidare Predv § 44–45, 50–52.

2. Infinitivfraser har i många fall objektsreferenten som predikationsbas och anger sålunda att denna utför en aktion etc.

a) Infinitivfras som utgör nexusinfinitiv har alltid objektsreferenten som predikationsbas (Inffraser § 28):

De såg *henne* simma allt längre ut.

b) Infinitivfras som utgör direkt objekt har i de flesta fall det indirekta objektets referent som predikationsbas (Inffraser § 28):

Vi övertalade *honom* att stanna.

c) Infinitivfras som ingår i bundet adverbial har, om satsen innehåller objekt, i de allra flesta fall dettas referent som predikationsbas (Inffraser § 28):

Hon varnade *mig* för att lita på bromsarna.

d) I vissa fall kan också infinitivfras i fritt adverbial ha objektsreferenten som predikationsbas (Inffraser § 29):

Läraren skickade *eleven* till biblioteket för att hämta en bok. [Jfr (med subjektet som korrelet): Läraren skickade *eleven* till biblioteket för att bli av med honom.]

3. Bundna adverbial kan ha objektets referent som predikationsbas snarare än subjektets, särskilt när det bundna adverbialet är rumsbetecknande (jfr Advl § 51):

Vi lade *boken* i lådan. [Boken hamnar i lådan.]

Vi rodde över *Filip* till ön. [Filip hamnar på ön.]

Jag såg *Lars* {i hög hatt/med slips}. [Lars hade {hög hatt/slips}.]

Hon lade omsorgsfullt tillbaka *dem* i kuverten och placerade *dem* där hon hade hittat *dem*. (R)

Hon skjutsade in *honom* i det stora, trevna vardagsrummet och klämde ner *honom* i soffan [...]. (R)

Verbet *ha* anger i sådana fall en vag relation mellan subjeksreferenten och objektsreferentens bokstavliga eller metaforiska placering, och denna relation kan tolkas olika i olika fall:

Vi har *boken* i lådan. [Boken finns i lådan genom vår försorg, under vår kontroll, genom vårt beslut.]

Jag har *en moster* i Trosa. [En person är bosatt i Trosa och är släkt med mig på visst sätt.]

Där har vi *saxen*. [Där finns saxen, och det angår oss.]

I Sverige har vi inte *så många partier* på vänsterkanten längre. [I Sverige finns det inte så många partier på vänsterkanten, och det angår oss som svenskar (och eventuellt har vi del i att det har blivit så).]

– Han har *fullt med smala ärr* på ryggen, sade hon med vardaglig röst. (R)

Vi samer har *kniven* på strupen. (R)

Jämför också bundna adverbial som anger en del av objektsreferenten, t.ex.: *Han tog henne försiktigt om midjan* (§ 7: a).

4. Fria adverbial kan på liknande sätt som bundna adverbial ange var objektsreferenten befinner sig (Advl § 86), vilken del av objektsreferenten som aktionen gäller etc.:

Vi hittade *boken* under sängen. [Boken var under sängen.]

Hunden {bet/slickade/såg} *honom* i ansiktet.

ANM. I de ovan nämnda fallen har objektet en subjektsliknande semantisk relation till senare led i satsen. Detta kan avläsas i kongruensförhållanden (Predv § 12–13, 42, Inffraser § 26) samt i objektets roll som korrelat för reflexivt pronomen (Pron. § 88: b). Också förhållandet mellan indirekt och direkt objekt har likheter med förhållandet mellan subjekt och objekt:

Jag visade henne min boksamling. Jfr: Hon fick se min boksamling.

Jag gav henne en bok. Jfr: Hon fick en bok av mig.

§ 23. *Mig* som objekt vid nominalfras som värderande subjektspredikativ.

Första personens personligt pronomen *mig* som objekt vid nominalfras som värderande subjektspredikativ understryker att det är talarens värdering som ut-

trycks med predikativet (§ 7: d, Pron. § 23). Konstruktionen används framför allt vid vissa predikativ och nästan bara i satser med värderande preteritum (Tempus § 16).¹

Du var *mig* en huggare! (R)

Det var *mig* en till att ta till. (R)

¹ I vissa halvt lexikaliserade och/eller ålderdomliga konstruktioner med objekt som anger en mottagarroll (§ 7 not 3) kan också pluralis av 1 personens personligt pronomen förekomma:

Det är *oss* en gåta hur han kunde ta sig ut. [också: en gåta för oss]

§ 24. Objektens semantiska roller vid verb med två objekt. Bitransitiva verb har i de flesta fall ett agentivt subjekt, som oftast betecknar en person. Det indirekta objektets referent (IO) är också oftast en person och har en mottagarroll.¹ Det direkta objektets referent (DO) har vanligen rollen som föremål för satsens aktion.

Nedan redovisas de flesta bitransitiva verb ordnade efter de betydelsegrupper som verben fördelar sig på. Många av verben konstrueras alternativt med objekt (motsvarande det direkta objektet) + bundet adverbial (motsvarande det indirekta objektet).

a) Ägobyte: IO (som blir innehavare av DO) får DO (vanligen inanimat föremål, konkret eller abstrakt). Exempel:

anförtro ngn ngt [även: ngt {till/åt} ngn], anvisa ngn ngt, betala ngn ngt [även: ngt till ngn], förläna ngn ngt [även: ngt till ngn], ge ngn ngt [även: ngt till ngn], köpa ngn ngt [även: ngt till ngn], låna ngn ngt [även: ngt till ngn], påtvinga ngn ngt, skänka ngn ngt [även: ngt till ngn], sälja ngn ngt [även: ngt till ngn], tilldela ngn ngt, tillägna ngn ngt, ägna ngn ngt [även: ngt åt ngn]

Hon ger *dem* andlig näring och de ger *henne* prakt tillbaka. (R)

Banken som lånat *honom* personligen 200 miljoner kronor har inga planer på att begära domstolshjälp.

Rustan Öberg hette en man i Hägersten som lämnade *museet* en miljon när han dog. (S)

[...] och *all min tonårsdyrkan* ägnade jag skådespelaren Olof Widgren. (S)

Andra verb avser tänkt ägobyte:

avundas ngn ngt, erbjuda ngn ngt [även: ngt {till/åt} ngn], lova ngn ngt, neka ngn ngt, unna ngn ngt, önska ngn ngt

[...] Didrik avundades *honom* hans självkänsla. (R)

Folkpartiet erbjöd *Feldt* en chans till uppgörelse [...] (S)

Men hur kommer det sig att många människor vill förmena *de andra djuren* *dena själ*? (R)

Malangatana har med råge tagit igen *vad* kolonialstyret nekade *honom* genom att stänga skolor för svarta barn. (S)

Alla unnade *Matthews en cupseger* i hans "sista" match. (S)

Man önskar *dem* inte sällan *litet mindre själsstyrka och litet större mänsklighet*. (S)

Vid ett antal verb berövas eller förvägras det indirekta objektets referent det som anges med det direkta objektet, t.ex.:

avhända ngn ngt, beröva ngn ngt, fränhända ngn ngt, fränkänna ngn ngt, fränröva ngn ngt, fränta ngn ngt, förmena ngn ngt, kosta ngn ngt, missunna ngn ngt, neka ngn ngt, ta ngn ngt (t.ex. tre år), vägra ngn ngt

Inte skulle riksvärnet beröva *en gammal överste hans hus och hem* och därtill göra två käcka, unga officerare arvlösa. (R)

[...] trots att banken vägrar *Iris ett lån* tycks kaféet vara räddat [...] (S)

Vid åtskilliga verb är det indirekta objektet vanligtvis reflexivt (och snarast icke-referentiellt, jfr § 13), t.ex.:

bemäktiga sig ngt, finna sig ngt (t.ex. en hustru [även: finna en hustru åt sig]), förbehålla sig ngt (t.ex. rätten till ngt), förvärva sig ngt (t.ex. en lantegendom [även: förvärva en lantegendom åt sig]), ta sig ngt (t.ex. en titt på ngt)

Den nya staten [...] avstod från att skaffa *sig en egen krigsmakt* ... (S)

En gång i veckan tog hon *sig ett bad* [...] (R)

b) Transport (som ofta innebär ägobyte): IO (mottagare) tar emot DO (inanimat, vanligen konkret föremål). Gränsen gentemot verb av typ (a) är ofta vag. Exempel:

hämta ngn ngt [även: ngt till ngn], lämna ngn ngt [även: ngt till ngn], räcka ngn ngt [även: ngt till ngn], servera ngn ngt [även: ngt till ngn], skicka ngn ngt [även: ngt till ngn], sända ngn ngt [även: ngt till ngn], tillföra ngt ngt [även: ngt till ngt, t.ex.: tillföra ngt till debatten]

Han lämnade *henne ett par blanketter* [...] (R)

Kommunen har skickat *oss mängder med barnomsorgsplaner och målsättningar*. (S)

Insulinpumpen är en liten apparat [...] som via en kanyl i små doser med jämna mellanrum tillför *kroppen insulin*. (S)

En skinande röd och välmående husmamsell serverade *honom en kräslig supé* [...] (R)

c) Påverkan: IO (upplevare, gynnad eller missgynnad) förorsakas DO (vanligen en aktion). Exempel:

bereda ngn ngt (t.ex. glädje), förorsaka ngn ngt (t.ex. lidande), inge ngn ngt (t.ex. hopp), tillfoga ngn ngt (t.ex. skada), åsamka ngn ngt (t.ex. besvär)

Jag skulle med glädje bereda *er tillfälle att se Sauerwald*. (R)

Aktionen har tillfogat *landstinget stort ekonomiskt avbräck*.

[Dessa] operationer på penningmarknaden har åsamkat *Stockholms stad förluster som angivits till 300 miljoner kronor*. (S)

Psoriasis är en hudsjukdom som förorsakar *omkring hundra tusen svenskar stora besvär*. (S)

d) Produktion: IO (gynnad) mottar DO (det som produceras). Konstruktionen med dubbelt objekt används framför allt när det indirekta objektet är reflexivt men också annars ofta när det utgörs av ett annat definit obetonat pronomen. Mindre vanligt är det att semantiskt mera fylliga nominalfraser fungerar som indirekt objekt vid verb av denna typ. Det direkta objektet är nästan alltid en indefinit nominalfras. Exempel:

bygga ngn ngt (t.ex. sig ett hus [även: bygga ngt åt ngn]), föda ngn ngt (t.ex. sig och sin man en dotter [även: föda ngt åt ngn]), gräva ngn ngt (t.ex. sig en källare [även: gräva ngt åt ngn]), koka ngn ngt (t.ex. sig soppa [även: koka ngt {åt/till} ngn]), skapa ngn ngt (t.ex. sig en plattform [även: skapa ngt {åt/till/för} ngn]), skära ngn ngt (t.ex. sig en visselpipa [även: skära ngt {åt/till} ngn]), steka ngn ngt (t.ex. sig ett par pannkakor [även: steka ngt {åt/till} ngn]), sy ngn ngt (t.ex. sig en klänning [även: sy ngt {åt/till} ngn])

Vi ville stycka tomten så att dottern och mågen kunde bygga *sig ett hus*. (S)

På den tiden hette hans fästmö Berit Margareta Sundmalm och därav gjorde *sig Bertil en pseudonym*. (S)

Slutligen beslöt jag mig för att föda *honom ett barn*. (R)

Jag kunde gå ut i köket och koka *mig en kopp aromatiskt Ceylonte!* (R)

Jag kan stanna här och skapa *mej en ny framtid [...]* (R)

Så sydde modern *henne en klänning med mycket vid rynkad kjol [...]* (R)

Hon målade om, redde *sig ett bo* efter sitt eget mycket klara huvud. (R)

Håkan blandade *sig en gin och tonic* och frågade om vi ville smaka. (R)

Hit kan också föras:

göra ngn ngt (t.ex. ngn en tjänst, sig besvär)

e) Kommunikation: IO (adressaten) är avsedd (eller icke avsedd) mottagare av DO (budskapet e.d.). Exempel:

delge ngn ngt, förespegla ngn ngt, inbilla ngn ngt, lära ngn ngt, meddela ngn ngt [även: ngt till ngn], svara ngn ngt, säga ngn ngt [även: ngt till ngn], undanhålla ngn ngt [även: undanhålla ngt för ngn], visa ngn ngt (t.ex. visa ngn en tavla, visa ngn förakt [även: visa ngt för ngn])

Jag skulle tro att de bara har sagt *Kaspar att de har ett hemligt uppdrag [...]* (R)

Dess lag förbjuder de små att inbilla *sig något* om sej själva. (S)

Till exempel vårt samarbete med säkerhetspolisen eller hur den ska agera när det gäller att meddela *kungen vad som hänt*. (S)

Vi har svarat på frågor och inte försökt *undanhålla dem något*. (S)

Nu ska jag visa *er hur mormor gör när hon tuggar!* (S)

Vid verb som anger löfte, råd, rekommendation, tvång, förbud, förlåtelse m.m. är IO adressat för DO samtidigt som det i varierande grad kan ses som ett tänkt ägö-byte (jfr (a) ovan):

anbefalla ngn ngt, befalla ngn ngt, beordra ngn ngt, bevilja ngn ngt, förbjuda ngn ngt, förebrå ngn ngt, förelägga ngn ngt [även: förelägga ngt för ngn], föreslå ngn ngt [även: föreslå ngt för ngn], förlåta ngn ngt, försäkra ngn ngt, lova ngn ngt, neka ngn ngt, rekommendera ngn ngt, tillråda ngn ngt, tillsäga ngn ngt, tilllåta ngn ngt, ursäktas ngn ngt, ålägga ngn ngt

Tidigare har grevens försäkringsbolag beviljat *Hallbeck 120.000 kronor* för sprutskador. (S)

Men när socialdemokraterna ville förbjuda *ungdomar att köra tunga motorcyklar* blev Jan arg och gick med i moderaterna. (S)

Gösta Blücher å sin sida förebrådde *centern att de inte stödde s-förslag vid röstningen om årets budget ...* (S)

När han föreslog *oss en utställning* blev vi överlyckliga [...] (S)

Du lovar (sniken på arvet) *din gamla moster att städa på hennes vind*. (S)

Många andra verb med liknande betydelse som under (a)–(e) konstrueras med bundet adverbial i stället för indirekt objekt, se Advl t.ex. § 38: b, 39: c, d, 41: d, 45: a, 46: c. Vid vissa verb kan båda konstruktionerna väljas (§ 10).

Vid vissa verb kan det indirekta objektets referent vara inanimat (liksom ibland också subjektets):

Hon {ägnade/visade} inte *saken något intresse*.

Vi skänkte inte *problemet någon större uppmärksamhet*.

Han skaffade *företaget ett nytt ansikte utåt*.

Det nya språket ger *den nya tidsåldern luft under vingarna*. (R)

¹ Det indirekta objektet anger ofta predikationsbasen för en följande infinitivfras (som utgör direkt objekt). Därmed kan det indirekta objektet uppfattas som bärare av en semantisk roll inte bara i förhållande till det överordnade verbets aktion utan också i förhållande till infinitivfrasens aktion.

Arne förbjöd *Bengt att fiska i ån*. [Bengt är adressaten för Arnes förbud men han är också agens i förhållande till fiskandet.]

Avgränsning mot andra satsled § 25–29

§ 25. Objekt gentemot subjekt. Objektet är klart avgränsat mot subjektet.

Objektet är liksom subjektet till sin struktur ett nominalt led. Skillnaden är att nominalfraser som böjs i nominativ : akkusativ står i akkusativ som objekt, i nominativ som subjekt.

Syntaktiskt utmärks distinktionen subjekt : objekt framför allt genom satsledens olika placering (§ 14). (Skillnaden är dock inte alltid synlig, t.ex. i fa-sats utan satsadverbial, infinita verbformer och partikeladverbial: *Vem älskade Anna?*) Subjektet har en rad andra syntaktiska karakteristika som utmärker det mot objektet. Det är korrelat för reflexivt pronomen i satsen, vilket objektet är endast under be-

stämda omständigheter (Pron. § 95). Som satsbas i en af-sats följs subjektet obligatoriskt av subjunktionen *som* (Bisatser § 2). Det kontrollerar kongruensen hos subjektspredikativ (Predv § 12–13).

Semantiskt är den viktigaste skillnaden att subjektet vid ett stort antal verb är aktionens agens, medan objektet aldrig är det.

Jfr Subjekt § 32.

§ 26. Objekt gentemot egentligt subjekt. Objektet är relativt klart avgränsat mot det egentliga subjektet trots att de två satsleden dels har en överensstämmande struktur, dels upptar samma plats i satsschemat.

Det egentliga subjektet har samma semantiska roll i aktionen som annars ett subjekt vid samma verb. Det egentliga subjektet förekommer bara vid vissa typer av verb (med bestämmningar) och bara när det grammatiska subjektets plats upptas av expletivt *det*.

Det har försvunnit mycket virke i år. Jfr: Virket har försvunnit.

Det har suttit en tiggare på trappan hela dagen. Jfr: Tiggaren har suttit där länge.

I passiva satser med expletivt *det* är likväl gränsen mellan satsledstyperna vag (§ 18 Anm., Passiv § 7: 2, Eg. subj. § 3 Anm.):

Det har hittats *en del ammunition* i garaget.

Antingen kan man här anta samma analys som i *Det har legat en del ammunition i garaget*, dvs. *en del ammunition* är i båda fallen egentligt subjekt. Eller också kan man säga att verbfrasen som helhet står i passiv och har det expletiva *det* som subjekt ungefär som sker vid intransitiva verb: *Det har dansats och supits hela natten*. Med den senare analysen blir alltså *en del ammunition* objekt också i den passiva satsen. Detta kan vara en rimlig beskrivning framför allt i satser där objektet består av en naken nominalfras i mer eller mindre lexikaliserad förbindelse med verbet. I sådana fall är det ibland inte särskilt naturligt att använda nominalfrasen som subjekt vid det passiva verbet.

Det fördes *bok* över allas prestationer. Jfr: ?Bok fördes över allas prestationer.

Det togs inte *ställning* till nästa års budget. Jfr: ?Ställning togs inte till nästa års budget.

§ 27. Objekt gentemot bundet predikativ. Det bundna predikativet ingår liksom objektet i verbets valens och upptar samma plats i satsschemat. Skillnaderna är följande:

a) Det typiska predikativet består av en adjektiv- eller participfras, och när det utgörs av en nominalfras saknar denna oftast kvantitetsattribut, medan objektet alltid utgörs av nominala led av vilka nominalfraserna kan byggas ut maximalt med attribut. Exempel med predikativ:

Min bror blev sjuk. Jag gjorde min bror ledsen.

Min bror är dansk flygkapten. Jag kallade min bror slarver.

(Också ett nominalt led kan ha en adjektiv- eller participfras som sin kärna, se Nomfraser § 26: *Vi gillar hembakt.*)

b) Objekt och subjektspredikativ har olika semantisk funktion. Subjektspredikativet beskriver subjektsreferenten genom att säga vad den är, blir eller heter, medan objekten är semantiskt relaterade till subjektet på en rad andra sätt (§ 19, 24). Exempel med predikativ:

Min bror {är/blir} kapten. Min bror heter Göran.

Närliggande betydelse har dock objektet vid en del verb som *utgöra*, *innehålla*, *innehåra*, *betyda*:

Dessa silversaker utgör *hela min förmögenhet*.

Detta uttalande betyder *krig*.

c) Predikativet kongruensböjs med uttrycket för dess predikationsbas (subjekt respektive objekt). Detta är tydligt framför allt vid adjektiviska och participiella predikativ, men gäller i stort sett också för nominalfraser som predikativ (Predv § 12–13).

Min bil är brun. Mitt hus är brunt. Mina bilar är bruna.

Jag målade min bil brun. Jag målade mina bilar bruna.

Min bror är konduktör. Mina bröder är konduktörer.

Man benämnde det nya fordonet vespa. Man benämnde de nya fordonen vespor.

Kriteriet är inte helt pålitligt, eftersom kongruensen för nominalfrasens del är semantisk snarare än syntaktisk:

Dina bröder är en konstig samling.

Egennamn som är det typiska predikativet vid *heta*, *kalla* med synonymer böjs dessutom inte i pluralis (annat än som substantiverade):

Hennes bröder heter alla {Svensson/*Svenssöner}.

Också objektet kan å andra sidan vara underkastat en sorts semantisk kongruens med subjektet i de fall då det förutsätts att en referent av en viss typ (angiven av subjektet) hör ihop med en och bara en referent av en annan typ (angiven av objektet):

Han fick *näsan* omplåstrad.

De fick *näsorna* omplåstrade.

Normalt kan dock i sådana satser också ett singular objekt förekomma vid pluralt objekt och tolkas som distributivt flertal. (Se Subst. § 60.)

De fick *näsan* omplåstrad. ≈ Var och en av dem fick sin näsa omplåstrad.

Jfr Predv § 53.

ANM. Man brukar anta att verb som *betyda*, *innebära* är transitiva, dvs. står med objekt, trots att de i en viss betydelse kan sägas vara konverser till *heta* som antas stå med subjektspredikativ:

På engelska betyder "bill" *räkning*. \approx På engelska heter räkning "bill".

§ 28. Objekt gentemot prepositionsfras som adverbial. Det bundna adverbialet är liksom objektet en av verbets bundna bestämningar. Det har ofta samma semantiska relation till verbet som ett objekt kan ha. Den avgörande skillnaden mellan de båda satsledstyperna är strukturell: som objekt räknas endast nominalfraser och andra nominala led medan det bundna adverbialet normalt är en prepositionsfras. (Se också Advl § 19–26.)

Många verb tillåter konstruktion med antingen objekt eller bundet adverbial, ofta dock med en viss betydelseskillnad.¹ Exempel:

äta (upp) en bakelse [objekt] : äta av en bakelse [bundet adverbial]
 söka en sekreterare [objekt] : söka efter en sekreterare [bundet adverbial]
 prata jobb [objekt] : prata om jobb [bundet adverbial]
 samla frimärken [objekt] : samla på frimärken [bundet adverbial]
 flytta borden [objekt] : flytta på borden [bundet adverbial]
 köpa pojken en bil [indirekt objekt + direkt objekt] : köpa en bil till pojken [objekt + bundet adverbial]
 ge barnen tårtan [indirekt objekt + direkt objekt] : ge barnen av tårtan [objekt + bundet adverbial]

Jfr Advl § 36–37, 43–45.

Syntaktiskt står objekten före de bundna adverbialen i verbfrasen:

köpa *en bil* av honom, *köpa av honom *en bil*

De bundna adverbialen kan t.o.m. i stort sett blanda sig med de fria adverbialen:

köpa en bil {av honom i sommar på avbetalning/i sommar av honom på avbetalning/i sommar på avbetalning av honom}

Medan flertalet objekt vid ett verb i aktiv motsvaras av subjekt vid samma verb i passiv gäller motsvarande parafras inte så ofta och inte så naturligt för bundna adverbial (Passiv § 5–6):

A avlyssnade B. \approx B avlyssnades av A.

A lyssnade på B. Jfr: ?B lyssnades på av A.

Oklar är gränsen mellan objekt och bundet adverbial framför allt för led bestående av infinitivfras eller nominal bisats, eftersom preposition i större eller mindre utsträckning kan utelämnas efter vissa verb framför dessa till skillnad från vad som är möjligt framför nominalfras. I de fall då avsaknad av preposition är synonym med närvaro av preposition framför infinitivfras redovisas infinitivfrasen utan preposition i denna grammatik som bundet adverbial.

be ngn (om) att vakta hunden [jfr: be ngn om detta]
 tvinga ngn (till) att vakta hunden [jfr: tvinga ngn till detta]
 sätta ngn (till) att vakta hunden [jfr: sätta ngn till detta]

Se vidare Inffraser § 12–13.

¹ Utbyte av objekt mot bundet adverbial med *på* innebär oftast skifte eller precisering av aktionsart (Adv1 § 44). Utbyte av objekt mot bundet adverbial med *av* kan innebära skifte från helhets- till delreferens (Adv1 § 36).

ANM. Från bundet adverbial skiljs partikeladverbial + objekt. Partikeladverbialet är betonat efter obetonat verb.

₀Ta 'på 'kappan! [verb + partikeladverbial + objekt]
 'Ta ₀på 'kappan! [verb + bundet adverbial]
 ₀Sätt 'på 'barnen 'kappan! [verb + partikeladverbial + indirekt objekt + direkt objekt]
 'Sätt 'barnen ₀på 'bordet. [verb + objekt + bundet adverbial]

§ 29. Objekt gentemot nominalfras som adverbial. Vissa adverbial kan utgöras av nominalfras. Nominalfraser som adverbial skiljer sig från objekten genom sin placering. De står efter objekten i verbfrasen och de kan i vissa fall placeras i mittfältet.

De ska uppvakta *ministern* nästa torsdag. Jfr: *De ska uppvakta nästa torsdag *ministern*.

De ska nästa torsdag uppvakta *ministern*. Jfr: *De ska *ministern* uppvakta nästa torsdag.

De kan förekomma tillsammans med två objekt, så att verbfrasen innehåller tre nominala led:

De skall meddela *ministern resultatet* nästa torsdag.

Ett adverbial kan vidare inte utgöras av en pronominell nominalfras. I stället används t.ex. interrogativa eller definitiva adverb.

Nästa torsdag, {då/*den} ska de åka ner till Stockholm. När ska de uppvakta ministern, sa du? Jfr med objekt: De valde *nästa torsdag*. De ville ha {*den (dagen)*/**då*}. {*Vilken (dag)*/**När*} ville de ha?

En nominalfras som adverbial kan slutligen normalt inte göras till subjekt i motsvarande passiva sats:

*Nästa torsdag skall uppvaktas ministern. Jfr: Ministern skall uppvaktas nästa torsdag.

De adverbial som i vissa fall kan utgöras av nominalfras är framför allt de som anger olika slags mått (varaktighet, sträcka etc.) men också en del som anger tidfästning eller väg, Adv1 § 24, 64.

Gränsfall mellan objekt och adverbial är framför allt följande:¹

1. En nominalfras för väg som samtidigt är namn på en tävling eller en specifik väg (varvid nominalfrasen oftast är definit). Den redovisas i denna grammatik i första hand som adverbial (Adv1 § 24: c) men kan stå som subjekt vid motsvarande verb i passiv.

Hon har sprungit tösamilen. Jfr: Tösamilen sprangs i år av tre tusen flickor i alla åldrar.

Den första kilometern sprang de flesta löparna väldigt försiktigt. Jfr: Den första kilometern sprangs av de flesta löparna väldigt försiktigt.

2. En nominalfras som bestämning till verb som *väga*, *kosta*, *rymma*. Den redovisas i denna grammatik som objekt men erinrar om både adverbial och objekt.

Mössan kostade (henne) 200 kr. Paketet väger mer än tio kilo. Flaskan rymmer 2 dl.

Nominalfras som bestämning till verb av denna typ erinrar om adverbial genom att inte kunna göras till subjekt i passiv sats:

*200 kr kostades av mössan. *Mer än tio kilo vägdes av paketet. *2 dl ryms av flaskan. [Men: 2 dl ryms i flaskan.]

(Jämför dock objekt vid *likna* m.fl. verb som inte heller kan göras till subjekt i passiv sats, Passiv § 4.) Nominalfrasen anger vidare mått, vilket är ovanligt för objekt men vanligt för adverbial.

Nominalfras som bestämning till verb av denna typ har också objektsegenskaper:

a) Den kan utgöras av nominalt pronomen:

500 kr! Kostade mössan *det*? *Vad* vägde paketet? *Vad* rymmer flaskan?

(Verben kan också konstrueras med *mycket*, *lite(t)*, t.ex.: *Så mycket kostar mössan. Hur mycket väger paketet?* *Mycket*, *lite(t)* kan emellertid fungera såväl nominalt som adverbialt (Pron. § 159, 161, Advb § 37) och visar därför inte om verben i fråga konstrueras med nominalt eller adverbialt komplement.)

b) Den följer direkt efter verbet i verbfrasen:

Mössan hade kostat {200 kr i Stockholm /*i Stockholm 200 kr}.

Att delta kommer att kosta {500 kr för studerande /*för studerande 500 kr}.

Arne påstods väga {32 kg numera /*numera 32 kg}.

Flaskan lär rymma {2 dl i vanliga fall /*i vanliga fall 2 dl}.

c) Verben *kosta*, *rymma* kan marginellt ta som objekt en nominalfras som inte är en konventionell måttbeteckning:

Boken har kostat *mycken möda*.

Bilden rymmer *hela mitt liv*.

3. En nominalfras (indefinit, utan kvantitetsattribut) som anger lukt och smak vid verb som *lukta*, *dofta*, *stinka*, *osa*, *smaka*. Den redovisas i denna grammatik som objekt men har både adverbials- och objektsegenskaper.

En nominalfras som bestämning till verb av denna typ erinrar om adverbial genom att inte kunna göras till subjekt i passiv sats:

Potatisen {luktar/smakar} *gammal skjorta*. *Gammal skjorta {luktar/smakas} av potatisen.

Den alternerar vidare med sättsadverbial bestående av adjektivfras i obestämd form neutrum eller adverbfras (AdvI § 55: b):

Skjortan luktar {gammalt/illa}.

(Adjektivfrasen kan här möjligen tolkas som en nominalfras utan substantiviskt huvudord av samma typ som i: *Hon köper alltid gammalt*. Jfr Nomfraser § 26.)

Nominalfras som bestämning till verb av denna typ har också objektsegenskaper:

a) Den kan utgöras av ett nominalt pronomen:

Mögel? Ja, *det* luktar den. *Vad* luktar den?

(Också pronominellt adverb är dock möjligt: Ja, *så* luktar den. *Hur* luktar den?)

b) Den placeras framför klara adverbial:

Det lär lukta *gammal skjorta* {om/av} potatisen. *Det lär lukta av potatisen *gammal skjorta*.

¹ Tidsbestämning till verbet *tillbringa* är objekt. Verbet kan stå i passiv, varvid objektet motsvaras av subjekt.

Han tillbringade *hela fyra dagar* i Paris. Jfr: Hela fyra dagar tillbringades i Paris.

Vid *ta* anger subjektet en aktion och objektet en tidrymd. Ett indirekt objekt kan avse den som utför aktionen. Verbet kan inte stå i passiv.

Resan tog (*mig*) *tre timmar*. Jfr med adverbial: Resan varade (i) *tre timmar*.

I inget av dessa fall kan prepositionen *i* användas. Den pronominella ersättaren är inte {*så/hur*} *länge* utan {*så/hur*} *lång tid*.

18 VERBFRASER: PREDIKATIV

1 Översikt.

Struktur 2–8

2 Översikt. 3 Adjektiv- och participfras. 4 Preposition eller subjunktion med adjektiv- eller participfras. 5 Nominalfras. 6 Preposition eller subjunktion med nominalfras. 7 Lexikaliserad prepositionsfras. 8 Infinitivfras och nominal bisats.

Syntaktisk funktion och distribution 9–15

9 Predikationsbasen: subjekt eller objekt. 10 Bundet och fritt predikativ. 11 Kriterier på bundna predikativ. 12 Grammatisk kongruens med nominalfras vars huvudord är ett substantiv. 13 Semantisk kongruens med nominalfras vars huvudord är ett substantiv. 14 Kongruens med en nominalfras vars huvudord inte är ett substantiv samt kongruens med infinitivfras eller nominal bisats. 15 Predikativ i infinitivfraser och andra satsekvivalenta icke-finita konstruktioner.

Bundna subjektspredikativ 16–31

16 Struktur. 17 Omfattning. 18 Placering.

Verb som konstrueras med bundna subjektspredikativ 19–26

19 Översikt. 20 Kopulaverb: *vara, bli, förbli*. 21 Benämningsverb: *heta, kallas* m.fl. 22 Fenomenverb: *verka, framstå, anses* m.fl. 23 Verb för funktion och lämplighet: *fungera, passa* m.fl. 24 Verb som betecknar position eller rörelse: *stå, gå* m.fl. 25 Verb med resultativ betydelse: *göras, målas, växa, utses* m.fl. 26 *Se ut*. 27 Prosodi. 28 Led som betecknar subjektspredikativets predikationsbas. 29 Predikativ till egentligt subjekt.

Betydelse 30–31

30 Deskriptivt predikativ: karakteriserande eller klassificerande. 31 Identifierande predikativ: *Jag är den nya amanuensen*.

Bundna objektspredikativ 32–45

32 Struktur. 33 Placering.

Verb som konstrueras med bundna objektspredikativ 34–41

34 Översikt. 35 Kausativa verb för förändring: *göra, få* m.fl. 36 Kausativa verb för icke-förändring: *ha, hålla* m.fl. 37 Resultativa verb: *måla, slå* m.fl. 38 Verb som är resultativa bara i konstruktion med predikativ: *springa, äta* m.fl. 39 Funktions-tilldelande verb: *välja, befordra* m.fl. 40 Tanke-, yttrande- och perceptionsverb: *anse, finna* m.fl. 41 Benämningsverb: *kalla, döpa* m.fl.

42 Kongruens. 43 Prosodi. 44 Led som betecknar objektpredikativets predikationsbas. 45 Betydelse.

Fria predikativ 46–52

46 Struktur. 47 Placering. 48 Prosodi. 49 Led som anger det fria predikativets predikationsbas.

Betydelse 50–52

50 Det fria predikativets tid och aktionsart. 51 Tidfastande predikativ.
52 Restriktiva och icke-restriktiva fria predikativ.

Avgränsning mot andra satsled 53–56

53 Predikativ gentemot objekt. 54 Predikativ gentemot subjekt. 55 Predikativ gentemot adverbial. 56 Predikativ gentemot predikativt attribut.

§ 1. Översikt. Predikativet är prototypiskt ett led i verbfrasen som anger vad eller hurdan subjektets eller objektets referent (predikationsbasen) är eller blir:

Peter är *glad*. När blir du *klar*? [Predikationsbasen anges med subjektet.]

Han åt köttet *rått*. Brevet gjorde Peter *glad*. [Predikationsbasen anges med objektet.]

Predikativet kan ange en egenskap som predikationsbasen har, en klass som den tillhör eller en referent som den är identisk med:

Bilen är *7 meter lång*.

Det här är *en sorts snigel*.

Lars var i själva verket *Pers bror*.

Predikativet utgörs i typfallet av en adjektiv-, particip- eller nominalfras. Det kan också bestå av en preposition (*för, till*) eller en subjunktion (*som*) med en sådan fras som rektion.

Peter är {*konstig/förtrollad/ett troll*}.

De valde oss *till marskalkar*.

Hon höll oss *för mycket begåvade*.

Vi betraktade honom *som {genialisk/geni}*.

Predikativet skiljer sig från andra led i verbfrasen framför allt genom att dess adjektiv-, particip- eller nominalfras kongruensböjs med det led som uttrycker predikationsbasen: adjektiv- och participfras kongruensböjs i genus och numerus, nominalfras i numerus.

Per satt *förtrollad* vid trädets fot.

Barnet satt *förtrollat* vid trädets fot.

Flickorna satt *förtrollade* vid trädets fot.

Vi har lådan *till stol*.

Vi har lådorna *till stolar*.

Predikativet är antingen bundet eller fritt, men gränsen mellan bundet och fritt predikativ är ofta vag. Att predikativet är bundet innebär att det är syntaktiskt nödvändigt eller semantiskt nära knutet till verbet.

Bundet predikativ placeras i typfallet omedelbart efter platsen för det sista infinita verbet (subjektspredikativ) eller omedelbart efter objektet (objektspredikativ), dvs. framför slutfältets adverbiala led. Det anger hurdan eller vad predikationsbasen är eller blir.

Karl lär vara {*långhårig/lättretad/civilekonom/en skicklig ryttare*} nu för tiden.

Rolf räknade Carina som {*ouppnåelig/förlorad/sin fästmö*} på den tiden.

Fritt predikativ placeras som fritt adverbial. Det anger hurdan eller vad predikationsbasen är.

Joakim hade vaknat lite senare {*alldeles ensam/småleende/som en ny människa*}.

Han köpte villan {*nyckelfärdig/obesedd/som ersättning*}.

ANM. 1. Bundet predikativ har med ibland något annorlunda avgränsning traditionellt ofta kallats predikatsfyllnad. Bundet subjektspredikativ har då hetat subjektiv predikatsfyllnad och bundet objektspredikativ objektiv predikatsfyllnad. Fritt predikativ har traditionellt vanligen kallats predikativt attribut. I denna grammatik kallas vissa typer av efterställda attribut i nominalfrasen för predikativa attribut, t.ex. *full med skruvar* i *En låda full med skruvar stod på hyllan* (Nomfraser § 53). Detta satsled har vanligen inte någon tydlig beteckning i traditionell grammatik utan brukar redovisas som ett slags attributiv satsförkortning.

ANM. 2. I utbrytningskonstruktion tar *vara* som predikativ ett led vars grammatiska egenskaper tillkommer ett underförstått led i den relativa bisatsen (Bisatser § 38):

Det var mig (som) han älskade [-].

Det var sin fru (som) han älskade [-].

Det är här (som) vi ska bo [-].

Det var i somras (som) hon var här [-].

Också annars kan *vara* i satser med *det* som subjekt ta komplement av samma typ som vid utbrytning. Då kan normalt satsen kompletteras med en relativ bisats till en utbrytningskonstruktion.

– När var hon här? – Det var nog i somras (som hon var här).

ANM. 3. Prepositions- och subjunktionsinledda predikativ uppträder i de flesta avseenden som bundna eller fria adverbial. Att denna grammatik redovisar dem som predikativ beror på kongruensen med det led som betecknar predikationsbasen.

Struktur § 2–8

§ 2. Översikt. Predikativet utgörs vanligen av en adjektivfras, en participfras, en nominalfras eller av en sådan fras som rektion till någon av prepositionerna *för*, *till* eller till subjunktionen *som*. Reglerna för förekomst och val av preposition och subjunktion är olika för olika slag av predikativ.

I typfallet kongruerar predikativets adjektiv-, particip- eller nominalfras i numerus och i förekommande fall genus med det uttryck som anger dess predikationsbas.

Predikativet kan dessutom undantagsvis vara en lexikaliserad prepositionsfras eller adverbfras, t.ex. *i ordning* (§ 7). Det kan också vara en infinitivfras eller en nominal bisats.

ANM. 1. När predikativet är inlett av preposition (*för* eller *till*) eller subjunktion (*som*) är det strukturellt sett en prepositionsfras respektive subjunktionsfras. Den predikativa prepositionsfrasen skiljer sig från andra prepositionsfraser genom att kunna ha inte bara nominalfraser som rektion utan också adjektiv- och participfraser. Såväl prepositionerna som subjunktionen är semantiskt vaga och styrs antingen lexikalt av verbet eller anger att predikativet är fritt (då *som* är den enda möjliga inledaren, § 46).

ANM. 2. En adjektiv- eller participfras som bundet subjektspredikativ kan ha vag omfattning inom verbfrasen, se § 17, Adjfraser § 5.

§ 3. Adjektiv- och participfras. Predikativet kan i sina olika funktioner ha strukturen av en adjektivfras eller en participfras.

1. Adjektivfras.¹

Förödelsen var *stor*. (R)

De stora, vackra rummen i den nya herrgården stod *tomma och tysta, ödsliga*. (R)

Doften av pommestrider från kiosken gjorde henne plötsligt *hungrig* [...] (R)

Nu kunde hon nog egentligen dö *lugn*. (R)

Men åt det för säkerhets skull inte *rätt*. (R)

Adjektivfrasen har lättare att ta olika slags bestämningar när den står predikativt än när den står attributivt eller adverbialt. Om ordningen mellan bestämningarna och huvudordet se Adjfraser § 3.²

Hon var *lite arg på honom för att han hade lurat henne så kapitalt*. (R)

[...] men idag var han på uselt humör och *kort i tonen mot alla*. (R)

Många av dem [...] var *henne överhuvudtaget underlägsna på alla sätt*. (R)

Det stod klart för mig att de stora människorna ändå var *underlägsna träden*, och jag kände en väldig sorg. (R)

En dov melankoli låg *lika påtaglig som det trasiga duntäcket av cigarettök* över dem alla. (R)

Om predikativ bestående av preposition + adjektiv- eller participfras se § 7.

2. Participfras med ett adjektiviskt eller verbalt perfektparticip som huvudord.

a) Exempel där perfektparticipet har övervägande adjektivisk betydelse, dvs. inte väcker någon föreställning om den aktion som lett till tillståndet m.m. (Pcp § 2, 6):

Han gör en intervjuare förtjust och *förtvivlad* på samma gång. (S)

Skräckslagna flyr ungdomarna ut. (S)

Bara det vilda körsbärsträdet i skogen överlevde vintrarna *oskadat* [...] (R)
 Publiken hade aldrig sett henne *så samlad* [...] (S)

När participet har adjektivisk betydelse är participfrasens eventuella bestämningar vanligen av samma slag som adjektivfrasens och grupperas på samma sätt (Pcpfraser § 5):

Isak är *lite sliten*, han har haft ett hårt program och rest mycket. (S)
 Men vi är inte *så prestigebundna att vi inte kan samtala med de intagna om deras problem*, säger han. (S)
 Drängen är den enda som kan stappla in *svårt berusad* på Systemet [...] (R)

b) Exempel där perfektparticipet har övervägande verbal betydelse, dvs. väcker föreställningen om den aktion som lett till tillståndet m.m. (Pcp § 2):

Pojkarna blev *nerslagna och knivhotade* och bestals på 150 kr. (S)
 Betänk att en dimension alltid går *förlorad* vid översättning. (S)
 Trettioförearingen höll yxan *lyftad* beredd att slå [...] (S)
 Han sitter mitt i natten och har vaknat *skrämd* och tänker på den där sommaren [...] (R)

När participet har verbal betydelse är participfrasens eventuella bestämningar vanligen av samma slag som den infinita verbfrasens och grupperas på ungefär samma sätt (Pcpfraser § 4):

[...] när hon [...] blev *erbjuden en post i hans personliga stab*. (S)
 Ja, jag har själv blivit *mobbade av flickor i femman*. (S)
 Då var vi redan *bundna alltför hårt*. [Också: Då var vi redan *alltför hårt bundna*.]
 Och varför har han fått en gata *uppkallad efter sig*. (S)
 En man i 60-årsåldern hittades på måndagskvällen *misshandlad till döds* i sin lägenhet i Nyköping. (S)

Ett verbalt particip kan alltså ha ett eget predikativ som bestämning:

[...] en fullt frisk person som hennes bror blev *förklarad sjuk* [...] (R)
 Han blev *slagen gul och blå*.

3. Participfras med ett adjektiviskt eller verbalt presensparticip som huvudord. Presensparticipens möjlighet att förekomma i bundna predikativ är inskränkt på olika sätt (§ 16 not 1, Pcpfraser § 12).

a) Exempel där presensparticipet har övervägande adjektivisk betydelse, dvs. inte väcker någon föreställning om aktionens slut m.m. (där avledningsstammen ofta inte förekommer som självständigt verb (**motbjuda*, **skrattreta*); Pcp § 2, 28):

Arrangemangen är som alltid *spännande* och färgrika [...] (S)
 Och [somliga] fann vissa detaljer i projektet *skrattretande*. (S)

När participet har adjektivisk betydelse är participfrasens eventuella bestämningar vanligen av samma slag som adjektivfrasens och grupperas på samma sätt (Pcpfraser § 5):

[...] så är det politiskt både svårt och *motbjudande för dem* att säga nej till Ford. (S)
 Höger-vänsterdimensionen visar sig dock i stort sett fortfarande vara *grundläggande för det partipolitiska spelet i riksdagen* [...] (S)
 Men snälle Christer, skulle kärnkraften vara det enda eller ens det viktigaste som gör oss *beroende av teknikerna*? (S)

b) Exempel där presensparticipet har övervägande verbal betydelse, dvs. har samma aktionsart som det verb det är avlett ifrån m.m. (Pcp § 2):

Trots en del svårigheter höll man klubben *flytande* [...] (S)
Gråtande, chockade och panikslagna rusade ungdomarna ut på Kungstorget. (S)
 Hon hade [...] hamnat i Helsingfors där hon i två dygn legat *hulkande* och skamsen på ett hotellrum [...] (R)

När participet har verbal betydelse är participfrasens eventuella bestämningar vanligen av samma slag som den infinita verbfrasens och grupperas på ungefär samma sätt (Pcpfraser § 4):

Det är naturligtvis synnerligen anmärkningsvärt att nämndens ordförande kommer *springande med en sådan obehaglig överraskning* just när bygget ska startas. (S)
 Jag blir *sittande framför teven*. (S)
 Dialogen söker fortfarande sin riktning *spridande en atmosfär av olust och vardagsgnat*. (S)

Ett verbalt particip kan alltså ha ett eget predikativ som bestämning:

Den kvinna som påträffades *liggande illa slagen mitt i körbanan i centrala Örebro på lördagskvällen* [...] var inte någon lockfågel till rånarna. (S)

Om verbförbindelser av typen *komma springande(s)*, se Pcp § 37. Om predikativ bestående av preposition eller subjunktion + adjektiv- eller participfraser se § 4.

¹ Åtskilliga adjektiviska pronomen kan fungera som huvudord i predikativ:

Min cykel är *likadan*. Hon är *sådan hon alltid varit*. *Hurdan* är din nya sekreterare? Han må vara *hurdan som helst*. Där sitter han och tänker, *densamme* som alltid.

Främst som bundna predikativ står de kvantitativa *många, flera, få, mycket, litet, mer, mindre, åtskillig*, det interrogativa *hurdan* samt grundtal (*två* etc.):

De var *våldigt många*.

Främst som fria predikativ står *alla, samtliga, båda, var och en, var för sig*:

Mina bröder har *alla* gått i söndagsskolan.

Ett predikativ som består av ett annat pronomen, t.ex. *ingen, vilken*, kan uppfattas som en nominalfras med elliptiskt huvudord: *Hans funktion är numera ingen* (som ellips av *Hans funktion är numera ingen funktion*). *Vilken är din funktion här?*

Också possessiva pronomen, t.ex. *min*, kan stå ensamma som bundna subjektspredikativ men bara undantagsvis som andra slags predikativ: *Huset är mitt* (eventuellt som ellips av *Huset är mitt hus*). Dessa possessiva pronomen visar alltid grammatisk kongruens och inte semantisk: *Det där statsrådet är (vårt/*vår} och inte {ert/*er}*. Jämför å andra sidan exempel som *{Du/Kalle} är min*, där ett huvudord inte kan tänkas utelämnat genom ellips.

Additivt samordnade grundtal kan användas som fria predikativ för att ange i hur stora grupper predikationsbasen formerar sig: *De gick {en och en/tre och tre}*.

Några adjektiv, t.ex. *uttrycklig*, *befintlig*, kan knappast vara huvudord i adjektivfraser som står predikativt, Adj. § 39.

² För att ange hög grad kan *så* + adjektivfras redupliceras i predikativ funktion (särskilt i texter som vänder sig till barn):

Tallrikarna var *så små, så små*, och trollen var *så stora, så stora*.

§ 4. Preposition eller subjunktion med adjektiv- eller participfras. Prepositionen *för* eller subjunktionen *som* kan tillsammans med en adjektiv- eller participfras fungera som bundet predikativ. Det överordnade verbet avgör om predikativet skall vara oinlett eller ej och om det skall inledas med preposition eller subjunktion.

När min syster var sex år gammal kallade de henne *för egensinnig*. (R)

När man väl tar kravet på planering *för givet*, så blir resultatet ungefär som det liggande UHÄ-förslaget. (S)

Detta har gjort att Goodall och andra schimpansforskare vill ha schimpansen klassad *som utrotningshotad*. (S)

Regeringen i Bonn beskrev det *som upprörande* att östtyska myndigheter inte vidtog några åtgärder. (S)

Som + adjektiv- eller participfras kan också i många fall fungera som fritt predikativ:

Som ung var han anställd på Asea.

§ 5. Nominalfras. En nominalfras som predikativ kan vara indefinit, definit, interrogativ eller (marginellt) relativ.

1. Indefinit nominalfras

a) Indefinit nominalfras som predikativ saknar i singularis oftast obestämd artikel eller annat kvantitetsattribut också vid individuativa substantiv (naken nominalfras; Nomfraser § 30, 112). Predikativet har då normalt klassificerande innebörd (§ 30) och anger för animat predikationsbas ofta nationalitet, ras, yrke eller annan stabil gruppstillhörighet.¹

Han är *{fransman/smålänning/zigenare/lektor/invalid/pianist/frimärkssamlare}*.

Och sen blev du *barnmorska*? (R)

Han var *flitig bibliotekskund*. (R)

Också i pluralis saknar de indefinita nominalfraserna vanligen kvantitetsattribut:

Bagateller blev *världshändelser* och världshändelser blev *bagateller*. (R)

Klädesarbetarna var *fångar, snärjda i garnet de spunnit*. (R)

b) Med obestämd artikel anger nominalfrasen vanligen att predikativet skall uppfattas som mera karakteriserande än klassificerande (§ 30, Nomfraser § 112, Pron. § 173). Om nominalfrasen har en relativ bisats som attribut är obestämd artikel obligatorisk.

Hon skrek att han var *en förrädare* [...] (R)

Du är i själva verket *en sådan där professor*, alltså!

Hon är *en sömmerska som kan det mesta*.

Om nominalfrasen har ett karakteriserande adjektiv som attribut får den därför i singularis vanligen obestämd artikel:

Hon var *en glad flicka* i skolan. (R)

Herr Anatole var *en gammal man*. (R)

I vardagligt talspråk kan också plurala nominalfraser som predikativ inledas av *en* (i formen *ena*), särskilt om satsen har emotiv (bi)betydelse: *Det här var ena goda bullar!* (emotiv artikel; Pron. § 173). Om användning av *en* som ersättning för substantiviskt huvudord i predikativ nominalfras med emotiv artikel se också Nomfraser § 28: *Han var en glad en. De var ena glada ena*.

I ett karakteriserande predikativ är ofta substantivet hyperonymt i förhållande till det uttryck varmed predikationsbasen betecknas, och det blir då adjektivet som kommer att stå för nästan hela den nya informationen (*Lotta var en glad flicka* ≈ *Lotta var glad (av sig)*, *Hjalmar var en gammal man* ≈ *Hjalmar var gammal*). Andra gånger är adjektivet funktionsmodifierande (Adj. § 12), och substantivet anger den klass som referenten skall räknas till för att anses ha egenskapen (*Han är en skicklig violinist* ≈ *Han är skicklig som violinist*).

När en predikativ individuativ nominalfras i singularis är tydligt referentiell tar den obestämd artikel. Detta gäller särskilt när subjektet är *det, detta, det {här/där}*.

Hans lilla fågel är *en undulat*.

Det där är *en biskop från Tyskland*.

c) I icke-affirmativ kontext kan predikativet ta *någon* (Pron. § 182), trots att nominalfrasen i motsvarande affirmativ kontext skulle sakna obestämd artikel (enligt (a) ovan). I stället för *inte någon* kan *ingen* användas.

Jag är *inte någon {prins/bra fiolspelare}*.

Jag är *ingen {prins/bra fiolspelare}*.

När predikativet är tydligt referentiellt (identifierande predikativ, § 31) tar nominalfrasen full uppsättning av attribut: *De där svartklädda lär vara {några/fem} herrar från säkerhetspolisen*.

2. Definit nominalfras

Definit nominalfras används särskilt när predikativet är identifierande, dvs. när satsen säger att predikationsbasen och predikativets referent är en och densamma (identifierande predikativ, § 31):

Jag visste mycket väl vem som var *fotografen*, ty det var jag. (R)

Jag är *Kristina*, *Sveriges drottning*.

Definit nominalfras som identifierande predikativ kan användas för att ange en egenskap som i sammanhanget tillkommer endast predikationsbasen. Typiska framförställda bestämningar i nominalfrasen är possessivattribut, ordinativa pronomen eller adjektiv i superlativ:²

Fabriksarbetarna var *frihetstidens träl*ar. (R)

Carl Michael var *det äldsta av syskonen*.

Därefter hade Johan blivit *den självskrivne ledaren*.

Som definit nominalfras förekommer dessutom *det* med anaforisk syftning på ett tidigare predikativ eller initialt annex:³

Hon är glad, och *det* är jag också.

Glad, *det* har hon inte varit på länge.

Pilot, *det* vill jag inte bli.

Som subjektspredikativ står personliga pronomen i nominativ (när de är klart referentiella): *Det är {jag/*mig}. Jaså, var det {du/*dig}? De enda som får obehag av det är vi (själva).*⁴

I stället för adjektivfras i superlativ används ibland definit nominalfras utan substantiv som huvudord:

I dag var Karl *den snabbaste*. ≈ I dag var Karl snabbast.

Den här brädan är nog *den längsta*. ≈ Den här brädan är nog längst.

Jordgubbar är *det bästa hon vet*.

Denna konstruktion är till skillnad från adjektiviskt predikativ möjlig också när superlativen har absolut betydelse:

Uppgiften är inte *den lättaste*. ≈ Uppgiften är inte särskilt lätt.

3. Interrogativ nominalfras

Vad kan (vid sidan av *hur*dan och i viss utsträckning *hur*) användas som bundet predikativ (särskilt vid verbet *vara*) också när svaret (etc.) förväntas vara en adjektiv- eller participfras:

Vad ska du bli?

Vad var hon om hon inte var glad?

Jag vet inte *vad* jag ska säga att hon var, men glad var hon då inte.

Om det interrogativa uttrycket gäller olika alternativ kan *vilket* stå som predikativ:

Vilket skulle du helst vilja vara, rik eller vacker?

Som fritt predikativ används inte *vad* utan i stället den närmaste adverbialsparafra-
frasen (jfr not 3):

– {När/*Vad/*Som *vad*} var han mycket blyg? – *Som student*.

– {Hur/*Vad} äter du den? – *Rå*.

4. Relativ nominalfras

Som predikativ nominalfras förekommer marginellt de relativa *vilket* eller *vad* (med *allt* som korrelat) med anaforisk syftning på ett tidigare predikativ:

Hon är {frisk/pilot}, *vilket* jag också skulle vilja bli.

Allt *vad* du är vill jag också vara.

¹ Obestämd artikel eller annat kvantitetsattribut i singular nominalfras som predikativ saknas nästan alltid när verb plus predikativ bildar ett mer eller mindre lexikaliserat uttryck, t.ex. *sitta barnvakt, spela pajas, ligga etta*. I sådana uttryck uteblir ofta kongruensen (t.ex. *Vi satt {barnvakt/?barnvakter}*, jfr § 12) och nominalfrasen liknar ett partikeladverbial. Jfr § 16: 2c.

Vid benämningsverb (§ 21, 41), t.ex. *heta, kalla, benämna*, är det bundna predikativet i typfallet ett icke refererande egennamn:

Hej, jag heter *Kalle*.

Numera kallas klubben ofta *Blåvitt*.

I metaspråklig användning kan vid dessa verb vilken ordklass som helst fungera som nominalfras och predikativ: *Den här färgen kallas karmosinröd. Sällan heter "selten" på tyska*.

Egennamn förekommer som predikativ också vid andra verb, men de har då referentiell betydelse (§ 31):

I kväll låtsas vi att jag är *Maria* och du är *Karin*.

² Unik egenskap kan anges också med predikativ som har en annan struktur, t.ex. (indefinit) superlativfras (*hon är äldst av syskonen*, jfr *den äldsta av syskonen*) eller indefinit nominalfras (*hon är självskriven ledare*, jfr *den självskrivna ledaren*).

³ Med anaforisk syftning på ett tidigare predikativ eller annex används ofta inte predikativet *det* utan adverbialt *då, så* etc., särskilt när funktionen är som fritt predikativ. Adverbvalet följer vanligen det slags adverbial som utgör den närmaste parafrasen av predikativet.

Som student, då var han mycket blyg. [≈ när han var student: tidsadverbial]

Äter du den *rå*? Ja, så kan man förstås också äta den. [≈ i rätt skick: sättsadverbial]

⁴ När en nominalfras står som bestämning till *vara* vid utbrytning har den samma kasus som motsvarande underförstådda led i den relativa bisatsen (Bisatser § 38):

Det var *mig* han ville prata med [-].

Optionellt kan också predikativ vid falsk utbrytning ta kasus efter motsvarande underförstådda led i relativsatsen (Bisatser § 43):

Den ende han ville prata med [-] var *mig*.

Personligt pronomen i konstruktion med *själv* står som predikativ i ackusativ:

Du försökte vara *dig själv* på den tiden.

Nominalfraser i genitiv (definita eller indefinita) kan stå som predikativ. De används då för att ange vem predikationsbasen tillhör (Pron. § 24, Subst. § 77):

{Huset/Felet} är {(den gamle) direktörens/Carlssons/hans (eget)}.

ANM. När den predikativa nominalfrasen anger mått, t.ex. *han var femtiotre år, det är fem mil dit, han är en och sjuttio*, kan den ofta anses ha ett elliptiskt adjektiviskt huvudord (t.ex. *femtio-tre år gammal, ?fem mil långt, en och sjuttio lång*).

§ 6. Preposition eller subjunktion med nominalfras. Prepositionerna *för* eller *till* samt subjunktionen *som* kan tillsammans med en nominalfras utgöra bundet predikativ, särskilt objektspredikativ. Valet mellan oinlett och inlett predikativ liksom valet mellan prepositionerna och subjunktionen är då beroende av det överordnade verbet.

Han föredrog att skällas *för bönhas* [...] (R)

De som kom dit först som vuxna kallade den *för by*. (R)

Tänk om hon tar fel nu och håller Kristina *för Brittmarie* och tvärtom? (R)

[...] glimmande eldar, som man också kunde ta *för blodfläckar*. (R)

Kammaren beslöt att *till justitieombudsman och administrativ chef* välja hovrätts-presidenten [...]. (S)

Skidtruppen har en riktig överbefälhavare *till överledare* [...] (S)

[...] det som gjort honom *till vårt lands just nu kanske folkkäraste konstnär* [...] (S)

Hans bilder växer *till åskådliga masscener, som skildrar hela kolonialismens väg*. (S)

De som ansett honom *som fiende*, hade just då innehaft makten. (R)

[...] för vem skulle kunna passa bättre *som fru i huset och på gården* än Liz? (R)

Det var ändå något annat än att se dem *som flintyxor i en museimonter*. (R)

Nominalfras som fritt predikativ konstrueras med subjunktionen *som*:

Som femtonåring bröt han upp från bruket i Småland. (R)

Jag talar till dig *som en mångårig vän till din far*.

Familjen hamnade *som flyktingar* i en liten by i närheten av Lüneburg [...] (R)

§ 7. Lexikaliserad prepositionsfras. Predikativet kan utgöras av en prepositionsfras där rektionens nominalfras inte kongruerar med uttrycket för predikationsbasen som enligt § 12–14. Sådana prepositionsfraser anger en omständighet såsom sätt, rum eller tid men har lexikaliserats med en sorts egenskapsbetydelse.¹ Predikativa prepositionsfraser av denna typ kan stå som bundna bestämmingar vid sådana verb som också kan ta kongruensböjda predikativ (se vidare § 55).² De kan samordnas med kongruensböjda predikativ och efterfrågas med samma interrogativa ord eller åsyftas med samma definitiva pronomen som dessa. Hit hör t.ex. *vid gott mod*.

Han verkar *optimistisk och vid gott mod*.

Optimistisk och vid gott mod, det är han verkligen.

Vidare exempel:

av betydelse, av ekonomisk art, av god familj, av intresse, av principiellt värde, från vettet, i fara, i sin ordning, med barn, på gott humör, till nytta, ngn till {stöd/glädje/åtlöje}, under kontroll, utom fara, utom sig, vid gott mod

Också absolut använda prepositioner kan fungera som predikativ:

vara *av*, bli *utan*, vara *på*, vara *med*

Gränsen mot bundna adverbial är vag, i en del fall också mot partikeladverbial (t.ex. *vara överens*, *komma överens*).³ Se vidare § 55.

¹ Också adverb kan få egenskapsbetydelse och fungera som huvudord i predikativ:

Han är *ner*. ['Han är deprimerad'.]

Han är *alldeles borta* (i praktiska saker). ['Han saknar kunskaper (om praktiska saker)'.]

Det är *inne* att spela teater. ['Det är populärt att spela teater'.]

² Lexikaliserade prepositions- och adverbfraser är som bundna predikativ normalt möjliga bara vid ett mycket begränsat antal verb, vanligast *vara* och *bli* vid subjektspredikativ och *hålla*, *göra* och *få* vid objektspredikativ. Jämför bundna adverbial med liknande betydelse lexikaliserade vid andra verb: *komma i ordning*, *komma på gott humör*, *driva någon från vettet*.

³ Som predikativ uppträder dessutom vissa semantiskt välavgränsade typer av icke-lexikaliserade prepositionsfraser vilka gärna står som bestämning till verbet *vara* (och som prepositionsattribut), t.ex.:

vara utan tak [jfr: ett hus utan tak]

vara av guld [jfr: en ljusstake av guld]

vara {för/emot} ngt [jfr: läkare mot kärnvapen, läkare för fred]

vara (till) att leka med [jfr: en nalle (till) att leka med]

Hit hör också prepositionsfraser med flerordsprepositioner:

vara i besittning av stora rikedomar [jfr: en kvinna i besittning av stora rikedomar]

vara i stånd till allt [jfr: en person i stånd till allt]

§ 8. Infinitivfras och nominal bisats. Predikativ kan utgöras av en infinitivfras eller en nominal bisats i satser där subjektets referent identifieras med predikativets (jfr § 31):

a) infinitivfras

Det skönaste under mörka höstsöndagar är *att läsa tjocka romaner*.

Sedan blev det bara (*till*) *att städa och gå hem*.

b) narrativ bisats

Det värsta är *att han inte kan komma*.

c) interrogativ bisats

Frågan är *om du har tid*.

Problemet är *vad vi skall säga om detta*.

Syntaktisk funktion och distribution §9–15

§ 9. Predikationsbasen: subjekt eller objekt. Predikativets predikationsbas anges normalt med subjektet eller objektet. Predikativ vars predikationsbas anges med subjektet kallas subjektspredikativ och predikativ vars predikationsbas anges med objektet kallas objektspredikativ. Den nominalfras som betecknar predikationsbasen är oftast definit.¹

Den här gången var han *beslutsam*. (R) [subjektspredikativ]

Vansinnet gjorde honom *beslutsam*. (R) [objektspredikativ]

Också egentligt subjekt kan ange subjektspredikativets predikationsbas:

Det blev bara två artiklar *skrivna* under de dagarna.

Det blev inga liljekonvaljer *plockade*. (S)

Det utsågs genast två flickor *till kassörer*.

I satser där objektet betecknar predikativets predikationsbas är det antingen subjektet eller objektet som kontrollerar reflexiv i predikativet (jfr Pron. § 90):

Säkerhetschefen betraktade den vältränade korsikanen *som sin egen livvakt*. [*sin* = säkerhetschefens eller korsikanens]

Om predikationsbasen för predikativ som ingår i infinitivfraser och andra icke-finita konstruktioner se § 15.

¹ Ett fritt predikativ inlett med *som* kan ha en predikationsbas som anges med rektionen i ett bundet adverbial:

Vi {bestämde oss för/vande oss vid} Kalle *som ordförande*.

Semantiskt sett anges predikationsbasen med rektionen i en adverbial *med*-fras i satser där subjektet är ett expletivt *det* (som kontrollerar predikativets kongruensböjning) och där predikativet är värderande:

Det ska bli *gott* med jordgubbar.

Ett objekt som uttryck för predikationsbasen kan vara underförstått i en del mer eller mindre lexikaliserade förbindelser med bundet predikativ, t.ex. *skriva färdigt* (§ 44).

Det förekommer att ett fritt predikativs predikationsbas är uttryckt i satsen eller att dess predikationsbas anges av ett annat satsled än subjekt, egentligt subjekt eller objekt:

Hunnen så långt svalnade min entusiasm något. (S) [Predikativets predikationsbas är talaren som i exemplet anges med *min*.]

Konstruktionen bedöms vanligen som felaktig av språkvårdare. Se vidare § 49.

§ 10. Bundet och fritt predikativ. Predikativerna kan indelas i bundna och fria. Många gånger är gränsen mellan de båda grupperna vag.

Ett bundet predikativ omfattas av verbets valens, dvs. det är syntaktiskt nödvändigt eller semantiskt nära knutet till verbet.

Vid vissa verb, t.ex. *vara, bli, heta*, är det syntaktiskt nödvändigt med ytterligare ett led i verbfrasen (syntaktisk valens). Detta led är vid t.ex. *heta* alltid ett predikativ, vid t.ex. *vara, bli* antingen ett predikativ eller ett adverbial (jfr § 55). Exempel (med predikativ):

Premiärkvällen blev *lugn*. (S)

Han var *expert på europeisk kultur* [...]. (R)

Andra verb, t.ex. *gå, ligga, lysa, komma*, kan förekomma i försvagad betydelse och konstrueras med ett predikativ (eller adverbial) som har ett naturligt betydelsesamband med den aktion verbet anger och vars betydelsefält verbet kan anses väcka en föreställning om, t.ex. *gå hungrig, ligga sjuk, lysa röd, komma springande*. Exempel (med predikativ):

När Robert till sist inte längre orkar sitta *tyst* säger han [...]. (R)

Jag brukar aldrig *gå förklädd*. (R)

Lyktan lyste *blekgul* i dimman.

Åtskilliga av dessa verb kan – med försvagad betydelse – också pseudosamordnas med ett annat verb (t.ex. *ligga och sova, komma och säga*, Samordn. § 17).

Ett fritt predikativ omfattas inte av verbets valens. Det anger en egenskap som föreligger hos predikationsbasen normalt vid tidpunkten för aktionen utan att orsakas av aktionen eller ha ett så naturligt betydelsesamband med den att verbet kan anses väcka någon föreställning om egenskapstypen.

[...] i skymningen följer vi dem ner till bilvägen och vandrar *tysta* tillbaka genom skogen. (R)

Mättnadsprocessen är känd *som fenomen* men oförstådd. (R)

Både subjekts- och objektspredikativ fördelar sig på bundna och fria. Exempelen ovan visar bundna och fria subjektspredikativ. Exempel på bundna objektspredikativ:

Jag har redan ett morgonbesök *inprickat* [...]. (R)

varje försök av myndigheterna att befordra honom *till officer* (R)

Exempel på fria objektspredikativ:

De hade misslyckats med sitt uppdrag: att hitta direktören *död eller levande*. (R)

Kommunen vill också ha 5000 kr *som ersättning för kontroll av exploateringsarbetena*. (S)

En och samma sats kan ha både bundet och ett eller flera fria subjektspredikativ:

Öl är *gott kallt*.

Han blev *påträffad medvetlös*.

Redan som treåring hade hon varit *Lucia* där hemma *klädd i sin mammas t-tröja*.

§ 11. Kriterier på bundna predikativ. Bundna predikativ kan ofta skiljas från fria med ett eller flera fonologiska, syntaktiska eller semantiska kriterier. Gränsen mellan bundna och fria adverbial är inte skarp, och det förekommer att inget av nedanstående kriterier är tillämpbart eller ger tydligt utslag.

a) Det bundna predikativet bildar när det står i slutfältet alltid fonologisk fras med verbet, som är obetonat (utom vid kontrastiv betoning): *Han _oligger 'sjuk*. Jämför fritt predikativ, som kan bilda självständig fonologisk fras: *Han 'ligger _odär 'sjuk*. Detta kriterium är tydligast vid subjektspredikativ och svårare att tillämpa på objektspredikativ, eftersom pragmatiska faktorer där kan ge både verbet och objektet egna betoningar inom frasen.

b) Det bundna predikativet kan splittras: *Det är i influensa han har legat sjuk*. Jämför fritt predikativ, som utgör ett blockled: **Det är i influensa han sjuk har åkt till vårdcentralen*. Nominalfras, adjektivfras eller participfras i bundet predikativ kan stå skild från isolerad preposition eller subjunktion: *Kassör har vi inte valt honom till. Oförsämda betraktar jag dem som*. Jämför fritt predikativ: **Unga kände jag dem som*. Detta kriterium förutsätter att predikativet är konstruerat med bestämning eller är prepositionsinlett.

c) Det oinledda bundna predikativet står i slutfältet framför adverbialen: *Han hade varit sjuk ofta*. Jämför det fria predikativet, som står på adverbial plats: *Han hade ringt sin mor sjuk och eländig*. I de flesta fall är satsschemat inte så utfyllt att det tydligt framgår om predikativet står på verbal/nominal eller adverbial plats. Många adverbial kan dessutom alternativt vara bestämningar i predikativet och då stå framför predikativets huvudord, t.ex. *Han hade varit ofta sjuk*.

d) Det bundna predikativet kan inte stå i satsens mittfält: **Han har sjuk (i influensa) legat hela veckan*. Jämför fritt predikativ: *Han har sjuk och eländig legat till sängs hela veckan*.

Ett bundet predikativ vars predikationsbas anges med objekt eller egentligt subjekt kan dock stå i mittfältet, om det är prepositions- eller subjunktionsinlett: *Man hade till ordförande valt en kvinna. Det hade till ordförande valts en kvinna*. Inte heller ett fritt predikativ kan stå i mittfältet om predikativet är ensamt rema (§ 47: b), t.ex. *Fisken hade {ätits rå/*rå ätits}*, eller om uttrycket för dess predikationsbas står i slutfältet (den normala placeringen av egentliga subjekt och objekt), t.ex. *Vi hade {mött henne i trappan trött av dagens arbete/*trött av dagens arbete mött henne i trappan}*.

e) Det bundna subjektspredikativet kan ibland åsyftas med det anaforiska pronomenet *det* eller efterfrågas med *vad*: – *Sjuk, det vill han inte ligga*. – *Vad ville han inte ligga, sa du?* Jämför med fritt subjektspredikativ: **Sjuk och eländig, det låg han och läste poesi så mycket han kunde*. – *Nu sitter han och arbetar på sitt rum, väldigt entusiastisk*. – **Vad sitter han och arbetar på sitt rum, sa du?*

f) När det bundna subjektspredikativet står som fundament, kan det (utom i finlandsvenskan) inte konstrueras med adjunktionellt *så*: **Sjuk så blev han nästan genast*. Jämför fritt subjektspredikativ, som (i talspråk och ledigt skriftspråk) kan konstrueras med *så*: *Sjuk och eländig så satt han ändå där och försökte arbeta*.

g) När det bundna predikativet konstrueras med ett resultativt verb anger det ett inträdande tillstånd, dvs. vad referenten blir: *Han blev sjuk. Bänken målades grön. Vi målade bänken grön.* Jämför fritt predikativ, som alltid anger vad referenten är: *Han dog utfattig. Fisken åts rå. Vi åt fisken rå.* Detta kriterium är tillämbart endast när verbfrasen har avgränsad aktionsart, vilket innebär att gränssfall mellan bundna och fria predikativ ofta uppträder i verbfraser med oavgränsad aktionsart.

ANM. De fonologiska och syntaktiska kriterierna är lättare att tillämpa på subjektspredikativ än på objektspredikativ. Indelningen av objektspredikativen i bundna och fria kan ses som en analogisk tillämpning av indelningen av subjektspredikativ: om t.ex. *Bänken målades grön* innehåller ett bundet subjektspredikativ och *Fisken åts rå* ett fritt subjektspredikativ, så innehåller *Vi målade bänken grön* analogt ett bundet objektspredikativ och *Vi åt fisken rå* ett fritt objektspredikativ. För restriktiva objektspredikativ blir indelningen tydlig egentligen bara vid avgränsade verb (punkt (g) ovan), där bundna predikativ anger inträdande tillstånd, t.ex. *Vi kokade potatisen mjuk*, och fria predikativ redan existerande tillstånd (resultat), t.ex. *Vi kokade potatisen oskalad*. Jämför också dubbeltydigheter som: *Jag vill ha biffen genomstekt (innan jag tar den ur stekpannan)* (bundet predikativ) och *Jag vill ha biffen genomstekt (när du serverar mig den)* (fritt predikativ).

§ 12. Grammatisk kongruens med nominalfras vars huvudord är ett substantiv. Predikativ som är kongruensböjliga adjektiv- eller participfraser kongruerar i genus och numerus med det led som betecknar predikativets predikationsbas. Kongruensen är en konstitutiv egenskap hos predikativen, och kongruensreglerna gäller såväl för bundna som för fria predikativ.¹

Summan är *förbrukad*.

Kapitalet är *förbrukat*.

Pengarna är *förbrukade*.

Klubben är *enig*.

Facket är *enigt*.

De anställda är *eniga*.

Uppgifterna gjorde den anklagade *förvirrad*.

Uppgifterna gjorde vittnet *förvirrat*.

Uppgifterna gjorde domarna *förvirrade*.

Affären betraktades *som framgångsrik*.

Företaget betraktades *som framgångsrikt*.

Bolagen betraktades *som framgångsrika*.

Planen hölls *för genialisk*.

Förslaget hölls *för genialiskt*.

Hennes idéer hölls *för genialiska*.

Som ung engagerade han sig i nykterhetsrörelsen.

Som unga engagerade de sig i nykterhetsrörelsen.

När predikationsbasen betecknas med en nominalfras där huvudordet och dess framförställda bestämningar anger en kvantitet av något som betecknas med ett efterställt attribut, kan predikativet kongruera med det efterställda attributets rektion i stället för med hela nominalfrasens huvudord:

Hälften av grannarna är *trevliga*.

90 % av potatisen blev *förstörd*.

Adjektiv- och participfraser kongruerar vanligen inte som bundna objektspredikativ när de står före objektet i slutfältet och är på väg att bilda en lexikaliserad förbindelse ihop med verbet (§ 33 not 1), utan står då i neutrum singularis:

göra {?färdig/färdigt/*färdiga} artiklarna [jfr: göra artiklarna färdiga]

skriva {?klar/klart/*klara} kommentarerna [jfr: skriva kommentarerna klara]

slipa {ren/rent/*rena} fönsterbräderna [jfr: slipa fönsterbräderna rena]

släppa {lös/*löst/*lösa} hästarna [jfr: släppa hästarna lösa]

Jämför konstruktioner som de följande där det predikativa participet snarast placeras som ett infinit huvudverb och inte kongruensböjs med det efterföljande uttrycket för predikationsbasen. Konstruktionen bedöms av vissa språkbrukare som icke korrekt i skriftspråk.

Till skrivelsen är fogat en reservation.

Han ville ha hemskickat en lasagne för fem personer.

Vi har fått bekräftat gårdagens tidningsuppgifter.

Han har nog fått sålt sin lägenhet.

Oböjliga adjektiv som endast kan stå predikativt kan knappast skiljas från partikeladverbial, som t.ex. *varse i bli varse ngn* (jfr *känna igen ngn*).

¹ Vissa adjektiv och particip är oböjliga i genus och numerus och kan alltså inte kongruensböjas (Adj. § 57, Pcp § 38: 1). Superlativ böjs som predikativ inte i numerus och genus.

{Den/De} är {*äkta/förtjusande/bättre*}.

{Den/De} är {*bäst/vackrast*}.

Regionalt (i Norrland) kongruensböjs inte predikativ i pluralis: *De blev förvirrad*. En tendens att använda oböjt predikativ också när predikationsbasen är kollektiv och animat är märkbar särskilt i nordsvenskt regionalt språk. Denna form – som överensstämmer med indefinit utrum singularis – används alltså i stället för neutrum singularis (grammatisk kongruens) eller pluralis (semantisk kongruens) som om predikationsbasen vore en animat referent i ental:

[...] ty av allt att döma var Japan *beredd att slåss till det yttersta*. (S)

Men kommuniststyrelsens arbetsutskott är inte *beredd att ta den kostnaden*. (S)

§ 13. Semantisk kongruens med nominalfras vars huvudord är ett substantiv. Semantisk kongruens föreligger när valet av form i predikativet avspeglar vissa referentiella egenskaper hos predikationsbasen.

1. Predikativet är en nominalfras

En nominalfras som predikativ överensstämmer med uttrycket för predikationsbasen i fråga om ental : flertal. Vanligen kongruerar därför predikativets numerus med numerus i predikationsbasens uttryck.

Hans bror är *guldsmed*. Hans bröder är *guldsmeder*.

Hans syster valdes till *suppleant*. Syskonen valdes till *suppleanter*.

Min kollega stod *som reserv*. Mina kolleger stod *som reserver*.

En predikativ nominalfras uppvisar semantisk kongruens också i bl.a. följande fall:

a) När predikationsbasens uttryck har plural form och kollektiv betydelse, kan predikativet vara en singular nominalfras som passar in på predikationsbasens kollektiv:

Dina bröder är *en skön samling*.

Svenskarna är *ett prövat folk*.

Mig och mina medarbetare upplever han *som ett hot*.

Bondeorganisationerna var *motpart* i förhandlingarna.

Omvänt kan predikationsbasens uttryck ha singular form med kollektiv eller generisk betydelse och predikativet kan vara en plural nominalfras som passar in på predikationsbasen:

Min lärare var i själva verket *tre olika personer*.

Det djur du ser på bilden är *renar*. (S)

b) Om predikationsbasen har entalsreferens fastän dess uttryck har plural form står predikativets nominalfras gärna i singularis:

De där byxorna var *mitt favoritplagg*.

Mina nya glasögon är *ett måste* när jag ska läsa.

c) Om predikativet anger en potentiell egenskap som bara kan tillkomma en av predikationsbasens referenter (i taget) står predikativet i singularis fastän predikationsbasen är ett distributivt flertal:

Tolv män och kvinnor vill bli *rektor för högskolan*.

d) I många lexikaliserade förbindelser av verb + predikativ nominalfras (jfr § 24) är predikativets nominalfras oböjd (= singularis):

Min fru satt *barnvakt*.

Mina föräldrar stod *fadder till barnet*.

Hans syster satt *modell* för honom.

Karlarna stod *vakt* utanför huset.

e) Egennamn (som inte kan numerus- eller genusböjas annat än när de är substantiverade) kongruerar inte vid benämningsverb (§ 41):

Syskonen heter *Andersson* allihop.

Däremot kan de kongruera vid andra verb om de används som substantiv (Egenn. § 4):

Bröderna är *riktiga Anders söner* allihop.

2. Predikativet är en adjektiv- eller participfras

En adjektiv- eller participfras kan vara grammatiskt inkongruent med uttrycket för predikationsbasen men i gengäld uppvisa semantisk kongruens i fyra fall:

a) Om predikationsbasens uttryck är grammatiskt singulart men har kollektiv betydelse (särskilt om det refererar till personer) kan predikativet stå i pluralis i ledigt språk. Detta språkbruk brukar inte anses korrekt i neutralt och formellt skriftspråk.

{Personalen/Polisen/Regeringen/Man} var *beredd(a) till eftergifter*.

Väl medvetna om att sammanhållningen och kampandan har ökat ute på skolorna använder sig arbetsgivaren av ett försåtligt vapen för att splittra lärarkåren ... (S)

Dock står predikativet knappast i pluralis när predikationsbasen betecknas med ett uttryck som är eller innehåller *var och en, varje*:

{Var och en/Varje part} var {*beredd/?beredda*} till eftergifter.

b) Om predikationsbasen är en person (eller ett förmänskligt djur) som betecknas med en nominalfras vars substantiviska huvudord har det grammatiska genus neutrum, uppstår för språkbrukaren en konflikt mellan personbetydelsen och det grammatiska genus, eftersom personbeteckningar endast undantagsvis är neutrum. I flertalet fall väljs hellre det semantiskt betingade utrum än det grammatiskt kongruenta neutrum i predikativet, särskilt om predikativet är fritt.

Kanslirådet kände sig *tydligt* {*besvärad/?besvärat*}.

Affärsbiträdet var {*färdig/?färdigt*} för dagen och skulle just läsa.

{*Angelägen/?Angeläget*} att bidra till frågans lösning skrev statsrådet under brevet.

Vid vissa substantiv, t.ex. *vittne, offer, barn*, förekommer både semantisk och grammatisk kongruens, men grammatisk kongruens anses för den korrekta i neutralt och formellt skriftspråk:

Vittnet hade inte blivit {*underrättad/underrättat*} om den ändrade tiden.

Mellanbarnet var visst rätt {*begåvad/begåvat*}.

Offret hade blivit {*misshandlad/misshandlat*} kvällen före.

Om både neutrum och utrum stöter språkkänslan väljs gärna ett uttryck där genus inte behöver anges:

Statsrådet är visst {*ute/?utgången/?utgången*}.

c) Om predikationsbasen betecknas med en indefinit nominalfras, som har en dividuativ eller svagt referentiell betydelse, står predikativet gärna i neutrum även om nominalfrasens huvudord är utrum eller kollektiv plural.¹

Mässing är *dyrt*. [Men: Mässingen är *dyr* nu.]
 Brons är *vackert*.
 Honung är *nyttigt*. [Men: Årets honung är *extra nyttig*.]
 Ärtor är *gott*. [Men: Dina ärtor är *goda*.]
 Pengar är *praktiskt*. [Men: Papperspengarna är *praktiska*.]
 Tidspress kan vara *positivt*.
 Språkinläring är *viktigt*.

Benägenheten att kongruensböja predikativet med indefinit dividuativ nominalfras är större om predikativet avser en fysisk egenskap hos referenten än om det avser en värdering eller funktionsangivelse:

Honung är {*klibbig/klibbigt*}.
 Brons är {*tung/tungt*}.
 Myrsyra är {*?effektiv/effektivt*}.

d) Om predikationsbasen är en aktion som indirekt anges genom en nominalfras vars referent spelar en roll i aktionen (nominal satsförkortning; Flerl. fraser § 10, Nomfraser § 94), kongruensböjs inte predikativet med nominalfrasen utan står i neutrum:

Kostym är alltid {*snyggt/välsett/modernt*}.

Nominalfrasen som indirekt anger hela aktionen kan ofta parafraseras med en sats eller en infinitivfras där nominalfrasen är objekt till ett betydelseuttryck verb som *ha, få, ge* e.d.:

{Kostym/Att ha kostym/Att folk har kostym} är *modernt* igen. Kostym är *modernt* igen att ha.
 {En blomma/Att ge en blomma/Att man ger en blomma} till sin svärmor på hennes namnsdag är säkert *klokt*.
 {En sekreterare till/Att anställa en sekreterare till/Att man anställde en sekreterare till} vore knappast *försvarligt*. En sekreterare till vore knappast *försvarligt* att anställa.

Om kongruensböjning av predikativet vid predikationsbas som anges med samordnade uttryck se Samordn. § 14, 3f.

¹ Nominalfraser som i (c) och (d) kan inte vara korrelerat till subjekt i restriktiv relativsats som har grammatiskt inkongruent predikativ:

sill som är nyttig [restriktiv eller icke-restriktiv relativsats]
 sill som är nyttigt [icke-restriktiv relativsats]

§ 14. Kongruens med en nominalfras vars huvudord inte är ett substantiv samt kongruens med infinitivfras eller nominal bisats. Predikativ vars predikationsbas anges med ett nominalt led vars huvudord inte är ett substantiv kongruerar semantiskt eller grammatiskt med detta på ungefär samma sätt som med en nominalfras vars huvudord är ett substantiv.

a) Om predikationsbasen anges med ett pronomen som böjs i numerus och /el-
ler genus kongruerar predikativet med denna böjning:¹

Vilken är *olämplig*?

Vilket är *olämpligt*?

Vilka är *olämpliga*?

Den är *olämplig*.

Det är *olämpligt*.

De är *olämpliga*.

Predikativet kongruensböjs med subjektet respektive objektet också i de fall då
det bara är ett *det* med allmän syftning på situationen eller ett rent expletivt *det*:

Det blev *väldigt varmt och fuktigt* efter ett par veckor.

Det är *underbart* med ett dopp så här på morgonen.

Hade ni det *skönt* på Lanzarote?

b) Om predikationsbasen anges med ett pronomen som har inherent numerus
och genus kongruerar predikativet med detta numerus och detta genus:²

{Jag/Du/Han/Hon} är *lämplig*.

{Vi/Ni} är *lämpliga*.

Ingenting är *lämpligt*.

Vem är *lämplig*?

Vad är *lämpligt*?

{Jag/Du/Han/Hon} är *tandhygienist*.

{Vi/Ni} är *tandhygienister*.

c) Om predikationsbasen anges med ett egennamn kongruerar predikativet
med dess numerus och genus. Egennamn kan sägas ha inherent genus som dock
är i viss mån kopplat till vilket slags referent egennamnet benämner (Egenn.
§ 15–16):

Luleå är *välplacerat*.

Dalarna är *vackert*.

Kykladerna är *omtyckta* som turistmål.

Volga är ställvis mycket *bred*.

d) Infinitivfraser och nominala bisatser tar predikativ i neutrum (jfr § 13: 2d):³

Att lata sig är *skönt*.

Om han kommer är mig *egalt*.

¹ Med *det*, *detta*, *det här*, *det där* som uttryck för predikationsbasen kan en nominalfras ha nu-
merus oberoende av predikationsbasen:

{Det/Detta/Det här} är *två goda vänner* (till mig).

I en satsförbindelse av typen *det sista (som) jag vill bli* är + predikativ kongruensböjs predika-
tivet med den relativa bisatsens subjekt: *det sista vi vill bli* är {*sentimentala/flygvärdinnor*}. Jäm-

för vid utbrytning av predikativet: *Det är inte {sentimentala/flygvärdinnor} vi vill bli.* Se Bisatser § 38.

² Predikativet kongruerar med det underförstådda andra personens subjekt (singularis *du* eller pluralis *ni*) i direktiva satser:

Var *försiktig*, Kalle!

Var *försiktiga*, Kalle och Lotta!

³ I satser med predikativ där subjektet är korrelerat till ett underförstått led i en infinitivfras (Inffraser § 24) rättar sig predikativet vanligen efter subjektet men kan också stå i neutrum, eftersom också infinitivfrasens aktion kan uppfattas som predikativets predikationsbas:

Den här serien brukar vara *rolig(t)* att läsa [-]. Jfr: Att läsa den här serien brukar vara *roligt*.

Det brukar vara *roligt* att läsa den här serien.

Sådana saker är *{tråkiga/tråkigt}* att prata om [-]. Jfr: Att prata om sådana saker är *tråkigt*.

Det är *tråkigt* att prata om sådana saker.

§ 15. Predikativ i infinitivfraser och andra satsekvivalenta icke-finita konstruktioner. Predikativet kan utom i finita satser ingå i bl.a. infinitivfraser, participfraser och olika slag av tvåledade icke-finita konstruktioner.

a) Infinitivfraser

Subjektspredikativet har samma predikationsbas som infinitivfrasen i dess helhet:

Lisbet bad Stefan vara *tyst*. [Stefan är predikationsbas till (*vara*) *tyst*.]

Lisbet lovade Stefan vara *tyst*. [Lisbet är predikationsbas till (*vara*) *tyst*.]

I vissa fall kan en predikationsbas med generisk referens sakna uttryck:

Att vara *äldre* betyder inte alltid att man är visast [...] (R)

Objektspredikativets predikationsbas är normalt uttryckt med ett objekt i infinitivfrasen. När objektet i vissa konstruktioner är underförstått anges predikationsbasen av ett led i den överordnade satsen. I följande tre exempel är alltså grytorna predikationsbas till *rena*:

Jag bad honom att göra grytorna *rena*.

Han fick ett par grytor att göra [-] *rena*.

De där grytorna är lätta att göra [-] *rena*.

b) Participfraser

Subjektspredikativet har samma predikationsbas som hela participfrasen:

Man upptäckte de båda passagerarna hängande *medvetlösa* över räcket mellan de båda körbanorna.

[...] mina verk skulle inte se ut som de gör om de var gjorda *isolerade från omvärlden*. (S)

c) Olika slag av tvåledade icke-finita konstruktioner (se Flerl. fraser § 2–4, 5, 9, Icke satsf. men. § 39: d)

Predikativets predikationsbas anges vanligen med det första ledet i konstruktionen:

Två flyktingar, varav en {*kurd/svårt skadad*}, har försvunnit.

Med Stina {*som målvakt/fullt återställd*} kommer vi att vinna.

Ylva och Christer *oräknade* var vi 20 stycken.

Min chef, också han {*fotbollsentusiast/fotbollsintresserad*}, satt framför TV:n hela veckan.

Spikskor *förbjudna*.

När det första ledet är det predikativa *själv* betecknas predikationsbasen av ett led i den överordnade satsen:

Min chef, själv {*fotbollsentusiast/fotbollsintresserad*}, satt framför TV:n hela veckan.

Bundna subjektspredikativ §16–31

§ 16. Struktur. För strukturen hos bundna subjektspredikativ gäller särskilt följande (jfr § 2–8):

1. Adjektiv- och participfraser är som bundna subjektspredikativ i allmänhet inledda:¹

Pelle {*var/låg/verkade*} {*svårt sjuk/avsvimmad*}.

Om ett verb i aktiv konstruktion tar objekt + objektspredikativ inlett med *för* eller *som* tar samma verb i passiv konstruktion subjektspredikativ inlett med *för* respektive *som*:²

De {*hölls/blev hållna*} *för* {*ärliga/privilegierade*}. Jfr: Man höll dem *för* {*ärliga/privilegierade*}.

De {*stämplades/blev stämplade*} *som* {*ohederliga/otillbörligt gynnade*}. Jfr: Man stämplade dem *som* {*ohederliga/otillbörligt gynnade*}.

Adjektiv- och participfraserna inleds också med *som* vid verbet *framstå* och med *som* eller *för* vid verbet *gälla*:³

Han framstod *som* {*enväldig/uttråkad*}.

Han gäller {*som/för*} {*oduglig/missanpassad*}.

Prepositionen eller subjunktionen kan stå isolerad:

Ohederlig {*stämplades/framstod*} han aldrig *som*.

När en predikativ adjektivfras i superlativ anger en jämförelse där förgrundskomparanden inte är frasens predikationsbas inleds predikativet optionellt med *som* (jfr Adj. § 46, Subjnfraser § 17: d):

Han var (*som*) *snabbast* för fem år sedan. Jfr: Han var snabbare för fem år sedan än före och efter denna tidpunkt.

2. Nominalfraser fungerar som bundna subjektspredikativ utan eller med preposition eller subjunktion, huvudsakligen beroende på det överordnade verbet.

Utan preposition används nominalfrasen som bundet subjektspredikativ i följande fall (jfr §19):

a) Allmänt vid verben *vara*, *bli*, *förbli*, samt verb som *spela*, *agera*:⁴

Daniel {var/blev/förblev} {kantor/en stackare}.

Han spelade som vanligt (en) hjälplös äkta man.

b) Vid benämningsverb som *heta*, *betyda*, *benämnas* och optionellt *kallas*, där nominalfrasen är icke-referentiell:

Hon {hette/kallades (för)} Johanna.

c) I lexikaliserade förbindelser med verb som betecknar position eller rörelse, t.ex. *stå*, *gå* (även *leva*):

Du ligger *etta*.

Han går *vakt*.

d) *Det*, *vilket* med anaforisk syftning på tidigare predikativ också vid verb som eljest konstrueras med oinledd adjektiv- eller participfras:

Jag vet inte om han är så skicklig, men *det* verkar han i alla fall.

Skicklig, *det* är han då verkligen.

De vill inte medge att han är kompetent, *vilket* han faktiskt har blivit under de sista åren.

Också det interrogativa *vad* används som bundet predikativ:

Du vet kanske inte om han är skicklig, men *vad* verkar han?

– Du vet väl att hon tävlade igen. – *Vad* {blev/kom} hon. – Etta.

Med preposition eller subjunktion används nominalfrasen som bundet predikativ framför allt i passiv konstruktion vid verb som i aktiv konstruktion tar objekt + bundet objektspredikativ med *till*, *för* respektive *som*:

Hon {valdes/blev vald} *till ordförande*. Jfr: Man valde henne till ordförande.

Han {ansågs/blev ansedd} *för en usling*. Jfr: Man ansåg honom för en usling.

De {stämplades/blev stämplade} *som brottslingar*. Jfr: Man stämplade dem som brottslingar.

Som + nominalfras fungerar som bundet predikativ också vid verb som *framstå*, *framträda*, *uppträda*, *passa* samt vid verb för position och rörelse när dessa inte bildar lexikaliserade förbindelser med predikativet:

Han {framstod/framträdde} *som segrare*.

Du står *som första namn på listan*.

Prepositionen eller subjunktionen kan stå isolerad:

Kassör valdes hon aldrig till.

Ordningsman passade han som.

Om predikativets konstruktion vid *se ut* se § 26.

¹ Presensparticip som är huvudord i bundna predikativ har vanligen adjektivisk betydelse (t.ex. *rasande*, *kränkande*; Pcp § 28). I stället för predikativ med verbalt presensparticip väljs i de flesta fall andra konstruktioner.

Hon verkar *grubblande*. [Participet är adjektiviskt.]

*Hon är *grubblande*. [Participet är verbalt.]

?Hon verkar *läsande*. Jfr: Hon verkar läsa.

*Hon är *läsande*. Jfr: Hon läser.

?Hon sitter *läsande*. Jfr: Hon sitter och läser.

Några verbala presensparticip vars verbstam har oavgränsad aktionsart och anger position eller rörelse står dock som bundna subjektspredikativ, med verbet (*för*)bli respektive *komma* (Pcp § 37):

Skrivelsen hade blivit *liggande*.

Per blev {*stående/sittande*} utan att företa sig någonting.

Kalle kom {*springande/gående/krypande/åkande/cyklande*}.

² *Anse* konstrueras passivt, liksom aktivt, med *för* eller *som*, med oinlett predikativ eller med *vara* plus oinlett predikativ: *De ansågs {för/som/Ø/vara} {ärliga/privilegierade}*. Jfr *Man ansåg dem {för/som/Ø/vara} {ärliga/privilegierade}*. Vid perfektparticip, t.ex. vid perifrastisk passiv, måste predikativet däremot vara prepositionsinlett: *De blev ansedda {för/som/*Ø/*vara} {ärliga/privilegierade}*.

Säge- och tänkeverb (utom *anse*) som aktivt konstrueras med objekt + nexusinfinitiv konstrueras passivt (t.ex. *påstås*, *tros*) normalt inte direkt med adjektivfras som bundet subjektspredikativ utan med nexusinfinitiv med *vara* som i sin tur kan ha adjektivfras som predikativ:

Han {*påstås/tros*} {*vara/*Ø*} *alltför gammal för jobbet*.

Också om predikativet är en participfras konstrueras dessa verb vanligen med *vara*, men under stilistiska och semantiska betingelser som är föga utforskade kan *vara* utelämnas:

Han {*påstås/tros*} (*vara*) *försvunnen*.

³ Regionalt (nordsvenska) används *som*-inledd adjektiv- eller participfras som predikativ för att ange en karakteristik som är ungefärlig och som innebär en viss reservation från tälarens sida: *Han var som sjuk*.

⁴ Verb som *verka*, *förefalla* och andra med likartade betydelser (§ 22) konstrueras normalt inte direkt med nominalfras som bundet subjektspredikativ utan med infinitiven *vara* som i sin tur kan ha nominalfras som predikativ:

Han {*verkar/förefaller*} {*vara/ha varit/*Ø*} *vaktmästare*.

Likaså passivt konstruerade verb som *påstås*, *tros*, vilka aktivt konstrueras med objekt + nexusinfinitiv (§ 22 not 1):

Han {*påstås/tros*} {*vara/*Ø*} *vaktmästare*.

§ 17. Omfattning. En adjektiv- eller participfras som bundet subjektspredikativ kan ha vag omfattning inom verbfrasen (Adjfraser § 5, Pcpfraser § 3). Ett efterställt fritt adverbial (inklusive sättsadverbial) kan uppfattas antingen som bestämning i adjektiv- eller participfrasen, dvs. i predikativet, eller som ett led direkt i verbfrasen.

Du skall vara *glad och god varje dag*. [*varje dag* adverbial i predikativet eller i verbfrasen]

Elsa är *lik sin mor till sättet*. [*till sättet* adverbial i predikativet eller i verbfrasen]

Jonas kom *springande mot oss*. [*mot oss* adverbial i predikativet eller i verbfrasen]

§ 18. Placering. Ett bundet subjektspredikativ placeras normalt omedelbart efter platsen för det sista infinita verbet, dvs. före eventuella slutfältsadverbial. Det samförekommer inte med objekt till det överordnade verbet och kan därför också sägas stå på objektsplatsen.¹

Nisse tänker bli *färdig svetsare* inom ett halvår.

Då hade han ju legat *sjuk* i flera dagar.

Han hade alltid varit *avundsjuk på henne*.

Sedan ville han alltid vara *lik sin bror*.

Bundet subjektspredikativ kan också stå som satsbas (fundament, interrogativ satsbas etc.).² Det är inget fullständigt blockled, utan huvudord och vissa bestämningar (se vidare Adjfraser § 60) kan skiljas åt, både så att huvudordet står som satsbas och bestämmningarna på slutfältsplats och tvärtom. Jämför dock att predikativets omfattning kan vara oklar, § 17.

Sjuk hade han legat i flera dagar.

Avundsjuk på henne hade han alltid varit.

Svetsare på heltid tänker han väl inte bli.

Hurdan hade han varit tidigare?

Vad tänker han bli?

Avundsjuk hade han alltid varit *på henne*.

Svetsare tänker han bli *på heltid*.

Hurdan hade han varit *mot henne*?

Vad tänker han bli *på heltid*?

På henne hade han alltid varit *avundsjuk*.

Henne hade han alltid varit *avundsjuk på*.

Vem hade han varit *avundsjuk på*?

Den inledande prepositionen eller subjunktionen kan stå isolerad i verbfrasen:

Ordförande valdes Kennet Svensson *till*.

Apatisk har han aldrig uppfattats *som*.

Däremot kan det bundna subjektspredikativet inte stå i mittfältet:

*Då hade han *sjuk* legat i flera dagar.

*Nisse tänker *svetsare* bli.

¹ Predikativ som har strukturen av adjektiv- eller participfraser kan ha egna objekt (Adjfraser § 22), t.ex. *Hon är lik sin far. Hon var skyldig sin mor tusen kronor. Hon blev erbjuden anställning.* Dessa objekt kan stå skilda från sina huvudord när predikativet är bundet, t.ex. *Sin far är hon lik.*

² I många fall är det svårt att placera predikativets huvudord med framförställda bestämningar som satsbas och de efterställda bestämningarna i slutfältet, om inte speciella omständigheter föreligger (Adjfraser § 60). Särskilt om predikativet har ett objekt som bestämning står ogärna huvudordet som satsbas med objektet i slutfältet.

**Riktigt lik* ville han gärna vara *sin bror*.

Jämför motsvarande restriktion mot att skilja verb och objekt (**Liknade gjorde han knappast sin bror*).

Det bundna predikativet kan också ingå i en verbfras som fundament (jfr Satsbaser § 2):

Legat *sjuk* hade han i flera dagar.

Legat *sjuk i flera dagar* hade han.

Predikativet kan fungera som initialt annex (dislokation; Annex § 2–9):

Sjuk, det hade han aldrig varit.

Svetsare, det tänkte han bli.

Likaså enbart predikativets huvudord eller enbart ett nominalt led i dess bestämningar:

Avundsjuk, det var han visst inte *på henne*.

Sin bror, honom ville han vara *lik*.

System, henne var han däremot bara *avundsjuk på*.

Predikativets bestämningar kan postponeras:

Han kommer att bli *avundsjuk* omedelbart *på dem som får mer än han*.

ANM. Om predikativet när predikationsbasen anges med egentligt subjekt se § 29. Om ordföljden vid *se ut* se § 26.

Verb som konstrueras med bundna subjektspredikativ § 19–26

§ 19. Översikt. Bundet subjektspredikativ förekommer vanligen vid ett litet antal verb i aktiv konstruktion. Dessutom förekommer subjektspredikativ vid ett större antal verb i passiv konstruktion inklusive perifrastisk passiv. Till de senare verben hör flertalet av de verb som i aktiv kan konstrueras med objekt och bundet objektspredikativ (§ 34–41).

Verben fördelar sig på följande betydelser:

a) Kopulaverb, som huvudsakligen anger tempus och aktionsart: *vara, bli, förbli*.¹

b) Benämningsverb, som anger att predikativet skall uppfattas metaspråkligt: *heta* samt några verb i passiv konstruktion, t.ex. *kallas, benämnas, döpas*.

c) Fenomenverb, som anger att referenten ger intryck av att ha egenskapen eller uppges ha den, t.ex. *verka* 'tyckas', *se ut, förefalla, låta* 'verka (av ljudet av döma)', *framstå, framträda, uppträda, spela, agera, låtsas, tyckas* samt verb i passiv konstruktion som t.ex. *anses, hållas*.

d) Verb som betecknar funktion eller lämplighet: *fungera, verka* 'fungera', *passa* m.fl.²

e) Verb som betecknar position eller rörelse: *stå, sitta, ligga, hänga, gå, komma*. Även *leva, bo* med besläktad betydelse.

f) Verb med resultativ betydelse, mest verb i passiv konstruktion, t.ex. *göras, målas, tvättas, förklaras*, men också enstaka verb i aktiv konstruktion, t.ex. *växa (till), stelna (till)*. Också sådana som anger förhållande av förändring, t.ex. *hållas* (jfr § 36).

¹ I ålderdomlig stil förekommer *varda* 'bli' som tar subjektspredikativ. Dess preteritumform *vart* är också vanlig regionalt i talspråk och ledigt skriftspråk (centralsvenskt, nordsvenskt, finlandssvenskt).

² Samma betydelser som under (c) och (d) anges av reflexiva verbförbindelser som *visa sig, lämpa sig*, där predikativet syntaktiskt kan ses som objektspredikativ. Det något ålderdomliga *te sig* är obligatoriskt reflexivt och har obligatoriskt ytterligare ett led i verbfrasen, vanligen ett predikativ, t.ex. *te sig underlig*.

§ 20. Kopulaverb: *vara, bli, förbli*. Kopulaverben *vara, bli, förbli* som konstrueras med bundet subjektspredikativ intar en särställning, eftersom de har en så tunn egenbetydelse att de inte kan sägas ange mera än aktionsart och – om tempusböjningen medräknas – tid. Vid kopulaverben är det bundna subjektspredikativet syntaktiskt nödvändigt, om inte verbet i stället har ett bundet adverbial som bestämning.¹

a) *Vara* tar som predikativ en adjektivfras, en adjektivisk participfras eller en nominalfras. *Vara* anger att predikativets tillstånd pågår vid den tid då verbfrasens aktion äger rum.

Blomman är *vissen*.

Flickorna kan nog *vara intresserade*.

Axel har varit *en bra trumpetare* i sina dagar.

Vara kan också tillsammans med verbalt perfektparticip med transitivt verb som stam i participet användas som perifrastisk passiv (Passiv § 25). Verbfrasen har då oavgränsad aktionsart: om participets verbstam anger en resultativ aktion, avses det tillstånd som denna aktion leder fram till; om participets verbstam anger en icke-resultativ aktion, avses det tillstånd som denna aktion innebär:

Inbrottstjuven var *avslöjad*. ≈ Inbrottstjuven hade avslöjats.

Anna var *älskad av alla*. ≈ Anna älskades av alla.

Vara tillsammans med verbalt perfektparticip, vars stam är ett intransitivt verb med avgränsad resultativ aktionsart, kan i vissa fall användas synonymt med *ha* +

supinum av verbet (Pcp § 4: b, Tempus § 20 Anm.):

Paul var *försvunnen*. ≈ Paul hade försvunnit.

Hon är alldeles nyss *hemkommen*. ≈ Hon har alldeles nyss kommit hem.

Vara kan inte konstrueras med verbalt presensparticip:

*När jag kom in var han *läsande*.

b) *Bli* tar som predikativ vanligen en adjektivfras, en adjektivisk participfras eller en nominalfras. *Bli* anger då att predikativets tillstånd inträder, dvs. hela verbfrasen har avgränsad aktionsart.

Min bror blev { *frisk/intresserad/polischef* }.

Bli kan också ta ett verbalt presensparticip, vars stam är ett intransitivt befintlighetsverb, som predikativ. Oftast säger talaren med verbfrasen att participets redan inträdda tillstånd fortsätter utan att avbrytas. Någon gång är dock också här verbfrasens aktionsart avgränsad, dvs. participets tillstånd inträder (jfr Pcp § 37).

Hon satte sig i soffan. Där blev hon *sittande* i två timmar. [blev sittande ≈ förblev sittande]

Hon gick energiskt mot skogen. Plötsligt blev hon *stående*. [blev stående ≈ hejdade sig]

Bli tillsammans med verbalt perfektparticip, vars stam är ett transitivt verb vanligtvis med avgränsad aktionsart, används som perifrastisk passiv (Passiv § 24). Verbfrasen har vanligen samma aktionsart som motsvarande passivkonstruktion med *s*-form av verbet.

Stammen blev *knäckt av all snön*. ≈ Stammen knäcktes av all snön.

Svensson blev *hemligt övervakad av säkerhetspolisen* i flera år. ≈ Svensson övervakades hemligt av säkerhetspolisen i flera år.

Bli tar vanligen predikativ utan preposition men kan marginellt konstrueras med *till* + nominalfras:

Det ville inte bli *till något*.

c) *Förbli* med predikativ anger att ett redan inträtt tillstånd fortsätter, dvs. inte avbryts. Verbfrasen har alltså oavgränsad aktionsart.

Han förblev { *frisk/tulltjänsteman* } till pensionen.

Boken förblev *oläst* i många år.

Predikativet kan vara ett verbalt presensparticip (normalt bara med verbstam som anger befintlighet):

Han förblev { *sittande*/**läsande* }.

¹ Marginellt kan verbet *vara* användas utan predikativ i betydelsen 'existera':

Jag tänker, alltså är jag.

§ 21. Benämningsverb: *heta, kallas* m.fl. Att predikativet skall uppfattas metaspråkligt anges av *heta* samt av några verb i passiv konstruktion, t.ex. *kallas* (med optionellt *för*), *benämnas*, *döpas* (med obligatoriskt *till*). Predikativet är alltså icke-referentiellt och utgörs vanligen av en nominalfras, ofta ett egennamn.¹

Vid benämningsverben (utom *döpa*) är det bundna predikativet syntaktiskt nödvändigt.

Heta konstrueras direkt med oinlett predikativ:

Jag heter *Caroline*. Vad heter du?

"Goddag" heter "*merhaba*" på turkiska.

Vid benämningsverb i passiv konstruktion har subjektspredikativet samma struktur som objektspredikativet vid motsvarande verb i aktiv konstruktion (§ 41):

De kallas (*för*) *enzymer*.

Han är döpt *till Karl* men *det* kallas han inte *för*.

Av benämningsverben har *heta* alltid och *kallas*, *benämnas*, *betecknas* vanligen oavgränsad aktionsart. Avgränsad aktionsart har alltid *döpa*, dvs. dess predikativ anger ett inträdande tillstånd.

¹ Benämningsverben kan metaforiskt användas som kopula- eller fenomenverb, dvs. talar man menar att predikationsbasen har en viss egenskap snarare än en visst namn:

På den tiden fanns det ingenting som hette *stress*.

Det här vädret kunde verkligen kallas (*för*) *blåsig*.

ANM. Nominalfras som bestämning till *betyda*, *beteckna*, *ange* m.fl. (som är konverser till *heta*) redovisas i denna grammatik som objekt (Obj. § 27: b):

"Merhaba" betyder *goddag*.

"Vagnar" betyder i denna text *bilar*.

§ 22. Fenomenverb: *verka, framstå, anses* m.fl. Ett antal verb anger att en icke-agentiv predikationsbas ger intryck av att ha den egenskap som predikativet betecknar eller att predikationsbasen uppges ha egenskapen, medan det lämnas öppet om egenskapen faktiskt föreligger, t.ex. *verka* 'tyckas', *se ut*, *förefalla*, *låta* 'verka (av ljudet av döma)', *lysa*, *framstå*, *framträda*, *gälla*, samt verb i passiv konstruktion, t.ex. *anses*, *hållas*, *räknas*. Andra verb anger att en agentiv predikationsbas medvetet försöker ge ett visst intryck: *agera*, *spela*, *lätsas*, *uppträda*. Dessa verb kunde också föras till verben som anger funktion, § 23.

Vid flera av dessa verb är det bundna predikativet syntaktiskt nödvändigt, aningen överhuvudtaget, t.ex. vid *förefalla*, eller om verbet har betydelse som 'ge intryck av', 'uppges' eller liknande, t.ex. *verka* 'tyckas'.

Predikativ nominal-, adjektiv- eller participfras utan inledande preposition eller subjunktion står vid bl.a. *spela*, *agera*, *leka*:

Han {spelade/agerade} {glad/bedragen/(en) hjälplös äkta man}.

Oinlett predikativ förekommer även i lexikaliserade uttryck, t.ex. *spela pajas, leka tjuv och polis*.

Predikativ adjektiv- eller participfras utan inledande preposition eller subjunktion står vid bl.a. *låta, lysa, verka, förefalla, låtsas, anses*:¹

Han lät {glad/nedstämd}.

Stugan lyste röd.

Han {verkar/förefaller/anses} {gammal/utsliten}.

Med *som*-fras konstrueras bl.a. *framstå, framträda, uppträda, räknas* samt *gälla* (som alternativt konstrueras med *för*-inlett predikativ):

Han {framstod/framträdde/uppträdde/räknades} *som segrare*.

Han framstod {som/*Ø} {olycklig/uttråkad}.

Ja, han ville gälla *som flicktjusare*. (R)

Med *för*-fras konstrueras bl.a. *hållas* och optionellt *gälla* (som alternativt konstrueras med *som*-inlett predikativ):

Han hålls *för* {oduglig/missanpassad/en stackare}.

Trots att han även under sina mest megalomaniska perioder gärna ville gälla *för "radikal"* [...] (R)

[...] en rödrutig handduk, som kunde gälla *för duk*. (R)

De flesta fenomenverben har oavgränsad aktionsart.

Om konstruktion vid *se ut se* § 26.

¹ Flera av dessa verb, t.ex. *verka, förefalla, låtsas, anses*, konstrueras antingen med bundet predikativ eller med infinitivfras. Om infinitivfrasen består av *vara* + predikativ är den liktydig med ensamt predikativ vid samma verb.

Han {verkar/förefaller/anses} (vara) {gammal/utsliten}.

Förefalla har optionellt *att före vara*, t.ex. *förefaller ((att) vara) gammal*.

När predikativet är en nominalfras är konstruktion med infinitivfras det enda möjliga alternativet vid dessa verb:

Han {verkar/förefaller/påstås} {vara/ha varit} *vaktmästare*.

*Han {verkar/förefaller/påstås} (som) *vaktmästare*.

Satsen *Han verkar som vaktmästare* är grammatisk om *verka* har betydelsen 'vara verksam' (verb för funktion och lämplighet, § 23).

De flesta tanke- och yttrandeverb i passiv konstruktion som *tyckas, påstås, tros, antas, förklaras, rapporteras*, vilka i aktiv konstruktion tar objekt + nexusinfinitiv (Inffraser § 9: b), konstrueras normalt inte direkt med subjektspredikativ. För att ange motsvarande betydelse används nexusinfinitiv bestående av *vara* + predikativ.

Han {tycks/påstås/rapporteras} *vara {spion/för gammal}*.

Om predikativet är en participfras kan dock *vara* utelämnas, under vissa betingelser som är föga utforskade, och då kan verbet ses som konstruerat direkt med subjektspredikativ:

Han {tycks/påstås/rapporteras} (vara) *försvunnen*.

§ 23. Verb för funktion och lämplighet: *fungera, passa* m.fl. Verb som *fungera, verka* 'fungera', *arbeta, vikariera, passa, duga* konstrueras med predikativ inlett med *som*.¹ Predikativets rektion är vanligen en naken nominalfras.

Substanten {fungerar/verkar} *som motgift*.

Hon {arbetar/vikarierar} *som lärare*.

Passa och *duga* konstrueras alternativt med *till*:

Du passar {*som/till*} *sekreterare*.

En tallrik filmjolk fick duga {*som/till*} *lunch*.

Käppen dög {*som/till*} *skافت på borsten*.

Verben har oavgränsad aktionsart. Vid dessa verb är gränsen mot fritt predikativ ofta vag.

¹ Också adjektiv som anger lämplighet kan ta predikativ:

De blir {bra/lämpliga} *som chefer på mellannivå*.

ANM. Jämför användning av *som*-fras som attribut vid vissa relationella substantiv: *filmens {funktion/uppgift} som glädjespridare* (Nomfraser § 58 not 1).

§ 24. Verb som betecknar position eller rörelse: *stå, gå* m.fl. Några vanliga verb med betydelse av position eller rörelse, främst *stå, sitta, ligga, hänga, gå, komma*, konstrueras med bundet subjektspredikativ. Till positionsverben ansluter sig *leva* och *bo*. Verben har med denna konstruktion mestadels oavgränsad aktionsart.

Predikativet anger en temporär (icke-stabil) egenskap, t.ex. *sitta överksam, gå sysslös, leva ensam* men **sitta gammal, *leva magerlagd*. Vanligen har det bundna predikativet dessutom ett naturligt samband med den position eller rörelse som verbet anger (semantisk valens): *stå handfallen, sitta överksam, ligga sjuk, hänga kvarglömd, gå sysslös, leva ensam, bo inackorderad*.¹ Däremot knappast **stå glad, *sitta lämplig, *ligga nyexaminerad, *gå överlägsen* med bundet predikativ. Jämför samma verb i pseudo-samordning (t.ex. *sitta och läsa*, Samordn. § 18–19).

Betydelsen av position eller rörelse hos verbet är försvagad när det konstrueras med bundet predikativ. Men om inte förbindelsen verb + predikativ är starkt lexikaliserad gäller ändå verbets betydelse om predikationsbasen, dvs. även om man med satsen *Pelle ligger sjuk* framför allt vill säga att Pelle är sjuk så är det ändå nödvändigt att Pelle också ligger för att påståendet skall vara sant. Jämför också här pseudosamordning.²

Vid stark lexikalisering är verbets betydelse så förbleknad att verbets grundbetydelse inte behöver gälla om predikationsbasen, dvs. verbet får då en betydelse som erinrar om kopulaverbens:

sitta anhängen, sitta anklagad, sitta fången, ligga inkallad, ligga öde, ligga öppen, stå beredd, stå främmande (för), stå fri, stå ensam, gå arbetslös, gå förlorad

Verben konstrueras med adjektiv- och participfraser:

Hon {stod/satt/låg} {ensam/övergiven}.

Han sitter alltid böjd över läxorna.

{Stå/Sitt} rak i ryggen!

Pionen stod ståtlig mitt i gräset.

Där låg de utbredda.

Komma förekommer bara när predikativet är ett verbalt presensparticip, framför allt när participet betecknar rörelse, t.ex. *komma springande* (Pcp § 37).

Med oinledd nominalfras som predikativ konstrueras verben bara i vissa mer eller mindre lexikaliserade förbindelser, t.ex. *sitta modell, sitta domare, sitta (som) ordförande, stå brud, stå staty, stå vakt, ligga etta, gå brandvakt, leva rövare*. Eljest konstrueras de med nominalfras inledd med *som*.

Du står som {reserv/huvudarvinge}.

Jag gick länge som vikarie.

Han bor som hyresgäst.

¹ Verbet *bo* har alltid en obligatorisk bunden bestämning, som kan vara av olika slag: ett rumsadverbial (*bo i Stockholm*), ett sättsadverbial (*bo naturskönt*) eller ett predikativ (*bo som hyresgäst*).

Gå kan ha avgränsad aktionsart och konstrueras med bundet subjektspredikativ i vissa lexikaliserade förbindelser (mest med verbala perfektparticip), t.ex. *gå förlorad, gå förlustig*. Eljest förekommer inte avgränsade rörelseverb vid bundna predikativ: till *bli sjuk* finns inget alternativ **falla sjuk, *komma sjuk* eller liknande.

² Agensföreställningen vid animata subjekt är vanligen försvagad vid dessa verb när de konstrueras med bundet predikativ. Jfr *Pelle låg hela dagen* (vanligen med viss agensföreställning) och *Pelle låg febersjuk hela dagen* (vanligen utan tydlig agensföreställning).

§ 25. Verb med resultativ betydelse: göras, målas, växa, utses m.fl. Vissa verb anger att aktionen leder till den egenskap hos subjektsreferenten som predikativet betecknar. Hit hör t.ex. *växa, stelna* samt många verb i passiv konstruktion (som i aktiv konstruktion ofta tar objekt + objektspredikativ, jfr § 34), t.ex. *göras, förvandlas, målas, tvättas, väljas, utses*. Hit kan räknas också sådana verb som anger förhindrande av förändring, t.ex. *hållas, behållas*.

Många av verben konstrueras bara med nominalfras inledd med *till*, andra med oinledd adjektiv- eller participfras och åter andra på båda sätten. Se närmare § 37 i tillämpliga delar.

Med adjektiv- eller participfras, t.ex.:

göras fin, målas grön, tvättas ren, hållas kall, behållas ograverad

Hon måste frotteras varm och skakade ändå. (R)

Skeden gjordes {färdig/till en slangbåge}.

Med *till*, *som* + nominalfras, t.ex.:

göras till serafimerriddare, {väljas/utses/upphöjas} till kung, förvandlas till skrot, stelna till kristaller, växa till ett medelstort företag, hållas som huskatt, behållas som minne

[...] pupillerna stelnade *till orörliga punkter av mörker*. (R)

[...] fientligheten mot henne förvandlades *till oförsonligt hat*. (R)

Så kom regeringsskiftet, och ordföranden i Göteborgsdelegationen [...] upphöjdes *till industriminister*. (S)

Aktionen är i denna konstruktion avgränsad, även vid sådana verb som lexikalt har vag aktionsart (t.ex. *växa*, *stelna*, *målas*).

ANM. Vid verb med resultativ betydelse kan predikativets avgränsning mot bundna adverbial vara oklar. Jfr § 55.

§ 26. *Se ut*. Verbförbindelsen *se ... ut* 'ge (visuellt) intryck att vara' konstrueras med bundet subjektspredikativ. Predikativet placeras före *ut*: *se trevlig ut*, **se ut trevlig*. *Se ut* har i denna betydelse predikativet som syntaktiskt nödvändigt led i verbfrasen.¹

Se ut konstrueras med predikativ av olika slag:

a) Adjektiv- eller participfras: *se {trevlig/sliten/spännande} ut*. Adjektiv- eller participfrasen kan utöver huvudordet innehålla endast framförställt grad- eller sättsadverbial: *se väldigt trevlig ut* men **se avundsjuk på sin bror ut*, **se avundsjuk ut på sin bror*, **se lik sin bror ut*, **se lik ut sin bror*, **se honom övermäktig ut*, **se bunden till ett parti ut*, ?*se bunden ut till ett parti*, **se överraskad av frågan ut*, **se överraskad ut av frågan*.

b) Adverbfras som lexikaliserats i predikativ användning: *se nere ut*, *se (alldeles) borta ut*.

Se ut kan dessutom konstrueras med en följande *att*-inledd infinitivfras som objekt: *Hon ser ut att kunna säga ifrån*. Infinitivfrasen *vara* + predikativ är ibland inte helt liktydig med ensamt predikativ:

se trevlig ut [mera direkt perception] ≈ *se ut att vara trevlig* [mera indirekt perception]

Se ut kan däremot inte konstrueras direkt med nominalfraser (**se vaktmästare ut*) eller med lexikaliserade prepositionsfraser (**se från vettet ut*).

Med predikativ kan också vissa andra verb för perception konstrueras när subjektet anger något som uppfattas. Samma verb kan alternativt konstrueras med sättsadverbial som då karakteriserar det sinnesintryck verbet anger snarare än subjektsreferenten.

Den där melodin låter *originell*. Jfr: Den låter originellt.

Hon {luktade/doftade} *nybadad*. Jfr: Den luktar friskt.

Nu känns den *fin*. Jfr: Den känns tydligt.

?Bananerna smakade *ruttna*. Jfr: Bananerna smakade ruttet.

¹ Samma betydelse som *se ut* har *ta sig ... ut* med syntaktiskt objektspredikativ, t.ex. *De kunde ta sig litet lustiga ut*. Här har predikativet det reflexiva pronomenets referent som predikationsbas och placeras före *ut*. Vanligast är dock *ta sig ut* i konstruktion med *bra* (*ta sig bra ut*, där det är oklart om *bra* fungerar predikativt eller adverbialt) eller med *hur* (*hur tar sig X ut?* med adverbialt *hur*, jfr § 55).

ANM. När *se ut* konstrueras med nominalfras inledd med *som* betyder det nästan alltid 'likna' och inte 'verka', dvs. *som*-frasen är en komparativ subjunktionsfras. *Byggnaderna såg ut som lagerhus (ser ut)* betyder alltså 'Byggnaderna liknade lagerhus' och knappast 'Byggnaderna verkade vara lagerhus', även om den senare innebörden kan vara implicerad.

§ 27. Prosodi. I konstruktion med bundet subjektspredikativ är verbet ofta obetonat samtidigt som predikativet normalt är betonat:

'Pelle₀ är 'sjuk.

'Pelle₀ ligger 'sjuk.

'Pelle₀ verkar 'sjuk.

Konstruktionen *se* + predikativ + *ut* tar huvudbetoning på predikativet och stark bibetoning på adverbet:

'Pelle₀ ser 'sjuk₁ ut.

I likhet med alla andra led kan dock verbet ha kontrastiv betoning:

'Pelle "verkar 'sjuk₀, ₀men ₀han "är 'frisk.

§ 28. Led som betecknar subjektspredikativets predikationsbas. Det bundna subjektspredikativet har vanligen referenten för satsens subjekt som sin predikationsbas:

Den kvinnliga sökanden hade varit *föga aggressiv*.

Det där är *min bror*.

När pronomenet *det* (utan anaforisk syftning) är subjekt i en sats med subjektspredikativ är predikationsbasen närmast implicit: vädret, tiden, situationen i största allmänhet (jfr Subj. § 18–25):

Det blir snart *ljus* igen.

Nu är det *din tur*.

Det är *söndag* i dag.

Det blir nog *åska* snart.

I satser med expletivt *det* som subjekt och med värderande predikativ kan predikativets predikationsbas anges med rektionen i en *med*-fras som bundet adverbial. Rektionens nominalfras anger i dessa fall ofta en aktion där nominalfrasens referent ingår som en aktant (Adjfraser § 34: e).

Det är *modernt med frack* igen.

I direktiva satser är subjektet vanligen underförstått (Huvudsatser § 34):

Var *mera aggressiv(a)*!

Förutom i finita satser kan bundna subjektspredikativ förekomma i infinitivfraser och andra icke-finita konstruktioner. Om uttryck för predikativets predikationsbas i dessa fall se § 15.

Om predikativets kongruens med det uttryck som anger predikationsbasen se § 12–14. Om det semantiska sambandet mellan predikativ och predikationsbas se § 30–31. Om när det egentliga subjektet betecknar predikationsbasen för bundet predikativ se § 29.

§ 29. Predikativ till egentligt subjekt. I vissa fall kan det bundna subjektspredikativets predikationsbas betecknas av det egentliga subjektet (Eg. subj. § 4: c):

a) Vid kopulaverb (*vara, bli, förbli*), om predikativet har strukturen av en adjektiv- eller participfras:¹

Det var fem lärare *sjuka*.

Det blev inte många saker *gjorda*.

Det gick många *förlorade* i de sista striderna.

b) I viss utsträckning vid positions- och rörelseverb (*stå, gå* m.fl.):

Det låg fem lärare {*sjuka/avsvimmade*} i matsalen.

Det hade gått många murare *arbetslösa* den vintern.

Det ligger en kvinna *etta* just nu.

Det går väl ingen stackare *brandvakt* i natt.

Det står en kvinna *som första namn på listan*.

Det står rätt många *som reserver*.

c) I någon mån vid verb med resultativ betydelse (*göras, målas, stelna* m.fl.) och predikativ bestående av *till* + nominalfras:

Det har valts en kvinna *till ordförande*.

*Det målades en bänk *grön*.

*Det stelnade många vecka ynglingar *till hårda män*.

Också vid vissa verb med annan betydelse än (a)–(c) kan egentligt subjekt ange predikationsbas för predikativ bestående av *som* + nominalfras:

Det uppträdde en massa kufar *som tronpretendenter*.

Det arbetar många konstnärer *som lärare* här.

I de flesta fall utöver (a)–(c) uppfattas dock konstruktionen som ogrammatisk eller bara med tvekan grammatisk:

*Det heter väl många *Johansson* här också.

*Det spelade en kvinna *Orfeus* i skolföreställningen.

*Det stämplades många *som* {*ohederliga/brottslingar*} i breven från allmänheten.

Med egentligt subjekt som uttryck för predikationsbasen har det bundna predikativet samma placeringsmöjligheter som det bundna objektspredikativet (§ 33), dvs. i slutfältet direkt efter objektsplatsen, som fundament eller, om det är prepositionsinlett, även i det adverbiala mittfältet:

Det hade gått många murare *arbetslösa* den vintern.

Det har valts en kvinna *till ordförande*.

Arbetslösa har det gått många den här vintern.

Till ordförande har det valts en kvinna.

Ordförande valdes det en kvinna *till* redan 1986.

Det har *till ordförande* valts en kvinna.

¹ Egentligt subjekt vid kopulaverb enligt (a) ovan kan långt ifrån alltid ange predikativets predikationsbas: **Det är fem lärare glada över framgången*. Vad som tycks krävas är att satsen handlar om predikationsbasens existens, närvaro eller tillgänglighet (se vidare Eg. subj. § 4: c).

ANM. Satsen av typen *det blev inte gjort många saker, vi fick inte färdigt många stolar* kan analyseras som att ett predikativ placerats framför det uttryck som anger predikationsbasen, ett egentligt subjekt, och därvid befriats från tvånget att kongruensböjas. Också alternativa analyser är möjliga.

Betydelse § 30–31

§ 30. Deskriptivt predikativ: karakteriserande eller klassificerande. Det bundna subjektspredikativet är i normalfallet deskriptivt.

Särskilt om predikativet utgörs av en adjektiv- eller participfras är det vanligen karakteriserande (Adj. § 6). Predikativet anger då hurdan predikationsbasen är eller blir, dvs. talaren säger att predikationsbasen har eller får en viss (ofta tillfällig) egenskap.

Pelle blev *riktigt nöjd*.

Var (du) *lite försiktig*!

(De flesta anser Pelle) vara *väldigt trevlig*.

(Pelle anses av de flesta) vara *väldigt trevlig*.

Pelle är *en dumbom*!

Det bundna subjektspredikativet kan emellertid också vara klassificerande. Predikativet säger då om predikationsbasen att den (ofta stabilt) tillhör eller kommer att tillhöra en viss klass av referenter. Ett klassificerande predikativ utgörs oftast av en indefinit nominalfras, medan subjektet oftast är definit.

Det här är *en undulat*.

Den där cykeln är *en Monark*.

De är *elever i sista årskursen*.
 Klas blev *försäljare*.

Gränsen mellan klassificerande och karakteriserande predikativ är för det mesta vag, se närmare Adj. § 6. Om predikativet utgörs av en nominalfras kan i vissa fall bruket av obestämd artikel ange skillnad mellan karakteristik (ofta värderande) och tillhörighet till en funktionellt definierad klass (§ 5, Nomfraser § 112).¹

Hennes bror är {*en/*Ø*} *buse*. Hon är {*en/*Ø*} *duktig centerpartist*. [Predikativet är närmast karakteriserande.]

Hennes bror var {**en/Ø*} *idrottsman*. Hon är {**en/Ø*} *norsk lektor*. [Predikativet är närmast klassificerande.]

I indefinita nominalfraser som predikativ ligger ofta den deskriptiva tyngdpunkten på attributet:

Anders och Emil är *duktiga pojkar*.
 Pernilla är *en flicka med utpräglad begåvning för matematik*.
 Borg var *en simmare som visste vad han ville*.

¹ I en sats med *det, detta, det* {*här/där*} som subjekt kan indefinita individuativa nominalfraser i singularis som predikativ aldrig sakna obestämd artikel: *Det här är* {*en/*Ø*} *tandläkare*. Jämför med annat subjekt: *Hon är* {**en/Ø*} *tandläkare*.

§ 31. Identifierande predikativ: *Jag är den nya amanuensen*. Som ett specialfall av klassificerande predikativ (§ 30) kan man betrakta det identifierande predikativet: den klass som anges med predikativet har här samma omfattning som predikationsbasen, dvs. predikationsbasen är identisk med den referent som betecknas med predikativets normalt definitiva nominalfras. Subjektets och predikativets nominalfraser kan då oftast byta satsledsfunktion med varandra utan att satsens betydelse nämnvärt förändras. Verbet som förbinder subjekt med predikativ är *vara, bli* eller *förbli*.

Jag är (ju) *den nya amanuensen*. Jfr: Den nya amanuensen är (ju) jag.
 Clark Kent har alltid varit *Stålmannen*. Jfr: Stålmannen har alltid varit Clark Kent.
 Näste talare ska bli *jag (själv)*. Jfr: Jag (själv) ska bli näste talare.
Vem är du?
 I det här loppet var Blå eld *den snabbaste*.
 Jordgubbar är *det bästa jag vet*.
 Uppgiften blir inte *den lättaste*.

Presentationer har identifierande predikativ:

Hallå, det är *Bertil*.
 Det här är *min fru*.
 Detta är *landets statsminister som talar*.

För att en indefinit nominalfras skall kunna utgöra ett identifierande predikativ skall den i singularis ha artikel eller motsvarande:

Den ende som söker anställningen lär vara *en 35-årig ingenjör från Katrineholm*.
Jfr: En 35-årig ingenjör från Katrineholm lär vara den ende som söker anställningen.

Ett identifierande predikativ med (förväntat) animat referent efterfrågas normalt med *vem* (t.ex. *Vem är han?*), medan ett (enbart) deskriptivt predikativ efterfrågas med *vad* (t.ex. *Vad är han?*).¹

Om satsen är en fa-sats och inte innehåller några infinita verbformer kan det vara oklart vilket led som är subjekt och vilket som är identifierande predikativ, eftersom också predikativet kan stå som fundament: *Den ende som söker anställningen är denne Engström. Min lycka blev hans olycka*. I de allra flesta fall är det dock antingen pragmatiskt uppenbart vilket led som är subjekt eller likgiltigt för tolkningen av satsen.²

¹ När predikativet är identifierande bryts ofta subjektet ut (Bisatser § 38):

Det är jag som är *den nya amanuensen*. ≈ Jag är den nya amanuensen.

Det är Clark Kent som är *Stålmannen*. ≈ Clark Kent är Stålmannen.

Satsen kan också ange föregiven identitet, t.ex. vid verb som *spela*, *uppträda* (som):

Det påstås att han vid flera tillfällen {*spelade/uppträdde som*} *Churchill*.

De flesta fenomenverb konstrueras dock i sådana fall med infinitivfras *vara* + predikativ, t.ex. *verka vara*, *förefalla vara* (jfr § 22 not 1). Ofta är det då också svårt att avgöra om predikativet verkligen refererar, t.ex. vid diktade figurer: *spela Hamlet*.

² När det identifierande predikativet utgörs av *den/det* + relativsats kallas konstruktionen för falsk utbrytning. Satsfogningen kan då ofta parafraseras med utbrytningskonstruktion (Bisatser § 38).

Jag är den som ska åka till Helsingfors. ≈ Det är jag som ska åka till Helsingfors.

ANM. I synnerhet om nominalfrasen är indefinit är det ofta oklart om predikativet är deskriptivt eller identifierande:

Den 36-årige Arnold Östman är *en aktiv musiker i det moderna Musik-Sverige*. (S)

Bundna objektspredikativ § 32–45

§ 32. Struktur. För strukturen hos bundna objektspredikativ gäller särskilt följande (jfr § 2–8):

a) Adjektiv- och participfraser konstrueras som bundna objektspredikativ vanligen inte med preposition eller subjunktion:

Pelle {fick/hade/ansåg} några biljetter {*klara/reserverade för pressen*}.

De konstrueras med *som* vid vissa tanke- och yttrandeverb och vissa benämningsverb, obligatoriskt vid vissa och optionellt vid andra:

Allmänheten {stämplade/betecknade} dem *som* {ohederliga/otillbörligt gynnade}.
 De flesta ansåg dem (*som*) {ärliga/privilegierade}.

De konstrueras med *för*, obligatoriskt eller optionellt, vid några få tanke- och yttrandeverb och marginellt vid några få benämningsverb:

De flesta höll dem *för* {ärliga/privilegierade}.
 Jag {anser/förklarar/kallar} henne (*för*) {dum/korkad}.

b) Nominalfraser fungerar vanligen inte oinledda som bundna objektspredikativ utan konstrueras då normalt med *som*, *till* eller *för*. Vilket formord som inleder predikativet beror på verbet: vissa verb kräver obligatoriskt *som*, andra obligatoriskt *till*, några kräver *för* och några varierar mellan formorden.

De flesta {stämplade/betecknade} dem *som* oärligt folk.
 Mötet {gjorde/valde} henne *till* ordförande.
 De flesta {höll/förklarade} dem *för* ärligt folk.
 Hon har honom {*som/till*} knähund.
 De flesta ansåg dem {*som/för*} ärligt folk.

Oinledd nominalfras förekommer som objektspredikativ endast vid några benämningsverb:

Man benämner dem *enzym*. [obligatoriskt utan preposition]
 Vi kallade honom (*för*) {Kalle/vår lille älskling/*det*}.

Dessutom står ensamt *det* (och möjligen också *vilket*) med anaforisk syftning på tidigare predikativ vid verb som eljest konstrueras direkt med adjektiv- eller participfras. Detta förekommer mest när predikativet står som satsbas.

Så höga, *det* vill då åtminstone inte jag ha mina klackar.
 Jag vill ha mina klackar rätt höga, men *det* ville inte Ann ha sina.
 ?Om nu jag kan göra min klänning halvlång, varför kan inte du göra din *det*?
 Flaggstången skulle ha varit 9 meter hög, *vilket* de tyvärr inte ville göra den.

§ 33. Placering. Bundet objektspredikativ placeras normalt i slutfältet, omedelbart efter (det direkta) objektet.

Ni gjorde Nisse *väldigt glad* med er present.
 Sedan fick han motorn *reparerad*.
 I morgon gör jag bassängen *klar*.
 Släpp inte hundarna *lösa*.
 Han hade talat sig *varm* för saken.
 Vi lyckades aldrig göra den här sorten *immun mot svartrost*.
 Vi utsåg henne *till kassör* i förra veckan.

I vissa mer eller mindre lexikaliserade förbindelser med avgränsad aktionsart kan det icke kongruensböjda bundna objektspredikativet stå omedelbart efter platsen

för det sista infinita verbet, före objektet. Det uppträder då ungefär som ett partikeladverbial (jfr Advl § 9):¹

Han har skrivit *färdigt* boken.

Ni måste skura *rent* kastrullerna efter er.

Jag tänker få *färdigt* hela dukningen innan de kommer.

I morgon gör jag *klart* bassängen.

Släpp inte *lös* hundarna.

Det bundna objektspredikativet kan stå som satsbas (fundament, interrogativ satsbas etc.):²

Väldigt glad gjorde ni faktiskt Nisse, min 5-åriga son.

Reparerad fick han motorn i alla fall.

Immun mot svartröst lyckades vi aldrig göra den här sorten.

Till kassör utsåg vi henne i förra veckan.

Som samarbetsvillig vill jag inte beteckna henne.

Hurdan målade du bänken?

Det kvittar *hurdan* du målar bänken.

I likhet med det bundna subjektspredikativet är det bundna objektspredikativet inget fullständigt blockled, utan huvudord och vissa bestämmningar (se vidare Adjfraser § 60) kan skiljas åt. I synnerhet kan bestämmningar stå som fundament eller i utbrytning, medan huvudordet står i slutfältet.

Mot svartröst lyckades vi aldrig göra den här sorten *immun*.

Svartröst lyckades vi aldrig göra den här sorten *immun mot*.

Reklamationsavdelningen ska vi göra henne *till chef för*.

Det var *mot svartröst* vi aldrig lyckades göra den här sorten *immun*.

Det var *svartrost* vi aldrig lyckades göra den här sorten *immun mot*.

Det är *reklamationsavdelningen* vi ska göra henne *till chef för*.

För att ett huvudord (med sina framförställda bestämmningar) skall kunna stå som fundament eller i utbrytning samtidigt som dess efterföljande bestämmningar står på slutfältsplats, krävs ofta att särskilda informationsstrukturella villkor är uppfyllda (Adjfraser § 60: c). Adjektiv med mycket starka valenskrav kan t.ex. inte gärna göras till satsbas eller utbrutet led om de inte genom framförställd bestämning får en mera pregnant, emfatisk betydelse.

?*Immun* lyckades vi aldrig göra den här sorten *mot svartröst*.

Garanterat immun kan man ju aldrig göra den *mot allting*.

**På pricken lik* lyckades han göra kopian *originalet*.

Bundna predikativ inledda av preposition eller subjunktion kan (liksom bundna adverbial) ha isolerad preposition eller subjunktion på satsledets ordinarie plats i slutfältet:

Kassör utsåg vi henne *till* i förra veckan.

Samarbetsvillig vill jag inte beteckna henne som.

Det var *kassör* vi utsåg henne *till*.

¹ Konstruktionen med *få* plus objektspredikativ före objektet tolkas gärna så att subjektssubjektens referenten också är agens för predikativets aktion: *få färdigt* 'lyckas färdigställa'. Regionalt (syd- och västsvenskt) kan verbet *få* genomgående konstrueras så med perfektparticip (eller supinum; se Vbfraser: Allm. § 16 not 2): *få lagat cykeln, få öppnat dörren* ('lyckas laga cykeln', 'lyckas öppna dörren'). Se vidare § 35.

² Ett led som motsvarar det bundna objektspredikativet kan fungera som initial dislokation (Annex § 2–9):

Glad, det gjorde ni mig verkligen.

Verb som konstrueras med bundna objektspredikativ § 34–41

§ 34. Översikt. De verb som kan konstrueras med bundet objektspredikativ fördelar sig på följande betydelser:

a) Kausativa verb som anger ospecificerad förändring: *göra, göra om, förvandla* m.fl. samt *få*.

b) Några kausativa verb som innebär att en förändring förhindras, t.ex. *ha, hålla, bevara*.

c) Många resultativa verb som specificerar förändringens art, t.ex. *måla, tvätta, skriva, klippa, slå, bygga om*.

d) Eljest intransitiva verb som kan ha resultativ betydelse och konstrueras med objekt bara om de också har bundet objektspredikativ, t.ex. *springa, tala, motionera*. Oftast är objektet reflexivt, t.ex. *springa sig trött, tala sig varm, motionera sig stark*.

e) Verb som (i denna konstruktion) anger att subjektssubjektens referenten tilldelar objektsreferenten en viss funktion, t.ex. *välja, utse, befordra, degradera, sätta, ställa, insätta* och med liknande betydelse *föreslå, nominera*.

f) Åtskilliga tanke- och yttrandeverb, t.ex. *anse, finna, hålla, betrakta*.

g) Ett antal benämningsverb, dvs. verb vars predikativ anger det namn eller den benämning som subjektssubjektens referenten tilldelar objektsreferenten, t.ex. *kalla, benämna, skälla, döpa*.

§ 35. Kausativa verb för förändring: *göra, få* m.fl. Flertalet kausativa verb anger när de konstrueras med bundet predikativ att dettas predikationsbas genom aktionen får den egenskap som anges med predikativet utan att verbet i övrigt specificerar aktionen (Vb § 10: 3a): *göra, göra om, förvandla* m.fl. samt *få*. Subjektet anger agens eller icke-agentiv orsak.

Göra konstrueras med adjektiv- eller participfras eller med *till* + nominalfras:

{Jag/Regnet} gjorde moster Tyra {*ledsen/förstummad/till kverulant*}.

Ett arbete som inte gjorde någon *glad* och ingen *rik* [...] (R)

I denna konstruktion innebär *göra* att subjektsreferenten är orsak till den egenskap som predikativet beskriver. *Göra* konstrueras normalt inte med verbala perfektparticip: i stället för **Jag gjorde texten inlagd i datorn* heter det normalt *Jag lade in texten i datorn*. Objektet är inte sällan reflexivt, t.ex. *göra sig lustig*.

Göra om, förvandla m.fl. skiljer sig från *göra* genom att presupponera ett tidigare annorlunda tillstånd hos predikativets predikationsbas. De konstrueras normalt med *till* + nominalfras.

[...] utländska skorstenar, som förvandlar regnvattnet *till svagt utspädd svavelsyra*
[...](S)

Objektet är inte sällan reflexivt, t.ex. *förvandla sig till (en) prins*.

Få är kausativt bara i konstruktion med bundet objektspredikativ eller med bundet adverbial. *Få* konstrueras med oinledd adjektiv- eller participfras (vanligen med verbalt particip) eller (mera sällan) med *till* + nominalt led.

Ola fick breven {*färdiga/skrivna*/?*till riktiga konstverk*}.

Han fick sina bästa planscher *utställda både i New York och London*. (S)

Har du fått boken *färdig*?

Dröjande gick hon till Tulaborgsbacken, men ingenting fick hon *ritat* där heller. (R)

Vad får du det här talet *till*?

Eva fick det *till att jag skulle ha slarvat bort disketten*.

Få konstrueras också ofta med lexikaliserad prepositionsfras, t.ex. *få någon* {*på gott humör/på benen*}. *Få* kan innebära att predikationsbasen själv utför aktionen eller att han ser till att någon annan gör detta.

Jag är van vid att laga cyklar, så jag fick den *lagad* på en liten stund.

Han fick den nya stora fabriken *byggd* på nolltid.

Med *få* kan subjektet också beteckna den som har nytta eller skada av aktionen utan att vara dess orsak:¹

När jag kom hem upptäckte jag att jag hade fått huset *sotat* utan att jag hade vetat om det eller bett om det.

Jag har fått båten *förstörd av huliganer*.

De fick flaggstängen *avbruten av stormen*.

Fransk TV:s reporter fick sin videoutrustning *sönderslagen*. Amerikanska ABC:s fotograf fick sin TV-kabel *avklippt*. (S)

Om placering av predikativet framför objektet vid *få* se § 33 not 1 respektive § 12 not 1. Jfr också Vbfraser: Allm. § 16 not 2.

¹ I lexikaliserade uttryck som *få ngt till svar*, *få till uppgift att* + infinitivfras har *få* sin vanliga icke-kausativa betydelse 'erhålla', och predikativet intar en mellanställning mellan bundna och fria.

§ 36. Kausativa verb för icke-förändring: *ha, hålla* m.fl. Några kausativa verb anger i konstruktion med bundet objektspredikativ att en förändring förhindras, t.ex. *ha, hålla, bevara* (Vb § 10: 3b). Aktionen innebär att egenskapen fortsätter att gälla för objektsreferenten. Aktionen är i denna konstruktion oavgränsad, även vid sådana verb som eljest kan ha avgränsad aktionsart (t.ex. *lämna*). Aktionen är agentiv utom optionellt vid *ha*.

Verben konstrueras med oinledd adjektiv- eller participfras (vanligen med verbalt particip) eller med *som* (vid *ha* i variation med *till*) + nominalfras.¹ Predikativets nominalfras anger funktion för predikationsbasen.

Han hade svaren *färdiga sedan länge*.

Men Katha har fem färdiga stolsitsar *gömda i en byrålåda [...]* (R)

Jag håller maten *varm*.

Kalle har sin båt *upplagd på stranden i Fiskebäck*.

Han har portföljen {*som/till*} *underlag* när han skriver.

Hålla konstrueras ofta reflexivt, t.ex. *hålla sig lugn*. Jämför *hålla* som tanke- och yttrandeverb, § 40.

¹ *Ha* konstrueras dessutom med *för* i vissa lexikaliserade uttryck, t.ex. *ha ngf för vana, ha ngf för avsikt*. Objektet är här oftast en infinitivfras som postponeras: *Han hade för vana att alltid komma för sent*.

Regionalt (centralsvenskt och sydsvenskt) förekommer det att ett verb i samma form som det överordnade verbet (normalt infinitiv, presens eller preteritum) används i stället för presensparticip som bundet predikativ med objektet eller det egentliga subjektet som uttryck för predikationsbasen. Det överordnade verbet är vanligen *ha*.

[...] så jag slipper ha dig *krypa på axlarna hela tiden*. (T)

Vi kan inte ha dom *stå tomma i fortsättningen*. (T)

Vi har en badvakt *går här*. (T)

Han har ju recensioner *ligger*. (T)

[...] då hade jag hela kvällsdiskens *stod* som jag skulle diska. (T)

§ 37. Resultativa verb: *måla, slå* m.fl. Många resultativa verb (Vb § 3) kan konstrueras med bundet objektspredikativ, t.ex. *måla, tvätta, skriva, klippa, slå, bygga om*. Subjektet är normalt agens. Aktionen leder till att objektets referent får den egenskap som predikativet anger. Aktionen är i denna konstruktion avgränsad, även vid sådana verb som lexikalt har vag aktionsart (t.ex. *måla, tvätta, skriva*).

Verben konstrueras med oinledd adjektiv- eller participfras eller med *till* + nominalfras:

De slog mig *medvetlös*.

[...] och det märktes när hon vred ihop lakanen *till paket*. (R)

Med varje ny laddning solkigt linne tvättar hon sin egen själ *ren från synden*. (R)

Sen snickrade han tunga ramar som han förgyllde och patinerade. En del målade han *svarta*. (R)

Objektet är inte sällan reflexivt, t.ex. *klä ut sig till prinsessa*.

§ 38. Verb som är resultativa bara i konstruktion med predikativ: *springa, äta m.fl.* Många eljest intransitiva verb kan konstrueras med objekt om de samtidigt konstrueras med bundet objektspredikativ, t.ex. *springa, tala, motionera*, och har då en tydligare resultativ betydelse än eljest (Obj. § 7: c, Vb § 3 not 2). Oftast är objektet reflexivt, t.ex. *springa sig trött, tala sig varm, motionera sig stark*. Aktionen leder till att objektsreferenten får den egenskap som predikativet anger. Aktionen är i denna konstruktion avgränsad.

Verben konstrueras med adjektivfras eller participfras eller (mera sällan) med *till* + nominalfras (t.ex. *träna sig till bättre löpare*).

[...] förvaltaren söp sig *livsfarlig* och skrek och hade sig. (R)

Han talade sig *hänförd*. (R)

[...] och plockar en plastpåse *nästan full* [...] (R)

Konstruktionen är produktiv med en tendens till ökad användning, t.ex. *banta sig frisk, äta sig smal, skjuta sig fri, skratta sig fördärvad*.

§ 39. Funktionstilldelande verb: *välja, befordra m.fl.* Vissa verb anger i konstruktion med bundet objektspredikativ att subjektsreferenten tilldelar objektsreferenten en viss funktion, t.ex. *välja, utse, befordra, degradera, sätta, ställa, insätta* och med liknande betydelse *föreslå, nominera*. Aktionen är avgränsad: den funktion som predikationsbasen inträder i är resultatet av den action som verbet anger.

Verben konstrueras med *till* eller *som* + nominalfras:

[...] de amerikanska väljarna utsåg Richard Nixon och Spiro Agnew *till sina ledare*. (S)

[...] för åren 1975–1980 har man i Vietnam satt *som mål* att göra landet självförsörjande av livsmedel [...] (S)

Objektspredikativet anger funktion också vid verb med oavgränsad aktionsart som *använda, nyttja* och *lämpa* (med reflexivt objekt):

Han använder dem {*som/till*} *springpojkar*.

Den här boken lämpar sig *som julklapp*.

§ 40. Tanke-, yttrande- och perceptionsverb: *anse, finna m.fl.* Åtskilliga tanke- och yttrandeverb kan konstrueras med objekt och bundet objektspredikativ, t.ex. *anse, finna, hålla, betrakta*. Satsen anger som den animata subjektsreferentens uppfattning att objektsreferenten har en viss egenskap. Vid flertalet verb är objektspredikativet obligatoriskt. Många av dessa verb har oavgränsad betydelse. Också sådana verb som lexikalt har avgränsad betydelse tolkas tillsammans med objektspredikativ ofta som oavgränsade.

De flesta ansåg dem *som* {*ärligt folk/ärliga/privilegerade*}.

Jag såg henne *som* *min räddare*.

Jag fann honom {*omöjlig/kvalificerad*}.

Jag tog henne *för* (*en*) *zigenare*.

Olika tanke- och yttrandeverb tar predikativ med olika struktur:

a) *Som*-inlett predikativ har t.ex. *betrakta*, *stämpla*, *beteckna*, *se* samt optionellt *anse*, *räkna*, *ta*:

Allmänheten {betraktade/stämplade/ansåg} dem *som* {brottslingar/ohederliga/otillbörligt gynnade}.

Men han tog det *som självklart* att hon skulle vinna som vanligt.

För det första betraktar de oss *som bastarder*. (R)

Han hade redogjort för nazisternas och fascisternas uppmarsch ute i Europa, som han betecknade *som olycksbådande och antihuman*. (R)

b) *För*-inlett predikativ har t.ex. *hålla*, *ta*, *förklara* samt optionellt *anse*, *räkna*:¹

Hon ansåg mig nog *för gravt inkompetent*.

Påfåglarna var förbjudna att dödas och ätas upp bland indierna, som höll dem *för heliga*. (R)

Hans klädsel gjorde att somliga tog honom *för en deserterad soldat* [...] (R)

c) *Oinlett* predikativ har särskilt *finna*² samt optionellt *anse*. *Oinlett* predikativ tar också de verb som kräver att objektet är reflexivt, t.ex. *erkänna*, *känna*, *tycka*, *tro*, *påstå*, *förklara* (jfr § 22 not 1). Verb av denna typ tar endast adjektiv- och participfraser som bundna predikativ.

Rätten förklarade målet *vilande*.

Han erkände sig *skyldig*.

Anders gav henne en blick som om han fann henne *taktlös*, men hon bara log mot honom. (R)

I själva katastrofögonblicket tycker sig poetens hjärna *förvandlad till en tomhetens vita sida där också orden förintats*. (R)

Just som man tror sig *klar*, händer en liten malör. (R)

Han förklarade sig *nöjd*. (R)

Tanke- och yttrandeverb kan ofta konstrueras med objekt bestående av sats eller infinitivfras + objektspredikativ. Infinitivfrasen eller satsen står då vanligen som postponerat led och företräds på objektplats av expletivt *det* (formellt objekt; Obj. § 12).

Jag anser det *olämpligt* {att gå dit/att vi går dit}.

Linda såg (det) *som sin plikt* att ingripa.

Också perceptionsverb kan konstrueras med objekt + bundet objektspredikativ, t.ex. *finna* (t.ex. med perfektparticip som anger resultatet av verbstammens aktion), *känna* (med reflexivt objekt + adjektiv- eller participfras som predikativ), *uppfatta* (med objekt + *som*-fras som predikativ):

Vid framkomsten fann vi huset *nerbrunnet*.

De känner sig *dumma*.

Han uppfattar sig *som* {grundlurad/vinnare}.

Objektspredikativ tar också de reflexiva *visa sig, te sig*:

Satsningen visade sig *mycket lyckosam*.

Planen tedde sig *onödigt riskabel*.

¹ Verbet *förklara* beskriver ibland subjektsreferentens yttrande som performativ sats, dvs. objektsreferenten tilldelas predikativets egenskap i kraft av själva yttrandet:

Kungen förklarade utställningen (*för*) *öppnad*.

Verbet gränsar därigenom både till de kausativa verben (§ 35) och till benämningsverben (§ 41).

² I enstaka lexikaliserade uttryck förekommer *för* vid *finna*, t.ex. *finna ngt för gott*.

§ 41. Benämningsverb: *kalla, döpa m.fl.* Vid benämningsverb, t.ex. *kalla, benämna, skälla, döpa*, är predikativet i typfallet metaspråkligt, dvs. det anger det namn eller den benämning som tilldelats objektsreferenten av subjektsreferenten. Objektspredikativet är syntaktiskt obligatoriskt (åtminstone vid *kalla, benämna*) om verbet skall uppfattas som benämningsverb. Verbet är primärt avgränsat men aktionen kan vid t.ex. *kalla, benämna* uppfattas som antingen avgränsad eller oavgränsad.

Vi kallade honom (*för*) {*Kalle/vår lille älskling*}.

Man skällde oss *för kommunister*.

I egentlig metaspråklig betydelse är predikativet normalt en nominalfras. Det konstrueras olika vid olika verb: vid *kalla* med eller utan *för*, vid *benämna* utan preposition eller subjunktion, vid *skälla* med eller utan *för*, vid *döpa* med *till*, vid *märka, etikettera* med eller utan *som*.

Benämningsverb kan ta ett beskrivande predikativ (§ 30). Då innebär satsen att predikativets predikationsbas (= objektsreferenten) har egenskaper som enligt den benämning passar in på den givna benämningen.

Man kan nog utan vidare vilja kalla honom {*genialisk/ett geni*}.

§ 42. Kongruens. Det bundna objektspredikativet kongruerar vanligen med det uttryck som anger dess predikationsbas, dvs. objektet. Normalt gäller samma kongruensregler som för andra slag av predikativ, se § 12–14.

När det bundna objektspredikativet står före objektet i verbfrasen (§ 33) står det dock vanligen i obestämd form neutrum singularis oberoende av objektets form:

Jag tänker få *färdigt* hela dukningen innan någon kommer.

Han har skrivit *färdigt* alla kapitlen.

[...] som om han torkade *rent* en griffeltavla. (R)

[...] en flicka satt kvar och skrev *rent* de sista raderna på en laborationsberättelse. (R)

För vissa predikativ är kongruensböjning möjlig också i detta fall, liksom oböjd form av predikativets huvudord:¹

Han fick aldrig {*färdig/färdigt*} den bok han arbetade på de sista sju åren av sitt liv.
 Mahlope får sköta trädgården och göra *ren* bilen. (R)
 Släpp inte *lös* hundarna, är du snäll.
 Snabbt gjorde han *ren* tunnorna.

Jämför med obligatorisk kongruens vid efterställt predikativ:

Jag måste skura macken *ren*. (R)
 [...] marsblåsten hade sopat isarna *rena* [...] (R)

När ett objekt kan uppfattas som underförstått (Obj. § 2 not 1) böjs predikativet i neutrum singularis:

Nu har vi {skrivit *färdigt*/skurat *rent*/haft *roligt*/hållit *snyggt*}. [Jfr: skrivit artikeln *färdig*, skurat salen *ren*, haft det *roligt*, hållit trädgården *snygg*]

I några sådana förbindelser kan det vara osäkert om adjektivfrasen skall uppfattas som predikativ eller som objekt, t.ex. *bygga nytt*, *ha ledigt*, *ge någon ledigt* (jfr § 44).

¹ När adjektiv placeras framför objektet och står i oböjd form framför detta, kan man också uppfatta ledet som ett partikeladverbial: *göra ren bilarna*, *släppa lös hundarna*.

§ 43. Prosodi. Bundet objektspredikativ bildar fonologisk fras med verbet och objektet och har denna fras' grammatiska huvudbetoning. Pragmatiska faktorer kan emellertid ge både verbet och objektet egna betoningar inom frasen, så att den större fonologiska frasen inte alltid kan urskiljas tydligt.

§ 44. Led som betecknar objektspredikativets predikationsbas. Det bundna objektspredikativets predikationsbas betecknas med objektet:¹

Allt gjorde Ingrid *lycklig*. [predikationsbas: Ingrid]
 Han betraktade de anställda *som totalt ansvarlösa*. [predikationsbas: de anställda]

Objektet kan i en sats med objektspredikativ utgöras av expletivt eller svagt referentiellt *det*:

Jag har det *fint* här.
 Han håller det *snyggt* runt omkring sig.

Objektet kan också vara underförstått i en del mer eller mindre lexikaliserade förbindelser, t.ex. *skriva färdigt*, *skura rent*, *hålla snyggt*, *ha roligt*. Adjektivet *färdigt* kan konstrueras med många olika verb och anger bl.a. avgränsad aktionsart och uppnådd gräns.²

Förutom i satser kan objekt och bundna objektspredikativ förekomma i infinitivfraser och vissa andra satsekvivalenta fraser:

Alla strävade efter att göra henne *lycklig*.
 Betraktande de anställda *som totalt ansvarlösa* fattade han alla beslut själv.
 Jag gör hellre pappa arg än mamma *ledsen*.

Infinitivfraser kan i enlighet med syntaktiska regler sakna det objekt som skulle beteckna objektspredikativets predikationsbas. Ett led med samma referent som det underförstådda objektet återfinns då normalt på annan plats i satsens struktur (§ 15, Infrraser § 24):

Jag fick en kastrull att göra [-] *ren*.

Den här boken är svår att hålla [-] *uppslagen*.

Om predikativets kongruens med det led som betecknar predikationsbasen se § 12–14. Om det semantiska sambandet mellan predikativ och predikationsbas se § 45. Om förbindelser av typen *bygga nytt, ha ledigt, ha roligt, ge någon ledigt* se Obj. § 2 not 1.

¹ När bundet objektspredikativ förekommer i tvåobjektssatser är det det direkta objektet som betecknar predikationsbasen: *Jag mätte honom skäppan full. Jag gav henne eftermiddagen fri*. Konstruktionen har starkt begränsad användning.

² Också verbet *få* kan konstrueras produktivt med verbalt perfektparticip utan utsatt objekt, t.ex. *få diskat*, där konstruktionen gärna tolkas så att subjektsreferenten är agens för participets aktion (med ungefärlig betydelse 'lyckas' hos *få*).

§ 45. Betydelse. Det bundna objektspredikativet anger en egenskap hos predikationsbasen, dvs. objektets referent. Semantiskt ingår därmed objekt + objektspredikativ i en nexusrelation som anger hurdan objektsreferenten är eller blir. Den eller det som orsakar, märker eller anser etc. att referenten har denna egenskap anges med subjektet.

Mikael tvättade diskbänken *ren från kaffesump*. [Dvs. subjektsreferenten (Mikael) orsakar att objektsreferenten (diskbänken) inträder i det tillstånd (ren från kaffesump) som anges med predikativet.]

Jag anser faktiskt henne *höjd över varje misstanke*.

Många verb, t.ex. *göra, springa, äta, tvätta, måla, välja*, har lexikalt resultativ aktionsart och betecknar en aktion som medför det tillstånd som predikativet anger:

Chefen gjorde honom {*ansvarig/förorättad/till förman*}.

Vid verb som *finna* och *lämna* som inte anger predikativets tillstånd som ett resultat av verbets aktion och vid verb som lexikalt har oavgränsad aktionsart, t.ex. *ha, (be)hålla, anse*, anger inte satsen några gränser för det tillstånd som anges med predikativet:

Vi fann platsen *övergiven*.

Ni lämnade henne *överlycklig*.

Jag {har/håller/anser} nog inte middagen *varm*.

En nominalfras som bundet objektspredikativ är normalt inte referentiell, dvs. den pekar inte ut någon referent som predikationsbasen identifieras med utan beskriver referenten med avseende på egenskap eller klasstillhörighet. I satsen *Stäm-*

man utsåg Strandberg till föreningens kassör anges bara två referenter, nämligen stämman (genom subjektet) och Strandberg (genom objektet), medan *föreningens kassör* har deskriptiv (klassificerande) innebörd.

Fria predikativ § 46–52

§ 46. Struktur. För strukturen hos fria predikativ gäller särskilt följande (jfr § 2–8):

a) Adjektiv- och participfraser är som fria predikativ antingen oinledda eller konstrueras med *som*:¹

Eftersom han sovit gott under natten, lämnade han hotellet *utvilad*.
Som ung var han mycket blyg.

En särskild typ av fria predikativ utgör vissa pronomen som vanligen fokuserar subjektets referent. Som predikativ kan också fungera par av samordnade identiska grundtal (t.ex. *två och två*) som anger hur subjektets referenter grupperar sig.

Mina elever har {*alla/var och en/själva/tre och tre/var för sig*} samlat in pengar till resan.

Emma och Carolina har *båda två* varit ute och tåggluffat ensamma.

Adjektiv- eller participfrasen inleds av *som* när predikativet fungerar som en indirekt tidfästning (§ 51) eller har en kausal nyans (§ 52: a). Som fria predikativ konstrueras adjektiv- och participfraser dessutom obligatoriskt med *som* när de anger att predikationsbasen inte är förgrundskomparand (jfr Adj. § 63: 2). Jfr Subjnfraser § 17: b.

Som ung skrev han en hel del poesi.
 Temperaturen visade 42 grader *som lägst*.
 Ån är 5 meter *som djupast*.

b) Nominalfraser konstrueras som fria predikativ normalt med *som*:²

Han var mycket blyg *som student*.
Som en ersättning för den stulna klockan hängde bonaden på väggen.
Som {den förste innehavaren/förste innehavare} av tjänsten fick han bygga upp forskarutbildningen från grunden.
Som {din far/far till dig} förbjuder jag dig att röka.

Som fria predikativ utan subjunktion förekommer fokuserande nominalfraser (jfr ovan (a) om *alla, var och en* etc.):

Från Ystad kommer vi {*bara en/bara jag/hela orkestern*} i år.
 Vad ska ni ha dem till *allihop*?

Om predikativ som led i icke-finita fraser se § 15.

¹ Om konstruktioner av typen *stark som han var* och *så stark som han var* se Bisatser § 121. Om konstruktioner av typen *så liten han var* se Bisatser § 130.

² Om konstruktioner av typen *som den kamrer han var* se Bisatser § 122.

ANM. Som fria predikativ kan räknas inte bara de predikativa subjunktionsfraserna inledda av *som* (Subjnfraser § 16–17) utan också de koncessiva subjunktionsfraserna (Subjnfraser § 18–20).

{*Fastän/Ehuru*} *lindrigt nykter* utförde han uppdraget till belåtenhet.

Han gick *om än inte särskilt utvilad* till stationen i gott lynne.

{*Fastän/Ehuru*} (*själv*) *trädgårdsmästare* anser jag kraven för vidlyftiga.

§ 47. Placering. Fria predikativ har samma placeringsmöjligheter som fria adverbial: på adverbialsplats i slutfältet, på adverbialsplats i mittfältet eller som satsbas. Ett fritt predikativ kan också motsvaras av initial dislokation med anaforiskt tidsadverb som pronominell kopia i den inre satsen.

a) i slutfältet

Vattenytan hade utbrett sig *solbelyst* för hans blickar.

Han var mycket blyg *som {student/ung}*.

[...] och utan Gustav kommer jag att leva resten av mitt liv *lytt*. (R)

Han sitter mitt i natten och har vaknat *skrämd* och tänker på den där sommaren

[...] (R)

Sandängarna låg där *uppblötta, utsugna*. (R)

Bara det vilda körsbärsträdet i skogen överlevde vintrarna *oskadat* [...] (R)

Svenskar är läskiga *berusade*. (T)

[...] kossan smet förbi kontrollen i Kil *som fullgott slaktdjur*. (S)

[...] deltagarna slet sönder fisk *levande* och slukade den *rå*. (R)

Han fann fåren *ihjälrvna* på fjället.

[...] om Herbert kunde tänka sig att ta Tanja *som betalning för det foder hon hade satt i sig under ett år*. (S)

När predikativet är oinlett står det vanligen på sättsadverbialets plats (dvs. före de flesta adverbialtyper), men när det konstrueras med *som* står det senare bland adverbialen.

b) i mittfältet (endast subjektspredikativ eller *som*-inlett objektspredikativ)

Vattenytan hade *solbelyst* utbrett sig för hans blickar.

Han var *som {student/ung}* mycket blyg.

Efter en stund vaknar finländaren av sig själv och sätter sig *nymornad* upp med strumpfötterna på golvet. (R)

[...] när båten *stum* gled fram genom det våta vitvirvlande grå töcknet [...] (R)

[...] de taniga grundskoleflickorna som *indolenta och tuggummituggande* paraderade förbi med de standardiserade intygen från sina skolkuratorer [...] (R)

Lispington började *upprörd* gå av och an i rummet. (R)

Sedan 1954 svarade han *som chef* för den sammanslagna Malmösektionen [...] (S)
Gussing donerade *som grundbelopp* 3.000 kr [...] (S)

Det fria predikativet kan inte (lika litet som andra fria verbbestämningar) stå i mittfältet om det ensamt utgör rema:

*Blomkålen kan {rå/som förrätt} ätas.

c) som satsbas

Solbelyst hade vattenytan utbredd sig för hans blickar.

Som {student/ung} var han mycket blyg.

Nymornad sätter han sig upp.

Rå kan den också ätas.

Rå kan du väl inte äta potatisen.

Som fransk soldat i andra världskriget blev han fånge hos tyskarna 1940 [...] (S)

Som honorar begärde han hennes fotografi.

Som chef beundrade vi honom mycket.

Hurdan ska den ätas? Jag undrar *hurdan* den ska ätas.

Hurdan vill du ha biffen? Jag undrar *hurdan* hon vill ha biffen.

Så lugn hon sitter där och väntar!

Ett led som motsvarar fritt predikativ kan stå som initial dislokation om det har en näraliggande adverbial parafras som gör det möjligt att välja ett adverbial som pronominal kopia inne i satsen (jfr Annex § 5):

Som {student/ung}, då var han mycket blyg.

Fria predikativ är blockled, dvs. huvudord och bestämningar kan normalt inte skiljas åt:

**Orolig* hade hon *för sina barn* sprungit genom staden.

**Orolig* hade hon sprungit genom staden *för sina barn*.

**För sina barn* hade hon *orolig* sprungit genom staden.

**För sina barn* hade hon sprungit *orolig* genom staden.

**Sina barn* hade hon sprungit *orolig för* genom staden.

Subjunktionen i ett fritt predikativ kan i de flesta fall inte isoleras:

**Ung student* var han blyg *som*.

§ 48. Prosodi. Fria predikativ har samma prosodi som fria adverbial, dvs. de bildar normalt egna fonologiska fraser. Det närmaste överordnade verbet är alltså inte obetonat för predikativets skull (som ofta är fallet när verbet bestäms av ett bundet predikativ, jfr § 27).

'Pelle₀ har 'legat₀ här 'sjuk₀ hela 'dagen.

§ 49. Led som anger det fria predikativets predikationsbas. Det fria predikativets predikationsbas anges normalt med satsens subjekt, egentliga subjekt eller (direkta) objekt:¹

Lovisa gick *lugn och samlad* genom livet. [Predikationsbasen anges med subjektet *Lovisa*.]

Det satt en ensam restauranggäst *dystert blickande på sitt tomma glas* på Gillet. [Predikationsbasen anges med det egentliga subjektet *en ensam restauranggäst*.]

Han åt blomkålen *rå*. [Predikationsbasen anges med objektet *blomkålen*.]

I direktiva huvudsatser är subjektspredikativets predikationsbas identisk med det underförstådda subjektets referent (Huvudsatser § 34):

Gå *lugn(a) och samlad(e)* fram till podiet!

Ibland är det fria predikativets predikationsbas också i andra fall uttryckt inom satsen, eller också anges dess predikationsbas med ett annat satsled än subjekt, egentligt subjekt eller objekt. Predikationsbas är då en referent som har hög prominens i den situation som texten beskriver eller förutsätter. Konstruktionen är inte helt ovanlig men anses felaktig av språkvårdare.

Just hemkommen efter en månad i Frankrike får svengelskans utbredning i vårt språk ny aktualitet för mig. (S)

Som kämpande intellektuell finns det dock massor att lära av Pasolini. (S)

Men stöd saknar inte N Ram. *Ansedd som Indiens främste journalist* har 30–40 tidningar sagt sig vara villiga att publicera hans slutdokument. (S)

Predikationsbasen kan också vara det sakförhållande som resten av satsen beskriver:

Som en följd av jordbävningen har myndigheterna också beslutat att på nytt se över konstruktionsritningarna för ett planerat kärnkraftverk på huvudön Luzon [...] (S)

Om predikativets kongruens med det led som anger predikationsbasen se § 12–14.

Om det semantiska sambandet mellan predikativ och predikationsbas se § 50–52.²

Förutom i satser kan fria predikativ förekomma i infinitivfraser och andra sats-ekvivalenta fraser. Om predikativets predikationsbas i dessa fall se § 15.

¹ Ett indirekt objekt eller ett bundet adverbial kan ange predikationsbasen för ett fritt predikativ som inleds med *som*:

Man hade tilldelat honom priset *redan som nybliven musikedirektör*.

Man bör ge fordonet en första vaxning *redan som nytt*.

Vi bestämde oss för Kjell *som ordförande*.

Däremot är detta knappast möjligt om predikativet består av en oinledd adjektiv- eller participfras:

*Man lämnade honom presenterna *sittande i sin säng*.

*Man bör ge fordonet en första vaxning *nästans nytt*.

?Jag bad om biffen *genomstekt*.

*Jag betalade för bilen *ny*.

² När det fria predikativet står i en sats med både subjekt och objekt kan predikativets predikationsbas vara antingen subjektets eller objektets referent. Vilket av satsleden som anger predikationsbasen i det enskilda fallet visas ofta av kongruensförhållandena. Jfr *Han lämnade dem nedbruten av sorg* och *Han lämnade dem nedbrutna av sorg*. Vidare kan ett oinlett predikativ i mittfältet inte avse referenten för ett objekt senare i satsen (§ 47: b). I fall där kongruensen eller ordföljden inte ger besked gör pragmatiska faktorer ofta satserna entydiga. Jfr *Man tog supen stående* och *Man tog supen kall*.

ANM. Regeln att ett fritt predikativ i typfallet har subjektets referent som predikationsbas har formulerats som en normativ regel (subjektsregeln) inom språkvårdstraditionen. Subjektsregeln tillämpas också på infinitivfraser i fria adverbial (Inf Fraser § 29 not 1 och Anm.).

Betydelse § 50–52

§ 50. Det fria predikativets tid och aktionsart. Det fria predikativet anger att predikationsbasen kännetecknas av en egenskap eller ett tillstånd vid den tidpunkt då satsens aktion i övrigt gäller. Predikationsbasen är normalt den eller det som anges med (det i vissa fall underförstådda) subjektet, det egentliga subjektet eller objektet i satsen.¹

Pelle satt *bekymrad* vid skrivbordet.

Här anger alltså predikativet att referenten Pelle har egenskapen (tillståndet) att vara bekymrad när aktionen att han sitter vid skrivbordet utspelar sig.

Det fria predikativet anger alltid hurdan predikationsbasen är, inte hurdan den blir, oberoende av satsens aktionsart:

Han vaknade *skrämd*. ≈ Han var skrämd, när han vaknade.

Han dog *utfattig*. ≈ Han var utfattig, när han dog.

Han dog *som biskop i Härnösand*. ≈ Han var biskop i Härnösand, när han dog.

Han hittade fåren *ihjälrivna*. ≈ Fåren var ihjälrivna, när han hittade dem.

Jag köpte bilen *ny*. ≈ Bilen var ny, när jag köpte den.

¹ Vid verb vars betydelse implicerar ytterligare en tidpunkt utöver aktionens tid kan det fria objektspredikativet ange en egenskap som förefinns hos objektsreferenten vid denna (tidigare eller senare) tidpunkt och inte vid aktionens tid. *Minnas* implicerar t.ex. en tidpunkt före aktionens tid och *begära* en tidpunkt efter aktionens tid.

Jag minns honom *som {Hamlet/ung}*.

Hon begärde 5 000 kr *som ersättning*.

Jämför med fria adverbial : *Hon {kommer ihåg/önskade/bad om} en ginstbuske i trädgården*.

Om tidpunkten särskilt anges kan det fria predikativet ange en egenskap hos predikationsbasen vid en annan tidpunkt än den då satsens överordnade aktion utspelar sig:

Nyss febersjuk kände han sig nu fullt frisk och beredd att starta i tävlingen.

Detta är normalt möjligt bara om predikativet föregår det satsled som anger predikationsbasen (Adj Fraser § 50).

§ 51. Tidfästade predikativ. Ibland anger det fria predikativet att satsen i övrigt gäller endast under den tid då predikationsbasen har den egenskap som anges med predikativet. Predikativet kan därigenom fungera som en tidfästning av aktionen, på samma sätt som t.ex. en temporal bisats.

Han var mycket blyg *som student*. Jfr: Han var mycket blyg när han var student.
Svenskarna är inte alltid så trevliga *som turister*.

Också en adjektiv- eller participfras med denna betydelse inleds optionellt eller obligatoriskt med *som*, särskilt i satser med oavgränsad aktionsart:

Han var mycket blyg {*som/*Ø*} *ung*.
{*Som/*Ø*} *nygift* stannade han hemma på kvällarna.

När predikativet närmast anger ett villkor eller när satsen har avgränsad aktionsart är *som* inte så vanligt framför adjektiv- eller participfras även om denna har restriktiv betydelse:

Soppan smakar bäst {*Ø/?som*} *kall*.
Äpplena skördades {*Ø/?som*} *omogna*.

Konstruktion med *som* föredras dock vanligen också i dessa fall när predikativet står i mittfältet:

Äpplena hade (redan) {*som/?Ø*} *omogna* skördats och packats i lådor.

ANM. Användningen av *som* i fria predikativ med adjektiv- eller participfras är ofullständigt undersökt.

§ 52. Restriktiva och icke-restriktiva fria predikativ. Fria predikativ kan vara mer eller mindre restriktiva i förhållande till satsens betydelse i övrigt (för bundna predikativ är distinktionen inte relevant).

a) Vid tydligt icke-restriktiva predikativ äger satsen giltighet oberoende av predikativet:

Där kan du *lugn och avslappnad* sitta under en palm och läppja på din whisky. ≈
Där kan du sitta under en palm och läppja på din whisky, och du kan vara lugn och avslappnad när du gör det.

Indianerna dog *lugna*. ≈ Indianerna dog, och de var lugna när de dog. [Om det icke-restriktiva predikativet ensamt utgör rema: ≈ Indianerna var lugna när de dog.]

När det fria predikativet är icke-restriktivt har det ofta en kausal nyans, dvs. det anger mer eller mindre tydligt en orsak till aktionen:

Som nyinflyttad hade han föga kunskap om gammalt skvaller.

b) Vid tydligt restriktiva predikativ anges satsens utsaga som giltig bara i den utsträckning eller vid den tid (§ 51) som predikativets egenskap gäller för predikationsbasen, medan det lämnas öppet om den har giltighet därutöver:¹

Svenskar är otrevliga (*som*) *berusade*. ≈ Svenskar är otrevliga när de är berusade.
Blomkålen kan ätas *rå*. ≈ Blomkålen kan ätas när den är rå.

När det fria predikativet är restriktivt anger det ofta mer eller mindre tydligt ett villkor för aktionen:

Han gick sällan *ensam* i skogen. [’om han var ensam’]

Som svensk medborgare hade han fått besöka Fårö. [’om han hade varit svensk medborgare’]

Villkorsbetydelsen kan också ha en koncessiv nyans, dvs. talaren finner det anmärkningsvärt att satsen gäller under den betingelse som predikativet uttrycker:

Blomkålen äts ofta *rå*. [’även om den är rå’]

¹ När satsen utgör ett icke-negerat påstående om en enstaka avgränsad aktion kan det inte avgöras om predikativet är restriktivt eller inte:

Han åt fisken *rå*.

Predikativet tenderar emellertid att uppfattas som restriktivt om det är rematiskt:

– Han åt väl inte fisken *rå*? [med *rå* som ensamt rema]

– Nej, det gjorde han inte. [förnekar att fisken var rå när han åt den men inte att han åt fisken]

De restriktiva fria predikativen liknar adverbial för avseende (AdvI § 115), som anger i vilket avseende satsens utsaga gäller och lämnar det öppet om den har vidare giltighet. Adverbial för avseende står ofta på gränsen mellan fria och bundna adverbial. På liknande sätt kan restriktiva predikativ ses som fria predikativ på gränsen till bundna predikativ.

ANM. Konstruktioner av den typ som är kursiverade i nedanstående exempel redovisas i denna grammatik som adverbiala bisatser inledda av satsbas (Bisatser § 121–122, 130):

Bråkstake som han var skulle han alltid vända upp och ner på allt.

Ung och grön som han var fattade han ingenting.

Så ung och grön som han var fattade han ingenting.

Som den upptågsmakare han alltid varit satte han fart på hela sällskapet.

Han fattade allt *så ung och grön han var*.

En alternativ analys vore att uppfatta konstruktionerna som fria predikativ med komparativ bisats som efterställd bestämning.

Avgränsning mot andra satsled § 53–56

§ 53. Predikativ gentemot objekt. Både objekt och bundna subjektspredikativ kan utgöras av oinledda nominalfraser, och de har samma placeringsmöjligheter. Olikhetera är följande:

a) En nominalfras som subjektspredikativ är till skillnad från en nominalfras som objekt oftast inte referentiell. När den tydligt anger en referent identifieras denna alltid med subjektsreferenten. Objektet anger en referent, som vanligen är

en annan än subjektsreferenten. Om det är samma referent för subjekt och objekt är identiteten normalt presupponerad och markeras med reflexiv form på objektet.¹

Kalle är *den bästa backen*. [predikativ]

Kalle föreslog sig själv. [objekt]

b) Ett subjektspredikativ visar normalt kongruens med subjektet, något som objektet inte gör:

Kalle blev {*en bra back*/**två bra backar*}. [predikativ]

Kalle kände {*en bra back*/två *bra backar*}. [objekt]

c) Ett personligt pronomen står i nominativ som subjektspredikativ och i akkusativ som objekt:

Det här är *jag*. [predikativ]

Det här liknar mig. [objekt]

d) Som predikativ saknar indefinita nominalfraser oftast obestämd artikel eller annat kvantitetsattribut också i singularis vid individuativa substantiv, medan denna konstruktion bara förekommer i speciella fall för objekten:

Kalle blev *kapten*. [predikativ]

Kalle såg en kapten. [objekt]

e) De verb som kan konstrueras med bundet subjektspredikativ i form av oinledd nominalfras kan också konstrueras med adjektiviska och participiella predikativ. De flesta av dessa verb kan inte konstrueras med objekt. Om verb som konstrueras med bundet predikativ se § 19–26, 34–41.

¹ Vid vissa verb är det oklart om den bundna bestämningen anger identitet eller ej. Så vid t.ex. *agera*, *spela*, *betyda*, *innebära*.

ANM. Vid vissa verb är det oklart om bestämningen bör klassificeras som objekt, adverbial eller predikativ. Hit hör verb vilkas komplement anger mått (t.ex. *väga*, *rymma*, *kosta*, *vara*, *ta*), vad något betyder (t.ex. *beteckna*, *betyda*, *ange*) eller sinnesintryck (t.ex. *dofta*, *lukta*, *smaka*). Se också Obj. § 29.

§ 54. Predikativ gentemot subjekt. I de flesta fall visar ordföljden vad som är subjekt och predikativ. Om satsen är en fa-sats och inte innehåller några infinita verbformer kan det när predikativet är en nominalfras vara oklart vilket led som är subjekt och vilket som är predikativ, eftersom också predikativet kan stå som fundament.

Den ende som söker tjänsten är denne Engström.

Min lycka blev hans olycka.

I de allra flesta fall är det dock antingen pragmatiskt uppenbart vilket led som är subjekt eller likgiltigt för tolkningen av satsen. I skriftspråk är det överhuvudtaget ovanligt att ett bundet predikativ står som fundament.

§ 55. Predikativ gentemot adverbial. Särskilt tre kategorier kan utgöra gränfall mellan predikativ och adverbial:

a) I vissa fall kan en adjektiv- eller participfras utan påtaglig betydelseskillnad hänföra sig antingen till subjektsreferenten (som fritt predikativ) eller till verbfrasens aktion (som sättsadverbial). Så är fallet när egenskapen bara metonymiskt hänförs till aktionen (Adj. § 24), t.ex. *gå lugnt*, *le vänligt*. Om frasens huvudord är oböjligt eller predikativets kongruens medför obestämd form neutrum singularis, kan man inte alltid säkert avgöra om frasen skall uppfattas som predikativ eller adverbial.

Manskapet gick *ganska lugnt* över bron.

I andra fall är bruket av adverbial närmast lexikaliserat, t.ex. *le vänligt* (jfr **le vänlig*).

Också i andra fall kan påtaglig betydelseskillnad saknas och osäkerhet uppstå om frasen skall uppfattas som predikativ eller adverbial:

Jag ger upp, sade han *suckande*.

b) De mer eller mindre lexikaliserade, ursprungligen adverbiella förbindelserna av typen *i ordning*, *från vettet* (§ 7) kan allt efter graden av lexikalisering uppfattas som adverbial eller som predikativ. Att dra en exakt gräns är inte meningsfullt. Ett tecken på att en sådan prepositionsfras (eller någon gång adverbfras) har predikativ funktion är att den kan efterfrågas med *hurdan*, *vad*.

- {*Hurdant/Vad/*Var*} var rummet, sa du? – *I ordning*. [predikativ]
- {**Hurdant/*Vad/*Hur/Var*} är han, sa du? – *I köket*. [adverbial]
- {*Hurdan/Vad/*Varifrån*} var han, sa du? – *Från vettet*. [predikativ]
- {**Hurdant/*Vad/Varifrån*} är han, sa du? – *Från landet*. [adverbial]

c) Komparativa subjunktionsfraser inleda med *som* (Subjnfraser § 2–15), vilka normalt fungerar som adverbial (Advl § 23, 63: a), är homonyma med predikativa subjunktionsfraser inleda med *som* (Subjnfraser § 16–17). Båda kan stå som bestämningar till verb och gränsen är ibland svår att dra mellan dem. Den predikativa frasen anger i första hand egenskap eller klassstillhörighet, medan den komparativa frasen jämför två komparander med varandra. En *som*-fras erinrar därmed mera om övriga predikativ om dess nominalfras är svagt referentiell, medan den mera erinrar om andra jämförande adverbial om dess nominalfras är tydligt referentiell. En komparativ subjunktionsfras kan ofta parafraseras med en komparativ bisats.

Hon fungerar *som medlare*. [predikativ subjunktionsfras, bundet subjektspredikativ]

Han betar sig *som en nyfrälst vegetarian*. [komparativ subjunktionsfras, bundet adverbial]

Han har *som en av projektets inspiratörer* en stor andel i framgången. [predikativ subjunktionsfras, fritt subjektspredikativ]

Han dansar *som en häst*. [komparativ subjunktionsfras, fritt adverbial]

Några exempel med mer eller mindre oklar kategoritillhörighet:

Folk är *som fiskar* nuförtiden [...] (R)

[...] få tandställningarna inrättade så att de kan se ut *som filmstjärnor* alla tre när de blir vuxna. (R)

§ 56. Predikativ gentemot predikativt attribut. Ett fritt predikativ står ofta omedelbart efter det satsled som betecknar dess predikationsbas. I mittfältet kan ett subjektspredikativ stå omedelbart efter subjektet, och i slutfältet kan ett objektspredikativ stå omedelbart efter objektet. De har då samma placering som predikativa attribut i subjekt respektive objekt.

Predikativa attribut förekommer oftast i indefinita nominalfraser (Nomfraser § 53–54), medan en nominalfras som betecknar ett fritt eller bundet predikativs predikationsbas ofta är definit:

Där såg vi honom *oklädd och smutsig*. [objektspredikativ]

Där såg vi en karl, *oklädd och smutsig*. [predikativt attribut]

Betydelsemässigt anger ett fritt predikativ ett tillstånd som är samtidigt med eller överlappar med det överordnade verbets tid, medan ett predikativt attribut anger ett tillstånd som är samtidigt med eller överlappar med den överordnade nominalfrasens tid. Men eftersom verbet i en sats ofta anger en tid som sammanfaller eller överlappar med den tid då nominalfrasernas referenter existerar, finns det sällan en tydlig semantisk skillnad mellan de båda satsledstyperna.

19 VERBFRASER: EGENTLIGA SUBJEKT

1 Översikt.

Struktur 2

2 Det egentliga subjektets struktur.

Syntaktisk funktion och distribution 3–9

3 Verb med egentligt subjekt. 4 Bundna led i verbfrasen utöver det egentliga subjektet. 5 Rumsadverbial i sats med egentligt subjekt. 6 Formellt subjekt. 7 Placering av egentligt subjekt. 8 Egentligt subjekt i infinitivfras. 9 Reflexivt pronomen med egentligt subjekt som korrelat.

Betydelse 10–16

10 Indefinit och interrogativ nominalfras som egentligt subjekt. 11 Definit nominalfras som egentligt subjekt. 12 Relativt led som egentligt subjekt. 13 Det egentliga subjektets semantiska roll i sats med aktiv konstruktion. 14 Det egentliga subjektets semantiska roll i sats med passiv konstruktion. 15 Det egentliga subjektet i satsens informationsstruktur. 16 Det egentliga subjektets räckvidd.

Avgränsning mot andra satsled 17

17 Egentligt subjekt gentemot andra satsled.

§ 1. Översikt. Det egentliga subjektet utgörs av en vanligtvis indefinit nominalfras som står på objektets plats i satsen, dvs. efter platserna för infinit verb och partikeladverbial och framför adverbialen i slutfältet. Satsen med egentligt subjekt har normalt ett expletivt *det* som formellt subjekt (§ 6, Subj. § 19). Det egentliga subjektets nominalfras har samma semantiska roll i förhållande till verbet som ett ordinärt subjekt vid samma verb.

Det har inte försvunnit *några spadar* den här gången.

*Det har inte försvunnit *spadarna* den här gången.

Jfr: Några spadar har inte försvunnit den här gången.

Egentligt subjekt förekommer nästan bara vid verb utan objekt, dvs. vid intransitiva verb och passiva *s*-former av verb:

I hörnet står det *en piedestal*.

I hörnet placerades det *en piedestal*.

*I hörnet upptar det *en piedestal* hela utrymmet.

*I hörnet upptar det hela utrymmet *en piedestal*.

En sats med egentligt subjekt utsäger ofta att det egentliga subjektets referent befinner sig, börjar befinna sig eller slutar befinna sig på en viss plats – satsen innehåller då oftast också ett rumsadverbial – eller att referenten över huvud finns till, kommer till eller upphör att finnas till. I sådana satser är konstruktion med egentligt subjekt ofta vanligare än en konstruktion med ordinärt subjekt.

Det hänger *en tavla* över dörren. Jfr: En tavla hänger över dörren.

Det släpptes in *en katt* i lokalen. Jfr: En katt släpptes in i lokalen.

Det har försvunnit *ett viktigt papper* från mitt skrivbord. Jfr: Ett viktigt papper har försvunnit från mitt skrivbord.

Det finns *två sorters bokhandlare* numera. Jfr: Två sorters bokhandlare finns numera.

Det uppstod *oro* bland manskapet. Jfr: Oro uppstod bland manskapet.

Det hade förstörts *mycket* under deras frånvaro. Jfr: Mycket hade förstörts under deras frånvaro.

I passiv sats, som ofta anger en agentiv aktion, används oftare konstruktion med egentligt subjekt utan att befintlighet eller riktning anges:

Det inhandlades raskt *två pälsar och en släde*.

Det egentliga subjektets referent har sällan rollen av agens i aktionen, och även om verbet någon gång är agentivt är verksamhetsbetydelsen nedtonad:

Det häckar *fiskgjusar* i en av tallarna på sjöns nordsida.

Det arbetar *inga kurder* här.

Den indefinita nominalfrasen används oftast för att föra in en ny referent i sammanhanget. Medan en nominalfras som ordinärt subjekt i exempelvis en påståendesats ofta betecknar det som satsen handlar om (satsens tema), ingår det egentliga subjektet vanligen i den del av påståendesatsen som säger något om temat (satsens rema).

Egentligt subjekt skiljer sig från ett ordinärt subjekt också med avseende på sin räckvidd. Ett kvantitetspronomen står alltid inom exempelvis en negations räckvidd när det ingår i ett egentligt subjekt men kan stå utanför negationens räckvidd om det ingår i ett ordinärt subjekt.

Det hade inte kommit *många flickor* till festen. [Dvs. inte många (= få) hade kommit.] Jfr: Många flickor hade inte kommit till festen. [Dvs. antingen var det många som hade uteblivit eller också var det inte många som hade kommit.]

ANM. 1. En satstyp som liknar satser med egentligt subjekt är satser med expletivt *det* som subjekt och en infinitivfras eller nominal bisats som postponerat subjekt i satsens slutfält (Subj. § 21, Inffraser § 5, Bisatser § 47):

Det är en fördel {att kunna stanna hemma/att en sådan kapacitet medverkar}. Jfr: {Att kunna stanna hemma/Att en sådan kapacitet medverkar} är en fördel.

En annan likartad satstyp är satser med expletivt *det* som subjekt, med predikativ och en *med*-fras som bundet adverbial vilka kan parafraseras med satser utan expletivt *det* och med *med*-frasens nominalfras som subjekt (Subj. § 20, Predv § 28):

Det är nyttigt *med morötter*. Jfr: Morötter är nyttigt.

Jämför också parafrasrelationer som:

Pengarna var slut. ≈ Det var slut {på/med} pengarna.

Att ringa räcker. ≈ Det räcker med att ringa.

ANM. 2. Sats med egentligt subjekt kallas ibland existentialsats eller sats med presentering.

Struktur § 2

§ 2. Det egentliga subjektets struktur. Egentligt subjekt utgörs nästan alltid av en indefinit eller interrogativ nominalfras (Nomfraser § 21, 25–29, 32–34):

Det kom {en/ingen} *annan student* till mötet.

Det kom {inga/några/fyra/många} *andra studenter* till mötet.

Sådana studenter kommer det hit varje år.

Det står nog *lite annan saft* i skafferiet.

Det rådde *fullt kaos* på arbetsplatsen.

Det har insjuknat *ytterligare 42 värnpliktiga* sedan dess.

[...] det glimmade *gnistor* i deras ögon. (R)

Jag vet inte om det finns *några hus* på tavlan [...]. (R)

Det går *ingen buss* i dag, sa jag. (R)

Det hände *ingenting* den dagen [...]. (R)

Det hördes *spridda skratt* från salongen. (R)

[...] om det kommit *någon intressant post*. (R)

Det ligger *några torra vedpinnar* därborta i korgen. (R)

Det leker *ett litet leende* i mungipan på Ritterberg. (R)

Hur många rum ryms det i de där små villorna? (R)

[...] *vad låg det för frestande avsikt* i detta? (R)

Vad finns det annars *för skäl*? (R)

Vad har det försvunnit *för någonting*?

Hurdana romaner skrivs det egentligen nuförtiden?

*Det kommer nog {min far/de (där) tyska studenterna} i år.

*Det kommer {han/jag} *själv* hit i morgon.

Den indefinita nominalfrasen kan vara konstruerad med den komparativa subjunktionen *som* (eller *liksom*) som anger att beskrivningen av det egentliga subjektets referens är ungefärlig eller skall tolkas som bildlig:

Det gick *som ett spöke* genom salongen.

Då föll det *som en skugga* över hans ansikte.

Det sitter *som en plugg* i bröstet på mig.

Det ligger *som ett tjockt täcke av misstro* mellan den danska befolkningen och politikerna [...] (S)

Vissa typer av definitiva nominalfraser kan emellertid också användas som egentliga subjekt:

Det ställdes då *det kravet* på honom *att han skulle resa genast*.

Det saknades *alla sorters medicin* i lägren.

Vilka indefinita och definitiva nominalfraser som kan vara egentliga subjekt beror på nominalfrasernas betydelse, se § 10–11.

Normalt kan det egentliga subjektet inte utgöras av en nominalfras som böjs i nominativ och akkusativ. När detta ändå är möjligt står ledet i nominativ.

Det lär finnas *de* som fortfarande stöder regeringen.

Syntaktisk funktion och distribution § 3–7

§ 3. Verb med egentligt subjekt. Ett egentligt subjekt kan vara bestämning antingen till ett verb i aktiv konstruktion eller till ett verb som konstrueras passivt. Särskilt i det förra fallet är egentligt subjekt möjligt bara vid verb med en viss valens och betydelse.

a) Verb som konstrueras aktivt måste normalt vara intransitiva för att medge egentligt subjekt, dvs. objektspositionen är vanligen ledig efter verbet. Verbet anger antingen att något finns eller sker över huvud taget (varvid ingen plats eller tid behöver specificeras) eller att aktionen gäller för en bestämd plats eller tid (varvid platsen respektive tiden vanligen behöver anges uttryckligen med adverbial).

Det finns *inga enhörningar*.

Det har funnits *vargar* också i södra Sverige.

Under istiden fanns det *mammutar*.

Vissa reflexiva verbförbindelser (Vbfraser: Allm. § 8) kan konstrueras med egentligt subjekt (på det direkta objektets plats):

Det satte sig *en massa flickor* längst fram.

Nu har det uppenbarat sig *ett stort problem*.

Det lade sig *en tryckt stämning* över församlingen.

Då reste det sig *en grovlemmad karl* och begärde ordet.

I det inre rummet hade det inte befunnit sig *några gäster*.

Också verb med andra objekt – särskilt sådana där objektets referent inte påverkas av verbets aktion – kan förekomma i konstruktion med ett följande egentligt subjekt:

Det mötte mig *en massa flickor* vid stationen.

Det vidlåder honom onekligen *en viss air av opålitlighet*.

Det väntade henne *en massa besvärigheter*.

Det har tillfallit henne *en massa porslin* i samband med arvsförfärdet.

Det fattas henne inte *mod*!

Men han måste iväg till Martha innan det hände henne *något*. (R)

Det slog honom plötsligt *en tanke* [...] (R)

Också vissa lexikaliserade verbförbindelser bestående av verb plus naken nominalfras kan ta egentligt subjekt:

Det får nog inte plats *så många böcker* i min bokhylla.

Det hade ägt rum *en förväxling*. (R)

Om verbens betydelse och det egentliga subjektets semantiska roll se vidare § 13. Många av verben som konstrueras med egentligt subjekt kan också ingå i pseudo-samordning med annat verb (Samordn. § 18–19).

b) Verb i *s*-form som konstrueras passivt (Vb § 47) kan i de flesta fall stå med egentligt subjekt. Det egentliga subjektet har då samma semantiska roll gentemot verbet som ett objekt vid samma verb i aktiv konstruktion, och det står på samma plats i den passiva satsen som objektet vid motsvarande verb i aktiv sats.¹

Det odlades *mycket böror* här. Jfr: Man odlade mycket böror här.

Det förekommer också att ett bitransitivt verb i passiv konstruktion tar ett egentligt subjekt (som motsvarar det direkta objektet vid aktiv konstruktion):

Det erbjöds mig omsider *en lägenhet*. Jfr: Man erbjöd mig omsider en lägenhet.

Genast gavs det henne *en tjänst* vid universitetet.

Möjligen kan också ett egentligt subjekt vid passiv konstruktion motsvara indirekt objekt i aktiv sats:

Så fort det erbjöds *en anställd* en attraktiv lägenhet ropar pressen högt.

Om det tilldelas *en dansk* ett sådant pris igen, höjs nog ett och annat ögonbryn i de övriga nordiska länderna.

Åtminstone regionalt medges också konstruktion med egentligt subjekt vid perifrastisk passiv (*bli*-passiv) (Passiv § 14–25).² Participet placeras då efter det egentliga subjektet och kongruensböjs med detta (§ 4).

Det blev *flera allvarliga fel* konstaterade.

Det blev *en ny dator* införskaffad till sekreteraren.

Participet kan också placeras före det egentliga subjektet som ett infinit verb och kongruensböjs då inte med detta:

Det blev konstaterat *flera allvarliga fel*.

Det blev införskaffat *en ny dator* till sekreteraren.

Om vilka verbtyper som i passiv konstruktion ofta står med egentligt subjekt se § 14.

¹ Agentadverbial förekommer undantagsvis i satser med egentligt subjekt vid verb i passiv konstruktion:

Det opereras här varje dag *hundratals skottskadade* av de inhemska läkarna.

² Jämför också förbindelsen *gå förlorad* 'förloras':

Vid detta tillfälle gick det {*en hel armé förlorad* / *flera regementen förlorade*}.

ANM. Satser där verb med passiv *s*-form har ett nominalt led som komplement är syntaktiskt dubbeltydiga, dvs. ledet kan uppfattas antingen som egentligt subjekt eller som objekt (Obj. § 26, Passiv § 7: 2). Benägenheten att uppfatta ledet som objekt torde vara större, om det ingår i en mer eller mindre lexikaliserad förbindelse med verbet och är svagt referentiellt.

Det spelades *kort* hela kvällarna.

På kvällarna lästes det förstås *sagor* för barnen.

Jfr: I biblioteket fick det inte pratas. Det förhandlades om saken i flera dagar.

§ 4. Bundna led i verbfrasen utöver det egentliga subjektet. Andra bundna bestämmingar än objekt (jfr § 3) samförekommer i varierande utsträckning med egentligt subjekt i verbfrasen.

a) Partikeladverbial förekommer både i lexikaliserade förbindelser och i mer produktiva konstruktioner med måladverb:

[...] med ens dök det upp *minst tio tonåringar till*. (R)

Det kom {ut/fram/in} *två poliser*.

b) Av de bundna adverbialen förekommer de objektliknande (Advl § 35–47) i begränsad utsträckning:

Det dog *många unga* av tuberkulos på den tiden.

Det vikarierade *ingen* för henne.

Det deltog *inga svenskar* i de tävlingarna.

Det ansluter sig *ytterligare en tanke* till den redan anförda.

Begränsningarna sammanhänger med att subjekten i satser med bundna adverbial oftast är agens eller upplevare, roller som normalt inte förenas med egentligt subjekt (§ 13–14).

Bundna rumsadverbial är vanliga i satser med egentligt subjekt, se § 5.

c) Bundna predikativ samförekommer i begränsad utsträckning med egentliga subjekt om de tillsammans med verbet anger befintlighet eller existens (Predv § 29):

Det var *inga rum* lediga på hotellet.

Det var *150 personer* närvarande vid högtidligheten.

Jag vet inte om det fanns *några sprutor* tillgängliga vid det tillfället.

Det var *många affärer* öppna fastän det var så sent.

Det blev *några personer* sittande kvar efter föreställningen.

*Det är *många bilar* svårsålda just nu.

*Det är *många ungdomar* entusiastiska seglare i Norge.

*Det blev *en flicka* överlycklig när hon fick höra detta.

Sats med perifrastisk passiv kan (åtminstone hos vissa språkbrukare) ha egentligt subjekt som placeras framför det därmed kongruensböjda perfektparticipet (jfr § 3: b):

Eftersom det aldrig blev *några bullar* bakade, så hade vi inget till kaffet när de kom.

Om det nu inte blir *så många brev* skrivna, får vi väl kosta på oss att ringa runt.

Det blev *hundratal barn* vaccinerade under de där dagarna.

Det blev *inga liljekonvaljer* plockade. (S)

Alternativt placeras participet utan kongruensböjning framför det egentliga subjektet:

Det blev vaccinerat *hundratal barn* under de där dagarna.

Det blev upphittat *två icke detonerade granater* strax intill.

Också i de andra fall då ett predikativ kan samförekomma med egentligt subjekt förefaller det som om adjektivet indirekt anger närvaro eller frånvaro (jfr § 13):

Det var *tre flickor* sjuka i klassen vid det tillfället. Jfr: *Det var tre flickor mycket begåvade i klassen.

§ 5. Rumsadverbial i sats med egentligt subjekt. De flesta verb som kan konstrueras med egentligt subjekt tar samtidigt ett rumsadverbial:

Det försvann *två poliser* in i huset.

Det går *en varm vind* genom Elfridas bröst. (R)

Jag menar, det är inte var dag det kommer *ett statsråd* till Huddinge. (R)

Det pyrde *glöd* under askan i spisen. (R)

Det står *en kaffebryggare* på diskbänken! (R)

Det strömmade *värme* mellan våra själar [...] (R)

På benet satt det *en hel klunga blodiglar*. (R)

När jag kom in fanns det *en konstapel* till i rummet [...] (R)

Många satser med egentligt subjekt kräver bundet rumsadverbial:¹

*Det stod *en paraply*. Jfr: Det stod *en paraply* i hörnet.

*Det går *en karl*. Jfr: Det går *en karl* på trottoaren mittemot.

Vid vissa verb behövs inte rumsadverbial, särskilt inte om satsens aktion gäller överallt över huvud taget eller på en plats som är given eller aktuell i sammanhanget:

Det finns *många bra personatorer*.
 Det kom *en tandläkare* och undersökte oss.
 Det har försvunnit *två kompasser* på sista tiden.
 Det rådde *undantagstillstånd*.
 Men kanske finns det *en mening* med allt. (R)
 Då kom det *en rik man* gående. (R)
 Ja, det har förekommit *bråk* ...! (R)
 Men det har kommit *två till*. (R)

Ett rumsadverbial kan i neutralt och formellt skriftspråk placeras på det ordinära subjektets plats i ordföljdsschemat, i stället för det expletiva *det*. Konstruktionen är naturligare när rumsadverbialen står som fundament i deklarativ huvudsats.

Till hans skola brukade dåförtiden komma en inspektör från Kalmar varje år. Dåförtiden brukade *till hans skola* komma *en inspektör* från Kalmar varje år.
I huvudstaden har enligt AP rätt *undantagstillstånd* sedan förra veckan. Enligt AP har *i huvudstaden* rätt *undantagstillstånd* sedan förra veckan.
Bakom honom skulle alltid finnas *gruvarbetare* i släktled efter släktled [...] (R)
 Men *efter oss* skall komma *ett släkte av intellektuella karaktär*. (R)

Jfr § 6 om *där* som formellt subjekt.

¹ Satser med egentligt subjekt konstrueras inte sällan med tidsadverbial, och vissa satser kan sägas kräva antingen rums- eller tidsadverbial för att vara kompletta:

Det händer *många saker* i revolutionstider [...] (R)

§ 6. Formellt subjekt. I sats med egentligt subjekt står det expletiva *det* på det ordinära subjektets plats i satsschemat (dvs. i mittfältet eller i deklarativa huvudsatser alternativt som fundament, Subj. § 8):

Efter en stund började *det* falla *tunga regndroppar*.
 När *det* började falla *tunga regndroppar* efter en stund ...
 Jag vet inte *hur många gäster* (som) *det* har kommit.
Det började falla *tunga regndroppar* efter en stund.

Det expletiva *det* kvarstår som formellt subjekt också när en anaforskt verbfras syftar på en verbfras med egentligt subjekt:

– Brukar *det* sitta *en katt* på trappan? – Ja, det brukar *det* (göra).
 Jfr: – Brukar hon sitta på trappan? – Ja, det brukar hon (göra).

I framför allt sydsvenskt regionalt språkbruk kan *där* och i viss mån *här* sägas fungera som formellt subjekt.¹

I satser med egentligt subjekt kan i viss utsträckning ett formellt subjekt undvaras genom att ett rumsadverbial står på subjektetsplatsen (§ 5).

¹ Exempel:

Tidigare brukade {*där/här*} inte bo *någon*. ≈ Tidigare brukade *det* inte bo *någon* {*där/här*}.
 Tidigare brukade *där* inte synas *några sprickor* i mitt hus. ≈ Tidigare brukade *det* inte synas *några sprickor* i mitt hus.

Har *där* varit *myror* förut i den här soffan? ≈ Har *det* varit *myror* förut i den här soffan?

Det är inte *många här* bor längre. ≈ Det är inte *många det* bor här längre.

Där sitter ett *tjugotal människor* utspridda i den stora salongen [...] (R)

Och visst stod *där en kärra* på gården. (R)

För inte så länge sen låg *här en vacker kulle* [...] (R)

Här ligger *journalister och grannar* i buskarna, ska ni veta. (R)

Där, här kan i sydsvenskt regionalt språkbruk också stå på det formella objektets plats i en sats med objekt + nexusinfinitiv (§ 8):

Jag låter *där* inte komma *någon* och störa mig när jag arbetar.

Vi anser *där* inte behövas *flera lärare* nu.

Vissa språkbrukare accepterar *där, här* på subjektets ordinarie plats också när en pronomi-nell verbfras syftar på en verbfras med egentligt subjekt:

– Brukar *där* sitta en katt på trappan? – Ja, det brukar *där* (göra).

– Har *här* varit en polisbil? – Nej, det har *här* inte, vad jag vet.

§ 7. Placering av egentligt subjekt. Egentligt subjekt placeras som (direkt) objekt i verbfrasen (omedelbart efter eventuellt partikeladverbial eller eventuellt objekt) eller som satsbas:

Det lär ha stått *en gatlykta* *där* i hörnet.

Strax släpptes det ut *en massa ungdomar* genom den bastanta porten.

Strax efter klockan tre susade det fram *en lång kortege av bilar* [...] (R)

Och så väller det in *folk*, från samhället och från stan [...] (R)

Sedan hade det lagt sig *en tung dimma* över trakten.

Det vidlåder dem *en viss vulgaritet*.

En gatlykta lär det ha stått *där* i hörnet.

Många lampor stod det inte på borden.

Vad stod det i brevet?

Vid pseudosamordning står det egentliga subjektet på objektsplats vid det första verbet:

Det brukar sitta *en flicka* och spela här. Jfr: *Det brukar sitta och spela *en flicka* här.

Det har ringt *en karl* idag från Lidköping och frågat om du vill hålla ett föredrag *där*.

Jag visste mycket väl att det satt *en hel maffia* och livnärde sig på att nosa upp po-lemik [...] (R)

Tror du inte att det stod *en rälighyp* bakom lagårn och vräkte ur sej massa vidrig-heter [...] (R)

Det gör ingen skillnad i satsens räckviddsrelationer (§ 16) om det egentliga subjektet står som fundament eller i slutfältet:

Många lampor stod det inte på borden. ≈ Det stod inte *många lampor* på borden.
Kunder från Tyskland kommer det ofta numera. ≈ Det kommer ofta *kunder från Tyskland* numera.
Kreativitet har det aldrig saknats på den här arbetsplatsen. ≈ Det har aldrig saknats *kreativitet* på den här arbetsplatsen.

Det egentliga subjektet kan (mest talspråkligt) dislokeras initialt eller finalt och företräds då inuti satsen av den pronominala kopian *det* (ej kongruensböjd, Annex § 5, 9, Pron. § 38):

Några blommor, *det* har det aldrig fått finnas på hans skrivbord.
En gul katt, *det* brukade det ofta finnas med på hans bilder.
Det kom det ofta till henne, *konstiga brev från utlandet*.

Liksom objekt kan ett informationstungt egentligt subjekt postponeras till en plats längre fram i satsens slutfält (Postp. led § 4: c):

Dåförtiden brukade det alltid stå på vartenda bord *både rökverk av olika slag och diverse utsökta drycker*.

För negerat egentligt subjekt gäller samma placeringsregler som för objekt, dvs. det egentliga subjektet placeras senast på det negerande satsadverbialets plats i mittfältet (Obj. § 15):¹

Det syntes *inga blommor* i hennes fönster. [Också: Det syntes inte *några blommor* i hennes fönster.]
 Det lär *ingenting* finnas i skafferiet. [Också: Det lär inte finnas *någonting* i skafferiet.]
 Det har *inga böcker* behövts under de senaste tre åren. [Också: Det har inte behövts *några böcker* under de senaste tre åren.]
 [...] det skulle *ingen* komma och säga nåt annat. (R) [Också: Det skulle inte komma *någon* och säga något annat.]
 Om det *ingenting* saknas, så är väl allt bra? [Också: Om det inte saknas *någonting*, så är väl allt bra?]

Om placering av egentligt subjekt vid predikativ se § 3: b.

¹ Egentligt subjekt är aldrig tillräckligt obetonat för att byta plats med intilliggande satsadverbial (jfr Obj. § 16):

I går var det {inte *någon* / **någon* inte} hemma. Jfr: I går såg hon {inte mig / mig inte} hemma.

§ 8. Egentligt subjekt i infinitivfras. Egentligt subjekt förekommer i olika infinitivfraser med olika satsledsfunktion i den överordnade verbfrasen:

a) En infinitivfras med funktion som nexusinfinitiv (Inffraser § 9) kan ha egentligt subjekt liksom verbfrasen i en finit sats. Det egentliga subjektet betecknar då

infinitivfrasens predikationsbas. I den funktion där annars uttrycket för infinitivfrasens predikationsbas brukar stå, dvs. som objekt eller subjekt, återfinns i stället ett expletivt *det*. Exempel på verb i aktiv konstruktion med formellt objekt och nexusinfinitiv:

Vi kan väl låta *det* gå *en dörr* mellan vardagsrummet och köket.

Hon ansåg *det* inte behövas *några nya fåtöljer*.

Exempel på passivt konstruerat verb med formellt subjekt och nexusinfinitiv:

Det påstods ha gått *en dörr* mellan vardagsrummet och köket.

Det ansågs finnas *många duktiga elever* bland de nytillkomna.

b) En infinitivfras med funktion som rektion i bestämning till det kausativa *få* kan ha egentligt subjekt samtidigt som *få* tar expletivt *det* som objekt:

Han fick *det* snart (till) att komma *300 besökare* om dagen.

c) En infinitivfras med funktion som objekt vid ett subjektsautonomt verb kan innehålla ett egentligt subjekt om det subjektsautonoma verbet har expletivt *det* som subjekt:

Det verkar finnas *många duktiga elever* bland de nytillkomna.

§ 9. Reflexivt pronomen med egentligt subjekt som korrelat. Det egentliga subjektet fungerar (liksom det ordinära subjektet) som korrelat till reflexivt pronomen:

Där sitter det alltid *en gammal kvinna* på en soffa med alla {sina/*hennes} påsar.

Genast kom det ut *en massa insekter* ur {sina/*deras} hålor.

Vid verb med passiv konstruktion finns dock (i olika grad för olika språkbrukare) en viss möjlighet för det egentliga subjektet att vara korrelat åt ett icke-reflexivt 3 pers. personligt pronomen i samma sats:

Det har stulits *två cyklar* från {sina/?deras} rättmätiga ägare.

På sista tiden har det återlämnats *ett stort antal barn* till {sina/?deras} föräldrar.

Fortfarande firas det *många helgon* på {sina/?deras} dödsdagar.

Denna möjlighet kan sammanhänga med att det egentliga subjektet vid verb i passiv sats alternativt kan uppfattas som objekt (Obj. § 26, Passiv § 7: 2).

Betydelse § 10–16

§ 10. Indefinit och interrogativ nominalfras som egentligt subjekt. Den indefinita nominalfrasens betydelse kan vara specifik eller icke-specifik (jfr Nom-fraser § 108–109) när den fungerar som egentligt subjekt.

Specifik betydelse:

Det sitter *en sekreterare* i rummet utanför.

"Vet du att det står *en bil* i stallet?" sa han. "En Austro-Daimler." (R)

Här kommer det *lite kotletter och bröd*, sade hon bistert. (R)

Det sitter *en liten typ* på den ryggstödslösa stolen med hjul [...] (R)

Icke-specifik betydelse:

Sitter det *någon sekreterare* i rummet utanför?

Vet du om det står *någon bil* i garaget?

Jag vill att det ska sitta *en sekreterare* och vänta på mig i rummet utanför.

Leo [...] var alltid rädd att det skulle ligga *en orm* i gräset på ängarna [...] (R)

Den indefinita nominalfrasen har variabel referens när den står inom ett flertals-betecknande ords räckvidd (jfr § 16):

I varje rum sitter det *en sekreterare*. [variabel specifik betydelse]

Han vill att det ska sitta *en sekreterare* i varje rum. [variabel ospecifik betydelse]

I alla rum sitter det *en sekreterare*.

Det sitter {ofta/alltid} *en sekreterare* i hans rum.

Också en indefinit nominalfras med komparativt pronomen kan fungera som egentligt subjekt:

Det sitter {*likadana/sådana*} *fåglar* överallt i träden.

Det brukar komma *andra studenter* till kvällskurserna.

Det kom *andra tider*. (R)

[...] ja, det inte bara finns *sådana karlar*, det dräller av dem! (R)

En indefinit nominalfras som anger ett urval ur en given mängd fungerar däremot knappast som egentligt subjekt:¹

*Det ligger *några av mejslarna* på hyllan.

Indefinit nominalfras kan inte fungera som egentligt subjekt om nominalfrasen betecknar hela arten av de referenter som benämns med nominalfrasen (generisk referens, Nomfraser § 110). Inte heller *man* kan vara egentligt subjekt (jfr § 11).²

*Det ligger *en katt* gärna i solen.

*Det sitter *alla katter* gärna i solen.

*Det sitter *varje katt* gärna i solen.

*Det sitter *man* väl inte och hostar när prästen predikar.

Interrogativa nominalfraser – med undantag av *vem* – kan vara egentliga subjekt:

Vad ligger det (för något) i min stol?

Vilka tavlor ska det hänga i korridoren?

Hur många blomkrukor ska det stå i det här fönstret?

*Hurdana pärm*ar behövs det här då?

?*Vem* står det därute?

En interrogativ nominalfras som avser urval ur en given mängd står mindre gärna som egentligt subjekt men har något större benägenhet därtill än motsvarande indefinita nominalfras:

?*Vilken av mejslarna* har det försvunnit?

?*Hur många* av studenterna kommer det, tror du?

¹ *Somlig, övrig* används oftast vid urval ur en given mängd och förekommer därför sällan i egentligt subjekt:

?Det sitter *somliga studenter* [\approx somliga av studenterna] i korridoren och röker.

*Det ligger *övriga intresserade kommuner* [\approx de andra av de intresserade kommunerna] längre norrut.

² Däremot kan nominalfras med totalitetspronomen fungera som egentligt subjekt, om det är alla olika slag av den betecknade referenten som avses:

Det säljs {*alla veckotidningar/all sorts spik/allting*} här.

Det förekommer *allting* i den vägen på deras fester.

Det kan komma *vem som helst* i morgon.

Det får inte skrivas *vilken satir som helst* hos oss.

Det kunde få hända *vad som helst* nu. (R)

§ 11. Definit nominalfras som egentligt subjekt. Definit nominalfras kan normalt inte fungera som egentligt subjekt, om den (som i normalfallet) har definit betydelse:¹

*Det saknades {*de nya böckerna/mina böcker*} i hyllan.

Nominalfras med definit attribut kan emellertid i vissa fall fungera som egentligt subjekt. Betydelsen är då snarast indefinit, trots att nominalfrasen innehåller element som annars medför definit betydelse. Hit hör framför allt följande typer av nominalfraser:

a) Nominalfras med bestämning i absolut superlativ (men utan att substantivet står i bestämd form, jfr Nomfraser § 47) kan fungera som egentligt subjekt när den refererar till en referent av ett visst slag snarare än till en viss unikt identifierbar referent:

Det syntes inte *den minsta lilla fläck* på hans skjorta.

Det rädde *den största ordning* på hans rum.

Om det hade funnits bara *den vagaste dröm, den minsta lilla gnista av hopp* [...] (R)

b) Nominalfras med definit pronomen och narrativ bisats som appositionellt attribut kan fungera som egentligt subjekt:

Det ställdes då *det kravet* på honom *att han skulle resa genast*.

Sedan har det gjorts *det misstaget* *att man sålde skogarna*.

Här och var hade det uppstått *den föreställningen* *att Jesus redan hade återvänt till jorden*.

c) Nominalfras med ett fokuserande satsadverbial av typ *bara* (Satsadvl § 59) kan fungera som egentligt subjekt:

Nu sitter det *bara den svarta katten* utanför dörren. [Jfr med liktydig indefinit nominalfras: Nu sitter det *ingen annan katt än den svarta* utanför dörren.]

Nu fattas det *bara min syster*, sedan har alla svarat. [Jfr: Nu fattas det *ingen annan än min syster*.]

d) Nominalfras med *den ena ... efter den andra* kan fungera som egentligt subjekt, om nominalfrasen inte refererar till en unikt identifierbar referent:

Sedan brukade det komma *den ena gästen efter den andra* till gården.

Till oss i sjätte arméfördelningens stab flöt det in *den ena uppgiften efter den andra* om kommunister, som man borde ta sig i akt för. (R)

e) Nominalfras med *samma* kan vanligen fungera som egentligt subjekt, kanske därför att referentens identitet hävdas i stället för att som eljest förutsättas (Pron. § 202):

Det har kommit *samma reparatör* i dag som i förra veckan. Jfr: Det kom en annan reparatör än i förra veckan.

I särskilda fall kan också andra definitiva nominalfraser ha snarast indefinit betydelse och stå som egentliga subjekt.²

¹ Undantag:

a) Vid *det finns* o.d. kan det egentliga subjektet vara definit, om dess referent finns upptagen på en (tänkt) lista. I sådana satser saknas ofta rumsangivelse, varför verbet och det egentliga subjektet ensamma utgör satsens rema.

– Vad har ni för desserter? – Det finns *tårtorna* förstås och så *fruktkakan*.

Ja, så går det ju *det där eftermiddagståget* förstås.

b) Egentligt subjekt kan bestå av samordnade nominalfraser av vilka bara den första är indefinit:

I lådan ligger det *lite pengar och de obetalda räkningarna*.

c) Komplementet vid *det står* i betydelsen 'det står skrivet' kan uppfattas som egentligt subjekt, även om konstruktionen sällan kan parafraseras med en sats där det skrivna anges med ordinärt subjekt. Komplementet kan vara definit.

Här står det *tiderna för omröstningen*.

Om det står *ditt namn* på bomben, ja då är det din bomb. (R)

d) *Halva* eller *hela* med substantiv för tidsenhet kan stå som egentligt subjekt. Vissa språkbukare kan ha också andra nominalfraser med *hela/halva* som egentligt subjekt.

Det {gick åt/behövdes} {*halva/hela*} {*dagen/januari*} för att bli färdig.

?Det försvann *hela verandan* här när grävskopan gick amok.

*Det gick *hela klassen* på bio.

² Tre sådana fall:

a) Egennamn kan stå för en manifestation eller en produkt av den företeelse som bär namnet. I denna användning har namnet på sätt och vis indefinit betydelse: ett exemplar

eller ett framförande av ett verk, ett verk av en upphovsman. Marginellt kan sådana egen-namn fungera som egentliga subjekt.

Det dansades *Kejsarvals* så det stod härliga till.

Vid varje sammankomst lästes det *Karlfeldt*.

b) Pronomenet *de* med relativ bisats som attribut kan vara egentligt subjekt vid *det finns*:

Det finns *de* [\approx sådana] som skulle vilja protestera.

Det finns *de* som tror, att det blå fältet är himlen. (R)

Det finns *de* som får betalt bara för att hålla sin trut. (R)

c) Det partitiva attributet *av dem* anger ibland inte en definit urvalsmängd utan står snarare för en sorts referenter varför en nominalfras med detta attribut kan fungera som egentligt subjekt:

Det fanns många nazister på den tiden. Det gick *flera av dem* [\approx sådana] i min klass.

Dock fungerar nominalfras med *de flesta* ogärna som egentligt subjekt trots att betydelsen är indefinit:

*Det kommer *de flesta flickor* efter klockan nio. Jfr: Det kommer *flest flickor* efter klockan nio.

§ 12. Relativt led som egentligt subjekt. En relativ bisats kan bara i vissa fall konstrueras med egentligt subjekt som utsatt eller underförstådd satsbas:

a) Relativsatsen är icke-restriktiv och den relativa anaforen är intensionell, dvs. det egentliga subjektet och dess korrelat syftar inte på samma specifika referent:

En persondator, *vilket* det förstås inte fanns, hade varit dem till stor hjälp.

Champinjoner, som det för resten växer också där vi bor, vågar vi inte plocka nu längre. [Det egentliga subjektet är underförstått med samma referens som relativsatsens korrelat; Bisatser § 18 Anm.]

b) Det egentliga subjektet är utbrutet ur relativsatsen:

Det är nog *vatten* (som) det behövs mest nu.

Det är nog *en fiskgjuse* (som) det sitter där i tallen.

Restriktiva relativsatser konstrueras eljest knappast med egentligt subjekt som utsatt eller underförstådd satsbas (ens om korrelatet är indefinit):¹

*De åtgärder *vilka* det brukar tillgripas i sådana fall passar av olika skäl inte nu.

*Han pratade om en katt *som* det brukade sitta på hans trappa.

¹ Komparativa bisatser (t.ex. som komplement till *sådan*, *samma*, *annan*) kan konstrueras med underförstått egentligt subjekt om jämförelsen avser sort snarare än identitet:

{sådana/samma} blommor som det växer [-] utanför mitt fönster

andra blommor än det växer [-] utanför mitt fönster

När bisatsen är komplement till *samma*, kan den ha ett underförstått egentligt subjekt även om jämförelsen gäller identitet (jfr § 11: e):

Är det där samma bok som det låg [-] på bordet i går?

§ 13. Det egentliga subjektets semantiska roll i sats med aktiv konstruktion. Vid de flesta verb med egentligt subjekt betecknar detta en konkret referent vars existens eller befintlighet på en viss plats (eller vid en viss tidpunkt eller över huvud taget) börjar, pågår eller upphör. Vid andra verb betecknar det egentliga subjektet ett skeende eller sakförhållande som inträder, pågår eller upphör. Det egentliga subjektet anger alltså normalt föremålet för satsens aktion (jfr Vbfraser: Allm. § 23: 1c).

Nedan följer exempel på grupper av intransitiva verb (eller lexikaliserade verbförbindelser, jfr § 3) som kan konstrueras med egentligt subjekt.

a) Verbet anger att något finns eller är placerat någonstans. Exempel:

avgå, befinna sig, bo, cirkulera, delta, drälla in, dyka upp, dö (bort), dölja sig, existera, falla, fattas, finnas, flyga, flytta (hit/dit/in/ut [etc.]), få rum, förekomma, föreligga, försvinna, gapa, gå, hänga, ingå, insjukna, komma, ligga, rulla, rymmas, röra sig, saknas, samla sig, samlas, sippra ut, sitta, springa, sticka ut, stiga upp, strömma in, stå, sväva, synas, tillkomma, uppenbara sig, utbreda sig, utgå, vara, vila, visa sig, växa, växa upp, återstå, öppna sig

Det står *en intressant sak* här i tidningen.

Ovanför oss gapade det *ett stort hål*.

Det vilade *en tryckt stämning* över församlingen.

Det gick *en kvart* men inget hände.

[...] att det helt plötsligt försvunnit *en massa folk* ur hans liv. (R)

I tre söndagar strömmade det in *grannar, släkt och vänner* med gåvor. (R)

Det saknas fortfarande *viktiga bitar* av analysen. (R)

Preliminära resultat antyder att det föreligger *en onormal omsättning av flera hormoner*. (R)

Jag vet att det förekommit *klagomål mot mina mannar*. (R)

Det cirkulerade snart rykten om *ett hotfullt gasmoln* [...]. (R)

Det växte *två vackra kastanjer* där [...]. (R)

b) Verbet anger att något inträffar eller pågår. Exempel:

bli av, hända, inträda, inträffa, ske, uppstå; pågå, råda

Det måtte ha inträffat *något* med barnen. (R)

Det uppstår *en stunds tystnad* [...]. (R)

Och det var då som det skedde *något märkligt* med Svensson. (R)

Det blir *inget* av med den saken, säger han tröstande. (R)

[...] att det pågick *ett privat samtal* i närheten. (R)

Eftersom det var ett sommarslott rådde det här *synnerligen obekväma förhållanden*. (R)

c) Verbet anger att något behöver finnas. Hit hör ett antal deponensverb och partikelförbindelser. Exempel:

behövas, tarvas, fordras, krävas, måste till, {skall/skulle} till, {vill/ville} till

På basplanet behövdes det *mycket krafter*. (R)

- [...] där fordras det *en uppövad intuition* [...] (R)
 [...] att det måste till *finter och knep* [...] (R)
 [...] det ville till *några koppar svart kaffe* innan han riktigt var med. (R)

Det egentliga subjektets referent är sällan agens.¹ Man kan urskilja två typer av omständigheter som gynnar bruk av egentligt subjekt vid agentivt verb.

Ett agentivt verb står lättare med egentligt subjekt om det är viktigare var det egentliga subjektets referent befinner sig än vad den gör (dvs. om rollen som agens är nedtonad till förmån för rollen som föremål). Om t.ex. verbet anger en verksamhet som är mer eller mindre självklar på den plats där den anges ske, är konstruktion med egentligt subjekt fullt möjlig:

Det sjunger *en trevlig teknolog* i vår kör. [Man tänker mera på att teknologen är med i kören än på att han sjunger där, eftersom det förutsätts att man sjunger i den kör man är med i. Om ett sådant påstående avvisas med "Nej, det gör det inte", så förnekas det därmed inte att en teknolog sjunger utan att en teknolog är med (och sjunger) i kören.]

Det arbetade *två kurder* på min arbetsplats. [Man tänker mera på att kurderna fanns på arbetsplatsen än på att de arbetade där eftersom man alltid arbetar på en arbetsplats. Om ett sådant påstående avvisas med "Nej, det gjorde det inte", så förnekas det inte att kurderna arbetade utan att de fanns (och arbetade) på arbetsplatsen.]

Det äter *många tjänstemän från departementen* på det här matstället.

Det sjöng varje kväll *en vacker yngling* nedanför hennes balkong.

Det ringde *en student* till dig i går.

Lite senare dansade det *några ungerska flickor* på scenen.

Om verbets agentiva processuella betydelse framhävs med ett sättsadverbial blir konstruktionen med egentligt subjekt däremot marginell:

?Det {uppträdde/arbetade} *två kurder* {entusiastiskt/skickligt} på min arbetsplats för att få en försoning till stånd.

Ett agentivt verb verkar lättare kunna ta egentligt subjekt om agens har en rätt oprecis referens ("någon"), medan i stället själva skeendet (och platsen därför) är det informativt viktiga:

Har det ringt *någon*?

Det ropade visst *någon* där borta.

Jag hör att det gråter *någon* i korridoren.

Begränsningarna på satser där ett agentivt verb konstrueras med egentligt subjekt är otydliga, och sådana satser bedöms ofta olika av olika språkbrukare:

?Det prenumererar *ganska många stockholmare* på Sydsvenskan.

?Det gråter *en tvåmånaders baby* i korridoren.

*Det skriver alltid *amanuenser* på den här datorn.

*Det sydde *två flickor* i ett vindskontor där jag bodde.

*Det skrattade till *en pojke* längst bak i auditoriet.

Inte heller rollen som upplevare är normalt förenlig med det egentliga subjektet, sannolikt eftersom verb av denna typ inte kan tolkas som lokaliserande:

*Det längtar *många invandrare* till sitt hemland.

¹ Vissa hjälpverb vid vilka subjektet har en tydlig semantisk roll av agens eller upplevare kan hindra ett underordnat huvudverb från att konstrueras med egentligt subjekt. Dit hör hjälpverb som anger subjektets vilja, avsikt, förmåga, tillåtelse att utföra den aktion som anges av huvud verbet.

*Det ville sitta *en flicka* i länstolen. Jfr: Det brukade sitta *en flicka* i länstolen.

*Trots allt orkade det delta *fem hästar* i loppet. Jfr: Trots allt skulle det delta *fem hästar* i loppet.

Om subjektet har en mindre tydlig roll vid hjälpverbet (Vb § 8) är däremot konstruktionen möjlig:

Det har fått sitta *en elev* och arbeta vid datorn hela dagen. [Tillåtelsen har inte lämnats till den enskilda eleven utan gäller arrangemanget som helhet.]

§ 14. Det egentliga subjektets semantiska roll i sats med passiv konstruktion. I passiv sats med egentligt subjekt är normalt agensföreställningen starkt förbleknad även om den aktion som verbet anger annars är agentiv, dvs. verbet tenderar att ha medial snarare än passiv funktion (Vb § 49: 2). Det egentliga subjektet anger i passiva satser (liksom i aktiva, § 13) vanligen en föremålsroll hos referenten: satsen utsäger framför allt att denna referent existerar eller befinner sig på en viss plats:

a) Verb som anger att något blir till eller försvinner som ett resultat av verbets aktion (jfr Obj. § 19: 1d). Exempel:

anordnas, arrangeras, bakas, bildas, brännas upp, byggas, förintas, förstöras, odlas, ordnas, produceras, skapas, skrivs, tillintetgöras, tillverkas, uppfinnas, utplånas, utvecklas

Det hade arrangerats *en folkomröstning* [...] (R)

För att använda en av Maris liknelser så byggdes det *en bro* mellan våra själar. (R)

Det bildas *en stel hinna* över hennes ansikte och hennes ögon [...] (R)

Ibland ordnades det *dans* [...] (R)

Det skrevs *många böcker* de första åren om ryska revolutionen [...] (R)

Det utvecklas lätt *stora spänningskrafter*, liksom i glas ... (R)

Här förstördes det *många värdefulla byggnader* under krigets slutskede.

b) Verb som anger att något förflyttas till en annan plats eller överförs till en annans disposition (jfr Obj. § 19: 1a–b). Exempel:

bäras in, hämtas, läggas, placeras, ställas, sätts, tas fram; beställas, betalas, delas ut, erbjudas, ges, köpas, serveras, skaffas, tillhandahållas

[...] så lades det *ett nytt mynt* i automaten [...] (R)

Det sätts *en punkt* för arbetet. (R)

Vi observerade att det bars in *mat* till somliga bord. (R)

Men det gavs *ett uppskov*. (R)

Det serverades *kaffe*. (R)

c) Verb som anger att något upptäcks genom verbets aktion (jfr Obj. § 19: 1e).

Exempel:

avslöjas, hittas, konstateras, upptäckas

Det avslöjades *en hel del oegentligheter*.

d) Verb som anger att något framförs i ord genom verbets aktion (jfr Obj. § 19: 2a).

Exempel:

framföras, riktas, sägas, ställas [i: ställas krav], uttalas

Också mot mig riktades det *kritik*.

Det uttalades *vissa farhågor* angående aspirantens förmåga.

Det sades *många bittra ord* om den nya staten Israel [...] (R)

[...] han tyckte att det började ställas *krav* [...] (R)

[...] att det aldrig skulle framföras *några klagomål eller åtal* mot mig [...] (R)

Mindre ofta förekommer det att egentligt subjekt står vid ett passivt konstruerat verb som i aktiv konstruktion tar ett objekt vars referent påverkas av verbets aktion (jfr Obj. § 19: 1c):

Det lagades *en bänk* här i går (av någon vem det nu var).

Egentligt subjekt förekommer knappast heller vid passivt konstruerade verb som i aktiv konstruktion tar ett objekt vars existerande referent har rollen upplevare (jfr Obj. § 19: 3):¹

*Det irriterades *några besökare* av den grälla färgsättningen.

¹ I en sats som den följande betraktas alltså det egentliga subjektets referent som föremål för aktionen, fastän verbet i andra sammanhang kunde tänkas ha objekt med rollen som upplevare:

I skolorna opererades det *patienter* på löpande band, när vi var där.

§ 15. Det egentliga subjektet i satsens informationsstruktur. Konstruktionen med egentligt subjekt tillgrips ofta av talaren när konstruktion med ordinärt subjekt skulle ge en annan informationsstruktur. I exempelvis en påståendesats betecknar det ordinära subjektet ofta temat, utgångspunkten för utsagan. Det egentliga subjektet ingår däremot oftast i remat, satsens informativa tyngdpunkt. Satsar med egentligt subjekt har ofta inget led som betecknar temat (i vissa fall kan det eventuella rums- eller tidsadverbialet ses som tema).

Martina kände sig ertappad när hon gick med sin tunga portfölj upp till medicinjourens rum. Det låg *flera jourrum* i rad och hon ville inte bli sedd. (R) [*Flera jourrum* är inte utgångspunkten för utsagan, det som satsen handlar om, utan ingår i informationen om vad som finns på den aktuella platsen.]

Rummet var trångt men välinrett. [...] Det fanns *ett skrivbord i björk* [...] (R) [Det ordinära subjektet *rummet* anger den satsens tema och dessutom vad de följande satserna handlar om, också den där det egentliga subjektet *ett skrivbord i björk* ingår i beskrivningen av rummet.]

Det var inte *många ljud* i skogen mitt på dagen. (R) [Skogen kan eventuellt ses som satsens tema.]

Remat innehåller ofta nya referenter, medan temat vanligen anger en känd, ofta redan aktualiserad, referent (jfr Subj. § 30). Härmed sammanhänger att det egentliga subjektet nästan alltid är indefinit, medan det vanliga subjektet oftast är definit. (Om subjektets plats i informationsstrukturen och om användningen av indefinit subjekt se Subj. § 30.)

Fastän det egentliga subjektet normalt introducerar en ny referent, handlar det ofta om en referent med en låg prominens som inte vidare omtalas i texten eller samtalet:

Det stack upp *ett par ensamman spensliga frötallar* mellan de gamla högarna av dött besprutat ris som avverkningsmaskinerna lämnat åt sitt öde. (R) [Frötallarna omtalas inte vidare.]

[...] och där det borde varit *en fors* låg nu en kraftstation. (R) [Den irreella, icke-specifika forsens omtalas inte vidare.]

Trots att det egentliga subjektet (liksom ett objekt) normalt ingår i remat kan det (liksom ett objekt) placeras som fundament. Också i detta fall introduceras en referent som är ny men som gärna kontrasterar mot en referent av samma eller liknande slag som redan aktualiserats (jfr Satsbaser § 18: 1c). I detta fall är det knappast någon informationsstrukturell skillnad mellan en konstruktion med egentligt och formellt subjekt och en med ordinärt subjekt.

En laserskrivare behövs det nog (också/inte) här. Jfr: En laserskrivare behövs nog också här.

§ 16. Det egentliga subjektets räckvidd. Det egentliga subjektet har liten räckvidd: om satsen har ett annat räckviddsskapande uttryck, hamnar alltså det egentliga subjektet inom detta uttrycks räckvidd oberoende av vilket uttryck som står före det andra i satsen.

Många läkare arbetar det inte här. = Det arbetar inte *många läkare* här. [Dvs.: Det är inte många läkare som arbetar här.]

Jfr: Många läkare arbetar inte här. [Antingen: Det är många läkare som inte arbetar här. Eller: Det är inte många läkare som arbetar här.]

Fem flickor brukade det inbjudas till varje fest. = Det brukade inbjudas *fem flickor* till varje fest. [Dvs. antalet flickor som brukade inbjudas till varje fest var fem.]

Jfr: Fem flickor brukade inbjudas till varje fest. [Antingen: Det fanns fem flickor som brukade inbjudas till varje fest. Eller: Antalet flickor som brukade inbjudas var fem.]

Två lärare satt det alltid i skolan på eftermiddagarna.

Jfr: Två lärare satt alltid i skolan på eftermiddagarna.

Avgränsning mot andra satsled §17

§ 17. Egentligt subjekt gentemot andra satsled. Egentligt subjekt påminner framför allt om subjekt, objekt, bundet subjektspredikativ samt postponerad sats eller infinitivfras som subjekt.

a) Gentemot subjekt

Egentligt subjekt har samma semantiska roll vid sitt verb som ett ordinärt subjekt vid samma verb i sats utan formellt subjekt. Normalt kan en sats med formellt och egentligt subjekt parafraseras med en sats där det ordinära subjektet utgörs av samma nominalfras som det egentliga subjektet i den ursprungliga satsen.

Det behövs *mer vatten*. ≈ Mer vatten behövs.

Det egentliga subjektet skiljer sig från subjektet framför allt genom att placeras som objekt, samtidigt som expletivt *det* upptar subjektets ordinarie plats i satsen:

På trappan brukar det sitta *en gul katt*. Jfr: På trappan brukar en gul katt sitta.

Egentligt subjekt anger till skillnad från ett ordinärt subjekt inte så gärna predikationsbas för en infinitivfras i fritt adverbial. Inte heller fungerar det egentliga subjektet alltid lika lätt som korrelat för reflexivt pronomen i satsen.

?Snart försvann det *en kund till* efter att ha opponerat sig högljutt. [Jfr med predikationsbasen angiven med subjektet: Snart försvann en kund till efter att ha opponerat sig högljutt.]

?Det stoppades *två förare* den kvällen på grund av sin vårdslösa körning. [Jfr med subjekt som korrelat: Två bilister stoppades den kvällen på grund av sin vårdslösa körning.]

Ytterligare en skillnad är att det egentliga subjektet normalt är indefinit, medan subjektet oftare är definit än indefinit. Se också §1.

b) Gentemot objekt

Egentligt subjekt och objekt liknar varandra däri att de har samma placering, nämligen i verbfrasen, efter verb (+ eventuellt partikeladverbial):

Det skulle behövas *två stolar* till om vi ska få rum allihop. Jfr: Vi skulle behöva två stolar till om vi ska få rum allihop.

Det brukar *ingenting* hända så här års. Jfr: Jag brukar ingenting göra så här års.

Egentligt subjekt skiljer sig från ett objekt på flera sätt. Det förutsätter för det första normalt att satsen har formellt subjekt. Satsen med egentligt subjekt kan parafraseras med en i övrigt oförändrad sats där det egentliga subjektets nominalfras är ordinärt subjekt i stället för det expletiva *det*.¹

Det växte upp *en hel stad* runt järnvägsknuten. ≈ En hel stad växte upp runt järnvägsknuten.

I pseudosamordning fungerar det egentliga subjektet i den första verbfrasen också semantiskt som subjekt åt den andra verbfrasen. En motsvarande koppling mellan objekt och underförstått subjekt i den senare verbfrasen är inte möjlig:

Det stod *en ståtlig örn* och åt lugnt av den nyskjutna älgens kött. Jfr: *Vi såg en ståtlig örn och åt lugnt av den nyskjutna älgens kött. [i betydelsen att örnen åt]

Egentligt subjekt kan i allmänhet vara korrelerat till reflexivt pronomen, medan objektet vanligen inte så lätt kan vara korrelerat:

Det har stulits *två cyklar* från {sina/?deras} rättmätiga ägare. Jfr: Man har stulit två cyklar från {deras/?sina} rättmätiga ägare.

Egentligt subjekt kan bara i vissa fall stå som satsbas eller underförstått i relativ bisats, medan det inte finns några sådana begränsningar på objekt:

*De åtgärder vilka det brukar tillgripas i sådana fall passar av olika skäl inte nu. Jfr: De åtgärder vilka man brukar tillgripa i sådana fall passar av olika skäl inte nu.

Ytterligare en skillnad är att det egentliga subjektet normalt är indefinit, medan objektet kan vara såväl definit som indefinit.

Om analysen av satser som *det såddes råg*, *det dansades polka* se Passiv § 7: 2.

c) Gentemot subjektspredikativ

Verbet *vara* kan ange befintlighet och tar då rumsadverbial och egentligt subjekt:

Det är *en mus* i skåpet. Jfr: En mus är i skåpet.

Om *vara* har en indefinit nominalfras som bunden bestämning men inte har rumsadverbial förefaller det ofta naturligast att redovisa nominalfrasen som subjektspredikativ, också när satsen har expletivt *det* som subjekt. Parafras är då inte möjlig med en sats vars subjekt motsvarar den bundna bestämningen. Gränsen mellan konstruktion med egentligt subjekt och konstruktion med subjektspredikativ är emellertid i detta fall vag.²

Det var en duktig simmare. Jfr: *En duktig simmare var.

Det var en härlig dag i början av juni. Jfr: *En härlig dag var i början av juni.

Det är fel på systemet. Jfr: *Fel är på systemet.

Det är brist på vatten i området. Jfr: *Brist på vatten är i området.

Det blir snart fest i Bygdegården igen. Jfr: *Fest blir snart i Bygdegården igen.

Från konstruktion med egentligt subjekt bör också skiljas utbrytning och vissa typer av satser med identifierande predikativ och med *det* etc. som subjekt. Vid utbrytning får ledet (som kan vara indefinit eller definit) efter *vara* sin form av den position i den relativa bisatsen som det utbrutna ledet korresponderar med (Bisatser § 38).

Det var {en av sina bröder/mig} (som) hon mötte.

En sats med identifierande predikativ och med *det* som subjekt (Predv § 31) kan användas för att introducera en referent i talsituationen. Komplementet till *vara* är då indefinit liksom ett egentligt subjekt, men det behöver inte samförekomma med ett rumsadverbial och predikativet innehåller gärna en relativ bisats. Gränsen mellan de båda konstruktionerna är dock flytande.

Det var en karl (här) (nyss) som ville prata med dig. [presenteringskonstruktion]

Jfr: Det satt *en karl* här *som spelade munspel*. [konstruktion med egentligt subjekt]

d) Gentemot nominal sats eller infinitivfras som postponerat subjekt

Nominal sats och infinitivfras som subjekt kan postponeras till sist i slutfältet och företräds då av expletivt *det* på det ordinära subjektets plats:

Numera är det väldigt stimulerande att arbeta här.

Det postponerade subjektet kan dock till skillnad från egentligt subjekt inte med bibehållet expletivt *det* som subjekt placeras som satsbas:

*Att arbeta här är det nu väldigt stimulerande. Jfr: *Fem böcker* hade det försvunnit. [egentligt subjekt]

Om satser med expletivt *det* som subjekt se vidare Subj. § 18–25.

¹ Satser som *det* {*luktar/doftar*} *kaffe här* erinrar om satser med formellt och egentligt subjekt. Komplementet redovisas dock i denna grammatik som objekt, eftersom den inte kan parafraseras med en sats där komplementets nominalfras är subjekt (jfr Obj. § 29: 3). I nedanstående satser har *kaffe* olika roller i aktionen. Som komplement står nominalfrasen för kaffets arom (dvs. vad eller hur något doftar), som subjekt betecknar nominalfrasen ämnet kaffe (dvs. något som doftar).

Det doftar kaffe (här). ≠ Kaffe doftar (här).

² I de fall då det egentliga subjektets referent är en del av den helhet som anges med rumsadverbialet föreligger undantagsvis ingen naturlig parafras med det egentliga subjektets nominalfras som subjekt.

Det är *fyra hyllor* i skåpet. ≈ ?Fyra hyllor är i skåpet.

Det var *en knagg* i träet. ≈ ?En knagg var i träet.

20 VERBFRASER: ADVERBIAL

Adverbial. Allmänt 1–5

1 Olika typer av adverbial i verbfrasen. 2 Adverbialens struktur. 3 Gränsen mellan partikeladverbial och bundna adverbial. 4 Gränsen mellan bundna och fria adverbial. 5 Adverbial eller attribut?

Partikeladverbial 6–17

6 Översikt.

Struktur 7–9

7 Adverb som partikeladverbial. 8 Prepositioner som partikeladverbial. 9 Prepositionsfraser och andra fraser som partikeladverbial.

Syntaktisk funktion och distribution 10–13

10 Verb med partikeladverbial. 11 Placering av partikeladverbial. 12 Partikeladverbial som fundament. 13 Partikeladverbialens betoning.

Betydelse 14–15

14 Betydelse hos adverb som partikeladverbial. 15 Betydelse hos preposition som partikeladverbial.

Parafraser av partikelförbindelse 16–17

16 Förhållandet mellan partikelförbindelse och sammansatt verb. 17 Alternativ konstruktion av verbfrasen.

Bundna adverbial i verbfrasen 18–57

18 Översikt.

Struktur 19–26

19 Prepositionsfras. 20 Adverbfras. 21 Adverbiell bisats. 22 Adjektiv- och participfras. 23 Komparativ subjunktionsfras. 24 Nominalfras. 25 Infinitivfras och nominal bisats. 26 Dubbeladverbial.

Syntaktisk funktion och distribution 27–34

27 Verbfrastyper som kan ha bundna adverbial. 28 Placering i slutfältet. 29 Placering i mittfältet. 30 Ett bundet adverbial i mittfältet och ett i slutfältet. 31 Funktion som satsbas. 32 Isolerad preposition. 33 Bundet adverbial i verbfras som fundament. 34 Adverbialiserat attribut.

Betydelse 35–57

Objektliknande adverbial 35–47: 35 Semantiska roller. 36 Prepositionsfras med *av*. 37 Prepositionsfras med *efter*. 38 Prepositionsfras med *från*. 39 Prepositionsfras med

för. 40 Prepositionsfras med *i*. 41 Prepositionsfras med *med*. 42 Prepositionsfras med *mot*. 43 Prepositionsfras med *om*. 44 Prepositionsfras med *på*. 45 Prepositionsfras med *till*. 46 Prepositionsfras med *åt*. 47 Prepositionsfras med *över*.

Bundna adverbial som anger rum 48–54: 48 Översikt. 49 Befintlighet. 50 Riktning. 51 Befintlighet som mål: placeringsverb. 52 Väg. 53 Flera rums-adverbial i samma sats. 54 Väderstrecken.

Övriga bundna adverbial 55–57: 55 Sätt. 56 Följd. 57 Tid.

Fria adverbial i verbfrasen 58–115

58 Översikt.

Struktur 59–66

59 Prepositionsfras. 60 Adverbfras. 61 Adverbiell bisats. 62 Adjektiv- eller participfras. 63 Subjunktionsfras. 64 Nominalfras. 65 Flerledad fras. 66 Dubbel-adverbial.

Syntaktisk funktion och distribution 67–73

67 Placering i slutfältet. 68 Adverbialens inbördes ordning i slutfältet. 69 Placering i mittfältet. 70 Funktion som satsbas. 71 Adjunktionellt *så*. 72 Isolerad preposition. 73 Fritt adverbial i verbfras som fundament.

Fria adverbial indelade efter betydelse 74–115

Aktionsbeskrivande adverbial 74–81: 74 Översikt. 75 Sätt. 76 Medel. 77 Grad. 78 Mått. 79 Följeslagare. 80 Ersättning. 81 Beledsagande omständighet.

Adverbial som prototypiskt anger animata aktanter 82–84: 82 Den som upplever aktionen. 83 Den som har nytta eller skada av aktionen. 84 Agent-adverbial.

Adverbial som anger rum 85–88: 85 Översikt. 86 Befintlighet. 87 Sträcka. 88 Adverbial för rum som tidsangivelser.

Adverbial som anger tid 89–112:

89 Översikt.

Adverbial för tidfästning 90–100: 90 Översikt. **Tidfästningsadverbialens betydelsedimensioner 91–93:** 91 Definit och indefinit tidfästning. 92 Direkt och indirekt tidfästning. 93 Deiktisk och icke-deiktisk tidfästning. **Icke-deiktiska tidfästningsadverbials struktur och betydelse 94–96:** 94 Direkta definitiva icke-deiktiska tidfästningsadverbial. 95 Indirekta definitiva icke-deiktiska tidfästningsadverbial. 96 Direkta indefinita icke-deiktiska tidfästningsadverbial. **Deiktiska tidfästningsadverbials struktur och betydelse 97–99:** 97 Direkta deiktiska tidfästningsadverbial. 98 Indirekta deiktiska tidfästningsadverbial. 99 Deiktiska tidfästningsadverbial. En uppställning för vissa kalenderenheter. 100 Gräns-angivande durativa tidfästningsadverbial.

Adverbial för upprepning 101–103: 101 Iteration: *tre gånger*. 102 Frekvens: *tre gånger i veckan*. 103 Ordningsnummer: *för tredje gången*.

Adverbial för duration 104–106: 104 Varaktighet: *(i) tre timmar*. 105 Tidsåtgång: *på tre timmar*. 106 Framtida duration: *för en vecka*.

Fokuserande tidsadverbial 107–112: 107 Översikt. 108 Fortfarande, alltjämt. 109 Längre. 110 Än, ännu. 111 Redan. 112 Först.

Övriga fria adverbial 113–115: 113 Kausalitet. 114 Jämförelse. 115 Avseende.

Adverbial. Allmänt § 1–5

§ 1. Olika typer av adverbial i verbfrasen. De verbbestämningar som inte är objekt, egentliga subjekt eller predikativ är adverbial. Adverbialen kan specificera verbfrasens aktion på en mängd olika sätt: genom att lokalisera den i tid och rum, genom att ange i vilket orsaksförhållande den står till någon annan aktion, genom att specificera på vilket sätt eller med vilka medel den utförs, vem som upplever den eller gynnas av den osv.

Adverbialen indelas efter sin bundenhet till verbet i tre syntaktiska huvudgrupper: partikeladverbial (mest beroende av verbet), bundet adverbial, fritt adverbial (minst beroende av verbet). Gränserna mellan grupperna är oskarpa.

Verbfrasen innehåller aldrig mer än ett partikeladverbial. Det placeras i slutfältet efter verbet och före verbets eventuella objekt men normalt inte som satsbas och aldrig i mittfältet. Till sin struktur är det vanligen ett kort adverb eller en absolut använd preposition. Det bildar en prosodiskt sammanhållen ordgrupp tillsammans med verbet och uppbär ordgruppens huvudbetoning. Det anger ofta målet för en rörelse eller bildar en semantisk helhet – inte sällan lexikaliserad – tillsammans med verbet.

Bär *in* tallrikarna!

Sätt *på* hjulen!

Torgny har rätta åkgädjen, han verkar heller inte gräva *ner* sig när det går dåligt. (S)

[...] regeringen har ett medansvar eftersom den känt *till* villkoren [...] (S)

De bundna adverbialen placeras i slutfältet efter det eventuella objektet eller som satsbas men normalt inte i mittfältet. Vanligen utgörs de av prepositionsfraser. Vilken preposition som inleder det bundna adverbialen liksom prepositionens betydelse i förhållande till verbet bestäms i varierande grad av det enskilda verbet. De bundna adverbialen betecknar aktanter med semantiska roller som mer eller mindre tydligt förutsätts i verbets betydelse, t.ex. föremålet för eller upplevaren av verbets aktion eller riktningen hos en rörelse som anges med verbet. Vid vissa verb är de bundna adverbialen syntaktiskt obligatoriska. Till skillnad från många typer av fria adverbial kan ett bundet adverbial som fundament inte så gärna följas av adjunktionellt *så*.

Om *detta* vill jag inte tala *med dig*.

Cykeln köpte jag *av honom till min äldsta pojke*.

Det var också nu som vännerna berättade *för Wanda* hur mannen behandlat sina tre tidigare fruar. (S)

De fria adverbialen placeras i slutfältet efter det eventuella objektet, som satsbas eller i mittfältet. Till strukturen är de vanligen prepositionsfraser, adverbiala bisatser, adverbfraser, adjektivfraser eller participfraser. Deras betydelse är täm-

ligen självständig i förhållande till satsens verb. De anger omständigheterna för verbets aktion, t.ex. tiden eller platsen för aktionen eller sättet aktionen utförs på. De kan också ange den kausala relationen mellan satsens aktion och andra aktioner, vilka t.ex. kan vara dess orsak, villkor, otillräckliga hinder eller konsekvens.

Växterna har börjat sloka *på senare tid*.

Hemma har vi ingen orgel.

Motorn rök *alldeles förskräckligt*.

Det är denna intensiva diskussion om demokratins villkor, som *hos Tocqueville* främst förs i *andra delen av verket om Amerika*, som i *dag* angår oss. (S)

När barnen var sex månader ammade 31 procent av mödrarna sina barn [...] (S)

Jag kommer *för din skull*.

Staten skulle onekligen förlora pengar *om kontrollen skärptes* [...] (S)

Särskilt de bundna och de fria adverbialen kan utom att vara bestämmningar i verbfras också vara bestämmningar i adjektiv- och participfraser och i mindre utsträckning adverbfraser.

typisk *för Amnestys medlemmar* [adverbial i adjektivfras]

ivrigt påhejade *av publiken* [adverbial i participfras]

påfallande ofta [adverbial i adverbfras]

De bundna adverbialen i fraser av dessa typer behandlas i kapitlen om respektive frastyp. De fria adverbialen har i denna grammatik däremot sin huvudbehandling i detta kapitel (om adverbialen i verbfrasen). Vad som sägs här gäller i princip också samma slags adverbial när de förekommer i de andra nämnda frastyperna. Undantag är adverbial som betecknar grad, vilka får sin huvudbehandling i kapitel 15 Adjektivfraser.

Som adverbial betecknas också vissa satsled som anses bestämma hela satsen, se kapitel 30 Satsadverbial. Satsadverbialen skiljer sig i stor utsträckning strukturellt eller lexikalt från verbfrasens adverbial. Till skillnad från de bundna och fria adverbialen kan satsadverbialen inte fungera som utbrutna led i utbrytningskonstruktion: **Det är troligen som han kommer*.

ANM. 1. De bundna och fria adverbialen kunde tillsammans ses som fördelade på en enda skala av minskande bundenhet till verbet. Också inom gruppen fria adverbial förekommer nämligen gradskillnader (jfr § 58). Tudelningen i bundna och fria adverbial är alltså i viss mån att göra våld på fakta, eftersom gränsen mellan de båda typerna är så oklar. Se också § 4.

ANM. 2. Bestämningar med samma struktur och betydelse som adverbial kan i stor utsträckning också förekomma i nominalfraser, som efterställda attribut (Nomfraser § 55–61).

Invigningen *något tidigare på eftermiddagen* var en stor fest.

Försvaret *av de mänskliga rättigheterna* har alltid gått före allt annat.

§ 2. Adverbialens struktur. Adverbialen kan ha någon av följande strukturer:

a) prepositionsfras

Idag skulle han *till Barnens Ö.* (R) [bundet adverbial]

Han hade [...] slumrat *i småstunder* och vaknat igen *vid halvsextiden.* (R) [fria adverbial]

Prepositionsfras är förmodligen den vanligaste strukturen för både bundna och fria adverbial. Prepositioner i absolut användning, dvs. prepositioner som saknar rektion, fungerar oftast som partikeladverbial.

Reine stängde *av.* (R) [partikeladverbial]

Min syster satte sig *ett stycke framför.* [bundet adverbial]

Han brukade komma till mig *lite före.* [fritt adverbial]

b) adverbfras

Han [...] klev *upp* ur sängen [...] (R) [partikeladverbial]

Hur går det för er? [bundet adverbial]

Jobben de skaffade passade *illa.* (S) [bundet adverbial]

Partiledarna ska mötas *ganska ofta* för att få frågan om kärnkraftsutvecklingen snabbt ur världen. (S) [fritt adverbial]

Adverbfras är en vanlig struktur särskilt för fria adverbial. Partikeladverbial utgörs ofta av adverb utan bestämning.

c) adverbiell bisats

Det var Stefan som ordnade *så att jag slutade att tända på.* (R) [bundet adverbial]

[...] han fick kväljningar *bara han tittade på corn-flakespaketet.* (R) [fritt adverbial]

Fria adverbial utgörs rätt ofta av bisatser. Som bundna adverbial förekommer bara enstaka bisats typer (Bisatser § 85):

Hans hus ligger *så att man inte kan se det från vägen.*

Slottet placerades *där tre handelsvägar löpte samman.*

Påskan infaller alltid *när man har som mest att göra.*

I en prepositionsfras bestående av preposition + nominal bisats kan prepositionen i vissa fall utelämnas, och därigenom kan satsen ensam anses fylla funktionen sombundet adverbial (Prepfraser § 13).

Gruppen anhöll hos förvaltningschefen (*om*) *att projektet skulle få fortsätta.*

d) adjektiv- eller participfras (med huvudordet i obestämmd form neutrum singularis)

Det sista bygget är ett vandrarhem för dem som vill bo *extra billigt.* (S) [bundet adverbial]

Sedan klev hon *resolut* ur sängen [...] (R) [fritt adverbial]

Alvik anföll *förtvivlat* [...] (S) [fritt adverbial]

Adjektiv- eller participfrasen anger vanligen sätt, medel, grad eller avseende.

e) subjunktionsfras

Han betedde sig fortfarande *som gången innan*. [bundet adverbial]

Kokosflarnen satte sig på tvären *som hullingar*. (R) [fritt adverbial]

Under dessa år sprang han nog *som mest elegant*. [fritt adverbial]

Bara sådana komparativa subjunktionsfraser som uttrycker likhet kan stå som adverbial i verbfrasen. I adjektiv- eller adverbfraser där subjunktionsfrasen är bestämning till ett komparativt uttryck (Subjnfraser § 9) förekommer också komparativa bisatser som anger skillnad.

f) nominalfras

Det varade *en kort stund* och kändes så märkvärdigt. (S) [bundet adverbial]

[...] sen går man *omvägar* för att slippa möta honom. (R) [bundet adverbial]

Nästa dag sken åter solen. [fritt adverbial]

Många tidningsbud arbetar *sju dagar i veckan*. (S) [fritt adverbial]

När en nominalfras är bestämning i verbfrasen är den vanligen objekt eller predikativ och bara i speciella fall adverbial, framför allt fritt tidfastningsadverbial med pronominellt attribut (§ 90–100), varaktighetsadverbial (§ 104) eller måttsadverbial (§ 78).

Nominalfraser utan pronominell bestämning, vanligtvis bestående av endast ett oböjt substantiv (§ 9 not 2), kan vara lexikaliserade med ett verb på ett sätt som erinrar om förbindelser med partikeladverbial: *äga rum, ta del*.

g) infinitivfras

Ta skor som duger *att gå i*, det är lång väg. (R) [bundet adverbial]

Jag skickade honom *att köpa en tidning*. [fritt adverbial]

Infinitivfraser förekommer som adverbial i begränsad utsträckning, främst med betydelse av avseende eller avsikt. En prepositionsfras med infinitivfras som rektion kan dock i vissa fall förlora sin preposition och därigenom kan infinitivfrasen ensam fylla funktionen som bundet adverbial (§ 25, Inffraser § 21).

h) flerledad *med*-fras

Med ABS inkopplat följde bilarna snällt kurvans innerkant och stannade efter cirka 80 meter. (S) [fritt adverbial]

När "Babar" är färdig med första biten kontrollerar Jan den med mätsticka och *med ritningen i hand*. (S) [fritt adverbial]

Flerledade *med*-fraser (Flerl. fraser § 5–8) fungerar som fria adverbial.

i) dubbeladverbial

Där väntade en privatjet som förde honom till Sion och en bil tog honom *upp till VM-förläggningen*. (S) [bundet adverbial]

I dag klockan fyra fick vi en beställning på en niodelad tunnelbaneaffisch i fyrfärg
[...](S) [fritt adverbial]

Dubbeladverbial förekommer främst med rums- eller tidsbetydelse eller kombinerad rums- och tidsbetydelse. Se nedan § 26 och 66.

§ 3. Gränsen mellan partikeladverbial och bundna adverbial. Partikeladverbialen skiljer sig från de bundna adverbialen (och än mer från de fria) på följande sätt.

a) Partikeladverbialet bildar en fonologisk fras med verbet. Adverbialet uppbär frasens huvudbetoning medan verbet är obetonat.

Han har ₀rest 'bort.

Detta kriterium karakteriserar alltid partikeladverbialen (men går förstås inte att urskilja i skrift). Också ett bundet adverbial kan dock (om det är starkt rematiskt) föregås av ett obetonat verb:

Han har ₀rest till 'stan.

Han har ₀tagit 'bilen till 'stan.

Dessutom kan partikeladverbialets betoning försvagas av att den rematiska betoningen ligger på ett följande led (t.ex. ett objekt eller ett bundet adverbial):

Han har tagit {'ut/₀ut} 'pengar.

Han har rest i {'väg/₀väg} till 'stan.

b) Partikeladverbialet står nästan aldrig som fundament.

*Ut har regeringstrupperna drivit rebellerna.

c) Partikeladverbialet står före det eventuella objektet.

Regeringstrupperna har drivit ut rebellerna. *Regeringstrupperna har drivit rebellerna ut.

Denna placering skiljer tydligt partikeladverbialen från andra adverbial, som står efter objekt i slutfältet. När ett adverb som vanligen står som partikeladverbial är placerat efter objektet, redovisas det i denna grammatik normalt som bundet adverbial (§ 17; se dock § 11). Då är också prosodin en annan än vid partikeladverbial.

Joakim hade följt gästerna ut.

§ 4. Gränsen mellan bundna och fria adverbial. De bundna adverbialen skiljer sig från de fria adverbialen på följande sätt.

a) Ett bundet adverbial står normalt inte i mittfältet:

*Kriget har i sju år varat i södra delen av landet. Jfr: Regeringen har i sju år fört krig i södra delen av landet. [fritt adverbial]

Kriteriet försvagas dels av att inte heller ett fritt adverbial alltid så gärna står i mittfältet (t.ex. om det är rematiskt eller om slutfältet därigenom blir för tomt, § 69: 2), dels av att ett bundet adverbial ibland kan stå i mittfältet om satsen innehåller ett annat led som är starkare bundet till verbet: ett objekt eller ett annat bundet adverbial (§ 29).

b) Ett adverbial (som inte är partikeladverbial) är alltid bundet om det är syntaktiskt obligatoriskt vid verbet:

Kriget har varat {*i sju år/länge/*Ø*}.

c) Rektionen i en prepositionsfras vilken fungerar som ett bundet adverbial vid verb i aktiv sats kan ibland motsvaras av subjekt i passiv sats (Passiv § 6):

Rasmusserien har därmed skjutits på tills vidare. (S)

Varken frukt eller ouzo saknas eller knusslas med. (R)

Jfr: *I år har den gamla skjutbanan inte skjutits på alls. [subjekt som motsvarar fritt adverbials rektion]

Detta kriterium utesluter liksom (b) i stort sett möjligheten av fritt adverbial men har begränsad användbarhet, eftersom långt ifrån alla bundna adverbials rektioner kan bli subjekt på detta sätt. Satser i perifrastisk passiv tar ännu mera sällan än satser i *s*-passiv subjekt som motsvarar rektionen i bundet adverbial. Konstruktionen i följande exempel är alltså ovanlig:

I inte mindre än tre omgångar har du ju varit här och blivit applåderad åt. (R)

d) Ett bundet adverbial lämnar gärna sin preposition isolerad i slutfältet när rektionen är placerad som satsbas:

Henne har vi alltid skrattat åt.

Detta kriterium är inte vattentätt eftersom också fria adverbial kan lämna prepositionen isolerad, låt vara att benägenheten där är mycket lägre (§ 72):

Den kastrullen brukar jag koka potatis *i*.

e) Ett bundet adverbials rektion kan utelämnas om den är identisk med ett objekt i en följande samordnad verbfras (se vidare Samordn. § 25):

Man kan leva sig in *i* och pröva andras erfarenheter [...]. (S)

På analogt sätt kan ett objekt utelämnas i en föregående samordnad verbfras:

Av dessa skäl skall eleverna ofta läsa, lyssna *till*, samtala *om* och arbeta *med skönlitteratur*. (S)

En satsbas i en sats med samordnade verbfraser kan samtidigt vara objekt i en av verbfraserna och rektion i bundet adverbial i en annan:

Det och det skall du göra eller ändra *på* [...]. (S)

En relativ bisats med samordnade verbfraser kan samtidigt ha ett underförstått objekt och en underförstådd rektion till bundet adverbial, där båda de underförstådda leden har samma korrelat:

De skall välja det yrke de vill ha och passar *för*. (S)

Också detta kriterium (e) läcker något eftersom även rektionen till ett fritt adverbial i vissa fall kan utelämnas etc. vid identitet med objektet:

Den kastrullen brukar jag först diska och sedan koka potatis *i*.

f) Ett bundet adverbial har mycket stark benägenhet för att följa med verbet när detta står som fundament:

Skrattat *åt henne* har vi alltid gjort. ?Skrattat har vi alltid gjort *åt henne*.

Möjligheten att lämna kvar det bundna adverbialet i slutfältet är dock inte helt utesluten (jfr objekten, som obligatoriskt följer med verbet; Vbfraser: Allm. § 17). Fria adverbial kan antingen följa med verbet eller stå kvar i slutfältet (§ 73):

Städade toaletten *på torsdagarna* gjorde han inte längre. Städade toaletten gjorde han inte längre *på torsdagarna*.

g) Ett bundet adverbial kan (utom i finlandssvenskan) normalt inte följas av adjunktionellt *så* när det står som fundament:

**I sju långa år* så har kriget varat. Jfr: *I sju långa år* så har dom fört krig. [fritt adverbial]

Adjunktionellt *så* förekommer över huvud taget mest i talspråk (se vidare Huvudsatser § 16, Advb § 42).

h) Ett bundet adverbial fungerar ogärna som bestämning till den anaforiska verbfrasen *göra det*:

?Han pratade i timmar, och det gjorde han *om sina affärer*. [bundet adverbial] Jfr: Han kommer hit, och det gör han *om en kvart*, tror jag. [fritt adverbial]

?Jag såg att han väntade, och det gjorde han *på Jessica*, sa han. [bundet adverbial] Jfr: Arne sa att han tänkte vänta, och det skulle han göra *på pizzerian*, sa han. [fritt adverbial]

i) Ett bundet adverbial har vanligen formen av en prepositionsfras, där prepositionen är kort och enkel och inte kan bytas mot en synonym med en mera komplex preposition:

Johan njöt {*av/*på grund av/*till följd av*} *sången*. [bundet adverbial] Jfr: Johan svimmade {*av/på grund av/till följd av*} *den häftiga ansträngningen*. [fritt adverbial]

j) Ett bundet adverbial står normalt före fria adverbial i slutfältet:

Joakim brukade heja *på Pernilla* på tunnelbanan. [Mindre gärna: Joakim brukade heja på tunnelbanan *på Pernilla*.]

Denna ordföljd gäller egentligen bara när det fria adverbialet anger befintlighet, tid-fästning eller kausal relation (§ 68: c). Vid andra betydelsegrupper är ordföljden fri:

Joakim hade protesterat {*mot den tanken* på alla sätt/på alla sätt *mot den tanken*}.

Dessutom är bilden brokigare om verbet bestäms av mer än ett bundet adverbial (jfr § 30).

§ 5. Adverbial eller attribut? I många fall kan ett led (oftast en prepositionsfras, oftast i slutfältet) fattas antingen som attribut (oftast i objekt, egentligt subjekt eller predikativ) eller som fritt eller bundet verbfrasadverbial. Möjligheten till två analyser föreligger särskilt ofta om huvudordet till det eventuella attributet är indefinit. Ett sådant led kan då också placeras som satsbas.

Sedan skrev han en bok *om sin barndom*. [Prepositionsfrasen är attribut till *bok* eller bundet adverbial till *skrev*.]

Om sin barndom skrev han sedan en bok. [Prepositionsfrasen är bundet adverbial till *skrev*.]

En bok om sin barndom skrev han redan 1937. [Prepositionsfrasen är attribut till *bok*.]

Jämför med prepositionsfras som entydigt adverbial respektive attribut:

Han skrev länge *om sin barndom*. [Prepositionsfrasen är bundet adverbial till *skrev*.]

Han påbörjade sedan en bok *om sin barndom* och en *om sin tid som biskop*. Han skrev sedan färdig boken *om sin barndom*. [Prepositionsfrasen är attribut till *bok* respektive *boken*.]

I uttryck av typen *skriva en bok om sin barndom* lämnar alltså språket oavgjort om leddet är attribut eller adverbial. När verb + objekt (+ preposition) bildar ett lexikaliserat uttryck kan det dock ligga närmast till hands att uppfatta prepositionsfrasen som adverbial i verbfrasen:

Hon fick aldrig någon glädje *av pengarna*. [*få glädje av* lexikaliserat]

Boumedienne har dragit fördel *av de 48 timmar av total överraskning som följt på kuppen*. (S) [*dra fördel av* lexikaliserat]

I många satser där bägge analyserna är möjliga anger satsen uppkomsten eller förekomsten av referenten till det indefinita huvudordet (t.ex. *fått ett sår i skallen, visade stor vördnad för överheten*). Några vanliga fall:

a) Attributet/adverbialet anger egentlig eller överförd befintlighet. I många av dessa fall kan attributet/adverbialet ses som helheten varav huvudordet/objektet etc. anger en del eller en aspekt.

Polisstyrelse är passmyndighet *inom riket*. (S)

[...] en fråga som under den närmaste framtiden kommer att bli den väsentligaste i den politiska debatten *i vårt land och på många andra håll*. (S)

”Fritid i båt” hette utredningen, som orsakade stort rabalder *bland båtfolket* [...] (S)

Forskning inom arbetsmiljön och inrättande av yrkesmedicinska kliniker kom-

mer att få stor betydelse för bättre arbetsmiljöer *inom många områden*. (S)
 Mellan partierna finns en grundläggande värdegemenskap och en samsyn *på viktiga områden* [...] (S)
 Det är svårt att hitta gemensamma kännetecken *för den stora gruppen som är utan inkomster över huvud taget* [...] (S)

b) Attributet/adverbialet anger den som aktionen angår (som är gynnad, missgynnad, mottagare etc.).

Man vill sänka skatten *för egna företagare*.

Forskning inom arbetsmiljön och inrättande av yrkesmedicinska kliniker kommer att få stor betydelse *för bättre arbetsmiljöer inom många områden*. (S)

c) Huvudordet/objektet etc. betecknar en tanke eller ett yttrande eller en annan produkt av andlig verksamhet.

Det torde förestå en kompromiss *i frågan*.

Utom sig av sorg gjorde hon ett uttalande *för pressen* [...] (S)

Nu har hon skrivit en bok *om sina erfarenheter*. (S)

Till henne skrev han berömda kärleksdikter i samlingen "Betänketid". (S)

Om adverbialisering av attribut se § 34.

Partikeladverbial § 6–17

§ 6. Översikt. Av verbets bestämningar är partikeladverbialet den som är närmast knuten till verbet. Verb + partikeladverbial kallas här partikelförbindelse. Ett verb har samtidigt högst ett partikeladverbial.

Partikeladverbialen utgörs nästan alltid av antingen ett kort adverb som anger riktning (Advb § 44–46) (*upp, ner* etc.) eller en preposition utan rektion (*av, på* etc.):

skruva {*upp/ner*} ljudet

skruva {*i/ur*} korken

Partikelförbindelsen fungerar ofta semantiskt-lexikalt som en enhet:

äta *upp*

slå *på* (t.ex. ljuset)

Också betonings- och placeringsmässigt är partikelförbindelsen väl sammanhållen. Den har ordgruppsbetoning, dvs. verbet är svagt och adverbialet starkt betonat. Partikeladverbialet följer omedelbart på platsen efter det infinita verbet framför verbets övriga bundna bestämningar inklusive egentligt subjekt.

Skulle du inte vilja slå *upp* lite vin?

Vi får nog stänga *av* strömmen.

Han måste slå *av* på farten lite.

Sedan kom det *fram* några poliser.

(Om verbet är finit i en fa-sats kan det vara skilt från sitt partikeladverbial av subjekt och mittfäldsadverbial: *Stängde du inte av strömmen?*)

Partikeladverbialets samhörighet med verbet framgår också av att adverbialet i exempelvis nomen actionis, nomen agentis eller perfektparticip motsvaras av första sammansättningsled:

inskrivning, *skrivning in; påhitt, *hitt på

avskrivare, *skrivare av

inskriven, *skriven in; påhittad, *hittad på

Om avgränsning mellan partikeladverbial och bundet adverbial se ovan § 3.

ANM. 1. Också bundna adverbial kan ingå i en nära semantisk förbindelse med ett överordnat svagt betonat verb (t.ex. *sätta ngn på plats*). En avgörande syntaktisk skillnad mellan de båda adverbialstyperna är då att partikeladverbialet placeras före och det bundna adverbialet efter ett objekt:

köra *hem* Pernilla [partikeladverbial]

köra Pernilla (*ända*) *hem* [bundet adverbial]

göra *i ordning* maskinen [partikeladverbial]

göra maskinen *i ordning* [bundet adverbial]

Om verbet är intransitivt och objekt alltså saknas kan därför den syntaktiska skillnaden mellan partikeladverbial och bundet adverbial vara svår att påvisa.

ANM. 2. En preposition som partikeladverbial har traditionellt etiketterats som adverb. Denna grammatik förutsätter att en preposition syntaktiskt kan användas på tre olika sätt: (a) med rektion (*Han sitter på stolen.*), (b) som partikeladverbial eller eljest i absolut funktion (*Hon lade på täcket. Han har alltid radion på.*) eller (c) isolerat (*Stolen är till för att sitta på.*). (Se vidare Prep. § 33–35.) Absolut användning av prepositionen är att likna vid absolut användning av transitivt verb, t.ex. *äta (ngt)*, *läsa (ngt)*.

Struktur §7–9

§ 7. Adverb som partikeladverbial. Partikeladverbial utgörs ofta av ett adverb, som i sin grundbetydelse anger riktning (t.ex. målet eller utgångspunkten) för en rörelse:

in [t.ex.: lägga in ngt, fara in]

ut [t.ex.: lägga ut ngt, fara ut]

upp [t.ex.: lägga upp ngt, fara upp]

ner [t.ex.: lägga ner ngt, fara ner]

bort [t.ex.: lägga bort ngt, fara bort]

hem [t.ex.: ta hem ngt, fara hem]

tillbaka [t.ex.: lägga tillbaka ngt, fara tillbaka]

igen [t.ex.: lägga igen ngt, gå igen]

samman [t.ex.: lägga samman ngt, komma samman]

hit [t.ex.: ge hit ngt, fara hit]

dit [t.ex.: sätta dit ngn, åka dit]

loss [t.ex.: ta loss ngt, komma loss]

undan [t.ex.: lägga undan ngt, glida undan]

Medlarna har gett *upp* och på söndag kväll stängs Sveriges bagerier. (S)

Jag försökte promenera *bort* min ängslan. (S)

[...] några chefer bytte jag *ut*. (S)

Också vissa andra adverb (eller prepositionsfraser lexikaliserade som flerordsadverb) kan fungera som partikeladverbial:

an [t.ex.: knyta an till ngt, gå an]

bi [t.ex.: dreja bi, stå bi]

fast [t.ex.: skruva fast ngt, köra fast, sitta fast]

kvar [t.ex.: glömma kvar ngt, sitta kvar]

sönder [t.ex.: plocka sönder ngt, gå sönder]

(i) fatt [t.ex.: springa i fatt ngn]

ihjäl [t.ex.: slå ihjäl ngn, hungra ihjäl]

ihop [t.ex.: lägga ihop ngt, sitta ihop]

ihåg [t.ex.: komma ihåg {ngn/ngt}]

i kapp [t.ex.: springa i kapp (ngn)]

isär [t.ex.: ta isär ngt, glida isär]

itu [t.ex.: hugga itu ngt, gå itu]

ombord [t.ex.: ta ombord ngt, gå ombord]

En del ligister centrifugerade *ihjäl* kattungar i tvättstugorna [...] (R)

Och landslaget har sakta men säkert kommit *i kapp* ryssarna. (S)

Hon kom *ihåg* sin första kväll i huset [...] (R)

Då de lyft *ombord* den sista kalven torkar de av nävarna på byxorna [...] (R)

ANM. Vissa adverb som *an*, *bi*, *ihjäl*, *ihåg* fungerar endast som partikeladverbial (eller förled i sammansättning).

§ 8. Prepositioner som partikeladverbial. De flesta osammansatta prepositioner (samt *omkring*) kan användas absolut som partikeladverbial. Prepositioner som börjar med optionell obetonad vokal bibehåller denna i funktionen som partikeladverbial: *emellan*, *emot*, *ifrån*, *igenom* (inte: *mellan*, *mot*, *från*, *genom*).

av [t.ex.: bryta av ngt, hålla av ngn, gå av, bli av]

efter [t.ex.: ta efter ngn, gå efter ('hämta') ngt, se efter (ngn)]

emellan [t.ex.: lägga emellan ngt, sitta emellan]

emot [t.ex.: ta emot ngt, ligga emot (ngt)]

ifrån [t.ex.: dra ifrån ngt, falla ifrån]

igenom [t.ex.: få igenom ngt, gå igenom]

för [t.ex.: dra för ngt, sitta för]

förbi [t.ex.: tala förbi ngn (t.ex. auditoriet)]
 före [t.ex.: ligga före ngn (t.ex. medtävlarna), hålla före ngt 'anse']
 i [t.ex.: hålla i ngt (t.ex. {glaset/vinet}), ligga i 'anstränga sig']
 med [t.ex.: ta med ngt, gå med på ngt, vara med]
 om [t.ex.: binda om ngt (t.ex. {pumpen/snöret}), göra om ngt, somna om]
 omkring [t.ex.: resa omkring, komma omkring ("när allt kommer omkring")]
 på [t.ex.: hitta på ngt, springa på 'fortsätta att springa', läsa på (ngt)]
 runt [t.ex.: flytta runt ngt (t.ex. stolarna), resa runt]
 till [t.ex.: sätta till ngt (t.ex. salt), hjälpa till, gå till ("hur går det till?")]
 under [t.ex.: bjuda under ngn, stryka under ngt, gå under]
 ur [t.ex.: koppla ur ngt, spåra ur]
 vid [t.ex.: bränna vid ngt, kännas vid ngt, ta vid (efter ngn)]
 åt [t.ex.: dra åt ngt, gå åt]
 över [t.ex.: komma över ngt, ta över (ngt), gå över]

Sammanfatta prepositioner som *bredvid*, *bortom*, *inuti*, *utanför*, *innanför*, *nedanför* etc. kan endast i begränsad utsträckning fungera som partikeladverbial.

§ 9. Prepositionsfraser och andra fraser som partikeladverbial. Vid vissa verb kan vissa prepositionsfraser fungera som partikeladverbial, dvs. de utgör semantiskt, prosodiskt och placeringsmässigt en enhet tillsammans med verbet och de placeras framför dettas eventuella objekt:

Nu kan vi nog sätta *i gång* {maskinen/den}.

Med teknikens hjälp kan man visserligen hålla *i gång* blodcirkulationen i några timmar eller dagar eller veckor [...] (S)

Han vill inte köra *i väg* {barnen/dem}.

Om prepositionsfrasen bara kan stå som partikeladverbial är den vanligen lexikaliserad, och man kan betrakta den som ett flerordsadverb. (Jfr § 7.) I många fall kan prepositionsfrasen alternativt fungera som bundet adverbial:

göra *i ordning* {maskinen/den} [jfr: göra {maskinen/den} i ordning]

ro *i land* {båten/den} [jfr: ro {båten/den} i land]

ta *till vara* {avfallet/det} [jfr: ta {avfallet/det} till vara]

Hemsamariten hade ställt *i ordning* lunch som väntade i värmeskåpet. (R) Jfr:

Hon bäddade sängen, la Sverkers kläder *i ordning* och putsade hans stövlar. (R)

När hon knackat på och ropat, drog hon *åt sidan* gardinerna. (R) Jfr: Hon drog gardinerna *åt sidan*.

För de prepositionsfraser där alternativ konstruktion är möjlig föredras i de flesta fall konstruktion med bundet adverbial när objektet är ett obetonat pronomen:¹

ta dem till fånga, ?ta till fånga dem [jfr: ta tyskarna till fånga, ta till fånga tyskarna]

ge den till spillo, *ge till spillo den [jfr: ge en hel årsproduktion till spillo, ge till spillo en hel årsproduktion]

lägga dem till rätta, *lägga till rätta dem [jfr: lägga mattorna till rätta, lägga till rätta mattorna]

ge den till känna, *ge till känna den [jfr: ge sin mening till känna, ge till känna sin mening]

få den till stånd, ?få till stånd den [jfr: få en vapenvila till stånd, få till stånd en vapenvila]

[...] det var en av tyskarna som hade kört den *ombord*. (R)

Vi gör vårt lastningstackel redo och får *ombord* de tunga lårarna. (R)

Efter att ha visat dem *till rätta* bad värden att få se deras karta [...] (R)

Eller var de så helt odugliga i att jämkä *till rätta* det som gled snett? (R)

[...] på sätt och vis har jag själv lyckats få den *till stånd* [...] (R)

Jag för liv för att få *till stånd* en allmän uppräckning [...] (R)

Adjektivfraser (som predikativ) och nominalfraser (som objekt) har i vissa fall lexikaliserats tillsammans med ett verb på ett sätt som erinrar om partikelförbindelse.²

¹ De flesta prepositionsfraser med nära semantisk anknytning till verbet kan endast fungera som bundna adverbial:

ta ngn av daga, lämna ngn i fred, ta ngn i hand, skjuta ngt i sank, sätta ngt i stånd, ha ngt på känn, ha ngt på lut, sätta ngt på spel, föra ngt på tal, ha ngt till godo, räkna ngn ngt till godo, väcka ngn till liv, vara ngn till lags, få ngt till livs, fråga ngn till råds, ha ngt till reds, läsa ngt till slut, gå ngn till mötes, kasta ngt över ända

(Prepositionsfraser som normalt är bundet adverbial kan hamna framför ett tungt objekt om detta har postponerats (jfr Obj. § 14, Postp. led § 4: b): *Jag måste fråga till råds åtminstone dem som redan har varit där.*)

² Vissa adjektiv, som eljest fungerar som objektspredikativ vid vissa verb, kan placeras som partikeladverbial. Adjektivet förlorar då vanligen sin kongruensböjning med objektet och står oböjt eller i neutrum. Bruket varierar regionalt och individuellt. Se Predv § 12 not 1.

göra {?färdig/färdigt/*färdiga} artiklarna [jfr: göra artiklarna färdiga]

Vissa nominalfraser är tämligen starkt lexikaliserade samman med verbet och det kan vara oklart om de skall betraktas som objekt eller som partikeladverbial (jfr Obj. § 20):

föra bok över ngt, få bukt med ngt, ge hals, {få/hålla/ta} reda på ngt, äga rum, ta slut, göra slut (på ngt), få syn på ngt, {få/gripa/ha} tag i ngt, ta vara på ngt

Syntaktisk funktion och distribution § 10–13

§ 10. Verb med partikeladverbial. Ett verb kan bara ha ett partikeladverbial som bestämning. Partikeladverbialet kan vara den enda bundna bestämningen vid ett verb eller det kan följas av andra bundna verbbestämningar.

Han skickade *iväg* bollen ut på planen. Jfr: *Han skickade *iväg ut* bollen på planen.

a) verb + partikeladverbial

gå *ut*

gå *av*

b) verb + partikeladverbial + objekt

hämta *ut* pensionen

göra *bort* sig

bryta *av* skaftet

stå *på* sig

c) verb + partikeladverbial + bundet adverbial

gå *ut* med ett erbjudande

slå *av* på takten

d) verb + partikeladverbial + objekt + bundet adverbial

tala *in* sitt anförande på band

sikta *in* sig på en seger

skrapa *av* smöret från brödet

e) verb + partikeladverbial (som utgörs av preposition) + indirekt objekt + direkt objekt

ta *ifrån* eleven pennan

kasta *av* sig kläderna

sätta *på* barnen varma tröjor

säga *till* personalen att komma

Däremot förekommer endast marginellt konstruktioner med partikeladverbial följt av objekt + adjektiviskt bundet objektspredikativ (eller nexusinfinitiv).¹ Adverb som partikeladverbial följs inte heller av dubbelt objekt.

*Han gjorde *om* garaget lite lägre. ?Han klädde *av* patienten naken. Jfr: Han gjorde garaget lite lägre. Han gjorde *om* garaget till en lekstuga. *Kan du inte ge *bort* flyktningarna dina avlagda kläder? Jfr: Kan du inte ge *bort* dina avlagda kläder till flyktningarna?

Vissa hjälpverb, framför allt *vilja*, *skola*, *måste*, *hinna*, kan konstrueras direkt med partikeladverbial som anger mål (eller i enstaka fall: utgångspunkt):

Jag {vill/ska/måste/hinner} nog *hem*.

Den där lådan måste *av*.

Nu vill det *till* att jag lyckas.

Partikelförbindelsen har ibland en annan valens än verbet ensamt.

Han blåste {*av/bort*} dammet. Jfr: *Han blåste dammet.

Potatisen har regnat *bort*. Jfr: *Potatisen har regnat.

Han cyklade *dit* på en timme. Jfr: Han cyklade där {i en timme/*på en minut}.

Om partikelförbindelsens aktionsart se §15.

¹ Partikelförbindelse följs inte av bundet subjektspredikativ. Jfr *se fin ut*, *ta sig bra ut* där adverbet inte har partikeladverbialets normala plats och betoning.

ANM. 1. När ett intransitivt verb är obetonat och följs av endast en betonad bunden bestämmelse kan skillnaden mellan partikeladverbial och bundet adverbial vara svår att påvisa, särskilt om adverbialet utgörs av ett riktignadsverb eller av en absolut använd preposition, jfr §6 Anm. 1.

se upp, gå av

Också när det betonade adverbialet (vid ett obetonat intransitivt verb) utgörs av ett annat adverb eller av en prepositionsfras med reflexivt pronomen som rektion är gränsen mellan partikeladverbial och bundet adverbial oklar.

sitta inne, bo hemma

växa till sig, hålla i sig, höra av sig

ANM. 2. Konstruktionstypen (e) kan ibland parafraseras med en konstruktion där prepositionen och den efterföljande nominalfrasen fungerar som bundet adverbial.

bära med sig ngt \approx bära ngt med sig

dra med sig ngt \approx dra ngt med sig

Möjligen skulle man därför kunna betrakta prepositionen och den efterföljande nominalfrasen i (e) som ett satsled, dvs. som en prepositionsfras placerad på partikeladverbialets plats när dess preposition fått starkton. Ett skäl till ett sådant antagande är att (e) förekommer bara när partikeladverbial utgörs av preposition. Ett annat skäl är att konstruktionen är särskilt vanlig när nominalfrasen är enklitisk till prepositionen (jfr Pron. §56) som då är betonad, en omständighet som skulle kunna förklara varför prepositionen uppfattats som partikeladverbial och därför placerats på dettas plats (tillsammans med sin enklitiska rektion).

Å andra sidan bör man notera dels att en ordsekvens konstruerad som verb + partikeladverbial (= preposition) + indirekt objekt + direkt objekt sällan betyder detsamma som när den är konstruerad som verb + objekt + bundet adverbial (= preposition + rektion) och att ofta bara den ena konstruktionsmöjligheten finns:

ha för sig ngt \neq ha ngt för sig

klä på sig maskeradkläder [jfr: *klä maskeradkläder på sig]

lura av sin bror en tia [jfr: ?lura en tia av sin bror]

*hyra 'till sin bror en bil [jfr: hyra en bil till sin bror]

*få 'av sin bror en cykel [jfr: få en cykel av sin bror]

En konstruktion med objekt + bundet adverbial kan ofta inte parafraseras med partikeladverbial + dubbelt objekt om inte rektionen i det bundna adverbialet framstår som aktionens mottagare (jfr Obj. §24 om de indirekta och direkta objektens semantiska roller):

Hon hängde den nya medaljen på {väggen/ministerns bröst}. *Hon ₀hängde 'på {väggen/ministerns bröst} den nya medaljen.

Jfr: Hon *o*hängde 'på ministern den nya medaljen. ?Hon hängde den nya medaljen på ministern.

Vidare är det tveksamt om prepositionen + den efterföljande nominalfrasen kan betraktas som ett satsled, eftersom ordsekvensen inte kan fungera som fundament eller som utbrutet led i en utbrytningskonstruktion:

*Ifrån min syster tog han alla hennes böcker. Jfr: Min syster tog han ifrån alla hennes böcker.

*Det är 'av sin egen far han just nu tar kavajen. Jfr: Det är sin egen far som han just nu tar av kavajen.

Slutligen kan man notera att det indirekta objektet efter partikeladverbial marginellt kan motsvaras av subjekt i passiv sats som andra indirekta objekt, dvs. mera naturligt än rektionen i ett bundet adverbial:

Min farfar hade klätts av alla de fina kraschanerna. Jfr: Man hade klätt av min farfar alla de fina kraschanerna.

Den största nackdelen är att flyktingarna på detta sätt tas ifrån möjligheten att försörja sig. Jfr: Man tog ifrån flyktingarna möjligheten att försörja sig.

*Min bror hade den bästa gåbortkostymen satts *o*på. Jfr: Man hade satt den bästa gåbortkostymen på min bror.

§ 11. Placering av partikeladverbial. Partikeladverbialet har sin typiska placering på platsen efter det infinita verbet framför objektet.

Hon hade kastat *bort* bollen.

Jag ska sätta *i gång* tvättmaskinen.

De har brutit *av* våra blommor.

Vi kände inte *igen* oss.

Under vissa betingelser kan ett partikeladverbial placeras efter en annan bunden bestämning till verbet.

a) Partikeladverbialet kan i vissa fall skiljas från verbet av ett reflexivt objekt. Verb + reflexivt objekt utgör då inte sällan tillsammans med partikeladverbialet en lexikaliserad ordgrupp. Exempel på adverb respektive preposition som partikeladverbial:¹

ta sig *an* ngn, bita sig *fast*, dra sig *fram*, ta sig {*fram/in/ut/ner*}, ge sig *hän*, ställa sig *in* hos ngn, sätta sig *in* i ngt, bryta sig {*in/ut*}, dröja sig *kvar*, arbeta sig *upp*, ge sig *ut* för att vara ngn, lägga sig *ut* för ngn, lägga sig *vinn* om ngt

ge sig *av*, komma sig *för*, ta sig *före* ngt, lägga sig *till* med ngt, bära sig *åt*

Likaså används denna ordföljd ofta när verbet utöver det reflexiva objektet har ett objekt som från semantisk synpunkt skulle kunna vara rektion till den betonade prepositionen (jfr nedan § 15: a):

ge sig *efter* ngn, ta sig *förbi* ngt, {blanda/lägga} sig *i* ngt, {bryta/gräva/arbete/ta} sig *igenom* ngt, bry sig *om* ngt, {ge/våga} sig *på* {ngn/ngt}, {försöka/slå} sig *på* ngt, {dra/slingra} sig *ur* ngt, sätta sig *över* ngt

Många verb har dock regelbundet reflexivt objekt på objektets ordinarie plats, dvs. efter partikeladverbial. Exempel på adverb som partikeladverbial:

göra *bort* sig, känna *igen* sig, dricka *ihjäl* sig, flörta *in* sig, sikta *in* sig på ngt, deka *ner* sig, gå *ner* sig, kyla *ner* sig, gaska *upp* sig, värma *upp* sig, äta *upp* sig, breda *ut* sig, skämma *ut* sig, slita *ut* sig

När partikeladverbialen är en preposition förhåller den sig då ofta semantiskt till det följande reflexiva objektet som en (icke-absolut använd) preposition till sin rektion (§ 15: a). Exempel på preposition som partikeladverbial:

kasta *av* sig ngt, ligga *av* sig, lägga *av* sig ngt, slå *av* sig ngt, springa *av* sig ngt, stryka *av* sig ngt, få *för* sig ngt, gifta *om* sig, ha *för* sig ngt, lägga *för* sig ngt, ta *för* sig (av) ngt, sle-
va *i* sig ngt, sätta *i* sig ngt, ge *ifrån* sig ngt, lägga *ifrån* sig ngt, slå *ifrån* sig ngt, sätta *ifrån*
sig ngt, dra *med* sig ngt, {bära/föra/ha} *med* sig ngt, dra *på* sig ngt, kosta *på* sig ngt,
krya *på* sig, lägga *på* sig flera kilon, ta *på* sig ansvaret, bli *till* sig, byta *till* sig ngt, dra *till*
sig ngt, sno *till* sig ngt, ta *till* sig ngt, lägga *under* sig ngt, ta *åt* sig ngt, dra *över* sig ngt

Vid en del verb är båda placeringarna möjliga och medför olika betydelse:

ställa sig *in* (hos ngn) : ställa *in* sig på ngt
kasta sig *av* (tåget) : kasta *av* sig kläderna
ta sig *för* ngt : ta *för* sig ngt

Vissa ordsekvenser kan med ungefär samma betydelse vara konstruerade antingen som verb + partikeladverbial + indirekt objekt + direkt objekt eller som verb + objekt + bundet adverbial (jfr § 17: 2a).

b) Partikeladverbialen kan skiljas från verbet av en adjektiv- eller adverbfras som kan fungera som grad- eller sättsadverbial. Verbet är här obetonat, men adjektiv- eller adverbfrasen är lika betonad som partikeladverbialen (eller mera).

Jag har hållit väldigt mycket *av* min morfar.
Hon hade tyckt ganska mycket *om* den här lägenheten.
Den hör väldigt nära {*samman/ihop*} med partiet.
Nu ligger vi väldigt bra *till*.
Det måste gå städat *till*. [Men: Det gick *till* så här.]
De kommer bra *överens* nu.
Motståndarlaget hade gått hårt *ut*.
Försöket har slagit mycket väl *ut*.
De brukar aldrig bära sig {*illa/oförnuftigt*} *åt*.
Tidningarna gick fort *åt*.

En adjektivfras som subjektspredikativ kan vid ett par partikelförbindelser stå framför partikeladverbialen. Predikativet är då betonat, medan ofta partikeladverbialen är något mindre betonat eller t.o.m. obetonat. Exempel:

se {'ung/'trött} *ut*
ta sig 'bra *ut*

c) I ett litet antal fall förekommer det att ett adverb eller en absolut preposition som ingår i en lexikaliserad förbindelse med verbet skiljs från detta av ett objekt. Trots att adverbet eller prepositionen i detta fall står som ett bundet adverbial kan det betraktas som ett partikeladverbial. Det mellanstående ledet är betonat.²

Vi får väl se 'tiden 'an.

Hon har faktiskt stått oss 'alla 'bi.

Det brukar höra 'mig 'till att tacka för maten.

Då tog han sig 'orådet 'före att fråga om lov.

Tjänar det {'någoting/_0någoting} 'till om jag ber henne komma?

I andra fall än (a)–(c) ovan står ett partikeladverbial alltid framför ett eventuellt objekt i verbfrasen, och ett adverbial som står efter ett eventuellt objekt redovisas som bundet eller fritt adverbial.

¹ I vissa reflexiva verbförbindelser med partikeladverbial är verbet dock betonat, t.ex. *se sig om, vända sig om*.

² I vissa förbindelser har också verbet full betoning:

Han ville skilja de stridande *åt*.

ANM. En absolut använd preposition kan i vissa fall fungera också som bundet adverbial. Då är aktionsarten vanligen oavgränsad eller neutral med avseende på distinktionen avgränsad : oavgränsad.

Vi lämnade nyckeln *i*. Jfr: *Vi lämnade *i* nyckeln.

Reparatören drog vajern *igenom*. [t. ex. igenom den trånga passagen; oavgränsad eller avgränsad aktion] Jfr: Vi drog *igenom* vajern. [avgränsad aktion]

När prepositionerna respektive riktningsadverben (Advbfraser § 3, Prepfraser § 15) har framförställda bestämmingar fungerar de som bundna adverbial:

Vi kastade {sonden *rätt i*/**rätt i* sonden}.

Vi hade burit {stolarna *rakt ut*/**rakt ut* stolarna} (i trädgården).

Vi hade hämtat {plantorna *ända hit*/**ända hit* plantorna}.

Likaså när det redan finns ett annat partikeladverbial i satsen:

På ett vis ville han ta tag i honom och häva *iväg* honom *ut* i farstun [...] (R)
[...] förevändningar för att inte åka *med* dem *ut* [...] (R)

§ 12. Partikeladverbial som fundament. Partikeladverbial kan normalt inte stå som fundament i deklarativ huvudsats.¹

*Om tycker jag dig.

*Till slog jag genast.

*Bort måste du kasta de där gamla kläderna.

Vid intransitiva verb kan dock riktningsadverb som ingår i kontrasterande par (*in* : *ut*, *upp* : *ner* etc.) med bibehållen rumsbetydelse ibland stå som fundament. Verbet är då inte som annars vid partikeladverbial obetonat.² (Adverbet kan då också

kompletteras med en riktningsbetecknande prepositionsfras, vilket tyder på att hela fundamentet skall uppfattas som ett bundet adverbial snarare än som ett partikeladverbial.)

In kom nu, i följande ordning: en civilklädd mansperson som kanske var livvakt, kanske hovmarskalk, kanske någonting helt annat. (R)

Ut kommer de aldrig. (R)

Han tryckte på knappen och *upp* (ur lådan) for bollen som ett skott.

¹ Partikeladverbial som inte kan stå som fundament kan inte heller brytas ut:

*Det är *om* han tycker dig.

Uttryck, vilka med samma betydelse kan fungera antingen som partikeladverbial eller som bundet adverbial, kan stå som fundament (liksom övriga bundna adverbial):

Ombord fick inga kvinnor komma. Jfr: Vi tog {en last bananer *ombord/ombord* en last bananer}.

Kvar finns bara två egendomliga turkar. (S)

² Marginellt kan partikeladverbial med konkret rumsbetydelse också stå som fundament om partikelförbindelsen är en stilistisk upprepning:

Han la böckerna i en hög på piedestalen. Alla visste att de skulle ramla av förr eller senare, och *av* föll de också med ett brak efter en stund.

Hon hade lovat att knuffa ner honom utför trappan, och *ner* knuffade hon honom verkligen med besked.

§ 13. Partikeladverbialets betoning. Konstruktionen verb + partikeladverbial har ordgruppsbetoning, dvs. verbet är obetonat och adverbialbetonat:¹

Jag skulle just ₀köra '*hem* 'damen.

Man kan ju alltid ₀hoppa '*ut* genom 'fönstret.

Han kunde inte ₀slå '*till* sin 'granne.

Vi fick ₀tappa '*ur* ben'sinen.

Samma betoning gäller också när verb och partikeladverbial (i fa-sats) står åtskilda:

Sen ₀körde han visst '*hem* 'damen.

I så fall ₀slog han inte '*till* sin 'granne.

¹ I ett fåtal fall då en absolut använd preposition är placerad efter objektet (jfr § 11: a, c) är verbet betonat. I konstruktioner av denna typ är den absolut använda prepositionen ofta svagare betonat än som reguljärt partikeladverbial.

Han '₁såg sig ₀*om* (efter henne).

Han fick inte '₁vända sig ₀*om*.

Han '₁skilde de '₁stridande ₀*åt*.

Också annars när partikeladverbialbetonet är placerat efter annan bestämning kan det vara svagare betonat (§ 11: b):

gå '₁städat ₀*till*, ligga '₁bra ₀*till*, slå '₁väl ₀*ut*, bära sig '₁illa ₀*åt*; se '₁ung ₀*ut*, ta sig '₁bra ₀*ut*

I konstruktionen *göra ngt åt ngt* är prepositionen i det bundna adverbialet optionellt betonad.

ANM. Också när verbet har andra bestämningar än partikeladverbial kan verbfrasen ha ordgruppsbetoning, dvs. verbet är obetonat och bestämningen betonad.

sitta hemma, sitta inne; spela dum, ligga sjuk; äta gröt, köpa aktier

Betydelse §14–15

§ 14. Betydelse hos adverb som partikeladverbial. Partikelförbindelse med riktningsadverb som partikeladverbial har ofta en genomskinlig betydelse, dvs. helhetens betydelse kan något så när förstås på grundval av delarnas.

sparka {in/ut/bort} ngt, skicka {in/ut/bort} ngt, ställa {in/ut/bort} ngt, kasta {in/ut/bort} ngt

Här är objektets referent partikeladverbialets predikationsbas, dvs. i satsen *man skickade ut barnen* råder ett nexusförhållande mellan *barnen* ("subjektet") och *ut* ("predikatet"). Jämför samma relation mellan objekt och bundet rumsadverbial, §49–51.

Många partikelförbindelser har emellertid en lexikaliserad helhetsbetydelse, som inte restlöst kan räknas ut med hjälp av de ingående ordens egna betydelser, t.ex.:

kasta *bort* ngt 'kassera'
slå *fast* ngt 'emfatiskt konstatera'
slå *in* 'besannas'
slå *ut* ngn 'slutgiltigt besegra ngn'
gå *in* skorna 'gå i skorna så att de anpassar sig efter ens egna fötter'

Partikelförbindelsen har nästan alltid avgränsad (resultativ) aktionsart, ofta till skillnad från det enkla verbets aktionsart som kan vara vag eller oavgränsad:

äta upp ngt [jfr: äta (på) ngt]
brinna {upp/ner} [jfr: brinna]
läsa ut ngt [t.ex. en bok; jfr: läsa (i) en bok]
skriva upp ngt [jfr: skriva ngt]

Aktionen kan resultera i en ny befintlighet eller ett nytt tillstånd för subjektets (vid intransitivt verb) eller objektets referent (vid transitivt verb):

Kaninen hoppade *in*. [Efter actionen befann sig kaninen inne.]
Per bar *in* kaninen. [Efter actionen befann sig kaninen inne.]
Stolen gick *sönder*. [Efter actionen var stolen sönder.]
Anna slog *sönder* stolen. [Efter actionen var stolen sönder.]

Undantagsvis förekommer dock också verb + adverb som partikeladverbial med oavgränsad aktionsart, t.ex. *bära upp*, *stå ut*.

§ 15. Betydelse hos preposition som partikeladverbial. Partikelförbindelse med preposition som partikeladverbial är i princip av tre slag.

a) Ett efterföljande objekt fungerar semantiskt som prepositionens rektion ungefär som rektionen i en prepositionsfras med samma eller liktydig preposition:

lasta *av* kärnan [jfr: lasta bräderna *av* kärnan]
 tvätta *av* händerna [jfr: tvätta smutsen {*av/från*} händerna]
 hoppa *av* (tåget) [jfr: hoppa ner från tåget]
 köra *av* (vägen) [jfr: köra bilen *av* vägen]
 följa *efter* ngn 'gå efter ngn i avsikt att förfölja'
 hänga *för* fönstret [jfr: hänga en filt *för* fönstret]
 hoppa *i* 'vattnet' [jfr: hoppa *i* 'vattnet']
 lura *i* ngn ngt
 ta *ifrån* Elisabeth hennes fotboll [jfr: ta fotbollen från Elisabeth]
 springa *ifrån* kamraterna [jfr: springa längre bort från kamraterna]
 cykla *i* 'genom' 'stan' [jfr: 'cykla *genom* 'stan']
 lägga *på* brasan [jfr: lägga ved *på* brasan]
 bygga *på* huset (med en veranda) [jfr: bygga en veranda *på* huset]
 köra *på* kanten 'köra så att man kolliderar med kanten'
 komma *på* en bra idé
 plocka *ur* kycklingen [jfr: plocka innanmätet *ur* kycklingen]
 lägga *över* fläcken [jfr: lägga en servett *över* fläcken]
 prata *till* sig en förmögenhet

b) Verbfrasen saknar ett led som semantiskt skulle kunna fungera som prepositionens rektion. Vad som underförstås framgår ofta av sammanhanget:

dra *av* plåstret [jfr: dra plåstret {*av/från*} såret]
 skala *av* barken [jfr: skala barken *av* trädet]
 hänga *för* filten [jfr: hänga filten {*framför/för*} fönstret]
 hälla {*i/ur*} vattnet [jfr: hälla vattnet {*i/ur*} flaskan]
 skruva {*i/ur*} lampan [jfr: skruva lampan {*i/ur*} fästet]
 blanda *i* mjöl [jfr: blanda mjöl *i* degen]
 sitta *i* (t.ex. om nyckel) [jfr: sitta *i* dörren]
 hoppa *i* [jfr: hoppa *i* vattnet]
 koppla *ifrån* restaurangvagnen [jfr: koppla restaurangvagnen från tåget]
 gå *ifrån* [jfr: gå från arbetet en stund]
 {sjunga/komma} *med* [jfr: {sjunga/komma} *med* de andra]
 ta *på* stövlarna [jfr: ta stövlarna *på* fötterna]
 {höra/se} *på* [jfr: {höra/se} *på* vad som händer]
 stå *på* [jfr: stå *på* spisen (t.ex. om kastrull)]
 strömma *till* [jfr: strömma *till* torget]
 räcka *till* [jfr: räcka *till* frukost]

Här är liksom när objektet följer på ett riktningsadverb (§14) objektets referent partikeladverbialets predikationsbas: i satsen *man kopplar ifrån restaurangvagnen* råder ett nexusförhållande mellan *restaurangvagnen* ("subjektet") och *ifrån* ("predikatet"). Jämför också samma relation mellan ett objekt och ett följande bundet rumsadverbial, §49–51.

c) Oftast är dock prepositionen lexikaliserad tillsammans med verbet i en betydelse som inte har ett så direkt samband med prepositionens användning i övrigt som vid (a) och (b). Preposition kan vara produktiv som partikeladverbial i en viss betydelse med en viss typ av verb. Exempel:

{såga/bryta/bit/skära/köra} *av* en käpp
 {gå/springa/köra/simma/flyga/krypa} *om* ngn 'passera ngn'
 {göra/måla/sy/skriva} *om* ngt
 flyta *ovanpå*
 {arbeta/springa/simma} *på* 'fortsätta att arbeta etc.'
 {rycka/hoppa/hosta/nicka/ropa/skrika/tänka/tycka/värka} *till*
 {korka/stänga/täppa/knyta} *till* ngt
 {slå/klippa/knuffa/boxa/knäppa} *till* ngn
 hålla *till* ngnstans, {finnas/vara} *till*, {bli/komma} *till*

I andra fall är prepositionen lexikaliserad tillsammans med ett visst verb i en viss betydelse. Exempel:

känna av ngt, veta av ngt, höra av ngn, hålla av ngn, vara av med ngt, sticka av mot ngt, betala av på ngt, sitta av en föreläsning, bli av, ge sig av; se efter ngn 'övervaka ngn', gå efter ngn 'hämta ngn', känna efter; ligga i 'anstränga sig', ta i, hänga i 'fortsätta' [t.ex. om förkylning], fylla i ngt (t.ex.: blanketter); se igenom texten; hålla med ngn; hälsa på (hos) ngn, gå på ngt 'låta sig luras av ngt', hålla på med ngt 'vara sysselsatt med ngt', skynda på ngn, känna på ngt 'plågsamt erfara ngt', fylla på (med) ngt, tända på, hitta på ngt, fresta på, passa på; {se/titta} till ngn, säga till ngn (ngt), {laga/klippa/såga} till ngt, lägga till ngt; växa ur ngt; huta åt ngn; se över ngt (t.ex.: organisationen), hoppa över ngt 'utelämna'

Liksom partikelförbindelse med adverb har förbindelse med preposition som partikeladverbial ofta – men inte alltid – avgränsad (resultativ) aktionsart, till skillnad från när verbet används ensamt eller med motsvarande bundet adverbial.

₀hoppa 'över 'diket [Det viktiga är att subjektsreferenten hamnar på andra sidan.]; jfr: 'hoppa ₀över 'diket [Det viktiga är vad och hur subjektsreferenten tar sig över.]

₀springa 'på ₀en 'mur; jfr: 'springa ₀på ₀en 'mur

₀gå 'efter ₀sin 'mamma; jfr: 'gå ₀efter ₀sin 'mamma

Oavgränsad betydelse har däremot t.ex.:

hålla av, hålla efter, hänga med, resa omkring, arbeta på, titta på, finnas till, hjälpa till, hålla till, känna till

Parafraser av partikelförbindelse §16–17

§ 16. Förhållandet mellan partikelförbindelse och sammansatt verb. Konstruktionen verb + partikeladverbial (partikelförbindelse) korresponderar ofta med sammansatta verb där förleden har samma struktur som partikeladverbialen:

lägga bort ≈ bortlägga

föra över ≈ överföra

ställa i ordning ≈ iordningställa

Vilken konstruktionstyp som används är delvis grammatiskt reglerat. I andra fall råder stilistisk variation, eller också är de olika konstruktionstyperna förknippade med olika betydelser.

a) Grammatiskt reglerad fördelning

Om verbet ingår som stam i ett avlett substantiv, adjektiv eller particip medges endast sammansättningsalternativet även i de fall då annars verbet kan konstrueras på båda sätten. Exempel:

substantiv: borttagande, *tagande bort, jfr: borttaga, taga bort

överföring, *föring över, jfr: överföra, föra över

adjektiv: överförbar, *förbar över

perfektparticip: borttagen, överförd

presensparticip: borttagande, överförande

Predikativt presensparticip med verbal betydelse kan konstrueras med partikeladverbial:

Alex var där också som vanligt ivrigt kramande *om* alla vackra kvinnor han kunde få tag i.

Regionalt (i Sydsverige) kan icke-attributivt perfektparticip konstrueras med partikeladverbial:

Summan var satt *in* redan i fredags när vi kontaktade banken.

Sockret blev blandat *i* så fort smöret hade smält.

Se vidare Vb § 20, Pcp § 17.

b) Stilistisk variation

I många fall föreligger båda konstruktionsmöjligheterna med ungefär samma betydelse men med olika stilvärde: sammansättningen har en mera formell stilkaraktär, medan partikelförbindelsen är mera ledig. Ett sammansatt verb som på

detta sätt motsvaras av en synonym partikelförbindelse brukar kallas löst sammansatt.

borttransportera avfallet : transportera bort avfallet

inställa festen : ställa in festen

kvarhålla den misstänkte : hålla kvar den misstänkte

fastslå faktum : slå fast faktum

uppskjuta starten : skjuta upp starten

avsätta en summa : sätta av en summa

överföra en summa : föra över en summa

medtaga kurslitteratur : taga med kurslitteratur

ommåla byggnaden : måla om byggnaden

åtgå [T.ex.: Det åtgick 15 kubikmeter grus.] : gå åt [T.ex.: Det gick åt 15 kubikmeter grus.]

tillgå [T.ex.: Hur tillgår examen?] : gå till [T.ex.: Hur går examen till?]

c) Lexikalt reglerad fördelning

Ofta kan en viss betydelse återges endast med en sammansättning eller endast med en partikelförbindelse. Ett sammansatt verb som inte motsvaras av en synonym partikelförbindelse brukar kallas fast sammansatt.

utbilda : *bilda ut

avbilda : *bilda av

inbilla : *billa in

*söndergå : gå sönder

*tillhosta : hosta till

*ihoprämia : rämia ihop

I andra fall är båda konstruktionsmöjligheterna medgivna men med olika betydelse och ibland med olika konstruktion i övrigt:

framgå 'visa sig' : gå fram [t.ex. 'konfirmeras']

avsätta ngn 'beröva ngn hans befattning' : sätta av [t.ex.: i galopp]

avhålla [t.ex.: ett möte] : hålla av ngn 'tycka om'

påstå ngt 'hävda ngt' : stå på sig 'inte låta sig rubbas i en åsikt'

undergå [t.ex.: en förändring] : gå under 'förintas'

angå ngn 'tillhöra en viss persons rättmätiga intresseområde' : gå an 'kunna tillåtas'

Här finns en tendens till systematisk betydelseskillnad mellan de båda konstruktionsalternativen. Partikelförbindelsen används ofta med åskådlig, egentlig betydelse, medan sammansättningen har överförd, ofta mera abstrakt betydelse (i samklang med vad som gäller för nomen actionis där ju bara sammansättning är möjlig).

avbryta : bryta av, utföra : föra ut, inleda : leda in, ingå : gå in, avfalla : falla av, kringgå : gå omkring, avgå : gå av

§ 17. Alternativ konstruktion av verbfrasen. Verbfras med partikelförbindelse kan ibland parafraseras med en annorlunda konstruerad verbfras. Vilka konstruktionsalternativ som är möjliga är i stor utsträckning lexikalt fastlagt.

1. Partikeladverbialen är ett adverb eller en lexikaliserad prepositionsfras.

a) Vid placeringsverb (§ 51) växlar riktningsadverb som partikeladverbial med befintlighetsadverb som bundna adverbial.

sätta *fram* stolen (på podiet) [jfr: sätta stolen framme (på podiet)]

lägga *dit* boken (på bordet) [jfr: lägga boken där (på bordet)]

b) Vid andra rörelseverb än placeringsverben kan många riktningsadverb alternativt stå som bundna adverbial. Detta gäller särskilt och mest generellt om verbet är första ledet i ett dubbeladverbial som anger riktning. I konstruktionen med partikeladverbial betonas resultatet, medan konstruktionen med bundet adverbial också lyfter fram sättet för förflyttningen.¹

Hon hade [...] släpat *ut* någon underordnad tjänsteman till Charlottenhof. (R)

Jfr: [...] som om han tänkte grabba tag i henne och slita henne ut ur jeepen. (R)

Han [...] stoppade *tillbaka* fimpen i asken. (R) Jfr: Harriet [...] stoppade brevet tillbaka i kuvertet. (R)

Då tog Mats ett stadigt grepp i pojken, höll *fram* honom mot Ann och sa [...] (R)
Jfr: Han nästan släpade henne fram mot soffan [...] (R)

En präst ledde *fram* dem till altaret. Jfr: [...] en präst [...] ledde dem fram till altaret [...] (R)

Vi förde *ut* henne genom hamnöppningen. Jfr: Och Richter förde henne ut genom hamnöppningen [...] (R)

Vid verb där objektsreferentens rörelse endast indirekt är en följd av verbets aktion måste ett eventuellt riktningsadverb stå som bundet adverbial:

Mweta envisades med att följa honom *ut* på trappan. (R) [jfr: *... följa ut honom]

Och han hjälpte henne *ut* ur många bekymmer [...] (R) [jfr: *... hjälpte ut henne]

Försiktigt lyfte han upp Aron och stödde honom *ut* i köket. (R) [jfr: *... stödde ut honom]

Vissa riktningsadverb (särskilt *hem*, *hit*, *dit*) samt befintlighetsadverben *kvar*, *ombord* har större benägenhet än andra att användas som bundet adverbial (vid sidan av funktionen som partikeladverbial):²

₀skjutsa '*hem*' gästerna ≈ '*skjutsa*' gästerna '*hem*'

₀skicka '*hit*' hissen (till bottenvåningen) ≈ '*skicka*' hissen '*hit*' (till bottenvåningen)

₀lämna '*kvar*' boken ≈ {'lämna/₀lämna}' boken '*kvar*'

₀bära *om'* bord *ba'* gäget ≈ ₀bära *ba'* gäget *om'* bord

Annars är funktionen som bundet adverbial inte särskilt naturlig för riktningsadverb:

flytta *ut* stolen (i trädgården); ?flytta stolen ut
 skicka *ner* hissen (till bottenvåningen); ?skicka hissen ner; skicka hissen ner till
 bottenvåningen
 sparka *upp* bollen; ?sparka bollen upp
 hämta *in* stolarna (från trädgården); ?hämta stolarna in (från trädgården)

Se också § 51.

Vissa mer eller mindre lexikaliserade prepositionsfraser som kan vara partikeladverbial kan också med samma eller snarlik betydelse stå som bundna adverbial (se också § 9):

₀göra *i* 'ordning' rummet; ₀göra 'rummet *i* 'ordning'
₀ta *till* 'fånga' kejsaren; ₀ta 'kejsaren *till* 'fånga'

2. Partikeladverbialen är en preposition.

a) I stället för preposition som partikeladverbial och ett efterföljande indirekt objekt som semantiskt förhåller sig som rektion till prepositionen kan vissa verb konstrueras med objekt tillsammans med preposition + nominalfras som ett bundet adverbial.

₀slita *i* 'från' 'Svensson *pi* 'stolen [₀slita *pi* 'stolen ₀från 'Svensson]
 sätta *på* barnen 'stövlarna [jfr: sätta 'stöveln ₀på 'foten]
 slita *ifrån* ngn ngt [₀slita ngt från ngn], ta *ifrån* ngn ngt [₀ta ngt ifrån ngn], sve-
 pa *om* ngn ngt [₀svepa ngt om ngn], kasta *åt* ngn ngt [₀kasta ngt åt ngn]
 Jag tar *ifrån* honom hans giftorätt! (R) Jfr: [...] nu tystnar hon tvärt och tar boken
 ifrån honom [...](R)

Konstruktionen är vanlig särskilt när det indirekta objektet efter partikeladverbialen är reflexivt. Exempel:

kasta *av* sig ngt [₀kasta ngt av sig], få *för* sig ngt [₀få ngt för sig], ha *för* sig ngt
 [₀ha ngt för sig], sleva *i* sig ngt [₀sleva ngt i sig]
 Eleonora tog *på* sig ytterkläder och gick ut [...] (R) Jfr: [...] hon tog tofflorna på
 sig och sprang ut [...] (R)
 [...] tillsammans inköpte de några gårdar i Jordhamra där bolaget sedermera
 lade *under* sig all mark. (R) Jfr: Och han berättade om de mäktiga Tonga-kon-
 ungarna [...] som för länge sedan lade hela Samoa under sig [...] (R)

För exempel se vidare § 11: a.

b) I de fall då en riktningsangivande preposition som partikeladverbial dubble-
 ras med samma betydelse i prepositionsfras som bundet adverbial kan partikel-
 adverbialen undvaras.

hälla *i* vinet i karaffen \approx hälla vinet i karaffen
 lägga *till* några kronor {till/i} potten \approx lägga några kronor {till/i} potten

bygga *till* en veranda {till/på} huset ≈ bygga en veranda {till/på} huset
 ta *ur* sågspånet ur lådan ≈ ta sågspånet ur lådan
 hänga *över* ett skynke över kartongerna ≈ hänga ett skynke över kartongerna

Om partikelförbindelsen har lexikaliserats kan dock en viss betydelseskilnad vara förknippad med de olika konstruktionerna:

sätta *på* grytan på snabbplattan, *sätta på grytan på bordet [Jfr: sätta grytan på {snabbplattan/bordet}; dvs. *o*sätta '*på* innebär att grytan sätts på spisen för att värmas.]

¹ En anledning att låta riktningsadverbet fungera som bundet adverbial kan vara att motsvarande partikelförbindelse har en lexikaliserad betydelse som talaren vill undvika:

Axel Segerstam hade från första sekunden styrt dem *ut* mitt i gatan [...] (R) [jfr: styra *ut* ngn 'klä ngn uppseendeväckande']
 [...] en droskbilschaufför som åtog sig att köra henne *ut* på landet. (R) [jfr: köra *ut* ngn 'driva ut ngn med befallning eller fysiskt tvång']

² Som bundet adverbial har *dit* vanligen deiktisk (eller anaforisk) betydelse (målet kan vara ett av flera möjliga), medan ordet som partikeladverbial normalt är anaforiskt, dvs. platsen är tidigare aktualiserad i sammanhanget:

Kör vagnen *dit*. [Platsen utpekas antagligen av talaren i situationen.]
 Kör *dit* vagnen. [Platsen är redan aktuell i kontexten.]

I finlandssvenskan kan ett riktningsadverb alltid fungera som bundet adverbial om det följs av ett annat rumsadverbial, även när sättet för förflyttningen inte anges:

Vi hade satt stolarna *ut* i trädgården. [finlandssvenska]

Bundna adverbial i verbfrasen § 18–57

§ 18. Översikt. Bundna adverbial i verbfrasen utgörs vanligen av prepositionsfraser och betecknar en aktant som ingår i verbets semantiska valens.

Att aktanten ingår i verbets semantiska valens innebär att verbet i sin betydelse väcker en föreställning om aktanten eller en förväntan att aktanten skall omnämnas. Denna föreställning eller förväntan kan vara olika stark vid olika verb. Den semantiska valensen är därför en gradfråga, och gränsen mellan semantiskt bundna och semantiskt fria adverbial är inte alltid skarp. Sett från uttryckssidan innebär den semantiska valensen en tydlig lexikal begränsning när det gäller vilka verb som kan bestämmas av ett visst adverbialt uttryck. Ett riktningsadverbial kan t.ex. i princip bara förekomma vid rörelseverb. Ett objektliknande adverbial med *efter* kan bara förekomma vid ett antal verb som uttrycker önskan eller strävan.

Vid en del verb är det bundna adverbialet i normalfallet syntaktiskt obligatoriskt, t.ex.:

vara 'räcka' + varaktighetsadverbial, infalla + tidfästningsadverbial
 bo + rumsadverbial, hamna + rumsadverbial

förse ngn med ngt
rikta sig till ngn, begränsa sig till ngt

Vissa verb kräver ett bundet adverbial, men detta kan vara av olika slag. Så t.ex. kräver *bo* antingen ett befintlighets- eller ett sättsadverbial: *bo {på landet/naturskönt}*. Gränsen mellan verb med obligatoriskt bundet adverbial och verb med optionellt bundet adverbial är inte helt skarp.

De bundna adverbialen kan fördelas på (a) objektliknande adverbial och (b) bundna omständighetsadverbial. Typiskt för de objektliknande adverbialen är att verbet lexikalt utövar ett inflytande på hur aktanten uttrycks, i synnerhet på valet av preposition.

a) Objektliknande adverbial anger vanligen sådana aktanter som annars ofta anges med objekt, t.ex. den referent som är föremål för aktionen eller den som mottar något som överförs med aktionen. För objektliknande adverbial utövar verbet lexikalt ett inflytande på hur aktanten uttrycks (syntaktisk valens): om den skall uttryckas med ett adverbial över huvud taget (eller t.ex. med ett objekt) och vilken preposition som skall inleda adverbialet.

Jag ser *på en film*. [Jfr med objekt: Jag betraktar en film.]

Ge dem *av godiset*. [Jfr med direkt objekt: Ge dem godiset.]

Jag lånade boken *till Stina*. [Jfr med indirekt objekt: Jag lånade Stina boken.]

Man tog körkortet *{från/för} dem*. [Jfr med indirekt objekt: Man berövade dem körkortet.]

Vi skjuter *på frågan* tills hon kommer tillbaka.

Han förälskade sig *i landskapet*.

b) Bundna omständighetsadverbial har en betydelse som erinrar om de fria adverbialens, t.ex. rum, tid, sätt. Strukturen är mindre beroende av verbet. De bundna omständighetsadverbialen kan utgöras inte bara av prepositionsfraser utan också av t.ex. adverbfraser och adjektivfraser. Prepositionen i ett bundet omständighetsadverbial beror på adverbialets egen betydelse snarare än på det överordnade verbet. Adverbial som anger en rörelses riktning eller väg är normalt bundna, likaså adverbial som anger följden av aktionen. Adverbial som anger tid-fästning, befintlighet eller sätt är bundna endast vid vissa verb, annars är de fria.

Jag ställer den *i garderoben*. [Jfr med fritt adverbial: Han städar i garderoben.]

I år infaller påskan *när jag ska ha semester*. [Jfr med fritt adverbial: Han är i Kina när jag ska ha semester.]

ANM. Bundna objektliknande adverbial kallas ibland på grund av sin semantiska likhet med objekten för prepositionsobjekt. I denna grammatik ligger i stället den strukturella och placeringsmässiga likheten med de fria adverbialen till grund för klassificeringen som adverbial. Objekt kan ha också de bundna omständighetsadverbialens betydelser, t.ex. mål (*nå*), utgångspunkt (*lämna*), befintlighet (*kanta*), varaktighet (*ta*) (Obj. § 19: 4).

Struktur § 19–26

§ 19. Prepositionsfras. Vanligast bland de bundna adverbialen är prepositionsfraser med korta, enkla prepositioner:

De hade talat *om framtiden*.

Efter en månadslång kampanj i morgontidningen Information [...] har regeringen nu bestämt sig *för en helt avvisande linje*. (S)

Ja, men Wittgenstein strävade *efter en kunskapsteoretisk sanning* [...] (S)

I ett bundet adverbial kan prepositionen normalt inte bytas ut mot en synonym preposition med mera komplex struktur:

Vi måste tala {*om*/**beträffande*/**med avseende på*} *framtiden*.

I enstaka fall består det bundna adverbialet av en absolut använd preposition (jämför enstaka fall av partikeladverbial på samma plats, § 11):

Vi lämnade nyckeln *i*.

Man drar vajern *rätt igenom*, så här.

Sätt vagnen *utanför*.

Om prepositionsvalets samband med betydelsen hos adverbialet, verbet och subjektet se § 35–47. Om utelämnning av preposition framför infinitivfraser och nominala bisatser som bundna adverbial se § 25.

Prepositionsfraser i funktion som bundna adverbial kan vara lexikaliserade och dessutom vara semantiskt nära knutna till verbet.

gå ngn *till mötes*

göra ngt *i ordning*

sätta ngt *i stånd*

Om sådana fraser placeras entydigt mellan verbet och objektet räknas de som partikeladverbial, inte annars, jfr § 9.

§ 20. Adverbfras. Adverbfraser kan förekomma som bundna adverbial, särskilt med adverb som betecknar rum eller sätt:

Sedan reste de {*söderut*/*hit*}. *Vart* reste de?

Peter bor {*söderut*/*här*}. *Var* bor Peter?

Du har uppfört dig *illa*. *Hur* har du uppfört dig?

Än i dag fattar jag inte hur jag tog mig *hem* efter besöket [...] (S)

Hon var dock *utomlands* medan hon hyrde ut sin lägenhet. (S)

En särskild grupp av adverb är de som är sammansatta av ett definit eller relativt adverb och en preposition, t.ex. *därom*, *varom* (Adverb § 10: a). Främst i neutralt och formellt skriftspråk kan sådana adverb fungera som objektsliknande adverbial

med samma betydelse som en prepositionsfras med definit eller relativt pronomen som rektion. Referensen är normalt inanimat:

De hade talat *därom*. = De hade talat *om det*.

§ 21. Adverbiell bisats. Vissa typer av adverbiella bisatser kan fungera som bundna adverbial i verbfrasen (Bisatser § 85). Exempel:

Utväxlingen av fångar äger rum *när alla parter undertecknat avtalet*. [tidfästning; temporal bisats]

Han reste *dit hon tidigare hade rest*. [mål; korrelatlös relativ bisats]

Det förhöll sig *som han hade sagt att det gjorde*. [sätt; komparativ bisats]

Laga *så att bänken blir tom*. [följd; konsekutiv bisats]

Man placerade tavlan *så att den dolde fläcken*. [följd; konsekutiv bisats]

Hon sätter sig *var det faller sig*. [befintlighet; bunden generaliserande bisats]

Också vid *vara* kan olika slags adverbiella bisatser vara bundna bestämningar som anger omständigheter av olika slag:

Att jag gjort fönstren små är *för att de inte ska släppa ut så mycket värme*. [avsikt; final bisats]

Att jag somnade var nog *därför att jag inte kände mig riktigt bra*. [orsak; kausal bisats]

Detta var *innan min syster var och hjälpte oss*. [tidfästning; temporal bisats]

Ja, det vore förstås i så fall *om du kunde komma i morgon*. [villkor; konditional bisats]

Dessutom kan komparativa, konsekutiva och proportionala bisatser vara (bundna) adverbial i adjektiv-, particip- och adverbfraser (Bisatser § 86).

§ 22. Adjektiv- och participfras. Adjektiv, perfektparticip och kongruensböjliga pronomen böjs i obestämd form neutrum singularis när de står som huvudord i ett bundet adverbial:

Mattias uppträdde {*högfärdigt/disciplinerat/likadant*}.

Många saker ägde rum *samtidigt*.

En del klagar över att de bor *dåligt* i bostäder som snabbt byggdes under miljonprogramåren [...] (S)

Som bundna adverbial kan adjektiv- och participfraser ta både framförställda och efterställda bestämningar i samma utsträckning som eljest:

Mattias uppträdde {*mycket högfärdigt/föga disciplinerat/alldeles likadant*}.

Hon uppträdde alltid *trevligt mot deras gäster*.

Med sina efterställda bestämningar bildar en adjektiv- eller participfras som bundet adverbial dock inget blockled, varför ett led ofta kan anses vara en bestämning antingen i adjektiv- eller participfrasen eller direkt till det verb som adjektiv- eller participfrasen bestämmer (jfr Vbfraser: Allm. § 13, Adjfraser § 5):

Mot deras gäster uppträdde hon alltid *trevligt*. [Prepositionsfrasen är bestämning antingen till *trevligt* eller till *uppträdde*.]

Adjektiv- och participfras används framför allt när det bundna adverbialet anger sätt (§ 55).

§ 23. Komparativ subjunktionsfras. Subjunktionsfraser som uttrycker likhet kan förekomma som bundna adverbial vid verb som *uppträda* etc. för att indirekt ange sätt:

Mattias uppträdde *som en översittare*.

[...] en handbok i hur man betar sig *som 90-talets kommande innetyp* [...] (S)

Likaså kan de förekomma vid verb som eljest tar bundet predikativ för att indirekt ange en egenskap hos subjekts- eller objektsreferenten (jfr Predv § 55):

Alla pojkkusinerna drömde om att bli *som farbror Anton* [...] (R)

Folk är *som fiskar* nuförtiden [...] (R)

I samma funktion förekommer komparativa bisatser som bundna adverbial (§ 21). Därutöver kan komparativa subjunktionsfraser och bisatser, både de som uttrycker likhet och de som uttrycker skillnad, stå som (bundna) adverbial i adjektiv-, particip- och adverbfraser.

§ 24. Nominalfras. Nominalfraser förekommer endast i begränsad utsträckning som bundna adverbial och då med samma betydelse som fria adverbial:

a) För att ange varaktighet (§ 57: b) vid ett fåtal verb som *vara*, *räcka*, *pågå*. Alternativt konstrueras adverbialet som prepositionsfras, vanligen med prepositionen *i*.

Föreställningen {varade/räckte/pågick} (*i*) *två timmar*.

Jämför fria adverbial som anger mått av olika slag, § 78.

b) För att ange tidfästning vid verb som *infalla*, *äga rum*, *vara*, *bli*, *avhålla*, *utspela sig*. Nominalfrasen innehåller då vanligen ett pronominellt framförställt attribut.

Sammanträdet {ägede rum/avhölls} *nästa morgon*.

Gruppens konsert {är/blir} *den här veckan*.

Om när tidfästningsadverbial kan ha strukturen av nominalfras se vidare under fria adverbial § 94: 7, § 95: 1e, 2d, § 96: a, § 97: 1c och § 98: d. Om bundna tidfästningsadverbial i allmänhet se § 57: a.

c) För att ange väg, normalt bara när nominalfrasen är en tydlig vägbeteckning (§ 52).

Jag körde *Nissastigen* hit.

Eleverna får inte gå *högra trappan*.

Nominalfraser som anger väg står på gränsen till objekt (jfr Obj. § 19, 29). Marginellt kan de göras till subjekt i passiv sats: *Nissastigen får inte köras med så tunga fordon, trodde jag.* Det bundna adverbialet kan utgöras av ett definit pronomen: *Den (vägen) brukar jag alltid köra.*

ANM. Nominalfraser som komplement till verb redovisas för övrigt i denna grammatik som objekt (se särskilt Obj. § 19: 4).

§ 25. Infinitivfras och nominal bisats. Infinitivfraser och nominala bisatser redovisas som bundna adverbial i verbfras i ett antal fall då de endast optionellt föregås av preposition (Inffraser § 21, Bisatser § 55).

a) Vid många verb där de optionellt kan föregås av preposition och där prepositionen är obligatorisk före motsvarande nominalfras, t.ex. *hoppas (på) att vinna, locka någon (till) att stjäla*, jämför *hoppas {på/*Ø} seger, locka någon {till/*Ø} stöld*. Dessa infinitivfraser respektive bisatser redovisas i denna grammatik som prepositionsfraser med optionellt utelämnad preposition (Prepfraser § 13, Inffraser § 21).

Hon längtade (*efter*) att få komma tillbaka.

Vi anhöll (*om*) att lånet skulle utbetalas direkt.

Hon vädjade till invandrarministern att "hjälpa till" [...] (S)

b) Vid ett fåtal verb och verbförbindelser, t.ex. *gå, kosta, ta tid, vara kvar, återstå, stå* 'vara möjlig'. Trots att infinitivfrasen efter dessa verb aldrig eller nästan aldrig har preposition kan den inte ersättas av *detta* vilket alltid är möjligt när infinitivfrasen fungerar som objekt.

Taket kostar (mig) fyrtio tusen att reparera.

Inga charkuterivaror stod att uppbringa.

Våra chips går inte att äta. (S)

Han tvekade att lämna oss.

Grundstämningen var inte att ta miste på [...] (R)

Jämför motsvarande konstruktion vid ett stort antal adjektiv och particip (t.ex. *Apparaten är enkel att handskas med*, Inffraser § 24: 1b).

c) Vid många verb där det bundna adverbialet närmast har final betydelse och står på gränsen till att vara ett fritt adverbial (Inffraser § 15: b). Infinitivfrasen kan ibland suppleras med *för* eller *till* som överordnad preposition.

Han släppte kalvarna att beta i hagen.

Jag ser inte att läsa. [också: ... till att läsa.]

Det kom en flicka i tjugoårsåldern och satte sig att mixtra med apparaterna [...] (R)
[också: ... för att mixtra ...]

Han [...] lade sig att läsa Björnsons berättelse för att förströ tankarna. (R) [också: ... för att läsa ...]

ANM. Många verb konstrueras antingen med ett objekt (t.ex. en nominalfras) eller med ett bundet adverbial (en prepositionsfras): *läsa (om) ngt*, *yrka (på) ngt*, *planera (för) ngt*, *förebrå ngn (för) ngt* etc. Vid sådana verb redovisas infinitivfraser och nominala bisatser som objekt om de inte utgör rektion till preposition och som bundna adverbial om de utgör rektion till preposition.

Vissa verb kan i mera begränsad utsträckning konstrueras antingen med objekt eller med bundet adverbial i ungefär samma betydelse. Detta gäller t.ex. verb som utöver att kunna konstrueras med utelämnad preposition före bisats också kan ha enstaka pronomen och enstaka nominalfraser med substantiv som huvudord med allmän betydelse som objekt, t.ex. *hoppas (på) {det/ingenting}*, *undra (över) {det/någonting/en sak}*.

Det {undrar/hoppas} jag. Jag {undrar/hoppas} det. Han hoppas ingenting längre.

§ 26. Dubbeladverbial. Dubbeladverbial är en kombination av två (eller flera) adverbial som tillsammans utgör ett primärt satsled, vilket kan stå som satsbas eller utbrutet led. Dubbeladverbialens båda led beskriver gemensamt en omständighet utan att något av leden kan sägas vara syntaktiskt över- eller underordnat det andra. De adverbial som ingår i dubbeladverbialen kan också fungera var för sig som självständiga adverbial på avstånd från varandra i satsen. Bundna dubbeladverbial är vanligen av följande slag:

a) Två målbetecknande adverbial, där ofta ett adverb står först och en precisrande prepositionsfras följer sedan:

Han hade kört henne *ut till sommartorpet*.

Också med fler än två adverbial:

{*Dit ner/Ner dit*} *till Gambia där det är så hett* vill jag inte åka på semester.

b) Ett adverbial som betecknar utgångspunkt kombineras med ett som betecknar mål för att ange en väg:¹

Vi flög *från Gambia till Tanzania*.

Vi flög *till Tanzania från Gambia*.

c) Ett befintlighetsbetecknande adverbial med vidare referens står tillsammans med ett annat befintlighetsadverbial som har snävare referens:

Hon är *ute på sitt sommartorp* nu.

Också med fler än två adverbial (jfr § 66: a):

Där nere i Gambia där det är så varmt och härligt finns han nu sedan två veckor tillbaka.

d) Utgångspunkten för en rörelse kan specificeras med ett dubbeladverbial, där det ena ledet har snävare referens än den andra. Normalt har då endast det ena ledet en preposition som anger att det är fråga om utgångspunkt, det andra konstrueras som ett befintlighetsadverbial. (Jämför dubbeladverbial för mål, där de ingående leden är adverbial som anger mål.)

Varifrån på taket föll fågelungen ner?

Var någonstans från taket föll fågelungen ner?

e) Ett tidfästade adverbial med vidare referens kombineras med ett annat tidfästade adverbial med snävare:

{På kvällen kl. 9/Kl. 9 på kvällen} inträffade olyckan.

f) Ett tidfästade adverbial som anger början av en tidrymd står framför ett annat tidfästade adverbial som anger slutet:

Från klockan 8 till midnatt varade föreställningen.

Också andra kombinationer förekommer, men då kan de vanligen tolkas som kombinationer av två rumsangivelser eller av två tidsangivelser:

Med mig på resan var poeten Nikolaj Jazykov. (S)

Liksom i de fria dubbeladverbialen (§ 66) står gärna olika typer av adverb före prepositionsfraser, medan eventuella bisatser kommer sist. Ordningsföljden mellan två prepositionsfraser i ett dubbeladverbial är inte grammatiskt reglerad utan beror på stilistiska eller pragmatiska faktorer. När riktningsadverbial av olika betydelsekategorier kombineras till dubbeladverbial finns det dock en tendens att ordna adverbialen i tidsföljd, så att t.ex. utgångspunkten kommer före målet (*från hamnen till torget* oftare än *till torget från hamnen*).

¹ Dubbeladverbial som anger utgångspunkt och mål för en rörelse (b) liksom motsvarande tidsadverbial (f) kan parafraseras med additiva samordningar:

från Gambia och till Tanzania

från kl. 8 och till midnatt

Syntaktisk funktion och distribution § 27–34

§ 27. Verbfrastyper som kan ha bundna adverbial. Verbfrasen innehåller vanligen högst två valensbundna led. Nedan följer exempel på vanliga verbfrasstrukturer med bundna adverbial.

a) verb (eller verb + partikeladverbial) + bundet adverbial

Han talar om sin "felrefererade" bok [...]. (S)

Han talade ut om sin nya bok.

Sammanbrottet leder till mord på de egna och hela raden av krigets grymheter. (S)

Processen ledde fram till nytänkande.

När det handlat om stats- eller kungabesök genom åren är det [han] som ryckt ut och smyckat stan. (S)

b) verb (eller verb + partikeladverbial) + objekt + bundet adverbial

Att begrava den, vore det att ge den till de döda? (S)

Vi kan väl inte sätta av en miljon *till sådant*?

Det är inte så säkert att vi lyckats övertyga honom *om det*. (S)

c) verb (eller verb + partikeladverbial) + bundet adverbial + bundet adverbial

Han talade *med mig om sina år i exil* och jämförde våra situationer. (S)

Jag behöver tala ut *med någon om det här*.

Egentligen är det underligt, att jag sitter här och skriver *till dig om prinsessans släp* [...] (R)

Ovanligare är följande strukturer:

d) verb + objekt + objekt + bundet adverbial

Jag betalade Kerstin 1500 kr *för den gamla bilen*.

e) verb + objekt + bundet adverbial + bundet adverbial

Kamraterna anmälde honom *till polisen för uppvigling*.

Du säljer den *åt din elektroniktökiga granne för 25 kronor*. (S)

Utöver bestämmingar av typ (a)–(e) kan verbfrasen innehålla ett eller flera fria adverbial:

Min son hjälpte mig med trädgården i torsdags för att få låna bilen. [*med trädgården* är bundet adverbial, medan de två följande adverbialen är fria.]

Ett bundet predikativ i verbfrasen kan ha egna adverbial:

Detta gjorde mig betagen i Egypten för all framtid. [*i Egypten* är bundet och *för all framtid* fritt adverbial till predikativet *betagen*.]

Transitiva verb kan i stället för objekt ha ett bundet adverbial som anger en icke specificerad mängd av den dividuativa eller kollektiva aktant som eljest uttrycks med objekt vid verbet (se också § 36: d):

Vi drack *av ölet*.

De blev tvingade att sälja *av sin jord*.

Hon gav mig *av grönsakerna*.

Bundna adverbial kan ingå i en lexikaliserad förbindelse med det överordnade verbet. Exempel: *ta ngn i försvar*, *lägga ngt i blöt*, *sätta sig i respekt*, *sätta ngn i arbete*, *ta någon på allvar*.

§ 28. Placering i slutfältet. Ett bundet adverbial står normalt i det adverbiala slutfältet. Placering i mittfältet är vanligen inte möjlig:

De hade {talat *om den frågan* /**om den frågan* talat} hela dagen.

Niklas hade {letat *efter saxen* /**efter saxen* letat} på alla upptänkliga ställen.

Johansson lyckades {försvara sig *mot anklagelserna* /**mot anklagelserna* försvara sig} inför styrelsen.

Svaret hade {dröjt *länge* /**länge* dröjt}.

Professorns möten hade ofta {*varat i fyra timmar*/**i fyra timmar varat*}.
 Många av dem som {*befann sig i staden*/**i staden befann sig*} blev sårade.
 Det visade sig att de uppgifter som {*stätt i tidningarna*/**i tidningarna stätt*} var falska.
 Kalle har också {*rest till Italien*/**till Italien rest*} på semester.
 Generalen hade {*burit sig cyniskt*/**cyniskt burit sig*} åt mot krigsfångar.
 Lena avgudade arkitekten som {*hade inrett representationsvåningen smakfullt*/**smakfullt hade inrett representationsvåningen*}.

När två bundna adverbial står i slutfältet är deras inbördes ordning fri (bortsett från att ett längre eller mer rematiskt led gärna placeras senare än ett lättare och mindre rematiskt led, Satsens struktur § 13):

Premiärministern har talat {*om detta med flera personer*/*med flera personer om detta*}.

Adverbial som utgörs av eller innehåller en bisats eller en infinitivfras placeras dock normalt efter andra adverbial:

Premiärministern har talat {*med flera personer om att ingripa*/?*om att ingripa med flera personer*}.

Om ordningen mellan bundna och fria adverbial i slutfältet se § 68.

§ 29. Placering i mittfältet. Ett bundet adverbial kan mot huvudregeln (§ 28) placeras i mittfältet om slutfältet innehåller ett led som är minst lika starkt bundet till verbet som det mittfältsplacerade adverbialet: ett objekt, ett egentligt subjekt eller (jfr § 30) ett annat bundet adverbial. Det slutfältsplacerade ledet bör vidare vara tydligt rematiskt och någorlunda långt, samtidigt som det mittfältsplacerade adverbialet inte har det högsta informationsvärdet (jfr Satsens struktur § 13). (Normalt kan inte heller fria adverbial placeras i mittfältet när de utgör remats tyngdpunkt; jfr § 69: 2b.)¹

Premiärministern har *för det inre kabinettet* visat några av de hemliga dokumenten. [objekt i slutfältet] Jfr: *Premiärministern har *för det inre kabinettet* visat dem. [Visserligen finns objekt i slutfältet, men detta är kort och inte tydligt rematiskt.] En gång läste jag *för Aksakov* upp en berättelse han hade hört i en tidigare version. (S) [objekt i slutfältet]

Sedan länge har han *i garaget* förvarat hela sitt förråd av fyrverkerigrejer. [objekt i slutfältet]

Prästen hade *på bordet* lagt en stor svart bok. [objekt i slutfältet]

Av någon anledning hade det *på bordet* legat en stor svart bok. [egentligt subjekt i slutfältet]

Premiärministern har *också med dem* talat om nödvändigheten av snara åtgärder. [starkare bundet adverbial i slutfältet]

¹ I talspråk och ledigt skriftspråk placeras bundna adverbial över huvud taget sällan i mittfältet. Jämför fria adverbial § 69.

§ 30. Ett bundet adverbial i mittfältet och ett i slutfältet. Om satsen innehåller två bundna adverbial kan vanligen ett av dem placeras i mittfältet medan det andra står i slutfältet (jfr § 29). Den vanligaste ordföljden är dock att bägge de bundna adverbialen står i slutfältet. Begränsningarna på mittfältsplacering kan beskrivas så, att det adverbial som står i mittfältet inte får vara starkare bundet än det som står i slutfältet.

a) När det ena adverbialet anger föremålet för actionen (jfr § 35: a) står det i slutfältet och placeras inte gärna i mittfältet:

Jag har *för min bror* berättat *om resan*. Jfr: ?Jag har *om resan* berättat *för min bror*.

Rektorn har *med åtskilliga personer* talat *om behovet av snabba åtgärder*. Jfr: *Rektorn har *om behovet av snabba åtgärder* talat *med åtskilliga personer*.

Detta kan tolkas så att adverbial som anger actionens föremål är starkare bundna till verbet än andra adverbial. Jämför att objekt, som inte kan placeras i mittfältet, prototypiskt anger actionens föremål.

b) När det ena adverbialet närmast anger orsak (jfr § 35: d) är det detta adverbial som har möjlighet till mittfältsplacering, medan det andra adverbialet bara marginellt har denna möjlighet:

Domstolen hade *för detta brott* dömt honom *till samhällstjänst*. Jfr: ?Domstolen hade *till kraftiga böter* dömt honom *för trolöshet mot huvudman*.

Detta kan tolkas så att bundna adverbial som anger actionens orsak är svagare bundna till verbet än andra bundna adverbial och står på gränsen till fria adverbial. Jämför att objekt sällan anger orsak (Obj. § 19).

c) När det ena adverbialet anger utgångspunkt och det andra mål eller riktmärke är det normalt bara det som anger utgångspunkt som har möjlighet till mittfältsplacering:

[...] det fortsatte med de stora tunnelbyggena och tunnelbanorna som *från norr och från söder* drogs *in i stadskärnan* [...] (S) Jfr: *de stora tunnelbanorna som in i stadskärnan drogs från norr och från söder

Detta kan tolkas så att adverbial som anger mål eller riktmärke är starkare bundna till verbet än de som anger utgångspunkt, dvs. att ett rörelseverb normalt väcker en starkare föreställning om rörelsens uppnådda mål eller riktmärke än om dess utgångspunkt.

d) I övriga fall finns inga tydliga begränsningar på mittfältsplacering:

Han hade *av en granne* köpt den *för 5 000 kronor*.

Han hade *för 5 000 kr* köpt den *av en granne*.

Han hade *för sin insats* rosats mycket *av den församlade expertisen*.

Han hade *av den församlade expertisen* rosats mycket *för sin insats*.

Han hade *för ringa ersättning* arbetat i många år *åt partiet*.
 Han hade *åt partiet* arbetat i många år *för ringa ersättning*.
 Han hade *till dessa kunder* sålt bilar *för flera miljoner*.
 Han hade *för flera miljoner* sålt bilar *till sina största kunder*.
 Man hade *till förbundet* genast anmält honom *för denna förseelse*.
 Man hade *för denna förseelse* genast anmält honom *till det regionala förbundet*.

I samtliga fall påverkar dessutom ett adverbials informationsstrukturella roll dess möjligheter att placeras i mittfältet (§ 29). Vid (d) väljs alltså det minst rematiska adverbial till mittfältsadverbial, och också i de övriga fallen torde det adverbial som kan stå i mittfältet huvudsakligen aktualisera information som är given på förhand eller förhållandevis förväntad.

ANM. Också för fria adverbials placering i mittfältet krävs i de flesta fall förekomst av ett led i det nominala eller adverbiella slutfältet (balansfaktorn, § 69: 2a). En möjlig generalisering beträffande både fria och bundna adverbial är att ett verbfrasadverbial får placeras i mittfältet bara om ett minst lika starkt bundet led (objekt eller adverbial) står i slutfältet. Denna generalisering ansluter till synen på fria och bundna adverbial som fördelade på en skala av bundenhet (§ 1 Anm. 1). Fria adverbial har dock större möjlighet till mittfältsplacering även om de nominala och adverbiella slutfälten är tomma (§ 69).

§ 31. Funktion som satsbas. I princip kan alla bundna adverbial stå som satsbas (Satsbaser § 5). Benägenheten att fungera som satsbas är för de flesta bundna adverbial ungefär densamma som för objekten (jfr Obj. § 14).

På frågan om vilka frågor hon ser som angelägnast i politiken i dag, svarar Thurdin att ge ungdomen framtidstro [...] (S)
Till den alternativa medicinens synsätt hör just viljan att bygga upp människan [...] (S)
På vem tänker du?
Hon bestämde om vilka utställningar vi skulle skriva.

Som fundament i deklarativ huvudsats anknyter ett bundet adverbial (liksom ett objekt) vanligen anaforiskt till den föregående kontexten eller fungerar mer eller mindre kontrastivt (jfr Obj. § 14, Satsbaser § 18). Bundna adverbial med betydelse av tidfästning eller befintlighet kan dock liksom motsvarande fria adverbial ha funktionen att ange bakgrund (jfr § 70):

1968 ägde flera studentrevolter rum.
I Stockholm bodde vid den tiden en språkligt sett blandad befolkning.
I nummer 29 på samma Södergata bor en annan av "Nackas" mångåriga vänner [...]. (S)

Särskilt i talspråk och ledigt skriftspråk föredras för de flesta betydelseskategorier att endast rektionen i det bundna adverbial fungerar som satsbas, medan själva prepositionen står isolerad i slutfältet, se § 32.

§ 32. Isolerad preposition. När det bundna adverbialet utgörs av en prepositionsfras, är det vanligt att enbart rektionen fungerar som satsbas, medan prepositionen står isolerad i slutfältet (Prep. § 35, Prepfraser § 10 och Satsbaser § 5):

Detta återkommer han sedan till gång på gång. (S)

Det mådde alligatordamen inte alls bra *av*. (S)

Honom ska hon akta sig *för* [...] (R)

Henne har du aldrig talat *om*. (R)

Vad tänker ni *på* när ni får höra ordet jazz? (S)

Har man befruktats med en idé, så vet man också *vilket medium* den hör hemma *i*. (S).

Så många saker du arbetar *med* på samma gång!

Bundet adverbial som anger tidfästning splittras normalt inte och ofta inte heller adverbial som anger befintlighet:

I april inföll påskan det året. ?*April* inföll påskan *i* det året.

I den där stolen brukade han sitta. [Också: *Den där stolen* brukade han sitta *i*.]

Prepositionen kan stå isolerad också i satser där rektionen inte fungerar som satsbas. Detta är fallet särskilt i relativa och komparativa bisatser och i vissa infinitivfraser där det bundna adverbialet då kommer att ha formen av en prepositionsfras med underförstådd rektion (Prep. § 35). Rektionen tolkas med hjälp av ett korrelat annorstädes i meningen (Inffraser § 24, Bisatser § 21, 106, Satsbaser § 10–15).

Det var Kalle jag talade *med* [-] i telefon.

Jag har fler kunder än jag kan tala *med* [-] just nu.

Kalle är inte så trevlig att tala *med* [-] i telefon.

Jag har ingen att tala *med* [-] i telefon om sådant.

Kalle vet jag inte om hon har talat *med* [-].

Också fria adverbial kan i viss utsträckning bestå av en prepositionsfras med isolerad preposition (§ 72).

§ 33. Bundet adverbial i verbfraser som fundament. Om en verbform placeras som fundament (jfr Vbfraser: Allm. § 17), följer ett bundet adverbial vanligen med:

Skriver *om Strindberg* gör han inte längre.

Skriva *om Strindberg* vill han inte (göra).

Skrivit *om Strindberg* har han inte (gjort).

Medan ett objekt obligatoriskt följer med verbet (*skriva provet vill han inte (göra)*, **skriva vill han inte (göra) provet*) kan ett bundet adverbial möjligen lämnas kvar i slutfältet utan att satsen blir helt ogrammatisk:

?Skriva vill han inte (göra) *om Strindberg*.

Skillnaden är ändå stor mot fria adverbial, där bägge konstruktionerna är lika gångbara: *Skriva i flera timmar vill han inte (göra)*. *Skriva vill han inte (göra) i flera timmar*.

§ 34. Adverbialiserat attribut. I vissa fall kan en prepositionsfras eller en adverbfras som till både betydelse och struktur framstår som attribut i en nominalfras som subjekt, objekt eller egentligt subjekt syntaktiskt ha funktionen av adverbial i verbfrasen. Ett sådant adverbial kan då placeras som satsbas, i slutfältet eller i mittfältet, framför eller utan kontakt med det substantiv som det semantiskt bestämmer. Det kallas adverbialiserat attribut.

Ett adverbial motsvarande prepositionsattributet i nominalfrasen *handeln med Frankrike*, som i t.ex. *handeln med Frankrike har ökat*, kan alltså fungera på exempelvis följande sätt:

Handeln har ökat *med Frankrike*.

I år har handeln ökat *med Frankrike*.

Med Frankrike har handeln ökat.

Man har lyckats få sin handel ökad *med Frankrike*.

Frankrike har faktiskt inte handeln ökat *med*.

Isolerad preposition (Prep. § 35) förekommer oftare i bundet adverbial än i prepositionsattribut.

Prepositionsattribut tenderar att adverbialiseras särskilt om en eller flera av de nedan skisserade betingelserna är för handen:

1. Den syntaktisk-semantiska relationen mellan huvudord och attribut är någon av de följande:

a) Huvudordet är ett nomen actionis eller qualitatis, och attributet motsvarar en bunden bestämning vid det verb eller adjektiv som utgör substantivets stam eller är synonymt därmed (Nomfraser § 56: 1, 2):

Opinionen vill nu få en lösning till stånd *av frågan*.

Det mest besvärande för regeringen Carlsson är att olaglig export skett *till Oman via Singapore* hösten 1985 efter Åströms resa [...] (S)

Men bland samerna var besvikelsen stor *över livsmedelsverkets beslut*. (S)

b) Huvudordet anger en del av den helhet som anges av attributet (Nomfraser § 58: 1a respektive § 61). (Det adverbialiserade attributet fungerar då snarast som ett fritt adverbial.)

En liten bit finns kvar *av tårtan*.

Många cyklar har försvunnit *av dem som vi lämnade kvar*.

Också attribut som anger den helhet varav huvudordets referent är en oförytterlig del (*taket på huset*) kan sägas ha förhållandevis stark tendens att adverbialiseras, men den syntaktiska funktionen som adverbial medför då vanligen att prepositionsfrasen också semantiskt uppfattas som (rumsangivande) bestämning i verbfrasen eller hela satsen (§ 5: a): *Regeringen avgår i Argentina. Taket är rött på huset*.

c) Huvudordet anger en andlig eller konstnärlig produkt, och attributet anger vad denna innehåller eller föreställer eller vem som producerat den (jfr Nomfraser § 58: 1b):

Även detta modehus har intressanta nyheter att visa *av sina egna klädskapare*.
Denna bild togs *av sångerskan* när hon besökte nattklubben.

2. Det nominala led som semantiskt modifieras av det adverbialiserade attributet är semantiskt indefinit (ofta icke-specifikt) och/eller dividuativt:

Statsförvärv föreslås *av Gotlandsbanorna*.
Däremot lyckades Norge 1925 få sin suveränitet erkänd *över Svalbard*.

Attribut i definitiva nominalfraser med konkret betydelse adverbialiseras knappast:

*Skålen köpte jag *av glas*. [om det som avses är 'skålen av glas']
*Flickorna var bäst *från Värmland*. [om det som avses är 'flickorna från Värmland']

3. Det adverbialiserade attributet är entydigt avhängigt av huvudordet, t.ex. med avseende på val av preposition, och passar inte som fritt eller bundet adverbial till satsens verb. I aktiv sats kan t.ex. en prepositionsfras med *av* ofta inte ges någon tolkning som bestämning till verbet.¹

Ett uttalande föreligger nu *av presidenten*.
Av dessa verk känner vi inte längre författarna.
Det första bandet har nu utkommit *av det stora verket*.
Av förra årets pristagare har jag kommit i kontakt bara med enstaka verk.
Även detta modehus har intressanta nyheter att visa *av sina egna klädskapare*.

Språkvårdare manar till försiktighet med adverbialisering av attribut enligt (1)–(3).

4. Nominalfrasen är starkt lexikaliserad tillsammans med det överordnade verbet, varför dess prepositionsattribut lätt framstår som ett komplement till verbförbindelsen verb + objekt. Sådana förbindelser är t.ex. de följande:

få tag i, fästa (ringa) avseende vid, fästa (stor) vikt vid, ge avkall på, ge intryck av, ge uttryck för, göra allvar av, göra slut på, ha behov av, ha (gott) hopp om, ha lust till, ha möjlighet till, ha råd till, lägga beslag på, lägga märke till, slå följe med, sätta (stort) värde på, ta avstånd från, ta hänsyn till, ta kål på, ta ställning till, ta vara på

Se också Obj. § 20. Strukturer av typen (4), t.ex. *få tag i ngn*, behandlas syntaktiskt som verb + partikeladverbial + bundet adverbial, parallellt med t.ex. *gå fram till ngn*.

Om adverbialisering av attribut och andra splittringar av nominalfrasen se Nomfraser § 88.

¹ Inte sällan kan ett led fungera antingen som attribut eller som adverbial utan någon större betydelseskillnad och ofta utan att placeringen ger någon ledtråd (§ 5).

ANM. När det adverbialiserade attributet står sist i slutfältet skilt från det substantiviska huvudord som det semantiskt bestämmer, kan placeringen också beskrivas som postposition (Satsens struktur § 6: d).

Betydelse § 35–57

Objektliknande adverbial § 35–47

§ 35. Semantiska roller. Objektliknande adverbial betecknar sådana aktanter som eljest ofta uttrycks med objekt eller i vissa fall också med subjekt. Vid vissa verb växlar konstruktion med objekt och bundet adverbial utan att betydelsen ändras särskilt genomgripande. Några exempel:

- ge dem *av körsbären* [jfr: ge dem körsbären (§ 36: d)]
- besluta *om ett inköp* [jfr: besluta ett inköp (§ 43: a)]
- skriva *på en uppsats* [jfr: skriva en uppsats (§ 44: a)]
- bära *på en väska* [jfr: bära en väska (§ 44: a)]
- känna *på barken* [jfr: känna barken (§ 44: a)]
- köpa en bil *till barnen* [jfr: köpa barnen en bil (§ 45: a)]

Gränserna mellan de olika rollerna som tillkommer bundna adverbial är inte alltid så skarpa. Vanliga roller är följande:

a) Aktionens föremål, dvs. det som subjektets referent genom aktionen inverkar på och/eller riktar sin uppmärksamhet mot:

- Hon trevade *efter en tunn cigarr* i det bruna träskrinet [...] (R) [Jfr med objekt: Hon sökte en cigarr.]
- Jag blev faktiskt uppmanad till det av bostadsdepartementet då jag var där och frågade *om lagstiftningen*. (S) [Jfr med objekt: Vi diskuterade lagstiftningen.]
- Han beslutade sig *för att bli miljöbyråkrat* [...] (S) [Jfr med objekt: Han planerade att bli miljöbyråkrat.]

Adverbialets referent är animat eller icke-animat (jfr Obj. § 19: 1–2). Adverbial som anger aktionens föremål är alltid mer eller mindre bundna.

b) Den som har nytta eller skada av aktionen eller som mottar något eller som är adressat för en kommunikativ handling (jfr Obj. § 19: 3):

- De närmaste kamraterna som ställde upp *för honom* hade ingen framgång. (S) [Jfr med objekt: Kamraterna hjälpte honom.]
- Kan jag servera dej något? sa Sture artigt till människan som stod i vägen *för honom*. (R) [Jfr med objekt: Den där människan hindrade honom.]
- Några väluppfostrade unga män hälsade artigt *på mig*. (R) [Jfr med objekt: De unga männen välkomnade mig.]

Adverbialet refererar oftast till en animat referent. Det är svagare bundet än ett adverbial som anger aktionens föremål och står i vissa fall på gränsen till fritt adverbial.

c) En aktant med samma roll som subjektet eller objektet i den aktuella verbfrasen (jfr Obj. § 19: 4):

Per talade *med Sven* om det. [förutsätter att också Sven talade med Per, dvs. adverbialet och subjektet är reciproka]

Han jämförde de tre partiledarna *med katterna hos Pelle Svanslös*. (S) [förutsätter att katterna jämfördes med partiledarna, dvs. adverbialet och objektet är reciproka]

Realisationsförluster kan kvittas *mot realiseringsvinster*. (S) [innebär att subjektets referent är utbytbar med adverbialets]

Jämför med samordning: *Sven och Per talade om det. Han jämförde partiledare och katter. Förluster och vinster kan kvittas mot varandra.*

Adverbialet är svagare bundet än ett adverbial som anger aktionens föremål och står i vissa fall på gränsen till fritt adverbial.

d) Aktionens orsak:

Dansk bank förlorar *på spekulation* [...] (S) [rubrik]

Han dog *av längtan*.

Den semantiska relationen mellan ett verb och dess bundna adverbial är ofta mera specifik än vad som framgår av ovanstående översikt. I de följande paragraferna genomgås rollfördelningen vid verb där det bundna objektliknande adverbialet är en prepositionsfras, preposition för preposition.

ANM. Bundna adverbial som anger orsak enligt (d) redovisas här som objektliknande därför att verben lexikalt utövar ett inflytande på valet av preposition (jfr § 18) och därför att de inte alltid kan tydligt skiljas från andra adverbial som anger aktionens föremål. En tydlig orsaksrelation anges eljest normalt inte med objekt utan med fritt adverbial.

§ 36. Prepositionsfras med *av*. Bundet adverbial med prepositionen *av* har någon av följande betydelser:

a) En aktant som lokaliseras till en annan aktant, dvs. till ett befintlighetsadverbials referent om subjektet är expletivt, annars till subjektsreferenten. Rektionen är en indefinit nominalfras och presenteras med det bundna adverbialet ungefär som en referent vid andra verb presenteras med ett egentligt subjekt (Eg. subj. § 5).¹ Den lokaliserade aktanten är ofta något som rör sig på stället eller som ger ett visst sinnesintryck. Verbet har oavgränsad aktionsart. Exempel:

bestå av, bågna av, digna av, drypa av, drälla av, flöda av, myllra av, vimla av; blixtra av, blänka av, glimma av, glittra av, lysa av, dofta av, eka av

[...] stan vimlar *av folk som vill störta regeringen* [...] (R)
 Håret dröp *av vatten*. (R)
 Det runda bordet bakom soffan dignade *av mat*. (R)
 Det vimlar *av fabriker* i den här stan.
 [...] det drällde *av brödsmlor och utspillt kaffe* överallt. (R)

Åtskilliga av verben anger en rörelse.

b) Orsaken till den animata, icke-agentiva subjektsreferentens tillstånd. Ofta utgörs rektionen av en naken nominalfras. Exempel:

avlida av, darra av, dö av, förgås av, gråta av, lida av, må väl av, njuta av
 Men Nicole lider *av mardrömmar* och är ständigt orolig för att Dick ska lämna henne. (S)
 Kanske till och med dagens människor längtar lite tillbaka mot den tiden då inte allt var tillåtet och man fick njuta *av förbjuden frukt*. (S)

Hit kan föras mer eller mindre lexikaliserade uttryck som *kikna av skratt*, *gråta av harm*, *darra av skräck*. Adverbialen under (b) har ingen tydlig gräns mot friare orsakadverbial som i *svimma av ansträngningen*, *piggna till av värmen*.

c) En aktant (i passiv sats) med samma roll som subjektet vid motsvarande verb i aktiv sats (agentadverbial). Det bundna agentadverbialet betecknar antingen liksom under (a) en referent vars lokalisering anges med hjälp av subjektet, eller liksom under (b) orsaken till den animata subjektsreferentens fysiska och/eller upplevda tillstånd. Adverbialet är mer eller mindre obligatoriskt vid verb av denna typ. Exempel:

kantas av, omges av, prydas av, utgöras av; drabbas av, plågas av
 Resan kantas *av militära skrotupplag och primitiva tältläger*. (S) [Jfr med aktiv konstruktion: Skrotupplag kantar resan.]
 Caravaggios kniv pryds *av mottot "inget hopp – ingen fruktan"*. (S) [Jfr med aktiv konstruktion: Ett motto pryder kniven.]
 När hans karriär på plan definitivt var över plågades han *av ångest och skygghet*. (S)
 [Jfr med aktiv konstruktion: Ångest och skygghet plågade honom.]

Agentadverbial vid verb med andra betydelser fungerar som fria adverbial, § 84. Gränsen mellan bundna och fria agentadverbial är vag. Se också Passiv § 8, 19

d) En helhet varav en del är föremålet för aktionen. Aktionen är normalt agentiv och innebär att delen förbrukas eller på annat sätt skiljs från helheten. Verben är normalt transitiva men konstrueras här utan (direkt) objekt, t.ex.:

dricka av, ge ngn av, ta av, äta av
 De satt och drack kaffe och åt *av sockerkakan som mamma haft med sig*. (R) [Jfr med objekt: Han åt en bit av sockerkakan.]

Hit ansluter sig t.ex. *ta för sig* och *dela med sig*:

[...] ”Mission i retur”, ett projekt där kristna från tredje världen delar med sig *av sina erfarenheter* till svenskar. (S)

e) En aktant som överlåter eller ombeds överlåta objektsreferenten till subjeksreferenten. Mottagaren (= subjeksreferenten) kan samtidigt vara agens (t.ex. *köpa ngt av ngn*) men behöver inte vara det (t.ex. *få ngt av ngn*). Exempel:

begära ngt av, fordra ngt av, få ngt av, hyra ngt av, kräva ngt av, köpa ngt av, låna ngt av, utbe sig ngt av, ärva ngt av

Hon lånade en vas *av tant Gunhild* [...] (R)

Hon fick mycket beröm för sin insats *av den församlade expertisen*. (S)

[...] man hyr marken direkt *av kommunen* [...] (S)

¹ Vissa av verben ovan under (a) kan alternativt konstrueras med den lokaliserade referenten som egentligt subjekt:

Det dräller folk på stan.

Det dröp vatten från håret.

§ 37. Prepositionsfras med *efter*. Objektliknande adverbial med prepositionen *efter* betecknar vanligen något som subjeksreferenten önskar inneha eller uppleva.¹ Subjeksreferenten är agens i fall som dessa:

annonsera efter, dragga efter, famla efter, forska efter, gripa efter, leta efter, snappa efter, sträva efter, söka efter, treva efter

Hon gjorde en paus och sökte *efter det rätta ordet*. (R)

Ja, men Wittgenstein strävade *efter en kunskapsteoretisk sanning* [...] (S)

Subjeksreferenten är en icke-agentiv upplevare i fall som dessa:

hungra efter, längta efter, törsta efter

Han längtar *efter sin matte*. (R)

Det var en värld som törstade *efter sanning* [...] (R)

Verben konstrueras här intransitivt, men vissa av dem kan med samma (t.ex. *söka*) eller annan (t.ex. *gripa*) betydelse vara transitiva.

Vid andra verb betecknas det önskade med bundet adverbial med *om* (t.ex. *anhålla om*, § 43: b, mest med agentivt subjekt) eller med objekt (t.ex. *önska*, *begära*, *vilja ha*).

¹ Vissa av verben kan alternativt konstrueras med riktningsadverbial: *sträva mot*, *längta till*.

§ 38. Prepositionsfras med *från*. Objektliknande adverbial med prepositionen *från* anger vanligen en mer eller mindre metaforisk utgångspunkt (jfr § 50: c). Flera av verben betecknar rörelse i sin grundbetydelse (t.ex. *hämta*, *avvika*). Med överförd betydelse kan prepositionsfrasen ange

a) ett tillstånd som subjektsreferenten slutar att befinna sig i, t.ex.:

avgå från, bryta upp från, hämta sig från, vika från

[...] ett Europa som hade börjat hämta sig *från det senaste kriget*. (R)

b) en aktion som subjekts- eller objektsreferenten inte (längre) har en semantisk roll i eller ett föremål som han inte längre innehar etc., t.ex.:

avhålla ngn från, avstå från, avvika från, bortse från, hindra ngn från, rädda ngn från, skolka från, skydda ngn från, smita från, ta ngt från ngn, utebli från

Mannen, Ferdinand, avvek starkt *från sin far* [...] (R)

Självbevarensedriften avhåller mig *från att fråga* [...] (R)

Fisken avstod *från mina beten* trots vädret. (R)

Vid andra verb kan utgångspunkt anges med objekt, t.ex. *lämna, överge*.

§ 39. Prepositionsfras med *för*. Objektliknande adverbial med prepositionen *för* har vanligen någon av följande betydelser:

a) Något (t.ex. ett sakförhållande, ett tillstånd eller ett föremål) som subjektsreferenten (t.ex. *bäva för ngt*) eller objektsreferenten (t.ex. *skrämma ngn för*) uppfattar som negativt och som ofta är framtida (jfr e), t.ex.:

bekymra sig för, bäva för, dra sig för, duka under för, fasa för, gruva sig för, jaga upp sig för, oro sig för, palla för, rygga för, råka ut för, skrämma ngn för, ut-sätta ngn för, varna ngn för

Hon fasade *för livet som låg framför henne*. (R)

Hon bävade *för vad morgondagen skulle bära i sitt sköte*.

När folk frågade henne vad hennes man gjorde ryggade hon *för den obehagliga sanningen*. (R)

Vid åtskilliga av verben kan adverbialet alternativt (med bevarad metaforisk rumsbetydelse) konstrueras med *inför*:

Roth bävade *inför tanken att vända tillbaka till Tyskland* [...] (R)

Den gamle mannen ryggade plötsligt *inför den vändning som samtalet tagit*. (R)

Särskilt *för* att markera det upplevda som ett presupponerat sakförhållande kan adverbialet i stället konstrueras med prepositionen *över* (§ 47: b). Vid andra verb eller verbförbindelser kan det upplevda anges med objekt, t.ex. *ana, befara, frukta, genomgå, genomleva, pröva på, sky, uppleva, vidkännas*.

b) En aktion som subjektsreferenten ger objektsreferenten skulden för eller förtjänsten av, t.ex.:

anklaga ngn för, anmäla ngn för, beskylla ngn för, döma ngn för, förebrå ngn för, kritisera ngn för, straffa ngn för, åtala ngn för, berömma ngn för, tacka ngn för

Mamma beskyllde hon *för allt möjligt* [...] (R)

Du anklagar mig *för vilka vidrigheter som helst*. (R)

Han anmäldes till Upplands handbollförbund *för "osportsligt uppträdande"*. (S) [jfr (c)]

Några verb konstrueras i stället med två objekt, t.ex. *tillvita ngn ngt, pådyvla ngn ngt, lägga ngn ngt till last, räkna ngn ngt till godo*.

c) En aktant som är adressaten för subjektsreferentens kommunikativa handling. Verben är antingen intransitiva eller transitiva. Objektet anger det kommunicerade innehållet. Typen är ofta vagt avgränsad mot (d). Exempel:

anmäla ngt för, demonstrera ngt för, fjäska för, förtiga ngt för, krusa för, ljuga för, lussa för, niga för, nämna ngt för, presentera ngn för, påpeka ngt för, svansa för, uppge ngt för, visa ngt för

Alla ljuger *för alla andra* [...] (R)

Detta var något som Eva förteg *för omgivningen* [...] (R)

Kvinnan uppgav *för polisen* att maken flera gånger tidigare uppträtt hotfullt mot henne. (S)

[...] han [...] anmälde mig *för militärpolisen*. (R) [jfr (b)]

Det kan vara svårt att avgöra om ett adverbial av denna typ skall fattas som bundet eller fritt. Aktanten anges vid andra verb med objekt, t.ex. *uppvakta ngn, gratulera ngn*. Vid några verb varierar objekt med bundet adverbial, t.ex. *krusa (för) ngn, visa {ngn ngt/ngt för ngn}*. Jämför bundna adverbial med *på* med likartad betydelse, t.ex. *hälsa på* (§ 44: b).

d) En aktant som har nytta eller skada av subjektsreferentens aktion. Typen är vagt avgränsad mot (c). Exempel:

förenkla (ngt) för, göra ngt för, kämpa för, lägga ut (en summa pengar) för, offra sig för, ställa upp för, underlätta (ngt) för

dölja ngt för, fördärva (ngt) för, förstöra (ngt) för, gå i vägen för, ställa till (det) för, ta ngt för, undanhålla ngt för

Det är många människor som ställer upp *för Haga*. (S)

Detta underlättar bland annat *för personalen i kassorna* [...] (S)

Du förstörde livet *för de båda stackare du gifte dej med* [...] (R)

Också här är det ofta svårt att avgöra om adverbialet skall fattas som bundet eller fritt (jfr § 83; om aktionen inte är agentiv bör adverbialet normalt ses som fritt, t.ex. *Blommorna har vissnat för mig*). Vid andra verb (eller partikelförbindelser) anges samma roll med objekt, t.ex. *hjälpa, gynna, se till, sköta om; motarbeta, missgynna*.

Särskilt när adverbialet inte betecknar en person utan ett sakförhållande kan vid ett och samma verb prepositionen *för* ange att sakförhållandet befrämjas och *mot* att det motverkas (jfr § 42: a), t.ex.:

agitera {för/mot}, argumentera {för/mot}, plädera {för/mot}, propagera {för/mot}, verka {för/mot}

Tre legendariska stadsarkitekter har [...] kunnat argumentera *för varsamhet på Kvarnholmen* [...] (S)

Hon argumenterade *mot en eventuell framtida ökning av svensk sockerimport*.

Samtliga 122 kyrkoråd i Västerås stift har fått en skrivelse [...] med uppmaning att verka *för en rökfri miljö vid olika kyrkliga sammankomster*. (S)

Han anser att regeringen bör verka *mot slavarbete* överallt där det förekommer.

e) En framtida aktion som subjektsreferenten förbereder sig för eller försöker undvika. Verben är intransitiva eller reflexiva, t.ex.:

akta sig för, ansvara för, besluta sig för, förbereda sig för, gå in för, kvalificera sig för, ladda upp för, planera för, samla sig för, värja sig för

De vill ansvara *för hela arbetet* [...] (S)

På torsdagen den 18 tröttnade dock min kamrat och beslutade sig *för att åka hem utan bensin och olja*.

Det behöver (åtminstone vid vissa av verben, t.ex. *akta sig för, förbereda sig för*) inte vara subjektsreferentens egen framtida aktion. I stället för själva aktionen anger det bundna adverbialet ofta en av aktionens aktanter:

[...] man slipper planera *för upplysta joggingspår och båthamnar*. (S) [den framtida aktionens resultat]

Om en knapp månad [...] kan vi börja planera *för sommaren* på allvar [...] (S) [den framtida aktionens tid]

Vid några verb anges den framtida aktionen alternativt med objekt, t.ex. *planera, förbereda*. Andra verb har obligatoriskt objekt, t.ex. *planlägga, skissera*. Jämför bundna adverbial med *på* (§ 44: c) respektive *till* (§ 45: c), som anger subjekts- respektive objektsreferentens framtida aktion.

f) En aktant som objektsreferenten genom aktionen byts ut mot (t.ex. *få ngt för ngt*) eller som subjektsreferenten genom aktionen ersätter (t.ex. *vikariera för ngn*).¹ Exempel:

betala (ngt) för, erlägga ngt för, få ngt för, ge ngt för, köpa ngt för; stå tillbaka för, vikariera för

Du förstår, under kriget köpte alla tjänarna försvarsobligationer *för sina besparingar* [...] (R)

Din vänskap ger jag inte mycket för!

Den nyblivna prästen Sofia Karlsson vikarierar just nu *för Karin Petersson* som är barnledig.

Många tvingas betala *för fritidsaktiviteter som de aldrig deltar i*. (S) [med objektet till *betala* outtryckt]

Jämför verb som konstrueras med *mot* (§ 42: b). Vid vissa av de transitiva verben kan också ingå ett indirekt objekt eller bundet adverbial som anger mottagaren, t.ex. *ge ngn ngt för ngt*, *ge ngt till ngn för ngt* (§ 45: a). Olika verb kan beskriva bytet på olika sätt, t.ex. *betala X för Y* \approx *köpa Y för X*. Andra verb anger subjektsreferentens ersättare med objekt, t.ex. *ersätta* och (oftast med inanimat referent) *motsvara*, *uppväga*.

Om *för* + nominalfras när *vad* är satsbas se Pron. § III, Huvudsatser § 61.

¹ Till de intransitiva verben under (f) såsom *stå tillbaka för*, *vikariera för* sluter sig andra där adverbialet står på gränsen mellan bundet och fritt, t.ex. *tala för ngn*, *svara för ngn*:

Jag {talar/svarar} {*för oss alla/barå för mig själv*}.

Jag kan gå in *för Pettersson* på kvällspasset om han fortfarande är sjuk.

Jag spelar *för Tina* i dag. ['i stället för Tina']

§ 40. Prepositionsfras med *i*. Objektliknande adverbial med prepositionen *i* anger vanligen en aktant vilken med en mer eller mindre levande metafor ses som ett område (jfr § 49) där subjektsreferenten är verksam eller som den utgör en del av. Flera av verben är placeringsverb (§ 51) i sin grundbetydelse (t.ex. *fastna*, *försjunka*, *sätta sig in*). Verbfrasen är vanligtvis agentiv. De flesta verben är intransitiva eller reflexiva, t.ex.:

delta *i*, fastna *i*, figurera *i*, framhärda *i*, frossa *i*, fördjupa sig *i*, försjunka *i*, försätta ngn *i*, ingå *i*, lära upp ngn *i*, medverka *i*, ställa upp *i*, sätta sig in *i*, trassla in sig *i*, uppträda *i*

Sammanlagt deltog 23 kvinnor och åtta män *i försöket*. (S)

[...] men hon framhärdade snörvlande *i sitt beslut att resa*. (S)

Här heter han Romano, har gift sig rikt, lämnat ungdomens arkitektdrömmar och försjunkit *i lättja och erotiska eskapader*. (S)

Gränsen är vag mot fria adverbial för befintlighet (§ 86).

Vid andra verb ses inte verksamhetsområdet metaforiskt som ett rum utan som ett medel eller något som hanteras genom aktionen och anges t.ex. med bundet adverbial med *med*, t.ex. *sysselsätta sig med*, *syssla med* (§ 41: c). När verksamheten är en framtida handling som eftersträvas av subjektsreferenten är prepositionen *på* vanligast, t.ex. *koncentrera sig på* (§ 44: c).

§ 41. Prepositionsfras med *med*. Objektliknande adverbial med prepositionen *med* har vanligen någon av följande betydelser:

a) En aktant som har samma roll som subjektsreferenten (som vanligen är agens) eller objektsreferenten (som vanligen är föremål för aktionen). Aktionen är reciprok, dvs. den förutsätter två olika aktanter som i en och samma aktion tar varandras roller. Exempel:

dansa *med*, diskutera *med*, förlova sig *med*, gräla *med*, göra upp *med*, kivas *med*, konkurrera *med*, kriga *med*, kämpa *med*, prata *med*, resonera *med*, sam-

arbeta med, samsas med, skåla med, slåss med, träta med, tävla med, umgås med
assimilera ngt med, associera ngt med, blanda ngt med, förena ngt med, för-
knippa ngt med, häfta ihop ngt med, jämföra ngt med, para ihop ngt med, rim-
ma ngt med

De nya butikerna konkurrerar *främst med handlarna i Stockholm* [...] (S)

Om det skulle bli aktuellt med förändringar resonerar jag *med personalen* först. (S)

Men jämför inte mig *med Sixten* [...] (S)

En doft som jag alltid kommer att förknippa *med linneförrådet*. (R)

De flesta verben är agentiva utom ett fåtal verb som t.ex. *stämma med, sammanfalla med, sammanhånga med* och (ibland) *samsas med*.

Om aktanternas med samma roll också har samma prominens i texten kan de vid flertalet av verben anges med pluralt eller samordnat subjekt eller objekt (se vidare Samordn. § 15). Reciprociteten kan då markeras med adverbialen *med varandra*:

Lena och Svante {dansar/grälar} (*med varandra*). ≈ Lena {dansar/grälar} *med Svante* och Svante *med Lena*.

Johan {blandade/jämförde} vatten och vin (*med varandra*). ≈ Johan {blandade/jämförde} vatten *med vin* och vin *med vatten*.

Vid en del av verben måste båda aktanternas anges, på det ena eller andra sättet: *blanda, förena, förknippa, göra upp, häfta ihop, jämföra, kivas, para ihop, samsas*.

b) Ett medel för aktionen (eller något som hanteras i och med aktionen) vilket tenderar att uppfattas som föremålet för aktionen, t.ex.:

experimentera med, fumla med, förse ngn med, handskas med, hålla sig med, kalkylera med, omge med, skramla med, slösa med, svänga med, utkomma med
Jag stod där och fumlade *med kuverten*.

Enligt de rapporter vi fått kalkylerade man *med en inflation på 7–8 procent* [...] (S)

Hit hör adverbial som anger kroppsdelar i mer eller mindre lexikaliserade uttryck som *spretat med fingrarna, kisa med ögonen, vifta med öronen*.

c) En agentiv verksamhet som subjektsreferenten påbörjar, ägnar sig åt eller avslutar. Exempel:

börja med, fiffla med, fuska med, greja med, lyckas med, knussla med, misslyckas med, pyssla med, slarva med, slita med, sluta med, syssla med, sätta igång med, upphöra med

Camilla har faktiskt misslyckats *med att vinna SM* i seniorsammanhang [...] (S)

Det gäller kanske främst Marintek, den enhet som sysslar *med utprovning av fartyg och oljeplattformar*. (S)

Ernst har kanske slarvat *med förberedelserna* för han väljer en gammal beprövad variant [...] (S)

Ofta anges verksamheten inte direkt av adverbialiet utan impliceras genom att dess föremål anges med prepositionens rektion (t.ex. *syssla med motorer*, som kan implicera t.ex. *syssla med att laga motorer*). Då tenderar adverbialiets rektion att uppfattas som föremål för den överordnade aktionen (dvs. *motorer* blir föremålet för *syssla*). Jfr adjektiv med *med*, Adjfraser § 34: b.

Rösten går inte att fuska med, ens för imitatorer. (S)

De sysslar inte *med komplicerade själsliv och alienationsångest*. (S)

d) En aktant som av subjektsreferenten mer eller mindre metaforiskt lokaliseras till objektsreferenten, dvs. subjektsreferenten gör så att adverbialsreferenten kommer att påföras objektsreferenten. Verben är agentiva i sin grundbetydelse men kan förekomma också med icke-agentiva subjekt, t.ex.:

berika ngt med, fylla ngt med, förse ngt med, gödsla ngt med, ladda ngt med, måla ngt med, pryda ngt med, utrusta ngt med, utöka ngt med

De små rummen på ålderdomshemmen kan slås samman och utrustas *med dusch och WC*. (S)

[...] hon brer smörgåsarna och pryder dem *med pålägg* [...] (R)

Blotta vetskapen om att de befinner sig på en ö [...] fyller dem *med en obeskrivlig berusning*. (S)

Vanligare är en konstruktion med det lokaliserade föremålet som objekt och platsen som rumsadverbial, t.ex. *sätta ngt {i/på} ngt*, *flytta ngt till ngt* (§ 50–51). Enstaka verb, t.ex. *fylla*, kan konstrueras på båda sätten: *fylla A med B* eller *fylla B i A*. Två objekt har t.ex. *tillföra (ngt ngt)*.

e) En aktant som implicerar en aktion inom vilken aktanten spelar en semantisk roll. Den implicerade aktionen är föremål för ett värderande predikat som uttrycks med ett verb i en sats med expletivt subjekt (jfr Flerl. fraser § 10). Satsen har expletivt subjekt och kan parafraseras med rektionens nominalfras som subjekt i stället för det expletiva *det* (Subj. § 20).¹

Det duger *med kaffebrädde*. Jfr: Kaffebrädde duger.

Det lockar mig *med blommor*. Jfr: Blommor lockar mig.

Vad jag menar är att jag tror att Ingegerd tycker att det räcker *med en spelman*. (R)

[...] det går utför *med socialdemokratin*, men det visste pappa sen länge. (R)

¹ Bundna adverbial av denna typ är vanligast vid adjektiviska predikativ (Predv § 9 not 1, Adjfraser § 34: e, 54): *Det är stimulerande med sådana här diskussioner*.

§ 42. Prepositionsfras med *mot*. Objektliknande adverbial med prepositionen *mot* har vanligen någon av följande betydelser:

a) En antagonistisk aktant som subjektsreferenten motverkar med aktionen. Verbet är intransitivt eller transitivt. Exempel:

boxas mot, försvara {ngn/sig} mot, gadda ihop sig mot, hetsa (ngn) mot, ingripa mot, invända mot, kämpa mot, opponera sig mot, polemisera mot, processa mot, protestera mot, reagera mot, reservera sig mot, rikta ngt mot, skydda {sig/ngt} mot, slåss mot, tävla mot, vända sig mot

[...] makten och resurserna att ingripa *mot dem som stör ordningen*. (S)

Många har reagerat *mot de tyska teologernas bibeltolkning*.

Teoretiskt sett finns bara en absolut säker metod att skydda sig *mot intrång i system och program*. (S)

Jämför motsatsen *för* : *mot* vid vissa av verben (§ 39: d). Flera av verben kan avse ömsesidig antagonism (dvs. den ena agens motarbetar den andra och tvärtom), och då kan adverbialets aktant alternativt anges genom *med*, som anger samma roll som subjektets, t.ex. *kämpa med, slåss med, tävla med*, § 41: a. Vid andra verb eller verbförbindelser kan den motverkade aktanten anges med objekt, t.ex. *bemöta, bekämpa, gå emot*.

Subjektet är vanligen agens men kan vara icke-agentiv orsak vid t.ex. *hjälpa mot*:
[...] värktabletter brukar hjälpa *mot det värsta*. (S)

b) En aktant mot vilken subjektreferenten genom aktionen ersätter objektsreferenten:

balansera ngt mot, byta ngt mot, kvitta ngt mot

Man måste balansera servicen *mot kostnaderna*. (S)

Informationschefen [...] påpekade dock att man från Sovjetunionens sida hellre byter pengar *mot tjänster* [...]. (S)

Jämför konstruktion med *för*, § 39: f.

§ 43. Prepositionsfras med *om*. Objektliknande adverbial med prepositionen *om* anger vanligen följande slag av aktanter:

a) Ämne(sinne håll) vid yttrande- och tankeverb, särskilt verb som anger samtal, förhandling eller beslut, t.ex.:

besluta om, förhandla om, gräla om, göra upp om, handla om, informera ngn om, konferera om, prata om, resonera om, tala om, träta om, tycka ngt om, tänka ngt om, underhandla om, underrätta ngn om, votera om, överlägga om

Kommunen tog sitt ansvar för miljön redan när man beslutade *om utbyggnad av fjärrvärme*. (S)

Nåde den som vill underrätta sig *om hans vara*. (S)

I övrigt grälar man *om behandlingsideologi* med Psykologen alltmedan Pia lämnas därhän. (S)

Subjektet är vid de flesta av verben normalt animat och agens. Enbart inanimat och icke-agentivt subjekt har *handla om*. Vid vissa verb är adverbialet normalt syn-

taktiskt obligatoriskt, t.ex. *besluta, handla, underhandla, underrätta, överlägga*. Åtskilliga av verben har tre aktanter (jfr § 41: a om aktant med samma roll som subjektsreferenten), t.ex. *förhandla med ngn om ngt, gräla med ngn om ngt, göra upp med ngn om ngt, prata med ngn om ngt, tala med ngn om ngt, träta med ngn om ngt*. Vid andra verb anges ämnesinnehållet med objekt, t.ex. *avhandla, dryfta, behandla, meddela ngt* och optionellt *diskutera (om)*.

b) Något som subjektsreferenten önskar, t.ex.:

anhålla om, ansöka om, be (ngn) om, bönfalla (ngn) om, konkurrera om, misströsta om, samsas om, tigga om, tävla om

Hon har ansökt *om rivningslov*.

[...] flyktingar från Södern [...] konkurrerade *om chanserna*. (R)

[...] fjärrtågen och pendeln samsas *om samma bana* liksom i dag. (S)

Subjektets referent är normalt animat och vid flertalet verb agens, dvs. referenten arbetar på att få sin önskan uppfylld. Icke-agentivt subjekt har t.ex. *misströsta*. Vid vissa verb är adverbialet normalt syntaktiskt obligatoriskt, t.ex. *anhålla, ansöka, be, misströsta*. Vid andra verb kan det önskade anges med bundet adverbial med *efter* (t.ex. *sträva efter*, § 37) eller med objekt, t.ex. *önska, begära, utbe sig* och optionellt *tigga*.

§ 44. Prepositionsfras med *på*. Objektliknande adverbial med prepositionen *på* är mycket vanliga. De anger vanligen något av följande slag av aktanter:

a) En aktant som är föremål för aktionen och som existerar oberoende av denna. Verben är intransitiva (utom något enstaka, som *bjuda (ngn på ngt), kräva (ngn på ngt)*, där objektet anger den (miss)gynnade), t.ex.:

abonnera på, bestjälja ngn på, bjuda (ngn) på, bolma på, fila på, glänta på, hålla igen på, kånka på, ledsna på, lura ngn på, minska på, nynna på, prenumerera på, pruta på, ruva på, spela på, syfta på, tröttna på, vänta på

Hellas spel bjöd denna gång *på ömsom vatten, ömsom vin*. (S)

Var och en gläntar *på dörren till sin privata lilla skräpkammare*. (S)

Mindre än hälften av partiets medlemmar prenumererar *på tidningen*. (S)

Aktionsarten är oftast oavgränsad. Subjektet är vanligen animat och agens. Vid åtskilliga verb är adverbialet normalt syntaktiskt obligatoriskt, t.ex. *kånka, syfta, abonnera, glänta, prenumerera*.

Hit hör i synnerhet ett antal verb där adverbialet anger det som subjektsreferenten förnimmer eller mentalt bearbetar, t.ex.:

ge akt på, glo på, lukta på, smaka på, snegla på, sniffa på, spionera på, stirra på, titta på; fundera på, grubbla på, grunna på, haka upp sig på, hoppas på, reagera på, reta sig på, tvivla på, tänka på

Personalen tog dessutom risken att både smaka och lukta *på innehållet* [...] (S)

Utövare och åskådare funderar *på filmkomedins former under 80-talet*. (S)
 Ingen i besättningen reagerar *på svängen* [...] förrän den är nästan helt genomförd. (S)

Också vid några av dessa verb är adverbialet normalt syntaktiskt obligatoriskt, t.ex. *ge akt, reta sig*. Vid några av de kognitiva verben är prepositionen alternativt *över* (§ 47: b), t.ex. *fundera över, grubbla över, grunna över*. Jämför sägeverb, som konstrueras med *om* (§ 43: a; om inte med objekt).

Till (a) hör också många verb som alternativt konstrueras transitivt med samma betydelse hos objektet som hos det bundna adverbialet, t.ex. *Johan bar (på) det tyngsta paketet*. Många av verben innebär att föremålet för aktionen flyttas, att det på annat sätt röner inverkan, att det successivt uppstår eller försvinner genom aktionen. Exempel på sådana verb:

bära (på), dra (på), dra in (på), flytta (på), lossa (på), lyfta (på), passa (på), rucka (på), röra (på), samla (på), skaka (på), skjuta (på), snurra (på), sparka (på), sära (på), tugga (på), tänja (på), vaggga (på), vrida (på), vända (på), ändra (på), äta (på)
 amortera (på), arbeta (på), betala tillbaka (på), bygga (på), skriva (på), sy (på)

Ett par 15-åringar som sparkat *på tågen* när de stod stilla skrevs också upp av polisen. (S)

Karna lyfte en kopparkittel och vred *på den*. (R)

[...] hur de bar och drog *på bördor av något slag*. (R)

Håkan lossade *på hakarna i hennes kjol* [...] (R)

Hon snurrade *på ratten* och båtens för började vandra åt babord. (R)

Funktionen hos *på* kan vara att entydigt ange aktionsarten som oavgränsad. Ofta är då aktionen ett arbete som ska leda fram till ett ännu inte uppnått resultat.

Per skrev *på en uppsats*. [oavgränsad aktion]

Per skrev färdigt {Ø/*på} en uppsats. [avgränsad aktion]

Johan bar *på ett paket*. [oavgränsad aktion]

Johan bar {Ø/*på} paketet hem till sig. [avgränsad aktion]

I andra fall antyder prepositionen att bara en del av rektionens referent berörs av aktionen eller att aktionen är en mindre rörelse. *På*-fras förekommer ogärna samman med riktningsadverbial.

Katten äter *på tårtan* så fort hon kommer åt.

Skaka lite *på tidningen*, är du snäll.

Vi får väl dra in *på underhållet*.

Han amorterar *på sitt lån*.

Han flyttade (en smula) *på tallriken*. Jfr: ?Han flyttade på tallriken åt höger.

Hon lossade (lite grann) *på repet*.

Vid ett antal sinnesverb innebär objektskonstruktion att subjektet är upplevare, medan *på*-konstruktion innebär att subjektet är en upplevande agens: *höra (på)*, *känna (på)*, *se (på)*. Exempel:

Hon {såg/hörde} inte *på sin man*. Jfr: Hon {såg/hörde} inte sin man.

b) Adressaten för subjektsreferentens budskap genom aktionen. Verben är intransitiva, t.ex.:

gråla på, heja på 'hälsa på; uppmuntra genom tillrop', hyssja på, hälsa på, kalla på, ropa på, skälla på, tjata på

[...] och jag satt och hejade *på min andrahäst i loppet* [...] (S)

Du ropar alltid *på mamma!*

Vi hade tjtatat *på bostadsrättsföreningen* i flera år, men till slut gav vi upp.

Subjektet är agens. Vid andra verb anges mottagaren med objekt, t.ex. *tilltala*, *nedtysta*, *inbjuda*, eller med bundet adverbial med *för* (§ 39: c), t.ex. *ljuga för*. *På* förekommer kanske främst vid verb där mottagaren uppfordras till handling (t.ex. *ropa på*).

c) En framtida aktion som har subjektsreferenten som agentiv predikationsbas och som subjektsreferenten önskar förverkligad. Det överordnade verbet anger en mental aktivitet eller inställning från subjektsreferentens sida som är inriktad på adverbialets framtida aktion. Verben är vanligen intransitiva eller reflexiva och det bundna adverbialet är vid vissa av dem obligatoriskt.

aspirera på, bereda sig på, bespetsa sig på, börja på, chansa på, hoppas på, inlåta sig på, inrikta sig på, inställa sig på, koncentrera sig på, satsa på, sikta på 'inrikta sig på', specialisera sig på, ställa upp på, tänka på

Annars inriktar sig vårt företag mest *på att minska sin personal*.

[...] men givetvis satsar vi *på seger*. (S)

I stället för att ange själva den framtida aktionen kan adverbialet ange någon aktant som den mentala aktiviteten eller inställningen är inriktad på:

De koncentrerar sig *på det sjuka hos människan*, inte *på de starka positiva krafterna*. (S)

Så han siktar *på New York* igen. (S)

Andra verb med liknande betydelse konstrueras med objekt, t.ex. *inleda*, *förbereda*, *initiera*, *påbörja* och optionellt *börja* (även *börja med*, där aktionen inte anges som framtida, jfr § 41: c).

d) Orsaken till att subjektsreferenten vinner fördel eller lider skada, t.ex.:

falla på, förlora på, profitera på, stupa på, tjäna på, vinna på

Det kan verka som om individerna tjänar *på detta*. (S)

Vad skulle de vinna *på att köpa ut oss?*

En dansk storbank har förlorat 60 miljoner kronor *på en anställd värdepappershandlares spekulationsaffärer på Tokyobörsen*. (S)

Jfr *dra fördel av*, *ha nytta av*. Hit ansluter sig adverbial som anger egentlig eller metaforisk befintlighet och samtidigt orsak, t.ex. *snubbla på ngt*, *fastna på ngt*.

Med objektsreferent som lider skada anger adverbialet snarast föremålet för aktionen (dvs. (a) ovan), t.ex. *lura ngn på ngt*, *plundra ngn på ngt*, *snuva ngn på ngt*.

§ 45. Prepositionsfras med till. Objektliknande adverbial med prepositionen *till* anger vanligen mer eller mindre metaforiskt ett mål (jfr § 50):

a) Fysisk eller mental mottagare, t.ex.:

adressera ngt till, be till, distribuera ngt till, donera ngt till, fria till, ge ngt till, girera ngt till, långa ngt till, leverera ngt till, lämna ngt till, remittera ngt till, rikta sig till, ringa till, räcka ngt till, skänka ngt till, sälja ngt till, sända ngt till, telefonera till, överlåta ngt till, överlämna ngt till

Under 1970-talet levererade [fabriken] marinartilleri *till Indonesiens kanonbåtar* [...] (S)

NTF riktar sig i kampanjen *till alla trafikanter* [...] (S)

Han friar *till en lappjänta ifrån Vuoktakuokte* [...] (R)

Subjektet vid aktivt verb är agens.

Vissa av verben kan alternativt konstrueras med två objekt, t.ex. *ge ngn ngt*, *skänka ngn ngt*, *sända ngn ngt*, respektive med ett objekt, t.ex. *ringa ngn*. Vissa kan alternativt konstrueras med bundet adverbial med *åt* (§ 46: b), t.ex. *ge ngt åt ngn*, *överlåta ngt åt ngn* (även: *på ngn*).

b) En aktant som anger den helhet vilken objektsreferenten görs till en del av eller fogas till, t.ex.:

anknyta ngt till, ansluta ngt till, associera ngt till, foga ngt till, hänföra ngt till, koppla ngt till

I Stockholm anslöt sig föräldrarna *till Verdandis avdelning S:t Göran* [...] (S)

[...] denna nyhet, som fogar en bit *till kunskapen om den lantliga arbetar- och allmogekultur som är mina rötter* [...] (S)

Subjektet är normalt agens, men särskilt med reflexivt objekt kan inanimat icke-agentivt subjekt förekomma (t.ex. *Denna tanke ansluter sig till den föregående*).

Adverbialets aktant kan ibland antas ha samma roll som objektsaktanten. En sådan relation anges annars ofta med *med* (§ 41: a), jämför med samma verb som här *associera ngt med* och med andra verb *förbinda ngt med*, *förena ngt med*.

c) En framtida aktion med objektsreferenten (ibland reflexiv) som sin predikationsbas. Det överordnade verbet är agentivt-resultativt, dvs. dess subjektsreferent gör eller vill göra så att det bundna adverbialets aktion förverkligas. Exempel:

anmäla ngn till, anta ngn till, begränsa sig till, döma ngn till, egga ngn till, inbjuda ngn till, inskränka sig till, kalla ngn till, locka ngn till, mana ngn till, nedlåta sig

till, rusta sig till, råda ngn till, tvinga ngn till, uppmuntra ngn till, utmana ngn till

Rastlös anmälde han sig *till frivillig arbetstjänst*. (S)

Jag dömde honom *till döden*. (R)

Våra handklappningar eggade henne *till det yppersta* [...] (R)

Jag ska i det följande inskränka mig *till att ta upp några "uppfostningsdygder" som betonas av äldre generationer* [...] (S)

Här finns inte många arbetsplatser, vilket tvingar många *till långa arbetsresor*. (S)

d) En framtida aktion med subjektsreferenten som predikationsbas; det överordnade verbets subjektsreferent är agens eller mottagare-upplevare:

ha lust till, ha möjlighet till, ha rätt till, samtycka till, sikta till, vara i stånd till, återgå till

Georg samtyckte *till {giftermålet/att gifta sig}*.

Det var måndag – den måndag då hon måste återgå *till arbetet*. (R)

När rektionen är en infinitivfras i (c) eller (d) är prepositionen ofta utelämnad (Inf-fraser § 21). I stället för att ange själva den framtida aktionen kan adverbialet ange någon aktant i den (t.ex. *inskränka sig till några detaljer*). Jämför bundna adverbial med *för* (§ 39: e).¹

¹ Prepositionsfraser med *till* som anger funktion och lämplighet och där rektionen kongruerar i numerus med uttrycket för predikationsbasen redovisas som bundna subjektspredikativ (Predv § 23): *duga till dörr, passa till frisör*. Gränsen mot adverbial är i detta fall vag. Särskilt om rektionen utgörs av en infinitivfras är det rimligast att betrakta *till*-frasen som bundet adverbial: *duga till att köra i Polen med, passa till att vara sekreterare*. Om olika konstruktioner av infinitivfraser vid dessa verb se Inf-fraser § 24: 1a.

ANM. Adverbial som betecknar mottagaren, målet och konsekvensen (vilka alla kan uttryckas med *till*-fras) redovisas i denna grammatik som bundna adverbial. Vid verb där objektet anger aktionens resultat och adverbialet betecknar den gynnade mottagaren av objektsreferenten (t.ex. {*sticka/steka/snickra*} *ngt till ngn*) står adverbialet för mottagare dock på gränsen till fritt adverbial. Det kan utan större betydelseskillnad variera med prepositionsfraser med *åt* (*sticka en tröja åt ngn, vattna blommorna åt ngn*), som snarast är fritt adverbial som anger den gynnade (§ 83).

§ 46. Prepositionsfraser med *åt*. Objektliknande adverbial med prepositionen *åt* anger vanligen någon av följande aktanter.

a) En aktant som är föremålet för en aktion genom vilken subjektsreferenten visar sin negativa inställning till det bundna adverbialets referent. Exempel:

bua åt, fnysa åt, fräsa åt, hytta åt, skratta åt, snäsa åt

Publiken skriker goda råd, uppmuntrande tillrop och buar *åt felaktiga domslut*. (S)

Vi, de unga, brukade skratta *åt hans smått legendariska underkastelse inför myndigheterna och livet*. (S)

Han hör till dem som föraktfullt fnyser *åt TV-serier*.

Vid andra verb(förbindelser) kan aktanten anges med objekt, t.ex. *håna*, *skratta ut*. Bägge konstruktionerna är möjliga t.ex. för *snäsa*. Avgränsningen mot grupp (b) kan vara vag.

b) En aktant (adressat) som subjektsreferenten meddelar sig med, t.ex.:

hojta åt, nicka åt, ropa åt, ryta åt, skrika åt, teckna åt, vinka åt

Hon nickade *åt den tigande kvinnan* [...] (R)

Pappa röt *åt honom* att hålla sig till sanningen. (R)

Jag tecknade *åt honom* att vara tyst, men han såg det inte. (R)

c) En aktant som mottar något som subjektsreferenten överlåter, t.ex.:

ge ngt åt, skänka ngt åt, utdela ngt åt, överlåta ngt åt

De sistnämnda verben konstrueras emellertid i icke-regional svenska vanligen med *till* (§ 45: a) utom i vissa lexikaliserade vändningar som *ge liv åt*. (I finlands- och nordsvenskan är *åt* vanligt också här.) Vissa av dessa verb kan alternativt konstrueras med objekt och vid vissa av dem varierar det bundna adverbialet dessutom med indirekt objekt: *ge ngn ngt*, *skänka ngn ngt*.

Jämför fria adverbial med *åt*, som anger den som gynnas av aktionen (§ 83).

§ 47. Prepositionsfras med *över*. Objektliknande adverbial med prepositionen *över* har vanligen någon av följande betydelser:

a) En aktant som är underordnad subjektsreferenten i det dominansförhållande som aktionen innebär, t.ex.:

bestämma över, dominera över, härska över, regera över, råda över, segra över, styra över, triumfera över, vinna över

David vann *över Goliat*.

[...] det patriarkala samhället, där män bestämmer *över kvinnor och barn* [...] (S)

Nere i källaren härskar konditormästare Per-Olof Ohlsson *över 150 kvm tårtor, kakor och bakelser*. (S)

Subjektsreferenten är i verbens grundbetydelse animat och antingen omedelbar agens (t.ex. *bestämma*) eller medelbar agens (t.ex. *vinna*, där subjektsreferenten visserligen inte har direkt kontroll över segern men däremot över den ansträngning som leder dit). Adverbialet är normalt syntaktiskt obligatoriskt vid t.ex. *härska*, *råda*.

Vid andra verb kan den underordnade anges med objekt, t.ex. *behärska*, *besegra*, *styra*. Optionellt kan också *dominera* konstrueras med objekt. Utan stor betydelseskillnad kan den underordnade vid vissa av verben i stället anges som motverkad aktant med prepositionen *mot* (§ 42: a), t.ex. *vinna mot*.

b) Ett sakförhållande som subjektsreferenten i och med aktionen upplever eller mentalt bearbetar. Sakförhållandet är ofta presupponerat. Verben är intransitiva eller reflexiva, t.ex.:

bekymra sig över, fundera över, glädja sig över, gny över, gnälla över, grubbla över, grunna över, gråta över, gräma sig över, jubla över, oroa sig över, reflektera över, undra över

Jag vill bara att ni ska fundera *över era liv* [...] (S)

Det enda missljudet bland de aktiva hördes första dagen, när de klagade *över en konstig lukt*. (S)

I år och årtionden har kvinnorörelsen klagat högljutt för att inte säga skrikit, tjtutit och rasat *över det patriarkala samhället* [...] (S)

Kanske är det i höst dags att jubla *över ett "Blåvitt" med annan hemortsadress?* (S)

Jag oroar mig ständigt *över vad som ska hända*. (S)

I stället för ett sakförhållande kan adverbialet ange någon annan företeelse som upplevs eller mentalt bearbetas av subjektsreferenten. Ofta ingår denna referent i ett sakförhållande, och det är detta sakförhållande som subjektsreferenten upplever eller bearbetar.

Där stod jag och grubblade *över Trekungahuset och dess lokalpatriotiske lokalradiochef*. (S)

Här kanske många reagerar *över tvåan*. (S)

Vid några av verben växlar *över* med *för* (§ 39: a), t.ex. *bekymra sig {över/för} ngt*, *oroa sig {över/för} ngt* eller med *på* (§ 44: a) t.ex. *fundera {över/på} ngt*, *grubbla {över/på} ngt*, eller med *åt*: *glädja sig {över/åt} ngt*.

Bundna adverbial som anger rum § 48–54

§ 48. Översikt. Rumsbetecknande adverbial kan vara partikeladverbial (§ 14–15) eller fria adverbial (§ 85–88), men de kan också vara bundna adverbial vid vissa typer av verb. De bundna rumsbetecknande adverbialen kan (liksom de fria) beteckna rummet för aktionen på olika sätt: som befintlighet, riktning, väg eller sträcka. Adverbialen för riktning anger antingen mål, riktmärke eller utgångspunkt.¹

Adverbial som anger rum är normalt bundna vid följande slag av verb:

a) Verb som anger rörelse, om adverbialet betecknar riktning eller väg:

Johan åkte *{till/mot/från/genom} Vällingby*.

Vid vissa verb (placeringsverb, t.ex. *hamna*) anges rörelsens mål inte med ett riktningsadverbial utan med ett adverbial som anger befintligheten efter avslutad rörelse:

Johan hamnade *i Vällingby*.

b) Verb som anger vistelse eller liknande om adverbialet anger befintlighet:

Johan befann sig *i Vällingby*.

Till skillnad från förhållandet vid de objektliknande adverbialen är prepositions-valet i de bundna rumsadverbialen inte alls verbberoende, utan prepositionen anger självständigt vilken rumsbetydelse som avses. De bundna befintlighetsadverbialen kan t.ex. på samma sätt som de fria genom olika prepositioner (och i viss utsträckning olika adverb) ange flera olika slags orientering (§ 88).

Axel höll till {*hos Anna/i Berlin/bakom uthuset*}.

¹ Adverbial som anger riktning är normalt bundna. Perspektiva adverb som anger mål är dock oftast partikeladverbial (t.ex. *ut*, § 7). Både de som anger mål och de som anger utgångspunkt är normalt partikeladverbial om de utgörs av osammansatta prepositioner i absolut funktion (t.ex. *i, ifrån*, § 8).

Adverbial som anger väg är normalt bundna men kan vara partikeladverbial om de utgörs av prepositioner i absolut funktion (t.ex. *igenom*, § 8).

De flesta adverbial för befintlighet är fria (§ 86). Också adverbialen för sträcka redovisas i denna grammatik som fria adverbial (§ 87).

§ 49. Befintlighet. Ett befintlighetsadverbial som anger subjektsreferentens plats i vila (eller i rörelse som inte påverkar befintligheten) är bundet i följande fall:

a) Normalt i satser med egentligt subjekt, där adverbialet anger platsen för det egentliga subjektets referent:

Det står en kaffebryggare *på diskbänken*. (R)

När jag kom in fanns det en konstapel till *i rummet*. (R)

Adverbialet är här i många fall obligatoriskt. Se vidare Eg. subj. § 5.

b) För att ange subjektsreferentens plats vid ett mindre antal verb (eller verbförbindelser som har en egen betydelse av existens, befintlighet etc.):¹

befinna sig, bo, finnas, hålla till, utspela sig, utspelas, vara 'befinna sig', vistas

Ett 70-tal gäster befann sig *på hotellet*. (S)

Hon bor *i den minsta radhusvilla jag någonsin sett [...]* (S)

Den obehagliga incidenten utspelades *inför våra ögon*.

Vid de flesta av dessa verb är befintlighetsadverbialet syntaktiskt obligatoriskt:

*Johan har bott i tre månader.

*Den obehagliga incidenten utspelades.

I stället för befintlighetsadverbialet kan dock i många fall ett annat adverbial (sätts- eller tidsadverbial) fungera som obligatoriskt led (§ 55–57):

Johan har bott *i andra hand* i tre år.

Jag trodde att du bodde *som en luffare på en vind*. (R)

Den obehagliga incidenten utspelades *dagen innan*.

Vid *ligga, sitta, stå* är befintlighetsadverbialet oftast att betrakta som bundet (och obligatoriskt) om subjektsreferenten inte har kontroll över sin position (och verbet inte betecknar kroppsställning):

Tidningen ligger {*på bordet*/*Ø}. Jfr: Patienten ligger {*på britsen*/Ø}.

Länsmuseet ligger numera *i gamla Ångkvarnen* [...] (S)

Runt detta satt ädla stenar. (S)

Verbet *vara* (presens *är*) tar alltid bunden och i princip obligatorisk bestämning. Oftast är denna bestämning ett bundet predikativ, men den kan också vara ett bundet adverbial och beteckna bl.a. befintlighet.

Einar är nog {*hygglig/i lagårn*/*Ø}.

När hon är *i mitt rum* och står naken framför mig, ser jag en gudinna. (S)

Vi är *i fiendeland*. (R)

Bitte och Mina och de andra tjänarna är förmodligen *i köket* så här dags. (R)

c) För att ange objektsreferentens plats i vila åtminstone vid *ha, förvara, behålla*. Objektsreferenten är här predikationsbasen för det bundna adverbialet, dvs. det råder ett nexusförhållande mellan *jordgubbarna* ("subjektet") och *i kylskåpet* ("predikatet") i det första av nedanstående exempel:

Jag har jordgubbarna *i kylskåpet*.

Hon förvarade alla sina smycken *i en skrivbordslåda*.

Först då när jag inte hade det lilla nyfödda barnet *intill mig* kände jag vilka krafter det fanns inom mig. (S)

¹ Befintligheten är ofta metaforisk:

Vi befinner oss ännu bara *på diskussionsstadiet* i den här frågan [...] (S)

Besluten om hur de ska användas ligger *på ÖB-nivå*. (S)

Vad gör man på en glasövertäckt gård, där temperaturen större delen av vintern ligger bara *på några plusgrader*? (S)

§ 50. Riktning. Adverbial som anger riktning är normalt bundna.¹ De utgörs vanligen av prepositionsfraser eller adverbfraser och betecknar:

a) rörelsens uppnådda mål²

När Eino var 10 år flyttade han *till Sverige* med sina föräldrar. (S)

Till Oscar och Carl har jag idag skickat ett telegram [...] (R)

Dit kom också två kvinnor som båda hävdade att de var Canlas hustru. (S)

[...] bilen går *dit föraren vill* och inte *dit däcken tänkt sig* [...] (S)

Aktionsarten är avgränsad i satser som innehåller ett adverbial för uppnått mål. Om olika sätt att specificera aktantens relation till målet se Prep. § 14, Advb § 44–46. Ett adverb som anger mål förekommer ofta tillsammans med ett befintlighetsadverbial som specificerar positionen efter avslutad rörelse (jfr Prep. § 14):

[...] som om hungern åter drev henne *ut på jaktstigen*. (R)

Vid åtskilliga verb (placeringsverb) anges inte målet med riktningsadverbial utan med ett adverbial för befintlighet som anger positionen efter avslutad rörelse, § 51.³

b) rörelsens riktmärke

Maria sprang helt instinktivt *mot ett hyreshus* [...] (R)

Vid 22-tiden i lördags klev hon av bussen vid Vallen och började gå *hemåt*. (S)

Pappan {bläste *på gröten* /siktade *på äpplet*}.

Aktionsarten är normalt oavgränsad. Rörelsens orientering kan anges med ett perspektivt adverb (t.ex. *utåt*, Advb § 44–46) eller en sammansatt preposition (Prep. § 15).

c) rörelsens utgångspunkt⁴

Statsministern kommer direkt *från Paris*.

De färdiga sidorna överförs *från Moskva* via satellit. (S)

Även här måste livsmedel tillföras *utifrån*. (S)

Bundna adverbial som anger utgångspunkt kan förekomma tillsammans med både avgränsad och oavgränsad (och vag) aktionsart. (Däremot är aktionsarten alltid avgränsad vid partikeladverbial som anger utgångspunkt. Adverbial utgörs då av en osammansatt preposition i absolut funktion, § 8.)

Om olika sätt att specificera aktantens relation till utgångspunkten se Prep. § 16, Advb § 44–46.

I transitiva satser är objektsreferenten predikationsbas till det bundna riktningsadverbial, dvs. i ett exempel som det nedanstående råder det ett nexus-förhållande mellan *blommorna* och *till sin mamma*:

Anton skickade blommorna *till sin mamma*.

Riktningsadverbial förekommer vanligen vid verb som uttrycker en rörelse men kan ibland förekomma vid andra verb än rörelseverb. De hänför sig då till en i kontexten (eller i talsituationen) aktuell rörelse.

Vi gick från teatern, och Petra hostade *ända hem*.

När vi körde hit från Helsingfors, regnade det *ända från Salo*.

Vissa hjälpverb konstrueras direkt med adverbial för mål eller i någon mån med adverbial för utgångspunkt. Ett rörelseverb kan då ses som underförstått efter hjälpverbet. De hjälpverb som konstrueras på detta sätt (eller med partikeladverbial) är framför allt *vilja, måste, skola, hinna*:

Vi ska *till kyrkan*. Han måste *till stan*. Han vill *på sjön*. Vi hann inte *till Systemet*.

De sjukskrivna måste *i tjänst* snarast.

Jag vill *härifrån*.

Mål eller utgångspunkt kan också anges med objekt vid vissa transitiva verb. Sådana verb är t.ex. *nå, uppnå, lämna, överge*.

¹ Rörelseverben används ofta mer eller mindre metaforiskt, och målet, riktmärket, eller utgångspunkten är då i motsvarande grad metaforiska:

Återigen ett Nobelpris som gått *till fel person*. (R)

Därtill gick hon vidare *till tisdagens final* efter gårdagens utslagning.

Hon siktar *mot seger*.

² De flesta rörelseverb torde väcka en större förväntan på en målangivelse än på att riktmärke eller utgångspunkt uppges. Ibland är denna förväntan så stark att ett adverbial för utgångspunkt kan tendera att uppfattas som ett adverbial för mål, särskilt då det kombineras med ett perspektivt riktningsadverb med rätt vag referens, t.ex. *ut ur säcken*. I vissa fall är dock inte förväntan på målangivelse den starkaste:

a) Rörelseverb som lexikalt entydigt har oavgränsad aktionsart, t.ex. *flyta, vandra, styra*, väcker förväntan på riktmärke, t.ex.:

Men under tiden styrde jag bilen *mot flygplatsen* [...] (R)

b) Enstaka rörelseverb, som fokuserar rörelsens början, t.ex. *utgå, avslägsna*, väcker förväntan på utgångspunkt, t.ex.:

Det fångar upp de svagaste vibrationer som utgår *från honom* [...] (R)

Från varje rulle utgick en tråd [...] (R)

³ I många fall har adverbialet samma form när det anger uppnått mål som när det anger befintlighet:

a) De flesta deskriptiva adverb som anger befintlighet, t.ex. *utomlands, avsides, inomhus, ombord*, kan också ange mål:

Johan tänker {arbeta/flytta} *utomlands*. [jfr: arbeta *där* : flytta *dit*]

b) Några pronominella adverb som anger befintlighet, t.ex. *någonstans, överallt*, kan också ange mål:

Johan tänker {arbeta/flytta} *någonstans*. [jfr: arbeta *där* : flytta *dit*]

Jämför också att målet vid många verb (placeringsverb, § 51) inte anges med riktningsadverbial utan med befintlighetsadverbial som anger läget vid avslutad rörelse.

⁴ Platsen för en rörelse kan anges genom att både utgångspunkt och uppnått mål anges. Detta kan ske antingen enligt mönstret *mellan x och y* eller enligt mönstret *från x till y*. Exempel: *Han hade ofta rest {mellan Lund och Stockholm/däremellan}. Han hade rest från Stockholm till Lund.*

§ 51. Befintlighet som mål: placeringsverb. Vid vissa rörelseverb, som kallas placeringsverb, kan mål men inte utgångspunkt specificeras.

sätta en bok {i/*till} *bokhyllan*

hamna {på/vid/*till} *bordsändan*

Det uppnådda läget anges vid dessa verb med t.ex. ett bundet befintlighetsadverbial. Adverbialet anger alltså aktantens befintlighet efter avslutad rörelse. Adverbialet utgörs vanligen av en prepositionsfras eller en adverbfras. Vid transitiva verb anger adverbialet den plats där objektsreferenten befinner sig som ett resultat av aktionen, och vid de rätt få intransitiva verben anger adverbialet det läge subjektsreferenten intar som ett resultat av aktionen (liksom vid verb med reflexivt objekt, där subjektsreferenten är identisk med objektsreferenten).¹

Gemensamt för alla placeringsverb är att de kombineras med prepositionsfraser som anger befintlighet. Placeringsverben betar sig däremot olika vad gäller möjligheten att kombineras med perspektivt och definit adverb.

1. Med befintlighetspreposition och/eller med befintlighetsadverb konstrueras följande typer av verb:

a) De flesta intransitiva placeringsverb, t.ex. *hamna*,² *landa*, *samlas*, *sluta*, *stanna*, *stranda*:

[...] kanhända kunde man ta sig dit med helikopter om man så önskade, och landa *uppe på taket*. (R)

Han hotas av livstids fängelse i Belgien och försöker nu till varje pris i stället hamna *i ett svenskt fängelse*, förklarade han. (S)

När han kom ut hamnade han *på ett bygge*. (R)

[...] allt möjligt som kommer drivande landar *härnedanför* [...] (R)

Älvsjö är ett så pass bra lag att vi bör sluta *bland de fem bästa i serien*. (S)

Jfr däremot t.ex. *fara*, *åka* {*in/dit/till en plats*}, som inte är placeringsverb.

b) De flesta reflexiva placeringsverb med svag aktantstatus hos det reflexiva objektet, t.ex. *bosätta sig*, *infinna sig*, *sätta sig*:

Budskapet var att Sacharov med familj kunde få komma och bosätta sig *i Sverige*. (S)

Träffen slutade med att jag fick jobbet och skulle infinna mig *ute på golfbanan* första veckan i juni [...] (R)

Hon satte sig *uppe på en dyn*, med skissboken i knät. (R)

Sätt dig *här*!

c) Vissa transitiva placeringsverb, t.ex. *begrava*, *hopa*, *installera*, *landsätta*, *lossa*, *parkera*, *uppställa*, *uppsätta*:

I varje fall inte stort nog, för att han ens skulle tänka på att installera någon *här på gården*. (R)

Att landsätta trupper *i Beirut* är sannolikt ett rätt enkelt företag rent militärt också om staden är full av beväpnade män. (S)

2. Med riktningsadverb (oftast som partikeladverbial) och med befintlighetspreposition eller befintlighetsadverb (som bundet adverbial) konstrueras t.ex. verb som *falla*, *lasta*, *lägga*, *slänga*, *stoppa*, *ställa*, *sätta*, *vräka*.³

Han sjönk ihop och föll *ner på marken* med en dov duns. (R)

Han satte (*upp*) hatten (*uppe*) *på hyllan*.

Han satte (*upp*) kartongen (*borta*) *på den andra hyllan*.

Vi lastade (*in*) säckarna (*framme*) *i förarhytten*.

Jag har vräkt (*in*) skräpet (*nere*) *på kontoret*.

Han satte (*ut*) mat till katten (*ute*) *på trappan*.

De planterade (*ut*) granplantorna (*ute*) *på åkern*.

De planterade (*ut*) granplantorna (*uppe*) på sluttningen.

Vi fick en rungande applåd när vi ställde *upp* de tvenne gässen på bordet [...] (R)

Ann städade undan och satte *upp* högarna av läst litteratur på hyllorna. (R)

Hon bredde *ut* tidningsurklipp på Anns säng. (R)

Jfr däremot t.ex. *flytta ngt* {*dit/till en plats*}, som inte är placeringsverb.

Adverb för mål anger rörelsens riktning, medan adverb för befintlighet kan ange läget efter avslutad rörelse ur ett annat perspektiv (Advb § 44–46).

Av de definitiva rumsbetecknande adverbena väljs vid placeringsverb nästan alltid *där, här* (som bundet adverbial) när platsen utpekas i talsituationen (vid deixis). Om däremot platsen är given i texten eller av annat skäl aktuell föredras *dit* (som partikeladverbial). (*Hit* är ovanligt vid placeringsverb.)

Sätt {kartongen *där*? *dit* kartongen}! [Platsen utpekas.]

Sätt {*dit* kartongen/kartongen *där*}! [Platsen är given.]

¹ Den avslutade rörelsen kan vara mer eller mindre metaforisk och målet i motsvarande grad metaforiskt:

Huset ingår i *det så kallade Stockholmsprojektet med energisnåla hus* [...] (S)

I särskilt hög grad engagerade han sig för de yngre domarnas villkor och lade ned stor möda på *deras utbildning och förkovran i domaryrket*. (S)

Jag vet att du ödslar din kraft på *att fråga "varför"*. (R)

Adverbial för riktmärke anger vid placeringsverb ungefärlig befintlighet efter avslutad rörelse (jfr § 86 not 2: a, Prep. § 15):

Johan ställde bilen *åt hamnen till*.

Alla slags placeringsverb kan utöver med de ovan angivna adverbialen konstrueras med ett fritt befintlighetsadverbial som beskriver ett vidare område inom vilket rörelsen mot ett mål försiggår:

Uppe i Norrland {hamnade han på ett ovanligt trevligt regemente/satte han in alla tillgängliga styrkor i spaningarna/landsatte han sina trupper på lätt tillgängliga landtungor/lastade han in narkotikan i kompanjonens bil/planterade han ut granplantor på åkrar/planterade han granplantor ute på åkrar}.

² I finlandssvenskan kan *hamna* konstrueras med adverb som anger mål:

Hur har du hamnat *dit in*? [finlandssvenska]

³ Verb som är sammansatta med ett perspektivt adverb som anger riktning, t.ex. *inträda, intränga*, kan konstrueras med befintlighetsadverbial på samma sätt som motsvarande partikelförbindelse: {*inträda/träda in*} {*i salen/där*}, {*intränga/tränga in*} {*i borgen/där*}.

Verben under (2) kan också (åtminstone i sverigesvenskt talspråk och ledigt skriftspråk) konstrueras med en absolut använd preposition som partikeladverbial (§ 17: 2b). Prepositionen anger då målet för rörelsen. Exempel:

Hon doppade *i* termometern i vattnet.

Han tömde *i* vattnet i flaskan.

Vi lastade {*i* säckarna i paketbilen/*på* säckarna på flaket}.

§ 52. Väg. Adverbial som anger väg är normalt bundna och anger

a) vägen direkt, vanligen med en nominalfras:

Och att komma *landvägen* är nästan en omöjlighet [...] (R)

Men Virve springer *tredje sträckan* och laget har ytterligare ett varv kvar. (S)

De flesta utländska nyhetsinslagen kommer *den här vägen* [...] (S)

Detta uttryckssätt används normalt bara när nominalfrasen är en tydlig vägbeteckning: *gå stora trappan* men **gå gårdsplanen*.

En speciell konstruktion av vägadverbial är nominalfras för väg + adverbet *fram*:

Där går han och struttar *gatan fram*.

En dag gick jag *Nikitskijboulevarden fram* i riktning mot Tverskaja. (S)

b) vägens sträckning med en prepositionsfras (ibland med prepositionen i absolut funktion) eller en adverbfras:¹

Lotta gick *uppför fjället*.

Det går en väg *genom Sverige* till förmån för gatstenen [...] (S)

[...] men det hade jag inte stått ut med om han inte hade lirkat mig *igenom*. (R)

[...] lade händerna på vagnskorgen och lutade sig fram *däröver*. (R)

Prepositionerna anger om det som passeras ses som en punkt, en linje, en yta eller en rymd. Vissa prepositioner anger rörelsens egen orientering, t.ex. *uppför*, *uppgenom*, eller det passerandes orientering i förhållande till det som passeras, t.ex. *över*, *under*, *mellan*, *mittigenom*. Se vidare Prep. § 18.

Bundna adverbial för väg kan framhäva vägen och förflyttningen som en process (oavgränsad aktionsart) eller framkomsten till målet (avgränsad aktionsart):

Vi 'kröp ₀*under* 'häcken en lång stund.

Vi 'rodde ₀*över* 'sjön på en timme.

Om i stället prepositionen som anger väg är partikeladverbial (och nominalfrasen objekt) framhävs framkomsten till målet (jfr § 15):

Vi ₀kröp {'under/'igenom} 'häcken.

Vi ₀rodde 'över 'sjön.

Väg kan också anges med objekt vid vissa transitiva verb, t.ex. *passera kajen*, *följa stigen*, *ta stora trappan*.

¹ Fria adverbial som primärt anger befintlighet kan samtidigt ange väg:

Vi promenerade *intill stadsmuren*.

Lasse gick *på Kungsleden*.

Bollen passerade *mellan målvaktens ben*.

Tydligast är kanske detta när satsen också anger ett mål som ligger utanför det angivna rummet:

Lasse gick *på Kungsgatan* till torget.
 Bollen rullade i mål *mellan målvaktens ben*.

§ 53. Flera rumsadverbial i samma sats. Flera adverbial som betecknar rum kan förekomma i samma sats. De kan då tillhöra olika betydelskategorier och vara av olika syntaktisk typ (fria adverbial, bundna adverbial, partikeladverbial).¹ Exempel:

I Norge [befintlighet, fritt] cyklade vi *tiotal mil* [sträcka, fritt] *från Stavanger* [utgångspunkt, bundet] *till Oslo* [mål, bundet].

Härifrån flyttade Konstantin *öster ut*. (S)

I korridorer och rum hänger ledningar och kablar *från väggar och tak*. (S)

Om flera av dem anger befintlighet kan de ge en stegvis avgränsning av platsen:

I Tyskland [fritt] ligger *i de flesta städer* [fritt] råhuset *vid ett centralt torg* [bundet].

I Stockholm har varannan kvinna stannat *hemma* av rädsla. (S)

Om något av adverbialen anger uppnått mål eller sträcka är satsens aktionsart vanligen avgränsad:

Han hade *från Lund* rest vidare *till Stockholm*. [utgångspunkt + mål]

Vi gick *två kilometer mot stadens centrum*. [sträcka + riktmärke]

Ett perspektivt riktningsadverb (som partikeladverbial eller som del av ett bundet adverbial) gör dock inte alltid aktionsarten avgränsad och har ofta ingen klar målbetydelse i kombination med adverbial för riktmärke, utgångspunkt eller väg:

Fredrik styrde *ut* båten {*mot horisonten/från land*}.

Vi gick *in mot centrum*.

Ån rann sakta *fram genom landskapet*.

Två rumsadverbial kan tillsammans bilda ett dubbeladverbial, t.ex. *Från Lund till Stockholm* hade han rest med tåg, se § 26.

¹ Riktmärkesadverbial och adverbial som anger målet samförekommer inte gärna, om inget av dem är perspektivt:

?Vi gick *mot stadens centrum till en biograf*.

Ett adverbial för utgångspunkt kan samordnas med adverbial som anger mål, särskilt *hit* eller *dit*. Måladverbialet måste då vara sistaled.

Jag gick {*från domkyrkan och hit/*hit och från domkyrkan*}.

Du ska gå långsamt {*från bordet och dit bort/*dit bort och från bordet*}.

Samordning används i synnerhet när det senare adverbialet är mycket kort.

§ 54. Väderstrecken. De vanliga beteckningarna på de fyra huvudväderstrecken är *väster*, *öster*, *norr*, *söder*. Mindre ofta (utom i nautiskt fackspråk) används de kortare formerna *väst*, *öst* (*ost*), *syd* och sällan formen *nord*.¹ Väderstrecken är i sin

grundbetydelse riktningar som utgår ifrån en implicit eller explicit orienteringspunkt. De vanliga adverbiala uttrycken är som följer.

1. Implicit orienteringspunkt, ofta talaren eller en prominent referent eller aktion i texten.

a) För riktmärke (vid rörelse i viss kompassriktning) används ett sammansatt adverb med väderstrecksbeteckning som förled och *-ut* som efterled (varvid det sammansatta adverbet också kan uppfattas som en adverbfras med *ut* som huvudord):

västerut, österut, söderut, norrut

Särskrivning (*väster ut* osv.) är ovanligare. De kortare formerna kan inte användas i denna konstruktion (**västut*).

Vanlig är också prepositionsfras med *åt* eller *mot*:

åt väster, åt öster, åt söder, åt norr

mot väster, mot öster, mot söder, mot norr

Prepositionsfras med *till* används bara i samordning och sidoordning med uttryck för utgångspunkt (jämför nedan):

från öster (och) till väster, från väster (och) till öster

från norr (och) till söder, från söder (och) till norr

Mindre vanliga uttryck för riktmärke är adverb sammansatta med *-över* eller *-på*, t.ex. *västeröver* (*väster över*), *västerpå* eller konstruktioner med de kortare formerna, t.ex. *åt väst*, *mot väst*, *västöver*, *västpå*. Adverb sammansatta av kort form plus *-vart*, *nordvart*, *sydvart*, *västvart*, *ostvart*, förekommer huvudsakligen i nautiskt fackspråk.

Någon klar målbetydelse kan inte anges med väderstrecken, eftersom dessa inte betecknar några platser.

b) För befintlighet används prepositionsfras med *i*:

i väster, i öster, i söder, i norr

Mindre vanliga är konstruktioner med de kortare formerna, t.ex. *i väst*.

Också riktningsuttrycken, t.ex. *västerut*, *åt väster*, *mot väster*, kan (liksom andra uttryck för riktmärke, § 87 not 2: a, Prep. § 15) användas för att ange (ungefärlig) befintlighet:

Narok ligger *nästan rakt västerut härifrån*, cirka hundra kilometer. (R)

Någonstans inåt mot väster fanns det oändliga skogar. (R)

Det var mer snö där än *längre söderöver* [...] (R)

c) För utgångspunkt används antingen ett sammansatt adverb med väderstrecksbeteckning som förled och *-ifrån* som efterled eller prepositionsfras med *från*:

västerifrån, österifrån, söderifrån, norrifrån
från väster, från öster, från söder, från norr

Särskrivning av det sammansatta adverbet (*väster ifrån* osv.) är ovanligare. De kortare formerna används knappast i denna konstruktion (?*västifrån*).

2. Explicit angiven orienteringspunkt.

a) Uttrycken under (1) kompletteras med ett adverbial som anger orienteringspunkten:

Han bor *västerut från hennes sommarställe* (räknat).

Hon vandrade *åt väster från rastplatsen* (räknat).

Ovädret verkar komma *västerifrån härifrån sett*.

b) Orienteringspunkten i adverbial som anger befintlighet eller väg anges med rektionen till en av flerordsprepositionerna {*väster/öster/norr/söder*} om:²

Hon har slagit sig ner *strax norr om Sveg*.

De reste *väster om Vänern*.

Om väderstrecksbeteckningarna erinrar *höger, vänster* samt i viss mån också *akter, för* i nautiskt fackspråk.³

¹ I avledningar och de flesta sammansättningar används de kortare formerna *väst, öst* (*ost*), *syd* samt *nord*, t.ex. *västlig, nordlig*; *Västafrika, Västsverige, västgotisk, Nordafrika, Nordkorea, nord-svensk; sydväst, nordost*.

Som beteckningar på geografisk-politiska områden har de kortare formerna *väst* och *öst* använts som substantiv, varvid *väst* har betecknat länder med marknadsekonomi i Europa och Nordamerika och *öst* socialistiska länder i Östeuropa. I denna betydelse har de också kunnat vara rektion i adverbial för befintlighet eller mål, t.ex. *Han reste ofta till öst. Hon hade gjort en del affärer i öst*.

² I militärt fackspråk görs hänvisningar till punkt på kartan med väderstrecksbenämningen utan efterföljande preposition: *600 meter norr b i Nörderbodarna*.

Adverben *västan, östan, sunnan, nordan* används knappast annat än i lexikaliserade konstruktioner som *östan om sol och västan om måne*.

³ *Höger* och *vänster* fungerar nästan alltid som substantiv (eller som adjektiviska pronomen, Pron. § 224). De står som rektion i adverbial för riktmärke: *åt höger, åt vänster, till höger, till vänster*, för befintlighet eller väg: *till höger, till vänster, till höger om (stolpen), till vänster om (stolpen)* och för utgångspunkt: *från höger, från vänster* (också mera sällan *högerifrån, vänsterifrån*).

Som adverb konstrueras *akter* och *för* på samma sätt som väderstrecksadverben: riktmärke och sekundärt befintlighet *akter ut* eller *akterut, för ut* eller *'för'ut, akter över* eller *akteröver, 'för'över* eller *för över*, befintlighet eller väg *akter om (fartyget), för om (fartyget)*, utgångspunkt *akter ifrån* eller *akterifrån, för ifrån* eller *'föri'från*. Efter preposition däremot som vanligt substantiv, t.ex. *mot aktern, i aktern*.

ANM. Eftersom väderstrecken inte betecknar platser är beteckningen utgångspunkt strängt taget missvisande men används här eftersom dessa adverbial nära ansluter till de egentliga utgångspunktsadverbialen.

Övriga bundna adverbial § 55–57

§ 55. Sätt. Bundna adverbial med betydelse av sätt utgörs bl.a. av adjektiv- eller participfraser, adverbfraser, prepositionsfraser och (med indirekt sättsbetydelse) komparativa subjunktionsfraser och bisatser samt konsekutiva bisatser. De förekommer i följande kontexter:

a) Vid verb med en allmän betydelse 'bete sig':

bete sig, bära sig åt, uppföra sig, uppträda

Dock är han glad att ha fått en förklaring till att folk i hans omgivning sedan i höstas betett sig *allt konstigare*, säger han. (S)

Han tillade också att det rent allmänt är de nationer som ställer upp flest villkor för biståndet som bär sig *värst* åt mot u-länderna. (S)

Jag rös i hela kroppen och visste knappt *hur* jag skulle uppföra mig! (S)

Inte minst offensivt imponerade de, medan de uppträdde *mindre säkert* defensivt. (S)

Vi fick inte bära oss åt *som hemma*.

[...] sanden bär sig åt *som en sjudande vätska*. (S)

Redan som riktigt ung när han kom från den där skolan i stan ville han klä sig *som herreman*. (R)

Vid dessa verb är sättsadverbialet normalt obligatoriskt.

b) Vid *smaka, låta, lukta, må* och deras synonymer:

Mjölken smakar *surt*.

Det här smakar *som stekt gröt*.

Det lät *som när man fångar minkar i minkafällan* [...] (R)

Parfymen doftar *gott*.

Den här platsen luktar *illa*.

Hon mår säkert *väl*.

c) Vid vissa verb som annars kräver bundet befintlighets- eller tidfästningsadverbial (jfr § 49 och 57):

Det ligger *vackert*, vårt hus. (R) Jfr: Huset ligger vid en sjö.

Industrialiseringen skedde *ryckigt och utan samordning*. (R) Jfr: Industrialiseringen skedde i Sverige fr.o.m. mitten av 1800-talet.

Spelarbytena till exempel ägde rum *med samma precision som en vaktavlösning* [...] (R)

Jfr: Bytena ägde rum varannan minut.

Unga par bor också *rätt otryggt* [...] (S)

Han befann sig *väl*, sades det och var på väg tillbaka till Beirut. (S)

d) När adverbialet inte primärt beskriver själva aktionen utan dess resultat (dvs. adverbialet anger också följd; jfr § 56):

[...] och säkert klär sig deras damer *magnifikt* [...] (R)

I det hus som familjen hade köpt hade man möblerat vardagsrummet *hemtrevligt*.
 [...] ställer man krukan *ljust* [...] (S)
 Han bär sig åt i köket *så att man kan bli förtvivlad*.

När det bundna adverbialet anger en egenskap hos objektsreferenten som ett resultat av aktionen kan det ofta variera med bundet objektspredikativ utan större betydelseskilnad: *klä barnen fint : klä barnen fina*. Om adverbialet då har formen av en prepositionsfras med *till* är gränsen mot predikativ vag:

Han band blommorna *till en bukett*. Jfr: Han band blommorna så att de blev en bukett.

Jämför fritt sättsadverbial som beskriver själva aktionen:

Hon klär sig *stumt och bråskande*. (R)

Om sättsbetydelse se vidare § 75.

ANM. Sättsangivande adverbfraser, subjunktionsfraser och bisatser kan i många fall stå som komplement till *vara, bli*:

Så blev det. *Hur* är läget?

Allt är nu *annorlunda*.

Alla pojkkusinerna drömde om att bli *som farbror Anton* [...] (R)

Det är *så att man kan bli rasande*.

§ 56. Följd. Ett adverbial som anger följd (konsekvensen, resultatet) av det sakförhållande satsen anger är oftast bundet. Det har vanligen någon av följande strukturer:

a) konsekutiv bisats

Anne har gjort *så att gänget har accepterat mig*. (R)

Se vidare Bisatser § 124. Jämför också fria konsekutiva bisatser (§ 61).

b) prepositionsfras med *till*

En sommarkväll för tolv år sedan knivhöggs en sjuttonårig pojke *till döds* i ett gängslagsmål i London. (S)

[...] vilket bidrar *till vidhäftningsförmågan*. (S)

Och vem vet om inte upptäckten av hur det verkligen förhåller sig kan leda *till konstruktiva tekniska uppslag*. (S)

Följd kan också anges med objekt vid transitiva verb. Så exempelvis vid verben *framkalla, orsaka, medföra*. Också partikeladverbial kan ange följd (§ 7): *slå ihjäl ngn*.

ANM. Ett bundet adverbial som anger sätt kan tolkas som ett följdadverbial om sättet är en konsekvens av en resultativ aktion (§ 55).

Också adverbial som anger mål (som ett slags riktning, § 50, eller som position efter avslutad rörelse, § 51) kan sägas uttrycka följd: att målet uppnås är rörelsens resultat. Jämför

att både adverbial som anger målet för en rörelse och adverbial som anger följd ofta konstrueras med prepositionen *till* och att båda oftast är bundna. Verb med egentlig rörelsebetydelse används ofta metaforiskt med adverbial som anger följd, t.ex. *driva ngn till ursinne*. Också temporala bisatser inledda av *tills* kan indirekt ange följd (§ 100: 4d):

Vispa *tills* den är lagom tjock. ≈ Vispa så att den blir lagom tjock.

Ett bundet adverbial som anger distribution kan samtidigt ange följd (§ 75: b), t.ex. vid verb som *fördela*, *dela upp*:

Vi delade upp fabriker i *agitationsområden*. (R)

§ 57. Tid. Bundna tidsadverbial används på följande sätt:

a) Med betydelse av tidfästning (jfr § 24: b), vid ett fåtal verb som *infalla*, *inträffa*, *utspela sig*, *äga rum*. Adverbial utgörs vanligen av prepositions- eller adverbfraser, temporala bisatser, nominalfraser (se § 24).

Utan att måla fan på väggen kan lugnt påstås, att det kommer att inträffa *igen*. (S)
Konsthistorikern [...] anser att Ludwig Wästfeldts storhetstid inföll *mellan år 1905 och 1925*. (S)

[...] ett incestdrama som utspelar sig *på medeltiden* med arbetsnamnet "Det fjärde budordet". (S)

Adverbial är normalt obligatoriskt. Flera av verben eller verbförbindelserna (t.ex. *äga rum*, *utspela sig*, *avhålla*) har alternativt bundet befintlighetsadverbial (§ 49) eller sättsadverbial (§ 55). Också *vara* (presens *är*) och *bli*, som annars oftast står med bundet predikativ, kan konstrueras med bundet tidsadverbial:

Fast, återtog Majlen, det värsta är *på våren*. (R)

Begravningen blir *på måndag*, på Skogskyrkogården. (R)

När tiden med en (mer eller mindre bleknad) metafor ses som ett rum kan också t.ex. *ligga* konstrueras med bundet tidsadverbial: *Den lektionen ligger på eftermiddagen*.

b) Med betydelse av varaktighet (jfr § 24: a), vid ett fåtal verb som *dröja*, *hålla på*, *pågå*, *räcka*, *vara* (presens *varar*). Adverbial utgörs av nominalfras (ensam eller som rektion till prepositionen *i*; § 24, 105), adverbfras, temporal bisats.

Motivationen till ett drogfritt liv som kanske bara varar *några månader eller år* är förståeligt nog mycket liten. (S)

Det är bara tvåhundra milligram kvar, det räcker bara *ett dygn* ungefär. (R)

Det dröjde *tjugo minuter* i morgonsvärtan innan bussen kom [...]. (S)

Ledaregenskaperna ställs på sin spets i övningar som pågår *dygnet runt*. (S)

Konferensen varade *i tre dagar*.

Hur länge höll festen på?

Adverbial är normalt obligatoriskt vid *vara* och *räcka* (när detta verb har tidsbetydelse). Varaktigheten kan anges med ett gränsangivande adverbial (se vidare § 100):

Lektionen varade *tills fru Blomberg kom*.
Arbetena har pågått *sedan 30-talet*.

Fria adverbial i verbfrasen §58–115

§ 58. Översikt. De fria adverbialen är mindre bundna av verbet (= verbfrasens huvudord) än partikeladverbial och bundna adverbial. De anger sålunda en omständighet som någorlunda lätt kan urskiljas i verbfrasens totala betydelse och de är till sin struktur tämligen oberoende av verbet och av verbfrasens struktur i övrigt. Ett och samma adverbial kan samförekomma med många olika verb och verbkonstruktioner.

De fria adverbialen kan indelas i olika betydelsegrupper: aktionsbeskrivande adverbial (som anger sätt, medel, följeslagare, beledsagande omständighet, mått m.m.), adverbial som anger agens, upplevare eller mottagare, adverbial som anger tid eller rum, adverbial som anger kausalitet m.fl.

Inte ens de fria adverbialen kan väljas helt fritt utan är i varierande grad beroende av vad verbet eller verbfrasen i övrigt betyder. Graden av semantisk bundenhet speglar sig i ordföljd och räckviddsförhållanden. Med avseende på närhet till verbet fördelar sig några betydelsegrupper av fria adverbial enligt Schema 1.

Ganska verbnära	Mindre verbnära	Minst verbnära
sätt, medel, sträcka, varaktighet, tidsåtgång	befintlighet	tidfästning, orsak, villkor, otillräckligt hinder, avsikt

SCHEMA 1. Graden av semantisk bundenhet till verbet hos olika grupper av fria adverbial.

a) Ganska verbnära adverbial

Många adverbial för sätt (t.ex. *försiktigt*) och medel (t.ex. *med en tång*) används nästan bara vid agentiva verb. Adverbial som anger sträcka (t.ex. *två kilometer*) kräver normalt rörelseverb, och adverbial för tidsåtgång och varaktighet (t.ex. *på två timmar*, *i två timmar*) är beroende av om verbfrasens aktionsart är avgränsad eller ej. Också agentadverbial har krav på verbet, nämligen att det har *s*-form med passiv betydelse eller ingår i perifrastisk passiv konstruktion.

De ganska verbnära fria adverbialen erinrar ordföljdmässigt om de bundna adverbialen såtillvida att de gärna placeras före (närmare verbet än) övriga adverbial.

Vi brukar städa köket {*noggrant* efter festerna/?*efter festerna noggrant*}.

Det som ordföljdmässigt skiljer de verbnära fria adverbialen från de bundna är den större förmågan att stå som mittfälsadverbial.

Hon har *tillsammans med sin bror* sålt bilar till tusentals östeuropeer. Jfr: ?Hon har till tusentals östeuropeer sålt bilar *tillsammans med sin bror*.

De tämligen verbnära fria adverbialen är inte fundament lika ofta som övriga fria adverbial. När de ändå används som fundament följs de sällan av det adjunktionella *så*.

Försiktigt {Ø/?så} kröp jag närmare.

När de står som fundament omfattas de vanligen ändå av satsnegationens räckvidd:

Snabbt åkte de inte skridskor. [dvs. det var inte snabbt som de åkte skridskor] Jfr med verbfjärran fritt adverbial: *Därför* åkte de inte skridskor. [i betydelsen 'det var därför som de inte åkte skridskor']

Liksom verbets bundna bestämningar är de ganska verbnära fria adverbialen ofta satsens mest rematiska led och uppbär dess centralbetoning:

Jag fick öppna dörren *med en dyrk* i tisdags kväll.

b) Mindre verbnära adverbial

Befintlighetsadverbial är semantiskt mindre beroende av verbet, även om det inte är lika naturligt vid alla slag av aktioner att ange befintlighet. Befintlighetsadverbialet står gärna som fundament i sin sats, särskilt när det anger den scen för satsens aktion där alla satsens aktanter befinner sig.

I källaren arbetade hela familjen vid olika svarvar.

I likhet med de ganska verbnära adverbialen uppbär ofta satsens befintlighetsadverbial dess centralbetoning.

Jag har städad *i mina bokhyllor* nu.

c) Minst verbnära adverbial

Till de minst verbnära adverbialen hör de som anger tidfästning, de som anger i vilket avseende aktionen är giltig och framför allt de adverbial som anger olika slags kausalitet. Det är ingen tillfällighet att alla dessa typer av adverbial ofta uttrycks med hela satser. Särskilt de adverbial som anger kausalitet utgör ofta en egen informationsenhet i en deklarativ huvudsats gentemot resten av satsen. Det är också framför allt dessa verbfjärran adverbial som kan stå i mittfältet och som följs av adjunktionellt *så* när de står som fundament.

Struktur §59–66

§ 59. Prepositionsfras. En vanlig struktur, förmodligen den vanligaste, hos fria adverbial är prepositionsfrasen. Alla slags prepositioner kan förekomma:

Efter tio år sade han upp sig *på egen begäran* [...] (S)

Om stora sanduttag görs *intill Måkläppen* eroderas ön [...] (S)

På torsdagen kunde man på grund av kylan inte köra femmilen i Örnsköldsvik men det ska bli mildare på fredagen. (S)

Jag var där för tre år sedan.

Detta kompenserade hon genom att läsa litet vid universitetet i Lund [...] (R)

Fotgångarna klarade sej genom att jag vinglade fram så sakta. (R)

§ 60. Adverbfras. Flertalet adverbfraser har sin typiska användning som fria adverbial:

Nivån är nu så låg att den torde sakna motstycke även internationellt. (S)

Därefter vill Ristarp ha en ordentlig utvärdering. (S)

Han har nyligen förvärvat 294.122 aktier i sitt företag. (S)

Därför var det inte alls konstigt att det klickade någonstans. (S)

Han har i vinter varit den enda som någorlunda förmått konkurrera med Zurbriggen [...] (S)

Vanliga betydelser hos dessa adverbfraser är tid, rum, sätt, grad och medel (jfr Advb § 49).

§ 61. Adverbiell bisats. Flera bisats typer fungerar framför allt som fria adverbial:

Eftersom det rådde svår hungersnöd i landet gjorde svearna stora blot vid Uppsala [...] (S) [kausal bisats]

[...] flera hus inom den närmaste omgivningen evakuerades för att experter skulle kunna konstatera om stommarna skadats av den häftiga explosionen. (S) [final bisats]

En fyra fem gånger har han blivit utkörd av polisen, fastän han bara suttit en kvart på träbänkarna. (S) [koncessiv bisats]

Om kommunstyrelsen överklagar länsstyrelsens beslut hamnar ärendet hos regeringen för avgörande. (S) [konditional bisats]

Gerillan behandlade [honom] mycket väl sedan han tillfångatagits. (S) [temporal bisats]

Också andra bisats typer kan fungera som fria adverbial:

Jag hade hennes hår i ögonen så att jag inte kunde se nånting [...] (R) [konsekutiv bisats]

Särskilt lätt blir det inte för Fragas efterträdare, vad han än kommer att heta [...] (S) [generaliserande bisats]

Och inte har vi ringt varann som vi brukade. (R) [komparativ bisats]

En annan hona försöker väcka uppmärksamhet genom att grymta lite där hon hänger på Lindahls högra ärm. (S) [korrelatlös relativ bisats som anger rum]

§ 62. Adjektiv- eller participfras. Adjektiv- eller participfras (inklusive fras med adjektiviskt pronomen som huvudord) är den prototypiska strukturen för adverbial som anger sätt (§ 76) och kan förekomma också i andra betydelser. Adjektiv, perfektparticip och kongruensböjliga pronomen böjs i obestämd form neutrum singularis när de står som huvudord i adverbial (se Adj. § 69):

De kan *smidigt* gå förbi frågor som inte tilltalar dem eller som de har svårt att besvara. (S)

Om de vuxna tar åt sig och *chockerat* protesterar, rycker han bara på axlarna.

Han irriterade sig *våldigt* över ditt förslag!

Hon simmar *likadant som sin bror*.

Som fria adverbial i verbfrasen kan adjektiv- och participfraser ta framförställda bestämningar i samma utsträckning som eljest:

Han är [...] en liberal som *mycket tidigt* ser det tvetydiga i individualismen. (S)

Helt plötsligt fattade jag hur mycket maten betyder i det sociala livet. (S)

Det går *alldeles utmärkt* att navigera på egen hand på flygavdelningen. (S)

Han vinkade *godmodigt avvärjande* med handen [...]. (S)

Däremot kan de som fria adverbial normalt inte ta andra efterställda bestämningar än sådana som anger komparand eller följd:

Kvickt som ögat var hon ute på badrummet och satte igång att spola. (R)

[...] ja då var byskvallret framme, *snabbare än ormens tunga*. (R)

Han svarade *vållvilligare än jag vågat hoppas* [...]. (R)

I dubbelfinalen spelade han *effektivast av de fyra* [...]. (S)

En lösning såg han i att *samtidigt med "Midvinterblot"* också erbjuda museet andra konstverk [...]. (S)

Hon vattnade {*lagom/alltför*} *mycket för årstiden*.

[...] pappa drog mig över nacken, *vårdslöst kärleksfullt så att jag nästan föll omkull*. (R)

§ 63. Subjunktionsfras. Som fria adverbial kan olika slags subjunktionsfraser fungera:

a) Komparativa subjunktionsfraser som uttrycker likhet förekommer som fria adverbial i verbfrasen (se också Subjnfraser § 10) framför allt för att indirekt ange sätt:

[...] han [...] kände hur magen vred sig *som en säl* i buken. (R)

I samma funktion förekommer komparativa bisatser som fria adverbial (§ 61). Därutöver kan komparativa subjunktionsfraser och bisatser, både de som uttrycker likhet och de som uttrycker skillnad, stå som efterställd bestämning i led som innehåller komparatorer (Subjnfraser § 9, Bisatser § 86).

b) Predikativa subjunktionsfraser (Subjnfraser § 17: d) kan fungera som fria adverbial i vissa fall:

Han skriver *som bäst* när han sitter uppe i de mörka skogarna.

c) Koncessiva subjunktionsfraser fungerar framför allt som fria adverbial (Subjunktionsfraser § 19: b):

*Fastän utan erfarenhet av den sortens jobb lyckades jag snart reparera pumpen.
Ehuru förtrollad av hennes väna väsen glömde han inte den affärsmässiga sidan av deras relation.*

§ 64. Nominalfras. En nominalfras kan stå som fritt adverbial framför allt när den anger mått av olika slag (§ 78). I många fall konstrueras adverbialet alternativt som prepositionsfras.

*Temperaturen har stigit (med) femton grader.
Ljudet ökade (med) 10 decibel.
Isabella har vuxit (med) sex centimeter sedan sist.
Bilen har gått 14 500 mil. [sträcka, jfr § 87]*

Måttet kan vara en tidrymd (varaktighet, § 104) eller en serie tidpunkter (iteration eller frekvens, § 101–102):

*De var borta (i) tre veckor.
Kalle hade {hela dagen/varje dag} förundrat sig över främlingens beteende.
Han och Lennart jobbar 80 timmar i veckan när det är som mest bråttom i skolan. (S)*

I vissa fall kan också ett tidfästningsadverbial bestå av en nominalfras (§ 90–100):

*Söndag kväll kommer truppen till Oberstdorf. (S)
VM-finalen spelas nästa söndag på Söderstadion i Stockholm. (S)*

ANM. En nominalfras som adverbial skiljer sig på flera sätt från en nominalfras i funktion som objekt. Tecken på att nominalfrasen är adverbial och inte objekt kan vara:

a) att den kan placeras på adverbialsplats i slutfältet:

*Hon hade blivit kvar där en liten tid.
Hon hade sett {sin chef någon enstaka gång/*någon enstaka gång sin chef}.*

b) att den kan stå tillsammans med två objekt:

Hela säsongen missunnade jag henne framgången.

c) att den inte kan bytas ut mot 3 pers. personliga pronomen eller mot nominalt interrogerativt pronomen:

*Hon hade blivit kvar där {en liten tid/*den}.
Jag missunnade henne framgången {hela säsongen/*den}.
Vad hade hon blivit kvar där?

d) att den kan bytas mot en adverbfras:

Vi var i Rom {en vecka/länge}.

e) att den inte kan göras till subjekt i motsvarande passiva sats:

**Någon enstaka gång hade setts chefen (av henne).
Hela säsongen hade missunnats henne framgången (av mig).

I många fall kan dessutom nominalfrasen optionellt konstrueras med preposition: *Vi var i Rom (i) en vecka.*

§ 65. Flerledad fras. Flerledad fras inledd av *med* kan fungera som fritt adverbial:

När företagarna, *med handelskammaren i spetsen*, utlyste en protestdag och lyckades stänga och lamslå praktiskt taget hela landet ville inte fackföreningarna på minsta sätt yttra sig kritiskt om det. (S)

Därför får man koka oxsvansen någon timme eller så, först *med locket på* och sen tar man av det och kokar ner skyn [...] (S)

Då klev Kurt Dagberg fram och satte 16–15 och sedermera även 17–16 *med en minut kvar att spela*. (S)

I denna funktion kan *med*-frasen samordnas med ett fritt predikativ:

Halvklädda och *med andan i halsen* kommer de springande. (S)

Flerledade *med*-fraser ansluter sig i betydelsen närmast till adverbial vilka anger något som subjekts- eller objektsreferenten medför i aktionen utan att dess roll i övrigt närmare specificeras (§ 81; se också Flerl. fraser § 5–8).

Även andra flerledade fraser kan fungera som fria adverbial (Flerl. fraser § 4, 9: b):

Väl framme tog jag itu med arbetet.

Hyran inräknad gör han av med 7 000 kronor i månaden.

§ 66. Dubbeladverbial. Dubbeladverbial är en kombination av två (eller flera) adverbial som tillsammans utgör en satsbas eller ett utbrutet led.¹ Dubbeladverbialets led beskriver gemensamt en omständighet utan att något av leden kan sägas vara syntaktiskt över- eller underordnat det andra. Dubbeladverbial är inga blockled, dvs. de båda i konstruktionen ingående leden kan också fungera självständigt på avstånd från varandra i satsen. Som fria dubbeladverbial förekommer främst följande kombinationer av adverbial:

a) Kombinationer av befintlighetsadverbial:

I Karlstad på torget sålde han blommor och grönsaker varje dag.

Här på landet hade man ändå sitt på det torra. (R)

Ute i bygderna levde asatron långt in i vår tid. (S)

Hemma i Själevad sex kilometer från Övik har hon sin mor i en liten stuga [...] (S)

Grovt sett kan man skilja mellan sex olika positioner med följande inbördes ordning i ett dubbeladverbial som anger befintlighet: (1) interrogativt adverb (t.ex. *var*), (2) kvantitativt adverb (t.ex. *överallt*), (3) definit adverb (t.ex. *här*), (4) annat (ofta perspektivt) adverb (t.ex. *uppe*), (5) prepositionsfras (t.ex. *i bilen*), (6) relativ bisats (t.ex. *där jag sitter*). Vanligen kombineras endast två eller tre enkla rumsadverbial, men åtminstone i teorin kan alla sex typerna förekomma samtidigt. Se Schema 2.

Interr. advb	Kvant. advb	Def. advb	Övr. advb	Prep.fr.	Rel. bis.
	överallt	här	runtomkring	i landet	där det finns lämpliga boträd
var	någonstans	här	inne	i bilen	där jag sitter
	överallt	där	ute	på fjärdarna	där det stormar hårt
	ingenstans	där	inomhus	i den unkna luften	

SCHEMA 2. Ordningen mellan adverbialen i dubbeladverbial som anger befintlighet. I schemat förekommande förkortningar: def. advb = definit adverb, interr. advb = interrogativt adverb, kvant. advb = kvantitativt adverb, prep.fr. = prepositionsfras, rel. bis. = relativ bisats, övr. advb = övriga adverb.

De kvantitativa adverbena (2) har en tämligen fri placering och kan i synnerhet i talspråk stå efter de flesta av de andra leden:

här någonstans inne i bilen där jag sitter
här inne någonstans i bilen där jag sitter
här inne i bilen någonstans där jag sitter
här överallt

Också *här, där* (3) (liksom *hit, dit*, jfr § 26) kan ibland placeras senare i adverbialet:
{Här i bilen/I bilen här} är det skönt och bekvämt.

Två led av samma typ har i princip fri ordningsföljd med ungefär samma innebörd:
{I Karlstad på torget/På torget i Karlstad} sålde han blommor och grönsaker varje dag.

b) Kombinationer av tidsadverbial:

{I tre veckors tid i fjol/I fjol i tre veckors tid} seglade jag på Medelhavet.
Från påsk till midsommar arbetade han på båten varje ledig stund.
På söndag den 8 februari kl 15 ordnar Österåkers församling en träff i Kyrkligt centrum särskilt för nyinflyttade till kommunen. (S)
Köttet hade vi i går när vi hade stor brakfast, säger Marie. (S)

Flertalet kombinationer av tidsadverbial har i princip fri ordningsföljd. Ett frekvensadverbial står dock normalt före t.ex. ett tidfästningsadverbial.

{Ibland vid jultiden/?Vid jultiden ibland} reser han till landet.

Vidare står ett fokuserande tidsadverbial (§ 107–112) som *redan, först*, åtminstone i neutralt och formellt skriftspråk före ett tidfästningsadverbial (affokalt):

Redan kl. 12 hade han kommit hem.
Kl. 12 redan hade han kommit hem. [ledig stil]

c) Kombinationer av befintlighets- och tidsadverbial:

{*I går i skolan / I skolan i går*} var det en som svimmade.

I Aktuellt i kväll får vi nog veta det.

En gång i en liten italiensk stad köpte jag en broschyr på engelska. (S)

I sådana dubbeladverbial har också befintlighetsadverbialen vanligen en viss tidsbetydelse: *i går i skolan* \approx *i går när jag var i skolan*.

¹ Vissa dubbeladverbial är optionellt sammanskrivna i skrift och kan ses som sammansättningar (Advb § 26, 44; Advbfraser § 7): *där uppe*, *därupe*. Jämför också sammansatta adverb och prepositioner som *uppfifrån*, *bortåt*, *mittpå*, Advb § 45, Prep. § 29.

ANM. När flera adverbial kombineras med varandra är det ofta osäkert om de är jämställda och ingår i ett dubbeladverbial eller om ett av leden bör betraktas som överordnat. Att betrakta ett efterföljande led som bestämning till (en del av) det föregående är naturligt särskilt:

a) när det efterföljande ledet är en relativ bisats som kan vara attribut till ett föregående nominalt korrelerat: *i bilen där jag sitter*.

b) när det efterföljande ledet betecknar ett rum eller en tid som innefattar det som betecknas av det föregående, t.ex. *på torget i Åbo*, *i februari förra året*. Det senare ledet (särskilt i rumsbeteckningar) kan fungera som attribut till ett föregående substantiv oberoende av nominalfrasens satsledsfunktion, t.ex. *Torget i Åbo är välbesökt. Februari förra året var kall*.

Syntaktisk funktion och distribution § 67–73

§ 67. Placering i slutfältet. Alla fria adverbial utom de som innehåller negerande adverbial eller negerande pronomen (Satsens struktur § 8: d) kan stå på adverbialsplats i slutfältet. För de flesta adverbial är detta den mest naturliga placeringen:¹

En italienare tros ha avlidit *under sin fångenskap*. (S)

Vi har så mycket kunskap *numera* att några prisstopp inte borde förekomma, säger han. (S)

Han tror kanske att hans frånvaro kan underlätta samtalen *eftersom åklagarna under de senaste dagarna så kraftfullt krävt hans avgång* [...] (S)

Nu klarade han den rollen *elegant*. (S)

Jag tränar tennis *fem timmar i veckan* och springer två gånger. (S)

Ett sättsadverbial som utgörs av en adjektiv- eller participfras placeras alternativt (men mindre ofta) omedelbart före det överordnade verbet om detta är infinit:

Han har garderat sig genom att låta *kritiskt* granska förslaget.

De som inte har *medvetet* upplevat 1930- och 1940-talen är okunniga om sidor av den mänskliga naturen [...] (S)

Det skedde under häftigt konjaksdrickande som han snart fick *dyrt* betala för. (S)

Sådana sättsadverbial framstår mera tydligt som nära semantiska bestämningar till verbet än andra typer av fria adverbial. Placeringen som framförställd bestämning erinrar om adjektivattributets placering framför nominalt huvudord (jfr Nom-fraser § 42). Jfr också not 1.

I fa-satser med finit huvudverb kan sättsadverbial och indefinita tidsadverbial med strukturen av adverb- eller adjektivfras någon gång placeras mellan det indirekta och det direkta objektet:²

Lasse gav Kalle *försiktigt* en granat.

Han gav flickan *dagligen* röda rosor.

¹När slutfältet innehåller en adjektiv- eller participfras som bundet predikativ, placeras sätts- och gradadverbial helst som bestämningar i predikativet och mindre gärna som direkta verbfrasbestämningar i slutfältet:

Motorvägen hade hållits *effektivt* fri från is. [sättsadverbialet framförställd bestämning i predikativet]

?Motorvägen hade hållits fri från is *effektivt*.

Däremot kan sätts- och gradadverbialen placeras i mittfält eller stå som fundament och därmed (snarast) fungera som direkta verbfrasbestämningar:

Motorvägen hade *effektivt* hållits fri från is.

Så *effektivt* hade motorvägen aldrig hållits fri från is.

²I litterär stil kan fria adverbial någon gång placeras före objektet i slutfältet:

Jag fick uppleva i livstiden, *med någorlunda bibehållen hälsa och i full arbetsverksamhet*, den yttersta förnedringen. (S)

Effekten blir ett starkt framhävande av objektet.

§ 68. Adverbialens inbördes ordning i slutfältet. När flera fria och/eller bundna adverbial står på adverbialsplats i slutfältet, är deras inbördes ordning inte grammatiskt reglerad utan beror av ledens funktion i satsens informationsstruktur. Följande tendenser till inbördes ordning kan märkas:

a) Adverbial som har strukturen av (eventuellt prepositionsinledd) bisats eller (eventuellt prepositionsinledd) infinitivfras står efter andra adverbial:

Fredrik var hemma *på grund av influensa* när chefen fyllde 50 år.

Fredrik var hemma *på chefens 50-årsdag* därför att han var sjuk.

Johan hyllade sin chef *med en liten sång* när han fyllde år.

Johan hyllade sin chef *på hans födelsedag* genom att sjunga för honom.

Johan arbetade över *på kvällarna* utan att chefen visste det.

Den omvända ordningsföljden uppfattas ofta som icke språkriktig, möjligen eftersom det sista adverbialet lätt kan uppfattas som led i det första:

Lisbet stannade hemma, *när det var mycket pollen i luften, på grund av sin allergi*.

b) Adverbial som anger tidfästning eller kausalitet står ofta efter andra fria adverbial (som anger t.ex. befintlighet eller medel):

Finansministern hade talat *i Göteborg på torsdagen*. [Mindre gärna: Finansministern hade talat på torsdagen i Göteborg.]

Signe tänker resa *med Lapplandspilen i morgon*. [Mindre gärna: Signe tänker resa i morgon med Lapplandspilen.]

De hade mötts *i Karlstad av vissa skäl*. [Mindre gärna: De hade mötts av vissa skäl i Karlstad.]

Johan hade skurat *med handdiskmedel i brist på annat*. [Mindre gärna: Johan hade skurat i brist på annat med handdiskmedel.]

Den föredragna ordföljden återspeglar det faktum att adverbial för tidfästning och kausalitet semantiskt kan sägas hänföra sig till hela satsen, medan andra slags fria adverbial har ett starkare semantiskt samband med själva verbfrasen.

c) Adverbial som anger tidfästning, befintlighet eller kausalitet står oftast efter bundna adverbial:¹

Joakim hade drömt om Pernilla *i Spanien*. [Mindre gärna: Joakim hade drömt i Spanien om Pernilla.]

Joakim brukade heja på Pernilla *på tunnelbanan*. [Mindre gärna: Joakim brukade heja på tunnelbanan på Pernilla.]

Joakim hade ringt till Pernilla *på lunchrasten*. [Mindre gärna: Joakim hade ringt på lunchrasten till Pernilla.]

Joakim hade drömt om Pernilla *av den orsaken*. [Mindre gärna: Joakim hade drömt av den orsaken om Pernilla.]

Däremot står fria adverbial som anger sätt, varaktighet, iteration etc. inte sällan före bundna adverbial:

Joakim hade protesterat {mot tanken *på alla sätt/på alla sätt* mot tanken}.

Joakim hade lidit {av tandvärk *länge/länge* av tandvärk}.

Joakim har rest {till Spanien *tre gånger/tre gånger* till Spanien}.

d) Sättsadverbial som utgörs av en adjektiv- eller participfras utan bestämningar står helst före andra adverbial, också före eventuella bundna adverbial:

De hade protesterat *häftigt* mot tanken. [Mindre gärna: De hade protesterat mot tanken *häftigt*.]

Joakim hade suttit *avslappnat* i tandläkarstolen. [Mindre gärna: Joakim hade suttit i tandläkarstolen *avslappnat*.]

¹ Tendensen (c) gäller om verbet saknar annan bunden bestämning än adverbial. Om verbet t.ex. har objekt förefaller ordningen mellan bundna och fria adverbial att vara mera fri.

Han sålde bilen *i Stockholm* till en rallystjärna.

Dagens Nyheter kritiserade ministern *på ledarsidan* för felaktiga åtgärder.

Han sålde gården *år 1958* till direktören Olle Olsson, som fortfarande har den om hand. (S)

Likasa tycks det fria adverbialet utan vidare kunna stå mellan två bundna adverbial:

Premiärministern skall ha talat med några av statsråden *i tisdags* om behovet av åtgärder.

§ 69. Placering i mittfältet. I princip kan alla fria adverbial placeras på adverbialsplats i mittfältet. Om den inbördes ordningen mellan leden i mittfältet se Satsens struktur § 5, 8.

1. Vissa betydelse- och strukturfaktorer kräver eller gynnar mittfältsplacering.

a) Negerade adverbial står senast på det negerande satsadverbialets plats i satsen (Satsadvl § 68, jfr Obj. § 15):

Jag har *ingenstans* arbetat så länge som på det här stället.

Han brukar *aldrig* svära.

Hon ville *under inga omständigheter* skriva under ett sådant kontrakt.

b) Störst benägenhet till mittfältsplacering har annars tidsadverbial som anger en eller flera icke-identifierbara tidpunkter:

[...] men Stephen King har *ofta* råkat ännu värre ut. (S)

[...] Jorun och Ann ska *strax* gå av kvällens pass. (S)

Det är beklagligt att trafikomläggningar *ibland* drabbar vissa resenärer mer än andra [...]. (S)

Företag vill *fortfarande* låna pengar [...]. (S)

c) Också andra tidsadverbial samt adverbial för kausalitet har större benägenhet till mittfältsplacering än t.ex. rumsadverbial:

Sverige räddade *i går* sin egen VM-turnering på ett effektivt och imponerande sätt. (S)

Han fortsatte då till Sverige och fick *på grund av sin politiska bakgrund* tillstånd att stanna. (S)

d) Adverb- och adjektivfraser har större benägenhet till mittfältsplacering än prepositions- eller nominalfraser:

Somliga ungdomar skulle *gladeligen* uppbära bidrag till sin försörjning mot att de fick mer tid att ägna sig åt roliga hobbyer eller resor. (S)

Tävlingen är öppen för alla spelare och ett deltagande kan *livligt* rekommenderas. (S)

Men partiets veteran i parlamentet, Helen Suzman, har *häftigt* avvisat en sådan linje. (S)

Benägenheten är starkare om frasen anger sätt (t.ex. *livligt*) eller tid (t.ex. *tidigt*) än om den anger avseende (t.ex. *juridiskt*). Jfr § 67.

2. Vissa faktorer som har att göra med hur satsen som helhet disponeras påverkar det fria adverbialets möjlighet att stå i mittfältet. Faktorerna samverkar ofta och går ibland i varandra.

a) Balansfaktorn: ett fritt adverbial placeras inte gärna i mittfältet om det innebär att både den nominala och den adverbiala delen av slutfältet blir tomma och satsen slutar med en verbform:¹

?Erik har *varje dag* deltagit.

Indefinita tidsadverbial som utgörs av adverb- eller adjektivfraser ((1b) ovan) står dock ofta i mittfältet även om slutfältet saknar verbbestämmning:

Erik har *sällan* deltagit.

Ja, hur går det till, det har jag *ofta* undrat. (R)

Fria adverbial enligt (1c) eller (1d) kan inte alltid förekomma i mittfältet när satsen därigenom kommer att sluta med en verbform, som blir starkare betonad. Det är ofullständigt utrett vilka ytterligare krav som skall vara uppfyllda för att denna placering skall vara möjlig.

[...] sådan mångsidig verksamhet, som *ovan* skildrats [...] (S)

Därför bör anklagelserna om vänstervridning *vetenskapligt* utredas. (S)

[...] och sen kunde Hans Leonardsson *fem minuter före pausen* kvittera. (S)

b) Den informationsstrukturella faktorn: ett fritt adverbial placeras inte gärna i mittfältet om det är klart mera rematiskt än det som följer i slutfältet:

?Han sålde *i fredags* djuret.

?Lasse ägde en ny Volvo och en fin husvagn men *i söndags* sålde han *i Göteborg* husvagnen. Jfr: *I söndags* sålde han *i Göteborg* en bra husvagn.

c) Stilfaktorn: i talspråk och ledigt skriftspråk placeras i stort sett bara de verbfrasadverbial i mittfältet som eljest har störst benägenhet att placeras där, dvs. negerade adverbial samt indefinita tidsadverbial med strukturen av adverb-, adjektiv- eller participfraser:

Mamma får {*aldrig/ofta*} väldigt hög feber.

¹ Till balansfaktorn (2a) skall också hänföras fallet där ett fritt adverbial ogärna placeras i mittfältet om slutfältet slutar med ett kort bundet predikativ:

?Kalle blev *i Italien* sjukare.

Obenägenheten är större för rums- än för tidsadverbial: *Kalle blev på eftermiddagen sjukare.*

§ 70. Funktion som satsbas. I princip kan alla fria adverbial fungera som satsbas (Satsbaser § 5). Men benägenheten till funktion som satsbas är olika för olika semantiska grupper. Störst benägenhet torde de adverbial ha som anger tidfästning, befintlighet, olika slags kausalitet eller avseende:

Igår var betalkursen 16,5–20 kronor. (S)

På tisdagen ska ett krismöte hållas på fiskeridepartementet där både fiskarnas representanter och forskare deltar. (S)

Efter ytterligare ett återfall vill specialisterna ge henne mer strålning, men hon avböjer [...] (S)

Då de greps i Holland påträffades vapen och sprängmedel från förrådet i Järna. (S)

Vid ett bord strax intill putsar hans medhjälperska Greta upp alla detaljer [...] (S)

I snabbgående gummibåt guidar han öns turister.

Där omnämns i korta strofer varje kung och hans död. (S)

Till följd av skadorna tvingades både Christer och Hasse att spela på ovana platser.

Om inflationen blir högre, så innebär det att de som bara fick de generella pengarna får sänkta reallöner. (S)

Rent tekniskt händer det ju nya saker varje dag. (S)

Beträffande miljön försvinner 40 000 ton kväveoxid eller drygt 20 proc av transportsektorns totala kväveoxidutsläpp. (S)

På vilket sätt har Gud något att göra med världen? (R)

Varför var jag egentligen så oansvarig i medicinarnas ögon? (S)

Vad ofta hon är här nu för tiden!

Fria adverbial (särskilt i någon av de anförda betydelserna) är i de flesta texttyper det vanligaste slaget av fundament i deklarativ huvudsats näst efter subjektet. De används ofta i den informationsdynamiska funktionen som bakgrund eller ram för utsagan. Denna funktion sammanhänger med att adverbial för tidfästning och kausalitet, liksom många adverbial för befintlighet och avseende, semantiskt kan sägas hänföra sig till hela satsen.

§ 71. Adjunktionellt så. De flesta typer av fria adverbial kan när de står som fundament följas av adjunktionellt *så* (Satsbaser § 7, Huvudsatser § 16, Advb § 42):

Sedan så far jag hem. (R)

När alla talar om depressionen så visar hon hur den ena kurvan efter den andra vänder uppåt.

Lika väl som människan så vill även grisen ha en viss standard för att trivas. (S)

Till skillnad mot vålds- och tillgreppsbrott så kommer inte narkotikabrotten till polisens kännedom genom att ett offer anmäler brottet. (S)

Även om regeringen lyckas att förmå parterna att avstå från omförhandlingar, så väntar annat obehag i prisstoppets spår. (S)

Vill de inte detta så är de ingenting att räkna med. (S)

Adjunktionellt *så* förekommer oftare i talspråk än i skriftspråk. Efter satsformat adverbial är *så* vanligt också i ledigt skriftspråk. Om adverbialet är en konditional bisats används *så* också i neutralt skriftspråk. Adjunktionellt *så* är desto vanligare ju lösare adverbialet är knutet till satsen i övrigt. Det är sällsynt vid adverbial som anger befintlighet och förekommer endast marginellt vid sättsadverbial som består av en adjektiv- eller participfras utan bestämningar:

?Försiktigt så körde han hem.

§ 72. Isolerad preposition. När det fria adverbialet utgörs av en prepositionsfras, kan det hända (särskilt i talspråk och ledigt skriftspråk) att enbart rektionen placeras som satsbas, medan prepositionen står isolerad i slutfältet. Sådan splitt-ring av prepositionsfrasen är mindre vanlig vid fria adverbial än vid bundna. När adverbialet betecknar aktionens medel (§ 76) eller tidsåtgång (§ 105) är dock konstruktionen troligen lika vanlig som vid bundna adverbial (§ 32):

Den racketen får du inte spela med.

Vilken racket tänker du spela med?

Fyra timmar klarar du det inte på.

Jag undrar hur många sekunder han gör sträckan på.

Vid andra betydelser hos fria adverbial förekommer konstruktionen med isolerad preposition mera sällan. När adverbialet anger befintlighet splittras det oftast när rektionen är det givna temat, t.ex. när något slags kontrast är avsedd:

Balkongen åt öster brukar vi äta frukost på. [kontrasterat t.ex. mot 'balkongen åt väster solar vi på']

När det fria adverbialet anger tidfästning är splittrad prepositionsfras ogrammatisk:

**Värmetiden levde landsköldpaddan under.*

Prepositionen kan vara isolerad också i satser där rektionen inte är satsbas, framför allt i relativa och komparativa bisatser samt i vissa infinitivkonstruktioner (Inf-fraser § 24). Rektionen kan då uppfattas som underförstådd med ett korrelat an-norstädes i meningen:

en Konsumbutik i Stockholm som han handlade *i* (R)

repet som de svingade sig över *med* (R)

Det är Botkyrka det pågår nån slags verksamhet *i*. (T)

gubbarna i parken som Thea supit *med* (R)

den överlägsenhet som han behandlade oss *med*

ett trevligare hus än jag arbetar *i*

en trädgård att sitta och läsa *i* (R)

Den duger väl att sova en natt *i*.

barmhärtighetsgärningar att döva det egna dåliga samvetet *med* (R)

en bra tid att ringa *på* (R)

§ 73. Fritt adverbial i verbfras som fundament. Om en verbform fungerar som fundament (jfr Vbfraser: Allm. § 17), kan ett fritt adverbial som är bestämning till det infinita verbet antingen följa med eller stå kvar i slutfältet:

Diskuterat i flera timmar har vi redan (gjort).

Diskuterat har vi redan (gjort) i flera timmar.

Jämför bundna adverbial, som vanligen följer med den infinita verbformen (§ 33):

Talat om saken har vi redan (gjort).

Fria adverbial indelade efter betydelse §74–II5

Aktionsbeskrivande adverbial §74–8I

§ 74. Översikt. Under beteckningen actionsbeskrivande adverbial sammanförs fria adverbial som karakteriserar aktionen genom att ange sättet eller medlet för aktionen, en beledsagande omständighet, aktionens grad eller mått eller aktanter som utgör följeslagare till eller som ersätter subjekts- eller objektsreferenten. Mellan dessa grupper kan gränserna vara vaga. Också gränsen mot adverbial för jämförelse (§ II4) och avseende (§ II5) är suddig.

De actionsbeskrivande adverbialen är närmare knutna till verbet än andra fria adverbial. De kan inte samförekomma med vilka verb som helst. Många sätts-adverbial (såsom *försiktigt*) och adverbial som anger medel (såsom *med en nyckel*) förekommer t.ex. normalt bara med agentiva verb.

Två strukturer är särskilt typiska för de actionsbeskrivande adverbialen:

a) adjektiv- eller participfraser inklusive motsvarande fraser med adjektiviskt pronomen som huvudord

Nu förarbetade Peter *mycket snyggt* för Kent vid dennes 1–0-mål efter bara 2 spelade minuter. [sätt]

Han haltar *lite* och hon går *likadant*. [sätt]

En av kvantfältteoriens satser, CPT-teoremet, har prövats *experimentellt* [...] (S) [medel]

Den reguljära järnvägstrafiken över sundet har förbättrats *avsevärt* sedan Dan-Link sjösattes [...] (S) [grad]

Den står bättre nu även om den svajar *något* när det blåser. [grad]

b) prepositionsfraser med *med*

Dess verksamhet utvecklades *med en imponerande hastighet*. (S) [sätt]

Men *med upptränat öga* ser jag numera också direkt när omtanke och skönhet fått bestämma. (S) [medel]

In i detta stiger den kvinnliga huvudpersonen *med hästgult hår och anständig flickklänning*. [beledsagande omständighet]

1989 ska sjukvårdens kostnader skäras ned *med ytterligare 40 miljoner* [...] (S) [mått]

Jag var ute och gick *med vår hund Stookie*. (S) [följeslagare]

I vissa fall konstrueras prepositionen med naken nominalfras som rektion (jfr Nomfraser § 30):

[...] att han på kort tid satte sig in i problemen, bestämde sig för en linje och fullföljde denna *med framgång*. (S) [sätt]

I dessa filmer gav sig hjälten ut på gatorna för att skjuta ihjäl storstädernas degenererade slodder *med pistol*. [medel]

När de aktionsbeskrivande adverbialen står som fundament i en negerad deklarativ huvudsats, omfattas adverbialet trots sin placering av negationen räckvidd:

Snabbt åkte de inte hem. ['utan långsamt']

Med nyckel har jag inte öppnat dörren. [t.ex. 'utan med dyrk']

Mycket tycker jag inte om henne. ['men lite']

Tio kilo har jag inte gått upp. ['men kanske fem']

§ 75. Sätt. Ett sättsadverbial anger en egenskap hos verbets aktion, ungefär som ett karakteriserande adjektivattribut anger en egenskap eller ett tillstånd hos nominalfrasens referent.¹ Den mest typiska strukturen för sättsadverbial är också adjektivfras med karakteriserande adjektiv eller participfras med adjektiviskt particip (§ 62):²

[...] dessa akrobater, som *fullkomligt pilsnabbt* kan rusa hit och dit [...] (S)

Dessutom kommenterar de *högljutt* filmen [...] (S)

Svenska Amnesty har ökat *stillsamt* men *stadigt* för varje år. (S)

En flicka undrade *upprört* varför journalisterna inte kunde lämna honom i fred. (S)

Han skriver *så spännande*, man blir så förbannad på den där direktören [...] (R)

Men hon satt *likadant som förut*. (R)

Många sättsadverbial innehåller metonymiskt använda adjektiv och particip (jfr Adj. § 24), som beskriver aktionens sätt genom att ange vilket tillstånd (i synnerhet sinnesstämning eller sinnelag) hos subjektsreferenten som det tyder på:³

Han satt i vagnen och tittade på morsan, som stod en halv meter ifrån honom på andra sidan rutan och vinkade *ivrigt*. (R) ['på ett sätt som vittnade om iver']

Den metonymiska användningen är emellertid vid många adjektiv och particip så konventionaliserad att det med lika stor rätt kan sägas att adverbialet beskriver aktionen direkt:

Hon såg *bedrövat* på mig.

Han reagerade *så långsint*.

Exempel på sättsadverbial med annan struktur:

Jag lyckades visserligen *på ett mjukt sätt* befria mig från vidare arbetsuppgifter [...] (R)

Vi är vana att seflugor promenera *uppochn* i taket [...] (S)

Anledningen till detta är att den *utan omsvep* beskriver hur kriget verkligen var [...] (S)

Ett par dagar före vernissagen låg materialet i högar, *huller om buller*, eller var ännu inte upppackat. (S)

Som särskilda semantiska undergrupper bland sättsadverbialen kan följande urskiljas:

a) De som anger aktionens avsedda funktion (med vag gräns mot adverbial för avseende, § 115):

Hans mor hyr ut möblerade rum och Eustache bor där *provisoriskt*. (R)

Avslutningsvis tillade han att det varit en trevlig debatt [...] (S)

Komplettera med litet försiktig kalkning *försöksvis* [...] (S)

Kent såg tankfull ut och hon lutade *på prov* sitt huvud mot hans axel. (R)

b) De som anger distribution, dvs. hur aktionen fördelar (eller samlar) sig, vanligen i relation till någon (ofta plural eller dividuativ) aktant:

Julgästerna kom *i hopar* [...] (R)

[...] att betala en tia extra till u-hjälpen *per aktie*? (R)

[...] det nya registret skall införas *successivt länsvis* under 1977–79. (S)

Går vi *tillsammans* eller var för sig? (R)

Nu hade svalorna börjat flytta. *Flock efter flock* korsade de som skuggor över nattens himmel. (R)

Kvällen innan han for gick de *gemensamt* igenom kursplanen. (R)

(Om aktionen syftar till att åstadkomma en viss distribution är adverbialet närmast att anse som bundet, se § 56 Anm.)

¹ Sättsadverbial förekommer ofta i andra fraser än verbfraser:

Hon är den *finslipat* precisa bilden av kvinnan som objekt [...] (S) [adjektivfras]

Här blir vintern så *påtagligt* deprimerande [...] (R) [participfras]

Fortfarande lät mamma *egendomligt* behärskad [...] (R) [participfras]

[...] ändå lyckades han *förunderligt* väl fånga Fögelkes drag. (R) [adverbfras]

Se särskilt Adjfraser § 45–47.

² Adjektiv som i sin grundbetydelse är klassificerande förekommer i sättsadverbial med överförd, karakteriserande betydelse, t.ex. *svenskt* i *Han reagerade så svenskt*, jfr Adj. § 7. Om adjektiv som inte används adverbialt därför att de anger stabilt, icke-temporärt tillstånd eller har obligatoriska komplement m.fl. se Adj. § 40.

När ett particip är huvudord i sättsadverbial har detta vanligen (överbärande) adjektivisk betydelse, eftersom sättsadverbial anger en egenskap hos aktionen (jfr Pcp § 2, 6, 28). För perfektparticip tycks detta nästan alltid vara fallet (när adverbial är ett klart fall av sättsadverbial):

Alla log stolt och *lite lättat* [...] (S)

Också presensparticip som sättsadverbial är vanligen adjektiviska:

[...] som han *träffande* uttrycker saken. (S)

Men presensparticip kan också vara överbärande verbala som (huvudord i) sättsadverbial:

Tidsplanen skiftas och förändras *glidande*, kanske mitt i en replik [...] (S)

Men då hade Blomkvist svarat *avböjande*.

Då kan presensparticipet ofta utan större betydelseskillnad alternativt analyseras som predikativ. Formellt kan man inte skilja på presensparticip som fritt adverbial och som fritt predikativ, eftersom presensparticipen är oböjliga:

[...] vet varken ut eller in och tittar *anklagande* på varandra. (S)
Han nickade *uppmuntrande* till henne. (R)

³ Vid metonymisk betydelse hos adverbialen är betydelseskilnaden ofta liten mellan adverbial och fritt predikativ, särskilt om ledet anger sinnesstämning, jfr *Han gick lugnt genom rummet* och *Han gick lugn genom rummet*. Adverbialen beskriver de yttre tecknen på sinnesstämningen (som framgår av aktionen) utan att ange om de i det specifika fallet ger rätt besked, jfr *Han gick lugnt genom rummet fastän han var oerhört nervös*. Predikativet beskriver den verkliga sinnesstämningen utan att ange om den manifesteras eller inte, jfr *Han gick lugn genom rummet fastän han verkade så nervös*.

§ 76. Medel. Adverbialen kan beteckna medlet för verbets aktion.¹ Medlet kan vara:

a) ett (konkret) instrument. Om adverbialen är en prepositionsfras är prepositionen normalt *med*:

Medan tåget började rulla, ritade morsan snabbt *med fingret* i dammet på rutan [...] (R)
Vi hämtar *med bil* om det behövs! (S)

Exempel på andra strukturer:

[Han] låter uppriktigt bedrövad när DN får tag på honom *per telefon* i USA. (S)
Han [...] kunde *medelst ett snöre* manipulera spegeln och ändra vinkeln [...] (R)
[...] genom att åstadkomma vakuum *med hjälp av sin muskulösa fot*. (S)
Vattenfall har en skyldighet att *muntligen* informera GRI om utvecklingen. (S)
Men datorer har Björnberg enbart använt för att skriva ut kurvorna, analysarbetet har han gjort *manuellt* [...] (S)

b) en aktion som är medlet för att genomföra den överordnade satsens aktion och som vanligen uttrycks med en infinitivfras eller en nominalfras med nomen actionis eller qualitatis som huvudord. Om adverbialen är en prepositionsfras och rektionen är en infinitivfras eller bisats, väljs normalt prepositionen *genom*, om rektionen är en nominalfras väljs någon av prepositionerna *med* eller *genom*:

Skålsnäckorna kan hålla sig fast bl a *genom att åstadkomma vakuum med hjälp av sin muskulösa fot*. (S)
Man har allmänt antagit att vidhäftningen åstadkoms *genom att mikroskopiska borst hos fotdynan sticks in i ytterst små ojämnheter hos underlaget* [...] (S)
[...] att en aktion för att *med våld* driva ut rebellerna skulle kunna leda till en ännu blodigare uppgörelse [...] (S)
Det intrycket vill de skapa *genom våld, specialeffekter, ljud* [...] (S)

Exempel på andra strukturer:

Det har man kunnat kontrollera *experimentellt*. (S)
[...] att svenska företagare *tvångsvis* vill inkalla dem till en industriell värnplikt. (S)

I typfallet är aktionen agentiv. Men aktionen kan i sig vara icke-agentiv fast den implicerar en agentiv aktion:

Fläckarna går bort *med terpentin*. [dvs. genom att man använder terpentin]

Adverbialet kan (med prepositionen *utan*) ange att ett visst medel inte använts:

I eftermiddag krävs en seger för att Sverige ska kunna fortsätta bandy-VM *utan nervlugnande medel*. (S)

Lätt böjd av ett ryggsnitt inledde den gamle kyrkoherden med att – solo och *utan ackompanjemang* – sjunga den norska nationalsången [...] (S)

Gränsen mellan sätts- och medelbetecknande adverbial är flytande, särskilt när adverbialet utgörs av en adjektiv- eller participfras.

¹ Adverbial som anger medel förekommer i andra fraser än verbfraser, särskilt i participfraser:

[...] tillförsäkra åkare och människor på orten arbete i en *med vägverkets ordinarie medel* upphandlad entreprenad. (S)

Hur skulle en *genom promsen* utebliven annars möjlig löneökning på säg 3 % slå på låginkomsttagare [...] (S)

§ 77. Grad. Adverbialet kan ange aktionens grad.¹ Graden kan vara:

a) högre eller lägre (vid verb med oavgränsad aktionsart)

[...] vi människor, som vanligen tycker *mindre* om insekter *än om ödlor* [...] (S)

Sedd i mikroskopet påminner en sådan dyna *något* om en hårborste. (S)

b) uppnådd eller icke uppnådd

Men slocknar hjärnan *fullständigt* är det slut. (S)

Vårt beslut följer naturvårdsverkets bedömning av ärendet *helt och hållet* [...] (S)

Gradadverbialen behandlas utförligare i Adjfraser § 12–21.

¹ Adverbial som anger omfattning, t.ex. *delvis*, *i viss utsträckning*, skulle kunna ses som ett slags gradadverbial men står också nära adverbial som anger avseende (§ 115).

Geckoödlorna har *i stor utsträckning* lärt sig att utnyttja de jaktmarker människan oavsiktligt ordnar för dem [...] (S)

Man har *allmänt* antagit att vidhäftningen åstadkoms genom att [...] (S)

Och eftersom kameleonterna är utpräglade klätterdjur bekräftar de *i viss mån* det binokulära seendets betydelse [...] (S)

§ 78. Mått. Ett måttadverbial i verbfrasen kan ange hur stor skillnaden är mellan två värden, t.ex. före och efter satsens aktion (jfr Adjfraser § 18). Måttet kan anges med en konventionellt bestämd måttsenhet (t.ex. *kilo*, *minut*, *decimeter*, *grad*), med ett mera vagt mått (t.ex. *något*, *mycket*, *litet*) eller med en tillfälligt vald måttsenhet (t.ex. *vårdplats* i exemplet nedan). Adverbialet utgörs vanligen av en nominalfras, men vid tillfälligt valda enheter och vid vissa verb kan det också konstrueras som prepositionsfras med *med*.¹

Plötsligt gav stängen efter. Den böjde sig *hela tio grader* genast. (R)

Kjell bantade *tio kilo*.

Priserna har sjunkit *något*.

Priserna har stigit (*med*) *10 %*.

[...] och långtidsvården har ökat *med 1 400 vårdplatser*. (S)

Ett verb som tar måttsadverbial har i sig vanligen oavgränsad aktionsart men måttsadverbialet ger verbfrasen avgränsad aktionsart.

Kjell bantade *tio kilo* {på/*i} två månader. Jfr: Kjell bantade i två månader.

Måttsadverbial som betecknar sträckor behandlas bland adverbial för rum (*smällen hördes flera kilometer*; § 87) och måttsadverbial som betecknar varaktighet eller iteration behandlas bland adverbial för tid (*han har suttit hundra dagar i cellen, hon har varit här sju gånger*, § 104 respektive § 101).

¹ Adverbial som betecknar sträcka, varaktighet eller iteration konstrueras som nominalfraser (utan preposition), även vid tillfälligt valda enheter: *åka tre stationer, vänta tre suckar innan man bryter upp från mormor*.

§ 79. Följeslagare. Adverbialet sägs ange följeslagare när det anger en aktant som har samma roll som en annan aktant i satsen (vanligen subjektet eller objektet) och som är inbegripen i en gemensam aktion med denna:¹

Anders reste till Italien (*tillsammans*) *med Ulrika*.

Ni kan skicka in kvittot (*tillsammans*) *med rapporten*.

Tillsammans med tre kamrater hade han vågat sig in på allmänningen i Clapham [...]. (S)

Adverbialet konstrueras vanligen som en prepositionsfras med *med* eller som en adverbfras med *tillsammans med* (mindre vanligt *samman med*).

Adverbialet anger sin aktant som kontextuellt mindre prominent än den andra aktanten. I en text med satsen *Anders reste till Italien med Ulrika* är Anders mera näraliggande som referent än Ulrika i det föreliggande textsammanhanget. Om båda aktanterna är lika prominenta, uttrycker man gärna detta genom att samordna de nominalfraser som betecknar aktanterna eller genom att använda en plural nominalfras (som subjekt eller objekt) om båda aktanterna:

{Anders och Ulrika/Ungdomarna} reste till Italien tillsammans.

Ni kan skicka in {kvittot och rapporten/papperen} tillsammans.

Frånvaro av viss aktant i samma roll som subjekt eller objekt kan anges med hjälp av prepositionen *utan*:

Anders reste till Italien *utan Ulrika*.

¹ Gemensam aktion bör skiljas från reciprok aktion (jfr *med*-fras som bundet adverbial, § 41:

a). Gemensam aktion kan naturligt beskrivas med adverbet *tillsammans*, medan reciprok aktion kan beskrivas med *med varandra*. Med *utan* kan anges att en aktion inte är gemensam men inte att den inte är reciprok.

Anders och Ulrika byggde huset {tillsammans/*med varandra}. [gemensam aktion]

Landshövdingen och biskopen umgås {tillsammans/med varandra}. [reciprok aktion]

Anders byggde huset utan Ulrika.

?Landshövdingen umgås utan biskopen.

§ 80. Ersättning. Adverbialet kan ange en aktant som ersätts av en annan aktant (t.ex. objektet eller subjektet) som har samma roll i satsens aktion eller i en likartad aktion:¹

Johan köpte villan *i stället för lägenheten*. [Villan ersätter lägenheten som föremål för köpet.]

Skulle marinen ha lyckats lika bra om man den gången haft en kustkorvett *i stället för en jagare*?

I andra halvlek kom Jon in *i stället för Karl-Erik*.

Då väte förbränns med syre bildas vatten som produkt *i stället för koldioxid*. (S)

¹ Den generellt användbara prepositionen för ersättning av något med något annat är *i stället för*. I vissa fall kan adverbialet konstrueras med den enkla prepositionen *för* men står då på gränsen till bundet (§ 39: f), t.ex. *tala för ngn, svara för ngn*. Då kan ibland aktanten snarast uppfattas som den som har nytta eller skada av aktionen (jfr § 83), t.ex. *Jag tar nattpasset för Johansson*.

§ 81. Beledsagande omständighet. Ett aktionsbeskrivande adverbial, vanligen i form av en prepositionsfras med *med*, kan beteckna något konkret eller abstrakt som beledsagar aktionen, t.ex. en referent som subjekts- eller objektsreferenten beledsagas av i aktionen utan att dess specifika roll i aktionen närmare anges.

Hon gick i väg *med skrivmaskinen*.

Han blev sittande *med sina gamla bekymmer*.

Ludvigsson badade *med kläderna på*. [flerledad *med*-fras, jfr § 65]

Hansson for upp från sin stol och försvann *med bandspelare, papper och pennor*. (R)

Hans Kowalski dök upp *med ett glas whisky till Brecht*. (R)

Med en smula tur så går det nog.

Adverbialet kan (med *utan*) ange att rektionens referent inte beledsagar aktionen:

Att motionsåka skidor i hygglig takt *utan mössa* är direkt olämpligt. (S)

Där stod jag, *utan bil, utan minsta kontakt att dra i gång något nytt*. (S)

Och sedan 1981 styrslar hon de bångstyriga narkotikaåklagarna med lagboken i handen men *utan de kvinnliga chefsattributen kritstrecksrandig dräkt och högglackade skor*. (S)

Nu sitter han där *utan all sin forna charm*.

Ibland tenderar *med* eller *utan* att tolkas som beteckning för villkor, § 113 not 1.

ANM. Relationen mellan subjekts- eller objektsreferenten å ena sidan och den beledsagande omständigheten å den andra är en *ha*-relation (jfr t.ex. Prep. § 25: 3). Den kan oftast parafraseras med *ha*:

Han satt med skrivmaskinen framför sig. ≈ Han hade skrivmaskinen framför sig där han satt.

Ludvigsson badade alltid med kläderna på. ≈ Ludvigsson hade alltid kläderna på när han badade.

Fria adverbial som prototypiskt anger animata aktanter § 82–84

§ 82. Den som upplever aktionen. Ett fritt adverbial kan ange den som upplever aktionen. Vanligast torde vara prepositionsfraser inledda med *för*.

[...] och utan tvekan var jag en stubbe eller sten *för henne*. (R)

Fleminggatan är *för mig* alltjämt världens fulaste och tråkigaste gata [...] (R)

Det vidgade horisonten *för mig* avsevärt. (R)

För dessa adverbial är gränsen mellan bundet och fritt adverbial vag. När adverbialet anger den avsedda adressaten för en kommunikativ handling redovisas det som bundet (§ 39: c).

§ 83. Den som har nytta eller skada av aktionen. Ett fritt adverbial kan ange den som har nytta eller skada av aktionen, vanligast med en prepositionsfras med *åt* eller *för*:¹

Jag bar honom till köket *för att göra citronvatten åt honom*. (R)

Då bommar han en cigarrett, som jag rullar *åt honom*. (R)

Jag måste gå och öppna dörren *för henne*. (R)

Jag frilansade *för den där feministtidningen*. (R)

[...] men han läser sin skrivbordslåda *för henne*. (R)

Lönsamheten sjunker *för både adjunkterna och civilingenjörerna*. (S)

Han har mer och mer släppt efter på sin makt *till förmån för sina ministrar*. (R)

Prepositionen *åt* anger alltid att aktanten gynnas, ibland genom att den slipper utföra aktionen. Vissa språkbrukare använder vid transitivt verb *för* bara när rektionens aktant missgynnas, andra kan använda *för* också när aktanten är gynnad.

Kalle klippte ner häcken *åt sin granne*.

Kalle klippte ner häcken *för sin granne*.

Jämför bundna adverbial med *åt*, som anger mottagaren eller den man visar negativ inställning till (§ 46). När adverbialet konstrueras som en prepositionsfras med *för* är det oftast vagt avgränsat från motsvarande bundna adverbial (§ 39: d). Tydligt fritt är adverbialet vanligen när aktionen är icke-agentiv, t.ex. *Blommorna har {vissnat/tagit sig igen} för mig*.

¹ En aktant som gynnas eller missgynnas av en aktion är i typfallet animat men kan också vara inanimat:

När man *för sitt arbete* under en lång dag rotat omkring i sådana tropiska markers bakvatten [...] (S)

§ 84. Agentadverbial. I passiv sats kan den roll som anges med subjektet vid samma verb i aktiv anges med *av* + nominalfras som fritt adverbial. Ett sådant adverbial kallas agentadverbial. Ett agentadverbial kan liksom ett subjekt ange även andra roller än agens. Exempel:

Johansson uppvaktades *av barnen* på 60-årsdagen. Jfr: Barnen uppvaktade Johansson på 60-årsdagen. [agens]

Tjuven hade setts *av flera av gästerna*. Jfr: Flera av gästerna hade sett tjuven. [den som upplever aktionen]

Hennes fönster skymms *av det där trädet*. Jfr: Det där trädet skymmer hennes fönster. [orsak]

Det visar en studie om barn i Bohuslän som gjorts *av hälsovårdsdelegationen i Bohuslandstinget*. (S)

[...] kan ens uppmärksamhet knappast undgå att fångas *av det allt rikare djurliv, som [...]* (S)

Kungshuset med Rigoletto-biografen, som ägs *av Ekhaga-stiftelsen*, har genomgått en inre revolution. (S)

När satsen har perifrastisk passiv kan agentadverbialet uppfattas som bestämning i participfrasen, men eftersom participet inte bildar blockled med agentadverbialet kan detta med samma rätt redovisas som adverbial i verbfrasen (jfr Pcp § 11):

Efter en obetydlig ordväxling blev de fyra inkräktarna överfallna, jagade och misshandlade i flera omgångar *av en övermäktig skara angripare*. (S)

[...] slutsången som står först i denna artikel heter ursprungligen "Gunilla" och är komponerad *av Rolf Ekelund*. (S)

Agentadverbialet betecknar visserligen en aktant som eljest tillhör verbets (både syntaktiska och semantiska) valens, men agentadverbialet är inte syntaktiskt obligatoriskt, och det uppträder till skillnad från bundna adverbial gärna på adverbialsplats i mittfältet och gärna som bestämning i anaforisk verbfras:

Johan hade skickats till Bryssel (*av sin firma*).

Johan hade *av sin firma* skickats till Bryssel. Jfr: ?Johan hade till Bryssel skickats av sin firma.

Johan hade blivit skickad till Bryssel, och det hade han blivit *av sin firma*. Jfr: ?Johan hade blivit skickad av sin firma, och det hade han blivit till Bryssel.

Den passiva konstruktionen med agentadverbial ger talaren en möjlighet att behandla rollen ifråga som om den inte tillhörde verbets valens. Vid vissa verb före-

kommer dock bundna agentadverbial med s-passiv eller passiv med *vara*, t.ex. *Staden {omges/är omgiven} av en ringmur* (§ 36: c).

Om bundna agentadverbial se § 36: c. Om gränsdragningen mellan bundna och fria adverbial se § 4. Se också Passiv § 8, 19.

Fria adverbial som anger rum § 85–88

§ 85. Översikt. Fria rumsbetecknande adverbial karakteriserar aktionen med avseende på befintlighet och sträcka. Däremot är adverbial som anger riktning eller väg normalt bundna eller i vissa fall partikeladverbial, § 50, 52 respektive § 14–15).¹

Rumsadverbial som anger befintlighet är vanligen fria:

Då drack vi mjöd och sedan gick vi bärsärk *ute i snön* för att få ut all energi. (S)

Under hela 80-talet har brottarna mest legat på varandra *på mattan* utan att kunna rubba varandra. (S)

[...] en vinnande förrätt på lax med hummer och tryffel som *på krogen* skulle kostat över 500 svenska kronor tar hem förstaplatsen. (S)

Att man *i ett stort uppslagsverk* skulle täcka in porslinets viktigaste epoker, så väl tekniskt som konstnärligt. (R)

Där innanför kunde man undvika att se och bli sedd, *där* behövde man inte störras av trötta, tärda och hungriga människor i slitna kläder. (R)

På börsen omsattes totalt 309 milj kr medan 80 milj kr efteranmälades. (S)

Adverbial som anger sträcka redovisas i denna grammatik som fria adverbial men är mera bundna till verbet än adverbial för befintlighet:

Vi brukar springa *mellan fyra och sex kilometer*. (S)

¹ Förutom verb kan rumsadverbialen också bestämma particip, adjektiv och eventuellt andra adverb:

Alla *i Stockholm* födda eller *där* arbetande personer kan delta i projektet.

Sömning och trött *i den gungande tågvagnen* slumrade han snart till.

Om dubbeladverbial se § 26, 66.

§ 86. Befintlighet. Adverbialen för befintlighet anger oftast den plats där alla satsens aktanter befinner sig:¹

Wanda träffade sin svenske man *hos goda vänner i Sverige* 1980. (S)

[...] då Thomas vann ett VM-test *vid Grönklitt i Orsa*. (S)

[...] mamma skötte om henne *hemma* när hon blev gammal och svag. (S)

Man motiveras till exempel till att själv söka upp en psykoterapeut *där man bor*. (S)

De kan mera sällan ange objektsreferentens position, medan subjektsreferenten befinner sig på annan plats (jfr Obj. § 22):

Elin fick gråten i halsen när hon en dag fick se honom *ute i fälten*. (R)

Men vem ser jag *där*, i bergsbons typiska tempo trampa vägen upp? (R)

Med hjälp av olika prepositioner kan befintlighetsadverbialen specificera om befintligheten är inre, t.ex. *i huset*, eller yttre, t.ex. *vid huset*, samt om befintligheten innebär belastning, t.ex. *på väggen*, eller icke-belastning, t.ex. *vid väggen*. Se Prep. § 4–12. De flesta adverbfraser och bisatser är neutrala i fråga om inre eller yttre befintlighet och i fråga om belastning.

Både adverbfraser och prepositionsfraser kan ange aktantens/aktanternas orientering (i lodlinjen, väderstrecken, in-ut-dimensionen, fram-bak-dimensionen, vänster-höger-dimensionen) i förhållande till en annan referent eller ur ett särskilt perspektiv. I prepositionsfraser ges orienteringen i förhållande till rektionens referent, t.ex. *framför huset*, *under takrännan*, *bakom prästens*. I adverbfraser (och ibland i prepositionsfraser) utgår perspektivet från någon prominent aktant, t.ex. *Bollen har fastnat högt uppe* (*uppe* sett ur t.ex. talarens perspektiv), jfr Advb § 46.

Fria befintlighetsadverbial kan förekomma vid verb som anger rörelse för att beteckna den rymd eller yta inom vilken rörelsen äger rum:

Knudsen cyklar {*i velodromen/på cykelbanan*}.

Sådana adverbial kan ibland tolkas som vängångivelser, ungefär som vägadverbial (§ 52), t.ex. *på cykelbanan* \approx *längs cykelbanan*.

Adverbial som primärt anger riktning eller väg kan i vissa fall fungera som befintlighetsadverbial.²

¹ Adverbial för befintlighet används ofta med överförd betydelse: *I denna kamratkrets var han den tongivande*.

² Adverbial för riktning och väg kan ange befintlighet i följande fall:

a) Ett riktmärkesadverbial kan användas för att ange ungefärlig befintlighet (jfr Prep. § 15):

Johan bor {*västerut/åt hamnen till*}.

b) Både en prepositionsfras med (i) *från* som primärt anger utgångspunkt och ett perspektivt riktningsadverb kan ange befintlighet om de bestäms av ett gradadverbial (som anger hög grad eller mått):

Johan bor {*långt/två mil*} {*från staden/härifrån*}.

Den ene blev liggande på gatan *ett stycke från hållplatsen*. (S)

De två sitter alltid *längre fram* (i salen).

Boken ligger *högst upp* (i skåpet).

c) Vissa vägadverbial kan användas för att ange befintlighet i förhållande till en deiktiskt eller anaforiskt given orienteringspunkt (Prep. § 18 not 1):

Johan bor {*tvärs över gatan/alldeles om hörnet*}.

Rumsadverbial som anger utgångspunkt för en aktion kan visa var subjektets referent befinner sig när han observerar något eller utövar en påverkan på något från en viss plats:

Jag såg dig *från vindsfönstret*.

Augustus styrde nästan hela världen *från Rom*.

Han låg där, och tydligen såg han *därifrån* Lasarus och Abraham. (S)

Riktungs- och vägadverbial används också när verbet bara metaforiskt anger rörelse:

Halland sträcker sig *från Hallandsåsen i söder* nästan till Göta älvs mynning.

Palmerna bildar allé *utefter strandpromenaden*. (R)

§ 87. Sträcka. Ett adverbial för sträcka anger den sträcka som tillryggaläggs vid den rörelse som verbet betecknar. Adverbialet består av en nominalfras med ett substantiv för måttsenhet som huvudord och ett antalsbetecknande framförställt attribut.¹

Johan simmade *800 meter* på tjugo minuter.

Han måste ha gått *fyrtio kilometer*. (R)

Han kunde gå *fem mil* till en dans tre gånger i veckan [...] (S)

Du, om vi skulle följa med *ett par stationer*. (R)

Om adverbialet inleds av prepositionen *i*, fungerar adverbialet oftast indirekt som ett adverbial för varaktighet (§ 104):

Så där fortsatte det *i cirka halvvannan kilometer* [...] (R)

¹ Adverbial för sträcka förekommer också när verbet bara metaforiskt anger rörelse:

Affären sträckte sig *många meter* inåt utan att bli mörk och dyster. (R)

[...] där Lejontornet lyfter sin järnspira *mer än trehundra fot* upp mot skyn. (R)

§ 88. Adverbial för rum som tidsangivelser. Ett rumsadverbial kan fungera som en kombinerad rums- och tidsangivelse genom att det indirekt får ange den tid då en viss referent befinner sig på den angivna platsen:¹

När tänker du läsa läxan? – *På bussen*.

Fram till det första vägskalet hade de hunnit avverka vädret och skördeutsikterna.

Restaurangvagnen öppnar i dag *i Södertälje*. (T)

¹ När adverbial för befintlighet används som tidsangivelse är det ofta bara subjektsreferenten (men inte de andra referenter som nämns i satsen) som befinner sig på den angivna platsen:

På spårvagnen {kom jag plötsligt ihåg/längtade jag plötsligt efter} Kalle. ≈ När jag satt på spårvagnen ...

Adverbial som anger tid § 89–112

§ 89. Översikt. Fria adverbial kan ange aktionens tid på olika vis:

a) Tidfastning, dvs. var aktionen placeras på en mer eller mindre identifierbar del av tidslinjen eller i förhållande till andra aktioners tid, t.ex. år 1996, *i dag*, *efter åskvädret*, *när*.

b) Iteration, dvs. hur många gånger aktionen upprepas, t.ex. *vid tre tillfällen, två eftermiddagar, hur många gånger*.

c) Frekvens, dvs. med vilken täthet aktionen upprepas, t.ex. *varje vecka, två gånger i månaden, hur ofta*.

d) Ordningsnummer, dvs. för vilken gång i ordningen aktionen utspelas, t.ex. *för tredje gången, för fjärde sommaren i följd, för vilken gång i ordningen*.

e) Duration, dvs. längden av den tidrymd då aktionen äger rum. De adverbial som anger duration kan indelas i sådana som anger varaktighet, dvs. under hur lång tid en oavgränsad aktion äger rum, t.ex. *Hon bodde här i ett år. Hur länge sov han?*, sådana som anger tidsåtgång, dvs. vilken tid en avgränsad aktion tar, t.ex. *Jag blev färdig på en timme. Hur lång tid sprang han sträckan på?*, och sådana som anger avsedd framtida duration för det tillstånd som aktionen resulterar i, t.ex. *De reser bort för en vecka*.

f) Fokusering, dvs. aktionens tid avtecknar sig mot en annan möjlig tid och framstår därvid t.ex. som oväntat sen eller tidig. Tidsadverbial för fokusering kombineras ofta med ett tidfästande adverbial, t.ex. *redan (då), först (kl. 12)*.

Ibland kan ett och samma adverbial samtidigt ange tid på mer än ett av de sätt som ovan angivits. Adverbialet *till kl. 3* i satsen *Jag var ute till kl. 3* kan t.ex. (i en tolkning av satsen) sägas ange både tidfästning och varaktighet samtidigt. Adverbial som anger frekvens används ofta också för att tidfästa en aktion: *Han gick på teatern varje onsdag (i höstas)*.

Adverbial som anger tid kan fungera som bestämning inte bara i verbfraser utan också i particip- och adjektivfraser m.fl.:

Flåsande och utmattad *redan efter trettio minuter* bröt han loppet.

Hon gifte sig med en *då för tiden* mycket uppburen skådespelare.

I de följande paragraferna behandlas dock i huvudsak tidsadverbial som är bestämningar i verbfraser.

Tidfästning § 90–100

§ 90. Översikt. Ett tidfästningsadverbial anger mer eller mindre precist var på tidslinjen som verbfrasens aktion är placerad. Den tid som adverbialet anger (adverbialets referens-tid) och den tid då aktionen i verkligheten utspelar sig kan sammanfalla men behöver inte göra det fullständigt. Ofta är adverbialets tid mera omfattande än aktionens, men det kan också vara tvärtom:

Exakt tre minuter efter matchstarten gjorde hemmalaget ett mål. [Adverbialets tid är samtidig med satsens aktion.]

Mellan 1934 och 1938 bodde jag i Leipzig. [Adverbialets tid kan vara samtidig med satsens aktion.]

Han kommer *i morgon*. [Adverbialets tid är mera omfattande än tiden för satsens aktion.]

Hon bodde i Oslo *redan år 1948*. [Tiden för satsens aktion är antagligen mera omfattande än adverbialets.]¹

Adverbialets referenstid kan vara en kortare eller längre sammanhängande tid på tidslinjen, men den kan också gälla flera olika tider:

Meteoren slog ner *den 23 januari kl. 23.15*.

Jag stannar kvar *till klockan elva*.

Han bodde i Rom *varenda vinter på trettioalet*.

Det typiska tidfästningsadverbialet är definit, dvs. den avsedda tiden tänks kunna identifieras av lyssnaren på tidslinjen med en rimlig grad av precision: *nu, år 1589, för två år sedan*. Ett tidfästningsadverbial kan också vara indefinit, dvs. den avsedda tiden tänks inte kunna identifieras av lyssnaren på tidslinjen: *en gång, under några varma junidagar*. Slutligen kan ett tidfästningsadverbial vara interrogativt: *när?, vid vilken årstid?*

Tidfästningsadverbialet kan ange tiden för satsens aktion direkt genom att hänvisa till en bestämd tid som sammanfaller med satsens aktion (direkt tidfästning): *julafton 1926, då, nu, vid examen, när Lars föddes*. Tidsangivelsen kan också ta sin utgångspunkt i en annan tid (bastiden) för att utifrån denna ange en referenstid som är tidigare eller senare än bastiden (indirekt tidfästning): *(två dagar) före julafton 1926, (två dagar) efter examen, (två dagar) innan Lars föddes*. Man kan också uttrycka saken så att adverbialets referenstid vid den direkta tidfästningen är lika med bastiden men vid indirekt tidfästning går före eller följer efter densamma.

Bastiden kan identifieras på olika sätt. En teknik är att benämna den eller beskriva en viss aktion vars tid förutsätts känd: *julafton 1926, vid examen, när Lars föddes*. En annan teknik är att anaforiskt hänvisa till en i textsammanhanget aktuell tid: *då, den månaden*. En tredje möjlighet är att deiktiskt hänvisa till talsituationens tid, dvs. en tid som omfattar talögonblicket: *nu, i dag, innevarande månad*. Såväl den anaforiska bastiden som den deiktiska lämnas ofta outtryckt:

Han bodde här 1948. *Varje dag* gick han på kafé. [dvs. varje dag under bastiden = år 1948]

Han for hem 1948. *Två år senare* var han tillbaka. [dvs. två år senare än bastiden = tiden för avfärden 1948]

Han kommer *om fem minuter*. [dvs. om fem minuter räknat från bastiden = talögonblicket]

Bastiden kan anges med flera adverbial i samma sats så att det ena adverbialet preciserar det andra:

I går vid femtiden när jag träffade honom verkade han glad.

Det året bodde Peter i Spanien *om vintern*.

Under alla dessa år bodde Peter i Spanien *om vintern*.

I Schema 3 ges exempel på uttryck för direkt och indirekt tidfästning fördelade på om bastiden är benämnd, anaforisk eller deiktisk.

	Benämnd	Anaforisk	Deiktisk
1. Direkt	1926	då, det året	nu, innevarande år
2. Indirekt			
a) tidigare	före 1926	dessförinnan, ett år tidigare	nyligen, för ett år sedan
b) senare	efter 1926	efteråt, ett år senare	snart, om ett år

SCHEMA 3. Exempel på olika slag av tidfästning.

¹ Man bör skilja mellan vad som direkt sägs i en sats och vad man på pragmatiska grunder kan räkna ut att talaren menar. En sats som den följande säger alltså inget om under hur stor del av adverbialets tid som satsens aktion äger rum, bara att den äger rum under någon del av adverbialets referenstid:

Nästa vår kommer jag att besöka släktingar i Amerika.

Likaså säger följande sats inte något annat än att aktionen gäller vid tidsadverbialets referenstid, men man kan räkna ut att aktionen sträcker sig längre än så:

När jag talade med honom i går var han fullt frisk.

Tidfästningsadverbialens betydelsedimensioner § 91–93

§ 91. Definit och indefinit tidfästning. En tidfästning kan vara definit eller indefinit.

Tidfästningen är definit om lyssnaren förutsätts kunna identifiera den angivna tiden på tidslinjen. Ofta framgår det dock inte klart av adverbialets egen beskrivning vilken tidpunkt det refererar till, utan referenstiden identifieras med hjälp av textsammanhanget med utgångspunkt i adverbialets relation exempelvis till ett tidigare nämnt tidsadverbial, till en tid som den föregående texten implicerar eller till talögonblicket.

Jag kom hit *i onsdags* [= den närmaste onsdag som föregår talögonblicket].

Det började regna, och *då* [= när det började regna] gick vi in.

1980 gjorde hon debut i världscupen och *tre år senare* [= tre år senare än 1980] tog hon sin första seger i det sammanhanget. (S)

[...] att det *i början av förra året* [= i början av året innan det år då talögonblicket infaller] fanns "litet mer än 200 människor" som *vid det tillfället* [= i början av förra året] avtjänade straff för dylika brott. (S)

En indefinit tidfästning anger en tidpunkt som inte är unikt identifierbar i det föreliggande sammanhanget. Trots att adverbialets beskrivning kan begränsa de möjliga referenserna betydligt, lämnas ett antal möjligheter öppna.¹

Jag träffade henne *efter en föreställning på teatern* [det sägs inte efter vilken föreställning].

Vid två tillfällen hittade jag faktiskt inte hem [det sägs inte vid vilka två tillfällen].

En dag kom han inte alls till inspelningarna [...] (S)

Vid ett annat tillfälle under samtalet sa han att han ville återvända. [även om samtalets tid är känd sägs inget om vilket tillfälle under detta samtal som avses]

Distinktionen mellan definitiva och indefinita tidfästningsadverbial svarar semantiskt mot distinktionen mellan definitiva och indefinita nominalfraser. De regler som gäller för identifierbarheten av definitiva nominalfrasers referenter gäller också för motsvarande tidfästningsadverbial (jfr Nomfraser § 96–106, 107–110).

Den icke närmare identifierbara tid som anges med det indefinita tidfästningsadverbial kan ligga inom en identifierbar tidsram som anges med annat tidsadverbial eller är given i texten:

Han kom på besök *en dag* i somras.

Hon ska sjunga *vid två föreställningar* här under den kommande säsongen.

1985 var jag flera gånger i Prag. *Vid två tillfällen* såg jag Svoboda.

¹ Den indefinita tidfästningen kan vara icke-specifik eller specifik (Nomfraser § 108–109):

Om du *någon gång* kommer till Timisoara ... [icke-specifik]

En gång besökte jag Timisoara. [specifik]

Både specifika och icke-specifika indefinita tidfästningsadverbial introducerar en tidpunkt som senare kan omtalas på nytt med ett definit tidfästningsadverbial:

Jag undrar om jag får se henne *någon mer gång* och om jag *då* kommer att känna igen henne.

En gång har jag vunnit på Lotto. {*Då/Den gången*} hade jag bara lämnat in en enda kupong.

§ 92. Direkt och indirekt tidfästning. En tidfästning kan göras direkt eller indirekt. Tidfästningen är direkt om adverbialet direkt anger en tid som (till någon del) sammanfaller med tiden för satsens aktion. Man kan uttrycka saken som att tidfästningens bastid (§ 90) är identisk med adverbialets referenstid. Tidfästningsadverbial är indirekt om dess referenstid (som sammanfaller med tiden för satsens aktion) infaller tidigare eller senare än bastiden.¹

1. Direkt tidfästning

Vid direkt tidfästning anger adverbialet direkt den del av tidslinjen som avses.

Han segrade *år 1871*.

Han segrade *då*.

Han segrar *nu*.

Direkta definita tidfästningar är oftast beroende av en tidsram, som ibland specificeras explicit i kontexten men ibland är underförstådd. Beskrivningen i det direkta adverbialet passar in på många olika tidpunkter, men adverbialet refererar till den närmast till hands liggande tid som passar in på beskrivningen. Referensen för ett direkt tidfästningsadverbial är således ofta beroende av vid vilken tidpunkt satsen yttras eller av den allmänna tidsramen för textens aktioner. Vilken tid ett adverbial som *den 31 december* avser vet man inte utan tillgång till kontexten eller talsituationen. Också den möjliga referensen för en indefinit tidfästning kan begränsas på motsvarande sätt. Om det framgår att man talar om den senaste sommaren, är det naturligt att ett adverbial som *en gång* refererar till någon tidpunkt under den sommaren.²

Direkt tidfästning kan göras på följande sätt:

a) Med beteckningar för tidpunkter eller tidrymder, t.ex. årtal, namn på årstider, månader, veckodagar, klockslag, högtider, geologiska och historiska perioder etc.:

Barnet föddes {*år 1989/under sommaren/en torsdag/kl. 9.30/på julafton*}.

Arten dog ut {*på 1800-talet/redan under juraperioden*}.

Den bestämdes 1985 av energiministern [...] (S)

Klockan 18.45 kom dock besked från barnens lättade föräldrar att barnen kommit hem. (S)

b) Med nämnande av andra aktioner som är samtidiga med den aktion som skall tidfästas:

Hon ryckte till {*just vid insomnadet/precis när hon somnade*}.

Han vaknade {*i gryningen/under ouvertüren/medan orkestern spelade*}.

Mitt under seglingen bombhotades "Kookaburra III". (S)

Medan gossen åt penicillin fördjupade sig hans föräldrar i resebroschyren. (S)

c) Med deiktiska eller anaforiska adverb- eller nominalfraser som syftar på i sammanhanget aktuella tidpunkter, t.ex. talögonblicket eller en anaforiskt given tidpunkt:

Nu bor jag i Göteborg, men *då* bodde jag i Uppsala.

Nu har den fallit till fyra procent. (S)

Då spred sig en fruktansvärd stank. (S)

Det var samma sak *den gången*. (S)

2. Indirekt tidfästning

Vid en indirekt tidfästning anges referenstiden genom att den karakteriseras som senare eller tidigare än bastiden (explicit angiven eller underförstådd i texten).

Indirekt tidfästande adverbial anger ibland referenstid vagt genom att bara säga att referenstiden ligger före eller efter bastiden:

Detta hände {*före julafton 1926/efter julafton 1926*}.

Ofta specificeras emellertid tidsavståndet mellan referenstid och bastid:

Detta hände {*tre dagar före julafton/tre dagar efter julafton*}.

En tredje möjlighet är att referenstiden betecknas genom att man anger den tid av en viss typ (en kalenderenhet) som ligger närmast före eller efter bastiden på tidslinjen. Mindre ofta kan också längre bort liggande tidpunkter anges med ordningstal på samma sätt.

Detta hände {*dagen före min födelsedag/dagen efter min födelsedag*}.

Detta hände {*tredje dagen före min födelsedag/tredje dagen efter min födelsedag/nästa veckan före min födelsedag*}.

Bastiden kan vara utsagd eller underförstådd:

a) Exempel på fall där bastiden är utsagd:

(två timmar) före kapitulationen

(två timmar) efter kapitulationen

(två timmar) dessförinnan

(två timmar) därefter

(två timmar) fram till nu

(två timmar) fr.o.m. nu

nu om två timmar

Tåget gick *en timme efter vår ankomst till stationen*.

Vi reste *senare än Kalle*.

Fördelen med ett året runt-revir är att häckningen kan inledas *betydligt tidigare än vad som annars är vanligt*. (S)

b) Exempel på fall där bastiden är underförstådd i tidsadverbiallet därför att den är lika med talögonblicket:

före bastiden (= nu): för två timmar sedan, nyss, förra onsdagen, i onsdags

efter bastiden (= nu): om två timmar, snart, nästa onsdag, på onsdag

c) Exempel på fall där bastiden kan vara underförstådd därför att den är aktuell i texten, antingen så att den är direkt nämnd tidigare med ett tidfästningsadverbial eller så att den är tiden för en tidigare nämnd aktion:

före bastiden (= då): (två timmar) tidigare, innan, under den föregående veckan
efter bastiden (= då): (två timmar) efteråt, sedan, efter två timmar, påföljande dag

Frans Hodell hade *något decennium tidigare* lyckats förvandla den wienska pjäsen "Lumpucivagabundus" till "Andersson, Pettersson och Lundström". (S)

På söndagsmorgonen svensk tid spelade Edmonton och Detroit sin tredje match – det stod 1–1 i matcher *innan*. (S)

Den här skrivmetoden gör att man hittar författaren i barnen. *Tidigare* blev det mycket "mekaniskt lärartittande" på uppsatserna, ett slags bedömning. (S)

Strax kom en tant nerspringande och rev ner affischen som man *sekunden tidigare* hade satt upp på elskåpet.

Ibland utgår den indirekta tidsangivelsen från två angivna tider: *från påsk 1925 till pingst 1926*. Sådana adverbial kan kallas gränsangivande, se vidare § 100.

Om avståndet mellan referenstiden och bastiden är exakt angivet blir det indirekta tidfästningsadverbialet definit om uttrycket för bastiden är det:

1980 gjorde hon debut i världscupen och *tre år senare* tog hon sin första seger i det sammanhanget. (S) [tre år efter 1980]

Talögonblicket är alltid definit, och ett indirekt tidfästningsadverbial som specificerar avstånd till talögonblicket är alltså också definit:

Tåget går *om en timme*.

Om en vecka är ensemblen under ledning av regissören Fred Hjelm redo att visa upp sig på Stora scenen [...] (S)

¹ I en sats med pluskvamperfekt eller futurum preteritum anger det indirekta tidsadverbialet ofta tidpunkten för den aktion som betecknas med satsens huvudverb, medan bastiden är given i texten, t.ex. är tiden för den föregående satsens aktion. Se Tempus § 3.

Solen tittade fram mellan molnen. *En timme tidigare* hade det hållregnat. [adverbialets referenstid är tiden för hållregnet, medan bastiden är tiden för (hjälp verbet *ha* och) aktionen i den föregående satsen]

Kl. 12 kom vi fram till stationen. *Efter en timme* skulle tåget gå. [adverbialets referenstid är tiden för tågets avgång, medan bastiden är tiden för (hjälp verbet *skulle* och) aktionen i den föregående satsen]

² Ett adverbial som inte ensamt anger en unikt identifierbar del av tidslinjen kan bli definit i kombination med ett annat adverbial som entydigt anger en bestämd tidsram inom vilken det första adverbialet anger en unikt identifierbar tid. Detta gäller särskilt sådana adverbial som anger kalenderenheter: en veckodag, ett datum, en månad, en helg etc.

Han dog *i november* {1926/det året/i år}.

År 1990 spelade vi vår sista hemmamatch *den 22 oktober*.

Tidsramen behöver inte alltid anges explicit, eftersom den kan vara given i sammanhanget:

Han dog *i november*. [antingen (a) under det år vi talade om eller (b) under innevarande år eller (c) under sistlidna år – om innevarande års november ligger i framtiden]

När jag kom till stan i augusti 1979, hade det varit musikfestival *i maj*.

ANM. 1. Mellan 1 (a) och (b) är gränsen inte helt skarp, eftersom det ibland är svårt att dra en gräns mellan benämningar på tidpunkter och på aktioner, t.ex. *gryning*, *solnedgång*, *lektion(stimme)*.

ANM. 2. Också tidfästningar där referenstiden relateras till en samtidig bastid kan uppfattas som indirekta, särskilt om samtidigheten starkt framhävs:

Kl. 12 kom vi fram till stationen. *Samtidigt* anlände tåget.

§ 93. Deiktisk och icke-deiktisk tidfästning. Tidfästningen kan vara deiktisk eller icke-deiktisk. När tidfästningens bastid omfattar talögonblicket, är den deiktisk. När tidfästningens bastid inte omfattar talögonblicket utan avser en tidpunkt eller tidrymd i det förflutna eller i framtiden, är tidfästningen icke-deiktisk. De deiktiska tidfästningsadverbialen är alltså nu-relaterade, medan de icke-deiktiska är då-relaterade (varvid man bör hålla i minnet att *då* kan avse både förfluten tid och framtid).¹

1. Deiktisk tidfästning

Följande typer av deiktiska tidfästningsadverbial kan särskiljas (jfr också Advb § 18):

a) Direkta deiktiska adverbial som betecknar talögonblicket eller en tid där talögonblicket ingår, t.ex. *nu, i dag, i år*.²

Han läser spanska {*i dag/i år*}.

De där herrarna har skäppan full *den här veckan*. (R)

b) Indirekta deiktiska adverbial som betecknar en tidpunkt på ett visst avstånd från bastiden (dvs. från talögonblicket, som här inte anges explicit).

För drygt ett år sedan fick labbet nya lokaler för fem miljoner kronor. (S) [dvs. ett år tidigare än talögonblicket]

Om en vecka får vi besked. (S) [dvs. en vecka efter talögonblicket]

c) Indirekta deiktiska adverbial som avser den närmaste tidpunkt då en viss typ av kalenderenhet eller aktion uppträder på tidslinjen i förhållande till bastiden (dvs. talögonblicket som vanligen inte anges explicit).

Vi förlorade oturligt och en smula orättvist mot Lugi nere i Lund *i onsdags* [...] (S) [dvs. närmaste onsdagen före talögonblicket]

Hon kommer *i nästa vecka*. [dvs. närmaste veckan efter talögonblicket]

Hon var här {*under/vid*} *den senaste karnevalen*.

Första programmet visas alltså *i kväll* med repris halvfem *på måndag* [...] (S)

Vanligen framgår relationens riktning av adverbialet, t.ex. *i går, i morgon*. Vissa adverbial har samma form oberoende av om de anger tid före eller efter talögonblicket:

i {*natt/september*} [om den just gångna eller om den närmast kommande natten respektive september]

2. Icke-deiktisk tidfästning

Följande typer av icke-deiktiska tidfästningsadverbial kan särskiljas:

a) Direkta icke-deiktiska adverbial som direkt refererar till en tidpunkt annan än talögonblicket.

Jag var där aldrig {*då/den där veckan/i september 1980*}.

b) Indirekta icke-deiktiska adverbial som refererar till en tid på ett visst avstånd från en annan tid än talögonblicket.

Han hade somnat (*två timmar*) *före middagen*.

Hon blev färdig (*två veckor*) *senare*.

Landet blev självständigt (*50 år*) *efter franska revolutionen*.

c) Indirekta icke-deiktiska adverbial som avser den närmaste tidpunkt då en viss kalenderenhet eller aktion uppträder på tidslinjen i förhållande till en annan tid än talögonblicket.

Hasse hälsade på *följande dag*. [dvs. närmaste dag efter en förfluten bastid som här är uttryckt, eftersom den är anaforiskt given]

Hon hade blivit färdig *veckan innan*. [dvs. närmaste vecka före en implicit förfluten bastid]

Om du bor hos mamma i sommar, så lovar jag att göra det *sommaren efter*. [dvs. närmaste sommar efter en framtida bastid som är anaforiskt given i texten]

Såväl de direkta som de indirekta icke-deiktiska tidfästningsadverbialen är för sin tolkning beroende av lyssnarens kännedom om den allmänna tidsram som talaren förutsätter eller har etablerat i den föregående texten:³

Lotta kom hem *på julafton*. Hon skulle resa bort igen *efter en vecka*. *Gången innan* hade hon stannat bara en dag.

Här kan det t.ex. vara fråga om julaftonen under det år som texten handlar om, en tidpunkt en vecka efter denna julafton och i den tredje satsen en ännu tidigare tidpunkt än den då det nämnda besöket infaller.

¹ I indirekt anföring eller i ett referat (Anf. men. § 3, 4) kan den refererande överta deiktiska tidfästningsadverbial från den ursprungliga direkta anföringen (jfr Advb § 24) för att visa empati med den refererade talaren:

Då sa Gustav Vasa att han *nu* hade fått nog. [nu = vid det aktuella tillfället]

På motsvarande sätt kan talaren också annars anlägga en annan persons perspektiv och låta deiktiska tidfästningsadverbial utgå från en annan tidpunkt än talögonblicket (Anf. men. § 18).

Indirekt anföring och referat kan innehålla ett deiktiskt tidfästningsadverbial med den refererandes talögonblick som bastid i stället för ett tidfästningsadverbial med det ursprungliga yttrandets tid som bastid. Transpositionen kan (hos vissa språkbrukare) signaleras med en inledande subjunktion *som* vid vissa deiktiska tidsadverbial.

Fredrik skrev för en månad sedan att han skulle komma hem (*som*) {*i går/i dag/i morgon*}.

[I Fredriks brev angavs tiden för hemkomsten t.ex. med ett datum eller med ett deiktiskt adverbial som hade brevskrivarens talögonblick som bastid.]

² Även om referenstiden innefattar talögonblicket kan adverbialen under (ta) användas för aktioner som utspelas före eller efter talögonblicket under den tidrymd som adverbialet anger:

Jag {var/skall vara} med på SM *i år*.

AGA A bundna steg *idag* för femte dagen i följd. (S)

Hans bror har fyllt 50 år *i år*.

³Många adverbial kan användas både deiktiskt och icke-deiktiskt. T.ex. *på julafton* kan utpeka den julafton som ligger närmast talögonblicket, *nästa vecka* kan referera till en tidpunkt ungefär en vecka efter talögonblicket lika väl som efter en annan aktuell tidpunkt.

Han ringde *på julafton*. Han ringer nog *på julafton*. [den närmaste julaftonen i förfluten tid eller framtid räknat från talögonblicket]

I början av december hade vi avverkat halva sträckan. *På julafton* räknade vi med att kunna rapportera till basen. [om den närmast kommande julaftonen räknat från en aktuell tid i det förflutna]

Han var i maj fortfarande inkallad, han hade ringt hem någonstans ifrån *på julafton*. [om den närmast föregående julaftonen räknat från en aktuell tid i det förflutna]

Icke-deiktiska tidfästningsadverbials struktur och betydelse §94–96

§ 94. Direkta definitiva icke-deiktiska tidfästningsadverbial. I denna paragraf ges en översikt över olika sätt att konstruera direkta tidfästningsadverbial för en tid som inte omfattar talögonblicket utan anger en tid antingen i det förflutna eller i framtiden.

1. Prepositionsfras med *under*

Prepositionsfrasen anger att den tidfästa aktionen äger rum någon gång inom den tid eller under hela den tid som rektionen refererar till. Rektionens tid är alltid en tidrymd som har en viss utsträckning, medan den tidfästa aktionen däremot kan vara antingen punktuell eller durativ:

Krister anlände till Rom *under januari månad 1963*. [punktuell aktion]

Krister bodde i Rom *under januari månad 1963*. [durativ aktion]

Att använda prepositionen *under* är det mest generella och produktiva sättet att bilda tidfästningsadverbial, trots begränsningen att rektionen måste kunna ange en tidrymd. Men i de fall där en annan preposition (se nedan *på*, *vid*, *i*) kan användas har en prepositionsfras bildad med *under* ofta ett något formellare stilmärke, vilket medför att *under* ändå inte är så frekvent.

Rektionens nominalfras är definit. Den kan ange en bestämd tid med dess eget namn eller med hjälp av ett substantiv för den kalenderenhet som ligger inom en i texten given tidsram.

under 1200-talet, under romantiken, under järnåldern

under hösten, under april månad, under natten, under påskan, under fredagen,

under denna tid, under försöksperioden

*under kl. 12, *under midnatt(en), *under nästa ögonblick

Rektionen kan också vara en nominalfras som betecknar en aktion vilken normalt uppfattas som durativ:

under sitt långa liv, under festivalen, under middagen, under deras samvaro,
under andra världskriget, under bestigandet av Mount Everest, under tryck-
ningen av tidningen, under fallet mot marken, under hans sjukdom
*under förlusten av matchen, *under fallet i marken, *under hans död

Eftersom rektionen vid *under* anger tidrymd kan adverbialet användas för att samtidigt beteckna tidfästning och varaktighet (i sats där verbfrasen har oavgränsad aktionsart, § 104: a). Ibland är aktionens varaktighet det väsentliga, särskilt om attributet *hela* ingår i rektionen.

Han stannade på landet *under hela påskhelgen*.

2. Bisats med *när*, *då*, *medan*, *under det att*

Bisatsens aktion infaller samtidigt med den överordnade satsens aktion. *Medan* och *under det att* kräver att bisatsens aktion är durativ, men vid *när* och *då* finns ingen sådan begränsning.

Jag vaknade, {*när/då/*medan*} *vasen sprack*.

Jag sov, {*när/då/*medan*} *vasen sprack*.

Vasen sprack, {*när/då/medan/under det att*} *jag sov*.

Vasen stod där, {*när/då/medan/under det att*} *jag sov*.

Se vidare Bisatser § 101–102.

3. Prepositionsfras med *vid*

a) Tidfästningsadverbial kan produktivt bildas med prepositionen *vid* särskilt när rektionen, en definit nominalfras, anger en aktion. Dessa adverbial anger att satsens aktion sker ungefär samtidigt med den aktion som prepositionens rektion refererar till. Den tidfästa aktionen utspelas normalt i samma situation som rektionens aktion, varför *vid* kan sägas ha kvar något av sin rumsbetydelse (jämför att *vid* här ofta varierar med *på*, t.ex. {*vid/på*} *bröllopet*).¹

vid stadens grundande, vid processens kulmen, vid mörkrets inbrott, vid första försöket, vid färden till England, vid reträtten, vid hans död, vid hennes utnämning till kanslichef, vid tvätten, vid gryningen, vid årsmötet, vid bröllopet, vid minnesstunden, vid invigningen, vid bolagsstämman, vid premiären

Den tidfästa aktionen kan liksom rektionens aktion vara såväl punktuell som durativ. Den tidfästa aktionens tid kan således innefattas i rektionens tid, ha samma omfattning som rektionens tid eller ha vidare omfattning än rektionens tid.

Exempel där den tidfästa aktionens tid innefattas i rektionens tid:

Vid bröllopet [durativt] gick ett champagneglas sönder [punktuellt].

Vid bolagsstämman [durativt] röstade Kalle för förslaget [punktuellt].

Exempel där den tidfästa aktionens tid har samma omfattning som rektionens tid:

Ca 80 personer var närvarande [durativt] *vid årsmötet* [durativt].
 Patienten dog [punktellt] *vid ankomsten till sjukhuset* [punktellt].

Exempel där den tidfästa aktionens tid har vidare omfattning än rektionens tid:

Vid hennes ankomst till sjukhuset [punktellt] var jag upptagen av en operation [durativt].

Användning av prepositionen *vid* förutsätter att rektionens aktion betraktas som en odelbar helhet. I och med att helheten är tagen för given kan den inte framhåvas med ett attribut som *hela*:

*Hon var illamående *vid hela bröllopet*. Jfr: Hon var illamående *under hela bröllopet*.

b) Ett fåtal substantiv som anger tid kan ingå i tidfästningsadverbial bildade med *vid*, framför allt ord som kan uppfattas som aktionsord med sekundär tidsbetydelse samt *tid(punkt)* och några av dess sammansättningar samt beteckningar för början, mitten eller slutet av en tidsperiod.²

vid detta tillfälle, vid ett annat klockslag, vid vårdagjämningen, ?vid pausen
 vid den tiden, vid femtiden, vid jultiden, vid lunch(tid)
 vid den tidpunkten, vid det laget
 vid midsommar(en), vid nyår(et), vid sekelskiftet
 vid {mitten/slutet/början} av 1800-talet

Vid vissa tidssubstantiv kan *vid* användas endast med rektion i obestämd form:

vid 20 års ålder [men: i 20-årsåldern, {i/under} puberteten]
 vid högsåsong [med generisk innebörd; med specifik referens men också generiskt: under högsåsongen]

I konstruktion med flera av tidsorden får *vid* gärna tolkningen 'i närheten av'. Med denna tolkning kan *vid* (särskilt i talspråk) förekomma också vid andra tidsord, t.ex. *vid tolv* 'ungefär klockan tolv'.

4. Prepositionsfraser med *på*

Tidfästningsadverbial i form av prepositionsfraser bildade med *på* är vanligen lexikaliserade tillsammans med ett substantiv i bestämd eller obestämd form (utan framförställda eller efterställda bestämningar). Dessa lexikaliserade uttryck är mycket frekventa och föredras ofta framför motsvarande konstruktioner med *under*, så att *på* generellt sett är den vanligaste prepositionen i tidfästningsadverbial, åtminstone i talspråk. Vissa delvis produktiva mönster kan också urskiljas. *På* används i följande fall:

a) Vid substantiv för delar av dygnet, veckan eller året samt vid benämningar på endagshögtider och i vissa människors språkbruk också för andra högtider.³
 Exempel:

på dagen, på natten, på morgonen, på kvällen, på eftermiddagen [men: *på detta datum, *på den tredje maj]
 på fredagen, på lördagsmorgonen [men: ?på veckoslutet]
 på våren, på försommaren [men: *på denna årstid]
 på julafton(en), på första maj, på midsommardagen, på påsken, på pingsten, på julen [men: *på högtiden, *på fastan]

Framför attribut utelämnas oftast prepositionen (jfr nedan (7)):

(på) denna dag, (på) rätt veckodag

Lexikaliserat: *på den tiden*.

b) Vid benämningar på vissa etablerade historiska skeden inklusive sammansättningar på *-talet*, t.ex.:

på medeltiden, på frihetstiden; på 1200-talet, på 80-talet

Men vid de flesta mindre etablerade periodbenämningar föredras *under*:

*på efterkrigstiden, *på juraperioden

*på detta sekel, *på detta {årtionde/århundrade/årtusende}

c) Vid vissa perioder i den dagliga och årliga rutinen, t.ex.:

på biologitimmen, på lunch(rast)en, på vårterminen, på fritid(en), på semestern

d) Vid ett stort antal namn på etablerade tillställningar som innebär en aktion avgränsad till plats och tid, t.ex.:

på bröllopet, på begravningen, på bolagsstämman, på festen, på konserten, på manövern, på marknaden, på matchen, på presskonferensen, på turnén, på visiten, på årsmötet [jfr även: på resan; men: *på reträtten]

Dessa adverbial kan betraktas som rumsadverbial med överförd tidsbetydelse. De typiska tidsadverbialsprepositionerna *under* och *vid* kan dock också användas vid dessa aktionsord.⁴

5. Prepositionsfras med *om*

I stället för prepositionen *på* kan prepositionen *om* användas då rektionen refererar till vissa delar av dygnet, veckodagar, årstider och högtider. Ofta är dock prepositionen *om* något ålderdomligare eller lite formellare, och den är mindre frekvent än *på*. Regionalt kan den vara vanligare och användas vid fler rektioner. Många språkbrukare accepterar *om* endast vid tidfästningsadverbial med generisk referens, dvs. när adverbialet avser alla tidpunkter av det slag rektionen anger.

om dagen, om natten, om morgonen, om kvällen, om eftermiddagen, om fredagen, ?om lördagsmorgonen, *om veckoslutet, om våren, om försommaren, *om denna årstid, ?om påsken, ?om pingsten, ?om julen, ?om julaftonen, *om midsommardagen

Om är ofta något vanligare med plural rektion, då den generiska referensen är mera uppenbar:⁵

om dagarna, om vintrarna, om lördagseftermiddagarna, om veckosluten, om jularna, ?om julaftnarna, *om högtiderna

6. Prepositionsfras med *i*

Prepositionen *i* ingår främst i lexikaliserade tidfästningsadverbial, med rektioner som i de flesta fallen består av bara ett substantiv i bestämd eller obestämd form (utan framförställda eller efterställda bestämningar). Vid vissa nominalfraser kan prepositionen *under* användas i stället, och i vissa fall förekommer också *vid*. *I* används i följande typer av adverbial:⁶

a) Vid månadsnamn, då också *under* kan användas:

i april, i oktober

b) Ibland vid vissa substantiv som *tid*, *skede*, *era*, *århundrade*, där vanligen också *under* används eller kan användas.

i midsommartiden [också: vid midsommartiden], i regntiden, i nästa {tidsålder/era}, i detta skede, i detta århundrade [men: ?i detta decennium, ?i badsäsongen]

i månadsskiftet [också: vid månadsskiftet], i detta ögonblick

i pausen, i nästa sekund, i första perioden av matchen [men: ?i juraperioden]

i skymningen, i gryningen

i {början/begynnelsen/mitten/slutet} av något [också: vid början etc.]

c) I uttryck som refererar till skeden i livet, då också *under* marginellt kan användas, t.ex:

i 20-årsåldern, i medelåldern, i puberteten, i tonåren, i barndomen [jfr: på ålderdomen]

d) Vid vissa lexikaliserade uttryck, där *i* oftast är den enda möjliga prepositionen:

i {framtiden/samtiden/fortiden}, i forna tider, i det förflutna

i veckan

i provningens stund, i nästa stund, i sitt nästa liv

Ibland är tidsbetydelsen i uttrycken försvagad.

7. Nominalfras

a) Tidsord föregånget av (demonstrativt) pronomen: *den dagen*, *det året*, *den där våren*.

Allting var som förgjort *den där påsken*.

b) Klockslag, datum eller årtal.⁷

kl. 10, (klockan) tio

(en) kvart i tio, halv tio, (kl.) 9.30, nio och trettio
 (den) 26 september (1989), (den) sista oktober
 (år) 1989, (åren) 1920–25

Före årtal kan prepositionen *under* förekomma vid durativ aktion (*under (år) 1989, under (åren) 1920–25*).

c) Beteckning på månad, årstid eller högtid som föregår beteckning på årtal kan stå utan preposition: (*i*) *januari 1986*, (*på*) *hösten 1986*, (*på*) *julen 1986*. Beteckning för tid på dagen som föregår en datumangivelse kan likaså sakna preposition: (*på*) *kvällen den 18*, (*på*) *morgonen den 4 augusti*.

8. Anaforisk adverbfras

Några pronominella adverb kan direkt utpeka en tidigare given tidpunkt (Advb § 20, 29): *då, därunder, härunder, varunder, därvid, härvid, varvid, när*.

9. Interrogativ adverbfras: *när*

¹ Sambandet mellan de båda aktionerna kan också vara kausalt, särskilt om aktionerna är punktuella:

Vid ryssarnas beslut om ett nytt rymdprogram skickade USA en raket till månen.

I sådana fall kan adverbialets tidsbetydelse vara nästan obefintlig, i all synnerhet som två punktuella aktioner sällan är helt samtidiga.

² Då rektionen är ett tidsord finns inget krav på situationellt samband (jfr (3a) ovan). Tex. följande exempel är därför naturligare om substantivet *tid* tilläggs:

?*Vid bolagsstämman* var Kalle på utrikesresa.

Vid tiden för bolagsstämman var Kalle på utrikesresa.

Vid tiden för är lexikaliserat som flerordspreposition (jfr Prep. § 30) och anger sålunda samtidighet mellan aktioner utan krav på situationellt samband.

³ Benämningar på klockslag uttrycks inte med *på* annat än då substantivet *klockslag* står som rektion. Annars används ingen preposition alls.

{*på/vid*} rätt klockslag, {*på/vid*} jämna klockslag [jfr: (**på*) kl. 12.]

När *på* används i ett tidfästningsadverbial tillsammans med en plural nominalfras kan adverbialet samtidigt ange frekvens, t.ex. *på tisdagar(na)* (§ 102: a). I synnerhet substantiv för delar av dygnet eller högtider kan också i singularis få denna betydelse.

På kvällen [= varje kväll] läser jag (alltid) i en god bok innan jag somnar.

På {påskan/pingsten} är vi alltid i Småland.

⁴ *På* förekommer dessutom i vissa enstaka uttryck som {*på/mot*} *slutet* och i adverbialen *på en gång, på samma gång, på stunden* som snarast fungerar som sättsadverbial.

⁵ *Vid dagen, dygnet* och *året* förekommer *om* i det senare ledet i adverbial som anger frekvens: *en gång om dagen, två gånger om året*. På samma sätt används *i* vid andra substantiv för tidsmätt: *två gånger i {sekunden/minuten/timmen/veckan/månaden}*. Se § 102: b.

⁶ Liksom vid de flesta tidsprepositioner kan tidsbetydelsen hos prepositionen *i* betraktas som sekundärt utvecklad ur rumsbetydelsen. Också mer eller mindre tydliga rumsadverbial med *i* kan sekundärt användas som tidsangivelser, t.ex.: *Jag började läsa franska i gymnasiet. Vi får vila först i himlen. I {förället/förnedringen} visade hon sin styrka. Hon förde fram sin åsikt redan i remissdebatten.*

⁷ Nominalfraser som tidsadverbial förekommer också för dagar i högtider samt med tidsord som *månadsskiftet* + månadsnamn och *vecka* + veckonummer.

Jag träffade henne {*annandag jul/midsommardagen/?pingstafton(en)*}.

Vi skall behandla saken (*i/vid*) *månadsskiftet juli–augusti*.

Jag kommer att vara en dag i Stockholm (*under/i*) *vecka 34*.

§ 95. Indirekta definitiva icke-deiktiska tidfästningsadverbial. Indirekta definitiva icke-deiktiska tidfästningsadverbial anger en referenstid med utgångspunkt i en bastid som inte omfattar talögonblicket.

Indirekta tidfästningsadverbial konstrueras på följande sätt.

1. Adverbialets referenstid infaller efter bastiden:

a) Prepositionsfras med *efter*, där rektionen anger ett mer eller mindre exakt mått på avståndet från en implicit bastid (som är given i sammanhanget).¹

Vi lämnade honom *efter* {*två timmar/en stund*}.

Kungaparet kommer att anlända hit i morgon kl. 11. *Efter två timmar* far de vidare till Norrköping.

b) Prepositionsfras med *efter* där rektionen är ett uttryck för bastiden. Rektionen kan utgöras av en nominalfras eller en infinitivfras och avståndet från bastiden kan specificeras med ett måttsadverbial (Prep. § 36).²

Hon blev färdig (*två timmar*) *efter telefonsamtalet*.

Han for till föräldrahemmet (*två timmar*) *efter att ha lämnat sin arbetsplats*.

Hon kommer att gå hem (*en kvart*) *efter butikens stängningstid*.

Rektionen kan vara utelämnad om bastiden är given i sammanhanget (absolut preposition, Prep. § 34) och den absoluta prepositionen föregås av måttsadverbial: *Han gav sig av {två timmar/en vecka} efter*.

c) Temporal bisats med *efter (det) att, sedan*, där satskärnan anger bastiden. Avståndet från bastiden kan vid *efter det att* specificeras med måttsadverbial.

Jag tror att hon går hem *sedan hon har fått beskedet*.

De anlände (*två dagar*) *efter det att svenskarna hade avtågat*.

Det ena kom när nationerna började intåget *efter det att olympiska kommittén [...] tagit emot republikens president Paasikivi [...] (R)*

Se vidare Bisatser § 99. Om gränsangivande *sedan* se § 100: b.

d) Adverb- eller adjektivfras som anger en tidpunkt senare än en bastid som vanligen är given i sammanhanget. Ett måttsadverbial (§ 78) kan ange avståndet från bastiden.

(en halvtimme) därefter, (fem minuter) senare, (två timmar) efteråt, (en vecka) fram(åt) i tiden

Tåget marscherade i väg från Stortorget *två minuter senare*.

Om en stund skall han hålla sitt tal. *Två minuter senare* kommer han att lämna festen.

e) Nominalfras där huvudordet anger ett slags tid (t.ex. en kalenderenhet som vecka, år) eller aktion som regelbundet återkommer (t.ex. körövning, semester) och där en bestämning utpekar referenstiden som den nästföljande tiden eller aktionen av det nämnda slaget i förhållande till den implicita bastiden: *nästa vecka*, *påföljande körövning*.

Nominalfrasen konstrueras på ett av två sätt. I ena fallet anger nominalfrasens huvudord en kalenderenhet eller en aktion, och en pronominal bestämning placerar referenstiden efter bastiden. Fastän nominalfrasen har definit betydelse saknar den ofta bestämd artikel och bestämd form även när den har framförställt attribut (i varje fall när huvudordet är ett tidsord; jfr Nomfraser § 6, Pron. § 220–222).

nästa vår, {följande/efterföljande/nästföljande/påföljande} fredag, {förstkommande/nästkommande/inkommande} vecka, {stundande/instundande/tillstundande} helg

Han anlände till Sverige den 15 december och stannade *de närmast följande veckorna* i Stockholm.

På min födelsedag regnade det, men *nästa dag* var det strålande sol.

I det andra fallet är huvudordet ett substantiv som anger en kalenderenhet. Substantivet står i bestämd form och har ett efterställt attribut som anger bastiden och relationen till den.

fredagen {efteråt/därpå/efter hans död}
året efter examen

2. Referenstiden infaller före bastiden:

a) Prepositionsfras med *före* eller *innan*, där rektionen anger bastiden och avståndet till bastiden kan specificeras med ett måttsadverbial (om *innan* som preposition se Prep. § 39: c).

före kl. 12, före jul(en), före avresan
innan kl. 12, innan jul(en), innan avresan
(två dagar) före julafton, (en vecka) innan semesterns början

Rektionen kan vara utelämnad om bastiden är given i sammanhanget (absolut preposition, Prep. § 34) och den absoluta prepositionen föregås av måttsadverbial: {*två dagar/en vecka*} {*före/innan*}.

b) Temporal bisats med *innan*, *förrän*. Bisatsens kärna anger bastiden. Avståndet till bastiden kan anges med ett måttsadverbial (Konjn, subjn, infm. § 12).

[...] vi syskon kunde alla simma *innan vi började skolan*. (S)

Vi vill inte föra någon kostnadsdiskussion *förrän vi gjort mer omfattande kostnadsanalyser* [...] (S)

Brödet tog slut (*två dagar*) *innan vi skulle hämtas*.

Se vidare Bisatser § 101. Jämför det gränsangivande *tills*, § 100: d.

c) Adverb- eller adjektivfras som anger en tidpunkt tidigare än en implicit bas-tid. Ett måttsadverbial (§ 78) kan vid vissa adjektiv eller adverb ange avståndet från bastiden.

förut, (en vecka) tidigare, (en liten tid) dessförinnan

I regionala uttryck av typen *en vecka tillbaka* är måttsadverbialet obligatoriskt.

d) Nominalfras där huvudordet anger ett slags tid (en kalenderenhet) eller aktion som regelbundet återkommer och där en bestämning utpekar referenstiden som den nästföregående tiden eller aktionen av det nämnda slaget (i förhållande till den implicita bastiden).

Nominalfrasen kan konstrueras på två sätt (jfr (1e)). I ena fallet är bastiden uttryckt. Huvudordet har då ett framförställt pronominellt attribut som anger att referenstiden föregår bastiden.³

Det hade regnat mycket {*sistlidna/förlidna*} *december*.

Förliden påsk hade det kommit mycket folk till kyrkan.

Sista natten var Barbro lite nervös.

Föregående kväll hade han varit hur pigg som helst.

Vid det förra sammanträdet hade han suttit ordförande själv.

I det andra fallet står huvudordet (som vanligen anger en kalenderenhet) i bestämd form utan pronominell bestämning. I stället anges bastiden och relationen till den i ett efterställt attribut.

Veckan {*innan/före/förut/före hans död*} hade hon varit bortrest.

Kvällen innan hade han varit hur pigg som helst.

¹ Också *inom* kan användas med en tidslängdsangivelse som rektion för att referera till en tidpunkt på ett visst avstånd efter en bastid:

inom två timmar, inom kort

Men här är det inte fråga om ett exakt avstånd utan om ett längsta avstånd, och dessa adverbial anger i första hand tidsåtgång (§ 105 not 3).

² Ett uttryck som *en dag efter ankomsten* kan analyseras på två sätt. I det första fallet är *en dag* måttsadverbial till *efter* och anger avståndet mellan referenstiden och bastiden, som i sin tur anges av rektionen i huvudledet *efter ankomsten* (jfr *kort tid efter ankomsten*). I det andra fallet

är *dag* frasens huvudord och prepositionsfrasen fungerar som dess prepositionsattribut. Avståndet mellan referenstid och bastid anges då inte, utan tidfästningen blir indefinit (jfr *en vacker dag strax efter ankomsten*).

³ Vissa av de pronominella attributen i adverbial av typen som beskrivs ovan under ((1e) och (2d)) kan också ingå i indirekta deiktiska tidfästningsadverbial (§ 98). Så särskilt *nästa* och participen på *-kommande* och *-stundande*, *förra*, *sistlidna*, *förliden*, *förlidna* (även adjektivet *senaste*) och eventuellt *föregående*. Icke-deiktiskt ersätts t.ex. *förra månaden* vanligen av *månaden innan* (enligt (2a)).

§ 96. Direkta indefinita icke-deiktiska tidfästningsadverbial. Ett indefinit tidfästningsadverbial som inte relaterar till någon annan tidpunkt är normalt uppbyggt på ett av följande två sätt.

a) Nominalfras med ett tidsord som huvudord

För introduktion av en ny tidpunkt är förrådet av möjliga tidssubstantiv rätt begränsat. Substantivet i en sådan indefinit nominalfras är mycket ofta *dag*, *år* eller *gång*, ett substantiv för delar av dagen eller året som *morgon*, *kväll*, *vår*, *höst*, en sammansättning med *dag* etc. som efterled eller en högtid, t.ex. *påsk*. Dessa ord refererar vanligen till en kalenderenhet (eller en del av en sådan) snarare än till en enhet med bestämd tidsutsträckning. Det är fråga om sådana tidssubstantiv som också kan kombineras med prepositionen *på* och vanligen också med *om* (jfr § 94: 4a, 4b, 5). Nominalfrasen har alltid attribut, oftast *en* (eller undantagsvis ett annat grundtal). Adverbialet står ofta som fundament.

Jag besökte *en gång* Musikmuseet i Stockholm.

Någon gång i höstas besökte jag Musikmuseet i Stockholm.

En kulan höstdag gick jag ut i skogen för att plocka de sista svamparna.

En julafton fick vi besök av mormor.

Och *en vårdag* låg det 20 buketter med ängsblommor på graven. (S)

Programmet spelas in *en måndagskväll* [...] (S)

Den tid som avses med en indefinit nominalfras som tidfästningsadverbial kan falla inom en tidsram som är nämnd eller given i texten. I så fall kan tidssubstantivet beteckna en kalenderenhet inom den angivna tidsramen.

Det året levde jag verkligen fattigt. *En månad* kunde jag inte betala hyran.

På 40-talet var vintrarna kalla. *En januari* var medeltemperaturen så låg som 20 grader.

1800-talet blev ett expansivt utvecklingsskede för astronomin. *Ett decennium* upptäcktes t.ex. hela 40 kometer.

b) Prepositionsfras där rektionen är en indefinit nominalfras vars huvudord är ett substantiv som anger aktion:

{*På/Vid/Under*} *en skolavslutning på 1970-talet* uppträdde Lotta med solosång.

På en kort permission hade han gift sig med en ung krigsänka [...] (R)

En präst gick till polisen, han hade hört något *under en bikt* [...] (R)

Ledigt och avspänt samtalar hon med den frågvisa svenska pressen *vid en träff på svenskhotellet* [...] (S)

Prepositionen väljs efter samma mönster som vid direkta definitiva tidfästningsadverbial (§ 94). Endast marginellt kan adverbialet ha formen av en nominalfras:

?En skolavslutning på 1970-talet uppträdde Lotta med solosång.

När rektionen utgörs av en naken nominalfras blir betydelsen ofta snarast generisk eller hypotetisk. Prepositionen är då obligatorisk.

Vid regn [= om det regnade] vistades vi vanligen inomhus.

Vid högsäsong gäller förstås helt andra priser.

{*Vid/Under*} *färd i öppen sjö* bör passagerarna använda flytväst.

Det är förbjudet att lämna området {*på/under*} *pågående övning*.

Deiktiska tidfästningsadverbials struktur och betydelse § 97–99

§ 97. Direkta deiktiska tidfästningsadverbial. Direkta deiktiska tidfästningsadverbial anger en tid som omfattar talögonblicket. De fungerar då som tidsadverbial för nutid. De direkta deiktiska tidfästningsadverbialen konstrueras på olika sätt.¹

a) Adverb (och som adverb lexikaliserade prepositionsfraser) som *nu*, *numera*, *nuförtiden*, *för närvarande*, *för tillfället*.

Precis ... *nu* är han i mål.

Nu har jag fast arbete.

Numera har folk det mycket bättre.

b) Prepositionsfras där prepositionen *i* är mer eller mindre lexikaliserad tillsammans med rektionen som utgörs av ett naket substantiv:

i år, *i* dag

Ett antal prepositionsfraser av denna typ kan också avse framtid, dvs. de utpekar den aktuella tiden närmast efter talögonblicket (se § 98: c).²

i vår, *i* sommar, *i* höst

i natt, *i* kväll, *i* afton [formellt], *i* eftermiddag

i jul, *i* påsk, *i* pingst, *i* midsommar

c) Nominalfras med pronominent attribut för nutid: *den här*, *denna* samt de formellt skriftspråkliga *innevarande*, *förevarande*:

den här veckan, *denna* månad, *denna* helg, *detta* år, ?*den här* dagen

Den här veckan [= den vecka då talögonblicket infaller] har det hänt en massa underliga saker.

Innevarande år beräknas compensationstillägg som tidigare.

d) Prepositionsfras där nominalfrasen är som (c) ovan eller anger en aktion. Prepositionen är *under* eller – vid *vecka, månad, minut, sekund* – ibland också *i*.

i den här {veckan/månaden}, *i* denna {minut/sekund}

under den här {veckan/månaden/julen}, *under* det här {året/decenniet/århundradet}, *under* {denna/innevarande} {månad/helg}, *under* detta år; *under* den här {matchen/lektionen/måltiden}

Jag har inte uppburit någon lön {*under*/?*i*/Ø} *den här månaden*.

Han har (*under*) *det här kvartalet* gett fyrtio konserter.

Han kommer att stanna hemma (*under*) *hela innevarande år*.

Jag har inte vilat mig en sekund *under den här semestern*.

¹ Deiktiska tidfästningsadverbial kan ingå i produktiva förbindelser med andra tidsadverbial där det ena adverbialet preciserar det andras referenstid eller är redundant:

{*I dag/Nu*} *på morgonen* fick jag en gädda.

Bröllopet ska bli *nu* {*på torsdag/snart*}, sa han.

² *I natt* är flertydigt eftersom det kan användas både om en tid som innefattar talögonblicket och om tider som i sin helhet föregår eller följer efter talögonblicket. Jämför med de adverbial i uppställningen § 99 som kan ha samtidig eller framtida betydelse, t.ex. *i kväll*.

Jag sov dåligt *i natt*. [sagt dagen efter]

Det är väldigt kallt *i natt*. [sagt samma natt]

Uppsatsen blir färdig *i natt*. [sagt på dagen]

Det blir nog en vacker solnedgång *i kväll*. [sagt tidigare på dagen]

Det har varit trevligt *i kväll*. [sagt samma kväll]

§ 98. Indirekta deiktiska tidfästningsadverbial. Indirekta deiktiska tidsadverbial anger en tid som helt och hållet föregår eller efterföljer talögonblicket. De indirekta deiktiska tidsadverbialen är alltså tidsadverbial för förfluten tid respektive framtid. De konstrueras på följande sätt:¹

a) Ett adverb som anger en tidpunkt kort tid efter eller före talögonblicket:

snart, strax, inom kort

nyss, nyligen, i jåns [regionalt]

b) En prepositionsfras som anger avståndet till talögonblicket (som är implicit). Om referenstiden infaller efter talögonblicket används prepositionsfras med *om*, om den infaller före talögonblicket en prepositionsfras med *för* ... *sedan*.²

om två veckor, om fem sekunder

för två veckor sedan, för en evighet sedan

Om är således en deiktisk motsvarighet till *efter* eller motsvarande adverb, t.ex. *senare*, och *för* ... *sedan* är en deiktisk motsvarighet till *före*, *innan* eller till motsvarande adverb, t.ex. *tidigare* (§ 95).

Marginellt kan bastiden uttryckas:

Ni ska utgå {*om sju sekunder från ... nu/nu om sju sekunder*}.

Han kom hit *i dag för tre år sedan*.

Hon far till Madrid *i dag åtta dagar*.

c) En prepositionsfras där rektionen är ett naket substantiv och prepositionen är *i* (jfr § 97: b). Om rektionen avser veckodag är prepositionen *på* eller *om*. Bastiden (= talögonblicket) är implicit.

Referenstid efter talögonblicket har t.ex. följande adverbial (av vilka somliga också kan innefatta talögonblicket, se § 97: b):

i vår, i sommar, i höst, i vinter, i natt, i kväll, i eftermiddag, i jul, i påsk, i pingst, i midsommar [jfr § 97: b]; i morgon, i går morse, i övermorgon; på söndag,³ på måndag etc., om söndag, om måndag etc.

När prepositionsfrasen anger tid efter talögonblicket används i vissa fall *till* (särskilt för att ange planerad tidpunkt):

Hon kommer {*till jul/i jul*} och hon ska besöka oss {*till våren/i vår*} också.

Referenstid före talögonblicket har följande prepositionsfraser med prepositionen *i*. Substantiv för veckodag har då suffixet *-s*, och substantiv för årstid samt vissa för kyrkliga högtider har suffixet *-as*.

i fjol, i förfjol, i går (i går morse, i går kväll etc.), i förrgår, i morse; i natt [jfr § 97 not 2]; i söndags, i måndags etc.; i våras, i somras etc.; i julas, i påskas etc.

d) Nominalfras med ett huvudord som anger slag av tid (t.ex. en kalenderenhet) eller – mindre ofta – en aktion och med ett pronominellt attribut som anger att referenstiden är den närmast liggande tiden eller aktionen av det nämnda slaget på tidslinjen från talögonblicket räknat. De pronominella attribut som används vid deiktisk tidsfästning skiljer sig i viss mån från dem som används i icke-deiktiska indirekta tidsfästningar (jfr § 95: 1e, 2d).⁴ Bastiden (= talögonblicket) är implicit. De participiella attributen är formellt skriftspråkliga.

efter talögonblicket: nästa {vecka/månad/påsk/år/tvåårsperiod}, kommande vecka, nästkommande två månader, den kommande helgen; kommande spelningar, nästa sammanträde

före talögonblicket: (förr)förra {veckan/månaden/påskan/året/tvåårsperioden}, sista {veckan/månaden/påskan/året/tvåårsperioden}, senaste {veckan/månaden/påskan/året/tvåårsperioden}, den sistförflutna helgen

Nästa vecka ska han till Berlin och (*näst*) *sista veckan* var han i Paris.

Nästa sammanträde är jag inte med.

e) Prepositionsfras där nominalfrasen är som (d). Prepositionen är *i*, *vid* eller *under* som vid motsvarande fall av icke-deiktisk tidsfästning (§ 94).

Jag ska åka till Berlin (*i*) *nästa vecka* och (*i*) *nästa månad* ska jag till Baltikum.

Hon har haft det arbetsamt (*under*) *de senaste månaderna* så hon tänkte vila upp sig ordentligt (*under*) *den kommande helgen*.

Vid kommande spelningar måste alla ha alla noter med.

Jag är inte med *vid nästa sammanträde*.

¹ De deiktiska tidfästningsadverbialen kan ingå i produktiva förbindelser med andra tidfästningsadverbial:

i fjol på julen [= i fjol julas], i morgon på {eftermiddagen/kvällen} [= i morgon {eftermiddag/kväll}]

i går vid middagstiden, i fjol i januari, i förfjol vid påsken
{tidigt/sent} i kväll

I dessa förbindelser kan det andra adverbialet också stå först, t.ex. *vid middagstiden i går*. Lexikaliserade är: *i morgon bitti(da)* 'i morgon tidigt' samt *i morse* 'i dag på morgonen', *i måndags morse* 'i måndags på morgonen' etc.

Adverben *just*, *precis* (som också används icke-deiktiskt) kan avse såväl talögonblicket som en tid strax efter eller före detta. De kan då alternativt stå affokalt till *nu*.

Larsson kom {*just/precis*} (*nu*).

Han sitter {*just/precis*} (*nu*) i telefon.

Jag ska {*just/precis*} (*nu*) gå ut och handla.

² I stället för *om en vecka*, *om två veckor* kan man också använda de lexikaliserade uttrycken *i dag (om) åtta dagar*, *i dag fjorton dagar*. Dessa uttryck kan dock uppfattas som något ålderdomliga eller regionala.

³ För att ange att *på fredag* avser den kommande fredagen kan det kombineras med *nu*: *nu på fredag*. Jfr också om *nästa* not 4 samt Advb § 26: b.

Något ålderdomliga eller regionala är konstruktioner av typen *på fredag åtta dagar* 'en vecka efter närmast kommande fredag [räknat från talögonblicket]', *på fredag fjorton dagar* 'två veckor efter närmast kommande fredag'.

⁴ Den deiktiska betydelsen hos *nästa* kan variera. Många språkbrukare skiljer mellan t.ex. *på fredag* 'närmast kommande fredag från talögonblicket räknat' och *nästa fredag* 'fredagen efter den närmast kommande'. Andra språkbrukare använder *nästa fredag* synonymt med *på fredag* eller vacklar i sitt språkbruk.

Motsvarande skillnad gör många språkbrukare mellan *i fredags* och *förra fredagen*, där *i fredags* används om den närmast föregående fredagen från talögonblicket räknat och *förra fredagen* om den närmast föregående fredagen.

Nästa används både deiktiskt och icke-deiktiskt (§ 95: 1e):

Nästa år är det olympiad. [= 1996, om yttrandet fälls 1995]

Han köpte huset för 2 miljoner på hösten 1988, och *nästa år* [= 1989] sålde han det med en halv miljons vinst.

Om båda tolkningarna är möjliga föredras vanligen den deiktiska:

Hon tänker ställa upp i olympiaden 1996, men *nästa år* ska hon tävla sparsamt. [= 1995, om yttrandet fälls 1994]

Förra används vanligen deiktiskt. Det är dock fullt möjligt att utgå från en annan tidpunkt i kontexten, om den specificeras.

När han kom visade det sig att han hade läst din bok redan *förra gången han var där*.

§ 99. Deiktiska tidfästningsadverbial. En uppställning för vissa kalender-enheter. Nedan följer en sammanställning av vanliga exempel på deiktiska adverbial, de flesta lexikaliserade, som anger år, årstider, dagar och tider av dygnet samt högtider. Direkt tidfästning (dvs. när adverbialets tid omfattar talögonblicket) anges med "samtidigt". Tid som infaller efter och före talögonblicket anges med "följande" respektive "föregående".

År och årstider:

- samtidigt: i år
det här året, den här {våren/sommaren/hösten/vintern}
- följande/
samtidigt: i vår, i sommar, i höst, i vinter
- följande: nästa år
nästa {vår/sommar/höst/vinter}
- föregående: i fjol, i förfjol
förra året, förrförra året
i våras, i somras, i höstas, i vintras
förra {våren/sommaren/hösten/vintern}

Dagar och tider av dygnet:

- samtidigt: i dag
- följande/
samtidigt: i natt, i kväll, i eftermiddag, *i förmiddag
- följande: i morgon, i övermorgon
i morgon {bitti/förmiddag/eftermiddag/kväll/natt}
på söndag etc., om söndag etc.
nästa söndag etc.
- föregående: i går, i förrgår
i natt, i morse, i förmiddags, i eftermiddags
i går {natt/morse/förmiddag/eftermiddag/kväll}
i förrgår {morse/kväll}
i söndags etc.
förra söndagen etc.

Högtider:

följande/

samtidigt: i jul, i påsk, i pingst, i midsommar, *i allhelgona

följande: nästa {jul/påsk/pingst/midsommar}

föregående: i {julas/påskas/pingstas/?midsomras}

förra {julen/påskan/pingsten/midsommaren}

§ 100. Gränsangivande durativa tidfästningsadverbial. Vissa adverbial tidfäster en durativ aktion genom att ange början och/eller slutet på den tid som aktionen upptar. Sådana tidfästningsadverbial kan kallas gränsangivande. Adverbiallet är normalt en prepositionsfras med *mellan*, *från*, *från och med*, *till*, *till och med*, *tills*, *sedan*, *alltsedan* eller en temporal bisats med *sedan*, *alltsedan* eller *tills* (i talspråk och ledigt skriftspråk även *till*).

Eftersom dessa adverbial anger en tidrymd kan de vid sidan av tidfästningen också ange aktionens varaktighet, i en sats där verbfrasen har oavgränsad aktionsart (§ 104: c).

a) Både början och slut anges i rektionen: *mellan A och B*, *från (och med) A (och) till (och med) B*.

Mordet måste ha skett *mellan kl. 13 och kl. 14*.

Besprutningen med stråförkortningsmedel på svensk spannmål sexdubblades *mellan år 1981 och 1984*. (S)

Det snöade oavbrutet *mellan jul och nyår*.

Robban och jag dansade oavbrutet *mellan klockan två och tre*. (R)

Från och med nu till 1870 kommer det att bli ytterligare 35 000. (R)

b) Endast begynnelse tiden anges i rektionen, medan sluttiden är underförstådd och utgörs av antingen talögonblicket eller en i kontexten prominent tidpunkt. Adverbiallet, som har strukturen av prepositionsfras eller bisats inledd av (*allt*)*sedan*, anger tidrymden mellan begynnelse tiden (som är rektionens respektive bisatsaktionens tid) och sluttiden (som är talögonblicket eller den i kontexten prominenta tidpunkten).

Han har varit sjuk *alltsedan den där sommaren*. [underförstått: fram till nu]

Hon hade spelat piano *sedan hon var sju år*. [underförstått: fram till den i texten aktuella tidpunkten]

Sedan kan också ta ett måttsuttryck för tid som rektion. En sådan prepositionsfras anger tidrymden mellan den underförstådda sluttiden och en tidpunkt så långt före sluttiden som måttsuttrycket anger. Den överordnade satsen anger i detta fall alltid en oavgränsad aktion som äger rum under hela den tid adverbiallet avser. Prepositionsfrasen kan i detta fall följas av *tillbaka*.

Sedan två år (tillbaka) spelar han inte på instrumentet.

När den underförstådda sluttiden är talögonblicket har den överordnade satsen tempus perfekt eller presens; om rektionen är ett tidmått föredras vanligen presens; se också Tempus § 20 not 3.

Han {har suttit/sitter} i riksdagen (*allt*)*sedan {år 1988/han återvände till Sverige från Australien}*.

Sedan 1941 har han arbetat med vägmärken och andra skyltar. (S)

Den brittiska regeringen är oroad över allt det nya som hänt i nedrustningssamtalen mellan USA och Sovjet *alltsedan toppmötet i Reykjavik i höstas*. (S)

Han {sitter nu/har nu suttit} inne på sitt rum *sedan två månader (tillbaka)*.

Den 90-årige landsfadern ligger *sedan fem veckor* på sjukhus [...] (S)

Sedan två år tillbaka pågår försöket med grannövervakning i Jersie kommun vid Köge bugt. (S)

Sedan två år tillbaka har vi därför haft en diskussion med Nyköpings kommun om att flytta gymnasiet dit. (S)

Den underförstådda sluttiden kan också vara en annan tid än talögonblicket. Om sluttiden tänks ligga i det förflutna har den överordnade satsen antingen preteritum eller pluskvamperfekt utom när rektionen är ett tidmått och preteritum föredras.

Han hade vuxit {*sedan mitt föregående besök/sedan jag var där föregående gång*}.

Han {satt då/?hade då suttit} inne på sitt rum *sedan två månader (tillbaka)*.

c) Begynnelse tiden anges i rektionen men tidrymdens slut lämnas öppen: *från, från och med*:

Lagen gäller *från (och med) den 1 oktober 1990*.

Folkpartiet vill *från den 1 januari 1988* höja barnbidragen med 480 kronor till 6 300 kr per år [...]. *Från samma tidpunkt* föreslår centerpartiet en beskattad vårdnadsersättning till familjer med barn i förskoleåldern. (S)

Men du vet väl att *från och med förra året* har vi den här nya studieordningen som kallas Pukas. (R)

Från och med nu är vi kolleger vi två. (R)

d) Sluttiden anges i rektionen efter en preposition eller i bisatskärnan efter en subjunktion. Begynnelse tiden nämns inte men kan ibland utläsas ur kontexten: *till, till och med, tills*.¹

[...] B-paviljongen – den som skall användas *till och med 1978* [...] (S)

Tills nu har jag inte märkt att jag inte längre kunde höra dem [...] (R)

Nästa morgon låg jag *till klockan tolv*. (R)

Även då var han förkyld och åt penicillin *ända fram till tävlingsdagen*. (S)

Alla var nöjda och belåtna, *tills telefonerna började ringa och breven droppade in*. (S)

De gränsangivande tidfästningsadverbialen fungerar som varaktighetsadverbial i verbfraser med durativ aktion, men i ett par fall kan de också ange ramen för när

en avgränsad aktion inträffar. Detta gäller konstruktionen med *mellan*, och en bisats inledd av subjunktionen *sedan* (men inte *alltsedan*) kan ange en tidpunkt efter vilken en avgränsad aktion kan utspela sig.²

Mordet måste ha skett (någon gång) *mellan kl. 13 och kl. 14*.

Belöningen utfästes *sedan pressen hade haft stora reportage om saken*.

¹ Ibland används en prepositionsfras med *till* som tidfästningsadverbial för att beteckna en planerad senare tidpunkt (§ 98: c):

Vi kommer att hälsa på moster *till påsken*.

² En prepositionsfras med *efter* eller en bisats inledd med *efter det att* anger en tidpunkt som inträffar senare än bastiden (§ 95: 1b, c). Den blir då synonym med *sedan*-fraser i satser med avgränsad aktion.

Han har köpt två ny kostymer {*sedan jul/efter jul/sedan han kom hem/efter det att han fick löneförhöjning*}.

Efter-fras är också ungefär liktydig med *från*- eller *från och med*-fras i sats med oavgränsad aktion:

{*Sedan/Efter/Från/Från och med*} *kl. 12* har hon sovit gott.

{*Från och med/Från/Efter*} *den 1 januari* har jag inte tillträdde till lokalerna.

Sedan-adverbialet antyder möjligen ett visst orsakssamband mellan rektionens aktion och hela satsens aktion, medan orsakssambandet inte är lika framträdande vid *efter*:

{*Sedan/Efter*} *ditt besök* har jag varit rätt olycklig.

Morderkännandet kom *sedan italienska polisen begärt honom utlämnad [...]* (S)

Adverbial för upprepning § 101–103

§ 101. Iteration: *tre gånger*. Adverbial för iteration anger vid hur många tillfällen satsens aktion äger rum. De består av indefinita nominalfraser, vanligen av typen *tre/många gånger*, dvs. med ett grundtal eller ett antalsangivande pronomen + substantivet *gång(er)*. I stället för *gång* förekommer också andra substantiv som kan beteckna en tidsperiod, särskilt sådana som anger en typ av regelbundet återkommande tid (t.ex. kalenderenhet) som *söndag, julafton*.

Hasse klarade ribban *två gånger*.

Det talades *många gånger* om ett anfall mot rebellerna [...] (S)

Elva gånger har han varit inblandad i flyghaverier [...] (S)

Hasse gick i kyrkan *flera söndagar*.

Också substantiv som anger aktion kan ingå i iterationsadverbial. Sådana adverbial tar då samma prepositioner som vid tidfästning (§ 94). (Om förhållandet mellan indefinita tidfästningsadverbial och adverbial för iteration se vidare Anm.)

Han har spelat {*vid/på*} *många bröllop*.

Hasse reste i Lappland *under två semestrar*.

Liksom vid tidfästning (§ 94: 3b) konstrueras ett fåtal tidsord med *vid*:

Fastän saken är känslig har jag *vid flera tillfällen* tagit upp den med henne. (R)

Upprepningen av aktionen tänks vanligen ske inom en viss tidsram. Ramen kan anges med ett adverbial för tidfästning eller tidsåtgång (§ 105) i samma sats, men den kan också framgå mer indirekt av kontexten.

Luciakvällen förra året greps han *tre gånger* av polis. (S)

Speedy Algot felade *två gånger* i *onsdags* [...] (S)

Under resan fick fotoexpeditionen byta båt *fem gånger*. (S)

Tre gånger lyckades Ove ta sig igenom och göra mål. (S) [underförstått: under den ifrågavarande matchen]

Han hade gått i kyrkan *två gånger* på *fyra* år.

Adverbialen för iteration och dess tidsram utgör ofta dubbeladverbial (§ 66):

Fyra gånger i *onsdags* måste jag gå till banken.

Tre gånger på *fyra* år hade jag träffat honom på konferenser.

Två gånger under *de femtio åren* har "Dagens dikt" anmälts till radionämnden [...] (S)

Om iterationsadverbial i frekvensangivelser (t.ex. *två gånger varje vecka*) se § 102: c.

ANM. Iterationsadverbial kan uppfattas som en specialform av indefinita tidfästande adverbial (§ 96) där tyngdpunkten inte ligger på att fästa aktionen vid en viss del av tidslinjen utan på att specificera vid hur många delar den kan fästas. Om adverbialet innehåller ett mer specifikt tidsord än *gång* kan den indefinita tidfästningen vara lika framträdande som iterationsangivelsen:

Jag har haft vakten *två söndagar*, nu vill jag ha en vardag.

Också ett adverbial som tidfäster aktionen till en enda punkt på tidslinjen kan fokusera iterationen, om aktionen kunde ha inträffat flera gånger och ental ställs i kontrast mot tänkt flertal. (Jämför kontrasten mellan *en* som grundtal och som obestämd artikel.)

Jag gick på teatern *bara en kväll*. [iteration, dvs. ental kontrasterar mot flertal]. Jfr: Jag gick på teatern *en kväll*. [indefinit tidfästning, dvs. ental kontrasterar inte mot flertal]

Särskilt adverbialet *en gång* upplevs gärna som dubbeltydigt:

I Paris har jag varit på teatern (bara) *en gång*. [iterationsadverbial som ingår i satsens rema]

En gång var jag på teatern i Paris. [indefinit tidfästningsadverbial med specifik referens; adverbialet anger bakgrund.]

§ 102. Frekvens: *tre gånger i veckan*. Adverbial för frekvens anger med vilken täthet en aktion upprepas:

Hon läser franska {*dagligen/ibland/tre gånger i veckan*}.

Jag badade (i två timmar) *två gånger varje dag*.

Den aktion som upprepas kan i sig vara avgränsad eller oavgränsad, men måste fattas som tidsbegränsad för att kunna upprepas. Själva sekvensen av upprepade

aktioner är däremot oavgränsad, och en sats eller verbfras som innehåller ett frekvensadverbial har således alltid oavgränsad aktionsart.¹

Frekvensadverbialen är av olika slag:

a) Typen *dagligen, varje dag, på tisdagarna*

Frekvensadverbialet avser regelbunden upprepning och specificerar inom vilken regelbundet återkommande tidsperiod (p) som den enskilda aktionen varje gång äger rum ('minst en gång per p'). Frekvensadverbialet kan antingen utgöras av ett deskriptivt adverb, t.ex. *dagligen*, eller vanligare av en nominalfras som innehåller ett av attributen *var, varje, varannan* eller *var* + ordningstal samt ett substantiviskt tidsord i obestämd form, som sällan har fler bestämmingar. Någon gång kan också en nominalfras med angiven struktur föregås av prepositionen *vid* eller möjligen *under*.

Tidningen utkommer *dagligen*.

Tidningen säljs *varje morgon* i hela landet. (S)

[...] personalen får jobba *var tredje helg* i stället. (S)

Barnen sjöng sommarpsalmen (*vid*) *varje skolavslutning*.

Alternativt anges den regelbundet återkommande tidsenheten med ett substantiv i bestämd form pluralis som rektion till preposition som vid motsvarande icke-deiktiska tidfästningsadverbial (§ 94). Substantivet är oftast ett ord för en regelbundet återkommande tid (*minut, vecka, månad* etc., *tisdag, september, jul, vår* etc.) men det kan också vara ett ord för en aktion som förutsätts återkomma mer eller mindre regelbundet.

Hon lagar middagen *på söndagarna*.

Jag brukar åka dit *om jularna*.

Vi pratar med varandra *under luncherna*.

b) Typen *3 gånger i {veckan/varje vecka}*

Frekvensadverbialet har formen av ett iterationsadverbial med tillägg av ett attribut som anger den regelbundet återkommande tidsperiod (p) inom vilken upprepningen sker ('n gånger för varje p'). Attributet kan vara bildat enligt (a) eller vara en prepositionsfras med *i* eller *om* och ett tidssubstantiv i bestämd form som rektion. *Om* används endast före *dagen, dygnet, året*, annars används *i*, t.ex. *en gång {i minuten/i timmen/om dagen/i veckan/i månaden/om året}*. (Regionalt förekommer också *i året*.) Också prepositionen *per* kan användas vid alla substantiv, med obestämd form av substantivet.

De gick i kyrkan *två helger {om året/per år/varje år/årligen}*.

Två gånger i veckan steg Eva-Britt ner i ett badkar med 42-gradigt vatten. (S)

Peter tränar varendaste eviga dag, med undantag för *en eller två dagar i månaden*. (S)

En del av dem mår för övrigt väl av några minusgrader *någon dag per vinter*. (S)

c) Typen *ofta, ibland, sällan*

Frekvensadverbialet anger tätheten för upprepningen utan att specificera någon regelbundenhet ('många/några/få gånger för varje relevant p'). Adverbialets huvudord är vanligen ett adverb som anger approximativt antal gånger, t.ex. *ofta, ibland, sällan, ideligen* (Advb § 37: a), men också adjektiv, t.ex. *tillfälligt*, och adjektiviska particip, t.ex. *regelbundet*, kan fungera så.

[...] och *ibland* plockar han fram trumpet. (S)

Vi åker till Italien *ganska ofta*, även om det blir lite dyrt.

Lärarna och en person från resursgruppen ska träffas *regelbundet* en tid framöver. (S)

Adverbial som anger ständig upprepning, t.ex. *alltid, ständigt, genomgående*, kan i allmänhet också ange att verksamheten pågår obruten, och gränsen mellan tidfästning och frekvens är därigenom vag (jfr Advb § 35).

I en sats som också innehåller ett tidfästande adverbial för upprepad aktion har endera adverbialet den vidare räckvidden:

När vi är i stan, går vi *ofta* på kondis. [kan tolkas med vidast räckvidd för *ofta* som 'Ofta när vi är i stan går vi på kondis' eller med vidast räckvidd för bisatsen som 'Varje gång när vi är i stan går vi ofta på kondis']

¹ Den upprepning som ett frekvensadverbial anger är i princip oavgränsad och kan fortgå hur länge som helst. Av sammanhanget kan det dock framgå att upprepningen inte fortgår i det oändliga, utan är begränsad till en viss tid. En begränsning kan naturligtvis också uttryckligen anges i kontexten eller åtminstone antydast med ett adverbial för varaktighet eller tidfästning.

Det var härliga tider. Jag badade *varje dag*.

I en hel månad badade jag *varje dag*.

Den sommaren badade jag *varje dag*.

Lärarna och en person från resursgruppen ska träffas *regelbundet* en tid framöver. (S)

När tidsramen är tydligt angiven (t.ex. *en hel månad*) och frekvensadverbialet anger regelbundet återkommande tidsenhet (jfr (a) ovan) förmedlar satsen indirekt också en iterationsuppgift (jfr § 101):

Under dessa två veckor badade jag *varje dag*. [dvs. totalt 14 dagar]

ANM. 1. Frekvens innebär en upprepad tidfästning, men tyngdpunkten ligger inte på att fästa aktionen vid en viss del av tidslinjen utan på att specificera avståndet mellan tidfästningarna. I synnerhet vid adverbial enligt (a), där substantivet inte är ett rent tidsord, kan den indefinita tidfästningen dock vara lika framträdande som frekvensangivelsen:

Revelj blåses *varje morgon*.

Pojkarna putsade gevären *före varje parad*.

När dessa adverbial är konstruerade som prepositionsfraser skiljer de sig inte strukturellt från adverbial som anger tidfästning.

ANM. 2. Frekvensadverbialet kan sägas vara ett slags gradadverbial för tid. Jfr § 77.

§ 103. Ordningsnummer: *för tredje gången*. Adverbial som anger ordningsnummer, dvs. vilken plats i en serie av samma aktioner som satsens aktion intar, utgörs av prepositionsfraser bildade med prepositionen *för*. Rektionen är nästan alltid en definit nominalfras med *gång* som huvudord och ett ordningstal eller ett ordinativt pronomen som attribut. Optionellt kan prepositionsattributet *i ordningen* tilläggas.¹

Otto gäspade *för tredje gången* (*i ordningen*).

Nu träffas vi kanske *för näst sista gången*.

I går besöktes kliniken *för andra gången* av socialstyrelsen [...] (S)

Sonen är på anstalt, *för vilken gång i ordningen* minns jag inte. (R)

Också ordinativa adverb som *igen*, *åter*, *återigen*, *ånyo* och (det lexikaliserade) *på nytt* (Advb § 43) samt nominalfraser som *en gång till*, *än(nu) en gång*, *ytterligare en gång* anger att aktionen upprepas, men de är mindre specifika eftersom de inte förutsätter något om hur många gånger aktionen tidigare inträffat, bara att den redan har inträffat minst en gång:

[...] det skulle inte finnas någon kraft som kunde sätta det hela i *gång igen*. (S)

Allvarligare för regeringen är att oljepriserna tenderar att *åter* stiga. (S)

Det klagas *återigen* på barn och ungdom [...] (S)

Slutligen tog Gorbatsjov *ånyo* till orda [...] (S)

Hans egna verk [...] ges ut *på nytt*. (S)

En gång till upplevde jag denna svindlande känsla av beundran [...] (S)

Det hade bevisats *än en gång!* (R)

Mest i skriftspråk förekommer ibland adverbial för ordningsnummer som till formen är indefinita och som vanligen saknar preposition:

Otto misslyckades *en tredje gång*. [vanligen: *för tredje gången*]

¹ Andra adverbial kan ange ordningen mellan olika aktioner (där t.ex. aktionen själv eller en av dess aktanter varierar):

Till att börja med skalade vi potatis.

Sedan tryckte han *först* Abes hand och *därefter* min [...] (R)

Äntligen blev det kväll.

ANM. Adverbial som anger ordningsnummer förutsätter – om numret är högre än ett – att aktioner av samma typ som den yttrandet gäller har inträffat tidigare. Liknande förutsättningar gäller för de fokuserande adverbialen (§ 107–112). *Ännu*, *fortfarande* förutsätter t.ex. vanligen att den aktuella aktionen har pågått tidigare, samtidigt som adverbiet säger att den anmärkningsvärt nog pågår vid en aktuell tidpunkt.

Adverbial för duration § 104–106

§ 104. Varaktighet: (i) *tre timmar*. Adverbial som anger varaktighet (dvs. hur länge en aktion pågår) fogas till verbfraser med oavgränsad aktionsart och uttrycker att aktionen äger rum under varje del av den tidrymd som durationen

anger. Dessutom kan aktionen ha en fortsättning efter den angivna tidrymden, även om detta inte omtalas i satsen.¹

Adverbial för varaktighet utgörs av en prepositionsfras med prepositionen *i* (som kan utelämnas) eller (mest i skriftspråk) *under*, en nominalfras utan preposition, en adverbfras (med *länge*, jfr Advb § 37) eller en temporal bisats med *så länge (som)* (jfr Bisatser § 101–102).

Krister sprang (*i*) *tre timmar*.

Nästan hela datormarknaden har haft problem *i flera år*. (S)

Han tvingades avstå all simträning *under tio veckor*. (S)

Det valsade runt i medierna *hela två veckor*.

Men Wanda återvände hem och allt var bra *ett tag*. (S)

Polisen har *länge* spanat efter bilen. (S)

Avgörande blev *hur länge* banden har spelat ihop och hur många av medlemmarna som bor på ön. (S)

Detta beslut kan tyvärr inte diskuteras på ett vettigt sätt *så länge som debatten infekteras av skvaller [...]* (S)

Därutöver kan ett tidfästningsadverbial som betecknar en viss tidrymd ange aktionens varaktighet samtidigt som det tidfäster aktionen (jfr § 94: 1).² Ett sådant adverbial tolkas normalt så att den tidfästa aktionen pågår under hela tidrymden i följande fall:

a) Varaktigheten under hela tidrymden understryks särskilt, t.ex. med attribut som *hel*, *i ända* etc.:

Lotta ska arbeta *under hela påskhelgen*.

Krister sprang i tre timmar, och *under hela den tiden* tänkte han på den missade femmiljonersordern. [med syftning på ett tidigare nämnt tidmått]

Lotta arbetade *dagarna i ända*.

b) Adverbialet utgörs av en temporal bisats bildad med *medan*, *under det att*, *så länge (som)* (jfr § 94: 2 och Bisatser § 101–102):

Hon sov {*medan/under det att/så länge*} *jag var borta*.

c) Adverbialet är gränsangivande (dvs. anger att aktionen äger rum mellan två olika tidpunkter, § 100) och utgörs av en prepositionsfras med *från (och med)*, *till (och med)*, *(allt)sedan* eller en temporal bisats med *(allt)sedan* eller *tills*:

Heltidsanställd tjänstgör normalt *från kl. 7.50 till kl. 16.30*.

Föreningen är den äldsta naturvårdsföreningen i Sverige och har skyddat naturreservatet Måkläppen *alltsedan 1899*. (S)

Se också om adverbial för framtida duration § 106.

¹ Verbfras i perfekt (och pluskvamperfekt) med oavgränsad aktionsart kan avse en tidrymd som når fram till talögonblicket (resp. den i texten aktuella tiden), vilket inte gäller om verbfrasen används ensam utan varaktighetsadverbial:

Per har varit advokat *i tre år*. [Satsen innebär att Per är advokat sedan tre år tillbaka eller att han har slutat som advokat efter att ha utövat yrket i tre år.] Jfr: Per har varit advokat. [Satsen innebär att Per inte längre är advokat.]

² Vid några verb, t.ex. *stanna*, *bli kvar*, *bo*, *logera*, kan ett tidfästningsadverbial som anger varaktighet ibland konstrueras med *över* (vid sidan av *under*):

Anders {stannade/blev kvar} på landet *över påskhelgen*.

Över anger att tidrymden börjar vid en aktuell tidpunkt i kontexten och upphör tidigast med slutet av den tid som rektionen anger.

ANM. Adverbial för varaktighet anger måttet på tidrymden och kan sägas vara ett slags måttsadverbial, jfr § 78.

§ 105. Tidsåtgång: *på tre timmar*. Adverbial som anger hur lång tid en aktion tar (tidsåtgång) fogas till verbfraser med avgränsad aktionsart och uttrycker att aktionen är slutförd inom den tidrymd som durationen anger. I normalfallet har aktionen varat hela denna tidrymd, men den kan också ha krävt kortare tid.

Ett adverbial för tidsåtgång utgörs vanligen av en prepositionsfras med prepositionen *på*. Det används på ett av följande två sätt:

a) En avgränsad aktion faller inom en viss tidrymd, och det är ofta anmärkningsvärt att aktionen inte tar längre tid.¹ Det förutsätts vanligen att det är bra med så kort tidsåtgång som möjligt, och om aktionen är agentiv framstår den ibland som en prestation.² Verbfrasens avgränsade aktion betraktas som odelbar i förhållande till adverbialet för tidsåtgång.³

[...] en ökningstakt som om den fortsätter skulle fördubbla antalet anställda *på ett år*. (S)

[...] att han *på kort tid* satte sig in i problemen, bestämde sig för en linje och fullföljde denna med framgång. (S)

På en natt skulle vi i princip spegelvända allt. (S)

På några få år har det skett en generationsväxling och medelåldern ligger strax under 30 år. (S)

Ibland anger adverbialet inte tidsåtgången för själva aktionen utan hur lång tid det tar innan aktionen är slutförd, utgående från den tid då den planeras eller konstateras vara väntad. I satsen *Lotta somnade på en timme* är det inte själva insomnandet som tar en timme, utan satsen säger att insomnandet inträffar under den närmaste timmen efter en aktuell tidpunkt, t.ex. den då Lotta bestämmer sig för att somna. Om man säger *Krister kom i mål på tre timmar* menar man likaså att Krister kom i mål efter högst tre timmar t.ex. räknat från starten.

Också oavgränsad aktionsart kan förekomma, men då anger adverbialet den tid som det tar för att tillståndet ifråga skall inträda:

På två minuter var hon uppe i trädtoppen. [= hade hon klättrat upp i trädtoppen]

Adverbialet kan ange en tidsram inom vilken en aktion upprepas ett visst antal gånger eller ett visst antal aktioner (av samma slag) utspelar sig:

På en timme nös hon 34 gånger. [dvs. det är anmärkningsvärt att hon nös så många gånger på så kort tid]

Kliniken behandlar 3 400 jourfall *på ett år*. (S)

b) En negerad aktion faller inom en viss tidrymd, och det är ofta anmärkningsvärt att perioden för den uteblivna aktionen har varit så lång:

Hon andades inte *på två minuter*. [Dvs. det är anmärkningsvärt att hon höll andan så länge.]

Och jag fick inte ta en träningsmeter *på tio veckor*. (S)

Så låga löneökningar har nämligen inte förekommit *på de senaste 30 åren*, påminner banken. (S)

Han har inte tagit en sup *på {två månader/länge}*.

Adverbial för tidsåtgång förekommer också i vissa andra kontexter som är semantiskt besläktade med en negerad sats (jfr Satsadvl § 78 not 1):

Hon har arbetat hårdare än *på länge*.

Det var det roligaste jag hört *på länge*.

¹ Mindre ofta och mest i skriftspråk används prepositionsfraser med *inom* för att ange tidsåtgång. *Inom* kan användas om aktionen t.o.m. tar kortare tid än adverbialet anger.

Lotta somnade *inom en timme*. [Lotta kan ha somnat innan timmen hade gått.]

Inom åtta dagar hade hon skrivit uppsatsen, låtit trycka den och delat ut den till alla tidsningsredaktioner.

Två till fyra procent har den allvarliga varianten som leder till tandlossning *inom några år*. (S)

Prepositionsfraser med *inom* framhäver inte alltid det anmärkningsvärda i tidsåtgången på samma sätt som de med *på*. De förekommer knappast i negerade satser (?*Hon andades inte inom två minuter*). Vissa adverbial med *inom* kan alternativt ses som gränsangivande (jfr § 100), där tidrymdens början är implicit, t.ex. talögonblicket:

Vi ska vara färdiga *inom sex månader*. [Jfr med den implicita gränsen i slutet av aktionen:

Vi arbetar här *sedan sex månader*.]

Detta eftersom centern och vpk vill avveckla alla tolv reaktorerna *inom högst tio år* [...]. (S)

² Tidsåtgångsadverbialet anger kortaste sanna tid, eftersom det vanligen är pragmatiskt intressant just hur kort tid aktionen tar:

Per städade lägenheten *på en timme*. [Dvs. det intressanta är att städningen inte tog längre tid.]

Jämför varaktighetsadverbial som anger längsta sanna tid, eftersom det vanligen är pragmatiskt intressant hur lång tid aktionen tar:

Per städade *i en timme*. [Dvs. det intressanta är att Per höll på så länge och inte en kortare tid.]

³ Om man säger *Krister sprang 10 km på en timme*, så underförstår därmed talaren inte att han också sprang 10 km på någon del av den angivna tiden. (Jämför adverbial för varaktighet

som anger att den oavgränsade aktionen gäller för varje del av den tid som adverbialet anger. Om man säger *Krister sprang i parken under en timme*, så underförstår talaren att Krister sprang i parken under varje del av den angivna tiden.)

ANM. Adverbial för tidsåtgång anger måttet på en tidrymd och kan sägas vara ett slags måttsadverbial, jfr § 78.

§ 106. Framtida duration: *för en vecka*. Adverbial kan ange framtida duration för det tillstånd som satsens aktion förväntas resultera i. Adverbial för framtida duration fogas därför till sådana verbfraser med avgränsad aktionsart som leder till ett tillstånd med en viss varaktighet. Verbet är normalt agentivt, och adverbial kan sägas ange den avsedda tiden för aktionen (jfr § 113: c).¹ Det utgörs av en prepositionsfras med *för* eller ibland *på* plus en nominalfras som anger tidrymd.

Hon reste till Holland {*för/på*} *en vecka*.

Han lämnade rummet *för* {*en liten stund/resten av eftermiddagen*}.

[...] hela jag värkte av längtan att få glömma mig själv *för en kort sekund*. (R)

[...] min hustru och jag hade lämnat henne hos morföräldrarna *för* att resa till Paris *på en vecka*. (R)

¹ Också varaktighetsadverbial (§ 104) kan ha bibetydelse av avsikt genom att ange durationen för det tillstånd som verbfrasens aktion avses leda till:

Han lämnade rummet {*en liten stund/under resten av eftermiddagen*}.

Kan vi öppna fönstret (*i*) *två minuter*?

Holger reste till sina föräldrar *över jul*.

Fokuserande tidsadverbial § 107–112

§ 107. Översikt. Fokuserande tidsadverbial fokuserar tiden för satsens aktion i jämförelse med en likadan aktion som äger rum eller tänks äga rum vid en annan tidpunkt. Talaren antyder härigenom ofta att satsens aktion är anmärkningsvärt tidig eller sen, kanske tidigare eller senare än väntat eller önskat. Däremot kan de fokuserande tidsadverbialen i sig själva inte tidfästa aktionen.

Kl. 8 satt Bo *fortfarande* vid telefonen. [Talaren jämför med en tidigare tidpunkt då Bo satt vid telefonen och anger det som anmärkningsvärt att Bo så sent som vid yttrandets tematiska tid satt kvar vid telefonen.]

Kl. 8 satt Bo *redan* vid telefonen. [Talaren jämför med en senare tidpunkt då Bo satt eller tänks ha suttit vid telefonen och anger det som anmärkningsvärt att Bo satt vid telefonen så tidigt som vid yttrandets tematiska tid.]

När aktionens tid på detta sätt jämförs med en tidigare aktions tid används fokuserande adverbial som *alltjämt*, *fortfarande*, *längre*, *än(nu)* (§ 110: a), *först* (*då/nu*), *äntligen*.

Han borde vara här men är *fortfarande* borta.

Splittringen mellan [...] partierna är *alltjämt* betydande. (S)

När aktionens tid på detta sätt jämförs med en senare aktions tid används fokuserande adverbial som *redan* (*då/nu*), *än* (*nu*) (§ 110: b):

Hon skulle komma i morgon men är *redan* här.

Därför är vi misstänksamma mot vad som kommer att hända, vi har ju *redan* sett dribbel med siffrorna. (S)

De fokuserande tidsadverbialen placeras ofta på adverbialsplats i mittfältet men kan också stå i slutfältet eller som fundament. *Än* placeras endast i slutfältet eller som fundament. Affokalt, dvs. intill det fokuserade ledet (jfr Satsadvl § 50), placeras oftast *först* samt ofta också *ännu*, *redan*.

Han läste artikeln {*först/redan*} i dag på morgonen.

Hon läste läxor *ännu* klockan elva på kvällen.

Fokuserande adverbial står ofta i en sats där den tematiska tiden inte anges med något adverbial i satsen. I en sats med presenstempus fokuseras då vanligen talögonblicket, i en sats med preteritumtempus fokuseras satsens tematiska tid i det förflutna (jfr Tempus § 13):

Han har köpt alla julklappar *redan* (*nu*).

Jag träffade Kalle på stan i går eftermiddag. Han hade köpt alla julklappar *redan* (*då*). [dvs. i *går eftermiddag*]

De olika adverbialen uppträder olika i förhållande till aktionsart, räckvidd m.m., och i de närmast följande paragraferna anges för de olika fokuserande tidsadverbialen framför allt om de förekommer med oavgränsad eller avgränsad aktionsart, om de förekommer i affirmativ, frågande (underställande) eller negerad sats och om de står innanför eller utanför negationens räckvidd (i den mån detta kan avgöras).

Jämför också fokuserande satsadverbial (Satsadvl § 50–64).

§ 108. Fortfarande, alltjämt. De fokuserande tidsadverbialen *fortfarande* och *alltjämt* (mest i neutralt och formellt skriftspråk) fogas bara till verbfraser med oavgränsad aktionsart. Aktionen tänks pågå vid satsens tematiska tid, oavbrutet från en tidigare tidpunkt. Vilken denna tidigare tidpunkt är kan mer eller mindre tydligt framgå av kontexten. Satsens tempus är vanligtvis presens eller preteritum.

[...] han håller *fortfarande* pipan mellan tänderna ... (R)

Jag hade *alltjämt* brevet i handen när det knackade på dörren [...] (R)

Hatade han mig *fortfarande*? (R)

Finns det *alltjämt* tid? (R)

I negerad sats har adverbialet större räckvidd än negationen, dvs. det är den negerade aktionen som sägs pågå från den tidigare tidpunkten. *Fortfarande*, *alltjämt* placeras också normalt tidigare i satsen än dess negerande uttryck.

Min syster har *fortfarande* inga barn. [Det är fortfarande så att min syster inte har några barn.]

Har din syster *fortfarande* inga barn? [Är det fortfarande så att din syster inte har några barn?]

Se där tecknet på att vissa datorer *fortfarande* inte har någon skam under huven. (S)
Själva tanken att samla försvarsintresserade från hela folkrörelse-Sverige till diskussion är det *alltjämt* inget fel på. (S)

En verbfras som i sin grundbetydelse anger en avgränsad aktion kan genom att tolkas iterativt eller generiskt (Aktionsarter § 20–21) bilda en verbfras för en oavgränsad aktion, så att *fortfarande* eller en synonym kan tilläggas:

Han smäller *fortfarande* igen dörren. [iterativ tolkning]

Fortfarande klarade han 1,60 i höjdhopp. [generisk tolkning]

Fortfarande, *alltjämt* kan på vissa villkor stå i sats med perfekt eller pluskvamperfekt oberoende av huvudverbets aktionsart. Adverbialet hänför sig därvid till det oavgränsade hjälp verbet *ha*, som anger tillståndet efter det att huvudverbets aktion har avslutats. Vanligen är då satsen negerad, dvs. talaren förnekar att tillståndet efter fullbordandet av verbets aktion föreligger.

Vi har {*fortfarande/alltjämt*} inte sovit.

Han har {*fortfarande/alltjämt*} inte somnat.

Fortfarande har en ny slutlig VD inte utsetts. (S)

En icke-negerad sådan sats med *fortfarande* kan också användas för att understryka (att lyssnaren inte bör glömma) att det som har inträffat har inträffat (jfr Pcp § 6: 2a).

Min dotter har *fortfarande* tagit skepparexamen. [Dvs. du borde känna till att min dotter har skepparexamen.]

§ 109. *Längre*. Det fokuserande tidsadverbialet *längre* används mest i negerade satser och fogas till verbfraser med oavgränsad aktionsart. Adverbialet jämför – liksom *fortfarande* i affirmativ sats (§ 108) – med en tidigare tidpunkt, men det står inom negationens räckvidd, dvs. talaren förnekar att en viss aktion fortfarande pågår vid den tematiska tiden.¹

Karlsson arbetar inte här *längre*. [Det är inte så att Karlsson arbetar här fortfarande, dvs. han har slutat.] Jfr: Karlsson arbetar fortfarande inte här. [Det är fortfarande så att Karlsson inte arbetar här, dvs. han har aldrig börjat.]

Han mindes inte *längre* denna ceremoni [...]. (R)

I en negerad fråga är skillnaden i räckvidd mellan *längre* och *fortfarande* densamma som i ett negerat påstående:

Arbetar inte Karlsson här *längre*? [Är det inte så att Karlsson fortfarande arbetar här?] Jfr: Arbetar Karlsson fortfarande inte här? [Är det fortfarande så att Karlsson inte arbetar här?]

I icke-negerad fråga har *längre* ungefär samma betydelse som *fortfarande*, *alltjämt*, dvs. aktionen förutsätts ha pågått vid en tidigare tidpunkt. Möjligen föredras *längre* om nekande svar väntas, medan *fortfarande* föredras om den talande inte har någon förväntning beträffande svaret.

Arbetar Karlsson här *längre*? Jfr: Arbetar Karlsson här fortfarande?

¹ *Längre* kan också vara en ordinär komparativ av adverbialet *länge*:

Min bror gick kl. 9 men flickorna stannade kvar längre. [\approx längre än {min bror/så}]

§ 110. Än, ännu. Än, ännu som fokuserande tidsadverbial fogas bara till verbfraser med oavgränsad aktionsart och används därvid på följande sätt:

a) I affirmativ sats betyder *än*, *ännu* detsamma som *fortfarande*, *alltjämt* (§ 108), dvs. adverbialet jämför med en tidigare tidpunkt och aktionen tänks pågå oavbrutet från denna tidpunkt fram till den tid som satsen handlar om. Talaren finner det värt att göra denna jämförelse, t.ex. därför att han anser det påfallande, glädjande eller ofördelaktigt att tillståndet inte har upphört vid satsens tematiska tid.

[...] det var möjligt att hon var vaken *ännu*. (R)

Han smäller *ännu* igen dörren. [Aktionsarten är oavgränsad om verbfrasen tolkas som iterativ; Aktionsarter § 21.]

Ännu klarar jag väl 1,60 i höjdhopp. [Aktionsarten är oavgränsad om verbfrasen tolkas som generisk; Aktionsarter § 20.]

I betydelsen 'fortfarande' kan *ännu* (liksom *än* i lexikaliserade uttryck) stå affokalt vid uttryck för tidfästning:¹

o *Ännu* {klockan 'tolv/i 'går} var han borta.

{*Än/Ännu*} i dag har drogen en viss betydelse.

Än i dag kan jag se allt som hände denna natt. (R)

I denna användning föredras den längre formen *ännu*.

b) I en negerad sats (med verbet i presens eller preteritum) jämför *än(nu)* situationen vid satsens tematiska tid (en situation då ett visst icke-tillstånd råder) med en tidigare tid, sedan vilken icke-tillståndet råder. Samtidigt förutsätter talaren att icke-tillståndet är anmärkningsvärt och förr eller senare skall upphöra, varför *ännu* i dessa satser kan sägas jämföra tiden för satsens aktion med en senare tid när icke-tillståndet äntligen skall upphävas.² *Än(nu)* placeras vanligen senare i satsen än det negerande uttrycket men kan också – särskilt i skriftspråk – stå tidigare.

Flickan sover inte *än(nu)*. \approx Det är fortfarande så att flickan inte sover. [Talaren (eller någon annan) hade väntat eller hoppats att flickan skulle ha somnat.]

Alice sysslade *ännu* inte med aktieaffärer. \approx Det var fortfarande så att Alice inte sysslade med aktieaffärer.

Än(nu) har samma betydelse när den negerade satsens verbfras står i perfekt eller pluskvamperfekt. Oavsett om huvud verbet anger avgränsad eller oavgränsad aktion kan en sådan verbfras sägas ange ett oavgränsat tillstånd, nämligen det som råder innan huvudverbets aktion realiseras.

Flickan har inte {sovit/somnat} *än(nu)*. ≈ Det är fortfarande så att flickan inte har {sovit/somnat}. [Talaren (eller någon annan) finner det anmärkningsvärt att flickan är vaken.]

Han poängterade också att USA *ännu på söndagskvällen* inte tagit någon kontakt om saken. (S)

Men jag har inte gett upp hoppet *ännu*. (S)

Ännu har jag inte tröttnat på turisterna, säger han. (S)

[...] några avgörande lösningar har *ännu* inte kunnat presenteras. (S)

I negerade frågor används vanligen *än(nu)* på samma sätt som ovan:

Sover inte flickan *än(nu)*? [Talaren (eller någon annan) förutsätter att flickan skall sova förr eller senare, och han finner det anmärkningsvärt att hon inte redan har somnat.]

Har inte flickan somnat *än(nu)*?

I denna användning är adverbialet ofta obetonat, och särskilt i ledigt språk föredras den kortare formen *än*.

c) I en underställande fråga kan *än(nu)* användas med betydelse som under (a), särskilt om adverbialet är betonat:

Sover flickan *ännu*? ≈ Är det fortfarande så att flickan sover?

Men lika vanlig är en annan innebörd, nämligen en betydelse som under (b). Adverbialet är då normalt obetonat och har den kortare formen *än*. Satsen kan också ha verbfras i perfekt eller pluskvamperfekt. Denna betydelse kan inte parafraseras med *fortfarande*.

{Sover flickan/Har flickan somnat} *än*? [Talaren (eller någon annan) förutsätter att flickan skall sova förr eller senare och hoppas att hon redan skall ha somnat.]

¹ *Ännu* kan särskilt i något ålderdomligt skriftspråk fokusera ett nominalt led i satsen, vanligen subjektet. *Ännu* antyder att den fokuserade referenten ingår i en tidsligt ordnad serie av jämförbara referenter och att satsens innehåll gäller anmärkningsvärt sent och senare än om någon annan referent i serien.

Ännu min farfar drog sig för att använda telefonen.

² I negerad sats kan *än(nu)* marginellt stå inom negationens räckvidd:

Flickan sover inte *'ännu*. ≈ Det är inte så att flickan fortfarande sover.

Sover inte flickan *'ännu*? ≈ Stämmer det inte att flickan fortfarande sover?

ANM. Den tidsliga betydelsen hos *ännu* (a) är besläktad med betydelsen när *ännu* används som förstärkande bestämning till komparativer samt med betydelsen 'ytterligare' i adverbial som anger aktionens ordningsnummer (§ IO3):

Sångarna borde vara *ännu* fler.

Han upprepade exemplet *ännu* en gång.

§ 111. *Redan*. Med *redan* jämför talaren tiden för satsens aktion med en (tänkt) likadan aktion vid en senare tidpunkt. Ofta vill talaren framhäva det anmärkningsvärda i att aktionen äger rum så tidigt som vid en viss tidpunkt. *Redan* används normalt inte i negerad sats.

Den tid som *redan* jämför med en senare tänkt tid är ibland angiven med ett tidfästningsadverbial, men ibland är den identisk med yttrandets tematiska tid och lämnas då outtryckt i satsen (bortsett från tempusangivelsen).

1. Sats med tidfästningsadverbial

I en sats där ett tidfästningsadverbial anger tidpunkten för aktionen placeras *redan* ofta affokalt vid detta adverbial.¹

a) I sats med oavgränsad aktionsart

Redan jämför med en senare tidpunkt då aktionen fortfarande pågår:

Redan 1948 bodde han i London.

Jag var flintskallig *redan på den tiden*.

Han föraktade *redan då* affärsmän och borgarbrackor, tänker hon. (R)

Som sagt, hon hade samhällsbilden klar *redan på ett tidigt stadium*. (R)

I satser om nutid används *redan* ofta utan tidfästningsadverbial men också här är sådant adverbial möjligt:

Nu sover hon *redan*.

I dag är han *redan* glömd.

b) I sats med avgränsad aktionsart

Redan jämför med en senare, ofta vagt uppfattad tidpunkt då samma aktion kunde ha ägt rum:

Han reser *redan i 'morgon*. Reser han *redan i 'morgon*?

Han reste *redan i 'går*. Reste han *redan i 'går*?

Coventry City Football Club bildades *redan* 1883, då som Singers FC. (S)

[...] den föll av *redan när han flyttade in* [...] (R)

Det sprack tydligen *redan i budgivningen*, sa hon. (R)

[...] stadens portar öppnades *redan på långt håll*. (R)

2. Sats utan tidfästningsadverbial

I en sats utan tidfästningsadverbial anger *redan* att satsens aktion – när den infaller – infaller anmärkningsvärt tidigt.

a) I sats med oavgränsad aktionsart

Redan används när det inte är kopplat till ett tidfästningsadverbial framför allt vid oavgränsad aktion. Hit räknas också verbfraser i perfekt eller pluskvamperfekt som anger det oavgränsade tillståndet sedan verbets aktion har fullbordats.²

Kalle sover *redan*. Sover Kalle *redan*?

Kalle sov *redan*. Sov Kalle *redan*?

Björnen låg *redan* under filtarna och nere i sovsäcken. (R)

Röda eldtungor slickade *redan* virrvarret av träsplitter under våra fötter. (R)

[...] i trädgården kring Torpa Pensionat skallade *redan* sommargästernas krocketklot [...] (R)

Kalle har *redan* {sovit/somnat}. [Dvs. tillståndet att ha sovit eller somnat gäller så tidigt som vid talögonblicket.]

Kalle hade *redan* {sovit/somnat}. [Dvs. tillståndet att ha sovit eller somnat gällde så tidigt som vid den tidpunkt i det förflutna som texten just handlar om.]

b) I sats med avgränsad aktionsart

Utan tidfästningsadverbial förekommer *redan* inte så ofta i sats med avgränsad aktionsart. Om huvudordet i verbfrasen i sin lexikala betydelse avser en avgränsad punktuell aktion får denna en mer eller mindre tydlig durativ tolkning i sats med *redan*. *Redan* jämför med en senare, ofta näraliggande tidpunkt då samma aktion kunde ha ägt rum.

Jag var alldeles uppskärnad och formulerade *redan* texten i hjärnan [...] (R)

Ordföranden anmälde *redan* näste talare [...] (R)

Men de flockades *redan* omkring Julia, de som rusat ut ur huset. (R)

Han ställde *redan* frågan på nytt till en annan elev [...] (R)

[...] nu gick barnen *redan* från bordet i små grupper. (R)

[...] det insåg jag *redan*. (R)

[...] men hon sköt *redan* undan skärpan av minnet. (R)

¹ *Redan* kan fokusera ett nominalt led i satsen, vanligen subjektet. *Redan* antyder att den fokuserade referenten ingår i en tidsligt ordnad serie av jämförbara referenter och att satsens innehåll gäller om den fokuserade referenten anmärkningsvärt tidigt och tidigare än om någon annan referent i serien.

Redan min farfar hade samlat på frimärken.

Frimärken hade *redan min farfar* samlat på.

² I sverigesvenskan väljs ofta perfekt eller pluskvamperfekt (i stället för presens respektive pteritum) när det skall sägas att en avgränsad aktion fullbordades vid en anmärkningsvärt tidig tidpunkt. Man talar alltså inte om själva aktionens tid utan om tillståndet efter den genomförda aktionen. I finlandssvenskt talspråk förekommer *redan* utan tidfästningsadverbial också vid presens och preteritum av verb som anger avgränsad aktion i en kontext där sverigesvenskan skulle ha perfekt:

Jag hittade *redan* [re:n] mina glasögon. [finlandssvenska] = Jag har *redan* hittat mina glasögon. [sverigesvenska]

Också hos en del sverigesvenska språkbrukare kan *redan* förekomma i en avgränsad verbfras, om betydelsen av en senare möjlig tidpunkt är försvagad och *redan* betyder 'tidigare'.

Jag nämnde *redan* att jag kan komma i morgon. [Vanligen i stället: Jag har redan nämnt att jag kan komma i morgon.]

§ 112. Först. Det fokuserande tidsadverbialet *först* fogas främst till verbfraser med avgränsad aktionsart för att jämföra med en tidigare tidpunkt när aktionen kunde ha ägt rum. Talaren vill oftast ange det som anmärkningsvärt att aktionen inträffar så sent. När *först* fokuserar aktionens tid förekommer det alltid tillsammans med ett tidfästningsadverbial (oftast affokalt) som anger aktionens referenstid:¹

Han lär bli färdig *oförst* i 'morgon.

Han blev färdig *först* i går.

Först i skymningen kommer de fram. (R)

Först därefter släckte han ljuset och lade sig att sova. (R)

Först 1938 hade han blivit färdig med boken.

Inträdde inte förändringar *först efter döden*? (R)

Då *först* kom kroppen till sin fulla rätt. (R)

Först kan också fogas till en verbfras med oavgränsad aktionsart, men aktionen tolkas då närmast som ingressiv (och därmed avgränsad), dvs. verbfrasen uppfattas som avseende den oavgränsade aktionens början (Aktionsarter § 22):

[...] *först* då var de framme. (R)

Först då kunde man andas igen [...]. (R)

Först 1938 var han färdig med boken.

Med samma betydelse som *först* används *inte* (...) *förrän*:²

Han blev *inte* färdig *förrän* i våras. ≈ Han blev färdig *först* i våras.

Inte förrän i våras blev han färdig. ≈ *Först* i våras blev han färdig.

Först används normalt inte som fokuserande tidsadverbial i negerade satser. Negerad betydelse inom räckvidden för *först* måste uttryckas på annat sätt.

?*Först fram emot jul* {hostade/joggade} han inte. [I stället: *Först fram emot jul* hade han slutat {hosta/jogga}.]

¹ *Först* kan också fokusera satsens subjektsreferent och placeras då affokalt framför subjektet. *Först* antyder att den fokuserade referenten ingår i en tidsligt ordnad serie av jämförbara referenter och att satsens innehåll gäller om den referenten anmärkningsvärt sent men ändå tidigare än om någon annan referent i serien.

Först Gustav II Adolf förstod till fullo vikten av ett lätt fältartilleri.

När *först* inte fokuserar en tidpunkt eller en subjektsreferent kan det självt ange i vilken ordning inom en given tidsram som en aktion utspelar sig, jfr också § 103 not 1.

Först regnade det men sedan lyste solen fram.

² Liksom de affokala *först*, *inte förrän* anger *äntligen* (och dess synonymer) att aktionen förväntats inträda eller pågå vid en tidigare tidpunkt. *Äntligen* har till skillnad från andra fokuserande tidsadverbial en inherent värderande innebörd: talaren hade hoppats på en tidigare tidpunkt.

Kl. 12 satt vi *äntligen* alla till bords.

Äntligen syntes båten vid horisonten.

Äntligen hade hon simmat hundra längder.

I morgon skall *äntligen* vår nya värmepanna installeras.

Äntligen placeras dock inte prefokalt (men möjligen postfokalt). Det används heller inte rematiskt och står därför normalt inte i slutfältet. Däremot kan det stå som fritt annex, obetonat eller med emotionellt betingad betoning. *Äntligen* kan marginellt stå utanför en negations räckvidd i samma sats men aldrig inom.

**Äntligen* i morgon installeras vår nya värmepanna.

I morgon *äntligen* installeras vår nya värmepanna.

Nu är huset färdigt, *äntligen*.

Äntligen var han inte längre trött.

*Han kom inte *äntligen* hem till jul.

Övriga fria adverbial § 113–115

§ 113. Kausalitet. Som kausalitetsadverbial räknas sådana adverbial som anger orsaken till (den överordnade) satsens sakförhållande (inklusive skälet till att en agentiv aktion företas), följden av sakförhållandet, ett otillräckligt hinder för det, ett tillräckligt villkor för satsens sanning eller avsikten med aktionen.¹

Kausalitetsadverbial har ofta satsform och behandlas utförligast i kapitel 37 Bisatser.

a) Adverbialet anger en orsak till det sakförhållande som satsen anger (kausal relation):

Han lade ner verksamheten { *av brist på pengar/av misstag/av en händelse* }.

Eftersom de dessutom saknar hudkörtlar kan de inte utnyttja något slag av s a s klibbig vidhäftningsmetod. (S)

Juryn kunde dock inte enas *beroende på otillräcklig bevisning mot den ene av dem*. (S)

Däremot behöver hon inte byta yrke *för pengarnas skull*. (S)

[...] och sedan tyckte hon illa om sig själv *för den där avundsjukan*. (R)

I agentiva satser anger orsaksadverbialet ofta ett skäl till att agens utför satsens aktion:

Vi har valt punkthus *därför att dessa öppnar Högbergsgatan mot den blivande Fatbursparken och Bofills berömda halvcirkelshus*. (S) [agens är den överordnade satsens subjekt]

Åtalet mot fyra av dem lades dock ner *på grund av brist på bevis* [...] (S) [agens är underförstått i den passiva satsen]

Adverbial som anger orsak kan vara bundna men glider då över i objektliknande adverbial (§ 35).

b) Adverbialet anger följden (konsekvensen, resultatet) av det sakförhållande satsen anger (konsekutiv relation):

Hon stod och småneg, *så att kjolen stötte i golvet* [...] (R) [konsekutiv bisats]

Samuel blev försöksutskrivnen den sommaren, *till stor glädje för barnen*. (R)

Fria följdadverbial kan också ha strukturen *med X som { följd/resultat/konsekvens }, med påföljd att X*:

[...] effektiva bromsar sätts på strukturomvandlingstakten *med lägre tillväxt i ekonomin som resultat*. (S)

Flyg och artilleri bombarderade vad regeringen kallade "gerillaställningar", *med ytterligare hundratals offer som följd*. (S)

Råvaruleveranserna nådde sällan fram i tid, *med påföljd att maskinerna rätt snart ofta stod stilla*.

Adverbial som anger följd är ofta bundna (§ 56). Också partikeladverbial som medför avgränsad aktionsart kan sägas ange konsekvens (§ 14–15).

c) Adverbialet anger avsikten med aktionen (final relation):

Hon pratade med Torsten ett par gånger *för att han inte skulle börja undra*. (R) [final bisats]

I "Hela gatan" berättas om hur respektive kommun gör *för att hålla sitt trädbestånd levande och öka på det*. (S) [final infinitivfras]

Jag har faktiskt skickat min son till New York *för de avslutande studierna*. (R)

Ett avsiktsadverbial står vanligen i en agentiv sats. Men det kan också stå i en icke-agentiv sats och ange avsikten med den aktion som förorsakat satsens tillstånd:

Det var grädde i såsen *för att den skulle smaka bättre*.

För att bevara värmen var det ont om fönsterglas i ladugården [...] (R)

Adverbial som anger avsikt kan vara bundna men glider då över i objektliknande adverbial (§ 35).

d) Adverbialet anger ett otillräckligt hinder eller en vilseledande premiss för det sakförhållande som anges i satsen (koncessiv relation):

[...] är det skönt att om aftonen koppla av i ett hotell eller gästhus, *även om ifrågasvarande etablissemang från en bortskämd europés synvinkel inte sällan har en påkostande men charmfull primitivitet*. (S) [koncessiv bisats]

En fyra fem gånger har han blivit utkörd av polisen, *fastän han bara suttit en kvart på träbänkarna*. (S) [koncessiv bisats]

[...] att klänga sig kvar i de till synes mest omöjliga lägen *trots tyngdkraften*. (S)

Att ett otillräckligt hinder särskilt anges innebär ofta att talaren eller någon annan hade väntat sig att hindret skulle vara tillräckligt. Gränsen mellan de fria adverbialen för otillräckligt hinder och de adversativa satsadverbialen (Satsadvl § 40–44) är vag.

e) Adverbialet anger ett villkor för satsens sanning (konditional relation):

Har man inget annat att meditera över, kan ens uppmärksamhet knappast undgå att fångas av [...] (S) [konditional bisats]

[...] vilka som bekant kan vara nästan omöjliga att lossa från underlaget *om man inte överlistar dem*. (S) [konditional bisats]

[...] samtidigt agerar den på ett sätt som *i händelse av framgång* garanterar fortsatt diktatoriskt styre. (S)

I sådana fall får de bara ta hand om just den penna eller färgburk som klottraren använt. (S)

När villkorsadverbialen har strukturen av prepositionsfraser eller temporala bisatser är de ofta vagt avgränsade från andra adverbialsbetydelser som kan tolkas generiskt-konditionalt, såsom de tidfästade, t.ex. *vid brand*, *när det brinner*, *med en sådan medhjälpare (vid min sida)*.

¹ Vissa prepositionsfraser som börjar med *med* eller *utan* och som anger en beledsagande omständighet (§ 81) tolkas gärna som angivande kausalitet av något slag. Särskilt om den överordnade satsen anger en hypotetisk eller irreell aktion kan *med-* eller *utan-*frasen ofta parafraseras med en konditional bisats.

Med allt sitt bullrande sätt (så) är Ludvigsson en hygglig prick. [tolkas som otillräckligt hinder: 'även om han har ett bullrande sätt']

Uppgiften skulle vara möjlig *med större resurser*. [tolkas som villkor: 'om vi hade större resurser']

Utan dig (så) skulle vi sitta på ålderdomshemmet i Vetlanda. [tolkas som villkor: 'om vi inte hade dig']

Särskilt bisatser och infinitivfraser inledda med *utan* antyder ofta något slags koncessivt samband med den överordnade satsens sakförhållande. Matrissatsen kan t.ex. tolkas som ett otillräckligt hinder för *utan*-frasen.

[...] han hade varit borta förut *utan att vi känt oro*. (R) [≈ ... men vi hade ändå inte känt oro]
Han såg på henne *utan att ändra en min*. (R) [≈ ... men ändrade ändå inte en min]

ANM. 1. Kausala, finala och konditionala bisatser kan också fungera som satsadverbial och utgöra kommentarer till språkhandlingen (se t.ex. Satsadvl § 24):

{Om/Eftersom} du vill veta det, så är han inte särskilt flitig.

ANM. 2. Avsiktsadverbial förekommer mest vid agentiva verb och är därför på sätt och vis semantiskt bundna av verbet, men syntaktiskt hör de till de fria adverbialen: som fundament behöver de inte stå inom negationens räckvidd och de tar gärna adjunktionellt *så*, t.ex.: *För att bli färdig tidigare (så) gick jag inte ut och åt med de andra*. Jämför också vad som ovan sägs om möjligheten att stå i icke-agentiv sats, dvs. en sats där avsiktsadverbialet inte kan sägas ha krav på verbet, t.ex.: *Fönstren är stora för att rummet ska bli just*.

§ 114. Jämförelse. Ett fritt adverbial som anger likhet eller skillnad karakteriserar en aktant eller en aktion som lik eller olik en annan i det avseende som anges av (den överordnade) satsen i övrigt. Jämförelseadverbialet består vanligen av en komparativ bisats eller subjunktionsfras (jfr § 63), en bisats inledd av *medan* eller dess synonymer, eller någon gång av en prepositionsfras.

Han längtar väl efter julen *precis som jag (gör)*.

Han längtar väl efter julen *liksom (han längtar) efter semestern*.

Elsa blev professor i matematik, *medan Arne har etablerat sig som grafiker*.

Till skillnad från Svensson längtade Johansson alltid efter semestern.

Inte desto mindre är kameleonterna de enda reptiler som, *i likhet med människan*, har binokulärt seende. (S)

§ 115. Avseende. Ett adverbial som anger avseende hänför aktionen till en viss klass, ungefär som ett klassificerande adjektivattribut hänför nominalfrasens referent till en viss klass (jfr Adj. § 6–7). Ett avseendeadverbial innehåller också prototypiskt ett klassificerande adjektiv (som det semantiskt tunga ledet).¹

Att rikspolischefen och riksåklagaren själva *formellt* övertar mordutredningen är sannolikt. (S)

Adverbialen för avseende har vidare en funktion som liknar restriktiva deskriptiva led i en nominalfras (jfr Nomfraser § 95). Satsen *Från pedagogisk synpunkt anses fyra- och femåringar vara idealiska elever* uttalar sig inte om huruvida fyra- och femåringar är idealiska elever i allmänhet utan bara om hurdana de är i pedagogiskt avseende. Ofta kontrasterar satsen t.o.m. mot ett (underförstått eller uttalat) förnekande av att propositionen gäller i ett annat avseende:

Där [...] tillämpas ett system som *formellt* innebär löntagarstyrning men *i realiteten* är hårt knutet till den rådande maktstrukturen [...] (S)

Fler exempel på adverbial som anger avseende:

Matchen var *spelmässigt sett* helt bedrövlig. (S)

För min del återstod nu bara djup tystnad och lång väntan [...] (R)

[...] att slippa komma i fängelse *rent kroppsligen*? (R)

[...] han skulle komplettera sin valsedel *geografiskt och politiskt*. (S)

de senaste tecknen på försöken att *ideologiskt* reorganisera kapitalismen (S)

Hit hör också adverbial inledda av prepositioner med betydelse av 'avseende' som *i fråga om*, *vad gäller*, *beträffande*:

Också Engqvist har fel *i fråga om papperet*.

I Stockholm har vi kommit jämförelsevis långt *vad gäller utbyggnaden av barnomsorgen*. (S)

Jakob instämde med mig *beträffande mötesförberedelserna*.

¹ Adverbial som anger avseende kan placeras före eller efter det negerande satsadverbialet i satsens mittfält. Placering före eller efter *inte* torde sammanhånga med om avseende-adverbialet eller det negerande adverbialet har störst räckvidd. Skillnaden i betydelse är dock ofta mycket liten.

Ungdomar under 20 år kan få tag i sprit och vin fastän de *formellt inte* får handla på systemet. (S)

Jackson är visserligen *inte formellt* kandidat ännu, men alla väntar sig att han avser att kandidera [...] (S)

Tyvärr har jag *officiellt inte* något att göra med den här saken längre. (R)

Jag misstänker att enda skälet till att han *inte officiellt* övergick till rundhuvudena var de fula kläderna och hårklippningen. (R)

ANM. Också adverbial som anger tid, rum eller kausalitet kan liksom avseendeadverbialen sägas ha en restriktiv funktion. De adverbial som anger avseende kan möjligen ses som en restkategori bland de mest fria adverbialen: de anger någon omständighet under vilken satsens utsaga är giltig, utan att denna omständighet klart kan hänföras till någon av kategorierna tid, rum, kausalitet. Adverbial med vag tidslig etc. egenbetydelse kan därför hänföras till avseendeadverbialen:

[...] om beteckningen nu kan tillåtas *i detta sammanhang* [...] (S)

Det är troligen inte frågan om sugmekanism *i detta fall*. (S)

21 VERBFRASER: POSTPONERADE LED

1 Översikt. 2 Nominala bisatser eller infinitivfraser som postponerade led. 3 Attributiva bisatser eller infinitivfraser som postponerade led. 4 Tunga led som postponerade led.

§ 1. Översikt. Postponerade led är sådana satsled som står bland verbets fria bestämningar i verbfrasen men som bortsett från placeringen bibehåller sina syntaktiska och semantiska egenskaper som subjekt eller som bundna bestämningar i verbfrasen eller som bestämningar i sådana led. Det postponerade ledet är i typfallet ett tyngre led än de led som det skulle ha föregått om det hade stått på sin ordinarie plats i satsen. Med tyngre menas t.ex. att ledet är mer omfattande, strukturellt mer komplext (t.ex. utgörs av en bisats), starkare betonat eller mera tematiskt.

Antingen kan det postponerade ledet lämna satsledets ordinarie plats tom (ungefär som när ett led står som satsbas i stället för på sin ordinarie plats), eller också kan det representeras på satsledets ordinarie plats av ett expletivt *det*. Som postponerade led fungerar framför allt:

a) nominala bisatser eller infinitivfraser (i vissa fall med expletivt *det* på satsledets ordinarie plats i den inre satsen)

Det är nödvändigt {*att vi far/att fara*}.

b) attributiva bisatser och infinitivfraser (utan korrespondens med expletivt *det* i den inre satsen)

Jag har hoppet kvar {*att han kommer/att få träffa honom*}.

Vem känner du här i stan *som kan tala italienska*?

c) olika andra tunga led (utan korrespondens med expletivt *det* i den inre satsen)

Det var många anhängare där *eller åtminstone sympatisörer*.

Hittills har anskaffats för detta ändamål *sex datorer och lika många skrivare*.

Ett postponerat led står efter partikeladverbial, objekt eller bundet predikativ samt vanligen också efter bundna adverbial, men det behöver inte stå helt i meningens slut:

Det gav oss en del problem *att det regnade så mycket där nere*. Jfr: *Det gav oss *att det regnade så mycket där nere* en del problem.

Det skulle nog vara möjligt {*att åka för mig/för mig att åka*}.

Det var snällt av dig {*att besöka oss/att du besökte oss*}. Jfr: *Det var snällt {*att besöka oss/att du besökte oss*} av dig.

Jag hade ännu hoppet kvar {*att en gång få lära känna henne* på den tiden/på den tiden *att en gång få lära känna henne*}.

Som postponerat led fungerar obligatoriskt nominala bisatser och infinitivfraser i viss satsledsfunktion (*Då är det nödvändigt {att vi far/att fara}*.) liksom också vissa attributiva bisatser och infinitivfraser (*Jag var idiotisk som trodde på henne. Vem känner du som vet något om Rumänien?*).

ANM. Sådana postponerade led som representeras av expletivt *det* på satsledets ordinarie plats är väl integrerade i den inre satsen. I de andra fall då ett led står postponerat vore det möjligt att se ledet i stället som ett slags fritt finalt annex till den inre satsen (jfr Annex § 12). Detta kan vara en rimlig lösning åtminstone i de fall då ledet i fråga uttrycker ett separat påstående och uttalas med den svagare betoning som är karakteristisk för fria finala annex.

§ 2. Nominala bisatser eller infinitivfraser som postponerade led. Nominala bisatser och infinitivfraser fungerar i vissa fall obligatoriskt och i de flesta andra fall optionellt som postponerade led, oberoende av om de står i huvudsats eller de står i bisats. Som subjekt och i vissa fall som objekt företräds de då av expletivt *det* i den inre satsen (Bisatser § 47–48; Inffraser § 4, 6, 9). Postponering sker i följande fall:

a) Nominala bisatser och infinitivfraser är i de flesta språkbrukares språk obligatoriskt postponerade, om de eljest skulle ha stått i mittfältet, dvs. som subjekt i bisatser och som subjekt i huvudsatser så snart de inte fungerar som fundament i deklarativ huvudsats. Expletivt *det* är då vanligtvis obligatoriskt på subjektets ordinarie plats.¹

Om det blir nödvändigt {*att vi far/att fara*}, så låt mig packa.

Då blir det nödvändigt {*att vi far/att fara*}.

Nu spelar det ingen roll *vart hon far*.

b) Nominala bisatser och infinitivfraser är vanligen postponerade, om de är subjekt och eljest skulle ha stått som fundament i deklarativ huvudsats:

Det blir nödvändigt {*att du far/att fara*}. [Jfr med placering som subjekt: {Att du far/Att fara} blir nödvändigt.]

En subjektbisats eller subjektinfinitivfras som fundament ({*Att du far/Att fara*} *blir nödvändigt*) ger ett något skriftspråkligt intryck och innebär oftast att talaren förutsätter att satsens innehåll är i någon mening aktuellt. (Däremot står andra nominala bisatser och infinitivfraser (t.ex. som objekt eller som rektion med isolerad preposition) utan vidare som fundament: *Att du skulle begripa det här har jag alltid önskat mig. {Att åka/Åka} till Rom har hon talat om länge.*)

c) Nominala bisatser och infinitivfraser är vanligen postponerade om satsledets ordinarie position är i slutfältet, dvs. som objekt eller predikativ:

Per har inte berättat för sin mor ännu *att han tänker skilja sig*. Jfr: Per har inte berättat nyheten för sin mor ännu.

Det tråkigaste har varit hela tiden *att han inte har ställt upp*.

Jag har önskat i många år *att få köra en Harley Davidson*.

Om bisatsen eller infinitivfrasen är objekt vid ett objektspredikativ eller en nexus-infinitiv, postponeras den obligatoriskt:

Han {höll (det) aldrig/har aldrig hållit (det)} för sannolikt *att vi skulle få stipendiet*.

Han gjorde det omöjligt för oss *att fara*.

Jag lät det ske *att förordnandet förnyades*.

Om bisatsen eller infinitivfrasen är rektion kan den inte postponeras ensam. Där-
emot kan hela prepositionsfrasen postponeras, eller också kan bara rektionen dis-
lokteras (Annex § 2–9).

*Han har berett sig på i flera år {*att överta gården/att räntebidragen ska tas bort*}. Jfr:
Han har berett sig i flera år *på* {*att överta gården/att räntebidragen ska tas bort*}.
[Hela prepositionsfrasen står som postponerat led.] Han har berett sig på det
i flera år {*att överta gården/att räntebidragen ska tas bort*}. [Rektionen står
som final dislokation, med pronominal kopia i den inre satsen.]

¹ Vissa språkbrukare accepterar satser och infinitivfraser som subjekt också i mittfältet, sär-
skilt om de är relativt korta:

Då för tiden var *att segla på Östersjön* det bästa han visste. Eftersom *att segla på Östersjön* då
för tiden var det bästa han visste ...

Då är nog *att det regnar snart* viktigare för oss just nu. Eftersom *att det regnar snart* är så vik-
tigt för oss just nu ...

Infinitivfras eller bisats som subjekt kan postponeras utan expletivt *det* på subjektetsplats om
den överordnade satsen är deklarativ och har ett predikativ som fundament:

Ledsammast har varit {*att han aldrig har ställt upp/att aldrig få se honom*}.

Särskilt betydelsefullt torde vara för dem *att inte bli utestängda från toppmötet*.

I passiv sats kan en bisats som subjekt stå kvar på den plats där det skulle stå i motsvarande
aktiva sats som objekt (jfr Subj. § 8, Eg. subj. § 3: b):

På senare tid har sagts *att det har blivit läge för demokratiska kandidater "till vänster om mitten"*. (S)

Om bisatsen eller infinitivfrasen är apposition till *detta/det* (Nomfraser § 75: e, 77: a) kan hela
konstruktionen utan vidare fungera som ordinärt subjekt:

Länge var *detta att han alltid skulle skämta om allting* väldigt irriterande.

ANM. 1. Ett postponerat subjekt i sats med expletivt *det* på subjektets ordinarie plats er-
inrar om egentligt subjekt. En viktig skillnad mellan dem är att det postponerade subjektet
inte kan stå som fundament i deklarativ huvudsats:

**Att spela i ensemble* är det alltid stimulerande. Jfr: Lite pengar kom det alltid med posten
i slutet av månaden.

ANM. 2. Om en nominal bisats eller infinitivfras företräds av betonat *det* är bisatsen finalt dislokerad som annex i exempel som de följande (Annex § 2–9):

Jag tycker att just *det* är särskilt glädjande att han ska slå sig på arkitektur.

Åtminstone *det* har jag alltid önskat mig att de förr eller senare skulle begripa vad jag håller på med.

ANM. 3. För bisatser och infinitivfraser som objekt eller predikativ framgår det i många, kanske de flesta, fall inte klart om de är postponerade eller inte eftersom de ändå skulle hamna sist i satsen:

Peter har inte sagt *att han tänker skilja sig*.

Det tråkigaste är *att han inte har ställt upp*.

Jag har länge önskat *att få köra en Harley Davidson*.

Det kan också vara oklart om eventuella efterföljande satsled tillhör matrissatsen eller bisatsen respektive infinitivfrasen:

Flera gånger viskade jag till honom att han skulle vara tyst under prästens tal.

Jag fick honom inte att vara tyst under prästens tal.

§ 3. Attributiva bisatser eller infinitivfraser som postponerade led. Bisatser och infinitivfraser vilka fungerar som attribut kan optionellt stå som postponerade led:¹

Här får *ingen* komma in *som har kniv*.

Men *någon* är det förstås *som har saknats i den där mansbilden*, och det är kärleken. (S)

Vart tar då *de människor vägen som inte kan eller vill köpa radhusen*? (S)

Genom att det finns *en person* i närheten *som älskar en* när man skapar rum omkring sig lär man sig att [...] (S)

Och *dom synpunkterna* var ju så vägande *som kom fram här* [...] (T)

Det är väl *en jargong* också *som finns färdig*. (T)

Den uppfattningen har jag att man ska lära sig landets språk.

Jag har hoppet kvar att få se honom i livet.

Ett attributivt led torde stå postponerat särskilt om det framgår någorlunda tydligt av nominalfrasens form att ett efterställt attribut skall komma eller när avståndet mellan huvudord och attribut är litet:

Vi såg *det uppror* sprida sig över landet *som vi varnat för*.

Ja, då kör dom ju med *infrarött ljus* då *som inte syns*. (T)

Om det attributiva ledet har restriktiv betydelse, avskiljs det inte från den inre satsen med någon egen prosodi och vanligen inte heller med komma i skrift.

I skrift och planerat tal undviker man ofta postponerad relativ bisats, ifall därigenom ett nominalt led skulle komma att stå omedelbart före bisatsen, oavsett om den alternativa tolkning som därmed blir möjlig är semantiskt rimlig eller bara löjeväckande:

?Jag såg *Kalle Svensson* på bussen, *som hade armen i band*.

Det finns dessutom en stark delvis normativ tendens att undvika postponerad relativ bisats också i övriga fall. Benägenheten att undvika postponering av andra slags attributiva satser eller infinitivfraser är föga utforskad.

I ett par fall postponeras attributiva satser och infinitivfraser obligatoriskt:

a) När nominalfrasen innehåller ett interrogativt led (Huvudsatser § 60, Bisatser § 26, Nomfraser § 33):²

Vem ska du berätta det för som inte har hört det förut?

Vad behöver du att öppna paketet med?

b) När nominalfrasen är ett negerat objekt eller predikativ placerat i mittfältet:

Jag har ingenting sagt som jag behöver ångra.

Jag hade ingenting haft att förtulla.

Hon har ingenting blivit som hon önskat bli.

c) När den attributiva satsen är en relativ bisats med entydigt kausal innebörd (Bisatser § 33):

Du är dum som står här och diskar.

d) När den relativa bisatsen ingår i en utbrytningskonstruktion (Bisatser § 38):

Sin bror var det visst (som) hon skulle skriva till.

Om relativa bisatser som appositioner till sats eller verbfras se Annex § 15.

¹ Ett predikativt eller appositionellt attribut (Nomfraser § 53, 65–69) kan postponeras i ungefär samma utsträckning som en attributiv sats, om det innehåller en sats eller är flerledat:

Jag tänker lägga ett gift i hans mat, så verksamt att han dör på fläcken.

Ett gift tänker jag lägga i hans mat, så verksamt att han dör på fläcken.

Jag har köpt två böcker till honom, den ena tyvärr lite för romantisk.

Två böcker har jag köpt till honom, den ena tyvärr lite för romantisk.

?Jag har köpt en bra bok till honom, fast här och där rätt skabrös.

Gränsen mot fritt predikativ (Predv § 46–52) blir i sådana fall flytande.

Också andra slags efterställda attribut postponeras ofta i fallen (a) och (b) ovan:

Vad behöver du av allt jag har lagt fram?

Jag har ingenting sagt av allt jag skulle kunna säga.

Hon har ingenting blivit av allt det hon kunde bli.

² När den interrogativa nominalfrasen innehåller ytterligare en efterställd bestämning, kan den dock i viss utsträckning ha också en icke-postponerad attributiv bisats eller infinitivfras:

Vem mer som kan spela trummor har du fått tag i?

Vad allt som irriterar mig skulle jag inte kunna räkna upp!

Vad annat att ta med sig kan du komma på?

Villkoren för denna ordföljd är föga utforskade.

§ 4. Tunga led som postponerade led. Tunga satsled – andra än de som nämnts i § 2 och 3 – kan också fungera som postponerade led i satsens slutfält. Egenskaper som kvalificerar ett led som tungt är följande: det är långt, det är syntaktiskt komplext, det är semantiskt komplext (t.ex. utgörs av eller innehåller en sats), det är rematiskt, dvs. ingår i det som utsägs om någonting annat (temat) i satsen. Hur många av dessa egenskaper som krävs för att talaren ska uppleva ledet som tungt är ofullständigt utrett. Tyngden bedöms sannolikt i förhållande till satsens övriga, icke-postponerade led, så att ett led lättare kan stå postponerat om övriga led är t.ex. korta och föga komplexa.

Det postponerade tunga ledet har vanligen en av följande syntaktiska funktioner:

a) Samordningsled:

Hon kunde höra en duva nu *och en bil som passerade genom skogen långt borta*. (R)
Ibland hade han en filt med åt henne *eller en termos med varm saft*. (R)

b) Led vars ordinarie plats är i slutfältet:¹

Ibsen har här skänkt åt världen *en diktad figur lika oförglömlig och ojämförlig som Faust, kung Lear eller Madame Bovary*. (S) [objekt]

c) Subjekt i en passiv sats:²

I år ska anställas för diverse uppgifter vid avdelningen *inte mindre än fyrahundra kvalificerade personer*.

Icke desto mindre har inom projektet skrivits *fyra monografier och femton tidskriftsuppsatser*.

Ovanför ingången är infattad *en marmortavla med grekiskt kors samt inskriften: "In hoc signo vincas" [...]* (S)

d) Appositioner och pseudoappositioner samt vissa flerledade fraser, om det är klart till vilket tidigare satsled som det postponerade ledet hänför sig till (Nom-fraser § 68, 70, Flerl. fraser § 2–3):

En fin cykel fick han, *den bästa vi fick tag i*.

Börje ska köpa gården, *inte Hans*.

Det kom många till föreläsningen, *särskilt ungdomar*.

Man blev tvungen att kasta åtskilligt efter strejken, *t.ex. frukt och grönsaker*.

Nio patienter fick sätta livet till *varav två redan under förnatten*. (R)

De såg en racerbil i garaget *också den målad i violett*.

¹ I många fall under (b) är det svårt att avgöra om ledet är postponerat eller inte, eftersom ledets ordinarie plats är i satsens slutfält (så nästan alltid med de flesta slags adverbial):

Peter har berättat alltihop i dag *för sin mamma*.

² Det postponerade subjektet kommer alltså ofta att stå på samma plats som ledet skulle ha haft som objekt i motsvarande aktiva sats. Jfr Eg. subj. § 3: b. I den mån ledet står senare i satsen, dvs. efter adverbialen, kan denna förskjutning uppfattas på samma sätt som en postponering av objekt enligt (b).

ANM. De led som behandlas i denna paragraf anger ibland ett separat parentetiskt påståen-
de, vilket i tal utmärks med undanhållen betoning och en egen intonationskurva samt
i skrift genom att ledet avskiljs med komma. De erinrar därför om fria annex, och exempel
som det följande skulle också kunna redovisas som sådana (jfr Annex § 12):

I morgon kommer det en tysk och föreläser, *eller en österrikare*.

22 VERBFRASER:

VERBFRASER MED HUVUDORD I INFINITIV (INFINITIVFRASER)

1 Översikt.

Struktur 2

2 Infinitivfrasens struktur.

Syntaktisk funktion och distribution 3–24

3 Översikt.

Infinitivfras som subjekt 4–5

4 Infinitivfras som subjekt placerat som fundament eller som postponerat led.

5 Lexikal kontext för infinitivfras som subjekt.

Infinitivfras som objekt 6–8

6 Infinitivfras som objekt vid huvudverb. 7 Infinitivfras som objekt vid hjälpverb.

8 Lexikal kontext för infinitivfras som objekt.

Infinitivfras som nexusinfinitiv 9–11

9 Nexusinfinitiven och dess lexikala kontext. 10 Egenskaper hos nexusinfinitiven som skiljer den från infinitivfras i andra funktioner. 11 Infinitivfras som nexusinfinitiv vid passivt verb.

Infinitivfras i eller som adverbial 12–16

12 Infinitivfras (inledd av optionell eller obligatorisk preposition) som bundet adverbial till verb, adjektiv och particip. 13 Lexikal kontext för infinitivfras i bundet adverbial vid verb, adjektiv och particip. 14 Infinitivfras (obligatoriskt) utan preposition som bundet adverbial. 15 Infinitivfras i bestämning till adverb. 16 Infinitivfras i fritt adverbial eller satsadverbial.

17 Infinitivfras i eller som attribut. 18 Infinitivfras som fundament och korrelerat till *göra*. 19 Infinitivfras som led i komparativ subjunktionsfras. 20 Infinitivfras i icke satsformad mening. 21 Utelämnning av preposition framför infinitivfras. 22 Infinitivmärke. 23 Blockled. 24 Infinitivfras med underförstådd bestämning.

Betydelse 25–32

25 Infinitivfrasens betydelse sedd i relation till den narrativa bisatsens.

Infinitivfrasens predikationsbas 26–31

26 Översikt. 27 Predikationsbas vid infinitivfras som subjekt. 28 Predikationsbas vid infinitivfras som objekt, nexusinfinitiv eller rektion i bundet adverbial.

29 Predikationsbas vid infinitivfras som eller i fritt adverbial. 30 Predikationsbas vid infinitivfras som eller i satsadverbial. 31 Predikationsbas vid infinitivfras som eller i attribut.

32 Tid och tempus i infinitivfraser.

§ 1. Översikt. Infinitivfraser är verbfraser med huvudordet i infinitiv. Strukturellt skiljer sig infinitivfrasen inte så mycket från andra verbfraser. Den viktigaste skillnaden är att infinitivfrasen i vissa funktioner kan eller måste inledas av infinitivmärket *att*. Dessutom kan bestämningar till verbet i vissa fall placeras framför verbet på samma sätt som i en finit af-sats.

att samtidigt leda sina stora partier (S)

Infinitivfrasen har en mångsidig och delvis särpräglad funktion. Den fyller i första hand samma funktioner som en nominalfras, dvs. som objekt, rektion och subjekt, men den kan också ha vissa funktioner som inte kan tillkomma nominalfraser, t.ex. som nexusinfinitiv. Mindre ofta fungerar den som attribut och sällan som adverbial. Infinitivfraser som subjekt och objekt kan postponeras till verbfrasens senare del.

Verkställande utskottet börjar *sondera bland lämpliga efterträdare*. (S) [objekt]

Då var bäge väldigt avvisande till *att ta jobbet*. (S) [rektion]

Han anses *vara rättvis, hygglig – och som sagt ständigt lika duktig*. (S) [nexusinfinitiv]

Vem har inte hört honom *säga att den som är i skuld är inte fri*. (S) [nexusinfinitiv]
avgörandet *att tillkännage sitt avgångsbeslut just nu* (S) [attribut]

Vi hade föreslagit honom redan före fusionen *att flytta tillverkningen till Sundsvall*.
[postponerat objekt]

Det är svårt för fritidsnämnden *att begära flera miljoner till att bygga en anläggning för verksamhet som inte finns [...]* (S) [postponerat subjekt]

Infinitivfrasen erinrar i många fall om en bisats, men till skillnad från en finit bisats innehåller den normalt inte något led som betecknar aktionens predikationsbas, motsvarande den finita satsens subjekt. Inte heller anges det explicit vilken fakticitet som tillkommer frasens aktion och endast i begränsad utsträckning vid vilken tid aktionen utspelar sig. Dessa uppgifter hämtas genom ett samspel av syntaktiska och semantiska regler ur kontexten.

Struktur § 2

§ 2. Infinitivfrasens struktur. Infinitivfrasen består av en verbfras med verbet-huvudordet i infinitiv. Den kan utvidgas med ett inledande infinitivmärke *att* [at:], [ɔ]. Ordföljden i infinitivfrasen är densamma som i andra verbfraser bortsett ifrån att satsadverbial och vissa verbbestämningar kan placeras framför huvudordet. Dessa led är desamma som i en af-sats kan placeras i satsens mittfält (Bisatser § 4), dvs. vissa adverbial, fria predikativ och negerade objekt. Se Schema 1.

Infinitivmärke	Framförst. bestämningar	Huvudord	Efterst. bestämningar
att	alltså inte	veta	något om framtiden
att	dessförinnan	göra	nödvändiga förberedelser
att	aldrig	arbeta	på helgerna
att	båda	vilja	stanna kvar på landet
att	ingenting	ha	yttrat under hela mötet

SCHEMA 1. Ordföljden i infinitivfrasen. I schemat förekommande förkortningar: framförst. = framförställda, efterst. = efterställda.

Hon njöt av *att efter många år åter känna fast mark under fötterna*.

Jag kände en viss blygsel över *att ej förut ha sett vad som skulle komma*.

Vi lovade dem *att inte gå för tidigt*.

[...] jag var gammal nog *att själv bära ansvaret för mitt liv*. (R)

De sista bourbonerna sades *ingenting ha lärt och ingenting glömt*.

Syntaktiska och lexikala omständigheter avgör när infinitivmärket är obligatoriskt, optionellt eller omöjligt (§ 22). Det är t.ex. obligatoriskt när infinitivfrasen är bestämning till en omedelbart föregående preposition. Adverbial av mittfältstyp är inte så vanliga i infinitivfras: semantiska och i viss mån syntaktiska förhållanden avgör om infinitivfrasen kan ha sådana adverbial och vilka adverbial som i så fall är möjliga (jfr Satsadvl § 3, 10, 31). Framförställda bestämningar förekommer nästan uteslutande när infinitivfrasen inleds med infinitivmärke eller fungerar som nexusinfinitiv (§ 9).¹ Möjligheten att ha hjälpverb (t.ex. temporala) som huvudord avgörs också av den semantiska och syntaktiska kontext där infinitivfrasen ingår (§ 32).

Infinitivfrasen saknar till skillnad från den finita satsen subjekt. Dess predikationsbas anges för det mesta i den överordnade satsen av ett led utanför infinitivfrasen (§ 26–31).

Om infinitivmärket *att* se också Konjn, subjn och infm. § 13.

¹ I vissa lexikaliserade uttryck placeras obligatoriskt eller optionellt bestämningar till verbet framför detta:

Jag vill inte ha *med honom att göra*. [jfr: ?... att göra med honom]

Vi fick mycket *med dem att göra*. [jfr: ?... att göra med dem]

Det här har inget *med den saken att skaffa*. [jfr: ?... att skaffa med den saken]
 Han vill inte låta sig *skrämma*. [jfr § 9: c: ... låta skrämma sig]

Om infinitivfrasen saknar infinitivmärke och om det överordnade verbet är finit kan en konstruktion med satsadverbial vara dubbeltydig:

Gunhild bad oss inte komma. [a) Gunhild bad oss att inte komma. b) Gunhild bad oss inte att komma.]

ANM. Infinitivfrasens struktur kan jämföras med en af-sats. Infinitivmärket motsvarar af-satsens inledande subjunktion och återstoden av frasen motsvarar af-satsens satskärna. Infinitivfrasen saknar satsens subjekt men den kan sägas ha en motsvarighet till satsens mittfält, där satsadverbial och vissa verbbestämningar kan placeras.

Syntaktisk funktion och distribution § 3–24

§ 3. Översikt. Infinitivfrasen kan användas i de flesta funktioner som tillkommer en nominalfras, men den kan också användas på sätt som är typiska för just infinitivfrasen.

1. Funktioner som i det väsentliga är gemensamma med nominalfrasen:

a) Subjekt som fundament eller postponerat led (§ 4–5):

Att inte ha några skulder är en god sak.

Att betona lydnad alltför mycket kan som tidigare påpekats ha olyckliga bieffekter. (S)

Det är en god sak *att inte ha några skulder*. [postponerat subjekt]

Det går inte *att gräva hur som helst i området* [...] (S) [postponerat subjekt]

b) Objekt (också vid hjälpverb; § 6–8), på ordinarie objektsplatser eller som postponerat led senare i verbfrasen:

Han uppskattar *att inte behöva låna mera pengar*.

Nämnden beslöt även *att skriva till Karolinska institutet och begära överläggningar* [...] (S)

Han måste *börja låna upp pengar*.

Att inte behöva låna pengar uppskattar han mycket.

Han lär ha beslutat så sent som i går *att låna upp ytterligare medel*. [postponerat objekt]

Det är så illa att jag anser det motiverat *att göra ändringar i budgetarbetet för 1988* [...] (S) [postponerat objekt]

c) Subjektspredikativ:

Att ha skulder är *att inte vara herre i sitt hus*.

Syftet med prisgarantin skulle ytterst vara *att sätta press på regeringen att hålla igen prisökningarna*. (S)

d) Objektspredikativ:

Ja, hur som helst, det kallar jag *att leva och ta dagen som den kommer* [...] (R)

e) Rektion (§ 12–13, 17):

Han drar sig för *att dra på sig skulder*.

Han har klarat sig utan *att dra på sig skulder*.

Van vid *att ha skulder på över en miljon* blir man aldrig.

Tanken på *att inte behöva ha skulder* är lockande.

Han har svårt för det här med *att säga komplimanger*.

f) Attribut (§ 17):

Detta *att behöva tigga om ett lån* är förnedrande.

Försöken *att låna upp mera pengar* var inte framgångsrika.

Cyklisternas vana *att cykla ända fram och, i brist på cykelställ, kedja fast cykeln överallt* ställer till problem för de synskadade. (S)

2. Andra funktioner som infinitivfrasen kan ha i satsen:

a) Nexusinfinitiv (§ 9, 11):

Bengt såg kvinnorna *gå omkring och tigga*.

Bortsett från några bakåtsträvare som ser sina maktbefogenheter *minska* finns det inget som nu kan hindra ett slut för detta "hiskliga tillstånd i Sovjet" [...] (S)

Kvinnorna sågs *gå omkring och tigga*.

En nordisk avspänning antas inte längre *kunna ha sin grund i Nordens begränsade specifika vikt*. (S)

b) Bundet adverbial vid vissa verb, adjektiv och particip (§ 14, 24):

Den här pennan går inte *att skriva med*.

Lars var svår *att övertala*.

Per är förhindrad *att komma*.

c) Fritt adverbial i enstaka fall (§ 16: b):

Det går bättre nu *att döma av rapporten*.

d) Fundament (som objekt) i sats med *göra* på verbfrasens ordinarie plats i satskärnan (§ 18):

Låna pengar av mina egna barn tänker jag inte göra.

Dö gör man iallafall. (R)

e) I komparativ subjunktionsfras (i stället för finit verbfras) (§ 19):

Jag arbetar lika gärna som *att gå omkring och tigga*.

Och de som säljer bilar på USA [...] har minskat sina vinstmarginaler hellre än *att ge upp marknadsandelar*. (S)

f) I enledad huvudsatsekvivalent (§ 20):

Att spöka ut sig så där!

g) I flerledad huvudsatsekvivalent (§ 20):

Jag gifta mig?

Hustrun till att tjuta och skråla. (R)

Inte kräkas, inte gråta, bara svälja ... (R)

Varför göra denna sista tid till en misströstans och sorgens tid? (R)

Varför ta det så allvarligt? (R)

Hellre av egen vilja gå i döden än bli ihjälslagen av Sverker. (R)

Infinitivfras som subjekt § 4–5

§ 4. Infinitivfras som subjekt placerat som fundament eller som postpone-rat led. När infinitivfrasen anger predikationsbasen för satsens verb eller subjekts-predikativ kan den stå som fundament eller som postponerat led i satsens slutfält.

a) Som fundament i deklarativ huvudsats:

Att få segla jorden runt hade alltid lockat honom.

Att vara begåvad räcker inte. (S)

Att fortsätta med olja ger inte bättre luft. (S)

Att gå över från olika typer av förbränning till el innebär automatiskt en energibespa-ring genom att elen kan styras och regleras bättre. (S)

Att ordna någon eftermiddagstillsyn i skolan har inte bedömts som möjligt. (S)

Att vara religiös utan att tro på ett evigt liv är omöjligt. (S)

Att gå på museum har blivit en verklig folkrörelse. (S)

b) Som postponerat led (liksom en nominal bisats i samma funktion), med ex-pletivt *det* på subjektets ordinarie plats:¹

Under en lång tid hade det lockat honom *att få segla jorden runt*. Jfr: *Under en lång tid hade *att få segla jorden runt* lockat honom.

Eftersom det alltid hade lockat honom *att få segla jorden runt ...* Jfr: *Eftersom *att få segla jorden runt* alltid hade lockat honom ...

Lockar det dig *att få segla jorden runt*? Jfr: *Lockar *att få segla jorden runt* dig?

På den tiden var det nästan otänkbart *att promenera omkring en kväll här som polis*. (S)
[...] framför allt berättar hon om vad det innebar *att vara barn och växa upp myck-et nära gränsen för utplåning*. (S)

Konstruktionen med postponerat subjekt används alltid i satser utan fundament eller i satser där funktionen som fundament är upptagen av annat led, men den brukas oftast också annars, dvs. när infinitivfrasen skulle kunna vara subjekt som fundament:

Det hade alltid lockat honom *att få segla jorden runt*. Jfr: *Att få segla jorden runt* hade alltid lockat honom.

Det kändes hemskt *att behöva sitta och se VM på TV*. (S)

Det gjorde honom ont *att se, hur ledsen han gjorde henne [...]* (R)

Det är dumt *att fälla sådana yttranden över huvud taget* och extra oklokt i en offentlig debatt. (S)

[...] det är fortfarande en stor upplevelse *att se den glade hästexperten Max Schumann i manegen*. (S)

Det hjälper inte *att styra*. (S)

Vid vissa betydelsetunna verb eller predikativ står infinitivfrasen normalt postponerad (i varje fall om verbfrasen inte innehåller andra informativa led):

Det återstår för oss *att städa upp*. Jfr: ?*Att städa upp* återstår för oss. *Att städa upp* återstår nu för oss som det enda meningsfulla arbetet.

Det är också värt *att notera den höga bränsleförbrukningen som beror på kärnkraftens låga verkningsgrad*. (S) Jfr: **Att notera den höga bränsleförbrukningen* är också värt. *Att notera den höga bränsleförbrukningen* är nödvändigt i en tid som denna.

Nu är det {dags/hög tid/rätt tid} (för oss) *att säga ifrån*. Jfr: ?*Att säga ifrån* är {dags/hög tid/rätt tid} nu (för oss).

Det är nog skäl (för oss) *att syna dem lite närmare i sömmarna*. Jfr: **Att syna dem lite närmare i sömmarna* är nog skäl (för oss).

Vissa verb och predikativ som kan ta infinitivfras som subjekt kan i stället konstrueras med en nominalfras som subjekt och infinitivfrasen som bestämning vid verbet eller predikativet.² Infinitivfrasen har då ett led underförstått, ett led med samma betydelse och referens som subjektet. Om konstruktioner av denna typ se nedan § 24: 1a, 1b.

De är svåra att handskas med [-]. Jfr: *Att handskas med dem* är svårt. Det är svårt *att handskas med dem*.

En infinitivfras kan stå initialt dislokerad med sin pronominella kopia som subjekt och fundament i den inre satsen (Annex § 3):

Att få segla jorden runt, det hade alltid lockat honom.

¹ Vissa språkbrukare accepterar infinitivfraser som subjekt också när subjektet inte är fundament, i varje fall om infinitivfrasen inte är för lång i förhållande till vad som återstår av satsen. Man bedömer då t.ex. följande exempel som fullt grammatiska:

Eftersom *att segla jorden runt* alltid hade lockat honom ...

Under en lång tid hade *att segla jorden runt* utövat en stark lockelse på honom.

² Vid adjektiv som kan ta infinitivfras som subjekt förekommer marginellt hos vissa språkbrukare en hybridkonstruktion; infinitivfrasen står sist i satsen, men i stället för expletivt subjekt står som fundament ett led som hämtats ur infinitivfrasen och predikativet står i neutrum singularis som om infinitivfrasen eller det expletiva *det* hade varit subjekt:

Den exakta siffran är {omöjligt/svårt/olämpligt} *att avslöja*. Jfr: Att avslöja den exakta siffran är omöjligt. Det är omöjligt att avslöja den exakta siffran. Den exakta siffran är omöjlig att avslöja.

På den stolen är omöjligt *att sitta*. Så stilla är omöjligt för mig *att sitta*.

§ 5. Lexikal kontext för infinitivfras som subjekt. De allra flesta predikat med infinitivfras som subjekt (som fundament eller postponerat led) kan också alternativt ta narrativ bisats som subjekt (jfr § 25 nedan och Bisatser § 47) men inte omvänt.

A. Det verb (eller den lexikaliserade verbförbindelse) som tar infinitivfras som subjekt har vanligen någon av följande betydelser:

1. Verbet anger att någon (= den som betecknas med objektet eller rektionen i det bundna adverbiallet) upplever eller gynnas eller drabbas av det som sägs i subjektet:

Att få hit den kostade mig tusen kronor. Det kostade mig tusen kronor *att få hit den*.
Det tog mig timmar *att ta mig runt rummet*. (R)

Exempel:

genera ngn, glädja ngn, göra ngn ont, intressera ngn, irritera ngn, kännas (på) (för ngn), oroa ngn, plåga ngn, reta ngn, roa ngn, skrämma ngn, störa ngn, tråka ut ngn
fresta ngn, ligga i ngns intresse, locka ngn, löna sig för ngn
ankomma på ngn, förunnas ngn, hända ngn, tillkomma ngn, åligga ngn, åvila ngn
duga (för ngn), fungera (för ngn), gå (bra) (för ngn), hjälpa (ngn), passa sig (för ngn), spela en roll för ngn, stå ngn fritt, återstå (för ngn)
kosta (ngn) så och så mycket, kräva ngt (av ngn), ta så och så lång tid (för ngn)
göra ngn {glad/ledsen/irriterad [etc.]}

2. Verbet anger att det som sägs i subjektet (= infinitivfrasen) orsakar det som sägs i objektet:

Att gå för snabbt fram med så genomgripande reformer skulle framtvinga svårhanterliga protester. Det skulle framtvinga svårhanterliga protester *att gå för snabbt fram med så genomgripande reformer*.

Exempel:

bidra till ngt, framtvinga ngt, förhindra ngt, göra ngt, leda till ngt, medföra ngt

3. Verbet anger att det som sägs i subjektet (= infinitivfrasen) är eller innebär det som sägs i verbets bestämning:

Att ge upp nu skulle innebära slutet för oss alla. Det skulle innebära slutet för oss alla *att ge upp nu*.

Exempel:

betyda ngt, gå ut på ngt, innebära ngt, likna ngt, syfta till ngt, vara (det samma som) ngt

4. Verbet står i passiv konstruktion och tar infinitivfras som (direkt) objekt i motsvarande aktiv sats (se om verbets betydelser § 8, särskilt punkterna (1e)–(1j) och (2)–(4)):

Att sitta och arbeta med öppen dörr uppskattas inte av alla. Det uppskattas inte av alla att sitta och arbeta med öppen dörr.

Att genomföra projektet rekommenderades oss av våra främsta ekonomer. Det rekommenderades oss av våra främsta ekonomer att genomföra projektet.

Exempel:

beslutas, bestämmas, diskuteras, eftersträvas, kallas, uppnås, uppskattas
förvägras ngn, rekommenderas ngn, tillrådas ngn, tillåtas ngn

B. Verbfrasens predikativ har vanligtvis någon av följande betydelser:

1. Verbfrasens predikativ (adjektivfras eller participfras) värderar det som sägs i subjektet (= infinitivfrasen) ur ett allmänt perspektiv eller med tanke på någon som gynnas eller drabbas.

a) Predikativet kan ta det bundna adverbiallet *av* + X (som i *att komma hit var snällt av dig*). Infinitivfrasen anger en agentiv aktion. Jfr Adjfraser § 30 (och Nomfraser § 75: b).

Att göra så var verkligen grymt av dig. Det var verkligen grymt av dig *att göra så*.

Exempel:

avskryvård, barmhärtig, barnslig, bra, dum, egoistisk, feg, förnuftig, grym, hygg-
lig, hänsynsfull, illojal, kallblodig, klok, listig, löjlig, modig, omoralisk, rätt,
snäll, stygg, (o)trevlig, uppoffrande, vänlig

b) Predikativet kan ta det bundna adverbiallet *för* + X (som anger den individu-
elle upplevaren eller den gynnade eller missgynnade: *att arbeta är {bra/spännande}
för mig*). Jfr Adjfraser § 32 (och Nomfraser § 75: b–c).

Att få vara med och bestämma blev viktigt för oss. Det blev viktigt för oss *att få vara
med och bestämma*.

Exempel:

ansträngande, hälsosam, konstig, lockande, (o)roande, skön, spännande, (o)trev-
lig, trygg, tråkig, tröttande, underlig, uppfriskande, uppmuntrande, uppskakan-
de, vanhedrande; betydelsefull, härlig, intressant, irriterande, ledsam, (o)lämp-
lig, lönt [endast i neutrum], nyttig, nödvändig, obehaglig, onödigt, skadlig, till-
låten, trist, viktig, väsentlig; bra, dålig, förfärlig; billig, farlig, frestande, krävan-
de, lätt, svår

c) Predikativet är inte förbundet med någon föreställning om en individuell
upplevare eller en gynnad eller missgynnad (som samtidigt skulle vara infinitiv-
frasens predikationsbas) (jfr Adj. § 15, Nomfraser § 75: c):

Det är omöjligt *att inte tycka om honom*.

Hit hör ofta predikativ utan *för*-fras enligt (b) ovan. Andra exempel:

(o)möjlig, sällsynt, (o)tänkbar, (o)vanlig

2. Verbfrasens predikativ är en nominalfras vars substantiviska huvudord karakteriserar och/eller värderar den aktion som infinitivfrasen anger. Aktionen kan också värderas med ett deskriptivt attribut (jfr (1a)–(1b) ovan). Exempel (där ”Adj” står för ett lämpligt adjektiv):

en (Adj) {uppgift/upplevelse/erfarenhet/njutning/pina/börda/ansträngning/synd/välgärning}

Predikativet kan också ha adjektiv enligt (1a)–(1b) som semantisk kärna i nominalfraser av typen *en avskyvärdhet*, *något avskyvärt*, *en avskyvärd sak*:

Att föreslå något sådant är en direkt oförsämdhet.

Det är något förfärligt *att behöva administrera verksamheten inom en sådan ram*.

Det är en uppmuntrande sak *att se så många studenter här*.

Nominalfrasen kan också ingå i lexikaliserade verbförbindelser med infinitivfras som subjekt:

vara till nytta för ngn, vara till skada för ngn, vara ngns tur

Det är deras tur *att spela*.

Infinitivfras som objekt § 6–8

§ 6. Infinitivfras som objekt vid huvudverb. Infinitivfras som objekt används vid ett stort antal verb (och verbförbindelser) som också fritt tar nominalfras som objekt (och som alltså räknas som huvudverb; om distinktionen huvudverb : hjälpverb se Vb § 29):

Sven klarade inte 'av *att spela tuba* på den tiden. Jfr: Sven klarade inte 'av jobbet.

Vi sköt alltid upp *att läsa läxorna* till senare på kvällen.

[...] han accepterade *att ta på sig ordförandeskapet* efter lång tveksamhet. (S)

Även här planerar vi *att bygga vidare på det begränsade försöket* [...] (S)

SVT planerar *nyanställa cirka hundra personer* [...] (S)

Det är därför myndigheten ÖB undviker *att tala sådan klartext*. (S)

Han glömmer *kolla resultatet*. (S)

[...] hur bilar med ABS borde ha ett särskilt bromsljus så att man inte riskerade *att bli påkörd bakifrån*. (S)

Infinitivfras förekommer också som direkt objekt vid bitransitiva verb (se § 8: 2):

Sven tillät Karin *att spela tuba*. Jfr: Sven tillät Karin detta.

Formellt är det civildepartementet som beordrat SCB *att räkna bort de arbets-sökande som heltidsstuderar från de arbetslösa*. (S)

Dess lag förbjuder de små *att inbilla sig något om sej själva*. (S)

den fisk du väntar dig *att fånga* (S)

Som indirekt objekt är infinitivfras sällsynt (§ 8: 3), och konstruktionen är naturlig endast när ett av de båda objekten står någon annanstans än på objektets ordinarie plats i verbfrasen (Obj. § 14):

Att dansa ger hon försteget framför att äta och prata.

Regeringen tillmäter det nu stor betydelse *att få tillträde till de kommande förhandlingarna*. [postponerat indirekt objekt]

Stor betydelse tillmäter regeringen *att få tillträde till de kommande förhandlingarna*.

Infinitivfras som objekt vid ett huvudverb kan stå som fundament, och dess svarighet kan vara initialt dislokerad (Annex § 3: 1):

Att bli tagen av polisen ville jag inte riskera.

Spela tuba, det tyckte Sven inte om på den tiden.

Infinitivmärke saknas ofta vid infinitivfras som objekt (se § 8, 22).

Om predikationsbasen för infinitivfras som objekt se § 28 nedan.

I vissa fall kan en infinitivfras som objekt stå vid ett verb som dessutom har ett bundet adverbial (se § 8: 4) eller ett objektspredikativ (+ eventuellt bundet adverbial). Infinitivfrasen placeras då alltid som postponerat led efter det bundna adverbialet och objektspredikativet.¹ Vid verb som konstrueras med objektspredikativ inträder ett expletivt *det* på objektets ordinarie plats (Obj. § 12).

Vi lämnade åt dem själva *att sälja huset*.

Gammal, god RFSU-sed är att ge alla fakta och överlåta åt envar *att av dem dra slutsatser för sitt eget handlande*. (S)

Vi gjorde det {möjligt/lättare/svårare} för henne *att stanna kvar*.

Han ansåg det för riskabelt *att lansera produkten redan nu*.

I många fall har ett verb och en prepositionsfras lexikaliserats som en enhet efter vilken infinitivfras som objekt placeras:

ha till yrke att [jfr: ha ngt till yrke]

ha för avsikt att [jfr: ha ngt för avsikt]

ha för vana att [jfr: ha ngt för vana]

få i uppdrag att [jfr: få ngt i uppdrag]

ha till ändamål [jfr: ha ngt till ändamål]

lägga ngn på hjärtat att [jfr: lägga ngn ngt på hjärtat]

lägga på minnet att [jfr: lägga ngt på minnet]

ta på sitt samvete att [jfr: ta ngt på sitt samvete]

Endast i få fall står infinitivfras som objekt vid adjektiv (jfr Adjfraser § 40 Anm.):

Men hon menar att hon just nu främst är skyldig *att se till så att narkomanerna åtminstone slipper bli smittade av HIV-viruset*. (S)

Laurents utgångspunkt är att alla idéer är värda *att prövas*. (S)

Vid vissa verbala presensparticip (av verb som i aktiv konstruktion kan ta infinitivfras som objekt) och perfektparticip (av verb som i aktiv konstruktion kan ta indirekt objekt och infinitivfras som direkt objekt) förekommer också infinitivfras som objekt, mest i skriftspråk (jfr Pcpfraser § 6):

Där satt han med hjärtat fullt men ändå vägrande *att tala*.

En vaktpost instruerad *att stoppa alla som ville in* hade placerats vid ingången.

¹ Också eljest kan infinitivfras som objekt vara postponerad:

Han har undvikit alltför många gånger *att ta upp saken med mig*.

ANM. Framför infinitivfras kan preposition i stor utsträckning utelämnas (§ 21). Om en preposition måste sättas in när infinitivfrasen byts mot ett pronomen (*det, detta, vad*) redovisas i denna grammatik infinitivfrasen som bundet adverbial. Se vidare § 12–14 nedan.

Inte heller nexusinfinitiv räknas som ett objekt. Om egenskaperna hos konstruktionen objekt + nexusinfinitiv gentemot liknande konstruktioner se § 10 nedan.

§ 7. Infinitivfras som objekt vid hjälpverb. Hjälpverb tar obligatoriskt infinitivfras (eller i enstaka fall supinum- eller participfras) som objekt (Vb § 29). Detta objekt är normalt hjälpverbets enda bundna bestämning (Vb § 30). (Om distinktionen hjälpverb : huvudverb se Vb § 29.)

Efter typiska hjälpverb saknar infinitivfrasen infinitivmärke (ett undantag är det temporala *komma*):

Hon {kan/måste/får/behöver/brukar} *spela schack*. Jfr: Hon älskar *att spela schack*.

Många hjälpverb tar alltid eller i vissa fall ett subjekt som inte har en semantisk roll i förhållande till hjälpverbet utan bara som predikationsbas till infinitivfrasen (subjektsautonoma verb, Vb § 8, Mod. hjälpvb § 1). Det är alltså infinitivfrasens verb som avgör vilket subjekt det överordnade verbet kan ha.

En och annan vinexpert brukar dock *sucka tungt och förklara att Beaujolais Nouveau inte är något riktigt vin, bara en gimmick*. (S)

Emils trägevär måste alltid *vara bredvid honom i sängen*.

Hamngatspumphuset fick väl *förfalla lite* då Anton Ekström inte längre orkade vårda det som tidigare. (S)

Båten slutade inte (*att*) *läcka* förrän nästa dag.

Kommunen måste *få exakta besked* [...] (S)

Nivån är nu så låg att den torde *sakna motstycke även internationellt*. (S)

Men hans skumma planer verkar *gå om intet* [...] (S)

Var människa har kanske känt sorgen, om inte fasan, i att se hur världen och dess historia verkar *att vara fast i en obönhörlig rörelse som bara förstärks* [...] (S)

Ändå riskerar årets förhandlingar *att bli kärvare än någonsin*. (S)

Temanumren tenderar *att bli små museer, vackra men en aning sömniga*. (S)

En infinitivfras som objekt vid ett hjälpverb kan sällan ersättas med konstruktionen *detta* + infinitivfras (se Pron. § 66):

Hon började {Ø/*detta} *att bli bättre*. [Jfr med huvudverb: Hon älskar detta *att ständigt förkovra sig*.]

§ 8. Lexikal kontext för infinitivfras som objekt. I denna paragraf ges en översikt över verb (eller lexikaliserade verbförbindelser) och adjektiv vilka tar infinitivfras som objekt. Förteckningen är semantiskt ordnad och uppdelad på (1) verb med infinitivfrasen som objekt och utan annan bunden bestämmning (där karaktären av hjälpverb är störst i de tidigare grupperna och nästan obefintlig i de sista, jfr Vb § 33), (2) verb med indirekt objekt och infinitivfras som direkt objekt, (3) verb med infinitivfras som indirekt objekt, (4) verb med infinitivfras (som objekt) och bundet adverbial, (5) adjektiv med infinitivfras som objekt. Ett verb kan med olika betydelse förekomma på flera ställen i översikten.

Verb efter vilka infinitivmärke är omöjligt eller mycket sällsynt betecknas med –, verb vid vilka infinitivmärke är obligatoriskt eller starkt övervägande (jfr § 22) utmärks med +. Ett par huvudtendenser är att infinitivmärket är mindre vanligt efter hjälpverb än efter huvudverb (§ 7) och att det är vanligare efter lexikaliserade verbförbindelser än efter verb.

1. Verb med infinitivfrasen som objekt (utan annan bunden bestämmning).

a) Temporal verb (Tempus § 28):

skola–, komma+

b) Epistemiska verb (Mod. hjälpvb § 2):

bör–/borde– ['det är rimligt att']

behöva–, måste– ['med nödvändighet'], lär–, torde–, må–, måtte–, kunna– ['det är möjligt att'], skall– ['det sägs att']

finnas–, verka, förefalla–, tyckas–, synas–, se ut+

c) Deontiska verb och verbförbindelser (Mod. hjälpvb § 3):

böra–; behöva–,¹ få– ['vara tillåtet att', 'måste'], få lov+ [t.ex.: bilen får inte lov att stå här], ha+, kunna– ['vara tillåtet att', 'måste'], måste–, skola–, äga+, ha rätt+, slippa–, vara tvungen+

d) Aktionella verb och verbförbindelser (Vb § 9):

börja, sluta, upphöra+, fortsätta, bruka–, pläga–, hålla 'på+', råka–, komma+ ['råka'], vara på vippen+, vara på håret+, tendera+, hota+, vara på (god) väg+, riskera+

e) Verb som anger avgränsad ingressiv aktionsart hos infinitivfrasen:

få– [i: få se, få höra, få veta], lära [i: lära känna]

Vid följande grupper av verb är subjektets referent normalt agens eller upplevare (jfr Vbfraser: Allm. § 23) i förhållande till verbet. (De flesta av de föregående verben är däremot alltid eller ofta subjektsautonoma, jfr Vb § 8.) Många av de nedan-

stående verben kan också ta narrativ bisats som objekt (jfr Bisatser § 48). Några typer:

f) Intentionella verb och verbförbindelser (jfr Mod. hjälpvb § 5). Exempel:

avse+, besluta, diskutera+, planera, stå i begrepp+, tänka-, ämna-, överväga+
hota+, lova [även med indirekt objekt], svära+, vägra
behaga, ha bråttom+, ha lust+, gitta-, idas-, nännas-, tackas- [ålderdomligt],
vilja-, välja+

g) Potentiella verb och verbförbindelser (jfr Mod. hjälpvb § 4):

förmå-, förstå+, förtjäna+, ha möjlighet+, ha råd+, ha svårt+, hinna-, hinna
'med+, klara 'av+, kunna-, lyckas, mäktas-, orka-, tåla+, töras-, vara i stånd+,
våga-

h) Verb och verbförbindelser som anger subjektsreferentens fruktan, förhoppning eller förväntan att aktionen skall inträffa. Exempel:

frukta, hoppas, vänta, vänta sig+, önska

i) Verb och verbförbindelser som anger subjektsreferentens värdering av aktionen. Exempel:

acceptera+, avsky+, förakta+, föredra+, gilla+, hata+, sakna+, tycka om+, tolerera+, älska+ [etc.]

j) Verb och verbförbindelser som anger subjektsreferentens initiativ eller underlåtenhet att företa aktionen. Exempel:

avböja+, bry sig om+, försumma+, försöka, glömma, hitta på+, komma ihåg+, låta- [t.ex. (jfr Vb § 10: 1c): låta bygga ett hus], låta bli+, låta vara+, låtsas [jfr *låtsa sig* + nexusinfinitiv, § 9: 2b], negligera+, se till+, söka, underlåta+, undvika+

2. Verb och verbförbindelser med indirekt objekt och infinitivfras som direkt objekt. Exempel:

anbefalla ngn+, anvisa ngn+, befalla ngn+, beordra ngn+, erbjuda ngn+, förbjuda ngn+, förelägga ngn+, föreskriva ngn+, föreslå ngn+, förmena ngn+, instruera ngn+, lova ngn, lära ngn, missunna ngn+, neka ngn+, rekommendera ngn+, säga {'till/'åt} ngn+, tillråda ngn+, tillåta ngn+, unna ngn+, vägra ngn+, ålägga ngn+

Det indirekta objektet är ofta reflexivt. Exempel:

erbjuda sig, företa sig+, förvänta sig+, lära sig, neka sig+, tänka sig, utfästa sig+, vänta sig+, åta sig+

3. Verb med infinitivfras som indirekt objekt. Konstruktionen är sällsynt. Exempel:

tillmäta ngt+, åsätta ngt+, ägna ngt+

4. Verb och verbförbindelser med infinitivfras som objekt och prepositionsfras som bundet adverbial. Exempel:

begära av ngn+, hänskjuta till ngn+, inskräpa i ngn+, kräva av ngn+, möjliggöra för ngn+, underlätta för ngn+, vädja till ngn+, överlåta åt ngn+, överlämna åt ngn+

5. Adjektiv tar endast i ringa utsträckning infinitivfras som objekt (jfr Adjfraser § 22 not 1, 27 not 1, 40 Anm.). Exempel:

mäktig+, nära+, skyldig+, värd+, värdig+

Jämför adjektiv som *kapabel*, *oförmögen*, *villig*, som nästan aldrig har utsatt preposition framför infinitivfras som bundet adverbial (§ 13: 2). Om konstruktioner av typen *Kudden är mjuk att luta sig mot* se nedan § 12, 24: 1b.

Particip kan ha infinitivfraser som objekt om de verb som de är avledda ifrån i aktiv kan ha infinitivfras som objekt (§ 6).

¹ Vissa språkbrukare använder *s*-formen *behövs* när infinitivfrasen står i passiv:

Bilen behövs *lagas*.

Om tillståndet sedan behövs *ändras* kostar detta ytterligare 2 000 kronor. (S)

Det mesta av produktionen var "påspapper" och rullpapper till handelsbodarna där allting såldes i lösvikt och behövdes *slås in*. (S)

Språkvårdare rekommenderar *s*-lös form (*behöver lagas*).

Infinitivfras som nexusinfinitiv § 9–11

§ 9. Nexusinfinitiven och dess lexikala kontext. En satsledsfunktion som bara kan fyllas av en infinitivfras är nexusinfinitiven. Nexusinfinitiv saknar alltid infinitivmärke (§ 22: 3a). Den placeras som ett objektspredikativ (eller ett bundet adverbial).¹

Han hörde tåget {Ø/*att} *närma sig* för en stund sedan.

Som nexusinfinitiv står infinitivfrasen vid verb i aktiv konstruktion tillsammans med ett objekt (som anger infinitivfrasens predikationsbas). Nexusinfinitiven kan också vara bestämning till verb i passiv konstruktion (varvid satsens subjekt anger infinitivfrasens predikationsbas).

Man har sett min chef *smyga omkring här*.

Min chef har setts *smyga omkring här*.

Objektet, respektive subjektet i den passiva satsen, utgörs av ett expletivt *det* i de fall då den finita motsvarigheten till infinitivfrasen skulle haft ett expletivt *det* som subjekt:²

Jag hörde *det regna*. Det hördes *regna*. Jfr: Det regnade.

Jag såg *det sitta två skator på trappan*. Det sågs *sitta två skator på trappan*. Jfr: Det satt två skator på trappan.

Vi ansåg det *böra sägas att han skulle komma*. Det ansågs *böra sägas att han skulle komma*. Jfr: Det borde sägas att han skulle komma.

Axel ansåg det *vara förmannen som skulle avskedas*. Det ansågs *vara förmannen som skulle avskedas*. Jfr: Det var förmannen som skulle avskedas.

Vid vissa verb erinrar objekt + nexusinfinitiv om en objektsbisats:

Vi såg solen *gå ner*. Jfr: Vi såg hur solen gick ner.

Vi ansåg dem *böra underrättas om utgången*. Jfr: Vi ansåg att de borde underrättas om utgången.

Vi lät dem *gå*. Jfr: Vi tillät att de gick.

Objekt + nexusinfinitiv står vid tre typer av verb:

a) Verb som anger omedelbar perception: *se, höra, känna*:

Jag ser honom *avsluta manuset*. (S)

Utredningen fick se flera konkreta förslag *läggas till handlingarna [...]* (S)

Det bestämde jag redan som barn när jag hörde min stränga farfar *skälla på de unga*. (S)

Nu kände hon hans hand *ömt glida över hennes hår*. (R)

Objektet är inte bara syntaktiskt utan också semantiskt sett objekt åt det överordnade verbet, såtillvida som satser av denna typ alltid implicerar att objektsreferenten är föremål för perceptionen, dvs. ses, hörs respektive känns. Samtidigt betecknar objektet infinitivfrasens predikationsbas. Om objekt + nexusinfinitiv ersätts med en narrativ bisats motsvaras objektet av subjektet i denna. De båda konstruktionsalternativen är dock inte synonyma. Objektets referent i en konstruktion med nexusinfinitiv måste vara direkt uppfattad med sinnena, medan den narrativa satsens subjektsreferent inte behöver vara det, eftersom hela satsens sakförhållande kan vara en konklusion utifrån andra sinnesdata.

Han såg henne *sitta och sticka*. Jfr: ?Jag såg henne *vara besviken*. Jag såg (på henne) att hon var besviken.

Han hörde dem *gräva*. Jfr: *Han hörde dem *ha varit och grävt i Egypten*. Han hörde att de hade varit och grävt i Egypten.

Han kände blodet *isas i sina ådror*. Jfr: ?Han kände dem *vara fientligt inställda*. Han kände (på sig) att de var fientligt inställda.

Ett objekt som utgörs av expletivt *det* (jfr ovan) har dock ingen semantisk roll i vare sig den överordnade satsen eller infinitivfrasen.

b) Verb som anger påstående eller åsikt konstrueras med objekt + nexusinfinitiv i varierande grad.³ Endast vissa av dem tar icke-reflexivt objekt, och endast i formellt skriftspråk och/eller när infinitivfrasen består av verbet *vara* + predikativ.⁴ Med reflexivt objekt har konstruktionen neutral stilkaraktär i skriftspråket. Olika språkbrukare är olika benägna att använda och acceptera konstruktionen vid denna typ av verb.⁵

Min syster ansåg {sig/pojken} *ha blivit misshandlad*.

Vi lyssnade på några av de politiker som påstod {sig/sitt parti} *ha idiotsäkra bote-medel mot inflation*.

Hon förklarade {sig/?dig} *vara intresserad av vårt erbjudande*.

Anders trodde {sig/*henne} *bli utnämnd före jul*.

Karin tyckte {sig/*honom} *ha blivit piggare av kuren*.

Påstående- och åsiktsverb som tar objekt + nexusinfinitiv:

antyd, erkänna, förklara, hävda, konstatera, meddela, medge, påstå, rapportera, säga, uppge

anse, anta, avse, bedöma, befara, beräkna, bevisa, erkänna, finna, förmoda, förutse, förvänta, inbilla [bara reflexivt objekt], låtsa [bara reflexivt objekt], mena, misstänka, påvisa, tro, tycka [bara reflexivt objekt], veta [bara reflexivt objekt], visa, vänta

Detta är uppgifter som polisen misstänker *vara insamlade på olaglig väg*.

Tio eller femton år ansåg han *vara en rimligare tidsfrist*. (S)

Den enda lösningen blir, att man förklarar folkviljan *vara en uppenbarelse av Guds vilja*. (R)

Det är namnteckningen på det dokumentet som Lars Johansson påstår *vara förfalskad*. (S)

Hos Erik hittar polisen cirka 10 gram amfetamin och 5 gram cannabis, som han uppger *vara för eget bruk* [...] (S)

Michail Gorbatsjov har inspekterat "det sovjetiska huset" och funnit det mesta *vara ruttet*. (S)

[...] flertalet kristdemokrater anser förslaget *vara för omfattande*. (S)

Trots de höga priserna och därmed månadskostnaderna, har vi bedömt vår bostad *vara värd detta*. (S)

Själv kör han den förstnämnda, som han anser *ha bästa chansen*. (S) [underförstått objekt med korrelat i den överordnade satsen]

I intervjuer har Paul Hogan påstått sig *vara opolitisk* [...] (S)

Flera arbetare sade sig *ha drabbats av allergier*. (S)

Hans kamrat under förföljelsen [...] nekade till att vara nazist – men förklarade sig *vara "patriot"*. (S)

Svenska företag med exempelvis västtyska konkurrenter anser sig *därmed ha fått ett extra löneutrymme*. (S)

Guldglansen, som åtskilliga inbillat sig *se hos gästerna*, försvann så sakteliga [...] (S)

Liksom Holmér i Sverige menade dessa sig *representera statens verkliga intressen*. (S)

Objektet vid verb som anger påstående eller åsikt är syntaktiskt men inte semantiskt en bestämning till verbet: semantiskt anger objektet uteslutande predikationsbas åt infinitivfrasen. I satsen *Karin ansåg Bengt ha lurat henne* är alltså inte Bengt någon som Karin ansåg, utan påståendet gäller att Karin anser att någon har

lurat henne och att den som har lurat henne är Bengt. Objekt är alltså ett led som skulle kunna ha varit subjekt i en sats motsvarande infinitivfrasen, men det skulle inte ensamt ha kunnat utgöra objekt vid det överordnade verbet.

Man ansåg honom *ha hämtats av hemliga polisen*. ≈ Man ansåg hemliga polisen *ha hämtat honom*. Jfr: Han har hämtats av hemliga polisen. ≈ Hemliga polisen har hämtat honom.

Man ansåg det *ha försvunnit många indianer så sent som i förra veckan*. ≈ Man ansåg många indianer *ha försvunnit så sent som i förra veckan*. Jfr: Det har försvunnit många indianer. ≈ Många indianer har försvunnit.

När påstående- och åsiktsverb är passiva tar de i betydligt större utsträckning nexusinfinitiv. Om nexusinfinitiv vid passiva verb se vidare § 11.

c) Verbet *låta* 'tillåta', 'förlåta':

Han låter hjälten *dö på de sista sidorna*.

Jag ska låta skräddaren *sy en frack åt mig*.

Vi lät det *stå mat framme på bordet*.

[...] vår seger vore bra liten om den bara lät oss *erövra en framtida storhet*. (S)

Stellans främsta egenskap var att han inte lät sig *dras in i känslomässiga analyser*. (S)

[...] som anklagade Aquino för att ha gett efter för kommunisterna och låtit dem *vinna ny terräng*. (S)

På grund av ekonomiska omständigheter blir inte färden av, men myndigheterna låter allmänheten *tro det*. (S)

När *låta* i betydelsen 'tillåta' konstrueras med objekt + nexusinfinitiv, kan objektsreferenten ha en semantisk roll i förhållande till *låta*, 'den som mottar tillåtelsen':

Han lät Per *köra bilen*. [Dvs. han gav Per tillåtelse att köra bilen.]

Däremot har objektsreferenten inte någon roll vid *låta* när detta används i betydelsen 'förlåta'. Också när det *låta* har betydelsen 'tillåta' kan objektsreferenten ibland sakna rollrelation till det överordnade verbet och alltså bara beteckna en aktant i infinitivfrasens aktion.

Amelia lät alltid någon sekreterare *köpa födelsedagspresent till hennes man*. [Dvs. Amelia förlät att någon sekreterare köpte present till mannen.]

Rolf lät det *stå en massa cyklar i porten*. [Dvs. Rolf tillät att det stod en massa cyklar i porten.]

Man lät de nyfödda barnen *vara kvar på BB en extra dag*. [Dvs. man tillät att de nyfödda barnen var kvar på BB en extra dag.]

När *låta* betyder 'förlåta', kan objekt som anger icke-specifik referent utelämnas framför infinitivfrasen:

Jag ska låta *bygga en mur runt huset*. [Det sägs alltså inte vem som skall bygga muren.]

Han tar dem så som de antagligen skulle låta *avbilda sig själva för familjealbumet* [...] (S)

Också vid *låta* i betydelsen 'tillåta' kan objektet vara uttryckt, nämligen när infinitivfrasens verb har reflexivt objekt:

Hon har inte låtit *skrämma sig*.

Tyvärr lät de *avspisa sig med några hundralappar*.

Han får inte låta *förleda sig att tro på sådant där*.

(Jämför också det lexikaliserade uttrycket *låta höra av sig*.) I konstruktioner av denna typ kan det reflexiva objektet placeras framför infinitivens verb (som om det hade varit objekt till *låta*):

Hon har inte låtit *sig skrämma*.

Tyvärr lät de *sig avspisa med några hundralappar*.

Det gäller att inte låta *sig förleda till att dyrka bilderna som om de vore något annat än blott och bart bilder* [...] (R)

Samma innebörd kan återges enligt huvudregeln där den överordnade satsen har utsatt objekt som anger predikationsbasen till infinitivfrasen. Denna blir då passiv. Den sistnämnda konstruktionen väljs helst om infinitivfrasen innehåller ett agentadverbial.

Hon lät sig inte *skrämmas* { *av så litet/av ett gäng småpojkar* }.

Eva-Britt valde att inte låta operera sig, att inte låta sig *strålas* och att inte ta cellgifter. (S)

Lexikaliserade uttryck är: *Detta låter sig* { *säga(s)/höra(s)/göra(s)* }.⁶

¹ Konstruktionen objekt + nexusinfinitiv kan stå vid något enstaka verb som har reflexivt indirekt objekt:

Hon tänkte sig honom *vara höjd över alla misstänkar*.

Men att föreställa sig henne *tillbringa natten hos en tillfällig herrbekant* var också nånting som kunde få tanken att stå stilla. (R)

Jfr: *Han inbillade sig honom *vara höjd över alla misstänkar*.

² I förbindelserna *höra det sägas* + narrativ bisats och *låta det vara* + infinitivfras kan det expletiva objektet utelämnas:

Vi hörde (det) *sägas att han skulle flytta till Frankrike*.

Dock har jag hört *sägas att vissa hebreiska stammar låter allt blod rinna ur djuren* [...] (R)

Han lät (det) *vara att cykla*.

Höra talas om är en lexikaliserad förbindelse, alltid utan *det*:

[...] han måste ha hickat till när han fick höra *talas om Eriks upptåg*. (S)

³ Många verb med betydelse av påståande eller åsikt tar överhuvudtaget inte objekt + nexusinfinitiv, t.ex. *betviva*, *förkunna*, *offentliggöra*, *utropa* liksom alla sägeverb som anger hur något sägs: *viska*, *ropa* etc.

⁴ I stället för nexusinfinitiver av typen *vara* + adjektiv eller particip som predikativ kan ofta objektspredikativ (Predv § 40) användas:

Jag {ansåg/fann} henne *vara mycket pålitlig*. ≈ Jag {ansåg/fann} henne mycket pålitlig.

⁵ Verbförbindelsen *visa sig* som konstrueras med infinitivfras (utan infinitivmärke) är närmast lexikaliserad:

Sedeln visade sig *vara falsk*.

⁶ I konstruktion med {*undslippa/undfalla*} *sig* kan objektet till *låta* placeras efter nexusinfinitiven som om det vore ett objekt ingående i infinitivfrasen:

Han lät {*undslippa/undfalla*} *sig* ett par beska ord om henne. Jfr också: Han lät ett par beska ord *undslippa sig*.

Låta bli är en lexikaliserad verbförbindelse med den följande infinitivfrasen eller nominalfrasen som objekt:

Han lät bli {att cykla/cykeln}. Jfr: *Han lät cykeln bli.

ANM. Inom vissa grammatiska traditioner uppfattas förbindelsen objekt + nexusinfinitiv som en sammanhållen konstruktion och kallas akkusativ med infinitiv eller objekt med infinitiv. Jfr också § 10 Anm. 2.

§ 10. Egenskaper hos nexusinfinitiven som skiljer den från infinitivfras i andra funktioner. Objekt + nexusinfinitiv (§ 9) skall framför allt skiljas från två andra snarlika konstruktionstyper: indirekt objekt + direkt objekt (bestående av infinitivfras, § 6) samt objekt + bundet adverbial (bestående av infinitivfras föregående av preposition som dock kan vara utelämnad, § 12). (Jämför också om konstruktionen kausativt verb + objekt + infinitivfras, § 13: 1b.) Karakteristiskt för objekt + nexusinfinitiv är följande:

a) Infinitivfrasen kan inte ersättas med *det(ta)*:

Jag anser den *böra renoveras*. *Jag anser den *det*. Jfr: Jag förbjöd dem vara i källaren. Jag förbjöd dem *det*.

b) Infinitivfrasen saknar alltid infinitivmärke:

Jag anser den {*Ø/*att*} *böra renoveras*. Jfr: Jag förbjöd dem {*att/Ø*} vara i källaren. Jag bad dem {*att/Ø*} inte vara i källaren.

c) Objektet kan vara expletivt och motsvara ett expletivt subjekt i en finit sats:

Vi såg *det regna längre bort*.

Jag anser *det vara ohållbart att rösta ja*.

Han lät *det sitta kvar två spikar i väggen*.

Jag anser *det vara han som bär den största skulden*.

Jfr:

*Jag förbjuder *det* vara möjligt att stanna hemma med bibehållen lön.

*Jag ber *det* vara möjligt att stanna hemma med bibehållen lön.

*Jag förbjöd *det* vara han som skulle utföra uppdraget.

*Jag bad *det* vara han som skulle ge mig uppdraget.

d) Infinitivfrasen kan inte stå som fundament eller brytas ut (annat än marginellt vid perceptionsverben):

**Böra renoveras* anser jag den.

*Det är *böra renoveras* som jag anser den.

?*Spela piano* hörde vi honom sällan.

Jfr:

Att vara i källaren har jag förbjudit dem flera gånger.

Det är att vara i källaren som jag har förbjudit dem.

Att inte vara i källaren har jag bett dem (om) flera gånger.

Det är att inte vara i källaren som jag har bett dem om flera gånger.

e) Objekt (= A) + nexusinfinitiv i passiv med agentadverbial (= B) motsvarar objekt (= B) + nexusinfinitiv i aktiv med objekt (= A):

Man ansåg utskärningsrättigheterna *ha förverkats av föreningen*. ≈ Man ansåg föreningen *ha förverkat utskärningsrättigheterna*.

Betydelseskillnaden är oftast obetydlig vid perceptionsverben (jfr § 9: a):

Vi såg fönstren *målas av hantverkarna*. ≈ Vi såg hantverkarna *måla fönstren*.

Jämför konstruktion med indirekt objekt + infinitivfras som direkt objekt:

Vi förbjöd pojkarna att tränas av flickorna. ≠ Vi förbjöd flickorna att träna pojkarna.

Vi hänvisade pojkarna till att bli tränade av flickorna. ≠ Vi hänvisade flickorna till att träna pojkarna.

f) Objektet vid nexusinfinitiven uppträder visserligen syntaktiskt som ett vanligt objekt i möjligheten att placeras t.ex. som fundament och att brytas ut och i sin relation till subjektet i passiv sats. Semantiskt skiljer det sig (vid påstående- och åsiktsverb) emellertid från andra objekt som samförekommer med infinitivfras i verbfrasen, såtillvida att det inte har en semantisk roll i förhållande till det överordnade verbet utan bara till infinitivfrasens huvudverb, precis som om infinitivfrasen hade varit en finit sats och objektet hade varit denna sats' subjekt:

Vi ansåg inte Bengt *kunna slå sina medtävlare*. [Bengt har ingen semantisk roll i förhållande till *anse* utan är bara agens i förhållande till *slå*.] Jfr: Vi tvingade Bengt att slå sina medtävlare. [Här har Bengt rollen drabbad (av tvånget) men är samtidigt predikationsbas till infinitivfrasen och är i den egenskapen agens i förhållande till *slå*.]

ANM. 1. I enstaka fall kan konstruktionen indirekt objekt + infinitivfras som direkt objekt erinra starkt om konstruktionen objekt + nexusinfinitiv, såtillvida att det indirekta objektet knappast har någon semantisk roll i förhållande till det överordnade verbet:

Han tillät inte gården att bli hur skräpig som helst. Jfr: Han tillät inte att gården blev hur skräpig som helst. [Däremot inte: *Han {förbjöd/rekommenderade} gården att hållas fri från avskräde.]

När det överordnade verbet står i passiv sats, kan det någon gång konstrueras som om det i aktiv sats hade tagit objekt + nexusinfinitiv (§ 11 not 3), dvs. utan att subjektsreferenten har någon semantisk roll vid det verb som infinitivfrasen bestämmer:

Tidningen rekommenderades bli nerlagd.

ANM. 2. Eftersom valet av objekt vid nexusinfinitiv till påstående- och åsiktsverb (§ 9: b) och i viss mån till perceptionsverb (§ 9: a) är beroende av infinitivfrasens syntax (t.ex. passiv, konstruktion med egentligt subjekt, utbrytning) har man velat beskriva hela konstruktionen som ett slags icke-finit sats, där det överordnade verbets objekt är ett subjekt som överförs från den underordnade satsen vilken i övrigt framträder som en infinitivfras. Konstruktionen objekt + nexusinfinitiv är satsliknande också därutinnan att infinitivfrasen tar hjälpverb och satsadverbial ungefär som motsvarande satser:

Han har sagt sig *antagligen skola köra ända till Nordkap*. Jfr: Han har sagt att han antagligen ska köra ända till Nordkap.

Han har lovat oss att {Ø/**antagligen*} {få/**skola få*} *köra ända till Nordkap*. Jfr: Han lovade oss att vi antagligen skulle få köra ända till Nordkap.

§ 11. Infinitivfras som nexusinfinitiv vid passivt verb. Verb som i aktiv konstruktion tar objekt + nexusinfinitiv (§ 9) kan (med undantag för *låta*) stå i passiv. Infinitivfrasen har då den överordnade satsens subjektsreferent som sin predikationsbas. Vid verb som anger påstående eller åsikt (§ 9: b) är nexusinfinitiv betydligt vanligare vid passivt verb än vid motsvarande aktivt verb med icke-reflexivt objekt.¹

Två yngre män hade setts *bära omkring parksoffan*.

På utvägen hördes stiftshövdingarna *mumla till varandra* [...] (S)

Huset uppges *vara ockuperat av hundratals studenter*.

uppgifter från telefonavlyssning som anses *stärka misstankarna* (S)

det hot de sovjetiska attackubåtarna antogs *utgöra mot Natos Atlantförbindelser* (S)

en vodka döpt till Gorbatschow och som påstås *rena själen* (S)

ett diagram som sades *visa att elförbrukningen och "levnadsstandarden" länge har löpt parallellt i Sverige* (S)

I perifrastisk passiv kan verb normalt knappast ta nexusinfinitiv:

?Två yngre män hade {blivit/varit} sedda *bära omkring parksoffan*. Jfr: Två yngre män hade blivit sedda bärande omkring parksoffan.

I själva nexusinfinitiven väljs däremot gärna perifrastisk passiv om både den överordnade satsen och infinitivfrasen är passiva:²

Han sågs {bli *promoverad*/?*promoveras*} *med pompa och ståt*. Jfr: Vi såg honom {*promoveras*/bli *promoverad*} *med pompa och ståt*.

Vid påstående- och åsiktsverb har subjektet ingen semantisk roll gentemot det överordnade verbet (jfr § 9: b). På det sättet erinrar subjekt + nexusinfinitiv om subjektsautonoma verb med infinitivfras som objekt (jfr § 7, 26):

Lotta verkade vilja ta ledigt.

Verb för avsikt eller planering kan i passiv konstruktion (också perifrastisk med *vara*) ta infinitivfras (som inleds av optionellt *att*) trots att dessa verb i aktiv konstruktion inte eller endast marginellt tar infinitivfras som bestämning:³

Högtidligheterna {planeras/avses/är tänkta} (*att*) gå av stapeln i augusti.

¹ I stället för nexusinfinitiver av typen *vara* + adjektiv eller particip som predikativ kan ofta subjektspredikativ (Predv § 22, särskilt not 1; jfr också § 9 not 4) användas:

Hon ansågs vara mycket pålitlig. ≈ Hon ansågs mycket pålitlig.

² *Önskas* konstrueras med passiv nexusinfinitiv i starkt formell stil:

Fastigheten önskades *förvärras av ett belgiskt konsortium*. Jfr: Spionerna {väntas/antas/påstods} värvas av ett västligt lands underrättelsetjänst.

Lexikaliserat är uttrycket *X önskas {köpa/hyra}* (där infinitivfrasen har *s-lös* form):

Beg. TV önskas *köpa till rimligt pris* [...] (S)

³ Efter mönstret av överordnat verb i passiv + nexusinfinitiv i vanligen perifrastisk passiv kan marginellt vissa andra verb i passiv ta infinitivfras i perifrastisk passiv:

Tidningen {tillåts/rekommenderas} *bli nedlagd*. Jfr: X {tillät/rekommenderade} Y att lägga ned tidningen. *X {tillät/rekommenderade} tidningen (*att*) läggas ned (av Y).

Två medarbetare beslöts *bli omplacerade till tryckeriet*. Jfr: X beslöt att omplacera två medarbetare till tryckeriet. *X beslöt två medarbetare (*att*) omplaceras till tryckeriet.

Infinitivfras i eller som adverbial § 12–16

§ 12. Infinitivfras (inledd av optionell eller obligatorisk preposition) som bundet adverbial till verb, adjektiv och particip. Prepositionsfras med infinitivfras som rektion används som bundet adverbial vid verb, particip och adjektiv:

De har just sålt sin villa i andra änden av stan och njuter av *att slippa snöskottningen*. (S)

Stanislavskij kunde inte förstå varför Tjechov envisades med *att kalla "Måsen" en komedi*. (S)

Vad vi får veta är bara att vi inte duger till *att fatta beslut i universitetsfrågor*. (S)

[...] att kontakterna mellan USA och Iran snabbt inriktade sig på *att utväxla vapen för gisslan* vad än de ursprungliga motiven till kontakterna var. (S)

Frankrike, Storbritannien och Västtyskland avråder därför i skarpa ordalag USA från *att genomföra en militär aktion i Libanon*. (S)

Ingen av dem är intresserad av *att följa med*. (S)

Den är bra till *att så med*.

Jag är trött på *att höra att jag är en förlorare*, skriker Mitch. (S)

[...] då vore experten glad för *att få en rapport*. (S)

I vissa fall kan en lexikaliserad verbförbindelse bestående av verb + objekt ta bundet adverbial med infinitivfras:

Hon kände (ingen/stor) glädje (över) *att säga det till honom.*
 Han har svårigheter (med) *att få tid till allt.*
 Vi hade ett väldigt sjå (med) *att få upp allt hit.*
 Jag har {svårt/lätt} (för) *att bli arg.*

Prepositionen kan utelämnas framför infinitivfras (§ 21). Möjligheten att utelämnas preposition varierar framför allt beroende på det överordnade verbet eller predikativet (§ 13). Vid vissa verb eller predikativ utelämnas prepositionen aldrig, vid många är utelämnning och bibehållande lika acceptabla, vid andra är utelämnning av preposition klart vanligare än att prepositionen bibehålls (se också § 13 samt Adj-fraser § 40).

Vi övergick {från/*Ø} *att äta till att dansa.*

Hon pratar {om/*Ø} *att komma.*

Vi betalade dem {för/*Ø} *att tiga.*

Den duger inte (till) *att gräva med.* Jfr: Den duger inte {till/*Ø} dikesgrävning. Att gräva duger den inte {till/*Ø}.

Jag är inte van (vid) *att arbeta med siffror.* Jfr: Jag är inte van {vid/*Ø} sifferarbete. Att arbeta med siffror är jag inte van {vid/*Ø}.

Dock är han glad *att ha fått en förklaring till att folk i hans omgivning sedan i höstas betett sig allt konstigare,* säger han. (S)

Den är inte lämplig *att koka.* Jfr: Den är inte lämplig {för/till} kokning.

Han var tvungen *att börja träna nu.* Jfr: Han var tvungen {till/*Ø} detta.

Jag är helt oförmögen *att se henne som gudinna.* (S) Jfr: Han är komplett oförmögen till handling i stressituationer.

Men nu var kung Harold beredd *att möta hoten både från norr och söder.* (S) Jfr:

Hon var inte beredd på en sådan utveckling.

Om infinitivmärke i infinitivfras som bundet adverbial se § 22.

Om predikationsbas för infinitivfras som rektion i bundet adverbial se § 28.

Vid vissa verb och adjektiv kan en nominalfras i infinitivfrasen underförstås och ha t.ex. ett subjekt i den överordnade satsen som sitt korrelat, se § 24:

Lennarts bok är bra *att läsa för barnen ur* [-].

"Vet du var Vintergatan går?" är [...] säkert oerhört rolig *att spela* [-]. (S)

§ 13. Lexikal kontext för infinitivfras i bundet adverbial vid verb, adjektiv och particip. De allra flesta predikat som kan ta preposition + infinitivfras som bundet adverbial kan också ta preposition + narrativ bisats i denna funktion (se nedan § 25 och Bisatser § 49). Betydelsemässigt erinrar dessa verb om verben med infinitivfras som objekt.

Här förtecknas olika grupper av verb, lexikaliserade verbförbindelser samt adjektiv och particip som alla kan ta preposition + infinitivfras som bundet adverbial. Vid verb etc. där prepositionen är optionell framför infinitivfras sätts den inom parentes.

1. Bundet adverbial till verb eller lexikaliserade verbförbindelser. (Många av verbförbindelserna består av ett verb + preposition + substantiv eller av verb + adjektiv eller particip.)

a) Verb (utan objekt) med infinitivfras som bundet adverbial. Exempel:

dö av, må väl av, njuta av

fika efter, längta (efter), sträva efter

se fram emot

arbeta för, fasa för, frukta för, gå in för, {få/ha} {lätt/svårt} för, plädera för, skämmas för, inte vara så mycket för, verka för

bestå i, göra klokt i, strunta i

börja (med),¹ dröja (med), envisas (med), experimentera med, fortsätta (med), ha bråttom (med), ha råd (med), hjälpa 'till (med), hålla på (med), laborera med, lyckas (med), lägga av med, misslyckas (med), räkna med, sluta (med), stå ut (med), trivas (med), upphöra (med)

välja mellan ... och ...

drömma om, enas om, fantisera om, handla om, komma överens (om), misströsta om, prata om, tala om, tjata om, tycka illa om, vara med om, vara överens om fundera på, ge avkall på, gå med på, gå ut på, hoppas (på), pocka på, reflektera på, satsa på, ställa upp på, tröttna på, tänka på, vinna på

bli tvungen (till), ha lust (till), ha möjlighet (till), ha rätt (till), inte ha hjärta (till), misstycka till, neka till, samtycka till, sikta till, skola till [t.ex.: Bengt ska just till att bli invald i Rotary], stå i begrepp (till), vara i stånd (till), vara på väg (till), vara tvungen (till), återgå till

blygas över, klaga över, svära över

Vid vissa verb är den överordnade satsens subjekt koreferentiellt med ett underförstått led i infinitivfrasen (se nedan § 24: 1a):

duga (till), förslå (till), hålla (till), passa (till), räcka (till), tjäna (till)

b) Verb med objekt och bundet adverbial bestående av preposition + infinitivfras. Särskilt prepositionerna *om* och *till* utelämnas ofta. Exempel:

föredra ngt framför

avhålla ngn från, avråda ngn (från), avskräcka ngn från, befria ngn från, hindra ngn (från), skona ngn från, utestänga ngn från

anklaga ngn för, belöna ngn för, beskylla ngn för, betala ngn för, förebrå ngn för, håna ngn för, klandra ngn för, kritisera ngn för, misstänka ngn för, skydda ngn för, straffa ngn för, utsätta ngn för, varna ngn för

instruera ngn i, träna ngn i, undervisa ngn i, öva ngn i

ertappa ngn med, hjälpa ngn (med), komma på ngn med

ha ngt (e)mot

anmoda ngn (om), be (ngn) (om), bönfälla ngn (om), påminna ngn (om)

anlita ngn (till), anmoda ngn (till), använda ngt till, auktorisera ngn (till), befull-

mäktiga ngn (till), berättiga ngn (till), beveka ngn (till), driva ngn (till), döma ngn (till), egga ngn (till), fresta ngn (till), förbinda ngn (till), förleda ngn (till), förmana ngn (till), förmå ngn (till), förordna ngn (till), förplikta ngn till, gratulera ngn till, ha ngn (till), hetsa ngn (till), hänvisa ngn till, inbjuda ngn (till), inskränka ngt till, inspirera ngn (till), kommendera ngn (till), locka ngn (till), lura ngn (till), lyckönska ngn till, mana ngn (till), motivera ngn (till), muta ngn (till), nödga ngn (till), nödsaka ngn till, pina ngn till, piska ngn till, pressa ngn (till), provocera ngn till, påverka ngn (till), reducera ngt till, reta ngn (till), råda ngn (till), skrämma ngn till, sporra ngn (till), stimulera ngn (till), stressa ngn till, suggerera ngn till, träna ngn (till), tvinga ngn (till), uppfordra ngn (till), uppfostra ngn (till), uppmana ngn (till), uppmuntra ngn (till), utse ngn (till), välja ngn (till), övertala ngn (till)
vänja ngn (vid)

Vissa verb, med kausativ betydelse (Vb §10), konstrueras med objekt före den vanligtvis prepositionslösa infinitivfrasen:

Saken föranledde dem *att ändra åsikt*. Jfr: Saken föranledde dem {till/*Ø} detta.

Hon fick mig *att se rött*. Jfr: Hon fick mig {till/*Ø} detta.

Bortfallet kom mig *att tveka*. Jfr: *Bortfallet kom mig (till) detta.

Dessa verb erinrar om verb som tar objekt + nexusinfinitiv (t.ex. *låta*, §9). Till skillnad från nexusinfinitiver tar dock det kausativa verbets infinitivfras infinitivmärke, och infinitivfrasen kan inte passiveras utan tydlig betydelseändring (ibland med semantiskt omöjlig sats som följd):

Ändringen föranledde köparen *att återta sitt anbud*. ≠ *Ändringen föranledde anbudet *att återtas av köparen*.

Jfr: Man ansåg oss *ha accepterat villkoren*. ≈ Man ansåg villkoren *ha accepterats av oss*.

Ett stort antal reflexiva verbförbindelser konstrueras med preposition + infinitivfras. Exempel:

akta sig (för), anstränga sig (för), besluta sig (för), bestämma sig (för), dra sig för, förbereda sig för, intressera sig för, oroa sig för, utge sig för, utsätta sig för
finna sig i, foga sig i
nöja sig (med), roa sig (med), sysselsätta sig med
opponera sig (e)mot, reservera sig (e)mot
bemöda sig (om), ena sig om, vinnlägga sig om
bereda sig (på), inrikta sig på, inställa sig på, koncentrera sig på, reta sig på, specialisera sig på
begränsa sig till, ge sig till, inskränka sig till, nedlåta sig (till)
vänja sig (vid)
gräma sig över

c) Verb med två bundna adverbial, varav det senare utgörs av preposition + infinitivfras. Några av verben under (a) hör alternativt hit. Prepositionen utelämnas knappast när annat bundet adverbial föregår. Exempel:

komma överens med ngn om, prata med ngn om, vara överens med ngn om

2. Adjektiv och adjektiviska particip med infinitivfras som bundet adverbial (se också Adjfraser § 40, Pcpfraser § 9). Exempel:

imponerad av, intresserad av, lättad av, nedslagen av, (o)road av, stimulerad av, upplivad av, överväldigad av

färdig (för), orolig (för), redo (för), rädd (för), tillräcklig (för), ängslig (för)

(miss)belåten (med), (miss)nöjd (med), tillfreds (med)

angelägen (om)

beredd (på), inställd på, trött på

beredd (till), fri (till), förpliktad (till), kapabel (till), negativ till, oförmögen (till), pliktig (till), positiv till, skyldig (till), tvungen (till), villig (till), välvillig till, ägnad (till)

förargad över, förtjust över, förtvivlad över, förvånad (över), glad (över), häpen (över), indignerad över, ledsen (över), lycklig (över), uppbragt över, upprörd över

I de flesta fallen är prepositionen *till* sällsynt framför infinitivfrasen utom i regionalt språk (jfr också § 14).

Många adjektiv kan konstrueras med en infinitivfras där ett led underförstås, när det är koreferentiellt med ett led i den överordnade satsen (nedan § 24: 1b, Adjfraser § 51: 2b). Prepositionen är *till* som dock vanligen utelämnas i icke-regionalt språk.

Mattan är mjuk (till) *att gå på* [-].

De där pennorna är odugliga (till) *att skriva med* [-].

Hit hör särskilt en rad allmänt värderande adjektiv, t.ex.:

(o)behaglig, (o)bekväm, bra, dålig, förfärlig, lagom, (o)lämplig, lätt, (o)möjlig, oduglig, skön, svår, tillräcklig, (o)trevlig

¹ Verb som *börja*, *sluta*, *fortsätta* och dess synonymer kan konstrueras med den optionella prepositionen *med* + agentiv infinitivfras eller med en icke-agentiv infinitivfras som objekt:

Hon började (med) *att läsa tidningen*. Han slutade (med) *att köpa karameller*.

Han började {Ø/?med} *att få ont i huvudet*. Det slutade {Ø/?med} *att regna*.

§ 14. Infinitivfras (obligatoriskt) utan preposition som bundet adverbial.

Vid vissa verb, adjektiv och particip inleds infinitivfrasen aldrig av en preposition, trots att det överordnade verbet endast via en preposition kan ta en motsvarande nominalfras som bestämning:

Han tvekade *att lämna oss*. Jfr: Han tvekade {om/*Ø} detta.

Han var benägen *att dra sig ur*. Jfr: Han var benägen {till/*Ø} detta.

Vi var förhindrade *att komma*. Jfr: Vi var förhindrade {från/*Ø} detta.
 Han var nödsakad *att avgå*. Jfr: Han var nödsakad {till/*Ø} detta.
 Han var hågad *att ta jobbet*. Jfr: Han var hågad {för/*Ø} detta.
 Den som är alltför ivrig *att hiva upp gäddan*, han räddar den i stället. (S) Jfr: *Han är alltför ivrig detta.
 Han skyndade sig *att lägga en vit pappskiva över dem*. (S) Jfr: *Han skyndade sig det där.¹

Också som fritt adverbial kan infinitivfrasen i vissa fall sakna preposition (§ 16: b):
Hon skickade oss att köpa cigaretter.

Vid vissa verb där en nominalfras underförstås (koreferentiell med led i den överordnade satsen, § 24) i infinitivfrasen saknas alltid preposition framför infinitivfrasen:

Dörren går inte *att öppna* [-]. Jfr: *Dörren går inte detta.

Hit hör verb som:

gå, kosta (ngn) en viss summa, ta (ngn) en viss tid, vara kvar, återstå

¹ *Skynda* kan konstrueras med *med* när infinitivfrasen är en oavgränsad aktion som predikationsbasen utför under brådska. När *skynda* konstrueras utan *med*, anger infinitivfrasen inträdande handling som predikationsbasen sätter i gång så snart som möjligt.

§ 15. Infinitivfras i bestämning till adverb. Ett antal gradadverb (*lagom*, *nog*, (*allt*)*för*) som anger förhållande till en förutsatt norm (Adjfraser § 15, Advbfraser § 4: c) kan som adverbial bestämning ta *för* + infinitivfras för att karakterisera vilken norm det är fråga om:

Han är {gammal nog/nog gammal} (för) *att börja i skolan*.
 Han är lagom gammal (för) *att börja i skolan*.
 Han är (allt)för gammal för *att gå i skolan*.
 Han är för liten (för) *att ha med sig på bio*.
 Han var hygglig nog *att bjuda mig hem till sig*.
 Det låter alltför bra för *att vara sant* [...] (S)
 Inga tvångsundersökningar [...] kan bli omfattande nog för *att få någon verkan*. (S)
 Som utredare var han prestigelös nog *att delegera arbetsuppgifter* [...] (S)

Infinitivfrasens predikationsbas kan vara den överordnade satsens subjektsreferent (§ 28):

Den är för stor för *att få plats i bagageluckan*.

Eller också är subjektsreferenten korrelerat till ett underförstått led i infinitivfrasen, medan infinitivfrasens predikationsbas är icke-specifik eller framgår av kontext eller talsituation (§ 24):

Den är för stor *att ha med* [-].

Prepositionen är optionell (§ 21) vid *lagom* och *nog* samt vid *allt(för)* särskilt när ett led är underförstått i infinitivfrasen. Talspråkligt används ibland *till* i stället för *för*.

§ 16. Infinitivfras i fritt adverbial eller satsadverbial. Preposition + infinitivfras samt i begränsad omfattning infinitivfras utan preposition kan utgöra fritt adverbial.

a) Preposition + infinitivfras

Prepositionen kan normalt inte utelämnas. Exempel, ordnade efter preposition:

efter (hjälpverbet *ha* är obligatoriskt)

Han läste medicin *efter att ha kommit tillbaka från värnplikten*.

Ett annat roligt uppdrag var då Essingeleden öppnades och vi satte upp flaggorna *efter att ha klarat av skyltningen*. (S)

från

Från att {*ha varit/vara*} *en okänd professor* blev han framgångsrik teaterledare och nationell kändis.

Men från att *ha varit part i målet tillsammans med Svenska Freds- och skiljedomsför- eningen* är han numera åskådare. (S)

för

Han gick ut *för att få sig lite luft*.

För att komma åt *gatulangningen* ville han bland annat använda dolda mikrofoner och ge polisen rätt att agera kunder och köpa knark. (S)

Vi skrev till Karl *för att be om råd*.

Den finala betydelsen kan vara starkt förbleknad och prepositionen anger då bara att infinitivfrasens aktion följer på den överordnade satsens:

Hon lyckades hitta sin forna kärlek bara *för att omedelbart inse att ingenting var som förr*.

Adverbialet kan också ange vad som är normal grad på den skala som anges av ett adjektiviskt predikativ (Adj. § 10, jfr också § 15 ovan):

Den är stor *för att vara en mygga*.

Som satsadverbial som kommenterar språkhandlingen fungerar *för* + (ofta negerad) infinitivfras, med talaren som predikationsbas:¹

Du har, *för att {vara ärlig/säga som jag tycker/inte säga för mycket}*, inte lyckats särskilt bra med den här.

Han är rätt bra skidåkare, *för att inte tala om vilken fin tennisspelare han är*.

För att börja med det positiva så var du väl förberedd.

genom

Hon har gjort sig outhärlig *genom att alltid vara steget före alla andra i planeringen*.

i stället för

Han satt hemma i stället för *att gå ut och roa sig*.
[...] hur det skulle kunna bli bättre om alla ansvariga krafter förenade sig i stället för *att som nu verka oberoende av varandra*. (S)

långt ifrån

Långt ifrån *att kritisera dig* gav hon dig en massa beröm.
Situationen var desto mera oroväckande som hon långtifrån *att ignorera mig eller hålla mig på avstånd* tvärtom drog mig in i sina cirklar [...] (R)

näst

Näst *att bli fångslad* var nog detta det värsta som kunde hända en.

(e)mot

Vad är detta *(e)mot att gå i de svenska fjällen?*
Han blev löst från skulden *mot att avstå sitt manus*.
Tvärt emot *att klaga* har hon tappert kämpat vidare och så småningom övervunnit alla hinder.
Men vad var det *mot att vara här med dig!* (R)

utan

Han sålde företaget *utan att tillfråga de anställda*.
Efter domstolens besked beslöt åklagarna att försätta den tredje anhållne på fri fot *utan att invänta häktningsförhandlingen som var avsedd att hållas i dag, onsdag*. (S)

Som kommentar till språkhandlingen, med talaren som predikationsbas:

Han har, *utan att säga för mycket*, lämnat efter sig en del problem.

(för)utom

(För)utom *att simma några hundra meter* har jag bara läst morgontidningarna.

utöver

Utöver *att ge mig en högre lön* satte hon mig på verkligt intressanta jobb till att börja med.

vid

Jag kände en rysning *vid att tänka på vad som förestod mig*.
Hon [...] känner en besynnerlig lycka *vid att kalla pojken lillbrorsan* [...] (R)

b) Infinitivfras utan preposition

Infinitivfras utan preposition används som fritt adverbial med betydelse av avsikt i satser med verb som *skicka ngn, sända ngn, ge ngn ngt, nå, räcka*. Här anges infinitivens predikationsbas med objektet, om sådant finns, annars med subjektet. (Adverbialet står på gränsen till att vara bundet.)

Vi skickade pojken *att köpa cigaretter*.

Han släppte kalvarna *att beta i hagen*.

[...] han ryckte upp sig och skickade mig *att sätta på Björneborgarnas marsch, på grammfonen inne i vardagsrummet*. (R)

Ser du *att läsa*? undrade Bengt. (R)

Uppflugen på den kunde hans långa armar nå *att också känna på de stora djurens muskler och senor* [...]. (R)

Jämför infinitivfras som attribut med avsiktsbetydelse, § 17: 2a.

I satsadverbial som kommenterar språkhandlingen är infinitivfrasens predikationsbas talaren eller en person i allmänhet. Infinitivfraser i denna funktion är mer eller mindre lexikaliserade.

Längdåkarna är just nu världsbäst *att döma av deras framgångar från OS i Sarajevo och framåt*. (S)

Den rika klädkultur som finns i den övriga världen [...] lämnas åt sidan – åtminstone *av första programmet att döma*. (S)

Säga vad man vill så var hon en riktig furstinna.

Sanningen att säga sålde han den här också, till mig. (R)

Han har bott i landet 20 år, *väl att märka* utan att någon gång ha behövt ligga det allmänna till last.

¹ De lexikaliserade förbindelserna *för att inte tala om*, *för att inte säga* erinrar semantiskt och syntaktiskt om fokuserande och konjunktionella satsadverbial. De kan koppla ihop olika led av samma slag, ungefär som en konjunktion:

Jonas, *för att inte tala om* Patrik, vill börja genast. [Talaren lägger till en nominalfras om vars referent satsen gäller i högre grad än om den föregående nominalfrasens.]

Båda barnen, *för att inte tala om* frun, skulle med hull och hår på fritiden uppslukas av Fritzes galleri [...]. (R)

Jonas ville börja snart *för att inte säga* genast. [Talaren lägger till ett uttryck som anger högre grad än det föregående uttrycket.]

Det lät lärt *för att inte säga* exklusivt. (R)

§ 17. Infinitivfras i eller som attribut. Preposition + infinitivfras eller enbart infinitivfras kan på olika sätt fungera som efterställt attribut i nominalfraser.¹

1. Preposition + infinitivfras förekommer i följande fall:

a) Som bundet prepositionsattribut vid nomen actionis eller qualitatis (Nomfraser § 56). Attributet motsvarar bundet adverbial, objekt eller undantagsvis subjekt vid det verb eller adjektiv vars betydelse ingår i substantivets.

talet om *att ge sig av*, hans längtan efter *att få resa till havet*, hennes upplevelse av *att vara fri*, påverkan av *att ha sett lidandet*

b) Som bundet prepositionsattribut vid nomen agentis (Nomfraser § 57):

ingen älskare av *att hålla tal offentligt*

c) Som bundet prepositionsattribut vid övriga substantiv (Nomfraser § 58):
ett villkor för att ställa upp, fördelen med att vara statsanställd, en hejare på att steppa, chansen till att försonas

d) Som fritt prepositionsattribut (Nominalfraser § 60):
tröttheten efter att ha rest så länge, framgångar genom att verka i det tysta, pengar till att köpa mat, detta med att urskilja röster

Preposition kan i vissa fall utelämnas framför infinitivfras i bundet prepositionsattribut (jfr § 21). Om prepositionen är obligatorisk eller optionell beror framför allt på det enskilda substantivet (se vidare Nomfraser § 59). Exempel med obligatorisk preposition:

missnöje med att behöva arbeta, skillnaden mellan att arbeta och att roa sig, hindren för att arbeta

Exempel med optionell preposition:

behovet (av) att skylla på andra, risken (för) att bli upptäckta, hoppet (om) att bli fri, anledningen (till) att arbeta, en hejare (på) att steppa

2. Infinitivfras vanligen utan preposition förekommer i följande fall:

a) Som appositionellt infinitivattribut, dvs. då infinitivfrasen semantiskt har en predikativ relation till resten av nominalfrasen (se vidare Nomfraser § 75):

det vällovliga syftet att begränsa bilismen (S)
ambitionen att knyta kontakter med universiteten (S)
principen att inte ha några kontakter med Israel (S)
tingsrättens beslut att frige de två männen på tisdagen (S)
ett försök att bromsa rustningskapplöpningen (S)
det där att vara omtyckt (R)

Om appositionella infinitivattribut som alternativt kan uppfattas som prepositionsattribut med utelämnad preposition se Nomfraser § 75.

b) Som infinitivattribut med underförstått led (se vidare § 24: 3 samt Nomfraser § 76). Infinitivfrasen karakteriserar huvudordet ungefär som en relativ bisats.²

en fin flöjt (till) att spela på, ett bra trä (för dig) {Ø/?till} att arbeta med, ett instrument (till) att mäta vibrationer med, det rätta stället (till) att bo (på), en kvinna (till) att älska

Nominalfrasen har som huvudord ofta ett självständigt pronomen, varvid förmedlande preposition normalt saknas:

mycket {Ø/*till} att göra, ingenting {Ø/?till} att vara ledsen över, någon {Ø/?till} att ha som medhjälpare i höskörden

Om infinitivfras med underförstådd bestämning se också § 24.

Om infinitivfrasens predikationsbas i de olika fallen se § 31.

¹ Attribut som utgörs av (preposition +) infinitivfras kan i många fall stå som postponerat led:

Det där pratet hade han hört så ofta om *att flytta till landet*.

Jag har haft en idé på sistone *att ringa upp mina gamla klasskamrater*.

Inga leksaker fanns vid det tillfället *att sysselsätta barnen med*.

Som bestämning till subjekt vid verb utan egen bestämning postponeras infinitivfrasen särskilt gärna:

Inga leksaker fanns *att sysselsätta barnen med*. Jfr: ?Inga leksaker *att sysselsätta barnen med* fanns.

² Särskilt attribut som består av eller innehåller en infinitivfras av typ (2b) adverbialiseras lätt (Adv1 § 34). Den behåller då gärna den överordnade prepositionen *till*.

{Till att/Att} *spela på när du är där nere* får du här en fin flöjt.

ANM. Infinitivfrasen i konstruktioner som (2b) är oklart skild från adverbial men bör betraktas som attribut, eftersom den tillsammans med resten av nominalfrasen kan brytas ut eller utgöra fundament:

Det var någonting *att skriva med* som jag letade efter.

Ett instrument *att mäta vibrationer med* köpte vi redan i förrgår.

§ 18. Infinitivfras som fundament och korrelerat till göra. En infinitivfras som objekt eller i vissa fall rektion kan stå som fundament, samtidigt som *göra* (i vissa fall optionellt) företräder infinitivfrasen på dess ordinarie plats efter det överordnade verbet i satskärnan. Se Satsbaser § 5, Vbfraser: Allm. § 10–11.

Gå här och stämpla {kan/vill} jag verkligen inte (göra) längre.

En infinitivfras kan marginellt stå som fundament också när den korresponderar med en plats i satskärnan som kräver annan form än infinitiv och när den obligatoriskt företräds i satskärnan av *göra* i denna form. (Vanligen har dock fundamentets verbfras i sådana fall samma form som *göra*, dvs. den form som verbfrasen skulle ha haft om den stått på sin ordinarie plats i satskärnan.)¹

Gå här och stämpla gör jag bara inte längre. [Vanligen: *Går här och stämplar* gör jag inte längre.]

Bära bräder som förr gör ingen här längre. [Vanligen: *Bär bräder* som förr gör ingen här längre.]

Dö gör man iallafall. (R)

Konservera gör man väl med frukt och kött och slikt [...] (R)

Underkänna någon på den här kursen, det har jag aldrig gjort förr. [Vanligen: *Underkänt någon på den här kursen*, det har jag aldrig gjort förr.]

¹ Motsvarande gäller för infinitivfras som utbrutet led:

Det är *gå och stämpla* jag bara inte gör längre. [Vanligen: Det är *går och stämplar* jag bara inte gör längre.]

§ 19. Infinitivfras som led i komparativ subjunktionsfras. I stället för en finit verbfras i en komparativ subjunktionsfras som bestämmer *hellre* eller *lika gärna*, *lika väl* (Subjfnfraser § 4: d) kan en infinitivfras med infinitivmärke väljas, särskilt om hela uttrycket står som fundament:

Hellre än *att sitta här ensam* åker jag och arbetar en stund. [Också: Hellre än ((att) jag) sitter ...]

Hellre än *att missa föredraget* kommer jag för sent till repetitionen.

Hellre än *att få större överskott som måste slumpas bort till underpriser på marknaden* betalar de bonden för att sitta stilla och låta bli att producera. (S)

Lika {gärna/väl} som *att gå arbetslös* gör jag lite småjobb åt Anders billigt.

Han åker hellre och arbetar en stund än *att sitta hemma och glo*. [Vanligen: Han åker hellre och arbetar en stund än ((att) han) sitter hemma och glor.]

[...] *att människor hellre dog än att göra detta "hedniska" att bryta tabut*. (S)

Jag skriver hellre på kvällarna än *att inte bli färdig i tid*.

Också när den överordnade satsen har *inte annat* som objekt till *göra* eller ett hjälpverb, kan den komparativa frasens kontrasterande led utgöras av en infinitivfras med optionellt infinitivmärke:

Jag kunde inte göra annat än *(att) läsa*.

Men vad kan vi göra annat än *att följa honom* nu? (R)

Hon gjorde inte annat än *(att) läsa*. [Också: Hon gjorde inte annat än läste.]

§ 20. Infinitivfras i icke satsformad mening. En infinitivfras kan ingå i eller utgöra en icke satsformad mening särskilt i följande fall:

1. En infinitivfras (med eller utan infinitivmärke) kan användas med betydelse av känslouttryck, på samma sätt som en expressiv sats (Icke satsf. men. § 36: 2e):

Att spöka ut sig så där! ≈ Det är obegripligt att hon vill spöka ut sig så där. Vad hon spökar ut sig!

Att sitta där och bara vänta! Otroligt! ≈ Det är otroligt att hon bara sitter där och väntar.

Sitta här som den värsta ... gårdvar. (R)

Att gå omkring med en bunt fotografier av liket! Och hala fram dem och visa dem för vänner och bekanta, som man visar bilder av barnen eller hundarna! (R)

Komma här och ljuga ihop något sådant!

2. En infinitivfras tillsammans med ett annat led:

a) I mening med (ofta emotionellt färgad) påståendebetydelse kan en nominalfras kombineras med *till* + infinitivfras (med infinitivmärke). Konstruktionen anger att nominalfrasens referent börjar utföra verbets aktion plötsligt, som reaktion på en tidigare aktion och ofta med stor energi (Icke satsf. men. § 43: 2b). Uttrycks sättet är väsentligen talspråkligt.

Han till *att springa*. ≈ Han satte i gång att springa.

Och jag till *att skriva så pennan glödde* förstås.

Hustrun till *att tjuta och skråla*. (R)

b) Adverbet *hellre* kan konstrueras med en infinitivfras (utan infinitivmärke) som är överordnat led i en konstruktion med komparativ subjunktionsfras (Icke satsf. men. § 43: 4). Denna fras kan också innehålla en infinitivfras (med eller utan infinitivmärke).

Hellre *gå här och stämpla* än i Stockholm.

Hellre *gå här och stämpla* än (att) städa sjukhus i Stockholm.

Hellre *betrakta alla stadens hantverkare och deras nattbestyr med matgrytorna* än att i fantasin utmåla vad som kan vänta oss. (R)

Hellre *dö* än hamna i ryssarnas händer. (R)

c) Till barn eller djur används ibland en infinitivfras (utan infinitivmärke) som en uppmaning, främst när infinitivfrasen är negerad (Icke satsf. men. § 44: a).

Lilla gumman, inte så, *inte gråta nu*, såsåsåså, gubbar dör varenda dag. (R)

d) Den interrogativa satsbasen *varför* kan kombineras med en infinitivfras (utan infinitivmärke) i sökande fråga. Konstruktionen är också möjlig men rätt ovanlig med andra interrogativa satsbaser som inte uppbär subjektets semantiska roll i förhållande till infinitivfrasens verb (Icke satsf. men. § 45).¹

Men *varför använda det långa krångliga uttrycket "på egen hand"*, när vi har det korta, klara, säljande ordet "ensam"? (R)

Men hur *få personalen att förstå?*

Hur *sätta in den nya teknikens möjligheter till kunskapsinhämtande i den sociala situation som är ett av folkbildningens grundläggande pedagogiska men också ideologiskt motiverade kännetecken?* (S)

Vad *göra?* (R) [lexikaliserat uttryck]

e) En nominalfras kan kombineras med infinitivfras (utan infinitivmärke) som känslouttryck, särskilt som en ekofråga som avstamp för en motfråga eller för en kommentar (Icke satsf. men. § 46: a):

– När ska du gifta dig? – Jag *gifta mig*? Varför tror du det?

– Bäst vore det om han gifte sig. – Han *gifta sig*! Det gör han aldrig.

¹ Konstruktion enligt (d) kan inte användas i stället för interrogativ bisats:

*Vi undrade {vad *göra*/varför *vänta*}.

§ 21. Utelämnning av preposition framför infinitivfras. Preposition kan i vissa fall utelämnas framför infinitivfras. Möjligheten att utelämna beror dels på det överordnade ordet, dels på infinitivfrasens placering i förhållande till det överordnade ordet.

Normalt kan prepositionen inte utelämnas om rektionen är underförstådd eller om den står som satsbas (dvs. prepositionen är isolerad, Prepfraser § 10):

Det var *röja gömstället* vi ville tvinga honom {till/*Ø}.

Att röja gömstället vill vi inte tvinga honom {till/*Ø}. Jfr: Vi vill inte tvinga honom (till) *att röja gömstället*.

Att vänta här längre är svårt att stå ut {med/*Ø}. Jfr: Det är svårt att stå ut (med) *att vänta här längre*.

Att övertyga styrelsen är Karin alldeles säkert i stånd {till/*Ø}. Jfr: Karin är alldeles säkert i stånd (till) *att övertyga styrelsen*.

Exempel på verb efter vilka utelämnning kan ske se § 13: 1.

Exempel på adjektiv och particip efter vilka utelämnning kan ske se § 13: 2.

Exempel på utelämnning vid substantiv (när infinitivfrasen ingår i prepositionsattribut) se § 17.

Prepositionen *för* utelämnas ofta i bestämmingar till gradadverb (§ 15).

§ 22. Infinitivmärke. Infinitivmärket *att*, som inleder infinitivfraser, kan vara obligatoriskt, optionellt eller uteslutet.

1. Infinitivmärket är obligatoriskt när infinitivfrasen är:

a) rektion direkt efter preposition

längta efter {att/*Ø} *stå här* [Jfr: {*Att stå här* / *Stå här*} har jag inte precis längtat efter.]

hoppas på {att/*Ø} *bli befordrad* [jfr: hoppas (att) *bli befordrad*]

b) attribut

viljan {att/*Ø} *segra* [Jfr: Hon vill *segra*.]

c) postponerad (som subjekt eller objekt)

Det var intressant {att/*Ø} *få höra på henne*.

Han överlät åt oss {att/*Ø} *lösa alla problem*.

d) adverbial utan preposition, med betydelse av avsikt

Vi skickade Emil {att/*Ø} *köpa cigaretter*.

e) objekt vid vissa verb (§ 8), särskilt sådana verb som alternativt kan ta en nominalfras (med substantiviskt huvudord) som objekt, samt vid de flesta adjektiv, particip eller lexikaliserade verbförbindelser¹

Han hatar {att/*Ø} *bli sedd över axeln*. Jfr: Han hatar *dimma*.

Han är angelägen {att/*Ø} *få komma med*.

Han är tvungen {att/*Ø} *komma*. Jfr: Vi tvingade honom (att) *komma*.

Han är inte i stånd {att/*Ø} *komma*.

Han har lust {att/*Ø} *komma*.

Vid verben under (e) finns dock, i varierande grad för olika verb, en marginell möjlighet att utelämnat infinitivmärket.

Dessutom används infinitivmärket nästan alltid (utom vid nexusinfinitiv, jfr § 2) när infinitivfrasen har en bestämning som föregår infinitiven:

Han har lärt sig {att/*Ø} *inte sörpla när han äter soppa.*

Du lovade ju *att aldrig arbeta på helgerna.* [Aldrig bestämmer *arbete*.] ≠ Du lovade ju aldrig arbeta på helgerna. [Aldrig bestämmer *lovade*.]

{Att *själv*/**Själv*} *stå här och diska* hade jag inte tänkt mig.

Infinitivfrasen kan innehålla led som föregår infinitiven bara om den kan ha infinitivmärke (eller är nexusinfinitiv) (§ 2). En viss möjlighet att utelämnat infinitivmärket före bestämning finns efter *be* + objekt:

Märta brukade *be* oss *inte spela så högt.*

2. Infinitivmärket är optionellt när infinitivfrasen är:

a) fundament (även om infinitivmärke då är vanligast)²

{Att *stå*/*Stå*} *här och diska* hade jag aldrig drömt om.

{Att *skriva*/*Skriva*} *böcker* roar mig inte speciellt.

{Att *se*/*Se*} *på ishockey* älskar hon.

Om infinitivmärke är uteslutet när infinitivfrasen står efter sitt huvudord, tar frasen normalt inte heller infinitivmärke när den är fundament:

Supa före klockan tolv vill jag verkligen inte.

Segla i sommar måste jag.

b) objekt vid vissa verb (§ 8)

Barnen försökte (att) *bygga en flotte.*

Vi önskar (att) *bli informerade omedelbart.*

Han har slutat (att) *röka.*

Hon lärde sig (att) *spela schack.*

Benägenheten att ta infinitivfras utan infinitivmärke beror mycket på det överordnade verbet.³

c) rektion efter utelämnat optionellt preposition efter enstaka verb

Han lyckas aldrig ((med) att) *bli färdig.* Jfr: Han lyckas aldrig med det.

Vi bad henne ((om) att) *hålla tyst.*

3. Infinitivmärket är uteslutet när infinitivfrasen är:

a) nexusinfinitiv

Han hörde det *knaka i golvet.*

Han ansåg tiden *vara mogen.*

Det hördes *knaka i golvet.*

Hon ansågs *vara sträng.*

b) objekt vid vissa verb (§ 8), särskilt vid sådana som normalt inte alternativt kan ta nominalfras (med substantiviskt huvudord) som objekt (hjälpverb, se också § 7)

Han kunde inte *simma*.

Den behöver *bli bättre*.

Jfr Konjn, subjn, infm. § 13.

¹ Efter vissa verb, adjektiv eller particip utelämnas infinitivmärket ofta i formell stil samt hos vissa skönlitterära författare. Utelämningen är sannolikt ibland motiverad av önskan att inte få flera *att* i samma sats.

Han avser *rekommendera personalen att lämna sina kommunala uppdrag*.

En sådan höst är det [...] svårt *hinna med att plöja*. (S)

Jag är benägen *instämma i det som här har sagts*.

ett kontrakt, där han förklarar sig villig *följa en behandlingsplan* (S)

Marginellt utelämnas infinitivmärket också i attribut:

ett skäl *handla konsumentägt* (S)

[...] det finns ingen anledning *tro att det inte skulle finnas motsvarande sträckor på andra ställen i landet*. (S)

² Infinitivmärket kan inte ensamt stå kvar på infinitivfrasens ordinarie plats när infinitivfrasen fungerar som satsbas. Inte heller kan infinitivmärket ensamt stå kvar vid utelämning av infinitivfrasen genom ellips.

Åka skridsko tror jag inte hon tycker om { *att/Ø }.

Han vill gärna fara till Schweiz men jag vet inte om jag har lust { *att/Ø }.

³ Benägenheten att utelägna infinitivmärket är större om infinitivfrasen står direkt intill det överordnade verbet:

Hon lovade *ta med sig barnen*. [Jfr oftast med *att*: Hon lovade honom *att ta med sig barnen*.]

Vi slutade *spela*. [Jfr oftast med *att*: Vi slutade avsiktligt *att spela*.]

Infinitivfrasen saknar därför mera sällan infinitivmärke efter objekt i aktiv sats än i motsvarande passiva sats där objektet motsvaras av subjekt. Infinitivmärke utelämnas alltså gärna i t.ex.:

Hon {tillät/tvingades/uppmanades/nödsakades/nödgades} *begära avsked*.

Infinitivmärke bibehålls oftast i t.ex.:

Man {tillät/tvingade/uppmanade/nödsakade/nödgade} henne *att begära avsked*.

§ 23. Blockled. Som objekt vid hjälpverb (§ 7) kan infinitivfrasen i många fall splittras. Dels kan fria bestämningar vara skilda från resten av infinitivfrasen, både så att de själva är satsbas eller utbrutna och så att resten av infinitivfrasen är satsbas eller utbruten. Dels kan bundna bestämningar (utom partikeladverbial) stå ensamma som satsbas eller utbrutet led. Se vidare Vbfraser: Allm. § 17.

Redan i morgon vill jag *tala med personalen*.

Tala med personalen vill jag *redan i morgon*.

Personalen vill jag *tala med redan i morgon*.

I övriga fall har infinitivfrasen större blockledsbenägenhet:¹

1. Om en infinitivfras är postponerat subjekt, objekt vid huvudverb, predikativ, nexusinfinitiv eller bundet adverbial eller rektion i sådant (§ 4, 6, 9, 11, 12, 14), kan dess bundna bestämningar stå som satsbaser eller utbrutna led i nästan lika stor utsträckning som motsvarande led i infinitivfraser som objekt vid hjälpverb:

Jorden runt lockar det honom *att få segla*. [postponerat subjekt]

Det var *tuba* Sven tyckte bäst om *att spela på den tiden*. [objekt]

Sina memoarer var hans största dröm *att få skriva*. [predikativ]

Det var *nycklarna* någon hade sett henne *lägga ifrån sig*. [nexusinfinitiv]

Kassör avrådde vi honom från *att bli*. [rektion i bundet adverbial]

Över den skyndade han sig *att lägga en vit pappskiva*. [direkt objekt]

Det jobbet var han hågad *att ta*. [bundet adverbial]

Bakom ugnen är det omöjligt *att komma åt dem*. (R)

För *Walter* var utvecklingen, *i vilken riktning* den än visade sig *gå*, ett utslag av en naturnödvändighet [...] (R)

Ju mer man väljer *att avstå ifrån* desto mer krymper man sig själv. (R)

Jag trivs här, jag vet inte *vart* jag skulle kunna tänka mig *att flytta*. (S)

Följande inskränkningar gäller dock:

a) Adverbial som normalt har position före verbet i infinitivfrasen kan inte stå som satsbas eller utbrutet:

**Eventuellt* har jag förberett mig för *att resa till Libanon*. [i betydelsen: ... att eventuellt resa till Libanon]

*Det är bara *eventuellt* jag har förberett mig för *att resa till Libanon*. [i betydelsen: ... att eventuellt resa till Libanon]

b) Om infinitivfrasen redan har ett led underförstått, ett led som suppleras av ett korrelerat i matrissatsen (jfr § 24), är det i många fall bara marginellt möjligt att låta ett led i infinitivfrasen fungera som satsbas eller utbrutet:

?*Högt gräs* är den här maskinen inte så bra *att slå med*. Jfr: Den här maskinen är inte så bra att slå högt gräs med [-].

?Det är *värdepost* bilen är specialutrustad *att köra i*. Jfr: Bilen är specialutrustad att köra värdepost i [-].

?*Den klassen* är då mina ämnen hopplösa *att få att förstå*.

?*Vilken dikt* är Peter lämplig *att tillägna*?

?*Den klassen* visade sig Lennarts bok bra *att läsa för*.

I andra fall verkar konstruktionen mera grammatisk:

Vem är dikten lämplig *att tillägna*?

Henne duger boken *att ge* (som *julklapp*).

Henne duger boken *att ge till*.

Ända till Grekland duger den bilen inte *att köra med*.

Det är *sådana bilar* som värdepost är mycket lämplig *att köra i*.

Den klassen går Lennarts bok att läsa för.
Genetik har den klassen varit hopplös att få att förstå.
I fönstret är blommorna alltför ljuskänsliga att ha stående.
 Det är nog *henne* boken skulle vara bäst att *ge*.

Olika förslag har framförts för vad som gör vissa satser mer acceptabla än andra, t.ex. att satsbasens (respektive det utbrutna ledets) ordinarie plats är senare än det underförstådda ledets. I följande exempelpar skulle alltså den första satsen vara mera acceptabel än den andra:

Skolbarn [=a] är bussen [=b] bra att köra [b] med [a].
 ?Skolbarn [=a] är bussen [=b] bra att köra [a] i [b].
 ?Barn [=a] är datorspel [=b] inte lämpliga att ge [b] till [a] i julklapp.
 *Datorspel [=a] är barn [=b] inte lämpliga att ge [a] till [b] i julklapp.

Olika språkbrukare torde ha olika språkkänsla för hur acceptabla dessa konstruktioner är.

c) Om infinitivfrasen står som bundet adverbial till ett adverb eller adjektiv som anger grad (§ 15), är det bara marginellt möjligt att låta ett led i infinitivfrasen fungera som satsbas eller utbrutet led, ifall den totala konstruktionen har en mera komplex struktur, t.ex. många eller informationstunga satsled:

?*Sina anställda* måste man vara tillräckligt generös för att *ge ett eget liv*.
 ?Det är framför allt *ett eget liv* man måste vara tillräckligt generös för att *ge sina anställda*.
 ?*Någon verkan* kan inga tvångsundersökningar bli omfattande nog för att *få*.

Jämför med enklare satsstruktur:

I skolan är han gammal nog (för) att *börja*.
 Det är *både på bio och på museer* han är för liten (för) att *ha med sig*.
Bach låter det alltför illa för att *vara*.
Också sådana arbetsuppgifter var han prestigelös nog att *delegera*.
 Det var *det beslutet* han inte var tillräckligt djärv för att *fatta*.

d) Om infinitivfrasen står som rektion i en komparativ subjunktionsfras (§ 19) kan sällan ett led i infinitivfrasen fungera som den överordnade satsens satsbas eller som utbrutet led:

**Botanik* tyckte han mer om att simma än att *studera*.
 *Det var *botanik* han tyckte mer om att simma än att *studera*.

Ett undantag är sådana satser där den komparativa subjunktionsfrasen är underordnad *annat* eller för vissa språkbrukare *hellre*:

Honom kan vi inte göra annat än *följa*.
 Det är *honom* vi inte kan göra annat än *följa*.
 Det var *sådana saker* anständigt folk hellre dog än att *göra*.

2. Om infinitivfrasen fungerar som fritt adverbial eller rektion i sådant, kan dess led i flertalet fall inte eller bara marginellt stå som satsbas:

?*Invandrare* kan man faktiskt bo i Danderyd i flera år utan *att någonsin stöta på*.

?*Lillbrorsan* känner hon en besynnerlig lycka vid *att kalla honom*.

?Det var *detta beslut* hon gjorde politisk karriär genom *att stödja*.

**Från värnplikten* läste han medicin efter *att ha kommit tillbaka*.

**Skyltningen* satte vi upp flaggorna efter *att ha klarat av*.

**Sitt manus* blev han löst från skulden mot *att avstå*.

*Det var *en av de filmerna* han läste tidningen i stället för *att se*.

Vissa språkbrukare har dock större tolerans för sådana konstruktioner. Jämför också satsbas som korrelerat till utelämnat led, Satsbaser § 17.

Särskilt om det adverbial som infinitivfrasen utgör eller ingår i står på gränsen till bundet (jfr t.ex. § 16: b) – det anger då ofta avsikt – är det ofta möjligt att ett av dess led samtidigt är satsbas eller utbrutet led:

Det var *cigaretter* som min bror gick ut för *att köpa*.

Stöd för det här resonemanget behöver jag inte gå längre än till min personliga erfarenhet för *att hämta*. (S)

Cigaretter kan du väl inte skicka en minderårig *att köpa*.

Hans förnämsta innovation var en järnbro i ett enda spann, som han reste till Europa för *att försöka sälja*. (S) [relativsatsens underförstådda satsbas är objekt]

3. Om infinitivfrasen fungerar som satsadverbial, kan dess led inte stå som satsbas eller utbrutna:

**Deras framgångar i OS* är längdåkarna just nu världsbäst *att döma av*.

*Men det är *just det* som de är världsbäst *att döma av*.

4. Om infinitivfrasen fungerar som attribut eller rektion i attribut, kan dess led stå som satsbas eller utbrutna endast om den attributiva infinitivfrasen kan adverbialiseras (och därmed stå som satsbas eller utbruten i sin helhet eller minus sin preposition, jfr Advl § 34):²

Tal är jag ingen vän av *att hålla*. Jfr: Hålla tal är jag ingen vän av.

Det var *särskilt din mor* du var expert på *att lirka pengar av*. Jfr: Det var lirka pengar av din mor du var expert på.

Till Rom har han ingen möjlighet *att åka i sommar*. Jfr: Åka till Rom har han ingen möjlighet till i sommar.

**En ny bil* fick de ta tillbaka löftet *att ge honom*. Jfr: *Ge honom en ny bil fick de ta tillbaka löftet.

¹ Benägenheten att utgöra blockled kan observeras tydligast i fråga om bundna bestämmningar. Infinitivfrasens fria bestämmningar kan skenbart stå som satsbas eller utbrutet led i de flesta fall, men i själva verket uppfattas dessa led då oftast som led i den överordnade verbfrasen.

Om kvällarna har min chef setts *stryka omkring här ute*. [tolkas som att iakttagelsen ägt rum om kvällarna]

Det är *här ute* min chef har setts *stryka omkring om kvällarna*. [tolkas som att iakttagelsen ägt rum *här ute*]

² Någon gång kan en satsbas eller ett utbrutet led utgöra led i en infinitivfras som redan har ett led underförstått (jfr (1b) ovan) och som fungerar som ett (eventuellt adverbialiserat) attribut:

Vilken vägg har Peter inga tavlor *att hänga på*? Jfr: Peter har inga tavlor att hänga [-] på sina väggar.

Det är *den väggen* Peter inte har några tavlor *att hänga på*.

§ 24. Infinitivfras med underförstådd bestämning. I vissa syntaktiska kon-
texter kan en infinitivfras (med mer eller mindre tydlig avsiktsbetydelse) sakna en
nominalfras som bestämning om denna är koreferentiell med ett korrelerat i den
överordnade satsen.

1. Korreleratet är subjekt i den överordnade satsen.

Infinitivfrasen kan vid vissa verb, adjektiv eller particip ha ett underförstått led
som är koreferentiellt med subjektet i den överordnade satsen.¹ Det underför-
stådda ledet är vanligtvis ett objekt eller rektion i ett bundet adverbial.² I många
fall anger då infinitivfrasen ändamålet med det som korreleratet betecknar.

a) Infinitivfrasen är bundet adverbial eller predikativ (optionellt inlett av *till*) eller
objekt vid verb som *duga*, *finnas*, *förslå*, *förtjäna*, *gå*, *hålla*, *passa*, *räcka*, *stå* (ålderdomligt),
tåla, *vara*, *vara kvar*, *återstå* och vid verbförbindelser som *gå fort*, *ta (lång) tid*. Infinitiv-
frasen anger i vilket avseende eller för vilket ändamål verbets aktion gäller.³

Den stora skeden är inte (till) *att äta med* [-].

Den bilen duger inte (till) *att köra i Polen med* [-].

Försändelsen finns *att hämta* [-] på posten.

Sådana smultron står inte (till) *att få* [-] mera.

Två lådor återstår *att sälja* [-].

Den där potatisen tål inte *att exportera* [-].

Eftersom den här pennan inte går *att skriva med* [-] ...

Eftersom den uppsatsen tog så lång tid (för mig) *att bli färdig med* [-] ...

Eftersom en sådan lägenhet kostar en förmögenhet *att hyra* [-] ...

Eftersom den där vinsten återstår *att hämta hem* [-] ...

Eftersom den uppgiften {ankommer på mig/tillkommer mig} *att lösa* [-] ...

b) Infinitivfrasen är bundet adverbial (regionalt optionellt inlett av *till*) vid ad-
jektiv och particip som både beskriver och värderar predikationsbasen, t.ex. *mjuk*,
specialutrustad. Infinitivfrasen anger i vilket avseende eller för vilket ändamål ad-
jektivet eller participet gäller (Adjfraser § 51: 2b). Adjektivet eller participet kan
också utan infinitivfras användas för att karakterisera predikationsbasen.⁴

Mattan är mjuk (till) *att gå på* [-]. Jfr: Mattan är mjuk.

Matsalen är kall (till) *att vara i [-] nu*. Jfr: Matsalen är kall.

Bordet är ojämnt *att skriva på [-]*. Jfr: Bordet är ojämnt.

Bilen är specialutrustad ({för/till}) *att köra värdepost i [-]*. Jfr: Bilen är specialutrustad.

Ytan var [...] så grå och skön *att ta på*. (S)

Visserligen är han ung och vacker *att se på [...]* (R)

Vissa hithörande adjektiv eller particip värderar referenten utan att egentligen beskriva den: *behaglig, bekväm, bra, dålig, förfärlig, förskräcklig, intressant, lagom, lämplig, lätt, möjlig, rolig, skön, svår, tillräcklig, trevlig, värd*:

Det där biblioteket är bra för honom *att ha tillgång till [-]*.

Den här färgen är svår *att måla med [-]* ...

Hans föräldrar är lätta *att prata med [-]*.

Detta är viktigt *att tala om [...]* (S)

Det visar sig att frågan är mycket svår *att besvara*. (S)

Den frågan är inte lätt *att få svar på [...]* (S)

Den lösning som folkpartiet och socialdemokraterna nu har kommit överens om skulle enligt tidigare ÖB-versioner varit omöjlig *att genomföra*. (S)

Också adjektiv som *färdig, klar*, som anger referentens förutsättningar för infinitivfrasens aktion (Adj. § 21), kan konstrueras med infinitivfras som anger avseende och som har ett underförstått led koreferentiellt med subjektet i den överordnade satsen:

Bordet är färdigt *att måla [-]*.

Adjektivet eller participet står inte sällan i neutrum singularis oberoende av subjektets numerus och genus (svagt referentiell nominalfras, Adj. § 67):⁵

Frack är populärt *att bära [-]* i studentkretsar.

Kamera är förbjudet *att ha med [-]* i kyrkan.

I stället för predikativ kan adjektiv- eller participfrasen vara attribut i en nominalfras. I så fall placeras infinitivfrasen bland substantivets efterställda attribut (Adj-fraser § 4: 2b).

en svår färg *att måla med [-]* [Jfr: Färgen är svår att måla med.]

en viktig fråga *att diskutera [-]* [Jfr: Frågan var viktig att diskutera.]

c) Infinitivfrasen är bundet adverbial till gradadverb som anger hur en viss grad förhåller sig till ett önskat värde (normen): *lagom, nog, (allt)för* (§ 15). Infinitivfrasen anger vilket avseende eller ändamål som bestämmer det önskade värdet. Infinitivfrasen inleds optionellt av *för* (eller regionalt *till*). Infinitivfrasen placeras efter det adjektiv eller particip som gradadverbet bestämmer (Advbfraser § 2).

Boken är lagom stor *att ha [-]* i bokhyllan.

Blommorna är alltför ljuskänsliga *för att ha [-]* stående i fönstret.

Oftare betecknar i stället subjektet infinitivfrasens predikationsbas, § 28: *Boken är lagom stor att stå i bokhyllan.*

Om adjektivet eller participet, som gradadverbet bestämmer, självt är attribut placeras infinitivfrasen efter attributets huvudord, dvs. bland dess efterställda attribut (Adjfraser § II):

en lagom stor bok *att bära [-] med sig*

2. Korrelatet är objekt i den överordnade satsen.

Vid vissa verb (t.ex. *ha, få, ge, göra, använda* m.fl.) kan en infinitivfras som anger ändamålet med korrelatets referent ha ett underförstått led som är koreferentiellt med objektet (i satser med två objekt: det direkta objektet). Infinitivfrasen är bundet adverbial, optionellt inlett av *till*.⁶

Jag har den (till) *att skriva på [-]*.

Du får den (till) *att sitta och läsa i [-]*.

Jag gav honom den (till) *att skriva på [-]*.

Han har gjort den (till) *att spela boll med [-]*.

Vi använde den (till) *att sminka oss med [-]*.

3. Korrelatet är hela den nominalfras (eller dess huvudord) i vilken infinitivfrasen är attribut (§ 17: 2b).

Infinitivfras som attribut kan ha ett underförstått led med samma referent som nominalfrasen i dess helhet (Nomfraser § 76). Infinitivfrasen anger ändamålet med det som nominalfrasen betecknar och inleds regionalt optionellt av *till*. Nominalfrasen där infinitivfrasen fungerar som attribut är oftast indefinit och subjekt till verb eller verbförbindelser som anger att något existerar eller är önskvärt eller fruktat, t.ex. *finnas, återstå, saknas, vara viktigt, vara farligt*, eller bestämning eller led i bestämning till verb som anger att någon innehar, börjar inneha eller vill inneha något, t.ex. *ha, få, sakna, ge, skaffa, hämta, önska, begära, hitta, be (om)*.

en säng (till) *att vila sig på [-]*

pennan (till) *att sminka sig med [-]*

någonting *att äta [-]*

inte mycket *att prata om [-]*

Där fanns {bara en stol/ingenting} *att sitta i [-]*.

De hade {bara tre stolar/ingenting} *att sitta i [-]*.

Om optionellt utelämnade led i infinitivfrasen, med satsbasen som korrelat, t.ex. *Inez kan man inte känna utan att tycka om [-]*, se Satsbaser § 17.

¹ Vissa semantiska predikat tar infinitivfraser för vilka subjektet kan antingen ange infinitivfrasens predikationsbas eller vara korrelat till ett underförstått led. Hit hör de normrelaterade adverbena (ovan (1c)), vissa verb (ovan (1a)), vissa adjektiv och particip (ovan (1b)):

Tavlan är {för/tillräckligt/lagom} bra för *att hänga här*. [Den överordnade satsens subjekt anger predikationsbasen för *att hänga här*.]

Tavlan är {för/tillräckligt/lagom} bra *att sälja* [-]. [Den överordnade satsens subjekt är korrelerat till det underförstådda objektet vid *sälja*.]

Den duger till *att hänga där*. Den duger till *att sälja* [-].

Den tål nog *att gå med båt*. Den tål nog *att transportera* [-].

Min bror var färdig (till) *att gå ut*. Stolen var färdig (till) *att använda* [-].

Min bror är värd *att bli inbjuden*. Stolen är värd *att klä om* [-].

Sådana predikat kan därför utan större betydelseskillnad användas med infinitivfrasen antingen i aktiv eller passiv:

Tavlan är för bra för *att sälja(s)*.

Osten är färdig *att äta(s)*.

Gurkorna tål inte *att transportera(s) så långt*.

Tål *att sparas!* (S)

Det tål *att tänka på*. (S)

Den som inte var vacker var heller inte värd *att älskas*. (R) Jfr: [...] att han skulle finna mig vacker och värd *att älska*. (R)

Det gäller ju allas miljö och varje möjlighet att minska bilismen med dess följdverkningar är värda *att pröva*. (S) Jfr: Laurents utgångspunkt är att alla idéer är värda *att prövas*. (S)

² I enstaka fall kan också rektionen i ett fritt adverbial vara underförstådd:

Detta är ett bra sätt att bli rik på [-].

³ I en rad lexikaliserade negerade verbförbindelser är det underförstådda ledet i infinitivfrasen koreferentiellt med subjektet:

inte *att leka med* [-], inte (mycket) *att räkna med* [-], inte *att {skämta/skoja} med* [-], inte *att skratta åt* [-], inte *att undra på* [-], inte mycket *att skryta med* [-], inte *att lita på* [-], inte god *att tas med* [-] när hon är arg, inte *att förakta* [-]

⁴ När adjektivet eller participet står som predikativt attribut eller som fritt predikativ, behöver korreleratet inte vara subjekt i den överordnade satsen:

Han sökte och fann en björk med ovanligt slät och vit näver, kanske lika mjuk *att beröra* som Elis vita hud. (R) [Korreleratet är objekt.]

⁵ Det underförstådda ledet är ibland ett rums- eller tidsadverbial vars korrelerat fungerar som subjekt och fundament i den överordnade satsen (jfr Subj. § 6–7):

Under diskbänken passar väl utmärkt *att ha avfallspåsen* [-]. Jfr: Det passar väl utmärkt *att ha avfallspåsen under diskbänken*.

I går hade varit lämpligare *att träffas* [-]. Jfr: Det hade varit lämpligare *att träffas i går*.

Före lunch blir svårt *att hinna* [-]. Jfr: Det blir svårt *att hinna före lunch*.

Också med verb enligt (1a):

Här går bra *att ställa den* [-].

⁶ Lexikaliserat kan korreleratet till det underförstådda ledet saknas:

Han {har/fick} verkligen *att göra* [-]. ≈ Han {har/fick} verkligen mycket *att göra* [-].

Också ett led som semantiskt sett är bundet adverbial till infinitivfrasens verb kan stå som bestämning till det överordnade verbet:

Detta har {ingenting/rätt mycket} med {honom/saken} *att göra* [-]. ≈ Detta har {ingenting/rätt mycket} *att göra* [-] med {honom/saken}.

I vissa fall saknas objektet i konstruktioner som de ovanstående:

Jag vill inte ha med {honom/saken} *att {göra/skaffa} [-]*.

Jämför konstruktionen *Han lät sig inte skrämma*, där ett led som semantiskt är objekt till infinitivfrasens verb placeras framför detta som om det vore en bestämning till det överordnade verbet (§ 9: c).

ANM. I många fall kan en konstruktion där subjektet är koreferentiellt med en bestämning i infinitivfrasen parafraseras med en konstruktion där infinitivfrasen med bibehållet led är subjekt, eventuellt postponerat:

Att skriva med den där pennan går inte. ≈ Den här pennan går inte *att skriva med [-]*.

Det tog så lång tid (för mig) att bli färdig med den uppsatsen. ≈ Den här uppsatsen tog så lång tid (för mig) *att bli färdig med [-]*.

Det kostar en förmögenhet att hyra en sådan lägenhet. ≈ En sådan lägenhet kostar en förmögenhet *att hyra [-]*.

Det återstår att hämta hem den där vinsten. ≈ Den där vinsten återstår *att hämta hem [-]*.

Det {ankommer på dig/tillkommer dig} att lösa den uppgiften. Den uppgiften {ankommer på dig/tillkommer dig} *att lösa [-]*.

Att sitta i den här soffan är skönt. ≈ Den här soffan är skön *att sitta i [-]*.

Det är svårt att måla med den här färgen. ≈ Den här färgen är svår *att måla med [-]*.

Det är lätt att prata med hans föräldrar. ≈ Hans föräldrar är lätta *att prata med [-]*.

Betydelse § 25–32

§ 25. Infinitivfrasens betydelse sedd i relation till den narrativa bisatsens.

Infinitivfrasens grundbetydelse är att beteckna en aktion, som i sig är ospecificerad med avseende på tid och predikationsbas och neutral i fråga om fakticitet. Detta framträder särskilt i en del lexikala kontexter där endast infinitivfras och inte narrativ bisats är möjlig:

Att åka kälke är {lätt/svårt/billigt/farligt/frestande/krävande}. [Infinitivfrasen anger aktionen i sig, oberoende av vem som utövar den och när den utövas.]

Infinitivfrasen är inte i sig faktisk eller irreell utan får sin fakticitet av kontexten:

Det är snällt av dig *att hjälpa mig*. Jfr: Det är snällt av dig att du hjälper mig.

Det vore snällt av dig *att hjälpa mig*. Jfr: Det vore snällt av dig om du hjälpte mig.

Det roar honom *att inte behöva skriva*. Jfr: Det roar honom att han inte behöver skriva.

Det skulle roa honom *att inte behöva skriva*. Jfr: Det skulle roa honom om han inte behövde skriva.

Hur var det *att gå på bio*?

Hur skulle det vara *att gå på bio*?

Även om infinitivfrasens tid och predikationsbas inte är direkt angivna, kan man som regel via den överordnade satsen räkna ut tiden för infinitivfrasens aktion

(nedan § 32) och dess predikationsbas (nedan § 26–31). Då kan infinitivfrasens aktion vara specifik och presupponerat faktisk.

Betydelsemässigt finns det annars stora likheter mellan infinitivfras och narrativ bisats. Åtskilliga verb, adjektiv eller particip kan t.ex. konstrueras med antingen infinitivfras eller narrativ sats utan att betydelsen ändras mer än marginellt:

Det retade mig *att bli avspisad*. Jfr: Det retade mig att jag blev avspisad.

Det var hyggligt av dig *att komma*. Jfr: Det var hyggligt av dig att du kom.

Om det överordnade verbet eller adjektivet förutsätter en aktant som utgörs av ett presupponerat sakförhållande, måste infinitivfrasens aktion ha en predikationsbas (som faktiskt existerar). Annars blockeras möjligheten att uttrycka den propositionella aktanten med infinitivfras.¹

*Det {visade sig/märktes/var sant} *att vara sjuk*. Jfr: Det {visade sig/märktes/var sant} att han var sjuk.

Vissa verb eller adjektiv förutsätter i sin lexikala betydelse att den egna aktionens predikationsbas är identisk med den underordnade aktionens. I sådana fall kan vanligen inte narrativ bisats väljas: för att denna konstruktion skall vara möjlig, måste den narrativa satsen kunna ha ett subjekt som inte är koreferentiellt med den överordnade satsens.²

Han vägrade *skriva under*. Jfr: *Han vägrade att han {skrev/skulle skriva} under.
*Han vägrade att hon {skrev/skulle skriva} under.

Hon orkar inte *förhöra vittnena i dag*. Jfr: *Hon orkar inte att hon förhör vittnena i dag.
*Hon orkar inte att vittnena förhörs i hennes närvaro.

Hon orkar inte *bli förhörd i dag*. Jfr: *Hon orkar inte att hon blir förhörd i dag.
*Hon orkar inte att han blir förhörd i hennes närvaro.³

På liknande sätt förutsätter vissa verb i sin betydelse att det egna objektets referent är identisk med den underordnade propositionens predikationsbas. Också här måste vanligen en infinitivfras väljas och en narrativ bisats är utesluten.⁴

Han tvingade henne (till) *att hålla ett plenarföredrag*. Jfr: *Han tvingade henne att hon {höll/skulle hålla} ett plenarföredrag.
*Han tvingade henne att plenarföredraget {varade/skulle vara} 45 minuter.

Man förbjöd eleverna *att röka på skolgården*. Jfr: *Man förbjöd eleverna att de rökte på skolgården.
*Man förbjöd eleverna att deras cyklar stod på trottoaren.
Vi kom på honom med *att rita graffiti på matsalsväggen*. Jfr: *Vi kom på honom med att han ritade graffiti.
*Vi kom på honom med att hon ritade graffiti.

Infinitivfras är inte alltid möjlig ens om de ovannämnda villkoren är uppfyllda. Möjligheten att ta infinitivfras är knuten till de enskilda verben eller till semantiska grupper av verb. Så t.ex. kan verb som anger perception inte ta infinitivfras (annat än i nexusinfinitiv), medan verb som anger värdering kan göra det.⁵

*Jag {märkte/såg/upptäckte} *att vara sjuk*. Jfr: Jag {märkte/såg/upptäckte} att jag var sjuk.

*Det {slog mig/syntes på mig/märktes på mig} *att vara ouppmärksam*. Jfr: Det {slog mig/syntes på mig/märktes på mig} att jag var ouppmärksam.

Jag {tycker om/hatar/gläder mig åt} {*att kunna segla*/att jag kan segla}.

Det {irriterar mig/tillfredsställer mig} {*att behöva ro*/att jag måste ro} till jobbet.

De i denna paragraf antydda förhållandena är otillräckligt undersökta.

¹ Exempel på verb, verbförbindelser, adjektiv och adjektiviska particip som inte tar infinitivfras men väl narrativ bisats som subjekt:

bero på ngt, falla ngn ur minnet, framgå av ngt, följa av ngt, föranleda ngt, förbrylla ngn, förekomma, förorsaka ngt, förvåna ngn, gå upp för ngn, göra ngt, hända, komma sig, komma sig av ngt, påminna ngn om ngt, ske, slå ngn, stå klart för ngn, stå ngnstans [i en text], visa sig, åstadkomma ngt, äga rum, överraska ngn

(väl)bekant, beklagligt, betydelselöst, förståeligt, förvånande, givet, klart, känt, märkligt, sannolikt, sant, självklart, troligt, tydligt, tänkbart, uppenbart

Infinitivfras men inte narrativ bisats som subjekt tar å andra sidan t.ex. följande adjektiv och particip:

billig, farlig, frestande, krävande, lätt, svår

² Exempel på verb, verbförbindelser, adjektiv och adjektiviska particip som tar infinitivfras men inte narrativ bisats (med subjektsidentitet) som objekt eller rektion i bundet adverbial:

behaga, bruka, böra, börja, erbjuda sig, fortsätta, få, få lov, förefalla, företa sig, förstå [i betydelsen 'kunna'], försöka, ge upp, gitta, ha, ha bråttom, ha hjärta, ha lust, ha lätt, ha råd, ha svårt, hinna, idas, klara, komma, kunna, låta bli, låta vara, lär, må, måste, mäktat, negligera, nännas, orka, pläga, råka, se ut, skola, slippa, sluta, stå i begrepp, torde, tyckas, tänka [i betydelsen 'avse'], töras, vara i stånd, vara på väg, verka [också med *som om*-sats], våga, vägra, åta sig, äga, ämna

begränsa sig till, bero på, dra sig för, ge sig i kast med, {ge/ta} sig tid till, ge sig till, lyckas (med), lägga av med, misslyckas (med), skola till, skynda sig (med), sluta med, specialisera sig på, svara med, sätta i gång (med), upphöra (med), återgå till

angelägen (om), benägen (för), förpliktad (till), i stånd (till), ivrig, kapabel (till), lämplig (för), oförmögen (till), pliktig (till), road av, tillräcklig (för), tvungen (till), ägnad (till)

Ett exempel på att både infinitivfras och narrativ bisats är möjlig trots kravet på subjektsidentitet:

Hon gav intryck *av att vara tysk intellektuell*. Hon gav intryck av att hon var tysk intellektuell. *Hon gav intryck av att han var tysk intellektuell.

³ Jfr *orka 'med* som inte kräver identitet mellan den egna predikationsbasen och den underordnade aktionens:

Hon orkar inte med att hon blir förhörd i hans närvaro. Hon orkar inte med att han blir förhörd i hennes närvaro.

⁴ Exempel på verb och verbförbindelser som tar infinitivfras men inte narrativ bisats som objekt eller rektion i bundet adverbial, med identitet mellan det egna objektets referent

(i satser med två objekt: det indirekta objektets referent) och den underordnade propositionens predikationsbas:

förbjuda ngn, neka ngn, vägra ngn

avhålla ngn från, hindra ngn (från), instruera ngn i, träna ngn i, undervisa ngn i, ertappa ngn med, hjälpa ngn (med), komma på ngn med, auktorisera ngn (till), berättiga ngn (till), beveka ngn (till), driva ngn (till), döma ngn (till), egga ngn (till), få ngn (till), föranleda ngn (till), förleda ngn (till), förmana ngn (till), förmå ngn (till), inbjuda ngn (till), komma ngn (till), kommendera ngn (till), locka ngn (till), lura ngn (till), muta ngn (till), pressa ngn (till), provocera ngn till, råda ngn (till), träna ngn (till), tvinga ngn (till), uppfordra ngn (till), uppmuntra ngn (till), utse ngn (till), välja ngn (till)

⁵ Exempel på verb, verbförbindelser, adjektiv och adjektiviska particip som inte tar infinitivfras men väl narrativ bisats som objekt eller rektion i bundet adverbial:

ana, anta, beakta, bevisa, förmoda, förstå, höra, intyga, kommentera, konstatera, medge, märka, påstå, ropa, se, stamma, säga, tillstå, tro, uppfatta, veta, viska, vänta

ge igen för, instämma i, lägga sig i, utgå ifrån, hugga till med, hänga ihop med, hålla med om, höra talas om, informera ngn om, upplysa ngn om, få syn på, racka ner på, tvivla på, {ha/få} reda på, komma fram till, lägga märke till, sluta sig till

klar över, medveten om

Infinitivfrasens predikationsbas § 26–31

§ 26. Översikt. Infinitivfrasen saknar – till skillnad från den finita satsen – subjekt. För att kunna tolka infinitivfrasen måste man alltså ändå kunna räkna ut vem eller vad det är som spelar subjektets semantiska roll i förhållande till infinitivfrasens verb, vad som är dess predikationsbas. Infinitivfrasens predikationsbas anges oftast med något av leden i den överordnade satsen.¹ När inget led där anger predikationsbasen, är denna vanligtvis generisk. Vilket led som kan ange predikationsbasen beror på infinitivfrasens syntaktiska funktion och den överordnade frasens eller satsens struktur och betydelse.

Det led som anger predikationsbasen avgör kongruensböjning och i stor utsträckning val av reflexivt pronomen i infinitivfrasen:

Vi lovade honom *att vara noggranna*. Vi lovade Per *att skynda oss*. [Den överordnade satsens subjekt anger predikationsbasen.]

Vi bad Per *att vara lite mera vänlig*. Vi bad Per *att skynda sig*. [Den överordnade satsens objekt anger predikationsbasen.]

Predikationsbasen betecknas oftast av ett såväl syntaktiskt som referentiellt fullvärdigt led i den överordnade satsen. Den har normalt en semantisk roll både i den överordnade satsens aktion och i infinitivfrasens. I vissa fall har emellertid predikationsbasen knappast någon semantisk roll i den överordnade satsens aktion utan enbart i infinitivfrasens. Detta gäller i bl.a. följande fall:

a) Objekt vid nexusinfinitiv, subjekt vid passivt verb med nexusinfinitiv (§ 9, 11):

Han påstod henne *ha skvallrat på sin bror*. Hon påstods *ha skvallrat på sin bror*.

b) Subjekt vid vissa typer av modala och andra hjälpverb (subjektsautonoma verb, särskilt § 8: 1a–d, jfr Vb § 8):

Hon {lär/torde} *ha skvallrat på sin bror*. Snön började *falla*. Matchen hotade *att sluta oavgjort*. Det visade sig *bli bättre väder*.

c) Subjekt som är koreferentiellt med underförstått led i infinitivfras efter vissa verb, particip eller adjektiv (§ 24):

Den är svår *att förstöra* [-].

¹ I vissa fall anges predikationsbasen av ett egentligt subjekt eller ett postponerat subjekt i själva infinitivfrasen (se vidare Eg. subj. § 8, Postp. led § 2):

Han lät det *sitta en massa barn i sin trappuppgång*.

Det påstods *sitta en massa barn i hans trappuppgång*.

Han fick det snart *att komma 300 besökare om dagen*.

Det verkar *finnas många duktiga elever bland de nytilkomna*.

Han påstod det *vara nödvändigt att beslutet togs enhälligt*.

Vi ansåg det *vara fördelaktigare att betala genast*.

Nollställiga aktioner kan anges med infinitivfraser som kan sägas sakna predikationsbas. På platsen för det uttryck som annars skulle ha angett infinitivfrasens predikationsbas måste då det expletiva *det* stå.

Vi hörde det *åska alldeles förfärligt*.

§ 27. Predikationsbas vid infinitivfras som subjekt. När infinitivfrasen är subjekt (vanligtvis fungerande som fundament eller som postponerat led) är dess predikationsbas normalt den referent som upplever eller som har nytta/skada av det som anges av infinitivfrasen.¹ En sådan referent kan vara betecknad med ett objekt eller ett bundet adverbial i den överordnade satsen eller uttryckt (vare sig den är generisk eller specifik).

Att segla roade honom mest av allt.

Det lockade oss verkligen *att vara riktigt oansvariga för en gångs skull*.

Nog var det sympatiskt av dig *att ställa upp för oss*.

Att få ett sådant besked vore mycket obehagligt för mig.

Det är alltid omoraliskt *att använda sig av sådana metoder*. [generisk implicit predikationsbas: man]

Jag beundrar verkligen din framåtanda. *Att närma dig henne* på det viset var utan tvekan mycket modigt gjort. [specifik implicit predikationsbas: lyssnaren]

Jag bedömer henne som mycket kompetent. Det räcker *att gå igenom en handfull av hennes artiklar* för att se det. [Predikationsbasen kan uppfattas som antingen generisk eller specifik (= talaren) utan större skillnad i satsens innebörd.]

Det är i många fall möjligt att låta predikationsbasen vara generisk för infinitivfrasen, också där den skulle kunna hämta en specifik predikationsbas från den överordnade satsen. Detta får då till följd att reflexiva pronomen i infinitivfrasen står i tredje person.

Att låna sig fram var inte särskilt praktiskt för mig i längden. [Också: Att låna mig fram ...]

Att skynda sig nu vore nog klokt av dig. [Också: Att skynda dig nu ...]

¹ I den lexikaliserade frasen *hur vore det att* + infinitivfras (som postponerat subjekt) är predikationsbasen talaren och lyssnaren eller bara lyssnaren:

Hur vore det *att ta semester tidigt i år?* ≈ Hur vore det om {du/vi} tog semester tidigt i år?

§ 28. Predikationsbas vid infinitivfras som objekt, nexusinfinitiv eller rektion i bundet adverbial. När infinitivfrasen fungerar som objekt, nexusinfinitiv eller rektion i bundet adverbial, anges dess predikationsbas normalt av ett objekt eller ett bundet adverbial (men inte av ett agentadverbial) om sådant finns, annars av subjektet:¹

Hon rekommenderade mig *att använda mig av konstgödning*.

Bengt rådde oss *att vara generösa*.

Jag gratulerade honom till *att ha lyckats där alla misslyckats före honom*.

Hon misstänkte oss för *att vilja ta vår tillflykt till en ointressant kompromiss*.

Det {passar/anstår/tillkommer} dig inte *att spela herre*.

Vi överlät åt honom själv *att måla sin balkong*.

[...] då är tidpunkten lämplig för mig *att avgå*. (S)

*Hon misstänktes av oss *att vilja ta vår tillflykt till en ointressant kompromiss*.

Jag har planerat *att använda mig av konstgödning*.

Vi har lovat *att vara generösa*.

Jag struntade i *att skynda mig*.

Hon räknade med *att kunna ta sin tillflykt till en ointressant kompromiss*.

Vi misstänktes (av henne) för *att vilja ta vår tillflykt till en ointressant kompromiss*.

Sven blev glad (över) *att få följa med*.

Han är duktig på *att tala franska*.

I infinitivfras där ett bestämningsled har underförståtts eftersom det är koreferentiellt med subjektet i den överordnade satsen (§ 24: 1) gäller huvudregeln, dvs. infinitivfrasens predikationsbas anges av ett bundet adverbial (som upplever eller som gagnas eller skadas av det som sägs i infinitivfrasen) vid adjektivet, adverbet, participet eller verbet. Om ett sådant adverbial saknas är predikationsbasen ofta generisk.

Stolen är lätt (för dig) *att bära* [-].

Stugan var för dyr *att hyra* [-] (för mig).

Två lådor återstod (för oss) *att sälja* [-].

I infinitivfras där ett bestämningsled har underförståtts eftersom det är koreferentiellt med objektet (eller det direkta objektet) i den överordnade satsen (§ 24: 2) an-

ges infinitivfrasens predikationsbas av det indirekta objektet, om sådant finns, och annars av subjektet:

Jag gav honom den (till) *att sitta på* [-].

Han fick den (till) *att sitta på* [-].

I strid med huvudregeln betecknas infinitivfrasens predikationsbas av andra led i följande fall:

a) Vid *lova*, *erbjuda* med synonymer anges infinitivfrasens predikationsbas vanligtvis med subjektet även om det finns ett indirekt objekt:

Bengt lovade mig *att skynda sig*.

Hon erbjöd oss *att själv ta hand om saken*.

Men predikationsbasen kan också anges av ett objekt (enligt huvudregeln) om denna tolkning är semantiskt-pragmatiskt rimlig:

Bengt lovade mig *att få använda mig av hans bok*.

Hon erbjöd oss *att bli delaktiga i beslutet*.

Predikationsbasen är här alltså antingen den som åtar sig att utföra aktionen (oftast) eller den som får tillåtelse att utföra den.

b) Vid verbet *be* med synonymer kan subjektet i den överordnade satsen ange predikationsbasen, fastän ett objekt finns, förutsatt att tolkningen är semantiskt-pragmatiskt rimlig:

Vi {bad/bönföll} honom (om) *att få sätta oss i soffan*.

Annars gäller vanligtvis huvudregeln, dvs. objektet anger infinitivfrasens predikationsbas:

Vi {bad/bönföll} honom (om) *att sätta sig i soffan*.

Predikationsbasen är alltså antingen den som ombeds utföra aktionen (oftast) eller den som utber sig att få utföra den.

c) Också infinitivfras som objekt vid *skyldig* tar den överordnade satsens subjektsreferent som predikationsbas:

Han är skyldig mig *att läsa den*.

d) Vid passivt verb + nexusinfinitiv samt vid de besläktade konstruktionerna med verb som *tyckas*, *förefalla*, *synas* är det subjektet som betecknar infinitivfrasens predikationsbas:

Docent Lindvall har sagts oss *vara mycket lämplig på tjänsten*.

De här äpplena {tycks/förefaller/synes} mig *vara nästan mogna*.

e) Om infinitivfrasen innehåller ett egentligt subjekt eller ett postponerat subjekt är det detta som anger det överordnade verbets predikationsbas:

Vi hörde det *sjunga en fågel i skogen*.
 Det påstods *sitta tre åhörare i föreläsningssalen*.
 Han ansåg det *ha begåtts många misstag*.
 Han påstod det *vara troligt att besöket inställdes*.

¹ Vid vissa verb villkas aktion innebär en mer eller mindre reciprok relation mellan subjektets och det bundna adverbialets referenter kan predikationsbasen omfatta båda referenterna:

Jag pratade med honom om *att åka till Paris*. ≈ Vi pratade om att åka till Paris.
 Jag kom överens med honom om *att sälja huset*. ≈ Vi kom överens om att sälja huset.

§ 29. Predikationsbas vid infinitivfras som eller i fritt adverbial. När infinitivfrasen fungerar som fritt adverbial eller rektion i sådant, anges dess predikationsbas vanligen av satsens subjekt, oberoende av om satsen innehåller ett objekt eller ej:¹

Han skjutsade bort dem för *att slippa vidare obehag*.
 Vi hjälpte dem utan *att veta om det*.

I vissa fall kan satsens objekt ange infinitivfrasens predikationsbas. Detta gäller särskilt infinitivfraser med betydelse av avsikt (dvs. en grupp fria adverbial som semantiskt står nära de bundna, Advl § 113 Anm. 2).

Vi skickade dem utomlands för *att lära sig franska*. [Men också: Vi skickade dem utomlands för *att bli av med dem ett tag*.]

Vid de verb där infinitivfrasen har avsiktsbetydelse utan att vara bestämning till en preposition är det alltid verbfrasens objekt (om sådant finns) som anger infinitivfrasens predikationsbas:

Vi skickade henne *att köpa cigaretter åt oss*.
 Ge honom *att dricka*.

¹ Det är inte så ovanligt att preposition + infinitivfras används som fritt adverbial utan att infinitivfrasens predikationsbas anges i den överordnade satsen. Särskilt i passiv sats är predikationsbasen ofta den vanligen agentiva referent som subjektet anger i motsvarande aktiva sats, oavsett om den passiva satsen har utsatt agentadverbial eller ej.

Den belgiska fabriken har just avyttrats av styrelsen {i syfte/i avsikt/för} *att förbättra koncernens lönsamhet*.

Genom *att låta kompressioner ske vid låga temperaturer och expansioner vid höga temperaturer* utvinns en stor mängd arbete. Detta är principen för en motor. Hög och låg temperatur uppnås genom *att ge och ta värme från systemet*. (S)

Genom *att minska volymen (höja trycket)*, höjs gasens temperatur. (S)

Novellen är vald delvis med tanke på *att studera vilka värderingar och mönster som förmedlas i denna typ av texter*. (S)

Efter *att ha överunnit motsättningarna, löst problemen och eliminerat eventuella hinder*, utmynnar slutligen berättelsen i en befriande lycka och trygghet för huvudfigurerna Elisabeth, Kjell och Maria. (S)

Mamma lärde henne visserligen skjuta med salongsgevär, men efter *att ha skjutit en kråka i jordgubbslandet* försvann all skjutglädje. (S)

Om subjektet är en infinitivfras vars predikationsbas inte anges med något led i den överordnade satsen kan de båda infinitivfraserna ha samma predikationsbas:

För *att sätta sig in i ämnet, läsa allt som publicerats i världen* räckte det nämligen [...] *att gå igenom en handfull artiklar*. (S)

Exempel med en infinitivfras som subjekt och två infinitivfraser som fria adverbial; alla tre infinitivfraserna har samma uttryckta predikationsbas:

Efter *att ha gått igenom hans bok* är det svårt *att läsa en tidningsartikel eller se ett TV-program utan att vara omedveten* [...] *om den allestädes närvarande undertexten* [...] (S)

Språkvårdare rekommenderar ofta att infinitivfraser som fria adverbial används bara när predikationsbasen anges med den överordnade satsens subjekt och avråder mer eller mindre eftertryckligt från att använda konstruktioner som de ovanstående i t.ex. neutralt skriftspråk.

ANM. Regeln att en infinitivfras med funktion som fritt adverbial eller rektion i sådant i typfallet har subjektets referent som predikationsbas (jfr not 1 ovan) har formulerats som en normativ regel (subjektsregeln) inom språkvårdstraditionen. Subjektsregeln tillämpas också på fria predikativ (Predv § 49 Anm.).

§ 30. Predikationsbas vid infinitivfras som eller i satsadverbial. När infinitivfrasen fungerar som satsadverbial eller rektion i sådant (kommentar till satsens aktion), är dess predikationsbas generisk eller identisk med talaren:

Hon brukar för *att vara uppriktig* inte hinna med så mycket på en dag.

Han har utan *att säga för mycket* lämnat efter sig en del problem.

Hon har *att döma av dessa kommentarer* redan lyckats.

§ 31. Predikationsbas vid infinitivfras som eller i attribut. Valet av led som uttryck för predikationsbas för infinitivfras som attribut beror i första hand på om infinitivfrasen har ett underförstått led eller ej, i andra hand på vilket slags huvudord nominalfrasen har.

a) Infinitivfras med underförstådd bestämning (§ 17: 2b, 24: 3)

Om infinitivfrasen är attribut i subjektet, gäller detsamma som för infinitivfraser vilkas underförstådda led är koreferentiellt med subjektet (jfr § 28), dvs. predikationsbasen kan anges av ett bundet adverbial eller vara uttryckt (då ofta med generisk referens):

En säng *att sova i* [-] var det mest angelägna (för mig) just då.

Någon *att älska* [-] *och hålla kär* [-] är det viktigaste i livet.

Motsvarande gäller om infinitivfrasen är attribut i egentligt subjekt eller bundet predikativ:

Det fanns bara lite potatis (för oss) *att koka* [-].

Det här är ett bra ämne (för dig) *att skriva om* [-].

Om infinitivfrasen är attribut i en nominalfras som objekt eller som rektion i bundet adverbial, gäller normalt detsamma som för andra infinitivfraser med ett underförstått led syftande på objektet (§ 28), dvs. predikationsbasen anges av det indirekta objektet, om sådant finns, och annars av subjektet:

Jag ska skaffa dig en bättre penna *att skriva med* [-].

Robert räckte henne ett underlägg *att ställa kastrullen på* [-].

Här får du en bättre penna *att skriva med* [-].

Jag bad (dig) ju om en bättre penna *att skriva med* [-].

Han har en moped *att köra omkring på* [-].

Jag har hittat ett bra ämne *att skriva om* [-].

Predikationsbasen kan också anges av ett bundet adverbial som betecknar den som har nytta eller skada av aktionen, och den kan också uppfattas som generisk:

Jag har hittat ett bra ämne för dig *att skriva om* [-]. [predikationsbas: lyssnaren]

Jag vet ett bra ämne *att skriva om* [-]. [predikationsbas: eventuellt generisk (man)]

b) Infinitivfras vid nomen actionis eller qualitatis

Det led som i motsvarande finit sats kunde ha angett infinitivfrasens predikationsbas kan göra det också i nominalfrasen oberoende av vilken funktion eller form leDET har i satsen. Detta gäller vare sig infinitivfrasen ingår i prepositionsattribut eller fungerar som appositionellt infinitivattribut.

Elins råd till Linda *att lämna skolan och arbeta ett år* väckte ingen entusiasm hos Lindas föräldrar. Jfr: Elin rådde Linda *att lämna skolan*.

Vårt krav på deltagarna *att förbereda sig bättre* var befogat. Jfr: Vi ställde krav på deltagarna *att förbereda sig bättre*.

Löftet av min bror till oss alla *att bli lite mera skötsam* gladde min far mycket. Jfr: Min bror lovade oss alla *att bli lite mera skötsam*.

Personalens beredskap *att rätta sig efter det nya reglementet* var påtaglig. Jfr: Personalen var beredd *att rätta sig efter det nya reglementet*.

Mitt försök *att övertala honom* var inte framgångsrikt. Jfr: Jag försökte *övertala honom*.

Hans idé *att åka till Vietnam* var nog förfelad. Jfr: Jag fick för mig *att åka till Vietnam*.

Om nominalfrasen saknar led som kan ange predikationsbas för infinitivfrasen, kan infinitivfrasen ha samma predikationsbas som det abstrakta substantivets egen aktion (jfr Subst. § 15):¹

Jonna gav Rasmus vilja *att fortsätta*. [predikationsbas: Rasmus (ty det är Rasmus som vill)]

Jonna gav Rasmus ett löfte *att hjälpa honom*. [predikationsbas: Jonna (ty det är Jonna som har lovat)]

Viljan *att leva* är ett nödvändigt villkor för tillfrisknande. [predikationsbas: man (ty predikationsbasen till *viljan* är generisk)]

Axel gick omkring och hoppades på underverk. Hoppet om *att få stipendiet förlängt* var förstås orealistiskt. [predikationsbas: Axel (ty det är han som hoppas)]

c) Infinitivfras (som prepositionsattribut eller appositionellt infinitivattribut) vid annat abstrakt huvudord

Predikationsbasen anges ofta på liknande sätt som vid nomen actionis eller qualitatis, dvs. med possessivattribut eller prepositionsattribut:

Parternas förutsättningar *att komma överens* verkar tyvärr små. [predikationsbas: parterna]

Fördelen för klubben med *att avstå från värvingar* är enbart kortsiktig. [predikationsbas: klubben]

Predikationsbasen kan också framgå av den vidare kontexten eller vara generisk:

Parterna står långt ifrån varandra. Förutsättningarna *att komma överens* verkar tyvärr små. [predikationsbas: parterna]

Fördelen med *att avstå från värvingar* är enbart kortsiktig. Klubben bör genast börja söka talanger i de lägre divisionerna. [predikationsbas: klubben]

Fördelen med *att inte röka* är uppenbar. [predikationsbas: man, dvs. generisk]

d) Infinitivfras (som prepositionsattribut eller appositionellt infinitivattribut) vid nomen agentis eller annan personbeteckning

Infinitivfrasens predikationsbas är samma som för nominalfrasen i dess helhet:

En aspirant på *att efterträda sin professor* håller sig ofta väl med denne.

Jag känner en överdängare på *att steppa*.

¹ När infinitivfrasen står som subjektspredikativ kan dess predikationsbas vara samma som för den aktion som anges av subjektets huvudord (eller dess korrelats huvudord):

Axels förhoppning var *att få stipendiet förlängt*.

Axel hade ett svagt hopp. Det var *att få stipendiet förlängt*.

§ 32. Tid och tempus i infinitivfraser. Infinitivfrasens aktion är vanligtvis samtidig med den aktion som anges med det närmast överordnade verbet i den sats där infinitivfrasen ingår:

Det {är/var/har varit/ska bli} skönt *att bli lite ompysslad*.

Infinitivfrasens aktion kan också avse senare tid. Denna tidsrelation anges inte explicit med *skola* (eller *komma*) annat än efter epistemiska verb samt i nexusingnitiv utan framgår indirekt av det överordnade verbets betydelse.

Han lovade oss *att {närvara/*skola närvara} i morgon*. Jfr: Han lovade oss att han skulle närvara i morgon.

Han bad oss *att {närvara/*skola närvara}*. Jfr: Han bad oss att vi skulle närvara.

Han vill inte *{närvara/*skola närvara} i morgon*. Jfr: Han vill inte att vi ska närvara i morgon.

Efter epistemiska verb:

Han verkar {komma att/?skola/*Ø} närvara i morgon.

I nexusinfinitiv:

Han sade sig {skola/komma att/*Ø} närvara i morgon.

Han påstods {skola/komma att/*Ø} närvara i morgon.

Förfluten tid i förhållande till den överordnade aktionens tid anges i alla infinitivfraser med hjälp verbet *ha* (perfekt infinitiv, Tempus § 32). *Ha* anger då samma tid som den överordnade aktionen, medan supinumfrasens aktion infaller tidigare.

Han påstår sig *ha skickat brevet igår*. Jfr: Han påstår att han skickade brevet igår.

Det är skönt för dem att *ha gjort läxorna*. Jfr: Det är skönt för dem att de har gjort läxorna.

Han verkade *ha gjort läxorna*. Jfr: Det verkade som om han hade gjort läxorna.

Han tecknar, med exakthet – utan att *ha gjort något konstfullt arrangemang* – en vattenkanna med pip som står bakom mig. (S)

Men från att *ha varit part i målet [...]* tillsammans med svenska Freds- och skiljedomsföreningen är han numera åskådare. (S)

Infinitivfrasen kan också ha hjälp verbet *ha* för att ange en tid som är förfluten i förhållande till en tidpunkt som betecknas med adverbial i infinitivfrasen:

Det är viktigt att *ha gjort sista tentan när ferien bryter ut*.

Jag uppmanade honom att *ha läst boken innan hon kom*.

23 PARTICIPFRASER

1 Översikt.

Participfrasens struktur 2–11

2 Översikt. 3 Ordningsföljd mellan leden i participfraser. 4 Syntaktisk valens vid verbala particip. 5 Syntaktisk valens vid adjektiviska particip. 6 Objekt. 7 Predikativ. 8 Grad- och sättsadverbial. 9 Bundna adverbial. 10 Partikeladverbial. 11 Fria adverbial.

Syntaktisk funktion och distribution 12

12 Participfrasen fungerar syntaktiskt som en adjektivfras.

§ 1. Översikt. Participfrasen har ett particip som huvudord. Huvudordet saknar ofta bestämning och utgör då ensamt hela participfrasen. I sin struktur liknar participfrasen verbfrasen och adjektivfrasen. Som bestämmningar till participet kan participfraser innehålla olika slags adverbial samt objekt och predikativ. Objekt och predikativ förekommer företrädesvis när huvudordet har verbal betydelse.

Participfrasen kan fungera på samma sätt som adjektivfrasen, dvs. som bundet predikativ, fritt predikativ, predikativt attribut, adjektivattribut och adverbial:

Kassören såg *väldigt överraskad* ut. [bundet predikativ]

Överraskad över bifallet fortsatte Svensson sin berättelse. [fritt predikativ]

En ny programmerare, *tränad i det nya programspråket*, har de visst redan fått tag i. [predikativt attribut]

Lars har en *rätt kvalificerad* utbildning. [adjektivattribut]

Styrelsen arbetade till en början *mycket målinriktat*. [adverbial]

Dessutom kan participfrasen på samma sätt som adjektivfrasen fungera som huvudled i nominalfrasen:

oliktänkande

några handikappade

de redan utslagna (S)

de kulturellt ledande i världen (S)

de mest framträdande (S)

Hjälpsverben *bli* eller *vara* med perfektparticipfraser som bundna predikativ bildar perifrastisk passiv som står i en systematisk parafrasrelation till konstruktion med *s*-passiv (se vidare Pcp § 20, Passiv § 26–27):

Johan blev *övergiven*. Jfr: Johan övergavs.

Johansson var *hatad*. Jfr: Johansson hatades.

Också *komma* och *bli* med presensparticipfraser som bundna predikativ har en hjälpverbsliknande funktion (se vidare Pcp § 37):

En flock måsar kom *långsamt flygande*.

Johan blev *sittande* utan att företa sig någonting.

Participfrasens struktur § 2–II

§ 2. Översikt. Participfraser har ungefär samma struktur som infinita verbfraser (t.ex. Vbfraser: Allm. § 2–13) eller adjektivfraser (Adjfraser § 2–58). När de står som adjektivattribut har de samma ordföljd som attributiva adjektivfraser, dvs. inga bestämmingar kan placeras mellan participfrasens huvudord och nominalfrasens huvudord (Adjfraser § 4).

Participfrasen kan ha olika slags adverbial samt objekt och predikativ som bestämmingar. Gradadverbialen placeras normalt före huvudordet, vilket mest liknar adjektivfrasens ordföljd. Bundna predikativ förekommer bara när huvudordet har (överbäggande) verbal betydelse. (Inte heller i adjektivfraser förekommer – till skillnad från i verbfraser – bundna predikativ.) Objekt är vanligare när huvudordet har (överbäggande) verbal betydelse än när det har (överbäggande) adjektivisk betydelse.

I sin syntaktiska valens ansluter sig ett particip med verbal betydelse till det verb det är avlett ifrån. Ett particip med adjektivisk betydelse ansluter sig till en betydelsebesläktad adjektivgrupp.

Om particip med verbal eller adjektivisk betydelse se Pcp § 2, 6, 28.

§ 3. Ordningsföljd mellan leden i participfraser. Ordningen mellan leden i en participfras är liksom i en adjektivfras olika beroende på om participfrasen fungerar predikativt (eller adverbialt i verbfrasen) eller som adjektivattribut.

a) Participfrasen fungerar predikativt (eller adverbialt i verbfrasen).

Leden placeras enligt Schema 1.

–3	–2	–1	0	+1	+2	+3
Objekt	Advl	Advl	Huvudord	Advl	Objekt m.fl.	Advl m.fl.

SCHEMA 1. Ordningsföljden mellan leden i participfras i predikativ eller adverbial funktion.

I objektspositionen –3 placeras främst pronominella objekt vid ett fåtal particip.

Han var *henne utomordentligt motbjudande*.

Att röka cigarr hade länge varit *honom absolut förbjudet*.

I den adverbiala positionen –2 placeras mest sättsadverbial som består av adjektiv- eller adverbfraser:

Hon hade varit {*illa/väl*} *sedd av alla*.

Stolen sades vara *vackert målad i äggoljetempera*.

Porträttet glodde på mig *lika hånfullt småleende som alltid*.

Om participfrasen är predikativt attribut eller fritt predikativ kan här stå också andra fria adverbial och satsadverbial:

Hon gick omkring på stan *sedan flera år dragande på en barnvagn*.

Han hade köpt en hemlig låda *tydligtvis innehållande det vanliga småkrafset*.

Balkongdörren, *för säkerhets skull ordentligt reglad både uppe och nere*, var förstås omöjlig att få upp.

I adverbialspositionen –1 står gradadverbialen, framför allt sådana som består av adjektiv- och adverbfraser:

Han fann huset *helt bedårande*.

Hon var *mycket imponerad av deras arbete*.

Efter huvudordet har bestämmningarna samma ordning som efter verbet i en verbfras (Satsens struktur § 6, Vbfraser: Allm. § 12). I de få fall då ett partikeladverbial är möjligt efter presensparticip står alltså detta närmast participet i position +1:

Där sitter han nu *arbetande om sin avhandling för fjärde gången*.

I position +2 återfinns objekt och bundna predikativ:

En häst *förärad honom av självaste tsaren* var det vi först fick se.

Han satt alltid bakom fönstret och rökte, *iakttagande oss när vi gick förbi hem från skolan om eftermiddagarna*.

Sekretären – *ursprungligen målad svart på sidorna* – har nu omsorgsfullt restaurerats.

Man hade lämnat honom *liggande ensam på soffan*.

Positionen +2 har två underpositioner när participet har två objekt eller ett objekt med objektspredikativ:

Jag minns honom när han stod i katedern *lärande oss alla de historiska märkvärdigheterna*.

Han satt högt uppe på stegen *målade taket mörkgrönt*.

I position +3 står framför allt de bundna och fria adverbialen:

Anders skruvade på sig *synbart irriterad över dröjsmålet*.

Där satt hon bara *oblygt skrattande åt oss alla andra*.

Den verkar *lagad med vanlig tätmassa*.

I Schema 2 ges exempel på participfraser med den ovan angivna ordföljden.

-3 Objekt	-2 Advl	-1 Advl	0 Huvudord	+1 Advl	+2 Objekt m.fl.	+3 Advl m.fl.
	hårt		bunden			för hårt
	speciellt		inbjuden			speciellt
	senare		inbjuden			till region-
			ombildad			musiken
			ombildad			två år
		helt	nybildad			senare
	kroppsligt		föreslagen			till daghem
	och själsligt		förbundna			med
			medtagen			varandra
			föreslagen			efter den
			berövad		sin frihet	långa resan
			lämnad		ensam	av
		fullkomligt	bländande			regeringen
	på alla sätt	oerhört	utrymmes-			
	sinsemellan		krävande			
			stridande			sinsemellan
	juridiskt		stridande			för alla
			bindande			parter
			badande			i solljus
oss			motbjudande			för dem
själva		rätt	motbjudande			
			ledande		en vovve	i koppel
			liggande		illa slagen	
	plötsligt		slående	till	alla bromsar	
			pressande	ut	saften	

SCHEMA 2. Exempel på participfraser (i predikativ funktion).

b) Participfrasen fungerar som adjektivattribut.

När participfrasen står som adjektivattribut har leden samma ordning som när den fungerar predikativt bortsett från att inga bestämmningar får stå efter participfrasens huvudord framför nominalfrasens huvudord. Alla slags adverbial placeras i stället före huvudordet. Fria adverbial tenderar därvid att placeras före bundna adverbial i position –2. Det är dock mest i neutralt och formellt skriftspråk som participfraser som adjektivattribut konstrueras med framförställda bundna och fria adverbial. I adverbialpositionen –1 återfinns samma bestämmningar som kan stå där också när participfrasen fungerar predikativt.

Framförställt objekt förekommer vid några få particip med adjektivisk betydelse, mest i formell eller ålderdomlig stil. Predikativ förekommer inte som framförställd bestämning i participfras som adjektivattribut.

I Schema 3 ges exempel på participfraser med den ovan angivna ordföljden.

	–3 Objekt	–2 Advl	–1 Advl	0 Huvudord
(en)		hårt		bunden (delegat)
(några)		speciellt		inbjudna (konstnärer)
		av oss		föreslagna (3 procent)
(den)		lite senare		ombildade (musikkåren)
(den)		till daghem		föreslagna (fastigheten)
(de)		snålt		tilltagna (byggnadsramarna)
(en)		ålders- mässigt	mera	blandad (publik)
(en)		sinsemellan	fullkomligt	bländande (uppvisning)
				stridande (personligheter)
(flera)		i aktionen		deltagande (företag)
(alla)		avlägset		liggande (områden)
(en)		för alla	strängt	bindande (kod)
		juridiskt		
(ett)		ibland	ganska	intagande (sätt)
(de)	honom	sedermåra		fråntagna (privilegierna)
(ett)	henne	med rätta		tilldelat (stipendium)
(vissa)	honom	lagligen		tillhörande (marker)

SCHEMA 3. Exempel på participfraser med funktion som adjektivattribut.

I någon utsträckning kan eljest efterställda adverbial placeras efter nominalfrasens huvudord: *förbjuden genomgång för elever*.

§ 4. Syntaktisk valens vid verbala particip. Ett verbalt particip har samma syntaktiska valens som det verb det är avlett ifrån. Komplementen har alltså samma struktur som vid verbet och är obligatoriska i samma utsträckning.

a) Vid perfektparticip av transitiva verb saknas dock motsvarigheten till verbets objekt i själva participfrasen, eftersom objektsreferenten är identisk med participets predikationsbas (jfr Pcp § 4: a):

Tjänstemannen blev *hårt angripen*.

den *hårt angripne* tjänstemannen

Jfr: De uppretade villaägarna angrep tjänstemannen hårt.

Motsvarigheten till verbets subjekt kan i gengäld finnas som agentadverbial (i participfrasen):

Tjänstemannen blev *hårt angripen av de uppretade villaägarna*.

En *av de uppretade villaägarna hårt angripen* tjänsteman förlorade nästan fattningen.

Vid perfektparticip av bitransitiva verb är referenten för verbets direkta objekt eller indirekta objekt identisk med participets predikationsbas:

Tjänsten i Bryssel har blivit *erbjuden den nyanställde civilekonomen*.

Den nyanställde civilekonomen har blivit *erbjuden tjänsten i Bryssel*.

Jfr: Firman har erbjudit den nyanställde civilekonomen tjänsten i Bryssel.

Övriga valensled anges på samma sätt som vid verbet och är syntaktiskt obligatoriska i ungefär samma utsträckning:

Han har blivit *fråntagen {förhandlingsrätten/*Ø}*. Jfr: Man fråntog honom {förhandlingsrätten/*Ø}.

Deras dröm är att bli *tagna för engelska lorder*. Jfr: Man tog dem för engelska lorder. [Jfr med annan betydelse: Deras dröm är att bli tagna. Man tog dem.]

Kortlådorna är *ersatta med en datorterminal*. Jfr: Man har ersatt kortlådorna med en datorterminal.

De *med en datorterminal ersatta* kortlådorna lämpar sig nu bara som museiföremål.

b) Vid presensparticip samt vid perfektparticip av intransitiva verb är verbets subjektsreferent identisk med participets predikationsbas (jfr Pcp § 4: b, 27). Participfrasens övriga valensled anges på samma sätt som vid verbet och är syntaktiskt obligatoriska i ungefär samma utsträckning.

*Hävdande {sin rätt/*Ø}* fortsatte Karin kampen. Jfr: Karin hävdade {sin rätt/*Ø}.

I den *{långsamt/?Ø}* framskridande soliga dagen fortsatte jag till saluhallen. Jfr: Dagen framskred *{långsamt/?Ø}*.

Johan arbetade vidare, trött och *långtande efter nästa rast*. Jfr: Johan längtade efter nästa rast.

Ankomna till stationen började vi undra vad som hänt. Jfr: Vi ankom till stationen.

§ 5. Syntaktisk valens vid adjektiviska particip. Ett adjektiviskt particip kan ha annan syntaktisk valens än det verb det är avlett ifrån, även om den semantiska valensen är densamma. Bestämningarna kan alltså ha annan struktur än vid verbet, och de är ofta inte obligatoriska, även om de är obligatoriska vid verbet. Bestämningen har ofta samma struktur som vid betydelsebesläktade adjektiv med ett valensled som har samma semantiska roll (jfr Pcp § 3).

a) Vid adjektiviska perfektparticip konstrueras ofta motsvarigheten till verbets subjekt som adverbial med annan preposition än *av* (dvs. på annat sätt än som agentadverbial):

Inköpschefen blev *förvånad över beskedet*. Den *över beskedet något förvånade* inköpschefen lyfte genast telefonluren. Jfr: Beskedet förvånade Johan. Johan blev glad över beskedet.

Vid de flesta adjektiviska perfektparticip har komplementen samma struktur som adverbial. Om ett komplement motsvaras av ett adverbial vid stammens verb (när detta används som självständigt ord) eller vid ett betydelsebesläktat adjektiv, så har det samma preposition som verbets eller adjektivets komplement.

Johansson är *kvalificerad för uppgiften*. Jfr: Detta kvalificerar Johansson för uppgiften. Johansson är lämplig för uppgiften.

Vi har funnit en *för uppgiften kvalificerad* person.

b) Vid adjektiviska presensparticip konstrueras vanligen motsvarigheten till verbets objekt som adverbial, och detta adverbial är inte obligatoriskt även om verbets objekt är det:

Svaret var *kränkande (för oss)*. Det var ett *(för oss) kränkande* svar. Jfr: Svaret kränkte {oss/*för oss/*Ø}. Svaret var plågsamt för oss.

§ 6. Objekt. Verbala presensparticip som är avledda av transitiva verb kan konstrueras med efterställt objekt:

Mitt i alltihop gjorde dramatikern Tennessee Williams entré, *ledande en vovve i koppel vid namn Sofia*. (S)

Verbala presensparticip av bitransitiva verb kan konstrueras med två efterställda objekt. Denna konstruktion är dock sällsynt.

Tillskrivande sonen större begåvning än han hade välvde grosshandlaren stora planer för honom.

När verbala presensparticip står som huvudord i adjektivattribut konstrueras de med objekt huvudsakligen i formellt skriftspråk:

inga *henne tillhörande* smycken
de *oss tillkommande* rättigheterna
sådana *varandra uteslutande* faktorer

Bönen "ske din vilja" är ett *hela livet omfattande* "Ja" till Guds handlande [...] (R)

Några lexikaliserade uttryck är dock stilistiskt rätt neutrala, t.ex. *intet ont anande*, *allt uppslukande*, *allt annat överskuggande*. Formellt stilvärde har *ty åtföljande* 'som följer med detta'.

Verbala perfektparticip kan konstrueras med efterställda objekt om de är avleda av bitransitiva verb:¹

Snabb befordran blev lovad *honom* redan på ett tidigt stadium av den dåvarande chefen.

Han blev lovad *snabb befordran* redan på ett tidigt stadium av den dåvarande chefen. [...] när hon [...] blev *erbjuden en post i hans personliga stab*. (S)

Platschefen har blivit *fråntagen förhandlingsrätten*. (S)

Elden var för dem det eviga ljusets uppenbarelse på jorden, *given människan till hjälp i kampen mot mörkret och ondskan*. (R)

Den lösningen hade blivit *föreslagen kommittén* redan tidigare.

Objektet motsvarar antingen verbets direkta objekt (t.ex. *erbjuda (någon) en post, frånta (någon) förhandlingsrätten*) eller dess indirekta objekt (t.ex. *ge människan (någonting), föreslå kommittén (någonting)*). Jämför passiv av bitransitiva verb (Passiv § 5: 2). Det andra objektets referent är identisk med participets predikationsbas (jfr § 4: a).²

Ett verbalt perfektparticip bildat av ett bitransitivt verb kan normalt stå som adjektivattribut endast om predikationsbasen är densamma som referenten för det direkta objektet vid avledningsstammens verb.

det (henne) erbjudna stipendiet, *den detta erbjudna konstnären
den honom fråntagna förhandlingsrätten, ?den sin förhandlingsrätt fråntagne
platschefen

Ett verbalt perfektparticip som står som adjektivattribut kan konstrueras med framförställt objekt om objektet motsvarar det indirekta objektet vid avledningsstammens verb.

de *honom i rikt mått förlänade* utförsgåvorna
några *mig tilldelade* utmärkelser

Konstruktionen är normalt helt acceptabel bara om objektet är pronominellt (jfr ?den presidenten tilldelade utmärkelsen, ?förvaltningschefen ålagda uppgifter).

Adjektiviska particip konstrueras liksom adjektiv sällan med objekt. Enstaka particip, t.ex. *motbjudande*, *hängiven*, *förbunden*, *obetagen*, *förbjuden*, *tillåten*, *vuxen*, *mot-satt*, *tillgiven*, kan ansluta sig till adjektiv av en besläktad typ, t.ex. *förhatlig*, *trogen* (Adj. § 17–18) och konstrueras med objekt. På motsvarande sätt som vid adjektiven är objektet vid några particip obligatoriskt framförställt, vid några obligatoriskt efterställt och vid några antingen framförställt eller efterställt.

Denna tanke var *mig motbjudande*. (R)

[...] även om hennes fall var *motsatt de abortsökande flickornas* [...] (R)

Hon var *honom hängiven*. (R)

Hans familj var högljudd och *självelåtet hängiven sina primitiva nöjen*. (R)

Flera av dessa particip kan alternativt konstrueras med efterställt adverbial (jämför motsvarande adjektiv, Adj. § 17–18), t.ex. *motbjudande för mig, tillgiven mot sina föräldrar*.

Objekt vid (verbala eller adjektiviska) perfektparticip (samt vid adjektiviska presensparticip) förekommer mest i neutralt och formellt skriftspråk.

¹ Vid vissa verbala perfektparticip kan i något ålderdomlig stil objekt som motsvarar verbets indirekta objekt vara framförställda också när participet står predikativt:

[...] den förmågan har varit *honom given från början* [...]. (R)

² Om det verb som perfektparticipet är avlett ifrån obligatoriskt har två objekt, har participet normalt obligatoriskt objekt (jfr § 4):

Vi kräver tillbaka de {oss/*Ø} *fråntagna* rättigheterna. Bönderna hade blivit *fråntagna* {des-sa rättigheter/*Ø}. Jfr: Man fråntog {oss/*Ø} våra rättigheter.

Man auktionerade ut den *skänkta* duken. Jfr: Någon hade skänkt (föreningen) en duk.

§ 7. Predikativ. Verbala presensparticip kan konstrueras med efterställda bundna subjektspredikativ, om de är avledda av verb som kan konstrueras så:

Han blev *liggande medvetslös över räcket mellan de båda körbanorna*. (S)

Verbala perfektparticip (av transitiva verb) kan konstrueras med efterställda bundna subjektspredikativ, om de är avledda av verb som kan konstrueras med bundna objektspredikativ:¹

Men hon var glad åt att bli *lämnad ensam*. (R)

Han kanske inte är så glad att [...] bli *ansedd som någon slags rolighetsminister*. (T)

Deras hemliga dröm är nämligen att bli *tagna för engelska lord*. (S)

Jag har i dag blivit *utnämnd till distriktsläkare*. (T)

Både verbala och adjektiviska particip som huvudord i fria predikativ kan konstrueras med egna (efterställda eller framförställda) fria predikativ:

[...] fört till mig en sårad man som jag finner *sittande ensam och dödstrött på tereststenen*. (R)

Och då kom dom *krypande ut berusade* då va. (T)

Äldsta dottern, tolv eller tretton år, vårdade den sjuke, torkade hans ansikte, höll hans händer, *själv angripen av febern*. (R)

När participen står som adjektivattribut kan de knappast konstrueras med oinledda predikativ: ?*den medvetslös liggande kvinnan*. Däremot är konstruktionen möjlig om predikativet är inlett med *till*, *för* eller *som*: *den som moderat ansedde statschefen, den som ansvarig för verkställigheten ofta {angripne/tjänstgörande} statssekreteraren, den till ekonomiansvarig valda kvinnan*. Denna konstruktion förekommer mest i neutralt och formellt skriftspråk.

¹I ålderdomligt språk förekommer *vara vorden* 'ha blivit' med predikativ: *Hon är vorden {gammal/generaldirektör}*.

§ 8. Grad- och sättsadverbial. Grad- och sättsadverbial som utgörs av adjektiv-, particip- eller adverbfraser placeras ofta före participfrasens huvudord (jfr Adjfraser § 8, 46):

Oskadad men *något skadad* gick han till polisen för att berätta om händelsen. (S)

Den norske chauffören blev *mycket förvånad*. (S)

Den 29 mars 1975 blev Jugoslaviens vicekonsul i Lyon *mycket svårt skadad* vid ett attentat begånget av motståndare till Titoregimen. (S) [också: ... skadad mycket svårt ...]

Sen: hela boken tycker jag är *lite löjligt skriven*. (T)

Jag tror inte att dom är *speciellt illa sedda*. (T)

Men dom är *väldigt fullt gjorda*, tycker jag. (T)

Vissa gradadverbial för högre och lägre grad är typiska för adjektiv och adjektiviska particip (Adjfraser § 12) och står bara framför sitt huvudord:

Jag blev {synnerligen/ganska/lik} *förvånad* *den här gången över hans reaktion*. Jfr: *Hans reaktion förvånade mig {synnerligen/ganska/lik} *den här gången*.

I verbala participfraser kan grad- och sättsadverbial dock alternativt placeras efter huvudordet, särskilt om de har viss tyngd:

[...] då kan vi redan vara *bundna för hårt*. (S)

[...] det är så väldigt bra att folk kommer och vill [...] låta döpa sina barn och vill bli *vigda kyrkligt*. (T)

Mjölken vill jag ha *stående kallt*.

Hon blev *liggande tämligen obekvämt*.

Grad- och sättsadverbial som utgörs av prepositionsfraser placeras före eller efter huvudordet. Placering före huvudordet ger en mera skriftspråklig stilkaraktär.

i hög grad kränkande, kränkande i hög grad

på sitt sätt glädjande, glädjande på sitt sätt

Han kom *sjungande för full hals* i korridoren.

När participet fungerar som adjektivattribut, står grad- och sättsadverbial före huvudordet: *ett i hög grad kränkande förslag, ett på sitt sätt glädjande förslag*.¹ (Particip som huvudord i adjektivattribut kan dock aldrig ta framförställda sättsadverbial som utgörs av infinitivfraser.)

Gradadverbial kan vara konstruerade med en egen bestämning som placeras efter participfrasens huvudord (jfr Adjfraser § 11):

Men vi är inte *så prestigebundna att vi inte kan samtala med de intagna om deras problem*, säger han. (S)

Allt mer framträdande ju längre matchen led hos de svenske blev också Per Olof Brasar. (S)
 De kommer tillbaka till en bygd som är *kanske hårdare drabbad av kriget än någon annan del av Indokina*. (S)

När participfrasen står som adjektivattribut placeras bestämning av detta slag efter nominalfrasens huvudord: *en så prestigebunden chef att han inte kan erkänna ett fel*.

¹ Undantagsvis kan ett sättsadverbial som består av en prepositionsfras placeras efter nominalfrasens huvudord: *ett glädjande förslag på sitt sätt*. Jfr också Adjfraser § 4.

§ 9. Bundna adverbial. Verbala particip konstrueras med samma bundna adverbial som de verb participen är avledda av:

Det var alltså i denna konst- och penningälskares luftkonditionerade stiftelse som AICA höll sin cocktailkongress, *väl skyddad mot hetta och politiskt larm av en ofantlig salongspark*. (S) Jfr: Kongressen skyddades väl mot hetta och politiskt larm av en ofantlig salongspark.

Och likaså kan det väl innebära det att i och med att dom blir *uppräckta ur sin egen miljö* och kanske får svåra bostadsförhållande [...] att dom då har svårare att anpassa sig. (T)

Och den är *utsatt för flera risker*. (T)

Jag är inte *så insatt i det här* [...] (T)

Dom är bara *tillfälligt bosatta här* förstås. (T)

Adjektiviska particip konstrueras med bundna adverbial oftast på samma sätt som en betydelsebesläktad adjektivgrupp:

Efter deras uppträdande i somras var tanken på en förening mellan dem *motbjudande för mig*. (R) Jfr: Tanken var förhatlig för mig.

Johansson var {*stött/förvånad*} *över det bemötande han fått*. Jfr: Johansson var {bitter/glad} över det bemötande han fått.

Liksom i adjektivfraser står bundna adverbial efter huvudordet när participfrasen fungerar predikativt eller adverbialt. De placeras liksom i adjektivfraser före huvudordet när participfrasen fungerar som adjektivattribut. I adjektivattribut kan participet konstrueras med framförställt bundet adverbial särskilt i neutralt och formellt skriftspråk.

Hit hör den nyss sålda men av staden nu förköpta och *till daghem föreslagna* fastigheten Villagatan 12. (S)

Flera i *aktionen deltagande* företag har på olika sätt sökt få besked [...] (S)

77-gruppen vill ha en *för alla stater juridiskt bindande* kod för teknologiöverföringen. (S)

[...] jag har valt bort andra, *för mig mer förnedrande* sätt att skaffa pengar. (S)

denna *av mig tidigare omnämnda* kritik (T)

När adverbialet utan större betydelleskillnad kan uppfattas som bestämning till nominalfrasens huvudord kan det (liksom i adjektivfrasen, Adjfraser § 4: 2c) marginellt placeras efter nominalfrasens huvudord:

En starkt bidragande anledning till att Liverpool utpekas som favorit [...] (S)
förbjuden genomgång för elever (S)
lättförtjänta pengar för unga starka män

När det bundna adverbialets rektion utgörs av en infinitivfras eller nominal bisats kan prepositionen i många fall utelämnas, se vidare Inffraser § 13: 2, Bisatser § 55.

Om de bundna adverbialens semantiska roller se Pcp § 3.

§ 10. Partikeladverbial. Particip kan bara i begränsad utsträckning konstrueras med partikeladverbial. I stället väljs konstruktion med sammansatt particip, t.ex. *uppsökt, uppsökande* motsvarande både partikelförbindelsen *söka upp* och det sammansatta verbet *uppsöka* (Pcp § 17).

a) Perfektparticip konstrueras normalt inte med partikeladverbial:¹

*Grenen är visst *bruten av*. Jfr: Grenen hade visst brutits av. Grenen är visst avbruten.

*Jag fann honom *somnad in*. Jfr: Han somnade in lugnt och stilla. Jag fann honom insomnad.

När participet står predikativt, kan konstruktionen (skenbart) förekomma vid sådana (partikel)adverbial som i motsvarande verbkonstruktion alternativt kan placeras på de bundna och fria adverbialens plats (efter eventuellt objekt):

Jag kände mig *lämnad kvar på en av dessa öar [...]* (R) Jfr: Man hade lämnat {kvar mig/mig kvar} på en av dessa öar.

De blev genast *körda ut till landet*. Jfr: Man körde genast {ut varorna/varorna ut} till landet.

b) Presensparticip kan konstrueras med partikeladverbial (som motsvarande verb) när de har verbal betydelse och står predikativt:

De iaktogs *smygande omkring på fabriakens område nattetid*. [också: ... *omkring-smygande ...*]

Flygplanet brakade in i ledningen och blev *hängande fast i denna*. (S)

Sakta men säkert {*utmanövrerande/manövrerande ut*} alla medtävlare kom han närmare den åtrådade chefsposten.

Och då kom dom *krypande ut* berusade då va. (T)

Presensparticip med adjektivisk betydelse kan inte konstrueras med partikeladverbial:

Norrut är jordbruket *mer* {*framträdande/*trädande fram*}.

Inte heller i attributiv ställning kan (verbala eller adjektiviska) presensparticip konstrueras med partikeladverbial:

Vi skall bearbeta de *under förmiddagen* {inkommande/*kommande in/*in kommande} tipsen.

Mot den *kvarliggande* strålningen skyddas besättningen av golvet pansar samt av vagnens snabbhet. (S)

¹ I sydsvenskt regionalt språk är många språkbrukare mera benägna att acceptera partikeladverbial vid verbalt particip i predikativ funktion. Reglerna härför är ofullständigt kända.

Per var just *gången ut* när jag kom.

Tulpanerna är inte *slagna ut* än.

?Jag blev *körd om* på höger sida i dag.

?Är vagnen *lastad av*?

§ 11. Fria adverbial. Fria adverbial står före eller efter participfrasens huvudord enligt i princip samma regler och tendenser som i adjektivfrasen (Adjfraser § 49). När participfrasen fungerar som bundet predikativ eller predikativt attribut står fria adverbial bestående av prepositionsfras, bisats eller nominalfras liksom i adjektivfrasen normalt efter huvudordet.

Exempel på efterställda fria adverbial (inklusive agentadverbial):

Ja, jag har själv blivit *mobbad av flickor i femman*. (S) [*Av flickor i femman* är agentadverbial.]

Jag vet inte om dom är *startade av utlänningarna själva* [...] (T)

Den trogne paladinen Molotov, *hårdad i många ljugarefejder*, förblev en envis talesman [...] (S) [*I många ljugarefejder* är rumsadverbial.]

Fria adverbial kan dock också placeras framför huvudordet:

[...] ett smidigt, lätt redskap för hans tankar, *alltid drabbande precis*, ibland med plötsliga ystra språng. (S) [*Alltid* är tidsadverbial.]

[...] de stora soffgrupperna i läder, inbjudande pösiga men *samtidigt oerhört utrymmeskrävande*. (S) [*Samtidigt* är tidsadverbial.]

Gotland: Frisk eller hård sydvästlig vind, *under morgonen tillfälligt avtagande*. (S) [*Under morgonen* och *tillfälligt* är tidsadverbial.]

I participfraser som står som adjektivattribut är fria adverbial alltid framförställda. Konstruktionen förekommer mest i neutralt eller formellt skriftspråk.

De *av regeringen föreslagna* 3 procenten bedöms inte som tillräckliga. [*Av regeringen* är agentadverbial.]

Många har velat undvika att inta en egentlig ställning, och i stället ålat sig omkring på mycket varierat och *ibland ganska intagande* sätt. (S) [*Ibland* är tidsadverbial.]

I de *av mig inspekterade* bitarna av tumörer finns inte någon cancer så att säga. (T)

Och därför bör i och för sig religionsfriheten icke hindra ett *på visst sätt konstruerat* samband mellan stat och kyrka. (T)

Marginellt kan det fria adverbialet i stället placeras efter nominalfrasens huvudord. (Jfr Adjfraser § 4: 2.) Språkvårdare avråder från denna konstruktion.

ett *underskrivet* kontrakt *av hyresvärden*

För att kompensera denna syrebrist tillför man syrgas till besättningens inandningsluft i *ökande* mängd *med höjden*. (S)

Vid perfektparticip av verb med avgränsad aktionsart gör det skillnad i betydelsen om ett fritt adverbial hänförs till aktionen eller till tillståndet efter aktionen. Agentadverbial hänförs alltid och rumsadverbial vanligen till verbets aktion.¹ Tidsadverbial kan vid verbal betydelse hos perfektparticipet hänföras antingen till aktionen eller till tillståndet efter aktionen. Jämför nominalfrasen *den under vårt besök opererade patienten*, där tidsadverbialet hänför sig till aktionen, och nominalfrasen *den vid vårt besök redan opererade patienten*, där tidsadverbialet hänför sig tillståndet efter aktionen. Vid adjektivisk betydelse hos perfektparticipet hänförs tidsadverbialet alltid till tillståndet. I nominalfrasen *den under hela vårt besök upprörda patienten* hänför sig tidsadverbialet till tidpunkten för patientens upprörda tillstånd. Se också Pcp § 5.

Även satsadverbial, t.ex. *möjligen*, *naturligtvis*, kan utgöra (vanligen framförståll-da) bestämningar i (mer eller mindre satsekvivalenta) participfraser, t.ex. *en möjligen utsliten stol*; *sekreteraren, naturligtvis väl förberedd*. Jfr Adjfraser § 52.

¹ Det gör alltså ingen skillnad i betydelsen om agentadverbialet i perifrastisk passiv konstruktion förs till participfrasen eller till verbfrasen (Adv1 § 84).

Syntaktisk funktion och distribution § 12

§ 12. Participfrasen fungerar syntaktiskt som en adjektivfras. I de flesta avseenden fungerar participfrasen på samma sätt som adjektivfrasen (Adjfraser § 59–66). Participfrasen kan alltså ha följande funktioner:

a) Bundet led i verbfrasen: bundet subjektspredikativ, bundet objektspredikativ, bundet adverbial:

Han var *väldigt irriterad*.

Hon gjorde mig *ännu mera irriterad på hela planen*.

Han uppträdde *påtagligt irriterat*.

b) Fritt led i verbfrasen: fritt subjektspredikativ, fritt objektspredikativ, fritt adverbial:

Han arbetade med fönstret, *hela tiden rökande sina turkiska cigaretter*.

Vi fick syn på honom *gestikulerande och rökande vid det gamla vanliga kafébordet*.

Han såg på mig, *alltid lika förvånat*, när jag sa vad jag ville ha.
Förslaget gick *helt oväntat* igenom.

c) Adjektivattribut eller predikativt attribut i en nominalfras:

en *nyss av grannen reparerad* gräsklippare
en gräsklippare, *nyss reparerad av grannen*

d) Led i satsen: satsadverbial:

Han har *alldeles avgjort* ringt hem till dig.
Boken var *överraskande nog* verkligen bra.

e) Led i en adverbfras, adjektivfras eller annan participfras: gradadverbial, sättsadverbial, annat adverbial:

imponerande {fort/vacker/välskriven}
utsökt {väl/fin/lagad}

f) Huvudled i nominalfras som saknar substantiviskt huvudord (mindre typiskt):

de sist *inkallade* i krigets slutskede
några andra *hjälpbehövande* från Bosnien

Presensparticip med verbal betydelse kan dock bara i begränsad omfattning fungera som huvudord i bundna predikativ (jfr Predv § 3: 3). Av de verbala presensparticipen kan i huvudsak bara några med betydelse av position eller rörelse stå som bundna subjektspredikativ, och bara vid *bli* respektive *komma* (t.ex. *bli sittande*, *komma springande*). Som bundna objektspredikativ kan verbala presensparticip fungera tillsammans med ett överordnat verb för att ange oavgränsade aktioner (t.ex. *hålla kokande*) men inte tillsammans med ett överordnat verb för att ange avgränsad aktion (t.ex. *?göra kokande*).

Participfraser har större benägenhet än adjektivfraser att fungera som fria predikativ med en kommunikativ funktion som erinrar om bisatser:

Han reagerade inte på flera minuter, *hela tiden totalt absorberad av läsningen*.
Tydligtvis ännu funderande på beslutet sitter han inne på sitt rum sedan i morse.

Som bundet predikativ (och som bundet adverbial) är participfrasen (liksom adjektivfrasen) normalt inget blockled:

För alla sina manipulationer har han under en lång tid blivit *kritiserad*.
Kritiserad har han blivit först i år *för alla sina manipulationer*.

Liksom vid adjektivfrasen (Adjfraser § 5) kan participfrasens omfattning då vara vag, eftersom bestämningarna ofta med samma rätt kan hänföras till participet som (direkt) till det överordnade verbet:

Den 29 mars 1975 blev Jugoslaviens vicekonsul i Lyon *mycket svårt skadad* vid ett attentat begånget av motståndare till Titoregimen. (S) [Adverbialet *vid ett attentat*

... kan hänföras antingen till participfrasen eller till den verbfras där participfrasen ingår.]

Perfektparticip som huvudord i participfras kongruerar med uttrycket för predikationsbasen på samma sätt som adjektivfrasens huvudord (jfr Adjfraser § 61). Presensparticip är oböjliga i genus och numerus och kan därför inte kongruera.

24 ADVERBFRASER

1 Översikt.

Struktur 2–7

2 Adverbet och dess bestämmingar: ordningsföljd. 3 Gradadverbial. 4 Bundna adverbial. 5 Sättsadverbial. 6 *Någon annanstans, ingen annanstans*. 7 Lexikaliserade dubbeladverbial.

Syntaktisk funktion och distribution 8–9

8 Satsled. 9 Blockled.

§ 1. Översikt. Adverbfrasen är en fras med ett adverb som huvudord. Adverbet utgör oftast ensamt hela adverbfrasen.

Hon läser *fort*.

Han for sällan *hem*.

De bodde *avses*.

Som bestämmingar har adverbet främst framförställda gradadverbial och sättsadverbial:

Hon läser *väldigt fort*.

Han kom hem *deprimerande sällan*.

Vi gick *ända hem*.

Vissa adverb kan också ta bundna adverbial i form av efterställda prepositionsfraser, bisatser etc.:

De bor *avses från de andra*.

Hon rider inte *så som de andra gör*.

Det gick *därhän att ingen ville tala med mig*.

Adverbfrasen fungerar själv primärt som adverbial till verb, adjektiv, particip och adverb, men den kan också stå som efterställt attribut till ett substantiv:

läsa ofta, läsa hemma, läsa efteråt

ofta ledsn, ganska ledsn, mera intensivt

ofta charmerande, nästan förvånad

ganska ofta, ända uppe

uppståndelsen där strax efteråt

maten här

Struktur § 2–7

§ 2. Adverbet och dess bestämningar: ordningsföljd. Ordningen mellan adverbets bestämningar beror i hög grad på bestämningarnas struktur. Adjektiv-, particip- eller adverbfraser som bestämningar till adverb är normalt framförställda. De har som regel grad- eller sättsbetydelse. Prepositionsfraser, komparativa subjunktionsfraser samt led med bisatser eller infinitivfraser är normalt efterställda. De fungerar som bundna adverbial till adverbet. I Schema 1 ges exempel på adverbfraser med adverbets bestämningar placerade framför (–1) eller efter (+1) huvudordet (0).

–1	0	+1
ganska	ofta	
helt	förgäves	
deprimerande	sällan	
strax	efteråt	
en timme	efteråt	
långt	borta	
ända	hit	
mycket	ofta	
rakt	fram	
precis	där	
förunderligt	väl	
	oftare	än förr
	fort	som vinden
	så	som de andra gör
	så	att taket bågnade
	längst	av alla
	därhän	att vi kan börja förhandla
	dit	där de andra är
	grensle	över staketet
lite	avsidet	från de andra
betydligt	oftare	än han gör
exakt	så	som han gör

SCHEMA 1. Exempel på adverbfraser.

En adverbfras som är framförställd bestämning i en överordnad fras kan normalt inte ha egna efterställda bestämningar framför den överordnade frasens huvudord. I stället kan i vissa fall adverbets bestämningar placeras på platsen efter den överordnade frasens huvudord. Detta gäller framför allt de fall då ett gradadverb specificeras med en komparativ subjunktionsfras, en komparativ bisats, en konse-

kutiv bisats eller en prepositionsfras inledd av *för*. Om t.ex. adjektivet *snabb* tar adverbfrasen *mindre än sin bror* som gradadverbial, står gradadverbialets huvudord *mindre* kvar på platsen framför adjektivet samtidigt som dess komplement, den komparativa subjunktionsfrasen, hamnar efter adjektivet: *mindre snabb än sin bror*. Flera exempel:

alltför svår för mig
lagom stor för att ha i bilen
mera sällan än du kan
lika förvånad som jag blev
så imponerad att jag skrev ett beundrabrev

Adverbfrasen bildar blockled med sina framförställda bestämningar, dvs. huvudord och bestämning kan inte stå på skilda håll i satsen. Benägenheten att bilda blockled med efterställda bestämningar varierar med adverbfrasens syntaktiska funktion.

ANM. I många fall kan det inte säkert avgöras om det led som följer efter adverbet är en bestämning i adverbfrasen eller ett led som är sidoordnat med adverbet. Konstruktionen *här där jag står* kan t.ex. analyseras som en adverbfras med *här* som huvudord och *där jag står* som efterställd bestämning men också som en sidoordning av en adverbfras och en korrelatlös relativ bisats (dubbeladverbial). På liknande sätt kan konstruktionen *där ute* analyseras antingen som en adverbfras med det ena adverbet som huvudord eller som två sidoordnade adverbfraser (dubbeladverbial). I denna grammatik föredras normalt analysen som dubbeladverbial när den är strukturellt och distributionellt möjlig. Se vidare Advl § 26, 66.

§ 3. Gradadverbial. Gradadverbial i adverbfraser har samma struktur och placering som i adjektivfraser (Adjfraser § 7–8).

Gradadverbialen har också ungefär samma betydelser och distribution i adverbfraser som i adjektivfraser. Adverb i positiv som har graderbar betydelse (Advb § 5) kan bestämmas av gradadverbial som anger högre eller lägre grad, jämförelse eller relation till norm (jfr Adjfraser § 12, 14–15):

ganska ofta, lika ofta, mera sällan, (allt)för ofta

Adverb som har betydelse av maximivärde (Advb § 5) kan bestämmas av gradadverbial som anger uppnådd eller icke uppnådd grad eller mått på den icke uppnådda graden (jfr Adjfraser § 13):

helt förgäves, nästan förgäves, halvt förgäves

Gradadverbial för jämförelse och norm kan ha komplement på samma sätt som vid adjektiv, och liksom i adjektivfrasen placeras de efter frasens huvudord, t.ex. *lika ofta som förut*, *mera sällan än förut*, *för ofta för oss*.¹

Adverbfras med *mer(a)* plus adverb i positiv fungerar på ungefär samma sätt som adverbens komparativ och adverbfras med *mest* plus adverb i positiv på sam-

ma sätt som adverbens superlativ, t.ex. (*mycket*) *mera sällan* som (*mycket*) *oftare* och (*allra*) *mest sällan* som (*allra*) *oftast*. Jämför perifrastisk komparativ och superlativ hos adjektiv (Adj. § 42).

Adverb i komparativ kan bestämmas av gradadverbial som anger skillnadens storlek, emfas eller successiv eller proportionell gradhöjning (jfr Adjfraser § 18–21):

mycket oftare, ännu oftare, allt oftare, ju oftare

Adverb i superlativ kan bestämmas av gradadverbial som anger emfas (jfr Adjfraser § 19):

allra oftast

Om bundna bestämningar till adverb i komparativ och superlativ se vidare § 4: a, b.

Adverbial som anger mått förekommer vid de flesta perspektiva eller definitiva adverb som anger riktmärke, utgångspunkt eller mål samt vid vissa som anger tid:

två meter bakåt, två meter därifrån, två meter in (i berget), en timme dessförrinnan, en timme efteråt

Med måttsadverbial kan adverbfrasen som helhet ange befintlighet fastän adverbet ensamt har riktningsbetydelse, t.ex. *Han stod två meter bort*.²

Vid många perspektiva adverb eller definitiva adverb (av typen *där-/här-* + preposition) förekommer också adverbialet *långt* (*längre, längst*) med eventuella bestämningar. *Långt* fungerar här som ett slags gradadverbial men har samtidigt kvar sin egentliga rumsbetydelse eller överförda tidsbetydelse. Jämför *långt* vid adjektiv i komparativ (*långt bättre*, Adjfraser § 18).³

långt borta, långt framme, långt inne, långt nere
långt bakåt, långt däråt, långt bort, långt söderut
långt bakifrån, långt därifrån
långt in, långt ner
långt dessförrinnan, långt därefter, långt efteråt

För att beteckna en belägenhet som är högre än utsiktspunkten används alternativt *högt* (*högre, högst*), t.ex. {*långt/högt*} *uppe*, {*långt/högt*} *uppfifrån*, {*långt/högt*} *därovanför*. *Djupt* (*djupare, djupast*) kan förekomma när belägenheten är lägre än utsiktspunkten eller längre in, men i bägge fallen vanligen bara om det finns en föreställning om att vägen från utsiktspunkten är omsluten av någonting, t.ex. {*långt/djupt*} *ner i brunnen*, {*långt/djupt*} *inne i skogen* men {*långt/*djupt*} *ner på sidan 26*, {*långt/?djupt*} *inne i högerfilen*.

Också med *långt* (*högt, djupt*) kan adverbfrasen som helhet ange befintlighet även om adverbet ensamt har riktningsbetydelse, t.ex. *Den spiken sitter väldigt långt ner*.

Vid perspektiva och definitiva adverb som anger mål eller befintlighet förekommer (liksom vid vissa prepositionsfraser) gradadverbialet *ända*, som anger avståndet som anmärkningsvärt (maximalt) *långt* (jfr Prepfraser § 15: e):

ända {hem/bort/fram/in/upp/opp/ner/ned/ut/hit/dit} [jfr: ända till målet]
ända {framme/inne/uppe/oppe/nere/ute} [jfr: ända vid målet]

¹ För bestäms självt av ungefär samma gradadverbial som adjektiv och adverb i komparativ, t.ex. *Huset är {mycket/åtskilligt} för stort. Bandet är 5 cm för brett* (Adjfraser § 18). Efter (*allt*)för tar adverb som eljest har accent 2 optionellt accent 1 (jfr Adj. § 58): *för 1/2 ofta*.

² Vid rumsadverb som anger riktmärke eller utgångspunkt medför måttsadverbialt avgränsad betydelse, och adverbfrasen kan därför när aktionen avser en rörelse sägas indirekt ange rörelsens mål, t.ex. *Flytta den två meter hitåt!*

³ Vid några av adverbena anger *alldeles*, *omedelbart*, *just*, *strax*, *precis* kort avstånd till utsiktspunkten och alltså motsatsen till *långt*, t.ex. {*alldeles/strax*} {*nedanför/dessförinnan*}.

Långt (*alldeles*, *omedelbart*) kan också vara bestämning till prepositioner eller prepositionsfraser (Prepfraser § 15), t.ex. *långt under oss, långt innanför linjerna, långt ifrån havet, långt innan starten, långt efter starten, alldeles under oss, alldeles innanför linjerna, alldeles före starten, alldeles efter starten, omedelbart innan starten, omedelbart efter starten*.

Åtskilliga adverb kan bestämmas av *långtifrån*, t.ex. *långtifrån framme, långtifrån alltid, långtifrån fort. Långtifrån* har närmast negerande betydelse.

§ 4. Bundna adverbial. De bundna adverbialen i en adverbfras står efter adverbfrasens huvudord. När adverbfrasen utgör framförställd bestämning i en adjektiv-, particip- eller annan adverbfras står bestämningen efter också denna fras' huvudord (jfr § 9: b). Bundna adverbial förekommer i adverbfraser i följande fall:

a) En bestämning i form av en komparativ subjunktionsfras eller bisats som specificerar grad förekommer vid adverbena *lika* och *så* samt vid adverb i komparativ (inklusive *mer(a)* och *mindre*):¹

Han gråter *mer än* (*han gjorde*) *förut*.

Jag dör *hellre än att jag är tillsammans med dom*. (R)

Jag vann ett par hundralappar *oftare än de verkligt stora pengarna*.

Dom har det väl inte *så bra som svenskar i genomsnitt*. (T)

Jag tror väl inte att dom är *mer kriminella än andra*. (T)

Därutöver förekommer bestämning i form av en komparativ *som*-fras vid sättsadverb som *fort*, *grannlaga*, *illa*, *noga*, *sakta*, *stilla*, *så*, *tvärt*, *väl*:

Hon sprang *fort som vinden*.

Gör *så, som de andra gör*.

Jfr också Adjfraser § 9–II, 42.

b) En bestämning som anger eller antyder komparandmängd och som vanligen utgörs av en prepositionsfras inledd med *av* förekommer vid adverb i superlativ (inklusive *mest* och *minst*):

Ja, mamma, dig tyckte jag om *mest av alla*. (R)

Jfr också Adjfraser § 9–II, 43.

c) En bestämning i form av en prepositionsfras med *för* som anger normram förekommer vid adverbena *för*, *alltför*, *nog*, *lagom*:²

Den här uppgiften är { (allt)för/lagom} svår för mig.
 Huset var inte {stort nog/nog stort} för att rymma hela familjen.
 Vi har för höga skatter för att dom ska trivas här. (T)

Se också Adjfraser § 9–11, 15.

d) En bestämning i form av en konsekutiv bisats förekommer vid *så, därhän, dit-hän*:

Uppträd alltid *så att fosterlandet kan vara stolt över dig*.
 Blås så högt *att alla hör!*
 Vi har äntligen kommit *därhän att vi kan börja förhandla*.
 [...] dom flesta som börjar med forskning eller vill forska tycker det är *så pass*
 roligt *att dom till och med eventuellt skulle offra ekonomiska fördelar för det [...]* (T)

I neutralt och formellt skriftspråk förekommer också, fast rätt sällan, bestämning i form av narrativa bisatser till definitiva adverb sammansatta av *där* och en preposition, t.ex. *därigenom att motståndarna var splittrade*. Se Advb § 25: 2b.

e) En bestämning i form av en restriktiv relativ bisats som specificerar platsen förekommer vid definitiva och allmänt indefinita rumsadverb:³

Bege dig *dit där de andra är!*
Här där jag står kan vi sätta bordet.
 Jag tänker resa *någonstans dit inte alla reser*.

Se också Advb § 25: 1.

f) En bestämning i form av en prepositionsfras som anger ett annat slag av valensbunden aktant än under (a)–(e) förekommer vid ett fåtal adverb, t.ex. *avsidet (från), grensle (över), tillsammans (med)*:⁴

Han satt *lite avsidet från de andra* med benen elegant korslagda [...] (R)
 Vi står *grensle över cyklarna* och petar med fötterna i gruset. (R)
 Helena satt *tillsammans med Ann-Marie*. (R)

Bestämningen kan vara syntaktiskt optionell, som vid *avsidet*, eller så gott som obligatorisk, som vid *grensle*. Vid *tillsammans* anger rektionen i adverbialet reciprok aktant (jfr Adj. § 20), och prepositionsfrasen är obligatorisk om inte bägge (alla) aktanterna ingår i samma satsled: *Helena satt tillsammans { *Ø/med Ann-Marie }*. { *Helena och Ann-Marie/Flickorna* } *satt tillsammans*. Konstruktionen med *tillsammans med* kan alternativt analyseras så att *tillsammans* är bestämning till prepositionsfrasen.

Jämför valensbundna led vid adjektiv (Adj. § 14–24).

¹ Vid adverbet *olika* kan en valensbunden aktant anges med ett objekt i adverbfrasen:

Du sjunger *väldigt olika alla andra*. [Vanligen används i stället för adverbet motsvarande adjektiv i neutrum: *olikt*.]

² Adverbena *för*, *alltför* konstrueras alternativt med ett framförställt pronominellt objekt som anger normramen. Konstruktionen har litterärt högtidlig stilkaraktär.

Denna uppgift är *mig (allt)för* svår.

Jfr Adjfraser § 10, 24.

³ Om korrelatet kan utelämnas utan att meningen blir ogrammatisk är analysen som dubbeladverbial (Adv1 § 26, 66) alternativt möjlig, t.ex. *Sätt den {här/Ø} där jag står*. Denna analys är inte möjlig för *Flytta den {hit/*Ø} där jag står*.

⁴ I mer eller mindre lexikaliserade uttryck, t.ex. *illa till mods*, kan också andra adverb konstrueras med adverbial som liknar dem under (f). Här är det dock oklart om adverbialen är bundna eller fria.

§ 5. Sättsadverbial. Sättsadverbialen står normalt före adverbfrasens huvudord. De förekommer främst i följande två fall:

a) Många perspektiva eller definitiva rumsadverb som anger riktning kan bestämmas av några få sättsadverbial som *rakt*, *rätt*, *snett*. Sättsadverbialen får här samtidigt en emfatisk betydelse (jämför vissa gradadverbial; Adjfraser § 19).¹

rakt västerut, rätt bakåt

rakt därifrån, snett bakifrån

rakt in, rätt ner, snett upp

b) Adverb med graderbar betydelse (Advb § 5) kan bestämmas av allehanda sättsadverbial: *sydländskt fort*, *outhärdligt ofta*, *skrämmande illa*, *försvinnande lite*. Oftast tolkas dessa sättsadverbial som uttryck för hög grad (jfr Adjfraser § 47).

[...] ändå lyckades han *förunderligt väl* fånga Fögelkes drag. (R)

¹ Sättsadverbial vid adverb för riktning kan samförekomma med måttsadverbial i adverbfrasen, t.ex. *två meter rakt bakåt*. Måttsadverbialen står då före sättsadverbialen.

§ 6. Någon annanstans, ingen annanstans. Adverbfraserna *någon annanstans* och *ingen annanstans* är konstruerade på ett sätt som erinrar om nominalfraser. Efterleden *-stans* liknar ett substantiviskt huvudord (med betydelsen 'ställe'), och {*någon/ingen*} och *annan* har den placering och den betydelse som motsvarande pronominella attribut skulle ha i nominalfrasen (Nomfraser § 21).¹ *Någon vart*, *ingen vart* är fasta uttryck och tillåter inte att någon attributiv bestämning skjuts in före *vart*.

¹ *Stans* kan t.o.m. bestämmas av en svordom som framförställt attribut: *ingen förbannad stans*.

§ 7. Lexikaliserade dubbeladverbial. Många kombinationer av sidoordnade adverbfraser som preciserar varandras betydelse utgör mer eller mindre lexikaliserade uttryck som visar en tendens till sammansmältning dels prosodiskt (genom ordgruppsbetoning), dels semantiskt (genom att betydelsen inte alltid kan restlöst återföras på delarna). Exempel:

där ute, dit ut, än i dag, nu genast, aldrig mer

Flera av dem sammanskrivs också optionellt, t.ex. *därute, ditut*.

Jfr t.ex. Advb § 26, 44.

Syntaktisk funktion och distribution § 8–9

§ 8. Satsled. Adverbfrasen har ungefär samma funktioner som prepositionsfrasen, dvs. den är primärt adverbial och sekundärt attribut.¹

1. Adverbfrasen är adverbial:

a) i verbfras

Hon körde (*mycket*) *fort*.

Brevledes hade han anmält förhinder.

Jag hade ställt väskan *precis där* i vardagsrummet.

Under den följande veckan reste de ((*allt*) *längre*) *söderut*.

Vi tänker flytta *utomlands*.

Jag kom (*strax*) *efteråt*.

Hur länge ska vi behöva vänta?

Vi talade inte mera *därom*.

Vill du hämta *ner* sakerna åt mig?

Nu är du ((*bra*) *långt*) *hemifrån*.

Vi var *tillsammans* (*med de andra*).

Nu har vi arbetat *nog*.

Adverbfrasen fungerar oftast som fritt adverbial i verbfrasen och mera sällan som bundet (t.ex. *Hon {håller till/bor} här*. *Hon talar därom*. *Hon betar sig illa*.). Adverbfras bestående av ett riktningsadverb fungerar ofta som partikeladverbial (Advl § 7):
gå upp, lägga in.

b) i sats (se kapitel 30 Satsadverbial)

Per har *nog* kommit.

Onekligen har hon haft vissa framgångar.

Du ska *helst* inte stanna lika länge som sist.

Många satsadverbial, särskilt de fokuserande (Satsadvl § 50–64), kan placeras affokalt i konstruktion med olika fras- och bisatstyper:

Bara Johan har jag kontaktat. [nominalfras]

Jag *bara* frågar. [verbfras]

Inte ens ledsen var han. [adjektivfras]

Också på landsbygden pyr missnöjet. [prepositionsfras]

Till och med att det regnar skyller han på mig. [bisats]

Ätminstone om du får betalt kan du väl göra det. [bisats]

c) i adjektivfras (Adjfraser § 6–21, 28–51), participfras (Pcpfraser § 8–11) eller annan adverbfras

Fadern var *tämligen* otålig.
 Det var en *föga* lyckad tillställning.
 Johan var en (*mycket*) *ofta* hungrig pojke.
 Detta är ett (*ytterst*) *sällan* förekommande problem.
 Det är en *numera* pensionerad lektor.
 Gården är (*lite*) *avsides* belägen.
 Tröjan var (*alldeles*) *för* stor (*för honom*).
 Den gången gick det *lika* illa.
 Gården ligger *lite* avsides.
 De spelade (*alldeles*) *för* länge i sträck (*för den publiken*).

Lexikaliserad är förbindelsen *så här*: *Du ska göra så här. Den var så här bred.*

Adverbfrasen kan också bestämma prepositionsfraser: *ända till stan, lite över 30 %, precis på mitten, tvärs igenom rummet*. Ofta bildar adverb plus preposition en sammansatt preposition, t.ex. *tvärsigenom, nerifrån, utåt*. Se Prepfraser § 15.

2. Adverbfrasen är attribut i nominalfras:

temperaturen *utomhus*
 kaféet *två kilometer därifrån*
 en invändning *nu*
 en träff *just då*
 en gård (*långt*) *söderut* i Skåne
 temperaturen *ute* i trädgården
 temperaturen *där*
 förändringen *därhän att alla kände sig nöjda*

Som attribut i nominalfras är adverbfrasen efterställd. Framförställning innebär adjektivering av adverbet (t.ex. *en lagom simtur*, Adj. § 73). Pronomenen *den* {*här/där*}, *sådan* {*här/där*} är lexikaliserade (Pron. § 70–75, 203).

Om icke satsformade meningar med riktningsadverb, t.ex. *Ut med dig! Bort med tassarna!*, se Icke satsf. men. § 44: d.

¹Undantagsvis fungerar adverbfrasen nominalt:

I går var en fin dag.

I de flesta sådana fall står adverbfrasen som rektion, ofta i mer eller mindre lexikaliserade konstruktioner:

Jag har inte sett dig på *länge*.
 Ända till(s) *nu* har han varit lugn.
 För *länge* sedan kände vi varandra.

Se Prepfraser § 8.

§ 9. Blockled. Adverbfrasen bildar blockled med sina framförställda bestämningar, dvs. huvudord och bestämning kan inte placeras på skilda håll i satsen.

Adverbfrasens benägenhet att bilda blockled med efterställda bestämningar varierar med adverbfrasens syntaktiska funktion:

a) När adverbfrasen fungerar som adverbial i verbfrasen har den en rätt stark blockledskaraktär. Under vissa kontextuella betingelser kan dock adverbfrasens bundna adverbial ensamt stå t.ex. som fundament.¹

Med oss var Per Lindgren då aldrig *tillsammans*.

?*Över staketet* satt en stor fräknig pojke *grensle*.

?*Från de andra* stod han alltid *lite avsides*.

Minst lika hårt begränsad är möjligheten för huvudordet att placeras ensamt som fundament:

?*Tillsammans* var Per Lindgren aldrig *med oss*.

?*Grensle* satt han *över staketet*.

?*Lite avsides* stod han *från de andra*.

b) När adverbfrasen fungerar som adverbial i en adjektivfras, en participfras eller en annan adverbfras som står som predikativ eller fritt adverbial, placeras bestämning till *så*, *lika*, *mer(a)*, *mindre* obligatoriskt efter den överordnade frasens huvudord (jfr Adjfraser § II):²

Den är *mindre* praktisk än den *vanliga* konservöppnaren. [inte: **mindre* än den *vanliga* konservöppnaren praktisk]

Han besöker oss *mera* sällan än *förr*.

Han har aldrig besökt oss *lika* ofta som *nu*.

Jag kan snart inte springa *så* fort som *hon* kryper.

Hon stannar *så* länge att *de gamla* blir trötta.

Också bestämningar till gradadverbena (*allt*)*för*, *nog*, *lagom* kan placeras efter den överordnade frasens huvudord:

De spelar *alldeles* *för* länge i sträck *för* den här publiken.

Stegen var inte *nog* högt *för* (att nå upp till taket på) det nya huset.

Den här japanska bilen är *precis* *lagom* stor *för* Erik och mig.

c) När adverbfrasen fungerar som adverbial i adjektiv-, particip- eller annan adverbfras som står som adjektivattribut fungerar många adverbfraser som blockled, dvs. komplementet placeras mellan adverbfrasens huvudord och hela kvalitetsattributets huvudord. Konstruktionen är svår att överblicka, och den förekommer främst i formellt skriftspråk och undviks helst även där.

en *något* *avsides* från den *större* striden utspelad skärmytsling

en *här där* *lampan blinkar* tidigare påträffad läcka

vår *numera oftare* än *förr* framgångsrika lösnummerförsäljning

Inte ens relativa bisatser kan stå skilda från huvudordet i sådana adverbfraser:

**en här befintlig oljekälla där pilen visar*

Ett gradadverb står dock gärna skilt från sitt komplement också när adverbfrasen bestämmer ett framförställt attribut. Komparativa bestämningar till *så, lika, mer(a), mindre* placeras t.ex. alltid efter nominalfrasens huvudord (Adjfraser § 11). Komplement till (*allt*)*för, nog, lagom* kan placeras före sitt huvudord i adverbfrasen (formell stil) men står vanligen efter nominalfrasens huvudord.

en betydligt mindre värdefull ädelsten {än han hittade/än en riktig diamant}

**en {än en riktig diamant/än han hittade} betydligt mindre värdefull ädelsten*

en lika entusiastisk bowlare som min far

**en som min far lika entusiastisk bowlare*

en alltför stor lycka {för mig/för att jag inte ska vilja dela den med andra}

en {för mig/?för att jag inte ska vilja dela den med andra} alltför stor lycka

d) När adverbfrasen fungerar som efterställt attribut är den blockled:

Ankomsten dit där mordet hade utspelats blev en chock för honom. Jfr: **Ankomsten dit* blev en chock för honom *där mordet hade utspelats*.

¹ Komparativa subjunktionsfraser och bisatser som bestämningar till adverb kan inte ensamma stå som fundament. Däremot kan de komma senare i satsen än sitt huvudord, varvid de snarast är postponerade.

Fort sprang han *som vinden*. **Som vinden* sprang han *fort*.

Oftare besöker hon oss *än förr*. **Än förr* besöker hon oss *oftare*.

Också relativa och konsekutiva bisatser är snarast postponerade när de står skilda från sina huvudord:

Här ska du titta *där jag står*.

Uppträd *så* mot dina kunder *att du får behålla dem*.

² Bestämningar enligt (b) ovan kan också placeras utanför den överordnade frasen, som adverbial i verbfrasen (komparativa subjunktionsfraser och bisatser kan dock inte ensamma placeras som fundament, jfr not 1):

Mera sällan besöker han oss *än förr*.

Lika ofta har han aldrig kommit *som den här veckan*.

Alldeles *för ofta* kommer han *för min smak*.

För min smak kommer han *alldeles* *för ofta*.

25 PREPOSITIONSFRASER

1 Översikt.

Struktur 2–16

Rektionens struktur 2–9

2 Nominalfras. 3 Rektionens kasus. 4 Äldre ordformer i lexikaliserade prepositionsfraser. 5 Nominal sats. 6 Infinitivfras. 7 Adjektivfras och participfras. 8 Prepositionsfras och adverbfras. 9 Adverbiell bisats.

10 Isolerad preposition. 11 Ordningsföljden mellan preposition och rektion. 12 Prepositionsfras bestående av preposition i absolut funktion. 13 Utelämnning av preposition vid infinitivfras och narrativ bisats. 14 Betoning. 15 Framförställda adverbiella bestämningar. 16 Fokuserande satsadverbial.

Syntaktisk funktion och distribution 17–20

17 Adverbial. 18 Attribut. 19 Predikativ. 20 Övriga funktioner.

§ 1. Översikt. Prepositionsfrasen är en fras med preposition som huvudord. Den består prototypiskt av en preposition och dess efterställda nominala bestämning, rektionen.

i sängen
på det stora torget i Lidköping
under en vecka
av hela apelsinen
med penna och linjal
för Ingrid som hade väntat så länge
utan att någon såg det
utan att lägga märke till någonting
med böckerna tillgängliga
till finansminister

I vissa fall förekommer en annan ordning mellan preposition och rektion: *vänner emellan, för två år sedan, för Karins skull*.

Rektionen är oftast en nominalfras men kan också vara en nominal bisats eller en infinitivfras. Undantagsvis kan också prepositionsfraser, adverbfraser, adverbiella bisatser, adjektiv- eller participfraser samt flerledade fraser fungera som rektioner.

Han lekte *med* barnen.
 Hon tänkte *på att de borde ta* farväl.
 Han pratade *om att sluta*.
 Hon var kvar *till för tre dagar sedan*.
 Han är borta *sedan länge*.
 Hon tänker alltid *på när du var* här.
 De anses *för litet enfaldiga*.
 Han äter alltid *med mössan bredvid sig*.

Prepositionsfrasen kan också utgöras av en absolut använd preposition utan rektion:

Käppen gick *av*.
 Han bor *ovanpå*.

Prepositionsfrasen kan vidare utgöras av en isolerad preposition utan sin rektion. Isolering av preposition förutsätter att rektionen står som satsbas eller att rektionen är identisk med ett annat led i satsen enligt givna grammatiska regler.

Vad sa han att vi skulle tänka *på*?
 Hon är inte god att tampas *med*.

Prepositionen kan i vissa fall ha en framförställd adverbial bestämning, t.ex. *alldeles på torget, rakt av*.

Prepositionsfrasen fungerar normalt som adverbial eller attribut samt (i mindre omfattning) som predikativ:

Han skänkte gården *till kyrkan*. De gifte sig *av kärlek*.
 Resan *till Kina* ägde rum 1949. Lagningen *av pumpen* tog bara en halvtimme.
 De utnämndes *till ambassadörer*.

Om prepositionsfraser där rektionen är tvåledad som i *med hatten i handen, med motorn avslagen* se Flerl. fraser § 5–8. Om konstruktioner av typen *henne till vederkvickelse* se Flerl. fraser § 4 not 1.

ANM. Prepositionsfrasen betraktas i denna grammatik som en fras med prepositionen som huvudord, i analogi med verbfrasen som har ett verb som huvudord. I båda fallen kan huvudordet förekomma absolut: *hon sitter utanför (huset)*, jfr *hon målar (huset)*. I båda fallen blir också bestämningen förled vid sammansättning med huvudordet: *därmed* \approx *med det*, jämför *renskriva* \approx *skriva rent*.

Struktur §2–I6

Rektionens struktur §2–9

§ 2. Nominalfras. Alla slags nominalfraser kan fungera som rektioner:

Här har Sverige i *dagsläget* föga *av marknad* att erbjuda [...] (S)

[Hans] skatteplanering ansågs inte stämma överens *med den moralen*. (S)

Men *med upptränet* öga ser jag numera också direkt när omtanke och skönhet fått bestämma. (S)

Men *på alla dessa områden* saknas en verklig och bred kompetens [...] (S)

Och var skulle de diskuteras, lidelsefullt och förbehållslöst, om inte i *arbetarrörelsens egen studieverksamhet*? (S)

Det låter som ett referat *från frukostdebatten hemma vid köksbordet med pojkarna*. (S)

Han riskerar således att utvisas *till Belgien*. (S)

Har då ubåtshotet *mot Sverige* verkligen ökat? (S)

I Umeå har stadsarkitekten [...] fått politikerna och invånarna *med sig* [...] (S)

Förvisso är detta egenskaper som inte finns *hos alla*. (S)

I formellt eller neutralt skriftspråk kan en preposition med en interrogativ, relativ eller expressiv nominalfras som rektion stå som satsbas:

Med vilka barns föräldrar har du talat?

barnet *med vars föräldrar* jag har talat

Det är fantastiskt *med vilka små medel* hon kan uppnå resultat.

Med vilken exakthet han uttrycker sig! Underbart!

I ledigt skriftspråk och talspråk föredras i stället ofta konstruktion med isolerad preposition där den är möjlig (§ 10):

Vilka barns föräldrar har du talat med?

barnet *vars föräldrar* jag talade med

Det är fantastiskt {*vad/vilka*} *små medel* hon åstadkommer det *med*.

Vad fin skjorta han kommer *med*!

Som rektioner fungerar inte sällan nakna nominalfraser, som då lägger tonvikten på de egenskaper som utmärker den av det substantiviska huvudordet karakteriserade klassen snarare än att de betecknar en viss referent som hör till klassen:

enligt uppgift, i present, på varm tallrik, med tåg, på forskarnivå, av tillfällig karaktär

Många sådana prepositionsfraser är mer eller mindre lexikaliserade. Se vidare Nomfraser § 113.

§ 3. Rektionens kasus. Om rektionens huvudord kan böjas i nominativ och akkusativ väljs normalt akkusativ. Detta gäller flertalet personliga pronomen samt det generaliserande pronomenet *man* (akkusativ *en*; se vidare Pron. § 53–54, 152).

Var jag elak *mot dig?* (R)
 Jag går långsamt fram *mot honom.* (R)
 Han simmade fram *mot henne [...]* (R)
 Nu var revolvern riktad *mot oss.* (R)
 Sara ler *mot dem.* (R)
 Helst om ens älskade bara är snäll och nådig *mot en [...]* (R)

Pronomenen *sig* och *varandra*, som närmast motsvarar andra pronomens ackusativformer, kan också stå som rektioner: *hos sig, med varandra.*

Övriga huvudord står normalt i grundkasus:

[...] delstatens regering har kritiserats hårt för att den är för släpphänt *mot extremisterna.* (S)
 Det är svårt att ta två segrar i rad *mot samma motståndare [...]* (S)
 Då måste vi slå oss ihop mycket hårdare för att känna att vi är nånting, något *mot allt det här* som vi inte tycker om. (S)

Undantag:

a) Vid ett antal prepositioner som placeras runt rektionen (där prepositionens efterställda led är eller uppfattas som ett substantiv) står rektionen i genitiv:

Johan stannade kvar *för* {*Marias/den vackra värdinnans/hennes*} *skull.*
 Johan gjorde sig lustig *på* {*Marias/den vackra värdinnans/hennes*} *bekostnad.*

Pronomen i 1 och 2 person samt det reflexiva *sig* motsvaras då av possessiva pronomen:

Johan stannade kvar *för* {*min/sin egen*} *skull.*
 Johan gjorde sig lustig *på* {*min/sin egen*} *bekostnad.*

De mest lexikaliserade prepositionerna som konstrueras med genitiv är följande:
 för ... skull, på ... bekostnad, för ... räkning, (p)å ... vägnar, för ... del, i ... ställe, genom ... försorg

Rektionen står i genitiv också i vissa lexikaliserade prepositionsfraser, se § 4.

b) Vid *utom* och *förutom* kan rektionen stå i nominativ när den nominalfras, vars referens *utom*-frasen anger ett undantag från eller ett tillägg till, har en satsledsfunktion som skulle ge nominativ. Vid *utom* föredrar flertalet språkbrukare nominativ i detta fall, medan bruket vacklar vid *förutom*.

Alla *utom* {*jag/?mig*} var sjuka. [*Alla* är subjekt.]
 Alla var sjuka *utom* {*jag/?mig*}. [*Alla* är subjekt.]
 Det fanns ingen i rummet *utom* {*jag/?mig*}. [*Ingen* är egentligt subjekt.]
 Alla *förutom* {*jag/mig*} var sjuka. [*Alla* är subjekt.]
 Det fanns ingen i rummet *förutom* {*jag/mig*}. [*Ingen* är egentligt subjekt.]
 [...] när vi sen kom fram till Guatemala blev alla sjuka *utom jag.* (R)

Jag visste ju att det enda fruntimret *utom du* som fanns i huset var frun [...] (R)
 Det fanns inte en själ *utom han* i den långa, träöverbyggda gång som [...] (R)
 I rummet stod *förutom han själv och de två kvinnorna* tre män [...] (R)
 Ingen, *förutom vi*, får lägga vantarna på honom. (R)
 Ute i Möcklamo arbetar nu, *förutom mig*, två gubbar och tre extraarbetande bönder. (R)
Förutom honom fanns där tre manspersoner [...] (R)

Annars väljs akkusativ:

Förr i världen kysste du nästan alla flickor i byn *utom mig*. (R) [*Alla flickor i byn* är objekt.]

c) När självständigt *de* står som korrelat till relativ bisats används inte sällan nominativform efter preposition (liksom i funktionen som objekt). Språkbruket anses av många språkvårdare som felaktigt.

Rektorn hade långa överläggningar *med {de/dem} som ville lägga om schemat.*

Det är svårt för mig att rekommendera en särskild produkt *bland de som finns på marknaden*. (S)

Om kasusval se också Pron. § 54 samt om preposition + nominativ av *de* som korrelat till relativ bisats Bisatser § 23 not 2. Se också § 4 nedan.

§ 4. Äldre ordformer i lexikaliserade prepositionsfraser. I vissa lexikaliserade prepositionsfraser förekommer särskilda suffix, som vanligen återgår på äldre kasusformer av de ord som utgör eller ingår i rektionen.

1. Suffixet *-s* förekommer vid substantiv:

a) i veckodagsbeteckningar med *i*:

i söndags, i måndags, i tisdags, i onsdags, i torsdags, i fredags, i lördags

b) i ett stort antal prepositionsfraser med *till*, varav de följande är fullt gångbara: till ankars, till blods, till bords, till buds, till dels, till doms, till döds, till finnandes, till fjälls, till fots, till freds, till hands, till havs, till heders, till hinders, till kojs, till kungs, till lags, till lands, till livs, till låns, till mans, till minnes, till mods, till måls, till mötes, till nöds, till råds, till sinnes, till sjöss, till skogs, till skänks, till storms, till svars, till synes, till sägandes, till sängs, till sömns, till tals, till torgs, till vardags, till viljes, till väders, till äventyrs, till överlopps, till övers¹

Genitiv av pronomenet *det* förekommer i ett antal lexikaliserade prepositionsfraser: *till dess, innan dess, sedan dess*. Jämför också de sammanskrivna *dessemellan, dessförinnan, dessutom, dessförutom*.

Vissa av substantiven har vokalförkortning i dessa stelnade prepositionsfraser (se också Subst. § 76 not 1): *döds, havs, sjöss, skogs* samt optionellt *freds, lags, livs*,

reds. De flesta av prepositionsfraserna under (1b) har olika slag av lexikaliserade betydelser, och många av dem förekommer bara i konstruktion med enstaka verb, t.ex. *stå till svars*, *ställa till svars*. Samma substantiv kan konstrueras produktivt med genomskinlig betydelse och substantivet i grundkasus: jämför *gå till bords* 'inleda en måltid' och *gå till bordet* 'förflytta sig till bordet'. De flesta av de uttryck som har rumsbetydelse kan beteckna både befintlighet och mål, t.ex. *till havs* 'på havet' eller 'ut på havet'.

2. Suffixet *-as* förekommer vid substantiv i följande beteckningar för årstider och högtider med prepositionen *i* (jfr Advl § 98: c):

i våras, i somras, i höstas, i vintras, i julas, i påskas, i pingstas, i midsomras

3. Suffixet *-a* förekommer vid rektionens huvudord i enstaka prepositionsfraser, t.ex.:

av dag, till fånga, till handa, till korta, till orda, till råga, till rätta, till väga, till ända

Dessutom i det sammansatta verbet *tillryggalägga*.

4. Suffixet *-o* förekommer vid rektionens huvudord i enstaka prepositionsfraser, t.ex.:

av ondo, enligt ... utsago, i allo, i blindo, i så måtto, till fullo, till godo, till sido, å sido

5. Suffixet *-e* förekommer vid rektionens huvudord i enstaka prepositionsfraser, t.ex.:

av Guds nåde, i syne, med vilje, (p)å färde, ur huse

6. Suffixet *-an* förekommer vid rektionens adjektivattribut i enstaka prepositionsfraser, t.ex.:

i godan ro, i högan sky, i ljusan låga, i rättan tid, på lösan sand, till ljusan dag

7. Suffixet *-om* förekommer i rektionen (vid huvudord eller attribut) i enstaka prepositionsfraser, t.ex.:

i andanom, i handom, i sinom tid

8. Suffixet *-er* förekommer i den lexikaliserade prepositionsfrasen *i nåder*.

Nutilldags, *tillbaks*, *tillbaka*, *ånyo* är lexikaliserade som adverb. Också *till fullo*, *till godo* kan ses som lexikaliserade som adverb. De sammanskrivs optionellt: *tillfullo*, *tillgodo*.

Substantiv utan levande grundkasusform företräds av äldre böjningsformer i vissa lexikaliserade prepositionsfraser: *till reds*, *till rors*, *till tåls*, (*falla*) *till föga*, (*ge*) *till känna*, (*ta*) *till vara*, (*gå*) *till spillo*, *till yttermera visso*, *i delo*, *i ... ägo*, *till salu*. Inte heller hos alla de ovan angivna formerna är förbindelsen med grundkasusformen levande för alla språkbrukare, t.ex. *till fånga* (jfr *fånge*), *i så måtto* (jfr *måtta*).

¹ I ålderdomlig eller ålderdomligt pastischerande stil förekommer t.ex. *till sides*, *till strids*, *till tings*, *till vägs*, *till års*.

§ 5. Nominal sats. Som rektion kan användas sådana bisatser som också eljest kan ha nominal funktion:¹

a) narrativ bisats (inledd av *att*)

Vi litade *på att du skulle vara lämplig för uppdraget*.

De hade fyrat av tre vita raketer till tecken *på att de sett Leila [...]* (R)

Subjunktionen kan inte utelämnas om satsen är rektion till en preposition.

b) rogativ bisats (inledd av bl.a. *om*)

Beslutet var avhängigt *av om hon skulle anses lämplig för uppdraget*.

Som en blomma öppnar sig för solen öppnade sig Thea för varje kärleksyttring, utan någon tanke *på om det var riktig kärlek hon tog emot eller någonting helt annat*. (R)

c) kvesitiv bisats (inledd av interrogativt led som satsbas)

Svaret hade en viss betydelse *för vem som skulle anses lämpligast för uppdraget*.

Han sitter ensam på Östermalm och utarbetar detaljerade planer *på hur den dyrbara andelsvåningen ska skänkas till Stadsmuseet och förvandlas till museum*. (R)

d) expressiv bisats (inledd av expressivt led som satsbas)

Han häpnade *över vad fort hon hade lärt sig allt*.

Jag föll i förundran *över hur olika uttryck starka känslor kan ta sig [...]* (R)

e) bunden generaliserande sats (inledd av nominalt led)

Jag samarbetar *med vem som än anses lämplig för uppdraget*.

Fast egentligen är det den där förbannade dåren till äktenskapsbrottare som har yttersta ansvaret *för vad som än händer*. (R)

f) korrelatlös relativ bisats (inledd av *vad*)

De ville inte prata *om vad som hade hänt*.

Så att värdfolket fick veta namnet *på vad som serverades vid deras bord*. (R)

Dessutom kan anförd mening marginellt stå som rektion. Något vanligare är det att den står som fundament och prepositionen står isolerat (§ 10).

Vi lyssnade till: *"Vår gud är oss en väldig borg"*.

Han kommer i morgon, räknar vi med.

¹ Prepositioner som omger rektionen, t.ex. *för ... skull*, kan inte ha satser som rektion. En sats kan inte heller vara rektion till en efterföljande preposition. Jfr § 11: b, c.

ANM. En bisatskärna kan inte stå som rektion direkt till en preposition, utan bisatskärnan måste i stället föras med inledaren *att* för att den skall kunna stå som rektion till preposition. I vissa fall bildar *att*-satsen en nominalfras tillsammans med det pronomina huvudordet *det*, en nominalfras som sedan utgör rektion till en preposition. Sekvensen preposition + *det* + *att* har i vissa fall lexikaliserats som subjunktion: *under det att, efter det att, från det att, till dess att* (Konjn, subjn, infm. § 9).

Sedan, innan och *tills* konstrueras direkt med bisatskärna. De redovisas därför i denna

grammatik inte som prepositioner utan som subjunktioner, homonyma med motsvarande prepositioner.

Han har bott i Örebro sedan han sålde föräldrahemmet där.

Han bodde i Örebro innan han sålde föräldrahemmet där.

§ 6. Infinitivfras. En infinitivfras inledd med *att* kan stå som rektion, liksom den eljest kan ha nominal funktion:¹

Vi har funderat *på att låta dig få uppdraget*.

Tanken *på att möta henne* gjorde honom nervös.

Vi har utsett dig *till att sköta värmepannan*.

Infinitivmärket kan inte utelämnas om infinitivfrasen står som rektion till en preposition. Jfr Inf Fraser § 12–16, 22.

¹ Prepositioner som omger rektionen, t.ex. *för ... skull*, kan inte ha infinitivfraser som rektion. En infinitivfras kan inte heller vara rektion till en efterföljande preposition. Jfr § 11: b, c.

§ 7. Adjektivfras och participfras. En adjektiv- eller participfras kan stå som rektion till prepositionen *för*. Prepositionsfrasen fungerar då som bundet predikativ. Adjektiv- eller participfraser kongruensböjs med uttrycket för predikationsbasen.

Ofta har vad vi betraktar som snillrikt eller nyskapande något i sig som till en början ansågs *för oförståeligt eller t.o.m. löjligt* [...] (R)

[...] det ska fan anses *för enfaldig och mindre vetande* av en sån där dräng! (R)

Konstruktionen förekommer normalt bara vid följande verb: med objektspredikativ *hålla, förklara, räkna, anse, kalla, skälla* (samt i lexikaliserade uttryck *finna* och *ta*), med subjektspredikativ *gälla* samt de tidigare nämnda i passiv (*förklaras* eller {bli/vara} *förklarad* etc.). Jfr Predv § 32: a.

En adjektivfras som fungerar adverbialt kan stå som rektion under samma omständigheter som en adverbfras (se § 8):

[...] och olika fattiga grupper får stryka på foten *i förhållande till tidigare*. (S)

§ 8. Prepositionsfras och adverbfras. Prepositionsfraser och adverbfraser kan fungera som rektioner i vissa fall:

a) Den överordnade prepositionen är *sedan, från, från och med, till* eller *till och med*. Rektionen är en tidpunktsangivande prepositions- eller adverbfras som betecknar en tidpunkt före eller efter satsens tematiska tid. Hela prepositionsfrasen anger ofta en tidrymd som börjar eller slutar vid den tidpunkt som anges med rektionen.¹

Har ni verkligen hållit beloppen i huvudet ända *sedan i januari*? (R)

Från och med i kväll tänker jag göra som jag vill. (R)

Han kan stanna kvar här *till på fredag*. (R)

Eller åtminstone gjorde jag det *till för två veckor sedan*. (R)

Sedan när har du fått hjälpa henne med håret? (R)

Från och med nu är jag privatperson. (R)

Domstolarna har också *ända till helt nyligen* haft att ta ställning i skuldfrågan [...] (R)

Från kan tillsammans med en underordnad prepositions- eller adverbfras ange en tidpunkt från vilken prepositionens predikationsbas härrör:

Den där tidningen är *från i fjol*.

Det finns lite fin whisky *från före kriget* [...] (R)

Och jag har kvar flera av min gamla vänner *från förr*. (R)

b) Den överordnade prepositionen är *i likhet med*, *i olikhet med*, *till skillnad från*, *i motsats till*, *i förhållande till*, *utom*, *förutom* eller *i stället för*, dvs. en preposition som anger jämförelse, utbyte och liknande. Rektionen är en prepositionsfras eller adverbfras som ofta korresponderar med ett motsvarande led någon annanstans i satsen.

De skilde sig föga från varandra *utom i formen på de grinande tänderna* [...] (R)

Utom på en smal passage som hölls fri genom två rep stod människor tätt packade från vägg till vägg. (R)

Enda skillnaden var att vi bodde i trädgårdsvillan *i stället för i slottet*. (R)

[...] och tala om fart och farlighet *i stället för om Katis bröllop*. (R)

Håret var rufsigt, *utom framme i pannan* [...] (R)

[...] vissa regioner, som på den tiden – *till skillnad från nu* – var i väldigt stark tillväxt. (S)

Jämför adverbieell bisats som rektion, § 9.

¹ Det varaktighetsbetecknande adverbet *länge* förekommer som rektion i vissa prepositionsfraser:

sedan länge, för länge sedan, inte på länge

Prepositionen *från* kan marginellt ta vissa rumsbetecknande adverbfraser som rektion:

Små män med hopsnodda halmknippen dök upp *från ingenstans* [...] (R)

De kommer *från lite varstans*.

Vinden *från norr* är bara kall. (R)

Från kan marginellt (i engelskinfluerad svenska) ta prepositionsfraser som anger befintlighet som rektion. Konstruktionen uppfattas av många språkvårdare som felaktig.

Plötsligt kom katten fram *från bakom soffan*.

§ 9. Adverbieell bisats. Adverbieella bisatser kan bestämma en preposition i de kontexter där också adverb- och prepositionsfraser kan stå som rektion enligt § 8:

Så har det varit *ända sedan innan han kom hit*.

Vi stannade kvar *till när Anders gick*.

Kan vi inte diskutera programmet när Per kan vara med *i stället för innan han har kommit?*

Utom för att du ska kunna sitta kvar här behöver vi anslaget till vår externa avdelning.

Utom när det kallades till storråd var det sällan som [...] (R)

Dessutom kan adverbiala bisatser fungera som rektion i följande fall:

a) temporal bisats (främst inledd av *när* eller *då*) som anger tidpunkt

Hon tänkte *på när hon hade tackat nej till uppdraget*.

Se också Bisatser § 89.

b) konditional bisats (inledd av *om*)

Jag är tacksam *för om du kommer*.

[...] – då rimligen *i förhållande till om man gav ett rent industribistånd*. (S)

Se också Bisatser § 89: b.

§ 10. Isolerad preposition. En preposition kan vara isolerad, dvs. sakna sin normalt efterföljande rektion, i följande fall. Rektionens ordinarie plats utmärks i nedanstående exempel med [-].

a) Rektionen står som satsbas i samma sats (se kapitel 35 Satsbaser):

Vem tänkte Johan *på* [-] den gången? [satsbas i interrogativ huvudsats]

Jag undrar *vem* Johan tänkte *på* [-] den gången. [satsbas i interrogativ bisats]

De personer *vilka* han talar *med* [-] visar sig alltid ha samma åsikt som han själv. [satsbas i relativ bisats]

Ju fler människor jag talar *med* [-], desto osäkrare blir jag. [satsbas i *ju*-sats]

Vad många människor du har hunnit tala *med* [-]! [satsbas i expressiv huvudsats]

Hur många människor du än talar *med* [-] får du aldrig veta sanningen. [satsbas i generaliserande bisats]

Sin hustru tänkte nog inte Johan *på* [-] den gången. [satsbas (fundament) i deklarativ huvudsats]

b) Prepositionsfrasen står i en relativ bisats och den underförstådda rektionen är identisk med relativsatsens korrelat:

Jag känner den person (som) hon pratar *om* [-].

Det är Josefsson jag tänker *på* [-].

c) Prepositionsfrasen står i en komparativ bisats och den underförstådda rektionen har en referent av samma slag som den fras där det komparativa ledet ingår (Bisatser § 110):

Vi kom fram fortare än vi ursprungligen hade räknat *med* [-].

Vi köpte en enklare bil än vi först tittade *på* [-].

d) Prepositionsfrasen står i en infinitivfras och den underförstådda rektionen har samma referent som en nominalfras i den överordnade satsen enligt vissa regler (Inffraser § 24):¹

Den här trombonen är trevlig att spela *på* [-]. [Den underförstådda rektionen har samma referens som subjektet i den överordnade satsen.]

Jag har den där spaden till att gräva *med* [-]. [Den underförstådda rektionen har samma referens som objektet i den överordnade satsen.]

En skön stol att sitta och läsa *i* [-] skulle jag verkligen behöva. [Den underförstådda rektionen har samma referens som huvudordet i den nominalfras där infinitivfrasen är attribut.]

e) Prepositionsfrasen står i en sats enligt (a)–(d) ovan och satsbasen (a) eller det led som den underförstådda rektionen är identisk med (b)–(d) står i en överordnad sats enligt reglerna för satsfläta (Satsbaser § 15):

Vem tror du att han tänkte *på* [-]?

De personer *vilka* du säger att du har talat *med* [-] vill inte medge att de har sagt något.

Ju fler människor du säger att du har talat *med* [-], desto mera skeptisk blir jag.

Vad många projekt han säger att hon arbetar *med* [-]!

Hur många människor du än säger att du har talat *med* [-], så måste du förstå att jag vill bilda mig min egen uppfattning.

Sin hustru tror jag inte att Johan tänkte *på* [-] den gången.

Jag känner den person som du säger att hon har pratat *om* [-].

Vi köpte en enklare bil än han sa att han hade räknat *med* [-].

Den där trombonen sa han [-] är trevlig att spela *på* [-].

Den där spaden tror jag att han har [-] till att gräva *med* [-].

Vanligen fungerar en isolerad preposition antingen som bundet adverbial eller predikativ eller någon gång som fritt adverbial för rum, medel eller följeslagare:²

hustrun som han sällan tänker *på* [-]

ordförande som vi inte utsåg honom *till* [-]

huset som jag arbetar *i* [-]

stenen som jag krossade fönsterrutan *med* [-]

sekreteraren som han reste på tjänsteresa *med* [-]

Också andra betydelser kan dock förekomma, om betydelsen framgår tydligt nog av kontexten:

den överlägsenhet som han behandlade oss *med* [-] [sätt]

föreläsningarna som han alltid somnade *under* [-] [tid]

Jfr:

Vad behandlade han er *med* [-]? [*Vad* ... *med* tolkas som medel.]

Vad somnade han *under* [-]? [*Vad* ... *under* tolkas som rum.]

f) Prepositionsfrasen står som andra led i en flerledad *med*-fras (Flerl. fraser § 5–8) och den underförstådda rektionen är identisk med det led som anger *med*-frasens predikationsbas:

En vas med blommor *i* [-] stod på bordet.

Han återvände med overallen *på* [-].

g) Prepositionsfrasen ingår i den andra av två samordnade verbfraser och den underförstådda rektionen är identisk med objektet i den första (Samordn. § 25, Ellips § 12):

Han hämtade en stol och satte sig *på* (*den*).

Hon ritade bilder och pratade *om* (*dem*).

Många prepositioner kan inte eller bara marginellt stå isolerat, Prep. § 35.

¹ I konstruktionen (*det finns inte*) *mycket att välja på* avviker prepositionen från vad som eljest är brukligt vid *välja*: *Vi kunde välja {bland/?på} mycket*.

² Om prepositionsfrasen utgör bundet adverbial vid ett adjektiv som predikativ får vid vissa adjektiv prepositionen inte lämna det bundna adverbialets ordinarie plats:

Jordgubbar är jag glad i. *I jordgubbar är jag glad. Jfr: Detta är jag nöjd med. Med detta är jag nöjd.

§ 11. Ordningsföljden mellan preposition och rektion. Preposition och rektion placeras i förhållande till varandra på följande sätt:

a) Prepositionen föregår sin rektion (normalfallet):

Det var första gången *i valaffischens historia* som partiledare framträdde *utan kavaj och slips*. (S)

[Han] pläderar *för att kvinnor bör skaffa sig makt inom näringslivet*. (S)

Det är belöningen *för att han så förtjänstfullt skyddat sitt hus under året och hjälpt ägaren till framgång och lycka*. (R)

b) Prepositionen följer sin rektion.

Enstaka prepositioner (*emellan*, *runt*, *igenom*, *emot*, *förutan*) placeras optionellt efter rektionen i särskilda betydelser och/eller lexikaliserade förbindelser (Prep. § 33):

Nej, nu tar vi ett riktigt järn *män emellan!* (R)

Obligatoriskt efterställd preposition förekommer i enstaka lexikaliserade uttryck, t.ex. *oss emellan sagt*, *någonstans ifrån*.

c) Prepositionen är flerordig och omger sin rektion (Prep. § 33).

Vid de hithörande flerordsprepositioner vars senare del – etymologiskt sett –

är ett substantiv står rektionen i genitiv eller motsvaras av ett possessivt pronomen (§ 3: a):

Jag skrev under avtalet *å* {*min familjs/dina*} *vägnar*.

Under denna procedur blev han förälskad i henne *för hennes vackra ögons skull*. (S)

Vi besökte trakten *för ett par år sedan*.

§ 12. Prepositionsfras bestående av preposition i absolut funktion. Många prepositioner kan bilda en egen fras utan rektion (absolut funktion). De är då betonade och fungerar ofta som partikeladverbial.

I huset där Roffe bor och där Liv brukar hälsa *på*, finns en äkta sjörövarfläkt i taket. (S)

Han skriver en liten bok, "Om döden", och förklarar exakt hur det ligger *till*. (S)
[...] där man förvånat konstaterar oviljan hos vuxna att lägga sig *i*. (S)

Jag tycker *om* Beuys existentiella förhållande till konsten. (S)

Sanna får vara *med* när lapparna firar Marie bebådelsedag [...]. (S)

Jag höll handen en bit *ifrån*.

Om vilka prepositioner som kan stå absolut se Prep. § 34. Jfr också Advl § 8, Ellips § 5.

§ 13. Utelämnning av preposition vid infinitivfras och narrativ bisats. Preposition kan i vissa fall utelämnas framför infinitivfras och narrativ bisats:

Han blev glad (*över*) *att få komma*.

Hon bad mig ((*om*) *att*) *läsa boken*.

Jag är glad (*över*) *att du velat komma*.

Hon hade nog en känsla (*av*) *att han visste något*.

Isolerad preposition utelämnas mindre gärna:

Att få komma även detta år blev han glad {*över*/**Ø*}.

Att han visste något hade hon nog en känsla {*av*/**Ø*}.

Att jag skulle måla hennes kök har hon bett mig {*om*/?*Ø*} flera gånger.

Se vidare Inffraser § 13, 17, 21, Bisatser § 55.

§ 14. Betoning. Följande betoningsmönster förekommer i prepositionsfrasen:

1. Obetonad preposition och betonad rektion.

Detta är betoningsmönstret när inga särskilda villkor föreskriver eller möjliggör ett annat mönster:

₀i 'skogen

₀med 'dessa 'ord

'namnteckningen ₀under 'brevet

Också när rektionen bestämmer en föregående flerordspreposition är den normalt det mest betonade ledet i prepositionsfrasen:

₀i ₁stället ₀för 'Per

₀i jämförelse ₀med 'Anders

2. Betonad preposition och betonad rektion.

Detta mönster gäller:

a) när prepositionen står efter rektionen (§ 11: b):

₀Det ₀var 'ofta kon'flikter 'delägarna e'mellan.

'Johan 'festade 'natten i'genom.

När en flerordspreposition omger rektionen kan prepositionens andra del få huvudbetoning eller stark bibetoning:

₀för 'Pers 'skull, ₀för 'Pers ₁skull

₀för 'länge 'sedan, ₀för 'länge ₁sedan

b) när prepositionen fungerar kontrastivt:

₀inte 'i ₁sängen ₀utan 'under ₁sängen

Punkt (b) följer av den allmänna regeln att kontrast ger betoning. Flerstaviga och semantiskt pregnanta prepositioner kan vara betonade även om kontrasten inte är så påfallande.

{ 'mellan/₀mellan } 'Finland ₀och 'Estland

{ bred'vid/'bredvid/₀bred₀vid } ₀sin i'dol

3. Betonad preposition och obetonad rektion.

Detta är ett vanligt mönster när rektionen är ett personligt pronomen:

Jag har ofta 'tänkt 'på ₀dig de sista dagarna.

Jag bad henne ta med tidningen, men hon ville inte 'komma 'med ₀den.

Pronomenet är obetonat och prepositionen betonad om pronomenet utan preposition i sitt sammanhang hade varit obetonat, dvs. då pronomenets referent har hög prominens. Obligatoriskt betonad preposition + obetonat pronomen förekommer i lexikaliserade konstruktioner med reflexivt pronomen, t.ex. *ha (ngt) 'på sig*, *ha (ngt) 'med sig*, *vara 'utom sig*, *vara i'från sig*, *vara alldeles 'till sig*.

4. Ensam obetonad preposition.

När prepositionen står isolerat (§ 10) är den obetonad eller svagt betonad:

Det är den skogen Andreas brukar 'springa ₀i.

5. Ensam betonad preposition.

När prepositionen har absolut funktion (§ 12) är den betonad:

lämna 'nyckeln 'i

'verkligheten 'utanför

Den absoluta prepositionen fungerar ofta som partikeladverbial (Advl § 8) och bildar då fonologisk fras med verbet, dvs. verbet är obetonat:

Hon ₀satte 'i 'nyckeln. Hon ₀drog 'i'från drape'riet. Hon ₀drog 'i'genom 'vajern.
Hon ₀tyckte 'om 'föreställningen. Hon ₀stötte 'till pors'linsvasen. Hon ₀gick 'under
'regnskyddet. Hon ₀gick 'i 'vattnet. Hon ₀hoppade 'på 'lastbilsflaket.

Framförställda bestämningar till prepositionen (§ 15) kan vara betonade eller obetonade alltefter bestämningens semantiska vikt.

ANM. I de fall då verbet har ett partikeladverbial som utgörs av en preposition och partikelförbindelsens objekt betecknar samma aktant som eljest kunde betecknas med prepositionens rektion är det i första hand betoningsförhållandena som avgör analysen som absolut preposition i funktion som partikeladverbial (jfr Advl § 13):

Vi ₀gick 'under 'regnskyddet. [verb + partikeladverbial + objekt]

Vi 'gick ₀under 'regnskyddet. [verb + prepositionsfraser som fritt adverbial]

Konstruktionen med partikeladverbial anger ibland (som i detta exempel) aktionsarten som avgränsad (Advl § 15).

§ 15. Framförställda adverbiala bestämningar. En preposition som anger rum (i egentlig eller överförd betydelse) eller tid kan i många fall ha en framförställd adverbial bestämning, t.ex. *långt* i frasen *långt framför oss*.

De framförställda bestämningarna väljs ur en rätt begränsad grupp. Gradadverbialen (a)–(c) är delvis desamma som de som anger skillnad vid adjektiv i komparativ (Adjfraser § 18). Det är främst följande typer av bestämningar som förekommer:

a) Gradadverbial för hög grad, främst *långt*:

långt utanför staden

långt före avresan

[...] håll svampen *långt från ansiktet* [...] (R)

Långt anger (liksom *mycket*) stort avstånd mellan en referent A och en referent B, där A-referenten är prepositionens predikationsbas och B-referenten anges med prepositionens rektion eller är underförstådd (jfr Prep. § 4, Advbfraser § 3). Följande prepositioner kan föregås av gradadverbial *långt*: *före, innan, efter, bakom, framför, hitom, bortom, under, över, ovanför, nedanför, innanför, utanför, bortanför, (i)från*. Bland rumsprepositionerna hör alltså hit främst sådana som anger orientering (Prep. § 8).

Mycket används främst vid *under, över* (vid skalangivelse) samt ibland vid *före, efter*:

[...] men hon kan inte vara *mycket under de fyrtio*. (R)

Vid prepositioner som anger vertikaldimension förekommer *högt* och *djupt* som alternativ till *långt* (t.ex. *högt ovanför, djupt nedanför*; jfr Advbfraser § 3). Vid tidsangivelser förekommer adverbet *länge* som alternativ till *långt* (t.ex. *länge före avresan*).¹

b) Gradadverbial för låg grad, främst *lite*, *strax*, *något*, *en aning*, *en smula*, *tätt*, *direkt*, *omedelbart* (och mera restriktivt *kort* och *nära*):²

{*lite/strax*} utanför staden

{*lite/strax/kort*} före avresan

Mamma sjönk ner på en pall *strax innanför dörren*. (R)

Jag kröp *tätt intill den varma hästkroppen*, låg *stilla*. (R)

Dessa gradadverbial anger att avståndet i rum eller tid mellan A-referenten och B-referenten är litet. De prepositioner som kan föregås av gradadverbial för låg grad är i princip samma som under (a) samt *vid*, *bredvid*, *invid*, *inpå*, *intill*, *i närheten av*, *vid sidan av*. *Kort* förekommer mest vid *före* och *efter* och är helt omöjligt vid flertalet av prepositionerna, t.ex. **kort {under/över/innanför/utanför/förbi/bredvid/intill}*. *Nära* (egentligen rumsbetecknande adverbial) förekommer mest vid *invid*, *inpå*, *intill*, superlativen *närmast* dock även vid de andra prepositionerna, t.ex. *närmast utanför*. *Strax* är egentligen ett adverbial som anger tid men används också vid rumsangivelser, dock inte vid (i)*från*. *Genast* används nästan bara vid tidsangivelser, t.ex. *genast efter avresan*.

c) Gradadverbial som anger mått (med konventionellt bestämd eller tillfälligt vald måttsenhet):

tre meter ifrån tomtgränsen

ett långt stycke bakom oss

två dagar före avresan

Måttsadverbialen anger avståndet mellan A-referenten och B-referenten i rum eller tid. De prepositioner som kan föregås av måttsadverbial är i princip samma som under (a) samt *mot*. På gränsen mellan (c) och (a) eller (b) står vaga måttsangivelser, t.ex. *på vederbörligt avstånd bakom*, *kort tid efter*.

d) Vissa gradadverbial med grundbetydelse av uppnådd eller icke uppnådd grad till samma prepositioner som vid (b) ovan, t.ex. *alldeles*, *precis*, *just* (men inte så gärna t.ex. *helt*); *nästan*. Adverbialen anger att avståndet mellan A-referenten och B-referenten är mycket litet.

{*alldeles/precis/nästan*} utanför staden

{*alldeles/precis/nästan*} vid cykelstället

Gradadverbial med denna betydelse används också vid *till*: *Vi höll ut {alldeles/precis/nästan} till slutet*. Också vid en icke rums- eller tidsbetecknande preposition som *utan* kan dessa gradadverbial förekomma om prepositionsfrasen betecknar något graderbart: *{alldeles/nästan} utan hjälp*.³

e) Gradadverbialen *ända*, som anger emfas (jfr Advbfraser § 3):

Malena har berättat för Hans att ni kommer *ända från Irland*. (R)

Det är det här som brukar höras *ända till Brandstationen [...]* (R)

Då hade hon varit i hans närhet *ända från förmiddagen* [...] (R)

Ända sedan den ödesdigra matchen hade Allan växt in i det. (R)

Hon kan ha varit hemma *ända tills i dag på eftermiddagen*. (R)

Ända anger avståndet mellan utgångspunkt och mål (respektive tiden mellan aktionens början och slut) som långt, ofta anmärkningsvärt långt. Adverbialt understryker att satsens aktion gäller hela vägen eller tiden från eller till en viss plats respektive tidpunkt. *Ända* förekommer mest vid prepositionerna (i) *från* (med sammansättningar som *nerifrån*, *utifrån*), *sedan*, *till*, *tills* men kan också förekomma vid de övriga prepositioner som kan ha gradadverbial för uppnådd grad enligt (d), t.ex. *ända* {*inpå/intill*}.

f) Rumsadverbialt *mitt*:

mitt framför henne

mitt (i)genom folkhopen

Följande prepositioner kan föregås av *mitt*: *bakom*, *framför*, *under*, *över*, *ovanför*, *nedanför*, *i*, (i) *genom*, (e) *mellan*, *emot*, *på*, *bland*. Alternativt utgör *mitt* förled i motsvarande sammansatta preposition (Prep. § 29: d), särskilt *mittigenom*, *mittemellan*, *mittemot*. Förbindelsen *mitt för* används med samma betydelse som *mitt framför*.

g) Några få sättsadverbial, främst *rakt*, *rätt*, *snett* (jfr Advbfraser § 3):

{rakt/rätt/snett} framför henne

{rakt/rätt/snett} igenom folkhopen

{rakt/rätt} (i)från bryggan

De prepositioner som kan föregås av dessa sättsadverbial är desamma som under (f) (utom *bland*) samt dessutom bl.a. *innanför*, *utanför*, *bortanför*, *hitom*, *bortom*, *förbi*.

¹ Gradadverbialen kan i sin tur vara utbyggda med bestämningar (Adjfraser § 9):

Det är *mycket långt över besöksiffrorna på det gamla biblioteket*. (S)

Dessa krafter har vi för övrigt *ännu närmare inpå oss*. (R)

² *Nära* konstrueras med samma gradadverbial som adjektiv i positiv (Adjfraser § 12–15), t.ex. {*mycket/väldigt*} *nära*, *ganska nära*, *inte särskilt nära*.

Vid enstaka prepositioner förekommer andra adverbial, t.ex.:

runt {om/(om)kring/ikring}

näst {före/efter/intill}

Konstruktionen *tillsammans med X* kan fattas antingen så att *tillsammans* bestämmer prepositionen eller så att *med*-frasen bestämmer adverbet *tillsammans* (jfr Advbfraser § 4).

³ Gradadverbialen för uppnådd eller icke uppnådd grad (d) kan förekomma vid ytterligare prepositioner för att ange att prepositionsfrasens beskrivning är adekvat (t.ex. *alldeles på {krönet/måfå}*) respektive inte helt adekvat (t.ex. *nästan på {krönet/måfå}*). Jfr Adjfraser § 13 not 1.

ANM. Prepositionsfraser med framförställda bestämningar är vagt avgränsade från dubbeladverbial (Advl § 26, 66). Tex. i satsen *Kalle cyklade två kilometer uppför berget* kan *två kilometer uppför berget* ses som en prepositionsfras (ett enda adverbial) med *två kilometer* som måttsadverbial, eller som ett dubbeladverbial (adverbial för sträcka + adverbial för väg). I satsen *Han reste tre kilometer utanför staden* kan *tre kilometer utanför staden* ses som en prepositionsfras (där måttsadverbialet anger avståndet från A-referentens utgångspunkt) eller som ett dubbeladverbial (adverbial för sträcka + adverbial för mål).

§ 16. Fokuserande satsadverbial. Liksom andra frastyper kan prepositionsfrasen konstrueras med ett fokuserande satsadverbial eller ett annat affokalt placerat adverbial (Satsadvl § 50–64):

[...] alens knoppar sväller och slår ut *bara på några dagar*. (R)
 Hela vår vänskap hade varit en lög *åtminstone från min sida*. (R)
I Umeå åtminstone borde ni väl reagera.
Till och med efter alla dessa år känner jag vreden fylla ådrorna [...] (R)
Inte ens i länets huvudorter kan man se kvalitetsfilm längre.
 {Ännu/Redan/Först} *efter en timme* var köttet genomfruset.
Också med flyg kan man ta sig dit.
Varken med tåg eller flyg kan man ta sig dit.

Syntaktisk funktion och distribution §17–20

§ 17. Adverbial. Prepositionsfraser kan fungera som alla slags adverbial:

a) Som olika slags adverbial i verbfrasen:

[...] Anna och Ben gör en intervju *på en bondgård*. (S)
 Sedan Killys beslut tillkännagavs *vid lunchtid* har många hårda ord tagits tillbaka och operation övertalning påbörjats. (S)
Från pedagogisk synpunkt anses fyra- och femåringar vara idealiska elever. (S)
 Det beror *på det politiska läget i landet i dag* [...] (S)

Prepositionsfrasen kan sägas vara den prototypiska strukturen för de flesta slags fria och bundna adverbial. Som karakteriserande sättsadverbial är den mindre typisk:

Han var obunden av traditioner och kunde se saker *på ett nytt sätt*. (S)

Prepositioner i absolut funktion (§ 12) står oftast som partikeladverbial:

Hon måste driva *igenom* någon straffpåföljd för rebellerna [...] (S)
 Han tar *emot* i sitt gigantiska arbetsrum [...] (S)

Prepositionsfraser med rektion förekommer som partikeladverbial bara i form av lexikaliserade uttryck (som står på gränsen till adverb):

Maria hade fått *i gång* pendeln [...] (R)
 Om morgnarna gjorde hon *i ordning* frukostbrickan [...] (R)

- b) Som olika slags adverbial i adjektiv-, particip- och (mindre ofta) adverbfraser:
 Han skulle också kunnat peka på ett *i sovjetiska sammanhang* helt unikt exempel på "undersökande journalistik" [...] (S)
 När hon blev fri *från tabletterna* startade hon en självhjälpsorganisation för tablettberoende [...] (S)
 [...] Ellen, Rudbergs hustru, född *på Ven*, dotter till prästen. (S)
 Just nu är glastaket täckt *av snö*. (S)
 Han satt lite avsides *från de andra* med benen elegant korslagda [...] (R)

Som gradadverbial är prepositionsfrasen mindre typisk:

Hon är charmant och intagande *i högsta grad*. (R)

- c) Som satsadverbial (Satsadvl § 2):

Hon blir *med stor sannolikhet* färdig redan i vår.
 Pravda är *med andra ord* en institution i Sovjet [...] (S)
Enligt polisen ska de ha varit med och stulit vapen och sprängämnen ur mobiliseringsförrådet i Järna. (S)
 Låt honom *för allt i världen* inte få reda på vad vi gör.

§ 18. Attribut. Prepositionsfraser förekommer som efterställda (deskriptiva) attribut i nominalfraser och kallas då prepositionsattribut (Nomfraser § 55–61). Prepositionsattributen kan vara både bundna och fria.

I borte vänstra hörnet står hans skrivbord under ett porträtt *av Vladimir Lenin*. (S)
 En vän *till mig* har just fått platsen.
 Först mot slutet *av året* tror de börsanalytiker som följer datorföretagen att någon ljusning kan börja skönjas. (S)
 De ljusa tiderna *för den svenska skogsindustrin* håller i sig. (S)
 Kungen själv, Thomas Wassberg, står steget *bakom*, och det njuter han av. (S)
 [Prepositionsfrasen utgörs av en absolut använd preposition.]

§ 19. Predikativ. Prepositionsfraser kan fungera som bundna predikativ.

- a) Vissa prepositionsfraser med *till* eller *för*

Det kännetecknande för dessa prepositionsfraser som predikativ är bl.a. att rektionen kongruerar med uttrycket för predikativets predikationsbas, dvs. med subjektet eller objektet. Klassificeringen som predikativ innebär också att rektionen står i semantiskt predikativ relation till predikationsbasen. Se också Predv § 6.

[...] när Alexander eller hans sällskap krävde nakendans ansågs det *för skamligt och förnedrande* både för danserskorna och för åskådarna. (R)
 Många ansåg mig *för okvinnlig* för att jag inte bara ville bli gift och få barn som andra utan utträta något av värde också [...] (R)
 Vi valde henne *till talesman*. Vi valde dem *till talesmän*.

Den 30 januari utsågs Adolf Hitler *till rikskansler*. (R)

Lal var ganska uppskattad och berömd vid den tiden och hölls *för en intressant filosof*. (R)

Predikativ med *till* förekommer vid ett stort antal verb och med *för* vid ett litet antal verb. För fraserna med *till* är avgränsningen mot bundet adverbial vag, särskilt mot adverbial som betecknar avsikt eller resultat.

Vi har utsett dig *till pannskötare*. [predikativ]

Vi har utsett dig *till att sköta värmepannan*. [adverbial]

b) Ett antal lexikaliserade uttryck, mest vid verben *vara*, *bli*, *göra*, t.ex.:

vara i (sin) ordning, {vara/bli/göra någon} *i stånd till* ..., {vara/bli} *från vettet*, *vara av intresse*, {vara/bli/göra någon} *på gott humör*, {vara/bli/göra någon} *utom sig*, {vara/bli/göra någon} *med barn*, {vara/bli/göra någon} *till åtlöje*
vara {av/på/förbi}

Se också Predv § 16, 32.

§ 20. Övriga funktioner. Mera begränsat förekommer prepositionsfraser i andra funktioner än som adverbial, attribut eller predikativ:

a) som rektion (se § 8)

Jag ska hjälpa dig att få boken klar *till på måndag*. (R)

b) som led utanför satsen (som ensam icke satsformad mening eller i annex till annan mening)

I all sin dar!

I helvete heller!

Apropå annonser, har du hämtat in tidningen?

Se vidare kapitel 39 Icke satsformade meningar.

c) som subjekt (marginellt)

I söndags var en trevlig upplevelse. [jfr: vår utflykt i söndags]

{*På söndag/I lilla sammanträdesrummet*} verkar bra. [jfr: att vi träffas {på söndag/i lilla sammanträdesrummet}]

Konstruktioner som under (c) är i huvudsak talspråkliga. Prepositionsfrasen betecknar här en aktant i en aktion som i övrigt saknar uttryck (jfr nominal satsförkortning, Nomfraser § 94, Flerl. fraser § 10). En prepositionsfras, vars rektion utöver att ange en referent representerar en hel aktion där referenten ingår som aktant, kan uppträda i andra syntaktiska funktioner där nominala led med aktionsbetydelse är möjliga.

Du tänker kanske *på i söndags*?

Jag föreslår {*på söndag/i lilla sammanträdesrummet*}.

26 SUBJUNKTIONSFRASER

1 Översikt.

Komparativ subjunktionsfras 2–15

2 Översikt.

Struktur 3–8

3 Subjunktion. 4 Rektion. 5 Reflexiva pronomen. 6 Kasus. 7 Negationsberoende uttryck. 8 Framförställd bestämning.

Syntaktisk funktion och distribution 9–11

9 Bestämning till komparativt ord (komparator). 10 Outtryckt komparator.
11 Placering.

Betydelse 12–15

12 Översikt. 13 Jämförelse inom satsens ram. 14 Skäljämförelse. 15 Individjämförelse.

Predikativ subjunktionsfras 16–17

16 Struktur. 17 Betydelse och syntaktisk funktion.

Koncessiv subjunktionsfras 18–20

18 Struktur. 19 Syntaktisk funktion och distribution. 20 Betydelse.

§ 1. Översikt. I detta kapitel upptas ett antal subjunktionsinledda konstruktioner som inte är bisatser (om subjunktionsinledda bisatser se kapitel 37 Bisatser). Fler-talet subjunktionsfraser har en satsekvivalent karaktär, dvs. de kan i sitt sammanhang parafraseras med finita bisatser.

En subjunktionsfras består av en subjunktion som bestäms av en rektion. Subjunktionen är i de allra flesta fall en av följande: *som, än, såsom, liksom, likt, om än, fastän, fast, ehuru*. Rektionen är vanligen en fras som kan fungera som primärt satsled i en sats: nominalfras, adjektiv- eller participfras, prepositionsfras eller adverbfras. Den kan också utgöras av en verbfras eller en bisats (bestående av bisatsinledare + bisatskärna).

Följande slag av subjunktionsfraser urskiljs:

a) komparativ subjunktionsfras

Han är mera energisk *än begåvad*. Han är lika energisk *som begåvad*.

b) predikativ subjunktionsfras

Som ansvarig för projektet vill jag avråda dig från att resa med.

c) koncessiv subjunktionsfras

Ehuru svårt sjuk arbetade han vidare på sin uppfinning.

Predikativa subjunktionsfraser behandlas utförligast i kapitel 18 Predikativ.

ANM. 1. Det led (eller de led) som subjunktionen är konstruerad med i subjunktionsfrasen redovisas i denna grammatik som rektion, en term som annars har brukats endast om ett led som bestämmer en preposition. Subjunktionen i subjunktionsfrasen erinrar starkt om en preposition och subjunktionerna *än* och *som* har ibland uppfattats som prepositioner när de inte konstrueras med en bisatskärna.

ANM. 2. Gränsen mellan subjunktionsfraser och ellipser av motsvarande bisatser är vag: *Ehuru (han var) sjuk ville han inte stanna hemma från gudstjänsten*. Se vidare Ellips § 13.

Vissa ord kan med likartad betydelse konstrueras antingen med nominalfras (men inte med andra slags fraser) eller med satskärna. I det förra fallet redovisas de i denna grammatik som prepositioner, i det senare som subjunktioner. Följande konstruktioner är alltså prepositionsfraser trots likheten med subjunktionsinledda bisatser:

sedan kriget [jfr: sedan kriget slutade]

innan festen [jfr: innan festen började]

Komparativ subjunktionsfras § 2–15

§ 2. Översikt. En komparativ subjunktionsfras består av en komparativ subjunktion (vanligen *än*, *som*) som bestäms av en nominalfras eller ett annat led som kan fungera som primärt led i en sats:

Daniel är snabbare *än* Anton.

Nu är Daniel snabbare *än* för ett år sedan.

Den komparativa subjunktionsfrasen bestämmer ett komparativt ord (komparatorn) på ungefär samma sätt som en komparativ bisats. Komparatorn anger tillsammans med subjunktionen en jämförelse i fråga om grad, identitet eller beskaffenhet.

Högre grad: komparativ av adjektiv eller adverb ... *än*

Annan identitet eller beskaffenhet: *annan* ... *än*

Samma grad: *så/lik* ... *som*

Samma identitet eller beskaffenhet: *samma* ... *som*

Samma beskaffenhet: *sådan/likadan* ... *som*

I typfallet jämförs någon eller något som betecknas med ett led i satsen utanför subjunktionsfrasen (förgrundskomparanden) med det som betecknas med subjunktionsfrasens rektion (bakgrundskomparanden) med avseende på vad som eljest sägs i satsen (jämförelseramen). Jfr Bisatser § 107.

A springer mera [komparator] effektivt *än* B. [Förgrundskomparanden A överträffar bakgrundskomparanden B i fråga om att springa effektivt (jämförelseram).]

A springer lika [komparator] effektivt *som* B. [Förgrundskomparanden A är jämbördig med bakgrundskomparanden B i fråga om att springa effektivt (jämförelseram).]

I vissa fall saknas komparator eller uttryck för förgrundskomparand:

Han talar inte (likadant) *som sin far*. [Komparatorn är optionell.]

Han har varit bättre (förr) *än nu*. [Uttrycket för förgrundskomparanden är optionellt.]

I många fall kan den komparativa subjunktionsfrasen parafraseras med en komparativ bisats:

Han springer lika fort nu {*som för ett år sedan*/som han {sprang/gjorde} för ett år sedan}.

Han ser andra filmer {*än jag*/än jag {ser/gör}}.

ANM. 1. I vissa grammatiska traditioner har den komparativa subjunktionsfrasen beskrivits som en ellips av en komparativ bisats: *Per har lika många skivor som du (har)*. Denna beskrivning passar bäst när subjunktionsfrasen verkligen kan parafraseras med bisats, jfr nedan § 12. Andra grammatiker har i stället beskrivit de komparativa bisatserna som ellipser av nominalfraser: *Per har lika många skivor som (de skivor som) du har*. *Per har lika många skivor som (vad) du har*. Denna grammatik utgår från att det finns både komparativa subjunktionsfraser (som inte är bildade genom grammatisk ellips) och komparativa bisatser, men att dessa ibland systematiskt kan stämma med varandra i betydelsen och parafraseras med varandra.

ANM. 2. När den komparativa subjunktionen följs av flera led kan konstruktionen alltid parafraseras med komparativ bisats. Den redovisas därför i denna grammatik som en ellips av en komparativ bisats (Ellips § 20). Ett ytterligare skäl härtill är att det led som motsvarar subjektet i bisatsen aldrig står i akkusativ eller innehåller reflexivt pronomen.

Jag har lika många syskon som {du/*dig} (har) kusiner.

Peter fick fler femmor än {hans/*sin} bror (fick) fyror.

Ett tredje skäl är att leden efter subjunktionen vanligen har samma ordning som de skulle ha i en finit bisats (Ellips § 20):

På skidor vann Åsa lika ofta som jag (vann) på skridskor. Jfr: *På skidor vann Åsa lika ofta som på skridskor jag.

Sin trumpna granne har Sven hjälpt betydligt mera än Karin (har hjälpt) sin älskade bror. Jfr: *Sin trumpna granne har Sven hjälpt betydligt mera än sin älskade bror Karin.

Struktur §3–8

§ 3. Subjunktion. När jämförelsen i den komparativa konstruktionen anger skillnad används normalt *än*, när den anger överensstämmelse används vanligen *som* och ibland *såsom*, *liksom*, *likt* (se nedan § 10):¹

Bilen är äldre *än båten*.

Han har andra hobbies *än jag*.

Där redovisas meningslösa ting som att kvinnor är mer oroliga *än män* [...] (S)

Den nu framlagda rapporten handlar om de elektriska och magnetiska fält som fluktuerar mindre *än 300 gånger i sekunden*. (S)

Han har samma hobbies *som jag*.

Han kör lika sakta i Sverige *som i USA*.

Hon är likadan nu *som för ett år sedan*.

Den skog av skyltar som nu täcker stan – nära 85 000 – sitter där lika mycket för juristen *som för bilisten* [...] (S)

Den hade likadana däck *som Audi*. (S)

I de nybyggda lågstatusområdena var in- och utflyttningen så hög *som 54 procent* [...] (S)

Milobefälhavaren var där *liksom ett antal kyrkliga dignitärer*.

Likt en gammal romare störtade jag mig själv på svärdet. (R)

¹ De lexikaliserade uttrycken *i jämförelse med*, *jämfört med* används ibland i stället för *än*. Språkvårdare avråder från bruket.

Han är bättre på höjdhopp *{i jämförelse/jämfört} med mig*.

Han har en större gård *{i jämförelse/jämfört} med min*.

Normalt används de nämnda flerordsprepositionerna vid graderbart ord i positiv (utan utsatt komparator). Konstruktionen tolkas så att förgrundskomparanden överträffar bakgrundskomparanden i det relevanta avseendet.

Han är bra på höjdhopp *jämfört med mig*. ≈ Han är bättre på höjdhopp *än jag*.

Han har en stor gård *i jämförelse med min*. ≈ Han har en större gård *än jag*.

Flerordsprepositionen *i likhet med* används som *liksom* i sats utan utsatt komparator (§ 10), båda med en betydelse som erinrar om den additiva konjunktionens:

Anders har *{i likhet med/liksom} sin bror* en fransk civilingenjörsutbildning. Jfr: Anders och hans bror ...

För att ange skillnad används på motsvarande sätt prepositionen *till skillnad från*:

Anders har *till skillnad från sin bror* en fransk civilingenjörsutbildning. Jfr: Anders, men inte hans bror, ...

§ 4. Rektion. Rektionen i den komparativa subjunktionsfrasen anger den bakgrundskomparand som förgrundskomparanden jämförs med. Normalt är därför rektionen en fras av samma typ som det primära satsled varmed förgrundskomparanden ("fk" i exemplen nedan) anges.

a) Rektionen är en nominalfras, infinitivfras, nominal bisats motsvarande ett primärt nominalt satsled i den överordnade satsen:

Bilen_{fk} är lika bra *som båten*. Han gjorde bilen_{fk} lika bra *som båten*.

Bilen_{fk} är äldre *än båten*. Jag gillar bilen_{fk} mera *än båten*.

<En kamrat till 28-åringen>_{fk} avtjänar också straff för samma bankrån *som* 28-åringen. (S)

[...] det_{fk} kändes helt annorlunda *än en vanlig tävling*. (S)

Hon älskade <att läsa poesi>_{fk} *högre än att studera litteraturvetenskap*.

Försoning är alltså <något annat>_{fk} *än att acceptera*. (R)

Missbrukar många arbetslöshetsförsäkringen genom att hellre <stämpla och lyfta bidrag>_{fk} *än arbeta*? (S)

Han kunde lika gärna sjunga_{fk} *som dansa*.

Det är oftare ett problem <att han skriver för mycket>_{fk} *än att han skriver för lite*.

<Att hon sitter och skriver>_{fk} är väl lika bra *som att han är ute och ränner efter en boll*?

Han frågade inte <någoting annat>_{fk} *än varför Anna hade stannat hemma*.

När rektionen är en infinitivfras finns det en tendens att låta den inledas av infinitivmärke fastän förgrundskomparanden är en infinitivfras utan infinitivmärke:

Hon ville lika ofta <köra hästarna>_{fk} *som (att) bara sitta och åka*.

[...] partiet bör <ta ställning efter sina åsikter i sak>_{fk}, *snarare än att låta sig styras av myter eller av sitt förflutna*. (S)

Om rektionens och förgrundskomparandens led består av delvis identiska nominalfraser kan delar av nominalfrasen i rektionen utelämnas enligt reglerna för elips (Ellips § 2):¹

<Den nya bilen>_{fk} drar mer bensin *än den gamla (bilen)*.

<En bok med mjuka pärmar>_{fk} behöver inte vara billigare *än en (bok) med hårda (pärmar)*.

Hur kan du släppa ifrån dig <ett så slarvigt och ytligt program>_{fk} *som onsdagens [Ø]*

[...]? (S)

Om såväl komparator som förgrundskomparand anges i samma nominalfras (jfr nedan § 15) och om kontrasten mellan komparandernas nominalfraser ligger på deras efterställda attribut kan också ett huvudord som utgörs av ett substantiv utan framförställt attribut vara utelämnat i rektionens nominalfras:

Jag känner <fler musiker från Värmland>_{fk} *än Ø från Småland*.

I min klass går det <fler flickor med kort hår>_{fk} *än Ø med långt hår*.

Om narrativ bisats som rektion i subjunktionsfraser av följande typ se nedan § 14: d:

Han är inte sämre *än att han kan ändra sig*.

b) Rektionen är en prepositionsfras, adverbfras eller en adverbial bisats (motvarande adverbial i den överordnade satsen):

Gunilla åkte oftare <till Göteborg>_{fk} *än till Stockholm*.

[...] att männens oro nu_{fk} inte är fullt så stor *som strax efter Tjernobyli* [...] (S)

Henrik åkte oftare till Småland <för jobbets skull>_{fk} *än för att han skulle rekreera sig*.

I stort sett bedrivs angelfiske på samma sätt <i dag>_{fk} *som när denne M R för precis 200 år sedan lanserade det i Dalarna*. (S)

Förgrundskomparanden kan ibland vara uttryckt (jfr § 13):

Marknadsröntorna började på ungefär samma nivå *som i torsdags* för att under eftermiddagen krypa ner något. (S) [Förgrundskomparanden är en uttryckt tidfästning som ligger i *började*.]

Vi kommer att fortsätta *som förut*. (S) [Förgrundskomparanden är en uttryckt tidfästning som ligger i *kommer att fortsätta*.]

Hon talar svenska lika bra *som om hon hade varit född här*. [Förgrundskomparanden är den föreliggande situationen som jämförs med en hypotetisk situation som anges med subjunktionsfrasens rektion.]

Om komparatorn inte ingår i samma prepositionsfras som uttrycket för förgrundskomparanden, upprepas prepositionen i subjunktionsfrasen:

Hon bodde längre tid <i Sundsvall>_{fk} *än* {i/*Ø} Malmö.

Det gick lika bra <för Jens>_{fk} i år *som* {för/*Ø} Ola.

Det är bättre <med närbibliotek>_{fk} *än* {med/?Ø} *inget bibliotek alls*.

Om komparatorn däremot ingår i samma rektion som uttrycket för förgrundskomparanden, upprepas inte prepositionen framför det led som anger bakgrundskomparanden (jfr § 15):

Nu arbetar jag på <en större tavla>_{fk} *än den där*.

Den var uppenbarligen tänkt åt <många fler>_{fk} *än henne själv och pojken*. (R)

c) Rektionen är en adjektiv- eller participfras, och subjunktionsfrasen ingår i ett predikativ eller adverbial:

Bilen är lika hög_{fk} *som bred*.

Han skämtade självvironiskt, stridslysten_{fk} *snarare än självsäker*. (R)

Han blev faktiskt oftare uppmuntrad_{fk} *än klandrad* av oss.

Hon var ännu vackrare stående_{fk} *än sittande*, lång och mörk, smidig och välformad i en snäv blå jumper. (R)

Han springer mera effektivt_{fk} *än vackert*.

En subjunktionsfras med adjektiv- eller participfras kan också korrespondera med en förgrundskomparand som anges med ett framförställt attribut. Den place-ras då själv som attribut efter det uttryck som anger förgrundskomparanden.

Såsom Filippinernas moraliska_{fk}, *snarare än traditionellt politiska* ledargestalt [...] har hon fått utstå det mesta av mothugg [...] (S)

Jag pratade med hans snarare slagfärdiga_{fk} *än egentligen intelligenta* medarbetare.

Jag pratade med hans lika kunniga_{fk} *som snabbtänkta* medarbetare.

En subjunktionsfras med adjektivfras som rektion kan inte bestämma ett adjektiv eller adverb i komparativ som samtidigt är komparator och komparandledd, dvs. i de fall när något jämförs med sig själv med avseende på två egenskaper. Endast skämtsamt sägs *?Han är klokare än vacker. ?Hon sjunger oftare än bra*. I stället används

någon av komparatorerna *mera*, *snarare*:

Han är mera klok *än* *vacker*.

Hon sjunger snarare ofta *än* *bra*.

Vid skaljämförelse (§ 14) kan subjunktionsfrasen vara bestämning till en komparativ:

Hon kom hem tidigare *än* {*väntat/vanligt*}.

d) Rektionen är en finit verbfras:

Är det sant att ungdomar i Stockholm hellre stämplar *än* *tar så kallade skitjobb*? (S)

Sedan gjorde jag ingenting annat *än* *läste*. (S)

Finita verb och verbfraser kan utgöra rektion i en komparativ subjunktionsfras framför allt om komparatorn är *hellre*, *snarare* eller *mera*. I viss mån förekommer *än* + finit verbfras också eljest. Däremot konstrueras ogärna *som* med finit verbfras.

Han lagar hellre mat *än* *städar*.

Vi säger hellre upp oss [...] *än* *far till Stockholm och jobbar*. (S)

Han lunkar snarare *än* *springer*.

Hans bilder slår väl an någon sträng i den hjärnhalva som känner mer *än* *resonerar och analyserar* – den underskattade högerhalvan. (S)

?Han lagar mat oftare *än* *städar*.

*Han kryper lika fort *som* *går*.

*Han lagar mat lika ofta *som* *städar*.

Det finns en tendens att ersätta en finit verbfras som rektion i en komparativ subjunktionsfras med en infinitivfras (mest som fundament, Inffraser § 19):

Hellre än {*sydde/(att) sy*} *förkläden* satt hon och läste noveller.

Han gjorde ingenting annat *än* {*läste/(att) läsa*}.

¹ När komparatorn ingår i samma led som uttrycket för förgrundskomparanden och subjunktionsfrasens rektion utgörs av en nominalfras av typen *den* (+ substantiv) + relativsats kan subjunktionsfrasen ofta parafraseras med komparativ bisats som motsvarar den relativa bisatsens kärna. (Den komparativa bisatsen skulle här kunna betraktas som resultat av ellips. Jfr § 2 Anm. 1.)

Han tog en annan väg {*än den (vägen) som du rekommenderade/än du rekommenderade*}.

Hon såg en likadan klänning {*som den (klänning) som hennes syster hade köpt/som hennes syster hade köpt*}.

Om komparatorn inte ingår i komparandledet kan subjunktionsfrasen inte parafraseras på detta sätt:

Min väg är kortare *än* *den (som) Per gick*. Jfr: *Min väg är kortare *än* Per gick.

Hennes klänning är likadan *som* *den som systemen hade köpt*. Jfr: *Hennes klänning är likadan *som* systemen hade köpt.

ANM. När *som* konstrueras med konditional bisats (Bisatser § 112: 3) betraktas ofta *som om* som en lexikaliserad flerordssubjunktion (Konjn, subjn och infm. § 9).

§ 5. Reflexiva pronomen. En rektion i en komparativ subjunktionsfras tar reflexiva pronomen enligt samma regler som andra led i den överordnade satsen (Pron. § 82–97):

Bengt har träffat Axel lika ofta *som sin bror*. [= Bengts bror. Exemplet är dubbeltydigt men reflexivt pronomen väljs i båda betydelserna: 'Bengt har träffat Axel lika ofta som han har träffat sin bror' respektive 'Bengt har träffat Axel lika ofta som Bengts bror har träffat Axel'.]

Jfr: Bengt har träffat Axel lika ofta *som hans bror*. [= Axels bror. Exemplet är dubbeltydigt men 3 personens pronomen väljs i båda betydelserna: 'Bengt har träffat Axel lika ofta som han har träffat Axels bror' respektive 'Bengt har träffat Axel lika ofta som Axels bror har träffat Axel'.]

Barbro går väl på teatern lika ofta *som sin chef*.

Tavlan är sämre *än sin överlastade, snirklade guldram*. (R)

Teodor som inte kunde arbeta fick en större slant *än sin hustru*. (R)

Han älskar ingen annan *än sig själv*.

När subjunktionen följs av flera led och alltså redovisas som en ellips av komparativ bisats innehåller dessa led däremot inte reflexivt pronomen som syftar på led i den överordnade satsen (jfr § 2 Anm. 2).¹

¹ Vissa språkbrukare kan välja icke-reflexivt pronomen i sådana subjunktionsfraser där de skulle sätta rektionen i nominativ (se § 6):

Barbro går på teatern lika ofta *som hennes chef*.

Tavlan är sämre *än dess ram*.

Flöjtblåsare ska vara smala *som deras flöjt*, när tiderna är normala [...] (R)

§ 6. Kasus. När den komparativa subjunktionsfrasens rektion är en nominalfras med kasusböjt pronomen som huvudord, får nominalfrasen delvis olika kasus i tal- och skriftspråk. Också mellan olika språkbrukare kan kasusvalet variera i vissa kontexttyper.

1. Komparatorn ingår inte i det primära satsled som anger förgrundskomparanden.

a) Skriftspråk:

I skriftspråk används nästan alltid nominativ om förgrundskomparandens led är subjekt (varvid också subjunktionsfrasen kan parafraseras med en komparativ bisats där rektionen motsvaras av subjektet och resten av bisatsen är kopierad på den överordnade satsen, se § 12: 1, 13). Annars används ackusativ.

Jag är åtta år yngre *än du*. (R)

Hon springer fortare *än jag*. Jfr: ... *än jag* gör.

Hon köpte en bättre båt *än du*. Jfr: ... *än du* gjorde.

Han har yngre ben *än jag*. (R)

Nog är det fel att läkare ska ha mer betalt *än vi*. Jfr: ... än vi har.

Ännu en generation kvinnor riskerar samma öde *som jag*. (S)

Däremot älskade han Andreas, Andreas var hans stora stolthet fast han plågade honom ännu mer *än oss andra*. (R)

Ett talesätt nyttjade pastorn särskilt ofta och det lät ungefär så här: "Märker du att åsnan får för mycket föda och därav blir bångstyrig, så måste du betänka att du är mera skyldig att lyda Gud *än henne* så att inte mannens herravälde trampas under fötterna och föraktas." (R)

Språkvårdare rekommenderar nominativ i skrift i de fall då ovanstående faktiska regler medger detta alternativ.

b) Talspråk:

I talspråk används av många språkbrukare alltid ackusativ, som efter en preposition. Vissa språkbrukare tillämpar skriftspråkets regler också i tal, särskilt efter subjunktionen *som* och särskilt om komparatorn är *samma*. Benägenheten att följa skriftspråksreglerna är för vissa språkbrukare större när komparatorn inte är eller ingår i ett predikativ eller sättsadverbial.

Min syster är tretton år äldre *än mej* [...] (R) [också: ... än jag]

Hon springer fortare *än* {*mig/jag*}.

Han är lika gammal *som* {*mig/jag*}.

Hon riskerar samma öde *som* {*jag/mig*}.

Nog är det fel att läkare ska ha mer betalt *än oss* [...] (R) [också: ... än vi]

Han har längre hår *än* {*jag/mig*}.

2. Komparatorn ingår (om den inte är underförstådd) i samma nominalfras som den där förgrundskomparanden anges (se också § 15).

a) Om det primära satsled som anger förgrundskomparanden är subjekt eller subjektspredikativ används inte sällan nominativ, också i talspråk:

En skickligare korrekturläsare *än hon* stod inte att uppbringa.

Han är likadan fegis *som* {*jag själv*/**mig själv*}.

Ingen mer *än jag* skulle finna henne attraktiv. (R)

Jag trodde faktiskt att en vuxen man *som du* hade mera vett i skallen. (R)

b) Om det primära satsled som anger förgrundskomparanden inte är subjekt använder vissa språkbrukare ackusativ, andra nominativ. Troligen är tendensen att använda nominativ här större i skriftspråk än i talspråk.

Jag såg inga andra *än* {*henne/hon*} i hela affären.

Jag har väl varit kär i fler karlar *än* {*dig/du*} fastän du råkar vara min senaste förälskelse.

Fast det är ju myggskit för en globe Trotter *som dej*. (R) [också: ... för en globe Trotter *som du*]

Han kan inte älska en kvinna *som mig*. (R) [också: ... en kvinna *som jag*]
 Jag tror mig aldrig ha mött en ung kvinna *som du*. (R) [också: ... en ung kvinna
som dig]

Om subjunktionsfrasens rektion syftar på subjektet och har det efterställda attributet *själv* torde endast reflexiv akkusativ förekomma:

Hon såg inga andra kvinnor *än {sig själv/*henne själv/*hon själv}* på gruppporträttet.

Vi arbetar inte åt någon annan arbetsgivare *än {oss själva/*vi själva}*.

[...] du har aldrig haft en tanke på någon annan *än dig själv*. (R)

§ 7. Negationsberoende uttryck. Vissa negationsberoende uttryck (jfr Satsadvi § 79, Pron. § 182–183, 192) väljs i stället för sina icke negationsberoende motsvarigheter i subjunktionsfras inledd av *än*:

[...] i år ser det kärvare ut *än på länge*. (S) Jfr: *Det ser kärvare ut nu *än länge*.

Han är bättre nu *än {någonsin/ens någon av sina bröder}*.

§ 8. Framförställd bestämning. En subjunktionsfras som saknar explicit komparator (§ 10) kan ha ett föregående adverbial som anger uppnådd eller ouppnådd grad (*precis, alldeles, ungefär, nästan*, jfr Adjfraser § 13). Det är oklart om adverbialet skall ses som bestämning till hela subjunktionsfrasen eller enbart till subjunktionen (jfr Prep. § 36 Anm.).

Han gick *precis som en anka*.

Du springer *nästan som en älg*.

Syntaktisk funktion och distribution § 9–II

§ 9. Bestämning till komparativt ord (komparator). Den komparativa subjunktionsfrasen är vanligen en bestämning till ett komparativt ord (en komparator) i satsen.

Än-fras bestämmer adjektiv eller adverb i komparativ, *annan, annorlunda, annanstans* och *annorstädes*. *Som*-fras bestämmer *lika, så, likadan, sådan* och *samma*.

Komparatorn (nedan markerad med "k") återfinns som:

1. Huvudordet i ett primärt satsled:

a) adjektiviskt predikativ

Inger är likadan_k *som Anna*. Inger är långsammare_k *än Anna*.

b) nominalt led

Inger {såg/frågade efter} detsamma_k *som Anna*. Inger {såg/frågade efter} fler_k *än Anna*.

c) sättsadverbial

Inger springer likadant_k *som Anna*. Inger springer fortare_k *än Anna*. Inger springer annorlunda_k *än Anna*.

d) övriga adverbial

Inger bor någon annanstans_k *än Anna*. Inger kommer oftare_k *än Anna*.

2. Bestämning i ett primärt satsled framför allt i följande fall (om subjunktionsfrasens placering se § 11):

a) gradadverbial i predikativ

Inger är lika_k lång *som Anna*. Inger är nästan dubbelt så_k lång *som Anna*. Inger är mera_k praktisk *än Anna*.

b) gradadverbial i adverbial

Inger kommer inte så_k ofta *som Anna*. Inger springer mera_k effektivt *än Anna*.

c) attribut i nominalfras

Inger har likadana_k katter *som Anna*. Inger har {andra/finare}_k katter *än Anna*.

d) gradadverbial i attribut i nominalfras

Inger har lika_k fina katter *som Anna*. Inger har ett mera_k praktiskt kök *än Anna*.

Komparatorn kan stå utanför eller ingå i det primära led som anger förgrundskomparanden. I meningen *Anna har en skickligare assistent än Sara* kan förgrundskomparanden vara *Anna* (= subjektet) medan komparatorn *skickligare* ingår i objektet, dvs. komparand och komparator ingår inte i samma led: 'Anna har en skickligare assistent än Sara har'. I samma mening kan förgrundskomparanden i stället vara *en ... assistent* som ingår i objektet liksom komparatorn *skickligare*: 'Anna har en assistent som är skickligare än Sara är'.¹

Komparatorn *så* används framför allt i negerad sats (*inte så X som*) samt med multiplikativt gradadverbial (*3 gånger så X som, dubbelt så X som, hälften så X som*).

¹ I vissa fall har ett led med komparator mer eller mindre lexikaliserats tillsammans med den komparativa subjunktionen:

inte (...) annat än 'bara': Hon har inte gett mig annat *än pengar*. ≈ Hon har bara gett mig pengar.

såväl (...) som 'både ... och' (§ 10 not 1): Han brukade läsa såväl deckare *som poesi*. ≈ Han brukade läsa både deckare och poesi.

lika litet (...) som 'varken ... eller', 'liksom inte heller': Lika litet *som hon* läser han poesi, om det kan undvikas. ≈ Varken han eller hon läser poesi, om det kan undvikas.

§ 10. Outtryckt komparator. När jämförelsen gäller överensstämmelse, dvs. när subjunktionen är *som*, *såsom* eller *liksom*, kan i vissa fall en utsatt komparator saknas i satsen. Subjunktionsfrasen fungerar i dessa fall som en efterställd bestämning till ett primärt satsled i satsen eller som ett fritt adverbial.

a) Vid adjektiv- eller adverbfras som predikativ, predikativt attribut eller sättsadverbial. Jämförelsen kan avse grad, men ofta innebär uttrycket snarast att en viss egenskap finns både hos förgrundskomparanden och hos bakgrundskomparanden medan gradjämförelsen tonas ner. Adjektivet eller adverbet kan då ofta suppleras med gradadverbial *lika*.

Han är {stark *som en björn*/bred *som en ladugårdsdörr*}. \approx ... lika stark som ...

Han tar emot i sitt gigantiska arbetsrum, stort *som Dagens Nyheters hela centralredaktion* [...] (S) \approx ... lika stort som ...

Han andades stilla *som aftonvinden* mot min kind. \approx ... lika stilla som ...

Den går ju fort *som en raket*. \approx ... lika fort som ...

b) I verbfraser när jämförelsen gäller sätt eller egenskap (snarare än grad av en egenskap). Den överordnade verbfrasen kan då ofta utökas med sättsadverbial *likadant* respektive predikativet *likadan*. Subjunktionen kan föregås av adverbial som anger uppfylld eller ouppfylld grad (§ 8).

Han gick *precis som en anka*. \approx ... likadant som ...

Du springer *nästan som en älg*. \approx ... likadant som ...

Ytan var *som siden*, så grå och skön att ta på. (S)

Hela hans stormiga liv var *som ett fyrverkeri*. (S)

Vi kommer att fortsätta *som förut*. (S)

Texten rusar runt i de Jonssonska associationsbanorna *som i feber*. (S)

Eller kan man översäkra hjärnan – *som elnätet*? (S)

Hit hör också (*lik*)*som* + konditional eller temporal bisats (där dock *som* + den efterföljande inledaren kan betraktas som en lexikaliserad flerordssubjunktion, särskilt *som om*, jfr Bisatser § 112: 3). Om subjunktionen är *liksom* eller om subjunktionsfrasens rektion är en konditional bisats är inte suppling med *likadant* möjlig.

Hon sjöng nästan *som om hennes liv stod på spel*.

Han spelade (*lik*)*som när vi var i Moskva*.

Vi har det nu precis (*likadant*) *som innan du for*.

c) Vid participfras (med perfektparticip som huvudord) eller adjektivfras som säger att satsens innehåll överensstämmer med vad som planerats, överenskommits, avsetts eller med vad som är vanligt etc. Subjunktionen kan föregås av adverbial som anger uppfylld eller ouppfylld grad (§ 8).

Han anlände *alldeles som* {planerat/överenskommet/beslutat/väntat} klockan 14.

Moderaterna går *som vanligt* längst i kravet på skattesänkningar. (S)

d) I olika slags fraser. Med tämligen förbleknad komparativ betydelse kan (*lik*)*som* användas som inledare av en subjunktionsfras med uppgiften att samordna uttrycket för förgrundskomparanden ("fk") med subjunktionens rektion.¹

Stig_{fk} var redan då (*lik*)*som sin bror* mycket intresserad av frimärken.

Liksom Zurbriggen är han_{fk} en utmärkt tekniker och en god glidspecialist [...] (S)

<Svart vinbärssås>_{fk} hör till, *liksom en chokladspritsad dekor, som gör rätten vacker som en tavla.* (S)

Till detta kommer att industrin *liksom före folkomröstningen 1980* har drivit en massiv skrämselkampanj [...] (S) [implicit förgrundskomparand; se § 13]

Dessbättre hade Stina lärt sig <att tyst höra på>_{fk}, *liksom att hur ond hon än kunde bli undvika att säga emot.* (R)

Nöden <bland dem>_{fk} var stor, *liksom bland tyskarna.* (S)

<Det ena>_{fk} *som det andra* är späda plantor, som måste få växa till i fördoldhet [...] (R)

Hon måste finna sej i livet sådant som det är, hon_{fk} *som andra.* (R)

På väggen hängde, nu_{fk} *som då*, bilden av Herzl, den ideologiske urfadern. (R)

Med något högtidlig eller pastischerande stilprägel används subjunktionsfrasen *likt* + nominalfras i betydelsen 'på samma sätt som X'. Komparanden är normalt subjektets referent.

Inget kan *likt den namnlösa fasan* styra en människas beteende. (R)

Likt en gammal romare störtade jag mig själv på svärdet. (R)

Det förekommer också att *som/liksom* + en indefinit nominalfras utan utsatt komparator fungerar som nominalt led. Det anger en ungefärlig, mer eller mindre bildlig karakteristik. På detta sätt används subjunktionsfrasen särskilt som egentligt subjekt.

Runt bröstet sitter *som ett järnband, hårt åtdraget.* (R)

I skymningen kan man se *som små älvor* dansa i skogsbrynet.

Det ligger *liksom små kulor* mellan skivorna.

¹ Fullt lexikaliserat som additiv flerordskonjunktion (Konjn, subjn och infm. § 2: a) är *såväl ... som*:

Såväl kyrkan *som kyrkogården* var rikt eklärerad. (R)

Under senare år har Carl-Magnus Idestrom varit engagerad i stora studier av alkoholens inverkan på den fysiska och psykiska hälsan, såväl hos män *som hos kvinnor.* (S)

Pengarna ska användas till att bjuda fotbollsspelarna i Lohjan Pallo på såväl kulturell *som lekamlig* spis. (S)

Det var inte svårt att höra en lättnadens suck ur den svenska samhällspyramidens såväl topp *som bottnar* när det inte blev några omförhandlingar om årets löner. (S)

[...] turistlivets avigsidor såväl *som dess fördelar* behandlas [...] (S)

[...] han är ju också socialist, på sitt sätt, han såväl *som vi.* (R)

§ 11. Placering. Den komparativa subjunktionsfrasens placering beror på var komparatorn och ledet för förgrundskomparanden är placerade.

a) Placering i förhållande till komparatorn:

Den komparativa subjunktionsfrasen är en bunden adverbial bestämning till komparatorn ("k") och står alltid senare än denna i satsen. Om komparatorn ingår som framförställd bestämning i ett blockled kan inte subjunktionsfrasen placeras

omedelbart efter komparatorn utan står sist i det blockled där komparatorn ingår (om den inte postponeras).¹

Elsa är inte likadan_k *som Anna*. Likadan_k *som Anna* är inte Elsa.

Elsa är inte snabbare_k *än Anna*. Snabbare_k *än Anna* är inte Elsa.

Per längtar efter Elsa mer_k *än efter Stina*. Mer_k *än efter Stina* längtar Per efter Elsa.

Han har inte smalare_k fingrar *än Anna*. Smalare_k fingrar *än Anna* har han inte. Jfr:

*Han har inte smalare *än Anna* fingrar. *Smalare *än Anna* fingrar har han inte.

Han har inte likadana_k fingrar *som Anna*. Likadana_k fingrar *som Anna* har han

inte. Jfr: *Han har inte likadana *som Anna* fingrar. *Likadana *som Anna* fingrar har

han inte.

Hon är inte lika_k snabb *som Anna*. Lika_k snabb *som Anna* är hon inte. Jfr: *Hon är

inte lika *som Anna* snabb. *Lika *som Anna* snabb är hon inte.

Hon är inte mera_k effektiv *än Anna*. Mera_k effektiv *än Anna* är hon inte. Jfr: *Hon

är inte mera *än Anna* effektiv. *Mera *än Anna* effektiv är hon inte.

Jag har inte lika_k snabba hästar *som Anna*. Lika_k snabba hästar *som Anna* har jag

inte. Jfr: *... lika snabba *som Anna* hästar ... *... lika *som Anna* snabba hästar ...

När volleybollens stormakter kommer till turneringarna finns lika_k många ledare *som spelare* på plats. (S) Jfr: *... lika många *som spelare* ledare ...

Regeln att subjunktionsfrasen placeras sist i blockledet gäller dock inte när ledet som anger förgrundskomparanden är en framförställd attributiv adjektivfras där också komparatorn ingår. Då följs detta led i stället helst direkt av subjunktionsfrasen (framför substantivet; jfr § 4: c), ungefär som det andra ledet i en samordning skulle göra.

en lika_k innehållsrik *som djuplodande* avhandling, ?en lika_k innehållsrik avhandling *som djuplodande*

en mera_k innehållsrik *än djuplodande* avhandling, ?en mera_k innehållsrik avhandling *än djuplodande*

Regeln att subjunktionsfrasen inte får föregå komparatorn leder till att subjunktionsfrasen inte ensam kan stå som fundament. Subjunktionen kan normalt inte heller stå isolerad i verbfrasen.

**Som Anna* är Elsa inte likadan_k.

**Än Anna* är Elsa inte snabbare_k.

?*Anna* är Elsa inte likadan_k *som*.

?*Anna* är Elsa inte snabbare_k *än*.

Om komparatorn saknar uttryck i satsen och om den komparativa subjunktionsfrasen inte ingår i ett större blockled finns det inget hinder för att subjunktionsfrasen fungerar som fundament:

Som finaste siden kändes hennes hud.

Som bekant går företaget bra nu.

*Liksom jag har han skaffat sig en CD-spelare.
 Som sin bror flyttade hon utomlands vid unga år.
 Som en björn var han stark.

Den komparativa subjunktionsfrasen kan postponeras (men står inte sist i satsen lika ofta som den komparativa bisatsen):

Lika_k snabb är hon inte *som Katrin Björklund*.
 Turkarna ska inte tro att vi tänker vara lika_k dåraktiga en gång till *som under första världskriget*. (R)
 Ingen skulle därför givetvis bli gladare_k om samarbetet upphörde än *Ingvar Carlsson*. (S)
 En lika_k fin häst har du inte *som Svarte prinsen*.

b) Placering i förhållande till det led som anger förgrundskomparanden:

Oftast står ledet för förgrundskomparanden ("fk"), som vanligen är tematisk, tidigare i satsen än subjunktionsfrasen med bakgrundskomparanden ("bk"), som vanligen är rematisk. Om förgrundskomparanden anges med subjektet finns det dock inga grammatiska hinder för en motsatt ordning:

Elsa_{fk} är inte lika glad *som Anna_{bk}* numera. Lika glad *som Anna_{bk}* är inte Elsa_{fk} numera.
 Elsa_{fk} hade inte högre examen än *Anna_{bk}* dåförtiden. Högre examen än *Anna_{bk}* hade inte Elsa_{fk} då för tiden.

Om förgrundskomparanden anges med ett av bestämningsleden i verbfrasen och rektionen i subjunktionsfrasen har samma struktur, placeras den komparativa subjunktionsfrasen först efter det led som anger förgrundskomparanden:

Elsa besökte oftare Per_{fk} än *Stina_{bk}* då för tiden. ?Elsa besökte oftare än *Stina_{bk}* Per_{fk} då för tiden.
 Elsa längtar mera <efter Per>_{fk} än <efter Stina>_{bk} numera. ?Elsa längtar mera än <efter Stina>_{bk} <efter Per>_{fk} numera.

¹ När komparatorn är ett kvantitetsattribut vid skaljämförelse (§ 14) kan den subjunktionsfras som anger mått eller antal placeras omedelbart efter det kvantitativa pronomenet. De hithörande förbindelserna *mer än*, *mindre än*, *fler än*, *färre än*, *så mycket som*, *så många som* är tämligen lexikaliserade som en sorts adverbial bestämning till den efterföljande kvantitetsangivelsen, jämför de synonyma prepositionerna *över*, *under*.

Färre än tio procent av industriländernas bistandsprojekt kan betraktas som totalt misslyckade [...] (S)
 Den nu framlagda rapporten handlar om de elektriska och magnetiska fält som fluktuerar mindre än 300 gånger i sekunden. (S)
 Mer än vart femte träd i Syd- och Mellansverige och i inre Norrland har skador. (S)
 [...] på 70-vägarna överskrider så många som tre fjärdedelar av bilisterna hastighetsgränsen. (S)
 I Sundsvall har företaget fler än 500 anställda.
 Vi köpte mer än 50 kg socker.

Strukturen kan i antalsangivelser också uppfattas så att attributet-komparatorn saknar huvudord eller att dess huvudord utelämnats enligt reglerna för ellips. I så fall står subjunktionsfrasen som väntat sist i blockledet.

färre (procent) *än tio procent av industriländernas biståndsprojekt*, färre (biståndsprojekt) *än tio procent av biståndsprojekten*
 fler (gångar) *än 300 gånger*
 så många (bilister) *som tre fjärdedelar av bilisterna*
 mer (socker) *än 50 kilo socker*

Nominalfraser av typen *andra än miljövärdande uppgifter*, *andra uppgifter än miljövärdande* bör uppfattas som olika resultat av de generella ellipsreglerna (Ellips § 2–3):

andra (uppgifter) än miljövärdande uppgifter, en annan (uppgift) *än en rent polisiär uppgift*
andra uppgifter än miljövärdande (uppgifter), en annan uppgift *än en rent polisiär (uppgift)*

Betydelse § 12–15

§ 12. Översikt. Den komparativa subjunktionsfrasens rektion anger en komparand (bakgrundskomparanden) som en annan komparand (förgrundskomparanden) i satsen jämförs med. Jämförelsen kan avse grad (av en egenskap, av antal, frekvens, avstånd etc.), identitet eller beskaffenhet, och jämförelsen kan utfalla som överensstämmelse eller skillnad mellan komparanderna. Den ram inom vilken komparanderna jämförs med varandra kan vara olika vid.

1. Jämförelse inom hela satsens ram

Förgrunds- och bakgrundskomparanderna jämförs med varandra i det avseende som anges med resten av satsen. I detta fall är det egentligen två aktioner som jämförs med varandra. Därför kan också den komparativa subjunktionsfrasen parafraseras med en hel komparativ bisats som (bortsett från komparatorn och komparandleDET) kopierar den överordnade satsen.

Bengt sprang fortare *än Stefan*. ≈ Bengt sprang fortare än Stefan sprang. [Bengts springande jämförs med Stefans springande med avseende på snabbhet.]

2. Jämförelse inom komparandleDET:s ram

Komparanderna jämförs med varandra endast med avseende på vad som sägs i det blockled som anger komparanden och där också komparatorn ingår. I detta fall används subjunktionsfrasen bara för att precisera bakgrundskomparanden. Därför kan den komparativa subjunktionsfrasen inte parafraseras med en komparativ bisats som kopierar sin överordnade sats enligt mönstret i (1). Jämförelsen inom komparandleDET:s ram är av två slag:¹

a) Rektionen i subjunktionsfrasen anger ett värde på en skala eller liknande (skaljämförelse):

Han dök {så djupt *som/djupare än*} *fem meter*. Jfr: *Han dök så djupt som han dök fem meter. [Ett visst djup preciseras med subjunktionsfrasens måttsangivelse.]

b) Jämförelsen gäller bakgrundskomparanden och en eller flera referenter tillhörande samma art eller klass (individjämförelse):

Margareta önskade sig {lika roliga program *som*/roligare program *än*} *Kvällsöppet*. Jfr: *Margareta önskade sig roligare program *än* hon önskade sig *Kvällsöppet*. [Vilka program *som* utgör förgrundskomparand preciseras i relation till bakgrundskomparanden *Kvällsöppet*.]

¹ Vid tidsangivelser kan i ledigt språk den överordnade satsen relateras till en händelse angiven med en aktionell nominalfras fungerande som rektion i subjunktionsfrasen. Subjunktionsfrasen kan då suppleras till en bisats med ett redundant verb som *hända* e.d.

Han kom hem samma dag som rånet (hände).

Han kom hem en vecka tidigare *än* rånet (ägte rum).

§ 13. Jämförelse inom satsens ram. En sats med komparativ subjunktionsfras fungerar i sin helhet, minus komparandleden, som ram för jämförelsen i första hand när förgrundskomparanden inte anges med samma blockled som det där komparatorn (§ 9) ingår. Subjunktionsfrasen kan parafraseras med en hel komparativ bisats (§ 12). Komparatorn anges i nedanstående exempel med "k", och ledet som anger förgrundskomparanden med "fk".¹

Bengt_{fk} sprang fortare_k *än* Anna.

Jfr: Bengt sprang fortare_{k, fk} *än* 25 km i timmen. [skaljämförelse, se § 14]

Bengt_{fk} läste flera_k böcker *än* Anna.

Jfr: Bengt läste <flera_k böcker>_{fk} *än* de där. [individjämförelse, se § 15]

Förgrundskomparanden anges vanligen med ett primärt nominalt eller adverbialt satsled:

Bengt_{fk} gav Anna mer uppmärksamhet *än* Per. Bengt_{fk} gav Anna lika mycket uppmärksamhet *som* Per.

Bengt gav Anna_{fk} mer uppmärksamhet *än* Klara. Bengt gav Anna_{fk} lika mycket uppmärksamhet *som* Klara.

Bengt spelade oftare mittfältare_{fk} *än* back. Bengt spelade lika ofta mittfältare_{fk} *som* back.

Bengt gav Anna mer uppmärksamhet <den här gången>_{fk} *än* i *fol*. Bengt spelade lika gärna bakåt_{fk} *som* framåt.

Förgrundskomparanden kan sakna explicit uttryck i satsen. Detta gäller framför allt när komparanderna är tidpunkter som jämförs. Den avsedda tiden framgår normalt av tempusformer och temporala hjälpverb och av sammanhanget.

Vi har haft fler hästar *än* nu.

Slutsatsen blir då litet annorlunda *än* för ett halvår sedan. (S)

Världen är jävligare *än* på 50-talet, men Bertil Petterssons håg är något ljusare. (S)

HV har dock inte samma spelstyrka *som* förra säsongen. (S)

[...] Lantmännen kommer att fortsätta använda köttfodermjölet *som hittills*. (S)
 Visst kan vi klara oss med hälften så mycket elkraft *som nu* [...] (S)

Också när komparanderna är platser kan förgrundskomparanden lämnas outtryckt om sammanhanget visar vilken plats som avses:

Han tjänar i varje fall mer pengar (där) *än här*.

Priserna på industriprodukterna har ofta varit dubbelt eller tre gånger så höga *som på världsmarknaden*. (S)

Satsen kan dessutom utgöra jämförelsens ram när komparatorn ingår i det led som också anger förgrundskomparanden. Följande fall kan urskiljas:

a) Förgrundskomparanden anges med predikativ eller sättsadverbial (jfr också § 9):

Tom sprang <lika_k effektivt>_{fk} *som vackert*.

Tom sprang <mera_k effektivt>_{fk} *än vackert*.

b) Förgrundskomparanden anges med en finit verbfras:

Inge <sjunger lika_k gärna madrigaler>_{fk} *som spelar dansmusik*.

Inge <sjunger hellre_k madrigaler>_{fk} *än spelar dansmusik*.

c) Förgrundskomparanden anges med ett substantiv i en indefinit nominalfras. Subjunktionsfrasens rektion är då ett substantiv utan framförställt kvantitetsattribut, dvs. en dividuativ eller plural nominalfras.

Bengt har <flera_k båtar>_{fk} *än bilar*.

I matlagningen använder Sten <mera_k socker>_{fk} *än salt*.

¹ Jämförelseramen gäller för komparanderna även om kongruens eller tempus inte stämmer:

Båten är lika stor *som huset*. Jfr: Huset är stort.

Han hade mer hår då *än nu*. Jfr: ... än han har nu.

§ 14. Skäljämförelse. Rektionen i den komparativa subjunktionsfrasen kan ange ett värde (bakgrundskomparanden) på en viss skala, ett värde med hjälp av vilket ett annat värde (den då alltid implicita förgrundskomparanden) beskrivs: det kan vara samma, högre eller lägre. Skalan kan gälla tid, ålder, antal, längd etc. Bakgrundskomparandens mått kan anges på olika sätt:

a) med måttsuttryck (vanligen en nominalfras)

{tidigare/senare} *än 1952*, så {tidigt/sent} *som 1952*

{yngre/äldre} *än 60 år*, så {ung/gammal} *som 60 år*

{flera/färre} *än etthundra*, så {många/få} *som etthundra*

{fler/färre} *än var femte invånare*, så {många/få} *som var femte invånare*

{mer/mindre} *än 1 kilo*, så {mycket/litet} *som 1 kilo*

{längre/kortare} *än 160 cm*, så {lång/kort} *som 160 cm*

{hälften/dubbelt/tre gånger} så många *som 200*

Island blev självständigt så sent *som 1918*. (S)

Och när kölden är så sträng *som minus 25 grader* är det åtminstone nollgradigt i sandlådan och vid pingisbordet. (S)

b) med ett deiktiskt eller anaforiskt uttryck

Större *än så här* vill jag absolut ha den.

Äldre *än så* skulle han inte bli.

Utställningen kommer ursprungligen från Göteborg och kanske är det förklaringen till att den inte kommer närmare Stockholm *än så här*. (S)

Molières gestalt är mera spännande *än så* [...] (S)

c) med en adjektiv- eller participfras som annars används som predikativ om sakförhållanden

Han kom tidigare *än {vanligt/planerat/väntat/förutsett}*.

Ett önskemål är att den vackra lokalen bevaras så intakt *som möjligt* [...] (S)

d) med en narrativ (eller konsekutiv) bisats efter negerad komparativ

Han sprang inte fortare *än (så) att jag hann upp honom*.

Han var inte sjukare *än att han kunde gå på bio*.

Han hade inte fler böcker *än att vi fick rum med dem i min bil*.

I motsvarande affirmativ sats används inte detta uttryckssätt: **Han sprang fortare än att jag hann upp honom*. I stället används konstruktionen (*allt*)*för X för att + {infinitiv-fras/bisats}*: *Han sprang för fort för att jag skulle kunna hinna upp honom*.

Vid skaljämförelse kan subjunktionsfrasen inte parafraseras med komparativ bisats enligt mönstret vid jämförelse inom satsens ram (§ 12).¹

¹ Subjunktionsfraser av typen (c) ovan kan parafraseras med sats men denna följer inte mönstret för parafraser vid jämförelse inom satsens ram, dvs. den parafraserande bisatsen kopierar inte den överordnade satsen:

Du måste visa så tydligt {*som möjligt*/som det är möjligt (att visa)}.

Han stannade längre {*än planerat*/än det var planerat (att han skulle stanna)}.

ANM. 1. Man skulle kunna uppfatta komparativa bisatser med *vad* efter subjunktionen som exempel på subjunktionsfraser med skaljämförelse. Då skulle *vad* och den följande satskärnan betraktas som en relativ bisats utan korrelat, dvs. som ett nominalt led (Bisatser § 34) vilket indirekt anger ett mått på den aktuella jämförelseskalan.

Han är snabbare *än vad du är*. [Ungefär: Han är snabbare än det som du är i fråga om snabbhet.]

ANM. 2. Narrativ bisats som rektion i subjunktionsfrasen vid negerad komparativ kan jämföras med konsekutiv bisats. Konsekutiv sats används också för att specificera grad (Bisatser § 124).

Han sprang så långsamt (så) att jag hann upp honom. Han sprang inte så fort att jag inte hann upp honom. Jfr: Han sprang inte fortare än att jag hann upp honom.

§ 15. Individjämförelse. När förgrundskomparanden anges med en nominalfras som samtidigt innehåller komparatorn, jämförs förgrundskomparanden direkt med bakgrundskomparanden. Subjunktionsfrasens uppgift är att närmare ange förgrundskomparandens egenskaper eller identitet. Semantiskt sett är jämförelseramen alltså begränsad till vad som sägs i den nominalfras som anger förgrundskomparanden.

Jag skulle vilja köpa en {annan/större} blomma *än den här*.

Jag skulle vilja köpa en {sådan/likadan/likavacker} blomma *som den här*.

Jag skulle vilja köpa samma blomma *som den här* men en gul.

Hur kan du släppa ifrån dig ett så slarvigt och ytligt program *som onsdagens [...]* (S)

Tarasti betraktas dock som en administratör som kan ta sig an andra uppgifter *än miljövardande*. (S)

Omkring en fjärdedel av de samlade resurserna för missbrukarvård och vård av barn och ungdom drivs av annan huvudman *än kommun eller landsting*. (S)

Subjunktionsfrasen kan inte parafraseras med komparativ bisats enligt mönstret vid jämförelse inom satsens ram (§ 12).¹

¹ Om komparatorn (§ 9) är attribut kan subjunktionsfrasen parafraseras genom att attributet ersätts med en relativ bisats vars predikativ bestäms av en komparativ bisats:

en större blomma *än den här* ≈ en blomma som är större än den här är

en lika stor blomma *som den här* ≈ en blomma som är lika stor som den här är

ANM. Trots att jämförelseramen vid individjämförelse semantiskt sett är begränsad till vad som sägs i det blockled som anger förgrundskomparanden, behöver skillnaden pragmatiskt sett inte vara så stor mellan jämförelse inom satsens och inom komparandledets ram, eftersom förgrundskomparanden också i det senare fallet är kommunikativt intressant endast i sitt sammanhang. Följande satser är alltså pragmatiskt ganska likvärda trots att de är grammatiskt och semantiskt olika:

Hon vill läsa en annan bok *än den där*. [individjämförelse]

Hon läser hellre den här boken *än den där*. [jämförelse inom satsens ram]

Predikativ subjunktionsfras § 16–17

§ 16. Struktur. Den predikativa subjunktionsfrasen består av *som/såsom* + nominalfras eller adjektiv- eller participfras:¹

Regeringen kan behöva ladda upp inför sin dubbla uppgift att först uppträda *som hårdhänt arbetsgivare till de offentliganställda* och sedan söka deras stöd i valkampen mot den borgerliga oppositionen. (S)

Samtliga i företagsledningen kommer dock att kvarstå *såsom delägare*. (S)

[...] det började förekomma ord *som becquerel, cesium och millisievert* i nyheterna. (S)

I motiveringen sägs att hon får medaljen för sina betydelsefulla insatser till främjande av nordisk gemenskap *såsom energisk förkämpe för bevarad och förbättrad språkförståelse* och *såsom vital kulturförmedlare inom scenkonsten*. (S)

Nu är vinterns grepp *som fastast* [...] (S)

Det här är en bild av min far *som nyss examinerad från folkskollärarseminariet*.

Alla problem var små och snart lösta, alla frågor besvarade eller avförda *såsom felaktigt ställda*. (R)

Nominalfrasen är ofta naken med samma betydelse som i predikativa och appositionella led utan subjunktion (Nomfraser § 112):

Han arbetar *som sekreterare*. [Jfr komparativ subjunktionsfras i sats där komparator saknas: Han arbetar *som en sekreterare*.]

Subjunktionen kan, särskilt när subjunktionsfrasen fungerar som bundet led, stå isolerad, med rektionen underförstådd eller i funktion som satsbas eller utbrutet led (jfr Prepfraser § 10, Predv § 16):

Jag har aldrig sett skymten av den damernas riddare han gäller *som* [-].

Skolkonsulent har jag aldrig arbetat *som*.

Det är *skolkonsulent* han arbetar *som*.

Målvakt var hon särskilt bra *som*, tyckte alla.

¹ *Som* kan (hos vissa språkbrukare) konstrueras med tidfästade adverbial i indirekt anföring, referatmening och liknande när det tidfästade adverbialet är deiktiskt med utgångspunkt i den refererandes talsituation (AdvI § 93 not 1):

Albert sa i förrgår han skulle komma *som i dag*.

Den ursprungliga repliken kan ha haft ett adverbial *som i övermorgon* eller *den 23 november*. När yttrandet refereras den 23 november kan talaren hänvisa till talsituationens tid med *i dag* och markera detta extra med *som*.

§ 17. Betydelse och syntaktisk funktion. Den predikativa subjunktionsfrasen anger vad predikationsbasen är med avseende på en egenskap eller en funktion. Till skillnad från den komparativa subjunktionsfrasen anger den således inte överensstämmelse (eller bristande sådan), särskilt inte i fråga om grad. Subjunktionen har ofta bara till funktion att signalera rektionens predikativa relation till sin predikationsbas (normalt angiven av satsens subjekt eller objekt, Predv § 9).

Den predikativa subjunktionsfrasen fungerar som bundet eller fritt predikativ, som apposition eller som predikativt attribut.¹ Till skillnad från vad *som* vanligen är fallet med den komparativa subjunktionsfrasen är den predikativa subjunktionsfrasen alltså inte bestämning till en komparator.

a) Bundet predikativ

Subjunktionsfras med *som* (eller undantagsvis *såsom*) fungerar som bundet subjektspredikativ vid vissa verb (t.ex. *duga, framstå, framträda, fungera, gälla, passa, uppträda*), som bundet objektspredikativ vid andra (t.ex. *använda, beteckna, betrakta, framställa, lämpa sig, redovisa, räkna, stämpla, uppfatta, uppleva*) samt också som bundet subjektspredikativ vid den senare gruppen av verb i passiv (Predv § 22–23, 39–40):

[...] vips så har man ett nytt ID-kort (som också gäller *som körkort*)! (S)

Åren 1959–61 fungerade han *som organisationskonsult* vid George S May International Co [...] (S)

Han arbetar halvtid *som skolkonsulent* inom Stockholms stift. (S)

Man uppfattar mig med rätta *som en garant för det bestående*.

[...] att de använt en ung människa *som syndabock*. (S)

Du kan betrakta dig *som avskedad härifrån*.

Hon upplever det nog *som positivt* att du flyttar.

Men om du tror att hon räknar mig *som sin like*, så tar du fel. (R)

Jag uppfattas ofta *som en garant för det bestående*.

Detta kommer säkert att upplevas *som positivt*.

Vid vissa verb kan ett bundet predikativ ha referenten för ett bundet objektliknande adverbial som predikationsbas:

Förnimmelsen var så välbekant att hon endast sällan tänkte på honom *såsom en annan varelse*. (R)

b) Fritt predikativ

Subjunktionsfras inledd med *som* (eller undantagsvis *såsom*) kan fungera som fritt predikativ. När rektionen är en nominalfras kan subjunktionsfrasen oftast parafraseras med *i egenskap av* + nominalfras (jfr Predv § 46: b). (Fria predikativer kan normalt inte utgöras av enbart nominalfras, Predv § 46: b.)

Som amanuens är du väl van att sköta anteckningar [...] (R)

Som kvinna sitter man inne med fonder av kunskap om människor [...] (R)

Som rektor för Äppelvikens rektorsområde [...] anser jag mig kunna bedöma förhållandena på skolområdet här ute. (S)

Tillåt mig, *såsom medlem av nämnda kommitté*, att bemöta detta. (S)

När rektionen är en adjektiv- eller participfras (Predv § 46: a) kan subjunktionsfrasen (till skillnad från enbart adjektiv- eller participfras som predikativ) ange att resten av satsen restriktivt avser predikationsbasen endast under en viss tid, nämligen precis när också predikativet gäller om denna referent (Predv § 51). I andra fall implicerar subjunktionsfrasen en orsak till satsens aktion (Predv § 52: a). Med lätt ålderdomlig prägel används dessutom i sistnämnda betydelse (*såsom* + *varande* + adjektiv-, particip- eller nominalfras i stället för *som* + nominalfras).

Som ung och grön var jag mycket intresserad av Fjärran Östern. ≈ När jag var ung och grön...

Som uppvuxen utomlands var han okunnig om det svenska skolsystemet. ≈ Efter-som han var uppvuxen utomlands ...

[...] en del andra avfärdade han *såsom varande ointressanta*. (S)

Som varande din chef och din vän skulle jag vilja ge dig ett råd.

Den omtyckta damen förekom till och med i Guinness rekordbok *som varande den nu äldsta levande alligatorn i fångenskap*. (S)

c) Attribut

Som appositionsliknande tillägg fungerar *som/såsom* + nominalfras för att ange exemplifiering (Nomfraser § 70):

Många av de nya bostadsområdena, *som Skeppet, Runö Gård och Söraparken*, förut-sätter en förbifart. (S)

Subjunktionsfras används också som apposition respektive predikativt attribut med restriktiv betydelse som vid (b) ovan (Nomfraser § 65):

Det här är en bild av Greta Garbo och mig *som {skolflickor/unga}*.

Erland Åsheden *som Hamlet* var en syn för gudar.

d) Predikativ eller adverbial med rektion som innehåller superlativ

Alternativt till enbart adjektivfras används subjunktionsfras när den jämförelse som ligger i superlativen avser komparand som inte är subjekt (Adj. § 46, Predv § 16, Advl § 63):²

Han är (*som*) *piggast* vid 11-tiden. Jfr: Han är piggare vid 11-tiden än vid andra tider. Hon målade (*som*) *vackrast* på 20-talet. Jfr: Hon målade vackrare på 20-talet än vid andra tider i sitt liv.

Vid mynningen är ån (*som*) *bredast*. Jfr: Ån är bredare vid mynningen än på andra ställen.

Förra året sprang han sträckan (*som*) *snabbast*. Jfr: Han sprang sträckan snabbare förra året än vid något annat tillfälle.

Ån är tolv meter där den är (*som*) *bredast*.

Han sprang sträckan på en kvart när han sprang den (*som*) *snabbast*.

Som fria predikativ kan fraser av denna typ motsvara bisatser som anger tider eller platser och då kan (liksom under (b)) *som* inte utelämnas:

Som bredast är nog ån tolv meter. ≈ (På det ställe) där ån är som bredast ...

Som snabbast sprang han sträckan på en kvart. ≈ (Vid den tidpunkt) då han var som snabbast ...

¹ *Som bekant, som redan nämnt, som tidigare påpekat* m.fl. fungerar semantiskt som ett predikativ till hela satsen (jfr appositionellt använda relativa bisatser, Bisatser § 37) och är närmast lexikaliserade i funktionen som modala satsadverbial:

Naturkatastrofer såsom jordbävningar och översvämningar har *som bekant* tidigare drabbat endast kapitalistiskt styrda länder. (S)

² Någon gång står subjunktionsfrasen som attribut:

Vi sålde (*som*) *mest* glass på lördagarna. Jfr: Vi sålde mera glass på lördagarna än andra dagar.

Koncessiv subjunktionsfras §18–20

§ 18. Struktur. Den koncessiva subjunktionsfrasen består av en koncessiv subjunktion och en rektion. Subjunktionen är vanligen *om än*, *fastän*, *fast* eller *ehuru*. Rektionen är en fras av den typ som annars kan fungera som predikativ eller adverbial, dvs. en adjektiv- eller participfras, en nominalfras eller en prepositions- eller adverbfras. Den kan omfatta fler än ett led, varvid dock alltid ett är det rematiskt tyngsta.¹ Den koncessiva subjunktionsfrasen används mest i skriftspråk. Exempel ordnade efter strukturen hos det rematiskt tyngsta ledet i rektionen:

Adjektivfras:

De reformer han har föreslagit är, *om än djärva med sovjetiska mått mätt*, knappast ett språng mot demokrati. (S)

Var han ännu en av statsrådets hejdukar borde han, *ehuru minderårig*, icke komma undan ostraffad. (R)

Participfras:

Själv är han dotterson till mjölnaren på ön, *fast född i Stockholm 1915*. (S)

[...] 200 000 hektar med energiskog, som också den är en sorts skog, *om än mer snabbväxande och otjänlig för skogspromenader*. (S)

Nominalfras:

Men i hennes version är mannen vampyren, *om än en desperat sådan*. (S)

Ehuru själv under denna tid fortfarande chef för firmans norrländska produktionsenheter gjorde han uttalanden i pressen som i hög grad skadade företagets good-will.

Prepositionsfras, adverbfras:

Fastän inte utan besvär lyckades jag efter ett halvår få verksamheten att fungera som planerat.

Han brukar besöka oss på somrarna, *om än inte så ofta som förr i tiden*.

¹ Konstruktionstyper som *om inte X så i alla fall Y*, *om än X så ändå Y* är ett slags reducerade koncessiva satsfögoningar. Semantiskt och delvis också syntaktiskt erinrar konstruktionen om en adversativ samordning (Samordn. § 41). Hela konstruktionen kan fungera som framförställt attribut.

Han beskrevs som en *om inte genialisk så i alla fall mycket skicklig* musiker. [jfr: ... en inte genialisk men ändå mycket skicklig musiker]

Hon spelade *om inte genialiskt så i alla fall skickligt*.

Han satt där med sitt pussel, *om inte harmonisk så i alla fall mindre desperat än sista gången hon såg honom*.

Vi kom till slut i mål *om inte som segrare så i alla fall hederligt placerade*.

en instrumentalt infallsrik och *om än väl voluminös så dock nöjsamt lättviktig* konsertavslutning (S)

Jämförd med dem tycks korken *om inte odödlig så i alla händelser svårförstörbar*. (R)

[...] därför var hon, *om inte en illa aktad person, så i alla fall en smula sedd över axeln*. (R)

Sannolikt skulle han ta emot honom med öppna armar, *om inte för annat så för att hämnas*. (R)

§ 19. Syntaktisk funktion och distribution. Syntaktiskt fungerar den koncesiva subjunktionsfrasen vanligen som fritt predikativ eller adverbial i verbfrasen.¹ Om rektionen är en adjektiv- eller participfras kan den också vara adjektivattribut eller predikativt attribut i nominalfrasen.

a) Fritt predikativ:

Ehuru upprörd av övervåldet mot taxen såg jag genast den svaga punkten i statsrådets resonemang. (R)

De reformer han har föreslagit är, *om än djärva med sovjetiska mått mätt*, knappast ett språng mot demokrati. (S)

Algeriet protesterade genast till FN för att det, *ehuru berörd och intresserad part*, inte var med. (R)

Subjunktionsfrasen placeras och rektionen kongruensböjs enligt reglerna för övriga predikativ (Predv § 12–13):

b) Fritt adverbial:

Dödgrävaren förmåddes ringa, *ehuru motvilligt*. (R)

Han var alltid snäll mot barnen *om än ofta med stor självövervinnelse*.

c) Adjektivattribut:

Det ger mitt ansikte ett visst härjat, *ehuru icke helt missklädsamt* drag. (R)

[...] de osorterade papperna och anteckningarna som skulle renskrivas ligger i samma – *fast högre* – högar som för åtta år sedan. (S)

d) Predikativt attribut:

Uppgörelser med morsor och farsor, familje-trauman i Noréns anda, *fast mycket sämre*, är det vanligaste motivet. (S)

[...] 200 000 hektar med energiskog, som också den är en sorts skog, *om än mer snabbväxande och otjänlig för skogspromenader*. (S)

¹ När subjunktionsfrasen står sist i satsen kan den ofta alternativt ses som fritt annex (jfr Annex § 14).

§ 20. Betydelse. En koncessiv subjunktionsfras har samma betydelse som en koncessiv bisats där rektionen motsvaras av en bunden bestämning till verbet *vara*:

Fastän på det hela taget ointresserad av företaget skrev han ändå ett vänligt brev till sin kusin. \approx Fastän han på det hela taget var ointresserad av företaget ...

Han var alltid snäll mot barnen *om än ofta med stor självövertvinelse*. \approx ... om än detta ofta var med stor självövertvinelse.

Den koncessiva subjunktionsfrasen utgör vanligen en självständig informationsenhet, ofta en sidokommentar till satsinnehållet i övrigt, på samma sätt som brukar vara fallet med många lösa appositioner (Nomfraser § 69) och med icke-restriktiva fria predikativ (Predv § 52).

27 FLERLEDADE FRASER

1 Översikt.

Nexusfraser 2–4

2 Relativ nexusfras. 3 Appositionell nexusfras. 4 Adverbiell nexusfras.

Flerledade med-fraser: *med barnen sängliggande* 5–8

5 Struktur. 6 Syntaktisk funktion och distribution. 7 Betydelse. 8 Parafraser.

Utvidgade fraser och nominala satsförkortningar 9–10

9 Utvidgade fraser. 10 Flerledad nominal satsförkortning.

§ 1. Översikt. I detta kapitel upptas ett antal konstruktionstyper som har det gemensamt att de består av mer än ett led. Dessa led skulle var för sig kunna fungera som satsled i finita satser. De utgörs av: nominalfraser (som kan vara t.ex. subjekt eller objekt), adjektiv- och participfraser (som kan vara predikativ) eller adverb- och prepositionsfraser (som kan vara adverbial). Många av de flerledade fraserna har (liksom många subjunktionsfraser) en satsekvivalent karaktär, dvs. de kan i sitt sammanhang parafraseras med en finit bisats. I många fall råder en nexusrelation mellan två av frasens led, dvs. det ena leDET anger predikationsbasen för det andra leDET, ungefär som subjektet anger predikationsbasen för predikatsleDET i en finit sats.

Följande typer urskiljs här:

a) Relativ nexusfras:

Tretton lampor, *varav två med röd skärm*, har försvunnit. [jfr: ... varav två har röd skärm]

b) Appositionell nexusfras, dvs. en nominalfras + ett led som motsvarar ett predikativ eller ett adverbial i en parafraserande sats. Den flerledade frasen fungerar som ett appositionellt tillägg till en nominalfras i den överordnade satsen.

Ett 30-tal skådespelare deltar i pjäsen, *många från Tyskland och Holland*.

Vi lyfte ner mormor, *också hon förbluffad över vad som hänt*.

c) Adverbiell nexusfras, dvs. en nominalfras + ett led som motsvarar predikativ i en parafraserande sats. Hela frasen fungerar som adverbialt led i den överordnade satsen.

Syskonen oräknade var vi femton stycken. Jfr: Om inte syskonen är medräknade ...

d) Flerledad *med*-fras:

Med Stina som sekreterare skulle ni snart bli färdiga. Jfr: Om ni hade Stina som sekreterare ... Om Stina var sekreterare ...

e) Utvidgad predikativ eller adverbial fras, som består av ett predikativt eller rumsbetecknande led i konstruktion med ett predikativt *själv* eller ett adverbialt led.

Själv {smälänning/bördig från Småland} kan jag inte klandra honom. Jfr: Eftersom jag själv är smälänning ...

Jag talade med min faster, *redan då* {ytterst frispråkig/ordförande i bridgeklubben}. [jfr: ... min faster som redan då var {ytterst frispråkig/ordförande i bridgeklubben}]

Väl inne kastade jag av mig de våta kläderna. Jfr: När jag väl var inne ...

f) Nominal satsförkortning, dvs. en nominalfras + ett led som motsvarar predikativ eller adverbial i en parafraserande sats. Den flerledade nominala satsförkortningen fungerar i sin helhet som ett nominalt led, vanligtvis som subjekt, i den överordnade satsen.

Vinterdäcken påsatta nu hade varit bättre med tanke på vädret.

En kulspruta till där borta hade varit idealiskt. Jfr: Om vi hade haft en kulspruta till därborta ...

Jämför också tvåledade huvudsatsekvivalenter, Icke satsf. men. § 37–47.

ANM. Flerledade fraser kallas ibland exocentriska, dvs. fraser utan huvudord. Den finita satsen, eller i varje fall dess kärna, skulle kunna kallas för en flerledad fras. Också samordningar (se kapitel 42 Samordning) och dubbeladverbial (Advl § 26, 66) kan sägas vara exocentriska, flerledade konstruktioner.

Nexusfraser § 2–4

§ 2. Relativ nexusfras. Den relativa nexusfrasen består av ett relativt adverb (*varav* eller *varibland*) + en nominalfras (A) och en fras av den typ som annars kunde fungera som predikativ eller adverbial (B). Också andra led kan ingå, men A- och B-leden är utöver det relativa adverbet de obligatoriska samt strukturellt och informativt bärande leden i konstruktionen. Mellan A- och B-leden råder en nexusrelation: A-ledets referent är predikationsbas för B-ledet.

Den relativa nexusfrasen kan parafraseras med en relativ bisats som har samma inledare. A-ledet motsvarar den relativa bisatsens subjekt. (Dess referent utgör en del av korrelatets referenter precis som subjektets referent är en del av korrelatets i den parafraserande relativa bisatsen.)¹

Hela frasen fungerar kommunikativt som ett självständigt påstående, vanligen mindre framhävt än det påstående som görs med den omgivande satsen. Jämför icke-restriktiv relativ bisats, Bisatser § 29.

Den relativa nexusfrasen används syntaktiskt på samma sätt som en icke-restriktiv relativ bisats (med samma relativa adverb som satsbas). Den fungerar således som efterställt attribut och placeras som motsvarande relativa bisats. A-ledet innehåller oftast ett kvantitetsattribut men behöver inte göra det.

120 flyktingbarn, *varav {många/en tredjedel/bara X och Y} från Libanon*, måste skickas tillbaka. [jfr: 120 flyktingbarn, {många/en tredjedel} från Libanon; 120 flyktingbarn, *varav {många/en tredjedel} var från Libanon*]

Hela syskonskaran, *varav {den äldsta/min bror Johan} redan med eget barn*, stod uppradad vid bordet.

Ett hundratal anställda, *varav många {akademiker med lång utbildning/tillhörande organisationens ledningsgrupp}*, har avskedats.

Tillsammans var vi cirka nittio elever *varav de flesta danskar*. (R)

Skulle vi kanske bo i en villa? Fem rum, *varav ett presumtiv barnkammare*. (R)

Nio patienter fick sätta livet till *varav två redan under förnatten*. (R)

¹ Den relativa nexusfrasens B-led är inte sällan ett particip som i en parafraserande relativ bisats motsvaras av dennas finita verb:

fem flickor *varav två sittande på trottoaren* [jfr: fem flickor *varav två satt på trottoaren*]

tio böcker *varav hälften tillhörande institutionen* [jfr: tio böcker *varav hälften tillhör institutionen*]

ett hundratal ungdomar *varav många ditlockade av annonsen* [jfr: ett hundratal ungdomar *av vilka många hade lockats dit av annonsen*]

§ 3. Appositionell nexusfras. Den appositionella nexusfrasen består av två led, dels en nominalfras (A-ledet), dels ett led (B-ledet) med struktur som ett predikativ eller adverbial i en parafraserande sats. A-ledet betecknar B-ledets predikationsbas. Frasen fungerar syntaktiskt som ett appositionellt tillägg till en nominalfras i den överordnade satsen och kan sägas uttrycka ett självständigt påstående, vanligen mindre framhävt än det påstående som görs med den omgivande satsen (jfr § 2). Den appositionella anknytningen är av två slag:

a) A-ledet anger en delmängd av referenterna för ett indirekt korrelat i den överordnade satsen:

Plötsligt fick jag syn på alla turisterna, *några alldeles dyngsura av regnet*. [A-ledet *några* anger en del av de referenter som betecknas med *alla turisterna*.]

Jag har en massa skräp på vinden, *det mesta från mitt föräldrahem*. [A-ledet anger en viss del av den referent som betecknas med *en massa skräp*.]

Om B-ledet är kongruensböjligt kongruensböjs det efter A-ledet. Också optionella led motsvarande fria adverbial eller satsadverbial i en parafraserande sats kan förekomma i den utvidgade frasen.

några alldeles dyngsura av regnet

det mesta förmodligen inköpt för många år sedan

Relationen helhet : del mellan det indirekta korrelatet och A-ledet kan anges explicit med ett partitivt attribut i A-ledet. Nominalfrasen är oftast indefinit och kvantitetsbetecknande, men även andra strukturer är möjliga.

Barnen hade, {*många/några*} (*av dem*) otillräckligt klädda, flytt hemifrån när soldaterna kom.

Gästerna anlände tidigt, *de första med bil*, redan på eftermiddagen.

Frasen står på någon av de ordinarie platserna för satsled av B-ledets typ eller också – oftast – som postponerat led (Postp. led § 4: d). Det led vars referenter A-ledet anger en del av är ofta ett definit subjekt.

Mina släktingar, *alla lika förtjusta över inbjudan*, hade tackat ja meddetsamma.

Mina släktingar hade, *många med entusiasm*, omedelbart accepterat förslaget.

Mina släktingar hade tackat ja, {*alla/båda/var och en/hälften/en tredjedel/många/några/två av dem*} utan att ana vad det rörde sig om.

Fångarna i Manjaca, *många av dem svårt undernärda*, har vid tidigare tillfällen klagat över matbristen i lägret [...] (S)

För min egen del har två sådana bataljer satt sig särskilt fast i minnet, *båda under min tid som lärstyrman på Riddarhuset*. (R)

Gummorna var riktigt rara, *var och en på sitt sätt*. (R)

Varje lik har en rejäl grön plätt för sig själv, *många i behaglig närhet till något litet tempel eller gravkor*. (R)

Appositionell nexusfras av denna typ kan ibland parafraseras med en relativ nexusfras (§ 2):

De långväga gästerna, (*varav*) *många från Afrika*, hade redan anlämt.

Alla mina barn (*varav*) *den äldste nu redan färdig präst* har flyttat till Uppsala.

b) A-ledet är en fokuserad anaforisk nominalfras med syftning på ett föregående korrelat i den överordnade satsen. Om A-ledet böjs i nominativ-ackusativ står det i nominativ. Den anaforiska nominalfrasen är fokuserad med ett satsadverbial som *också*, *inte heller*. B-ledet har struktur som ett predikativ eller adverbial i en verbfras. Om B-ledet är kongruensböjligt kongruensböjs det efter A-ledet. Också andra led, motsvarande fria adverbial eller satsadverbial i en parafraserande sats, kan förekomma i frasen.

Svensson hade, *också han lockad av förhandsreklamen*, tänkt gå på föreläsningen.

Mina medarbetare, *inte heller de särskilt tilltalade av de nya propåerna*, förhåller sig än så länge avvaktande.

Drottningen talade länge med sekreterarna, *också de påtagligt smickrade av uppmärksamheten*.

Frasen kan stå omedelbart efter korrelatet eller som fritt predikativ eller adverbial i satsens mittfält eller slutfält eller som postponerat led (Postp. led § 4: d):

Vi börjar med hans bakgrund, *också den intressant liksom han själv*. (R)

F. suckade, *också det sarkastiskt*. (R) [*Suckade* är korrelerat.]

Rektorn hade, *också han med sin fru*, gett sig i väg till uppvaktningen.

De såg rektorn, *också han med sin fru*, på väg till uppvaktningen.

De såg rektorn på väg till uppvaktningen, *också han med sin fru*.

Appositionell nexusfras av denna typ kan parafraseras med en relativ bisats, där A-ledet ingår som fritt predikativ och B-ledet är ett bundet predikativ eller ett adverbial i verbfrasen:

Vi börjar med hans bakgrund, *också den intressant liksom han själv*. [\approx ... vilken också den är intressant liksom han själv]

Mina medarbetare, *inte heller de särskilt tilltalade av de nya propåerna*, förhåller sig än så länge avvaktande. [\approx ... vilka inte heller de är särskilt tilltalade av de nya propåerna ...]

§ 4. Adverbiell nexusfras. Den adverbiella nexusfrasen består av två led som står i nexusrelation till varandra: ett nominalt led (A) och ett led (B) som motsvarar ett predikativ eller ett adverbial i en finit sats. Också andra led, motsvarande fria adverbial eller satsadverbial i en parafraserande sats, kan förekomma i frasen. Konstruktionen fungerar som fritt adverbial och används ofta för att göra en sidokommentar till resten av satsinnehållet.

De adverbiella nexusfraserna är alla mer eller mindre fixerade: B-ledet väljs bland ett litet antal particip eller adjektiv, medan A-ledet väljs fritt.

Följande particip och adjektiv kan bilda adverbiell nexusfras med det nominala ledet (A) i vissa fall framför, i andra fall efter:

a) A-led + {*inberäknad/inräknad/medräknad/oräknad/inbegripen*} (kongruensböjt efter nominalfrasen) 'om (inte) A är inräknad'

Alla folkgrupper inberäknade talas det femton språk i nationen.

I dag är det 37 personer som heter Romanov och hör till dynastin, *ingifta oräknade*. (S).

b) {*inberäknat/inbegripet*} (oföränderligt neutrum singularis) + A-led 'om A är inräknad'

Totalt innebär detta fram till januari 1978 en personalminskning med 375 tjänster, *inberäknat fyrskeppen*. (S)

Den djupa skiljelinjen mellan oss och de borgerliga partierna, *numera inbegripet stockholmspartiet*, gäller om det skall gå att tjäna pengar på människors grundläggande behov av social omvårdnad och service. (S)

c) A-led (i ackusativ respektive grundkasus) + *ovetande* 'utan att A vet det'

Han hade varit där *min hustru ovetande*.

Mig helt ovetande hade jag dock en betraktare. (R)

d) *likgiltigt* (oföränderligt neutrum singularis) + kvesitiv eller disjunktiv rogativ bisats (A-ledet) 'A är likgiltigt' (dvs. den överordnade satsen gäller ändå)

Likgiltigt när hon kommer, måste vi ha rapporten klar i morgon.

Likgiltigt om hon säger ja eller nej måste vi anställa fler assistenter.

Andra adverbliella nexusfraser är starkt lexikaliserade.¹

¹ Lexikaliserade adverbliella nexusfraser är sålunda följande:

a) *veterligt*, ett adjektiv som över huvud taget endast förekommer som B-led i adverbliell nexusfras (Adjfraser § 23 not 1), + ett föregående A-led som normalt refererar till första person

{*Mig/Oss*} *veterligt* har ingen rökt i detta utrymme. Jfr: Såvitt {*jag/vi*} vet ...

b) *ingen nämnd och ingen glömd*

Hon skulle [...] kunnat bli en reporterfotograf fullt kapabel att tävla med våra främsta i dag, *ingen nämnd och ingen glömd!* (R)

c) *sagt och gjort* (utan nominalt led)

d) *ngn till glädje/vederkvickelse* etc.

Sig själv till nytta och nöje uppförde hon ett lusthus.

[...] du ska skapa! *Världsekonomin till gagn och oss till nytta!* (R)

I den stora hallen står en av Calders "stabiler" mitt på golvet och besökaren går in i skulpturen – *någon till förtretelse men de flesta till glädje*. (S)

Om adverbliell nexusfras erinrar vidare lexikaliserade uttrycksramar som *med X mått mätt*, *räknat* + sättsadverbial (eller sättsadverbial + *räknat*), sättsadverbial + {*talat/sagt*}:

Över huvud var det *med div 1-mått mätt* en underhållande kamp som bjöd på en händelserik kulmen under den sista kvarten. (S)

Den landsomfattande indiska festivalen börjar alltså den 21 augusti i Kungsträdgården med en stor marknad, liten *med indiska mått mätt*. (S)

Produktiviteten är obetydlig, *räknat per timme*.

Grovt räknat torde det [...] handla om alltifrån cirka 800 till drygt 1 000 politiska fångar. (S)

Men över gatukorsningen intill huset med nummer 31 hängde, *bildligt talat*, ett mörkt moln. (S)

[...] *ärligt talat* bryr vi oss inte om att ta reda på vem som har gått på kadettskola tillsammans med vem. (S)

Uppriktigt sagt så tycker jag inte att ni ser ut som någonting alls! (S)

Tekniken har, *kort sagt*, intellektualiserats. (S)

ANM. Några perfektparticip har lexikaliserats som prepositioner, *frånsett*, *bortsett från*, *förutsett*, *givet*, *jämfört med*, *oaktat*, *oansett*, *oavsett* (Prep. § 28: c, 30):

Frånsett Stenmarks insats var den här slalomen inte alls bra, säger Lasse. (S).

Bortsett från problemet med hur man skall räkna de heltidsstuderande som söker arbete presenterar SCB från och med årsskiftet en förbättrad statistik av arbetslösheten. (S)

Förslaget beräknas kosta 7,5 miljoner kronor om året, *förutsatt att antalet adoptioner håller sig kring nuvarande 1 600 barn årligen*. (S)

Givet ett visst mål, hur uppnår man detta effektivast? (S).

Han är rik, i varje fall *jämfört med mig*.

Oavsett var hon håller hus måste vi ge oss av nu.

Flerledade *med*-fraser: *med barnen sängliggande* §5–8

§ 5. Struktur. Den satsekvivalenta *med*-frasen består av prepositionen *med* och en flerledad rektion. Rektionens första led (A) är en nominalfras och dess andra led (B) är en fras med struktur som ett predikativt led (Predv § 2) eller som ett adverbial (Advl § 2). Också andra led kan förekomma i frasen, men A- och B-leden är utöver prepositionen de obligatoriska samt strukturellt och informativt bärande leden i konstruktionen. Om B-ledet är kongruensböjligt kongruensböjs det efter A-ledet.¹

Film är ett fantastiskt rikt medium, men de flesta regissörer arbetar *med händerna bakbundna och ena ögat stängt*. (S)

[...] hela tiden står han i profil *med håret skymmande ansiktet*. (S)

”Hindenburg” var ett nazityskt prestigeskepp, en jättezeppelinare *med stora hak-kors på sidorna*. (S)

Men det blir inget av, läderklädda poliser *med kravallhjälmarna som varningar i näven* föser in gången var för sig i olika tunnelbanevagnar. (S)

B-ledet utgörs inte sällan av en absolut använd preposition (Prep. § 34). Dess underförstådda rektion har ofta samma referent som den nominalfras där *med*-frasen är attribut eller den nominalfras som är subjekt i den sats där *med*-frasen är adverbial.

Släpvagnen *med kapellet på* är ledig. Jfr: ?Släpvagnen *med kapellet på sig* ...

Han badade *med skjortan på*. Jfr: ?Han badade *med skjortan på sig*.

Och fröken ger alla barn var sin riktig skolpenna, en gul *med blyerts i*. (S)

några tomatskivor *med lite svartpeppar över* (S)

min julklapp, flaskan *med den lilla båtmodellen inuti* (R)

I stället för *med* kan *utan* (med negerande betydelse) ibland användas:

Jag hade inte klarat det *utan dig som rådgivare*.

Flerledade *med*-fraser kan konstrueras med vissa modala satsadverbial och/eller fria adverbial som då föregår *med*-frasen (jämför de utvidgade fraserna, § 9: b):

Han kommer snart tillbaka hit, {*kanske/antagligen*} *med händerna fulla av presenter*.

Några (*förmodligen med egna barn i aktiv ålder*) har redan insett detta mycket enkla faktum och hoppar nu av ansvaret för fortsättningen. (S)

Han kom snart tillbaka, *den gången (efter vad de sa) med händerna fulla av presenter*.

¹ I något ålderdomligt eller regionalt (finlandssvenskt) språk används ibland en konstruktion som erinrar om *med*-frasen men som saknar preposition (jämför också adverbiell nexusfras, § 4, samt tvåledad huvudsatsekvivalent, Icke satsf. men. § 38: a–b):

På gårdsplan spatserade herr baronen omkring i ensamt majestät, *händerna på ryggen, näsan riktad mot skyn*. (R)

ANM. En *med*-fras kan vara syntaktiskt homonym med en ordinär prepositionsfras där *med* som rektion har en nominalfras med efterställt attribut. Särskilt när A-ledets nominalfras är indefinit är gränsen vag gentemot en ordinär prepositionsfras (med enledad rektion).

Med bekymrade veck i pannan satte hon i gång att skissa på vårt svåra kök. (S)

§ 6. Syntaktisk funktion och distribution. Den flerledade *med*-frasen fungerar som attribut eller adverbial.

Attribut:

En leksaksbil *med ena hjulet av* låg vid sängen.

Ett barn *utan kläder på kroppen* kom emot oss.

Hon var en ensam tjej *med föräldrarna borta på någon ambassad i Östern*. (R)

Förr var det en liten åsna *med en hatt nedträdd över öronen*, som fick symbolisera Napoli. (S)

En bil *utan dörrarna ditsatta* har jag väl ingen glädje av.

Adverbial:

en halvannan meter hög enhjuling cykel, som hon *med den andra foten på pedalen* höll i balans ovanpå ett postament (S)

Därför får man koka oxsvansen någon timme eller så, först *med locket på* och sen tar man av det och kokar ner skyn [...] (S)

Jag kan väl inte gå dit *utan kläder på kroppen*.

Utan dörrarna ditsatta får förstås inte bilen framföras på allmän väg.

§ 7. Betydelse. A- och B-leden i den flerledade *med*-frasens rektion står i en nexus-relation till varandra: A-ledets referent är predikationsbas för B-ledet, t.ex. så att ett tillstånd, en funktion eller en placering anges för A-ledets referent.

Där låg en bok *med halva pärmen avriven*.

Ett företag *med honom som chef* skulle snart gå i konkurs.

Med den administrativa enheten på andra sidan stan skulle arbetet försvåras oerhört.

Som helhet anger *med*-frasen en omständighet som karakteriserar *med*-frasens predikationsbas (jfr Nomfraser § 60: d, Advl § 65):

Aktieslagen *med störst andel omsatt de senaste tjugo börsdagarna* är: [...] (S)

Och så radade han, *med sarkasmen drypande ur stämman*, upp exempel efter exempel på sträckor där SAS stängt sin linje [...] (S)

När den flerledade *med*-frasen är attribut anger prepositionen ofta en *ha*-relation (innehav, helhet: del, innehåll, samhörighet etc.; jfr Prep. § 25: 3) mellan huvudordets referent och A-ledets referent. När *med*-frasen är adverbial gäller samma relation normalt mellan subjektsreferenten och A-ledets referent.¹

Plötsligt hade Stockholm fått sina egna barfilosofer [...] *med en smart cynism i ena mungipan och en Chesterfield i den andra*. (S) [\approx ... som hade en smart cynism i ena

munspan och en Chesterfield i den andra]

Komedi *med handlingen förlagd till ett stort restaurangkök*. (S) [\approx ... som har handlingen förlagd till ett stort restaurangkök]

[...] han talar med idealistens glöd om Caruso som 20-talets rockstjärna *med horder av autografjägare efter sig*. (S) [\approx ... som {har/hade} horder av autografjägare efter sig]

Han kom hem från kriget *med ena benet amputerat*. [\approx ... och hade ena benet amputerat]

Jag vill inte fara hem *med halva arbetet ogjort*. [\approx ... och ha halva arbetet ogjort]

Halvklädda och *med andan i halsen* kommer de springande. (S) \approx De är halvklädda och har andan i halsen när de kommer springande.

När den flerledade *med*-frasen är adverbial kan *ha*-relationen gälla i förhållande till andra satsled än subjektet (jämför vilka led som kan ange infinitivfrasens predikationsbas, Inffraser § 26).²

Jag har sett honom *med nattmössan på*. Jfr: Jag har sett honom ha nattmössan på.

Det är trist (för mig) *med barnen boende så långt bort*. Jfr: Det är trist (för mig) att ha barnen boende så långt bort.

Med Peter Wallin vid rodret blir det fråga om mer löpträning än nötande på tennisbanan. (S) Jfr: När tennislaget har Peter Wallin vid rodret ...

¹ Flerledad *med*-fras som fritt processadverbial hänför sig liksom vissa andra adverbial ofta till subjektet och samordnas liksom dessa gärna med fritt predikativ:

Här kommer hon nybadad och *med blommor i håret*.

Den vaga betydelsen hos *med* i *med*-frasen skiljer sig från andra mera distinkta betydelser hos prepositionen, vilket gör att *med* inte kan parafraseras med *tillsammans med* eller *med hjälp av*.

Han sitter och läser *med cigaretten i ena mungipan*. [jfr: *... {tillsammans med/med hjälp av} cigaretten i ena mungipan ...]

Men också i en ordinär prepositionsfras (med enledad rektion) kan *med* ha samma betydelse som när rektionen är tvåledad (beledsagande omständighet, Advl § 8r):

Det skulle vara en fördel *med fler löpare*. [jfr: ... med fler löpare anmälda]

Projektet är möjligt att genomföra endast *med väsentligt större resurser*. [jfr: ... med väsentligt större resurser tillgängliga]

Jämför också möjligheten till kausal tolkning av *med*-fraser med såväl enledad som flerledad rektion (Advl § 113 not 1):

Med så få löpare anmälda var vi tvungna att ställa in tävlingen.

² Flerledad *med*-fras kan förekomma i sats med expletivt subjekt och värderande predikativ. Satsen kan då parafraseras med en sats där *med*-frasens A- och B-led utgör subjekt. Om sådana nominala satsförkortningar som subjekt se nedan § 10.

Det blir nog vackrast *med verandan vitmålad*. Jfr: *Verandan vitmålad* blir nog vackrast.

Det vore praktiskt *med ännu en sekreterare nu efter nyår*. Jfr: *Ännu en sekreterare nu efter nyår* vore praktiskt.

§ 8. Parafraser. Den relation som prepositionen *med* anger kan också uttryckas med verben *ha* eller *vara* på ett sätt som framgår av följande exempel (där A- respektive B-led är utmärkta i den flerledade frasen):

en bok med titelbladet [A] oskrivet [B] [≈ en bok som har titelbladet oskrivet ≈ en bok där titelbladet är oskrivet]

en bil med ratten [A] till höger [B] [≈ en bil som har ratten till höger ≈ en bil där ratten är till höger]

En *med*-fras som attribut kan ofta parafraseras med en relativ bisats (se exemplen ovan). En *med*-fras' rektion kan sägas ange en aktion med neutral fakticitet, och den kan som adverbial, om den faller inom räckvidden för ett negerande eller modalt uttryck, ofta parafraseras med en adverbial (t.ex. konditional eller temporal) bisats:

Han tar aldrig semester *med ett arbete halvfärdigt*. [≈ ... om han har ett arbete halvfärdigt]

Det hade inte varit roligt att komma hem *med benet amputerat*. [≈ ... om man hade haft benet amputerat]

Jag vill måla henne *med glasögonen på*. [≈ ... när {hon/jag} har glasögonen på]

En adverbial *med*-fras som står i en deklarativ huvudsats men inte inom räckvidden för ett negerande eller modalt uttryck fungerar semantiskt ofta som ett självständigt påstående, och den kan då parafraseras med en (samordnad) deklarativ sats eller en icke-restriktiv *varvid*-sats (jfr Bisatser § 37):

Han gick varje dag i parken *med en stor knölpåk i handen*. [≈ ... och (han) hade (då) en stor knölpåk i handen; ≈ ... varvid han hade en stor knölpåk i handen]

Utan-fras kan nästan alltid parafraseras med *utan* + infinitivfras:

Jag hade inte klarat det *utan dig som rådgivare*. [≈ ... utan att ha dig som rådgivare]

Utan en enda tråd på kroppen skred han fram mellan åskådarmassorna. [≈ Utan att ha en enda tråd på kroppen ...]

När rektionens B-led är en adjektiv- eller participfras kan den flerledade rektionen i *med*-frasen ofta parafraseras med en enledad rektion bestående av A-ledets nominalfras med B-ledet infogat som framförställt attribut:

en bok *med titelbladet oskrivet* [≈ en bok med oskrivet titelblad]

ta semester *med arbetet halvfärdigt* [≈ ta semester med halvfärdigt arbete]

Utvidgade fraser och nominala satsförkortningar § 9–10

§ 9. Utvidgade fraser. Fraser vilka fungerar som appositioner, predikativa attribut, fria predikativ eller rumsbetecknande adverbial (X) i en finit sats kan ingå i en flerledad konstruktion med vissa andra led, typiska för den finita satsen. Hit hör följande typer:

a) *själv* + X

Appositioner, predikativa attribut och fria predikativ (X) kan när de används icke-restriktivt utvidgas med ett föregående predikativt *själv* (vars predikationsbas betecknas med ett nominalt led i den omgivande satsen). Om den utvidgade frasen parafraseras med en finit sats fungerar detta pronomen syntaktiskt som ett fritt predikativ (Pron § 231: c).

Hennes fågelintresserade föräldrar träffade vid denna tid ofta Bengt Berg, *själv berömd ornitolog*. [≈ ... som själv var berömd ornitolog]

Själv bördig från Småland kan jag inte klandra honom. [≈ Eftersom jag själv är bördig från Småland ...]

Tenorsaxofonisten Dexter Gordon, *själv en av bebopens förgrundsfigurer*, spelar huvudpersonen Dale Turner [...] (S)

Han sov och drömde nu om tiden då han först kom hit, *själv en kuriositet i en värld som var helt ny för honom*. (R)

Hustrun satt i en stol vid hans sida, *själv darrande av feber* [...] (R)

Skrämda hade vi sett hans ensamma kamp, *själva vacklande mellan fegheten och det dåliga samvetet*. (R)

Också rumsbetecknande attribut eller adverbial kan ingå i utvidgad fras av typen *själv* + X:

Kent Nilsson, *själv {från Kalmar/i Kalmar FF}* sade sig förstå kritiken. [jfr: ... som själv {är från Kalmar/spelar i Kalmar FF} ...]

b) Adverbial + X

Appositioner, predikativa attribut och fria predikativ (X) kan när de används icke-restriktivt utvidgas med ett föregående adverbial (oftast ett tidsadverbial eller modalt satsadverbial, dvs. av ett slag som ofta uppträder i mittfältet när det står i en finit sats). Om det adverbiella ledet anger en omständighet, är det i normalfallet informativt viktigt och resten av frasen kan inte ensam fungera naturligt i sitt sammanhang.

Jag talade med min faster, *redan då ytterst frispråkig*. [≈ ... min faster som redan då var ytterst frispråkig]

Men nu är du inte så ung längre, säger jag, *fortfarande osäker på vart han vill komma*. (R)

Kommunala bostadsbolaget Göteborgshem, *numera Poseidon AB*, fortsätter att sälja ut sina [...] fastigheter. (S)

[...] han återfann några volymer med sitt eget ex libris, däribland Stagnelius skrifter i eländigt skick, sönderlästa och nerkluddade, *en gång en prydnad för hans bibliotek, som bara dammvippan fick vidröra*. (R)

Väl hemkommen blev jag ordentligt ompysslad av min mor som bara hade suttit och väntat på att jag skulle dyka upp.

För att stanna kvar en stund vid bilden av det sovjetiska huset skulle man kun-

na säga att den sovjetiske partiledaren i sitt anförande – *sannolikt ett av de viktigaste han någonsin hållit* – uppehöll sig vid tre ting. (S)
 Han spelar upp gamla filmer [...] med den amerikanske barytonfantomen Lawrence Tibbett, *för övrigt Frank Sinatras idol* [...] (S)
 Tydligen hade man gott om medel, *säkerligen en följd av det allmänna krisläget kring Finland och osäkerheten om vad som skulle hända i det krig som inte var något krig*. (R)
 Men det är nog att dessa särregler inte får utformas så att de kan utgöra handelshinder, *troligen en svår avvägning*. (S)

Också rumsbetecknande adverbial eller attribut kan tillsammans med ett föregående tidsadverbial utgöra en utvidgad fras:

Strax därpå gjorde min bror, *redan då på justitiedepartementet*, en rad kontroversiella uttalanden. [jfr: ... som redan då var på justitiedepartementet ...]

Rumsbetecknande adverbial kan också konstrueras med ett inledande *väl*. En sådan flerledad fras används nästan bara som fundament i deklarativ huvudsats. Predikationsbas för den utvidgade frasen är vanligen den överordnade satsens subjektsreferent, men det förekommer också att frasen hänför sig till en underförstådd referent eller till en referent som anges med ett annat led än subjektet (så t.ex. särskilt i sats med expletivt subjekt). Den utvidgade frasen anger explicit predikationsbasens befintlighet efter avslutad rörelse men implicerar också en tidpunkt för detta tillstånd, varför frasen vanligen kan parafraseras med en temporal bisats.

Och hon måste ha gjort ett bra jobb, *för väl på scen* var de sex banden [...] imponerande proffsiga och avslappnade. (S) [\approx ... när de väl var på scen ...]
Väl i bilen började han darra i hela kroppen. (R) [\approx ... när han väl var i bilen ...]
 Roupé blir en klar tillgång för oss, han spelade lysande, berättade Darling *väl hemma i Philadelphia*. (S)

ANM. Utvidgad fras av typen *själv* + X kan ingå i koncessiva subjunktionsfraser: *fastän själv smälänning* (Subjnfraser § 18–20).

§ 10. Flerledad nominal satsförkortning. Den flerledade nominala satsförkortningen består av en nominalfras (motsvarande subjekt eller objekt i en finit sats, A-ledet) följd av ett eller flera led (motsvarande adverbial eller predikativ i en finit sats, B-leden). (B-leden kan ofta inte strukturellt skiljas från samma strukturer som attribut i A-ledet, se Anm. 1.) Den flerledade nominala satsförkortningen anger indirekt en aktion genom att beteckna två eller flera aktanter som har karakteristiska roller i denna. (Också enledad nominal satsförkortning är möjlig, se Anm. 2.)

Ännu en assistent redan från och med nyår vore faktiskt önskvärt.

Hela ordningspolisen dragen vid näsan av ett gäng demonstranter är ju inte precis vad man hade väntat.

Mycket blommor i fönstren är många husmödrars dröm.

En present till sekreteraren när det har kört ihop sig och övertid behövs är faktiskt klok politik.

Lite pengar till studiecirkelarna eftersom de ju verkar fungera rätt bra har vi väl råd med. Verandan vitmålad vore nog vackrast.

Järn i maten ifrågasätts (S)

Ett par år till med Carlsson hade sannolikt gjort situationen lättare. (S)

Aktiva arbetsmarknadsåtgärder framför passivt kontantstöd har, heter det, bidragit till att hålla sysselsättningen uppe [...] (S)

Fler nätter ute i det fria orkar de gamla bara inte med. (S)

Flerledad nominal satsförkortning kan fungera nominalt på olika sätt, framför allt som subjekt, objekt och rektion.¹ Den återfinns i lexikala kontexter som annars medger narrativ bisats eller infinitivfras i samma funktion som den nominala satsförkortningen. När konstruktionen fungerar som subjekt tar den icke kongruensböjt subjektspredikativ (i neutrum singularis, Adj. § 67: b).

Subjekt:

Lite blommor till sekreteraren på hennes födelsedag {är alltid klokt/kan aldrig skada}.

Objekt:

Jag skulle vilja rekommendera lite blommor till din sekreterare på hennes födelsedag.

Rektion:

Tack vare en blomma då och då till den ena eller den andra vid lämpliga tillfällen höll han sig väl med personalen.

Om nominalfrasens A-led har ett pronominellt huvudord som böjs i kasus väljs ofta akkusativ (också när satsförkortningen fungerar som subjekt i den överordnade satsen). Val av reflexivt pronomen i satsförkortningen rättar sig ofta efter satsförkortningens underförstådda subjekt.

{Er/Ni} båda som marskalkar är väl ett klokt val.

En blomma till {sina/ens} närmaste medhjälpare vid julen är en självklarhet.

Den flerledade nominala satsförkortningen anger en aktion där A-ledets referent spelar en (oftast icke-agentiv) roll. Satsförkortningen som helhet förutsätter en kontext av samma slag som en nominal bisats även om dess A-led i sig kanske kan beteckna en individuativ aktant. Satsförkortningens innehåll kommenteras i resten av satsen, t.ex. så att det värderas eller sätts i logisk relation till ett annat sakförhållande.

Den nominala satsförkortningen kan oftast parafraseras med en narrativ bisats eller infinitivfras. A-ledet motsvarar oftast objektet i en sådan parafras. Den närmare semantiska relationen mellan A- och B-led framgår av sammanhanget och av den preposition som ofta inleder B-ledet.

En blomma på matbordet vore väl trevligt. Jfr: Att ha en blomma ...

En blomma till maken på hans födelsedag kan jag verkligen rekommendera. Jfr: Att du ger en blomma till maken ...

Ett gott rödvin till maten i det här hopplösa vädret skulle jag kunna tänka mig. Jfr: Att {dricka/skaffa/få} ett gott rödvin till maten ...

¹ Den flerledade nominala satsförkortningen erinrar om rektionen i en flerledad *med*-fras. En nominal satsförkortning som subjekt i en sats med värderande predikativ motsvaras av *med*-fras som bundet adverbial i en liktydig sats med expletivt subjekt (jfr § 7 not 2):

Det är nog tillrådligt *med lite fler palsternackor nästa gång*. ≈ *Lite fler palsternackor nästa gång* är nog tillrådligt.

ANM. 1. Det kan vara svårt att dra gränsen mellan en flerledad nominal satsförkortning och en nominalfras med efterställt attribut. Vanligtvis visar dock kontexten om konstruktionen skall betraktas som flerledad eller om det är fråga om en ordinär nominalfras:

Många blommor i fönstren är de flesta hyresgästers ambition. [≈ Att ha många blommor i fönstren ...]

Många blommor i fönstren dog när solen låg på. [≈ Många blommor som stod i fönstren ...]

ANM. 2. En aktion kan också återges med en enledad nominal satsförkortning, där en enda aktant som ingår i aktionen får representera hela aktionen. En enledad nominal satsförkortning består vanligen av en nominalfras (Nomfraser § 94, Subj. § 5).

En ny statsminister vore en nåd att stilla bedja om. ≈ Att vi finge en ny statsminister vore en nåd att stilla bedja om.

Också ett adverbialt aktantled (särskilt ett som anger plats eller tid) kan representera den avsedda aktionen (se Subj. § 3; 4, 6: a):

{På måndag/När det blir vår igen} är väl lämpligt. ≈ Att vi träffas {på måndag/när det blir vår igen} är väl lämpligt.